

ตติยคาถายตถวณฺณนา

ตติยคาถาย อตถวณฺณนา (มยา วุจฺเจเต) ฯ

อตถวณฺณนา อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความ ตติยคาถาย แห่งคาถาที่ ๓

(มยา) อันข้าพเจ้า (วุจฺเจเต) จะกล่าว ฯ

พรรณนาเนื้อความแห่งคาถาที่ ๓

[๑๑๕] ตติยคาถาย ฯ

ตติยคาถาย (วินิจฺฉโย ปณฺหิตฺเตน เวทิตฺตฺวา) ฯ

(วินิจฺฉโย) อ.การวินิจฉัย ตติยคาถาย ในคาถาที่ ๓ (ปณฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต
(เวทิตฺตฺวา) ฟังทราบ ฯ

ฟังทราบวินิจฉัยในคาถาที่ ๓.

.....
พาหุสจฺจนฺติ พหุสฺสุตฺตภาโว ฯ

“พาหุสจฺจนฺติ (บุคคลฺสฺส) พหุสฺสุตฺตภาโว ฯ

(บุคคลฺสฺส) พหุสฺสุตฺตภาโว อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสุตะมาก พาหุสจฺจนฺติ ชื่อว่า
พาหุสัจจะ ฯ

ความเป็นผู้มีสุตะมาก ชื่อว่าพาหุสัจจะ.

.....
สิปฺปนฺติ ยงฺกิญฺจิ หตฺถโกสฺลํ ฯ

หตฺถโกสฺลํ อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาดในหัตถกรรม ยงฺกิญฺจิ อย่างไม่อย่างหนึ่ง
สิปฺปนฺติ ชื่อว่าศิลปะ ฯ

ความฉลาดในหัตถกรรมอย่างไม่อย่างหนึ่ง ชื่อว่าศิลปะ.

มชฌิมปณณาสเก วาเสฏฐสูตตฎีกายมปิ เตหิ เตหิ อุปาเยหิ สิกฺขิตพฺพตฺเถน สิปฺปํ
หตฺถโกสฺสลนฺติ วุตฺตํ ๕

(ฎีกาจารย์) มชฌิมปณณาสเก วาเสฏฐสูตตฎีกายมปิ “(บุคคล) เตหิ เตหิ อุปาเยหิ
สิกฺขิตพฺพตฺเถน สิปฺปํ หตฺถโกสฺสลนฺติ (วจนฺ) วุตฺตํ ๕

(วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “**หตฺถโกสฺสลํ** อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาดในหัตถกรรม
สิปฺปํ ชื่อว่าศิลปะ (บุคคล) เตหิ เตหิ อุปาเยหิ สิกฺขิตพฺพตฺเถน เพราะอรรถ
ว่า อันบุคคล พึงศึกษา ด้วยอุบาย ท. เหล่านั้น” อิติ ดังนี้ (ฎีกาจารย์) อันพระ
ฎีกาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว วาเสฏฐสูตตฎีกายมปิ แม้ในฎีกาแห่งวาเสฏฐสูตตร
มชฌิมปณณาสเก ในมชฌิมปณณาสกํ ๕

แม้ในฎีกาแห่งวาเสฏฐสูตตร มชฌิมปณณาสกํ พระฎีกาจารย์กล่าวว่า “ความเป็นผู้
ฉลาดในหัตถกรรม ชื่อว่าศิลปะ เพราะอรรถว่าบุคคลต้องศึกษาด้วยอุบายนั้น”.

วินโยติ กายวาจาจิตฺตวินยณฺ, เตสํ ยถานรฺรูปํ อาปตฺติโต วา ทฺสฺสึลฺยโต วา อุกฺสฺล-
กมฺมปถโต วา นิเสธณฺ นินฺวารณฺนตฺยตฺโต ๕ สมฺนตฺปฺปาสาทิกาทิสฺส ปน วินยปิฎก-
เมว สนฺธาย กายิกวาทฺตสิกฺขาจารย์นิเสธนโต เจส กายญจ วาจญจ วินยตีติ
วินโยติ วุตฺตํ ๕

“วินโยติ กายวาจาจิตฺตวินยณฺ, “เตสํ (กายวาจาจิตฺต) ยถานรฺรูปํ อาปตฺติโต วา ทฺสฺสึลฺยโต
วา อุกฺสฺลกมฺมปถโต วา นิเสธณฺ นินฺวารณฺ” อิติ อตฺโต ๕ สมฺนตฺปฺปาสาทิกาทิสฺส (อฏฺฐกถาสฺ)
ปน วินยปิฎกํ เอว สนฺธาย “กายิกวาทฺตสิกฺขาจารย์นิเสธนโต จ เอโส (อุปาโย) กายํ จ วาจํ
จ วินยตีติ (เอโส อุปาโย) วินโยติ (วจนฺ อฏฺฐกถาจารย์) วุตฺตํ ๕

กายวาจาจิตฺตวินยณฺ อ.กฏเป็นเครื่องแนะนำกาย วาจา และจิต, อตฺโต อ.อธิบาย
อิติ ว่า “นิเสธณฺ อ.กฏเป็นเครื่องกัน นินฺวารณฺ คือว่า อ.กฏเป็นเครื่องห้าม เตสํ
(กายวาจาจิตฺต) ซึ่งกาย วาจา และจิต ท. เหล่านั้น อาปตฺติโต วา จากอาบัติ
หรือ ทฺสฺสึลฺยโต วา หรือว่า จากความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว
อุกฺสฺลกมฺมปถโต วา หรือว่า จากอกุศลกรรมมถ ยถานรฺรูปํ ตามสมควร” อิติ ดังนี้

วินโยติ ชื่อว่าวินัย ฯ ปน ส่วนว่า (วจน) อ.คำ อิติ ว่า “จ ก็ เอโส (อุปาโย) อ.อุบายนั้น วิเนติ ย่อมแนะนำ กาย จ ซึ่งกายด้วย วาจ จ ซึ่งวาจาด้วย กายิก- วาจสิกขชฎาจารย์เสธนโต เพราะเป็นเครื่องห้ามซึ่งอชฎาจารย์เป็นไปทางกาย และเป็นไปทางวาจา อิติ เพราะเหตุนั้น (เอโส อุปาโย) อ.อุบายนั้น วินโย ชื่อ ว่าวินัย” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว สมหุตฺตปาสาทิกาทิสฺส (อฏฺฐกถาสฺ) ในอรรถกถา ท. มีสมันตปาสาทิกาเป็นต้น สหุธาย หมายเอา วินยปิฎกํ เอว ซึ่งวินยปิฎกนั้นเกี่ยว ฯ

กฎสำหรับฝึกหัดกายวาจาและจิต อธิบายว่า “เครื่องกัน คือเครื่องห้ามกายวาจาและ จิตเหล่านั้น จากอาบัติบ้าง จากโทษเครื่องทุศีลบ้าง จากอกุศลกรรมบถบ้าง ตาม สมควร” ชื่อว่าวินัย. ส่วนในอรรถกถาทั้งหลายมีสมันตปาสาทิกาเป็นต้น พระอรรถ- กถาจารย์กล่าวหมายเอาพระวินยปิฎกเท่านั้นว่า “ก็อุบายนั้น ย่อมฝึกกายด้วย วาจา ด้วย เพราะกีดกันเสียซึ่งอชฎาจารย์ทางกายและทางวาจา เหตุนี้ อุบายนั้น จึงชื่อว่า วินัย”.

.....

สุสิขฺขิตฺติ สฺมุจฺจ สิกฺขิตฺโต ฯ สฺภาสิตาติ สฺมุจฺจ ภาสิตา ฯ ยาทิ อนินยมนิทฺเทโส ฯ วาจาติ คิรา พุยฺปโถติ อฏฺฐกถายํ วุตฺตํ ฯ

“สุสิขฺขิตฺติ (ปทสฺส) “สุมุจฺจ สิกฺขิตฺโต” (อิตติ อตฺโถ) ฯ ‘สฺภาสิตาติ (ปทสฺส) “สุมุจฺจ ภาสิตา” (อิตติ อตฺโถ) ฯ ‘ยาทิ (สทฺโท) อนินยมนิทฺเทโส (โหติ) ฯ วาจาติ คิรา พุยฺปโถติ (วจน อฏฺฐกถา- จริเยน) อฏฺฐกถายํ วุตฺตํ ฯ

(วจน) อ.คำ อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘สิขฺขิตฺโต ศึกษาแล้ว สฺมุจฺจ ด้วยดี’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘สุสิขฺขิตฺติ ว่า ‘สุสิขฺขิตฺโต’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ภาสิตา กล่าวแล้ว สฺมุจฺจ ด้วยดี’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘สฺภาสิตาติ ว่า ‘สฺภาสิตา’ ดังนี้ ฯ (สทฺโท) อ.ศัพท์ ‘ยาทิ ว่า ‘ยา’ ดังนี้ อนินยมนิทฺเทโส เป็นศัพท์ แสดงซึ่งความไม่แน่นอน (โหติ) ย่อมเป็น ฯ คิรา อ.คำเปล่ง พุยฺปโถ คือ อ.คำเป็น ทาง วาจาติ ชื่อว่าวาจา” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว อฏฺฐกถายํ ในอรรถกถา ฯ

พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า “บทว่า ‘**สุสิกฺขิตฺ**’ คือศึกษาแล้วด้วยดี. บทว่า ‘**สุภาสิตา**’ คือกล่าวแล้วด้วยดี. ศัพท์ว่า ‘**ยา**’ เป็นศัพท์แสดงอรรถไม่แน่นอน. คำแปลง คือคำเป็นทาง ชื่อว่าวาจา”.

.....

วฺจฺจตีติ วาจา ๕ คิริยตีติ คิรา ๕ **พฺยปโถติ** วากฺยเกโท ๕ วากฺยญจ ตํ ปโถ จ
 อตุถํ ฌาตุกามาณํ ฌาเปตุกามาณญจาทิปี พฺยปโถติ รูปกณฺทวณฺณนา ๕

“(ยา สทฺทชาติ ปุคฺคเลน) วฺจฺจตีติ (สา สทฺทชาติ) วาจา ๕ (ยา สทฺทชาติ ปุคฺคเลน) คิริยตีติ
 (สา สทฺทชาติ) คิรา ๕ พฺยปโถติ วากฺยเกโท ๕ วากฺยํ จ ตํ ปโถ จ อตุถํ ฌาตุกามาณํ (จ
 อญฺญํ ปุคฺคลํ) ฌาเปตุกามาณํ จ (ชนานํ โหติ) อิติปี พฺยปโถติ รูปกณฺทวณฺณนา ๕

รูปกณฺทวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งรูปกัณฑ์ อิติ ว่า “(ยา สทฺทชาติ) อ.สทฺทชาติ
 ไต (ปุคฺคเลน) อันบุคคล วฺจฺจติ ย่อมกล่าวกัน อิติ เพราะเหตุนั้น (สา สทฺทชาติ)
 อ.สทฺทชาตินั้น วาจา ชื่อว่าวาจา ๕ (ยา สทฺทชาติ) อ.สทฺทชาติไต (ปุคฺคเลน) อัน
 บุคคล คิริยติ ย่อมแปลง อิติ เพราะเหตุนั้น (สา สทฺทชาติ) อ.สทฺทชาตินั้น คิรา
 ชื่อว่าคิรา ๕ วากฺยเกโท อ.การแปลงซึ่งถ้อยคำ **พฺยปโถติ** ชื่อว่าคำเป็นทาง ๕ วากฺยํ
 ตํ จ อ.ถ้อยคำนั้นด้วย ปโถ จ เป็นทางด้วย (ชนานํ) ของชน ท. ฌาตุกามาณํ
 ผู้ใคร่เพื่ออันรู้ (จ) ด้วย (อญฺญํ ปุคฺคลํ) ฌาเปตุกามาณํ ผู้ใคร่เพื่อ อันยังบุคคลอื่น
 ให้รู้ จ ด้วย อตุถํ ซึ่งเนื้อความ (โหติ) ย่อมเป็น อิติปี แม้เพราะเหตุนี้ **พฺยปโถ**
 ชื่อว่าพฺยปโถ” อิติ ดังนี้ ๕

อรรถกถารูปกัณฑ์ว่า “สทฺทชาติไต อันเขาพูดกัน เหตุนี้ สทฺทชาตินั้น ชื่อว่าวาจา.
 สทฺทชาติไต อันเขาแปลง เหตุนี้ สทฺทชาตินั้น ชื่อว่าคิรา. การแปลงถ้อยคำ ชื่อว่า
 คำเป็นทาง. ถ้อยคำนั้นด้วย เป็นทางด้วย ของพวกชนผู้ประสงค์จะรู้เอง และประสงค์
 จะให้ผู้อื่นรู้เนื้อความ เหตุนี้ ชื่อว่า**พฺยปโถ**” ดังนี้.

.....

พฺยปโถติ วจนฺปโถ ๕ วาจาเยว हि อญฺเฆสมฺปิ ทิฏฺฐานุกฺตึ อาปชฺชนฺตานํ ปถฺภูตา
 พฺยปโถติ วฺจฺจตีติ มุสาวาทสิกฺขาปทวณฺณนา ๕

พยุบโถติ วจนปโถ ๕ วาจา เอว หิ อญเณสมปิ (ชานัน) ทิฏฐานุคตึ อาปชชุนตานิ (ชานัน)
ปถภูตา (ปถุติเตน) ‘พยุบโถติ วุจจติติ มุสาวาทสิกขาปทวณฺณา ๕

มุสาวาทสิกขาปทวณฺณา อ.อรรถกถาแห่งมุสาวาทสิกขาบท อิติ ว่า “วจนปโถ
อ.คำอันเป็นทาง พยุบโถติ ชื่อว่าพยุบโถ ๕ หิ จริงอยู่ วาจา เอว อ.วาจานั้นเกี่ยว
ปถภูตา เป็นทางเป็นแล้ว (ชานัน) ของชน ท. อาปชชุนตานิ ผู้ถึงอยู่ ทิฏฐานุคตึ
ซึ่งทิฏฐานุคตึ อญเณสมปิ (ชานัน) ของชน ท. แม่เหล่าอื่น (ปถุติเตน) อันบัณฑิต
วุจจติ ย่อมเรียก ‘พยุบโถติ ว่า ‘พยุบโถ’ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ๕

อรรถกถาแห่งมุสาวาทสิกขาบทว่า “คำเป็นทาง ชื่อว่าพยุบโถ. แท้จริง วาจาเท่านั้น
เป็นทางของพวกชนผู้ถึงทิฏฐานุคตึของพวกชนแม่เหล่าอื่น ท่านจึงเรียกว่า ‘พยุบโถ’
ดังนี้.

.....
วาจาย พุโย ปเถติ สนฺธิกปฺปสทฺทนีติสฺสุตเตน มหาวุตฺตินา วา ปถสทฺเท ปเร
วาจาสทฺทสฺส พฺยาเทโส ๕

“วาจาย พุโย ปเถติ สนฺธิกปฺปสทฺทนีติสฺสุตเตน มหาวุตฺตินา วา ปถสทฺเท ปเร วาจาสทฺทสฺส
พฺยาเทโส (โหติ) ๕

พฺยาเทโส อ.การแปลงเป็น พยุ วาจาสทฺทสฺส แห่งวาจาศัพท์ (โหติ) ย่อมมี ปถสทฺเท
ในเพราะปถศัพท์ ปเร อันเป็นเบื้องหลัง สนฺธิกปฺปสทฺทนีติสฺสุตเตน ด้วยสูตร
ในสัททนีติปกรณ์ในสนธิกัปปิ “วาจาย พุโย ปเถติ ว่า “วาจาย พุโย ปเถ” ดังนี้
วา หรือว่า มหาวุตฺตินา ด้วยมหาสูตร ๕

เพราะปถศัพท์เบื้องหลัง แปลง วาจาศัพท์เป็น พยุ ด้วยสูตรในสัททนีติปกรณ์ในสนธิ-
กัปปิว่า “วาจาย พุโย ปเถ” หรือด้วยมหาสูตร.

.....
เอตฺนุติ ยณฺจ พาทุสจฺจ ยณฺจ สิปปํ โย จ สฺสุสิขิตฺโต วินโย ยา จ สฺสุภาสิตา วาจา
อิทํ จตุพฺพิริ อุตฺตมํ มงฺคฺลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ ๕

“เอตฺนุติ (ปทสฺส) “ยญจ พาทุสจฺจํ ยญจ สิปฺปํ โย จ สุสิฏฺฐิโต วินโย ยา จ สุภาสิตา วาจา, อิทํ จตฺตฺพิริํ (กมฺมํ) อุตฺตมํ มงฺคลํ (โหติ)’ อิติ (ตฺวํ) คณฺหาหิ เทวเตติ (อตฺถ) ๕

(อตฺถ) อ.อรรถ อิติ ว่า “เทวเต ตุก่อนเทวดา (ตฺวํ) อ.ท่าน คณฺหาหิ จงถือเอา อิติ ว่า ‘ยํ จ พาทุสจฺจํ อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสุตะมากใดด้วย ยํ จ สิปฺปํ อ.ศิลปะใดด้วย โย จ สุสิฏฺฐิโต วินโย อ.วินัย อันอันบุคคลศึกษาดีแล้วใดด้วย ยา จ สุภาสิตา วาจา อ.วาจาอันเป็นสุภาสิตใดด้วย, (กมฺมํ) อ.กรรม จตฺตฺพิริํ อันมีอย่าง ๔ อิทํ นี้ มงฺคลํ เป็นมงคล อุตฺตมํ อันสูงสุด (โหติ) ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้” อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “เอตฺนุติ ว่า “เอตํ” ดังนี้ ๕

บทว่า “เอตํ” ความว่า เทวดา ท่านจงถือเอาว่า ‘ความเป็นผู้มีสุตะมาก ๑ ศิลปะ ๑ วินัยที่ศึกษาดีแล้ว ๑ วาจาสุภาสิต ๑, กรรม ๔ อย่างนี้ เป็นมงคลอันสูงสุด’ ดังนี้.

.....
 อยเมตฺถ สงฺเขโป ๕ อยนฺเตวตฺถ วิตฺถาโร ๕

อยํ เอตฺถ (ตติยคทายํ) สงฺเขโป ๕ อยํ ตฺ เอตฺถ (ตติยคทายํ) วิตฺถาโร ๕

สงฺเขโป อ.ความสังเขป เอตฺถ (ตติยคทายํ) ในคาถาที่ ๓ นี้ อยํ นี้ ๕ ตฺ ส่วนว่า วิตฺถาโร อ.ความพิสดาร เอตฺถ (ตติยคทายํ) ในคาถาที่ ๓ นี้ อยํ นี้ ๕

ความสังเขปในคาถาที่ ๓ นี้ เท่านั้น, ส่วนความพิสดารในคาถาที่ ๓ นี้ ดังต่อไปนี้.

.....

พาทุสจจกกา กถาว่าด้วยความเป็นผู้มีสุตะมาก

[๑๑๖] พาทุสจจํ นาม พุทฺธสฺสุตฺตมาโว ๕ อตฺถโต พุทฺธวจนํ วา พาทิริสิปฺปํ วา อุกฺคณฺหิตฺวา วา สุตฺตวา วา อุปฺปนฺนํ ตตฺถ ตตฺถ โภสฺลฺลํ จเปตฺวา วกฺขมานสิปฺปคฺคหณฺน คหิตํ หตฺถโภสฺลฺลํ ๕ ตํ อณาการิยาการิยวเสน ทฺวิธํ โหติ ๕ ตตฺถ อณาการิยพาทุสจจํ นาม พุทฺธสฺสโต โหติ สุตฺตโร สุตฺตสนฺนิจโยติ เอวมาทินา นเยน อรุเวลฺลสฺสุตฺตาทิสฺส วณฺณิตํ สตฺถุสสาสนนฺตรตฺตํ ๕

พาทุสจจํ นาม (ปุคฺคลสฺส) พุทฺธสฺสุตฺตมาโว ๕ (พาทุสจจํ) อตฺถโต พุทฺธวจนํ วา พาทิริสิปฺปํ วา อุกฺคณฺหิตฺวา วา สุตฺตวา วา อุปฺปนฺนํ ตตฺถ ตตฺถ (กิจฺเจ) โภสฺลฺลํ จเปตฺวา วกฺขมานสิปฺปคฺค-คหณฺน (ภควตฺตา) คหิตํ หตฺถโภสฺลฺลํ ๕ ตํ (พาทุสจจํ) อณาการิยาการิยวเสน ทฺวิธํ โหติ ๕ ตตฺถ (อณาการิยาการิยพาทุสจฺเจสุ) อณาการิยพาทุสจจํ นาม “(ภิกฺขุ) พุทฺธสฺสโต โหติ สุตฺตโร สุตฺตสนฺนิจโยติ เอวํ อาทินา นเยน อรุเวลฺลสฺสุตฺตาทิสฺส (สฺสฺสฺเตสุ ภควตฺตา) วณฺณิตํ (ปุคฺคลสฺส) สตฺถุสสาสนนฺตรตฺตํ ๕

(ปุคฺคลสฺส) พุทฺธสฺสุตฺตมาโว อ.ความที่ แห่งบุคคล ผู้มีสุตะมาก พาทุสจจํ นาม ชื่อว่า พาทุสจจจะ ๕ (พาทุสจจํ) อ.พาทุสจจจะ อตฺถโต โดยอรรถ โภสฺลฺลํ คือ อ.ความ เป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาด ตตฺถ ตตฺถ (กิจฺเจ) ในกิจนั้นๆ อุปฺปนฺนํ อันเกิดขึ้นแล้ว อุกฺคณฺหิตฺวา วา เพราะเรียนเอาหรือ สุตฺตวา วา หรือว่าเพราะฟัง พุทฺธวจนํ วา ซึ่งพระพุทฺธพจนฺหรือ พาทิริสิปฺปํ วา หรือว่าซึ่งศีลปะในภายนอก จเปตฺวา วัน หตฺถโภสฺลฺลํ ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาดในหัตถกรรม (ภควตฺตา) คหิตํ อันอัน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือเอาแล้ว วกฺขมานสิปฺปคฺคหณฺน ด้วยสิปฺปคฺคหณฺนอันจะ ตริส ๕ ตํ (พาทุสจจํ) อ.พาทุสจจจะนั้น ทฺวิธํ อันมีอย่าง ๒ อณาการิยาการิยวเสน ด้วยสามารถแห่งพาทุสจจจะของบรรพชิตและคฤหัสถ์ โหติ ย่อมเป็น ๕ (ปุคฺคลสฺส) สตฺถุ-สสาสนนฺตรตฺตํ อ.ความที่ แห่งบุคคล เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคำสอนของพระศาสดา (ภคว ตฺตา) วณฺณิตํ อันอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพรรณนาไว้แล้ว อรุเวลฺลสฺสุตฺตาทิสฺส (สฺสฺสฺเตสุ) ในพระสฺสฺตฺร ท. มีอรุเวลฺลสฺสฺตฺรเป็นต้น นเยน โดยนัย อาทินา เป็นต้น เอวํ อย่าง นี้ อิติ ว่า “(ภิกฺขุ) อ.ภิกฺขุ พุทฺธสฺสโต เป็นผู้ที่มีสุตะมาก สุตฺตโร เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสุตะ

สุดสนุนิโย เป็นผู้สั่งสมซึ่งสุตะ โหติ ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ตตถ (อนาคาริยาคาริย-
พาหุสัจจะ) อนาคาริยาพาหุสัจจํ นาม ชื่อว่า- ในพาหุสัจจะของบรรพชิตและของ
คฤหัสถ์ ท. เหล่านี้หนา -พาหุสัจจะของบรรพชิต ฯ

ความเป็นผู้มีสุตะมาก ชื่อว่าพาหุสัจจะ. โดยอรรถ พาหุสัจจะ ได้แก่ความเป็นผู้ฉลาด
ในกิจนั้นๆ ซึ่งเกิดขึ้น เพราะเรียนบ้าง เพราะฟังบ้าง ซึ่งพระพุทธรูปหรือศิลาปะใน
ภายนอก ยกเว้นความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือเอา
ด้วยสิปป์ศัพท์ อันจะตรัสเสีย. พาหุสัจจะนั้น มี ๒ อย่าง ด้วยสามารถพาหุสัจจะของ
บรรพชิตและของคฤหัสถ์. ในพาหุสัจจะ ๒ อย่างเหล่านี้ ความเป็นผู้ทรงจำคำสอน
ของพระศาสดา ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพรรณนาไว้ในอรรถเวลสูตรเป็นต้น โดยนัย
เป็นต้นอย่างนี้ว่า “ภิกษุผู้เป็นพหูสูต ทรงสุตะ มีสุตะเป็นที่สั่งสม” ดังนี้ ชื่อว่าพาหุ-
สัจจะของบรรพชิต.

.....
อรรถเวลสูตรตี จตูกุณฺคตฺตรสฺส ปจฺมปณฺณาสเก ฯ

อรรถเวลสูตรตี อ.อรรถเวลสูตร (อาคต) มาแล้ว ปจฺมปณฺณาสเก ในปฐมปณฺณาสกํ
จตูกุณฺคตฺตรสฺส แห่งจตูกกนิบาต อังคตฺตรนิกาย ฯ

อรรถเวลสูตรมาในปฐมปณฺณาสกํ แห่งจตูกกนิบาต อังคตฺตรนิกาย.

[๑๑๗] พหุสฺสุโตติ พหุ อสฺส สฺตํ นวฺกสตุตฺตฺตฺตฺสสนํ ปาลิอนุสนฺธิปฺพุพาปรวเสน อุกฺคหิตํ
โหตีติ อตฺโต ฯ สุตฺโรติ สุตฺตส อาธารภูโต ฯ ยสฺส หิ อิตฺโต คหิตํ อิตฺโต ปลายติ
จิทฺททฺมฏฺเฐ อุกทํ วิย น ติฏฺฐจฺติ ปรีสมชฺชเม เอกํ สุตฺตํ วา ชาตกํ วา กเถตุํ วา
วาเจตุํ วา น สกฺโกติ อโย น สุตฺโร นาม ฯ ยสฺส ปน อุกฺคหิตํ พุทฺทชวณฺ
อุคฺคหิตกาลสทิสเมว โหติ ทสปี วีสตีปี วสุตฺตานิ สชฺชฌายํ อภิโรตฺตสฺส น นสฺสตี
อโย สุตฺโร นาม ฯ สุตฺสนฺนิโยติ สุตฺตสฺส สนฺนิยโยภูโต ฯ ยสฺส หิ สฺตํ ททฺย-
มณฺชฺชสย สนฺนิจิตํ สิลาย ลีขิตเลขา วิย สุวณฺณชฺชฏฺเฐ ปกฺขิตตฺตฺสึทฺทวสา วิย จ ติฏฺฐจฺติ
อโย สุตฺสนฺนิโย นามาติ ตพฺพณฺณนา ฯ

(โส ภิกขุ) พหุสสุโตติ, พหุ อสฺส (ภิกขุโน) สุตํ นวํคสตุตฺถุสาสนํ, “ปาลีอนุสนธิปฺพุพาปรวเสน อุกฺคหิตํ โหติติ อตฺถโ ๕ สุตฺตโรติ (ปทสฺส) “สุตฺตสฺส อาธารภูโต” (อิตติ อตฺถโ) ๕ ยสฺส (ภิกขุโน) หิ อิตฺโต (ปาลีปเทสโต) คหิตํ (พฺพุทฺทวจนํ) อิตฺโต (ปาลีปเทสโต) ปลายติ จิตฺททมญฺเฏ อุกฺกํ วย น ติจฺจจติ, (โส ภิกขุ) ปริสมชฺเฒ เอกํ สุตฺตํ วา ซาตฺกํ วา กเถตุํ วา วาเจตุํ วา น สกฺโกติ, อยํ (ภิกขุ) น สุตฺตโร นาม (โหติ) ๕ ยสฺส (ภิกขุโน) ปน อุกฺคหิตํ พฺพุทฺทวจนํ อุกฺคหิตกาลสทิสํ เอว โหติ, (ตสฺส ภิกขุโน) ทสปี วิสตีปี วสุสาณิ สชฺชฌายํ อกโรนฺตสฺส, (พฺพุทฺทวจนํ) น นสฺสติ, อยํ (ภิกขุ) สุตฺตโร นาม (โหติ) ๕ สุตฺตสนฺนิจโยติ (ปทสฺส) “สุตฺตสฺส สนฺนิจโยภูโต” (อิตติ อตฺถโ) ๕ ยสฺส (ภิกขุโน) หิ สุตํ ททยมณฺชฺสา ย สนฺนิจิตํ สิลาย ลีขิตเลขา วย (จ) สุวณฺณมญฺเฏ ปกฺขิตตฺสึทฺทวสา วย จ ติจฺจจติ, อยํ (ภิกขุ) สุตฺตสนฺนิจโย นาม (โหติ)” อิตติ ตพฺพณฺณนา ๕

ตพฺพณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งอรุเวลสูตรนั้น อิติ ว่า “สุตํ อ.สุตตะ นวํคสตุตฺถุสาสนํ คือ อ.นวังคสตุตฺถุสาสนํ อสฺส (ภิกขุโน) ของภิกษุหนึ่ง พหุํ มาก, อตฺถโ อ.อธิบาย อิติ ว่า “อุกฺคหิตํ เป็นของอันภิกษุหนึ่งเรียนเอาแล้ว ปาลีอนุสนธิปฺพุพาปรวเสน ด้วยสามารถแห่งอักษรเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งบาลีและอนุสนธิ” อิติ ดังนี้ (โส ภิกขุ) อ.ภิกษุหนึ่ง พหุสสุโตติ ชื่อว่าพหุสสุตตะ ๕ (อตฺถโ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “สุตฺตสฺส อาธารภูโต เป็นผู้รองรับ ซึ่งสุตตะ เป็นแล้ว” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “สุตฺตโรติ ว่า “สุตฺตโร” ดังนี้ ๕ หิ จจริงอยู่ (พฺพุทฺทวจนํ) อ.พระพุทฺทพจนํ ยสฺส (ภิกขุโน) อันภิกษุใด คหิตํ เรียนเอาแล้ว อิตฺโต (ปาลีปเทสโต) แต่บาลีประเทศนี้ ปลายติ ย่อมเลื่อนหายไป อิตฺโต (ปาลีปเทสโต) แต่บาลีประเทศนี้ น ติจฺจจติ ย่อมไม่ตั้งอยู่ อุกฺกํ วย รวากะ อ.น้ำ จิตฺททมญฺเฏ ในหม้ออันทะลุ, โส (ภิกขุ) อ.ภิกษุหนึ่ง น สกฺโกติ ย่อมไม่อาจ กเถตุํ วา เพื่ออันกล่าวหรือ วาเจตุํ วา หรือว่าเพื่ออันบอก สุตฺตํ วา ซึ่งสูตร หรือ ซาตฺกํ วา หรือว่าซึ่งขาดก เอกํ หนึ่ง ปริสมชฺเฒ ในท่ามกลางแห่งบริษัท, อยํ (ภิกขุ) อ.ภิกษุหนึ่ง สุตฺตโร นาม ชื่อว่าเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสุตตะ (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ ๕ ปน ส่วนว่า พฺพุทฺทวจนํ อ.พระพุทฺทพจนํ ยสฺส (ภิกขุโน) อุกฺคหิตํ อันอันภิกษุใดเรียนเอาแล้ว อุกฺคหิตกาลสทิสํ เอว เป็นเช่นกับด้วยกาลเป็นที่เรียนเอา แล้วนั้นเทียว โหติ ย่อมเป็น, (ตสฺส ภิกขุโน) เมื่อภิกษุหนึ่ง อกโรนฺตสฺส ไม่กระทำ อยู่ สชฺชฌายํ ซึ่งการสาธยาย วสุสาณิ ลีนปี ท. ทสปี ลีบบ้าง วิสตีปี ยีลบบ้าง,

ตฎฎีกา อ.ฎีกาแห่งอรุเวลสูตรนั้น อิติ ว่า “ปริยตติธมโม อ.พระปริยัตติธรรม สุตฺติ
ชื่อว่าสุตตะ วฏฏทุกขนิสฺสรณตฺติเกหิ (ปุคฺคเลหิ) โสตพฺพโต เพราะเป็นธรรม อัน
บุคคล ท. ผู้มีความต้องการด้วยการสลัดออกจากทุกขในวัฏฏะ ฟังฟัง, (โย ฎีกุข)
อ.ฎีกุขใด ธาเรติ ย่อมทรงไว้ ตํ (สุตฺติ) ซึ่งสุตตะนั้น อิติ เพราะเหตุนั้น (โส ฎีกุข)
อ.ฎีกุขนั้น สุตฺตรโร ชื่อว่าผู้ทรงไว้ซึ่งสุตตะ ฯ (สุตฺติ) อ.สุตตะ เอกปทํ มีบทเดียว อวินฏฺฏจํ
เป็นสุตตะอันไม่ตกหล่นไป เอกกฺขรมฺปิ แม้อักขรหนึ่ง หุตฺวา เป็น สนนฺนิจนาติ สํสม
อยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ สุตฺติ) อ.สุตตะนั้น สนนฺนิจโย ชื่อว่าสิ่งที่สํสมอยู่, สุตฺติ อ.สุตตะ
สนนฺนิจโย เป็นที่สํสมอยู่ เอตสฺสมี (ฎีกุขมฺหิ) ในฎีกุขนั้น อิติ เพราะเหตุนี้ (เอโส
ฎีกุข) อ.ฎีกุขนั้น สุตฺตสนนฺนิจโย ชื่อว่ามีสุตตะเป็นที่สํสมอยู่” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาแห่งอรุเวลสูตรนั้นว่า “พระปริยัตติธรรม ชื่อว่าสุตตะ เพราะเป็นธรรมที่บุคคลผู้มี
ความต้องการจะออกจากทุกขในวัฏฏะ ควรฟัง, ฎีกุขใด ทรงสุตตะนั้น เหตุนี้ ฎีกุข
นั้น ชื่อว่าผู้ทรงสุตตะ, สุตตะมีบทเดียว ไม่ตกหล่นไปแม้แต่อักขรตัวเดียว สํสมอยู่
เหตุนี้ สุตตะนั้น ชื่อว่าสิ่งที่สํสมอยู่, สุตตะเป็นที่สํสมอยู่ มีในฎีกุขนั้น เหตุนี้ ฎีกุข
นั้น ชื่อว่ามีสุตตะเป็นที่สํสมอยู่”.

[๑๑๘] โย หิ พหุสฺสุโต สุตฺเตน อุปฺปนฺโน โหติ โส สตฺถุณา ปสฺสิโต ฯ วุตฺตณฺจ จตฺกนฺ-
คฺคตฺตรสฺส ปจฺมปณฺณาสเก อปฺปสฺสุตฺตฺเต “จตฺตาโรเม ฎีกุขเว ปุคฺคลา สนนฺโต
สํวิชฺชมาณา โลกสฺสมี ฯ กตฺเม จตฺตาโร ฯ อปฺปสฺสุโต สุตฺเตน อหฺนฺปนฺโน อปฺปสฺสุโต
สุตฺเตน อุปฺปนฺโน พหุสฺสุโต สุตฺเตน อหฺนฺปนฺโน พหุสฺสุโต สุตฺเตน อุปฺปนฺโน ฯ (ปิต
หน้า ๑๕)

หิ ก็ โย (ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด พหุสฺสุโต ผู้เป็นพหุสูต อุปฺปนฺโน เป็นผู้เข้าถึง
สุตฺเตน โดยสุตตะ โหติ ย่อมเป็น, โส (ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น สตฺถุณา อันพระ
ศาสดา ปสฺสิโต ทรงสรรเสริญแล้ว ฯ จ จจริงอยู่ (วจฺหนํ) อ.พระดำรัส อิติ ว่า
“ฎีกุขเว ดูก่อนฎีกุข ท. ปุคฺคลา อ.บุคคล ท. จตฺตาโร ๔ จำพวก อิเม เหล่านี้
สนนฺโต มีอยู่ สํวิชฺชมาณา ปราภวฺอยู่ โลกสฺสมี ในโลก ฯ (ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท.
จตฺตาโร ๔ จำพวก กตฺเม เป็นไฉน ? (ปุคฺคโล) อ.บุคคล อปฺปสฺสุโต ผู้มีสุตตะน้อย
อหฺนฺปนฺโน เป็นผู้ไม่เข้าถึงแล้ว สุตฺเตน โดยสุตตะ (โหติ) ย่อมเป็น, (ปุคฺคโล) อ.บุคคล

อปฺปสฺสุโต ผู้มีสฺสุตะน้อย อนุปฺปนฺโน เป็นผู้เข้าถึงแล้ว สฺสุเตน โดยสฺสุตะ (โหติ) ย่อมเป็น, (ปฺคฺคโล) อ.บุคคล พหุสฺสุโต ผู้มีสฺสุตะมาก อนุปฺปนฺโน เป็นผู้ไม่เข้าถึงแล้ว สฺสุเตน โดยสฺสุตะ (โหติ) ย่อมเป็น, (ปฺคฺคโล) อ.บุคคล พหุสฺสุโต ผู้มีสฺสุตะมาก อนุปฺปนฺโน เป็นผู้เข้าถึงแล้ว สฺสุเตน โดยสฺสุตะ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

ก็บุคคลผู้เป็นพหุสฺสุต เข้าถึงโดยสฺสุตะ เป็นผู้ที่พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว. แท้จริงพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในอัมปิยสฺสุตสฺสุตฺร ในปฐมปัณณาสกั แห่งจตุกกนิบาต อังกุตตรนิกายว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก. บุคคล ๔ จำพวกเป็นไฉน ? คือ บุคคลผู้มีสฺสุตะน้อย เป็นผู้ไม่เข้าถึงโดยสฺสุตะ, บุคคลผู้มีสฺสุตะน้อย เป็นผู้เข้าถึงโดยสฺสุตะ, บุคคลผู้มีสฺสุตะมาก เป็นผู้ไม่เข้าถึงโดยสฺสุตะ, บุคคลผู้มีสฺสุตะมาก เป็นผู้เข้าถึงโดยสฺสุตะ”.

กถณจ ภิกฺขเว ปฺคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สฺสุเตน อนุปฺปนฺโน ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺจสฺส ปฺคฺคลสฺส อปฺปกั สฺสุตํ โหติ สฺสุตํ เคยยํ เวยยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกั ชาตกั อพฺภุตฺตมฺมํ เวทลลํ, โส ตสฺส อปฺปกสฺส สฺสุตสฺส น อตฺถมณฺเฑาย ฐมฺมมณฺเฑาย ฐมฺมานุฐมฺมปฺปฏิปฺนฺโน โหติ, เอวํ โข ภิกฺขเว ปฺคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สฺสุเตน อนุปฺปนฺโน ฯ

ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุ ท. จ ก็ ปฺคฺคโล อ.บุคคล อปฺปสฺสุโต เป็นผู้มีสฺสุตะน้อย อนุปฺปนฺโน เป็นผู้ไม่เข้าถึงแล้ว สฺสุเตน โดยสฺสุตะ โหติ ย่อมเป็น กถึ อย่างไร ? ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุ ท. สฺสุตํ อ.สฺสุตะ สฺสุตํ คือ อ.สฺสุตตะ เคยยํ คือ อ.เคยยะ เวยยากรณํ คือ อ.เวยยากรณะ คาถา คือ อ.คาถา อุทานํ คือ อ.อุทาน อิติวุตฺตกั คือ อ.อิติวุตฺตกะ ชาตกั คือ อ.ชาตก อพฺภุตฺตมฺมํ คือ อ.อัมภุตฺตรม เวทลลํ คือ อ.เวทลลละ ปฺคฺคลสฺส ของบุคคล เอกจฺจสฺส บางคน อิธ (สาสเน) ในศาสนานี้ อปฺปกั เป็นของน้อย โหติ ย่อมเป็น, โส (ปฺคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อณฺเฑาย รู้ทั่วแล้ว อตฺถํ ซึ่งอรรถ อณฺเฑาย รู้ทั่วแล้ว ฐมฺมํ ซึ่งธรรม สฺสุตสฺส แห่งสฺสุตะ อปฺปกสฺส อันน้อย ตสฺส นั้น ฐมฺมานุฐมฺมปฺปฏิปฺนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติแล้วซึ่งธรรมอันสมควรแก่ธรรม โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ ฯ ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุ ท. ปฺคฺคโล อ.บุคคล อปฺปสฺสุโต เป็นผู้มีสฺสุตะน้อย อนุปฺปนฺโน เป็นผู้ไม่เข้าถึงแล้ว สฺสุเตน โดยสฺสุตะ โหติ ย่อมเป็น

เอาไว้ โข อย่างนี้แล ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้มีสุทธะน้อย เป็นผู้ไม่เข้าถึงโดยสุทธะ เป็นอย่างไร ? ภิกษุทั้งหลาย สุทธะ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตก อัฏฐกรรม เวทลละ ของบุคคลบางคนในศาสนานี้ มีน้อย, เขาหาญทั่วถึงอรรถ ทั่วถึงธรรม แห่งสุทธะอันน้อยนั้นแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่, อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสุทธะน้อย เป็นผู้ไม่เข้าถึงโดยสุทธะ.

กถณจ ภิกขเว ปุคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สุเตน อุปฺปนฺโน ฯ อิธ ภิกขเว เอกจฺจสฺส ฯเปฯ เวทลฺลํ โส ตสฺส อปฺปกสฺส สุตฺตสฺส อตฺถมณฺเฑาย ฐมฺมมณฺเฑาย ฯเปฯ สุเตน อุปฺปนฺโน ฯ

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ ท. จ ก็ ปุคฺคโล อ.บุคคล อปฺปสฺสุโต เป็นผู้มีสุทธะน้อย อุปฺปนฺโน เป็นผู้เข้าถึงแล้ว สุเตน โดยสุทธะ โหติ ย่อมเป็น กถ์ อย่างไร ? ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ ท. สุตฺ อ.สุทธะ สุตฺตํ คือ อ.สุตตะ เคยฺยํ คือ อ.เคยยะ เวยฺยาकरणํ คือ อ.เวยยาकरणะ คาถา คือ อ.คาถา อุทานํ คือ อ.อุทาน อิติวุตฺตํ คือ อ.อติวุตตกะ ชาตกํ คือ อ.ชาตก อพฺฐมฺมํ คือ อ.อัฏฐกรรม เวทลฺลํ คือ อ.เวทลละ ปุคฺคลสฺส ของบุคคล เอกจฺจสฺส บางคน อิธ (สาสนฺ) ในศาสนานี้ อปฺปกํ เป็นของน้อย โหติ ย่อมเป็น, โส (ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อณฺเฑาย ทั่วแล้ว อตฺถํ ซึ่งอรรถ อณฺเฑาย ทั่วแล้ว ฐมฺมํ ซึ่งธรรม สุตฺตสฺส แห่งสุทธะ อปฺปกสฺส อันน้อย ตสฺส นั้น ฐมฺมาหุรฺมฺมปฏิปนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติแล้วซึ่งธรรมอันสมควรแก่ธรรม โหติ ย่อมเป็น ฯ ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ปุคฺคโล อ.บุคคล อปฺปสฺสุโต เป็นผู้มีสุทธะน้อย อุปฺปนฺโน เป็นผู้เข้าถึงแล้ว สุเตน โดยสุทธะ โหติ ย่อมเป็น เอาไว้ โข อย่างนี้แล ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้มีสุทธะน้อย เป็นผู้เข้าถึงโดยสุทธะ เป็นอย่างไร ? ภิกษุทั้งหลาย สุทธะ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตก อัฏฐกรรม เวทลละ ของบุคคลบางคนในศาสนานี้ มีน้อย, เขาหาญทั่วถึงอรรถ ทั่วถึงธรรม แห่งสุทธะอันน้อยนั้นแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสุทธะน้อย เป็นผู้เข้าถึงโดยสุทธะ.

กถญจ ภิกขเว ปุคฺคโล พหุสฺสุโต โหติ สฺเตน อนุปปฺโน ๗ อิธ ภิกขเว เอกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส พหุํ สฺตํ โหติ สฺตํ คฺเคยฺยํ ๗เปฯ เวทลฺลํ โส ตสฺส พหุสฺส สฺตสฺส น อตฺถมญฺญาย ฐมฺมมญฺญาย ๗เปฯ สฺเตน อนุปปฺโน ๗

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ ท. จ ก็ **ปุคฺคโล** อ.บุคคล **พหุสฺสุโต** เป็นผู้มีสฺตะมาก **อนุปปฺโน** เป็นผู้ไม่เข้าถึงแล้ว **สฺเตน** โดยสฺตะ **โหติ** ย่อมเป็น **กถ** อย่างไร ?
 ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ ท. **สฺตํ** อ.สฺตะ **สฺตํ** คือ อ.สฺตตะ **คฺเคยฺยํ** คือ อ.คฺเคยยะ **เวยยากรณํ** คือ อ.เวยยากรณะ **คาถา** คือ อ.คาถา **อุทานํ** คือ อ.อุทาน **อิติวุตฺตกํ** คือ อ.อิติวุตฺตกะ **ชาตกํ** คือ อ.ชาตก **อพฺภุตฺตมฺมํ** คือ อ.อพฺภุตฺตมฺม เวทลฺลํ คือ อ.เวทลฺละ **ปุคฺคลสฺส** ของบุคคล **เอกจฺจสฺส** บางคน **อิธ (สาสเน)** ในศาสนานี้ **พหุํ** เป็นของมาก **โหติ** ย่อมเป็น, **โส (ปุคฺคโล)** อ.บุคคลนั้น **อญฺญาย** รู้ทั่วแล้ว **อตฺถ** ซึ่งอรรถ **อญฺญาย** รู้ทั่วแล้ว **ฐมฺมํ** ซึ่งธรรม **สฺตสฺส** แห่งสฺตะ **พหุสฺส** อันมาก **ตสฺส** นั้น **ฐมฺมานุฐมฺมปฏฺิปปฺโน** เป็นผู้ปฏิบัติแล้วซึ่งธรรมอันสมควรแก่ธรรม **โหติ** ย่อมเป็น **น** หามิได้ ๗ **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ปุคฺคโล** อ.บุคคล **พหุสฺสุโต** เป็นผู้มี สฺตะมาก **อนุปปฺโน** เป็นผู้ไม่เข้าถึงแล้ว **สฺเตน** โดยสฺตะ **โหติ** ย่อมเป็น **เอวํ** ไช อย่างนี้แล ๗

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้มีสฺตะมาก เป็นผู้ไม่เข้าถึงโดยสฺตะ เป็นอย่างไร ? ภิกษุทั้งหลาย สฺตะ คือ สฺตตะ คฺเคยยะ เวยยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตฺตกะ ชาตก อพฺภุตฺตมฺม เวทลฺละ ของบุคคลบางคนในศาสนานี้ มีมาก, เขาหาญทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม แห่ง สฺตะอันมากนั้นแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่, อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสฺตะมาก เป็นผู้ไม่เข้าถึงโดยสฺตะ.

.....
 กถญจ ภิกขเว ปุคฺคโล พหุสฺสุโต โหติ สฺเตน อฺปปปฺโน ๗ อิธ ภิกขเว เอกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส พหุํ สฺตํ โหติ สฺตํ คฺเคยฺยํ ๗เปฯ เวทลฺลํ โส ตสฺส พหุสฺส สฺตสฺส อตฺถมญฺญาย ฐมฺมมญฺญาย ๗เปฯ สฺเตน อฺปปปฺโน ๗

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ ท. จ ก็ **ปุคฺคโล** อ.บุคคล **พหุสฺสุโต** เป็นผู้มีสฺตะมาก **อฺปปปฺโน** เป็นผู้เข้าถึงแล้ว **สฺเตน** โดยสฺตะ **โหติ** ย่อมเป็น **กถ** อย่างไร ? **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ

ท. **สุด** อ.สุดะ **สุดต์** คือ อ.สุดตะ **เคຍย** คือ อ.เคยยะ **เวຍยากรณ** คือ อ.เวຍยา-
กรณะ **คาถา** คือ อ.คาถา **อุทาน** คือ อ.อุทาน **อิติวุตตก** คือ อ.อิติวุตตกะ **ชาตก**
คือ อ.ชาตก **อพภูตธมม** คือ อ.อพภูตธรรม **เวทลล** คือ อ.เวทลลละ **บุคคลุส** ของ
บุคคล **เอกจจสุส** บางคน **อิธ (สาสเน)** ในศาสนานี้ **พุก** เป็นของมาก **โหติ** ย่อม
เป็น, **โส (บุคคลุ)** อ.บุคคลุั้น **อญญา** รู้ทั่วแล้ว **อตถ** ซึ่งอรรถ **อญญา** รู้ทั่ว
แล้ว **ธมม** ซึ่งธรรม **สุดสุส** แห่งสุดะ **พุกสุส** อันมาก **ตสุส** นั้น **ธมมานุธมม-**
ปฏิปนโน เป็นผู้ปฏิบัติซึ่งธรรมอันสมควรแก่ธรรม **โหติ** ย่อมเป็น ฯ **ภิกขเว** ดูก่อน
ภิกษุ ท. **บุคคลุ** อ.บุคคล **พุกสุสโต** เป็นผู้ที่มีสุดะมาก **อุปปนโน** เป็นผู้เข้าถึงแล้ว
สุเตน โดยสุดะ **โหติ** ย่อมเป็น **เอว โข** อย่างนี้แล ฯ

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้มีสุดะมาก เป็นผู้เข้าถึงโดยสุดะ เป็นอย่างไร ? ภิกษุทั้งหลาย
สุดะ คือ สุดตะ เคยยะ เวຍยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตก อพภูตธรรม
เวทลลละ ของบุคคลบางคนในศาสนานี้ มีมาก, เขารู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม แห่งสุดะ
อันมากนั้นแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสุดะ
มาก เป็นผู้เข้าถึงโดยสุดะ.

.....
อิเม โข ภิกขเว จตฺตารอ ปุคฺคลา สนฺโต สวิขฺขมานา โลกสุมฺินติ ฯ

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ ท. **บุคคลุ** อ.บุคคล ท. **จตฺตารอ** ๔ จำพวก **อิเม โข** เหล่า
นี้แล **สนฺโต** มีอยู่ **สวิขฺขมานา** ปรากฏอยู่ **โลกสุมฺิน** ในโลก” **อติ** ดังนี้ (**ภควตา**)
อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตต์** ตรัสแล้ว **อปปสุสุตฺตเต** ในอปปัสสุตฺตสูตร **ปรจ-**
ปณฺณาสเก ในปฐมปณฺณาสก **จตุกกงฺคฺตฺตฺรสุส** แห่งจตุกกนิบาต **อังกฺตฺตฺรนิกาย** ฯ
ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก”. (เปิดหน้า ๑๑ ข้อ ๑๑๘)

[๑๑๘]

“อปปสุสุโตปิ เจ โหติ

สีเลสุ อสมาทิโต

อุภเยน น ฺครหนฺติ

สีลโต จ สุเตน จ ฯ

อปปสุสุโตปิ เจ โหติ

สีเลสุ สุสมาทิโต

สีลโต นั ปัสสนุติ	นาสุส สมปชชเต สุตํ ๕
พหุสสุโตปิ เจ โหติ	สีเลสุ อสมาทิโต
สีลโต นั ครหนฺติ	ตสฺส สมปชชเต สุตํ ๕
พหุสสุโตปิ เจ โหติ	สีเลสุ สฺสมาหิโต
อุภเยน นั ปัสสนุติ	สีลโต จ สฺเตน จ ๕
พหุสสุตํ ฆมฺมธรี	สปรปณฺณํ พุทฺธสาวกํ
นิกฺขํ ชมฺพุนทสฺเสว	โก ตํ นินฺหิตุมฺรหติ
เทวาปิ นั ปัสสนุติ	พฺรหฺมณาปิ ปัสสีโตติ ๕

(ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า (สุคโต) ผู้สุคต (สตถา) ผู้ศาสตา (อโวจ) ได้ตรัสแล้ว (เอตํ เวยยาकरणํ) ซึ่งไวยากรณ์นี้, (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า (วตฺวา) ครั้นตรัสแล้ว (อภาสิ) ได้ตรัสแล้ว (นิคมํ) ซึ่งคำลงท้าย (คาถาพนฺธํ) อันเป็นประพันธ์คาถา (อปรี) อื่นอีก อิติ ว่า

“เจ หากว่า (ปุคฺโล) อ.บุคคล อปฺปสฺสุโตปิ แม้เป็นผู้มีสุตะน้อย อสมาทิโต เป็นผู้ไม่ตั้งมั่นแล้ว สีเลสุ ในศีล ท. โหติ ย่อมเป็นไฉรั, (ปณฺหิตา) อ.บัณฑิต ท. ครหนฺติ ย่อมมิเตียนนํ (ปุคฺลํ) ซึ่งบุคคลนั้น อุภเยน (ภาเคน) โดยส่วนทั้งสอง สีลโต จ คือ โดยศีลด้วย สฺเตน จ คือโดยสุตะด้วย ๕

เจ หากว่า (ปุคฺโล) อ.บุคคล อปฺปสฺสุโตปิ แม้เป็นผู้มีสุตะน้อย สฺสมาหิโต เป็นผู้ตั้งมั่นดีแล้ว สีเลสุ ในศีล ท. โหติ ย่อมเป็นไฉรั, (ปณฺหิตา) อ.บัณฑิต ท. ปัสสนุติ ย่อมสรรเสริญ นํ (ปุคฺลํ) ซึ่งบุคคลนั้น สีลโต โดยศีล, สุตํ อ.สุตะ อสฺส (ปุคฺลสฺส) ของบุคคลนั้น น สมปชชเต ย่อมไม่ถึงพร้อม ๕

เจ หากว่า (ปุคฺโล) อ.บุคคล พหุสฺสุโตปิ แม้เป็นผู้มีสุตะมาก อสมาทิโต เป็นผู้ไม่ตั้งมั่นแล้ว สีเลสุ ในศีล ท. โหติ ย่อมเป็นไฉรั, (ปณฺหิตา) อ.บัณฑิต ท. ครหนฺติ ย่อมมิเตียน

น้ (บุคคล) ซึ่งบุคคลนั้น สีสโต โดยศีล, สุตํ อ.สุตะ ตสฺส (บุคคลสฺส) ของบุคคลนั้น สมบุชชเต ย่อมถึงพร้อม ฯ

เจ หากว่า (บุคคล) อ.บุคคล พหุสฺสโตปิ แม้เป็นผู้มีสุตะมาก สฺสสมาหิตो เป็นผู้ตั้งมั่นดีแล้ว สีเลสุ ในศีล ท. โหติ ย่อมเป็นไฉรั, (บัณฑิตา) อ.บัณฑิต ท. ปัสฺสนฺหติ ย่อมสรรเสริญ น้ (บุคคล) ซึ่งบุคคลนั้น อุกฺเขน (ภาเคน) โดยส่วนทั้งสอง สีลโต จ คือ โดยศีลด้วย สฺเตน จ คือโดยสุตะด้วย ฯ

โก อ.ใคร อรหติ ย่อมควร นินฺหิตุํ เพื่ออันติเตียน (บุคคล) ซึ่งบุคคล พหุสฺสตุํ ผู้มีสุตะมาก ธรรมฺมํ ผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม สบฺปญฺญํ ผู้เป็นไปกับด้วยปัญญา พุทฺธสวากํ ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า นิกฺขํ อิว เพียงดัง แห่ง ชมฺพุนทสฺส แห่งทองชมพูท ตํ นั้น, เทวาปิ แม้ อ.เทวดา ท. ปัสฺสนฺหติ ย่อมสรรเสริญ น้ (บุคคล) ซึ่งบุคคลนั้น, (โส บุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น พุทฺหมฺหาปิ แม้อันพรหม ปัสฺสิโต สรรเสริญแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สวดตศาศดา ได้ตรัสไวยากรณนี้ ครั้นตรัสแล้ว ได้ตรัสคำลงท้ายเป็นประพันธ์คาถาอื่นอีกว่า

“ถ้าบุคคล แม้มีสุตะน้อย ไม่ตั้งมั่นอยู่ในศีลทั้งหลาย, บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมติเตียนเขาโดย ๒ ส่วน คือ โดยศีล และโดยสุตะ.

ถ้าบุคคล แม้มีสุตะน้อย ตั้งมั่นดีอยู่ในศีลทั้งหลาย, บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญเขาโดยศีล สุตะของเขาหาถึงพร้อมไม่,

ถ้าบุคคล แม้มีสุตะมาก ไม่ตั้งมั่นดีอยู่ในศีลทั้งหลาย, บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมติเตียนเขาโดยศีล สุตะของเขาย่อมถึงพร้อม.

ถ้าบุคคล แม้มีสุตะมาก ตั้งมั่นอยู่ในศีลทั้งหลาย บัณฑิตทั้ง

หลาย ย่อมสรรเสริญเขาโดย ๒ ส่วน คือ โดยศีล และโดยสุตะ.

ใครเล่าควรเพื่อจะติเตียนบุคคลผู้มีสุตะมาก ผู้ทรงธรรม ผู้
มีปัญญา ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นดุจแห่งทอง
ชมพูณุนั้นได้, แม้เหล่าเทวดา ก็ชื่นชมเขา ถึงพรหม
ก็สรรเสริญ”.

.....

ตตถ อหุปปนุโนติ อหุปกโตติ ตพพณณนา ฯ

ตตถ (ปเทศุ) ‘อหุปปนุโนติ (ปทสฺส) ‘อหุปกโต’ (อิตติ อตฺโถ)” อิตติ ตพพณณนา ฯ

ตพพณณนา อ.อรรถกถาแห่งอปัฏสสุตฺตสูตรนั้น อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า
‘อหุปกโต เป็นผู้ไม่เข้าถึงแล้ว’ (อิตติ) ดังนี้ ตตถ (ปเทศุ) “อหุปปนุโนติ (ปทสฺส)
แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า ‘อหุปปนุโน’ ดังนี้” อิตติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาแห่งอปัฏสสุตฺตสูตรนั้นว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ‘อหุปปนุโน’ แปลว่า
ไม่เข้าถึง.

.....

อปฺปกํ สุตฺตํ นวฺงเค สตฺตฺตฺสฺสเน กิณฺจิทฺเว องฺคํ สุตฺตํ โหติ ตเทตฺตํ นวฺงคํ ทสฺเสตฺตํ
สฺสฺสํ เคยฺยนฺติ อาทิจ วุตฺตนฺติ ตมฺมฏิกิภา ฯ

“อปฺปกํ สุตฺตํ (ปททวยสฺส) “นวฺงเค สตฺตฺตฺสฺสเน กิณฺจิทฺเว อเว องฺคํ สุตฺตํ โหติ, (ภควตา) ตํ
เอตํ นวฺงคํ ทสฺเสตฺตํ ‘สฺสฺสํ เคยฺยนฺติ อาทิจ (วจนฺ) วุตฺตนฺติ ตมฺมฏิกิภา ฯ

ตมฺมฏิกิภา อ.ฏิกิภาแห่งอปัฏสสุตฺตสูตรนั้น อิติ ว่า “นวฺงเค สตฺตฺตฺสฺสเน กิณฺจิทฺเว
องฺคํ อ. -ในสัตฺตฺตฺสฺสเน อันมีองฺค ๙ หนา -องฺคอะไรๆ นั้นเกี่ยว สุตฺตํ เป็นสุตะ โหติ
ย่อมเป็น, (วจนฺ) อ.พระดำรัส ‘สฺสฺสํ เคยฺยนฺติอาทิจ เป็นต้นว่า ‘สฺสฺสํ เคยฺย’ ดังนี้
(ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว ทสฺเสตฺตํ เพื่ออันแสดง ตํ เอตํ
นวฺงคํ ซึ่งองฺค ๙ นั้นนั้น’ (อิตติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท ‘อปฺปกํ
สุตฺตํ ว่า ‘อปฺปกํ สุตฺตํ’ ดังนี้” อิตติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาแห่งอภัยปัสสูตสูตตรนั้นว่า “สองบทว่า ‘อปปกั สุต’ ความว่า บรรดานวังคสัตถุ-
ศาสน์ องค์อะไรๆ ก็จัดเป็นสฤตะทั้งนั้น, เพื่อจะแสดงองค์ ๙ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสว่า ‘สฤตฺถิ เคยยิ’ ดังนี้ เป็นต้น.

.....

อตถมถญาย ฐมมถญาย ฐมมานุฐมมปฏิปนฺโนติ อฏฺฐกถญจ ปาลีญจ
ชานิตฺวา นวโลกุตตรฐมมสฺส อหฺรฺรูปฐมฺมิ สหสฺสีกํ ปุพฺพภากปปฏิปทํ ปฏิปนฺโน
โหติ ฯ ตตถ ปจโม อปฺปสฺสูตฺตหฺสฺสีโล กถิตฺวา ทฺติโย อปฺปสฺสูตฺตชีณาสโว ตติโย
พหุสฺสูตฺตหฺสฺสีโล จตฺตฺโต พหุสฺสูตฺตชีณาสโวติ ตพฺพณฺณนानโย ฯ

“อตถมถญาย ฐมมถญาย ฐมมานุฐมมปฏิปนฺโนติ (ปทาน) “อฏฺฐกถํ จ ปาลี จ
ชานิตฺวา นวโลกุตตรฐมมสฺส อหฺรฺรูปฐมฺมิ สหสฺสีกํ ปุพฺพภากปปฏิปทํ ปฏิปนฺโน โหติ’ (อติ
อตฺถ) ฯ ตตถ (จตฺตฺส ปุคฺคเลสุ) ปจโม อปฺปสฺสูตฺตหฺสฺสีโล (ปุคฺคโล ภควตา) กถิตฺวา, ทฺติโย
อปฺปสฺสูตฺตชีณาสโว (ปุคฺคโล ภควตา กถิตฺวา), ตติโย พหุสฺสูตฺตหฺสฺสีโล (ปุคฺคโล ภควตา กถิตฺวา),
จตฺตฺโต พหุสฺสูตฺตชีณาสโว (ปุคฺคโล ภควตา กถิตฺวา)” อติ ตพฺพณฺณนานโย ฯ

ตพฺพณฺณนานโย อ.นัยแห่งอรรถกถาแห่งอภัยปัสสูตสูตตรนั้น อติ ว่า “(อตฺถ) อ.อรรถ
(อติ) ว่า ‘ชานิตฺวา รู้แล้ว อฏฺฐกถํ จ ซึ่งอรรถกถาด้วย ปาลี จ ซึ่งบาลีด้วย
ปฏิปนฺโน เป็นผู้ปฏิบัติแล้ว ปุพฺพภากปปฏิปทํ ซึ่งปฏิบัติทาทันเป็นส่วนเบื้องต้น
สหสฺสีกํ อันเป็นไปกับด้วยศีล อหฺรฺรูปฐมฺมิ อันเป็นธรรมอันสมควร นวโลกุตตร-
ฐมมสฺส แก่โลกุตตรธรรม ๙ โหติ ย่อมเป็น’ (อติ) ดังนี้ (ปทาน) แห่งบท ท.
‘อตถมถญาย ฐมมถญาย ฐมมานุฐมมปฏิปนฺโนติ ว่า ‘อตถมถญาย ฐมม-
มถญาย ฐมมานุฐมมปฏิปนฺโน’ ดังนี้ ฯ ตตถ (จตฺตฺส ปุคฺคเลสุ) ปจโม อปฺปสฺ-
สูตฺตหฺสฺสีโล (ปุคฺคโล) อ.- ในบุคคล ท. ๔ จำพวกเหล่านั้นหนา -บุคคล ผู้มีสฤตะน้อย
มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ที่ ๑ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า กถิตฺวา ตรัสแล้ว,
(ปุคฺคโล) อ.บุคคล ทฺติโย อปฺปสฺสูตฺตชีณาสโว ผู้มีสฤตะน้อยเป็นผู้มีอาสวะอันสิ้นแล้ว
ที่ ๒ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า (กถิตฺวา) ตรัสแล้ว, (ปุคฺคโล) อ.บุคคล ตติโย
พหุสฺสูตฺตหฺสฺสีโล ผู้มีสฤตะมากเป็นผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ที่ ๓ (ภควตา) อัน
พระผู้มีพระภาคเจ้า (กถิตฺวา) ตรัสแล้ว, (ปุคฺคโล) อ.บุคคล จตฺตฺโต พหุสฺสูตฺตชีณาสโว

ผู้มีสุตะมากเป็นผู้มีอาสวะอันสิ้นแล้ว ที่ ๔ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า (กถิต) ตรัสแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ

นัยอันมาในอรรถกถาแห่งสูตรนั้นว่า “หลายบทว่า “**อตฺถมณฺเฑย ฐมฺมมณฺเฑย ฐมฺมานุฐมฺมปฏิปนฺโน**” ความว่า เป็นผู้รู้อรรถกถาและบาลีแล้ว ปฏิบัติข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้นพร้อมทั้งศีลอันเป็นธรรมสมควรแก่โลกุตตรธรรม ๙. ในบรรดาบุคคล ๔ จำพวกเหล่านั้น จำพวกที่ ๑ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาผู้มีสุตะน้อย และเป็นผู้ทุศีล, จำพวกที่ ๒ ผู้มีสุตะน้อย เป็นผู้สิ้นอาสวะ, จำพวกที่ ๓ มีสุตะมาก เป็นผู้ทุศีล และจำพวกที่ ๔ ผู้มีสุตะมาก เป็นผู้สิ้นอาสวะ”.

.....

อสมาทิตฺติ อปริปริการี ฯ

“อสมาทิตฺติ (ปทสฺส) “อปริปริการี” (อติ อตฺโถ) ฯ

ตพฺพณฺเฑน อ.อรรถกถาแห่งอัปัสสูตสูตรนั้น อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า ‘อปริปริการี เป็นผู้ไม่กระทำให้เต็มรอบโดยปกติ’ (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อสมาทิตฺติ ว่า “อสมาทิต” ดังนี้ ฯ (เปิดหน้า ๒๒)

อรรถกถาแห่งอัปัสสูตสูตรนั้นว่า “บทว่า ‘อสมาทิต’ ความว่า ผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์โดยปกติ.

.....

สีลโต จ สุตฺน จาติ สีลภาเคน จ สุตฺภาเคน จ อัยํ ทฺสฺสีโล อปฺปสฺสุโตติ เอวํ นํ ครหฺนตีติ อตฺโถ ฯ

“สีลโต จ สุตฺน จาติ (คาถาปาทสฺส) “สีลภาเคน จ สุตฺภาเคน จ” (อติ อตฺโถ), ‘(ปณฺฑิตา) ‘อัยํ (ปุคฺคโล) ทฺสฺสีโล อปฺปสฺสุโต (โหติ)’ อิติ เอวํ นํ (ปุคฺคล) ครหฺนตีติ อตฺโถ ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “สีลภาเคน จ โดยส่วนแห่งศีลด้วย สุตฺภาเคน จ โดยส่วนแห่งสุตะด้วย, อตฺโถ อ.อธิบาย อิติ ว่า “(ปณฺฑิตา) อ.บัณฑิต ท. ครหฺนตี ย่อมติเตียน นํ (ปุคฺคล) ซึ่งบุคคลนั้น เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า ‘อัยํ (ปุคฺคโล) อ.บุคคล

นี้ **ทูลสุโล** เป็นผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว **อปฺปสุสุโต** เป็นผู้มีสุตะน้อย (**โหติ**) ย่อมเป็น' **อิติ** ดังนี้' (**อิติ**) ดังนี้ (**คาถาปาทสุส**) แห่งบาทแห่งคาถา "**สีโลโต จ สุเตน จาติ** ว่า "**สีโลโต จ สุเตน จ**" ดังนี้ ฯ

บาทคาถาว่า "**สีโลโต จ สุเตน จ**" ความว่า โดยส่วนแห่งศีล และโดยส่วนแห่งสุตะ, อธิบายว่า "พวกบัณฑิตย่อมติเตียนเขาอย่างนี้ว่า 'ผู้นี้ เป็นผู้ทุศีล มีสุตะน้อย'.

.....

ตสุส สมฺปชฺชเต สุตฺนฺติ ตสุส ปุคฺคฺลสุส ยสุมา อเนน สุเตน สุตฺกิจฺจํ กตํ, ตสุมา ตสุส สุตํ สมฺปชฺชติ นาม ฯ

"**ตสุส สมฺปชฺชเต สุตฺนฺติ** (**คาถาปาทสุส**) "**ตสุส ปุคฺคฺลสุส ยสุมา อเนน สุเตน สุตฺกิจฺจํ กตํ, ตสุมา ตสุส (ปุคฺคฺลสุส) สุตํ สมฺปชฺชติ นาม**" (**อิติ** **อตฺโถ**) ฯ

(**อตฺโถ**) อ.อรรถ (**อิติ**) ว่า "**สุตฺกิจฺจํ** อ.กิจคือสุตะ **ตสุส ปุคฺคฺลสุส** อันบุคคลนั้น **กต** กระทำแล้ว **อเนน สุเตน** ด้วยสุตะนี้ **ยสุมา** เพราะเหตุใด, **ตสุมา** เพราะเหตุนั้น **สุตํ** อ.สุตะ **ตสุส (ปุคฺคฺลสุส)** ของบุคคลนั้น **สมฺปชฺชติ นาม** ชื่อว่าย่อมถึงพร้อม" (**อิติ**) ดังนี้ (**คาถาปาทสุส**) แห่งบาทแห่งคาถา "**ตสุส สมฺปชฺชเต สุตฺนฺติ** ว่า "**ตสุส สมฺปชฺชเต สุตํ**" ดังนี้ ฯ

บาทคาถาว่า "**ตสุส สมฺปชฺชเต สุตํ**" ความว่า เพราะกิจคือสุตะที่บุคคลนั้นทำแล้ว ด้วยสุตะนี้, เหตุนั้น สุตะของเขา ชื่อว่าย่อมถึงพร้อม.

.....

นาสุส สมฺปชฺชเตติ สุตฺกิจฺจสุส อกตตฺตฺตา น สมฺปชฺชติ ฯ

"**นาสุส สมฺปชฺชเตติ** (**ปททวยสุส**) "**(สุตํ) เตน ปุคฺคฺเลน**) สุตฺกิจฺจสุส อกตตฺตฺตา น สมฺปชฺชติ" (**อิติ** **อตฺโถ**) ฯ

(**อตฺโถ**) อ.อรรถ (**อิติ**) ว่า "**(สุตํ) อ.สุตะ** **น สมฺปชฺชติ** ย่อมไม่ถึงพร้อม (**เตน ปุคฺคฺเลน**) **สุตฺกิจฺจสุส อกตตฺตฺตา** เพราะความที่ แห่งกิจคือสุตะ เป็นกิจอันบุคคลนั้น ไม่กระทำแล้ว" (**อิติ**) ดังนี้ (**ปททวยสุส**) แห่งหมวดสองแห่งบท "**นาสุส สมฺปชฺชเตติ**

ว่า “นาสุส สมฺปชฺชเต” ดังนี้ ฯ

สองบทว่า “นาสุส สมฺปชฺชเต” ความว่า สุตะย่อมไม่ถึงพร้อม เพราะเขาไม่ทำกิจคือสุตะ.

.....
ธมฺมธรรหุติ สุตฺตมฺมานํ อารฺชากรฺหุติ ฯ

“ธมฺมธรรหุติ (ปทสฺส) “สุตฺตมฺมานํ อารฺชากรฺหุติ” (อิตฺติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “สุตฺตมฺมานํ อารฺชากรฺหุติ ผู้เป็นที่รองรับ แห่งธรรมคือสุตะ ท. เป็นแล้ว” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “ธมฺมธรรหุติ ว่า “ธมฺมธรร” ดังนี้ ฯ

บทว่า “ธมฺมธรร” ได้แก่เป็นผู้รองรับธรรมคือสุตะทั้งหลาย.

.....
สฺปฺปญฺญหุติ สฺปฺปญฺญํ ฯ

“สฺปฺปญฺญหุติ (ปทสฺส) “สฺปฺปญฺญํ” (อิตฺติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “สฺปฺปญฺญํ ผู้มีปัญญาดี” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “สฺปฺปญฺญหุติ ว่า “สฺปฺปญฺญํ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “สฺปฺปญฺญํ” คือผู้มีปัญญาดี.

.....
นิกฺขํ ชมฺพุนทสฺเสวาทิ ชมฺพุนทํ วุจฺจติ ชาตีสฺวณฺณํ ตสฺส ชมฺพุนทสฺส นิกฺขํ วยิปญฺจสฺวณฺณปริมาณํ สฺวณฺณชฺฌิกํ วยายติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา ฯ

“นิกฺขํ ชมฺพุนทสฺเสวาทิ (คาถาปาทสฺส) “(ปณฺทิตฺเตน) ชมฺพุนทํ วุจฺจติ ชาตีสฺวณฺณํ, ตสฺส ชมฺพุนทสฺส นิกฺขํ วยิ” (อิตฺติ อตฺโถ), “ปญฺจสฺวณฺณปริมาณํ สฺวณฺณชฺฌิกํ วยายติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “ชาตีสฺวณฺณํ อ.ทองคำโดยชาติ (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต

วรุจติ ย่อมเรียก **ชมพูณฑ** ว่าทองชมพูณฑ, **นิกุข** วีย ราวกะว่าแห่ง **ตสุส** **ชมพูณฑ** **ทสุส** แห่งทองชมพูณฑนั้น” (อิตติ) ดังนี้, **อตโต** อ.อธิบาย อิตติ ว่า “**สุวรรณมฏิก** **วีย** ราวกะว่าลิ้มแห่งทอง **ปญจสุวรรณปริมาณ** อันมี ๕ สุวรรณเป็นประมาณ” อิตติ ดังนี้ (**คาถาบาทสุส**) แห่งบาทแห่งคาถา “**นิกุข** **ชมพูณฑ** **ทสุเสวาติ** ว่า “**นิกุข** **ชมพูณฑ** **ทสุเสวา**” ดังนี้” อิตติ ดังนี้ ๕

บาทคาถาว่า “**นิกุข** **ชมพูณฑ** **ทสุเสวา**” ความว่า ทองธรรมชาติ เขาเรียกกันว่าทองชมพูณฑ, ดุจแห่งทองชมพูณฑนั้น, อธิบายว่า “ดุจลิ้มทอง มี ๕ สุวรรณเป็นประมาณ.

[๑๒๐] **อานนทตเถโรปี** **อตตโน** **พาหุสจจ** **นิสสาย** “**เอตทคัค** **ภิกขเว** **มม** **สาวกาน** **ภิกขุณ** **พหุสสุตทาน**, **ยทิท** **อานนโทติ** **สตถุปรปัสสิตตต** **ปตโต** ๕ **พหุสสุโต** **จ** **อภิจเณ** **อุปปนฺนลาโภ** **โหติ** ๕ **ตตริท** **วตถุ** ๕

อานนทตเถโรปี **อตตโน** **พาหุสจจ** **นิสสาย** “**เอต** (**ขนฺธปญจก**) **อคค** (**โหติ**) **ภิกขเว** **มม** **สาวกาน** **ภิกขุณ** **พหุสสุตทาน**, **ย** **อิท** (**ขนฺธปญจก**) **อานนโทติ** (**อตตโน**) **สตถุปรปัสสิตตต** **ปตโต** ๕ **พหุสสุโต** **จ** (**ภิกขุ**) **อภิจเณ** **อุปปนฺนลาโภ** **โหติ** ๕ **ตตริ** (**ปพฺเพ**) **อิท** **วตถุ** ๕

อานนทตเถโรปี **แม้** **อ.พระอานนท**ผู้เถระ **นิสสาย** **อาศัยแล้ว** **อตตโน** **พาหุสจจ** ซึ่งความที่ แห่งตน เป็นผู้ที่มีสุตะมาก **ปตโต** ถึงแล้ว (**อตตโน**) **สตถุปรปัสสิตตต** ซึ่งความที่ แห่งตน เป็นผู้อันพระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว อิตติ ว่า “**ภิกขเว** **ดูก่อนภิกษุ** **ท.** **ย** **อิท** (**ขนฺธปญจก**) **อ.ชั้นบัญญัติ**นี้ใด **อานนโท** คือ **อ.พระอานนท**, **เอต** (**ขนฺธปญจก**) **อ.ชั้นบัญญัติ**นั้น **อคค** เป็นเลิศ **ภิกขุณ** กว่าภิกษุ **ท.** **สาวกาน** ผู้เป็นสาวก **มม** ของเรา **พหุสสุตทาน** ผู้มีสุตะมาก (**โหติ**) **ย่อมเป็น**” อิตติ ดังนี้ ๕ **จ** **อหนึ่ง** (**ภิกขุ**) **อ.ภิกษุ** **พหุสสุโต** ผู้มีสุตะมาก **อุปปนฺนลาโภ** เป็นผู้ที่มีลาภอันเกิดขึ้นแล้ว **อภิจเณ** โดยไม่ยาก **โหติ** **ย่อมเป็น** ๕ **อิท** **วตถุ** **อ.เรื่อง**นี้ **ตตริ** (**ปพฺเพ**) **ในข้อ**นั้น ๕

แม้พระอานนทเถระอาศัยความที่ว่าตนเป็นพหุสสุต จึงถึงความเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงสรรเสริญว่า “**ภิกษุทั้งหลาย** **อานนท**เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นสาวกของเราผู้เป็นพหุสสุต”. **อหนึ่ง** **ภิกษุ**ผู้เป็นพหุสสุต **ย่อมเป็น**ผู้มีลาภเกิดขึ้นโดยไม่ยาก. **ในข้อ**นั้น **มีเรื่อง**

ดังต่อไปนี้.

.....

เอโก กิร พุราหฺมโณ “พุทฺธรตนสฺส จ สงฺฆรตนสฺส จ ปุชฺชา ปญฺญา ยติ, กถํ
 นุ โข ฐมฺมรตนํ ปุชฺชิตํ นาม โหตีติ จินฺเตตฺวา สตุถารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ
 ปุจฺฉิ ๕ “สเจ พุราหฺมณ ฐมฺมรตนํ ปุชฺเชตฺถมิจฺฉสิ, เอกํ พหุสฺสุตํ ปุชฺเชหีติ ๕ “พหุสฺสุตํ
 ฆนฺเต อาจิกฺขถาติ ๕ “ภิกฺขุสงฺฆํ ปุจฺฉาติ ๕ โส ภิกฺขุ อุปสงฺกมิตฺวา “พหุสฺสุตํ
 ฆนฺเต อาจิกฺขถาติ อาห ๕ “อาณนฺทตฺเถโร พุราหฺมณาติ ๕ พุราหฺมโณ เถโร
 สหสฺสคฺขมฺนเกน จิวเรน ปุชฺเชสีติ ๕

กิร ได้ยินว่า พุราหฺมโณ อ.พราหฺมณฺ อเอโก คนหนึ่ง จินฺเตตฺวา คิดแล้ว อิติ ว่า
 “ปุชฺชา อ.การปุชฺชา พุทฺธรตนสฺส จ แก้วรัตนาคือพระพุทฺธเจ้าด้วย สงฺฆรตนสฺส จ
 แก้วรัตนาคือพระสงฆ์ด้วย ปญฺญา ยติ ย่อมปรากฏ, ฐมฺมรตนํ อ.รัตนาคือพระธรรม
 (บุคคล) ปุชฺชิตํ นาม ชื่อว่าเป็นรัตนอันบุคคลบูชาแล้ว โหติ ย่อมเป็น กถํ นุ
 โข อย่างไรหนอแล” อิติ ดังนี้ อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตุถารํ ซึ่งพระศาสดา
 ปุจฺฉิ ทูลถามแล้ว เอตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น ๕ (สตุถา) อ.พระศาสดา (อาห) ตรัส
 แล้ว อิติ ว่า “พุราหฺมณฺ ดูก่อนพราหฺมณฺ สเจ ถ้าว่า (ตฺวํ) อ.ท่าน อิจฺฉสิ ย่อม
 ปรารธนา ปุชฺเชตฺถํ เพื่ออันบูชา ฐมฺมรตนํ ซึ่งรัตนาคือพระธรรมไซ้, (ตฺวํ) อ.ท่าน
 ปุชฺเชหิ จงบูชา (ภิกฺขุ) ซึ่งภิกษุ พหุสฺสุตํ ผู้มีสุตะมาก เอกํ รูปหนึ่ง” อิติ ดังนี้ ๕
 (พุราหฺมโณ) อ.พราหฺมณฺ (อาห) กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “ฆนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้
 เจริญ (ตฺมฺเห) อ.พระองค์ อาจิกฺขถ ขอจงตรัสบอก (ภิกฺขุ) ซึ่งภิกษุ พหุสฺสุตํ ผู้มี
 สุตะมาก” อิติ ดังนี้ ๕ (สตุถา) อ.พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้ว อิติ ว่า “(ตฺวํ) อ.ท่าน
 ปุจฺฉ จงถาม ภิกฺขุสงฺฆํ ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ” อิติ ดังนี้ ๕ โส (พุราหฺมโณ) อ.พราหฺมณฺ
 นั้น อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว ภิกฺขุ ซึ่งภิกษุ ท. อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า
 “ฆนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (ตฺมฺเห) อ.ท่าน ท. อาจิกฺขถ ขอจงบอก (ภิกฺขุ) ซึ่งภิกษุ
 พหุสฺสุตํ ผู้มีสุตะมาก” อิติ ดังนี้ ๕ (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ ท. (อาหฺส) กล่าวแล้ว อิติ ว่า
 “พุราหฺมณฺ ดูก่อนพราหฺมณฺ อาณนฺทตฺเถโร อ.พระอาณนทฺผู้เถระ (พหุสฺสุต) เป็น
 ผู้มีสุตะมาก (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๕ พุราหฺมโณ อ.พราหฺมณฺ ปุชฺเชสิ บูชาแล้ว
 เถโร ซึ่งพระเถระ จิวเรน ด้วยจิวร สหสฺสคฺขมฺนเกน อันมีค่าพันหนึ่ง อิติ ดังนี้แล ๕

เล่ากันมาว่า พราหมณ์คนหนึ่ง คิดว่า “การบูชาแก่พระพุทธรัตตะ และพระสังฆรัตตะ ย่อมปรากฏ, พระธรรมรัตตะ จะชื่อว่าเป็นอันบูชา อย่างไรหนอแล” จึงเข้าไปเฝ้า พระศาสดาทูลถามเนื้อความนั้น. พระศาสดาตรัสว่า “พราหมณ์ ถ้าท่านปรารถนาจะ บูชาพระธรรมรัตตะไซ้, จงบูชาภิกษุผู้เป็นพหูสูตรูปหนึ่ง”. พราหมณ์ทูลว่า “ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ช่วยตรัสบอกภิกษุผู้เป็นพหูสูต”. พระศาสดาตรัสว่า “เชิญ ท่านถามภิกษุสงฆ์เถิด”. เขาเข้าไปหาพวกภิกษุ กล่าวว่า “ท่านครับ ขอท่านทั้งหลาย ช่วยบอกภิกษุผู้เป็นพหูสูตเถิด”. พวกภิกษุกล่าวว่า “พระอานนทเถระสิ พราหมณ์”. พราหมณ์บูชาพระเถระด้วยจีวรราคา ๑,๐๐๐ ดังนี้แล.

.....

มหาโคสิงคสาสสูตรตวณณายมิมิ วัตถุ ๗

อิทิ วัตถุ อ.เรื่องนี่ (อาคต) มาแล้ว มหาโคสิงคสาสสูตรตวณณายมิมิ ในอรรถกถา แห่งมหาโคสิงคสาสสูตร ๗

เรื่องนี่มาในอรรถกถาแห่งมหาโคสิงคสาสสูตร.

.....

[๑๒๑] อิทิ พหุสูตสูส พหุสัจจํ ปัสสาทิเหตุโต มงฺคลํ อุกุสลปฺปหานกุสลาธิคมเหตุโตปิ จ มงฺคลํ ๗ วุตตญฺเจตํ สตตตงฺกุตฺตเร ทุตฺติยปณฺณาสกฺส ทุตฺติยวคฺเค นคโรปม- สุตเต “สุตาวุโร ภิกฺขเว อริยสวโก อุกุสลํ ปชหติ กุสลํ ภาเวติ สวชฺชํ ปชหติ อนวชฺชํ ภาเวติ สุทฺธมตฺตานิ ปริหฺรตีติ ๗

พหุสัจจํ อ.พหุสัจจะ (บุคคลสูส) ของบุคคล พหุสูตสูส ผู้มีสุตะมาก มงฺคลํ ชื่อว่าเป็นมงคล ปัสสาทิเหตุโต เพราะเป็นเหตุแห่งอิฏฐผลมีการสรรเสริญเป็นต้น (จ) ด้วย มงฺคลํ ชื่อว่าเป็นมงคล อุกุสลปฺปหานกุสลาธิคมเหตุโตปิ แม้เพราะเป็นเหตุ แห่งการละซึ่งอกุศลและการบรรลुซึ่งกุศล จ ด้วย (โหติ) ย่อมเป็น อิทิ ด้วยประการ ฉะนั้น ๗ จจริงอยู่ เอตํ (วจหน) อ.พระดำรัสนั้น อิทิ ว่า “ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท. อริย- สวโก อ.อริยสวก สุตาวุโร ผู้มีสุตะเป็นอาวุช ปชหติ ย่อมละ อุกุสลํ ซึ่งอกุศล กุสลํ ยังกุศล ภาเวติ ย่อมให้เจริญ ปชหติ ย่อมละ สวชฺชํ ซึ่งกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษ

อนาวัชชัง ยัมกรรมอันไม่มีโทษ ภาเวติ ย่อมให้เจริญ ปรีหติ ย่อมบริหาร อุตตานัง ซึ่งตน สุทนต์ ให้หมดจดแล้ว” อิติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตต์ ตรัส แล้ว นครโรมสุดเต ในนครโรมสูตร ทุตियวคฺเค ในทุตियวรรค ทุตियปณฺณาสกฺส แห่งทุตियปณฺณาสกฺ สัตตตกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๗

พาทุสัจจะของบุคคลผู้เป็นพหูสูต ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งอิฏฐผลมีการสรรเสริญเป็นต้น และชื่อว่าเป็นมงคล แม้เพราะเหตุแห่งการละอกุศลและการบรรลुकุศล ด้วยประการฉะนี้. สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในนครโรมสูตร ทุตियวรรค ทุตियปณฺณาสกฺ ในสัตตตกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ อริยสาวกผู้มีสุตะเป็นอาวุธ ย่อมละอกุศลเสียได้ ทำกุศลให้เจริญ ย่อมละกรรมอันมีโทษเสีย ทำกรรมไม่มีโทษให้เจริญ บริหารตนให้หมดจด”.

[๑๒๒] ตตถ สุทฺธมตฺตานํ ปรีหติตีติ เอตถ ทฺวิธา สุทฺธิ ปรียายโต จ นิปฺปรียายโต จ ๗ สรณคมเนน หิ ปรียาเยน สุทฺธมตฺตานํ ปรีหติ นาม ๗ ตถา ปญฺจหิ สีเลหิ ทสฺหิ สีเลหิ จตฺตปฺปาริสฺสุทฺธิสีเลน ปจฺมชฺฌาเนน ๗เปยฺ เวนสณฺณานาสณฺณายตเนน โสตาปตฺติมคฺเคน โสตาปตฺติผลเณ ๗เปยฺ อรหตฺตมคฺเคน ปรียาเยน สุทฺธมตฺตานํ ปรีหติ นาม ๗ อรหตฺตผลเ ปตฺติภฺจิจโต ปน ชีณาสโว ฉินฺนมฺมูลเก ปญฺจกฺขนฺธเ นหาเปนฺโตปิ ขาทาเปนฺโตปิ ภูณฺชาเปนฺโตปิ นิสีทาเปนฺโตปิ นิปฺชฺชาเปนฺโตปิ นิปฺปรียาเยเนว สุทฺธํ นิมฺมลํ อุตฺตานํ ปรีหติ ปฏฺวิชคฺคตฺตีติ เวทิตฺตพฺโพติ ทฺกนฺจคฺคตฺเตเร สพฺพปฺปจฺมสฺส สุตฺตสฺส อตฺถวณฺณนา ๗

ตตถ (วจนฺสุ) “สุทฺธมตฺตานํ ปรีหติตีติ เอตถ (วจนฺ) ทฺวิธา สุทฺธิ ปรียายโต จ นิปฺปรียายโต จ ๗ (อริยสาวโก) สรณคมเนน หิ (อุตฺตานํ ปรีหฺนโต) ปรียาเยน สุทฺธํ อุตฺตานํ ปรีหติ นาม ๗ ตถา (อริยสาวโก) ปญฺจหิ สีเลหิ ทสฺหิ สีเลหิ จตฺตปฺปาริสฺสุทฺธิสีเลน ปจฺมชฺฌาเนน ๗เปยฺ เวนสณฺณานาสณฺณายตเนน โสตาปตฺติมคฺเคน โสตาปตฺติผลเณ ๗เปยฺ อรหตฺตมคฺเคน (อุตฺตานํ ปรีหฺนโต) ปรียาเยน สุทฺธํ อุตฺตานํ ปรีหติ นาม ๗ อรหตฺตผลเ ปตฺติภฺจิจโต (อริยสาวโก) ปน ชีณาสโว (หุตฺวา) ฉินฺนมฺมูลเก ปญฺจกฺขนฺธเ นหาเปนฺโตปิ ขาทาเปนฺโตปิ ภูณฺชาเปนฺโตปิ นิสีทาเปนฺโตปิ นิปฺชฺชาเปนฺโตปิ (ปณฺทิตฺเตน) ‘นิปฺปรียาเยเนว

สุทฺธิ์ นิมมลํ อุตฺตทานํ ปรีหฺรติ ปฏฺยชคฺคตฺติ เวทิตพฺโพติ ทฺกฺงคฺคตฺเร สพฺพปฺปจฺมสฺส สุตฺตสฺส
 อตฺถวณฺณนา ฯ

อตฺถวณฺณนา อ.อรรถกถา สุตฺตสฺส แห่งสฺตร สพฺพปฺปจฺมสฺส อันเป็นสฺตรต้น
 แห่งสฺตรทั้งปวง ทฺกฺงคฺคตฺเร ในทฺกฺนินฺบาต อังคฺตตรนิกาย อิติ ว่า “สุทฺธิ์ อ.ความ
 หมดจต ทฺวิธา อันมีอย่างสอง ปรียายโต จ โดยปรียายด้วย นิปฺปรียายโต จ โดย
 นิปฺปรียายด้วย ตตฺถ (วจฺเนสฺ) “สุทฺธมตฺตทานํ ปรีหฺรตฺติ เอตฺถ (วจฺเน) ใน-ในคํา ท.
 เหล่านั้นหนา -คํานี้ว่า “สุทฺธมตฺตทานํ ปรีหฺรติ” ดังนี้ ฯ ทิ ก็ (อริยสาวโก) อ.อริยสาวก
 (ปรีหฺรฺนโต) ปรีหารอยู่ (อุตฺตทานํ) ซึ่งตน สรณคมเนน ด้วยสรณคมน์ ปรีหฺรติ นาม
 ชื่อว่าย่อมนบริหาร อุตฺตทานํ ซึ่งตน สุทฺธิ์ ให้หมดจตแล้ว ปรียาเยน โดยปรียาย ฯ
 ตถา อ.เหมือนอนอย่างนั้น (อริยสาวโก) อ.อริยสาวก (ปรีหฺรฺนโต) คือปรีหารอยู่
 (อุตฺตทานํ) ซึ่งตน สีเลหิ ด้วยศีล ท. ปญฺจหิ ๕ สีเลหิ ด้วยศีล ท. ทสฺหิ ๑๐ จตฺป-
 ปารีสุทฺธิ์สีเลน ด้วยปารีสุทฺธิ์ศีล ๔ ปจฺมชฺฌาเนน ด้วยปจฺจฺมฉาน ทฺติยชฺฌาเนน
 ด้วยทฺติยฉาน ตตฺติยชฺฌาเนน ด้วยตตฺติยฉาน จตฺตฺถชฺฌาเนน ด้วยจตฺตฺถฉาน
 อากาสาณฺญาจยตฺนชฺฌาเนน ด้วยอากาसानฺญาจยตฺนฉาน วิญฺญาณฺญาจยตฺนชฺ-
 ฌาเนน ด้วยวิญฺญาณฺญาจยตฺนฉาน อากิณฺจณฺญาจยตฺนชฺฌาเนน ด้วยอากิณฺ-
 จณฺญาจยตฺนฉาน เหวสฺสณฺญาหาสฺสณฺญาจยตฺนชฺฌาเนน ด้วยเหวสฺสณฺญานาสฺสณฺญาจยตฺน-
 ฉาน โสตาปตฺตติมคฺเคน ด้วยโสตาปตฺตติมรรค โสตาปตฺตติผลน ด้วยโสตาปตฺตติ-
 ผล สกฺทาคามิมคฺเคน ด้วยสกฺทาคามิมรรค สกฺทาคามิมเลน ด้วยสกฺทาคามิผล
 อนาคามิมคฺเคน ด้วยอนาคามิมรรค อนาคามิมเลน ด้วยอนาคามิผล อรหตฺต-
 มคฺเคน ด้วยอรหตฺตมรรค ปรีหฺรติ นาม ชื่อว่าย่อมนบริหาร อุตฺตทานํ ซึ่งตน สุทฺธิ์
 ให้หมดจตแล้ว ปรียาเยน โดยปรียาย ฯ ปน ส่วนว่า (อริยสาวโก อ.อริยสาวก
 ปตฺติฏฺฐิโต ผู้ตั้งอยู่เฉพาแล้ว อรหตฺตผล ในอรหตฺตผล ชีณาสโว เป็นพระชีณาสพ
 (หุตฺวา)เป็น ปญฺจกฺขนฺนุเรยังฺขันธ์๕ท. จินฺหฺมฺลเก อันมีมฺลอันขาดแล้ว นหาเปฺนโตปิ
 ให้อาบอยู่บ้าง ขาทาเปฺนโตปิ ให้เคี้ยวกินอยู่บ้าง ภูยฺชาเปฺนโตปิ ให้บริโภคอยู่
 บ้าง นิสิตาเปฺนโตปิ ให้นั่งอยู่บ้าง นิปฺชฺชาเปฺนโตปิ ให้นอนอยู่บ้าง (ปณฺทิตฺน)
 อันบัณฑิต เวทิตพฺโพ พึงทราบ อิติ ว่า ‘ปรีหฺรติ ย่อมบริหาร ปฏฺยชคฺคตฺติ คือว่า
 ย่อมปฏิบัติ อุตฺตทานํ ซึ่งตน สุทฺธิ์ ให้หมดจตแล้ว นิมมลํคือว่าให้มีมลทินไปปราศ
 แล้ว นิปฺปรียาเยน เอว โดยนิปฺปรียายนั้นเทียว’ อิติ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาแห่งสูตรต้นของสูตรทั้งหมด ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “บรรดาคำเหล่านี้ ในคำว่า ‘**สุทฺถมตฺตาทัน ปริหฺรติ**’ นี้ ความหมดจดมี ๒ อย่าง คือ โดยปริยาย ๑ โดยนิปปริยาย ๑. ก็พระอริยสาวกบริหารตนอยู่ด้วยสรณคมน์ ชื่อว่าย่อมบริหารตนให้หมดจดโดยปริยาย ถึงบริหารตนอยู่ด้วยศีล ๕ ศีล ๑๐ จตุปาริสุทธิศีล ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสาณัญญาตนฌาน วิญญาณัญญาตนฌาน อากิญจัญญาตนฌาน เนวสัญญานาสัญญาตนฌาน โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามีผล อนาคามิมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค ก็ชื่อว่าย่อมบริหารตนให้หมดจดโดยปริยายเหมือนกัน. พระอริยสาวกผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล เป็นพระชีณาสพ ยังเบญจขันธ์อันมีมูลอันขาดแล้ว ให้อาบบ้าง ให้เคี้ยวกินบ้าง ให้บริโภคบ้าง ให้นั่งบ้าง ให้นอนบ้าง บัณฑิตพึงทราบว่ ‘ย่อมบริหาร คือปฏิบัติตนให้หมดจดคือให้ปราศจากมลทิน โดยนิปปริยายโดยแท้’.

.....

ฉินฺหฺนฺมฺลเกติ ตณฺหามูลสฺส อฺจฉินฺหฺนตฺตา สมฉินฺหฺนฺมฺลเกติ ตฎฎฎฎฎฎฎ

“**ฉินฺหฺนฺมฺลเกติ** (ปทสฺส) “(ชีณาสวสฺส) ตณฺหามูลสฺส อฺจฉินฺหฺนตฺตา สมฉินฺหฺนฺมฺลเก’ (อิตติ อตฺโถ)”
อิตติ ตฎฎฎฎฎฎฎ

ตฎฎฎฎฎฎ อ.ฎฎฎฎฎฎแห่งปฐมสูตรนั้น อิตติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘**สมฉินฺหฺนฺมฺลเก** มีมูลอันขาดด้วยดีแล้ว (ชีณาสวสฺส) ตณฺหามูลสฺส อฺจฉินฺหฺนตฺตา เพราะความที่ แห่งมูลคือตัณหา เป็นสภาวะธรรมอันพระชีณาสพถอนขึ้นแล้ว’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘**ฉินฺหฺนฺมฺลเกติ** ว่า ‘ฉินฺหฺนฺมฺลเก’ ดังนี้” อิตติ ดังนี้ ๕

ฎฎฎฎฎฎแห่งปฐมสูตรนั้นว่า “บทว่า ‘**ฉินฺหฺนฺมฺลเก**’ ความว่า มีมูลอันขาดแล้ว เพราะมูลคือตัณหาอันทำนองถอนขึ้นได้แล้ว.

.....

สุทฺธํ นิมฺมลํ กตฺวา อตฺตาทัน ปริหฺรติ ปฏฺชีคฺคตติ โคปยตฺตีติ อตฺโถ ๕ อยญฺจ อรหตฺตมคฺเคน ปรียาเยน **สุทฺธมตฺตาทัน ปริหฺรติ** นาม ผลปฺปตฺโต ปน นิปปริยาเยน **สุทฺธมตฺตาทัน ปริหฺรติ**ติติ ติกงฺคตฺตเร ปจฺมปณฺณาสกสฺส จตฺตตฺตวคฺเค

อธิปไตยยสุตตาวณฺณนา ฯ

“(ภิกขุ) สุทฺธํ นิम्मลํ กตฺวา อุตฺตानํ ปรีหฺรติ ปฏฺิซคฺคตฺติ โคปยตีติ อตฺโถ ฯ อยํ (ภิกขุ) จ อรหฺตตมคฺเคน (สุทฺธํ อุตฺตานํ ปรีหฺรนฺโต) ปรียาเยน สุทฺธํ อุตฺตานํ ปรีหฺรติ นาม, ผลปฺปตฺโต (ปฺคฺคโล) ปน นิปฺปรียาเยน สุทฺธํ อุตฺตานํ ปรีหฺรตีติ ติกงฺคตฺตเร ปจฺม-
ปณฺณาสกสฺส จตฺตถวคฺเค อธิปไตยยสุตตาวณฺณนา ฯ

อธิปไตยยสุตตาวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งอธิปไตยยสูตร จตฺตถวคฺเค ในจตฺตถว-
วรรค ปจฺมปณฺณาสกสฺส แห่งปฐมปณฺณาสกํ ติกงฺคตฺตเร ในติกนิบาต อังคตฺตเร-
นิกาย อิติ ว่า “อตฺโถ อ.อธิบาย อิติ ว่า ‘(ภิกขุ) อ.ภิกษุ ปรีหฺรติ ย่อมบริหาร
ปฏฺิซคฺคตฺติ คือว่าย่อมปฏิบัติ โคปยติ คือว่าย่อมคุมครอง อุตฺตานํ ซึ่งตน กตฺวา
กระทำ สุทฺธํ ให้หมดจดแล้ว นิम्मลํ คือว่าให้มีมลทินไปปราศแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ จ ก็
อยํ (ภิกขุ) อ.ภิกษุนี้ (ปรีหฺรนฺโต) บริหารอยู่ (อุตฺตานํ) ซึ่งตน (สุทฺธํ) ให้หมดจด
แล้ว อรหฺตตมคฺเคน ด้วยอรัหัตตมรรค ปรีหฺรติ นาม ชื่อว่าย่อมบริหาร อุตฺตานํ
ซึ่งตน สุทฺธํ ให้หมดจดแล้ว ปรียาเยน โดยปริยาย, ปน ส่วนว่า (ปฺคฺคโล) อ.บุคคล
ผลปฺปตฺโต ผู้บรรลุแล้วซึ่งผล ปรีหฺรติ ชื่อว่าย่อมบริหาร อุตฺตานํ ซึ่งตน สุทฺธํ ให้
หมดจดแล้ว นิปฺปรียาเยน โดยนิปฺปรียาย” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาแห่งอธิปไตยยสูตร ในจตฺตถววรรค แห่งปฐมปณฺณาสกํ ในติกนิบาต
อังคตฺตเรนิกายว่า “อธิบายว่า ‘ภิกษุย่อมบริหาร คือปฏิบัติ ได้แก่คุมครองตน ทำให้
หมดจด คือให้หมดมลทิน. ก็ภิกษุนี้ บริหารตนให้หมดจดอยู่ด้วยอรัหัตตมรรค ชื่อว่า
ย่อมบริหารตนให้หมดจดโดยปริยาย, ส่วนท่านผู้บรรลุผลแล้ว จึงชื่อว่าย่อมบริหาร
ตนให้หมดจดโดยนิปฺปรียาย”.

นิम्मลํ กตฺวาติ ราคาทิมลानํ อปฺนยเนน มลฺรหิตํ กตฺวา ฯ โคปยตีติ สงฺกิลฺเสสา-
นตฺถโต รกฺขติ ฯ อยฺนฺติ เหวํ ปฏฺิปนฺโน ภิกขุ สุทฺธมตฺตานํ ปรีหฺรติ อสุทฺธ-
ภาวสฺส กิลฺเสสฺสาปี อภาวโตติ ตมฺภูฏีกา ฯ

“นิम्मลํ กตฺวาติ (ปททฺวยสฺส) ‘ราคาทิมลानํ อปฺนยเนน มลฺรหิตํ กตฺวา’ (อติ อตฺโถ) ฯ
‘โคปยตีติ (ปทสฺส) ‘สงฺกิลฺเสสานตฺถโต รกฺขติ’ (อติ อตฺโถ) ฯ ‘อยฺนฺติ (ปทสฺส) ‘เหวํ ปฏฺิปนฺโน

ภิกขุ สุทฺธํ อุตฺตํ ปรีหติ อสุทฺธภาวสฺส กิเลสฺสาปิ อภาวโต’ (อติ อตุโถ)” อติ ตฎฎีกา ฯ

ตฎฎีกา อ.ฎีกาแห่งอธิปปเตยยสูตรนั้น อติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า ‘กตฺวา กระทำแล้ว มลฺลหิตํ ให้เว้นแล้วจากมลทิน อปฺนยเนน เพราะการนำไปปราศ ราคาคิมลํ ซึ่งมลทินมีราคาเป็นต้น ท.’ (อติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสอง แห่งบท ‘นิมฺมลํ กตฺวาติ ว่า ‘นิมฺมลํ กตฺวา’ ดังนี้ ฯ (อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า ‘รทฺขติ ย่อมรักษา สงฺกิลีสานตฺถโต จากสิ่งมิใช่ประโยชน์คือสังกิเลส’ (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘โคปยตีติ ว่า ‘โคปยติ’ ดังนี้ ฯ (อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า ‘ภิกขุ อ.ภิกษุ ปฏิปฺนฺโน ผู้ปฏิบัติแล้ว เหว่ อย่างนี้ ปรีหติ ย่อมบริหาร อุตฺตํ ซึ่งตน สุทฺธํ ให้หมดจดแล้ว อภาวโต เพราะความไม่มี กิเลสฺสาปิ แม้แห่งกิเลส อสุทฺธ- ภาวสฺส อันเป็นเหตุแห่งความไม่หมดจดแล้ว’ (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘อยํ’ ดังนี้เป็นต้น” อติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาแห่งอธิปปเตยยสูตรนั้นว่า “สองบทว่า ‘นิมฺมลํ กตฺวา’ ความว่า ทำให้ปราศจาก มลทิน เพราะพราศเสียซึ่งมลทินมีราคาเป็นต้น. บทว่า ‘โคปยติ’ ได้แก่ย่อมรักษาจาก สิ่งมิใช่ประโยชน์คือสังกิเลส. บทว่า ‘อยํ’ เป็นต้น ความว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติอย่างนี้ ย่อม บริหารตนให้หมดจด เพราะความไม่มีแม้แห่งกิเลส ที่เป็นเหตุแห่งความไม่หมดจด.

.....

เอวํ ปุพฺเพ วณฺณิตตฺตา นคโรปมฺสฺตฺตวณฺณนาฎีกาสฺ น กิณฺจิ วณฺณิตํ ฯ

(อาจฺริเยหิ) เอวํ (อตุถสฺส อาจฺริเยหิ) ปุพฺเพ วณฺณิตตฺตา นคโรปมฺสฺตฺตวณฺณนาฎีกาสฺ น กิณฺจิ (วณฺ) วณฺณิตํ ฯ

กิณฺจิ (วณฺ) อ.คำอะไรๆ (อาจฺริเยหิ) อันอาจารย์ ท. น วณฺณิตํ ไม่พรรณนาไว้แล้ว **นคโรปมฺสฺตฺตวณฺณนาฎีกาสฺ** ในอรรถกถาและฎีกาแห่งนคโรปมฺสฺตฺต ท. (อตุถสฺส อาจฺริเยหิ) **ปุพฺเพ วณฺณิตตฺตา** เพราะความที่ แห่งนี้ข้อความ เป็นของอันอาจารย์ ท. พรรณนาไว้แล้ว ในกาลก่อน เอวํ อย่างนี้ ฯ

ท่านมิได้พรรณนาถ้อยคำอะไรๆ ไว้ในอรรถกถาและฎีกาแห่งนคโรปมฺสฺตฺตเลย เพราะ

ท่านพรรณนาไว้แล้วในกาลก่อนอย่างนี้.

[๑๒๓] อนุப்புเพน ปรมตถสจฺจสจฺฉิกิริยาเหตุโตปิ จ มงฺคลํ ๗ วุตฺตํ หิ ภควตา
 ภาวทวาชฺช นาม พุราหุมนสฺส ฌมฺมํ เทเสนุเตน “สทฺธาชาโต อุปสงฺกมฺติ
 อุปสงฺกมิตฺวา ปยิริปาสติ ปยิริปาสนฺโต โสตํ โอทหติ โอิหิตโสโต ฌมฺมํ สฺฐนาติ
 สุตฺวา ฌมฺมํ ชาเรติ ฐตานิ ฌมฺมานํ อตฺถํ อุปปริกฺขติ อตฺถํ อุปปริกฺขโต ฌมฺมา
 นิชฺฌานํ ขมฺนฺติ ฌมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา สติ จฺนฺโท ชายติ จฺนฺทชาโต อฺสุสฺสหติ
 อฺสุสฺสหิตฺวา ตฺลยติ ตฺลยิตฺวา ปทหติ ปหิตตฺโต สฺมานโ กายเณ เจว ปรมตถสจฺจํ
 สจฺฉิกโรติ ปญฺญา ย จ ตํ ปฏฺวิชฺฌติ ปสฺสตีติ ๗ มชฺฌิมปณฺณาสกสฺส ปญฺจมาวคฺเค
 จงฺกีสฺสุตฺตปาลี ๗

จ หนึ่ง (พาหุสจฺจ) อ.พาหุสจฺจจะ มงฺคลํ เป็นมงคล ปรมตถสจฺจสจฺฉิกิริยาเหตุโตปิ
 แม้เพราะเหตุแห่งการกระทำซึ่งปรมาตถสจฺจจะให้แจ้ง อนุப்புเพน ตามลำดับ (โหติ)
 ย่อมเป็น ๗ หิ จริงอยู่ (วจนฺ) อ.พระดำรัส อิติ ว่า “(กุลปฺตฺโต) อ.กุลบุตร สทฺธาชาโต
 ผู้มีศรัทธาอันเกิดแล้ว อุปสงฺกมฺติ ย่อมเข้าไปหา อุปสงฺกมิตฺวา ครั้นเข้าไปหาแล้ว
 ปยิริปาสติ ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ปยิริปาสนฺโต เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ โอทหติ ย่อมเงย
 โสตํ ซึ่งโสต โอิหิตโสโต ผู้มีโสตอันเงยลงแล้ว สฺฐนาติ ย่อมฟัง ฌมฺมํ ซึ่งธรรม
 สุตฺวา ครั้นฟังแล้ว ชาเรติ ย่อมทรงไว้ ฌมฺมํ ซึ่งธรรม อุปปริกฺขติ ย่อมพิจารณา
 อตฺถํ ซึ่งเนื้อความ ฌมฺมานํ แห่งธรรม ท. (อตฺตนา) ฐตานิ อันอันตนทรงไว้แล้ว,
 ฌมฺมา อ.ธรรม ท. (ปฺคฺคฺลสฺส) ของบุคคล อุปปริกฺขโต ผู้พิจารณาอยู่ อตฺถํ ซึ่งเนื้อ
 ความ ขมฺนฺติ ย่อมทน นิชฺฌานํ ซึ่งการเพ่งพินิจ, ฌมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา ครั้นเมื่อ
 ความทนซึ่งการเพ่งพินิจซึ่งธรรม สติ มีอยู่, จฺนฺโท อ.ความพอใจ ชายติ ย่อมเกิด
 จฺนฺทชาโต (ปฺคฺคฺโล) อ.บุคคลผู้มีความพอใจอันเกิดแล้ว อฺสุสฺสหติ ย่อมอุตสาหะ
 อฺสุสฺสหิตฺวา ครั้นอุตสาหะแล้ว ตฺลยติ ย่อมไต่รตรอง ตฺลยิตฺวา ครั้นไต่รตรองแล้ว
 ปทหติ ย่อมตั้งความเพียร ปหิตตฺโต เป็นผู้มีตนอันตั้งความเพียรแล้ว สฺมานโ มีอยู่
 สจฺฉิกโรติ ย่อมกระทำให้แจ้ง ปรมตถสจฺจํ ซึ่งปรมาตถสจฺจจะ กายเณ เจว ด้วยกาย
 ด้วยนั้นเทียว ปฏฺวิชฺฌติ ย่อมแทงตลอด ปสฺสตีติ คือว่าย่อมเห็น ตํ (ปรมตถสจฺจ) ซึ่ง
 ปรมาตถสจฺจจะนั้น ปญฺญา ยด้วยปัญญา จ ด้วย” อิติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้า เทเสนเตน ผู้เมื่อแสดง ธรรม ซึ่งธรรม พุราหมณสูส แก่พราหมณ์ ภาว-
ทวาชสูส นาม ชื่อว่าภาวทวาชะ วุตตฺ ตรีสแล้ว ฯ จงฺกิสฺสูตปาลี อ.บาลีในจังกีสฺสูต
ปญฺจมวคฺเค ในปญฺจมวรรค มชฺฌิมปญฺญาสกสูส แห่งมัชฌิมปญฺณาสกํ ฯ

อนึ่ง พากุสัจจะ จัดเป็นมงคล แม้เพราะเป็นเหตุแห่งการทำให้แจ้งซึ่งปรมัตถสัจจะ
ตามลำดับ. สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่
พราหมณ์ชื่อภาวทวาชะ ตรีสไว้ว่า “กุลบุตรผู้เกิดศรัทธา ย่อมเข้าไปหา ครั้นเข้าไป
หาแล้ว ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ ย่อมเงียโสต ผู้เงียโสตแล้ว ย่อมฟังธรรม
ครั้นฟังแล้ว ย่อมทรงธรรม ย่อมพิจารณาอรรถของธรรมทั้งหลายที่ทรงจำไว้แล้ว
ธรรมทั้งหลายของบุคคลผู้พิจารณาอรรถ ย่อมทนซึ่งการเพ่ง เมื่อความทนต่อการเพ่ง
ธรรมมีอยู่ ความพอใจ ย่อมเกิดขึ้น ผู้เกิดความพอใจแล้ว ย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะ
แล้ว ย่อมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรองแล้ว ย่อมเริ่มตั้งความเพียร ผู้มีตนอันตั้งความเพียร
ไว้แล้ว ย่อมทำให้แจ้งปรมัตถสัจจะด้วยกาย และย่อมแทงตลอด คือเห็นปรมัตถสัจจะ
นั้นด้วยปัญญา”. บาลีจังกีสฺสูต มาในปญฺจมวรรค แห่งมัชฌิมปญฺณาสกํ.

[๑๒๔] ปยิริุปาสตีติ สนฺติเก นิสฺสตีติ ฯ โสฺตฺนฺติ ปสฺสทโสฺตํ ฯ ธรรมฺนฺติ เทสนาธมฺมํ ฯ
ธาวเรตีติ ปคฺคณฺ กตฺวา ธาวเรตีติ ฯ อุปปริกฺขตีติ อตฺถโต จ การณฺโต จ วิมฺสตีติ ฯ
นิชฺฌมานฺนฺติ โอลฺโลกนฺ ฆมนฺติ อีธ สีสํ กถิตํ อีธ สมาริตีติ เอวํ อุปฺภูจฺจนฺตีติ
อตฺถโต ฯ ฉนฺโทติ กตฺตฺกมฺยตาฉนฺโท ฯ อฺสุสฺสตีติ วายมตีติ ฯ ตฺลยตีติ อนิจฺจาภิ-
วเสน ตีเรตีติ ฯ ปทตีติ มคฺคปฺปชานํ ปทตีติ ฯ กายเณ เจว ปรมตฺถสฺจฺจนฺตี
สหชาตนาทกาเยน จ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ ปญฺญาเย จ กิเลเส นิพฺพิชฺฌิตฺวา ตทฺเว
วิญฺญํ ปากฺกํ ปสฺสตีติ ตพฺพณฺณนา ฯ

“ปยิริุปาสตีติ (ปทสฺส) ‘สนฺติเก นิสฺสตีติ’ (อิตติ อตฺถโต) ฯ ‘โสฺตฺนฺติ (ปทสฺส) ‘ปสฺสทโสฺตํ’ (อิตติ
อตฺถโต) ฯ ‘ธรรมฺนฺติ (ปทสฺส) ‘เทสนาธมฺมํ’ (อิตติ อตฺถโต) ฯ ‘ธาวเรตีติ (ปทสฺส) ‘ปคฺคณฺ กตฺวา
ธาวเรตีติ’ (อิตติ อตฺถโต) ฯ ‘อุปปริกฺขตีติ (ปทสฺส) ‘อตฺถโต จ การณฺโต จ วิมฺสตีติ’ (อิตติ
อตฺถโต) ฯ ‘นิชฺฌมานฺนฺติ (ปทสฺส) ‘โอลฺโลกนฺ ฆมนฺติ’ (อิตติ อตฺถโต), ‘(ภควตา) อีธ (จาเน) สีสํ กถิตํ,
(ภควตา) อีธ (จาเน) สมาริ (กถิตโต)’ อิตติ เอวํ (ธมฺมา) อุปฺภูจฺจนฺตีติ อตฺถโต ฯ ‘ฉนฺโทติ

กตตูกมฺยตาฉนฺโท ๙ ‘อุสฺสหตีติ (ปทสฺส) ‘วายมตี’ (อิตติ อตุโถ) ๙ ‘ตุลยตีติ (ปทสฺส) ‘อนิจฺจาทิวเสน ตีเรตี’ (อิตติ อตุโถ) ๙ ‘ปทหตีติ (ปทสฺส) ‘มคฺคปฺปชานํ ปทหตี’ (อิตติ อตุโถ) ๙ ‘กาเยน เจว ปรมตฺถสจฺจนฺติ (ปททวยสฺส) ‘สหชาตนาหมกาเยน จ นิพฺพานํ สจฺจิกโรตี ปญฺญาเย จ กิเลสํ นิพฺพิชฺฉิมิตฺวา ตํ เอว (นิพฺพานํ) วิภูตํ ปากฺกํ ปสฺสตี’ (อิตติ อตุโถ)” อิตติ ตพฺพณฺณนา ๙

ตพฺพณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งจังกีสูตฺรนั้น อิตติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘นีสิตตี ย่อมนั่ง สหฺตฺติเก ในสำนัก’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ปฺยิริุปาสตีติ ว่า ‘ปฺยิริุปาสตี’ ดังนี้ ๙ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ปสฺสาทโสตี ซึ่งโสตฺตปฺรเสสาท’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘โสตนฺนตี ว่า ‘โสตี’ ดังนี้ ๙ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘เทสนาธมฺมํ ซึ่งธรรมเทศนา’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ธมฺมนฺนตี ว่า ‘ธมฺมํ’ ดังนี้ ๙ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ธาเรตีติ ย่อมทรงไว้ กตฺวา กระทำ ปคฺคณํ ให้คล่องแคล่ว’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ธาเรตีติ ว่า ‘ธาเรตี’ ดังนี้ ๙ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘วีรมฺสตี ย่อมพิจารณา อตุตฺโต จ โดยอรรถด้วย การณฺโต จ โดยเหตุด้วย’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘อุปฺปริกฺขตีติ ว่า ‘อุปฺปริกฺขตี’ ดังนี้ ๙ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ขมฺมนฺนตี ย่อมทน โอลิโกลนํ ซึ่งการสอดส่อง, อตุโถ อ.อธิบาย อิตติ ว่า ‘(ธมฺมา) อ.ธรรม ท. อุปฺปฏิจฺจนฺนตี ย่อมปรากฏ เอว อย่างนี้ อิตติ ว่า ‘สีลํ อ.ศีล (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า กถิตฺตฺตริสฺแล้ว อธิ (จาเน) ในที่นี้, สมฺมาธิ อ.สมาธิ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า (กถิตฺโต) ตริสฺแล้ว อธิ (จาเน) ในที่นี้’ อิตติ ดังนี้, (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘นิชฺชฌานฺนตีติ ว่า ‘นิชฺชฌานํ’ ดังนี้ ๙ กตฺตูกมฺยตาฉนฺโท อ.ความพอใจคือความเป็นแห่งบุคคล ผู้ใคร่เพื่ออันกระทำ ฉนฺโทติ ชื่อว่าความพอใจ ๙ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘วายมตี ย่อมพยายาม’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘อุสฺสหตีติ ว่า ‘อุสฺสหตี’ ดังนี้ ๙ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ตีเรตีติ ย่อมพิจารณา อนิจฺจาทิวเสน ด้วยสามารถแห่งลักษณะ สามมิตฺวา ความไม่เที่ยงเป็นต้น’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ตุลยตีติ ว่า ‘ตุลยตี’ ดังนี้ ๙ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ปทหตีติ ย่อมเริ่มตั้งไว้ มคฺคปฺปชานํ ซึ่งความเพียรอัน นับเข้าในมรรค’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ปทหตีติ ว่า ‘ปทหตี’ ดังนี้ ๙ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘สจฺจิกโรตีติ ย่อมกระทำให้แจ้ง นิพฺพานํ ซึ่งพระนิพฺพาน สหชาตนาหมกาเยน จ ด้วยสหชาตนาหมกายด้วย นิพฺพิชฺฉิมิตฺวา ช้าแรกแล้ว กิเลสํ ซึ่งกิเลส ท. ปสฺสตีติ ย่อมเห็น ตํ เอว (นิพฺพานํ) ซึ่งพระนิพฺพานนั้นนั่นเทียว วิภูตํ แจ่มแจ้ง

ปากฎี คือว่าชัดเจน ปณฺญา ด้วยปัญญา จ ด้วย' (อิตติ) ดังนี้ (ปททวยสุส) แห่ง
หมวดสองแห่งบท 'กาเยน เจว ปรมตฺถสจฺจนฺติ ว่า 'กาเยน เจว ปรมตฺถสจฺจ'
ดังนี้" อิตติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาแห่งจังกีสูตานั้นว่า "บทว่า 'ปยุรุปาสติ' คือ นั่งในสำนัก. บทว่า 'โสตํ' ได้แก่
โสตประสาท. บทว่า 'ธมฺมํ' ได้แก่ เทศนาธรรม. บทว่า 'ธาเรติ' ได้แก่ ทรงจำทำให้
คล่องแคล่ว. บทว่า 'อุปปริกฺขติ' ความว่า ย่อมพิจารณาโดยอรรถและโดยเหตุ. บทว่า
'นิชฺฌานํ' ได้แก่ ทนต่อการตรวจดู, อธิบายว่า 'ธรรมทั้งหลายย่อมปรากฏอย่างนี้ว่า
'ศีล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในที่นี้, สมาธิ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในที่นี้' ดังนี้
เป็นต้น. ความพอใจคือความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ ชื่อว่าฉันทะ. บทว่า 'อุสุสฺสหติ' คือ
ย่อมพยายาม. บทว่า 'ตุลยติ' คือ ย่อมพิจารณาด้วยสามารถแห่งไตรลักษณ์มีอนิจจ-
ลักษณะเป็นต้น. บทว่า 'ปทหติ' คือ เริ่มตั้งความเพียรชอบไว้. สองบทว่า 'กาเยน เจว
ปรมตฺถสจฺจ' ความว่า ย่อมทำพระนิพพานให้แจ้ง ด้วยสหชาตนามกาย และชำระ
กิเลสทั้งหลาย เห็นพระนิพพานนั้นนั่นแหละอย่างแจ่มแจ้ง คือปรากฏชัดเจน ด้วย
ปัญญา".

.....

ปยุรุปาสติติ อุปฺภูจฺจานวเสน อุปคฺคฺนตฺวา นิสิตฺติ ฯ โสตฺนฺติ ปสฺสทฺโสตฺนฺติ อห
ตฺตฺนฺติ สวณฺย โอทฺทิตฺตฺพฺพฺนฺติ ฯ ธาเรตีติ หทฺเยน สฺนฺธาเรติ ตตฺถ นํ จเปตี ฯ
อตฺถโตติ ยถาสตฺส ฐมฺมสฺส อตฺถโต ฯ การณฺโตติ ยุตฺติโต เหตุทฺหาทรณฺโต
อุปฺปตฺติโต ฯ โอลฺโลกนฺนฺติ เอวเมตฺนฺติ ยถาสภาวโต ปณฺญาจกฺขุณา ทฺฏฺจพฺพตฺตํ
ขมฺนฺติ สหฺนฺติ ฯ ตํ ขมฺนํ ปิจฺจลฺมจฺจปฺจจฺจํ วิย อธิคฺคฺนตฺวา อตฺถสฺส จิตฺเต
อุปฺภูจฺจานนฺติ อห อธิธาตฺติอาทํ ฯ กตฺตฺกมฺยตาจฺนฺโทติ กตฺตฺกมฺยตาสงฺขาโต
กฺุสฺลจฺจนฺโท ฯ วายมตีติ อาทิตฺโต จตฺนฺนํ วิสฺสุทฺธิํ สมฺปาทฺนวเสน วายามํ ปฺรกฺกมํ
กโรตี ฯ มคฺคปฺปฺธานนฺติ มคฺคาวหํ มคฺคปฺริยาปฺนํ จตฺตฺสสมฺมปฺปฺธานํ ปทหติ
ปทฺทวเสน ตํ ปฺริปฺเรตี ฯ ปรมตฺถสจฺจนฺติ อโฆมฺมตฺตฺยา ปรมตฺถสจฺจํ ฯ สหฺชาต-
นํกาเยนาตีติ ยา ปณฺญา สหฺชาตฺนํกาเยน สมฺปาเปตี ตทฺเว สจฺจิกิริยาณํ
นิพฺพานํ เตเนว สา สจฺจิกิริยาภิสมฺเยน วิภูตํ ปากฎี กโรนฺตี ปสฺสตี ปจฺจกฺขํ
กโรตีติ ตฺมฺมฺกิกา ฯ

‘ปยุรฺรปาสตีติ (ปทสฺส) ‘อุปกฺขจฺฉานวเสณ อุปกฺคณฺตฺวา นิสฺสีทติ’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๗ (อฏฺฐกถาจารย์โย)
 ‘โสตนฺนฺติ (ปทสฺส) ‘ปสฺสาทโสตฺ’ (อิตฺติ อตฺถโถ) อิตฺติ อาห ‘ตํ (ปสฺสาทโสตฺ) หิ (ปฺคฺคเลน) สวนาย
 โอทฺทิตฺตพฺพฺพนฺติ (อาสาย) ๗ ‘ธาเรตีติ (ปทสฺส) ‘หทยเณน สฺนฺธาเรตี ตตฺถ (หทยเณ) นํ (ธมฺมํ)
 จเปตี’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๗ ‘อตฺถโตติ (ปทสฺส) ‘(อตฺตนา) ยถาตตฺสฺส ธมฺมสฺส อตฺถโต’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๗
 ‘การณฺโตติ (ปทสฺส) ‘ยฺตุตฺติโต เหตุทาหรณฺโต อุปฺตฺติโต’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๗ ‘โอลฺกนฺนฺติ
 (ปทสฺส) ‘(ธมฺมา ตสฺส ธมฺมสฺส (ปฺคฺคเลน) ‘เอวํ เอตํ (ปพฺพํ) อิตฺติ ยถาสภาวโต ปญฺญาจกฺขฺนา
 ทฏฺฐพฺพตฺตํ ขมฺนฺติ สหฺนฺติ’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๗ ตํ ขมฺนํ ปิจฺฉลฺมจฺฉปฺจฺฉํ วิกฺย อธิคฺคณฺตฺวา อตฺถสฺส
 จิตฺเต อุปฺกฺขจฺฉานนฺติ (อฏฺฐกถาจารย์โย) อาห ‘อิธาติอาทึ (วจฺนํ) ๗ ‘กตฺตฺกมฺยตาจฺฉนฺโทติ กตฺตฺ-
 กมฺยตาสงฺขาโต กุสฺลจฺฉนฺโท ๗ วายมตีติ (ปทสฺส) ‘อาทิตฺโต จตฺนฺนํ วิกฺสุทฺธิํ สมฺปาทฺทวเสณ
 วายามํ ปฺรกกมํ กโรตี’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๗ ‘มคฺคปฺปฺธานนฺติ (ปทสฺส) ‘มคฺคาวหํ มคฺคปริยาปฺนฺนํ
 จตฺตฺสสมฺมปฺปฺธานํ ปทฺทติ ปทฺทวเสณ ตํ (จตฺตฺสสมฺมปฺปฺธานํ) ปฺริปฺุเรตี’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๗
 ‘ปฺรมตฺถสจฺจจฺฉนฺติ (ปทสฺส) ‘(ตสฺส ปฺรมตฺถสจฺจสฺส) อโมฆธมฺมตฺตาย ปฺรมตฺถสจฺจํ’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๗
 ‘สหฺชาตนาหมกาเยนาติ (ปทสฺส) ‘ยา ปญฺญา (นิพฺพานํ) สหฺชาตนาหมกาเยน สมฺปาเปตี,
 ตํ เอว (อตฺตนา) สจฺฉิกิริยาแมนํ นิพฺพานํ เตเนว สฺยา (ปญฺญา) สจฺฉิกิริยาภิสฺสมเยน วิกฺฤตํ ปากฺกํ
 กโรนฺตี ปสฺสตี ปจฺจกฺขํ กโรตี’ (อิตฺติ อตฺถโถ)” อิตฺติ ตฎฺฎิกิภา ๗

ตฎฺฎิกิภา อ.ฎฺฎิกิภาแห่งจังกีสูตฺรนั้น อิตฺติ ว่า “(อตฺถโถ) อ.อรรธ (อิตฺติ) ว่า ‘อุปกฺคณฺตฺวา
 เข้าไปใกล้แล้ว นิสฺสีทติ ย่อมนั่ง อุปฺกฺขจฺฉานวเสณ ด้วยสามารถแห่งการบำรุง’ (อิตฺติ)
 ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ปยุรฺรปาสตีติ ว่า ‘ปยุรฺรปาสตี’ ดังนี้ ๗ (อฏฺฐกถาจารย์โย) อ.พระ
 อรรธกถาจารย์ อาห กล่าวแล้ว อิตฺติ ว่า ‘(อตฺถโถ) อ.อรรธ (อิตฺติ) ว่า ‘ปสฺสาทโสตฺ
 ซึ่งโสตฺประสาท’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘โสตนฺนฺติ ว่า ‘โสตํ’ ดังนี้ (อิตฺติ) ดังนี้
 (อาสาย) ด้วยความหวัง อิตฺติ ว่า ‘หิ ก็ ตํ (ปสฺสาทโสตฺ) อ.โสตฺประสาทนั้น (ปฺคฺคเลน)
 อันบุคฺคล โอทฺทิตฺตพฺพํ ฟิงฺเจยฺลฺง สวนาย เพื่อบันฟิง’ อิตฺติ ดังนี้ ๗ (อตฺถโถ) อ.อรรธ
 (อิตฺติ) ว่า ‘สฺนฺธาเรตี ย่อมทรงไว้ด้วยดี หทยเณ ด้วยหทัย จเปตี คือว่าย่อมเก็บไว้ นํ
 (ธมฺมํ) ซึ่งธรรมนั้น ตตฺถ (หทยเณ) ในหทัยนั้น’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ธาเรตีติ
 ว่า ‘ธาเรตี’ ดังนี้ ๗ (อตฺถโถ) อ.อรรธ (อิตฺติ) ว่า ‘อตฺถโต โดยใจความ ธมฺมสฺส แห่ง
 ธรรม (อตฺตนา) ยถาตตฺสฺส อันอันตนทรงไว้แล้วอย่างไร’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่ง
 บท ‘การณฺโตติ ว่า ‘การณฺโต’ ดังนี้ ๗ (อตฺถโถ) อ.อรรธ (อิตฺติ) ว่า ‘ยฺตุตฺติโต โดยยฺตุตฺติ
 เหตุทาหรณฺโต คือว่าโดยเหตุอุทาหรณฺ์ อุปฺตฺติโต คือว่าโดยสมควร’ (อิตฺติ) ดังนี้

(ปทสฺส) แห่งบท ‘การณโตนฺติ ว่า ‘การณโตนฺติ’ ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘(ธมฺมา) อ.ธรรม ท. ขมฺหติ ย่อมทน สหฺนติ คือว่าย่อมทน (ตสฺส ธมฺมสฺส (บุคคลฺเลน) ‘เอวํ เอตํ (ปพฺพํ)’ อิตฺติ ยถาสภาวโตนฺติ ปญฺญาจกฺขณา ทฏฺฐพฺพตฺตํ ซึ่งความที่ แห่งธรรมนั้น เป็นสภาพ อันบุคคล พึงเห็น ด้วยปัญญาจักษุ ตามสภาพ อย่างไรก็ตาม ‘อ.ข้อนี้ เป็นอย่างนี้’ ดังนี้’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘โอลฺโลกนฺนฺติ ว่า ‘โอลฺโลกนฺ’ ดังนี้ ๗ ตํ ขมฺหํ อ.ความทนได้นั้น อุกฺกุจฺจํ คือว่า อ.การปรากฏ จิตฺเต ในจิต อตฺถสฺส แห่งเนื้อความ อธิคฺคฺนฺตฺวา เพราะบรรลฺลํ ปิจฺฉลฺมจฺฉปฺจฺฉํ วิย รวากะ อ.แหวทางแห่งปลากทราย อิตฺติ เพราะเหตุนี้ (อฏฺฐกถาจาริโย) อ.อรรถกถา- จารยฺ อาท กล่าวแล้ว ‘อิธาติอาทฺธิ (วจนฺ) ซึ่งคำเป็นต้นว่า ‘อิธ’ ดังนี้ ๗ กุสลจฺฉนฺโท อ.ความพอใจในกุศล กตฺตฺกมฺยตาสงฺขาโต อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าความเป็น แห่งบุคคลผู้ใคร่เพื่ออันกระทำ กตฺตฺกมฺยตาจฺฉนฺโทติ ชื่อว่ากตฺตฺกมฺยตาจฺฉนฺทํ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘กโรติ ย่อมกระทำ วายามํ ซึ่งความพยายาม ปรกฺกมํ คือว่าซึ่งความบากบั่น อาทิตฺโต จตฺนํ วิสุทฺธิํ สมฺปาทฺทวเสณ ด้วยสามารถแห่ง การ ยังวิสุทฺธิ ท. ๔ แต่ต้น ให้ถึงพร้อม’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘วายนฺตฺติ ว่า ‘วายนฺตฺติ’ ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘ปทฺทติ ย่อมเริ่มตั้งไว้ จตฺตฺสสมฺมปฺปฺธานํ ซึ่งความเพียรชอบ ๔ มคฺคฺวาทํ อันนำมาซึ่งมรรค มคฺคฺปริยาปฺนํ คือว่านับเนื่อง ในมรรค ตํ (จตฺตฺสสมฺมปฺปฺธานํ) คือว่ายังความเพียรชอบ ๔ นั้น ปริปุเรติ ย่อมให้ เต็มรอบ ปทฺทวเสณ ด้วยสามารถแห่งการตั้งความเพียร’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘มคฺคฺปฺปฺธานนฺติ ว่า ‘มคฺคฺปฺปฺธาน’ ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘ปรมตฺถสจฺจํ ซึ่งปรมัตถสัจจะ (ตสฺส ปรมตฺถสจฺจสฺส) อโฆธมฺมตฺตาย เพราะ ความเป็นแห่งปรมัตถสัจจะนั้นเป็นธรรมไม่เปล่า’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ปรมตฺถสจฺจนฺติ ว่า ‘ปรมตฺถสจฺจ’ ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘ยา ปญฺญา อ.ปัญญาใด (นิพฺพานํ) ยังนิพฺพาน สมฺปาเปติ ย่อมให้ถึงพร้อม สหฺชาตฺนาม- กายเณ ด้วยสหฺชาตฺนามกาย, สา (ปญฺญา) อ.ปัญญานั้น กโรนฺติ กระทำอยู่ นิพฺพานํ ซึ่งนิพฺพาน ตํ เอว (อตฺตนา) สจฺฉิกิริยาณํ อันอันตนกระทำให้แจ้งอยู่ นั้นนั้นเทียว วิภูตํ ให้แจ่มแจ้ง ปากฺกํ คือว่าให้ปรากฏ ปสฺสตี ชื่อว่าเห็นอยู่ กโรติ คือว่ากระทำอยู่ ปจฺจกฺขํ ให้ประจักษ์ เตน เอว สจฺฉิกิริยาภิสมเณ ด้วยการตรัสรู้ ด้วยการกระทำให้แจ้งนั้นนั้นเทียว’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘สหฺชาตฺนาม-

กาเยนาติ ว่า ‘สหชาตนามกาเยน’ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาแห่งจังกีสูตานั้นว่า “บทว่า ‘**ปยิรุปาสติ**’ ความว่า เข้าไปนั่งใกล้ ด้วยสามารถ การบำรุง. พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า ‘บทว่า ‘**โสติ**’ ได้แก่ โสตประสาท’ ดังนี้ ด้วย ประสงค์ว่า ‘ก็โสตประสาทนั้น อันบุคคล พึงเจียเพื่อสดับ’. บทว่า ‘**ธาเรติ**’ ความว่า ย่อมทรงไว้ด้วยดีด้วยหทัย คือเก็บกรรมนั้นไว้ในหทัยนั้น. บทว่า ‘**อตถโต**’ ความว่า โดยอรรถแห่งกรรมตามที่ทรงจำไว้แล้ว. บทว่า ‘**การณโต**’ ได้แก่ โดยยุตติ คือโดย เหตุและอุทาหรณ์’ ได้แก่โดยความสมควร. บทว่า ‘**โไอโลกน**’ ความว่า กรรมทั้งหลาย ย่อมทน คือทานได้ซึ่งความเป็นสภาพอันจะพึงเห็นได้ด้วยปัญญาจักขุตามสภาพว่า ‘ข้อนี้ เป็นอย่างนี้’. ความทนได้นั้น ก็คือกิริยาที่เนื้อความปรากฏในจิต เพราะบรรลุดุจแหวหางปลากราย เพราะฉะนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า ‘อิธ’ ดังนี้เป็นต้น. ความพอใจในกุศล กล่าวคือความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ ชื่อว่า **กัตตุกัมยตาจันตะ**. บทว่า ‘**วายมตี**’ ความว่า ย่อมทำความพยายาม คือความบากบั่น ด้วยสามารถการทำ วิสุทธิ ๔ ให้ถึงพร้อม แต่ต้น. บทว่า ‘**มคคฺปฺปธาน**’ ความว่า เริ่มตั้งความเพียรชอบ ๔ ประการ อันเป็นเหตุนำมรรคมาให้ คืออันบเบื้องเนมรรค ได้แก่ทำความเพียรชอบ ๔ ประการนั้นให้บริบูรณ์ ด้วยสามารถแห่งการตั้งความเพียร. บทว่า ‘**ปรมตฺถสจฺจ**’ ความว่า ปรมัตถสัจจะ เพราะเป็นกรรมไม่เปล่า. บทว่า ‘**สหชาตนามกาเยน**’ ความว่า ปัญญาที่ยังพระนิพพานให้ถึงพร้อมได้ด้วยสหชาตนามกาย ทำพระนิพพานที่ ตนกำลังให้แจ้งอยู่นั้นนั้นแหละ ให้แจ่มแจ้ง คือให้ปรากฏชัด ชื่อว่าเห็นอยู่ คือทำให้ ประจักษ์ ด้วยสัจจิกิริยาภิสมัยนั้นแล.

[๑๒๕] อาคาริยพาทุสจฺจ นาม อาคาริยานํ พาทิริสิปฺปี สุตฺวา วา อุกฺคณฺหิตฺวา วา อฺปฺปนฺนํ โโกสลลํ ฯ ตสฺมีปิ ยํ อนวชฺชํ, ตํ อุกฺภยโลกहितฺสูวาวหนโต มงฺคลํ ฯ ตตฺริทํ วตฺถุ ฯ

อาคาริยพาทุสจฺจ นาม อาคาริยานํ พาทิริสิปฺปี สุตฺวา วา อุกฺคณฺหิตฺวา วา อฺปฺปนฺนํ โโกสลลํ ฯ ตสฺมีปิ (อาคาริยพาทุสจฺเจ) ยํ (พาทุสจฺจ) อนวชฺชํ (โหติ), ตํ (พาทุสจฺจ) อุกฺภย-โลกहितฺสูวาวหนโต มงฺคลํ (โหติ) ฯ ตตฺร (ปพฺเพ) อิทํ วตฺถุ ฯ

โกสลล อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาด อาคาริยาน์ ของคฤหัสถ์ ท. อุปลุพหน อ้น
 เกิดขึ้นแล้ว สุตวา วา เพราะฟังหรือ อุกคณหิตวา วา หรือว่าเพราะเรียนเอา
 พาหิรสิปปิ ซึ่งศิลปะในภายนอก อาคาริยาพาหุสัจจ์ นาม ชื่อว่าพาหุสัจจ์ของ
 คฤหัสถ์ ๕ ยัม (พาหุสัจจ์) อ.พาหุสัจจ์จะใด ตสฺมีปิ (อาคาริยาพาหุสัจจ์) ในพาหุ-
 สัจจ์ของคฤหัสถ์แม้นั้น อนวชฺชํ เป็นของไม่มีโทษ (โหติ) ย่อมเป็น, ตัม (พาหุสัจจ์)
 อ.พาหุสัจจ์นั้น มงฺคลํ เป็นมงคล อุภยโลกहितสุขาวหนโต เพราะเป็นเหตุนำมา
 ซึ่งประโยชน์และความสุขในโลกทั้งสอง (โหติ) ย่อมเป็น ๕ อิทิ วตฺตุ อ.เรื่องนี้ ตตฺร
 (ปพฺเพ) ในข้อนั้น ๕

ความเป็นผู้ฉลาดของคฤหัสถ์ทั้งหลาย ซึ่งเกิดขึ้นเพราะฟังหรือเพราะเรียนศิลปะใน
 ภายนอก ชื่อว่าพาหุสัจจ์ของคฤหัสถ์. ในพาหุสัจจ์ของคฤหัสถ์แม้นั้น พาหุสัจจ์จะใด
 ไม่มีโทษ, พาหุสัจจ์นั้น จัดเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุนำประโยชน์สุขมาให้ในโลกทั้ง
 สอง. ในข้อนั้น มีเรื่องดังต่อไปนี้.

.....

อตีเต พาราณสียัม โปธิสตุโต เสนโก นาม พุราหฺมณเณ หุตฺวา ตกฺกสิลา ยัม สพฺพ-
 สิปปานิ อุกคณหิตวา พาราณสี ปจฺจาคจฺฉิ ๕ ตทา ชนโก นาม พาราณสีราชา
 ตสฺส มหนฺเตน ยเสน สทฺธิ อมจฺจฏฺฐานํ อทาสิ ๕ โส รมฺโย อตฺถธมฺมานุสาสก-
 อมจฺใจ หุตฺวา ปกฺขทิวเสสุ ราชาทิหิ สชฺชิตฺถมฺมสภายํ อลงฺกตธมฺมาสเน นิสินฺโน
 พุทฺธลิลาย ฌมฺมํ เทเสสิ ๕ อเถโก มหฺลลกพุราหฺมณเณ ฌนภิกฺขาย กหาปณสทฺสสิ
 ลภิตฺวา เอกสฺมี พุราหฺมณกฺุเล นิกฺขิปปิตฺวา ปุณ ภิกฺขาย คโต ๕ ตัม พุราหฺมณกฺุลํ
 กหาปณ วลณฺเชตฺวา ตสฺมี ปจฺจาคเต ทาตุํ อสฺกโกนฺตุํ อตฺตโน ฐิตฺรํ ปาทปริจาริกํ
 กตฺวา ตสฺส อทาสิ ๕ โส ตัม คเหตุวา พาราณสีสฺมีเป พุราหฺมณคามาเม วิहाสิ ๕
 सा ปน พุราหฺมณิ ทหริตาย เมถุนฌมฺเมน อตฺตดา เอเกน ตฺรณพุราหฺมณเณ สทฺธิ
 มิจฺฉาจารย์ กโรนฺตี เอวมหํ นิพฺภยา หุตฺวา กริสฺสนฺติ จินฺเตตฺวา เอกทิวสํ พุราหฺมณํ
 เอตทโวจ นาหิ พุราหฺมณ ตว เคเห กมฺมํ กาทูํ สกฺโกมิ ตฺว ฌนภิกฺขาย ลทฺชฺชเนน
 ทาสิ ทาสี วา เม อาเนหิติ ๕

อตีเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว โปธิสตุโต อ.พระโพธิสัตว์ พุราหฺมณเณ เป็น

พราหมณ์ **เสนโก นาม** ชื่อว่าเสนกะ **พาราณสี** ในเมืองพาราณสี **หุตวา** เป็น **อัครคณหิตวา** เรียนเอาแล้ว **สพฺพสิปฺปานิ** ซึ่งศิลปะทั้งปวง ท. **ตฤกสิลา** ในเมือง **ตักกสิลา** **ปจฺจาคจฺฉิ** กลับมาแล้ว **พาราณสี** สู่มืองพาราณสี ๗ **ตทา** ในกาลนั้น **พาราณสี** **ราชา** อ.พระราชารู้เป็นใหญ่ในเมืองพาราณสี **ชนโก นาม** พระนามว่า **ชนกะ** **อทาสี** ได้พระราชทานแล้ว **อมจฺจฏฺจฺจฺจ** ซึ่งตำแหน่งแห่งอำมาตย์ **สทฺธิ** กับ **ยเสน** ด้วยยศ **มหนฺเตน** อันใหญ่ **ตสฺส (โพธิสฺตตสฺส)** แก่พระโพธิสัตว์นั้น ๗ **โส (โพธิสฺตโต)** อ.พระโพธิสัตว์นั้น **อตุถธมฺมานุสาสกอมจฺจ** เป็นอำมาตย์ ผู้ปราสอนซึ่งอรรถและธรรม **รณฺโณ** ของพระราช **หุตวา** เป็น **นิสิโน** หนึ่งแล้ว **อลงกตธมฺมาสเน** บนธรรมาสน์อันถูกประดับแล้ว **ราชาทีหิ (ปฺคฺคฺเลหิ) สชฺชิต-** **ธมฺมสภาย** ที่ธรรมสภา อันบุคคล ท. มีพระราชเป็นต้น **ตระเตรียม**แล้ว **ปฏฺขทิวเสสฺ** ในวันแห่งปัจจ์ ท. **เทเสสิ** แสดงแล้ว **ธมฺม** ซึ่งธรรม **พฺพุธสิลา** ด้วยการเยื้องกราย ของพระพุทเจ้า ๗ **อถ** ครั้งนั้น **มหลฺลกพฺราหฺมณ** อ.พราหมณ์แก่ **เอโก** คน หนึ่ง **ลภิตฺวา** ได้แล้ว **กหาปณสหสฺส** ซึ่งพันแห่งกหาปณะ **ธนภิกฺขาย** ด้วยการขอ ซึ่งทรัพย์ **นิกฺขิปีตฺวา** ฝากไว้แล้ว **พฺราหฺมณกฺุเล** ที่ตระกูลแห่งพราหมณ์ **เอกสฺมิ** **ตระกูลหนึ่ง** **คโต** ไปแล้ว **ภิกฺขาย** เพื่ออันขอ **ปฺน** อีก ๗ **ตํ พฺราหฺมณกฺุลํ** อ.ตระกูล แห่งพราหมณ์นั้น **วณฺชเชตฺวา** ใช้สอยแล้ว **กหาปณ** ซึ่งกหาปณะ ท., **ตสฺมิ (มหลฺลกพฺราหฺมณ)** ครั้นเมื่อพราหมณ์แก่นั้น **ปจฺจาคเต** กลับมาแล้ว, **อสกฺโกหนฺต** ไม่อาจอยู่ **ทาทํ** เพื่ออันให้ **อทาสี** ได้ให้แล้ว **ธิตฺร** ซึ่งธิดา **อตุตโน** ของตน **กตฺวา** **กระทำแล้ว** **ปาทปริจจริก** ให้เป็นหญิงรับใช้ใกล้เท้า **ตสฺส (มหลฺลกพฺราหฺมณสฺส)** **แก่พราหมณ์แก่นั้น** ๗ **โส (มหลฺลกพฺราหฺมณ)** อ.พราหมณ์แก่นั้น **คเหตุวา** **พาเอาแล้ว** **ตํ (ธิตฺร)** ซึ่งธิดานั้น **วิหาสี** อยู่แล้ว **พฺราหฺมณคามา** ในหมู่บ้าน ของพราหมณ์ **พาราณสี** **สมีเป** ในที่ใกล้แห่งเมืองพาราณสี ๗ **ปน** ส่วนว่า **สา (ธิตา)** อ.ธิดานั้น **อติตฺตา** ไม่อิมแล้ว **เมถฺนธมฺเมน** ด้วยเมถฺนธรรม **(อตุตโน)** **ทหริตฺยา** เพราะความที่ **แห่งตน** เป็นหญิงสาว **กโรหนฺตี** **กระทำอยู่** **มิจฺจจจฺริ** ซึ่งมิจจจจ **สทฺธิ** กับ **ตฺรณพฺราหฺมณ** ด้วยพราหมณ์หนุ่ม **เอเกน** คนหนึ่ง **จินฺเตตฺวา** คิดแล้ว **อติ** ว่า “**อหํ** อ.เรา **นิพฺภยา** เป็นผู้มียกออกแล้ว **หุตฺวา** เป็น **กริสฺส** **จักกระทำ** **เอวํ (อุปาเยน)** ด้วยอุบายอย่างนี้” **อติ** **ตั้งนี้** **อโวจ** ได้ **กล่าวแล้ว** **เอตํ (วจนํ)** ซึ่งคำนั้น **พฺราหฺมณ** **กะพราหมณ์** **เอกทิวส** ในวันหนึ่ง

วุดตวจน์ สุตฺวา มรณภยภีโต ปริเทวมาโน พาราณสีทวารํ ปตฺโต ๓

โส (มหลลภพฺราหฺมโณ) อ.พราหมณ์แก่นั้น วสาหุโค เป็นผู้เป็นไปตามซึ่งอำนาจ
 ตสฺสา (พฺราหฺมณฺยา) ของนางพราหมณีนั้น (หุตฺวา) เป็น วตฺวา กล่าวแล้ว อิติ
 ว่า “สาธฺ อ.ดีละ” อิติ ดังนี้ คเหตุวา ถือเอาแล้ว จมฺมปฺลสิพฺพกํ ซึ่งถูกอันเป็นนิการ
 แห่งหนึ่ง สตฺตฺปุณฺณํ อันเต็มแล้วด้วยข้าวสัตตฺ จรฺหฺโต เทียวไปอยู่ คามนิคมาทิสฺ
 (จาเนสฺ) ในที่ ท. มีหมู่บ้านและนิคมเป็นต้น ลภิตฺวา ได้แล้ว สตฺตฺสตกหาปणे ซึ่ง
 กหาปณะมีร้อยเจ็ดเป็นประมาณ ท. ปฏฺินิวตฺตฺหฺโต เมื่อกลับ ขาทิตฺวา เคี้ยวกินแล้ว
 สตฺตฺซึ่งข้าวสัตตฺ สุสิรรุกฺขมุเล ที่ใกล้แห่งต้นไม้มีโพรง เอกสมฺมิตนฺหนึ่ง อนฺตรามคฺเค
 ในระหว่างแห่งหนทาง อพฺนฺธิตฺวา ไม่ผูกแล้ว ปสิพฺพกมุขํ ซึ่งปากแห่งถุญ โอตฺริข้าม
 ลงแล้ว ปาตุํ เพื่ออันตีมี อุกํ ซึ่งน้ำ ๓ อถ ครั้งนั้น กณฺหสฺปโป อ.งูเห่า สุสิรรุกฺข
 ที่ต้นไม้มีโพรง เอโก ตัวหนึ่ง ปวิสิตฺวา เลื้อยเข้าไปแล้ว ปสิพฺพกํ สูดุญ สตฺตฺ-
 คนฺธเน เพราะกลืนของข้าวสัตตฺ อาภฺชิตฺวา คู้แล้ว โภคํ ซึ่งขนด ขาทฺหฺโต เคี้ยว
 กินอยู่ สตฺตฺซึ่งข้าวสัตตฺ นิปฺชฺชิ นอนแล้ว ๓ พฺราหฺมโณ อ.พราหมณ์ อาคฺนฺตฺวา
 มาแล้ว อโนโลเกตฺวาว ไม่แลดูแล้วเทียว อพฺนฺตฺริ ซึ่งภายใน พฺนฺธิตฺวา ผูกแล้ว
 ปสิพฺพกมุขํ ซึ่งปากแห่งถุญ คเหตุวา ถือเอาแล้ว ปกฺกนฺโต หลีกไปแล้ว สุตฺวา พัง
 แล้ว เอกาย รุกฺขเทวตฺยา วุดตฺวจน์ ซึ่งคำ อันเทวดาผู้สิงอยู่แล้วที่ต้นไม้ ตนหนึ่ง
 กล่าวแล้ว อิติ ว่า “พฺราหฺมณฺณ ดูก่อนพราหมณ์ สเจ ถ้าว่า อชฺช ในวันนี้ ตฺวํ อ.ท่าน
 วสิสฺสสิ จักอยู่ อนฺตรามคฺเค ในระหว่างแห่งหนทางไซ้, (ตฺวํ) อ.ท่าน มริสฺสสิ จัก
 ตาย สยํ ด้วยตนเอง, ปน แต่ว่า สเจ ถ้าว่า อชฺช ในวันนี้ (ตฺวํ) อ.ท่าน คมิสฺสสิ
 จักไป เคหํ สูเรือนไซ้, ภฺริยา อ.ภรรยา ตว ของท่าน มริสฺสสิ จักตาย” อิติ ดังนี้
 มรณภยภีโต ผู้กลัวแล้วจากภัยคือความตาย ปริเทวมาโน คร่ำครวญอยู่ ปตฺโต ถึง
 แล้ว พาราณสีทวารํ ซึ่งประตูแห่งเมืองพาราณสี ๓

พราหมณ์แก่นั้นไปตามอำนาจของนาง จึงกล่าวว่า “ได้จ้า” ถือเอาถุญหนึ่งทีเต็มด้วย
 ข้าวสัตตฺ เทียวไปในหมู่บ้านและนิคมเป็นต้น ได้ทรัพย์ ๗๐๐ กหาปณะ เมื่อกลับ ใน
 ระหว่างทาง เคี้ยวกินข้าวสัตตฺที่โคนต้นไม้มีโพรงต้นหนึ่ง ไม่ผูกปากถุญ ลงไปเพื่อจะ
 ตีมีน้ำ. ที่นั้น งูเห่าตัวหนึ่งที่โพรงต้นไม้ เลื้อยเข้าไปยังถุญ เพราะกลืนข้าวสัตตฺ นอน
 ขดขนดกินข้าวสัตตฺ. พราหมณ์มา ไม่ตรวจดูภายในเลย ก็ผูกปากถุญ ถือเอา แล้วก็

หลีกไป ได้ฟังคำที่รุกขเทวดาตนหนึ่งกล่าวว่า “พราหมณ์ วันนี้ ถ้าท่านจักพักอยู่ในระหว่างทางไซรั, ตัวท่านเองจักตาย, แต่วันนี้ ถ้าท่านจักไปสู่วิถีไซรั, ภรรยาของท่านจักตาย” ดังนี้ จึงกลัวมรณภัย คร่ำครวญอยู่ ก็ถึงประตูเมืองพาราณสี.

.....

ตทา ปณฺณรสฺสโปสโถ อโหสิ ๗ มนุสฺสา คนฺธปฺปมาทิกหตฺถา โพรสิตฺตสฺส ฌมฺมํ โสตุคฺตา ๗ โส เต ทิสฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ ฌตฺวา “เสนกปณฺทิตฺโต กิร ฌมฺมกถิกโก, โส กณฺจิ ฌมฺมํ กถตฺวา มม โสกํ นีหริสฺสติ, มยาปิ ตตฺถ คนฺตฺวา ฌมฺมํ โสตุวฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา เตหิ สทฺธิ คนฺตฺวา สตฺตฺตฺปฺปสิพฺพเกน ขนฺธคเตน โรทมาโน ปริสฺปริยนฺเต อฏฺฐาสิ ๗ ตํ ทิสฺวา โพรสิตฺตโต “เอตสฺส อพฺภนฺตเร อสฺสขฺนสมตฺถเณ โสเกน ภวิตพฺพนฺติ จินฺเตตฺวา ตํ โสกการณํ ปุจฺฉิ ๗ โส เทวตฺยา วุตฺตวจนฺ กถตฺวา “อิมํ สุตฺวา โสจามิ, กิ นุ ปณฺทิต มยหํ ภริยาย จ มรณการณนฺติ ปุจฺฉิ ๗

ตทา อ.กาลนั้น ปณฺณรสฺสโปสโถ เป็นวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๗ มนุสฺสา อ.มนุษย์ ท. คนฺธปฺปมาทิกหตฺถา ผู้มีวัตถุมีของหอมและดอกไม้เป็นต้นในมือ คฺตา ไปแล้ว โสตุ เพื่ออันฟัง ฌมฺมํ ซึ่งธรรม โพรสิตฺตสฺส ของพระโพธิสัตว์ ๗ โส (มหลฺลกพฺราหฺมโณ) อ.พราหมณ์แก่นั้น ทิสฺวา เห็นแล้ว เต (มนุสฺเส) ซึ่งมนุษย์ ท. เหล่านั้น ปุจฺฉิตฺวา ถามแล้ว ฌตฺวา รู้แล้ว ตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น จินฺเตตฺวา คิดแล้ว อิติ ว่า “กิร ได้ยินว่า เสนกปณฺทิตฺโต อ.บัณฑิตชื่อว่าเสนกะ ฌมฺมกถิกโก เป็นธรรมกถิก (โหติ) ย่อมเป็น, โส (เสนกปณฺทิตฺโต) อ.บัณฑิตชื่อว่าเสนกะนั้น กถตฺวา กล่าวแล้ว ฌมฺมํ ซึ่งธรรม กณฺจิ อะไรๆ นีหริสฺสติ จักนำออก โสกํ ซึ่งความเศร้าโศก มม ของเรา, มยาปิ ตตฺถ (จาเน) คนฺตฺวา ฌมฺมํ โสตุ อ.อัน-แม่ อันเรา ไป ในที่นั้น -แล้วจึงฟัง ซึ่งธรรม วฏฺฏติ ย่อมควร” อิติ ดังนี้ คนฺตฺวา ไปแล้ว สทฺธิ กับ เตหิ (มนุสฺเสหิ) ด้วยมนุษย์ ท. เหล่านั้น สตฺตฺตฺปฺปสิพฺพเกน ด้วยทั้งถุงแห่งข้าวสัจจ ขนฺธคเตน อันไปแล้วที่คอ โรทมาโน อฏฺฐาสิ ได้ยินร้องไห้อยู่แล้ว ปริสฺปริยนฺเต ในที่สุดแห่งบริษัท ๗ โพรสิตฺตโต อ.พระโพธิสัตว์ ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ (มหลฺลกพฺราหฺมณ) ซึ่งพราหมณ์แก่นั้น จินฺเตตฺวา คิดแล้ว อิติ ว่า “โสเกน อันความเศร้าโศก อสฺสขฺนสมตฺถเณ อันสามารถในการยั้งน้ำตาให้เกิด อพฺภนฺตเร ในภายใน ภวิตพฺพํ ฟังมี เอตสฺส (มหลฺลกพฺราหฺมณฺสฺส) แก่พราหมณ์แก่นั้น” อิติ

ดังนี้ ปุจฉิ ถามแล้ว ตํ โสภการณํ ซึ่งเหตุแห่งความเศร้าโศกนั้น ๕ โส (มหลลภ-
 พราหมณ์) อ.พราหมณ์แก่นั้น กเถตฺวา บอกแล้ว เทวตฺยา วุตฺตวจนํ ซึ่งคำ อัน
 เทวตา กล่าวแล้ว ปุจฉิ ถามแล้ว อิติ ว่า “(อหํ) อ.กระผม สุตฺวา ฟังแล้ว อิมํ
 (วจนํ) ซึ่งคำนี้ โสจามิ ย่อมเศร้าโศก, ปณฺหิต ข้ำแต่บัณฑิต ก็ หนุ อ.อะไรหนอ
 มรณการณํ เป็นเหตุแห่งความตาย มยฺหํ (จ) ของกระผมด้วย ภริยา จ ของ
 ภรรยาด้วย (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๕

ในคราวนั้น ได้เป็นวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ. พวกภมนุษย์ถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น
 ในมือ พวกกันไปเพื่อจะฟังธรรมของพระโพธิสัตว์. พราหมณ์แก่นั้นเห็นพวกมนุษย์
 เหล่านั้น จึงถาม รู้เนื้อความนั้นแล้ว คิดว่า “ได้ยินมาว่า เสนกบัณฑิตเป็นธรรมกถึก,
 ท่านเสนกบัณฑิตนั้นกล่าวธรรมบางอย่าง จักนำความเศร้าโศกของเราออกไปได้,
 การที่แม่เราไปในที่นั้น แล้วฟังธรรม ย่อมควร” ดังนี้ จึงไปกับพวกมนุษย์เหล่านั้น มี
 ถุงข้าวสัตตฺตูกที่อยู่ทีค่อ ได้ยินร้องให้อยู่ท้ายบริษัท. พระโพธิสัตว์เห็นพราหมณ์นั้นแล้ว
 คิดว่า “อันความเศร้าโศกที่สามารถจะทำให้เกิดน้ำตาขึ้นได้ น่าจะมีในภายในของ
 พราหมณ์แก่นั้น” จึงถามเหตุแห่งความเศร้าโศกนั้น. พราหมณ์แก่นั้น จึงกล่าวคำที่
 เทวตากล่าว แล้วถามว่า “กระผมย่อมเศร้าโศกเพราะฟังคำนี้ ท่านบัณฑิต อะไรหนอ
 เป็นเหตุแห่งความตายของกระผมและภรรยาเล่า ?”.

.....

โพธิสตุโต อุปฺชาเรนฺโต อตฺตโน อูปายโกสลลญฺญาณเนว ทิพฺพจกฺขุนา ปสฺสนฺโต
 วิย สพฺพํ การณํ ญตฺวา “อตฺถิ เต พฺราหฺมณฺ เอตฺสฺมี ปสิพฺพเก สตฺตฺติ ปุจฉิ ๕
 “อตฺถิ ปณฺหิตฺตาติ ๕ “อชฺช ปาตฺราสสมเย กตฺถ สตฺตฺ ขาทิสฺสีติ ๕ “อธฺมเย
 รุกฺขมฺมูลสมฺินฺหิตฺติ ๕ “สตฺตฺ ขาทิตฺวา อุกกํ ปาตฺ คจฺฉนฺโต ปสิพฺพกมฺขํ พนฺธฺสฺสีติ ๕
 “น พนฺธฺนฺหิตฺติ ๕ “เตนฺหิ ตว อุกกํ ปาตฺ คตฺกาลเ สตฺตฺคณฺเชน เอโก กณฺหสฺปไป
 ปสิพฺพกํ ปวิฏฺจติ มณฺญามิ, สเจชฺช ตฺวํ อนฺตรามคฺเค วสิสฺสสิ, สายํ สตฺตฺ
 ขาหนฺโต ปสิพฺพเก หตฺถํ ปเวเสสฺสสิ, อถ ตฺวํ สปฺเปน ๗ฏฺจหตฺโต มริสฺสสิ, อิหํ
 เต มรณการณํ, สเจชฺช เคหํ คมิสฺสสิ, ตว ภริยา ปสิพฺพเก ภณฺฑํ คเหตุํ หตฺถํ
 ปเวเสสฺสสิ, อถ สา สปฺเปน ๗ฏฺจหตฺตา มริสฺสสิ, อิหนฺตฺสฺสา มรณการณํ, อิหํ
 สนฺธาย เทวตา เอวมาห, ตสฺมา ตํ ปสิพฺพกํ โอตฺวาเรตฺวา ปริสฺมชฺเฒ จเปตฺวา

ปสิพพกมุขั โมเจตวา ปฏิกกมม จิโต ทณฺฑเกน ปสิพพกั ปหฺราติ ฯ พุราหฺมเณ
ตถา อกาสิ ฯ สปิโป กตฺตเณ “สุสฺสูติ สทฺททายนฺโต นิภฺขมิ ฯ อเถโก อหิตฺตุนฺทโก
ตํ คเหตุวา อรณฺเณ วิสฺสชฺเชสิ ฯ

โพธิสฺตโต อ.พระโพธิสฺตว์ อุปฺธาเรนฺโต ไครฺครวณฺญอยู่ ปสฺสนฺโต วิย ราวกะว่าเห็น
อยู่ ทิพฺพจกฺขุณา ด้วยจักฺษณฺ์เป็นทิพฺย์ ฃตฺวา รุ้แล้ว การณฺ์ ซึ่งเหตุ สพฺพํ ทังปวง
อุปฺายโกสลฺลญฺญาเณน เอว ด้วยญาณคือความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาดในอุปฺาย
อตฺตโน ของตนนั้นเทียว ปุจฺฉิ ฃถามแล้ว อิติ ว่า “พุราหฺมณฺ์ ดูก่อนพฺราหฺมณฺ์ สตฺต
อ.ข้าวสฺตฺตฺ อेतฺตฺสฺมิ ปสิพฺพเก ในณฺ์นั้น เต ของท่าน อตฺถิ มีอยู่หรือ ?” อิติ ดั่งนี้ ฯ
(มหฺลลกพุราหฺมเณ) อ.พฺราหฺมณฺ์แก (อาห) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ปณฺทิตฺต ข้แต่บ้ณฺทิต
(สตฺต) อ.ข้าวสฺตฺตฺ อตฺถิ มีอยู่” อิติ ดั่งนี้ ฯ (โพธิสฺตโต) อ.พระโพธิสฺตว์ (ปุจฺฉิ) ฃ
แล้ว อิติ ว่า “อชฺช ในวันนึ้ (ตฺว) อ.ท่าน ขาทสิ ย่อมเคี้ยวกิน สตฺตฺ ซึ่งข้าวสฺตฺตฺ
กตฺถ (จาเณ) ในที่ไหน ปาตฺราสสมเย ในสมฺยเป็นที่บริโภคซึ่งอาหารอันบุคคลพึง
กินในเวลาเช้า” อิติ ดั่งนี้ ฯ (มหฺลลกพุราหฺมเณ) อ.พฺราหฺมณฺ์แก (อาห) กล่าวแล้ว
อิติ ว่า “(อหฺ) อ.กระผม (ขาทามิ) ย่อมเคี้ยวกิน (สตฺตฺ) ซึ่งข้าวสฺตฺตฺ รุกฺขมฺมูลสฺมิ
ที่โคนแห่งตันไม้ อรณฺเณ ในป่า” อิติ ดั่งนี้ ฯ (โพธิสฺตโต) อ.พระโพธิสฺตว์ (ปุจฺฉิ)
ฃถามแล้ว อิติ ว่า “(ตฺว) อ.ท่าน ขาทิตฺวา เคี้ยวกินแล้ว สตฺตฺ ซึ่งข้าวสฺตฺตฺ คจฺจนฺโต
เมื่อไป ปาตฺุ เพื่ออันตีม อุกกั ซึ่งน้ำ พนฺธิ ย่อมผูก ปสิพฺพกมุขั ซึ่งปากแห่ง
ณฺ์หรือ ?” อิติ ดั่งนี้ ฯ (มหฺลลกพุราหฺมเณ) อ.พฺราหฺมณฺ์แก (อาห) กล่าวแล้ว
อิติ ว่า “(อหฺ) อ.กระผม น พนฺธิ ไม่ผูกแล้ว” อิติ ดั่งนี้ ฯ (โพธิสฺตโต) อ.พระ
โพธิสฺตว์ (อาห) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “เตนหิ ฃ้าอย่างนั้น (อหฺ) อ.ข้าพเจ้า มณฺญามิ
ยอมสําคัญ อิติ ว่า ‘กณฺหสปิโป อ.งูเห่า เอโก ตัวหนึ่ง ปวิภูโจ เลื้อยเข้าไปแล้ว
ปสิพฺพกั สู้ถุณฺ์ สตฺตฺคณฺเณ เพราะกลืนของข้าวสฺตฺตฺ คตฺกาเล ในกาลเป็นที่ไปแล้ว
ปาตฺุ เพื่ออันตีม อุกกั ซึ่งน้ำ ตว แห่งท่าน’ อิติ ดั่งนี้, สเจ ฃ้าว่า อชฺช ในวัน
นึ้ ตฺว อ.ท่าน วสิสฺสสิ จักอยู่ อนฺตรามคฺเค ในระหว่างแห่งหนทางไซริ, (ตฺว)
อ.ท่าน ขาทนฺโต เมื่อเคี้ยวกิน สตฺตฺ ซึ่งข้าวสฺตฺตฺ สายํ ในเวลาเย็น หตฺถิ ยังมือ
ปเวเสสฺสสิ จักให้เข้าไป ปสิพฺพเก ในณฺ์, อถ (ภาเว) ครันเมื่อความเป็นอย่างนั้น
(สนฺเต) มีอยู่, ตฺว อ.ท่าน สปิเปน ทฏฺฐหตฺโต เป็นผู้มีมือ อันงู กัดแล้ว (หฺตฺวา) เป็น
มริสฺสสิ จักตาย, อิทํ (การณฺ์) อ.เหตุนี้ มรณฺการณฺ์ เป็นเหตุแห่งความตาย เต

ของท่าน (โหด) ย่อมเป็น, สเจ ถ้าว่า อชฺช ในวันนี้ (ตุ) อ.ท่าน คมิสฺสสิ จักไป
 เคย สู่เรือนไซ้, ภริยา อ.ภรรยา ตว ของท่าน หตฺถิ ยังมี ปเวเสสฺสติ จักให้
 เข้าไป ปลิพฺพเก ในถุญ คเหตุ เพื่ออันถือเอา ภาณฺทฺ ซึ่งภณฑะ, อถ (ภาเว) ครั้น
 เมื่อความเป็นอย่างนั้น (สนฺเต) มีอยู่, สฺวา (ภริยา) อ.ภรรยานั้น สปลฺเปน ทฏฺจ-
 หตฺถา เป็นผู้มื้อมือ อันญ กัดแล้ว (หุตฺวา) เป็น มริสฺสติ จักตาย, อิทฺ (การณ) อ.เหตุนี้
 มรณการณ เป็นเหตุแห่งความตาย ตสฺสา (ภริยาย) ของภรรยานั้น (โหด) ย่อมเป็น,
 เทวตา อ.เทวดา อาห กล่าวแล้ว เอว อย่างนี้ สนฺธาย หมายเอา อิทฺ (การณ) ซึ่ง
 เหตุนี้, ตสฺมา เพราะเหตุนี้ (ตุ) อ.ท่าน ตํ ปลิพฺพกํ ยังถุนั้น โอตาเรตฺวา ให้ข้าม
 ลงแล้ว จเปตฺวา วางไว้แล้ว ปริสมชฺเณ ในท่ามกลางแห่งบริษัท โมเจตฺวา แก่แล้ว
 ปลิพฺพกมุขํ ซึ่งปากแห่งถุญ ปฏิกกมฺม ก้าวกลับแล้ว จิตฺ ยืนอยู่แล้ว ปหฺร จงตี
 ปลิพฺพกํ ซึ่งถุญ ทณฺทเกน ด้วยท่อนไม้” อิติ ดังนี้ ๗ พฺราหฺมณฺ อ.พราหมณ์
 อภาสิ ได้กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ๗ สปลฺโป อ.ญ กตฺถเณ ตัวมีพียงพาน
 อันกระทำแล้ว สทฺทายนฺโต ประพฤติซึ่งเสียงอยู่ “สฺสูติ ว่า “ฟูๆ” ดังนี้ นิกฺขมิ
 เลื้อยออกไปแล้ว ๗ อถ ครั้งนั้น อหิตฺตฺทิกโก อ.หมองู เอโก คนหนึ่ง คเหตุวา
 จับแล้ว ตํ (กณฺหสปลฺโป) ซึ่งงูเห่านั้น วิสฺสชฺเชสิ ปล่อยแล้ว อรณฺเณ ในป่า ๗

พระโพธิสัตว์ใคร่ครวญอยู่ ก็รู้เหตุทุกอย่าง ด้วยญาณคือความฉลาดในอุบายของตน
 นั้นแหละ ดุจเห็นด้วยทิพยจักขุ ถามว่า “พราหมณ์ ข้าวสัตตฺตฺในถุญนั้นของท่านมีอยู่
 หรือ?”. พราหมณ์แก้ตอบว่า “มีอยู่ ท่านบัณฑิต”. พระโพธิสัตว์จึงถามต่อว่า “วันนี้
 ท่านเคี้ยวกินข้าวสัตตฺตฺที่ไหน ในเวลาอาหารเช้า”. พราหมณ์แก้ตอบว่า “ที่โคนต้นไม้
 ในป่า”. พระโพธิสัตว์ถามว่า “ท่านเคี้ยวกินข้าวสัตตฺตฺแล้ว เมื่อไปเพื่อจะดื่มน้ำ ผูกปาก
 ถุญหรือไม่?”. พราหมณ์แก้ตอบว่า “ไม่ได้ผูก”. พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น
 เราย่อมสำคัญว่า ในเวลาที่ท่านไปเพื่อจะดื่มน้ำ งูเห่าตัวหนึ่งเลื้อยเข้าถุญ เพราะกลืน
 ข้าวสัตตฺตฺ” ดังนี้, ในวันนี้ ถ้าท่านพักอยู่ระหว่างทางไซ้, ในเวลาเย็น ท่านเมื่อจะเคี้ยว
 กินข้าวสัตตฺตฺ จึงใช้มือใส่เข้าไปในถุญ, เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจะถูกงูกัดที่มือ แล้วจัก
 ตาย, นี่เป็นเหตุแห่งความตายของท่าน, ในวันนี้ ถ้าท่านไปยังเรือนไซ้, ภรรยาของ
 ท่าน จักเอามือใส่เข้าไป เพื่อจะถือเอาสิ่งของในถุญ, เมื่อเป็นเช่นนั้น ภรรยาจะถูกงูกัด
 ที่มือ แล้วจักตาย, นี่เป็นเหตุแห่งความตายของภรรยานั้น, เทวดากล่าวอย่างนี้ หมาย
 เอาเหตุแห่งความตายนี้, เพราะฉะนั้น เชิญท่านปลดวางถุญนั้นลงท่ามกลางบริษัท แก่

ปากถุง ถอยหลังกลับ แล้วยืน ไข้ท่อนไม้เคาะถุงเถิด” ๗ พราหมณ์ได้ทำตามนั้น. ฐุแผ่ พังพาน ชูเสียงดัง “ฟูฟู” เลื้อยออกไปแล้ว. ที่นั้น หมองูคนหนึ่งจับงูนั้น แล้วปล้อยใน ป่า.

.....

มณฺสุสา สพฺพญญพฺพุโร วย อัย พฺยากรโรตีติ ภูจตุฏฺฐา เจลฺกฺเขปสตสหฺสุสาณิ องฺคฺลือปโฝฏฺณสตสหฺสุสาณิ สาธฺการสตสหฺสุสาณิ จ ปวตฺเตสฺสุ ๗ มหาปจฺวีภิชฺชนสทฺโท วย สาธฺการสทฺโท ชาโต ฆนเมฆวสฺส วย สตฺตรตฺนวสฺส วสฺสิ โปธิสตฺตสฺส ปุชฺชาย ๗ พฺราหฺมโณปี อตฺตนา ลทฺทกหาปเณหิ ตํ ปุชฺเชสิ ๗ โปธิสตฺโต ตานิ อคฺคเหตฺวา พฺราหฺมณฺสฺส สหฺสฺสํ ปฺราเปตฺตุํ ติสตฺกหาปเณ ทาเปตฺวา “เกณ ตฺวํ ฐนภิกฺขุชฺชาย เปสิโตติ ปุจฺฉิ ๗ “ภริยาย เม ปณฺหิตาติ ๗ “สา มหฺลลิกา วา ทหฺรา วาติ ๗ “ทหฺรา ปณฺหิตาติ ๗ “เตนหิ อณฺเณน สทฺธิ มิจฺฉาจารํ กรโณตี ตํ เปเสสิ, สเจ หิเม กหาปเณ เคหํ เนสฺสสิ, สา ชารสฺส ทสฺสติ, ตสฺมา ตฺวํ พหิคาเม กตฺถจि จเปตฺวา คามํ ปวิเสยฺยาสีติ วตฺวา ตํ อฺยุโยเชสิ ๗ โส ตถา กตฺวา เคหทฺวาเร จตฺวา “โภตีติ อาห ๗ สปิ ตํขณฺํ ชาเรน สทฺธิ นิสินฺนา ตสฺส สทฺทํ สฺตุวา ปทีปี นิพฺพาเปตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา, ตสฺมี อนฺโต ปวิฏฺฐเจ, ชารํ นีหริตฺวา ทฺวารมฺลฺเจ จเปตฺวา เคหํ ปวิสิตฺวา “กิณฺเต ลทฺทนฺติ ปุจฺฉิ ๗ โส “สหฺสฺสํ เม ลทฺทํ, อสฺกฺฏฺจาเน จปีตฺนฺติ ๗ สา คนฺตฺวา ชารสฺส อาจิกฺขิ ๗ โส ตํ คเหตฺวา ปกฺกามิ ๗

มณฺสุสา อ.มณฺษย์ ท. ภูจตุฏฺฐา ผู้ทั้งร่าเรียงแล้วทั้งยินดีแล้ว อิติ ว่า “อัย (เสนก-ปณฺหิตโต) อ.บัณฺหิตชื่อว่าเสนกะนี้ พฺยากรโรติ ย่อมพยากรณ์ สพฺพญญพฺพุโร วย รวากะ อ.พระสัพพัญญุพฺพุทฺเจ้า” อิติ ดังนี้ เจลฺกฺเขปสตสหฺสุสาณิ ยังเสนแห่งการ ยกขึ้นแห่งผ้า ท. จ ด้วย องฺคฺลือปโฝฏฺณสตสหฺสุสาณิ ยังเสนแห่งการปรบซึ่งนิ้วมือ ท. (จ) ด้วย สาธฺการสตสหฺสุสาณิ ยังเสนแห่งสาธฺการ ท. จ ด้วย ปวตฺเตสฺสุ ให้เป็น ไปทั่วแล้ว ๗ สาธฺการสทฺโท อ.เสียงแห่งสาธฺการ มหาปจฺวีภิชฺชนสทฺโท วย รวากะ อ.เสียงแห่งการแตกแห่งแผ่นดินใหญ่ ชาโต เกิดแล้ว สตฺตรตฺนวสฺส อ.ฝนแห่งรัตนะ เจ็ด ฆนเมฆวสฺส วย รวากะ อ.ฝนแห่งก้อนเมฆ วสฺสิ ตกแล้ว ปุชฺชาย เพื่ออันบูชา โปธิสตฺตสฺส แก่พระโปธิสฺตฺว์ ๗ พฺราหฺมโณปี แม้อ.พราหมณ์ ปุชฺเชสิ บูชาแล้ว ตํ (โปธิสตฺต) ซึ่งพระโปธิสฺตฺว์นั้น อตฺตนา ลทฺทกหาปเณหิ ด้วยกหาปณะ อันตน ได้

แล้ว ท. ๙ โโพธิสตุโต อ.พระโพธิสัตว์ อคฺคเหตุวา ไม่ถือเอาแล้ว ตานิ (กหาปณานิ) ซึ่งกหาปณะ ท. เหล่านั้น (ปฺคุคฺล) ยังบุคคล ทาเปตฺวา ให้ให้แล้ว ติสตฺกหาปณ ซึ่งกหาปณะร้อยสาม ท. พุราหฺมณฺสฺส สหฺสฺส ปุราเปตฺุ เพื่ออัน ยังพันแห่งทรัพย์ ของพราหฺมณฺ ให้เต็ม ปฺจุจฺฉิ ถามแล้ว อิติ ว่า “ตฺวํ อ.ท่าน เกน เปลฺลิตฺ เป็นผู้อันใคร ส่งไปแล้ว ธนภิกฺขาย เพื่ออันขอซึ่งทรัพย์ (อสิ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๙ (พุราหฺมโณ) อ.พราหฺมณฺ (อาห) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ปณฺทิต ข้าแต่บัณฑิต (อห) อ.กระผม ภริยาย เม (เปลฺลิต) เป็นผู้อันภรรยา ของกระผม ส่งไปแล้ว (อมฺหิ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๙ (โพธิสตุโต) อ.พระโพธิสัตว์ (ปฺจุจฺฉิ) ถามแล้ว อิติ ว่า “สา (ภริยา) อ.ภรรยานั้น มหฺลลิกา วา เป็นหญิงแก่หรือ ทหรา วา หรือว่าเป็นหญิงสาว (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๙ (พุราหฺมโณ) อ.พราหฺมณฺ (อาห) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ปณฺทิต ข้าแต่บัณฑิต (สา ภริยา) อ.ภรรยานั้น ทหรา เป็นหญิงสาว (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๙ (โพธิสตุโต) อ.พระโพธิสัตว์ วตฺวา กล่าวแล้ว อิติ ว่า “เตนฺหิ ถ้าอย่างนั้น (สา ภริยา) อ.ภรรยานั้น กโรหฺตฺติ กระทำอยู่ มิจฺฉาจารย์ ซึ่งมิจฺฉาจารย์ สทฺธิ กับ อญฺเณน (ปฺริเสน) ด้วยบุรุษอื่น เปเสสิ ส่งไปแล้ว ตํ ซึ่งท่าน, หิ ก็ สเจ ถ้าว่า (ตฺวํ) อ.ท่าน เหนฺสฺสสิ จักนำไป อิเม กหาปณ ซึ่งกหาปณะ ท. เหล่านี้ เคหฺ สู่เรือนไซ้, สา (ภริยา) อ.ภรรยานั้น ทสฺสติ จักให้ ชารฺสฺส แก่ชาย ชู้, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ตฺวํ อ.ท่าน จเปตฺวา เก็บไว้แล้ว กตฺถจฺฉิ (จาเน) ในที่ ไหนๆ พหิตาเม ในภายนอกแห่งหมู่บ้าน ปวิเสยฺยาสิ ฟังเข้าไป คาเม สู่หมู่บ้าน” อิติ ดังนี้ อฺยฺโยเชสิ ส่งไปแล้ว ตํ (พุราหฺมณฺ) ซึ่งพราหฺมณฺนั้น ๙ โส (พุราหฺมโณ) อ.พราหฺมณฺนั้น กตฺวา กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น จตฺวา ยืนอยู่แล้ว เคหฺทฺวาเร ที่ประตูแห่งเรือน อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า “โภติ เนนางผู้เจริญ” อิติ ดังนี้ ๙ สาปี (ภริยา) อ.ภรรยาแม่นั้น นิสินฺหา นั่งแล้ว สทฺธิ กับ ชารฺเนน ด้วยชายชู้ ตํขณฺ์ ในขณะนั้น สุตฺวา ฟังแล้ว สทฺทํ ซึ่งเสียง ตสฺส (พุราหฺมณฺสฺส) ของพราหฺมณฺ นั้น ปทีปฺ ยังประทีป นิพฺพาเปตฺวา ให้ดับแล้ว วิวริตฺวา เปิดแล้ว ทฺวารํ ซึ่งประตู, ตสฺมิ (พุราหฺมณฺ) ครั้นเมื่อพราหฺมณฺนั้น ปวิญฺเจ เข้าไปแล้ว อนฺโถ ในภายใน, นีหริตฺวา นำออกแล้ว ชารฺ ซึ่งชายชู้ จเปตฺวา พักไว้แล้ว ทฺวารมฺมุเล ที่ใกล้แห่งประตู ปวิสิตฺวา เข้าไปแล้ว เคหฺ สู่เรือน ปฺจุจฺฉิ ถามแล้ว อิติ ว่า “กึ อ.อะไร เต อันท่าน ลทฺธิ ได้แล้ว” อิติ ดังนี้ ๙ โส (พุราหฺมโณ) อ.พราหฺมณฺนั้น (อาห) กล่าว

แล้ว อิติ ว่า “สหสฺส อ.พันแห่งทรัพย์ เม อันเรา ลทุธฺ ได้แล้ว, (ตํ ธนํ) อ.ทรัพย์ นั้น (เม) อันเรา จปีตํ เก็บไว้แล้ว อสุกฺกฺจาเน ในที่โน้น” อิติ ดังนี้ ฯ สา (ภริยา) อ.ภรรยา นั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว อาจิกฺขิ บอกแล้ว ชารฺสฺส แก่ชายชู้ ฯ โส (ชาโร) อ.ชายชู้ นั้น คเหตฺุวา ถือเอาแล้ว ตํ (ธนํ) ซึ่งทรัพย์นั้น ปกฺกามิ หลีกไปแล้ว ฯ

พวกมนุษย์พากันรำเริงดีใจว่า “ท่านเสนกบัณฑิตนี้ ย่อมพยากรณ์ดูจพระสัพพัญญู พุทธเจ้า” พากันยกผ้า ๑๐๐,๐๐๐ ผืน ปรบมือ ๑๐๐,๐๐๐ และทำสาธารณ ๑๐๐,๐๐๐ ให้เป็นไป. เสียงสาธารณก็เกิดขึ้น ดูเสียงแผ่นดินใหญ่ถล่ม ฝนรัดนะ ๗ ก็ตก ดูฝนก่อนเมฆ เพื่อบูชาแก่พระโพธิสัตว์. แม้พราหมณ์ก็บูชาพระโพธิสัตว์นั้น ด้วย กหาปณะที่ตนได้แล้ว. พระโพธิสัตว์ไม่รับเอาหากหาปณะเหล่านั้น ใช้ให้คนให้ ๓๐๐ กหาปณะ เพื่อเติมให้เต็ม ๑,๐๐๐ กหาปณะแก่พราหมณ์ แล้วถามว่า “ท่านถูกใคร ใช้ให้ไปขอทรัพย์?”. พราหมณ์แก้ตอบว่า “ภรรยาของกระผม ท่านบัณฑิต”. พระโพธิสัตว์ถามว่า “ภรรยาของท่านนั้น เป็นคนแก่หรือหญิงสาว?”. พราหมณ์แก้ตอบว่า “เป็นหญิงสาว ท่านบัณฑิต”. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น นางทำมีจจารา กับชายอื่น จึงส่งท่านไป, ก็ถ้าท่านหากหาปณะเหล่านี้ไปยังเรือนไซ้, นางจักให้แก่ ชายชู้, เพราะฉะนั้น ท่านจงเก็บไว้ในที่แห่งใดแห่งหนึ่งภายนอกหมู่บ้าน แล้วจึงค่อย เข้าไปยังเรือน” แล้วส่งพราหมณ์แก่นั้นไป. พราหมณ์แก่นั้นทำเหมือนอย่างนั้น ยืนอยู่ที่ประตูเรือน เรียกว่า “นางจำ”. ในขณะนั้น ภรรยาแก่นั้นนั่งอยู่กับชายชู้ ได้ยินเสียง ของพราหมณ์แก่นั้น ก็ดับประทีป เปิดประตู, เมื่อพราหมณ์นั้น เข้าไปภายในแล้ว, นำ ชายชู้ ออก พักไว้ใกล้ประตู เข้าไปยังเรือน แล้วถามว่า “ท่านได้อะไรมา?”. พราหมณ์ แก่กล่าวว่า “เราได้ทรัพย์มา ๑,๐๐๐ เก็บไว้ในที่โน้น”. นางจึงไปบอกแก่ชายชู้. ชายชู้ นั้นถือเอาทรัพย์นั้น แล้วก็หลีกไป.

.....

ปฺนทิวเส พฺราหฺมโณ ตํ อทิสฺวา โปธิสฺสตํ อุปคนฺตฺวา อาโรเจสิ ฯ โปธิสฺสโต ตมตฺถํ ฅตฺวา ตสฺส สตฺตาทปฺปโหนกํ ปรีพฺพยํ ทตฺวา “ปจฺมทิวเส ตว กุลฺลปเก สตฺต ตว ภริยา ย สตฺตาทิ จุทฺทส พฺราหฺมเณ นิมฺนฺเตตฺวา โภเชตฺวา ปฺนทิวสโต ปฏฺจาย เอเกกํ หาเปตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตว เอกํ ภริยา ย เอกนฺติ เทว นิมฺนฺเตตฺวา, เตสฺส โย ตว ภริยา ย กุลฺลปโก สตฺตาทํ นิพฺทฺธมาคโต, ตํ เม อาโรเจหีติ อาห ฯ

โส ตถา กตฺวา โปธิสตุตฺตสฺส กเถสิ ๗ โปธิสตุโต ปุริเสหิ ตํ อหฺราเปตฺวา “อสุก-
 รุกฺขมูลโต อิมสฺส กหาปณฺสหฺสฺสํ คหิตนฺติ ปุจฺฉิ ๗ “น คหิตํ เม ปณฺทิตาติ ๗
 “เสนกปณฺทิตอ นามาหํ, กิณฺุ น ชานาสีติ ๗ โส ภีโต “คเหตฺวา อสุกฺกฺวจาเน
 จปีตํ เมติ อห ๗ โปธิสตุโต ตํ ปุริเสหิ อหฺราเปตฺวา โจรพฺราหฺมณฺสฺส ราชานํ
 กาเรตฺวา นครา นีหฺราเปตฺวา อิตฺรสฺส มหฺนฺเตน ยเสน สทฺธิํ ตํ สหฺสฺสํ ทตฺวา ตํ
 สปชฺาปติกํ อตฺตโน สนฺติเก วสาเปสิ ๗ อิติ โส พฺราหฺมณฺสฺส ทุกฺขโต ปโมจเนน
 ปรมตฺถปารมี ปุเรสิ ๗

ปุณทิวเส ในวันรุ่งขึ้น พุราหุมน์ อ.พราหมณ์ อทิสฺวา ไม่เห็นแล้ว ตํ (ธนฺ) ซึ่ง
 ทรัพย์นั้น อุปคนฺตฺวา เข้าไปหาแล้ว โปธิสตุตํ ซึ่งพระโปธิสฺตฺว อาโรเจสิ บอกลแล้ว
 ๗ โปธิสตุโต อ.พระโปธิสฺตฺว ฃตฺวา รู้แล้ว ตํ อตฺถิ ซึ่งเนื้อความนั้น ทตฺวา ให้แล้ว
 ปริพฺพยฺ ซึ่งเสบียง สดฺตาหฺปฺปโหนกํ อันเพียงพอลิ้นวันเจ็ด ตสฺส (พฺราหฺมณฺสฺส)
 แก่พราหมณ์นั้น อห กล่าวแล้ว อิติ ว่า “(ตฺว) อ.ท่าน นิมฺหฺเตตฺวา เชื่อเชิญ
 แล้ว พฺราหฺมณฺ ซึ่งพราหมณ์ ท. จุกฺทส ๑๔ อิติ คือ “(พฺราหฺมณฺ) ซึ่งพราหมณ์
 ท. สดฺต เจ็ด ตว ของท่าน (พฺราหฺมณฺ) ซึ่งพราหมณ์ ท. สดฺต เจ็ด ภริยาย
 ของภรรยา” กุลฺปะเก ผู้เข้าถึงซึ่งตระกูล ตว ของท่าน ปจฺมทิวเส ในวันที่ ๑ (เต
 พฺราหฺมณฺ) ยังพราหมณ์ ท. เหล่านั้น โภเชตฺวา ให้บริโภคแล้ว เอเกกํ (พฺราหฺมณฺ)
 ยังพราหมณ์คนหนึ่ง ๓ หาเปตฺวา ให้ลดลงแล้ว ปฏฺจาย จํเติม ปุณทิวสโต แต่วัน
 รุ่งขึ้น นิมฺหฺเตตฺวา เชื่อเชิญแล้ว (พฺราหฺมณฺ) ซึ่งพราหมณ์ ท. เทว ๒ อิติ คือ
 “(พฺราหฺมณฺ) ซึ่งพราหมณ์ เอกํ คนหนึ่ง ตว ของท่าน (พฺราหฺมณฺ) ซึ่งพราหมณ์
 เอกํ คนหนึ่ง ๓ ภริยาย ของภรรยา” ทิวเสในวัน สดฺตเม ที่ ๗ อาโรเจหิ จงบอก ตํ
 (พฺราหฺมณฺ) ซึ่ง-, เตสุ (พฺราหฺมณฺสฺ) โย (พฺราหฺมณฺ) อ.- ในพราหมณ์ ท. เหล่า
 นั้นหนา -พราหมณ์คนใด กุลฺปะโก เป็นผู้เข้าถึงซึ่งตระกูล ภริยาย แห่งภรรยา ตว
 ของท่าน (หฺตฺวา) เป็น อาคโต มาแล้ว นิพฺทฺธิ์ เนื่องนิตยฺ สดฺตาหฺ ตลอดวันเจ็ด,
 -พราหมณ์คนนั้น เม แก่เรา” อิติ ดั่งนี้ ๗ โส (พฺราหฺมณฺ) อ.พราหมณ์นั้น กตฺวา
 กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น กเถสิ บอกลแล้ว โปธิสตุตฺตสฺส แก่พระโปธิสฺตฺว ๗
 โปธิสตุโต อ.พระโปธิสฺตฺว ปุริเสหิ ยังบุรุษ ท. อหฺราเปตฺวา ให้นำมาแล้ว ตํ
 (พฺราหฺมณฺ) ซึ่งพราหมณ์นั้น ปุจฺฉิ ถามแล้ว อิติ ว่า “กหาปณฺสหฺสฺสํ อ.พันแห่ง
 กหาปณะ อิมสฺส (พฺราหฺมณฺสฺส) ของพราหมณ์นี้ (ตยา) อันท่าน คหิตํ ถือเอาแล้ว

อสุกรุกขมูลโต แต่ใครคนไหนไม่เห็นหรือ ?” อิติ ดังนี้ ฯ (โส ชารพฺรหฺมโณ) อ.พราหมณ์ผู้เป็นชั้นนั้น (อาห) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ปณฺฑิต ข้าแต่บัณฑิต (ตํ ธนํ) อ.ทรรพฺยํนั้น เม อันกระผม น คหิตํ ไม่ถือเอาแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ (โพธิสตุโต) อ.พระโพธิสตุตฺว (อาห) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “อหํ อ.เรา เสนกปณฺฑิต นาม เป็นผู้ชื่อว่า เสนกบัณฑิต (อมฺหิ) ย่อมเป็น, (ตฺว) อ.ท่าน น ชานาสิ ย่อมไม่รู้ กิณฺหุ หรือหนอ ?” อิติ ดังนี้ ฯ โส (ชารพฺรหฺมโณ) อ.พราหมณ์ผู้เป็นชั้นนั้น กิโต กล่าวแล้ว อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า “(ตํ ธนํ) อ.ทรรพฺยํนั้น เม อันกระผม คเหตุวา ถือเอาแล้ว จปิตํ เก็บไว้แล้ว อสุกฺกฺจาเน ในที่โน้น” อิติ ดังนี้ ฯ โพธิสตุโต อ.พระโพธิสตุตฺว ปฺริเสหิ ยังบุรุษ ท. อาหาราเปตฺวา ให้นำมาแล้ว ตํ (ธนํ) ซึ่งทรรพฺยํนั้น กาเรตฺวา ให้กระทำ แล้ว ราชานํ ซึ่งอาชญาของพระราชา โจรพฺรหฺมณฺสฺส แก่พราหมณ์ผู้เป็นโจร นีหฺรทาเปตฺวา ให้นำออกแล้ว นคฺรา จากเมือง ทตฺวา ให้แล้ว ตํ สหสฺสํ ซึ่งพันแห่ง ทรรพฺยํนั้น สทฺธิ กับ มหฺนฺเตน ยเสน ด้วยยศอันใหญ่ อิตฺรสฺส (พฺรหฺมณฺสฺส) แก่พราหมณ์นอกนี้ ตํ (พฺรหฺมณฺ) ยังพราหมณ์นั้น สปชาปติกํ ผู้เป็นไปกับด้วย ปชาบดี วสาเปสิ ให้อยู่แล้ว สนฺติเก ในสำนัก อตฺตโน ของตน ฯ โส (โพธิสตุโต) อ.พระโพธิสตุตฺว นั้น ปรมตฺถปารมํ ยังปรมตฺถปารมํ ปฺรูเสสิ ให้เต็มแล้ว ปโมจเนน ด้วยการเปลื้อง พฺรหฺมณฺสฺส ซึ่งพราหมณ์ ทุกฺขโต จากความทุกข์ อิติ ด้วย ประการฉะนี้ ฯ

วันรุ่งขึ้น พราหมณ์ไม่เห็นทรรพฺยํนั้น จึงเข้าไปหาพระโพธิสตุตฺว แล้วบอก. พระโพธิสตุตฺว รู้เนื้อความนั้นแล้ว ให้เสปียงเพียงพอ ๗ วัน แก่พราหมณ์แก่นั้น แล้วกล่าวว่า “ในวัน ที่ ๑ ท่านเชิญพราหมณ์ ๑๔ คน คือ “ของท่าน ๗ ของภรรยา ๗” ผู้เข้าถึงตระกูลของท่าน ให้บริโภค ตั้งแต่วันรุ่งขึ้น ให้อดลงข้างละ ๑ คน ในวันที่ ๗ เชิญพราหมณ์ ๒ คน คือ “ของท่าน ๑ ของภรรยา ๑” บรรดาพราหมณ์เหล่านั้น พราหมณ์คนใดเข้าถึง ตระกูลของภรรยาของท่าน มาเป็นประจําตลอด ๗ วัน ท่านจงบอกพราหมณ์คนนั้น แก่เรา”. พราหมณ์แก่งทำเหมือนอย่างนั้น แล้วบอกแก่พระโพธิสตุตฺว. พระโพธิสตุตฺว สั่ง พวกบุรุษให้นำพราหมณ์คนนั้นมา แล้วถามว่า “กหาปณะ ๑,๐๐๐ ของพราหมณ์แก่งนี้ ท่านถือเอาไปจากใครคนไหนไม่เห็นหรือ ?”. พราหมณ์นั้นกล่าวว่า “กระผมไม่ได้ถือเอาไป ท่านบัณฑิต”. พระโพธิสตุตฺว กล่าวว่า “เราเป็นผู้ชื่อว่า เสนกบัณฑิต, ท่านไม่รู้ จักหรือ หนอ ?”. พราหมณ์นั้นกล่าว จึงกล่าวว่า “กระผมถือเอาไปเก็บไว้ในที่โน้น”.

พระโพธิสัตว์ให้พวกบุรุษไปนำทรัพย์นั้นมา ให้ทำราชอาณาจักรแก่พราหมณ์ผู้เป็นโจร
ให้นำออกจากเมือง ให้ทรัพย์ ๑,๐๐๐ นั้น พร้อมกับยศใหญ่แก่พราหมณ์แก่นอกนี้ ให้
เขาพร้อมกับประชาชนที่อยู่ในสำนักของตน. พระโพธิสัตว์นั้นบำเพ็ญปรมาตบารมี ด้วย
การเปลื้องพราหมณ์จากความทุกข์ ด้วยประการฉะนี้.

.....

เตนหาท ภควา จริยาปิฎกเก

[๑๒๖] “ปญญา ยปริจินนุโต พุราหมณ โมจยิ ทุกุชา
ปญญา เม สโม นตติ เอสา เม ปญญาปารมีติ ฯ

เตน เพราะเหตุนั้น ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า อาห ตรัสแล้ว จริยาปิฎกเก
ในจริยาปิฎก อิติ ว่า

“(อห) อ.เรา ยปริจินนุโต เมื่อพิจารณา ปญญา ด้วยปัญญา
โมจยิ เปลื้องแล้ว พุราหมณ ซึ่งพราหมณ ทุกุชา จาก
ความทุกข์, (อญโถ โปคฺคฺโล) อ.บุคคลอื่น สโม ผู้เสมอ เม
กับด้วยเรา ปญญา ด้วยปัญญา นตติ ย่อมไม่มี, เอสา
(ปารมี) อ.บารมีนั้น ปญญาปารมี เป็นปัญญาบารมี เม ของ
เรา (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสไว้ในจริยาปิฎกว่า

“เราเมื่อพิจารณาด้วยปัญญา จึงเปลื้องพราหมณ์จากความ
ทุกข์ได้, บุคคลอื่นผู้เสมอกับเราด้วยปัญญา ไม่มี, นั้นเป็น
ปัญญาบารมีของเรา”.

.....

อฏฺฐสาลินิยฺมปิ “อนฺโตภสฺสุคฺคํ สปิปี ทสฺเสนฺตสฺส ปญญาปารมีตา ปรมตฺตปารมี
นาม ชาตาทิ วุตฺตํ ฯ

(อฏฺฐกถาจริเยน) อฏฺฐสาลินิยฺมปิ “อนฺโตภสฺสุคฺคํ สปิปี ทสฺเสนฺตสฺส (โพธิสฺตตสฺส) ปญญา-

ปารมิตา ปรมตถปารมี นาม ชาตาดิ (วจน) วุตตํ ๕

(วจน) อ.คำ อิติ ว่า “ปณญาปารมิตา อ.ความเป็นแห่งปัญญาบารมี (โพธิสตุตสฺส) ของพระโพธิสัตฺว์ ทสฺเสนุตสฺส ผู้แสดงอยู่ สปปิ ซึ่งงู อนุโตภสตุคตํ ทั่วไปแล้ว ในภายในแห่งถุจ ปรมตถปารมี นาม ชื่อว่าเป็นปรมัตถบารมี ชาตา เกิดแล้ว” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตตํ กล่าวแล้ว อฏฺฐสาลินิยมปิ แม้ในอรรถกถาอฏฺฐสาลินี ๕

แม้ในอรรถกถาอฏฺฐสาลินี ท่านก็กล่าวว่า “ความเป็นปัญญาบารมี แห่งพระโพธิสัตฺว์ ผู้แสดงงูตัวอยู่ในถุจ ชื่อว่าเป็นปรมัตถบารมี”.

.....

เอวรูปสฺส หิ ปณฺหสฺส พุทฺธลีลา ย กถนํ เหว ชาตียา พลํ, น โคตตุกฺกุลปฺปเทสยสฺสธนาณํ พลํ, อถ โข ปณฺญา ย พลํ ๕ ปณฺญา หิ ปุริโส วิปสฺสนํ วฑฺฒเตว อริยมคฺคทวารํ วิวริตฺวา นิพฺพานนคฺร์ ปวิสติ สวากปารมีปิ ปจฺเจกสมฺโพธิปิ สมฺมาสมฺโพธิปิ ปฏฺวิชฺฌติ ๕ นิพฺพานสมฺปาปกรรมเมสฺสุ หิ ปณฺญา ว เสฏฺฐา, อวเสสา ตสฺสา ปริวารา โหนติ ๕ เตน

[๑๒๗]

“สีลํ สีริญจาปิ สตมฺจ รมมํ

ปณฺณมฺจ กํ เสฏฺฐจฺจ วทนฺตีติ

เอวํ สกฺเขน เทวินฺเทน ปุญฺโจ สรภฺจคฺสตุถา อาห

“ปณฺญา หิ เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ

นภฺชตฺตราชาริว ตารกาณํ

สีลํ สีริ จาปิ สตมฺจ รมโม

อนฺวายิกา ปณฺญาโต ภวณฺตีติ ๕

หิ ก็ กถนํ อ.การกล่าว ปณฺหสฺส ซึ่งปัญหา เอวรูปสฺส อันมีอย่างนี้เป็นรูป พุทฺธลีลา ย ด้วยการเยื้องกรายของพระพุทฺธเจ้า พลํ เป็นกำลัง ชาตียา แห่งชาติ (โหติ) ย่อมเป็น เหว หามิได้นั้นเทียว, พลํ เป็นกำลัง โคตตุกฺกุลปฺปเทสยสฺสธนาณํ แห่ง

โคตร ตระกูล ประเทศ ยศ และทรัพย์ ท. (โหด) ย่อมเป็น น หามิได้, อถ โข โดยที่
 แท้แล (กถ) อ.การกล่าว (ปญหสฺส) ซึ่งปัญหา (เอวรูปสฺส) อันมีอย่างนี้เป็นรูป
 พล เป็นกำลัง ปญญา ของปัญญา (โหด) ย่อมเป็น ฯ หิ เพราะว่า ปุริโส อ.บุรุษ
 ปญญา ผู้มีปัญญา วิปสฺสน์ ยังวิปัสสนา วทฺเตตฺวา ให้เจริญแล้ว วิวริตฺวา เปิด
 แล้ว อริยมคฺคทวาริ ซึ่งประตูคืออริยมรรค ปวิสติ ย่อมเข้าไป นิพฺพานนคริ สู่เมือง
 คือพระนิพพาน ปฏฺวิชฺฌติ ย่อมแทงตลอด สวากปารมิปิ ซึ่งสวากบารมีญาณบ้าง
 ปจฺเจกสมฺโพธิปิ ซึ่งปัจเจกสัมโพธิญาณบ้าง สมฺมาสมฺโพธิปิ ซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณ
 บ้าง ฯ หิ จจริงอยู่ นิพฺพานสมฺปาปกรรมเมสฺสุ ปญญา อ.- ในธรรมอันยังผู้ปฏิบัติ
 ให้ถึงพร้อมซึ่งพระนิพพาน ท. หนา -ปัญญาเทียว เสฏฺฐา เป็นสภาพประเสริฐที่สุด
 (โหด) ย่อมเป็น, (ธมฺมา) อ.ธรรม ท. อวเสสา อันเหลือลง ปริวารา เป็นบริวาร
 ตสฺสา (ปญญา) ของปัญญานั้น โหฺนติ ย่อมเป็น ฯ เตน เพราะเหตุนั้น สรภฺงค-
 สตฺถา อ.ครุชื่อว่าสรภังคะ สกฺเกน เทวิหฺเทน ปฏฺฐโ จ ผู้อันท้าวสักกะ ผู้เป็นจอม
 แห่งเทพ ถามแล้ว เอว ี อย่างนี้ อิติ ว่า

“(กุสลา ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. ผู้ฉลาด วทฺนฺติ ย่อมกล่าว
 สิลฺล ซึ่งศีล (จ) ด้วย สิริปิ แม่ซึ่งสิริ จ ด้วย ธมฺมํ ซึ่งธรรม
 สติ ของสัตบุรุษ ท. จ ด้วย ปญฺญํ ซึ่งปัญญา จ ด้วย กิ
 ว่าอะไร เสฏฺฐตริ ประเสริฐที่สุดกว่า” อิติ ดังนี้

อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า

“กุสลา (ปุคฺคลา) อ.บุคคล ท. ผู้ฉลาด วทฺนฺติ ย่อมกล่าว
 (อิติ) ว่า ‘ปญญา หิ อ.ปัญญาแล เสฏฺฐา เป็นสภาพ
 ประเสริฐที่สุด นกฺขตฺตราชา อิว เพียงดัง อ.พระจันทร์ผู้เป็น
 พระราชาแห่งนักษัตร (เสฏฺฐโ จ) ประเสริฐกว่า ตารกานํ กวา
 ดาว ท., สิลฺล อ.ศีล (จ) ด้วย สิริปิ แม่ อ.สิริ จ ด้วย ธมฺโม
 อ.ธรรม สติ ของสัตบุรุษ ท. จ ด้วย อหฺวายิกา เป็นสภาพ
 อันเป็นไปตาม ปญญาโต (ปุคฺคลสฺส) ซึ่งบุคคล ผู้มีปัญญา
 ภาวนฺติ ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

ก็การกล่าวปัญหาเห็นปานนี้ ด้วยพระพุทธรลีลา หาใช่เป็นกำลังแห่งชาติไม่, หาใช่เป็นกำลังแห่งโคตร ตระกูล ประเทศ ยศ และทรัพย์ไม่, ที่แท้แล เป็นกำลังแห่งปัญญา. เพราะว่า บุรุษผู้มีปัญญา เจริญวิปัสสนาแล้ว ย่อมเปิดประตูคืออริยมรรค เข้าสู่เมืองคือพระนิพพานได้, ย่อมแทงตลอดสวากขารมีญาณบ้าง ปัจเจกโพธิญาณบ้าง สัมมาสัมโพธิญาณบ้าง. แท้จริง บรรดาธรรมที่ยังผู้ปฏิบัติให้บรรลุพระนิพพานทั้งหลาย ปัญญาเท่านั้น ประเสริฐที่สุด, ธรรมที่เหลือ ล้วนเป็นบริวารของปัญญานั้น. เพราะเหตุ นั้น ครูสรภังคะผู้อันทำวสัฏกะผู้เป็นจอมเทพ ถ้ามองอย่างนี้ว่า

“ท่านผู้ฉลาดทั้งหลาย ย่อมกล่าวว่า ศีล ๑ สิริ ๑ ธรรมของสัตบุรุษ ๑ ปัญญา ๑ ว่าอะไร ประเสริฐกว่ากัน ?”

จึงกล่าวว่า

“ท่านผู้ฉลาดทั้งหลาย กล่าวว่า ‘ปัญญาแล ประเสริฐที่สุด ดุจพระจันทร์ ประเสริฐล้ำกว่าดาวทั้งหลาย, ศีล ๑ สิริ ๑ ธรรมของสัตบุรุษ ๑ ย่อมเป็นไปตามผู้มีปัญญา’.

ตตฺถ สีลนฺติ อจฺจารสีลํ ฯ

ตตฺถ (ปเทศ) “สีลนฺติ (ปทสฺส) “อจฺจารสีลํ” (อิติ อตฺถ) ฯ

(อตฺถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า “อจฺจารสีลํ” ซึ่งศีลคือมรรยาท” (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ (ปเทศ) “สีลนฺติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “สีล” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “สีล” ได้แก่ ศีลคือมรรยาท.

สิรินฺติ อีสฺสรียํ ฯ

“สิรินฺติ (ปทสฺส) “อีสฺสรียํ” (อิติ อตฺถ) ฯ

(อตฺถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า “อีสฺสรียํ” ซึ่งความเป็นใหญ่” (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท

“สิริหฺตฺติ ว่า “สิริ” ดังนี้ ๗

บทว่า “สิริ” ได้แก่ ความเป็นใหญ่.

.....

ปญญา หีติ สกฺก เอเตสฺ จตฺตฺสฺ ยยา เอสา ปญญา นาม สาว เสฏฺฐา อิติ พุทฺธาทโย
กฺสลา วทฺหฺติ ๗

“**ปญญา หีติ** (ปทสฺส) “สกฺก ‘เอเตสฺ จตฺตฺสฺ (ธมฺเมสฺ) ยยา เอสา ปญญา นาม, สาว (ปญญา)
เสฏฺฐา (โหติ)’ อิติ พุทฺธาทโย กฺสลา (ปฺคฺคฺลา) วทฺหฺติ” (อิตฺติ อตฺโถ) ๗

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “**สกฺก** ข้าแต่ท่านท้าวสักกะ **กฺสลา (ปฺคฺคฺลา)** อ.บุคคล ท.
ผู้ฉลาด **พุทฺธาทโย** มีพระพุทฺธเจ้าเป็นต้น **วทฺหฺติ** ย่อมกล่าว **อิตฺติ** ว่า ‘**เอเตสฺ จตฺตฺสฺ**
(ธมฺเมสฺ) ยยา **เอสา ปญญา นาม** ชื่อ อ.- ในธรรม ท. ๔ เหล่านี้หนา -**ปญญานันฺไต,**
สาว (ปญญา) อ.ปญญานันฺนํเทยว **เสฏฺฐา** เป็นสภาพประเสริฐที่สุด **(โหติ)** ย่อม
เป็น’ **อิตฺติ ดังนี้**” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “**ปญญา หีติ** ว่า “**ปญญา หิ**” ดังนี้ ๗

บทว่า “**ปญญา หิ**” ความว่า ท่านท้าวสักกะ ผู้ฉลาดทั้งหลายมีพระพุทฺธเจ้าเป็นต้น
ย่อมกล่าวว่า ‘บรรดาธรรม ๔ อย่างเหล่านั้น ชื่อว่าปญญานันฺนํไต, ปญญานันฺนํนํแผละ
ประเสริฐที่สุด’.

.....

นฺกฺขตฺตฺราชาวิทฺติ ตารกานํ อุตฺตโม จฺนฺโท วิย ๗

“**นฺกฺขตฺตฺราชาวิทฺติ** (ปทสฺส) “ตารกานํ อุตฺตโม จฺนฺโท วิย” (อิตฺติ อตฺโถ) ๗

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “**จฺนฺโท วิย** รวากะ อ.พระจันทร์ **อุตฺตโม** อันสูงสุด
ตารกานํ กว่าดาว ท.” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “**นฺกฺขตฺตฺราชาวิทฺติ** ว่า
“**นฺกฺขตฺตฺราชาวิท**” ดังนี้ ๗

บทว่า “**นฺกฺขตฺตฺราชาวิท**” ความว่า ดุจพระจันทร์อันสูงสุดกว่าดาวทั้งหลาย.

.....

อหฺวายิกาติ เอเต ตโยปิ ฐมา ปญฺจนุตฺตมา อหฺนฺจจฺนฺติ ปญฺญาเยว ปรีวารา โหนฺตํติ อตฺถโ ๕

“อหฺวายิกาติ (ปทสฺส) “เอเต ตโยปิ ฐมา ปญฺจนุตฺตํ เอว (ปฺคฺล) อหฺนฺจจฺนฺติ” (อติ อตฺถโ), “ปญฺญาเยว ปรีวารา โหนฺตํติ อตฺถโ ๕

(อตฺถโ) อ.อรรธ (อติ) ว่า “ฐมา อ.ธรรม ท. ตโยปิ แม้ ๓ เอเต เหล่านั้น อหฺนฺจจฺนฺติ ย่อมไปตาม (ปฺคฺล) ซึ่งบุคคล ปญฺจนุตฺตํ เอว ผู้มีปัญญานั้นเทียว” อติ ดังนี้, อตฺถโ อ.อธิบาย อติ ว่า “ปรีวารา เป็นบริวาร ปญฺญาเยว ของ ปัญญานั้นเทียว โหนฺติ ย่อมเป็น” อติ ดังนี้, (ปทสฺส) แห่งบท “อหฺวายิกาติ ว่า “อหฺวายิกา” ดังนี้ ๕

บทว่า “อหฺวายิกา” ความว่า ธรรมแม้ทั้ง ๓ ประการเหล่านั้น ย่อมไปตามผู้มีปัญญา อย่างเดียว, อธิบายว่า “เป็นบริวารของปัญญาเท่านั้น”.

เอวํ เสนกปญฺหิโต อตฺตโน พหุสฺสุตตาย อมจฺจฺญานาภิสงฺขาตํ อิธ โลกํ หิตํ ปตฺวา มนุสฺसानํ ฐมฺมเทสฺนายน เจว พุราหฺมณฺสฺส ทฺกฺขโต ปโมจเนน จ ปฺรโลก- หิตาวหนกมฺมํ อกาสิติ ๕ สตฺตกนิปาเต สตฺตฺกสฺตฺชาตกาวณฺณนายนํ เสนกปญฺหิต- วตฺถุ ๕

เสนกปญฺหิโต อ.เสนกบัณฑิต ปตฺวา ถึงแล้ว หิตํ ซึ่งประโยชน์เกื้อกูล อิธ โลกํ ใน โลกนี้ อมจฺจฺญานาภิสงฺขาตํ อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าประโยชน์เกื้อกูลมีตำแหน่ง แห่งอำมาตย์เป็นต้น อกาสิ ได้กระทำแล้ว ปฺรโลกหิตาวหนกมฺมํ ซึ่งกรรมอัน เป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลในโลกอื่น ฐมฺมเทสฺนายน ด้วยการแสดงซึ่งธรรม มนุสฺसानํ แก่มนุษย์ ท. เจว ด้วยนั้นเทียว ปโมจเนน ด้วยการเปลื้อง พุราหฺมณฺสฺส ซึ่งพราหมณ์ ทฺกฺขโต จากความทุกข์ จ ด้วย อตฺตโน พหุสฺสุตตาย เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้มั่งคั่งมาก เอวํ ด้วยประการฉะนี้ อติ ดังนี้แลฯ เสนกปญฺหิตวตฺถุ อ.เรื่องแห่งเสนกบัณฑิต (อาคต) มาแล้ว สตฺตฺกสฺตฺชาตกาวณฺณนายนํ ในอรรถกถา แห่งสตฺตฺกสฺตฺชาตก สตฺตกนิปาเต ในสตฺตกนิบาต ๕

เสนกบัณฑิตถึงประโยชน์เกื้อกูลในโลกนี้ กล่าวคือตำแหน่งอำมาตย์เป็นต้น ได้ ทำกรรมอันเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลในโลกอื่น ด้วยการแสดงธรรมแก่พวก

มนุษย์ และเปลื้องพราหมณ์จากความทุกข์ เพราะว่าตนเป็นพหูสูต ดังพรรณนามาฉะนี้. เรื่องเสนกบัณฑิตมาในอรรถกถาสัตตสุตตชาดก สัตตกนิบาต.

.....

ตตเถว ปรันตปชาตกวณฺณนาย อาคตํ ตกกสิลาयํ สพุพลิปฺปญจ สพุพรุชานน-
มฺนตญจ อุกฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา ปิตฺรา อูปรชฺเช จปิตฺตสฺส ปจฺฉา รชฺชํ
กาเรตฺวา ทานาทิกํ ปุญฺญํ กตฺวา สคฺคปรายนญฺตสฺส พุรฺหมทตฺตราชปฺตฺตสฺส วตฺตฺวิ-
สมาหริตพฺพํ ฯ

(ปณฺธิเตน) ตตเถว (สตุตฺกนิปาเต) ปรันตปชาตกวณฺณนาย อาคตํ ตกกสิลาयํ สพุพลิปฺปิ จ
สพุพรุชานนฺมฺนตํ จ อุกฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา ปิตฺรา อูปรชฺเช จปิตฺตสฺส (ปุคฺคํ) ปจฺฉา
รชฺชํ กาเรตฺวา ทานาทิกํ ปุญฺญํ กตฺวา สคฺคปรายนญฺตสฺส พุรฺหมทตฺตราชปฺตฺตสฺส วตฺตฺวิ-
สมาหริตพฺพํ ฯ

วตฺตฺวิ แมํ อ.เรื่อง **พุรฺหมทตฺตราชปฺตฺตสฺส** แห่งพระโอรสของพระเจ้าพรหมทัต
ตกกสิลาयํ สพุพลิปฺปญจ สพุพรุชานนฺมฺนตญจ อุกฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา
ปิตฺรา อูปรชฺเช จปิตฺตสฺส ผู้ทรงเรียนเอาแล้ว ซึ่งศิลปะทั้งปวงด้วย ซึ่งมนต์เป็นเครื่อง
รู้ซึ่งเสียงร้องของสัตว์ทั้งปวงด้วย ในเมืองตักกศิลา กลับมาแล้ว อันพระบิดา ทรงแต่ง
ตั้งไว้แล้ว ในความเป็นแห่งอุปราช (**ปุคฺคํ**) **ปจฺฉา รชฺชํ กาเรตฺวา ทานาทิกํ**
ปุญฺญํ กตฺวา สคฺคปรายนญฺตสฺส ผู้ทรงยังบุคคล ให้กระทำแล้ว ซึ่งความเป็นแห่ง
พระราชา ในภายหลัง ทรงกระทำแล้ว ซึ่งบุญ มีทานเป็นต้น เป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไป
ในเบื้องหน้าเป็นแล้ว **อาคตํ** อันมาแล้ว **ปรันตปชาตกวณฺณนาย** ในอรรถกถาแห่ง
ปรันตปชาดก **ตตฺถ เอว (สตุตฺกนิปาเต)** ในสัตตกนิบาตนั้นนั้นเกี่ยว (**ปณฺธิเตน**)
อันบัณฑิต **สมาหริตพฺพํ** ฟังประมวลมา ฯ

ฟังประมวลแม้เรื่องพระราชโอรสของพระเจ้าพรหมทัต ผู้ทรงเรียนสรรพศิลปะ และ
มนต์เป็นเหตุรู้เสียงสัตว์ทุกชนิด ในกรุงตักกศิลา เสด็จกลับมา อันพระราชบิดา
สถาปนาไว้ในตำแหน่งอุปราช ภายหลังครองราชย์ ทรงทำบุญมีทานเป็นต้น มีสวรรค์
เป็นที่ไปในเบื้องหน้า อันมาในอรรถกถापรันตปชาดก ในสัตตกนิบาตนั้นเหมือนกัน.

.....

พาสจุกถา ๗

พาสจุกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสุตะมาก

(นิฎฐิตา) จบแล้ว ๗

จบ ถาว่าด้วยความเป็นผู้มีสุตะมาก

สีปุปกา กถาว่าด้วยศิลปะ

[๑๒๘] **สีปุป** นาม อณาการิยาการิยวเสน ทูวิธ หตถโกสลล ๗ ตตถ **อณาการิยสีปุป** นาม อิธ ภิกขเว ภิกขุ ยานิ ตานิ สพุรหุมจารีณ อัจจาวจาณี กิงกรณียานิ ตตถ ทกโข โหติ อนลโส ตตรุปรายาย วีมสาย สมนุหาคโต อล กาทู อล สวีธาตุ, ยมปิ ภิกขเว ภิกขุ ยานิ ตานิ ๗เปย อล สวีธาตุ อยมปิ ฆมโม **นาถกรโณติ** เอว ทสกกุตุตรสสุ ทุตियวคเค สตตมสตุเต วณณิตุ จีวรวิการณสีพพนาทิสมณปริการารากิสงขรณ ๗

สีปุป นาม อณาการิยาการิยวเสน ทูวิธ หตถโกสลล ๗ ตตถ (ทูวิเชสุ อณาการิยาการิยสีปุปเสสุ) **อณาการิยสีปุป** นาม “อิธ (สาสเน) ภิกขเว ภิกขุ, ยานิ ตานิ สพุรหุมจารีณ อัจจาวจาณี กิงกรณียานิ (กมฺมานิ สนฺติ), ตตถ (กมฺเมสุ) ทกโข โหติ อนลโส, ตตร (กิงกรณียกมฺเมสุ) อุปายาย วีมสาย สมนุหาคโต อล กาทู อล สวีธาตุ (โหติ), ยมปิ ภิกขเว ภิกขุ ยานิ ตานิ ๗เปย อล สวีธาตุ (โหติ), อยมปิ ฆมโม **นาถกรโณติ** เอว ทสกกุตุตรสสุ ทุตियวคเค สตตมสตุเต (ภควตา) วณณิตุ จีวรวิการณสีพพนาทิสมณปริการารากิสงขรณ ๗

หตถโกสลล อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาดในหัตถกรรม **ทูวิธ** อันมีอย่างสอง **อณาการิยาการิยวเสน** ด้วยสามารถแห่งหัตถกรรมของบรรพชิตและของคฤหัสถ์ **สีปุป** นาม ชื่อว่าศิลปะ ๗ **จีวรวิการณสีพพนาทิสมณปริการารากิสงขรณ** อ.การตกแต่งซึ่งสมณบริขารมีการกะซึ่งจีวรและการเย็บซึ่งจีวรเป็นต้น (ภควตา) **วณณิตุ** อันอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพรรณนาไว้แล้ว **สตตมสตุเต** ในสัตตมสูตร **ทุตियวคเค** ในทุตियวรรค **ทสกกุตุตรสสุ** แห่งทสกนิบาต อังคุตตรนิกาย เอว อย่างนี้ **อิติ** ว่า “**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ภิกขุ** อ.ภิกษุ **อิธ (สาสเน)** ในศาสนานี้ **ทกโข** เป็นผู้ขยัน **อนลโส** เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน **ตตถ (กมฺเมสุ)** ใน-, (กมฺมานิ) อ.การงาน ท. **กิงกรณียานิ** อันบุคคลพึงกระทำอะไรๆ **อัจจาวจาณี** ทั้งสูงทั้งต่ำ **สพุรหุมจารีณ** ของเพื่อนสพรหมจรรย์ ท. **ตานิ** เหล่านั้น **ยานิ** เหล่าใด (สนฺติ) มีอยู่, -การงาน ท. เหล่านั้น **โหติ** ย่อมเป็น **สมนุหาคโต** เป็นผู้มาตามพร้อมแล้ว **วีมสาย** ด้วยปัญญา เป็นเครื่องพิจารณา **อุปายาย** อันเป็นอุปาย **ตตร (กิงกรณียกมฺเมสุ)** ในการงาน

อันบุคคลพึงกระทำอะไรๆ ท. เหล่านั้น **อล** เป็นผู้สามารถ **กาตุ** เพื่ออันกระทำ **อล** เป็นผู้สามารถ **สัวิธาตุ** เพื่ออันจัดแจง (**โหติ**) ย่อมเป็น, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ภิกขุ** อ.ภิกษุ **ทกฺโข** เป็นผู้ขยัน **อนลโส** เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน **ตตถ (กมุเมสุ)** ใน-, (**กมุมาหิ**) อ.การงาน ท. **กิงฺกรณียาหิ** อันบุคคลพึงกระทำอะไรๆ **อุจฺจาวจาหิ** ทั้งสูงทั้งต่ำ **สพฺรหฺมจารีหิ** ของเพื่อนสหพรหมจรรย์ ท. **ตานิ** เหล่านั้น **ยานิ** เหล่าใด (**สนฺติ**) มีอยู่, -การงาน ท. เหล่านั้น **โหติ** ย่อมเป็น **สมนฺหาคโต** เป็นผู้มาตามพร้อมแล้ว **วิมฺสหาย** ด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา **อุปายาย** อันเป็นเครื่องเข้าถึง **ตตร (กิงฺกรณียกมุเมสุ)** ในการงานอันบุคคลพึงกระทำอะไรๆ ท. เหล่านั้น **อล** เป็นผู้สามารถ **กาตุ** เพื่ออันกระทำ **อล** เป็นผู้สามารถ **สัวิธาตุ** เพื่ออันจัดแจง (**โหติ**) ย่อมเป็น **ยมฺปิ** แม้ใจ, **อยมฺปิ ธมฺโม** อ.ธรรมแม่นี้ **นาถกรโณ** ชื่อว่านาถกรณธรรม” **อติ** ดังนี้ **ตตถ (ทฺวิเธสุ** **อนาคาริยาคาริยสิปฺเปสุ)** **อนาคาริยสิปฺปี** **นาม** ชื่อว่า- ในศิลปะของบรรพชิตและของคฤหัสถ์ ท. อันมีอย่างสอง เหล่านั้นหนา -ศิลปะของบรรพชิต ๕

ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมมี ๒ อย่าง ด้วยสามารถแห่งศิลปะของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ชื่อว่าศิลปะ. ในบรรดาศิลปะของบรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้ง ๒ อย่างเหล่านั้น การตกแต่งสมณบริวาร มีการกะและเย็บจีวรเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพรรณนาไว้ในสัตตมสูตร ทุติยวรรค แห่งทสกนิบาต อังคุตตรนิกาย อย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในศาสนานี้เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้าน ในการงานอะไรที่จะพึงช่วยกันทำ ทั้งสูงทั้งต่ำ ของเพื่อนพรหมจารีด้วยกัน ประกอบพร้อมด้วยปัญญาเครื่องสอบสวน อันเป็นอุปายในการงานที่จะพึงช่วยกันทำนั้น สามารถทำ สามารถจัดแจงได้; ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ขยัน ฯลฯ สามารถจัดแจงได้ แม้ใจ, ธรรมแม่นี้ ชื่อว่านาถกรณธรรม” ดังนี้ ชื่อว่าศิลปะของบรรพชิต.

[๑๒๙] **ตตถ อุจฺจาวจาหิ**ติ **อุจฺจณีจาหิ** ๕ **กิงฺกรณียาหิ**ติ **กี** **กโรมีติ** **เอว** **วตฺวา** **กตฺตพฺพ-**
กมุมาหิ ๕ **ตตถ อุจฺจกมุ**มึ **นาม** **จีวรสุส** **กรณ** **รชน** **เจติเย** **สุธา**กมุ **ม** **อุโปสธา-**
การเจติยฆรโพธิมเรสุ **กตฺตพฺพกมุ**มฺนฺติ **เอวมา**หิ ๕ **อวจกมุ**มึ **นาม** **ปาทโชน-**
มกฺขนาหิ **ขุทฺทก**กมุ **๕** **ตตร**รูปายายาติ **ตตร**รูปคฺมนิยา ๕ **อล** **กาตุ**นฺติ **กาตุ** **สมต**โต

โหดิ ๗ **อลั สัวิชาตุนุติ** วิชาเรตุ์ สมตฺโถ ๗ **นาถกรโณติ** อตฺตโน นาถภาวกร
 ปติฏฺจากโรติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา ๗

ตตฺถ (ปเทศุ) “**อุจฺจาวจานีติ** (ปทสฺส) ‘**อุจฺจณีจานิ**’ (อิติ อตฺโถ) ๗ ‘**กิงฺกรณียานีติ** (ปทสฺส)
 ‘(ปฺคฺคฺเลน) ‘(อหฺ) ก็ กโรมีติ เหวํ วตฺวา กตฺตพฺพกมฺมานิ’ (อิติ อตฺโถ) ๗ ตตฺถ (อุจฺจาวจกมฺเมสุ)
อุจฺจกมฺมํ นาม ‘จิวรสฺส กรณํ รชนํ เจติเย สุชากมฺมํ อุโปสธาคารเจติยฆรโพธิฆเรสุ
 (ปฺคฺคฺเลน) กตฺตพฺพกมฺมนุติ เหวํ อาทิ (กมฺมํ) ๗ **อวฺจกมฺมํ** นาม ปาทโรวณมกฺขนาทิ
 ขุทฺทกกมฺมํ ๗ **ตตฺตรฺปายายาติ** (ปทสฺส) ‘ตตฺร (กิงฺกรณียกมฺเมสุ) อุปคฺคฺมณียา’ (อิติ อตฺโถ) ๗
 ‘**อลั กาทฺตุนุติ** (ปทสฺส) ‘**กาทุ์ สมตฺโถ โหติ**’ (อิติ อตฺโถ) ๗ ‘**อลั สัวิชาตุนุติ** (ปทสฺส) ‘วิชาเรตุ์
 สมตฺโถ (โหติ)’ (อิติ อตฺโถ) ๗ ‘**นาถกรโณติ** (ปทสฺส) ‘**อตฺตโน นาถภาวกร**’ (อิติ อตฺโถ),
 ‘**ปติฏฺจากโรติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา** ๗

ตพฺพณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งสัตตมสูตรนั้น **อิติ** ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า
 ‘**อุจฺจณีจานิ อันทั้งสูงทั้งต่ำ**’ (อิติ) ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทศุ) “อุจฺจาวจานีติ (ปทสฺส)**
 แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า ‘**อุจฺจาวจานิ**’ ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า
 ‘(ปฺคฺคฺเลน) ‘(อหฺ) ก็ กโรมีติ เหวํ วตฺวา **กตฺตพฺพกมฺมานิ** ซึ่งการงาน อันบุคคล
 กล่าวอย่างนี้ ว่า ‘อ.กระผม จะกระทำ ซึ่งอะไร’ ดังนี้ แล้วพึงกระทำ ท.’ (อิติ) ดังนี้
 (ปทสฺส) แห่งบท ‘**กิงฺกรณียานีติ** ว่า ‘**กิงฺกรณียานิ**’ ดังนี้ ๗ (กมฺมํ) อ.การงาน **อาทิ**
 เป็นต้น **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า ‘**กรณํ** อ.การกระทำ **รชนํ** อ.การย้อม **จิวรสฺส** ซึ่งจิวร
สุชากมฺมํ อ.การกระทำซึ่งปฺนขาว **เจติเย** ในพระเจดีย์ (ปฺคฺคฺเลน) **กตฺตพฺพกมฺมํ**
 อ.การงานอันบุคคลพึงกระทำ **อุโปสธาคารเจติยฆรโพธิฆเรสุ** ที่โรงอุโบสถ เรือน
 พระเจดีย์ และเรือนโพธิ์ ท.’ **อิติ** ดังนี้ **ตตฺถ (อุจฺจาวจกมฺเมสุ) อุจฺจกมฺมํ** นาม ชื่อ
 ว่า- ในการทำงานทั้งสูงทั้งต่ำ ท. เหล่านั้นหนา -การงานอันสูง ๗ **ขุทฺทกกมฺมํ** อ.การงาน
 เล็กๆ **ปาทโรวณมกฺขนาทิ** มีการล้างซึ่งเท้าและการนวดเป็นต้น **อวฺจกมฺมํ** นาม ชื่อ
 ว่าการงานต่ำ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘**อุปคฺคฺมณียา** อันเป็นเครื่องเข้าถึง **ตตฺตร**
 (กิงฺกรณียกมฺเมสุ) ในการทำงานอันบุคคลพึงกระทำอะไรๆ ท. เหล่านั้น’ (อิติ) ดังนี้
 (ปทสฺส) แห่งบท ‘**ตตฺตรฺปายายาติ** ว่า ‘**ตตฺตรฺปายาย**’ ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ)
 ว่า ‘**สมตฺโถ** เป็นผู้สามารถ **กาทุ์** เพื่ออันกระทำ **โหดิ** ย่อมเป็น’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส)
 แห่งบท ‘**อลั กาทฺตุนุติ** ว่า ‘**อลั กาทุ์**’ ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘**สมตฺโถ** เป็น

ผู้สามารถ วิชาเรตู่ เพื่ออันจัดแจง (โหด) ย่อมเป็น' (อิตี) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'อลั สัวิชาตุนฺหิตี ว่า 'อลั สัวิชาตู่' ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตี) ว่า 'นาถภาวกรโ' ชื่อว่ากระทำซึ่งความเป็นแห่งที่พึง อดฺตโน ของตน (อิตี) ดังนี้, อดฺโถ อ.อธิบาย อิตี ว่า 'ปติฏฺฐากโร ชื่อว่ากระทำซึ่งที่พึง' (อิตี) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'นาถกรโณติ ว่า 'นาถกรโณ' ดังนี้" อิตี ดังนี้ ฯ

อรรถกถาสัตตมสูตรนั้นว่า "บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า 'อุจฺจวจาณี' แปลว่า สูงและต่ำ. บทว่า 'กิงฺกรณียาณี' ความว่า การงานที่จะพึงออกปากอย่างนี้ว่า 'ข้าพเจ้าจะทำอะไร?' แล้วจึงทำ. ในการทำงานที่สูงและต่ำนั้น การงานเป็นต้นอย่างนี้ คือ การทำ การย้อมจีวร กรรมคือการฉาบปูนขาวที่พระเจดีย์ การงานที่จะพึงทำในโรงอุโบสถ เรือนพระเจดีย์ และเรือนต้นโพธิ์ ชื่อว่าการงานสูง. การงานเล็กน้อย มีการล้างและทาเท้า เป็นต้น ชื่อว่าการงานต่ำ. บทว่า 'ตตฺรุปายาย' แปลว่า ดำเนินเข้าไปใน การงานที่พึงจะช่วยกันทำนั้น. บทว่า 'อลั กาทู่' คือ เป็นผู้สามารถทำ. บทว่า 'อลั สัวิชาตู่' คือ สามารถจัดแจง. บทว่า 'นาถกรโณ' ได้แก่ ทำความเป็นที่พึงของตน, อธิบายว่า 'ทำที่พึง'.

.....

อุจฺจวจาณีติ วิปุลขุทฺทกานี ฯ ตตฺรุปคมฺนิยาติ ตตฺร ตตฺร มหนฺเต ขุทฺทเก จ กมฺเม สาธนวเสน อุปคจฺจนฺติยา ตสฺส ตสฺส กมฺมสฺส นิปฺผาทเน สมตฺถายาติ อตฺโถ ฯ ตตฺรุปายายาติ ตตฺร ตตฺร กมฺเม สาธตฺตพฺเพ อุปายภูตฺตาย ฯ ภิกฺขุ ฃมฺมสฺสรณฺตาย ฃมฺเมเนว นาถติ อีสฺติ อภิภวตีติ นาโถติ วุจฺจติ ตสฺส นาถภาวกรโ ฃมฺโม นาถกรโณติ วุจฺจตีติ ตมฺมฏีกา ฯ

"อุจฺจวจาณีติ (ปทสฺส) 'วิปุลขุทฺทกานี' (อิตี อตฺโถ) ฯ 'ตตฺรุปคมฺนิยาติ (ปทสฺส) 'ตตฺร ตตฺร มหนฺเต (จ) ขุทฺทเก จ กมฺเม สาธนวเสน อุปคจฺจนฺติยา ตสฺส ตสฺส กมฺมสฺส นิปฺผาทเน สมตฺถายาติ อตฺโถ ฯ 'ตตฺรุปายายาติ (ปทสฺส) 'ตตฺร ตตฺร กมฺเม (ปฺคฺคฺเลน) สาธตฺตพฺเพ อุปายภูตฺตาย' (อิตี อตฺโถ) ฯ ภิกฺขุ (อดฺตโน) ฃมฺมสฺสรณฺตาย ฃมฺเมเนว นาถติ อีสฺติ อภิภวตีติ (วิคฺคฺเหเน ปณฺทฺธิเตเน) 'นาโถติ วุจฺจติ, ตสฺส (ภิกฺขุโน) นาถภาวกรโ ฃมฺโม (ปณฺทฺธิเตเน) 'นาถกรโณติ วุจฺจตีติ ตมฺมฏีกา ฯ

ตฎฎีกา อ.ฎีกาแห่งสัตตมสูตรนั้น อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘วิปุลขุททกานิทังใหญ่ทั้งเล็ก’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘อุจฺจนิจานินิ’ ว่า ‘อุจฺจนิจานินิ’ ดังนี้ ๕
 อตฺโถ อ.อรรถ อิติ ว่า ‘อุปคจฺจนุติยา เข้าไปใกล้ ตตฺร ตตฺร มหนฺเต (เจ) ขุททเกจ กมฺเม ในการทำงาน อันใหญ่ด้วย อันเล็กด้วย นั้นๆ สาธนวเสณ ด้วยสามารถแห่งการให้สำเร็จ สมตฺถาย คือว่า อันสามารถ ตสฺส ตสฺส กมฺมสฺส นิปฺผาทเน ในการทำงานนั้นๆ ให้สำเร็จ’ อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ตตฺรฺปคฺมฺนิยาติ’ ว่า ‘ตตฺรฺปคฺมฺนิยา’ ดังนี้ ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘อุปายภูตฺตาย อันเป็นอุปายเป็นแล้ว ตตฺร ตตฺร กมฺเม ในการทำงานนั้นๆ (ปคฺคฺเลน) สาธตฺตพฺเพ อันอันบุคคลพึงให้สำเร็จ’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ตตฺรฺปายายาติ’ ว่า ‘ตตฺรฺปายาย’ ดังนี้ ๕
 กิกฺขุ อ.กิกฺขุ (ปญฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต วุจฺจติ ย่อมเรียก ‘นาโถติ’ ว่า ‘นาถ’ ดังนี้ (วิคฺคฺเหน) เพราะวิเคราะห์ อิติ ว่า ‘นาถติ ย่อมปกป้อง อีสติ คือว่าย่อมรักษา อภิภาติ คือว่าย่อมคุ้มครอง ธมฺเมเน เอว ด้วยธรรมนั้นๆ (อตฺตโห) ธมฺมสฺรณฺตฺตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้มีธรรมเป็นที่พึ่ง’ อิติ ดังนี้, ธมฺโม อ.ธรรม นาทภาวโร อันกระทำซึ่งความเป็นแห่งที่พึ่ง ตสฺส (กิกฺขุโห) ของกิกฺขุอัน (ปญฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต วุจฺจติ ย่อมเรียก ‘นาถกรโณติ’ ว่า ‘นาถกรณธรรม’ ดังนี้’ อิติ ดังนี้ ๕

ฎีกาสัตตมสูตรนั้นว่า “บทว่า ‘อุจฺจนิจานินิ’ คือ ใหญ่และเล็ก. บทว่า ‘ตตฺรฺปคฺมฺนิยา’ ความว่า ดำเนินเข้าไปในการทำงานที่ใหญ่และเล็กนั้นๆ ด้วยสามารถทำให้สำเร็จ คือสามารถในอันยังการทำงานนั้นๆ ให้เสร็จไป. บทว่า ‘ตตฺรฺปายาย’ ได้แก่ เป็นอุปายในการทำงานนั้นๆ ที่พึงทำให้สำเร็จ. กิกฺขุท่านเรียกว่านาถ เพราะอรรถว่า ‘ปกป้อง รักษา คุ้มครอง ด้วยธรรมนั่นเอง เพราะมีธรรมเป็นที่พึ่ง, ธรรมอันทำความเป็นที่พึ่งของกิกฺขุอัน ท่านเรียกว่านาถกรณธรรม.

.....
 อยฺยจตฺโถ สาธุจกฺกฏิกเก สงฺคีตฺติสฺสฺเตปิ โอลเกตฺตพฺโพ ๕

จ ก็ อัย อตฺโถ อ.เนื้อความนี้ (ปญฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต โอลเกตฺตพฺโพ พึงตรวจดู สงฺคีตฺติสฺสฺเตปิ แม้ในสังคีตฺติสฺสฺตร สาธุจกฺกฏิกเก อันเป็นไปกับด้วยอรรถกถาและฎีกา ๕

ก็เนื้อความนี้ บัณฑิตพึงตรวจดูแม่ในสังคีตีสสูตร พร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกา.

[๑๓๐] ตั อุตตโน จ ปเรสญจ อุกยโลกहितสุขาวหนโต มงคลนุติ วุจจติ ฯ

ตั (อนาการียสิปป) อ.คิลปะของบรรพชิตนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจจติ ย่อมตรัส มงคลนุติ ว่าเป็นมงคล อุกยโลกहितสุขาวหนโต เพราะเป็นเหตุแห่งการนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลและความสุขในโลกทั้งสอง อุตตโน จ แก่ตนด้วย ปเรส (ชานห์) จ แก่ชน ท. เหล่าอื่นด้วย ฯ

คิลปะของบรรพชิตนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุนำประโยชน์สุขมาให้ในโลกทั้งสอง ทั้งแก่ตนและชนทั้งหลายเหล่านั้น.

ตตุรีมานิ วตฺถุนิ

อิมานิ วตฺถุนิ อ.เรื่อง ท. เหล่านี้ ตตุร (ปพฺเพ) ในข้อนั้น ฯ

ในข้อนั้น มีเรื่องเหล่านี้ (เป็นอุทาหรณ์).

เอกทา ภควา ทกฺขินาคิริสฺมี จาริกญจรมานโ มคฺชกฺเขตตํ ทิสฺวา อุสฺสหฺสิ อานนฺท ภิภฺชุนฺ เอรูปาณี จีวรานี สํวิทฺหิตฺตุนฺติ วตฺวา ราชคหํ อคมาสิ ฯ เถโร หตฺถกฺกุสลตาย อุสฺสหาโม ฆนฺเตติ วตฺวา ตถารูปาณี จีวรานี สํวิทฺหิตฺวา สตฺถุ ทสฺเสสิ ฯ สตฺถา ตํ ปสฺสนฺโต ภิภฺชุนฺ อามนฺเตสิ ปณฺทิตฺโต ภิภฺชเว อานนฺโท มหาปญฺโญ ภิภฺชเว อานนฺโท ยตฺร หิ นาม มยา สงฺขิตฺเตน ภาสิตฺตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานิสฺสติ กุสิมฺปิ นาม กริสฺสติ อพฺพมฺกุสิมฺปิ นาม มณฺฑลมฺปิ นาม อพฺพมณฺฑลมฺปิ นาม วิวฏฺฐมฺปิ นาม อนฺวิวฏฺฐมฺปิ นาม คีเวยฺยมฺปิ นาม ชงฺฆเยยฺยมฺปิ นาม พาหนตฺมฺปิ นาม กริสฺสติ จินฺนภณฺจ ภวิสฺสติ สตฺถลฺลขฺมํ สมณฺสสารูปํ ปจฺจตฺติกาณญฺจ อนภิชฺฌากตํ ฯ อนุชานามิ ภิภฺชเว จินฺนํ สงฺฆาฎี จินฺนํ อุตฺตราสงฺคํ จินฺนํ อนุตฺตราสกนฺติ ฯ

เอกทา ในคราวหนึ่ง ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า จรมาโน เสด็จเที่ยวไปอยู่
 จาริก สู่ที่จาริก ทกขินาคริสมิ ในทักษิณาครีชนบท ทิสฺวา ทรงเห็นแล้ว มคฺช-
 เขตต์ ซึ่งนาของชาวมคฺช วตฺวา ตรัสแล้ว อิติ ว่า “อาหนฺท ดูก่อนอาหนฺท (ตุว)
 อ.เธอ อุตฺสฺสฺสฺส ห่อมอาจ สํวิทฺทิตฺตํ เพื่ออันจัดแจง จิวฺรานิ ซึ่งจิวฺร ท. เอวฺรฺปาหนิ
 อันมีอย่างนี้เป็นรูป ภิกฺขุณฺโณ เพื่อภิกษุ ท. หรือ ?” อิติ ดังนี้ อคฺมาสิ ได้เสด็จไปแล้ว
 ราชคหิ สู่เมืองราชคฤห์ ฯ เถโร อ.พระเถระ วตฺวา กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “ภนฺเต
 ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อหิ) อ.ข้าพระองค์ อุตฺสฺสฺสฺส ห่อมอาจ” อิติ ดังนี้ (อตุตฺตโน)
 หตฺถกฺกุสลตาย เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม สํวิทฺทิตฺตํ จัดแจง
 แล้ว จิวฺรานิ ซึ่งจิวฺร ท. ตถารฺปาหนิ อันมีอย่างนั้นเป็นรูป ทสฺเสสิ แสดงแล้ว สตฺถุ
 แก่พระศาสดา ฯ สตฺถา อ.พระศาสดา ปลํสนฺโต เมื่อทรงสรรเสริญ ตํ (เถร) ซึ่ง
 พระเถระนั้น อามฺหฺเตสิ ตรัสเรียกแล้ว ภิกฺขุ ซึ่งภิกษุ ท. อิติ ว่า “ภิกฺขเว ดูก่อน
 ภิกษุ ท. อาหนฺโท อ.พระอาหนฺท ปณฺทิตฺโต เป็นบัณฑิต (โหติ) ห่อมเป็น, ภิกฺขเว
 ดูก่อนภิกษุ ท. อาหนฺโท อ.พระอาหนฺท มหาปณฺโณ เป็นผู้มึปัญญามาก (โหติ)
 ห่อมเป็น, หิ ก็ ยตฺร หาม (อาหนฺโท) ชื่อ อ.พระอาหนฺทใด อาชานิสฺสฺสฺส ฐิทั
 แล้ว อตุตฺถิ ซึ่งเนื้อความ มยา ภาสิตฺสฺส (วจนฺสฺส) แห่งคำ อันอันเรา กล่าวแล้ว
 สงฺขิตฺเตน โดยย่อ วิตฺถาเรน โดยพิสดาร กริสฺสฺสฺส คือกระทำแล้ว กุสิมฺปิ หาม
 ชื่อซึ่งกุสิบ้าง กริสฺสฺสฺส คือกระทำแล้ว อทฺตมฺกุสิมฺปิ หาม ชื่อซึ่งอัทมกุสิบ้าง
 มณฺทลฺมฺปิ หาม ชื่อซึ่งมณฑลบ้าง อทฺตมณฺทลฺมฺปิ หาม ชื่อซึ่งอัทมมณฑล
 บ้าง วิวฺภูมฺปิ หาม ชื่อซึ่งวิภูบ้าง อหฺวิวฺภูมฺปิ หาม ชื่อซึ่งอหฺวิภูบ้าง
 คิเวยฺยกมฺปิ หาม ชื่อซึ่งคิเวยยกบ้าง ชฺงฺเขยฺยกมฺปิ หาม ชื่อซึ่งชงฺเขยยกบ้าง
 พาหฺนตฺมฺปิ หาม ชื่อซึ่งพาหฺนตะบ้าง, จ อนึ่ง (จิวฺร) อ.จิวฺร (ภิกฺขุหา) ฉินฺหํ
 เป็นของอันภิกษุตัดแล้ว (จ) ด้วย สตฺถุชฺชํ เป็นของเศร้าหมองเพราะมีด (จ) ด้วย
 สมณฺสํวํปํ เป็นของสมณฺวแก่สมณะ (จ) ด้วย ปจฺจตฺตฺติกาณํ จ อนภิกฺขุมาทํ
 เป็นของ อันโจรผู้เป็นข้าศึก ท. ไม่กระทำความเพ่งเล็งแล้วด้วย ภวิสฺสฺสฺส จักเป็น ฯ
 ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. (อหิ) อ.เรา อนุชานามิ ห่อมอนุญาต สงฺฆาภิ ซึ่งผ้า
 สังฆาภิ (ภิกฺขุหา) ฉินฺหํ อันอันภิกษุตัดแล้ว อตุตฺตราสงฺคํ ซึ่งผ้าอตุตตราสงค์ (จิวฺร)
 (ภิกฺขุหา) ฉินฺหํ อันอันภิกษุตัดแล้ว อนฺตรวาสํ ซึ่งอันตรวาสก (สบง) (ภิกฺขุหา)
 ฉินฺหํ อันอันภิกษุตัดแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ

ในคราวหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อเสด็จจาริกไปในทักษิณาศรีชนบท ทอดพระเนตรเห็นนางของชาวมคธ รับสั่งว่า “อานนท์ เธอสามารถเพื่อจะจัดแจงจีวรมีรูปอย่างนี้ได้หรือ ?” ดังนี้แล้ว ได้เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์. พระเถระกราบทูลว่า “ได้พระเจ้าข้า” แล้วจัดจีวรมีรูปอย่างนั้นแสดงแก่พระศาสดา เพราะว่าเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม. พระศาสดา เมื่อจะทรงสรรเสริญท่าน ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า “ภิกษุทั้งหลาย อานนท์เป็นบัณฑิต อานนท์มีปัญญามาก มารู้ทั่วถึงความแห่งคำที่เรากล่าวแล้วโดยสังเขปได้โดยพิสดาร คือมาทำกุสิบ้าง อัฏฐกุสิบ้าง มณฑลบ้าง อัฏฐมณฑลบ้าง วิวัฏฐะบ้าง อนุวิวัฏฐะบ้าง คีเวยยกะบ้าง ชงฺกเขยยกะบ้าง พาหันทะบ้าง, และจีวรที่ทำเช่นนั้นเป็นของตัด เศร้าหมองด้วยศัสตรา สมควรแก่สมณะ และอันพวกโจรผู้เป็นข้าศึกไม่ทำความเพ่งเล็งแล้ว. ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสังฆาฏิตัด อุตตราสงค์ตัด อันตรวาสกตัด”.

[๑๓๑] ตตถ ยตฺร หีติ โย ฯ กุสิ นาม อายามโต จ วิตถารโต จ อนุวาทาทิที่ฆปฏฺ ๙
 อฏฺฐกุสิตี อนุตฺรนตฺรา รสฺสปฏฺ ๙ มณฑลนฺติ เอกกสฺมี ขณฺเฑ มหามณฑลํ ๙
 อฏฺฐมณฑลนฺติ ขุทฺทกมณฑลํ ๙ วิวัฏฺฐนฺติ มณฑลณฺจ อฏฺฐมณฑลณฺจ
 เอกโต กตฺวา สิพฺพิตํ มชฺฌิมขณฺท์ ๙ อนุวิวัฏฺฐนฺติ ปณฺจขณฺทิกจิวเร วิวัฏฺฐสฺส
 เอกปสฺสโต เอกํ เอกปสฺสโต เอกนฺติ ขณฺททวยํ สตฺตขณฺทิกจิวเร วิวัฏฺฐสฺส ทฺวีสุ
 ปสฺเสสุ เทว เทวติ ขณฺทจตุกํ ๙ คีเวยยกนฺติ คีวาเวจฺจนฺทฺจาเน ทพฺพีกรณฺตถํ
 อณฺณสฺสตุตฺตสิพฺพิตํ อากนฺตฺกปฏฺ ๙ ชงฺกเขยยกนฺติ ชงฺกขปาปฺณนฺทฺจาเน ตเถว
 สฺสิพฺพิตํ ปฏฺ ๙ คีวฺจฺจาเน ชงฺกนฺทฺจาเน จ จปิตปฏฺนฺติปิ วทนฺติ ๙ พาหนฺตนฺติ
 อนุวิวัฏฺฐานํ พหิ เอกกํ ขณฺท์ ๙

ตตถ (ปะเทสุ) “ยตฺร หีติ (ปะทสฺส) “โย (อานนฺโท)” (อิติ อตฺโถ) ๙ กุสิ นาม อายามโต จ
 วิตถารโต จ อนุวาทาทิที่ฆปฏฺ ๙ อฏฺฐกุสิตี อนุตฺรนตฺรา รสฺสปฏฺ ๙ มณฑลนฺติ เอกกสฺมี
 ขณฺเฑ มหามณฑลํ ๙ อฏฺฐมณฑลนฺติ ขุทฺทกมณฑลํ ๙ วิวัฏฺฐนฺติ (ปุคฺคเลน) มณฑล
 จ อฏฺฐมณฑลํ จ เอกโต กตฺวา สิพฺพิตํ มชฺฌิมขณฺท์ ๙ อนุวิวัฏฺฐนฺติ ปณฺจขณฺทิกจิวเร
 วิวัฏฺฐสฺส เอกปสฺสโต เอกํ (ขณฺท์) เอกปสฺสโต เอกํ (ขณฺท์) อิติ ขณฺททวยํ สตฺตขณฺทิกจิวเร
 วิวัฏฺฐสฺส ทฺวีสุ ปสฺเสสุ เทว เทว (ขณฺทานิ) อิติ ขณฺทจตุกํ ๙ คีเวยยกนฺติ คีวาเวจฺจนฺทฺจาเน

ทพฺหิกรณตถํ (ปุคฺคเลน) อญฺญสฺสุตตสํสิพฺพิตํ อาคณฺตฺกปฏํ ๕ **ชงฺฆเมยฺยภนฺติ** (ปุคฺคเลน) ชงฺฆปาปฺพนนฺนุจําเน ตเถว สํสิพฺพิตํ ปฏํ ๕ (เกจฺจ อจฺจริยา) “คิฺวญฺจําเน (จ) ชงฺฆญฺจําเน จ (ปุคฺคเลน) จปิตปฏฺนฺติปิ วทนฺติ ๕ **พาหนฺตนฺติ** อนุวิวญฺญานํ พหิ เอเกกํ ขณฺฑํ ๕

(อตฺถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “โย (อาหนฺโท) อ.พระอาหนฺทีโต” (อิตฺติ) ดังนี้ **ตตฺถ (ปเทสฺ)** “ยตฺร หีติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านี้หนา -บทว่า “ยตฺร หิ” ดังนี้ ๕ **อนฺวาทาทิทฺชปฏํ** อ.ผ้าผืนยาวมีอนุวาทเป็นต้น **อายามโต จ** โดยด้านยาวด้วย **วิตุถารโต จ** โดยด้านกว้างด้วย **กุสิ นาม** ชื่อว่ากุสิ ๕ **รสฺสปฏํ** อ.แผ่นผ้าสั้น **อนฺตรนฺตรรา** ในระหว่างๆ **อทฺตมฺกุสิติ** ชื่อว่าอทฺตมฺกุสิ ๕ **มหามณฺทลํ** อ.มณฑลใหญ่ **ขณฺฑ** ในกระทง **เอเกกสฺมี** หนึ่งๆ **มณฺทลนฺติ** ชื่อว่ามณฑล ๕ **ขุทฺทกมณฺทลํ** อ.มณฑลเล็กๆ **อทฺตมณฺทลนฺติ** ชื่อว่าอทฺตมณฺทล ๕ **มชฺฉิมขณฺฑํ** อ.กระทงอันมีในท่ามกลาง (ปุคฺคเลน) **สิพฺพิตํ** อันอันบุคคฺลเย็บแล้ว **กตฺวา** กระทำ **มณฺทลํ จ** ซึ่งมณฑลด้วย **อทฺตมณฺทลํ จ** ซึ่งอทฺตมณฺทลด้วย **เอกโต** โดยความเป็นอันเดียวกัน **วิวญฺญนฺติ** ชื่อว่าวิวญฺญะ ๕ **ขณฺฑทฺทํ** อ.หมวดสองแห่งกระทง **อิตฺติ** คือ “**เอกํ (ขณฺฑํ)** อ.กระทงหนึ่ง **เอกปสฺสโต** ในข้างหนึ่ง **เอกํ (ขณฺฑํ)** อ.กระทงหนึ่ง **เอกปสฺสโต** ในข้างหนึ่ง **วิวญฺญสฺส** แห่งวิวญฺญะ **ปญฺจขณฺฑิกจิวเร** ในจิวรอันประกอบแล้วด้วยขัณฑ์ ๕ ขัณฑ์” **ขณฺฑจตฺกํ** อ.หมวดสี่แห่งกระทง **อิตฺติ** คือ “**เทฺว เทฺว (ขณฺฑทานิ)** อ.กระทง ท. สอง ๕ **ทฺวิสฺส ปสฺเสสฺส** ในข้าง ท. สอง **วิวญฺญสฺส** แห่งวิวญฺญะ **สตฺตขณฺฑิกจิวเร** ในจิวรอันประกอบแล้วด้วยขัณฑ์ ๗ ขัณฑ์” **อนุวิวญฺญนฺติ** ชื่อว่าอนุวิวญฺญะ ๕ **อาคณฺตฺกปฏํ** อ.แผ่นผ้าตาม (ปุคฺคเลน) **อญฺญสฺสุตตสํสิพฺพิตํ** อันอันบุคคฺลเย็บติดแล้วด้วยด้ายอื่น **ทพฺหิกรณตถํ** เพื่ออันกระทำให้แน่น **คิฺวาเวจฺนญฺจําเน** ในที่เป็นที่พันที่คอ **คิเวยฺยภนฺติ** ชื่อว่าคิเวยฺยกะ ๕ **ปฏํ** อ.แผ่นผ้า (ปุคฺคเลน) **สํสิพฺพิตํ** อันอันบุคคฺลเย็บติดแล้ว **ตถา** เหว เหมือนอย่างนั้นนั้นเทียว **ชงฺฆปาปฺพนนฺนุจําเน** ในที่เป็นที่ถึงซึ่งแข่ง **ชงฺฆเมยฺยภนฺติ** ชื่อว่าชงฺฆเมยฺยกะ ๕ (เกจฺจ อจฺจริยา) อ.อาจารย์ ท. บางพวก **วทนฺติ** ย่อมกล่าว **อิตฺติ** ว่า “(ปุคฺคเลน) **จปิตปฏํ** อ.แผ่นผ้าอันบุคคฺลติดไว้แล้ว **คิฺวญฺจําเน (จ)** ในที่แห่งคอด้วย **ชงฺฆญฺจําเน จ** ในที่แห่งแข่งด้วย” **อิตฺติ** ดังนี้บ้าง ๕ **ขณฺฑํ** อ.กระทง **เอเกกํ** หนึ่งๆ **พหิ** ในภายนอก **อนุวิวญฺญานํ** แห่งอนุวิวญฺญะ ท. **พาหนฺตนฺติ** ชื่อว่าพาหฺนตะ ๕

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “ยตุร หิ” แปลว่า พระอาณนทีใด. แผ่นผ้ายาว มีอนุวาท เป็นต้น ทั้งด้านยาว ทั้งด้านกว้าง ชื่อว่ากุสิ. แผ่นผ้าสั้นในระหว่างๆ ชื่ออัทธกุสิ. มณฑลใหญ่ในกระทรงหนึ่งๆ ชื่อมณฑล. มณฑลเล็ก ชื่ออัทธมณฑล. กระทรงกลาง ที่เย็บมณฑลและอัทธมณฑลเข้าด้วยกัน ชื่อวิวัฏฐะ. ๒ กระทรง คือ ข้างละกระทรง แห่งวิวัฏฐะ ในจีวร ๕ ชั้นๆ, ๔ กระทรง คือ ๒ ข้างๆ ละ ๒ กระทรง แห่งวิวัฏฐะ ในจีวร ๗ ชั้นๆ ชื่ออนุวิวัฏฐะ. แผ่นผ้าตามที่เย็บติดด้วยด้ายอื่น เพื่อทำให้แน่นในที่หุ้มคอ ชื่อคิเวยยกะ. แผ่นผ้าที่เย็บติดเหมือนอย่างนั้น ในที่ปกปิดแขน ชื่อชังเมยยกะ. อาจารย์บางพวก กล่าวว่า “แผ่นผ้าที่ติดไว้ตรงที่คอและตรงที่แขน” ดังนี้ ก็มี. กระทรงหนึ่งๆ นอกอนุวิวัฏฐะ ชื่อพาหันทะ.

.....

มหาอฏฐกถายนตุ สมปฺปมาณํ จีวรํ ปารุปนฺเตน สํหริตฺวา พาหาย อุปริ จปิตา อุโก อนฺดา พหิมุขา ติฏฺฐนฺติ, เตสเมตํ นามนฺติ วุตฺตํ ฯ

(อฏฐกถาจริเยน) มหาอฏฐกถายํ ตู (ภิกขุณา) สมปฺปมาณํ จีวรํ ปารุปนฺเตน สํหริตฺวา พาหาย อุปริ จปิตา อุโก อนฺดา พหิมุขา ติฏฺฐนฺติ, เตสํ (อุภินฺหนํ อนฺตานํ) เอตํ (‘พาหฺนตฺนฺติ วจฺนํ) นามํ (โหติ)” อิติ (วจฺนํ) วุตฺตํ ฯ

ตุ ส่วนว่า (วจฺนํ) อ.คำ อิติ ว่า “อนฺดา อ.ชาย ท. อุโก ทั้งสอง (ภิกขุณา) สมปฺปมาณํ จีวรํ ปารุปนฺเตน สํหริตฺวา พาหาย อุปริ จปิตา อันอันภิกษุ ผู้เมื่อห่มซึ่งจีวร อันมีประมาณเสมอ ม้วนแล้ว พาดไว้แล้วในเบื้องบน แห่งแขน พหิมุขามีด้านหน้าในภายนอก ติฏฺฐนฺติ ย่อมตั้งอยู่, เอตํ (“พาหฺนตฺนฺติ วจฺนํ) อ.คำว่า “พาหฺนตฺ” ดังนี้ นั้น นามํ เป็นชื่อ เตสํ (อุภินฺหนํ อนฺตานํ) ของชาย ท. ทั้งสอง เหล่านั้น (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ (อฏฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว มหาอฏฐกถายํ ในมหาอรรถกถา ฯ

ส่วนในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวว่า “คำว่า ‘พาหฺนตฺ’ นั้น เป็นชื่อของชายทั้งสอง เหล่านั้น ที่ภิกษุผู้เมื่อห่มจีวรมีขนาดพอประมาณ ม้วนพาดไว้ข้างบนแขน (ป่า) มีด้านหน้าตั้งอยู่ข้างนอก”.

เอว่ กุสืออาทิวเสณ นววิธึ จีวรึ ทสฺเสตฺวา อิทานึ สพุพเมตฺตึ ฉินฺทิตพุพนฺตึ ทสฺเสตฺ-
 มาห “ฉินฺทนภญฺจาตฺยาที ๗ ตตฺถ “ฉินฺทนภญฺจาติ กุสืออาทึปปกาเรณ ฉินฺทิตจีวรณฺจ
 นาม ๗ ปจฺจตฺตฺถิกานนฺตึ สาสณปจฺจตฺตฺถิกานํ โจรณํ ๗ อนภิชฺชฌากตฺนฺตึ อกตฺตภาชฺชฌ
 อโลภนึยนฺตฺยตฺถ ๗ ตสฺมา ตึณฺปิ จีวรณึ ฉินฺทิตพุพานึ ๗ ยทึ ตึสฺสุ จีวรเสฺสุ
 ฉินฺทิตฺยมาเนสฺสุ วตฺถํ นปฺปโหติ เทว ฉินฺทิตพุพานึ ๗ ทวีสฺสุปิ ฉินฺทิตฺยมาเนสฺสุ นปฺปโหติ
 เอกํ เอกสฺมึปิ ฉินฺทิตฺยมาเน นปฺปโหติ อนฺวาทึกํ อารโเปตพุพ ๗

(ภควา) เอว่ กุสืออาทิวเสณ นววิธึ จีวรึ ทสฺเสตฺวา อิทานึ “สพุพ เมตฺตึ (จีวรึ ภิกฺขุณา)
 ฉินฺทิตพุพนฺตึ ทสฺเสตฺตํ อาห “ฉินฺทนภญฺจาตฺยาที (วจนฺ) ๗ ตตฺถ (วจนฺเสฺสุ วินิจฺฉโย ปณฺทิตฺเตน
 เวทิตพุโพ) ๗ “ฉินฺทนภญฺจาติ (ปทสฺส) “กุสืออาทึปปกาเรณ (ปฺคฺคฺเลน) ฉินฺทิตจีวรึ จ นาม” (อิตฺติ
 อตฺถโถ) ๗ “ปจฺจตฺตฺถิกานนฺตึ (ปทสฺส) “สาสนปจฺจตฺตฺถิกานํ โจรณํ” (อิตฺติ อตฺถโถ) ๗ “อนภิชฺชฌากตฺนฺตึ
 (ปทสฺส) “อกตฺตภาชฺชฌ” (อิตฺติ อตฺถโถ), “อโลภนึย” อิตฺติ อตฺถโถ ๗ ตสฺมา ตึณฺปิ จีวรณึ
 (ภิกฺขุณา) ฉินฺทิตพุพานึ ๗ ยทึ ตึสฺสุ จีวรเสฺสุ (ภิกฺขุณา) ฉินฺทิตฺยมาเนสฺสุ, วตฺถํ น ปโหติ, เทว
 (จีวรณึ ภิกฺขุณา) ฉินฺทิตพุพานึ ๗ ทวีสฺสุปิ (จีวรเสฺสุ ภิกฺขุณา) ฉินฺทิตฺยมาเนสฺสุ, (วตฺถํ) น
 ปโหติ, เอกํ (จีวรึ ภิกฺขุณา ฉินฺทิตพุพ), เอกสฺมึปิ (จีวรเ ภิกฺขุณา) ฉินฺทิตฺยมาเน, (วตฺถํ) น
 ปโหติ, อนฺวาทึกํ (วตฺถํ ภิกฺขุณา) อารโเปตพุพ ๗

(ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ทสฺเสตฺวา ครั้นทรงแสดงแล้ว จีวรึ ซึ่งจีวร นววิธึ
 อันมีอย่างเก้า กุสืออาทิวเสณ ด้วยสามารถแห่งจีวรมีกุสือเป็นต้น เอว่ อย่างนี้ อาห
 ตฺรึสแล้ว (วจนฺ) ซึ่งพระดำรัส “ฉินฺทนภญฺจาตฺยาที เป็นต้นว่า “ฉินฺทนภญฺจ” ดั่งนี้
 ทสฺเสตฺตํ เพื่ออันแสดง อิตฺติ ว่า “เอตฺตํ (จีวรึ) อ.จีวรณึ สพุพ ทัั้งปวง (ภิกฺขุณา)
 อันภิกฺษุ ฉินฺทิตพุพ ทัั้งตัด” อิตฺติ ดั่งนี้ อิทานึ ในกาลนี้ ๗ (วินิจฺฉโย) อ.การวินิจฉัย
 ตตฺถ (วจนฺเสฺสุ) ในคำ ท. เหล่านี้ (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพุโพ) ทัั้งทราบ ๗
 (อตฺถโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “(ปฺคฺคฺเลน) ฉินฺทิตจีวรึ นาม ชื่อ อ.จีวรอันอันบุคคล
 ตัดแล้ว กุสืออาทึปปกาเรณ โดยประการมีกุสือเป็นต้น จ ด้วย” (อิตฺติ) ดั่งนี้ (ปทสฺส)
 แห่งบท “ฉินฺทนภญฺจาติ ว่า “ฉินฺทนภญฺจ” ดั่งนี้ ๗ (อตฺถโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “โจรณํ
 อันโจร ท. สาสณปจฺจตฺตฺถิกานํ ผู้เป็นขาศึกต่อศาสนา” (อิตฺติ) ดั่งนี้ (ปทสฺส) แห่งบท
 “ปจฺจตฺตฺถิกานนฺตึ ว่า “ปจฺจตฺตฺถิกานํ” ดั่งนี้ ๗ (อตฺถโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “อกตฺตภาชฺชฌ ผู้มี
 ความเพ่งเล็งอันไม่กระทำแล้ว” (อิตฺติ) ดั่งนี้, อตฺถโถ อ.อธิบาย อิตฺติ ว่า “อโลภนึยไม่ยาก
 ไปได้” อิตฺติ ดั่งนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อนภิชฺชฌากตฺนฺตึ ว่า “อนภิชฺชฌากตฺ” ดั่งนี้ ๗ ตสฺมา

เพราะเหตุนี้ จีวรานิ อ.จีวร ท. ตีนปิ แม่สาม (ภิกขุณา) อันภิกษุ จินฺทิตพฺพานิ
 พึงตัด ๕ ยถิ ติว่า จีวเรสุ ครั้นเมื่อจีวร ท. ตีส สาม (ภิกขุณา) อันภิกษุ
 จินฺทิตมาเนสุ ตัดอยู่, วตถฺ อ.ผ้า น ปโหติ ย่อมไม่เพียงพอไซ้, (จีวรานิ) อ.จีวร ท.
 เทว สอง (ภิกขุณา) อันภิกษุ จินฺทิตพฺพานิ พึงตัด ๕ (จีวเรสุ) ครั้นเมื่อจีวร ท.
 ทวีสุปิ แม่สอง (ภิกขุณา) อันภิกษุ จินฺทิตมาเนสุ ตัดอยู่, (วตถฺ) อ.ผ้า น ปโหติ
 ย่อมไม่เพียงพอ, เอกํ (จีวร) อ.จีวร ผืนเดียว (ภิกขุณา) อันภิกษุ (จินฺทิตพฺพ) พึง
 ตัด, เอกสุมีปิ (จีวเร) ครั้นเมื่อจีวร แม่ผืนเดียว (ภิกขุณา) อันภิกษุ จินฺทิตมาเน
 ตัดอยู่, (วตถฺ) อ.ผ้า น ปโหติ ย่อมไม่เพียงพอ, อหฺวาริโก (วตถฺ) อ.ผ้าเปลาะ
 (ภิกขุณา) อันภิกษุ อารโเปตพฺพ พึงยกขึ้น ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงจีวร ๙ อย่าง ด้วยสามารถกุสเป็นต้นอย่างนี้แล้ว
 บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงว่า “จีวรทั้งหมดนั้น ภิกษุต้องตัด” จึงตรัสว่า “**จินฺนทญฺจ**” ดังนี้
 เป็นต้น. พึงทราบวินิจฉัยในคำทั้งหลายเหล่านั้น. บทว่า “**จินฺนทญฺจ**” คือ ชื่อว่าจีวร
 ที่ตัดแล้ว โดยประการมีกุสเป็นต้น. บทว่า “**ปัจจตุฏิกานิ**” ได้แก่ พวกโจรผู้เป็นข้าศึก
 ต่อพระศาสนา. บทว่า “**อนภิชฺชมากตํ**” คือ ไม่ทำความเพ่งเล็งแล้ว, อธิบายว่า “ไม่
 ยอยากได้”. เพราะฉะนั้น จีวรทั้ง ๓ ผืน ภิกษุควรตัด. ติว่า เมื่อภิกษุตัดจีวร ๓ ผืน ผ้าไม่
 พอ ก็ควรตัดแค่ ๒ ผืน. แม้เมื่อตัด ๒ ผืน ก็ไม่พอ ก็ควรตัดผืนเดียว. แม้เมื่อตัดผืนเดียว
 ก็ไม่พอ ก็ควรตัดผ้าเปลาะ.

.....
 ตตฺตฺรายํ ปาลี ๕

อโย ปาลี อ.บาลีนี้ ตตฺตฺร (ปพฺพ) ในข้อนั้น ๕

ในข้อนั้น มีบาลี ดังต่อไปนี้:-

.....
 [๑๓๒] เตน โข ปน สมเยน อณฺเฏตฺรสุส ภิกขุโน ติจีวเร กรียมาเน สพฺพ จินฺนทํ นปฺปโหติ ๕
 อหฺซานามิ ภิกขเว เทว จินฺนทานิ เอกํ อจฺจินฺนทญฺจ ๕ เทว จินฺนทานิ เอกํ
 อจฺจินฺนทํ นปฺปโหติ ๕ อหฺซานามิ ภิกขเว เทว อจฺจินฺนทานิ เอกํ จินฺนทญฺจ ๕ เทว

อจฉินนทานิ เอกัง ฉินนัง นปฺปโหติ ฯ อนฺุชานามิ ภิกฺขเว อนฺุวาริโกปปี อาโรเปตุํ
 น จ ภิกฺขเว สพฺพํ อจฉินนัง ชาเรตพฺพํ โย ชาเรยฺย อาปตฺติ ทุกฺกภูสฺสาติ ฯ

ปน ก็ เตน โข สมเยน ในสมัยนั้นแล **สพฺพํ (วตถุ)** อ.ผ้าทั้งปวง **ภิกฺขุโน** อันภิกษุ
 อญฺยตรสฺส รูปใดรูปหนึ่ง, **ติจิวเร** ครั้นเมื่อจิวรสาม (**ภิกฺขุหา**) อันภิกษุ กริยามาเน
 กระทำอยู่, **ฉินนัง** ตัดแล้ว, (**วตถุ**) อ.ผ้า **น ปโหติ** ย่อมไม่เพียงพอ ฯ (**โส ภิกฺขุ**)
 อ.ภิกษุนั้น (**อาโรเจสิ**) บอกแจ้งแล้ว (**ตํ อตถุ**) ซึ่งเนื้อความนั้น (**ภิกฺขุหํ**) แก่ภิกษุ ท.
 ฯ (**เต ภิกฺขุ**) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น (**อาโรเจสุ**) กราบทูลแล้ว (**ตํ อตถุ**) ซึ่งเนื้อความนั้น
 (**ภควโต**) แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ (**อถ โข**) ครั้งนั้นแล (**ภควา**) อ.พระผู้มีพระภาค-
 เจ้า (**อามนฺเตตฺวา**) ตรัสเรียกแล้ว (**ภิกฺขุ**) ซึ่งภิกษุ ท. (**อนฺุชานิ**) ทรงอนุญาตแล้ว
 อิติ ว่า “ภิกฺขเว ตุกฺอนภิกฺขุ ท. (**อหํ**) อ.เรา **อนฺุชานามิ** ย่อมอนุญาต (**จิวรานิ**) ซึ่ง
 จิวร ท. **เทว** สองผืน (**ภิกฺขุหา**) **ฉินนทานิ** อันอันภิกษุตัดแล้ว **เอกัง (จิวรํ)** ซึ่งจิวร
 หนึ่งผืน (**ภิกฺขุหา**) **อจฉินนัง** อันอันภิกษุไม่ตัดแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ (**จิวรานิ**) อ.จิวร
 ท. **เทว** สองผืน (**ภิกฺขุหา**) อันภิกษุ **ฉินนทานิ** ตัดแล้ว, (**จิวรํ**) อ.จิวร **เอกัง** ผืนหนึ่ง
 (**ภิกฺขุหา**) อันภิกษุ **อจฉินนัง** ไม่ตัดแล้ว, (**วตถุ**) อ.ผ้า **น ปโหติ** ย่อมไม่เพียงพอ ฯ
 (**โส ภิกฺขุ**) อ.ภิกษุนั้น (**อาโรเจสิ**) บอกแจ้งแล้ว (**ตํ อตถุ**) ซึ่งเนื้อความนั้น
 (**ภิกฺขุหํ**) แก่ภิกษุ ท. ฯ (**เต ภิกฺขุ**) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น (**อาโรเจสุ**) กราบทูลแล้ว (**ตํ**
อตถุ) ซึ่งเนื้อความนั้น (**ภควโต**) แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ (**อถ โข**) ครั้งนั้นแล (**ภควา**)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า (**อามนฺเตตฺวา**) ตรัสเรียกแล้ว (**ภิกฺขุ**) ซึ่งภิกษุ ท. (**อนฺุชานิ**)
 ทรงอนุญาตแล้ว อิติ ว่า “ภิกฺขเว ตุกฺอนภิกฺขุ ท. (**อหํ**) อ.เรา **อนฺุชานามิ** ย่อม
 อนุญาต (**จิวรานิ**) ซึ่งจิวร ท. **เทว** สองผืน (**ภิกฺขุหา**) **อจฉินนทานิ** อันอันภิกษุไม่
 ตัดแล้ว **เอกัง (จิวรํ)** ซึ่งจิวรหนึ่งผืน (**ภิกฺขุหา**) **ฉินนัง** อันอันภิกษุตัดแล้ว” อิติ ดังนี้
 ฯ (**จิวรานิ**) อ.จิวร ท. **เทว** สองผืน (**ภิกฺขุหา**) อันภิกษุ **อจฉินนทานิ** ไม่ตัดแล้ว,
 (**จิวรํ**) อ.จิวร **เอกัง** ผืนหนึ่ง (**ภิกฺขุหา**) อันภิกษุ **ฉินนัง** ตัดแล้ว, (**วตถุ**) อ.ผ้า **น**
ปโหติ ย่อมไม่เพียงพอ ฯ (**โส ภิกฺขุ**) อ.ภิกษุนั้น (**อาโรเจสิ**) บอกแจ้งแล้ว (**ตํ อตถุ**)
 ซึ่งเนื้อความนั้น (**ภิกฺขุหํ**) แก่ภิกษุ ท. ฯ (**เต ภิกฺขุ**) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น (**อาโรเจสุ**)
 กราบทูลแล้ว (**ตํ อตถุ**) ซึ่งเนื้อความนั้น (**ภควโต**) แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ (**อถ**
โย) ครั้งนั้นแล (**ภควา**) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า (**อามนฺเตตฺวา**) ตรัสเรียกแล้ว (**ภิกฺขุ**)
 ซึ่งภิกษุ ท. (**อนฺุชานิ**) ทรงอนุญาตแล้ว อิติ ว่า “ภิกฺขเว ตุกฺอนภิกฺขุ ท. (**อหํ**)

อ.เรา **อนุชานามิ** ย่อมอนุญาต **อาโรเปตุ** เพื่ออันยกขึ้น **อนุวาริกปี (วตุถ)** แม้ซึ่งผ้าเปลาะ, **ภิกษุเว** ดูก่อนภิกษุ **ท. จ** ก็ **สพพ** (**จิวรี**) **อ.จิวรี** ทั้งปวง (**ภิกษุษา**) **อจฺฉินฺหํ** อันอันภิกษุไม่ตัดแล้ว (**ภิกษุษา**) **อันภิกษุ** **น** **ธาเรตพพ** ไม่พึงทรงไว้, **โย (ภิกษุ)** **อ.ภิกษุใด** **ธาเรยฺย** พึงทรงไว้, **อาปตฺติ** **อ.อาปติ** **ทุกกฏ** ชื่อว่าทุกกฏ **อสุส** พึงมี (**ตสุส ภิกษุโ**) **แก่ภิกษุนั้น**” **อิตติ** ดังนี้ ฯ

ก็ในสมัยนั้นแล เมื่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่งกำลังทำไตรจีวร ผ้าที่เธอตัดทุกผืน ไม่พอ. (เธอจึงแจ้งเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย, พวกภิกษุกราบทูลเนื้อความนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ทรงอนุญาตว่า) “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตจีวรที่ตัดแล้ว ๒ ผืน ไม่ตัดผืน ๑” ดังนี้. เธอตัดจีวร ๒ ผืน ไม่ตัดผืน ๑ ผ้าก็ยังไม่พอ. (เธอจึงแจ้งเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย, พวกภิกษุกราบทูลเนื้อความนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ทรงอนุญาตว่า) “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตจีวรที่ไม่ตัด ๒ ผืน ตัดผืน ๑” ดังนี้. เธอไม่ตัด ๒ ผืน ตัดแต่ผืนเดียว ผ้าก็ยังไม่พอ. (เธอจึงแจ้งเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย, พวกภิกษุกราบทูลเนื้อความนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้เรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ทรงอนุญาตว่า) “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ติดแม่ผ้าเปลาะ, ภิกษุทั้งหลาย ก็จีวรที่ไม่ได้ตัดทุกผืน ภิกษุไม่พึงทรงไว้ ภิกษุใดขึ้นทรงไว้ ภิกษุนั้น ต้องอาบัติทุกกฏ” ดังนี้.

อนุวาริกปี **อาโรเปตฺตฺนฺติ** **อาคฺนฺตฺกปฏฺฐิ** **ทาคฺตุ** ฯ **อิทฺมปฺน** **นปฺปโหนเก** **อาโรเปตพพ** ฯ **สเจ** **ปโหติ**, **อาคฺนฺตฺกปฏฺฐิ** **น** **วฏฺฐติ**, **ฉินฺทิตพพเมวาติ** **ตพพณฺณนา** ฯ

“**อนุวาริกปี** **อาโรเปตฺตฺนฺติ** (ปททวยสฺส) ‘**อาคฺนฺตฺกปฏฺฐิ** **ทาคฺตุ**’ (อิตติ **อตฺโถ**) ฯ **อิทฺ** (อาคฺนฺตฺกปฏฺฐิ) **ปฺน**, (วตุถมฺหิ) **น** **ปโหนเก** (สฺติ), (ภิกษุษา) **อาโรเปตพพ** ฯ **สเจ** (วตุถ) **ปโหติ**, (ภิกษุษา) **อาคฺนฺตฺกปฏฺฐิ** (อาโรเปตุ) **น** **วฏฺฐติ**, (สพพ **จิวรี** **ภิกษุษา**) **ฉินฺทิตพพเมวาติ** **ตพพณฺณนา** ฯ

ตพพณฺณนา **อ.อรรถกถา**แห่งจีวรชั้นธกะนั้น **อิตติ** ว่า “(**อตฺโถ**) **อ.อรรถ** (**อิตติ**) ว่า ‘**ทาคฺตุ** เพื่ออันให้ **อาคฺนฺตฺกปฏฺฐิ** ซึ่งผ้าดาม’ (อิตติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสอง แห่งบท ‘**อนุวาริกปี** **อาโรเปตฺตฺนฺติ** ว่า ‘**อนุวาริกปี** **อาโรเปตุ**’ ดังนี้ ฯ **ปฺน** แต่ที่ว่า **อิทฺ**

(**อาคนตุกปฏฺ**) อ.ผ้าตามนี้, (**วตุถมฺหิ**) ครั้นเมื่อผ้า **น ปโทนเก** เป็นของไม่เพียงพอ (**สตี**) มีอยู่ (**ภิกฺขุณา**) อันภิกษุ **อาโรเปตพฺ** ฟังยกขึ้น, **สเจ** ถ้าวว่า (**วตุถ**) อ.ผ้า **ปโทตี** ย่อมเพียงพอไซ้, (**ภิกฺขุณา**) **อาคนตุกปฏฺ** (**อาโรเปตุ**) อ.อัน อันภิกษุ ยกขึ้น ซึ่งผ้าตาม **น วฏฺฏตี** ย่อมไม่ควร, (**สพฺ** **จีวร**) อ.จีวรทั้งปวง (**ภิกฺขุณา**) อันภิกษุ **ฉินฺทิตพฺ** **เอว** ฟังตัดนั้นเที่ยว” **อิตี** ดังนี้ ฯ

อรรถกถาจีวรชั้นแรกนั้นว่า “สองบทว่า ‘**อนฺวาทิกฺปิ อาโรเปตุ**’ ความว่า เพื่อให้ผ้าตาม. แต่ผ้าตามนี้ เมื่อผ้าไม่พอ ฟังเพิ่มเข้าไป, ถ้าวผ้าพอ, จะเพิ่มผ้าตามไม่ควร, จีวรทุกผืน ต้องตัดทั้งนั้น”.

.....
อาคนตุกปฏฺนฺตี อจฉินฺทิตฺวา อนฺวาทิกํ อาโรเปตฺวา กรณจีวรํ สนฺธาย วุตฺตฺนฺตี
 คณโกชนสิกฺขาปทวิมตีวินฺทนี ฯ

“**อาคนตุกปฏฺนฺตี** (ปทํ) อฏฺจกถาจริเยน ภิกฺขุณา) อจฉินฺทิตฺวา อนฺวาทิกํ (วตุถ) อาโรเปตฺวา
 กรณจีวรํ สนฺธาย วุตฺตฺนฺตี คณโกชนสิกฺขาปทวิมตีวินฺทนี ฯ

คณโกชนสิกฺขาปทวิมตีวินฺทนี อ.อนฺฎีกาวิมตีวินฺทนีในคณโกชนสิกฺขาปท **อิตี**
 ว่า “**อาคนตุกปฏฺนฺตี** (ปทํ) อ.บทว่า “**อาคนตุกปฏฺ**” ดังนี้ (**อฏฺจกถาจริเยน**) อัน
 พระอรรถกถาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **สนฺธาย** หมายถึงเอา (**ภิกฺขุณา**) **อจฉินฺทิตฺวา**
อนฺวาทิกํ **อาโรเปตฺวา** **กรณจีวรํ** ซึ่งจีวร อันภิกษุ ไม่ตัดแล้ว ยกขึ้น ซึ่งผ้าเปลาะ
 แล้วจึงกระทำ” **อิตี** ดังนี้ ฯ

อนฺฎีกาวิมตีวินฺทนี ตอนแก้ด้วยคณโกชนสิกฺขาปทว่า “บทว่า ‘**อาคนตุกปฏฺ**’ พระ
 อรรถกถาจารย์กล่าวหมายถึงเอาจีวรที่ภิกษุไม่ตัด ตัดผ้าเปลาะทำ.

.....
 อานนฺทตฺเถรวตฺถุ ฯ

อานนฺทตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระอานนทผู้เถระ (**นิฏฺฐิตํ**) จบแล้ว ฯ

จบ เรื่องพระอานนทเถระ.

อภยตตรภิกขุขวตถุ ๗

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

[๑๓๓] ตทา อภยตตรสฺส ภิกขุโน อนฺตรวาสโก จิตฺโต อโหสิ ๗ โส ภควตา ติจีวรํ
 อนฺญณฺตํ ทฺวิคฺคณา สงฺฆาภฺมิ เอกจฺจโย อุตฺตฺราสงฺโค เอกจฺจโย อนฺตรวาสโก อยฺมจ
 เม อนฺตรวาสโก จิตฺโต ยนฺนุนาหํ อคฺคหํ อจฺจุเปยฺยํ สมฺนตโต ทฺปฏฺฐํ ภวิสฺสติ
 มชฺเฒ เอกจฺจยฺนฺติ จินฺเตตฺวา อคฺคหํ อจฺจุเปสิ ๗ ตํ ญตฺวา สตฺถา วิหารจาริกํ
 อาหิณฺทฺนฺโต วิย ตํ ภิกขุํ อฺปสงฺกมิตฺวา ก็ ตฺวํ ภิกขุ กโรสฺสตี ปฺจฺฉิ ๗ อคฺคหํ
 ภควา อจฺจุเปมิตี ๗ สตฺถา สาธุ สาธุ ภิกขุ สาธุ โข ตฺวํ ภิกขุ อคฺคหํ
 อจฺจุเปสฺสตี วตฺวา ภิกขุ อามนฺเตสิ อนฺุชานามิ ภิกขเว อหตฺถานํ ทฺสุสฺสานํ อหต-
 กปฺปานํ ทฺวิคฺคณํ สงฺฆาภฺมิ เอกจฺจยฺ อุตฺตฺราสงฺคํ เอกจฺจยฺ อนฺตรวาสกํ อุตฺตฺรตฺถานํ
 ทฺสุสฺสานํ จตฺตุคฺคณํ สงฺฆาภฺมิ ทฺวิคฺคณํ อุตฺตฺราสงฺคํ ทฺวิคฺคณํ อนฺตรวาสกํ ปฺสฺกุเล
 ยาวทตฺถํ ปาปณฺเเก อฺสุสาโห กรณฺเอย อนฺุชานามิ ภิกขเว อคฺคหํ ตฺนฺนํ โวฏฺฐภฺมิ
 กณฺุสฺสํ ทพฺพิกมฺมนฺติ ๗

ตทา ในกาลนั้น อนฺตรวาสโก อ.อันตรวาสก ภิกขุโน ของภิกษุ อภยตตรสฺส รูปใด
 รูปหนึ่ง จิตฺโต เป็นรฺ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๗ โส (ภิกขุ) อ.ภิกษุนั้น จินฺเตตฺวา คิด
 แล้ว อิติ ว่า “ติจีวรํ อ.จีวรสามผืน สงฺฆาภฺมิ คือ อ.สังฆาภฺมิ ทฺวิคฺคณา อันมีชั้นสอง
 อุตฺตฺราสงฺโค คือ อ.อุตฺตฺราสงฺคํ เอกจฺจโย ชั้นเดียว อนฺตรวาสโก คือ อ.อันตรวาสก
 เอกจฺจโย ชั้นเดียว ภควตา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า อนฺญณฺตํ ทรงอนฺญณฺตแล้ว, จ
 ก็ อัยฺ เม อนฺตรวาสโก อ.อันตรวาสก ของเรา นี้ จิตฺโต เป็นผ้ามีรฺ (โหติ) ย่อมเป็น,
 ยนฺนุนา เฉนหนอ อหํ อ.เรา อจฺจุเปยฺยํ ฟิงทาบ อคฺคหํ ซึ่งผ้าปะ, (อัยฺ อนฺตรวาสโก)
 อ.อันตรวาสกนี้ ทฺปฏฺฐํ เป็นผ้ามีชั้นสอง สมฺนตโต ในที่โดยรอบ ภวิสฺสติ จัก
 เป็น, เอกจฺจยฺ เป็นผ้ามีชั้นเดียว มชฺเฒ ในท่ามกลาง (ภวิสฺสติ) จักเป็น” อิติ ดั่งนี้
 อจฺจุเปสิ ทาบแล้ว อคฺคหํ ซึ่งผ้าปะ ๗ สตฺถา อ.พระศาสดา ญตฺวา ทรงทราบแล้ว
 ตํ (วตฺถุ) ซึ่งเรื่องนั้น อาหิณฺทฺนฺโต วิย ราวกะว่าเสด็จเที่ยวไปอยู่ วิหารจาริกํ สู่
 ที่จาริกในวิหาร อฺปสงฺกมิตฺวา เสด็จเข้าไปหาแล้ว ตํ ภิกขุํ ซึ่งภิกษุนั้น ปฺจฺฉิ ตรัส
 ทามแล้ว อิติ ว่า “ภิกขุ ตุก่อนภิกษุ ตฺวํ อ.เธอ กโรสฺส ย่อมกระทำ ก็ ซึ่งอะไร ?”
 อิติ ดั่งนี้ ๗ (โส ภิกขุ) อ.ภิกษุนั้น (อาห) กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “ภควา ข้าแต่พระผู้มี

พระภาคเจ้า (อห) อ.ข้าพระองค์ อัจจุเปมิ ย่อมทาบ อคฺคหิ ซึ่งผ้าปะ” อิติ ดังนี้ ๙
 สตุถา อ.พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้ว อิติ ว่า “ภิกฺขุ ดูก่อนภิกฺขุ สาธุ อ.ดีละ สาธุ
 อ.ดีละ, ภิกฺขุ ดูก่อนภิกฺขุ สาธุ โห อ.ดีละแล, ตฺวํ อ.เธอ อัจจุเปสิ ย่อมทาบ อคฺคหิ
 ซึ่งผ้าปะ” อิติ ดังนี้ อามนฺเตสิ ตรัสเรียกแล้ว ภิกฺขุ ซึ่งภิกฺขุ ท. อิติ ว่า “ภิกฺขุเว
 ดูก่อนภิกฺขุ ท. (อห) อ.เรา อหฺซานามิ ย่อมอนุญาต สงฺฆาภิ ซึ่งสังฆาภิ ทุวิคฺฌนํ
 อันมีชั้นสอง อุตฺตราสงฺคํ ซึ่งอุตฺตราสงฺคํ เอกจฺจยิํ ชั้นเดียว อหฺตฺรวาสกํ ซึ่งอันตร
 วาสก เอกจฺจยิํ ชั้นเดียว ทฺสฺसानํ แห่งผ้า ท. อหฺตฺวานํ อันไม่ถูกเบียดเบียนแล้ว
 อหฺตฺกปฺปาหนํ อันควรนับว่าเป็นผ้าอันไม่ถูกเบียดเบียนแล้ว, สงฺฆาภิ ซึ่งสังฆาภิ
 จตุคฺคฺฌนํ อันมีชั้นสี่ อุตฺตราสงฺคํ ซึ่งอุตฺตราสงฺคํ ทุวิคฺฌนํ อันมีชั้นสอง อหฺตฺรวาสกํ
 ซึ่งอันตรवासก ทุวิคฺฌนํ อันมีชั้นสอง ทฺสฺसानํ แห่งผ้า ท. อุตฺตฺทฺตฺวานํ อันบุคคลทรง
 ไว้แล้วตลอดฤดู, (อุสฺสาโห) อ.ความอุตฺสาหะ ปิสฺสุเล ในผ้าบังสุกุล (ภิกฺขุหา) อัน
 ภิกฺขุ (กรณีย) ฟิงกระทำ ยาวทตฺถํ เพียงใดแต่ความต้องการ, อุสฺสาโห อ.ความ
 อุตฺสาหะ ปาปณฺนิเก ในผ้าอันตกแล้วที่ร้านตลาด (ภิกฺขุหา) อันภิกฺขุ กรณีย ฟิง
 กระทำ, ภิกฺขุเว ดูก่อนภิกฺขุ ท. (อห) อ.เรา อหฺซานามิ ย่อมอนุญาต อคฺคหิ ซึ่งผ้า
 ปะ ตฺนุหนํ ซึ่งผ้าชุน โวฏฺฐุภิกฺกํ ซึ่งรังดุม กณฺฑฺดุมกํ ซึ่งลูกดุม ทพฺพิทกมฺมํ ซึ่งผ้าทาบ
 ทำให้มันคง” อิติ ดังนี้ ๙

ในคราวนั้น อันตรवासกของภิกษุรูปใดรูปหนึ่งทะเลอยู่แล้ว. เธอคิดว่า “พระผู้มีพระภาค-
 เจ้าทรงอนุญาตไตรจีวรไว้ คือ ผ้าสังฆาภิ ๒ ชั้น อุตตราสงคฺชั้นเดียว อันตรवासกชั้น
 เดียว, ก็อันตรवासกของเราผืนนี้ทะเลแล้ว ถ้ากระไร เราพึงทาบผ้าปะโดยรอบ ก็จัก
 เป็น ๒ ชั้น. ตรงกลางจักเป็นชั้นเดียว” ดังนี้แล้ว จึงทาบผ้าปะ. พระศาสดาทรงทราบ
 เรื่องนั้น จึงทำเหมือนเสด็จจาริกไปในวิหาร เสด็จเข้าไปหาภิกษุนั้นแล้ว ตรัสถามว่า
 “ภิกษุ เธอทำอะไร?”. ภิกษุนั้น กราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์
 ทาบผ้าปะ พระเจ้าข้า”. พระศาสดาตรัสว่า “ดีละๆ ภิกษุ ดีแล้วภิกษุ เธอทาบผ้าปะ”
 ดังนี้แล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าสังฆาภิ
 ๒ ชั้น อุตตราสงคฺชั้นเดียว อันตรवासกชั้นเดียว แห่งผ้าใหม่และที่ควรนับว่าใหม่,
 สังฆาภิ ๔ ชั้น อุตตราสงคฺ ๒ ชั้น อันตรवासก ๒ ชั้น แห่งผ้าที่เก็บไว้ค้างฤดู ฟิงทำ
 อุตสาหะในผ้าบังสุกุลตามต้องการ, ฟิงทำอุตสาหะในผ้าที่ตกตามร้านตลาด, ภิกษุทั้ง
 หลาย เราอนุญาตผ้าปะ ผ้าชุน รังดุม ลูกดุม ผ้าทาบทำให้มันคง”.

[๑๓๔] ตตถ อหตกปฺปานหฺติ เอกวารโธตานํ ฯ

ตตถ (ปเทศุ) “อหตกปฺปานหฺติ (ปทสฺส) “เอกวารโธตานํ” (อิตฺติ อตุโถ) ฯ

(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “เอกวารโธตานํ อันถูกชักแล้วสิ้นวาระเดียว” (อิตฺติ) ดังนี้ ตตถ (ปเทศุ) “อหตกปฺปานหฺติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “อหตกปฺปาน” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “อหตกปฺปาน” ความว่า ถูกชักครั้งเดียว.

.....
 อุตฺตฤชฺชตานหฺติ อุตฺตโต ทิมฺกาลโต อฺฤชฺชตานํ ฯ คตวตฺตฤชฺชานํ ปีโลติกานหฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ

“อุตฺตฤชฺชตานหฺติ (ปทสฺส) “อุตฺตโต ทิมฺกาลโต อฺฤชฺชตานํ” (อิตฺติ อตุโถ) ฯ “คตวตฺตฤชฺชานํ ปีโลติกานหฺติ (วจนํ ภควตา) วุตฺตํ โหติ ฯ

(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “อฺฤชฺชตานํ อันบุคคลเก็บไว้แล้ว อุตฺตโต แต่ฤชฺช ทิมฺกาลโต คือว่า แต่กาลนาน” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อุตฺตฤชฺชตานหฺติ ว่า “อุตฺตฤชฺชตาน” ดังนี้ (วจนํ) อ.คำ อิตฺติ ว่า “ปีโลติกานํ แห่งผ้าเก่า ท. คตวตฺตฤชฺชานํ อันมีวัดฤชฺชอันไปแล้ว” อิตฺติ ดังนี้ (ภควตา) วุตฺตํ เป็นคำอธิบายอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

บทว่า “อุตฺตฤชฺชตาน” ความว่า ที่บุคคลเก็บไว้ค้างฤชฺช คือเวลานาน. มีคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าอธิบายไว้ว่า “แห่งผ้าเก่าที่มีวัดฤชฺชอันไปแล้ว”.

.....
 ปาปณฺเฑติ อนุตราปณฺโต ปตฺติปิโลติกจีวเร ฯ

“ปาปณฺเฑติ (ปทสฺส) “อนุตราปณฺโต ปตฺติปิโลติกจีวเร” (อิตฺติ อตุโถ) ฯ

(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “ปตฺติปิโลติกจีวเร ในผ้าจีวรเก่าอันตกไปแล้ว อนุตราปณฺโต จากระหว่างแห่งร้านตลาด” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “ปาปณฺเฑติ ว่า

“ปาปณิกะ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “ปาปณิกะ” ได้แก่ผ้าจีวรเก่าที่ตกจากระหว่างร้านตลาด.

.....

อุสุสาโหติ ปริเยสนา ฯ ปริจเจโท ปน นตฺถิ ปฏฺฐตมฺปิ วฏฺฏติ ฯ สพฺพมิตฺ
 สาทิยนฺตฺสส ภิกฺขุโน วุตฺตํ ฯ

“อุสุสาโหติ ปริเยสนา ฯ (ปัสสุกุลปาปณิกานํ) ปริจเจโท ปน นตฺถิ, ปฏฺฐตมฺปิ วฏฺฏติ ฯ สพฺพ
 อิทํ (วจนํ ภควตา) สาทิยนฺตฺสส ภิกฺขุโน วุตฺตํ ฯ

ปริเยสนา อ.การแสวงหา อุสุสาโหติ ชื่อว่าอุสสาหะ ฯ ปน แต่ว่า ปริจเจโท อ.การ
 กำหนด (ปัสสุกุลปาปณิกานํ) ซึ่งผ้าบังสุกุลและผ้าอันตกแล้วที่ร้านตลาด ท. นตฺถิ
 ย่อมไม่มี, ปฏฺฐตมฺปิ แม้ อ.ร้อยแห่งชั้น วฏฺฏติ ย่อมควร ฯ อิทํ (วจนํ) อ.พระดำรัส
 นี้ สพฺพ ทั้งปวง (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว ภิกฺขุโน แก่ภิกษุ
 สาทิยนฺตฺสส ผู้ยินดีอยู่ ฯ

การแสวงหา ชื่อว่าอุสสาหะ. แต่ผ้าบังสุกุลและผ้าที่ตกค้างอยู่ที่ร้านตลาด ไม่มีการ
 กำหนด, แม้ ๑๐๐ ชั้น ก็ควร. คำนี้ทั้งหมด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้สำหรับภิกษุ
 ผู้ยินดีอยู่.

.....

อคฺคพฺหุติ อุกฺกฺริตฺวา อลฺลียาปนวตฺถขณฺฑํ ฯ

“อคฺคพฺหุติ (ปทสฺส) “อุกฺกฺริตฺวา อลฺลียาปนวตฺถขณฺฑํ” (อิตฺติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “อุกฺกฺริตฺวา อลฺลียาปนวตฺถขณฺฑํ” ซึ่งท่อนแห่งผ้า
 อันภิกษุหรือชั้นแล้ว ทาบเข้า” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อคฺคพฺหุติ ว่า “อคฺคพฺหุ”
 ดังนี้ ฯ

บทว่า “อคฺคพฺหุ” ได้แก่ ท่อนผ้าที่รื้อแล้วทาบเข้า.

.....

ตุนุหนุติ สุตตเกน สัสสิพิตฺตํ ๕

“ตุนุหนุติ (ปทสฺส) “สุตตเกน (ปุคฺคเลน) สัสสิพิตฺตํ” (อติ อตฺโถ) ๕

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “(ปุคฺคเลน) สัสสิพิตฺตํ อันอันปุคฺคเลนแล้ว สุตตเกน ด้วยด้วย” (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “ตุนุหนุติ ว่า “ตุนุหนุ” ดังนี้ ๕

บทว่า “ตุนุหนุ” ได้แก่ ผ้าที่ชุนด้วยด้วย.

.....

โหวฏฏิกนุติ วิชฺฌิตฺวา กรณํ ๕

“โหวฏฏิกนุติ (ปทสฺส) “วิชฺฌิตฺวา กรณํ” (อติ อตฺโถ) ๕

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “วิชฺฌิตฺวา กรณํ ซึ่งการเจาะแล้วกระทำ” (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “โหวฏฏิกนุติ ว่า “โหวฏฏิก” ดังนี้ ๕

บทว่า “โหวฏฏิก” ได้แก่ เจาะทำ.

.....

กณฺฑุสฺสกนุติ มุฑุฑิกํ ๕

“กณฺฑุสฺสกนุติ (ปทสฺส) “มุฑุฑิกํ” (อติ อตฺโถ) ๕

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “มุฑุฑิกํ ซึ่งลูกดุม” (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “กณฺฑุสฺสกนุติ ว่า “กณฺฑุสฺส” ดังนี้ ๕

บทว่า “กณฺฑุสฺส” ได้แก่ ลูกดุม.

.....

ทฬฺหิกมฺมุหนุติ อนุฑุฑริตฺวา อุปฺสฺสยํ กตฺวา อลฺลียาปนวตฺถตฺถนุฑุฑํ ๕

“ทฬฺหิกมฺมุหนุติ (ปทสฺส) “อนุฑุฑริตฺวา อุปฺสฺสยํ กตฺวา อลฺลียาปนวตฺถตฺถนุฑุฑํ” (อติ อตฺโถ) ๕

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “อนุฑุฑริตฺวา อุปฺสฺสยํ กตฺวา อลฺลียาปนวตฺถตฺถนุฑุฑํ

ซึ่งท่อนแห่งผ้า อันภิกษุ ไม่รื้อแล้ว กระทำ ให้เป็นที่รอง แล้วทาบเข้า” (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “ทพฺพหิกมฺมฺนฺติ ว่า “ทพฺพหิกมฺม” ดังนี้ ๕

บทว่า “ทพฺพหิกมฺม” ความว่า ท่อนผ้าที่ไม่รื้อ ทำให้เป็นที่รอง แล้วทาบเข้า.

.....
อภยตรสฺส ภิกฺขุโน วตฺถุ ๕

วตฺถุ อ.เรื่อง ภิกฺขุโน แห่งภิกษุ อภยตรสฺส รูปใดรูปหนึ่ง (นิฏฺฐิต) จบแล้ว ๕
จบเรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง.

.....
[๑๓๕] เวมิเมสฺ หตฺถโกสฺลฺล จาเน ปยุตฺตํ อิธโลกหิตนฺโตคฺธํ ปสฺสํ อาวหตีติ มงฺคฺลํ ชาตํ ๕
อฏฺฐจาเน ปยุตฺตนฺตํ นินฺทาวหนโต อมงฺคฺลํ ๕

หตฺถโกสฺลฺล อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาดในหัตถกรรม อิเมสฺ (ชานน) ของชน
ท. เหล่านี้ ปยุตฺตํ ประกอบแล้ว จาเน ในฐานะ อาวหติ ย่อมนำมา ปสฺสํ ซึ่ง
การสรรเสริญ อิธโลกหิตนฺโตคฺธํ อันนับเข้าในภายในแห่งประโยชน์เกื้อกูลในโลกนี้
เอวํ ด้วยประการฉะนี้ อติ เพราะเหตุนั้น (ตํ หตฺถโกสฺลฺล) อ.ความเป็นแห่งบุคคล
ผู้ฉลาดในหัตถกรรมนั้น มงฺคฺลํ เป็นมงคล ชาตํ เกิดแล้ว ๕ ตฺ ส่วนว่า (หตฺถ-
โกสฺลฺล) อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาดในหัตถกรรม ปยุตฺตํ ประกอบแล้ว อฏฺฐจาเน
ในฐานะ อมงฺคฺลํ เป็นมงคล นินฺทาวหนโต เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งการติเตียน
(ชาตํ) เกิดแล้ว ๕

ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมของชนเหล่านี้ ประกอบในฐานะอันควร ย่อมนำการ
สรรเสริญมาให้ ที่นับเข้าในประโยชน์เกื้อกูลในโลกนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น
ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม จึงเป็นมงคล. ส่วนความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม ที่
ประกอบในฐานะอันไม่สมควร เป็นอมงคล เพราะเป็นเหตุนำการติเตียนมาให้.

.....

ตตุรีทำ วตถุ

อิทำ วตถุ อ.เรื่องนี่ ตตุร (ปพเพ) ในข้อนั้น ๕

ในข้อนั้น มีเรื่องนี่ (เป็นอุทาหรณ์).

.....

โลลูทายี กิร นิบุโณ เจว สมตโต จ โหติ จีวรกมม กาทุ ๕ โส อตตโน ปุราณ-
 ทุตติยกาย ภิกขุณียา จีวร สัพเพตฺวา รชิตฺวา มชฺเฌ ปฏิภาณจิตฺตํ กตฺวา
 สหริตฺวา “หนท ภคินี อิมํ จีวรํ ยถาสหริตํ หริตฺวา นิภฺชิปิตฺวา, ยทา ภิกขุณีสงฺโฆ
 โอวาทํ อากจฺจติ, ตทา อิมํ ปารุปีตฺวา ปิฎฺจโถ ปิฎฺจโถ อากจฺจติ อาห ๕ สา
 ตถา อกาสิ ๕ ตํ ทิสฺวา มนุสฺสา อชฺฌายีสุ ๕ สา ภิกขุณีเน อารโจะสิ ๕ ภิกขุณิโย
 ภิกขุณี ๕ ภิกขุ ภควโต ตมตฺถํ อารโจะสุ ๕ ภควา อเนกปริยาเยน อุทายี ภิกขุ
 วิครหิตฺวา “โย ปน ภิกขุ อญฺญาติกาย ภิกขุณียา จีวรํ สัพเพยฺย วา สัพพาเปยฺย
 วา ปาจิตฺตียนฺติ ภิกขุณีวคฺเค จีวรสัพพนสิทฺทขาปํ ปญฺญาเปสิ ๕

กิร ได้ยินว่า โลลูทายี อ.พระโลลูทายี นิบุโณ เจว เป็นผู้ละเอียดด้วยนั้นเที่ยว
 สมตโต จ เป็นผู้สามารถด้วย กาทุ เพื่ออันกระทำ จีวรกมม ซึ่งจีวรกรรม โหติ
 ย่อมเป็น ๕ โส (โลลูทายี) อ.พระโลลูทายีนั้น (บุคคล) ยังบุคคล สัพเพตฺวา ให้
 เย็บแล้ว จีวร ซึ่งจีวร ภิกขุณียา เพื่อภิกษุณี ปุราณทุตติยกาย ผู้เป็นภรรยาเก่า
 อตตโน ของตน รชิตฺวา ย่อมแล้ว กตฺวา กระทำแล้ว ปฏิภาณจิตฺตํ ให้วิจิตรอัน
 สำเร็จแล้วด้วยปฏิภาณ มชฺเฌ ในท่ามกลาง สหริตฺวา พับไว้แล้ว อาห กล่าวแล้ว
 อิติ ว่า “ภคินี ดูก่อนน้องหญิง หนท เชิญเถิด (ตุ) อ.เธอ หริตฺวา นำไปแล้ว อิมํ
 จีวรํ ซึ่งจีวรนี้ (มยา) ยถาสหริตํ อันอันเราพับไว้แล้วอย่างไร นิภฺชิปิตฺวา เก็บไว้แล้ว
 ปารุปีตฺวา ห่มแล้ว อิมํ (จีวร) ซึ่งจีวรนี้, ภิกขุณีสงฺโฆ อ.หมู่แห่งภิกษุณี อากจฺจติ
 ย่อมมา (คเหตุ) เพื่ออันรับ โอวาทํ ซึ่งโอวาท ยทา ในกาลใด, ตทา ในกาลนั้น
 อากจฺจ จงมา ปิฎฺจโถ ปิฎฺจโถ ข้างหลังๆ” อิติ ดังนี้ ๕ สา (ภิกขุณี) อ.ภิกษุณีนั้น
 อกาสิ ได้กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ๕ มนุสฺสา อ.มนุษย์ ท. ทิสฺวา เห็น
 แล้ว ตํ (ภิกขุณี) ซึ่งภิกษุณีนั้น อชฺฌายีสุ ยกโทษแล้ว ๕ สา (ภิกขุณี) อ.ภิกษุณีนั้น
 อารโจะสิ บอกแล้ว ภิกขุณีเน แก่ภิกษุณี ท. ๕ ภิกขุณิโย อ.ภิกษุณี ท. (อารโจะสุ)

บอกแล้ว ภิกขุหน้ แก่ภิกษุ ท. ๗ ภิกขุ อ.ภิกษุ ท. อาโรเจสุ กราบทูลแล้ว ตั อตถั
 ซึ่งเนื้อความนั้น ภควโต แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ๗ ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า
 วิครหิตฺวา ทรงติเตียนแล้ว ภิกขุ ซึ่งภิกษุ อุทายี ชื่อว่าอุทายี อเนกปริยาเยน
 โดยอเนกปริยาย ปณฺญาเปสิ ทรงบัญญัติแล้ว จีวรสิพพนสิกขาปทํ ซึ่งจีวร-
 สิพพนสิกขาบท ภิกขุหน้วคฺเค ในภิกขุหน้วรรค อิติ ว่า “ปน กั โย ภิกขุ อ.ภิกษุใด
 สิพเพยฺย วา พึงเย็บหรือ (อณฺณํ ปุคฺคํ) สิพพาเปยฺย วา หรือว่า ยังบุคคลอื่น ให้
 เย็บ จีวร ซึ่งจีวร ภิกขุหนียา เพื่อภิกษุณี อณฺญาติกาย ผู้มิใช่เป็นญาติ, ปาจิตตียํ
 อ.อาบัติปาจิตตีย์ (โหติ) ย่อมมี (ตสฺส ภิกขุโน) แก่ภิกษุหน้” อิติ ดังนี้ ๗

ทราบมาว่า พระโลลฺลทายี เป็นผู้ละเอียดอ่อนและเป็นผู้มีความสามารถเพื่อจะทำจิวร
 กรรม. ท่านใช้คนให้เย็บจีวรเพื่อภิกษุณีผู้เป็นภรรยาเก่าของตน ย่อมเสร็จ ทำให้
 วิจิตรด้วยปฏิภาณตรงกลาง พับไว้ แล้วกล่าวว่า “น้องหญิง เชิญเรอนำจีวรนี้ไป ตาม
 ที่เราพับไว้ เก็บไว้ ห่มจีวรผืนนี้ในคราวที่ภิกษุณีสงฆ์มาเพื่อจะรับโอวาท จงเดินตาม
 มาข้างหลังๆ”. ภิกษุณีได้ทำเช่นนั้นแล้ว. พวกภิกษุเห็นภิกษุณีนั้นแล้ว ต่างพากัน
 ยกโทษขึ้น. ภิกษุณีนั้น จึงแจ้งแก่เหล่าภิกษุณี. เหล่าภิกษุณี ก็แจ้งแก่พวกภิกษุ. พวก
 ภิกษุก็กราบทูลเนื้อความนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียน
 พระอุทายีโดยอเนกปริยาย ทรงบัญญัติจีวรสิพพนสิกขาบท ในภิกขุหน้วรรคว่า “กั
 ภิกษุใด พึงเย็บเองก็ดี ให้เย็บก็ดี ซึ่งจีวรเพื่อภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ, ภิกษุหน้ต้องอาบัติ
 ปาจิตตีย์”.

.....
ปฏิภาณจิตตฺตุนฺติ อตฺตโน ปฏิภาเนน กตจิตฺตํ นานาวณฺเณหิ กตํ วิปฺปกตเมถุน-
 ธรรมํ อิตถิปุริสฺรูปนฺตฺยตฺโต ๗

“ปฏิภาณจิตตฺตุนฺติ (ปทสฺส) “อตฺตโน ปฏิภาเนน (ปุคฺคเลน) กตจิตฺตํ” (อิตติ อตฺโต), “นานา-
 วณฺเณหิ (สฺสฺเตหิ ปุคฺคเลน) กตํ วิปฺปกตเมถุนธรรมํ อิตถิปุริสฺรูป” อิติ อตฺโต ๗

(อตฺโต) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “(ปุคฺคเลน) กตจิตฺตํ อ.จิตรกรรม อันบุคคล กระทำแล้ว
 ปฏิภาเนน ด้วยปฏิภาณ อตฺตโน ของตน” (อิตติ) ดังนี้, อตฺโต อ.อธิบาย อิติ ว่า “อิตถิ-
 ปุริสฺรูป อ.รูปแห่งหญิงและบุรุษ วิปฺปกตเมถุนธรรมํ ผู้มีเมถุนธรรมอันกระทำค้างไว้

(บุคคลเล่น) กต อันอันบุคคลกระทำแล้ว นานาวิญญู (สุดเตหิ) ด้วยด้วย ท. อันมีสีต่างๆ) อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “ปฏิภาณจิตตุนติ ว่า “ปฏิภาณจิตตฺ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “ปฏิภาณจิตตฺ” ความว่า จิตตรกรรมที่ทำด้วยปฏิภาณของตน, อธิบายว่า “รูป หญิงและชายที่ทำเมถุนกรรมค่าง ที่เขาทำด้วยด้วยสีต่างๆ.

.....
 โลกทายิวตตุ ฯ

โลกทายิวตตุ อ.เรื่องแห่งพระโลกทายี (นิฏฺฐิต) จบแล้ว ฯ

จบเรื่องพระโลกทายี.

[๑๓๖] อาคาริยสิปปํ นาม พหุวิธํ ฯ ตตฺถ ยํ ปรปฺปาณูปโรหิตํ อุกฺกุสลวิวัชฺชิตํ มณิการ-
 สุวณฺณการกมฺมาทิ ตํ อិธโลกตฺถาวหนโต มงฺคลํ ฯ

อาคาริยสิปปํ นาม พหุวิธํ (โหติ) ฯ ตตฺถ (สิปปเปสฺสุ) ยํ (กิจจํ) ปรปฺปาณูปโรหิตํ อุกฺกุสล-
 วิวัชฺชิตํ มณิการสุวณฺณการกมฺมาทิ (อตฺถิ), ตํ (กิจจํ) อิธโลกตฺถาวหนโต มงฺคลํ (โหติ) ฯ

อาคาริยสิปปํ นาม ชื่อ อ.ศิลปะของคฤหัสถ์ พหุวิธํ เป็นของมีอย่างมาก (โหติ)
 ย่อมเป็น ฯ ตตฺถ (สิปปเปสฺสุ) ยํ (กิจจํ) อ.- ในศิลปะ ท. เหล่านั้นหนา -กิจใด ปรป-
 ปาณูปโรหิตํ อันเว้นแล้วจากการเบียดเบียนซึ่งชีวิตของสัตว์อื่น อุกฺกุสลวิวัชฺชิตํ
 อันเว้นแล้วจากอกุศล มณิการสุวณฺณการกมฺมาทิ มีกรงานของบุคคลผู้กระทำ
 ซึ่งแก้วมณีและของบุคคลผู้กระทำซึ่งทองเป็นต้น (อตฺถิ) มีอยู่, ตํ (กิจจํ) อ.กิจนั้น
 มงฺคลํ เป็นมงคล อิธโลกตฺถาวหนโต เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์ในโลกนี้
 (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

ชื่อว่าศิลปะของคฤหัสถ์ มีจำนวนมาก. ในบรรดาศิลปะเหล่านั้น กิจการใด เว้นจาก
 การเบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น เว้นจากอกุศลกรรม มีกรงานของช่างแก้วและช่าง
 ทองเป็นต้น, กิจการนั้น จัดเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์ในโลกนี้มาให้.

ตตุรีทำ วัตถุ

อิทำ วัตถุ อ.เรื่องนี้ ตตุร (ปพเพ) ในข้อนั้น ฯ

ในข้อนั้น มีเรื่องนี้ (เป็นอุทาหรณ์).

.....

อดีต กาสีรรฐเจ พาราณสียํ เอกสมิ นิคเม เอโก มหาวิภโว เสฏฺฐิ อโหสิ ฯ นิชานคตาเยว จสฺส จตฺตافیส หิริญญโกฏฺฐิโย ฯ ภริยา ปนสฺส กาลํ กตฺวา ธนสิเนเหน ธนปิฎฺจียํ มุสิกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ อนุกกเมเน สพฺพมปิ ตํ กุลํ วินาสํ คตํ ฯ โสปี คาโม จตุทฺติโต อปฺปณฺณตฺตี คโต ฯ อเถโก มณิกาโร ปาสาณ โกฏฺฐเฏตฺวา มณิ คณฺหิตฺตุกาโม ตสฺมี ปุราณคามภูจฺจานเ ปาสาณ อุตฺทริตฺวา โกฏฺฐเฏสิ ฯ सा मुसिका कोज्रमाना तं पुनपुनं पसुसन्ती उपपनुसिनेहा हतुवा “मय्हं चन् प्हं उकारेण नसुसत्ति, อิมिना สทุธิ เอกโต หุตฺวา ตं ขาทิสฺสามิตี จินฺเตตฺวา เอกํ กหาปณํ ํลิตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คตา ฯ โส ตํ ทิสฺวา ปิยวาจาย นํ สลฺลปฺนโต “กี อมฺม กหาปณํ คเหตุวา อากตาติ อาห ฯ “ตาต อิมิ คเหตุวา อตฺตนา ปริภุชฺช มย्हํปี มंसํ อหฺราติ อาห ฯ โส กหาปณํ ฆรํ เนตฺวา มंसํ กิณฺติวา อหฺริตฺวา ตสฺสา อทาสิ ฯ सा मंसं कहेत्वा अत्तनो वसनुज्जानं कन्तुवा खाति ฯ अिमिना नयेन त्वेसिकं चन् अหฺริत्वा तसुसेव तत्त्वा मंसं अक्कहेसि ฯ ऐवं अनुकमेने सा तं सपฺพปี चन् คเหตุวา ตสฺเสว อทาสि ฯ

อดีต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว เสฏฺฐิ อ.เศรษฐี มหาวิภโว ผู้มีทรัพย์อันบุคคล ฟังเสวยมาก เอโก คนหนึ่ง อโหสิ ได้มีแล้ว เอกสมิ นิคเม ในนิคมแห่งหนึ่ง พาราณสียํ ในเมืองพาราณสี กาสีรรฐเจ ในแวนแคว้นชื่อว่ากาสิ ฯ จ แต่วา หิริญญโกฏฺฐิโย อ.โกฏฺฐิแห่งเงิน ท. จตฺตافیส ๔๐ นิชานคตา เอว อันถึงแล้วซึ่งการฝังไว้ นั้นเทียว อสฺส (เสฏฺฐิโน) ของเศรษฐีนั้น (สนฺติ) มีอยู่ ฯ ปน ส่วนวา ภริยา อ.ภรรยา อสฺส (เสฏฺฐิโน) ของเศรษฐีนั้น กตฺวา กระทำแล้ว กาลํ ซึ่งกาละ มุสิกา เป็นนางหนู ธนปิฎฺจียํ บนหลังแห่งทรัพย์ ธนสิเนเหน เพราะความหวังใยในทรัพย์ หุตฺวา เป็น นิพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว ฯ ตํ กุลํ อ.ตระกูลนั้น สพฺพมปิ แม้ทั้งปวง คตํ ถึงแล้ว วินาสํ ซึ่งความพินาศ อนุกกเมเน ตามลำดับ ฯ โสปี คาโม อ.หมูป้านแม่

นั้น (มธุสเสหิ) จททิตโต อั้นอันมธุษย์ ท. ทิ้งแล้ว คโต ถึงแล้ว อปฺปญฺจนตติ ซึ่ง
 ความไม่มีบัญญัติ ฯ อถ ครั้งนั้น มณิการโ อ.บุคคลผู้กระทำซึ่งแก้วมณี เอโก คน
 หนึ่ง โกฎฺเฏตฺวา ทุบแล้ว ปาสาเถ ซึ่งแผ่นหิน ท. คณฺหิตฺกามา เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน
 ถือเอา มณี ซึ่งแก้วมณี (หุตฺวา) เป็น อุทฺธริตฺวา รื้อขึ้นแล้ว ปาสาเถ ซึ่งแผ่น
 หิน ท. ตสฺมี ปฺราณคามาฏฺจาเน ในที่แห่งหมู่บ้านเท่านั้น โกฎฺเฏสิ ทุบแล้ว ฯ สา
 มฺมุสิกา อ.นางหนูนั้น โคจรมาหา เทียวหากินอยู่ ปสฺสนฺหิตฺติ เห็นอยู่ ตํ (มณิการํ)
 ซึ่งบุคคลผู้กระทำซึ่งแก้วมณีนั้น ปุณฺปุณฺํ บ่อย ๆ อุปฺปนฺนฺหสิเนหา เป็นผู้มีความรัก
 อันเกิดขึ้นแล้ว หุตฺวา เป็น จินฺหฺเตตฺวา คิดแล้ว อิติ ว่า “ธํ อ.ทรัพย์ มยฺหํ ของ
 เรา พหุํ มาก นสฺสติ จะฉิบหาย อการเณน เพราะสิ่งอันมิใช่เหตุ, (อหํ) อ.เรา
 หุตฺวา เป็น เอกโต โดยความเป็นอันเดียวกัน สทฺธิ กับ อิมินา (ปฺริเสน) ด้วย
 บุรุษนี้ ขาทิสฺสามิ จักเคียงกิน ตํ (ธํ) ซึ่งทรัพย์นั้น” อิติ ดังนี้ ทฺสิตฺวา คาบ
 แล้ว กหาปณํ ซึ่งกหาปณะ เอกํ กหาปณะหนึ่ง คตา ไปแล้ว สนฺตํ สํ สํสํนํ ก
 ตสฺส (มณิการสฺส) ของบุคคลผู้กระทำซึ่งแก้วมณีนั้น ฯ โส (มณิการโ) อ.บุคคล
 ผู้กระทำซึ่งแก้วมณีนั้น ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ (มุสิกํ) ซึ่งนางหนูนั้น สลฺลปฺนฺโถ เมื่อ
 เจรจา หํ (มุสิกํ) กะนางหนูนั้น ปิยวาจาย ด้วยวาจาอันไพเราะ อาห กล่าวแล้ว
 อิติ ว่า “อมฺม เน่าแม่ (ตฺวํ) อ.เธอ คเหตุวา คาบมาแล้ว กหาปณํ ซึ่งกหาปณะ
 อาคตา เป็นผู้มาแล้ว (อสิ) ย่อมเป็น ก็ ทำไม ?” อิติ ดังนี้ ฯ (สา มฺมุสิกา) อ.นาง
 หนูนั้น อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ตาท ข้าแต่พ่อ (ตฺวํ) อ.ท่าน คเหตุวา ถือเอาแล้ว
 อิมํ (กหาปณํ) ซึ่งกหาปณะนี้ ปฺริภุชฺช จงใช้สอย อตฺตนา ด้วยตน อาหาร จงนำมา
 มํสิ ซึ่งเนื้อ มยฺหํปี แม่แก่ดิฉัน” อิติ ดังนี้ ฯ โส (มณิการโ) อ.บุคคลผู้กระทำซึ่งแก้ว
 มณีนั้น เหตุวา นำไปแล้ว กหาปณํ ซึ่งกหาปณะ มริ สํเรือน กิณฺติวา ซื้อแล้ว มํสิ
 ซึ่งเนื้อ อาหาริตฺวา นำมาแล้ว อทาสิ ได้ให้แล้ว ตสฺสา (มุสิกา) แก่ นางหนูนั้น ฯ
 สา (มุสิกา) อ.นางหนูนั้น คเหตุวา คาบไปแล้ว มํสิ ซึ่งเนื้อ คเหตุวา ไปแล้ว
 วสนฺนฺจฺจํ สู่ที่เป็นที่อยู่ อตฺตโน ของตน ขาทิ เคียงกินแล้ว ฯ (สา มฺมุสิกา) อ.นาง
 หนูนั้น อาหาริตฺวา นำมาแล้ว ธํ ซึ่งทรัพย์ เทวสิกํ ทุก ๆ วัน อิมินา นเณน โดย
 นัยนี้ ทตฺวา ให้แล้ว ตสฺส เอว (มณิการสฺส) แก่บุคคลผู้กระทำซึ่งแก้วมณีนั้นนั้น
 เทียว อคฺคฺเขสิ ได้ถือเอาแล้ว มํสิ ซึ่งเนื้อ ฯ สา (มุสิกา) อ.นางหนูนั้น คเหตุวา
 ถือเอาแล้ว ตํ ธํ ซึ่งทรัพย์นั้น สพฺพิ แม่ทั้งปวง อทาสิ ได้ให้แล้ว ตสฺส เอว

(มณิการส) แก่บุคคลผู้กระทำซึ่งแก้วมณีนั้นนั้นเทียว **อนุกุเมน** ตามลำดับ เหว ด้วยประการฉะนี้ ฯ

ในอดีตกาล ได้มีเศรษฐีผู้มีทรัพย์อันบุคคลพึงเสวยมากคนหนึ่ง ในนิคมแห่งหนึ่ง ในเมืองพาราณสี ในแคว้นกาสิ. อนึ่ง เขามีเงิน ๔๐ โกฎิ ที่ถึงการฝังไว้ที่นั่นแหละ. ฝ่ายภรรยาของเขา ครั้นเสียชีวิตแล้ว บังเกิดเป็นหนูตัวเมียบนหลังทรัพย์ เพราะความรักในทรัพย์. ตระกูลนั้นแม่ทั้งหมดถึงความพินาศตามลำดับ. หมู่บ้านนั้น ถูกทิ้งร้างถึงที่หาคณัฐจักไม่ได้. ที่นั้น ช่างแก้วมณีคนหนึ่ง มีความประสงค์จะทุบก้อนหินทั้งหลายแล้วถือเอาแก้วมณี ยกก้อนหินทั้งหลายขึ้นในที่หมู่บ้านเท่านั้น แล้วก็ทุบ. นางหนูตัวนั้น เทียวหากินอยู่ เห็นช่างแก้วนั้นบ่อยๆ จึงเกิดความรัก คิดว่า “ทรัพย์ของเรา มีมากจะฉิบหายไป เพราะสิ่งมิใช่เหตุ, เราร่วมมือกับช่างแก้วมณีนี้ จักเคี้ยวกินทรัพย์นั้น” จึงคาบเอาภาชนะหนึ่งไปสู่อำนาจของเขา. ช่างแก้วมณีนั้นเห็นนางหนู เมื่อสนทนากะนางหนูนั้นด้วยคำอันเป็นที่รัก จึงกล่าวว่า “แม่ เธอนำภาชนะมาทำไมกัน”. นางหนูจึงกล่าวว่า “พ่อ ท่านถือเอาภาชนะนี้ไป จงบริโภคด้วยตนเอง จงนำเนื้อมาให้ฉันบ้าง”. ช่างแก้วมณีนั้นนำภาชนะไปสู่อำนาจ ซื่อเนื้อนำมา ได้ให้แก่นางหนูนั้น. นางหนูคาบเอาเนื้อไปสู่อำนาจของตน แล้วก็เคี้ยวกิน. นางหนูนั้นนำทรัพย์มาทุกๆ วัน โดยนัยนี้ ให้แก่ช่างแก้วมณีนั้นนั้นแหละ แล้วได้คาบเอาเนื้อไป. นางหนูนั้นคาบเอาทรัพย์นั้นแม่ทั้งหมดไปให้แก่ช่างแก้วมณีนั้นเท่านั้น ตามลำดับ ด้วยประการฉะนี้.

.....

เอกนิပါတสฺส จตุทฺทสมวคฺเค พพฺพชชาติกวนฺณนายํ มณิการวตฺถุ ฯ

มณิการวตฺถุ อ.เรื่องแห่งบุคคลผู้กระทำซึ่งแก้วมณี **(อาคต)** มาแล้ว **พพฺพชชาติกวนฺณนายํ** ในอรรถกถาแห่งพพฺพชชาติก **จตุทฺทสมวคฺเค** ในจตุทฺทสมววรรค **เอกนิပါတสฺส** แห่งเอกนิบาต ฯ

เรื่องช่างแก้วมณีมาในอรรถกถาพพฺพชชาติก ในจตุทฺทสมววรรค แห่งเอกนิบาต.

.....

[๑๓๗] **สีปฺปนฺติ** ยงฺกิญฺจि หตฺถโกสฺสฺลนฺติ อวิเสสฺเนน วุตฺตตฺตฺตา ปน โอมสฺวาทสิฺกฺขาปท-
วิภงฺเก อาคตฺ นพฺการาทิสฺปิปญฺเจว สาลิตฺตกสิฺปิปญฺจ ลพฺกเตว ๕ ตตฺถ **นพฺกาโรติ**
วิสิวกาโร ๕ ตสฺส สิบฺปมฺปิ อตฺถาวหนโต มงฺคฺล ๕

“**สีปฺปนฺติ** ยงฺกิญฺจิ หตฺถโกสฺสฺลนฺติ (วจนฺสฺส อฏฺฐกถาจรฺเยน) อวิเสสฺเนน วุตฺตตฺตฺตา ปน
(ปญฺหิตฺเตน) โอมสฺวาทสิฺกฺขาปทวิภงฺเก อาคตฺ นพฺการาทิสฺปิ ญฺเจว สาลิตฺตกสิฺปิ ญฺจ ลพฺกติ
เอว ๕ ตตฺถ (“**นพฺการาทิสฺปิปญฺเจวติ** วจเน) **นพฺกาโรติ** วิสิวกาโร ๕ ตสฺส (นพฺการสฺส)
สิฺปิปมฺปิ อตฺถาวหนโต มงฺคฺล (โหติ) ๕

ปน แต่ว่ **นพฺการาทิสฺปิ ญฺเจว** อ.คิลปะของบุคคลมีช่างสานเป็นต้นด้วยนั้นเกี่ยว
สาลิตฺตกสิฺปิ ญฺจ อ.คิลปะติดกรวดด้วย **อาคตฺ** อันมาแล้ว **โอมสฺวาทสิฺกฺขาปท-**
วิภงฺเก ในวิภังค์แห่งโอมสฺวาทสิฺกฺขาปท (**ปญฺหิตฺเตน**) อันบัณฑิต **ลพฺกติ** เอว ย่อม
ได้นั้นเกี่ยว “**สีปฺปนฺติ ยงฺกิญฺจิ หตฺถโกสฺสฺลนฺติ (วจนฺสฺส อฏฺฐกถาจรฺเยน)**
อวิเสสฺเนน วุตฺตตฺตฺตา เพราะความที่ แห่งคำว่า “อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาดใน
หัตถกรรม อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าคิลปะ” ดังนี้ เป็นคำอันพระอรรถกถาจารย์ กล่าว
แล้ว โดยไม่แปลกกัน ๕ **วิสิวกาโร** อ.ช่างสาน **นพฺกาโรติ** ชื่อว่านพการ **ตตฺถ**
“(นพฺการาทิสฺปิปญฺเจวติ วจเน) ในคำว่า “นพฺการาทิสฺปิปญฺเจว” ดังนี้ นั้น ๕
สิฺปิปมฺปิ แม้ อ.คิลปะ **ตสฺส (นพฺการสฺส)** ของช่างสานนั้น **มงฺคฺล** เป็นมงคล
อตฺถาวหนโต เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์ (โหติ) ย่อมเป็น ๕

แต่เพราะท่านกล่าวไว้โดยไม่แปลกกันว่า “ความฉลาดในหัตถกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
ชื่อว่าคิลปะ” ดังนี้ คิลปะของช่างสานเป็นต้น และคิลปะติดกรวด ที่มาในวิภังค์แห่ง
โอมสฺวาทสิฺกฺขาปท ย่อมได้ด้วย. ช่างสาน ชื่อว่านพการ ในคำว่า “นพฺการาทิสฺปิปญฺ-
เจว” นั้น. แม้คิลปะของช่างสานนั้น ก็เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุนำประโยชน์มาให้.

.....
ตตฺริมานิ วตฺถุณี

อิมานิ วตฺถุณี อ.เรื่อง ท. เหล่านี้ **ตตฺริ (ปพฺเพ)** ในข้อนั้น ๕

ในข้อนี้ มีเรื่องเหล่านี้ (เป็นอุทาหรณ์).

อตีเต ตีวรรณคร เอโก นพกาโร สิทธตถสฺส ภควโต ปุเชตุํ กิลณฺชํ ทตฺวา เตน
 กมฺเมน สุกตฺติยเมว จตฺตุนฺนวุตฺติกปฺเป สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธรูปฺปาเท กุลปฺโต หุตฺวา
 สาสเน ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺโต ๕ โส อตฺตโน ปุพฺพจริตาปทานํ ปกาเสนฺโต
 อปทานสฺส จตฺตูปีสมวคฺเค อีมา คาคา อภาสิ

“ตีวรายํ ปุเร รมฺเม	นพกาโร อหํ ตทา
สิทธตฺถเอ โลกปฺชฺโชเต	ปสนฺนา ชนตา ตฺหิ
ปุเชตุํ โลกนาถสฺส	กิลณฺชํ ปริเยสตี
พุทฺธปฺปชํ กโรนฺตานํ	กิลณฺชํ อททํ อหํ
จตฺตุนฺนวุตฺติโต กปฺเป	ยํ กมฺมมกริ ตทา
ทฺคคฺคตี นาภิขานามิ	กิลณฺชสฺส อิทํ ผลํ ๕
สตฺตตฺตตฺตติกปฺปมฺหิ	ราชา อาสิ ชลนฺธโร
สตฺตตรตนสมฺปนฺโน	จกฺกวตฺติ มหพฺพโล ๕
ปฏฺฐิสมฺภิทา จตฺสฺโส	วิโมกฺขาปิ จ อฏฺฐิเม
ฉพฺภิณฺณา สจฺฉิกิตา	กตํ พุทฺธสฺส สาสนฺนติ ๕

กิลณฺชทายกตฺเถรวตฺถ ๕

อตีเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว นพกาโร อ.ข้างसान เอโก คนหนึ่ง ตีวรรณคร
 ในเมืองชื่อว่าตีวระ ทตฺวา ถวายแล้ว กิลณฺชํ ซึ่งเสื่อสำแพน ปุเชตุํ เพื่ออันบูชา
 ภควโต แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า สิทธตถสฺส พระนามว่าสิทธตถะ สํสริตฺวา ท่อง
 เทียวไปแล้ว สุกตฺติยํ เอว ในสุคตินั้นเทียว จตฺตุนฺนวุตฺติกปฺเป สิ้นกับ ๘๔ ท. เตน
 กมฺเมน เพราะกรรมนั้น กุลปฺโต เป็นกุลบุตร อิมสฺมึ พุทฺธรูปฺปาเท ในพุทฺธูปปาที
 หุตฺวา เป็น ปพฺพชิตฺวา บวชแล้ว สาสเน ในศาสนา ปตฺโต บรรลุแล้ว อรหตฺตํ ซึ่ง
 ความเป็นแห่งพระอรหันต์ ๕ โส (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ นั้น ปกาเสนฺโต เมื่อประกาศ ปุพฺพ-
 จริตาปทานํ ซึ่งความไม่ขาดสายแห่งการประพฤติในกาลก่อน อตฺตโน ของตน
 อภาสิ ได้กล่าวแล้ว อีมา คาคา ซึ่งคาคา ท. เหล่านี้ จตฺตูปีสมวคฺเค ในจตฺตูปีสม-
 วรรค อปทานสฺส แห่งอปทาน อิติ ว่า

“อหิ อ.ข้าพเจ้า นพกาโร เป็นช่างसान ปุเร ในเมือง ติวราญ ชื่อว่าติวระ รมเม อันนารีนรมย์ (อมุหิ) ย่อมเป็น ตทา ในกาลนั้น, ชนตา อ.หมู่แห่งชน ตหิ (ติวรนคร) ในเมืองติวระ นั้น ปสนหา เลื่อมใสแล้ว สิทุดเถ ในพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่าสิทตตะ โลกปชโชเต ผู้ทรงยังโลกให้สว่างไสว ปรีเยสติ ย่อมแสวงหา กิลณชฺ ซึ่งเสื่อลำแพน ปุเชตุ เพื่ออันบุชา โลกนาถสฺส แก่พระโลกนาถ, อหิ อ.ข้าพเจ้า อททำ ได้ให้แล้ว กิลณชฺ ซึ่งเสื่อลำแพน (ชนาน) แก่ชน ท. กโรหนฺตานิ ผู้กระทำอยู่ พุทฺธปุชฺ ซึ่งการบูชาซึ่งพระพุทฺธเจ้า, (อหิ) อ.ข้าพเจ้า อกรี ได้กระทำแล้ว ยิ กมฺม ซึ่งกรรมใด ตทา ในกาลนั้น, (อหิ) อ.ข้าพเจ้า น อภิขานามิ ย่อมไม่รู้จักบุคคลี ซึ่งทุกติ กปฺเป ตลอดกปี ท. จตฺตุนฺนวุเต ๙๔ อิติ (ภทฺทกปฺปโต) แต่ภทฺทกปฺปนี (เตน กมฺเมน) เพราะกรรมนั้น, อิทฺ (ผล) อ.ผลนี้ ผล เป็นผล กิลณชฺสฺส ของเสื่อลำแพน (โหติ) ย่อมเป็น, (อหิ) อ.ข้าพเจ้า ราชา เป็นพระราชชา จกฺกวตฺตติ ผู้จักรพรรดิ ชลนฺธโร พระนามว่าชลันธร สดฺต-รตนสมฺปนฺโน เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยรัตนะ ๗ มหพฺพโล เป็นผู้มีกำลังมาก สดฺตสฺตตฺตติกปฺปมฺหิ ในกปีที่ ๗๗ อาสี ได้เป็นแล้ว, อิเม ธมฺมา อ.ธรรม ท. เหล่านี้ (อิตฺ) คือ ‘ปฏิสมฺภิทา อ.ปฏิสัมภิทา ท. จตฺสฺโส ๔ จ ด้วย วิโมกฺขาปี แม้อ.วิโมกข์ ท. อฏฺฐ ๘ จ ด้วย อภิณฺญา อ.อภิญญา ท. จ ๖ (จ) ด้วย’ (มยา) อันข้าพเจ้า สจฺฉิกิตฺตา กระทำให้แจ้งแล้ว, สาสฺนํ อ.คำสอน พุทฺธสฺส ของพระพุทฺธเจ้า (มยา) อันข้าพเจ้า กตฺ กระทำแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ

กิลณชฺทหายกตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระเถระผู้ถวายเสื่อลำแพน (นิฏฺฐิตํ) จบแล้ว ฯ

ในอดีตกาล ในเมืองติวระ มีช่างसानคนหนึ่ง ให้เสื่อลำแพนเพื่อจะบูชาพระผู้มีภาคเจ้า พระนามว่าสิทตตะ เพราะกรรมนั้น ท่องเที่ยวไปแต่ในสุคติเท่านั้น ตลอด ๙๔ กปี ใน

พุทธรูปบาทกาลนี้ เป็นกุลบุตร บวชในศาสนา บรรลุพระอรหัต. ท่านเมื่อจะประกาศ ความประพฤติไม่ขาดสายในกาลก่อนของตน จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้ไว้ในจตุพัสสมวารค แห่งอปทานว่า

“ข้าพเจ้าเป็นช่างสานในเมืองตีวระที่นำรีนรมย์ในคราวนั้น, หมูชนในเมืองตีวระนั้น ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าพระนามว่า สิทธิตถะผู้ทรงยังโลกให้สว่างไสว แสวงหาเสื่อลำแพนเพื่อจะ บูชาแก่พระโลกนาถ, ข้าพเจ้าได้ให้เสื่อลำแพนแก่พวกชนผู้ กำลังทำการบูชาพระพุทธเจ้า, ข้าพเจ้าได้ทำกรรมใดในคราว นั้น, เพราะกรรมนั้น ข้าพเจ้าไม่รู้จักทุกคติเลย ตลอดเวลา ๙๔ กับแต่ภัทรกัปนี้, นี้เป็นผลของ(การถวาย)เสื่อลำแพน. ในกัป ที่ ๗๗ ข้าพเจ้าได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าชัลนธร ผู้สมบุรณ์ด้วยรัตนะ ๗ อย่าง มีกำลังมาก, ธรรมเหล่านี้คือ “ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖” ข้าพเจ้าทำให้แจ้ง แล้ว, คำสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำแล้ว”

จบเรื่องพระเถระผู้ถวายเสื่อลำแพน.

[๑๓๘] อตีเต พาราณสิยัม นพกาโร เขตต์ คจจนโตะ เอกัง ปจเจกพุทฺธํ ทิสฺวา ทาสกมฺมกเร “วปถาติ เปเสตฺวา สยัม นิวตฺตติตฺวา ตัม เกหํ เนตฺวา โภเชตฺวา ปุณฺ คจฺจาคีรี เนตฺวา ปุตุเตน สทฺธิ อุมุพรภิตฺติปาหํ นพภิตฺติกัม ปณฺณสาลํ กตฺวา จงฺกมญจ กตฺวา ตัม ตตฺถ เตมาสํ วาเสสิ ๗ เทว ปิตาปุตฺตา วุตฺถวสฺสํ ปจเจกพุทฺธํ ติจีวเรน อจฺจาทฺเตว อุกฺโขเชสฺสุ ๗ อิมินา นียาเมน สตฺต ปจเจกพุทฺธเต ตตฺถ วาเสตฺวา ติจีวรานิ อทฺสุ ๗ “เทว ปิตาปุตฺตา นพการา หุตฺวา คจฺจาคีรี เวพฺุ อุกฺุทฺรนฺดา ปจเจกพุทฺธํ ทิสฺวา เอวมกํสฺสูตีปี วทฺนติ ๗ เต กาลํ กตฺวา ตาวตีสภวเน นิพฺพตฺตติตฺวา ฉกฺกามสฺสคฺเคสุ อนฺุโลมปฺปฏิโลเมน ทิพฺพสมฺปตฺตี อนฺุทฺวานฺดา วิจฺรนฺติ ๗ เตสุ ปิตา เทวโลเกเยว อญฺฺจาสิ ๗ ปุตุโต ตโต จวิตฺวา วิเทหฺญเจ มิถิลายํ สฺรจฺจิสฺส นาม รมฺโฆ สฺเมธาย นาม เทวียา กุจฺจิสฺมี นิพฺพตฺตติตฺวา ทสฺมาสจฺจเยน นิกฺขมิ ๗ มหาปนาโทติสฺส นามํ กรีสุ ๗ โส โสพฺสวสฺสกาเล

สพฺพสิปปเปสฺสู นิปฺพตฺตํ ปตฺโต ๕ ราชชา วตฺถุวิชชาจิริเย อาณาเปสิ “ตาทา วทฺธมฺกํ
 คเหตุวา ปุตฺตตสฺส ปาสาทํ มาเปถ, รัชเช นํ อภิสสิญฺจิสฺสามาติ ๕ เต “สาธฺฐติ
 ภูมิปฺปเทสํ วิมฺสนฺติ ๕ อถสฺส ปุญฺญานุกาเวเน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหการํ
 ทสฺเสสิ ๕ โส ตํ ฅตฺวา วิสฺสกมฺมเทวปฺตฺตํ “คจฺจ ปาสาทํ กโรหิติ ปหิณฺ ๕ โส
 วทฺธมฺกิเวเสน วทฺธมฺกีนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา “ตุมฺเห ปาตฺราสํ ภูญฺชิตฺวา เอถาติ เต
 เปเสตฺวา ทณฺตฺเกน ภูมียํ ปหริ ๕

อดีตในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว นพกาโร อ.ช่างसान พาราณสี ในเมืองพาราณสี
 คจฺจนฺโต เมื่อไป เขตต์ สุนา ทิสฺวา เห็นแล้ว ปจฺเจกพุทฺธํ ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้า
 เอกํ องค์หนึ่ง เปเสตฺวา ส่งแล้วไป ทาสกมฺมกเร ซึ่งทาสและกรรมกร ท. (วจเนน)
 ด้วยคำ อิติ ว่า “(ตุมฺเห) อ.เธอ ท. วปถ จงหว่าน” อิติ ดังนี้ นิวตฺติตฺวา กลับ
 แล้ว สยํ ด้วยตนเอง เหตุวา นำไปแล้ว ตํ (ปจฺเจกพุทฺธํ) ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้า
 นั้น เคหํ สู้เรื่อน (ตํ ปจฺเจกพุทฺธํ) ยังพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น โภเชตฺวา ให้ฉันแล้ว
 เหตุวา นำไปแล้ว คจฺคาตีริ สู้ฝั้่งแห่งแม่น้ำคงคา ปุณ อิก กตฺวา กระทำแล้ว
 ปณฺณสาลํ ซึ่งบรรณศาลา อุทุมฺพรกิตฺติปาทํ อันมีเชิงแห่งฝ้าเรื่อนอันสำเร็จแล้ว
 ด้วยไม้มะเดื่อ นพกิตฺติกํ อันมีฝ้าเรื่อนอันสำเร็จด้วยไม้้อ สทฺธิ กัป ปุตฺเตน ด้วย
 บุตร จ ด้วย กตฺวา กระทำแล้ว จงกมฺ ซึ่งที่เป็นที่จงกรม จ ด้วย ตํ (ปจฺเจก-
 พุทฺธํ) ยังพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น วาเสสิ ให้อยู่แล้ว เตมาสํ ตลอดเดือนสาม ตตฺถ
 (จาเน) ในที่นั้น ๕ ปีตาปุตฺตา อ.บิดาและบุตร ท. เทว สอง ปจฺเจกพุทฺธํ ยังพระ
 ปัจเจกพุทธเจ้า วุตฺถวสฺส ผู้มีกาลฝนอันอยู่จำแล้ว อจฺจาเทตฺวา ให้นุ่งห่มแล้ว
 ติจิวเรน ด้วยจิวรสาม อุยฺโยเชสฺสุ ส่งไปแล้ว ๕ (เต ปีตาปุตฺตา) อ.บิดาและบุตร
 ท. เหล่านั้น ปจฺเจกพุทฺธํ ยังพระปัจเจกพุทธเจ้า ท. สตฺต เจิต วาเสตฺวา ให้อยู่
 แล้ว ตตฺถ (จาเน) ในที่นั้น อทฺสฺ ได้ถวายแล้ว ติจิวราหิ ซึ่งจิวรสาม ท. อิมินา
 นียาเมเน โดยทำนองนี้ ๕ (เกจิ อาจิริยา) อ.อาจารย์ ท. บางพวก วทฺนฺติ ย่อมกล่าว
 อิติ ว่า “ปีตาปุตฺตา อ.บิดาและบุตร ท. เทว สอง นพการา เป็นช่างसान หุตฺวา
 เป็น อุทฺธรนฺตา ขนขึ้นอยู่ เวฬุ ซึ่งไม้ไผ่ คจฺคาตีเร ที่ริมฝั้่งแห่งแม่น้ำคงคา ทิสฺวา
 เห็นแล้ว ปจฺเจกพุทฺธํ ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้า อทฺสฺ ได้กระทำแล้ว เอวํ อย่างนี้”
 อิติปิ ดังนี้บ้าง ๕ เต (ปีตาปุตฺตา) อ.บิดาและบุตร ท. เหล่านั้น กตฺวา กระทำ

แล้ว กาลิ ซึ่งกาละ นิพพตติตวา บังเกิดแล้ว ดาวตีสภวเน ในภพชื่อว่าดาวตีส
 อนุภวนตา เสวยอยู่ ทิพพสมบตติ ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์ อนุโลมปฏิโลเมน ด้วย
 อนุโลมและปฏิโลม จกุกามสคฺเคสุ ในสวรรคค์ั้นกามาวจร ๖ ท. วิจรนุติ ย่อมเที่ยว
 ไป ๗ เตสุ (ปีตาปุตฺเตสุ) ปีตา อ.- ในปีตาและบุตร ท. เหล่านั้นหนา -ปีตา อฏฺฐาสิ
 ได้ดำรงอยู่แล้ว เทวโลก เอเว ในเทวโลกนั้นเที่ยว ๗ ปุตฺโต อ.บุตร จวิตวา เคลื่อน
 แล้ว ตโต (เทวโลกโต) จากเทวโลกนั้น นิพพตติตวา บังเกิดแล้ว กุจฺฉิสฺมี ในพระ
 ครรรค์ เทเวีย ของพระเทวี สุเมธาย นาม พระนามว่าสุเมธา รญฺเอย ของพระราช
 สुरुจิสฺส นาม พระนามว่าสุรุจิ มิถิลายฺ ในเมืองมิถิลา วิเทหรญฺเญ ในแคว้น
 ชื่อว่าวิเทหะ นิภฺขมิ ประสูติแล้ว ทสฺมาสจฺเจเน โดยอันล่วงไปแห่งเดือนสิบ ๗
 (มาตาปีตโร) อ.พระชนนีและชนก ท. อภิสุ ได้กระทำแล้ว (วจนฺ) ซึ่งคำ อิติ ว่า
 “มหาปนาโท อ.มหาปนาทะ” อิติ ดังนี้ นาม ให้เป็นชื่อ อสุส (กุมารสุส) ของ
 พระราชกุมารนั้น ๗ โส (กุมารโ) อ.พระราชกุมารนั้น ปตฺโต ถึงแล้ว นิพตฺติ
 ซึ่งความสำเร็จ สพฺพสิปฺเปสุ ในศิลปะทั้งปวง ท. โสฬสวสุสกาเล ในกาลมีกาลฝน
 ลิบหก ๗ ราชา อ.พระราช อาณาเปสิ ทรงรับสั่งแล้ว วตฺถุวิชฺชาจริเย ซึ่งอาจารย์
 ผู้มีความรู้ซึ่งพื้นที่ ท. อิติ ว่า “ตาตา ดูก่อนพ่อ ท. (ตุมุเห) อ.ท่าน ท. คเหตุวา
 พาเอาแล้ว วฑฺฒกึ ซึ่งช่างไม้ มาเปถ จงให้สร้าง ปาสาทึ ซึ่งปราสาท ปุตฺตสุส
 เพื่อบุตร, (มยฺ) อ.เรา ท. อภิสสิญฺจิสฺสาม จักอภิเชก หนึ (ปุตฺต) ซึ่งบุตรนั้น รชฺเช
 ในความเป็นแห่งพระราช” อิติ ดังนี้ ๗ เต (วตฺถุวิชฺชาจริยา) อ.อาจารย์ผู้มีความรู้
 ซึ่งพื้นที่ ท. เหล่านั้น (สมฺปฏิจฺจิตฺวา) ทูลรับพร้อมแล้ว อิติ ว่า “สาธุ อ.ดีละ”
 อิติ ดังนี้ วิมฺสนุติ พิจารณาอยู่ ภูมิปฺปเทสึ ซึ่งภูมิประเทศ ๗ อถ ครั้งนั้น อาสนฺ
 อ.อาสนะ สกฺกสุส ของท้าวสักกะ ทสฺเสสิ แสดงแล้ว อุนฺหาการึ ซึ่งอาการอัน
 ร้อน ปุณฺณานุภาเวณ ด้วยอนุภาพแห่งบุญ อสุส (กุมารสุส) ของพระราชกุมาร
 นั้น ๗ โส (สกฺโก) อ.ท้าวสักกะนั้น ญตฺวา ทรงทราบแล้ว ตํ (การณฺ) ซึ่งเหตุนั้น
 ปหิณฺ ทรงแส่งไปแล้ว วิสุสกมฺมเทวปุตฺตํ ซึ่งวิศวกรรมเทพบุตร (วจนฺ) ด้วยพระ
 ดำรัส อิติ ว่า “(ตุว) อ.ท่าน คจฺจ จงไป, (ตุว) อ.ท่าน กโรหิ จงกระทำ ปาสาทึ
 ซึ่งปราสาท” อิติ ดังนี้ ๗ โส (วิสุสกมฺมเทวปุตฺโต) อ.วิศวกรรมเทพบุตรนั้น
 คนฺตฺวา ไปแล้ว สนฺติกึ สู้สำนัก วฑฺฒกึหนึ ของช่างไม้ ท. วฑฺฒกึเวเสน ด้วยเพศ
 ของช่างไม้ (วตฺวา) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ตุมุเห อ.ท่าน ท. ภูยฺชิตฺวา บริโภคแล้ว

ปาดราส ซึ่งอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า เอถ จงมา” อิติ ดังนี้ เปเสตวา
 ส่งไปแล้ว เต (วฑฺฒกิโน) ซึ่งช่างไม้ ท. เหล่านั้น ปหริ ปรับแล้ว ภูมียิ ที่ภาคพื้น
 ทณฺทเกน ด้วยท่อนไม้ ฯ

ในอดีตกาล ช่างसानในเมืองพาราณสี ขณะกำลังไปนา พบพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์
 หนึ่ง จึงส่งพวกทาสและกรรมกรไปด้วยสั่งว่า “พวกเธอจงพากันหว่าน” ตัวเองก็กลับ
 นำพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นั้นไปเรือน ให้ฉัน แล้วนำไปสู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาอีก พร้อม
 กับบุตร สร้างบรรณศาลาด้วยฝาไม้้อ เชิงฝาไม้มะเดื่อ และทำที่จงกรม ให้ท่านจำ
 พรรษาตลอดไตรมาสในที่นั้น. บิดาและบุตรทั้งสองนิมนต์ให้พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้
 อยู่จำพรรษาแล้ว ครองไตรจีวร แล้วก็ส่งไป. บิดาและบุตรทั้งสองนิมนต์พระปัจเจก
 พุทธเจ้า ๗ องค์ให้อยู่ในที่นั้น แล้วได้ถวายไตรจีวร โดยทำนองนี้. อาจารย์บางพวก
 กล่าวว่า “บิดาและบุตรทั้งสอง เป็นช่างसान กำลังขนไม้ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เห็นพระ
 ปัจเจกพุทธเจ้า แล้วได้ทำเหมือนอย่างนั้น” ดังนี้บ้าง. บิดาและบุตรเหล่านั้นทำกาละ
 แล้ว บังเกิดในภพดาวดึงส์ เสวยทิพยสมบัติในสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น โดยอนุโลม
 และปฏิโลม ย่อมเที่ยวไป. ในบรรดาบิดาและบุตรทั้งสองเหล่านั้น บิดาได้ดำรงอยู่บน
 เทวโลกนั้นแหละ. บุตรเคลื่อนจากเทวโลกนั้นแล้ว บังเกิดในพระครรภ์ของพระเทวี
 พระนามว่าสุเมธา ของพระราชาพระนามว่าสุรจุ ในเมืองมิลิลา แคว้นวิเทหะ ผ่านไป
 ๑๐ เดือน จึงประสูติ. พระชนนีและพระชนกได้ทรงขนานพระนามให้แก่พระกุมารนั้น
 ว่า “มหาปนาทะ”. มหาปนาทกุมารนั้น ถึงความสำเร็จสรรพศิลปะ ในกาลมีพระชันษา
 ๑๖. พระราชาทรงมีพระราชโองการสั่งเหล่าอาจารย์ผู้รู้พื้นที่ว่า “พ่อทั้งหลาย พวกท่าน
 จงพาเอาช่างไม้ แล้วสร้างปราสาทเพื่อบุตร, พวกเราจักอภิเษกบุตรนั้นในราชสมบัติ”.
 เหล่าอาจารย์ผู้รู้พื้นที่เหล่านั้น ทูลรับว่า “พระพุทฺธเจ้าข้า” แล้วตรวจดูภูมิประเทศ.
 ที่นั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน ด้วยอาณุภาพแห่งบุญของพระราชกุมาร
 นั้น. ท้าวสักกะนั้นทรงทราบเหตุนั้นแล้ว จึงส่งวิศวกรรมเทพบุตรไปว่า “ท่านจงไป
 จงสร้างปราสาท”. วิศวกรรมเทพบุตรนั้นไปสู่สำนักของพวกช่างไม้ด้วยเพศช่างไม้
 กล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย บริโภคอาหารเช้าแล้ว จงมา” แล้วส่งพวกคนเหล่านั้นไป ปรับ
 พื้นดินด้วยท่อนไม้.

ตัมขณณเณว อทุฒโยชนวิตถารายาโม ปญจวีสติโยชนุพเพโร สตุตถุมิโก สตุตตรตนมโย ปาสาโท อุฏฐหิ, ยัม สนุชาย ติกนิปาดสฺส มหาปนาทชาตเก วุตฺตัม ภควตา

[๑๓๙] “ปนาโท นาม โส ราชา ยสฺส ยูโป สุวณฺณโย
 ติริยัม โสพสุพเพโร อุจฺจมาหุ สหสฺสธา
 สหสฺสกณฺโท สตุตเคณฺฑุ ฐชาลุ หริตามโย
 อนจฺจุํ ตตฺถ คนฺธพฺพา ฉ สหสฺसानิ สตุตธาติ ฯ

(วจนฺ) อ.พระดำรัส อิติ ว่า

“ยูโป อ.ปราสาท สุวณฺณโย อันเป็นวิหารแห่งทอง โสพสุพเพโร อันมีสิบกษัตริย์กษัตริย์เป็นส่วนสูง ติริยัม โดยด้านกว้าง ยสฺส (รณฺโณ) ของพระราชาใด (อตุถิ) มีอยู่, โส ราชา อ.พระราชานั้น ปนาโท นาม มีพระนามว่าปนาทะ (โหติ) ย่อมเป็น, (ชนา) อ.ชน ท. อาหุ กล่าวแล้ว อุจฺจุํ ซึ่งส่วนสูง สหสฺสธา โดยส่วนพัน, (ปาสาโท) อ.ปราสาท สตุตเคณฺฑุ อันมีชั้น ๗ สหสฺสกณฺโท สูงพันกษัตริย์ ฐชาลุ มีธงเป็นอันมาก หริตามโย อันสำเร็จแล้วด้วยแก้วสีเขียว (โหติ) ย่อมเป็น, คนฺธพฺพา อ.นักฟ้อน ท. สหสฺसानิ พัน ฉ หก สตุตธา โดยส่วนเจ็ด อนจฺจุํ ได้ฟ้อนรำแล้ว ตตฺถ (ปาสาเท) ในปราสาทนั้น” อิติ ดังนี้

ภควตา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตัม ตรัสแล้ว มหาปนาทชาตเก ในมหาปนาทชาตค ติกนิปาดสฺส แห่งติกนิปาด สนุชาย ทรงหมายเอา ยัม (ปาสาท) ซึ่งปราสาทใด, ตัมขณฺ เณว ในขณะนั้นนั้นเทียว (โส) ปาสาโท อ.ปราสาทนั้น อทุฒโยชนวิตถารายาโม อันมีกึ่งแห่งโยชนเป็นส่วนกว้างและส่วนยาว ปญจวีสติโยชนุพเพโร อันมีโยชนี่สิบห้าเป็นส่วนสูง สตุตถุมิโก อันประกอบแล้วด้วยชั้น ๗ สตุตตรตนมโย อันสำเร็จแล้วด้วยรัตนะ ๗ อุฏฐหิ ผุดขึ้นแล้ว ฯ

ในทันใดนั้นนั่นเอง ปราสาท ยาวครึ่งโยชนโดยส่วนกว้าง สูง ๒๕ โยชน มี ๗ ชั้น สำเร็จด้วยรัตนะ ๗ ประการ ผุดขึ้น, พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในมหาปนาทชาตค

แห่งตึกนิบาต ทรงหมายเอาปราสาทนั้นว่า

“ปราสาทที่เป็นวิหารแห่งทอง ยาว ๑๖ ชั่วลูกธนู โดยด้านกว้าง ของพระราชชาติ มีอยู่, พระราชาพระองค์นั้นมีพระนามว่าปนาทะ, พวกชนกล่าวว่า สูง ๑,๐๐๐, ปราสาทมี ๗ ชั้น สูง ๑,๐๐๐ ชั่วลูกธนู มีธงเป็นจำนวนมาก สำเร็จด้วยแก้วสีเขียว, นักฟ้อน ๖,๐๐๐ คน โดยแบ่งเป็น ๗ กลุ่ม ได้พากันฟ้อนรำอยู่บนปราสาทหลังนั้น”.

ตตถ ยูโปติ ปาสาทอ ๕ ดิริย โสฬสพเพโรติ วิตถารโต โสฬสกณฺฑปาตวิตถาโร
 อโหสิ ๕ อัจจมาหุ สหสฺสธาติ สหสฺสกณฺฑกมณคณนาย อัจจ อาหุ ๕ สหสฺสกณฺฑ-
 कमณคณนาย हि पञ्चविंशतिโยचनप्रमाणं तसुत्तं, तस्मा षोडशकण्ठकमनकनय
 अष्टयोचनप्रमाणं तसुत्ते ५ **सहस्रकण्ठोति** सहस्रकण्ठपुष्पो ५ **स्तुतकेण्डुति**
 स्तुतकुम्भिको पาสาทो अโहसि ५ **ธชาลुติ** ธชสมปนโน ५ **หริตามโยติ** หริตมณ-
 ปรักขิตโต ५ **สสาลुติ**ปิ อฏ्ठกกาปาโจ ५ **หริตมณิเมย**हि ทวารกวาง्ฆวาทปานะ
 สมุหนาคโตติ อตุโธ ५ **สสาติ** กिर ทวารกวาง्ฆวาทปานานं नाम ५ **อนัจจุนุติ**
 รมโย रती चनेतुं नज्जिसु ५ **ตตถाति** तस्सु पาสाते तसुत्तसु ज्ञानेषु ५
कण्ठपुष्पाति नग्गा ५ **ञ सहस्रसानी** स्तुतथाति स्तुतथा हुत्वा ञ कण्ठपुष्पसहस्रसानी ५

ตตถ (คาถาย) ยูโปติ ปาสาทอ ๕ “ดิริย โสฬสพเพโรติ (คาถาปาทส) “วิตถารโต โสฬส-
 กณฺฑปาตวิตถาโร อโหสิ” (อติ อตุโธ) ๕ “**อัจจมาหุ สหสฺสธาติ** (คาถาปาทส) “สหสฺสกณฺฑ-
 कमनकनय อัจจ อาหุ” (อติ อตุโธ) ๕ (ภควตา) สหสฺสกณฺฑกมณคณนาย हि पञ्चविंशति-
 योचनप्रमाणं तसुत्तं, तस्मा (ภคว) โสฬสकण्ठकमनकनय अष्टयोचनप्रमाणं तसुत्ते ๕
सहस्रकण्ठोति (ปทส) “สหस्रकण्ठपुष्पो” (อติ อตุโธ) ๕ “**स्तुतकेण्डुति** (ปทส) “स्तुतकुम्भिक
 ปาสาทอ อโหสิ” (อติ อตุโธ) ๕ “**ธชาลुति** (ปทส) “ธชสมปนโน” (อติ อตุโธ) ๕ “**หริตามโยติ**
 (ปทส) “หริตมณปรักขิตโต” (อติ อตุโธ) ๕ “**สสาลुति**ปิ อฏ्ठกกาปาโจ ๕ “หริตมณิเมย
 ทวารกวาง्ฆวาทปานะ สมุหนาคโตติ อตุโธ ๕ “**สสาติ** (วจน) กिर ทวารकวาง्घवत्पानानं
 नाम (โหति) ๕ “**อนัจจุนุติ** (ปทส) ‘รมโย रती चनेतुं नज्जिसु’ (อติ อตุโธ) ๕ “**ตตถाति** (ปทส)

“ตสุมี ปาสาทะ ตสฺส (ปาสาทสฺส) สตุตฺสฺ จาเนสุ” (อติ อตุโถ) ๕ **คณฺหพฺพาติ** นฺญา ๕ “ฉ
 สหสฺसानิ สตุตฺธาติ (คาถาปาทสฺส) “สตุตฺธา หุตฺวา ฉ คณฺหพฺพสหสฺसानิ” (อติ อตุโถ) ๕

ปาสาทิ อ.ปราสาท **ยูโปติ** ชื่อว่ายูปะ **ตตุถ (คาถาย)** ในคาถานั้น ๕ (อตุโถ)
 อ.อรรถ (อติ) ว่า “**โสฬสภณฺทปาตวิตฺถาโร** เป็นปราสาทมี ๑๖ ลูกธนูตกเป็นส่วน
 กว้าง **วิตฺถารโต** โดยส่วนกว้าง **อโหสิ** ได้เป็นแล้ว” (อติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส)
 แห่งบาทแห่งคาถา “**ติริยํ โสฬสฺพฺเพโรติ** ว่า “ติริยํ โสฬสฺพฺเพโร” ดังนี้ ๕ (อตุโถ)
 อ.อรรถ (อติ) ว่า “**อาหุ** กล่าวแล้ว **อุจฺจํ** ซึ่งความสูง **สหสฺสภณฺทคฺคณฺหนาย**
 ด้วยการคำนวณซึ่งการไปแห่งลูกศรพันชั่ว” (อติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาท
 แห่งคาถา “**อุจฺจมาหุ สหสฺสธาติ** ว่า “อุจฺจมาหุ สหสฺสธา” ดังนี้ ๕ **หิ** ก็ **ปญฺจวิสติ-**
โยชนปฺปมาณํ อ.ประมาณแห่งโยชนยี่สิบห้า (**ภควตา**) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทสฺสิดํ ทรงแสดงแล้ว **สหสฺสภณฺทคฺคณฺหนาย** ด้วยการคำนวณซึ่งการไปแห่ง
 ลูกศรพันชั่ว, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น (**ภควา**) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **ทสฺเสติ** ย่อม
 ทรงแสดง **อทุตฺโยชนปฺปมาณํ** ซึ่งประมาณแห่งกิ่งแห่งโยชน **โสฬสภณฺทคฺคณ-**
คณฺหนาย ด้วยการคำนวณซึ่งการไปแห่งลูกศรสิบหกชั่ว ๕ (อตุโถ) อ.อรรถ (อติ)
 ว่า “**สหสฺสภณฺทพฺเพโร** อันมีลูกศรพันหนึ่งเป็นส่วนสูง” (อติ) ดังนี้ (**ปทสฺส**) แห่ง
 บท “**สหสฺสภณฺโทติ** ว่า “สหสฺสภณฺโท” ดังนี้ ๕ (อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “**ปาสาทิ**
 อ.ปราสาท **สตุตฺถุมิโก** อันประกอบด้วยชั้นเจ็ด **อโหสิ** ได้มีแล้ว” (อติ) ดังนี้ (**ปทสฺส**)
 แห่งบท “**สตุตฺเคณฺหุติ** ว่า “สตุตฺเคณฺหุ” ดังนี้ ๕ (อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “**ธ-**
สมฺปนฺโน อันถึงพร้อมแล้วด้วยธง” (อติ) ดังนี้ (**ปทสฺส**) แห่งบท “**ธชาลฺลุตฺติ** ว่า
 “ธชาลฺลุ” ดังนี้ ๕ (อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “**หริตฺมณฺปิรฺกฺขิตฺโต** อันล้อมแล้วด้วย
 แก้วมณีสี่เขียว” (อติ) ดังนี้ (**ปทสฺส**) แห่งบท “**หริตฺตามโยติ** ว่า “หริตฺตามโย” ดังนี้
 ๕ **อฏฺฐกฺกาปาโร** อ.ปาฐะในอรรถกถา “**สสาลฺลุตฺติ** ว่า “สสาลฺลุ” ดังนี้บ้าง ๕ **อตุโถ**
 อ.อธิบาย อติ ว่า “**สมนฺุหนาคโต** มาตามพร้อมแล้ว **ทวารกฺวาฏฺวาทปาเนหิ** ด้วย
 บานประตูและหน้าต่าง ท. **หริตฺมณฺมเยหิ** อันเป็นวิการแห่งแก้วมณีสี่เขียว” อติ
 ดังนี้ ๕ **กิร** ได้ยินว่า “**สสาติ (วจนํ)** อ.คำว่า “สส” ดังนี้ **นามํ** เป็นชื่อ **ทวารกฺวา-**
ฏฺวาทปาเนหํ ของบานประตูและหน้าต่าง ท. (**โหติ**) ย่อมเป็น ๕ (อตุโถ) อ.อรรถ
 (อติ) ว่า “**นจฺจิสฺสุ** ฟ้อนแล้ว **รติ** ชเนตุ เพื่ออัน ยังความยินดี ให้เกิดขึ้น **รณฺโณ** แก่
 พระราชา” (อติ) ดังนี้ (**ปทสฺส**) แห่งบท “**อนจฺจุนฺติ** ว่า “อนจฺจุ” ดังนี้ ๕ (อตุโถ)

อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “ตสมิ ปาสาทะ ในปราสาทนั้น จาเนสสู คือว่าในที่ ท. สดตตสุ เจ็ด ตสส (ปาสาทสส) แห่งปราสาทนั้น” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสส) แห่งบท “ตตฤติ ว่า “ตตฤ” ดังนี้ ๕ หนฺญา อ.นักพ็อน ท. คนฺธพฺพาทิ ชื่อว่าคนฺธพฺพา ๕ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “คนฺธพฺพสทฺสสาหิ อ.พันแห่งนักพ็อน ท. จ หก สดตธา เป็นโดยส่วนเจ็ด หุตฺวา เป็น” (อิตติ) ดังนี้ (คาถาปาทสส) แห่งบาทแห่งคาถา “จ สทฺสสาหิ สดตธา ติ ว่า “จ สทฺสสาหิ สดตธา” ดังนี้ ๕

ปราสาท ชื่อว่ายุปะ ในคาถานั้น. บาทคาถาว่า “ติริยํ โสฬสฺสุเพโร” ความว่า โดย ส่วนกว้าง กว้าง ๑๖ ชั่วลูกธนูตก. บาทคาถาว่า “อุจฺจมาหุ สทฺสธา” ความว่า กล่าวถึงความสูง ด้วยการคำนวณ ๑,๐๐๐ ชั่วลูกธนู. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง แสดงประมาณ ๒๕ โยชน์ ด้วยการนับการไปของ ๑,๐๐๐ ลูกธนู. เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมทรงแสดงประมาณครั้งโยชน์ ด้วยการนับการไปของ ๑๖ ชั่วลูกธนู. บทว่า “สทฺสสทฺสทฺ” ความว่า มี ๑,๐๐๐ ลูกธนูเป็นส่วนสูง. บทว่า “สดตฺเคณฺฑุ” ความว่า ได้มีปราสาท ๗ ชั้น. บทว่า “ธชาลุ” ความว่า สมบูรณ์ด้วยธง. บทว่า “หริตามโย” ความว่า ล้อมด้วยแก้วมณีสีเขียว. ปาฐะในอรรถถาว่า “สสาลุ” ดังนี้ บ้าง. อธิบายว่า “ประกอบด้วยบานประตูและหน้าต่างที่ทำจากแก้วมณีสีเขียว”. ได้ยิน ว่า คำว่า “สส” เป็นชื่อของบานประตูและหน้าต่าง. บทว่า “อนจฺจุ” ความว่า พ็อน รำเพื่อจะทำความยินดีให้เกิดขึ้นแก่พระราชา. บทว่า “ตตฤ” ความว่า ในปราสาท นั้น คือในที่ ๗ ชั้น แห่งปราสาทนั้น. คนพ็อนทั้งหลาย ชื่อว่าคันธัพพะ. บาทคาถาว่า “จ สทฺสสาหิ สดตธา” ความว่า นักพ็อน ๖,๐๐๐ คน แบ่งเป็น ๗ กลุ่ม.

[๑๔๐] มหาปนาโท ทานาทินิ ปุณฺณานิ กตฺวา กาลํ กตฺวา เทวโลกเมว คโต ๕ โส ปาสาทโท มหาคงฺคายนฺนุโสติ ปติ ๕ ตสส ฐุโรโสปาณสมฺมุขภูจฺจาเน ปยาคปฺปติภูจฺจานํ นาม นครํ มาปิตํ ๕ ฐูปิกาย สมฺมุขภูจฺจาเน โภกฺกิกาโม นาม คาโม ๕ โส นพการ- เทวปฺตฺโต อิมสฺมิ พุทฺธรูปฺปาเท เทวโลกโต จวิตฺวา ภาทฺทियนฺคเร อสฺติโกภฺวิวิภาวสฺส ภาทฺทियเสฏฺฐิโน ปฺตฺโต ภาทฺทชิกฺมาโร นาม อโหสิ ๕ ตทา ภควา ภาทฺทियนฺคโร อุปนิสฺสาย ชาตียาวเน วสิ ๕ นาคฺรา นครมฺชฺเฒ ทานมณฺฑปํ กตฺวา มหาทานํ อทฺสุ ๕ สดตฺธา ตตฤ กตฺภตฺตฺกิจฺโจ อนฺนโมหนํ อกาสิ ๕ ภาทฺทชิกฺมาโรปิ สดตฺถารํ

อุปสงกมิตวา ฌมมํ สฺสุนฺโต อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารา สทฺธิ วิหารํ คนฺตฺวา
 ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปนฺโน อโหสิ ๗ สตฺถา ตตฺถ สตฺถาหํ วสิตฺวา จาริกญฺจรมาโน
 โภจิกามํ ปตฺวา กตฺภตฺตกิจฺจโ อโนมอหนํ อกาลิ ๗ ภาทฺชิตฺเถโร อโนมอหนากรณ-
 กाले พหิกามํ คนฺตฺวา “สตฺถุ อากตฺกालเวยว อฏฺฐหิสฺสามิติ คจฺจาคติตฺถสมิเป
 รุกฺขมฺมุเล ฌมานํ อปฺเปตฺวา นิสินฺโน วุฑฺฒตฺรตฺเถเรสุ อากตฺเตสุปิ อณฺฎฺจหิตฺวา สตฺถุ
 อากตฺกालเวยว อฏฺฐหิ ๗ ปุณฺณชฺชนา ภิกฺขุ ตํ อุชฺฌายีสุ ๗ สตฺถา นาวาสงฺฆาเต
 จตฺวา เอหิ ภาทฺชิ อมฺเหหิ สทฺธิ เอกํ นาวํ อภิริหฺชาติ อาห ๗ เถโร อุปฺปติตฺวา
 เอกนาวายํ อฏฺฐาสิ ๗ สตฺถา คจฺคามชฺฌมฺปตฺตกาเล “ภาทฺชิ ตยา มหาปนาทฺราช-
 กाले อชฺฌาวตฺถปฺปาสาทโ กหนฺติ อาห ๗ โส “อิมสฺมิ จาเน นิมฺมุคฺโค ภาเนตฺติ
 วตฺวา สตฺถารํ วนฺหิตฺวา อิทธิพลเณ คนฺตฺวา ปาสาทฏฺปิภํ องฺคฺลียา ลคฺเคตฺวา
 อากาเส อุปฺปติตฺวา ปุณฺณชฺชนานํ กงฺขจฺเจทฺนตฺถํ ทสฺเสตฺวา วิสฺสชฺเชสิ ๗ ปาสาทโ
 ยถาจาเนยว ปติฏฺฐาย ยาวชฺชตนา น อนฺตรชายิ ๗ “กสฺมา น อนฺตรชายิติ ๗
 ปุพฺเพ ปิตฺถุตฺตสฺส นพฺการเทวปฺตฺตสฺส อานฺุภาวา ๗ โส หิ อนาคเต สงฺโฆ นาม
 จกฺกวตฺติราชา ภวิสฺสติ, ตสฺส ปรีโภคตฺถาย โส ปาสาทโ อฏฺฐหิสฺสติ, ตสฺมา น
 อนฺตรชายิ ๗

มหาปนาโท อ.พระเจ้ามหาปนาทะ กตฺวา ทรงกระทำแล้ว ปุณฺณานิ ซึ่งบุญ ท.
 ทานาทีนํ มีทานเป็นต้น กตฺวา ทรงกระทำแล้ว กาลํ ซึ่งกาละ คโต เสด็จไปแล้ว
 เทวโลกํ เอว สู่เทวโลกนั้นเทียว ๗ โส ปาสาทโ อ.ปราสาทนั้น ปติ จมไปแล้ว
 อโนโสติ ตามกระแส น้ำ มหาคจฺกายํ ในแม่น้ำมหาคจฺคา ๗ นครํ อ.นคร ปยาคปฺ-
 ปติฏฺฐาณํ นาม ชื่อว่าปยาคปติฏฺฐาณะ (ปุคฺคเลน) อันบุคคล มาปติ สร้างไว้
 แล้ว ฐโรโสปาณสมฺมุขญฺจาเน ในที่มีหน้าพร้อมต่อบันไดอันใกล้ ตสฺส (ปราสาทสฺส)
 แห่งปราสาทนั้น ๗ คาโม อ.หมู่บ้าน โภจิกาคโม นาม ชื่อว่าโภจิกคาม (อตฺถิ) มีอยู่
 สมฺมุขญฺจาเน ในที่มีหน้าพร้อม ญฺปิกาย ตอสนฺุป ๗ โส นพฺการเทวปฺตฺโต อ.นพฺการ
 เทวปฺตฺตรนั้น จวิตฺวา เคลื่อนแล้ว เทวโลกโต จากเทวโลก อิมสฺมิ พุทฺธรูปฺปาเท
 ในพุทฺธรูปฺปาเทนี้ ปฺตฺโต เป็นบุตร ภาทฺชิสฺสญฺจโน ของเศรษฐีชื่อว่าภทฺชียะ อสีติ-
 โภจิวิวาสฺส ผู้มีทรัพย์อันบุคคลพึงเสวยมีโภจิวิวาสฺสเป็นประมาณ ภาทฺชียะนคฺเร ใน
 เมืองชื่อว่าภทฺชียะ ภาทฺชิกุมารโ นาม เป็นกุมารชื่อว่าภทฺชิ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๗
 ตทา ในกาลนั้น ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า อุปนิสฺสาย เสด็จเข้าไปอาศัยแล้ว

ภทฺทียนคฺรํ ซึ่งเมืองชื่อว่าภทฺทียะ วสิ ประทับอยู่แล้ว ชาตียาวเน ในชาตียาวน ๗
 ภาครา อ.ชาวเมือง ท. กตฺวา กระทำแล้ว ทานมณฺฑปํ ซึ่งประจำเป็นที่ถวายเป็นที่ถวายซึ่งทาน
 นครมชฺเช ในท่ามกลางแห่งเมือง อทฺสุ ได้ถวายแล้ว มหาทานํ ซึ่งมหาทาน ๗
 สตฺถา อ.พระศาสดา กตฺกตฺตกิกฺโข ผู้มีกิจด้วยภัตตรอันทรงกระทำแล้ว ตตฺถ (จาเน)
 ในที่นั้น อกาลสิ ได้ทรงกระทำแล้ว อนุโมทนํ ซึ่งการอนุโมทนา ๗ ภทฺทชิกฺขมาโรปิ
 แม้อ.กุมารชื่อว่าภทฺทชิ อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา
 สฺกนฺโหโต พังอยู่ ธมฺมํ ซึ่งธรรม ปตฺวา บรรลุแล้ว อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระ
 อรหันต์ คนฺตฺวา ไปแล้ว วิหารํ สฺววิหาร สทฺธิ กับ สตฺถารา ด้วยพระศาสดา
 ปพฺพชิตฺวา บวชแล้ว อุปสมฺปนฺโน เป็นผู้อุปสมบทแล้ว อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๗
 สตฺถา อ.พระศาสดา วสิตฺวา ประทับอยู่แล้ว สตฺตาหํ สิ้นวันเจ็ด ตตฺถ (ชาตียา-
 วเน) ในชาตียาวนนั้น จรมาโน เมื่อเสด็จเที่ยวไป จาริกํ สู่ที่จาริก ปตฺวา เสด็จถึง
 แล้ว โภกฺกคามํ ซึ่งโภกฺกคาม กตฺกตฺตกิกฺโข ผู้มีกิจด้วยภัตตรอันทรงกระทำแล้ว อกาลสิ
 ได้ทรงกระทำแล้ว อนุโมทนํ ซึ่งการอนุโมทนา ๗ ภทฺทชิตฺเถโร อ.พระภทฺทชิผู้เถระ
 คนฺตฺวา ไปแล้ว พหิคามํ สู่ภายนอกแห่งหมู่บ้าน อนุโมทนากรณกาเล ในกาล
 เป็นที่กระทำซึ่งอนุโมทนา (จินฺเตตฺตฺวา) คิดแล้ว อิติ ว่า “(อหํ) อ.เรา อุกฺกุจฺหิสฺสามิ
 จักลุกขึ้น อาคตฺกาเล เอว ในกาลเป็นที่เสด็จมาแล้วนั้นเที่ยว สตฺถุ แห่งพระศาสดา”
 อิติ ดั่งนี้ อปฺเปตฺตฺวา นิสินฺโน นิ่งเข้าแล้ว ฌานํ ซึ่งฌาน รุกฺขมฺมูลे ที่โคนแห่งต้นไม้
 คงคาคิตฺตฺสมีเป ในที่ใกล้แห่งท่าแห่งแม่น้ำคงคา, วุฑฺฒตฺตฺเถเรสุ ครั้นเมื่อพระ
 เถระผู้แก่กว่า ท. อาคเตสุปิ แม้มาแล้ว, อนุกฺกุจฺหิตฺวา ไม่ลุกขึ้นแล้ว อุกฺกุจฺหิ ลุกขึ้น
 แล้ว อาคตฺกาเล เอว ในกาลเป็นที่เสด็จมาแล้วนั้นเที่ยว สตฺถุ แห่งพระศาสดา ๗
 ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ท. ปุณฺณชฺชา ผู้เป็นปุณฺณชฺช อชฺชฌายีสุ ยกโทษแล้ว ตํ (ภทฺทชิตฺ-
 เถโร) ซึ่งพระภทฺทชิผู้เถระนั้น ๗ สตฺถา อ.พระศาสดา จตฺวา ประทับยืนแล้ว นาวา-
 สงฺฆาเต บนเรือขนาน อาห ตรัสแล้ว อิติ ว่า “ภทฺทชิ ดูก่อนภทฺทชิ (ตฺวํ) อ.เธอ
 เอहि จงมา, (ตฺวํ) อ.เธอ อภिरุห จงขึ้น เอกํ นาวํ สู่เรือลำเดียวกัน สทฺธิ กับ
 อมฺเหติ ด้วยเรา ท.” อิติ ดั่งนี้ ๗ เถโร อ.พระเถระ อุปฺปตฺติตฺวา เหาะขึ้นไปแล้ว
 อุกฺกุจฺหสิ ได้ดำรงอยู่แล้ว เอกนาวายํ บนเรือลำเดียวกัน ๗ สตฺถา อ.พระศาสดา อาห
 ตรัสแล้ว อิติ ว่า “ภทฺทชิ ดูก่อนภทฺทชิ ตยา อชฺชฌาตุตฺตฺปาสาโท อ.ปราสาท อัน
 เธอครอบครองแล้ว มหาปนาทราชาเล ในกาลแห่งเธอเป็นพระเจ้ามหาปนาทะ

(ติฎฐิต) ย่อมตั้งอยู่ กหิ (จาเน) ในที่ไหน ?” อิติ ดังนี้ ๕ **คงคามชฎปุตตกาเล** ในกาลเป็นที่ถึงแล้วซึ่งท่ามกลางแห่งแม่น้ำคงคา **โส (ภททชิตเถโร)** อ.พระภททชิตผู้เถระนั้น **วตฺวา** กราบทูลแล้ว **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ **(มยา อชฺฌมาวตฺตปฺปาสาโท)** อ.ปราสาท อันข้าพระองค์ ครบครองแล้ว **นิมฺมุโค** จมลงแล้ว **อิมสฺมี (จาเน) ในที่นี้**” อิติ ดังนี้ **วณฺทิตฺวา** ถวายบังคมแล้ว **สตฺถาริ** ซึ่งพระศาสดา **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **อิทฺธิพฺเพน** ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ **ลคฺเคตฺวา** คล่องแล้ว **ปาสาทญฺปิโก** ซึ่งยอดแห่งปราสาท **องฺคฺลฺยา** ด้วยนิ้ว **อุปฺปติตฺวา** เหาะขึ้นไปแล้ว **อากาเส** ในอากาศ **ทสฺเสตฺวา** แสดงแล้ว **กฺขจฺเจทฺนตฺถิ** เพื่ออันตัดซึ่งความสงสัย **(ภิกฺขุณฺ)** ของภิกษุ ท. **ปฺนุชฺชนานํ** ผู้เป็นปฺนุชชน **วิสฺสชฺเชสิ** ปล่อยแล้ว ๕ **ปาสาโท** อ.ปราสาท **ปติฎฐาย** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **ยถาจาเน** เหว ในที่อย่างไหนนั้น **เทียว** **น อหฺตฺรธาโย** ไม่หายไปแล้ว **ยาว** เพียงใด **อชฺชตฺนา** แต่กาลอันมีในวันนี้ ๕ **(ปฺจฺจา)** อ.อันถาม **อิติ** ว่า “**(ปาสาโท)** อ.ปราสาท **น อหฺตฺรธาโย** ไม่หายไปแล้ว **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” อิติ ดังนี้ ๕ **(วิสฺสชฺชนํ)** อ.อันแก่ **(อิติ)** ว่า “**(ปาสาโท)** อ.ปราสาท **(น อหฺตฺรธาโย)** ไม่หายไปแล้ว **อาหฺนุภาวา** เพราะอาณูภาพ **นพฺการเทวปฺตฺตสฺส** ของนพการเทพบุตร **ปฺพเพ** **ปิตฺถุตฺสฺส** ผู้เป็นบิดา ในกาลก่อน **เป็นแล้ว**” **(อิติ)** ดังนี้ ๕ **หิ** ด้วยว่า **โส (นพฺการเทวปฺตฺโต)** **อนพฺการเทวปฺตฺรณัณ** **จกฺกวตฺติราชา** เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ **สงฺโฆ** นาม พระนามว่าสังฆะ **อนาคเต** ในอนาคตกาล **ภวิสฺสตี** จักเป็น, **โส ปาสาโท** อ.ปราสาทนั้น **อุฏฺฐหิสฺสตี** จักผุดขึ้น **ปรีโภคตฺถาย** เพื่อประโยชน์แก่การใช้สอย **ตสฺส (จกฺกวตฺติรญฺเอย)** ของพระเจ้าจักรพรรดินั้น, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **(โส ปาสาโท)** อ.ปราสาทนั้น **น อหฺตฺรธาโย** ไม่หายไปแล้ว ๕

พระเจ้ามหาปนาทะทรงทำบุญมีถวายทานเป็นต้นเสด็จสวรรคตเสด็จไปสู่เทวโลกนั้นแหละ. ปราสาทนั้นตกไปสู่กระแสน้ำในแม่น้ำมหากงคา. เขาสร้างนครชื่อว่าปยาคัปปติฎฐานะ ในที่ตรงใกล้บันไดปราสาทนั้น, มีหมู่บ้านชื่อว่าโกฏิกาม ในที่ตรงยอดปราสาท. นพการเทพบุตรนั้นเคลื่อนจากเทวโลกในพุทฺธรูปาบทนี้ ได้เป็นภททชิตกุมาร ผู้เป็นบุตรของภททชิตเศรษฐี ผู้มีทรัพย์อันบุคคลพึงเสวย ๘๐ โภกฺวิ ในภททชิตนคร. ในคราวนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเข้าไปอาศัยภททชิตนคร ประทับอยู่ในชาติยวณ. ชาวบ้านทำมณฑปสำหรับถวายทานที่ตรงกลางเมือง แล้วได้พากันถวายมหาทาน.

พระศาสดาทรงทำภักติกิจในที่นั้นแล้ว ได้ทรงทำอนุโมทนา. แม้ภัททชิกุมารเข้าไป
 ฝ้าพระศาสดา ฟังธรรมอยู่ ก็บรรลुพระอรหัต ไปวิหารพร้อมกับพระศาสดา บวช ได้
 อุปสมบทแล้ว. พระศาสดาประทับอยู่หนึ่งสัปดาห์ที่ชาติยาวันนั้น เสด็จเที่ยวไปสู่ที่
 จาริกเสด็จถึงโกฏิกาม ทรงทำภักติกิจได้ทรงทำอนุโมทนา. พระภัททชิเถระไปภายนอก
 หมู่บ้าน ในเวลาเป็นที่ทำอนุโมทนา คิดว่า “เราจักลุกขึ้นในเวลาทีพระศาสดาเสด็จมา
 เท่านั้น” ดังนี้แล้ว ก็นั่งเข้าฌานที่โคนต้นไม้ ในที่ใกล้ท่าแม่น้ำคงคา เมื่อเหล่าพระเถระ
 ผู้แก่กว่าแม่มาแล้ว ก็ไม่ลุกขึ้น ลุกขึ้นเฉพาะในเวลาทีพระศาสดาเสด็จมาเท่านั้น. พวก
 ภิกษุผู้เป็นปุถุชนยกโทษท่าน. พระศาสดาประทับยืนบนเรือขนาน ตรัสว่า “ภัททชิ
 เธอจงมา เธอจงขึ้นสู่เรือลำเดียวกันกับเรา”. พระเถระเหาะขึ้นไป ดำรงอยู่ในเรือลำ
 เดียวกัน. ในเวลาทีถึงตรงกลางแม่น้ำคงคา พระศาสดาตรัสว่า “ภัททชิ ปราสาทที่
 เธอเคยครอบครองในคราวเป็นพระเจ้ามหาปนาทะอยู่ที่ไหน ?”. พระภัททชิเถระ
 กราบทูลว่า “จมลงในที่นี้ พระเจ้าข้า” ถวายบังคมพระศาสดา ไปด้วยกำลังฤทธิ์ ใช้นิ้ว
 คล้องยอดปราสาท เหาะขึ้นไปในอากาศ แสดงเพื่อตัดความสงสัยของพวกภิกษุผู้เป็น
 ปุถุชน แล้วก็ปล่อย. ปราสาทตั้งอยู่ในที่ตามเดิมนั้นแหละ ไม่หายไป จนถึงทุกวันนี้.
 ถามว่า “เพราะอะไร จึงไม่หายไป”. แก้วว่า “เพราะอนุภาพของนพการเทพบุตร ผู้เคย
 เป็นบิดาในกาลก่อน”. เพราะนพการเทพบุตรนั้น จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิพระนาม
 ว่าสังขะ ในอนาคตกาล, ปราสาทนั้น จักผุดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องใช้สอยของท้าวเธอ,
 เพราะฉะนั้น จึงไม่หายไป.

.....

อิโต ปริ สากฺขจกเถ จกฺกวตฺติสฺสุตเต วุตฺตํ วิตฺถาเรตพฺพํ ๙ อยฺนเตวตฺถ สงฺเขโป ๙
 โส ราชธา ตํ ปาสาทํ อชฺฌาวลิตฺวา เมตฺเตยฺยสฺส ภควโต อุปฺปนฺนภาวํ ฌตฺวา
 ตํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺกามो “อยํ ปาสาทโ วิปฺปกริยตฺตติ จิตฺตํ อุปฺปาเทสฺสตี ๙ โส
 ชนฺตฺทาชนฺตฺโส วิปฺปกิริสฺสตี ๙ ราชธา ตํ อลคฺคมนโว หุตฺวา “โย ยตฺตกํ อิจฺฉตี,
 โส ตตฺตกํ คณฺหาตฺตติ สมณฺพฺราหฺมณกปณฺทฺธิกฺวณฺพิพฺพกยาจกานํ ทตฺวา
 เมตฺเตยฺยสฺส ภควโต สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหฺตฺตํ ปาปฺณิสฺสตีตี ๙ ปกิณฺณเก
 สฺรฺจิชฺชาตกฺวณฺณนายํ มหาปนาทชาตกฺวณฺณนายํ จกฺกวตฺติสฺสุตฺตวณฺณนายญจ
 นพการวตฺถ ๙

(วจน) อ.คำ (ภควตา) วุตต์ อันอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว จกุกวตติสูตเต ในจักกวัตติสูตตร สาฏจกเถ อันเป็นไปกับด้วยอรรถกถา (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต วิตุถาเรตพฺพํ พิงให้พิสตาร ปรี ในเบื้องหลัง อีโต (จาทฺโต) แต่ที่นี้ ๆ ตุ ส่วน ว่า สงฺเขโป อ.ความสังเขป เอตถ (วตฺถุมฺหิ) ในเรื่องนี้ อยํ นี้ ๆ โส ราชา อ.พระราชนั้น อชฺฌมาวาสิตฺวา ครอบครองแล้ว ตํ ปาสาทํ ซึ่งปราสาทนั้น ฃตฺวา รู้แล้ว เมตฺเตยฺยสุส ภควโต อุปฺปนฺนภาวํ ซึ่งความที่ แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่าเมตไตรย ทรงอุบัติขึ้นแล้ว ตํ (ปาสาทํ) ทตฺวา ปพฺพชิตฺกามา เป็นผู้ ใครเพื่ออัน พระราชทาน ซึ่งปราสาทนั้น แล้วจึงผนวช (หุตฺวา) เป็น จิตฺตํ ทรงยัง พระราชหฤทัย อุปฺปาเทสฺสติ จักให้เกิดขึ้น อิติ ว่า “อยํ ปาสาทํ อ.ปราสาทนี้ วิปฺปกรียตฺตุ จกฺกระจัดกระจายไป” อิติ ดังนี้ ๆ โส (ปาสาทํ) อ.ปราสาทนั้น วิปฺปกรียสฺสติ จักกระจัดกระจายไป ขณฺหาขณฺหาโส โดยท่อนน้อยท่อนใหญ่ ๆ ราชา อ.พระราชา อลคฺคฺมนโหว เป็นผู้ใจอันไม่เกี่ยวเกาะเกี่ยว ตํ (ปาสาทํ) ซึ่งปราสาท นั้น หุตฺวา เป็น (วตฺวา) ตรัสแล้ว อิติ ว่า “โย (ปฺคฺคฺโล) อ.บุคคลใด อิจฺฉติ ย่อม ปรารธนา ยตฺตํ (วตฺถุ) ซึ่งวัตถุ อันมีประมาณเท่าใด, โส (ปฺคฺคฺโล) อ.บุคคลนั้น คณฺหาตฺตุ จงถือเอา ตตฺตํ (วตฺถุ) ซึ่งวัตถุ อันมีประมาณเท่านั้น” อิติ ดังนี้ ทตฺวา พระราชทานแล้ว สมณฺพฺราหฺมณฺกปณฺฑิถิกวณฺพิพฺกยาจกานํ แก่สมณะ พฺราหฺมณฺ คณฺก้าพฺร้า คณฺเดินทางไกล วณฺพิพฺก และยาจก ท. ปพฺพชิตฺวา ผนวชแล้ว สนฺติเก ในสำนัก ภควโต ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เมตฺเตยฺยสุส พระนามว่าเมตไตรย ปาปฺถนิสฺสติ จักบรรลุ อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์” อิติ ดังนี้แล ๆ นพฺการวตฺถุ อ.เรื่องแห่งช่างसान (อาคตํ) มาแล้ว สฺรุจิชาดกวณฺณนาย ในอรรถก- กถาแห่งสฺรุจิชาดก ปกิณฺณเก ในปกิณฺณกะ (จ) ด้วย มหาปนาทชาตกวณฺณนาย (จ) ในอรรถกถาแห่งมหาปนาทชาตกตัว จกุกวตติสูตฺตวณฺณนาย จ ในอรรถกถา แห่งจักกวัตติสูตตรด้วย ๆ

ในเบื้องหลังแต่นี้ ควรทำคำที่ท่านกล่าวไว้ในจักกวัตติสูตตร พร้อมกับอรรถกถา ให้ พิสตาร. ส่วนความสังเขปในเรื่องนี้ ดังนี้

พระราชนั้น จักทรงครอบครองปราสาทนั้น ทรงทราบว่ามีพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่าเมตไตรยทรงอุบัติขึ้นแล้ว มีพระราชประสงค์จะพระราชทานปราสาทนั้น

แล้วทรงผนวช จึงทรงทำพระดำริให้เกิดขึ้นว่า “ขอปราสาทนี้ จงกระจัดกระจายไปเถิด”. ปราสาทนั้นจักกระจัดกระจายเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่. พระราชามีพระราชหฤทัยไม่เกี่ยวเกาะปราสาทนั้นเลย จักทรงประกาศว่า “ผู้ใดปรารถนาเท่าใด ผู้นั้นจงถือเอาเท่านั้นเถิด” แล้วพระราชทานแก่สมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วนิพก และยาก ทรงแผนวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าเมตไตรยแล้ว ทรงบรรลुพระอรหัตผล.

เรื่องข้างสนามมาในอรรถกถาสุขิจชาดก ปกิณณกนิบาต ในอรรถกถามหาปนาทชาดก และในอรรถกถาจักกวัตติสูตร.

[๑๔๑] สาลิตตกสิปปนตุ จาเน ปยุตต์ มงฺคล์ อฏฺฐจาเน อมงฺคล์ ฯ ตทตฺถทีปกาณี วตฺถุณี ฯ

ตุ ส่วนว่า สาลิตตกสิปปิ อ.ศีลปะติตกรวด ปยุตต์ ประกอบแล้ว จาเน ในฐานะอันสมควร มงฺคล์ เป็นมงคล (โหติ) ย่อมเป็น (ปยุตต์) ประกอบแล้ว อฏฺฐจาเน ในฐานะอันไม่สมควร อมงฺคล์ เป็นอมงคล (โหติ) ย่อมเป็น ฯ วตฺถุณี อ.เรื่อง ท. ตทตฺถทีปกาณี อันแสดงซึ่งเนื้อความนั้น ฯ

ส่วนศีลปะติตกรวดที่ประกอบในฐานะอันสมควร ก็เป็นมงคล, ที่ประกอบในฐานะอันไม่สมควร ไม่เป็นมงคล. เรื่องอันแสดงเนื้อความนั้น ดังต่อไปนี้.

อตีเต พาราณสียํ เอโก ปีจสปปิ สกฺขราชิปนสิปปเป กุสโล อโหสิ ฯ ตํ คามทารกา
 รตมาโรเปตฺวา นครทวารมูเล จิตํ มหานิโครธํ เนตฺวา กากณิกาทินิ ทตฺวา
 “หตฺถิรูปํ กร อสฺสรูปํ กราติ วทีสุ ฯ โส สกฺขรา ชิปีตฺวา นิโครธปณฺเณสุ นานา-
 รูปานิ ทสฺเสสิ ฯ ราชฯ อุยฺยานํ คจฺจนฺโต ตํ จานํ ปโตโต ฯ อุตฺตสารณฺเณน สพฺเพ
 ทารกา ปลาตา ฯ ปีจสปปิ นิโครธมฺูลนฺตเร นิปฺชชิ ฯ ราชฯ ปตฺตานํ จิทฺทภาวํ
 ทิสฺวา “เกเนตานิ เอวํ กตานิตี ปุจฺฉิ ฯ “ปีจสปปินา เทวาติ ฯ ราชฯ ตํ
 ปกฺโกสาเปตฺวา “ตาท มยฺหํ ปุโรหิตो อติมุขโร โหติ พหุภาณิ, ตสฺมี กเถตุํ
 อารทฺเช, อณฺโณ โອกาสํ เเนว ลภติ, สกฺขิสฺสสิ ตํ นิสฺสทฺทํ กาทฺนฺติ ปุจฺฉิ ฯ

“นาฬิมตต์ อชลณฺฑิกํ ฌนฺโต สกฺขิสฺสสามิ เทวาทิ ๕ ราชธา ปิจสปปิ ฆรํ เนตฺวา
อนฺโตสาดนฺยํ นิสฺสทาเปตฺวา สาดนฺยา ฉิทฺทํ กาเรตฺวา นาฬิมตต์ สุกฺขํ อชลณฺฑิกํ
ตสฺส สมฺมเป จปาเปตฺวา ปุโรหิตสฺส ฉิทฺทาภิมุขํ อาสนํ ปณฺญาเปตฺวา ตํ
อุปกฺกจฺจกฺกาลเ อาคตํ ตตฺถ นิสฺสทาเปตฺวา กถํ สมฺภูจฺจาเปสิ ๕ ปุโรหิตเ อณฺณสฺส
โองาสํ อทตฺวา รมฺญา สทฺธิ กเถตุํ อารภิ ๕ อถสฺส ปิจสปปิ เอเกกํ อชลณฺฑิกํ
มุเข ปกฺขิปิ ๕ ปุโรหิตเ อากตาคตํ ติลปฺปเว วีย คิลติ ๕ ราชธา เตสํ ฆเณตํ ฆตฺวา
“อาจริย ตุมฺเห อติมุขรตฺยา นาฬิมตต์ อชลณฺฑิกํ คิลนฺตาปิ กิณฺจि น ฆานิตฺถ,
อิโต จทานิ อุตฺตริ ฆเณตํ น สกฺขิสฺสถ, คจฺจถ ปิยงฺคฺทกํ ปิวิตฺวา จตฺเทตฺวา
อตุตฺตานํ อโรคํ กโรธาติ อาห ๕ โส ตโต ปฏฺจาย ปิทฺทิตฺมุโข วีย หุตฺวา
กเถนฺเตนาปิ รมฺญา สทฺธิ อกถนฺสิโล อโหสิ ๕ ราชธา อิมินา เม กณฺณสฺสุภํ กตฺนฺติ
ปิจสปปิสฺส สตสฺสสฺสจฺจกฺกาลเ จตฺตฺส ทิสาสฺส จตฺตาโร คามเ อทาสิ ๕ ตทา
เอโก ปณฺฑิตฺตามจฺโจ ราชานํ อุปฺสงฺกมิตฺวา “เทว สิปปํ นาม โลเก ปณฺฑิตฺเตหิ
อุคฺคหิตพฺพํ, ปิจสปปินา สาลิตฺตกมตฺเตนาปิ อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา, อณฺเณสํ สิปปานํ
โก อานิสฺสปริจฺเจโทติ สิปปสฺส คฺคุณํ กเถนฺโต อิมํ คากมาห

“สาธุ โข สิปปกํ นาม อปิ ยาทิสฺสิกํทิสํ

ปสฺส อชปฺพาเรน ลทฺธา คามา จตฺทฺทิสาสติ ๕

อดีตเ ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว ปิจสปปิ อ.บุรุษเปลี้ย เอโก คนหนึ่ง พาราณสีย
ในเมืองพาราณสี กุสโล เป็นผู้ฉลาด สกฺขราชิพนสิปปเ ในศิลปะคือการติดซึ่งก่อน
กรวด อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๕ คามทรรกา อ.เด็กชายในหมู่บ้าน ท. อาโรเปตฺวา ยก
ขึ้นแล้ว ตํ (ปิจสปปิ) ซึ่งบุรุษเปลี้ยนั้น รถํ สู้รถ เหตฺุวา นำไปแล้ว มหฺทานิโครธํ
สู้ตันไทรใหญ่ จิตํ อันตั้งอยู่แล้ว นครทวารมฺมุเล ที่ใกล้แห่งประตูแห่งเมือง ทตฺวา
ให้แล้ว กากณิกาทินิ (ธนาหิ) ซึ่งทรัพย์ ท. มีกากณิกเป็นต้น วทิสฺส กแล้วแล้ว
อิติ ว่า “(ตฺว) อ.ท่าน กร จงกระทำ หตฺถิรูปิ ซึ่งรูปแห่งช้าง, (ตฺว) อ.ท่าน กร
จงกระทำ อสฺสรูปิ ซึ่งรูปแห่งม้า” อิติ ดังนี้ ๕ โส (ปิจสปปิ) อ.บุรุษเปลี้ยนั้น
ชิปิตฺวา ติดแล้ว สกฺขราชิ ซึ่งก่อนกรวด ท. ทสฺเสสิ แสดงแล้ว นานารูปานิ ซึ่ง
รูปต่าง ๆ ท. นิโครธปณฺเณสฺสุ ที่ใบแห่งต้นไทร ท. ๕ ราชธา อ.พระราชธา คจฺจนฺโต
เมื่อเสด็จไป อฺยฺยานํ สู้พระอฺยฺยาน ปตฺโต เสด็จถึงแล้ว ตํ ฐานํ ซึ่งที่นั้น ๕

ทารกา อ.เต็กชาย ท. สพุเพ ทั้งปวง ปลาตา หนีไปแล้ว อุตฺสธารณภเยน
 เพราะกลัวแต่ตำรวจหวาย ๗ ปิจสปปิ อ.บุรุษเปลี้ย นิปชฺชิ นอนแล้ว นิโครธ-
 มุลนฺตเร ในระหว่างแห่งโคนแห่งต้นไทร ๗ ราชา อ.พระราชา ทิสฺวา ทอดพระเนตร
 แล้ว ปตฺตานิ จิตฺทภาวํ ซึ่งความที่ แห่งใบ ท. เป็นรุ ปุจฺฉิ ตริสตามแล้ว อิติ ว่า
 “เอตานิ (ปตฺตานิ) อ.ใบไม้ ท. เหล่านั้น เกน อันไคร กตานิ กระทำแล้ว เอวํ อย่าง
 นี้” อิติ ดังนี้ ๗ (ราชปุริสา) อ.ราชบุรุษ ท. (อาหิสฺ) กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “เทว ช้
 แต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ (เอตานิ ปตฺตานิ) อ.ใบไม้ ท. เหล่านั้น ปิจสปปินา อัน
 บุรุษเปลี้ย (กตานิ) กระทำแล้ว” อิติ ดังนี้ ๗ ราชา อ.พระราชา (ราชปุริส) ทรง
 ยังราชบุรุษ ปกฺโกสาเปตฺวา ให้ร้องเรียกแล้ว ตํ (ปิจสปปิ) ซึ่งบุรุษเปลี้ยนั้น ปุจฺฉิ
 ตริสตามแล้ว อิติ ว่า “ตาด ตูก่อนพ่อ ปุโรหิตฺ อ.ปุโรหิต มยฺหํ ของเรา อติมุขโร
 เป็นผู้มีปากจัดยิ่ง พหุภาณิ เป็นผู้กล่าวมากโดยปกติ โหติ ย่อมเป็น, ตสฺมิ (ปุโรหิต)
 ครั้นเมื่อปุโรหิตนั้น อารทฺธะ เริ่มแล้ว กเถตุํ เพื่ออันกล่าว, อญฺเอย (ปุคฺคฺล)
 อ.บุคคลอื่น เหว ลภติ ย่อมไม่ได้นั้นเทียว โอกาสฺ ซึ่งโอกาส, (ตฺว) อ.เธอ สกฺขิสฺสสิ
 จักอาจ กาดุํ เพื่ออันกระทำ ตํ (ปุโรหิต) ซึ่งปุโรหิตนั้น นิสฺสทฺทํ ให้เป็นผู้มีเสียงออก
 แล้วหรือ” อิติ ดังนี้ ๗ (ปิจสปปิ) อ.บุรุษเปลี้ย (อาห) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “เทว ช้
 แต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ (อห) อ.ข้าพระองค์ ลภนฺโต เมื่อได้ อชฺลนฺทิกํ ซึ่งมูลแห่ง
 พะ นาฬิมตฺตํ อันมีทะนानเป็นประมาณ สกฺขิสฺสสามิ จักอาจ” อิติ ดังนี้ ๗ ราชา
 อ.พระราชา เหนตฺวา ทรงนำไปแล้ว ปิจสปปิ ซึ่งบุรุษเปลี้ย ฆริ สู่พระราชมณเฑียร
 (ปิจสปปิ) ยังบุรุษเปลี้ย นิสฺสทาเปตฺวา ให้นำแล้ว อนฺโตสาณิยํ ในภายในแห่งผ้า
 ม่าน (ปุคฺคฺล) ทรงยังบุคคล ภาเรตฺวา ให้กระทำแล้ว จิตฺทํ ซึ่งช่อง สาณิยา แห่ง
 ผ้าม่าน (ปุคฺคฺล) ทรงยังบุคคล ฐปาเปตฺวา ให้วางไว้แล้ว อชฺลนฺทิกํ ซึ่งมูลแห่ง
 พะ สุกฺขิ อันแห่ง นาฬิมตฺตํ อันมีทะนानเป็นประมาณ สมิเป ในที่ใกล้ ตสฺส
 (ปิจสปปิสฺส) แห่งบุรุษเปลี้ยนั้น (ปุคฺคฺล) ทรงยังบุคคล ปญฺญาเปตฺวา ให้ปูลาด
 แล้ว อาสนํ ซึ่งอาสนะ จิตฺทาทิมุขํ อันมีหน้าเฉพาะต่อช่อง ปุโรหิตสฺส ของปุโรหิต
 ตํ (ปุโรหิต) ยังปุโรหิตนั้น อาคตํ ผู้มาแล้ว อุปฏฺฐานกาลเ ในกาลเป็นที่บารุง
 นิสฺสทาเปตฺวา ให้นำแล้ว ตตฺถ (จาเน) ในที่นั้น กถิ ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว
 สมฺภูจาเปสิ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ๗ ปุโรหิตฺ อ.ปุโรหิต อทฺตฺวา ไม่ให้แล้ว โอกาสฺ
 ซึ่งโอกาส อญฺยสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) แก่บุคคลอื่น อารภิ เริ่มแล้ว กเถตุํ เพื่ออันกล่าว

สทุธิ กับ รณญา ด้วยพระราชา ๗ ออก ครั้งนั้น ปิจสปปิ อ.บุรุษเปลี้ย ปกขิปี ติดเข้าไป
 แล้ว อชลณฺทิกั ซึ่งมูลแห่งแพะ เอเกกั ก้อนหนึ่ง ๗ มุเข ในปาก อสฺส (ปุโรหิตสฺส)
 ของปุโรหิตนั้น ๗ ปุโรหิต อ.ปุโรหิต คิลติ ย่อมกลืนกิน (อชลณฺทิกั) ซึ่งมูลแห่ง
 แพะ อาคตาคตัม อันทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว ดิลปูเว วีย รวากะว่า ซึ่งชนมอันผสมแล้ว
 ด้วยงา ๗ ราชา อ.พระราชา ฃตฺวา ทรงทราบแล้ว เตสั (อชลณฺทิกานั) ชีณตัม
 ซึ่งความที่ แห่งมูลแห่งแพะ ท. เหล่านั้น เป็นของสิ้นไปแล้ว อาห ตรัสแล้ว อิติ ว่า
 “อาจริย ข้าแต่อาจารย์ ตุมฺเห อ.ท่าน คิลนฺดาปี แม็กกลืนกินอยู่ อชลณฺทิกั ซึ่งมูล
 แห่งแพะ นาฬิมตฺตัม อันมีทะนานเป็นประมาณ น ชาณิตฺถ ไม่รู้แล้ว กิจฺจึ ซึ่งอะไรๆ
 (ตุมฺหากั) อติมุขรตฺยา เพราะความที่ แห่งท่าน เป็นผู้มิปากยิ่ง, จ กั อิทานิ ในกาล
 นี้ (ตุมฺเห) อ.ท่าน น สกฺขิสฺสถ จักไม่อาจ อิตฺ (ลณฺทิกิต) อุตฺตริ (อชลณฺทิกั)
 ชีราเปตฺตุ เพื่ออัน ยังมูลแห่งแพะ อันยิ่ง กว่ามูลนี้ ให้อย, (ตุมฺเห) อ.ท่าน คจฺจถ
 จงไป, (ตุมฺเห) อ.ท่าน ปิวิตฺวา ตีมแล้ว ปิยงฺคฺทกั ซึ่งน้ำประยงค์ จทฺเตตฺวา
 ส้ารอกแล้ว กโรถ จงกระทำ อตฺตานั ซึ่งตน อโรคั ให้เป็นผู้ไม่มีโรค” อิติ ดังนี้ ๗
 โส (ปุโรหิต) อ.ปุโรหิตนั้น ปิทิตฺตมฺโฆ วีย เป็นรวากะว่ามีปากอันเปิดแล้ว ปฏฺจาย
 จำเดิม ตโต (กาลโต) แต่กาลนั้น หุตฺวา เป็น อกถนสีโล เป็นผู้มีการไม่กล่าวเป็น
 ปกติ สทุธิ กับ รณญา ด้วยพระราชา กถนฺเตนาปี แมผู้ตรัสอยู่ อโหสิ ได้เป็น
 แล้ว ๗ ราชา อ.พระราชา (จินฺเตตฺวา) ทรงดำริแล้ว อิติ ว่า “กถนฺตฺสฺขั อ.ความสุข
 แห่งหู เม ของเรา อิมินา (ปิจสปปินา) อันบุรุษเปลี้ยนี้ กตัม กระทำแล้ว” อิติ ดังนี้
 อทาสี ได้พระราชทานแล้ว คาเม ซึ่งหมู่บ้าน ท. จตฺตารโ สี่ สตสทสฺสสุฏฺฏานเก
 อันเป็นที่ยังแสนแห่งทรัพย์ให้ตั้งขึ้น ปิจสปปิสฺส แก่บุรุษเปลี้ย ๗ ตทา ในกาลนั้น
 ปณฺทิตามจฺโจ อ.อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิต เอโก คนหนึ่ง อุปสงกมิตฺวา เข้าไปเฝ้า
 แล้ว ราชานั ซึ่งพระราชา (วตฺวา) กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “เทว ข้าแต่พระองค์
 ผู้สมมุติเทพ สิปปิ นาม ชื่อ อ.คิลปะ ปณฺทิตฺเตหิ อันบัณฑิต ท. อุกคฺคหิตพฺพั พึง
 เรือนเอา โลเก ในโลก, อัย สมฺปตฺติ อ.สมบัตินี้ ปิจสปปินา อันบุรุษเปลี้ย สทุธา
 ได้แล้ว สาลิตฺตกมตฺเตนาปี (การณฺน) เพราะเหตุ แม้สักว่าติดกรวด, อาณิสฺส-
 ปริจฺเจโท อ.การกำหนดซึ่งอาณิสงส์ สิปปานั แห่งคิลปะ ท. อญฺเณสั เหล่าอื่น โก
 อะไร” อิติ ดังนี้ กถนฺโต เมื่อกราบทูล คุณั ซึ่งคุณ สิปปสฺส ของคิลปะ อาห
 กราบทูลแล้ว อิมั คากั ซึ่งคานานั อิติ ว่า

“สิปปกัม นาม ชื่อ อ.ศิลาปะ ยาทิสกิทิส อปิ แมอันเซนได
 เซนหนึ่ง สาธุ โข เป็นศิลาปะยังประโยชน์ให้สำเร็จแล (โหติ)
 ย่อมเป็น, (ตุว) อ.พระองค์ ปัสส จงทอดพระเนตร, คามา
 อ.หมู่บ้าน ท. จตุททิสสา อันมีอยู่ในทิศ ๔ (ปีรสบุปีนา) อัน
 บุรุษเปลี่ย ลทฐา ได้แล้ว อชปปหาเรน เพราะการติดซึ่งมูล
 แพะ” อิติ ดังนี้ ฯ

ในอดีตกาล ได้มีบุรุษเปลี่ยคนหนึ่งในเมืองพาราณสี เป็นผู้ฉลาดในศิลปะการติดก้อน
 กรวด. พวกเด็ก ๆ ชาวบ้านยกเขาขึ้นรถ นำไปยังต้นไทรใหญ่ที่ยืนต้นอยู่ใกล้ประตู
 เมือง ให้ทรัพย์มีหนึ่งกาคณิกเป็นต้น กล่าวว่า “ท่านช่วยทำรูปช้าง ช่วยทำรูปม้า”.
 บุรุษเปลี่ยนั้นติดก้อนกรวดทั้งหลาย แสดงรูปต่างๆ ที่ไปไทรทั้งหลาย. พระราชา
 เมื่อเสด็จไปสู่พระอุทยาน เสด็จถึงสถานที่แห่งนั้น. พวกเด็ก ๆ ทั้งหมดพากันหนีไป
 เพราะกลัวตำรวจหาญ. บุรุษเปลี่ยหมอบอยู่ ณ ระหว่างโคนต้นไทร. พระราชาทอด
 พระเนตรเห็นว่าไปไทรทั้งหลายมีรู ตรัสถามว่า “กรรมเหล่านี้ ใครทำอย่างนี้”. พวก
 ราชบุรุษกราบทูลว่า “บุรุษเปลี่ย พระเจ้าข้า”. พระราชารับสั่งให้เรียกบุรุษเปลี่ยนั้นมา
 ตรัสถามว่า “พ่อ ปุโรหิตของเรา เป็นผู้มีปากจัด พูดมาก เมื่อเขาเริ่มที่จะพูด คนอื่น
 ย่อมไม่ได้โอกาสเลย, ท่านจักอาจเพื่อจะช่วยให้เขาปราศจากเสียงหรือ?”. บุรุษเปลี่ย
 กราบทูลว่า “ข้าพระองค์เมื่อได้มูลแพะประมาณทะนานหนึ่ง จักอาจ พระเจ้าข้า”. พระ
 ราชาทรงนำบุรุษเปลี่ยนั้นไปสู่พระราชมณฑลเฑียร ทรงให้หนึ่งภายในผ้ามาน รับสั่งให้ทำ
 ช่องที่ผ้ามาน ทรงให้ตั้งมูลแพะแห่งประมาณหนึ่งทะนานไว้ในที่ใกล้เขา ปล่อยให้
 มีหน้าตรงช่องของปุโรหิต ทรงรับสั่งปุโรหิตนั้นผู้มาแล้วในเวลาเป็นที่บารุงให้หนึ่ง
 ที่นั้น แล้วทรงเริ่มสนทนา. ปุโรหิตไม่ให้โอกาสแก่คนอื่น เริ่มจะสนทนากับด้วยพระ
 ราชา. ที่นั้น บุรุษเปลี่ย จึงติดมูลแพะก้อนหนึ่งๆ ใส่ปากปุโรหิตนั้น. ปุโรหิต ย่อมกลืน
 กินมูลแพะที่ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว ดุจกลืนกินขนมระคนด้วยงา. พระราชาทรงทราบ
 ว่า มูลแพะเหล่านั้นหมดไปแล้ว ตรัสว่า “ท่านอาจารย์ ท่านแม้กลืนกินมูลแพะประมาณ
 ทะนานหนึ่ง ก็ไม่รู้อะไรๆ เลย เพราะว่าท่านมีปากจัด, ก็ท่านจักไม่อาจเพื่อจะทำมูล
 แพะอันยิ่งกว่านี้ให้ย่อยไปได้ ในบัดนี้, ท่านจงไป, จงดื่มน้ำประยงค์ สำรอก ทำตน
 ให้เป็นผู้ไม่มีโรคเกิด”. จำเดิมแต่นั้น ปุโรหิตนั้น เป็นดุจปิดปากแล้ว ได้เป็นผู้มีปกติ
 ไม่กราบทูลกับด้วยพระราชาแม้ผู้ทรงตรัสอยู่ด้วย. พระราชาทรงดำริว่า “บุรุษเปลี่ยนี้

ทำให้เราสบายหู” จึงได้พระราชทานหมู่บ้าน ๔ หมู่ ในทิศทั้ง ๔ ที่จะทำทรัพย์ ๑๐๐,๐๐๐ ให้ตั้งขึ้น แก่บุรุษเปลี้ย. ในคราวนั้น อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตคนหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระราชกรรพทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ ขึ้นชื่อว่าศิลปะ บัณฑิตทั้งหลายควรเรียนเอาในโลก, สมบัตินี้ อันบุรุษเปลี้ยได้ แม้เพราะศิลปะสักว่าติดกรวด, จะกำหนดอานิสงส์แห่งศิลปะเหล่าอื่นอย่างไรได้” ดังนี้ เมื่อจะกล่าวคุณของศิลปะ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ขึ้นชื่อว่าศิลปะแม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เป็นเหตุทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ ขอพระองค์โปรดทอดพระเนตรดูเถิด บุรุษเปลี้ยได้หมู่บ้าน ทั้ง ๔ ทิศ ก็เพราะดีดมูลแพะ”.

.....
 ตตถ ปสฺสชาติ โอลฺลเกหิ ตฺวํ มหาราช ฯ

ตตถ (ปทสฺ) “ปสฺสชาติ (ปทสฺ) “โอลฺลเกหิ ตฺวํ มหาราช” (อิตฺติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “มหาราช ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ตฺวํ อ.พระองค์ โอลฺลเกหิ จงทอดพระเนตรดูเถิด” (อิตฺติ) ดังนี้ ตตถ (ปทสฺ) “ปสฺสชาติ (ปทสฺ) แห่ง- ในบทท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “ปสฺส” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “ปสฺส” ความว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์โปรดทอดพระเนตรดูเถิด.

.....
 อชฺชปฺปหารเณชาติ อชฺชณฺฑิกขิปเนน ฯ

“อชฺชปฺปหารเณชาติ (ปทสฺ) “อชฺชณฺฑิกขิปเนน” (อิตฺติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “อชฺชณฺฑิกขิปเนน ด้วยการดีดซึ่งมูลแห่งแพะ” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺ) แห่งบท “อชฺชปฺปหารเณชาติ ว่า “อชฺชปฺปหารเณ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “อชฺชปฺปหารเณ” ความว่า เพราะการดีดมูลแพะ.

ปัจฉิมปีวตถุ ฯ

ปัจฉิมปีวตถุ อ.เรื่องแห่งบุรุษเปลี่ย (นิภูจิตต์) จบแล้ว ฯ

จบเรื่องบุรุษเปลี่ย.

[๑๔๒] โสเยว ปัจฉิมปี เอตระหิ สาวตถุยิ สาลิตตกสิปเปเยว กุสโล กุลปุตโต หุตวา เอกทิวสั ฐมมํ สุตวา ปพพชิตวา ลทฐุปสมบโท อโหสิ ฯ โส เอกทิวสั เอกททรภิกขุ อาทาย อจิรวตี คนตวา นหาตวา นทีตีเร อฏฐาสิ ฯ ตัขณณเยว เทวหัสสา อากาเส คจจนฺติ ฯ โส ตํ ทหริ อาห “อิมํ ปจฺฉิมํ หัสสํ สกฺขราย อกฺขิมฺหิ ปหริตวา ปาทมฺเเล ปาเตสฺสามิติ ฯ อิตโร “น สกฺขิสฺสตีติ อาห ฯ “เตนหิ อุปฺชาเรหิติ เอกํ ตियสั สกฺขรํ ตสฺส หัสสฺส ปจฺฉโต ขิปี ฯ สกฺขรา “รฺรุณฺติ สทฺหมกาลิ ฯ หัสโส นิวตฺติตวา โอลเกสิ ฯ โส ตัขณณเยว เอกํ วฏฺฐสฺกฺขรํ ตสฺส นิวตฺติตวา โอลเกนฺตสฺส ปรรากเ อกฺขิมฺหิ ปหริ ฯ สกฺขรา อิตรมฺปิ อกฺขี วิชฺฉิตวา คตา ฯ หัสโส มหารวํ รวนฺโต ปาทมฺเเลเยว ปติ ฯ ภิกฺขุ ตมตถํ ฆตวา สตถุ อากฺขีสุ ฯ สตถา อเนกปริยาเยน ตํ ภิกฺขุํ วิครหิติ ฯ สาลิตตกชาตกาวณฺณนายํ หัสฆาตกาวตถุ ฯ

โส เอว ปัจฉิมปี อ.บุรุษเปลี่ยนั้นนั้นเที่ยว กุลปุตโต เป็นกุลบุตร กุสโล ผู้ฉลาด สาลิตตกสิปเป เอว ในคิลปะตีดกรวดนั้นเที่ยว สาวตถุยิ ในเมืองสาวตถิ เอตระหิ ในกาลนี้ หุตวา เป็น สุตวา ฟังแล้ว ฐมมํ ซึ่งธรรม เอกทิวสั ในวันหนึ่ง ปพพชิตวา บวชแล้ว ลทฐุปสมบโท เป็นผู้มีอุปสมบทอันได้แล้ว อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ เอกทิวสั ในวันหนึ่ง โส (ภิกษุ) อ.ภิกษุ นั้น อาทาย พาเอาแล้ว ททรภิกขุ ซึ่งภิกษุ หนึ่ง เอกํ รูปหนึ่ง คนตวา ไปแล้ว อจิรวตี สู้แม่น้ำชื่อว่าอจิรวตี นหาตวา อาบแล้ว อฏฐาสิ ได้ยืนแล้ว นทีตีเร ที่ฝั่งแห่งแม่น้ำ ฯ ตัขณํ เอว ในขณะนั้นนั้นเที่ยว หัสสา อ.หงส์ ท. เทว สองตัว คจจนฺติ ย่อมบินไป อากาเส ในอากาศ ฯ โส (ภิกษุ) อ.ภิกษุ นั้น อาห กล่าวแล้ว ตํ ทหริ กะภิกษุ หนึ่งนั้น อิติ ว่า “(อห) อ.กระผม ปหริตวา ดัดแล้ว หัสสั ซึ่งหงส์ ปจฺฉิมํ ตัวมีในภายหลัง อิมํ นี้ อกฺขิมฺหิ ที่นี้ยันดา สกฺขราย ด้วยก่อนกรวด (ตํ หัสสั) ยังหงส์นั้น ปาเตสฺสามิ จักให้ตกลง ปาทมฺเเล

ที่ใกล้แห่งเท่า” อิติ ดังนี้ ฯ อิตโร (ทพโร) อ.ภิกษุหนุ่มนอกนี้ อาท กล่าวแล้ว อิติ ว่า “(ตฺว) อ.ท่าน น สกฺขิสฺสสิ จักไม่อาจ” อิติ ดังนี้ ฯ (โส ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น (วตฺวา) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “เตนหิ ถ้าอย่างนั้น (ตฺว) อ.ท่าน อุปฺราเรหิ จงพิจารณา” อิติ ดังนี้ ขิปี ดัดไปแล้ว สกฺขริ ซึ่งก่อนกรวด ดิยฺสํ อันมีเหลี่ยมสาม เอกั ก้อนหนึ่ง ปจฺจโต ข้างหลัง ตสฺส หีสฺสส แห่งหงส์ตัวนั้น ฯ สกฺขรา อ.ก่อนกรวด อกาสิ ได้กระทำแล้ว สทฺทํ ซึ่งเสียง “รู้รฺหฺติ ว่า “หฺรฺงฺ” ดังนี้ ฯ หีสฺ อ.หงส์ นิวตฺติตฺวา โอลเกสิ เหลียวกลับแลดูแล้ว ฯ ตํขณฺ์ เหว ในขณะที่นั้นนั้นเทียว โส (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น ปหริ ดัดแล้ว วฏฺฏสกฺขริ ซึ่งก่อนกรวดกลม เอกั ก้อนหนึ่ง อกฺขิมฺหิ ที่นัยน์ตา ปรภาเค อันเป็นส่วนอื่น ตสฺส (หีสฺสส) ของหงส์นั้น นิวตฺติตฺวา โอลเกนตสฺส ตัวเหลียวกลับแลดูอยู่ ฯ สกฺขรา อ.ก่อนกรวด วิชฺฌิตฺวา เจาะแล้ว อกฺขิ ซึ่งนัยน์ตา อิตรมฺปิ แม้นอกนี้ คตา ไปแล้ว ฯ หีสฺ อ.หงส์ รวฺหฺโต ร้องอยู่ มหารวฺ ร้องเสียงดัง ปติ ตกลงแล้ว ปาทมฺมุเล เหว ในที่ใกล้แห่งเท่านั้นเทียว ฯ ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ท. ญตฺวา รู้แล้ว ตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น อาจิกฺขิสฺสุ กราบทูลแล้ว สตฺถุ แก่พระ ศาสตา ฯ สตฺถา อ.พระศาสดา วิครหิ ทรงติเตียนแล้ว ตํ ภิกฺขุ ซึ่งภิกษุนั้น อเนก- ปริยาเยน โดยอเนกปริยาย อิติ ดังนี้แล ฯ หีสฺมาตกาวตฺถุ อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้ฆ่า ซึ่งหงส์ (อาคตฺ) มาแล้ว สาลิตฺตกชาติกาวณฺุณนายฺ ในอรรถกถาแห่งสาลิตฺตก ชาติก ฯ

บุรุษเปลี่ยนั้นนั้นแหละ บัดนี้ เป็นกุลบุตรผู้ฉลาดในศิลปะติดกรวดนั้นแหละในเมือง สาวตฺถิ วันหนึ่ง พิงกรรม บวช ได้อุปสมบทแล้ว. วันหนึ่ง ภิกษุนั้นพาภิกษุหนุ่มรูป หนึ่งไปแม่น้ำจิวรติ สรงน้ำ ได้ยืนอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำ. ในขณะที่นั้นนั่นเอง หงส์ ๒ ตัว บินไปในอากาศ. ภิกษุนั้นจึงพูดกะภิกษุหนุ่มนั้นว่า “ผมใช้ก่อนกรวดติดหงส์ตัวหลังนี้ ที่นัยน์ตา แล้วจักให้ตกลงแทบเท้าได้”. ภิกษุหนุ่มนอกนี้ ก็กล่าวว่า “ท่านไม่สามารถ ทำได้”. ภิกษุนั้น ก็กล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น นิมนต์ท่านพิจารณาดูเถิด” จึงติดก่อนกรวด สามเหลี่ยมก้อนหนึ่ง ข้างหลังหงส์ตัวนั้น. ก่อนกรวดทำเสียง “หฺรฺงฺ”. หงส์เหลียว กลับแลดู. ในขณะนั้นนั่นเอง ภิกษุนั้น จึงติดก่อนกรวดกลมก้อนหนึ่งที่นัยน์ตาอีกข้าง ของหงส์ตัวที่เหลียวแลดูอยู่. ก่อนกรวดเจาะนัยน์ตาอีกข้างไป. หงส์ร้องเสียงดัง ตกลง ที่ใกล้เท่านั้นแหละ. ภิกษุทั้งหลายรู้ความนั้น จึงกราบทูลแต่พระศาสดา. พระศาสดา

ทรงตีเตียนภิกษุขึ้นโดยอเนกปริยาย ดังนี้แล. เรื่องภิกษุผู้ฆ่าหงส์มาในอรรถกถาแห่ง
 สาลิตตกชาดก.

[๑๔๓] ตสฺเสว ปิจสปปิสุส สนฺติเก เอโก ปุริโส ตํ สิปปํ อุคฺคณฺหิ ฯ อถ นํ ปิจสปปิ
 “ตาด ตวํ สิปปํ วิมฺสนฺโต คาวี มาเรฺนตสฺส สตํ ทณฺโท ปุริสํ มาเรฺนตสฺส สหสฺสํ,
 ตสฺมา ยมฺหิ ปหณฺเฏ ทณฺโท นตฺถิ, ตาทิสํ นิมฺมาตาปิติกํ กณฺจิจิ อุปฺชาเรหิตฺติ
 อาห ฯ โส สกฺขรา อุจฺจงฺเค กตฺวา ตาทิสํ อุปฺชาเรนฺโต เอกทิวสํ สฺนตฺตํ นาม
 ปจฺเจกพฺพทฺธํ ปิณฺฑาย นคฺรํ ปวิสฺนตํ ทิสฺวา “อัย นิมฺมาตาปิติกอฺถิ ตสฺส ทฺขุชฺฌ-
 กณฺณโสทํ สนฺชาย สกฺขรํ ชฺปิ ฯ สกฺขรา ปวิสิตฺวา วามโสเตน นิกฺขมฺหิ ฯ โส
 อุปฺปนฺนทฺกฺขเวทโน ปิณฺฑาย จริตฺตมสฺสโกนฺโต อากาเสน คนฺตฺวา อตฺตโน ปณฺณ-
 สาลายํ ปรีนฺพิพฺพายิ ฯ โคจฺรคามาเม มนฺุสฺสา ตํ อนาคจฺจนฺตํ ฌตฺวา “กิณฺจิจิ อผาสฺกํ
 ภวิสฺสตีตฺติ ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ ปรีนฺพิพฺพตํ ทิสฺวา ปรีเทวีสุ ฯ โสปิ ปาปปุริโส ตตฺถ ตํ
 สณฺชานิตฺวา “อหํ อตฺตโน สิปปํ วิมฺสนฺโต อิมํ ปหริณฺติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา มนฺุสฺสา
 ตํ ไปเถตฺวา มาเรสุ ฯ โส, ยาวายํ ปจฺวี โยชนมตฺตํ อุสฺสสนฺนา, ตาว อวีจิมฺหิ
 ปจิตฺวา ปกฺกาวเสเสน กิซฺฌกฺกุณฺเฏ สฏฺฐิจฺกฺกุณฺเปโต อโหสิ, ตสฺส ติคาวุตํ สรีรํ,
 สฏฺฐิจฺยกฺกุณฺสหสฺसानิ อาทิตฺตานิ สมฺปชฺชลิตานิ ตสฺส มตฺถเก นิปติตฺวา นิปติตฺวา
 สีสํ ภินฺทนฺติ, ภินฺนํ ภินฺนํ ปฺน อฏฺฐหติ ฯ ฐมฺมปทสฺส พาลวคฺเค สฏฺฐิจฺกฺกุณฺเปตวตฺถุ ฯ
 ปุริโส อ.บฺรฺหฺม เอโก คนฺหนึ่ง อุคฺคณฺหิ เรียนเอาแล้ว ตํ สิปปํ ซึ่งคิลปะนั้น
 สนฺติเก ในสำนัก ตสฺส เอว ปิจสปปิสุส ของบฺรฺหฺมเปลี่ยนั้นนั้นเกี่ยว ฯ อถ ครั้งนั้น
 ปิจสปปิ อ.บฺรฺหฺมเปลี่ย อาห กล่าวแล้ว นํ (ปุริสํ) กะบฺรฺหฺมนั้น อิติ ว่า “ตาด ดูก่อน
 พ่อ ตวํ อ.ท่าน วิมฺสนฺโต เมื่อทลลง สิปปํ ซึ่งคิลปะ, สตํ อ.หนึ่งร้อย ทณฺโท
 เป็นสินไหม (ปฺคฺคฺลสฺส) แห่งบุคคล คาวี มาเรฺนตสฺส ผู้ยังแมเโคให้ตายอยู่ (โหติ)
 ย่อมมี, สหสฺสํ อ.หนึ่งพัน (ทณฺโท) เป็นสินไหม (ปฺคฺคฺลสฺส) แห่งบุคคล ปุริสํ
 มาเรฺนตสฺส ผู้ยังบฺรฺหฺมให้ตายอยู่ (โหติ) ย่อมมี, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ยมฺหิ
 (ปฺคฺคฺล) ครั้นเมื่อบุคคลใด (ตยา) อันท่าน ปหณฺเฏ ประหารแล้ว, ทณฺโท อ.สินไหม
 นตฺถิ ย่อมไม่มี, อุปฺชาเรหิ จงพิจารณา กณฺจิจิ ซึ่งใครๆ นิมฺมาตาปิติกํ ผู้มีมารดา
 และบิดาออกแล้ว ตาทิสํ ผู้เช่นนั้น” อิติ ดังนี้ ฯ โส (ปุริโส) อ.บฺรฺหฺมนั้น กตฺวา

กระทำแล้ว สกขรา ซึ่งก่อนกรวด ท. อุจฺจนฺเฑ ที่ชายพก อุปราราเฑโต พิจารณาอยู่
 ตาทิสฺ (ปุคฺคฺล) ซึ่งบุคคลผู้เช่นนั้น ทิสฺวา เห็นแล้ว ปจฺเจกพุทฺธํ ซึ่งพระปัจเจก-
 พุทธเจ้า สุเนตฺตํ นาม ชื่อว่าสุเนตต์ ปวิสฺหุตฺตํ ผู้เข้าไปอยู่ นคร สู่เมือง ปิณฺฑทาย
 เพื่อบิณฑบาต เอกทิวสฺ ในวันหนึ่ง (จินฺเตตฺตวา) คิดแล้ว อิติ ว่า “อโย (ปุคฺคฺล)
 อ.บุคคลนี้ นิมนฺมาตาปิตโก เป็นผู้มีมารดาและบิดาออกแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ
 ดังนี้ ขิปิ ตัดไปแล้ว สกขริ ซึ่งก่อนกรวด สนฺธาย หมายถึง ทกฺขินฺณกณฺณโสตํ ซึ่ง
 ช่องแห่งหูข้างขวา ตสฺส (ปจฺเจกพุทฺธสฺส) ของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ๆ สกขรา
 อ.ก่อนกรวด ปวิสฺตฺวา เข้าไปแล้ว นิกฺขมิ ออกไปแล้ว วามโสเตน โดยหูข้างซ้าย
 ๆ โส (ปจฺเจกพุทฺโธ) อ.พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น อุปรฺปนฺนทุกฺขเวทโน เป็นผู้มีเวทนา
 อันเป็นทุกข์อันเกิดขึ้นแล้ว (หุตฺตวา) เป็น อสฺกโกนฺโต ไม่อาจอยู่ จริตฺตุ เพื่ออันเที่ยว
 ไป ปิณฺฑทาย เพื่อบิณฑบาต คนฺตฺวา ไปแล้ว อากาเสน ทางอากาศ ปรีนิพฺพาย
 ปรีนิพพานแล้ว ปณฺณสาลายํ ในบรรณศาลา อตฺตโน ของตน ๆ มนุสฺสา อ.มนุษย์
 ท. โคจรคาม ในหมู่บ้านอันเป็นโคจร ฃตฺตวา รู้แล้ว ตํ (ปจฺเจกพุทฺธํ) ซึ่งพระ
 ปัจเจกพุทธเจ้านั้น อนาคจฺจนฺตํ ผู้ไม่มาอยู่ (จินฺเตตฺตวา) คิดแล้ว อิติ ว่า “อผาสฺกํ
 อ.ความไม่ผาสุก กิณฺจึ อะไรๆ ภวิสฺสติ จักมี” อิติ ดังนี้ คนฺตฺวา ไปแล้ว ตตฺถ
 (จาเน) ในที่นั้น ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ (ปจฺเจกพุทฺธํ) ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น
 ปรีนิพฺพตฺตํ ผู้ปรีนิพพานแล้ว ปรีเทวีสุ ครำครวญแล้ว ๆ โสปี ปาปปฺริโส อ.บุรุษ
 ผู้ชั่วเมื่อนั้น สยฺขานิตฺตวา จำได้แล้ว ตํ (ปจฺเจกพุทฺธํ) ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น
 ตตฺถ (จาเน) ในที่นั้น อาท กล่าวแล้ว อิติ ว่า “อหํ อ.กระผม วิมฺสนฺโต เมื่อ
 ทดลอง สิปปิ ซึ่งศีลปะ อตฺตโน ของตน ปหริ ประหารแล้ว อิมิ (ปจฺเจกพุทฺธํ)
 ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้านี้” อิติ ดังนี้ ๆ มนุสฺสา อ.มนุษย์ ท. สุตฺตวา ฟังแล้ว ตํ
 (วจนฺ) ซึ่งคำนั้น โปเถตฺตวา โบายแล้ว ตํ (ปาปปฺริสํ) ซึ่งบุรุษชื่อนั้น (ตํ ปาปปฺริสํ)
 ยังบุรุษชื่อนั้น มาเรสุํ ให้ตายแล้ว ๆ โส (ปาปปฺริโส) อ.บุรุษชื่อนั้น ปจิตฺตวา ใหม่
 แล้ว อวิจิมฺหิ ในนรกชื่อว่าอเวจี, อโย ปจฺวี อ.แผ่นดินนี้ อุตฺตสนฺหา หนาขึ้นแล้ว
 โยชนมตฺตํ (จาณ) ลิ่นที่ มีโยชนเป็นประมาณ ยาว เพียงใด, ตาว เพียงนั้น สฏฺธิ-
 กฺกฺเขโต เป็นสฏฺธิกฺกฺเขปเรต คิซฺมกฺกฺเข ที่ภูเขาคิซฺมกฺกฺเข ปกฺกาวเสเสน เพราะวิบาก
 อันสุกแล้วอันเหลือลง อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๆ สรีริ อ.สรีระ ตสฺส (เปตฺตสฺส) ของเปรต
 นั้น ติคาวุตฺตํ มีคาวุตฺตสามเป็นประมาณ (อโหสิ) ได้เป็นแล้ว, สฏฺธิอโยกฺกฺกฺสทสฺสทานิ

อ.พันแห่งค้อนอันเป็นวิศวกรแห่งเหล็กหกสิบ ท. (อคคินา) อาทิตตานิ อันอันไฟติด
 ทั่วแล้ว สมุขชชิตานี ลุกโซนแล้ว นิปติตวา ตกลงแล้ว นิปติตวา ตกลงแล้ว
 มตถเก บนกระหม่อม ตสฺส (เปตสฺส) ของเปรตนั้น ภัณฑุติ ย่อมทำลาย สีสิ ซึ่ง
 ศีระชะ, (สีสิ) อ.ศีระชะ ภัณฑุ อันแตกแล้ว ภัณฑุ อันแตกแล้ว อฏฺฐหติ ย่อมตั้งขึ้น
 ปุณ อีก ๗ สฎฺฐิฎฺฐเปตวตฺถุ อ.เรื่องแห่งสฎฺฐิฎฺฐเปต (อาคตฺ) มาแล้ว พาลวคฺเค
 ในพาลวรรค ธมฺมปทสฺส แห่งธรรมบท ๗

บุรุษคนหนึ่ง เรียนคิลปะนั้นในสำนักของบุรุษเปลี่ยนั้นนั่นแหละ. ที่นั้น บุรุษเปลี่ย
 กล่าวกะบุรุษนั้นว่า “พ่อ เธอเมื่อจะทดลองคิลปะ, ลินใหม่ ๑๐๐ ย่อมมีแก่ผู้ทำแม่วัว
 ให้ตาย, ลินใหม่ ๑,๐๐๐ ย่อมมีแก่ผู้ทำบุรุษให้ตาย, เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลใด เธอ
 ประหารแล้ว ลินใหม่ ไม่มี, จงใคร่ครวญใครๆ ผู้ไม่มีมารดาและบิดา ผู้เช่นนั้น”. บุรุษ
 นั้นทำก่อนกรวดที่ชายพก ใคร่ครวญบุคคลผู้เช่นนั้น วันหนึ่ง เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า
 นามว่าสุเนตต์ ผู้กำลังเข้าไปสู่เมืองเพื่อบิณฑบาต คิดว่า “ผู้นี้ เป็นผู้ไม่มีมารดาและ
 บิดา” จึงติดก่อนกรวดหมายช่องหูข้างขวาของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น. ก่อนกรวด
 เข้าไปแล้ว ออกทางหูข้างซ้าย. พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น เกิดทุกข์เวทนา ไม่อาจเพื่อ
 จะเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต จึงไปทางอากาศ ปรีนิพพานที่บรรณศาลาของตน. พวก
 มนุษย์ในโคจรคาม รู้ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่มา คิดว่า “ความไม่ผาสุกบางอย่าง จัก
 มี” จึงไปในที่นั้น เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ปรีนิพพานแล้ว คร่ำครวญแล้ว. บุรุษชัวแม่
 นั้น จำพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นได้ในที่นั้น จึงกล่าวว่า “กระผมเมื่อจะทดลองคิลปะของ
 ตน จึงประหารพระปัจเจกพุทธเจ้านี้”. พวกมนุษย์ฟังคำนั้นแล้ว พากันโอบเขา ทำให้
 เขาตาย. บุรุษนั้นใหม่ในอเวจีมหานรกตราบจนแผ่นดินนี้หนาขึ้นถึงหนึ่งโยชน์ ได้เป็น
 สฎฺฐิฎฺฐเปต ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ด้วยวิบากที่เหลือ. สรีระของเปรตนั้น มี ๓ คาวุต. ค้อน
 เหล็ก ๖๐,๐๐๐ อันไฟติดทั่ว ลุกโซนแล้ว กระหน่ำลงบนกระหม่อมของเขา ทำลาย
 ศีระชะ, ศีระชะที่แตกแล้วๆ กลับตั้งขึ้นอีก.

เรื่องสฎฺฐิฎฺฐเปต มาในพาลวรรค แห่งธรรมบท.

.....

[๑๔๔] อปิจ

“ตจฺจโก ตนฺตวಾಯ จ รชโก จ นหาปีโต
 ปญฺจโม จมฺมกาโร จ การโว สิปปิโน มตาติ

เอวํ สุทฺทวคคฺคฺกัฏฐิกาทิสฺส ตจฺจโกปิ “สิปปิตี วุตฺโต ๗ ตจฺจกาทโย หิ กโรนฺติ นิมนฺนฺติ ตจฺจกาทิกนฺติ การโว สิปปเมเตสมตฺถิตฺติ สิปปิโนติ จ วุจฺจนฺติ, ตสฺมา ตจฺจก-
 กมฺมมฺปิ สิปปํ นาม ๗ ตมฺปิ หิ อตฺถาวหนโต มงฺคลํ ๗ ตตฺริมานิ วตฺถุณี ๗

อปิจ อีกอย่างหนึ่ง **ตจฺจโกปิ** แม้อ.ช่างตาก (**อาจริเยหิ**) อันอาจารย์ ท. วุตฺโต
 กล่าวแล้ว **อิตติ** ว่า “**สิปปิ** อ.ผู้มีศิลปะ” **อิตติ** ดังนี้ **สุทฺทวคคฺคฺกัฏฐิกาทิสฺส (ปกรณฺสุ)** ใน
 ปกรณฺ ท. มีสุทฺทวคคฺคฺกัฏฐิกาเป็นต้น **เอวํ** อย่างนี้ **อิตติ** คือ

“**ตจฺจโก (จ)** อ.ช่างตากด้วย **ตนฺตวಾಯ จ** อ.ช่างทอด้วย
รชโก จ อ.ช่างย้อมด้วย **นหาปีโต (จ)** อ.ช่างกลับกด้วย
จมฺมกาโร อ.ช่างหนัง **ปญฺจโม** ที่ ๕ **จ** ด้วย (**ปญฺจเทน**)
 อันบัณฑิต **มตา** รู้แล้ว **การโว** ว่าเป็นช่าง **สิปปิโน** ผู้มีศิลปะ”
อิตติ ดังนี้ ๗

หิ จริงอยู่ **ตจฺจกาทโย (การโว)** อ.ช่าง ท. มีช่างตากเป็นต้น (**ชเนหิ**) อันชน ท.
วุจฺจนฺติ ย่อมเรียก “**การโว**ติ ว่า “ช่าง” ดังนี้ (**วิคฺคเหน**) เพราะวิเคราะห์ **อิตติ** ว่า
 “**กโรนฺติ** ย่อมกระทำ **นิมนฺนฺติ** คือว่าย่อมสร้าง **ตจฺจกาทิกํ (กมฺม)** ซึ่งการงาน
 มีกรงานของช่างตากเป็นต้น” **อิตติ** ดังนี้ (**จ**) ด้วย “**สิปปิโนติ** ว่า “ผู้มีศิลปะ” ดังนี้
 (**วิคฺคเหน**) เพราะวิเคราะห์ **อิตติ** ว่า “**สิปปิ** อ.ศิลปะ **เอเตสํ (ชนาหํ)** ของชน ท. เหล่า
 นี้ **อตฺถิ** มีอยู่” **อิตติ** ดังนี้ **จ** ด้วย, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **ตจฺจกกมฺมมฺปิ** แม้อ.การ
 งานของช่างตาก **สิปปิ** นาม ชื่อว่าศิลปะ ๗ **หิ** จริงอยู่ **ตมฺปิ (สิปปิ)** อ.ศิลปะเมื่อนั้น
มงฺคลํ เป็นมงคล **อตฺถาวหนโต** เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์ (**โหติ**) ย่อมเป็น ๗
อิมานิ วตฺถุณี อ.เรื่อง ท. เหล่านี้ **ตตฺริ (ปพฺเพ)** ในข้อนั้น ๗

อีกอย่างหนึ่ง แม้อ.ช่างตาก อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า “ผู้มีศิลปะ” ดังนี้ ในปกรณฺมีสุทฺท-
 วคคฺคฺกัฏฐิกาเป็นต้น อย่างนี้ คือ

“ช่างตาก ๑ ช่างทอ ๑ ช่างย้อม ๑ ช่างกลบ ๑ และช่างหนัง
เป็นที่ ๕ บัณฑิตทั้งหลายรู้ว่าช่าง ผู้มีศิลปะ”

แท้จริง ช่างมีช่างตากเป็นต้น พวกชนย้อมเรียกว่า “ช่าง” เพราะวิเคราะห์ว่า ย้อมทำ
คือย้อมสร้างการงานมีงานของช่างตากเป็นต้น” และว่า “ผู้มีศิลปะ” เพราะวิเคราะห์ว่า
ศิลปะของชนเหล่านี้มีอยู่”, เพราะฉะนั้น แม้การงานของช่างตาก ชื่อว่าศิลปะ. แท้จริง
การงานแม้ นั้น ก็เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุนำประโยชน์มาให้. ในข้อนี้ มีเรื่องเหล่านี้
(เป็นอุทาหรณ์).

[๑๔๕] โพรธิ นาม พิมพิสารปุตโต ราชกุมารो ปจวีตเล อญเษิ ปาสาทะหิ อสทิสรูป
อากาเส อุปตมานามิว โกกนทํ นาม ปาสาทํ การะตวา วฑุฑกํ ปุจฉิ “กิตฺตยา
เอวรูปุ ปาสาทอ กตปุพฺโพ อุกาหุ ปจฺมสิปปเมว เต อิทนฺติ ฯ “ปจฺมสิปปเมว
เทวาทิ ฯ ราชกุมารो “สจายํ อญฺญสฺสาปิ เอวรูปุ ปาสาทํ กริสฺสติ, อญํ ปาสาทอ
อนจฺฉริโย ภวิสฺสติ, อิมํ มยา มาเรตุํ วา หตฺถปาเท วาสฺส ฉิทฺทิตุํ อุกฺขิณิ วาสฺส
อุปปาฏฺฐตุํ วฏฺฐตีติ จินฺเตตฺวา ตมตฺถํ อตฺตโน ปิยสหายกสฺส สญฺชिकाปุตฺตสฺส นาม
มาณวกสฺส กเถสิ ฯ มาณวโก “อนคฺโข สิปปิโก, มยิ ปสฺสนฺเต, มา นสฺสตุติ
วฑุฑกิสฺส สญฺญํ อทาสิ ฯ วฑุฑกํ “ภทฺทกนฺเต สามิ กตํ มม อารโจะนฺเตน,
อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามิติ อาท ฯ อเถกทิวสํ ราชกุมารो “กํ ปาสาทกมฺมํ
นิฏฺฐิตนฺติ ปุจฉิ ฯ “น เทว นิฏฺฐาติ, พฺหุ อวสิฏฺฐนฺติ ฯ “กํ นาม กมฺมํ อวสิฏฺฐนฺติ ฯ
“ปจฺฉา เทว อัจฉิขิสฺสามิ, นิสฺสารานิ ตาว สุกฺขทารุณิ ออาหารเปถาติ ฯ โส ตานิ
อาหาราเปสิ ฯ อถ นํ วฑุฑกํ “เทว อิตฺโต ปฏฺฐาย มม สนฺติกํ น อาคนฺตพฺพํ,
สุขุมกมฺมํ กโรนฺตสฺส หิ อญฺเษน สทฺธิ กเถนฺตสฺส วิกฺเขโป โหติ, อาหารเวลายํ ปน
มม ภริยว อาหารํ อหริสฺสตีติ อาท ฯ โส “สาธฺตติ วตฺวา ตสฺส อนิกฺขมนฺตถาย
เคหํ ปริกฺขิปิตฺวา อารกฺขํ จเปสิ ฯ วฑุฑกํปิ คพฺภะ นิสินฺโน ตานิ ทารุณิ
ตจฺเจตฺวา ครุพฺสกุณํ กตฺวา อาหารเวลาย อาคตํ ภริยํ “เคเห วิชฺชมานกํ สพฺพํ
วิกฺกัณฺตีตฺวา หิริญฺญสฺวณฺณํ คณฺหาหิ ภทฺเทติ วตฺวา นิฏฺฐิตกาเล “อชฺช สพฺเพปิ
ทารเก คเหตุวา อาคจฺเจยยาสีติ อาท ฯ सा दद्या अकालि च सो गृह्णतु पात्रासौ
स्पृष्टतवारो सुकृणुज्जिमिहि निसीतित्वा वात्पाเนन निकुमित्वा प्लायन्तो हिमवन्ते

โอตริตวา นคร มาเปตวา ตตถ รชช กเรตวา กฏจวาหโน นาม ราชา อโหสิ ฯ
 ฆมมปทสฺส อตตวคฺเค กฏจวาหนตฺถ ฯ

ราชกุมารโ อ.พระราชกุมาร พิมพิสารปุตโต ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร
 โพรธิ นาม พระนามว่าโพรธิ (วฑฺฒก) ยังช่างไม้ กเรตวา ให้กระทำแล้ว ปาสาทิ
 ซึ่งปราสาท โภกนท นาม ชื่อว่าโภกนท อสทิสรูปิ อันมีรูปไม่เหมือน อญฺเษหิ
 ปาสาทเหติ ด้วยปราสาท ท. เหล่าอื่น ปจฺวิตเล บนพื้นแห่งแผ่นดิน อุปฺปตมานํ อิว
 เพียงตั้งลอยอยู่ อากาเส ในอากาศ ปุจฺฉิ ตรีสทามแล้ว วฑฺฒก กะช่างไม้ อิติ ว่า
 “ปาสาทิ อ.ปราสาท เอวรูปิ อันมีอย่างนี้เป็นรูป ตยา กตฺตฺพุโพ เป็นปราสาท
 อันท่าน กระทำแล้วในกาลก่อน (โหติ) ย่อมเป็น ก็ หรือ อุทาหุ หรือว่า อิทํ
 (สิปฺปิ) อ.ศิลปะนี้ ปรมสิปฺปิ เอว เป็นศิลปะครั้งแรกนั้นเทียว เต ของท่าน (โหติ)
 ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ (วฑฺฒก) อ.ช่างไม้ (อาห) กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “เทว
 ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ (อิทํ สิปฺปิ) อ.ศิลปะนี้ ปรมสิปฺปิ เอว เป็นศิลปะครั้งแรก
 นั้นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ ราชกุมารโ อ.ราชกุมาร จินฺเตตฺวา
 ทรงดำริแล้ว อิติ ว่า “สเจ ถ้าวว่า อยํ (วฑฺฒก) อ.ช่างไม้ นี้ กริสฺสติ จักกระทำ
 ปาสาทิ ซึ่งปราสาท เอวรูปิ อันมีอย่างนี้เป็นรูป อญฺญสฺสาปิ (ปุคฺคฺลสฺส) แก่
 บุคคลแม่อื่นไซ้, อยํ ปาสาทิ อ.ปราสาทนี้ อนจฺฉริโย เป็นสิ่งไม่น่าอัศจรรย์
 ภวิสฺสติ จักเป็น, อิมํ (วฑฺฒก) มยา มาเรตุํ วา อ.อัน- อันเรา ยังช่างไม้ นี้ -ให้
 ตาย หรือ (มยา) หตฺถปาเท วา อสฺส (วฑฺฒกิสฺส) จินฺทิตฺตุํ หรือว่า อ.อัน- อัน
 เรา -ตัด ซึ่งมือและเท้า ท. ของช่างไม้ นั้น (มยา) อุกฺขิณี วา อสฺส (วฑฺฒกิสฺส)
 อุปฺปาฏฺเฏตุํ หรือว่า อ.อัน- อันเรา -ควักขึ้น ซึ่งนัยน์ตา ท. ของช่างไม้ นั้น วฏฺฏติ
 ย่อมควร” อิติ ดังนี้ กเถสิ ตรีสบอกแล้ว ตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น มาณวกฺสฺส
 แก่มาณพ สญฺชิกาปุตฺตสฺส นาม ชื่อว่าสัจฺจิกาบุตร ปิยสหายกฺสฺส ผู้เป็นสหาย
 เป็นที่รัก อตฺตโน ของตน ฯ มาณวโก อ.มาณพ (จินฺเตตฺวา) คิดแล้ว อิติ
 ว่า “สิปฺปิโก (ปุคฺคฺโล) อ.บุคคลผู้มีศิลปะ อนคฺโข เป็นผู้หาค่ามิได้ (หุตฺวา)
 เป็น, มยิ ครั้นเมื่อเรา ปสฺสนฺเต เห็นอยู่, มา นสฺสตุ จงอย่าฉิบหาย” อิติ ดังนี้
 อทาสิ ได้ให้แล้ว สญฺญํ ซึ่งสัญญาณ วฑฺฒกิสฺส แก่ช่างไม้ ฯ วฑฺฒก อ.ช่างไม้
 อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า “สามิ ข้าแต่นาย ภาทฺทํ (กมฺม) อ.กรรม อันเจริญ เต
 อันท่าน อาโรเจนฺเตน ผู้บอกอยู่ มม แก่กระผม กตฺติ กระทำแล้ว, อหิ อ.กระผม

ธานีสุสามิ จักรู้ (กิจจ) ซึ่งกิจ (มยา) กตตพพ อั้นอันกระผมพึงกระทำ เอตถ
 (วตถุมหิ) ในเรื่องนี้” อิติ ดังนี้ ฯ อก ครั้งนั้น เอกทิวส์ ในวันหนึ่ง ราชกุมารโ
 อ.พระราชกุมาร ปุจฉิ ตรัสถามแล้ว อิติ ว่า “ปาสาทกมม อ.การงานในปราสาท
 นิฏจติ สำเร็จแล้ว ก็ หรือ ?” อิติ ดังนี้ ฯ (วฑฒก) อ.ช่างไม้ (อาห) กราบทูลแล้ว
 อิติ ว่า “เทว ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ (ปาสาทกมม) อ.การงานในปราสาท น
 นิฏจติ ย่อมไม่สำเร็จ, พหุ (กมม) อ.การงานมาก อวสิฏจ เหลือลงแล้ว” อิติ
 ดังนี้ ฯ (ราชกุมารโ) อ.พระราชกุมาร (ปุจฉิ) ตรัสถามแล้ว อิติ ว่า “กมม อ.การ
 งาน ก็ นาม ชื่ออะไร อวสิฏจ เหลือลงแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ (วฑฒก) อ.ช่างไม้
 (อาห) กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “เทว ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ (อห) อ.ข้าพระองค์
 อาจิกขิสุสามิ จักทูลบอก ปจฉา ในภายหลัง, (ตุมเห) อ.พระองค์ (ปุคฺคฺล) ทรงยัง
 บุคคล ท. อาหาราเปถ จงให้นำมา สุกขทวารุหิ ซึ่งไม้อันแห้งแล้ว ท. นิสฺสารานิ อันมี
 แก่นออกแล้ว ตาว ก่อน” อิติ ดังนี้ ฯ โส (ราชกุมารโ) อ.พระราชกุมารนั้น (ปุคฺคฺล)
 ทรงยังบุคคล อาหาราเปสิให้นำมาแล้ว ตานิ (สุกขทวารุหิ) ซึ่งไม้อันแห้งแล้ว ท.
 เหล่านั้น ฯ อก ครั้งนั้น วฑฒก อ.ช่างไม้ อาห กราบทูลแล้ว น (ราชกุมาร) กะ
 พระราชกุมารนั้น อิติ ว่า “เทว ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ (ตุมเห) อ.ข้าพระองค์ น
 อาคนตพพ ไม่พึงเสด็จมา สนฺติกั สู้สำนัก มม ของข้าพระองค์ ปฏฺจาย จำเดิม
 อิต (กาลโต) แต่กาลนี้, หิ เพราะว่า วิกฺเขโป อ.ความฟุ้งซ่าน โหติ จะมี (มม)
 แก่ข้าพระองค์ กโรนฺตสฺส ผู้กระทำอยู่ สุขุมกมม ซึ่งการงานละเอียด กเถนฺตสฺส
 ผู้กล่าวอยู่ สทฺธิ กับ อญฺเณน (ปุคฺคฺล) ด้วยบุคคลอื่น, ปน แต่ว่า ภริยา
 อ.ภรรยาเที่ยว มม ของข้าพระองค์ อาหริสฺสติ จักนำมา อาหาร ซึ่งอาหาร
 อาหารเวลาย ในเวลาแห่งอาหาร” อิติ ดังนี้ ฯ โส (ราชกุมารโ) อ.พระราชกุมารนั้น
 วตฺวา ตรัสแล้ว อิติ ว่า “สาธฺ อ.ดีละ” อิติ ดังนี้ ปริกฺขิปิตฺวา ทรงล้อมแล้ว เคห
 ซึ่งเรือน อนิกฺขมนตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่การไม่ออกไป ตสฺส (วฑฒกิสฺส) แห่ง
 ช่างไม้ นั้น จเปสิ ทรงวางไว้แล้ว อารกฺข ซึ่งการอารักขา ฯ วฑฒกปิ แม้อ.ช่างไม้
 นิสินฺโน นั่งแล้ว คพฺเก ในห้อง ตจฺเจตฺวา ตกแล้ว ตานิ (สุกขทวารุหิ) ซึ่งไม้
 แห้ง ท. เหล่านั้น กตฺวา กระทำแล้ว ครุฬสฺสฺส ซึ่งนกครุฑ วตฺวา กล่าวแล้ว ภริย
 กะภรรยา อาคตฺ ผู้มาแล้ว อาหารเวลาย ในเวลาแห่งอาหาร อิติ ว่า “ภทฺเท
 ณะนางผู้เจริญ (ตฺว) อ.เธอ วิกฺกิณฺตฺวา ขายแล้ว (วตฺถุ) ซึ่งวัตถุ สพฺพ ทั้งปวง

วิชชมานกั อันมียอยู่ เคเห ในเรือน คณหาหิ จงถือเอา หิรญญสุวณณั ซึ่งเงินและทอง” อิติ ดังนี้ อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า “(ตุว) อ.เชอ คเหตุวา พาเอาแล้ว ทารเก ซึ่งเด็กชาย ท. สพุเพปิ แม่ทั้งปวง อชช ในวันนี้ อาคจเจยยาสิ ฟิงมา” อิติ ดังนี้ (ครุพสกุณสุส) นิฏจิตกาล ในกาลแห่งนกรุทสำเร็จแล้ว ฯ สา (ภริยา) อ.ภรรยา นั้น โอกาส ได้กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ฯ โส (วทุฏก) อ.ช่างไม้ นั้น กุตุตปาตราโส ผู้มีอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันบริโภคนแล้ว สพุตตทาโร ผู้เป็นไปกับด้วยบุตรและภรรยา นิสิติตวา นั่งแล้ว สกุณกุกุจิมหิ ในท้องของนกรุทมิตวา ออกไปแล้ว วาตปาเนน โดยช่องเป็นที่ตีมกินซึ่งลม ปลายนุโต หนีไปอยู่ โอตริตวา ข้ามลงแล้ว หิมวทุเต ที่ป่าหิมพานต์ มาเปตวา สร้างแล้ว นคร ซึ่งเมือง (ปุคคัล) ยังบุคคล กาทเรตวา ให้กระทำแล้ว รชช ซึ่งความเป็นแห่งพระราชชาติ (นคร) ในเมืองนั้น ราชา เป็นพระราช กฏจวาทโน นาม ชื่อว่ากฏจวาทนะ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ กฏจวาทนตถุ อ.เรื่องแห่งพระเจ้กฏจวาทนะ (อาคต) มาแล้ว อตตวาคเค ในอัตตวรรค ฐมมปทสุส แห่งธรรมบท ฯ

พระราชกุมารผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร พระนามว่าโพธิ ให้สร้างปราสาทชื่อว่าโกกนท มีรูปไม่เหมือนกับปราสาทอื่นบนพื้นปฐพี เป็นดุจว่าลอยอยู่ในอากาศ จึงตรัสถามช่างว่า “ปราสาทมีรูปอย่างนี้ ท่านเคยสร้างหรือ ? หรือว่า นี่เป็นศิลปะครั้งแรกของท่านโดยแท้”. ช่างกราบทูลว่า “ขอเดชะ นี่เป็นศิลปะครั้งแรกแท้จริง”. พระราชกุมารทรงดำริว่า “ถ้าช่างนี้ จักสร้างปราสาทมีรูปอย่างนี้แม่แก่ผู้อื่นไซ้ไร, ปราสาทนี้ ก็จักไม่น่าอัศจรรย์, ควรที่เราจะฆ่าช่างนี้เสีย ตัดมือเท้าของเขาเสีย หรือควักนัยน์ตาของเขาเสีย” ดังนี้แล้ว จึงตรัสบอกเรื่องนั้นแก่มาณพชื่อว่าสัตยชิกาบุตร ผู้เป็นสหาย ผู้เป็นที่รักของพระองค์. มาณพคิดว่า “ผู้มีศิลปะ เป็นผู้หาค่ามิได้, เมื่อเราเห็นอยู่ ขอเขาจงอย่าจับหายเลย” ดังนี้แล้ว ได้ให้สัตยชิกาบุตรแก่ช่าง. ช่างพูดว่า “นาย ท่านบอกแก่ข้าพเจ้า ทำดีแล้ว ข้าพเจ้าจักรู้จักที่ควรทำในเรื่องนี้” ต่อมาวันหนึ่ง พระราชกุมารตรัสถามว่า “การงานในปราสาท สำเร็จแล้วหรือยัง ?”. ช่างกราบทูลว่า “ยังไม่สำเร็จ พระเจ้าข้า, การงานยังเหลืออยู่มาก”. พระราชกุมารตรัสว่า “การงานชื่ออะไร ? ยังเหลืออยู่”. ช่างกราบทูลว่า “ข้าพระองค์จะทูลในภายหลัง ขอพระองค์ได้โปรดให้คนชนไม้แห้งที่ไม่มีแก่นมาก่อนเถิด พระเจ้าข้า”. พระราชกุมารนั้น ก็ให้คนชนไม้เหล่านั้นมาแล้ว. ลำดับนั้น ช่างจึงทูลพระราชกุมารนั้นว่า “พระเจ้าข้า จำเดิมแต่เข้าไป พระองค์ไม่ควร

มาสู่สำนักของข้าพระองค์, เพราะว่า เมื่อข้าพระองค์ทำการงานที่ละเอียดอยู่ เมื่อพูดกับคนอื่น ความฟุ้งซ่านก็จะมี, แต่ในเวลาอาหาร ภรรยาของข้าพระองค์เท่านั้น จักนำอาหารมาให้”. พระราชกุมารนั้นตรัสว่า “ดีละ” ทรงวางการอาร์กขา ล้อมเรือนไว้ เพื่อประโยชน์จะไม่ให้เขาหนีออกไปได้. ฝ่ายช่างหนึ่งในห้อง ถากไม้เหล่านั้น ทำให้เป็นนกกครุฑ กล่าวกับภรรยาผู้มาในเวลาอาหารว่า “นางผู้เจริญ เธอขายของทุกอย่างที่มีอยู่ในเรือน แล้วจงถือเอาเงินและทอง” ในเวลานกครุฑเสร็จ กล่าวว่่า “วันนี้ เธอพาเอาเด็กแม่ทุกๆ คน ฟังมา”. ภรยานั้นทำเหมือนอย่างนั้น. เขาได้รับทานอาหารเช้าแล้ว พร้อมกับบุตรและภรรยา นั่งในห้องนก หนีออกทางหน้าต่าง ข้ามลงที่ป่าหิมพานต์ สร้างเมือง ครองราชย์ในเมืองนั้น ได้เป็นพระราชอาชญาพระนามว่า กัฏฐวาหนะ. เรื่องพระเจ้ากัฏฐวาหนะ มาในอรรถวรรค แห่งธรรมบท.

[๑๔๖] อตีเต พาราณสีย โเอโก รุกขวฑุฃกั สเก อาจริยเก อหุติโย อโหสิ ๗ ตสฺส ลิสฺสา โสฬส เตเสวเกกสฺส สหสฺสอนฺเตวาลิกา ๗ อิติ เต สฬุเพ สตฺตรสาธิกา โสฬสสหสฺสมตฺตา ๗ เต อรณฺณํ คนฺตุวา ตตฺถ นานาปาสาทิกติโย กตฺวา กุลลํ พนฺธิตฺวา กงฺคาย พาราณสี อาเนตฺวา วิภิกฺขิตฺวา ชีวิตํ กปฺเปสุ ๗ เต เอกทิวสํ “น สกฺกา วฑุฃกิกมฺเมน นิจฺจํ ชีวิตุํ, ทฺวกรณฺหิ ชรากาเล เอตฺนฺติ มนฺเตตฺวา อุกฺมฺพราทีหิ นิสฺสารกฺกุเจหิ สกฺุณฺ กตฺวา ปุตฺตทาเรหิ สทฺธิ เตสมฺพฺภนฺตรํ ปวิสิตฺวา หิมวฺนฺตํ คนฺตุวา ตตฺถ อรณฺณสมฺมํ นคเร รชชํ คณฺหีสฺ ๗ อถ เต โสฬส ลิสฺสา อาจริยํ รชเช อภิสฺมิจฺจิตฺวา สยํ อมจฺจกฺุจาเน อฏฺุจฺสุ ๗ โส “กฺุฏฺฐวาทโน ราชาทิ ปากโฏ ติมฺปิ นครํ เตน คหิตตฺตา กฺุฏฺฐวาทนํ นาม ชาตํ ตถา สกฺล- รฏฺุจฺปี ๗

อตีเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว รุกขวฑุฃกั อ.ช่างไม้ โเอโก คนหนึ่ง พาราณสีย ในเมืองพาราณสี อหุติโย เป็นผู้ไม่เป็นที่สอง อาจริยเก ในท่านผู้เป็นอาจารย์ สเก ผู้เป็นของตน อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๗ ลิสฺสา อ.ศิษย์ ท. ตสฺส (วฑุฃกิสฺส) ของช่างไม้ นั้น โสฬส มีสิบหกคน (อเหสุ) ได้เป็นแล้ว, สหสฺสอนฺเตวาลิกา อ.อันเตวาลิกหนึ่ง พัน ท. (อเหสุ) ได้มีแล้ว เตสุ (ลิสฺเสสุ) เอเกกสฺส (ลิสฺสสฺส) แก่- ในศิษย์ ท. เหล่า นั้นหนา -ศิษย์คนหนึ่ง ๗ เต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น สฬุเพ ทั้งปวง โสฬส-

สหสฺสมตฺตา มีพันสิบหกเป็นประมาณ สตฺตรสาธิกา อันยิ่งด้วยสิบเจ็ด (อฺหฺลฺ) ได้เป็นแล้ว อิติ ด้วยประการฉะนี้ ๗ เต (ขนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว อรณฺณํ สฺปฺปา กตฺวา กระทำแล้ว นานาปาสาทวิกตฺโย ซึ่งชนิดแห่งปราสาทต่างๆ ท. ตตฺถ (อรณฺณ) ในป่านั้น พนฺธิตฺวา ผูกแล้ว กุลฺลํ ซึ่งแพ อาเนตฺวา นำมาแล้ว พาราณสี สู่เมืองพาราณสี คงคาย ตามแม่น้ำคงคา วิกฺกีนฺตฺวา ชายแล้ว กปฺเปสฺสุ สำเร็จแล้ว ชีวิตํ ซึ่งชีวิต ๗ เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง เต (ขนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น มนฺเตตฺวา ปรึกษากันแล้ว อิติ ว่า “(อมฺเหหิ) อันเรา ท. น สกฺกา ไม่อาจ ชีวิตฺุ เพื่ออันเป็นอยู่ วฑฺฒกิกมฺเมน ด้วยการงานของช่างไม้ หิจฺจํ เนื่องนิตฺยํ, หิ เพราะ ว่า เอตํ (กมฺม) อ.การงานนั้น ทุกฺกัรํ เป็นการงานอันบุคคลกระทำได้โดยยาก ชรกาเล ในกาลแก่ (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ กตฺวา กระทำแล้ว สกฺุณฺเน ซึ่งนก ท. นิสฺสารกฺกุเจหิ ด้วยไม้มีแก่นออกแล้ว ท. อุทุมฺพราทีหิ มีไม้มะเดื่อเป็นต้น ปวิสิตฺวา เข้าไปแล้ว อพฺพนฺตฺริ สู่ภายใน เตสํ (สกฺุณานํ) ของนก ท. เหล่านั้น สทฺธิ กับ ปุตฺตทาเรหิ ด้วยบุตรและภรรยา ท. คนฺตฺวา ไปแล้ว หิมวณฺตํ สฺปฺปา หิมพานต์ คณฺหิสฺสุ ยึดเอาแล้ว รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชานคร ในเมือง ตตฺถ อรณฺณสฺมึ ในป่านั้น ๗ อถ ครั้งนั้น สิสฺสา อ.ศิษย์ ท. โสฬส สิบหก เต เหล่า นั้น อภิสฺมิจิตฺวา อภิเชกแล้ว อาจริยํ ซึ่งอาจารย์ รชฺเช ในความเป็นแห่งพระราชานคร อญฺฺจิสฺสุ ได้ดำรงอยู่แล้ว อมจฺจญฺฺจาเน ในตำแหน่งแห่งอำมาตย์ สยํ ด้วยตนเอง ๗ โส (ราชา) อ.พระราชนั้น ปากโฏ ปรากฏแล้ว อิติ ว่า “ราชา อ.พระราชา กญฺฺจวาทโน พระนามว่ากญฺฺจวาทนะ” อิติ ดังนี้, ตมฺปิ นครํ อ.เมืองมั่นนั้น กญฺฺจวาทนํ นาม มีชื่อว่ากญฺฺจวาทนะ ชาตํ เกิดแล้ว (ตสฺส นครสฺส) เตน (รณฺญา) คหิตตฺตา เพราะความที่ แห่งเมืองนั้น เป็นเมืองอันพระราชนั้น ทรงยึดเอาแล้ว, ตถา อ.เหมือนอย่างนั้น สกฺลรณฺฺจปี แม้ อ.แวนแคว้นทั้งสิ้น (กญฺฺจวาทนํ นาม) มีชื่อว่ากญฺฺจวาทนะ (ชาตํ) เกิดแล้ว ๗

ในอดีตกาล มีช่างไม้คนหนึ่ง ในเมืองพาราณสี ไม่มีคนที่สองในสำนักอาจารย์ของตน. เขามีศิษย์ ๑๖ คน, ในบรรดาศิษย์เหล่านั้น แต่ละคนมีอันเตวาลิกคนละ ๑,๐๐๐ คน. คนเหล่านั้นทั้งหมดประมาณ ๑๖,๐๑๗ คน ด้วยประการฉะนี้. เขาเหล่านั้นไปสู่ป่า สร้างปราสาทประเภทต่างๆ ในป่านั้น ผูกแพ นำมาที่เมืองพาราณสี ทางแม่น้ำคงคา ชายเลี้ยงชีพ. วันหนึ่ง เขาเหล่านั้น ปรึกษากันว่า “พวกเราไม่อาจเพื่อจะเป็นอยู่เป็น

นิจ ด้วยงานของช่างไม้ได้, เพราะว่า ในคราวแก่ชรา งานของช่างไม้มัน ทำได้ยาก” จึงใช้ไม้ไม่มีแก่นทั้งหลายมีไม้มะเดื่อเป็นต้นทำเป็นนกทั้งหลาย เข้าไปในภายในของ นกเหล่านั้น กับด้วยบุตรและภรรยา ไปสู่ป่าหิมพานต์ ยึดราชสมบัติในเมืองในป่านั้น. ที่นั่น ศิษย์ ๑๖ คนเหล่านั้น อภิเษกอาจารย์ไว้ในความเป็นพระราชา ตนเองได้ดำรง ตำแหน่งอำมาตย์. พระราชาปรากฏพระนามว่า “พระเจ้ากัฏฐวาหนะ” แม้เมืองนั้นก็ชื่อว่ากัฏฐวาหนะ เพราะว่าเมืองนั้นถูกพระเจ้ากัฏฐวาหนะนั้นยึดครองไว้แล้ว, ถึง แวันแคว้นทั้งสิ้น ก็ชื่ออย่างนั้น.

.....

กัฏฐวาหนราชา อปรภาค กัสสปพุทธสส อุปปนนภาวํ สุตวา สปริวารเ โสฬส
 เชฏฐอมจเจ เปเสสิ “คจจถ ตาตา, ปวตฺตี ชานาถาติ ๕ เต คจจนฺดา “ยถิ พุทฺโธ
 อุปปโน, นาคมิสสาม, ยถิ น อุปปโน, อาคมิสสามาติ วทีสุ ๕ อถ ราชา อตฺตโน
 ภาคิเนยฺย โสฬสมจฺจปริยาปนฺนํ เอกํ อมจจํ “ตาต ตฺวํ ปจฺจาคนฺตฺวา มยฺหํ
 อาโรเจหิตี อาห ๕ โส “สาธฺฐติ สมปฺปฏิจฺฉิ ๕ เต สพฺเพปิ สพฺพตฺถ เอรตฺตติวาเสน
 คนฺตฺวา พาราณสี สมปตฺตา ๕ สมปตฺเตสฺ จ เตสฺ สตฺถา ปรีนิพฺพายิ ๕ เต “อโห
 ทฺุรฺมทฺุชานํ อากนฺตฺวา ทสฺสนมตฺตํ น ลภิมฺหาติ ปรีเทวมานา สตฺถารา ทินฺโนวาทํ
 กตฺตฺกามา ตํ ภาคิเนยฺยามจจํ จเปตฺวา สพฺเพ ปพฺพชฺชีสุ ๕ ภาคิเนยฺโย ปน สตฺถ
 ฐมฺมกรกสฺงฆาตํ ปรีโภกธาตํ เอกญจ เถรํ คเหตฺวา กัฏฐวาหนรฺฏจํ คโต ๕ ราชา
 เถรสฺส ฐมฺมํ สุตฺวา วิหารํ กาเรตฺวา เจตฺยํ ปตฺติฏฺฐาเปตฺวา ทานาทิกํ ปุณฺณํ
 กตฺวา ยาวตายุกํ จตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติ ๕ เตปิ ปพฺพชฺชิตา กาลํ กตฺวา ตสฺเสว
 รณฺโณ ปรีวารา อหฺลํ ๕ เต เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทเวสฺสุ เขเปตฺวา อมฺหากํ สตฺถริ
 อนุปฺปนฺเนยฺเว เทวโลกโต จวีสุ ๕ เตสฺ อจฺฉริโย มหาโกสฺสรณฺโณ ปุโรหิตฺกุล
 นิพฺพตฺติ ๕ “พาวรีตฺติสฺส นามํ ๕ อวเสสา สวตฺถิยํ พฺุราหฺมณฺกุลฺเลสุ ๕ เตสฺ ปุพฺเพ
 โสฬส เชฏฺฐนฺตฺเววาสินฺโน พาวรีสฺส สนฺติเก สิปฺปี อุกฺคหฺลํ ๕ อิตเร โสฬสนฺนํ
 เชฏฺฐนฺตฺเววาสินฺนํ สนฺติเก ๕ ตทา มหาโกสฺสรราชา มโต ๕ ปเสนทิกุมาริ ราชา
 หุตฺวา อตฺตโน ปิตรา ทินฺนญจ อญฺญญจ โภคํ พาวรีสฺส อทาสิ ๕ โส กิร
 กุมารกาเล พาวรีสฺส สนฺติเก สิปฺปี อุกฺคณฺหิ ๕

อปรภาค ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก กัฏฐวาหนราชา อ.พระราชานามว่ากัฏฐ-

วาหนะ สุตวา ทรงสดับแล้ว กัสสปพุทธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ซึ่งความที่ แห่ง
 พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ทรงอุบัติขึ้นแล้ว เปเสสิ ทรงส่งไปแล้ว เชฏฺฐอมฺมจฺเจ
 ซึ่งอำมาตย์ผู้เจริญที่สุด ท. โสฬส ลีบหกคน สปรีวาเร ผู้เป็นไปกับด้วยบริวาร
 (วจเนน) ด้วยพระดำรัส อิติ ว่า “ตาดตา ดูก่อนพ่อ ท. (ตุมฺเห) อ.ท่าน ท. คจฺฉณ
 จงไป, (ตุมฺเห) อ.ท่าน ท. ชานาถ จงรู้ ปวตฺตติ ซึ่งความเป็นไปทั่ว” อิติ ดังนี้ ฯ เต
 (อมฺมจฺจา) อ.อำมาตย์ ท. เหล่านั้น คจฺฉนฺตวา เมื่อไป วทิสฺสุ กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “ยทิ
 ฌิว่า พุทฺโธ อ.พระพุทฺธเจ้า อุปฺปนฺนโห เสตฺติจฺอุบฺติขึ้นแล้วไซ้, (มยฺ) อ.ข้าพระองค์
 ท. น อาคมิสฺสาม จักไม่มา, ยทิ ฌิว่า (พุทฺโธ) อ.พระพุทฺธเจ้า น อุปฺปนฺนโห
 ไม่เสตฺติจฺอุบฺติขึ้นแล้วไซ้, (มยฺ) อ.ข้าพระองค์ ท. อาคมิสฺสาม จักมา” อิติ ดังนี้ ฯ
 อถ ครั้งนั้น ราชา อ.พระราชา อาห ตรัสแล้ว อมฺมจฺจ กะอำมาตย์ เอกํ คนหนึ่ง
 โสฬสอมฺมจฺจปริยาปฺนฺนํ ผู้นับเนื่องแล้วในอำมาตย์ลีบหกคน ภาคิเนยฺยํ ผู้เป็นหลาน
 อตฺตโน ของตน อิติ ว่า “ตาดตา ดูก่อนพ่อ ตฺวํ อ.เธอ ปจฺจาคนฺตวา กลับมาแล้ว
 อาโรเจหิ จงบอก มยฺหิ แก่เรา” อิติ ดังนี้ ฯ โส (อมฺมจฺโจ) อ.อำมาตย์นั้น สมฺปฏฺิจฺฉิ
 ทูลรับพร้อมแล้ว อิติ ว่า “สาธุ อ.ดีละ” อิติ ดังนี้ ฯ เต (อมฺมจฺจา) อ.อำมาตย์
 ท. เหล่านั้น สพฺเพปิ แม่ทั้งปวง คนฺตวา ไปแล้ว เอกฺรตฺติวาเสน ด้วยการอยู่สิ้น
 ราตรีหนึ่ง สพฺพตฺถ (จาเนสฺสุ) ในที่ ท. ทั้งปวง สมฺปตฺตวา ถึงพร้อมแล้ว พาราณสี
 ซึ่งเมืองพาราณสี ฯ จ แต่ว่า เตสฺสุ (อมฺมจฺเจสฺสุ) ครั้นเมื่ออำมาตย์ ท. เหล่านั้น
 สมฺปตฺเตสฺสุ ถึงพร้อมแล้ว, สตฺถา อ.พระศาสดา ปรีนิพฺพายิ ปรีนิพพานแล้ว ฯ เต
 (อมฺมจฺจา) อ.อำมาตย์ ท. เหล่านั้น ปรีเทวมานา คร่ำครวญอยู่ อิติ ว่า “อโห โอ
 (มยฺ) อ.เรา ท. อาคนฺตวา มาแล้ว อทฺธานํ สันระยะทาง ทูริ อันไกล น ลภิมฺหา
 ไม่ได้แล้ว ทสฺสนมตฺตํ (การณํ) ซึ่งเหตุ สักว่าการเห็น” อิติ ดังนี้ กตฺตูกามา
 เป็นผู้ใคร่เพื่ออันกระทำ สตฺถารา ทินฺโนวาทํ ซึ่งพระโอวาท อันพระศาสดา ทรง
 ประทานแล้ว (หุตฺวา) เป็น สพฺเพ ทั้งปวง ปพฺพชิสฺสุ บวชแล้ว จเปตฺวา เว้น ตํ
 ภาคิเนยฺยามจฺจํ ซึ่งอำมาตย์ผู้เป็นหลานนั้น ฯ ปน แต่ว่า (อมฺมจฺโจ) อ.อำมาตย์
 ภาคิเนยฺโย ผู้เป็นหลาน คเหตุวา พาเอาแล้ว ปรีโภคธาตฺตุ ซึ่งบริโภคธาตฺตุ ธมฺม-
 กรกสงฺฆาตฺ อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าธรรมกรก สตฺถุ ของพระศาสดา จ ด้วย เถริ
 ซึ่งพระเถระ เอกํ รูปหนึ่ง จ ด้วย คโต ไปแล้ว กฏฺฐวาหนฺรฏฺฐํ สู่แว่นแคว้นชื่อว่า
 กัฏฐวาหนะ ฯ ราชา อ.พระราชา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว ธมฺมํ ซึ่งธรรม เถรสฺส ของ

พระเถระ (บุคคล) ทรงยังบุคคล การเรตวาให้กระทำแล้ว วิหาร ซึ่งวิหาร (บุคคล) ทรงยังบุคคล ปฏิฐาเปตวา ให้ตั้งไว้เฉพาะแล้ว เจตีย์ ซึ่งพระเจตีย์ กตวา ทรงกระทำแล้ว ปุณฺณ ซึ่งบุญ ทานาทิกัม มีทานเป็นต้น จตฺวา ทรงดำรงอยู่แล้ว ยาวตายุกั ตลอดกำหนดเพียงไรแต่พระชนมายุ นิพฺพตฺติ ทรงอุปบัติแล้ว เทวโลก ในเทวโลก ๙ เตปิ (อมจฺจา) อ.อำมาตย์ ท. แม่เหล่านั้น ปพฺพชิตฺวา บวชแล้ว กตฺวา กระทำแล้ว กาลั ซึ่งกาละ ปริวารฺรา เป็นปริวาร ตสฺส เอว รมฺโฆ ของพระราชานั้นนั้นเทียว อเหตุสฺ ใต้เป็นแล้ว ๙ เต (เทวปฺตฺตา) อ.เทพบุตร ท. เหล่านั้น พุทฺธนฺตรึ ยังพุทฺธนฺตร เอกั หนึ่ง เขเปตฺวา ให้สิ้นไปแล้ว เทเวสุ ในเทวโลก ท., สตฺถริ ครั้นเมื่อพระศาสดา อมฺหากั ของเรา ท. อนฺุปฺนฺุเน เอว ไม่เสด็จอุปบัติขึ้น แล้วนั้นเทียว, จวิสฺสุ เคลื่อนแล้ว เทวโลกโต จากเทวโลก ๙ เตสุ (เทวปฺตฺเตสุ) อจฺริโย (เทวปฺตฺโต) อ.- ในเทพบุตร ท. เหล่านั้นหนา -เทพบุตรผู้เป็นอาจารย์ นิพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว ปุโรหิตฺกุเล ในตระกูลแห่งปุโรหิต มหาโกสลรมฺโฆ ของพระราชาพระนามว่ามหาโกสล ๙ (วจนั) อ.คำ อิติ ว่า “พาวรี อ.พาวรี” อิติ ดังนี้ นามั เป็นชื่อ อสฺส (อจฺริยสฺส) ของอาจารย์นั้น (โหติ) ย่อมเป็น ๙ อวเสสา (เทวปฺตฺตา) อ.เทพบุตร ท. ผู้เหล็อลง นิพฺพตฺติสฺ บังเกิดแล้ว พฺราหมณฺกุเลสุ ในตระกูลแห่งพราหมณ์ท. สวตฺถิโยในเมืองสาวัตถี ๙ เตสุ (ชเนสุ) ปุพฺเพ โสฬส เขฎฺจนฺเตวาสิโน อ.- ในชน ท. เหล่านั้นหนา -อันเตวาสิกผู้เจริญที่สุด ท. สิบหก ในกาลก่อน อุกฺคเหตุสฺ เรียนเอาแล้ว สิปปิ ซึ่งศีลปะ สนฺติเก ในสำนัก พาวรีสฺส ของพราหมณ์ชื่อว่า พาวรี ๙ อิตฺเร (ชนา) อ.ชน ท. นอกนี้ (อุคฺคเหตุสฺ) เรียนเอาแล้ว สนฺติเก ในสำนัก เขฎฺจนฺเตวาสินั ของอันเตวาสิกผู้เจริญที่สุด ท. โสฬสนฺนํ สิบหก ๙ ตทา ในกาลนั้น มหาโกสลราชา อ.พระราชาพระนามว่ามหาโกสล มโต สวรรคตแล้ว ๙ ปเสนทิกุมาริ อ.พระราชกุมารพระนามว่าปเสนทิ ราชา เป็นพระราชา หุตฺวา เป็นอทาสิ ใต้พระราชทานแล้ว (จานั) ซึ่งตำแหน่ง อตฺตโน ปิตฺรา ทินฺนํ จ อันอันพระราชบิดา ของพระองค์ พระราชทานแล้วด้วย อญฺญํ จ โภคั ซึ่งโภคะอื่นด้วย พาวรีสฺส แก่พราหมณ์ชื่อว่าพาวรี ๙ กิริ ได้ยินว่า โส (ปเสนทิราชา) อ.พระราชา พระนามว่าปเสนทินั้น อุกฺคณฺหิ ทรงเรียนเอาแล้ว สิปปิ ซึ่งศีลปะ สนฺติเก ในสำนัก พาวรีสฺส ของพราหมณ์ชื่อว่าพาวรี (อตฺตโน) กุมารกาเล ในกาลแห่งพระองค์ทรงเป็นพระกุมาร ๙

ในเวลาต่อมา พระเจ้ากัฏฐวาหนะทรงสดับความที่พระพุทธรูปเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ทรงอุบัติขึ้นแล้ว ทรงส่งอำมาตย์ผู้ใหญ่ ๑๖ คนไปพร้อมกับบริวาร รับสั่งว่า “ไปเกิด พ่อทั้งหลาย, เธอทั้งหลายจงรู้ความเป็นไป”. อำมาตย์เหล่านั้น เมื่อจะไป กราบทูลว่า “ถ้าพระพุทธรูปเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว, พวกข้าพระองค์จักไม่มา, ถ้ายังไม่ทรงอุบัติขึ้น, พวกข้าพระองค์จักมา”. ที่นั่น พระราชาตรัสกะอำมาตย์ผู้หนึ่ง ซึ่งนับเนื่องในอำมาตย์ ๑๖ คน ผู้เป็นหลานของพระองค์ว่า “พ่อ เธอกลับมาแล้ว จงบอกแก่เรา”. เขาทูลรับ พระราชโองการแล้วว่า “ขอเดชะ”. พวกอำมาตย์เหล่านั้นแม่ทั้งหมด ไปโดยการพัก เพียงคืนเดียว ในทุกที่ ถึงเมืองพาราณสี. ก็เมื่ออำมาตย์เหล่านั้นถึงแล้ว, พระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว. อำมาตย์เหล่านั้น คร่ำครวญอยู่ว่า “โอ พวกเรามาสิ้นทางไกล ไม่ได้สักว่าการเห็น” เป็นผู้ประสงค์จะทำโอวาทที่พระศาสดาทรงประทานไว้ เว้น อำมาตย์ผู้เป็นหลานนั้น ทุกคนพากันบวชแล้ว. ส่วนหลานถือเอาปริภคชาตูกถาคือธรรมกรของพระศาสดา และพระเถระรูปหนึ่ง ไปยังแคว้นกัฏฐวาหนะ. พระราชาทรงสดับธรรมของพระเถระ รับสั่งให้สร้างวิหาร ให้ประดิษฐานพระเจดีย์ ทรงทำบุญมีถวายทานเป็นต้น ทรงดำรงอยู่ตลอดพระชนม์ชีพ ทรงบังเกิดบนเทวโลก. พวกอำมาตย์แม่เหล่านั้นบวชแล้ว ทำกาละ ได้เป็นบริวารของพระราชาพระองค์นั้นนั่นแหละ. เขาเหล่านั้นยังพุทธรูปหนึ่งให้สิ้นไปในเทวโลกทั้งหลาย เมื่อพระศาสดาของพวกเรา ยังไม่เสด็จอุบัติขึ้นนั่นแหละ ก็เคลื่อนจากเทวโลก. บรรดาเทพบุตรเหล่านั้น เทพบุตรผู้เป็นอาจารย์ บังเกิดในตระกูลปุโรหิต ของพระราชาพระนามว่ามหาโกศล. คำว่า “พาวรี” เป็นชื่อของเขา. เทพบุตรที่เหลือ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในเมืองสาวัตถี. บรรดาชนเหล่านั้น ชนผู้เป็นอันเตवासิกผู้ใหญ่ ๑๖ คนในกาลก่อน เรียนศิลปะในสำนักของพราหมณ์พาวรี. พวกชนนอกนี้ เรียนศิลปะในสำนักของพวกชนผู้เป็นอันเตवासิกผู้ใหญ่ ๑๖ คน. ในคราวนั้น พระเจ้ามหาโกศลสวรรคตแล้ว. ปเสนทิกุมารเป็นพระราชา ได้พระราชทานตำแหน่งที่พระราชบิดาของพระองค์พระราชทานและ โภคะอื่น แก่พราหมณ์พาวรี. นัยว่า ท้าวเธอทรงศึกษาศิลปะในสำนักของพราหมณ์พาวรี ในครั้งเป็นพระราชกุมาร.

.....
 อบรมภาเค พาวรี ราชานํ อนุชานาเปตฺวา สห สิสฺเสหิ ตาปสฺสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา

อนุภกเมน โคธวารินทีกุล คนตวา ตตถ วสิตวา ผลาผลเน ชีวิตํ กปเปสิ ๕
 ตสฺมี วสนฺเต อมหากํ สตุถา โลเก อุทปาติ ๕ โส อปรภาเค พุทฺธูปปาท์ สุตฺวา
 ปุริมฺนเยเนว สพุเพ สปริวาระ โสฬส เชฏฺจนฺเตवासินฺ เปเสสิ ๕ เต คนตวา
 สุตฺตนิปาตาวसानเ ปารายนวกุเค วุตฺตนเยน สตุถุ เทสนํ สุตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ
 อรหตฺตํ ปตฺวา เอหิกฺกขุ อหฺลฺลํ จเปตฺวา ปิงฺคิยํ นาม มาณวํ ๕ โส หิ พาวริสฺส
 ภาคิเนยโย โสฬสเชฏฺจนฺเตवासิปริยาปนฺโน น มยฺหํ มาตุโล เอวรूपํ วิจิตฺรํ เทสนํ
 โสตุํ ลภตฺตี เตน สินฺเนหฺวิกฺกเขเปเน อรหตฺตํ ปตฺตุํ อสฺกโกนฺโต อนาคามี เอหิกฺกขุ
 จ หุตฺวา ปจฺจาคนฺตวา พาวริสฺส พุทฺธูปปาท์ กเถตฺวา สตุถุ कुณํ วณฺณยนฺโต
 นิสฺสีทิ ๕ พาวรีปี ตํ สฺถนฺนโต ว นิสฺสีทิ ๕ ตํขณฺณเยว สตุถา เตสํ ฅาณฺปริปากํ
 ฅตฺวา สวตฺถิยํ จิตฺเตยว สฺถนฺนโณภาสํ มุญฺจ ๕ ปิงฺคิโย โอภาสํ ทิสฺวา กิมีทนฺติ
 วิโลเกนฺโต อตฺตโน สมนฺมุขา จิตํ วิย สตุถารํ ทิสฺวา สตุถา อาคโตติ อาห ๕
 พาวรี อุฏฺฐายาสนา อมฺชลฺลี ปคฺคยฺห อุฏฺฐาสิ ๕ สตุถา โอภาสํ ฅริตฺวา พาวริสฺส
 อตฺตानํ ทสฺเสตฺวา เตสํ ทฺวินฺนํ สປาຍ ฅมฺมํ เทเสสิ ๕ เทสนาวसानเ ปิงฺคิโย
 อรหา พาวรี อนาคามีติ ๕ ปารายนวกุคฺควณฺณนายํ กุฏฺจวาทนฺตฺถ ๕

อปรภาเคในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก พาวรี อ.พราหมณ์ชื่อว่าพาวรี ราชานํ ทูลยังพระ
 ราชา อนุชานาเปตฺวา ให้ทรงอนุญาติแล้ว ปพฺพชิตฺวา บวชแล้ว ตาปสປປพฺพชฺชํ
 บวชเป็นดาบส สห กับ สิสฺเสหิ ด้วยศิษย์ ท. คนตฺวา ไปแล้ว โคธวารินทีกุล สู่
 ฝั่งแห่งแม่น้ำชื่อว่าโคธาวรี อนุภกเมน ตามลำดับ วสิตฺวา อยู่แล้ว ตตถ (จาเน)
 ในที่นั้น กปเปสิ สำเร็จแล้ว ชีวิตํ ซึ่งชีวิต ผลาผลเน ด้วยผลไม้ไม่น้อยใหญ่ ๕ ตสฺมี
 (พาวริสฺมี) ครั้นเมื่อพราหมณ์ชื่อว่าพาวรีนั้น วสนฺเต อยู่อยู่, สตุถา อ.พระศาสดา
 อมหากํ ของเรา ท. อุทปาติ ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว โลเก ในโลก ๕ อปรภาเค ในกาล
 อันเป็นส่วนอื่นอีก โส (พาวรี) อ.พราหมณ์ชื่อว่าพาวรีนั้น สุตฺวา ฟังแล้ว พุทฺธูปปาท์
 ซึ่งการเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า เปเสสิ ส่งไปแล้ว เชฏฺจนฺเตवासินฺ ซึ่งอันเต-
 วาสิกผู้เจริญที่สุด ท. โสฬส สิบหกคน สปริวาระ ผู้เป็นไปกับด้วยบริวาร สพุเพ
 ทั้งปวง ปุริมฺนเยเนว เอว โดยนัยอันมีในก่อนนั้นเทียว ๕ เต (อนุเตवासิกา) อ.อันเต-
 วาสิก ท. เหล่านั้น คนตฺวา ไปแล้ว สุตฺวา ฟังแล้ว เทสนํ ซึ่งเทศนา สตุถุ ของพระ
 ศาสดา วุตฺตนเยน โดยนัยแห่งคำอันถูกกล่าวแล้ว ปารายนวกุเค ในปารายนวรรค
 สุตฺตนิปาตาวसानเ ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งสุตฺตนิบาต ปตฺวา บรรลุแล้ว อรหตฺตํ

ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ สห กับ ปฏิสมุภิกาทิ ด้วยปฏิสมุภิกาทิ ท. เอหิภิกขุ เป็นเอหิภิกขุ อหะสุได้เป็นแล้ว จเปตวา เวณ มาณวี่ ซึ่งมาณพ ปิงคิยี่ นาม ชื่อว่าปิงคิยะ ฯ ทิ เพราะว่า โส (ปิงคิโย) อ.มาณพชื่อว่าปิงคิยะนั้น ภาคิเนยโย เป็นหลาน พาวริสุส ของพราหมณ์ชื่อว่าพาวรี โสพสเชฏฺจนุเตวาสิปริยาปนุโน เป็นผู้ นับเนื่องแล้วในอันเตวาสิกผู้เจริญที่สุดสืบหกคน (หุตฺวา) เป็น (จินฺเตตฺวา) คิดแล้ว อิติ ว่า “มาตุโล อ.ลุง มยฺห์ ของเรา น ลภติ ย่อมไม่ได้ โสตุ์ เพื่ออันฟัง เทสน์ ซึ่งเทศนา วิจิตฺรึ อันวิจิตฺร เอวรูปึ อันมีอย่างนี้เป็นรูป” อิติ ดังนี้ อสกุโกนุโต ไม่อาจอยู่ ปตฺตุ์ เพื่ออันบรรลุ อรหตฺตึ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ เตน สิเนท-วิกุเขปน เพราะความฟุ้งซ่านเพราะความรักนั้น อนาคามี เป็นพระอนาคามี (จ) ด้วย เอหิภิกขุ เป็นเอหิภิกขุ จ ด้วย หุตฺวา เป็น ปจฺจาคนุตฺวา กลับมาแล้ว กเถตฺวา กล่าวแล้ว พุทฺธูปฺปาทำ ซึ่งการเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พาวริสุส แก่พราหมณ์ชื่อว่าพาวรี วณฺณนุโต นิสีทิ นึ่งพรรณนาอยู่แล้ว คุณึ ซึ่งพระคุณ สตฺถุ ของพระศาสดา ฯ พาวรีปิ แม้ อ.พราหมณ์ชื่อว่าพาวรี สุนฺนุโตว นิสีทิ นึ่งฟังอยู่ แล้วเทียว ตึ (สตฺถุ คุณวณฺณนึ) ซึ่งคำพรรณนาซึ่งพระคุณ ของพระศาสดานั้น ฯ ตฺขณึ เอว ในขณะนั้นนั้นเทียว สตฺถา อ.พระศาสดา ฃตฺวา ทรงทราบแล้ว ฃาณ-ปฺริปากึ ซึ่งความแกร่อบแห่งฃาณ เตสึ (ชฺนาคึ) ของชน ท. เหล่านั้น จิโต เอว ทรงดำรงอยู่แล้วนั้นเทียว สาวตฺถิยึ ในเมืองสาวัตถี มุญฺจิ ทรงเปล่งแล้ว สุวณฺโณภาสึ ซึ่งพระรัศมีเพียงดังทอง ฯ ปิงคิโย อ.มาณพชื่อว่าปิงคิยะ ทิสฺวา เห็นแล้ว โอภาสึ ซึ่งพระรัศมี (จินฺเตตฺวา) คิดแล้ว อิติ ว่า “อิทึ (การณึ) อ.เหตุนี้ ก็ อะไร” อิติ ดังนี้ วิโลเกนุโต เหลียวดูอยู่ ทิสฺวา เห็นแล้ว สตฺถารึ ซึ่งพระศาสดา จิตึ ฃว ราวกะผู้ดำรงอยู่แล้ว สมฺมุขา ในที่มีหน้าพร้อม อตฺตโน ของตน อาท กล่าวแล้ว อิติ ว่า “สตฺถา อ.พระศาสดา อาคโต เสด็จมาแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ พาวรี อ.พราหมณ์ชื่อว่าพาวรี อุกฺกฺจาย ลุกขึ้นแล้ว อาสนา จากอาสนะ ปคฺคยฺห อุกฺกฺจาสึ ได้ยืนประคองแล้ว อญฺชลิ ซึ่งอัญชลิ ฯ สตฺถา อ.พระศาสดา ฃริตฺวา ทรงแผ่ไปแล้ว โอภาสึ ซึ่งพระรัศมี ทสฺเสตฺวา ทรงแสดงแล้ว อตฺตานึ ซึ่งพระองค์ พาวริสุส แก่พราหมณ์ชื่อว่าพาวรี เทเสสิ ทรงแสดงแล้ว ธมฺมึ ซึ่งธรรม สປฺปายึ อันสປฺปายะ (ชฺนาคึ) แก่ชน ท. ทฺวินฺหนึ สอง เตสึ เหล่านั้น ฯ เทสฺนาวสาน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งเทศนา ปิงคิโย อ.มาณพชื่อว่าปิงคิยะ อรหา เป็นพระอรหันต์ (อโหสิ) ได้เป็นแล้ว,

พาวรี อ.พราหมณ์ชื่อว่าพาวรี **อนาคามี** เป็นพระอนาคามี (**อโหสิ**) ได้เป็นแล้ว **อิต** ดั้งนี้แล ฯ **กฏฐาพรวตถุ** อ.เรื่องแห่งพระพระราชานามว่ากัฏฐาพรวนะ (**อาคต**) มาแล้ว **ปารายนาคคณณนาย** ในอรรถกถาแห่งปารายนวรรค ฯ

ในกาลต่อมา พราหมณ์พาวรี ทูลขอพระบรมราชานุญาตแล้ว พร้อมด้วยพวกศิษย์ บวชเป็นดาบส ไปถึงฝั่งแม่น้ำโคธาวรีตามลำดับ อยู่ในที่นั้น เลี้ยงชีวิตด้วยผลไม้ไม่น้อยใหญ่. เมื่อพราหมณ์พาวรีอยู่, พระศาสดาของพวกเรา เสด็จอุบัติขึ้นในโลก. ต่อมา พราหมณ์พาวรีนั้น ฟังการอุบัติขึ้นของพระพุทธรเจ้าแล้ว ส่งอันเตวาสิกผู้เป็นหัวหน้า ๑๖ คน พร้อมบริวารทั้งหมดไป โดยนัยอันมีในกาลก่อนนั้นแหละ. อันเตวาสิกเหล่านั้นไปฟังเทศนาของพระศาสดา โดยนัยแห่งคำที่ถูกกล่าวไว้แล้วในปารายนวรรค ในที่สุดแห่งสุดตนิบาต บรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งปฏิบัติสมาธิ ได้เป็นเอหิภิกขุ เว้นปิงคิย-มาณพ. เพราะว่า ปิงคิยมาณพนั้น เป็นหลานของพราหมณ์พาวรี นับเนื่องในอันเตวาสิกผู้เป็นหัวหน้า ๑๖ คน คิดว่า “ลุงของเรา ย่อมไม่ได้เพื่อจะฟังเทศนาอันวิจิตรเห็นปานนี้” ไม่อาจเพื่อจะบรรลุพระอรหัต เพราะความฟุ้งซ่านเพราะความรักนั้น เป็นพระอนาคามี และเอหิภิกขุ กลับมา บอกการอุบัติขึ้นของพระพุทธรเจ้า แก่พราหมณ์พาวรี นิ่งพรรณนาพระคุณของพระศาสดา. แม้พราหมณ์พาวรี ก็นิ่งฟังคำพรรณนาพระคุณของพระศาสดานั้น. ในขณะนั้นเอง พระศาสดาทรงทราบความแสรบแห่งญาณของชนทั้งสองคนเหล่านั้น ทรงดำรงอยู่ในเมืองสาวัตถีนั้นแหละ ทรงเปล่งพระรัศมีดุจดวงคำ. ปิงคิยมาณพเห็นรัศมี คิดว่า “เหตุนี้อะไร ?” เหลียวแลดู เห็นพระศาสดา ผู้ทรงดำรงอยู่ในที่ต่อหน้าของตน จึงกล่าวว่า “พระศาสดาเสด็จมา”. พราหมณ์พาวรีลุกขึ้นจากอาสนะ ได้ยื่นประคองอัญชลี. พระศาสดาทรงแผ่พระรัศมี แสดงพระองค์ แก่พราหมณ์พาวรี ทรงแสดงธรรมอันสัพปายะแก่ชนทั้งสองเหล่านั้น. เวลาจบพระเทศนา ปิงคิยมาณพ ได้เป็นพระอรหันต์ พราหมณ์พาวรี ได้เป็นพระอนาคามี ดั้งนี้แล. เรื่องพระเจ้ากัฏฐาพรวนะมาในอรรถกถาแห่งปารายนวรรค.

.....

สิปปกถา ฯ

สิปปกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งศิลปะ (**นิฏฐิต**) จบแล้ว ฯ

จบ กถาว่าด้วยศิลปะ

วินโยติปทกถา

วินโยติปทกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งบทว่าวินัย (มยา) อันข้าพเจ้า

(วุจเจเต) จะกล่าว ฯ

กถาว่าด้วยบทว่าวินัย

[๑๔๗] วินโย นาม อณาการิยาการิยวเสน ทูวิโร ฯ ตตถ อณาการิยวินโย สตุตาปตติกฺข-
 ษนฺธานํ อณาปชฺชนํ ฯ โส อสงฺกิลเสสาปชฺชนเนน อาจารคุณวตฺถาปเนน จ สฺสิกฺขิโต
 อุกฺยโลกหิตสฺสขาวหนโต มงฺคลํ ฯ เอตถ จ อณาการิยวินโย สตุตาปตติกฺขษนฺธานํ
 อณาปชฺชนนฺติ อุกฺกฏฺจปริจฺเจทวเสน วุตฺตํ ฯ ตสฺมา สตุตฺสฺปิ อาปตติกฺขษนฺเชสฺสุ
 โย โย เยน อชฺฌาปนฺโน โหติ โส โส เตน วุฏฺฏานเทสนาหิ ปฏฺฐิกาทพุโพเยว ฯ
 อชฺฌาปนฺนาปิ หิ อาปตติกฺขษนฺธา วุฏฺฐิตา วา เทสิตา วา อนฺตรายํ น กโรนฺติ-
 เยว ฯ

วินโย นาม อณาการิยาการิยวเสน ทูวิโร ฯ ตตถ (อณาการิยาการิเยสฺสุ) อณาการิยวินโย
 สตุตาปตติกฺขษนฺธานํ อณาปชฺชนํ ฯ โส (อณาการิยวินโย ปพฺพชิตเนน) อสงฺกิลเสสาปชฺชนเนน (จ)
 อาจารคุณวตฺถาปเนน จ สฺสิกฺขิโต อุกฺยโลกหิตสฺสขาวหนโต มงฺคลํ (โหติ) ฯ เอตถ (วจเนสฺสุ
 วจณํ) จ อณาการิยวินโย สตุตาปตติกฺขษนฺธานํ อณาปชฺชนนฺติ (มยา) อุกฺกฏฺจปริจฺเจทวเสน
 วุตฺตํ ฯ ตสฺมา สตุตฺสฺปิ อาปตติกฺขษนฺเชสฺสุ โย โย (อาปตติกฺขษนฺโร) เยน (ภิกฺขุณา) อชฺฌาปนฺโน
 โหติ, โส โส (อาปตติกฺขษนฺโร) เตน (ภิกฺขุณา) วุฏฺฏานเทสนาหิ ปฏฺฐิกาทพุโพเยว ฯ อชฺฌาปนฺนาปิ
 หิ อาปตติกฺขษนฺธา (ภิกฺขุณา) วุฏฺฐิตา วา เทสิตา วา อนฺตรายํ น กโรนฺติ เอว ฯ

วินโย นาม ชื่อ อ.วินัย ทูวิโร มีอย่าง ๒ อณาการิยาการิยวเสน ด้วยสามารถแห่ง
 วินัยของผู้ไม่มีเรื้อนและผู้มีเรื้อน ฯ อณาปชฺชนํ อ.การไม่ต้อง สตุตาปตติกฺขษนฺธานํ
 ซึ่งกองแห่งอาบัติ ๗ กอง ท. ตตถ (อณาการิยาการิเยสฺสุ) อณาการิยวินโย ชื่อ
 ว่า- ในวินัยของผู้ไม่มีเรื้อนและผู้มีเรื้อน ท. เหล่านั้นหนา -วินัยของผู้ไม่มีเรื้อน ฯ โส
 (อณาการิยวินโย) อ.อณาการิยวินัยนั้น (ปพฺพชิตเนน) สฺสิกฺขิโต อันอันบรรพชิต
 ศีกษาศีแล้ว อสงฺกิลเสสาปชฺชนเนน (จ) เพราะการถึงซึ่งความไม่เศร้าหมองด้วย
 อาจารคุณวตฺถาปเนน จ เพราะการยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณคือความมีมรรยาทด้วย
 มงฺคลํ เป็นมงคล อุกฺยโลกหิตสฺสขาวหนโต เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์แก่กุล

และความสุขในโลกทั้งสอง (โหติ) ย่อมเป็น ๙ จ ก็ เอตถ (วจนฺสุ วจนฺ) อ.- ในคำ
 ท. เหล่านั้นหนา -คำ อิติ ว่า “อนาปชฺชนํ อ.การไม่ต้อง สุตตปาตตติกฺขนฺธานํ
 ซึ่งกองแห่งอาบัติ ๗ กอง ท. อนาการียวินโย ชื่อว่าอนาการียวินัย” อิติ ดังนี้
 (มยา) อันข้าพเจ้า วุตฺตํ กล่าวแล้ว อุกฺกฏฺฐปริจฺเจทวเสน ด้วยสามารถแห่งการ
 กำหนดอย่างอุกฤษฏ์ ๙ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น สุตฺตสฺสปี อาปตตติกฺขนฺธสฺส โย โย
 (อาปตตติกฺขนฺธ) อ.- ในกองแห่งอาบัติ ท. แม้ ๗ หนา -กองแห่งอาบัติใดๆ เยน
 (ภิกฺขุณา) อชฺฌมาปฺนฺโน เป็นกองแห่งอาบัติ อันภิกษุใด ต้องแล้ว โหติ ย่อมเป็น,
 โส โส (อาปตตติกฺขนฺธ) อ.กองแห่งอาบัตินั้นๆ เตน (ภิกฺขุณา) อันภิกษุนั้น
 ปฏิภาตพฺโพ เอว พิงกระทำคั้นนั้นเทียว วุฏฺฐานเทสนาหิ ด้วยวุฏฐานวิธีและ
 เทสนาวิธี ท. ๙ หิ จริงอยู่ อาปตตติกฺขนฺธา อ.กองแห่งอาบัติ ท. อชฺฌมาปฺนฺนาปิ
 แม้อันภิกษุต้องแล้ว (ภิกฺขุณา) อันภิกษุ วุฏฺฐิตา วา อยู่ประพฤติแล้วหรือ เทสิตา
 วา หรือว่าแสดงแล้ว น กโรหฺติ เอว ย่อมไม่กระทำนั้นเทียว อนฺตรายํ ซึ่งอันตราย ๙
 ขึ้นชื่อว่าวินัย มี ๒ อย่าง คือ วินัยของบรรพชิตและวินัยของคฤหัสถ์. ในบรรดาวินัย
 ของบรรพชิตและวินัยของคฤหัสถ์เหล่านั้น การไม่ต้องอาบัติ ๗ กอง ชื่อว่าวินัยของ
 บรรพชิต. อนาการียวินัยนั้น ที่บรรพชิตศึกษาดีแล้ว เพราะไม่ถึงความเศร้าหมองและ
 เพราะทำให้ตนตั้งอยู่ในคุณคือมรรยาท ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุนำประโยชน์
 เกื้อกูลและความสุขมาให้ในโลกทั้งสอง. ก็ในคำเหล่านี้ คำว่า “การไม่ต้องอาบัติ ๗
 กอง ชื่อว่าอนาการียวินัย” ข้าพเจ้ากล่าวด้วยสามารถการกำหนดอนาการียวินัยอย่าง
 อุกฤษฏ์. เพราะฉะนั้น ในอาบัติแม้ทั้ง ๗ กอง อาบัติกองใดๆ อันภิกษุใดจงใจต้อง
 แล้ว อาบัติกองนั้นๆ อันภิกษุนั้น พิงแสดงคินเสียด้วยวุฏฐานวิธีและเทสนาวิธีที่เดียว.
 เพราะว่ากองอาบัติแม้ที่จงใจต้องแล้ว อันภิกษุอยู่กรรมก็ดี แสดงเสียก็ดี ย่อมไม่ทำ
 อันตราย.

.....

เตน อริฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนายํ วุตฺตํ สคฺคโมกฺขานํ อนฺตรายํ กโรหฺตีติ อนฺตรายิกา ๙
 เต กมฺมกฺกิลฺเสวิปากอุปฺวาทอาณาวีตติกฺกมวเสน ปญฺจวิธา ๙ ตตฺถ ปญฺจานนฺตริย-
 ฆมฺมา กมฺมนฺตรายิกา นาม ๙ ตถา ภิกฺขุณีทฺฐกมฺมํ ๙ ตํ ปน โมกฺขสฺเสว
 อนฺตรายํ กโรตี น สคฺคสฺส ๙ นียตมิจฺฉาทิฏฺฐิธมฺมา กิลฺเสนฺตรายิกา นาม ๙

ปณฺทกตฺริจฺจนคตอุภโตพฺยณฺชนกานํ ปฏฺฐิสฺสฺสฺสุมมา วิปាកนฺตฺราริภา นาม ๕
 อริยฺปุวาทา อฺปวาทนฺตฺราริภา นาม ๕ เต ปน ยาว อริเย น ขมาเปฺนฺติ,
 ตาวเทว น ตโต ปรี ๕ สณฺจิจฺจ อาปนฺนา อาปตฺติโย อาณาวีตฺติกมฺนฺตฺราริภา
 นาม ๕ ตาปี ยาว ภิกฺขุภาวํ วา ปฏฺฐิชาชาติ น วุฏฺฐาติ วา น เทเสติ วา
 ตาวเทว น ตโต ปฺรณฺติ ๕

เตน (อภฺยจฺกถาจาริเยน) อริยฺจฺจสิกฺขาปทวณฺณนายํ วุตฺตํ “(เย ธมฺมา) สคฺคโมกฺขานํ อนฺตฺราริ
 กโรนฺตีติ (เต ธมฺมา) อนฺตฺราริภา ๕ เต (อนฺตฺราริภา) กมฺมกฺกิลฺสฺวิปាកอฺปวาทอาณาวีตฺติกมวเสน
 ปญฺจวิธา (โหนฺติ) ๕ ตตฺถ (ปญฺจวิเธสฺสฺ อนฺตฺราริภธฺมฺเมสฺส) ปญฺจานนฺตฺริยธมฺมา กมฺมฺนฺตฺราริภา
 นาม (โหนฺติ) ๕ ตถา ภิกฺขุณีทฺฐสฺกกมฺมํ (กมฺมฺนฺตฺราริภา นาม โหนฺติ) ๕ ตํ (ภิกฺขุณีทฺฐสฺกกมฺมํ) ปน
 โมกฺขสฺเสว อนฺตฺราริ กโรติ, น สคฺคสฺส (อนฺตฺราริ กโรติ) ๕ นียตฺมิจฺฉาภิกฺขุธมฺมา กิลฺสฺนฺตฺราริภา
 นาม (โหนฺติ) ๕ ปณฺทกตฺริจฺจนคตอุภโตพฺยณฺชนกานํ ปฏฺฐิสฺสฺสฺสุมมา วิปាកนฺตฺราริภา นาม
 (โหนฺติ) ๕ อริยฺปุวาทา อฺปวาทนฺตฺราริภา นาม (โหนฺติ) ๕ เต (อฺปวาทนฺตฺราริภา) ปน,
 (อริยฺปุวาทกปฺคคฺลา) ยาว อริเย น ขมาเปฺนฺติ, ตาวเทว (อนฺตฺราริ กโรนฺติ),
 (อฺปวาทนฺตฺราริภา) น ตโต (อริยานํ ขมาปนฺโต) ปรี (อนฺตฺราริ กโรนฺติ) ๕ (ภิกฺขุณา) สณฺจิจฺจ
 อาปนฺนา อาปตฺติโย อาณาวีตฺติกมฺนฺตฺราริภา นาม (โหนฺติ) ๕ ตาปี (อาณาวีตฺติกมฺนฺตฺราริภา),
 (ภิกฺขุ) ยาว ภิกฺขุภาวํ วา ปฏฺฐิชาชาติ น วุฏฺฐาติ วา น เทเสติ วา, ตาวเทว (อนฺตฺราริ
 กโรนฺติ), (อาณาวีตฺติกมฺนฺตฺราริภา) น ตโต (ภิกฺขุณา ยถาปฺจฺเยน ปฏฺฐิกตโต อาปตฺติโต)
 ปรี (อนฺตฺราริ กโรนฺติ)” อิติ (วจนฺ) ๕

เตน เพราะเหตุนี้ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “(เย ธมฺมา) อ.ธรรม ท. เหล่าใด กโรนฺติ
 ย่อมกระทำ อนฺตฺราริ ซึ่งอันตฺราริ สคฺคโมกฺขานํ แก่สวรรค์และพระนิพพาน ท.
 อิติ เพราะเหตุนี้ (เต ธมฺมา) อ.ธรรม ท. เหล่านี้ อนฺตฺราริภา ชื่อว่าอันตฺราริภ-
 ธรรม. เต (อนฺตฺราริภา) อ.อันตฺราริภธรรม ท. เหล่านี้ ปญฺจวิธา มีอย่าง ๕
 กมฺมกฺกิลฺสฺวิปាកอฺปวาทอาณาวีตฺติกมวเสน ด้วยสามารถแห่งกรรม กิลฺส วิปាក
 อฺปวาทะ และอาณาวีตฺติกม (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๕ ปญฺจานนฺตฺริยธมฺมา อ.ธรรม
 อันให้ผลในภพอันไม่มีระหว่าง ๕ ท. ตตฺถ (ปญฺจวิเธสฺสฺ อนฺตฺราริภธฺมฺเมสฺส)
 กมฺมฺนฺตฺราริภา นาม มีชื่อว่า- ในอันตฺราริภธรรม ท. อันมีอย่าง ๕ เหล่านี้หนา
 -กัมมันตฺราริภธรรม (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๕ ตถา อ.เหมือนอย่างนั้น ภิกฺขุณีทฺฐสฺกกมฺมํ

คือ อ.กรรมของบุคคลผู้ประทุษร้ายซึ่งภิกษุณี (กมฺมเหตุรายิกา นาม) มีชื่อว่า กัมมันตรายิกกรรม (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๙ ปน แต่ว่า ตํ (ภิกษุณีทุสกกมฺม) อ.กรรมของบุคคลผู้ประทุษร้ายซึ่งภิกษุณีนั้น กโรติ ย่อมกระทำ อนุตรายํ ซึ่งอันตราย โมกฺขสฺส เอว ต่อพระนิพพานนั้นเทียว (กโรติ) ย่อมกระทำ (อนุตรายํ) ซึ่งอันตราย สคฺคสฺส ต่อสวรรค์ น หามิได้ ๙ นียตมิจฺฉาทิกฺขณฺมมา อ.กรรมคือมิจฉาทิกฺขณฺมมา ดึง ท. กิเลสเหตุรายิกา นาม มีชื่อว่าอันตรายิกกรรมคือกิเลส (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๙ ปฏิสนธิธมฺมา อ.กรรมคือปฏิสนธิ ท. ปญฺทกตฺติรจฺฉานคตฺตอภฺโตพฺพญฺชนกานํ ของ บัณเฑาะก์ สัตว์เดรัจฉาน และอุภโตพฺพญฺชนก ท. วิปากเหตุรายิกา นาม มีชื่อว่าอันตรายิกกรรมคือวิปาก (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๙ อริยุปวาทา อ.เจตนากรรมอันเป็นเหตุเข้าไปว่าร้ายซึ่งพระอริยเจ้า ท. อุปวาทเหตุรายิกา นาม มีชื่อว่าอันตรายิกกรรมคืออุปวาทะ (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๙ ปน ก็ เต (อุปวาทเหตุรายิกา) อ.อุปวาทันตรายิกกรรม ท. เหล่านี้ (กโรหนฺติ) ย่อมกระทำ (อนุตรายํ) ซึ่งอันตราย, (อริยุปวาทก-ปคฺคลา) อ.บุคคลผู้เข้าไปว่าร้ายซึ่งพระอริยเจ้า ท. อริเย น ขมาเปหนฺติ ย่อมไม่ ยังพระอริยเจ้า ท. ให้อดโทษ ยาว เพียงใด, ดาวเทว เพียงนั้นนั้นเทียว, (อุปวาทเหตุรายิกา) อ.อุปวาทันตรายิกกรรม ท. น (กโรหนฺติ) ย่อมไม่กระทำ (อนุตรายํ) ซึ่งอันตราย ปรี ในเบื้องหลัง ตโต (อริยานํ ขมาปนโต) แต่การ ยังพระอริยเจ้า ท. ให้อดโทษนั้น ๙ อาปตฺติโย อ.อาบัติ ท. (ภิกษุณา) สญฺจิจฺจ อาปนฺนา อันอันภิกษุจงใจ ต้องแล้ว อาณาวิติกฺกมเหตุรายิกา นาม มีชื่อว่าอันตรายิกกรรมคืออาณาวิติกกมะ (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๙ ตาปี (อาณาวิติกฺกมเหตุรายิกา) อ.อาณาวิติกกมันตรายิกกรรม ท. แม้เหล่านั้น (กโรหนฺติ) ย่อมกระทำ (อนุตรายํ) ซึ่งอันตราย, (ภิกษุ) อ.ภิกษุ ปฏิขานาติ ย่อมปฏิญาณ ภิกษุภาวํ ซึ่งความเป็นแห่งภิกษุ วา หรือ วา หรือว่า น วุฏฺฐาติ ย่อมไม่ออก วา หรือว่า น เทเสติ ย่อมไม่แสดง ยาว เพียงใด, ดาวเทว เพียงนั้นนั้นเทียว, (อาณาวิติกฺกมเหตุรายิกา) อ.อาณาวิติกกมันตรายิกกรรม ท. น (กโรหนฺติ) ย่อมไม่กระทำ (อนุตรายํ) ซึ่งอันตราย ปรี ในเบื้องหลัง ตโต (ภิกษุณา ยถาปจฺเจเยน ปฏิกตโต อาปตฺติโต) แต่อาบัติ อันอันภิกษุกระทำคืบแล้ว ตามปัจจัยนั้น” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว อริฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนํ ในอรรถกถาแห่งอริฏฺฐสิกฺขาบท ๙

เพราะเหตุนี้ ในอรรถกถาวิภูฏฐิติกาบท ท่านจึงกล่าวว่า “ธรรมเหล่านี้ ย่อมทำอันตรายต่อสวรรค์และพระนิพพาน เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าอันตรายิกธรรม. อันตรายิกธรรมเหล่านี้ มี ๕ อย่าง ด้วยสามารถแห่งกรรม กิเลส วิบาก อุปาทะ และอาณาวีติกกมะ, ในบรรดาอันตรายิกธรรม ๕ อย่างเหล่านี้ ธรรมที่ให้ผลในภพไม่มีระหว่างกัน ๕ อย่าง ชื่อว่าอันตรายิกธรรมคือกรรม. กรรมของผู้ประทุษร้ายภิกษุณี ก็เหมือนกัน. แต่ภิกษุณีทุสกกรรมนั้น ทำอันตรายต่อพระนิพพานอย่างเดียว หากทำอันตรายต่อสวรรค์ไม่. ธรรมคือมิจฉาทิฏฐิอันตั้ง ชื่อว่าอันตรายิกธรรมคือกิเลส. ธรรมคือปฏิสนธิของจำพวกบัณฑิตะก็ สัตว์เดรัจฉาน และอุกโต-พญชนก ชื่อว่าอันตรายิกธรรมคือวิบาก. เจตนาธรรมเป็นเหตุว่าร้ายพระอริยเจ้า ชื่อว่าอันตรายิกธรรมคืออุปาทะ. ก็อุปาทันตรายิกธรรมเหล่านี้ ย่อมทำอันตรายตลอดเวลาที่ผู้ว่าร้ายทั้งหลาย ยังไม่ขอขมาพระอริยเจ้าทั้งหลายเท่านั้น เบื้องหน้าแต่ขอขมาพระอริยเจ้าทั้งหลายแล้ว หากทำอันตรายไม่. อาบัติทั้งหลายที่ภิกษุจงใจต้องแล้ว ชื่อว่าอันตรายิกธรรมคืออาณาวีติกกมะ. อาบัติแม้เหล่านี้ ย่อมทำอันตรายตลอดเวลาที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ ยังปฏิญาณความเป็นภิกษุอยู่ก็ดี ยังไม่อยู่กรรมก็ดี ยังไม่แสดงเสียก็ดีเท่านั้น เบื้องหน้าแต่เวลาที่อาบัติอันภิกษุทำคืนแล้วตามปัจจัยนั้น หากทำอันตรายไม่”

.....

[๑๔๘] ตนฺตฺสมฺปตฺติยา วิพฺนฺชฺนวเสณ สตฺตสฺนฺตฺนสฺส อนฺตเร เวมฺชฺเฒ เอติ อาคจฺจตีติ อนฺตรายิ เทวฺจฺจมฺมิกาทิอนฺตฺโต ตสฺส กรณฺสีลา อนฺตรายิกา ฯ อนฺนฺตฺริยธฺมฺมาติ อนฺนฺตฺริยสฺภาวา เจตนาธฺมฺมา ฯ กมฺมานิ เอว อนฺตรายิกา ตถา ฯ น สคฺคสฺสาติ มิจฺฉาจารลฺกฺขณฺภาวโต วุตฺตํ น หิ ภิกฺขุณฺเีย ธมฺมรฺกฺขิตฺภาโว อตฺถิ ฯ ปากติภิกฺขุณฺเีย วเสณ เจตํ วุตฺตํ ฯ อริยาย ปน ปวตฺตํ อปายสํวตฺตนิกเมว ฯ นนฺทมาณโว เจตฺถ นิสฺสนํ ฯ อุภินฺนํ สมานจฺจนฺทดาวเสณ วา น สคฺคนฺตรายิกตา ฯ โมกฺขนฺตรายิกตา ปน ปฏิปตฺติยา วิทฺฐนฺโต ฯ อภิภวิตฺวา ปน ปวตฺติยํ สคฺคนฺตรายิกตาปี น สกฺกา นีวาเรตฺตุนฺติ วทฺนฺติ ฯ อเหตุกฺทิจฺจอิทฺธิยทิจฺจินฺตฺติกทิจฺจโยว นียตภาวปฺปตฺตา นียตมิจฺฉาทิจฺจธฺมฺมา ฯ ปฏิสนฺธิธฺมฺมาติ ปฏิสนฺธิจิตฺตฺปปาทา ฯ ปณฺทกาทิคฺคณฺณเจตฺถ นิสฺสนมตฺตํ สพฺพายปิ อเหตุกฺป-

ปฏิสนธิยา วิปากนุตรายิกภาวโต ๕ ยาหิ อริเย อุปวทติ ตา เจตนา อริยุปวาทา ๕
ตโต **ปรนุติ** ขมาปนโต อุปริ ๕ **อาปนุหา** **อาปตติโยติ** สมฺจิจฺจ วิติกุกนฺตา สตฺต
 อาปตติกฺขนฺธา ๕ สมฺจิจฺจ วิติกุกนฺตณฺหิ อนฺตมโส ทุกฺกฏพฺพภาสิตมฺปิ สคฺคมคฺค-
 ผลานํ อนฺตรายํ กโรติ ๕ ภิขุภาวํ ปฏิขานาติ ปาราชิกํ อาปนโน น วุฏฺฐาติ
 เสสครุภาตฺตี อาปนโน น เทเสติ ลหุภาตฺตี อาปนโนติ ตมฺมฏีกานโย ๕

(“โย สภาโว) ตนฺตฺสมปฺตติยา วิพฺนฺชนวเสน สตฺตสนฺตานสฺส อนฺตเร เวมฺชเณ เอตี อาคจฺจตีติ
 (โส สภาโว) อนฺตราโย ภิฏฺฐธมฺมิกาทิอนฺตฺโต, ตสฺส (อนฺตรายสฺส) กรณสีลา (ขมฺมา)
 อนฺตรายิกา ๕ ‘**อนนฺตฺริยธมฺมาติ** อนนฺตฺริยสภาวา เจตนาธมฺมา ๕ กมฺมานิ เอว อนฺตรายิกา
 ตถา (กมฺมนฺตรายิกา) ๕ ‘**น สคฺคสฺส (อนฺตรายํ กโรติ)**’ อิติ (วจนํ อฏฺฐกถาจริเยน) มิจฺจจาร-
 ลกฺขณภาวโต วุตฺตํ, น หิ ภิขุณฺเีย ธมฺมรชิตภาโว อตฺถิ ๕ ปากติภิขุณฺเีย วเสน จ
 เอตํ (วจนํ อฏฺฐกถาจริเยน) วุตฺตํ ๕ อริยาย (ภิขุณฺเีย) ปน ปวตฺตํ (ภิขุณฺเียทฺสกกมฺม) อปาย-
 สํวตฺตนิกํ เอว (โหติ) ๕ นนฺทมาณโว จ เอตถ (วตฺถุมฺหิ) นิสฺสนํ (โหติ) ๕ (อฏฺฐกถาจริเยน)
 อุกฺกนฺ (ชนานํ) สมานจฺจนฺทดาวเสน วา น (ภิขุณฺเียทฺสกกมฺมสฺส) สคฺคนฺตรายิกตา (วุตฺตา) ๕
 (อฏฺฐกถาจริเยน ภิขุณฺเียทฺสกกมฺมสฺส) โมกฺขนฺตรายิกตา ปน ปฏิปฺตติยา วิหฺุสนโต (วุตฺตา) ๕
 (เกจิ อาจริยา) “อภิภาวิตฺวา ปน ปวตฺตियํ (ภิขุณฺเียทฺสกกมฺมสฺส) สคฺคนฺตรายิกตาปิ (เกนจิ)
 น สกฺกา นีวาเรตฺนฺติ วทฺนฺติ ๕ อเหตุกภิฏฺฐิจิกริยภิฏฺฐินฺตฺถิกภิฏฺฐิโยว (ภิฏฺฐินํ) นียตภาวปฺปตฺตา
 นียตมิจฺจาทภิฏฺฐิธมฺมา ๕ **ปฏิสนฺธิธมฺมาติ** ปฏิสนฺธิจิตฺตฺตฺปฺปาทา ๕ ปณฺทกาทิคคฺคณํ จ เอตถ
 (‘ปณฺทกตฺริจฺจนคตฺตฺอฏฺโฏพฺยณฺชนกานนฺติ วจเน) นิสฺสนมตฺตํ สพฺพายปิ อเหตุกปฺปฏิสนฺธิยา
 วิปากนฺตรายิกภาวโต (โหติ) ๕ (ปฺคฺคโล) ยาหิ (เจตนาหิ) อริเย อุปวทติ, ตา เจตนา
 อริยุปวาทา ๕ ‘**ตโต** **ปรนุติ** (ปททฺวยสฺส) (‘อริยานํ) ขมาปนโต อุปริ’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๕ ‘**อาปนุหา**
อาปตติโยติ (ปททฺวยสฺส) (‘ภิขุณา) สมฺจิจฺจ วิติกุกนฺตา สตฺต อาปตติกฺขนฺธา’ (อิตฺติ อตฺถโถ) ๕
 (ภิขุณา) สมฺจิจฺจ วิติกุกนฺตํ (วชฺชํ) หิ อนฺตมโส ทุกฺกฏพฺพภาสิตมฺปิ สคฺคมคฺคผลานํ
 อนฺตรายํ กโรติ ๕ (อาณาวีติกุกนฺตรายิกา, ยาว ภิขุ) ภิขุภาวํ ปฏิขานาติ ปาราชิกํ
 อาปนโน น วุฏฺฐาติ เสสครุภาตฺตี อาปนโน น เทเสติ ลหุภาตฺตี อาปนโน, (ตาว
 อนฺตรายํ กโรนฺติ, น ตโต ยถาปจฺเจเนน ภิขุณา ปฏิกตาปตฺติโต ปรี อนฺตรายํ กโรนฺติ)” อิติ
 ตมฺมฏีกานโย ๕

ตมฺมฏีกานโย อ.นัยในฎีกาแห่งอริฎฐสิกขาบทนั้น อิติ ว่า “(โย สภาโว) อ.สภาพ

โต เอติ ย่อมถึง อาคัจฉติ คือว่าย่อมมา อนุตเร ในระหว่าง เวมชฺเฌ คือว่าในท่ามกลาง สตุตสนฺदानุสฺส แห่งสันดานของสัตว์ วิพฺนุหนวเสน ด้วยสามารถแห่งการขัดขวาง ตฺนุตฺตสมฺปตฺติยา ต่อสมบัตินั้นๆ อิติ เพราะเหตุนั้น (โส สภาโว) อ.สภาพนั้น อนุตฺตรายโย ชื่อว่าอันตราย ภิฏฺฐธมฺมิกาทิอนุตฺโต คือ อ.ความฉิบหาย อันเป็นไปในธรรมอันสัตว์เห็นแล้วเป็นต้น, ตฺสฺส (อนุตฺตรายสฺส) กรณสีลา (ธมฺมา) อ.ธรรม ท. อันมีการกระทำ ซึ่งอันตรายนั้น เป็นปกติ อนุตฺตรายิกา ชื่อว่าอันตรายิกธรรม ๙ เจตนาธมฺมา อ.เจตนาธรรม ท. อนุตฺตริยสภาวา อันให้ผลในภพไม่มีระหว่างเป็นสภาพ อนุตฺตริยธมฺมาติ ชื่อว่าอันตรัยธรรม ๙ กมฺมาหิ เอว อ.กรรม ท. นั้นเทียว อนุตฺตรายิกา เป็นอันตรายิกกรรม ตถา (กมฺมอนุตฺตรายิกา) ชื่อว่ากัมมันตรายิกกรรม เหมือนอย่างนั้น ๙ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า ‘น (กโรติ) ย่อมไม่กระทำ (อนุตฺตราย) ซึ่งอันตราย สคฺคสฺส ต่อสวรรค์’ อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว มิจฺฉาจารลกฺขณาภาวโต เพราะความไม่มีแห่งลักษณะของมิจฉาจาร, หิ ด้วยว่า ภิกฺขุณียา ธมฺมรทฺธิกาโว อ.ความที่ แห่งภิกษุณี เป็นผู้อันธรรมรักษาแล้ว อตฺถิ มีอยู่ น หามีได้ ๙ จ ก็ เอตํ (วจนฺ) อ.คำ นั้น (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว วเสน ด้วยสามารถปากติภิกฺขุณียา แห่งภิกษุณีผู้ดำรงอยู่แล้วตามปกติ ๙ ปน แต่ว่า (ภิกฺขุณีทฺสกกมฺม) อ.ภิกษุณีทฺสกกกรรม ปวตฺตํ อันเป็นไปแล้ว อริยาย (ภิกฺขุณียา) ในภิกษุณีผู้เป็นพระอริยเจ้า อปายสํวตฺตนิกํ เอว เป็นกรรมยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในอบายนั้นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น ๙ จ ก็ นนฺทมาณโว อ.มาณพชื่อนั้นทะ นิตฺสฺสนฺหิ เป็นอุทาหรณ์ เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ) ในเรื่องนี้ (โหติ) ย่อมเป็น ๙ วา อีกอย่างหนึ่ง (ภิกฺขุณีทฺสกกมฺมสฺส) สคฺคอนุตฺตรายิกตา อ.ความที่ แห่งภิกษุณีทฺสกกกรรม เป็นกรรมอันกระทำซึ่งอันตรายต่อสวรรค์ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ น (วุตฺตา) ไม่กล่าวแล้ว อุภินฺหิ (ชนาหฺ) สมานจฺฉนฺทตาวเสน ด้วยสามารถแห่งความที่แห่งชน ท. ทั้งสอง เป็นผู้มีฉันทะร่วมกัน ๙ ปน แต่ว่า (ภิกฺขุณีทฺสกกมฺมสฺส) โมกฺขอนุตฺตรายิกตา อ.ความที่ แห่งภิกษุณีทฺสกกกรรม เป็นกรรมอันกระทำซึ่งอันตรายต่อพระนิพพาน (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (วุตฺตา) กล่าวแล้ว วิทฺฐนโต เพราะประทุษร้าย ปฏิปตฺติยา ต่อข้อปฏิบัติ ๙ (เกจิ อาจริยา) อ.อาจารย์ ท. บางพวก วทฺหติ ย่อมกล่าว อิติ ว่า ‘ปน ก็ (ภิกฺขุณีทฺสกกมฺมสฺส) สคฺค-

ตรายิกตาปี แม้อ.ความที่ แห่งภิกษุณีทุสกกรรม เป็นกรรมอันกระทำซึ่งอันตรายต่อ
 สวรรค์ อภิกวิตวา ปวดติย ในเพราะประพตติขมขื่น (เกนจิ) อันใครๆ น สกกา
 ไม่อาจ นินวาเรตุ เพื่ออันห้าม' อิติ ดังนี้ ฯ อเหตุกทิกฺขุจิกิริยทิกฺขุจินตติกทิกฺขุจโยว
 อ.อเหตุกทิกฺขุจ อกิริยทิกฺขุจ และนัตติกทิกฺขุจ ท. เทียว (ทิกฺขุจัน) นียตภาวปฺปตฺตา ถึง
 แล้วซึ่งความเป็น แห่งทิกฺขุจ ท. อันตั้ง นียตมิจฉาทิกฺขุจธมฺมา ชื่อว่านียตมิจฉาทิกฺขุจ-
 ธรรม ฯ ปฏิสนธิจิตตฺบุปฺปาทา อ.การเกิดขึ้นแห่งปฏิสนธิจิต ปฏิสนธิธมฺมาติ ชื่อว่า
 ปฏิสนธิธรรม ฯ จ ก็ ปญฺทกาทิกคฺคณฺโณ อ.ศัพท์มีปญฺทกเป็นต้น เอตถ ('ปญฺทก-
 ติรจฺฉานคตฺตอฺกฺโตพฺยณฺชนกานนฺติ วจเ) ในคำว่า 'ปญฺทกติรจฺฉานคตฺตอฺกฺโต-
 พฺยณฺชนกาน' ดังนี้ นั้น นิตฺสฺสนมตฺตํ เป็นสักว่าอุทาหรณ์ สพฺพายปี อเหตุกปฺ-
 ปฏิสนธิยา วิปากนุตฺตรายิกภาวโต เพราะความที่ แห่งปฏิสนธิของอเหตุกสัตรี
 แม้ทั้งปวง เป็นอันตรายิกธรรมคือวิปาก (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (ปุคฺคโล) อ.บุคคล
 อุปวตฺติ ย่อมเข้าไปว่าร้าย อริเย ซึ่งพระอริยเจ้า ท. ยาหิ (เจตนาหิ) ด้วยเจตนา
 ท. เหล่าใด, ตา เจตนา อ.เจตนา ท. เหล่านั้น อริยุปวาทา ชื่อว่าอริยุปวาท ฯ
 (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า 'อุปริ ในเบ็องบน (อริยานํ) ขมาปฺนโต แต่การยังพระ
 อริยเจ้า ท. ให้อดโทษ' (อิตฺติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท 'ตโต ปฺรหฺตฺติ
 ว่า 'ตโต ปฺริ' ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า 'อาปตฺติกฺขุจธา อ.กองแห่งอาบัติ
 ท. สตฺต เจต (ภิกฺขุณา) สญฺจิจฺจ วิตติกฺกนฺตฺตา อันอันภิกษุจงใจก้าวล่วงแล้ว' (อิตฺติ)
 ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท 'อาปฺนุหา อาปตฺติโยติ ว่า 'อาปฺนุหา
 อาปตฺติโย' ดังนี้ ฯ หิ ก็ (วชฺช) อ.โทษ (ภิกฺขุณา) สญฺจิจฺจ วิตติกฺกนฺตํ อันอัน
 ภิกษุจงใจก้าวล่วงแล้ว อนฺตมโส โดยที่สุด ทุกฺกฏทฺพฺภาสิตมฺปิ แม้อ.อาบัติทุกกฏ
 และอาบัติทฺพฺภาษิต กโรติ ย่อมกระทำ อนฺตฺตรายํ ซึ่งอันตราย สคฺคฺคผลานํ
 ต่อสวรรค์ และมรรคผล ท. ฯ (อาณาวิตติกฺกมฺนุตฺตรายิกา) อ.อาณาวิตติกมฺนุตฺตรายิก
 ธรรม ท. (กโรนฺตฺติ) ย่อมกระทำ (อนฺตฺตรายํ) ซึ่งอันตราย, (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ อาปฺนุโน
 ต้องแล้ว ปาราชิกํ ซึ่งอาบัติปาราชิก ปฏิขานาติ ย่อมปฏิญาณ ภิกฺขุภาวํ ซึ่งความ
 เป็นแห่งภิกษุ อาปฺนุโน ต้องแล้ว เสสครุภาปตฺติ ซึ่งอาบัติหนักที่เหลือ น วุฏฺฐาติ
 ย่อมไม่ออก อาปฺนุโน ต้องแล้ว ลหุภาปตฺติ ซึ่งอาบัติเบา น เทเสติ ย่อมไม่แสดง
 (ยาว) เพียงใด, (ตาว) เพียงนั้น, (น กโรนฺตฺติ) ย่อมไม่กระทำ (อนฺตฺตรายํ) ซึ่ง
 อันตราย (ปฺริ) ในเบ็องหลัง (ตโต ยถาปฺจฺเยน ภิกฺขุณา ปฏิกตฺตปตฺติโต) จาก

อาบัติ อันภิกษุ กระทำคืนแล้ว ตามปัจจัยนั้น” อิติ ดังนี้ ฯ

นัยอันมาในฎีกาอริยฐานสิกขาบทนั้นว่า “สภาพใด ย่อมถึง คือย่อมมา ในระหว่าง คือ ในท่ามกลางแห่งสันดานของสัตว์ ด้วยสามารถขัดขวางต่อสมบัตินั้นๆ เพราะเหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่าอันตราย คือความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ที่เป็นไปในทิวฏฐธรรมเป็นต้น, ธรรมทั้งหลายมีการทำอันตรายนั้นเป็นปกติ ชื่อว่าอันตรายิกธรรม. เจตนาธรรมที่ให้ ผลในภพไม่มีระหว่างคั่นเป็นสภาพ ชื่อว่าอนันตริยธรรม. อันตรายิกธรรมคือกรรม ชื่อว่ากัมมันตรายิกกรรม. คำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า ‘ภิกษุณีทุสกกรรม หากทำอันตรายต่อสวรรค์ไม่’ เพราะไม่มีลักษณะแห่งมิจฉาจาร, ด้วยว่า ความที่ภิกษุณีเป็นผู้ อันธรรมรักษาไว้ ไม่มี. ก็คำนั้น ท่านกล่าวไว้ด้วยสามารถภิกษุณีที่ดำรงอยู่โดยปกติ. แต่ภิกษุณีทุสกกรรม ที่บุคคลประพฤติในภิกษุณีผู้เป็นพระอริยะ เป็นกรรมให้เป็นที่ ไปในอบายโดยแท้. ก็ในเรื่องนั้น มีมาณพชื่อนั้นเป็นอุทาหรณ์. อีกอย่างหนึ่ง พระ อรรถกถาจารย์ ไม่กล่าวความที่ภิกษุณีทุสกกรรม เป็นกรรมทำอันตรายต่อสวรรค์ ก็ ด้วยสามารถที่ชนทั้ง ๒ มีฉันทะร่วมกัน. แต่ท่านกล่าวความที่ภิกษุณีทุสกกรรมเป็น กรรมทำอันตรายต่อพระนิพพาน ก็เพราะประทุษร้ายข้อปฏิบัติ. อาจารย์บางพวก กล่าวว่า ‘ก็แม้ความที่ภิกษุณีทุสกกรรมเป็นกรรมทำอันตรายต่อสวรรค์ ในเพราะ ประพฤติข่มขืน ใครๆ ไม่อาจจะห้ามได้. อเหตุกทิวฏฐ อกิริยทิวฏฐ และนัตถิกทิวฏฐแล ที่ ถึงความเป็นทิวฏฐอันตั้ง ชื่อนิยตมิจฉาทิวฏฐธรรม. ปฏิสนธิจิตตูปบาท ชื่อว่าปฏิสนธิ ธรรม. ก็ศัพท์มีปัญทกศัพท์เป็นต้น ในคำว่า ‘ปนฺนทกตฺริจฺจนาคตฺตฺตฺกฺโถพฺยณฺนทกานํ’ นั้น เป็นเพียงอุทาหรณ์ เพราะปฏิสนธิของอเหตุกสัตว์แม้ทั้งหมด เป็นอันตรายิกธรรม คือวิบาก. เจตนาเป็นเครื่องว่าร้ายพระอริยะเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าอริยุปวาท. สองบทว่า ‘ตโต ปรี’ ได้แก่ เบื้องหน้าแต่การขอขมาพระอริยะเจ้าทั้งหลาย. สองบทว่า ‘อาปนฺนหา อาปตฺติโย’ ได้แก่ อาบัติ ๗ กอง ที่ภิกษุจงใจล่วงละเมิดแล้ว. ก็โทษที่ภิกษุจงใจ ล่วงละเมิดแล้ว โดยที่สุด แม้แต่อาบัติทุกกฏและอาบัติทุพภาษิต ย่อมทำอันตราย ต่อสวรรค์และมรรคผลได้. อาณาวิตกกัมมตรายิกกรรม ย่อมทำอันตรายตลอดเวลา ที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกแล้ว ยังปฏิญาณความเป็นภิกษุอยู่ ต้องครุกาบัติที่เหลือ แล้ว ยังไม่ออกจากอาบัติ ต้องลหุกาบัติแล้ว ยังไม่แสดงเสียเท่านั้น, เบื้องหน้าแต่ เวลาที่อาบัติ อันภิกษุทำคืนแล้วตามปัจจัยนั้น หากทำอันตรายไม่”.

[๑๔๙] ยถา เจ อาปตตาทิกรณํ อกุลสํ ตมปิ เทสิตํ วุฏฺฐิตํ วา อนนฺตรายกรํ ๕ ยถา หิ อริยุปวาทกมฺมํ อกุลสํปี สมานํ อจฺจยํ เทเสตฺวา ขมาปเนน ปโยคสมฺปตฺติปฺปฎิพาหิตตฺตา อวิปากธมฺมตํ อาปนฺนํ อโหสิกกมฺมํ โหติ เอวมิทํปิ เทสิตํ วุฏฺฐิตํ วา ปโยคสมฺปตฺติปฺปฎิพาหิตตฺตา อวิปากธมฺมตฺตาย อโหสิกกมฺมภาเวน อนนฺตรายกรํ ๕ เตเนว สาปตฺติกสฺส ภิกฺขเว นิริยํ วทามิ ตिरจฺจานโยนี วาติ สาปตฺติกสฺเสว อปาย-คามีตา วุตฺตาติ จุลลวคฺเค สมถกฺขนฺธกฺฎีกา ๕

“ยํ เจ อาปตตาทิกรณํ อกุลสํ (โหติ), ตมปิ (อาปตตาทิกรณํ ภิกฺขุณา) เทสิตํ วุฏฺฐิตํ วา อนนฺตรายกรํ (โหติ) ๕ ยถา หิ อริยุปวาทกมฺมํ อกุลสํปี สมานํ (ตสฺส กมฺมสฺส) อจฺจยํ เทเสตฺวา (อริยานํ) ขมาปเนน ปโยคสมฺปตฺติปฺปฎิพาหิตตฺตา อวิปากธมฺมตํ อาปนฺนํ อโหสิกกมฺมํ โหติ, เอวํ อิหํปิ (อาปตตาทิกรณํ ภิกฺขุณา) เทสิตํ วุฏฺฐิตํ วา (ตสฺส กมฺมสฺส เทสเนน วา วุฏฺฐาเนน วา) ปโยคสมฺปตฺติปฺปฎิพาหิตตฺตา (ตสฺส อาปตตาทิกรณสฺส) อวิปากธมฺมตฺตาย (ตสฺส อาปตตาทิกรณสฺส) อโหสิกกมฺมภาเวน อนนฺตรายกรํ (โหติ) ๕ เตเนว ‘(อหํ) สาปตฺติกสฺส (ภิกฺขุสฺส) ภิกฺขเว นิริยํ วทามิ ตिरจฺจานโยนี วาติ สาปตฺติกสฺเสว (ภิกฺขุสฺส) อปายคามีตา (ภควตา) วุตฺตาติ จุลลวคฺเค สมถกฺขนฺธกฺฎีกา ๕

สมถกฺขนฺธกฺฎีกา อ.ฎีกาแห่งสมถกฺขนฺธกฺฎีกะ **จุลลวคฺเค** ในจุลลวรรค **อิติ** ว่า “เจ หากว่า **ยํ อาปตตาทิกรณํ** อ.อาปตตาทิกรณํไต่ **อกุลสํ** เป็นอกุศล (**โหติ**) ย่อมเป็น ไชรั, **ตมปิ (อาปตตาทิกรณํ)** อ.อาปตตาทิกรณํแม่นั้น (**ภิกฺขุณา**) **เทสิตํ** อันอันภิกษุ แสดงแล้ว **วา** หรือว่า **วุฏฺฐิตํ** ออกแล้ว **อนนฺตรายกรํ** เป็นสภาพไม่กระทำซึ่งอันตราย (**โหติ**) ย่อมเป็น ๕ **หิ** เหมือนอย่างว่า **อริยุปวาทกมฺมํ** อ.กรรมคือเจตนาเป็นเครื่อง เข้าไปว่าร้ายซึ่งพระอริยเจ้า **อกุลสํปี** แม้เป็นอกุศล **สมานํ** มีอยู่ **อโหสิกกมฺมํ** ชื่อว่า เป็นอโหสิกรรม **อาปนฺนํ** อันถึงแล้ว (**กมฺมสฺส**) **อวิปากธมฺมตํ** ซึ่งความที่ แห่งกรรม เป็นสภาพอันไม่มีวิบากเป็นธรรมตา (**ตสฺส กมฺมสฺส**) **อจฺจยํ เทเสตฺวา (อริยานํ) ขมาปเนน ปโยคสมฺปตฺติปฺปฎิพาหิตตฺตา** เพราะความที่ แห่งกรรมนั้น เป็นกรรม มีประโยชน์สมบัติ อันการแสดง ซึ่งโทษ แล้วจึงยังพระอริยเจ้า ท. ให้อุดโทษ ห้ามแล้ว **ยถา** ฉนั้นใด, **อิหํปิ (อาปตตาทิกรณํ)** อ.อาปตตาทิกรณํแม่นี้ (**ภิกฺขุณา**) **เทสิตํ** อันอันภิกษุ แสดงแล้ว **วา** หรือว่า **วุฏฺฐิตํ** ออกแล้ว **อนนฺตรายกรํ** เป็นสภาพ ไม่กระทำซึ่งอันตราย (**โหติ**) ย่อมเป็น (**ตสฺส อาปตตาทิกรณสฺส**) **อโหสิกกมฺ-**

ภาเวห เพราะความที่ แห่งอาบัติตาทิกรณนั้น เป็นอโหสิกรรม (ตสฺส อาปตฺตาทิกรณสฺส) อวิปากมมฺตาย เพราะความที่ แห่งอาบัติตาทิกรณนั้น เป็นกรรมไม่มีวิบากเป็นธรรมดา (ตสฺส กมฺมสฺส เทสเหเน วา วุฏฺฐาเนเน วา) ปโยคสมฺปตฺติปฺปฏิพาหิตตฺตา เพราะความที่ แห่งกรรมนั้น มีประโยคสมบัตติ อันการแสดงหรือหรือว่าอันการออก ห้ามแล้ว เอวํ ฉั้นั้น ๕ เตน เอว เพราะเหตุนั้นนั้นเกี่ยวสาปตฺติกสฺเสว (ภิกฺขุสฺส) อปายคามิตา อ.ความที่ แห่งภิกฺขุ ผู้เป็นไปกับด้วยอาบัตินั้นเกี่ยว เป็นผู้จะไปสู่อบาย (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตา ตรัสแล้ว อิติ ว่า ‘ภิกฺขเว ดูก่อนภิกฺขุ ท. (อหํ) อ.เรา วทามิ ย่อมกล่าว นิริยํ ซึ่งนรกวา หรือว่า ติริจฺฉานโยนี ซึ่งกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉาน สาปตฺติกสฺส (ภิกฺขุสฺส) แก่ภิกฺขุ ผู้เป็นไปกับด้วยอาบัติ’ อิติ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ๕

ฎีกาสมถักขันธกะ ในจุลลวรรคว่า “หากอาบัติตาทิกรณใด เป็นอกุศลไซ้, อาบัติตาทิกรณนั้นนั้น อันภิกฺขุแสดงแล้วหรือว่าออกแล้ว หาทำอันตรายไม่. เหมือนอย่างว่า กรรมคือเจตนาเป็นเหตุเข้าไปว่าร้ายพระอริยเจ้า แม้เป็นอกุศลมีอยู่ ย่อมเป็นอโหสิกรรม อันถึงความเป็นกรรมไม่มีวิบากเป็นธรรมดา เพราะว่าการกรรมนั้นมีประโยคสมบัตติ อันการแสดงโทษแล้วจึงยังพระอริยเจ้าทั้งหลายให้อดโทษ ห้ามเสียแล้วฉั้นใจ, แม้อาบัติตาทิกรณนี้ ก็ฉั้นนั้น อันภิกฺขุแสดงแล้วหรือออกแล้ว หาทำอันตรายไม่ เพราะว่าเป็นอโหสิกรรม เพราะว่าเป็นกรรมไม่มีวิบากเป็นธรรมดา เพราะว่าการกรรมนั้น มีประโยคสมบัตติ อันการแสดงหรือการออก ห้ามเสียแล้ว. เพราะเหตุนั้นนั้นแหละพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสความที่ภิกฺขุผู้มีอาบัตินั้น เป็นผู้จะไปสู่อบายว่า ‘ภิกฺขุทั้งหลาย เรากล่าวนรกหรือกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน แก่ภิกฺขุผู้มีอาบัติ’ ดังนี้.

[๑๕๐] ตตฺรึทำ วตฺถุ ๕ กสฺสปพฺพทฺฐสาสนเน เอโก ทหฺรภิกฺขุ วิสตีวสฺสสทฺฐสาสนิ อรณฺญเณ สมณธมฺมํ กตฺวา เอกทิวสํ คงฺคาย นทียา นาวํ อภิริยุห คจฺฉนฺโต เอรกคฺมุเพ เอรกปตฺตํ คเหตุวา นาวาย เวคสา คจฺฉนฺตฺติยาปี น มุญฺจิ ๕ เอรกปตฺตํ ฉิชฺชิ ๕ โส “อปฺปมตฺตคเมตฺตนฺติ อาปตฺตํ อเทเสตฺวา มรณฺกาลเ เอรกปตฺเตน คีวาย คหิตฺโต วียตํ เทเสตฺกาโมปี หุตฺวา อณฺณํ ภิกฺขุํ อปฺสฺสนฺโต “อปฺริสฺสุทฺธํ เม สีลนฺติ วิปฺปฏิสําริชาโต จวิตฺวา เอรกฺกุขนาวปฺปมาโณ นาคราชา อโหสิ ๕ “เอรกปตฺโตตฺติสฺส นามํ ๕

โส “อทุธาหิ อิมินา อุปาเยน พุทฺธรูปปาหิ สฺมุณิสฺสนฺติ จินฺตเตตฺวา อตฺตโน ธีตฺร
 คีตํ อุกฺคณฺหาเปตฺวา อนฺวตฺตมมาสํ อุโปสถทิวเส คงฺคาย อุกทปิฏฺเฐ มหนตํ ผณ
 กตฺวา ตตฺถ ธีตฺร จเปตฺวา คายาเปสิ ๕ สฺวา ตตฺถ นจฺจนฺตี คายิ ๕ สกฺลชมฺพุทฺธิป
 วาสินฺนํ นาคมาณฺวิกํ คณฺหิตฺตูกามา อตฺตโน อตฺตโน ปณฺญาพลน ปฏฺิกายีสุ ๕
 นาคราชา ตํ ปฏฺิกุขิปี ๕ ตสฺสา อนฺวตฺตมมาสํ เอวํ คายนฺติยา เอกํ พุทฺธชฺนฺตฺร
 วิตีวตฺตํ ๕ อถ สตฺถา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา เอกทิวสํ ปจฺจฺสุกกาลे โลกํ โวลเกนฺโต
 ตํ ฆตฺวา คณฺตฺวา พาราณสีสฺมีเป เอกสฺส สิริสรฺกฺขสฺส มฺลเ นิสินฺนํ ปฏฺิกายนฺตํ
 คจฺจนฺตํ อุตฺตฺรํ นาม มาณวํ ทิสฺวา “อิโต เอหิติ อาห ๕ โส สตฺถารํ อุปฺสงฺกมิตฺวา
 สตฺถารา ปฏฺุโจ อตฺตโน ปฏฺิกีตํ กเถสิ ๕ “เนตํ อุตฺตร ปฏฺิกีตนฺติ ตํ ปฏฺิกีตํ
 อุกฺคณฺหาเปสิ ๕ โส ตํ อุกฺคณฺหนฺโต ว โสตาปนฺโน หุตฺวา อคมาสิ ๕ อถ นาค
 มาณฺวิกา

[๑๕๑]	“กีสฺ อธิปตี ราชา	กี สฺ ราชา รชสฺสิโร
	กถํ สฺ วิรชฺ โหติ	กถํ พาโลติ วุจฺจติ ๕
	เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล	กถํ นฺทติ ปณฺทิตฺโต
	โยคกฺเขมี กถํ โหติ	ตมฺเม อกฺขาหิ ปุจฺจิตฺติ

คาถาทฺวเยน คายิ ๕

อิทํ วตฺถุ อ.เรื่องนั้ ตฺตร (ปพฺเพ) ในข้อนั้ ๕

ทหฺรภิกฺขุ อ.ภิกฺษุหนุ่ม เอโก รูปหนึ่ง กสฺสปพฺุทฺธสาสเน ในศาสนาของพระพุทฺธเจ้า
 พระนามว่กัสนฺปะ กตฺวา กระทำแล้ว สมนฺธมฺมํ ซึ่งสมณธรรม อรณฺเณ ในป่า
 วิสฺติวสฺสสหฺสฺสาหิ สิ้นพันแห่งปียี่สิบ ท. อภิกฺษุห ขึ้นเฉพาะแล้ว นาวํ สู่เรือ นทฺิยา
 ในแม่น้ำ คจฺจนฺตํ ชื่อว่คจฺจนฺตํ เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง คจฺจนฺตํ ไปอยู่ คเหตุวํ จับแล้ว
 เอรกปตฺตํ ซึ่งใบตะไคร้หน้า เอรกคฺมุเพ ที่กอใบตะไคร้, นาวาย เมื่อเรือ คจฺจนฺตํ ยานไป
 แม้ไปอยู่ เวคสา โดยเร็ว, น มฺยจฺจิ ไม่ปล่อยแล้ว ๕ เอรกปตฺตํ อ.ใบตะไคร้หน้า
 จิขฺชิ ขาดแล้ว ๕ โส (ทหฺรภิกฺขุ) อ.ภิกฺษุหนุ่มนั้ (จินฺตเตตฺวา) คิดแล้ว อิติ ว่
 “เอตํ (วชฺช) อ.โทษนั้ อุปฺปมตฺตํ เป็นโทษนิตหน้อย (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดั่งนั้
 อเทเสตฺวา ไม่แสดงแล้ว อาปตฺตี ซึ่งอาบัติ เอรกปตฺเตน คีวํ คหิตฺโต วิย

ราวจะว่า อันไบตะไคร้ น้ำ พันแล้ว ที่คือ มรณกาล ในกาลเป็นที่มรณภาพ เทเสตุ-
 กาโมปี แม้เป็นผู้ใคร่เพื่ออันแสดง ตั (อาปตติ) ซึ่งอาบัตินั้น หุตวา เป็น
 อปสสนหุต ไม่เห็นอยู่ อญญ ภิกขุ ซึ่งภิกขุรูปอื่น วิปปฏิสสารี เป็นผู้มีความเดือด
 ร้อนใจ อิติ ว่า “สีล อ.ศีล เม ของเรา อปริสุทฺธ ไม่หมดจตรอบแล้ว” อิติ ดังนี้
 ชาโต เกิดแล้ว จวิตวา เคลื่อนแล้ว นาคราชา เป็นพยานาค เอกรุกขนาวป-
 ปมาณ มีลำเรือโกลนลำหนึ่งเป็นประมาณ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ (วจน) อ.คำ อิติ
 ว่า “เอรกปตฺโต อ.เอรกปตฺต” อิติ ดังนี้ นาม เป็นชื่อ อสฺส (นาคกรรมโย) ของ
 พยานาคนั้น (อโหสิ) ได้เป็นแล้ว ฯ โส (เอรกปตฺโต) อ.พยานาคชื่อว่าเอรกปตฺต
 นั้น จินฺเตตฺวา คิดแล้ว อิติ ว่า “อหิ อ.เรา สฺกนฺตฺส จักพึง พุทฺธรูปาทำ ซึ่ง
 การอุปติขึ้นแห่งพระพุทฺธเจ้า อิมินา อุปาเยน ด้วยอุบายนี้ อทฺธา แน่แท้” อิติ
 ดังนี้ ธิตริ ยังธิดา อตฺตโน ของตน อุกคฺคณฺหาเปตฺวา ให้เรียนเอาแล้ว คีตฺ ซึ่ง
 เพลงขับ กตฺวา กระทำแล้ว ผลฺ ซึ่งพึงพาน มหนฺตฺ อันใหญ่ อุทกปิฏฺเจ บน
 หลังแห่งน้ำ คญฺคาย ในแม่น้ำคงคา อุโปสททิวเส ในวันแห่งอุโปสท อหฺวตฺตมาสฺ
 ทุกๆ กิ่งแห่งเดือน จเปตฺวา วางไว้แล้ว ธิตริ ซึ่งธิดา ตตฺถ (ผณ) บนพึงพาน
 นั้น (ธิตริ) ยังธิดา คายาเปสิ ให้ขับแล้ว ฯ สา (ธิดา) อ.ธิดานั้น นจฺจนฺตี ฟ้อน
 อยู่ ตตฺถ (ผณ) บนพึงพาน คายิ ขับแล้ว ฯ สกฺลชมฺพุทฺทิวาสินฺ (ชนา) อ.ชน ท.
 ผู้อยู่ในชมพุทฺทิวีสันโดยปกติ คณฺหิตฺตฺกามา เป็นผู้ใคร่เพื่ออันจับ นาคมาณวิกิ
 ซึ่งนางนาคมาณวิกา (หุตฺวา) เป็น ปฏิกายิสฺส ขับตอบแล้ว ปญฺญาพเลน ตาม
 กำลังแห่งปัญญา อตฺตโน อตฺตโน ของตนๆ ฯ นาคราชา อ.พยานาค ปฏิกฺขิปี
 ปฏิสฺสแล้ว ตั (ปฏิกิตฺต) ซึ่งเพลงขับตอบนั้น ฯ ตสฺสา (นาคมาณวิกาย) เมื่อ
 นางนาคมาณวิกานั้น คายนฺติยา ขับอยู่ เอวํ อย่างนี้ อหฺวตฺตมาสฺ ทุกๆ กิ่ง
 แห่งเดือน, พุทฺธนฺตรฺ อ.พุทฺธันตร เอกํ หนึ่ง วิตฺตวตฺตํ เป็นไปล่วงแล้ว ฯ อถ
 ครั้งนั้น สตฺถา อ.พระศาสดา อุปฺปชฺชิตฺวา เสด็จอุปติขึ้นแล้ว โลก ในโลก
 โวลเกนฺโต ทรงตรวดดูอยู่ โลกิ ซึ่งโลก ปจฺจฺสกาเล ในกาลเป็นที่จัดเสียดเฉพาะ
 ซึ่งมีต เอกทิวสฺ ในวันหนึ่ง ญตฺวา ทรงทราบแล้ว ตั (การณ) ซึ่งเหตุ นั้น คนฺตฺวา
 เสด็จไปแล้ว นิสินฺโน ประทับนั่งแล้ว มฺูเล ที่โคน สิริสรฺกฺขสฺส ของตันชีก เอกสฺส
 ตันหนึ่ง พาราณสีสมิเป ในที่ใกล้แห่งเมืองพาราณสี ทิสฺวา ทอดพระเนตรแล้ว
 มาณวิ ซึ่งมาณพ อุตฺตริ นาม ชื่อว่าอุตฺตระ คจฺจนฺตฺ ผู้ไปอยู่ ปฏิกายนฺตฺถิ เพื่อ

อันขับตอบ อาห ตรัสแล้ว อิติ ว่า “(ตุ๋) อ.เธอ เอหิ จงมา **อิโต (จาทโต)** แต่ที่นี้” อิติ ดังนี้ ฯ **โส (อุตุตโร)** อ.มาณพชื่อว่าอุตตระนั้น **อุปสงุมิตวา** เข้าไปเฝ้าแล้ว **สตถาริ** ซึ่งพระศาสดา **สตถารา ปุฏโฐ** ผู้อันพระศาสดาตรัสถามแล้ว **กเถสิ** กราบทูลแล้ว **ปฏิกิต্তิ** ซึ่งเพลงขับตอบ **อตุตโน** ของตน ฯ (**สตถา**) อ.พระศาสดา (**วตุวา**) ตรัสแล้ว อิติ ว่า “**อุตุตโร** ดูก่อนอุตตระ **เอตํ (คิตํ)** อ.เพลงขับนั้น **ปฏิกิต্তิ** เป็นเพลงขับตอบ (**โหติ**) ย่อมเป็น **น หามิได้**” อิติ ดังนี้ **ตํ (อุตุตโร)** ยังมาณพชื่อว่าอุตตระนั้น **อุคคณฺหาเปสิ** ให้เรียนเอาแล้ว **ปฏิกิต্তิ** ซึ่งเพลงขับตอบ ฯ **โส (อุตุตโร)** อ.มาณพชื่อว่าอุตตระนั้น **อุคคณฺหนโตว** เมื่อเรียนเอาเที่ยว **ตํ (คิตํ)** ซึ่งเพลงขับนั้น **โสตาปนโน** เป็นพระโสตาบัน **หตุวา** เป็น **อคมาสิ** ได้ไปแล้ว ฯ **อถ** ครั้งนั้น **นาคมาณวิกา** อ.นางนาคมาณวิกา **คายิ** ขับแล้ว **คาถาทูยเณ** ด้วยหมวดสองแห่งคาถา อิติ ว่า

“(**ปุคฺคโล**) อ.บุคคล **อิธิปติ** ผู้เป็นใหญ่ **กิ สฺ** แห่งอะไรสิ **ราชา** ชื่อว่าเป็นพระราช **(โหติ)** ย่อมเป็น ? **ราชา** อ.พระราช **ราชสฺสิโร** ชื่อว่าเป็นผู้มีฐลีบนพระเศียร **(โหติ)** ย่อมเป็น **กิ สฺ** อย่างไรสิ ? (**ราชา**) อ.พระราช **วิโร** ชื่อว่าเป็นผู้มีฐลีไปปราศแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น **กถิ สฺ** อย่างไรสิ ? (**ปุคฺคโล**) อ.บุคคล (**ปณฺทิตฺเตน**) อันบัณฑิต **วุจฺจติ** ย่อมเรียก “**พาลโถ** ติ ว่า ‘คนพาล’ ดังนี้ **กถิ** อย่างไร ? **พาลโ** อ.คนพาล **เกน สฺ** อันอะไรสิ **วุยฺหติ** ย่อมพัดไป ? **ปณฺทิตโ** อ.บัณฑิต **นุทติ** ย่อมบรรเทา **กถิ** อย่างไร ? (**ปุคฺคโล**) อ.บุคคล **โยคกฺเขมิ** เป็นผู้มีธรรมเป็นที่เกษมจากโยคะ **โหติ** ย่อมเป็น **กถิ** อย่างไร ? (**ตุ๋**) อ.ท่าน **เม ปุจฺฉิตโ** ผู้อันข้าพเจ้าถามแล้ว **อกฺขาหิ** จงบอก **ตํ (อตุถิ)** ซึ่งเนื้อความนั้น **เม** แก่ข้าพเจ้า” อิติ ดังนี้ ฯ

ในข้อนั้น มีเรื่องนี้

ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ มีภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง ทำสมณธรรมในป่า ๒๐,๐๐๐ ปี วันหนึ่ง ขึ้นเรือในแม่น้ำคงคา ไปอยู่ จับใบตะไคร้ น้ำ ที่กอดตะไคร้ น้ำ เมื่อเรือแม่กำลังแล่นไปโดยเร็ว ก็ไม่ปล่อย. ใบตะไคร้ น้ำ จึงขาด. เธอเข้าใจว่า “โทษนั้น เล็กน้อย” แล้วไม่แสดงอาบัติ ในเวลาใกล้จะมรณภาพ เป็นเหมือนถูกใบตะไคร้ น้ำ รัด ที่คอ แม้ประสงค์จะแสดงอาบัตินั้น ก็ไม่เห็นภิกษุอื่น เกิดความเดือดร้อนใจว่า “ศีลของเราไม่บริสุทธิ์” ดังนี้ เคลื่อนแล้ว ได้เป็นพญานาคขนาดตัวเท่าเรือโกลนลำหนึ่ง. ชื่อของพญานาคนั้นว่า “เอรภัตต์”. พญานาคเอรภัตต์นั้นคิดว่า “ด้วยอุบายนี้ เรา จักได้ฟังการอุบัติแห่งพระพุทธเจ้าเป็นแน่” ดังนี้แล้ว ให้ธิดาของตนเรียนเพลงขับแล้ว แม่ฟังพานใหญ่ เหนือหลังน้ำในแม่น้ำคงคา ยกธิดาไว้บนฟังพานนั้นแล้ว ให้ขับในวัน อุโบสถทุกกึ่งเดือน. ธิดานั้น ฟ้อนขับอยู่บนฟังพานนั้น. ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ต้องการ จะจับนาคมาฉวีภา จึงขับตอบด้วยกำลังปัญญาของตนๆ. พญานาคปฏิเสธเพลงขับ ตอบนั้นเสีย. เมื่อนาคมาฉวีภา นั้นขับอยู่อย่างนี้ทุกกึ่งเดือน พุทธันดร ๑ ล่วงไปแล้ว. ครั้งนั้น พระศาสดาทรงอุบัติในโลก เมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง วันหนึ่ง ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว เสด็จไปประทับนั่ง ณ ควางไม้ซีกต้นหนึ่ง ใกล้กรุงพาราณสี ทอดพระเนตรเห็นมาณพชื่ออุตตระกำลังเดินไปเพื่อจะขับเพลงตอบ จึงตรัสเรียกว่า “เธอจงมาข้างนี้”. เขาเข้าไปเฝ้าพระศาสดา อันพระศาสดาตรัสถาม จึงกราบทูลเพลง ขับตอบของตน. พระศาสดาตรัสว่า “อุตตระ นั้นไม่ใช่เพลงขับตอบ” ดังนี้แล้ว โปรดให้ เขาเรียนเพลงขับตอบ. เขาขณะกำลังเรียนเพลงขับตอบอยู่นั้น เป็นพระโสดาบัน แล้ว จึงได้ไป. ที่นั้น นาคมาฉวีภาขับด้วย ๒ คาถาว่า

๑๕๑.

“ผู้เป็นใหญ่แห่งอะไรเล่า ชื่อว่าพระราชา ? อย่างไรเล่า พระ ราชา ชื่อว่ามีธูลีบนพระเศียร ? อย่างไรเล่า ชื่อว่ามีธูลีไปปราศ แล้ว ? อย่างไร เรียกว่าคนพาล ? คนพาลอันอะไร พัดไป ? บัณฑิตบรรเทาได้อย่างไร ? บุคคลยอมมีธรรมเป็นที่เกษม จากโยคะ อย่างไร ? ท่านอันข้าพเจ้าถามแล้ว จงบอกความนั้น แก่ข้าพเจ้า”.

ตตถ กี่ สุตติ กิสฺส อธิปติ ราชา นาม โหติ ฯ

ตตถ (ปะเทศฺ) “กี่ยี่ สุตติ (ปะทสฺส) “กิสฺส อธิปติ (ปุคฺคโล) ราชา นาม โหติ” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “(ปุคฺคโล) อ.บุคคล อธิปติ ผู้เป็นอธิบดี กิสฺส แห่งอะไร ราชา นาม ชื่อว่าเป็นพระราชโหติ ย่อมเป็น” (อิตติ) ดังนี้ ตตถ (ปะเทศฺ) “กี่ยี่ สุตติ (ปะทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “กี่ยี่ สฺ” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “กี่ยี่ สฺ” ความว่า บุคคลผู้เป็นอธิบดีแห่งอะไร ชื่อว่าเป็นพระราชโหติ.

กี่ยี่ สุตติ กถึ ปน ราชา ราชสฺสิโร นาม โหติ ฯ

“กี่ยี่ สุตติ (ปะทสฺส) “กถึ ปน ราชา ราชสฺสิโร นาม โหติ” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “ปน กี่ยี่ ราชา อ.พระราชโหติ ราชสฺสิโร นาม ชื่อว่าเป็นผู้มี ฐึลึบนพระเศียร โหติ ย่อมเป็น กถึ อย่างไร” (อิตติ) ดังนี้ (ปะทสฺส) แห่งบท “กี่ยี่ สุตติ ว่า “กี่ยี่ สฺ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “กี่ยี่ สฺ” ความว่า ก็อย่างไรเล่า พระราชโหติ จึงชื่อว่ามีฐึลึบนพระเศียร.

กถึ สุตติ กถนุ โส ราชา วัริช นาม ฯ

“กถึ สุตติ (ปะทสฺส) “กถนุ โส ราชา วัริช นาม (โหติ)” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “โส ราชา อ.พระราชโหติ วัริช นาม ชื่อว่าเป็นผู้มี ฐึลึลึ ไปปราศแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น กถึ นุ อย่างไรหนอ ?” (อิตติ) ดังนี้ (ปะทสฺส) แห่งบท “กถึ สุตติ ว่า “กถึ สฺ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “กถึ สฺ” ความว่า พระราชโหติ นั้น ชื่อว่าเป็นผู้มี ฐึลึลึ ไปปราศแล้ว อย่างไรหนอ ?

กถนุติ เกน การเณน ปุคฺคโล พาลิตี วุจฺจติ ฯ

“กถนุติ (ปทสฺส) “เกน การเณน ปุคฺคโล (ปณฺฑิตฺเตน) ‘พาลิตี วุจฺจติ’ (อิตฺติ อตฺตฺโถ) ฯ

(อตฺตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “**ปุคฺคโล** อ.บุคคล (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต วุจฺจติ ย่อมเรียก ‘พาลิตี ว่าคนพาล เกน การเณน เพราะเหตุอะไร’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “กถนุติ ว่า “กถ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “กถ” ความว่า บุคคล ย่อมถูกเรียกว่าคนพาล เพราะเหตุอะไร ?

วฺยฺหตีติ เกน ฌมฺเมน วุพฺโห โหติ ฯ

“วฺยฺหตีติ (ปทสฺส) “(พาล) เกน ฌมฺเมน วุพฺโห โหติ” (อิตฺติ อตฺตฺโถ) ฯ

(อตฺตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “(พาล) อ.คนพาล เกน ฌมฺเมน วุพฺโห เป็นผู้ อันธรรมอะไร พัดไปแล้ว โหติ ย่อมเป็น” อิตฺติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “วฺยฺหตีติ ว่า “วฺยฺหตี” ดังนี้ ฯ

บทว่า “วฺยฺหตี” ความว่า คนพาล ย่อมเป็นผู้ถูกรักรักรอะไรพัดไป ?

นฺหตีติ เกน กตฺร วิโนเทติ ฯ โยคกฺเขมี นาม ปุคฺคโล เกน โหติ ฯ

“นฺหตีติ (ปทสฺส) “(ปณฺฑิตฺเตน) เกน (ฌมฺเมน) กตฺร (ฌมฺม) วิโนเทติ” (อิตฺติ อตฺตฺโถ) ฯ โยคกฺเขมี นาม ปุคฺคโล เกน (ฌมฺเมน) โหติ ฯ

(อตฺตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “(ปณฺฑิตฺโต) อ.บัณฑิต วิโนเทติ ย่อมบรรเทา กตฺร (ฌมฺม) ซึ่งธรรมไหน เกน (ฌมฺเมน) ด้วยธรรมอะไร” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “นฺหตีติ ว่า “นฺหตี” ดังนี้ ฯ ปุคฺคโล อ.บุคคล โยคกฺเขมี นาม ชื่อว่าผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ โหติ ย่อมมี เกน (ฌมฺเมน) เพราะธรรมอะไร ?

บทว่า “นฺหตี” ความว่า บัณฑิตย่อมบรรเทาธรรมไหน ด้วยธรรมอะไร ? บุคคล ชื่อว่าผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมมีเพราะธรรมอะไร ?

อกุขาหีติ สมมุขีภูตฺ สนฺธาย วทติ ฯ

(นาคมาณวีกา) “อกุขาหีติ (วจนฺ) สมมุขีภูตฺ (ปุคฺล) สนฺธาย วทติ ฯ

(นาคมาณวีกา) อ.นางนาคมาณวีกา วทติ ย่อมกล่าว สนฺธาย หมายถึงเอา (ปุคฺล) ซึ่งบุคคล สมมุขีภูตฺ ผู้มีหน้าพร้อมเป็นแล้ว (วจนฺ) ด้วยคำ “อกุขาหีติ ว่า “อกุขาหิ” ดังนี้ ฯ

นางนาคมาณวีกาย่อมกล่าววหมายถึงเอาบุคคลผู้อยู่เฉพาะหน้า ด้วยคำว่า “อกุขาหิ”.

.....
 อถ อุตฺโตโร

[๑๕๒]	“จทวารราชิปตี ราชา	รชมาโน รชสฺสิโร
	อรชํ วิโรช โหติ	รชํ พาลโติ วุจฺจติ ฯ
	โอเมณ วุยฺหตี พาลโ	โยคา นุทติ ปณฺทิตโ
	สพฺพโยควิสฺยุตฺโต	โยคกฺเขมีติ วุจฺจตีติ

คาถาทูวเยน ปฏิคายิ ฯ

อถ ครั้งนั้น อุตฺโตโร อ.มาณพชื่อว่าอุตฺตระ ปฏิคายิ ขับตอบแล้ว คาถาทูวเยน ด้วยหมวดสองแห่งคาถา อิติ ว่า

“(ปุคฺล) อ.บุคคล จทวารราชิปตี ผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖ ราชา ชื่อว่าเป็นพระราช (โหติ) ย่อมเป็น, (ราชา) อ.พระราช ราชา รชมาโน ผู้กำหนดอยู่ รชสฺสิโร ชื่อว่าเป็นผู้มีฐลีบน พระเศียร (โหติ) ย่อมเป็น, (ราชา) อ.พระราช อรชํ ผู้ไม่ กำหนดอยู่ วิโรช ชื่อว่าเป็นผู้มีฐลีไปปราศแล้ว โหติ ย่อม เป็น, (ปุคฺล) อ.บุคคล รชํ ผู้กำหนดอยู่ (ปณฺทิตฺ) อัน บัณฑิต วุจฺจติ ย่อมเรียก ‘พาลโติ ว่าเป็นพาล’ ดังนี้ ฯ

พาลโ อ.คนพาล โอเมณ อันหวังน้ำ วุยฺหตี ย่อมพัดไป, ปณฺทิตโ อ.บัณฑิต นุทติ ย่อมบรรเทา โยคา ด้วยความ

เพียร, (ปุคฺคโล) อ.บุคฺคล สพฺพโยควิสยฺตุโต ผู้ไม่ประกอบ
แล้วด้วยโยคะทั้งปวง (ปณฺทิตฺต) อันบัณฑิต รุจฺจติ ย่อม
เรียก ‘โยคกฺุขเมตี’ ว่าผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ’ ดังนี้”
อิตติ ดังนี้ ฯ

ที่นั้น อุตฺตรมาณพ จึงขับเพลงขับตอบ ๒ คาถาว่า

“ผู้เป็นใหญ่แห่งทวาร ๖ ชื่อว่าพระราชา, พระราชาผู้กำหนด
ชื่อว่ามีธูลีบนพระเศียร, ผู้ไม่กำหนด ชื่อว่ามีธูลีไปปราศแล้ว,
ผู้กำหนดอยู่ ท่านเรียกว่าคนพาล. คนพาล อันโอชะพัดไป,
บัณฑิตย่อมบรรเทาได้ด้วยคามเพียร, ผู้ไม่ประกอบด้วย-
โยคะทั้งปวง ท่านเรียกว่าผู้มีธรรมเป็นที่เกษมจากโยคะ”.

.....
ตตฺถ จทวาราริปตีติ เตสํ รูปาทิหิ อนภิภูตตาย จนนํ ทวารานํ อธิปติ ปุคฺคโล
ราชา นาม ฯ

ตตฺถ (ปเทสุ) “จทวาราริปตีติ (ปทสฺส) “เตสํ (ทวารานํ) รูปาทิหิ (อารมฺมณฺเหติ) อนภิภูตตาย
จนนํ ทวารานํ อธิปติ ปุคฺคโล ราชา นาม (โหติ)” (อิตติ อตฺถ) ฯ

(อตฺถ) อ.อรรธ (อิตติ) ว่า “ปุคฺคโล อ.บุคฺคล อธิปติ ผู้เป็นใหญ่ ทวารานํ แห่ง
ทวาร ท. จนนํ ๖ เตสํ (ทวารานํ) รูปาทิหิ (อารมฺมณฺเหติ) อนภิภูตตาย เพราะ
ความที่ แห่งทวาร ท. เหล่านั้น เป็นของอันอารมณฺ ท. มีรูปเป็นต้น ไม่ครอบงำ
แล้ว ราชา นาม ชื่อว่าเป็นพระราชา (โหติ) ย่อมเป็น” (อิตติ) ดังนี้ ตตฺถ (ปเทสุ)
“จทวาราริปตีติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “จทวาราริปติ”
ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “จทวาราริปติ” ความว่า บุคฺคลผู้เป็นใหญ่แห่งทวาร ๖
เพราะว่าทวารเหล่านั้น ไม่ถูกอารมณฺมีรูปเป็นต้นครอบงำ ชื่อว่าเป็นพระราชา.

.....

รชมาโนติ รูปาทิสฺ อารมฺมเณสฺ รชนุโต รชสฺสิโร นาม ฯ

“รชมาโนติ (ปทสฺส) “รูปาทิสฺ อารมฺมเณสฺ รชนุโต (ราชา) รชสฺสิโร นาม (โหติ)” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “(ราชา) อ.พระราชา รชนุโต ผู้กำหนดอยู่ อารมฺมเณสฺ ในอารมณฺ ท. รูปาทิสฺ มีรูปเป็นต้น รชสฺสิโร นาม ชื่อว่าเป็นผู้มีฐลีนพระเศียร (โหติ) ย่อมเป็น” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “รชมาโนติ ว่า “รชมาโน” ดังนี้ ฯ

บทว่า “รชมาโน” ความว่า พระราชาผู้กำหนดในอารมณฺมีรูปเป็นต้น ชื่อว่าเป็นผู้มี ฐลีนพระเศียร.

.....

อรรชนุติ เตเสว อรรชนุโต ฯ

“อรรชนุติ (ปทสฺส) “เตสฺ เอว (อารมฺมเณสฺ) อรรชนุโต” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “อรรชนุโต ไม่กำหนดอยู่ เตสฺ เอว (อารมฺมเณสฺ) ในอารมณฺ ท. เหล่า นั้น นั้น เทียว” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อรรชนุติ ว่า “อรรช” ดังนี้ ฯ

บทว่า “อรรช” ได้แก่ ไม่กำหนดในอารมณฺเหล่านั้นนั้นแหละ.

.....

รชนุติ รชนุโต ฯ

“รชนุติ (ปทสฺส) “รชนุโต” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “รชนุโต กำหนดอยู่” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “รชนุติ ว่า “รช” ดังนี้ ฯ

บทว่า “รช” ได้แก่ กำหนดอยู่.

.....

โอฆณาติ กาโมฆาทีนา จตุพพิธโอฆเณ ฯ

“โอฆณาติ (ปทสฺส) “กาโมฆาทีนา จตุพพิธโอฆเณ” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “จตุพพิธโอฆเณ อันหวังน้ำอันมีอย่าง ๔ กาโมฆาทีนา มีกาโมฆะเป็นต้น” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “โอฆณาติ ว่า “โอฆเณ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “โอฆเณ” ความว่า หวังน้ำมี ๔ อย่าง มีกาโมฆะเป็นต้น.

โยคา นุทตีติ สมมุปปธานสงฺขาเตน โยเคน ตํ โอฆํ วิโนเทติ ฯ

“โยคา นุทตีติ (ปททวยสฺส) “สมมุปปธานสงฺขาเตน โยเคน ตํ โอฆํ วิโนเทติ” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “วิโนเทติ ย่อมบรรเทา ตํ โอฆํ ซึ่งหวังน้ำนั้น โยเคน ด้วยความเพียร สมมุปปธานสงฺขาเตน อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าความเพียรชอบ” (อิตติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท “โยคา นุทตีติ ว่า “โยคา นุทตีติ” ดังนี้ ฯ

สองบทว่า “โยคา นุทตีติ” ความว่า ย่อมบรรเทาหวังน้ำนั้น ด้วยความเพียรกล่าวคือ ความเพียรชอบ.

สพฺพโยควิสฺสยฺตุโตติ สพฺเพหิ กามโยคาทีหิ วิสฺสยฺตุโต ฯ

“สพฺพโยควิสฺสยฺตุโตติ (คาถาปาทสฺส) “สพฺเพหิ กามโยคาทีหิ (โยเคหิ) วิสฺสยฺตุโต” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “วิสฺสยฺตุโต ผู้ไม่ประกอบแล้ว (โยเคหิ) ด้วยโยคะ ท. กามโยคาทีหิ มีกามโยคะเป็นต้น สพฺเพหิ ทั้งปวง” (อิตติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งคาถา “สพฺพโยควิสฺสยฺตุโตติ ว่า “สพฺพโยควิสฺสยฺตุโต” ดังนี้ ฯ

บาทคาถาว่า “สพฺพโยควิสฺสยฺตุโต” ความว่า ไม่ประกอบด้วยโยคะมีกามโยคะเป็นต้น ทั้งปวง

[๑๕๓] นาคราชา ตั้ สุตวาว “มยา เอกั พุทฺธนฺตรึ เอวรूपึ ปทึ น สุตปุพฺพึ, อุปปนโน
 วต โภ โลเก พุทฺโธติ ตุฏฺจมานโส อุกกโต อุตฺตริตฺวา อุตฺตเรน สทฺธิ สตฺถ
 สนฺติกั คนฺตฺวา สตฺถารึ วนฺทิตฺวา โรทฺมาโน อุตฺตโน เอรกปตฺตจฺเจทนมตฺตึ
 นิสฺสาย ติริจฺฉานโยนียึ นิพฺพตฺตภาวึ กเถตฺวา “อหึ ภนฺเต เอกั พุทฺธนฺตรึ เหว
 มนุสฺสตฺตึ ลภามิ, น สทฺธมฺมสฺสวณึ น ตุมฺหาทิสฺสส พุทฺธสฺส ทสฺสนนฺติ อาห ๗
 สตฺถา “มหาราช มนุสฺสตฺตาทิ นาม ทูลฺลภเมวาทิ ทสฺเสนโต ชมฺมปทสฺส พุทฺธวคฺเค
 อิมึ คาถมาห

[๑๕๔] “กิจฺฉิ มนุสฺสปฏฺิลาโภ กิจฺฉิ มจฺฉาน ชีวิทึ
 กิจฺฉิ สทฺธมฺมสฺสวณึ กิจฺฉิ พุทฺธานมฺุปาโทติ ๗

นาคราชา อ.นาคราชา สุตวาว ฟังแล้วเที่ยว ตั้ (คิดสทฺทึ) ซึ่งเสียงแห่งเพลงขับ
 นั้น ตุฏฺจมานโส ผู้มีใจอันยินดีแล้ว อิติ ว่า “ปทึ อ.บท เอวรूपึ อันมีอย่างนี้เป็นรูป
 มยา สุตปุพฺพึ เป็นบท อันเรา ฟังแล้วในกาลก่อน เอกั พุทฺธนฺตรึ สิ้นพุทฺธันตรหนึ่ง
 (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้, โภ ดูก่อนท่านผู้เจริญ พุทฺโธ อ.พระพุทฺธเจ้า อุปปนโน
 วต เสตฺจอุบฺบตีขึ้นแล้วหนอ โลก ในโลก” อิติ ดังนี้ อุตฺตริตฺวา ข้ามขึ้นแล้ว อุกกโต
 จากน้ำ คนฺตฺวา ไปแล้ว สนฺติกั สูสำนัก สตฺถ ของพระศาสดา สทฺธิ กับ อุตฺตเรน
 ด้วยมาณพชื่อว่าอุตฺตระ วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว สตฺถารึ ซึ่งพระศาสดา โรทฺมาโน
 ร้องให้อยู่ กเถตฺวา กราบทูลแล้ว อุตฺตโน เอรกปตฺตจฺเจทนมตฺตึ (การณึ)
 นิสฺสาย ติริจฺฉานโยนียึ นิพฺพตฺตภาวึ ซึ่งความที่ แห่งตน เป็นผู้อาศัย ซึ่งเหตุ สักว่า
 การตัดซึ่งใบแห่งตะไคร้ น้ำ แล้วบังเกิด ในกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉาน อาห กราบทูล
 แล้ว อิติ ว่า “ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อหึ อ.ข้าพระองค์ เหว ลภามิ ย่อม
 ไม่ได้นั้นเที่ยว มนุสฺสตฺตึ ซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์ เอกั พุทฺธนฺตรึ สิ้นพุทฺธันตร
 หนึ่ง, น (ลภามิ) ย่อมไม่ได้ สทฺธมฺมสฺสวณึ ซึ่งการฟังซึ่งพระสัทธรรม น (ลภามิ)
 ย่อมไม่ได้ ทสฺสนึ ซึ่งการเห็น พุทฺธสฺส ซึ่งพระพุทฺธเจ้า ตุมฺหาทิสฺสส ผู้เช่นกับด้วย
 พระองค์” อิติ ดังนี้ ๗ สตฺถา อ.พระศาสดา (วตฺวา) ตรัสแล้ว อิติ ว่า “มหาราช
 ดูก่อนมหาบพิตร มนุสฺสตฺตาทิ นาม (ผลึ) ชื่อ อ.ผล ีความเป็นแห่งมนุษย์เป็นต้น
 ทูลฺลภึ เหว เป็นผลอันบุคคลได้ยากนั้นเที่ยว (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ทสฺเสนโต
 เมื่อแสดง อาห ตรัสแล้ว อิมึ คาถึ ซึ่งคาถานี้ พุทฺธวคฺเค ในพุทฺธวรรค ชมฺมปทสฺส

แห่งธรรมบท อิติ ว่า

“มनुสสปฏิลากโ อ.การได้ซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์ กิจโจ
เป็นของยาก (โหติ) ย่อมเป็น, ชีวิต อ.ชีวิต มจฺจํา ของ
สัตว์ ท. กิจจํ เป็นของยาก (โหติ) ย่อมเป็น, สทุธมฺมสุสวณํ
อ.การฟังซึ่งพระสัทธรรม กิจจํ เป็นของยาก (โหติ) ย่อม
เป็น, อุปฺปาโท อ.การอุบัติขึ้น พุทฺธานํ ของพระพุทธเจ้า ท.
กิจโจ เป็นของยาก (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

พญานาคพอได้ยินเพลงขับตบนั้นแล้ว ก็ดีใจว่า “เราไม่เคยได้ยินบทเช่นนี้ตลอด
พุทธันดรหนึ่ง, พระพุทธเจ้าทรงอุบัติในโลกแล้วละสิหนอ ท่านผู้เจริญ” ดังนี้ ขึ้นจาก
น้ำ พร้อมกับอุตฺตรมาณพไปสำนักของพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วร้องให้
กราบทูลความที่ตนอาศัยกรรมเพียงทำใบตะไคร้ น้ำขาด ต้องบังเกิดในกำเนิดสัตว์
เดรัจฉาน แล้วกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่ได้ความเป็นมนุษย์ ไม่ได้ฟังพระ
สัทธรรม ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ตลอดหนึ่งพุทธันดร”. พระศาสดาตรัสว่า
“มหาบพิตร ชื่อว่าความเป็นมนุษย์เป็นต้น สัตว์ได้โดยยากจริง ๆ” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรง
แสดง ตรัสคาถานี้ ในพุทธวรรค ธรรมบทว่า

“การได้ความเป็นมนุษย์ ได้ยาก, ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ได้
ยาก, การฟังพระสัทธรรม ได้ยาก, การอุบัติแห่งพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย ได้ยาก”.

.....
ตตฺถ กิจโจติ มหนตฺกฺสเลน ลทฺทพฺพตฺตา กิจจฺลทฺโห ทฺลลโก ฯ

ตตฺถ (ปเทฺส) “กิจโจติ (ปทสฺส) “(ตสฺส มนุสฺสปฏิลาภสฺส ปุคฺคเลน) มหนตฺกฺสเลน
ลทฺทพฺพตฺตา กิจจฺลทฺโห ทฺลลโก (โหติ) อิติ อตฺถ) ฯ

(อตฺถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า “กิจจฺลทฺโห ชื่อว่าเป็นของอันบุคคลได้แล้วโดยยาก
ทฺลลโก ชื่อว่า อันบุคคลได้โดยยาก (ตสฺส มนุสฺสปฏิลาภสฺส ปุคฺคเลน) มหนตฺ-
กฺสเลน ลทฺทพฺพตฺตา เพราะความที่ แห่งการได้เฉพาะซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์นั้น

เป็นของ อันบุคคล ฟังได้ ด้วยกุศลอันใหญ่ (โหติ) ย่อมเป็น” (อติ) ดังนี้ ตตถ (ปเทศ) “กัจฉติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “กัจฉ” ดังนี้ ๕

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “กัจฉ” ความว่า ชื่อว่าได้โดยลำบาก คือได้ด้วยยาก เพราะว่าต้องได้ด้วยกุศลใหญ่.

.....

มनुสฺสปฏิลาโภติ มนุสฺสตุตฺตปฏิลาโภ ๕

“มनुสฺสปฏิลาโภติ (ปทสฺส) “มनुสฺสตุตฺตปฏิลาโภ” (อติ อตฺโถ) ๕

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “มनुสฺสตุตฺตปฏิลาโภ อ.การได้เฉพาะซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์” (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “มनुสฺสปฏิลาโภติ ว่า “มनुสฺสปฏิลาโภ” ดังนี้ ๕

บทว่า “มनुสฺสปฏิลาโภ” แปลว่า การกลับได้ความเป็นมนุษย์.

.....

กัจฉนฺติ นินฺนตฺรํ กสิกกมฺมาทีนํ กตฺวา ชีวิตฺตฺตติฆฺณนฺโตปิ ปริตฺตญฺจายิตายปิ กิจฉนฺทฺธํ ๕

“กัจฉนฺติ (ปทสฺส) “นินฺนตฺรํ กสิกกมฺมาทีนํ (กมฺมานิ) กตฺวา ชีวิตฺตฺตติฆฺณนฺโตปิ (ตสฺส ชีวิตสฺส) ปริตฺตญฺจายิตายปิ กิจฉนฺทฺธํ” (อติ อตฺโถ) ๕

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “กิจฉนฺทฺธํ เป็นของอันบุคคลได้แล้วด้วยความยาก นินฺนตฺรํ กสิกกมฺมาทีนํ (กมฺมานิ) กตฺวา ชีวิตฺตฺตติฆฺณนฺโตปิ เพราะการกระทำซึ่งการงาน ท. มีกสิกรรมเป็นต้น มีระหว่างออกแล้ว แล้วจึงสืบต่อซึ่งความเป็นไปแห่งชีวิตบ้าง (ตสฺส ชีวิตสฺส) ปริตฺตญฺจายิตายปิ เพราะความที่ แห่งชีวิตนั้น เป็นของตั้งอยู่สิ้นกาลนิดหน่อยโดยปกติบ้าง” (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “กัจฉนฺติ ว่า “กัจฉ” ดังนี้ ๕

บทว่า “กัจฉ” ความว่า ชื่อว่าได้ลำบาก เพราะต้องทำการงานมีกสิกรรมเป็นต้นสืบต่อการดำเนินชีวิตอยู่เสมอบ้าง เพราะชีวิตตั้งอยู่ชั่วกาลนิดหน่อยบ้าง.

มัจฉาน ชีวิตนุติ สตุตตานํ ชีวิตมปิ ฯ

“มัจฉาน ชีวิตนุติ (ปททวยสฺส) “สตุตตานํ ชีวิตมปิ” (อิตติ อตุโถ) ฯ

(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “ชีวิตมปิ แม้อ.ชีวิต สตุตตานํ ของสัตว์ ท.” (อิตติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท “มัจฉาน ชีวิตนุติ” ว่า “มัจฉาน ชีวิต” ดังนี้ ฯ

สองบทว่า “มัจฉาน ชีวิต” ความว่า แมชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย.

กัจฉนุติ อเนกกปฺเปสฺสปี ฌมฺมเทสฺสกปฺคฺคฺลสฺส ทูลฺลภตาย กิจฺฉลทฺฐํ สทฺธมฺมสฺส-
สวานมปิ ฯ

“กัจฉนุติ (ปทสฺส) “อเนกกปฺเปสฺสปี ฌมฺมเทสฺสกปฺคฺคฺลสฺส ทูลฺลภตาย กิจฺฉลทฺฐํ สทฺธมฺมสฺส-
สวานมปิ (โหติ)” (อิตติ อตุโถ) ฯ

(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “สทฺธมฺมสฺสวานมปิ แม้อ.การฟังซึ่งพระสัทธรรม
กิจฉลทฺฐํ เป็นของอันบุคคลได้แล้วโดยยาก ฌมฺมเทสฺสกปฺคฺคฺลสฺส ทูลฺลภตาย
เพราะความที่ แห่งบุคคลผู้แสดงซึ่งธรรม เป็นผู้อันบุคคลได้โดยยาก อเนก-
กปฺเปสฺสปี แม้นักปมิใช่หนึ่ง ท. (โหติ) ย่อมเป็น” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท
“กัจฉนุติ” ว่า “กัจฉ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “กัจฉ” ความว่า แม้การฟังพระสัทธรรม เป็นของอันบุคคลได้แล้วโดยยาก
เพราะความที่บุคคลผู้แสดงธรรมเป็นผู้อันบุคคลได้โดยยาก แม้นักปเป็นอเนก.

กัจฉเณติ มหุสฺสาเหเน อภินิหารสฺส สมิชฺฉนโต สมิทฺธาภินิหารสฺส จ อเนกกปฺปโกฏฺฐิ-
สทฺสเสหิปี ทูลฺลภุปฺปาทโต กิจฺฉลทฺฐเ อติวีย ทูลฺลภเ พุทฺธานํ อุปฺปาโทปิตี ฯ

“กัจฉเณติ (ปทสฺส) “มหุสฺสาเหเน อภินิหารสฺส สมิชฺฉนโต (จ) สมิทฺธาภินิหารสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส)
จ อเนกกปฺปโกฏฺฐิสทฺสเสหิปี ทูลฺลภุปฺปาทโต กิจฺฉลทฺฐเ อติวีย ทูลฺลภเ พุทฺธานํ อุปฺปาโทปิตี
(โหติ) อิตติ (อตุโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ อิติ ว่า “อุปฺปาโทปิ แม้ อ.การเสด็จอุบัติขึ้น พุทฺธานํ ของ พระพุทธเจ้า ท. กิจฺจลฺโธ เป็นผู้อันบุคคลได้แล้วโดยลำบาก ทูลฺลโก คือว่าเป็น สภาพอันบุคคลได้โดยยาก อติวีย เกินเปรียบ สมฺชฺฆนโต เพราะความสำเร็จ อภินิหารสฺส แห่งอภินิหาร มหุสฺสาเหน ด้วยความอุตสาหะใหญ่ (จ) ด้วย สมฺพุธา- กิณิหารสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) ทูลฺลภุปาทโต เพราะการเกิดขึ้น แห่งบุคคล ผู้มีอภินิหาร อันสำเร็จแล้ว เป็นผู้อันบุคคลได้โดยยาก อเนกกปฺปโกฏฺฐิสฺสเสหิปี แม้ด้วยโกฏฺฐิ แห่งกัปมิใช่หนึ่ง ท. จ ด้วย (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “กิจฺจโณ” ดังนี้ ๗

บทว่า “กิจฺจโณ” ความว่า แม้การเสด็จอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้ลำบาก คือว่า ได้โดยยากอย่างยิ่ง เพราะอภินิหารจะสำเร็จได้ ก็ด้วยอุตสาหะใหญ่ และการเกิดขึ้นแห่งบุคคลผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้ว อันบุคคลได้โดยยาก แม้ด้วยหลายพันโกฏฺฐิ กัป.

.....

ตํ สุตฺวา นาคราชา ตํทิวสํ ปจฺมผลํ ลภฺยฺย ติริจฺฉานคตตฺตฺตา ปน นาลตฺถ ๗ โส “อญฺเณ นาคา วีย ปฏฺฐิสฺสฺหิ ตจฺจหฺนํ วิสฺสฏฺฐนฺิทุโทกฺกมฺนํ สฺชาติยา เมถุนเสวนา จุติติ ปญฺจสฺสุ จาเนสฺสุ อภิกลมนภาวํ ปตฺวา มาณวกรูเปเนว วิจิริตุํ ลภฺติติ ๗

นาคราชา อ.พญานาค สุตฺวา ฟังแล้ว ตํ (ธมฺมเทสํ) ซึ่งพระธรรมเทศนานั้น ลภฺยฺย ฟังได้ ปจฺมผลํ ซึ่งผลที่ ๑ ตํทิวสํ ในวันนั้น, ปน แต่ว่า (โส นาคราชา) อ.พญานาคนั้น น อลตฺถ ไม่ได้ได้แล้ว (อตฺตโน) ติริจฺฉานคตตฺตฺตา เพราะความ ที่ แห่งตน เป็นสัตว์ไตรจฺฉาน ๗ โส (นาคราชา) อ.พญานาคนั้น ปตฺวา ถึงแล้ว อภิกลมนภาวํ ซึ่งความเป็นคืออันไม่ลำบาก จาเนสฺสุ ในฐานะ ท. ปญฺจสฺสุ ๕ อิติ คือ “ปฏฺฐิสฺสฺหิ อ.การปฏฺฐิสฺสฺหิ ตจฺจหฺนํ อ.การสละซึ่งผิวหนัง วิสฺสฏฺฐนฺิทุโทกฺกมฺนํ อ.การก้าวลงสู่ความหลับอันปล่อยแล้ว เมถุนเสวนา อ.การเสพซึ่งเมถุน สฺชาติยา (นาคิยา) ด้วยนางนาค ตัวมีชาติอันเสมอกัน จุติ อ.การเคลื่อน อญฺเณ นาคา วีย ราวกะ อ.นาค ท. เหล่าอื่น” ลภฺติติ ย่อมได้ วิจิริตุํ เพื่ออันเที่ยวไป มาณวกรูเปเนว ด้วยรูปแห่งมาณพนั้นเที่ยว อิติ ดังนี้แล ๗

พญานาคฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว ฟังได้ผลที่ ๑ ในวันนั้น, แต่พญานาคนั้น ไม่ได้ เพราะว่าเป็นสัตว์เดรัจฉาน. พญานาคนั้น ถึงความไม่ลำบากในฐานะ ๕ คือ “การปฏิสนธิ การลอกคราบ การวางใจยังลงสู่ความหลับสนิท การเสพเมถุนกับนางนาคตัวมีชาติเสมอกัน และการจตุ” ย่อมได้เพื่อจะเที่ยวไปด้วยรูปมาณพนั้นแหละ ดังนี้แล

.....

เอรภปตฺตวตฺตฺถุ ๗

เอรภปตฺตวตฺตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระยานาคชื่อว่าเอรภปตฺต (นิฏฺฐิต) จบแล้ว ๗

จบเรื่องพระยานาคเอรภปตฺต.

.....

[๑๕๕] ตสฺมา ยํ ยํ อาปตฺตี อาปชฺชติ ตตฺถ ตตฺถ ยถาธมฺมํ ปฏิปชฺชิตพฺพเมว ๗ เอวํ ปฏิปชฺชนฺโต หิ มคฺคผลมฺปิ ปตฺตํ สกฺโกติเยว ๗ ตถา หิ สตฺถา โกสลรฏฺเฐ จาริกํ จรมาโน อนฺตรามคฺเค มหนฺตํ สุสิรรุกฺขํ อคฺคิณา ททฺฒิ ทิสฺวา อคฺคิกฺขนฺเรน อุปเมตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺกาโม อญฺญตรสมฺมํ รุกฺขมฺมูลे นิสฺสิทฺวา “ปสฺสสฺส โน ตุมฺहे ภิกฺขเว อมฺมํ มหนฺตํ อคฺคิกฺขนฺเรนฺทิวาทิณา นเยน สตฺตกนิปาตงฺคตฺตเร อคฺคิกฺขนฺโรปมฺสุตฺตํ เทเสสิ ๗

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ภิกฺขุ) อ.ภิกฺษุ อาปชฺชติ ย่อมต้อง ยํ ยํ อาปตฺตี ซึ่ง อาบัติใดๆ, (ภิกฺขุณา) อันภิกฺษุ ปฏิปชฺชิตพฺพํ เอว ฟังปฏิบัตินั้นเที่ยว ยถาธมฺมํ ตามธรรม ตตฺถ ตตฺถ (อาปตฺตฺติ) ในอาบัตินั้นๆ ๗ หิ เพราะว่ (ภิกฺขุ) อ.ภิกฺษุ ปฏิปชฺชนฺโต เมื่อปฏิบัติ เอว อย่างนี้ สกฺโกติ เอว ย่อมอาจนั้นเที่ยว ปตฺตํ เพื่ออัน บรรลุ มคฺคผลมฺปิ แม้ซึ่งมรรคและผล ๗ ตถา หิ จริงเหมือนอย่างนั้น สตฺถา อ.พระ ศาสตา จรมาโน เมื่อเสด็จเที่ยวไป จาริกํ สู่ที่จาริก โกสลรฏฺเฐ ในแคว้นโกศล ทิสฺวา ทอดพระเนตรแล้ว สุสิรรุกฺขํ ซึ่งต้นไม้มีโพรง มหนฺตํ อันใหญ่ อคฺคิณา ททฺฒิ อันอันไฟไหม้แล้ว อนฺตรามคฺเค ในระหว่างแห่งหนทาง อคฺคิกฺขนฺเรน อุปเมตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺกาโม เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน เปรียบเทียบ ด้วยกองแห่งไฟ แล้วจึงทรงแสดง ซึ่งธรรม (หุตฺวา) เป็น นิสฺสิทฺวา ประทับนั่งแล้ว รุกฺขมฺมูลे ที่โคน

แห่งต้นไม้ อภยตรสมิ ต้นไต่ต้นหนึ่ง เทเสสิ ทรงแสดงแล้ว อคคิกขนุโรปมสุดต์
ซึ่งอัคคิกขันโรปมสูตร สุตตกนิปาตงคุดตเร ในสัตตกนิปาต อังกุตตรนิกาย นเยน
โดยนัย อิติอาทินา เป็นต้นว่า “ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมเห อ.เชอ ท. ปสฺสส
โหน ย่อมเห็นหรือหนอ อคคิกขนุริ์ ซึ่งกองแห่งไฟ มหนตฺ อ้นใหญ่ อมฺ โนน” อิติ
ดังนี้ ฯ

เพราะฉะนั้น ภิกษุต้องอาบัติใดๆ ฟังปฏิบัติตามธรรมในอาบัตินั้นๆ ทีเดียว. เพราะ
ว่า ภิกษุเมื่อปฏิบัติอย่างนั้น ย่อมอาจบรรลุแม้มรรคผลได้แท้. จริงอย่างนั้น พระ
ศาสดาเมื่อเสด็จเที่ยวจาริกไปในแคว้นโกศล ระหว่างทาง ทอดพระเนตรเห็นต้นไม้มี
โพรงต้นไม้ใหญ่ถูกเพลิงไหม้แล้ว มีพระประสงค์จะทรงแสดงธรรมเปรียบด้วยกองเพลิง
ประทับนั่งที่โคนต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่งแล้ว ทรงแสดงอัคคิกขันโรปมสูตร ในสัตตก-
นิปาต อังกุตตรนิกาย โดยนัยเป็นต้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นกองเพลิง
ใหญ่โน้นหรือไม่ ?”.

[๑๕๖] ตํ สุตฺวา สฎฺฐิจิยา ภิกฺขุณฺโณ นามกาโย สนฺตตฺโต นามกาเย สนฺตตฺเต กรชกาโย
สนฺตตฺโต ตสฺมี สนฺตตฺเต นิธานคตฺ อุนฺหํ โลหิตํ มุขโต อุกคณฺณิ ฯ เต กิร
ปาราชิกมาปฺนฺนา ฯ สฎฺฐิ ภิกฺขุ ทุกฺกัรํ พุทฺธสาสเน ยาวซีวํ ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ
พฺรหฺมจริยํ จริตฺนุติ วิพฺภวํสุ ฯ เต กิร ขุทฺทานฺนุทฺทสิทฺธาปทานิ มทฺทนฺดา
วิจริสุ ฯ สฎฺฐิ ภิกฺขุ สตฺถุเทสนาภิกฺขุ ฅาณํ เปเสตฺวา สห ปฏฺิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ
ปตฺตา ฯ เต กิร ปริสุทฺธสีลา อหฺลํ ฯ อิจฺเจสา เทสนา อิมํสํ ติณฺณนฺนํปิ สผลา
ชาตา ฯ อรหตฺตปตฺตานํ ตาว สผลา โหตุ อิตเรสํ กถํ สผลาติ ฯ เต หิ ยทิ
อิมํ เทสนํ น สฺุณฺณยฺยํ ปมตฺตา หุตฺวา จานํ ชหิตุํ น สกฺกุณฺณยฺยุนฺติ ตโต เนสํ ตํ
ปาปํ วทฺตฺมานํ อปาเยเสว สํสีทาเปยฺย อิมนฺตุ เทสนํ สุตฺวา ชาตสํเวคา จานํ
ชหิตฺวา สามณฺณรณฺมียํ จิตา ทสสีลํ ปฺุเรตฺวา โยนิโสมนสิกาเร ยุตฺตปฺยุตฺตา เกจิ
โสตาปฺนฺนา เกจิ สกฺทาคามิโน เกจิ อนาคามิโน อหฺลํ เกจิ เทเวสุ นิพฺพตฺตา
เอวํ ปาราชิกาปฺนฺนานมฺปิ สผลา อโหสิ ฯ อิตเรปิ ยทิ อิมํ น สฺุณฺณยฺยํ คจฺจนฺเต
คจฺจนฺเต กाले สงฺฆาทีเสสํปิ ปาราชิกํปิ อาปชฺเชยฺยํ อิมนฺตุ สุตฺวา อโห สลฺลฺลฺลฺลํ
พุทฺธสาสนํ น สกฺกา อมฺเหหิ ยาวซีวํ อิมํ ปฏฺิปตฺตี ปฺุเรตฺวํ วิพฺภวิตฺวา อฺุปาสกธมฺมํ

ปุเรตวา ทุกขโต มุจฺจิสฺสามาติ วิพฺภิมิตฺวา สรณตฺตยปญฺจสีเลสุ ปติฏฺฐาย อุปาสก-
 ฌมฺมํ ปุเรตวา เกจิ โสตาปนฺนา เกจิ สกทาคามิโน เกจิ อนาคามิโน เกจิ เทเวสุ
 นิพฺพตฺตา เอวฺนเตสมฺปิ สผลา วาติ เอกนิปาตงฺคฺตฺตเร จุพฺพจฺจราสงฺฆาตฺสฺตฺต-
 วณฺณนํ โย ฯ

จุพฺพจฺจราสงฺฆาตฺสฺตฺตวณฺณนํ โย อ.นัยแห่งอรรถกถาแห่งจุพฺพจฺจราสงฺฆาตฺสฺตฺต
 เอกนิปาตงฺคฺตฺตเร ในเอกนิบาต อังคฺตฺตริกาย อิติ ว่า “นามกาโย อ.นามกาย
 ภิกฺขุํ ของภิกษุ ท. สฏฺฐิยา ๖๐ รูป **สนฺตฺตฺโต** กลัดกลุ้มแล้ว **สุตฺวา** เพราะฟัง
 ตํ (เทศน์) ซึ่งเทศนานั้น, **นามกาเย** ครั้นเมื่อนามกาย **สนฺตฺตฺเต** กลัดกลุ้มแล้ว,
กรชกาโย อ.กรชกาย **สนฺตฺตฺโต** กลัดกลุ้มแล้ว, **ตฺสฺมิ (กรชกาเย)** ครั้นเมื่อกรชกาย
 นั้น **สนฺตฺตฺเต** กลัดกลุ้มแล้ว, **โลหิตํ** อ.โลहित **อฺญฺหํ** อันอฺญฺหํ **นิธานคฺตํ** อันถึงแล้ว
 ซึ่งการรวมตัวกัน **อฺคฺคฺคฺยฺจิ** พลุ่อกออกแล้ว **มุขโต** จากปาก ฯ **กิริ** ได้ยินว่า **เต (ภิกฺขุ)**
 อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **อาปนฺนา** ต้องแล้ว **ปาราชิกํ** ซึ่งอาบัติปาราชิก ฯ **ภิกฺขุ** อ.ภิกษุ
 ท. **สฏฺฐิ** ๖๐ รูป **วิพฺภิมิสฺสุ** สึกแล้ว (**จิหฺตฺเนน**) ด้วยอันคิด อิติ ว่า “(อมฺเหติ) จริตฺ
 อ.อันอันเรา ท. ประพฤติ **พฺรหฺมจฺริยํ** ซึ่งพฺรหฺมจฺรยฺร์ **ปริสฺสุทฺ** ให้หมจดจรรจบแล้ว
ปริปฺญฺณํ ให้เต็มรอบแล้ว **ยาวชีวํ** ตลอดกาลกำหนดเพียงใดแห่งชีวิต **พฺุทฺสฺสาสเน**
 ในพระพฺุทฺสฺสาสนา **ทุกฺกํ** เป็นกิริยาอันเรากระทำได้โดยยาก (**โหติ**) ย่อมเป็น” อิติ
 ดั่งนี้ ฯ **กิริ** ได้ยินว่า **เต (ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **มทฺทฺนฺตา** ย้ายอยู่ **ขุทฺทา-**
นฺขุทฺทฺกสิทฺทา ซึ่งสิทฺทฺทฺกสิทฺทา น้อย ๆ ท. **วิจฺริสฺสุ** เทียวไปแล้ว ฯ **ภิกฺขุ**
 อ.ภิกษุ ท. **สฏฺฐิ** ๖๐ รูป **เปเสตฺวา** ส่งไปแล้ว **ณฺาณํ** ซึ่งณฺาณ **สฺตฺถฺเทสนาภิมุขํ**
 ให้มีหน้าเฉพาะต่อเทศนาของพระศาสดา **ปฺตฺตา** บรรลุแล้ว **อฺรหฺตฺตํ** ซึ่งความเป็น
 แห่งพระอรหันต์ **สฺห** กับ **ปฺฏิสฺมฺภิทา** ด้วยปฺฏิสฺมฺภิทา ท. ฯ **กิริ** ได้ยินว่า **เต**
(ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น **ปริสฺสุทฺสึลา** เป็นผู้มีศีลอันปริสฺสุทฺสึแล้ว **อฺहेสฺสุ** ได้เป็น
 แล้ว ฯ **เอสา** เทศนา อ.เทศนานั้น **สผลา** เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยผล **ชาตา**
 เกิดแล้ว (**ภิกฺขุณฺํ**) แก่ภิกษุ ท. **ติณฺณนฺนฺมฺปิ** แม้ ๓ กลุ่ม **อฺเมสฺสุ** เหล่านี้ อิติ
 ด้วยประการฉะนี้ ฯ (**ปฺจฺจนา**) อ.อันถาม อิติ ว่า “(เทศนา) อ.เทศนา **สผลา** เป็น
 เทศนาเป็นไปกับด้วยผล **โหตุ** จงมี (**ภิกฺขุณฺํ**) แก่ภิกษุ ท. **อฺรหฺตฺตปฺปฺตฺตฺตาณํ** ผู้บรรลุ
 แล้วซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **ดาว** ก่อน, (เทศนา) อ.เทศนา **สผลา** เป็นเทศนา
 เป็นไปกับด้วยผล (**โหตุ**) จงมี (**ภิกฺขุณฺํ**) แก่ภิกษุ ท. **อิตฺเรสฺมิ** นอกนี้ **กถํ** อย่างไร ?”

เป็นพระโสดาบัน (อเหตุ) ได้เป็นแล้ว, เกจิ (ภิกขุ) อ.ภิกษุ ท. บางพวก สกทาคามีโน เป็นพระสกทาคามี (อเหตุ) ได้เป็นแล้ว, เกจิ (ภิกขุ) อ.ภิกษุ ท. บางพวก อนาคามีโน เป็นพระอนาคามี (อเหตุ) ได้เป็นแล้ว, เกจิ (ภิกขุ) อ.ภิกษุ ท. บางพวก นิพพตฺตา บังเกิดแล้ว เทเวสุ ในเทวดา ท., (เทสหา) อ.เทสหา สผลาว เป็นเทสหาเป็นไปกับด้วยผลเทียว (อโหสิ) ได้มีแล้ว เตสมฺปิ (ภิกขุ) แก่ภิกษุ ท. แม้เหล่านั้น เอว ด้วยประการฉะนี้” อิติ ดังนี้ ฯ

นัยอันมาในอรรถกถาจุฬจราสังฆาตสูตร ในเอกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “นามกาย (คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ของภิกษุ ๖๐ รูป กลัดกลุ้มแล้ว เพราะฟังเทศนานั้น, เมื่อนามกายกลัดกลุ้มแล้ว กรชกาย (คือรูปขันธ์) ก็เร้าร้อน. เมื่อกรชกายนั้นเร้าร้อนแล้ว โลहितอุณหรวมกันเข้าแล้ว ก็พลุ่งออกมาจากปาก. ได้ทราบว่ ภิกษุเหล่านั้น ต้องอาบัติปาราชิก. ภิกษุ ๖๐ รูป (อีกพวกหนึ่ง) คิดว่า ‘การประพตติพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์จนตลอดชีวิตในพระพุทธศาสนา ทำได้ยาก’ ดังนี้แล้ว ก็พากันสึกเสีย. ได้ข่าวว่า ภิกษุเหล่านั้น ประพตติย่ำยีสิกขาบทเล็กน้อย. ภิกษุ ๖๐ รูป (อีกพวกหนึ่ง) ส่งญาณมุ่งตรงเทศนาของพระศาสดา บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย. ได้ข่าวว่า ภิกษุเหล่านั้น ได้เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์. เทศนากัณฑ์นี้ มีผลแก่ภิกษุแม้ ๓ จำพวกนี้ ด้วยประการฉะนี้. ถาว่า “เทศนากัณฑ์นี้ มีผลแก่ภิกษุผู้บรรลุพระอรหัต ยกไว้ก่อน, ที่มีผลแก่พวกภิกษุอื่นอย่างไรกัน ?” แก้วว่า ‘ก็คิดว่า ภิกษุเหล่านั้น ไม่ฟังได้ฟังเทศนากัณฑ์นี้ไซ้, ก็จะมีเป็นผู้ประมาท ไม่อาจจะละฐานะได้ เพราะเหตุฉะนี้ บานั้น เมื่อเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น จะฟังให้จมลงในอบายเพียงถ่ายเดียว, แต่ภิกษุเหล่านั้นพอฟังเทศนากัณฑ์นี้แล้ว เกิดความสังเวชละฐานะได้ ตั้งอยู่ในภุมิของสามเณร บำเพ็ญศีล ๑๐ ประกอบชวนชวายนโยนิโสมนสิการ, บางพวกได้เป็นพระโสดาบัน, บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี, บางพวกได้เป็นพระอนาคามี, บางพวกบังเกิดในหมู่เทพ, เทศนากัณฑ์นี้ ได้มีผลแม้แก่พวกภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก ด้วยประการฉะนี้. แม้พวกภิกษุอื่น ถ้าไม่ฟังได้ฟังเทศนากัณฑ์นี้ไซ้ เมื่อกาลล่วงไปๆ ก็จะมีต้องอาบัติสังฆาทิเสสบ้าง ปาราชิกบ้าง, แต่ภิกษุเหล่านี้ ฟังเทศนากัณฑ์นี้แล้ว คิดว่า ‘โอ พระพุทธศาสนา ช่างเป็นศาสนาขัดเกล้าจริง, เราทั้งหลายจักสึกไปบำเพ็ญอุบาสกธรรมแล้ว เปลื้องตนเสียจากทุกข์’ ดังนี้แล้ว ก็สึกไป ตั้งอยู่ในไตรสรณะและเบญจศีล บำเพ็ญอุบาสกธรรม, บางพวกได้เป็นพระโสดาบัน, บางพวกได้เป็นพระ

สกทาคามี, บางพวกได้เป็นพระอนาคามี, บางพวกบังเกิดในหมู่เทพ, เทศนาภรณ์นี้ ได้มีผลแม้แก่ภิกษุเหล่านั้น ดังพรรณนามาจะนี่”.

.....

พลวตา ปจฺจนุตฺตาเปเน สํวฑฺฒมานเ กรรชกาเย มหาปริพาโห อุปฺปชฺชตีติ อาห นามกาเย สหฺตตฺเต กรรชกาโย สหฺตตฺโตติ ฯ นิธานคตฺตฺนฺติ สหฺนิจิตฺตโลหิตํ สหฺธาย วุตฺตํ ฯ อุณฺหํ โลหิตนฺตฺติ โลหิตํ อุณฺหํ หุตฺวา อุคฺคณฺณิ ฯ จานฺนฺติ ภิกฺขุปรปฺปฏิญฺณํ ฯ ตํ ปาปนฺติ ภิกฺขุปรปฺปฏิญฺณาย อวิชฺหิตตฺตฺตา ตถา วฑฺฒมานํ ตํ ปาปํ ฯ อนฺติมวตฺถุ อชฺฌาปนฺนํปี อุปาเยน ปวตฺตฺติยมาโน โยนิโสมนสิกาโร อตฺถาวโห โหติเยวาทิ ทสฺเสนฺโต ชาตสํเวคาคิอาทิมาย ฯ อโห สลฺลฺเชชฺิตนฺตฺติ อติวีย สลฺลฺเชชน อิตํ ปวตฺตฺนฺติ ตมฺมฏฺฐิกา ฯ

“พลวตา ปจฺจนุตฺตาเปเน สํวฑฺฒมานเ กรรชกาเย, มหาปริพาโห อุปฺปชฺชตีติ (ทสฺเสตฺตุ อฏฺฐกถาจริโย) อาห “นามกาเย สหฺตตฺเต, กรรชกาโย สหฺตตฺโตติ ฯ ‘นิธานคตฺตฺนฺติ (วจนฺ อฏฺฐกถาจริเยน) สหฺนิจิตฺตโลหิตํ สหฺธาย วุตฺตํ ฯ ‘อุณฺหํ โลหิตนฺตฺติ (ปททฺวยสฺส) ‘โลหิตํ อุณฺหํ หุตฺวา อุคฺคณฺณิ’ (อิตติ อตฺถโถ) ฯ ‘จानฺนฺติ (ปทสฺส) ‘ภิกฺขุปรปฺปฏิญฺณํ’ (อิตติ อตฺถโถ) ฯ ‘ตํ ปาปนฺติ (ปททฺวยสฺส) ‘(ปฺคฺคเลน) ภิกฺขุปรปฺปฏิญฺณาย อวิชฺหิตตฺตฺตา ตถา วฑฺฒมานํ ตํ ปาปํ’ (อิตติ อตฺถโถ) ฯ (อฏฺฐกถาจริโย) ‘อนฺติมวตฺถุ อชฺฌาปนฺนํปี (ภิกฺขุณฺ) อุปาเยน ปวตฺตฺติยมาโน โยนิโสมนสิกาโร อตฺถาวโห โหติเยวาทิ ทสฺเสนฺโต ‘ชาตสํเวคาคิอาทิมาย (วจนฺ) อาห ฯ ‘อโห สลฺลฺเชชฺิตนฺตฺติ (ปทสฺส) ‘อติวีย สลฺลฺเชชน อิตํ ปวตฺตํ’ (อิตติ อตฺถโถ)” อิตติ ตมฺมฏฺฐิกา ฯ

ตมฺมฏฺฐิกา อ.ฏฺฐิกาแห่งจุฬัจฉราสังฆาตสฺสฺตรนํ อิตติ ว่า “(อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ อาห กล่าวแล้ว อิตติ ว่า “นามกาเย ครั้นเมื่อนามกาย สหฺตตฺเต กัลลฺกิลฺลุม แล้ว กรรชกาโย อ.กรรชกาย สหฺตตฺโต เราร้อนแล้ว” อิตติ ดังนี้ (ทสฺเสตฺตุ) เพื่ออันแสดง อิตติ ว่า “กรรชกาเย ครั้นเมื่อกรรชกาย สํวฑฺฒมานเ กำเรบอยู่ ปจฺจนุตฺตาเปเน ด้วยความเดือดร้อนในภายหลัง พลวตา อันมีกำลัง มหาปริพาโห อ.ความเราร้อนใหญ่ อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น” อิตติ ดังนี้ ฯ (วจนฺ) อ.คำ ‘นิธานคตฺตฺนฺติ ว่า ‘นิธานคตฺตํ’ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว สหฺธาย หมายถึง เอา สหฺนิจิตฺตโลหิตํ ซึ่งโลหิตอันถูกสังสมแล้ว ฯ (อตฺถโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘โลหิตํ

อ.โลहित อุณห เป็นของร้อน หูตวา เป็น อุกคณฺฉิ พลุ้งออกแล้ว' (อิตติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท 'อุณห โลहितนฺติ ว่า 'อุณห โลहित' ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า 'ภิกขุปฏิบัติญญํ ซึ่งความปฎิญาณว่าเป็นภิกษุ' (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'จําหนฺติ ว่า 'จําหน' ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า 'ตํ ปาปํ อ.บาปนั้น วฑฺฒมานํ อันเจริญอยู่ ตถา เหมือนอย่างนั้น (ปุคฺคเลน) ภิกขุปฏิบัติญญา อวิชิตตฺตฺตา เพราะความที่ แห่งความปฎิญาณว่าเป็นภิกษุ อันบุคคลไม่ละแล้ว' (อิตติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท 'ตํ ปาปนฺติ ว่า 'ตํ ปาป' ดังนี้ ฯ (อฏฺฐกถาจารย์) อ.พระอรรถกถาจารย์ ทสฺเสนฺโต เมื่อแสดง อิตติ ว่า 'โยนิโสมนสฺสิกาโร อ.โยนิโสมนสฺสิการ อนฺติมวตฺถุ อชฺฐมาปนฺหานํปี (ภิกขุหนํ) อฺปาเยน ปวตฺตฺติยมาโน อันอันภิกษุ ท. แม้ผู้จงใจต้องแล้ว ซึ่งอันติมวตฺถุ ให้เป็นไปอยู่ โดยอุบาย อตฺถาวโห เป็นสภาวะนำมาซึ่งประโยชน์ โหติ เอว ย่อมเป็นนั้น เทียว' อิตติ ดังนี้ อาห กล่าวแล้ว (วจฺหนํ) ซึ่งคำ 'ชาติสํเวคาติอาที เป็นต้นว่า 'ผู้มีความสังเวชอันเกิดแล้ว' ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า 'อิตํ ถึงแล้ว ปวตฺตํ คือว่าเป็นไปแล้ว สลฺเลเชน ด้วยความขัดเกลา อติวิย เกินเปรียบ' (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'อโห สลฺเลชิตนฺติ ว่า 'อโห สลฺเลชิต' ดังนี้' อิตติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาจุฬัจฉราสังฆาตฺตฺตฺตรนั้นว่า "เพื่อจะแสดงว่า 'เมื่อกรชกายกำเริบด้วยความเดือดร้อนในกายหลังอันมีกำลัง ความเร้าร้อนอย่างใหญ่ ย่อมเกิดขึ้น' พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า 'เมื่อนามกายกลัดกลุ้มแล้ว กรชกายก็เร้าร้อน'. คำว่า 'นิธานคตํ' พระอรรถกถาจารย์กล่าวหมายเอาโลहितที่คั่งแล้ว. สองบทว่า 'อุณห โลहित' ความว่า โลहितร้อนพลุ้งออกมาแล้ว. บทว่า 'จําหน' คือความปฎิญาณว่าเป็นภิกษุ. สองบทว่า 'ตํ ปาปํ' ความว่า บาปนั้น ชื่อว่าเจริญอยู่อย่างนั้น ก็เพราะไม่ละความปฎิญาณว่าเป็นภิกษุ. พระอรรถกถาจารย์เมื่อแสดงว่า 'โยนิโสมนสฺสิการที่ภิกษุแม้ผู้จงใจต้องอันติมวตฺถุ (ปาราชิก) แล้ว ให้เป็นไปโดยอุบายอยู่ ย่อมเป็นคุณนำประโยชน์มาให้โดยแท้' ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า 'เกิดความสังเวชแล้ว' เป็นต้น. บทว่า 'อโห สลฺเลชิต' คือถึงแล้ว ได้แก่เป็นไปแล้ว ด้วยความขัดเกลาเหลือเกิน".

เอวมชฎาปนะนาปี อาปตติโย วุฏฺฐิตเทสิตา อนฺตรายํ น กโรหฺติ, ปเคว
อนชฎาปนะนา ฯ

เอวํ อชฎาปนะนาปี อาปตติโย (ภิกฺขุณา) วุฏฺฐิตเทสิตา อนฺตรายํ น กโรหฺติ, ปเคว
อนชฎาปนะนา (อาปตติโย ภิกฺขุณา วุฏฺฐิตเทสิตา อนฺตรายํ น กโรหฺติ) ฯ

อาปตติโย อ.อาบัติ ท. **อชฎาปนะนาปี** แม้อันภิกษุจงใจต้องแล้ว (**ภิกษุณา**) **วุฏฺฐิต-**
เทสิตา อันอันภิกษุออกแล้วและแสดงแล้ว **น กโรหฺติ** ย่อมไม่กระทำ **อนฺตรายํ** ซึ่ง
อันตราย เอวํ ด้วยประการฉะนี้, **ปเคว** จะป่วยกล่าวไปไย (**อาปตติโย**) อ.อาบัติ ท.
อนชฎาปนะนา อันภิกษุไม่จงใจต้องแล้ว (**ภิกษุณา** **วุฏฺฐิตเทสิตา**) อันอันภิกษุออก
แล้วและแสดงแล้ว (**น กโรหฺติ**) ย่อมไม่กระทำ (**อนฺตรายํ**) ซึ่งอันตราย ฯ

อาบัติทั้งหลายแม้ที่ภิกษุจงใจต้องแล้ว ภิกษุอยู่กรรมแล้ว แสดงแล้ว ย่อมไม่ทำ
อันตราย ดังพรรณนามาฉะนี้, จะป่วยกล่าวไปไยถึงอาบัติที่ภิกษุไม่จงใจต้องเล่า.

.....

จตุปารีสฺสุทฺธิสึล

[๑๕๗] จตุปารีสฺสุทฺธิสึลํ วา อนาการิยวินโย ฯ โส, ยถา ตตฺถ ปติฏฺฐาย อรหฺตํ ปาปฺณาติ,
เอวํ สิग्ฆนฺเตน สฺสุทฺธิขิตฺโต โลกิยโลกุตฺตรสฺสุขาธิคมเหตุโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺโพ ฯ

จตุปารีสฺสุทฺธิสึลํ วา อนาการิยวินโย ฯ โส (อนาการิยวินโย), ยถา (ภิกฺขุ) ตตฺถ (จตุปารีสฺสุทฺธิ-
สึเล) ปติฏฺฐาย อรหฺตํ ปาปฺณาติ, เอวํ สิग्ฆนฺเตน (ภิกฺขุณา) สฺสุทฺธิขิตฺโต (ปณฺหิตฺเตน)
โลกิยโลกุตฺตรสฺสุขาธิคมเหตุโต ‘มงฺคลนฺติ เวทิตพฺโพ ฯ

วา อีกอย่างหนึ่ง **จตุปารีสฺสุทฺธิสึลํ** อ.จตุปารีสฺสุทฺธิสึล **อนาการิยวินโย** ชื่อว่า
อนาการิยวินัย ฯ **โส (อนาการิยวินโย)** อ.อนาการิยวินัยนั้น **สิग्ฆนฺเตน (ภิกฺขุณา)**
สฺสุทฺธิขิตฺโต อันอันภิกษุ ผู้ศึกษาอยู่ **เอวํ โดย-**, (**ภิกฺขุ**) อ.ภิกษุ **ปติฏฺฐาย** ตั้งอยู่
เฉพาะแล้ว **ตตฺถ (จตุปารีสฺสุทฺธิสึเล)** ในจตุปารีสฺสุทฺธิสึลนั้น **ปาปฺณาติ** ย่อมบรรลु
อรหฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ **ยถา** โดยประการใด, -ประการนั้น ชื่อว่า

ศึกษาดีแล้ว (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต เวทิตุโพ พึงทราบ 'มงคลนฺตฺติ' ว่าเป็นมงคล
โลกียโลกุตตรสุขาธมฺเหตุโต เพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุซึ่งความสุขอันเป็น
โลกียะและโลกุตระ ๕

อีกอย่างหนึ่ง จตุปาริสุทธิศีล ชื่อว่าอนาคาริกวินัย. อนาคาริกวินัยนั้น อันภิกษุผู้ศึกษา
อยู่ โดยประการที่ตั้งอยู่ในจตุปาริสุทธิศีลนั้นแล้ว ย่อมบรรลุพระอรหัต ได้ชื่อว่าศึกษา
ดีแล้ว บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุบรรลุโลกียสุขและโลกุตตรสุข.

ปาติโมกขสังวรศีล

ตตถ ปาติโมกขสังวรศีลํ กญฺจิ อาปตฺตํ อนาปชฺชนตฺตสฺส วิสุขมฺตฺติ, เตเนตฺตํ สฺสสิกฺขิตํ
นาม โหติ ๕ ตํ โลกุตฺตรสุขมฺปิ อาวหติ ปธานียตฺตเถรตฺตสฺส สິลํ วีย ๕

ตตถ (จตุปาริสุทธิศีล) ปาติโมกขสังวรศีลํ กญฺจิ อาปตฺตํ อนาปชฺชนตฺตสฺส (ภิกฺขุสฺส)
วิสุขมฺตฺติ, เตน (อาปตฺตํ อนาปชฺชนเตน ภิกฺขุณา) เอตํ (ปาติโมกขสังวรศีลํ) สฺสสิกฺขิตํ นาม
โหติ ๕ ตํ (ปาติโมกขสังวรศีลํ) โลกุตฺตรสุขมฺปิ อาวหติ ปธานียตฺตเถรตฺตสฺส สິลํ วีย ๕

ตตถ (จตุปาริสุทธิศีล) ปาติโมกขสังวรศีลํ อ.- ในจตุปาริสุทธิศีลนั้นหนา -ปาติ-
โมกขสังวรศีล วิสุขมฺตฺติ ย่อมหมดจด (ภิกฺขุสฺส) แก่ภิกษุ อนาปชฺชนตฺตสฺส ผู้ไม่ต้อง
อยู่ อาปตฺตํ ซึ่งอาบัติ กญฺจิ อะไรๆ, เอตํ (ปาติโมกขสังวรศีลํ) อ.ปาติโมกขสังวรศีล
นั้น เตน (อาปตฺตํ อนาปชฺชนเตน ภิกฺขุณา) สฺสสิกฺขิตํ นาม ชื่อว่าเป็นศีล อันภิกษุ
ผู้ไม่ต้องอยู่ ซึ่งอาบัตินั้น ศึกษาดีแล้ว โหติ ย่อมเป็น ๕ ตํ (ปาติโมกขสังวรศีลํ)
อ.ปาติโมกขสังวรศีลนั้น อาวหติ ย่อมนำมา โลกุตฺตรสุขมฺปิ แม้ซึ่งสุขอันเป็น
โลกุตระ สິลํ วีย รวากะ อ.ศีล ปธานียตฺตเถรตฺตสฺส ของพระปธานียะผู้เถระ ๕

ในจตุปาริสุทธิศีลนั้น ปาติโมกขสังวรศีล ย่อมบริสุทธิ์ เมื่อภิกษุไม่ต้องอาบัติอะไร
เลย, ปาติโมกขสังวรศีลนั้น ย่อมชื่อว่าอันภิกษุผู้ไม่ต้องอาบัตินั้น ศึกษาดีแล้ว. ปาติ-
โมกขสังวรศีลนั้น ย่อมนำมาแม้ซึ่งโลกุตตรสุข ดุจศีลของพระปธานียเถระ ฉะนั้น.

[๑๕๘] ขณฑุเปลวิหารเ กิร กณิการปฺปรานฆเ อริยวสิ์ สุนฺหตุ์ เถโร โฆรวิสสโปไป ทสิ์ ๗ เถโร ซานิตฺวาปิ ปสนฺหฺนจิตฺโต นิสินฺโน ฆมฺมเวย สุนฺหาติ ๗ วิสเวโค กฺทฺโร อโหสิ ๗ โส อุปสมฺปทมณฺฑลํ อาที กตฺวา สีสํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา “ปริสฺสุทฺธสิโลมฺหิตี ปิตี อุปฺปาเทสิ ๗ สห จิตฺตฺอุปฺปาทา วิสิ์ วินิวตฺติตฺวา ปจฺวี ปาวิสสิ ๗ เถโร ตตฺถเว จิตฺเตกคฺคตํ ลภิตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺฒเตตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณฺนิ ๗

กิร ได้ยินว่า โฆรวิสสโป อ.งูตัวมีพิษกล้า ทสิ์ กัดแล้ว เถโร ซึ่งพระเถระ สุนฺหตุ์ ผู้ฟังอยู่ อริยวสิ์ ซึ่งวงศ์แห่งพระอริยะ กณิการปฺปรานฆเ ในเรือนเป็นที่ทำซึ่ง ความเพียรใกล้ต้นกรรณิการฺ ขณฑุเปลวิหารเ ในชัณฑุเปลวิหาร ๗ เถโร อ.พระ เเถระ ซานิตฺวาปิ แม้รู้แล้ว ปสนฺหฺนจิตฺโต ผู้มีจิตอันเลื่อมใสแล้ว นิสินฺโน นั่งแล้ว สุนฺหาติ ย่อมฟัง ฆมฺม เวย ซึ่งธรรมนั้นเที่ยว ๗ วิสเวโค อ.กำลังแห่งพิษ กฺทฺโร เป็นพิษอันแรงกล้า อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๗ โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น ปจฺจเวกฺขิตฺวา พิจารณาแล้ว สีสํ ซึ่งศีล กตฺวา กระทำ อุปสมฺปทมณฺฑลํ ซึ่งมณฑลเป็นที่อุปสมบท อาที ให้เป็นต้น ปิตี ยังปิตี อุปฺปาเทสิ ให้เกิดขึ้นแล้ว อิติ ว่า “(อหฺ) อ.เรา ปริสฺสุทฺธสิโล เป็นผู้มศีลอันหมดจดรอบแล้ว อมฺหิ ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๗ วิสิ์ อ.พิษ วินิวตฺติตฺวา กลับแล้ว ปาวิสสิ ได้เข้าไปแล้ว ปจฺวี สู่แผ่นดิน สห กับ จิตฺตฺอุปฺปาทา ด้วยการเกิดขึ้นแห่งจิต ๗ เถโร อ.พระเถระ ลภิตฺวา ได้แล้ว (อตฺตโน) จิตฺเตกคฺคตํ ซึ่งความที่ แห่งตน เป็นผู้มจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ตตฺถ เวย (จาเน) ในที่นั้นนั้นเที่ยว วิปสฺสนํ ยังวิปัสสนา วฑฺฒเตตฺวา ให้เจริญแล้ว ปาปุณฺนิ บรรลุแล้ว อรหตฺตํ ซึ่งความ เป็นแห่งพระอรหันต์ ๗

ดังได้สดับมา งูมีพิษร้าย กัดพระเถระ ผู้กำลังฟังอริยวงศ์ปฏิบัติอยู่ในเรือนเป็นที่ ทำความเพียรใกล้ต้นกรรณิการฺ ในชัณฑุเปลวิหาร. พระเถระแม้ทราบแล้ว ก็ยังมีจิต ผ่องใส นั่งฟังแต่ธรรมอย่างเดียว. กำลังพิษได้กล้าแข็งแล้ว. ท่านพิจารณาศีลตั้งต้น แต่มณฑลที่อุปสมบทมา ทำปิตีให้เกิดขึ้นว่า “เรามีศีลบริสุทธิ์”. พิษกลับหายเข้าไป สู่ปฐพีพร้อมกับจิตตฺอุปฺปาทา. พระเถระได้เอาก็คคตาจิต เจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุพระ อรหันต์ในที่นั้นนั่นเอง.

.....

สพฺพาสวสฺตฺตวณฺณนาทีสุ ปธานียตฺเถรวตฺถุ ๕

ปธานียตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระปธานียะผู้เถระ (อาคต) มาแล้ว (วณฺณนาสุ) ใน
อรรถกถา ท. **สพฺพาสวสฺตฺตวณฺณนาทีสุ** มีอรรถกถาแห่งสัพพาสวสูตรเป็นต้น ๕

เรื่องพระปธานียเถระมาในอรรถกถาสัพพาสวสูตรเป็นต้น.

[๑๕๙] อิหิ อุกฺกฏจวเสน วุตฺตํ ๕ ยสฺมา ปน รูปียสิทฺฐาปทวณฺณนาทีสุ เทสนาสฺสุทฺธิ นาม
ปาติโมกฺขสํวรสีลํ ตมฺภิ เทสนาย สฺขุฉนฺโต เทสนาสฺสุทฺธิ วุจฺจตีติ วุตฺตํ ๕ สฺขุฉติ
เอตายาติ สฺสุทฺธิ ยถาธมฺมํ เทสนาว สฺสุทฺธิ เทสนาสฺสุทฺธิ ๕ วุจฺจานสฺสาปิ เจตถ
เทสนาย เอว สงฺคโห ทฏฺจพฺโป ๕ มฺลุปตฺตีเน ปน อภิกฺขตฺตาปฏฺยณฺวเสน
เทสนาติ ตมฺภิกายํ วิสฺสุทฺธิมคฺคกฺภิกายณฺจ เอตถ เทสนาคหฺเณน วุจฺจานมฺปิ จินฺน-
มฺูลานํ อภิกฺขตฺตาปฏฺยณฺวปิ สงฺคหิตา ๕ จินฺนมฺูลานมฺปิ หิ ปาราชิกฺาปตฺติวุจฺจาปเนน
เหฏฺฐา ปรริกฺขิตํ ภิกฺขุสีลํ วิสฺสุทฺธิ นาม โหติ เตน เตสํ มคฺคปฺปฏิลาโภปิ
สมปฺชชตีติ นวภิกายํ ตสฺมา อาปชฺชิตฺวา เทสนาทินา วุจฺจโหติ สีลํปิ สฺขาวาหํ โหติ
สฺขมฺมตฺเถรสฺส วิย สีลํ ๕

อิหิ (วจนํ มยา) อุกฺกฏจวเสน วุตฺตํ ๕ ยสฺมา ปน (อภฺจกถาจริเยน) รูปียสิทฺฐาปทวณฺณนาทีสุ
(วณฺณนาสุ) “เทสนาสฺสุทฺธิ นาม ปาติโมกฺขสํวรสีลํ, ตํ (ปาติโมกฺขสํวรสีลํ) หิ เทสนาย สฺขุฉนฺโต
(อาจริเยน) เทสนาสฺสุทฺธิ วุจฺจตีติ (วจนํ) วุตฺตํ ๕ (ภิกฺกาจริเยน) “(สีลํ) สฺขุฉติ เอตาย
(คุณชาติยา) อิติ (เอสา คุณชาติ) สฺสุทฺธิ, ยถาธมฺมํ เทสนาว สฺสุทฺธิ เทสนาสฺสุทฺธิ ๕ วุจฺจานสฺสาปิ
จ เอตถ (“เทสนาสฺสุทฺธิ วจนํ ปณฺหิตฺเตน) เทสนาย เอว สงฺคโห ทฏฺจพฺโป ๕ มฺลุปตฺตีเน
ปน อภิกฺขตฺตาปฏฺยณฺวเสน เทสนา (อาจริเยน สงฺคเหตุพฺพา) อิติ (วจนํ) ตมฺภิกายํ (จ)
วิสฺสุทฺธิมคฺคกฺภิกายํ จ (วุตฺตํ) ๕ (ภิกฺกาจริเยน) “เอตถ (เทสนาสฺสุทฺธิ วจนํ อาจริเยน) เทสนา-
คหฺเณน วุจฺจานมฺปิ จินฺนมฺูลานํ (ภิกฺขุณํ) อภิกฺขตฺตาปฏฺยณฺวปิ สงฺคหิตา ๕ จินฺนมฺูลานมฺปิ
(ภิกฺขุณํ) หิ ปาราชิกฺาปตฺติวุจฺจาปเนน เหฏฺฐา ปรริกฺขิตํ ภิกฺขุสีลํ วิสฺสุทฺธิ นาม โหติ, เตน
(วิสฺสุทฺธิสีเลน) เตสํ (ภิกฺขุณํ) มคฺคปฺปฏิลาโภปิ สมปฺชชตีติ (วจนํ) นวภิกายํ (วุตฺตํ), ตสฺมา
อาปชฺชิตฺวา เทสนาทินา (วรินา) วุจฺจโหติ (ภิกฺขุสฺส) สีลํปิ สฺขาวาหํ โหติ สฺขมฺมตฺเถรสฺส วิย
สีลํ ๕

อิทฺ (วจนฺ) อ.คำนี้ (มยา) อันข้าพเจ้า วุตฺตํ กล่าวแล้ว อุกฺกฏจวเสน ด้วยสามารถ
 แห่งปาติโมกขสังวรศีลอย่างอุกฤษฏ์ ฯ ปน ก็ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “ปาติโมกขสังวร-
 สีสํ อ.ปาติโมกขสังวรศีล เทสนาสุทฺธิ นาม ชื่อว่าเทสนาสุทฺธิ, หิ จริยังอยู่ ตํ
 (ปาติโมกขสังวรศีล) อ.ปาติโมกขสังวรศีลนั้น (อาจริเยน) อันอาจารย์ วุจฺจติ ย่อม
 เรียก ‘เทสนาสุทฺธิติ’ ว่า ‘เทสนาสุทฺธิ’ ดังนี้ สุขุณฺนโต เพราะความบริสุทธิ์ เทสนาย
 ด้วยการแสดง” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าว
 แล้ว รูปยสิกขาปทวณฺณนาทีสุ (วณฺณนาสุ) ในอรรถกถา ท. มีอรรถกถาแห่งรูปย-
 สิกขาปทเป็นต้น ฯ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “(สีลํ) อ.ศีล สุขุณฺนติ ย่อมหมดจด เอตาย
 (คุณชาติยา) ด้วยคุณชาตินั้น อิติ เพราะเหตุนี้ (เอสา คุณชาติ) อ.คุณชาตินั้น
 สุทฺธิ ชื่อว่าเครื่องหมดจด, เทสนาว อ.การแสดง ยถาธมฺมํ ตามธรรมเนียม สุทฺธิ
 เป็นคุณชาติเป็นเครื่องหมดจด เทสนาสุทฺธิ ชื่อว่าเทสนาสุทฺธิ ฯ จ ก็ สงฺคโห อ.การ
 สงเคราะห์ วุฏฺฐานสฺสาปิ แม้ซึ่งวุฏฺฐานวิธึ (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต ทฏฺฐพฺโพ พึง
 เห็น เทสนาย เอว ด้วยเทสนาวิธึนั้นเกี่ยว เอตฺถ (“เทสนาสุทฺธิติ วจฺเห) ในคำว่า
 ‘เทสนาสุทฺธิ’ ดังนี้ ฯ ปน ส่วนว่า เทสนา อ.การแสดง มฺูลาปตฺตนิ ซึ่งอาบัติอันเป็น
 มฺูลท. (อาจริเยน) อันอาจารย์ (สงฺคเหตุพฺพา) พึงสงเคราะห์เอา อภิกฺขุตาปฏฺิณฺญา-
 วเสน ด้วยสามารถแห่งการปฏิญาณซึ่งความที่แห่งตนเป็นผู้ไม่เป็นภิกษุ” อิติ ดังนี้
 (ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจารย์ (วุตฺตํ) กล่าวแล้ว ตฎฺฎีกาย (จ) ในฎีกาแห่งรูปย-
 สิกขาปทเป็นต้นนั้นด้วย วิสุทฺธิมคฺคฎีกาย จ ในฎีกาแห่งวิสุทฺธิมรรคฎีกาด้วย ฯ
 (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “วุฏฺฐานมฺปิ อ.การอยู่กรรมก็ดี อภิกฺขุตาปฏฺิณฺญาปิ อ.การ
 ปฏิญาณว่าความไม่เป็นภิกษุ (ภิกฺขุณฺ) แห่งภิกษุ ท. จินฺหมฺูลานํ ผู้มีมฺูลอันขาดแล้ว
 ก็ดี (อาจริเยน) อันอาจารย์ สงฺคหิตา สงเคราะห์เอาแล้ว เทสนาคฺคฺชน ด้วย
 เทสนาศัพท์ เอตฺถ (“เทสนาสุทฺธิติ วจฺเห) ในคำว่า ‘เทสนาสุทฺธิ’ ดังนี้ ฯ หิ ด้วยว่า
 ภิกฺขุสีลํ อ.ศีลของภิกษุ จินฺหมฺูลานมฺปิ (ภิกฺขุณฺ) ปรริกฺขิตํ อันอันภิกษุ ท. แม้ผู้
 มีมฺูลอันขาดแล้ว กำหนดรักษาแล้ว เหฏฺฐา ในภายใต้ ปาราชิกาปตฺติวุฏฺฐาปเนน
 ด้วยการยังตนให้ออกจากอาบัติปาราชิก วิสุทฺธิ นาม ชื่อว่าเป็นศีลอันหมดจดพิเศษ
 แล้ว โหติ ย่อมเป็น, มคฺคปฏฺิลาโกปิ แม้ อ.การได้เฉพาะซึ่งมรรค สมฺปชฺชติ ย่อม
 สำเร็จ เตส (ภิกฺขุณฺ) แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น เตน (วิสุทฺธิสีเลน) ด้วยศีลอันหมดจดพิเศษ
 นั้น” อิติ ดังนี้ (ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจารย์ (วุตฺตํ) กล่าวแล้ว นวฎีกาย ในฎีกา

ใหม่ ยสุมา เพราะเหตุใด, ตสุมา เพราะเหตุนั้น สิลป์ แม่ อ.ศีล (ภิกขุสุส) ของภิกษุ
 อาปชชิตวา เทสนาทินา (วิธินา) วุฏฺหโต ผู้ต้องแล้ว ออกอยู่ ด้วยวิธี มีเทศนา-
 วิธีเป็นต้น สุขาวหิ เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข โหติ ย่อมเป็น สิล วิย รวากะ อ.ศีล
 สุธมฺมตเถรสุส ของพระสุธรรมผู้เถระ ฯ

คำนี้ ข้าพเจ้ากล่าวไว้ ด้วยสามารถปาติโมกขสังวรศีลอย่างอุกฤษฏ์. ก็ในอรรถกถา
 ทั้งหลาย มีอรรถกถารูปยสิกขาบทเป็นต้น ท่านกล่าวว่า “ปาติโมกขสังวรศีล ชื่อว่า
 เทสนาสุทธิ. จริงอยู่ ปาติโมกขสังวรศีลนั้น ท่านเรียกว่า “เทสนาสุทธิ” เพราะบริสุทธิ
 ได้ด้วยการแสดง”. ในฎีการูปยสิกขาบทเป็นต้นนั้น และในฎีกาปกรณ์วิเสสวิสุทธิ-
 มรรค ท่านกล่าวว่า “ศีลย่อมบริสุทธิได้ด้วยคุณชาตินั้น เพราะเหตุนี้ คุณชาตินั้น
 ชื่อว่าเครื่องบริสุทธิ. คุณชาติเครื่องบริสุทธิ คือการแสดงตามธรรม ชื่อว่าเทสนา
 สุทธิ. และพึงเห็นการสงเคราะห์แม้วุฏฺฐานวิธี ด้วยเทศนาวิธี โดยแท้ ในคำว่า ‘เทสนา
 สุทธิ’ นี้. ส่วนการแสดงอาบัติที่เป็นมูล ท่านสงเคราะห์ด้วยสามารถปฎิญาณว่าไม่เป็น
 ภิกษุ”. ในฎีกาใหม่ ท่านกล่าวว่า “การอยู่กรรมก็ดี การปฎิญาณว่าไม่เป็นภิกษุ ของ
 ภิกษุผู้มีมูลอันขาดแล้วก็ดี ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยเทศนาศัพท์ ในคำว่า ‘เทสนาสุทธิ’
 นี้. ด้วยว่า ศีลของภิกษุแม้อันภิกษุผู้มีมูลอันขาดแล้ว กำหนดรักษาอย่างต่ำด้วยการ
 ให้ออกจากอาบัติปาราชิก ย่อมชื่อว่าบริสุทธิได้, แม้การได้มรรค ย่อมสำเร็จแก่ภิกษุ
 เหล่านั้น ด้วยศีลอันบริสุทธินั้น”. เพราะฉะนั้น แม้ศีลของภิกษุผู้ต้อง แล้วออกด้วย
 เทศนาวิธีเป็นต้น ย่อมนำสุขมาให้ ดุจศีลของพระสุธรรมเถระ.

.....
 โส กิร จิตตคหปตี ติลสงฺคฺฤทฺทวาเทน ขุเสตฺวา สตฺถุ สนฺติกั กนฺตฺวา สตฺถุ โอวาทํ
 คเหตฺุวา ปจฺจกนฺตฺวา จิตตคหปตีสฺส จกฺขุเปเถ อาปตฺตี เทเสตฺวา ตํ ขมาเปตฺวา
 ตตฺถเวย อมฺพาฎการาเม วิหรนฺโต กติปาเหเนว สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ
 ปาปฺณิ ฯ

กิร ได้ยินว่า โส (สุธมฺมตเถโร) อ.พระสุธรรมผู้เถระนั้น ขุเสตฺวา ต่าแล้ว จิตต-
 คหปตี ซึ่งคฤหบดีชื่อว่าจิตตะ ติลสงฺคฺฤทฺทวาเทน ด้วยวาทะว่าขนมแตกงา กนฺตฺวา
 ไปแล้ว สนฺติกั สู้สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา คเหตฺุวา รับเอาแล้ว โอวาทํ ซึ่งโอวาท

สตถุ ของพระศาสดา ปจฺจาคนฺตฺวา กลับมาแล้ว เทเสตฺวา แสดงแล้ว อาปตฺติ
ซึ่งอาบัติ จกฺขุขฺปเถ ในคลองแห่งจักขุ จิตฺตคหฺปติสฺส ของคฤหบดีชื่อว่าจิตตะ ตํ
(จิตฺตคหฺปติ) ยังคฤหบดีชื่อว่าจิตตะนั้น ขมาเปตฺวา ให้อวดโทษแล้ว วิหรนฺโต อยู่อยู่
อมฺพาฎการาม ในอัมพาฎการาม ตตฺถ เอว (มจฺฉิกาสนฺเท) ในเมืองมัจฉิกา-
สนฺทํนั้นนั้นเทียว ปาปฺถึ บรรลุแล้ว อรหฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ สห
กับ ปฏิสฺมภิทาหิ ด้วยปฏิสฺมภิทา ท. กติปาเห น เอว โดยวันเล็กน้อยนั้นเทียว ฯ

เล่ากันมาว่า พระสุธรรมเถระนั้น ดำทำนจิตตคฤหบดีด้วยวาตะว่าขนมแดงงา แล้วไป
ยังสำนักพระศาสดา รับโอวาทของพระศาสดาแล้ว กลับมาแสดงอาบัติในที่ต่อตาของ
ท่านจิตตคฤหบดี ขอขมาจิตตคฤหบดีแล้ว เมื่ออยู่ในอัมพาฎการาม ในมัจฉิกาสนฺทํ
นั้นนั้นแหละ ก็บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสฺมภิทาทั้งหลาย โดยกาลไม่นานนัก.

.....
ธมฺมปทสฺส พาลวคฺเคปิ สุธมฺมตฺเถรวตฺถุ อาคตํ ฯ

สุธมฺมตฺเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระสุธรรมผู้เถระ อาคตํ มาแล้ว พาลวคฺเคปิ แม้ใน
พาลวรรค ธมฺมปทสฺส แห่งธรรมบท ฯ

เรื่องพระสุธรรมเถระมาในพาลวรรค แห่งธรรมบท.

[๑๖๐] อปิจ ปาติโมกฺขสํวรปุรเกน ภิกฺขุณา อฏฺฐวียํ โจเรหิ พทฺธตฺเถรสฺสทิสฺเสน ภวิตพฺพํ ฯ

อปิจ อีกอย่างหนึ่ง ภิกฺขุณา อันภิกษุ ปาติโมกฺขสํวรปุรเกน ผู้ยังปาติโมกขสังวร
ศีลให้เต็ม อฏฺฐวียํ โจเรหิ พทฺธตฺเถรสฺสทิสฺเสน เป็นเช่นกับด้วยพระเถระผู้อันใจ ท.
ในดง มัดแล้ว ภวิตพฺพํ ฟังเป็น ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุผู้บำเพ็ญปาติโมกขสังวรศีล ฟังเป็นเช่นกับพระเถระผู้ถูกพวกโจร
จับมัดไว้ในดง.

.....

หิมวnutปสุเส กิร อฏวีย โจรา อาคนตุวา กสุสจิจ อาโรเจยยาติ เอกัง นามโคตตุวา
วเสน อปฺปญญาตัง เถรํ กภาพวลลฺลิตฺติ พนฺธิตุวา นิปชฺชาเปสฺสุ ๕ โส ยถาหนีปนฺโนว
สตฺตทาหํ วิปสฺสนนํ วทฺตฺตเมตฺตวา อนาคามี หุตฺตวา ตตฺตเถว จวิตฺตวา พุรหฺมโลเก
นีพฺพตฺติ ๕

กิร ได้ยินว่า โจรา อ.โจร ท. อฏวีย ในดง หิมวnutปสุเส ที่ข้างป่าหิมพานต์
พนฺธิตุวา มัดแล้ว เถรํ ซึ่งพระเถระ อปฺปญญาตัง ผู้ไม่ปรากฏแล้ว นามโคตตุ-
วเสน ด้วยสามารถแห่งนามและโคตร เอกัง รูปหนึ่ง กภาพวลลฺลิตฺติ ด้วยเถาหญ้านาง
ท. (เถร) ยังพระเถระ นิปชฺชาเปสฺสุ ให้นอนแล้ว (จินฺตฺตเนน) ด้วยอันคิด อิติ ว่า
“(เถร) อ.พระเถระ อาคนตุวา มาแล้ว อาโรเจยย พึงบอก กสุสจิจ แก่ใครๆ”
อิติ ดังนี้ ๕ โส (เถร) อ.พระเถระนั้น ยถาหนีปนฺโนว ผู้นอนแล้วอย่างไรเที่ยว
วิปสฺสนนํ ยังวิปัสสนา วทฺตฺตเมตฺตวา ให้เจริญแล้ว สตฺตทาหํ ตลอดวัน ๗ อนาคามี เป็น
พระอนาคามี หุตฺตวา เป็น จวิตฺตวา เคลื่อนแล้ว ตตฺตเถว เอว (จาเน) ในที่นั้นนั้นเที่ยว
นีพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว พุรหฺมโลเก ในพรหมโลก ๕

เล่ากันมาว่า พวกโจรในดงที่ข้างป่าหิมพานต์ มัดพระเถระผู้ไม่ปรากฏด้วยชื่อและ
โคตรรูปหนึ่ง ด้วยเถาหญ้านางหลายเส้น แล้วให้ท่านนอน ด้วยเกรงว่า “พระเถระมา
แล้ว พึงบอกแก่ใครๆ”. พระเถระนอนอย่างนั้นนั้นแหละ เจริญวิปัสสนาตลอด ๗ วัน
เป็นพระอนาคามี เคลื่อนในที่นั้นนั่นเอง บังเกิดในพรหมโลก.

[๑๖๑] ตมฺพปณฺณทึเป อฏวีย เอกัง เถรํ ปุตฺติลตาย พนฺธิตุวา นิปชฺชาเปสฺสุ ๕ โส ทวทาทเห
อาคจฺจนฺเต วลฺลิตฺติ อจฺฉินฺนทิตฺตวา วิปสฺสนนํ วทฺตฺตเมตฺตวา ชีวิตสมฺมสิสฺสี หุตฺตวา ปรีนึพฺพายิ ๕
ตสฺสมา อญฺโฆปิ สทฺโธ กุลปฺตฺโต

ปาติโมกฺขํ วิโสเรนฺโต อปฺเปว ชีวิตํ ชเห
ปญฺญตฺตํ โลกนาถนํ น ภินฺนเต สีสฺสวรั ๕

(โจร) อ.โจร ท. พนฺธิตุวา ผูกแล้ว เถรํ ซึ่งพระเถระ เอกัง รูปหนึ่ง อฏวีย ในดง
ตมฺพปณฺณทึเป ในเกาะตัมพปณฺณทึ ปุตฺติลตาย ด้วยเถาหัวด้วน (เถร) ยังพระเถระ
นิปชฺชาเปสฺสุ ให้นอนแล้ว ๕ โส (เถร) อ.พระเถระนั้น, ทวทาทเห ครั้นเมื่อไฟป่า

อาคัจจนุเต มาอยู่, อัจฉินทิตวาว ไม่เด็ดแล้วเทียว วลฺลี ซึ่งเถาวลฺย์ วิปสฺสนํ
ยังวิปัสสนา วทฺฒเตวา ให้เจริญแล้ว ชีวิตสมสึสึ เป็นพระอริยะผู้มีอรหัตมรรค
อันทำลายซึ่งอวิชาอันเป็นศีระแห่งกิเลสเสมอกับด้วยชีวิต หุตฺวา เป็น ปรีนิพฺพาย
ปรีนิพพานแล้ว ฯ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น กุลปฺตฺโต อ.กุลบุตร สทฺโธ ผู้มีศรัทธา
อญฺโฌปี แม่อื่น

ปาติโมกฺขํ ยังปาติโมกฺขํ วิโสธเนฺโต ให้หมดจดพิเศษอยู่
ชเห ฟิงสละ ชีวิตํ อปี เอว แมซึ่งชีวิตนั้นเทียว น ภินฺเท
ไม่พึงทำลาย สึลสํวรํ ซึ่งศีลสังวร โลกนาถน ปญฺญตฺตํ
อันอันพระโลกนาถทรงบัญญัติแล้ว ฯ

พวกโจรผูกพระเถระรูปหนึ่ง ในดงในเกาะตัมพปัดณี ด้วยเถาหัวด้วน แล้วให้พระ
เถระนอน. พระเถระนั้น เมื่อไฟป่ากำลังไหม้มา ไม่เด็ดเถาวัลย์ เจริญวิปัสสนา เป็น
พระอริยะชีวิตสมสึสึ ปรีนิพพานแล้ว. เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้มีศรัทธาแม่อื่น

เมื่อจะชำระปาติโมกข์ให้หมดจด ฟิงสละแมชีวิตทีเดียว ไม่พึง
ทำลายศีลสังวร ที่พระโลกนาถทรงบัญญัติไว้.

.....
[๑๖๒] อินฺทฺริยสํวรสึลนฺตุ สํวราสํเรสุ อาทินวานิสฺสทสฺสาวินโน วิสุขฺฆตฺติ ฯ โส หิ เขมโต
อานิสฺสํ ภยโต จาทินวํ ทิสฺวา ตํ ปรีปฺปุเรติ สฺสุทฺทิตฺติ ฯ อาทินวานิสฺสา ปน
ฉยิเม ภิกฺขเว ผสฺสายตนา อทฺนฺตา อคฺคฺตฺตา อรฺกฺขิตฺตา อสฺสุตฺตา ทฺกฺขาธิวาหา
โหนฺตฺติ ฯ กตฺเม ฉ ฯ จกฺขุํ ภิกฺขเว ผสฺสายตนํ อทฺนฺตํ อคฺคฺตฺตํ อรฺกฺขิตฺตํ อสฺสุตฺตํ
ทฺกฺขาธิวาหํ โหติ ฯ โสตํ ภิกฺขเว ฯเปฯ ฆานํ ภิกฺขเว ฯเปฯ ชิวหา ภิกฺขเว
ฯเปฯ กาโย ภิกฺขเว ฯเปฯ มโน ภิกฺขเว ผสฺสายตนํ อทฺนฺตํ ฯเปฯ ทฺกฺขาธิวาหํ
โหติ ฯ อิเม โข ภิกฺขเว ฉ ผสฺสายตนา อทฺนฺตา ฯเปฯ ทฺกฺขาธิวาหา โหนฺตฺติ ฯ
ฉยิเม ภิกฺขเว ผสฺสายตนา สฺทฺนฺตา สฺคฺคฺตฺตา สฺรฺกฺขิตฺตา สฺสฺสุตฺตา สฺสาธิวาหา โหนฺตฺติ
ฯ กตฺเม ฉ ฯ จกฺขุํ ภิกฺขเว ผสฺสายตนํ สฺทฺนฺตํ สฺคฺคฺตฺตํ สฺรฺกฺขิตฺตํ สฺสฺสุตฺตํ สฺสาธิวาหํ
โหติ ฯเปฯ มโน ภิกฺขเว ผสฺสายตนํ สฺทฺนฺตํ ฯเปฯ สฺสาธิวาหํ โหติ ฯ อิเม โข
ภิกฺขเว ฉ ผสฺสายตนา สฺทฺนฺตา ฯเปฯ สฺสาธิวาหา โหนฺตฺติเต เอวํ สฺพายตนาจฺจเค

ปจฺมสํกฺเขยฺยสุตฺเต วุตฺตา ฯ

ตุ ส่วนว่า อินฺทฺริยสํวรสีลํ อ.อินฺทฺริยสํวรสีล วิสฺสุชฺฌติ ย่อมหมดจด (ภิกฺขุสุส) แก่
ภิกฺขุ อาทึทฺวานิสฺสทสฺสาวิโน ผู้เห็นซึ่งโทษและอาณิสฺงส์โดยปกติ สํวราสํวเรสุ ใน
สํวรและอสํวร ท. ฯ หิ จริงฺอยู่ โส (ภิกฺขุ) อ.ภิกฺขุณฺนั้น ทิสฺวา เห็นแล้ว อาณิสฺงส์
ซึ่งอาณิสฺงส์ เขมโต โดยเป็นความเกษม (จ) ด้วย อาทึทฺวํ ซึ่งโทษ ภัยโต โดยเป็น
ภัย จ ด้วย ตํ (อินฺทฺริยสํวรสีล) ยังอินฺทฺริยสํวรสีลันนั้น ปริปุเรติ ย่อมให้เต็มรอบ
สุสิกฺขติ ย่อมศึกษาด้วยดี ฯ ปน ก็ อาทึทฺวานิสฺสา อ.โทษและอาณิสฺงส์ ท. (ภควตา)
อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตา ตรัสแล้ว ปจฺมสํกฺเขยฺยสุตฺเต ในปฐมสํกฺเขยฺยสุตฺร
สพฺยตฺนาคฺเค ในสพฺยตฺนวรรค เอิํ อย่างนี้ อิติ ว่า “ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท.
ผลฺสํยตฺนา อ.ผลฺสํยตฺนะ ท. จ ๖ อีเม เหล่านี้ (ภิกฺขุณา) อทฺหฺตา อันอันภิกฺขุ
ไม่ฝึกแล้ว อคฺคฺตฺตา ไม่คํมครองแล้ว อรฺกฺขิตฺตา ไม่รักษาแล้ว อสํวฺตฺตา ไม่สํารวม
แล้ว ทฺกฺขาริวาหา เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกฺข์ โทหฺติ ย่อมเป็น ฯ (ผลฺสํยตฺนา)
อ.ผลฺสํยตฺนะ ท. จ ๖ กตฺเม เป็นไฉน ? (ผลฺสํยตฺนา) อ.ผลฺสํยตฺนะ ท. (จ)
๖ (อีเม โข) เหล่านี้ (อิตฺติ) คือ “ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท. ผลฺสํยตฺนํ อ.ผลฺสํย
ตฺนะ จกฺขุํ คือ อ.จกฺขุ (ภิกฺขุณา) อทฺหฺตํ อันอันภิกฺขุ ไม่ฝึกแล้ว อคฺคฺตฺตํ ไม่
คํมครองแล้ว อรฺกฺขิตฺตํ ไม่รักษาแล้ว อสํวฺตฺตํ ไม่สํารวมแล้ว ทฺกฺขาริวาหํ เป็นเหตุนำ
มาซึ่งความทุกฺข์ โทหฺติ ย่อมเป็น, ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท. ผลฺสํยตฺนํ อ.ผลฺสํยตฺนะ
โสตฺตํ คือ อ.โสตฺตะ (ภิกฺขุณา) อทฺหฺตํ อันอันภิกฺขุ ไม่ฝึกแล้ว อคฺคฺตฺตํ ไม่คํมครองแล้ว
อรฺกฺขิตฺตํ ไม่รักษาแล้ว อสํวฺตฺตํ ไม่สํารวมแล้ว ทฺกฺขาริวาหํ เป็นเหตุนำมาซึ่งความ
ทุกฺข์ โทหฺติ ย่อมเป็น, ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท. ผลฺสํยตฺนํ อ.ผลฺสํยตฺนะ ฆาหํ คือ
อ.ฆาณะ (ภิกฺขุณา) อทฺหฺตํ อันอันภิกฺขุ ไม่ฝึกแล้ว อคฺคฺตฺตํ ไม่คํมครองแล้ว อรฺกฺขิตฺตํ
ไม่รักษาแล้ว อสํวฺตฺตํ ไม่สํารวมแล้ว ทฺกฺขาริวาหํ เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกฺข์ โทหฺติ
ย่อมเป็น, ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท. ผลฺสํยตฺนํ อ.ผลฺสํยตฺนะ ชิวหา คือ อ.ชิวหา
(ภิกฺขุณา) อทฺหฺตํ อันอันภิกฺขุ ไม่ฝึกแล้ว อคฺคฺตฺตํ ไม่คํมครองแล้ว อรฺกฺขิตฺตํ ไม่รักษา
แล้ว อสํวฺตฺตํ ไม่สํารวมแล้ว ทฺกฺขาริวาหํ เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกฺข์ โทหฺติ ย่อมเป็น,
ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท. ผลฺสํยตฺนํ อ.ผลฺสํยตฺนะ กาโย คือ อ.กาย (ภิกฺขุณา)
อทฺหฺตํ อันอันภิกฺขุ ไม่ฝึกแล้ว อคฺคฺตฺตํ ไม่คํมครองแล้ว อรฺกฺขิตฺตํ ไม่รักษาแล้ว อสํวฺตฺตํ
ไม่สํารวมแล้ว ทฺกฺขาริวาหํ เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกฺข์ โทหฺติ ย่อมเป็น, ภิกฺขเว

ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตน์** อ.ผัสสายตนะ **มโน** คือ อ.ใจ (ภิกขุณา) **อทนต์** อันอันภิกษุ ไม่ฝึกแล้ว **อคุตต์** ไม่คุ้มครองแล้ว **อรกขิต์** ไม่รักษาแล้ว **อสั่วต์** ไม่สำรวมแล้ว **ทุกขาธิวาทิ** เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ **โหติ** ย่อมเป็น ฯ **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตนา** อ.ผัสสายตนะ ท. **จ ๖** **อิเม** **โฆ** เหล่านี้แล (ภิกขุณา) **อทนต์** อันอันภิกษุ ไม่ฝึกแล้ว **อคุตตา** ไม่คุ้มครองแล้ว **อรกขิตา** ไม่รักษาแล้ว **อสั่วตา** ไม่สำรวมแล้ว **ทุกขาธิวาทา** เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ **โหนติ** ย่อมเป็น ฯ

ภิกขเว ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตนา** อ.ผัสสายตนะ ท. **จ ๖** **อิเม** เหล่านี้ (ภิกขุณา) **สทนต์** อันอันภิกษุ ฝึกดีแล้ว **สุคุตตา** คุ้มครองดีแล้ว **สุรกขิตา** รักษาดีแล้ว **สุสั่วตา** สำรวมดีแล้ว **สุขาธิวาทา** เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข **โหนติ** ย่อมเป็น, (ผสสายตนา) อ.ผัสสายตนะ ท. **จ ๖** **กตเม** เป็นไฉน ? (ผสสายตนา) อ.ผัสสายตนะ ท. **(จ) ๖** **(อิเม โฆ)** เหล่านี้แล **(อิติ)** คือ “**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตน์** อ.ผัสสายตนะ **จกขุ** คือ อ.จักขุ (ภิกขุณา) **สทนต์** อันอันภิกษุ ฝึกดีแล้ว **สุคุตต์** คุ้มครองดีแล้ว **สุรกขิต์** รักษาดีแล้ว **สุสั่วต์** สำรวมดีแล้ว **สุขาธิวาทิ** เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข **โหติ** ย่อมเป็น, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตน์** อ.ผัสสายตนะ **โสตต์** คือ อ.โสตะ (ภิกขุณา) **สทนต์** อันอันภิกษุ ฝึกดีแล้ว **สุคุตต์** คุ้มครองดีแล้ว **สุรกขิต์** รักษาดีแล้ว **สุสั่วต์** สำรวมดีแล้ว **สุขาธิวาทิ** เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข **โหติ** ย่อมเป็น, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตน์** อ.ผัสสายตนะ **ฆาน์** คือ อ.ฆานะ (ภิกขุณา) **สทนต์** อันอันภิกษุ ฝึกดีแล้ว **สุคุตต์** คุ้มครองดีแล้ว **สุรกขิต์** รักษาดีแล้ว **สุสั่วต์** สำรวมดีแล้ว **สุขาธิวาทิ** เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข **โหติ** ย่อมเป็น, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตน์** อ.ผัสสายตนะ **ชิวหา** คือ อ.ชิวหา (ภิกขุณา) **สทนต์** อันอันภิกษุ ฝึกดีแล้ว **สุคุตต์** คุ้มครองดีแล้ว **สุรกขิต์** รักษาดีแล้ว **สุสั่วต์** สำรวมดีแล้ว **สุขาธิวาทิ** เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข **โหติ** ย่อมเป็น, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตน์** อ.ผัสสายตนะ **กาโย** คือ อ.กาย (ภิกขุณา) **สทนต์** อันอันภิกษุ ฝึกดีแล้ว **สุคุตต์** คุ้มครองดีแล้ว **สุรกขิต์** รักษาดีแล้ว **สุสั่วต์** สำรวมดีแล้ว **สุขาธิวาทิ** เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข **โหติ** ย่อมเป็น, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตน์** อ.ผัสสายตนะ **มโน** คือ อ.ใจ (ภิกขุณา) **สทนต์** อันอันภิกษุ ฝึกดีแล้ว **สุคุตต์** คุ้มครองดีแล้ว **สุรกขิต์** รักษาดีแล้ว **สุสั่วต์** สำรวมดีแล้ว **สุขาธิวาทิ** เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข **โหติ** ย่อมเป็น ฯ **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ผสสายตนา**

อ.ผัสสายตนะ ท. ๖ อิมะ โข เหล่านี้แล (ภิกขุณา) สุกุหุตา อันอันภิกษุฝึกดีแล้ว
 สุกุตุตา คัมครองดีแล้ว สุกุขิตา รักษาดีแล้ว สุกุสูตา สรรวมดีแล้ว สุขาวาหา
 เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข โทษติ ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

ส่วนอินทรีย์สังวรศีล ย่อมบริสุทธ์ เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นโทษในอสังวรและอานิสงส์
 ในสังวรโดยปกติ. จริงอยู่ ภิกษุนั้น เห็นอานิสงส์โดยความเป็นแดนเกษม และโทษ
 โดยความเป็นภัย ย่อมบำเพ็ญศึกษาด้วยดีซึ่งอินทรีย์สังวรศีลนั้น. ก็โทษและอานิสงส์
 พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในปฐมสังเขยยสูตร สพายตนวรรค อย่างนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้ ที่ภิกษุไม่ฝึกแล้ว ไม่คัมครองแล้ว ไม่
 รักษาแล้ว ไม่สรรวมแล้ว ย่อมนำความทุกข์อันยิ่งมาให้. ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖
 เป็นไฉน ? ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้ คือ :-

ผัสสายตนะคือจักขุ ที่ภิกษุไม่ฝึกแล้ว ไม่คัมครองแล้ว ไม่รักษาแล้ว ไม่
 สรรวมแล้ว ย่อมนำความทุกข์อันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือโสตะ ที่ภิกษุไม่ฝึกแล้ว ไม่คัมครองแล้ว ไม่รักษาแล้ว ไม่
 สรรวมแล้ว ย่อมนำความทุกข์อันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือฆานะ ที่ภิกษุไม่ฝึกแล้ว ไม่คัมครองแล้ว ไม่รักษาแล้ว ไม่
 สรรวมแล้ว ย่อมนำความทุกข์อันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือชีวหา ที่ภิกษุไม่ฝึกแล้ว ไม่คัมครองแล้ว ไม่รักษาแล้ว ไม่
 สรรวมแล้ว ย่อมนำความทุกข์อันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือกาย ที่ภิกษุไม่ฝึกแล้ว ไม่คัมครองแล้ว ไม่รักษาแล้ว ไม่
 สรรวมแล้ว ย่อมนำความทุกข์อันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือใจ ที่ภิกษุไม่ฝึกแล้ว ไม่คัมครองแล้ว ไม่รักษาแล้ว ไม่
 สรรวมแล้ว ย่อมนำความทุกข์อันยิ่งมาให้,

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้แล ที่ภิกษุไม่ฝึกแล้ว ไม่คัมครองแล้ว
 ไม่รักษาแล้ว ไม่สรรวมแล้ว ย่อมนำทุกข์อันยิ่งมาให้, ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖

เหล่านี้ ที่ภิกษุฝึกดีแล้ว คຸ່ມครองดีแล้ว รักษาดีแล้ว ส้ารวมดีแล้ว ย่อมนำความสุขอัน
ยิ่งมาให้, ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้เป็นไฉน ? ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ
๖ เหล่านี้ คือ :-

ผัสสายตนะคือจักขุ ที่ภิกษุฝึกดีแล้ว คຸ່ມครองดีแล้ว รักษาดีแล้ว ส้ารวม
ดีแล้ว ย่อมนำความสุขอันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือโสตะ ที่ภิกษุฝึกดีแล้ว คຸ່ມครองดีแล้ว รักษาดีแล้ว ส้ารวม
ดีแล้ว ย่อมนำความสุขอันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือฆานะ ที่ภิกษุฝึกดีแล้ว คຸ່ມครองดีแล้ว รักษาดีแล้ว ส้ารวม
ดีแล้ว ย่อมนำความสุขอันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือชีวหา ที่ภิกษุฝึกดีแล้ว คຸ່ມครองดีแล้ว รักษาดีแล้ว ส้ารวม
ดีแล้ว ย่อมนำความสุขอันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือกาย ที่ภิกษุฝึกดีแล้ว คຸ່ມครองดีแล้ว รักษาดีแล้ว ส้ารวม
ดีแล้ว ย่อมนำความสุขอันยิ่งมาให้,

ผัสสายตนะคือใจ ที่ภิกษุฝึกดีแล้ว คຸ່ມครองดีแล้ว รักษาดีแล้ว ส้ารวมดีแล้ว
ย่อมนำความสุขอันยิ่งมาให้,

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ เหล่านี้แล ที่ภิกษุฝึกดีแล้ว คຸ່ມครองดีแล้ว
รักษาดีแล้ว ส้ารวมดีแล้ว ย่อมนำความสุขอันยิ่งมาให้”.

.....
[๑๖๓] ตตฺถ ผสฺสายตนาติ ผสฺสการณานิ จกฺขุสมฺพสฺสาทินิ อຸປฺตฺตติฎฺฎาณานิ จกฺขาทีนิตฺติ
อตุโถ ๫

ตตฺถ (ปจฺมสงฺเคยฺยสฺสฺตเต) “ผสฺสายตนาติ ผสฺสการณานิ, “จกฺขุสมฺพสฺสาทินิ (สมฺพสฺसानิ)
อຸປฺตฺตติฎฺฎาณานิ จกฺขาทีนิตฺติ (อชฺฌตฺตติกายตนาณิ)” อิติ อตุโถ ๫

ผสฺสการณานิ อ.เหตุแห่งผัสสะ ท., **อตุโถ** อ.อธิบาย **อิติ** ว่า “**อຸປฺตฺตติฎฺฎาณานิ**
อ.เหตุเป็นที่ตั้งแห่งการเกิดขึ้น ท. **จกฺขุสมฺพสฺสาทินิ (สมฺพสฺसानิ)** แห่งสัมผัส ท.

มีจักขุสัมผัสเป็นต้น **จกฺขาทินิ (อชฺฌตฺติกายตนาหิ)** คือว่า อ.อายตนะภายใน ท. มีจักขุเป็นต้น” **อิตติ** ดังนี้ **ผสฺสสายตนาติ** ชื่อว่าผัสสายตนะ **ตตฺถ (ปจฺมสฺงเคยฺยสฺสฺสฺเต)** ในปฐมสังคยยสูตรนั้น ฯ

เหตุแห่งผัสสะทั้งหลาย, อธิบายว่า “เหตุเป็นที่ตั้งแห่งการเกิดขึ้นแห่งสัมผัสมีจักขุสัมผัสเป็นต้น คืออายตนะภายในมีจักขุเป็นต้น” ชื่อว่าผัสสายตนะ ในปฐมสังคยยสูตรนั้น.

.....
อทฺหฺตฺตาติ อทฺมิตา ฯ

“อทฺหฺตฺตาติ (ปทสฺส) “(ภิกฺขุณา) อทฺมิตา” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิตติ)** ว่า “(ภิกฺขุณา) **อทฺมิตา** อันอันภิกษุไม่ฝึกแล้ว” **(อิตติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท “**อทฺหฺตฺตาติ** ว่า “อทฺหฺตฺตา” ดังนี้ ฯ

บทว่า “**อทฺหฺตฺตา**” ได้แก่ไม่ฝึกแล้ว.

.....
อสฺสฺวฺตฺตาติ อปีหิตา ฯ

“อสฺสฺวฺตฺตาติ (ปทสฺส) “อปีหิตา” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิตติ)** ว่า “**อปีหิตา** ไม่ปิดแล้ว” **(อิตติ)** ดังนี้ **(ปทสฺส)** แห่งบท “**อสฺสฺวฺตฺตาติ** ว่า “อสฺสฺวฺตฺตา” ดังนี้ ฯ

บทว่า “**อสฺสฺวฺตฺตา**” ได้แก่ไม่ปิดแล้ว.

.....
ทฺกฺขฺชาธิวาทฺติ เนาธิกาภิเกทฺ อธิกํ ทฺกฺขฺ อวาทนกา ฯ

“ทฺกฺขฺชาธิวาทฺติ (ปทสฺส) “เนาธิกาภิเกทฺ อธิกํ ทฺกฺขฺ อวาทนกา” (อิตติ อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ **(อิตติ)** ว่า “**อวาทนกา** เป็นเหตุนำมา **ทฺกฺขฺ** ซึ่งความทฺกฺขฺ **อธิกํ**

อันยัง เหนรยิกาภิเภท อันต่างด้วยทุกข์มีทุกข์ของสัตว์ผู้เกิดในนรกเป็นต้น” (อติ) **ดังนี้ (ปทสฺส)** แห่งบท “**ทุกข์ขาริวาหาติ** ว่า “**ทุกข์ขาริวาหา**” **ดังนี้** ๕

บทว่า “**ทุกข์ขาริวาหา**” ความว่า เป็นเหตุนำความทุกข์อันยังอันต่างด้วยทุกข์มีทุกข์ของสัตว์ผู้เกิดในนรกเป็นต้นมาให้.

.....

ทุกข์ขาริวาหาติปิ ปาโจ ๕ เอเสวตุโถ ๕

“**ทุกข์ขาริวาหาติปิ** ปาโจ ๕ เอโส เอว อตุโถ ๕

ปาโจ อ.ปาจะ “**ทุกข์ขาริวาหาติปิ** ว่า “**ทุกข์ขาริวาหา**” **ดังนี้**บ้าง ๕ **อตุโถ** อ.เนื้อความ **เอโส เอว** นี้เน้นเกี่ยว ๕

ปาฐะว่า “**ทุกข์ขาริวาหา**” **ดังนี้**บ้าง. เนื่อความนี้เน้นแหละ.

.....

สุขขาริวาหาติ ฆานมคฺคผลาทิปปเภทํ อธิกํ สุขํ อาวหนกา ๕

“**สุขขาริวาหาติ** (ปทสฺส) “**ฆานมคฺคผลาทิปปเภทํ อธิกํ สุขํ อาวหนกา**” (อติ อตุโถ) ๕

(อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “**อาวหนกา** เป็นเหตุนำมา **สุขํ** ซึ่งความสุข **อธิกํ** อันยัง **ฆานมคฺคผลาทิปปเภทํ** อันต่างด้วยสุขมีสุขอันเกิดแล้วแต่ฆานและมรรคผลเป็นต้น” (อติ) **ดังนี้ (ปทสฺส)** แห่งบท “**สุขขาริวาหาติ** ว่า “**สุขขาริวาหา**” **ดังนี้** ๕

บทว่า “**สุขขาริวาหา**” ความว่า เป็นเหตุนำความสุขอันยังมีความสุขอันเกิดแต่ฆานและมรรคผลเป็นต้นเป็นประเภทมาให้.

.....

[๑๖๔] ตตฺถเว อาทิตฺตปริยายสุตฺเต ปน “วโร ภิกฺขเว ตตฺตตาย อโยสลาภาย อาทิตฺตตาย สมฺปชฺชลิตาย สณฺโฆติภูตตาย จกฺขุณฺหุริยํ สมฺปลิมฺภฺจํ, น เตวว จกฺขุวิญญฺเยยฺสุ รุเปสฺสุ อนฺุพฺยณฺชนโส นิमितฺตคฺคาโห, นิमितฺตสฺสาเทคฺริตฺตํ วา ภิกฺขเว วิญญาณฺติภูจฺมานํ ติฏฺฐเจยฺย อนฺุพฺยณฺชนสฺสาเทคฺริตฺตํ วา, ตสฺมิญฺเจ สมเย กาลํ กเรยฺย,

จามเมตต์ วิชชติ, ยัม ทูวิหนัน คตตี๋ อญญตรั คตตี๋ คจฺเจยฺย นิริยัม วา ตีรจฺฉาน-
 โยนี วา, อิมั โข อหัง ภิกฺขเว อาทิหนั ทิสฺวา เอวံ วทามิ ฯ วรั ภิกฺขเว ติณฺเهن
 อโยสงฺกฺหา อาทิตุเตน สมฺปชฺชลิเตน สญฺโชติภูเตน โสติณฺหุริยัม สมฺปลิมฺภุจัน
 ๗เปยฺ ๗ วรั ภิกฺขเว ติณฺเهن นขจฺเจทเนน อาทิตุเตน สมฺปชฺชลิเตน สญฺโชติภูเตน
 ฉานินฺหุริยัม สมฺปลิมฺภุจัน ๗เปยฺ ๗ วรั ภิกฺขเว ติณฺเهن ชุเรน อาทิตุเตน สมฺปชฺชลิเตน
 สญฺโชติภูเตน ชิวฺหิณฺหุริยัม สมฺปลิมฺภุจัน ๗เปยฺ ๗ วรั ภิกฺขเว ติณฺหฺยา สตฺติยา
 อาทิตุตฺตาย สมฺปชฺชลิตฺตาย สญฺโชติภูตฺตาย กายินฺหุริยัม สมฺปลิมฺภุจัน, น เตว
 กายวิญญฺเยยฺสฺส โผฏฺฐพฺเพสฺส อนุพฺยณฺชนโส นิมิตฺตคฺคาโห, นิมิตฺตสฺสาเทคฺชิตฺตํ วา
 ภิกฺขเว วิญญฺาณํ ๗เปยฺ อาทิหนั ทิสฺวา เอวံ วทามิ ฯ วรั ภิกฺขเว โสตฺตํ, โสตฺตํ
 โข ปนาหัง ภิกฺขเว วณฺณํ ชีวีกานํ วทามิ อผลํ ชีวีกานํ วทามิ โมมุหํ ชีวีกานํ
 วทามิ, น เตว ตถารูเป วิตฺกเก วิตฺกเกยฺย ยถารูปานํ วิตฺกกาณํ วสํ คโต สัม
 ภินฺทเยยฺ, อิมั โข อหัง ภิกฺขเว วณฺณํ ชีวีกานํ อาทิหนั ทิสฺวา เอวံ วทามิติ เอวံ
 อาทิโนว วุตฺโต ฯ

ปน ก็ อาทิโนว อ.โทษ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺโต ตรัสแล้ว
 อาทิตุตฺตปริยายสุตฺเต ในอาทิตฺตปริยายสุตฺตร ตตฺถ เอว (สพฺพายตฺนวคฺเค) ใน
 สพฺพายตฺนวรรคณัั้นนัั้นเทียว เอวံ อย่างนี้ อิติ ว่า “ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. จกฺขุณฺหุริยัม
 อ.อินฺทริยัคือจักขุ (ภิกฺขุณา) สมฺปลิมฺภุจัน อันอันภิกษุ ทะลวงแล้ว อโยสลากาย
 ด้วยหลาวอันเป็นวิการแห่งเหล็ก ตตฺตาย อันร้อนแล้ว (อคฺคินา) อาทิตฺตตาย อัน
 อันไฟติดทั่วแล้ว สมฺปชฺชลิตฺตาย อันรุ่งโรจน์แล้ว สญฺโชติภูตฺตาย อันมีความโชติช่วง
 เป็นแล้ว วรั เป็นสิ่งประเสริฐ (โหติ) ย่อมเป็น, ตุ ส่วนว่า นิมิตฺตคฺคาโห อ.การ
 ถือซึ่งนิมิต อนุพฺยณฺชนโส โดยอนุพฺยณฺชนะ รูปเปสฺ ในรูป ท. จกฺขุวิญญฺเยยฺสฺส
 อันอันบุคคลพึงรู้ด้วยจักขุ (วรั) เป็นสิ่งประเสริฐ (โหติ) ย่อมเป็น น เอว หามิได้
 นั้นเทียว, ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. วิญญฺาณํ อ.วิญญฺาณ นิมิตฺตสฺสาเทคฺชิตฺตํ อัน
 กำหนดแล้วด้วยความยินดีในนิมิต วา หรือ วา หรือว่า อนุพฺยณฺชนสฺสาเทคฺชิตฺตํ อัน
 กำหนดด้วยความยินดีในอนุพฺยณฺชนะ ติฏฺฐมาหนั เมื่อตั้งอยู่ ติฏฺฐเจยฺย พิงตั้งอยู่, เจ
 หากว่า (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ กเรยฺย พิงกระทำ กาลั ซึ่งกาละ ตสฺมึ สมเย ในสมัยนั้น
 ไซรั, (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ คจฺเจยฺย พิงถึง ทูวิหนัน คตตี๋ อญญตรั คตตี๋ ซึ่ง- แห่งคติ ท.
 ๒ หนา -คติ อย่างใดอย่างหนึ่ง นิริยัม วา คือซึ่งนรกหรือ ตีรจฺฉานโยนี วา หรือว่า

คือซึ่งกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉาน ยี่ ไต, เอต (ทวิหฺนํ คตฺถิํ อญฺญตรํ คตฺถิํ คมฺหํ) อ.การถึง ซึ่ง- แห่งคติ ท. ๒ หน้า -คติ อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ฐาน เป็นฐานะ (หุตฺวา) เป็น วิชฺชติ มีอยู่, ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. อหํ อ.เรา ทิสฺวา เห็นแล้ว อิมํ โข อาทีนํ ซึ่งโทษนี้แล วทามิ ย่อมกล่าว เอวํ อย่างนี้;

ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. โสติหฺนฺทริยํ อ.อินทรียคือโสตะ (ภิกฺขุหา) สมฺปลิมฺภูจํ อัน อันภิกษุ ทะलगแล้ว อโยสงฺกฺหา ด้วยขออันเป็นวิหารแห่งเหล็ก ตินฺนฺเหน อันคม (อคฺคินา) อาทิตฺเตน อันอันไฟติดทั่วแล้ว สมฺปชฺชลิเตน อันรุ่งโรจน์แล้ว สญฺโซติภูเตน อันมีความโชติช่วงเป็นแล้ว วริ เป็นสิ่งประเสริฐ (โหติ) ย่อมเป็น, ๗เปฯ ๗ลฯ ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. อหํ อ.เรา ทิสฺวา เห็นแล้ว อิมํ โข อาทีนํ ซึ่งโทษนี้แล วทามิ ย่อมกล่าว เอวํ อย่างนี้;

ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. ฆานินฺทริยํ อ.อินทรียคือฆานะ (ภิกฺขุหา) สมฺปลิมฺภูจํ อัน อันภิกษุ ทะलगแล้ว นขฺจฺเจทฺเตน ด้วยมีดตัดเล็บ ตินฺนฺเหน อันคม (อคฺคินา) อาทิตฺเตน อันอันไฟติดทั่วแล้ว สมฺปชฺชลิเตน อันรุ่งโรจน์แล้ว สญฺโซติภูเตน อันมีความโชติช่วงเป็นแล้ว วริ เป็นสิ่งประเสริฐ (โหติ) ย่อมเป็น, ๗เปฯ ๗ลฯ ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. อหํ อ.เรา ทิสฺวา เห็นแล้ว อิมํ โข อาทีนํ ซึ่งโทษนี้แล วทามิ ย่อมกล่าว เอวํ อย่างนี้;

ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. ชิวฺหินฺทริยํ อ.อินทรียคือชีวหา (ภิกฺขุหา) สมฺปลิมฺภูจํ อัน อันภิกษุ ทะलगแล้ว ขฺุเรน ด้วยมีด ตินฺนฺเหน อันคม (อคฺคินา) อาทิตฺเตน อันอันไฟติดทั่วแล้ว สมฺปชฺชลิเตน อันรุ่งโรจน์แล้ว สญฺโซติภูเตน อันมีความโชติช่วงเป็นแล้ว วริ เป็นสิ่งประเสริฐ (โหติ) ย่อมเป็น, ๗เปฯ ๗ลฯ ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. อหํ อ.เรา ทิสฺวา เห็นแล้ว อิมํ โข อาทีนํ ซึ่งโทษนี้แล วทามิ ย่อมกล่าว เอวํ อย่างนี้;

ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. กายินฺทริยํ อ.อินทรียคือกาย (ภิกฺขุหา) สมฺปลิมฺภูจํ อัน อันภิกษุ ทะलगแล้ว สตฺตฺติยา ด้วยหอก ตินฺนฺหาย อันคม (อคฺคินา) อาทิตฺตฺตาย อันอันไฟติดทั่วแล้ว สมฺปชฺชลิตฺตาย อันรุ่งโรจน์แล้ว สญฺโซติภูตฺตาย อันมีความโชติช่วงเป็นแล้ว วริ เป็นสิ่งประเสริฐ (โหติ) ย่อมเป็น,

ตุ ส่วนว่า นิมิตตคคาโห อ.การถือซึ่งนิमित **อนุพยัญชนโส** โดยอนุพยัญชนะ
โณฏพเพสุ ในโณฏฐัพพะ ท. กายวิญญะเยสุ อันอันบุคคลพึงรู้ด้วยกาย (วรั) เป็น
 สิ่งประเสริฐ (โหติ) ย่อมเป็น **น** เอว หามีได้นั้นเทียว, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท.
 วิญญาณ อ.วิญญาณ **นิमितตสสาเทคธิต** อันกำหนดแล้วด้วยความยินดีในนิमित วา
 หรือ ๗เปฯ ๗ลฯ **อห** อ.เรา **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **อิม** **โฆ** อาทีนวิ ซึ่งโทษนี้แล **วทามิ**
 ย่อมกล่าว **เอว** อย่างนี้; **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **โสตุต** อ.ความหลับ **วรั** เป็นสภาพ
 ประเสริฐ (โหติ) ย่อมเป็น, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **ปน** ก็ **อห** อ.เรา **วทามิ** ย่อม
 กล่าว **โสตุต** **โฆ** ซึ่งความหลับแล **ชีวิกาน** (บุคคลาน) ของบุคคล ท. ผู้มีชีวิต
 ญาณ ว่าเป็นหมัน, (อห) อ.เรา **วทามิ** ย่อมกล่าว (โสตุต) ซึ่งความหลับ **ชีวิกาน**
 (บุคคลาน) ของบุคคล ท. ผู้มีชีวิต **อผล** ว่าเป็นสิ่งไม่มีผล, (อห) อ.เรา **วทามิ** ย่อม
 กล่าว (โสตุต) ซึ่งความหลับ **ชีวิกาน** (บุคคลาน) ของบุคคล ท. ผู้มีชีวิต **โมฆุ** ว่าเป็น
 ความหลงใหล, **ตุ** ส่วนว่า (ภิกขุ) อ.ภิกษุ **คโต** ไปแล้ว **วส** สู่อานาจ **วิตกฺกาน**
 ของวิตก ท. **ยถารูปาน** อันมีอย่างไรเป็นรูป **ภินฺทเยย** พึ่งทำลาย **สम्म** ซึ่งสงฆ์,
 (ภิกขุ) อ.ภิกษุ **น** เอว **วิตกฺเกย** ไม่พึงตริกนั้นเทียว **วิตกฺเก** ซึ่งวิตก ท. **ตถารูป**
 อันมีอย่างนั้นเป็นรูป, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อห** อ.เรา **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **อิม** **โฆ**
 อาทีนวิ ซึ่งโทษนี้แล **วทามิ** ย่อมกล่าว **ญาณ** ว่าเป็นหมัน **ชีวิกาน** (บุคคลาน) แก่
 บุคคล ท. ผู้มีชีวิต **เอว** อย่างนี้” **อิติ** ดังนี้ ๗

ก็โทษ **พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส**ไว้ในอาทิตตปริยายสูตร **สพายตนวรรค**นั้นนั้นแล
 อย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย **จักขุนทรีย์** ที่ภิกษุทะลงแล้วด้วยหลาวเหล็ก **อันร่อน** ลูก
 โขน รุ่งโรจน์ **โชติช่วง**แล้ว **ยังประเสริฐ**, ส่วนการถือเอานิमित โดยอนุพยัญชนะ **ในรูป**
 อันจะพึงรู้สึกด้วยจักขุ **ไม่ประเสริฐ**เลย, **ภิกษุทั้งหลาย** **วิญญาณกำหนด**ด้วยความ
 ยินดีนิमितก็ดี **กำหนด**ด้วยความยินดีอนุพยัญชนะก็ดี **เมื่อตั้งอยู่** **พึงตั้งอยู่**ได้ **หากว่า**
ภิกษุพึงมรณภาพในสมัยนั้น **ไซ้** **ข้อที่** **เขา** **พึงถึง** **คติ ๒** **อย่าง** **คือ** **นรก** **หรือ** **กำเนิดสัตว์**
เดรัจฉาน **อย่างใด** **อย่างหนึ่ง** **มีฐานะ** **อยู่**, **ภิกษุทั้งหลาย** **เรา** **เห็น** **โทษนี้** **แล** **จึง** **กล่าว** **อย่าง**
นี้,

ภิกษุทั้งหลาย **โสตินทรีย์** **ที่** **ภิกษุ** **ยอน** **แล้ว** **ด้วย** **ขอ** **เหล็ก** **อันคม** **ลูก** **โขน**
รุ่งโรจน์ **โชติช่วง** **แล้ว** **ยัง** **ประเสริฐ**, ส่วนการถือเอานิमित โดยอนุพยัญชนะ **ในรูป** **อันจะ**

พึงรู้สึกด้วยโศคะ ไม่ประเสริฐเลย, ฯลฯ ภิภษุทั้งหลาย เราเห็นโทษนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้,

ภิภษุทั้งหลาย ฆานินทรีย์ ที่ภิภษุคว้านแล้วด้วยมีดตัดเล็บ อันคม ลูกโซน รุ่งโรจน์ โชติช่วงแล้ว ยังประเสริฐ, ส่วนการถือเอานิมิต โดยอนุพยัญชนะ ในรูป อันจะพึงรู้สึกด้วยฆานะ ไม่ประเสริฐเลย, ฯลฯ ภิภษุทั้งหลาย เราเห็นโทษนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้,

ภิภษุทั้งหลาย ชิวหินทรีย์ ที่ภิภษุตัดแล้วด้วยมีดโกน อันคม ลูกโซน รุ่งโรจน์ โชติช่วงแล้ว ยังประเสริฐ, ส่วนการถือเอานิมิต โดยอนุพยัญชนะ ในรูป อันจะพึงรู้สึกด้วยชิวหา ไม่ประเสริฐเลย, ฯลฯ ภิภษุทั้งหลาย เราเห็นโทษนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้,

ภิภษุทั้งหลาย กายินทรีย์ ที่ภิภษุแทงแล้วด้วยหอก อันคม ลูกโซน รุ่งโรจน์ โชติช่วงแล้ว ยังประเสริฐ, ส่วนการถือเอานิมิต โดยอนุพยัญชนะ ในรูปอันจะพึงรู้สึก ด้วยกาย ไม่ประเสริฐเลย, ภิภษุทั้งหลาย วิญญูณอันกำหนดแล้วด้วยความยินดี ในนิมิตก็ดี ฯลฯ เราเห็นโทษนี้แล จึงกล่าวอย่างนี้,

ภิภษุทั้งหลาย ความเป็นผู้หลับ ยังประเสริฐ แต่เรากล่าวความเป็นผู้หลับ ว่าเป็นหมันสำหรับผู้มีชีวิต, เรากล่าวความเป็นผู้หลับว่าเป็นอันไม่มีผลสำหรับผู้มีชีวิต, เรากล่าวความเป็นผู้หลับ เป็นความหลงใหลสำหรับผู้มีชีวิต, ภิภษุลู่อ่านาจ แห่งวิตกเห็นปานใด แล้วพึงทำลายสงฆ์ ภิภษุไม่พึงตริกถึงวิตกเห็นปานนั้น, ภิภษุทั้งหลาย เราเห็นโทษนี้แล จึงกล่าวว่าเป็นหมันสำหรับผู้มีชีวิตอย่างนี้”.

[๑๖๕] ตตถ วรหุติ เสฏฺฐิ ๕ ตตตยาตติ ททฺธมา ๕ อาทิตตยาตติ อาทิตโต ปฏฺฐาย ทิปิตาย ๕ สมฺปชฺชลิตยาตติ สมฺนตโต ปชฺชลิตาย ๕ สมฺโขติฏฺฐยาตติ เอกชาลี- ฏฺฐาย ๕ สมฺปลิมภฺฐนฺติ สพฺพโส อามภฺฐิ อมฺชิตนฺติ อตฺถิ ๕ น เตว วรหุติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพิ ๕ อหฺพญฺชนโส นิมิตฺตคฺคาโหติ กิเลสานํ อหฺพญฺชน- วเสน อุปฺปาทเนน ปากภฺกฺกรณวเสน สุภาทินิมิตฺตคฺคาโห ๕ อหฺพญฺชนโสติ วา หตฺถปาทาโทอหฺพญฺชนโต ๕ นิมิตฺตคฺคาโหติ อิตฺถิปฺริสชาติสุ สุภานิมิตฺตคฺคฺคณฺนฺติ

การให้เกิดขึ้น' (อิตติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท 'อนุพยัญชนโส
 นิमितตคฺคาโหติ ว่า 'อนุพยัญชนโส นิमितตคฺคาโห' ดังนี้ ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง (อตฺถ)
 อ.อรรถ (อิตติ) ว่า 'หตฺถปาทาทีอนุพยัญชนโต โดยการแยกถือเอาซึ่งอวัยวะที่มีมือ
 และเท้าเป็นต้น' (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'อนุพยัญชนโสติ ว่า 'อนุพยัญชนโส'
 ดังนี้ ฯ สุกฺกนิमितตคฺคหณํ อ.การถือเอาซึ่งนิมิตว่างาม อิตฺถิปุริสาทีสุ (ฐเปสฺส) ใน
 รูป ท. มีสตรีและบุรุษเป็นต้น นิमितตคฺคาโหติ ชื่อว่าการถือเอาซึ่งนิมิต" อิตติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาปกรณ์วิเสสวิสุทฺธิมรรคว่า "บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า 'วริ' แปลว่า ประเสริฐ.
 บทว่า 'ตตฺตาย' ความว่า อันไฟเผาแล้ว. บทว่า 'อาทิตฺตาย' คือ ลุกแล้วจำเดิมแต่
 ต้น. บทว่า 'สมฺปชฺชลิตาย' ความว่า โพล่งทั่วแล้วโดยรอบ. บทว่า 'สญฺชิตฺถิตฺตาย'
 คือ มีเปลวไฟเป็นอันเดียวกัน. บทว่า 'สมฺปลิมฺภูจํ' คือ ที่ภิกษุถูกต้องแล้ว, อธิบาย
 ว่า 'ทะเลวงแล้วทุกอย่าง. บัณฑิตพึงนำมาสัมพันธ์กันว่า 'น เตว วริ' ดังนี้. สอง
 บทว่า 'อนุพยัญชนโส นิमितตคฺคาโห' ความว่า การถือนิมิต มีสุกฺกนิमितเป็นต้น ด้วย
 สามารถยังกิเลสทั้งหลายให้ปรากฏเนื่องๆ ได้แก่ด้วยสามารถทำให้ปรากฏ ด้วยการ
 ให้เกิดขึ้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า 'อนุพยัญชนโส' คือ โดยการแยกถืออวัยวะเป็นต้น
 ว่ามือและเท้า. การถือสุกฺกนิमित ในรูปมีสตรีและบุรุษเป็นต้น ชื่อว่าการถือนิมิต".

[๑๖๖] อนุพยัญชนโส นิमितตคฺคาโหติ หตฺถา โสภณา ปาทา โสภณาติ อนุพยัญชนค-
 คาโห นิमितตคฺคาโห จ ฯ นิमितตคฺคาโหติ วา สันนเตตฺวา คหณํ อนุพยัญชนค-
 คาโหติ วิภตฺตคฺคหณํ ฯ นิमितตคฺคาโห กุมภีลสทิสฺโส สพฺพเมว คณฺหาติ
 อนุพยัญชนคฺคาโห วิภชิตฺวา หตฺถปาทาทีสุ ตํ ตํ โกฏฺฐาสุ ฯ นิमितตฺสฺสาเทคฺคิตฺนฺติ
 นิमितตฺสฺสาเทน วตฺถิตํ พทฺธํ ฯ วิญฺญาณนฺติ กมฺมวิญฺญาณํ ฯ อาทีนฺหวฺนฺติ
 อเนกานิ วสฺสสฺตสฺหสฺसानิ นิริเย อนุภฺวิตฺตพฺพํ ทุกฺขํ ฯ อโยสฺงฺกฺหาติ อยฺสฺสฺเลน ฯ
 เทวปี กณฺณจฺฉิทฺทานิ วิชฺฉิตฺวา ปจฺฉิยํ อาโกฏฺฐนฺวเสณ สมฺปลิมฺภูจํ ฯ นขจฺเจทฺนํ
 ปเวเสตฺวา อุกฺขิปิตฺวา สห ญฺนตฺเถน ฉินฺทิตฺวา ปาตฺนวเสณ สมฺปลิมฺภูจํ ฯ
 พนฺธนฺมฺลํ เจตฺวา ปาตฺนวเสณ สมฺปลิมฺภูจํ ฯ สตฺตฺติยาติ มหฺติยา ทณฺฑกฺวาสิยา
 กายปฺปสฺสาคํ อฺปฺปาญฺเจตฺวา ปาตฺนวเสณ สมฺปลิมฺภูจํ ฯ โสตฺตฺนฺติ นิปชฺชิตฺวา
 นินฺทิตฺกมฺนํ ฯ สํฆํ ภินฺทฺเตยฺยาติ อิมินา วิตฺกฺกานํ ยาว สงฺฆเกทา ปาปกมฺมา-

วหฺนตา ทสฺสิตาติ อาทิตฺตปริยายวณฺณนาโนโย ๕

“**อนุพยัญชนโส นิมิตตคฺคาโหติ** ‘หตฺถา โสภณา (โหนฺติ), ปาทา โสภณา (โหนฺติ)’ อิติ อนุพยัญชนคฺคาโ (จ) นิมิตตคฺคาโ จ ๕ **นิมิตตคฺคาโหติ** วา สฺสนฺเตตฺวา คหณฺ ๕ **อนุพยัญชนคฺคาโหติ** วิภตฺตคฺคหณฺ ๕ นิมิตตคฺคาโ กุมฺภิลสฺสทิสฺ (หุตฺวา) สพฺพเมว (รูป) คณฺหาติ, อนุพยัญชนคฺคาโ วิภชิตฺวา หตฺถปาทาทีสุ (อวยเวสุ) ตํ ตํ โกฏฺจาสฺ (คณฺหาติ) ๕ **‘นิมิตตสฺสาเทจฺฉิตฺตฺนฺติ** (ปทสฺส) **‘นิมิตตสฺสาเทน วตฺถิตํ พทฺธํ** (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ **วิญฺญาณฺนฺติ** กมฺมวิญฺญาณฺ ๕ **‘อาทิตฺตวณฺติ** (ปทสฺส) **‘(ปฺกฺคเลน) อนเภาณิ วสฺสสทฺสทสฺसानิ นิริเย อนุภวิตฺตพฺพ ทฺกฺขํ** (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ **‘อโยสฺสงฺกฺหาติ** (ปทสฺส) **‘อโยสฺสเลน** (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ (โสติณฺทฺริย) เทวปิ กณฺณจฺฉิทฺทานิ วิชฺฉิตฺวา ปจฺจวียํ อาโกฏฺฏวณฺเสน (ภิกฺขุณา) สมฺปฺลิมฺภฺจํ ๕ (ฆานินฺทฺริย) นชฺจเจทฺนํ ปเวเสตฺวา อุกฺขิปิตฺวา สห ญฺนตฺเถน ฉินฺทิตฺวา ปาตฺนวเสน (ภิกฺขุณา) สมฺปฺลิมฺภฺจํ ๕ (ชิวฺหินฺทฺริย) พนฺธนฺมฺลํ เจตฺวา ปาตฺนวเสน (ภิกฺขุณา) สมฺปฺลิมฺภฺจํ ๕ **‘สฺตฺติยาติ** (ปทสฺส) **‘(กายินฺทฺริย) มหฺตฺยา ทณฺทกฺวาสิยา** กายปฺปสาทํ อฺปปาฏฺเตตฺวา ปาตฺนวเสน (ภิกฺขุณา) สมฺปฺลิมฺภฺจํ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ **โสตฺตฺนฺติ** นิปฺชชิตฺวา นิทฺโทกฺกมฺนํ ๕ (ภควตฺตา) **‘สฺมํ ภินฺทฺเยยาติ** อิมินา (ปททฺวเณน) วิตฺกฺกานํ ยาว สงฺฆเมทา ปาปกมฺมวหฺนตา ทสฺสิตาติ อาทิตฺตปริยายวณฺณนาโนโย ๕

อาทิตฺตปริยายวณฺณนาโนโย อ.นัยแห่งอรรถกถาแห่งอาทิตตปริยายสูตร อิติ ว่า “**อนุพยัญชนคฺคาโ** อ.การถือโดยอนุพยัญชนะ (จ) ด้วย **นิมิตตคฺคาโ** อ.การถือเอาโดยนิमित จ ด้วย อิติ ว่า ‘**หตฺถา** อ.มือ ท. **โสภณา** เป็นอวัยวะงาม (โหนฺติ) ย่อมเป็น, **ปาทา** อ.เท้า ท. **โสภณา** เป็นอวัยวะงาม (โหนฺติ) ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้ **นิมิตตคฺคาโหติ** ชื่อว่าการถือเอาซึ่งนิमित **อนุพยัญชนโส** โดยอนุพยัญชนะ ๕ วา อีกอย่างหนึ่ง **สฺสนฺเตตฺวา คหณฺ** อ.การรวบถือ **นิมิตตคฺคาโหติ** ชื่อว่าถือเอาโดยนิमित ๕ **วิภตฺตคฺคหณฺ** อ.การแยกถือ **อนุพยัญชนคฺคาโหติ** ชื่อว่าถือเอาโดยอนุพยัญชนะ ๕ **นิมิตตคฺคาโ** อ.การรวบถือ **กุมฺภิลสฺสทิสฺ** เป็นเช่นกับด้วยจระเข้ (หุตฺวา) เป็น **คณฺหาติ** ย่อมถือเอา **สพฺพํ เอว (รูป)** ซึ่งรูปทั้งปวงนั้นเทียว, **อนุพยัญชนคฺคาโ** อ.การแยกถือ **วิภชิตฺวา** แยกแล้ว (คณฺหาติ) ย่อมถือเอา **ตํ ตํ โกฏฺจาสฺ** ซึ่งส่วนนั้นๆ **หตฺถปาทาทีสุ (อวยเวสุ)** ในอวัยวะ ท. มีมือและเท้า เป็นต้น ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘**วตฺถิตํ** อันสยบแล้ว **พทฺธํ** คือว่าอันติดแล้ว

นิमितตสุสาเทท ด้วยความยินดีในนิमित' (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'นิमितตสุสาเท-
 คธิตนฺตติ ว่า 'นิमितตสุสาเทคธิต' ดังนี้ ๗ กมฺมวิญญาณํ อ.กรรมวิญญาณ วิญญาณนฺตติ
 ชื่อว่าวิญญาณ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า 'ทุกฺขํ ซึ่งความทุกข์ (บุคคลเลข)
 อนุภวิตพฺพํ อันอันบุคคลพึงเสวย นิริเย ในนรก วสฺสสตสทฺสฺสาณิ สิ้นแสนแห่ง
 ปี ท. อเนกานิ มิใช่หนึ่ง' (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'อาทินฺหวตติ ว่า 'อาทินฺว'
 ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า 'อยสฺสุเลน ด้วยหลาวอันเป็นนิการแห่งเหล็ก'
 (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'อโยสฺงฺกฺนาตติ ว่า 'อโยสฺงฺกฺนา' ดังนี้ ๗ (โสติหฺนฺตฺริยํ)
 อ.อินทริยคือโสตะ (ภิกฺขุขฺนา) สมฺปลิมฺภูจํ ชื่อว่าอันภิกษุยอมแล้ว เทวปี กณฺณจ-
 จิตฺทานิ วิชฺฌิตฺวา ปจฺวิยํ อาโกฏฺฏฺนฺวเสณ ด้วยสามารถแห่งการแทง ซึ่งช่อง
 แห่งหู ท. แม้ ๒ แล้วจึงตอกลงไป ในแผ่นดิน ๗ (ฆานินฺทฺริยํ) อ.อินทริยคือฆานะ
 (ภิกฺขุขฺนา) สมฺปลิมฺภูจํ ชื่อว่าอันภิกษุคว้านแล้ว นขจฺเจทฺถํ ปเวเสตฺวา อุกฺขิปิตฺวา
 สทฺ ฤนฺตฺเถน จินฺทิตฺวา ปาตฺนฺวเสณ ด้วยสามารถแห่งการ ยังมีดตัดเล็บ ให้
 เข้าไปแล้ว งดขึ้นตัดให้ตกไป กับ ด้วยโครงจมูก ๗ (ชิวฺหินฺทฺริยํ) อ.อินทริยคือชีวหา
 (ภิกฺขุขฺนา) สมฺปลิมฺภูจํ ชื่อว่าอันภิกษุตัดแล้ว พนฺธฺนฺมฺลํ เจตฺวา ปาตฺนฺวเสณ ด้วย
 สามารถแห่งการตัด ซึ่งโคนเป็นเครื่องผูก แล้วให้ตกไป ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ)
 ว่า '(กายินฺทฺริยํ) อ.อินทริยคือกาย (ภิกฺขุขฺนา) สมฺปลิมฺภูจํ ชื่อว่าอันภิกษุเชือดแล้ว
 มหฺตฺติยา ทณฺทฺทฺวาสิยา กายปฺปฺสาทํ อฺปปฺปาฏฺเฏตฺวา ปาตฺนฺวเสณ ด้วยสามารถ
 แห่งการ ยังกายประสาท ให้เพิกขึ้น ด้วยพรำเล่มใหญ่ แล้วจึงให้ตกไป' (อิตติ) ดังนี้
 (ปทสฺส) แห่งบท 'สฺตฺตฺติยาตติ ว่า 'สฺตฺตฺติยา' ดังนี้ ๗ นฺิปชฺชิตฺวา นิตฺุโทกฺกมฺหนํ อ.การ
 นอนแล้วจึงก้าวลงสู่ความหลับ โสฺตฺตฺนฺตติ ชื่อว่าความเป็นผู้หลับ ๗ วิตกฺกานํ ยาว
 สัมภทฺตา ปาปฺกมฺมฺวาทนฺตา อ.ความที่ แห่งวิตก ท. เป็นสภาวะอันนำมาซึ่งกรรม
 อันชั่ว เพียงใด แต่สังฆภทฺตา (ภควตฺตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทสฺสิตฺตา ทรงแสดง
 แล้ว อิมินา (ปททฺวเยน) ด้วยหมวดสองแห่งบทนี้ 'สํฆิ ภินฺทฺเยยฺยาตติ ว่า 'สํฆิ
 ภินฺทฺเยย' ดังนี้' อิตติ ดังนี้ ๗

นัยอันมาในอรรถกถาอาทิตตปริยายสูตรว่า "การถือเอาโดยอนุพยัญชนะ และการ
 ถือเอาโดยนิमितว่า 'มือทั้งหลาย งาม เท้าทั้งหลาย งาม' ชื่อว่าการถือนิमित โดย
 อนุพยัญชนะ. อีกอย่างหนึ่ง การรวบถือ ชื่อว่าการถือนิमित. การแยกถือ ชื่อว่าการ

ถือโดยอนุพยัญชนะ. การรวบถือ เป็นเช่นกับจระเข้ ย่อมถือเอารูปทั้งหมดนั้นแหละ, การแยกถือ ย่อมแยกถือเอาส่วนหนึ่งนั้นๆ ในอวัยวะมีมือและเท้าเป็นต้น. บทว่า ‘**นิมิตตสุสาเทคริตํ**’ ความว่า การสยบ การผูกติด ด้วยความยินดีในนิมิต. กรรมวิญญาน ชื่อว่า**วิญญาน**. บทว่า ‘**อาทินโว**’ ความว่า ซึ่งความทุกข์ที่บุคคลพึงเสวยในนรก ตลอดหลายแสนปี. บทว่า ‘**อโยสกุณา**’ แปลว่า หลาวเหล็ก. โสตินทริย์ ชื่อว่า**อันภิกษุ**ยอนแล้ว ด้วยสามารถการเจาะช่องหูแม่ทั้งสองข้าง แล้วตอกลงไปในแผ่นดิน. ฉานินทริย์ ชื่อว่า**อันภิกษุ**ควานแล้ว ด้วยสามารถการสอดมีดตัดเล็บเข้าไปแล้ว งัดขึ้นตัดให้ตกไป พร้อมกับโครงกระดูก. ชิวหินทริย์ ชื่อว่า**อันภิกษุ**ตัดแล้ว ด้วยสามารถการตัดโคนที่ต่อกันให้ตกไป. บทว่า ‘**สตติยา**’ ความว่า กายินทริย์ ชื่อว่า**อันภิกษุ**เชือดแล้ว ด้วยสามารถการฆ่าแหละกายประสาท ด้วยพริ้วเล่มใหญ่ให้ตกไป. ความนอนยังลงสู่ความหลับ ชื่อว่า**ความเป็นผู้หลับ**. ความที่วิตกทั้งหลายนำบาปกรรมมาให้จนถึงสังขมเภท พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง ด้วยสองบทนี้ว่า ‘**สํมิ ภินุเทยฺย**’ ดังนี้.

[๑๖๗] ทิฏฐมเม วินาสปฺตติปิ อาทินโว ฯ

วินาสปฺตติปิ แม อ.การถึงซึ่งความพินาศ ทิฏฐมเม ในทิฏฐธรรม อาทินโว ชื่อว่าเป็นโทษ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

แม้การถึงความพินาศในทิฏฐธรรม ก็ชื่อว่าเป็นโทษ.

ตตฺริทำ วตฺถุ

อิทำ วตฺถุ อ.เรื่องนี้ ตตฺริ (ปพฺเพ) ในข้อนั้น ฯ

ในข้อนั้น มีเรื่องนี้ (เป็นอุทาหรณ์).

อติเต กिर พาราณสีย โพรธิสตุโต อสีติโกฏิวิภโว พุราหฺมโณ อโหสิ ๗ กญจนจฺจวิตาย
 จสฺส หาริตฺติ นามํ กรีสฺ ๗ โส มาตาปิตฺนฺมจฺเจน หิมวติ ปพฺพชิตฺวา สตฺตเม
 ทิวเส ฌานาภิญญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย
 พาราณสีรณฺโณ อุตฺถยานํ คนฺตฺวา วิหาสิ ๗ โส รณฺโณ เคเห นิพฺพุํ ภูณฺชนฺโต
 ทฺวาทส วสุธานี วสิ ๗ ราชา ปจฺจนฺตํ วุปฺสเมตฺตํ คจฺจนฺโต อมฺหากํ ปุณฺณกฺขेतฺตํ
 มา ปมชฺชิตฺติ เทวี วตฺวา อคมาสิ ๗ सा ततो पञ्चजाय महासत्तं सहस्रता प्रिविषि ५
 อเถกทิวสํ सा ตสฺมี จิรายนฺเต นหาตฺวา มฏฺจสาฎกนินฺวตฺถา สีหปณฺชริ วิวราเปตฺวา
 สรีเร วาตํ ปหฺราเปนฺตี นิปนฺนา อากาเสนาคจฺจโต มหาสตฺตสฺส วากจิริสทฺทํ
 สุตฺวา เวเคนุฏฺจหิ ๗ มฏฺจสาฎโก ภสฺสิ ๗ มหาสตุโต วิสภาคารมฺมณํ ทิสฺวา
 อฺปฺปนฺนุกิเลโส ตํขณฺณเฆว ปรีหิณฺชฌาโน สตี ปจฺจปฏฺจจาเปตฺตํ อสฺกโกนฺโต เทเวีย
 อสทฺธมฺมํ ปฏฺิเสวิตฺวา ภตฺตํ ภูณฺชิตฺวา ปทสว อุตฺถยานํ คโต ๗ โส ตโต ปฏฺจาย
 เทวสิกํ ตเถว อกาสิ ๗

กิริ ได้ยินว่า อติเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว โพรธิสตุโต อ.พระโพธิสัตว์ พุราหฺมโณ
 เป็นพราหมณ์ อสีติโกฏิวิภโว ผู้มีทรัพย์อันบุคคลพึงเสวยมิโกฏิแปดสิบเป็นประมาณ
 อโหสิ ได้มีแล้ว พาราณสีย ในเมืองพาราณสี ๗ จ ก็ (มาตาปิตโร) อ.มารดาและ
 บิดา ท. กรีสฺ กระทำแล้ว (วจนํ) ซึ่งคำ อิติ ว่า “หาริตอ อ.หาริตะ” อิติ ดังนี้
 นามํ ให้เป็นชื่อ อสฺส (ปุตฺตสฺส) ของบุตรนั้น (ตสฺส กุมารสฺส) กญจนจฺจวิตาย
 เพราะความที่ แห่งกุมารนั้น เป็นผู้มิฉิวพรรณเพียงดังทอง ๗ โส (โพรธิสตุโต) อ.พระ
 โพธิสัตว์นั้น ปพฺพชิตฺวา บวชแล้ว หิมวติ ในป่าหิมพานต์ อจฺเจน ในกาลอันล่วง
 ไป มาตาปิตฺนํ แห่งมารดาและบิดา ท. ฌานาภิญญาโย ยังฌานและอภิญญา ท.
 นิพฺพตฺเตตฺวา ให้บังเกิดแล้ว ทิวเส ในวัน สตฺตเม ที่ ๗ วสิตฺวา อยู่แล้ว จิรํ สิ้นกาล
 นาน ตตฺถ (หิมวนฺเต) ในป่าหิมพานต์นั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว อุตฺถยานํ สู่พระอุทฺถยาน
 พาราณสีรณฺโณ ของพระราชผู้เป็นใหญ่ในเมืองพาราณสี โลณมฺพิลเสวนตฺถาย
 เพื่อประโยชน์แก่การเสพซึ่งรสเค็มและรสเปรี้ยว วิหาสิ อยู่แล้ว ๗ โส (หาริตอ)
 อ.ดาบสชื่อว่าหาริตะนั้น ภูณฺชนฺโต จันอยู่ นิพฺพุํ เนื่องนิตยฺ เคเห ในพระราช
 มณเฑียร รณฺโณ ของพระราช วสิ อยู่แล้ว วสุธานี สิ้นปี ท. ทฺวาทส ๑๒ ๗ ราชา
 อ.พระราช คจฺจนฺโต เมื่อเสด็จไป ปจฺจนฺตํ วุปฺสเมตฺตํ เพื่ออัน ยังปัจจันตชนบท ให้

เข้าไปสงบ วตฺวา ตรัสแล้ว เทวี กะพระเทวี อิติ ว่า “(ตฺว) อ.เธอ มา ปมชฺชิตฺติ ออย่า
 ประมาทแล้ว ปุญฺญกฺเขตตํ ซึ่งบุญเขต อมฺหากํ ของเรา ท.” อิติ ดังนี้ อคมาสิ ได้
 เสด็จไปแล้ว ๗ สา (เทวี) อ.พระเทวีนั่น ปริวิสิ อังคาสแล้ว มหาสตุตฺติ ซึ่งพระมหา-
 สัตว์ สหตฺถา ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ ปฏฺจาย จําเดิม ตโต (กาลโต) แต่กาลนั้น ๗
 อถ ครั้งนั้น เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง สา (เทวี) อ.พระเทวีนั่น, ตสฺมี (มหาสตุเต)
 ครั้นเมื่อพระมหาสัตว์นั้น จิรายนฺเต ประพตฺติชกฺชํอยู่, นหาตฺวา ทรงสนานแล้ว
 มฏฺจสาฎกนินฺวตฺถา ผู้มีพระภูษาอันมีเนื้อเกลี้ยงอันทรงแล้ว (ปฺคฺคฺล) ทรงยังบุคคล
 วิวราเปตฺวา ให้เปิดแล้ว สีหปญฺชริ ซึ่งสีหปญฺชร วาตํ ยังลม ปหฺราเปนฺติ ให้
 พัดอยู่ สรีเร ที่พระกาย นิปนฺหา ทรงบรรทมแล้ว สุตฺวา ทรงสดับแล้ว วากจิริ-
 สทฺทํ ซึ่งเสียงแห่งผ้าคารอง มหาสตุตฺตสฺส ของพระมหาสัตว์ อาคจฺจโต ผู้มาอยู่
 อากาเสน ทางอากาศ อฏฺจทฺติ เสด็จลุกขึ้น เวเคน โดยเร็ว ๗ มฏฺจสาฎโก อ.พระ
 ภูษาเนื้อเกลี้ยง ภสฺสิ หลุดแล้ว ๗ มหาสตุโต อ.พระมหาสัตว์ ทิสฺวา เห็นแล้ว
 วิสภาคารมฺมณํ ซึ่งอารมณ์อันมีส่วนเสมอไปปราศแล้ว อฺปฺปนฺนํกฺกิลฺโส ผู้มีกิเลส
 อันเกิดขึ้นแล้ว ปรีหิณฺชฺฌาโน ผู้มีฌานอันล้อมรอบแล้ว ตฺขณํ เอว ในขณะที่นั้น
 นั้นเทียว อสกฺโกนฺโต ไม่อาจอยู่ สติ ปจฺจฺปฏฺจาเปตฺตุ เพื่ออัน ยังสติ ให้เข้าไปตั้ง
 ไว้เฉพาะ ปฏฺิเสวิตฺวา เสพแล้ว อสทฺธมฺมํ ซึ่งอสังกรรม เทเวีย กับด้วยพระเทวี
 ภูชิตฺวา ฉนฺแล้ว ภตฺตํ ซึ่งภตฺร คโต ไปแล้ว อฺยฺยานํ สู่พระอุทยาน ปทสา ว
 ด้วยเท้าเทียว ๗ โส (มหาสตุโต) อ.พระมหาสัตว์นั้น อกาสิ ได้กระทำแล้ว ตถา
 เอว เหมือนอย่างนั้นนั้นเทียว เทวสิกํ ทุกๆ วัน ปฏฺจาย จําเดิม ตโต (กาลโต)
 แต่กาลนั้น ๗

มีเรื่องเล่าว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ได้เป็นพราหมณ์มีทรัพย์สมบัติประมาณ ๘๐
 โกฏิ ในกรุงพาราณสี. ก็เพราะพระโพธิสัตว์นั้น มีผิวพรรณดั่งทอง มารดาบิดาจึง
 ขนานนามท่านว่า “หริตตะ” ดังนี้. ในกาลที่มารดาบิดาล่วงไปแล้ว พระโพธิสัตว์นั้น
 ออกบรรพชาในป่าหิมพานต์ ในวันที่ ๗ ทำฌานและอธิษฐานให้บังเกิด แล้วอยู่ใน
 สถานที่นั้นช้านาน ปรารถนาจะเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว จึงไปยังพระอุทยานของ
 พระเจ้ากรุงพาราณสี แล้วอยู่. หริตตะดาบสนั้น อยู่ฉนเป็นประจำในพระราชมณฑล
 ถึง ๑๒ ปี. พระราชา เมื่อเสด็จไปปราบปัจฉิมชนบท ทรงรับสั่งพระราชเทวีว่า “เธอ

อย่าประมาทบุญเขตของเรา” ดังนี้แล้ว จึงได้เสด็จไป. ตั้งแต่นั้นมา พระราชเทวีนั้น ทรงอังคาสพระมหาสัตว์ ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์. ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อพระมหาสัตว์ นั้นซุกซำอยู่ พระนางทรงสนานแล้ว ทรงพระภูษาเนื้อเกลี้ยงแล้ว ให้เปิดสีหบัญชร ออก ทรงบรรทม ให้ลมโชยพระกาย ทรงได้ยินเสียงผ้าคากรองของพระมหาสัตว์ผู้มา ทางอากาศ จึงทรงลุกขึ้นโดยเร็ว. พระภูษาเนื้อเกลี้ยง พลัดหลุดแล้ว. พระมหาสัตว์ เห็นวิสมาคารมณณ์ ก็เกิดกิเลสขึ้น มีฉานเสื่อมไปในขณะนั้นนั่นเอง ไม่อาจจะตั้งสติไว้ ได้ เสพอสัทธิธรรมกับพระราชเทวี ฉันทดาหารแล้ว ก็เดินไปสู่พระอุทยานด้วยเท้า. ตั้งแต่นั้นมา พระมหาสัตว์นั้น ก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกันทุกวันๆ.

อิตติ โส อินทริยาสวรรค์ ทิฏฐธมฺเม วินาสํ ปาปฺญฺนิ ๕ ตณฺจสฺส กมฺมํ สกฺลนฺคเร ปากฺกั ๕ อมฺจฺจา เอวมกาสี หารีโตติ รณฺโณ ปณฺณํ เปเสสฺสุ ๕ ราชา อสฺสทฺทหนฺโตว ปจฺจนฺตํ วุปฺสเมตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา อฺยฺยานํ ปวีสิตฺวา โปธิสฺตฺตํ ปุจฺฉิ ๕ โส สจฺจวาทิตาย ยถาภูตํ กเถตฺวา มหาราช โอกาสิ ตาว เม กโรหิตี วตฺวา ปณฺณ- สาลํ ปวีสิตฺวา กสิณฺมณฺฑลํ โอลฺลเกตฺวา ปุณฺ ฌานํ อฺปฺปาเทตฺวา สาลโต นิขมฺม อากาเส นิสิตฺตฺวา รณฺโณ ฐมฺมํ เทเสตฺวา หิมวตฺตเมว คนฺตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พุรฺหมฺโลกุปโค อโหสิ ๕ นวกนิปาเต หาริตฺชาตกาวณฺณนํ หาริตตาปสวตฺถุ ๕

โส (มหาสตุโต) อ.พระมหาสัตว์นั้น ปาปฺญฺนิ ถึงแล้ว วินาสํ ซึ่งความพินาศ ทิฏฐ- ธมฺเม ในทิฏฐธรรม อินทริยาสวรรค์ เพราะเหตุแห่งการไม่สำรวมซึ่งอินทริย์ อิตติ ด้วยประการฉะนี้ ๕ จ ก็ ตํ กมฺมํ อ.กรรมนั้น อสฺส (มหาสตุตสฺส) ของพระมหา สัตว์นั้น ปากฺกั ปราบกฏแล้ว สกฺลนฺคเร ในเมืองทั้งสี่ ๕ อมฺจฺจา อ.อำมาตย์ ท. เปเสสฺสุ ส่งไปแล้ว ปณฺณํ ซึ่งหนังสือ รณฺโณ แก่พระราชเทวี อิตติ ว่า “หารีโต อ.ดาบส ชื่อว่าหารีตะ อกาสิ ได้กระทำแล้ว เอวํ อย่างนี้” อิตติ ดังนี้ ๕ ราชา อ.พระราช เทวี อสฺสทฺทหนฺโตว ไม่ทรงเชื่ออยู่เทียว ปจฺจนฺตํ ทรงยังปัจฉินตชนบท วุปฺสเมตฺวา ให้เข้าไปสงบแล้ว ปจฺจาคนฺตฺวา เสด็จกลับมาแล้ว ปวีสิตฺวา เสด็จเข้าไปแล้ว อฺยฺยานํ สู่พระอุทยาน ปุจฺฉิ ตรัสถามแล้ว โปธิสฺตฺตํ ซึ่งพระโพธิสัตว์ ๕ โส (โพธิสตุโต) อ.พระโพธิสัตว์นั้น กเถตฺวา กราบทูลแล้ว ยถาภูตํ ตามความเป็น จริง (อตฺตโน) สจฺจวาทิตาย เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้กล่าวซึ่งคำสัตย์โดยปกติ วตฺวา ทูลแล้ว อิตติ ว่า “มหาราช ดูก่อนมหาบพิตร (ตุว) อ.พระองค์ กโรหิ ของจ

กระทำ โอกาส ซึ่งโอกาส เม แก่อาตมภาพ ดาว ก่อน” อิติ ดังนี้ ปรวิสิตวา เข้าไป แล้ว ปณฺณสาฬ สู่บรรณศาลา โอลเเกตุวา แลดูแล้ว กสิณมณฺทลฺ ซึ่งมณฑล แห่งกสิณ ฌาน ยังมาน อุปฺปาเทตุวา ให้เกิดขึ้นแล้ว ปุณ อิก นิกฺขมฺม ออกไป แล้ว สาโลโต จากศาลา นิสิติตฺวา นั่งแล้ว อากาเส ในอากาศ เทเสตุวา แสดงแล้ว ธรรมํ ซึ่งธรรม รมฺโย แก่พระราชา คนฺตุวา ไปแล้ว หิมวฺนฺตฺ เอว สู่ป่าหิมพานต์ นั้นเทียว อปรินฺทชฺฌาโน ผู้มีฌานอันไม่เสื่อมรอบแล้ว พุทฺทมโลกฺุโปโค เป็นผู้เข้า ถึงซึ่งพรหมโลก อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ หาริตตาปสวตฺตุ อ.เรื่องแห่งดาบสชื่อว่า หาริตะ (อาคตฺ) มาแล้ว หาริตชาตกวณฺณนายํ ในอรรถกถาแห่งหาริตชาตก นวกนิปาเต ในนวกนิปาต ฯ

พระมหาสัตว์นั้นถึงความพินาศในกฏฐธรรม เพราะเหตุไม่สำรวมอินทรีย์ ด้วย ประการฉะนี้. และกรรมของพระมหาสัตว์นั้น ได้ปรากฏไปทั่วพระนครแล้ว. อำมาตย์ ทั้งหลาย ส่งหนังสือไปทูลแต่พระราชาว่า “หาริตดาบส ได้ทำอย่างนี้” ดังนี้. ท้าวเธอ ไม่ทรงเชื่อถ่ายเดียว ทรงปราบปัจฉินตชนบทแล้ว เสด็จกลับมาแล้ว เสด็จเข้าไปสู่ พระอุทยาน ตรัสถามพระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์นั้นทูลตามความเป็นจริง เพราะ เป็นผู้มิปกติกถาแต่คำจริงแล้ว ทูลว่า “มหาบพิตร ขอพระองค์โปรดทำโอกาสแก่ อาตมาภาพก่อน” ดังนี้แล้ว เข้าไปสู่บรรณศาลา เฟ่งมณฑลแห่งกสิณ ทำฌานให้เกิดขึ้นใหม่ ออกจากศาลา นั่งในอากาศ แสดงธรรมแก่พระราชาแล้ว ไปสู่ป่าหิมพานต์ นั้นแหละ มีฌานไม่เสื่อมแล้ว ก็ได้เข้าถึงพรหมโลก. เรื่องหาริตดาบสมาในอรรถกถา หาริตชาตก นวกนิปาต.

[๑๖๘] ตตฺเถว โลมสฺกสฺสฺปชาตกวณฺณนายํ โลมสฺกสฺสฺปตาปสวตฺตุมุปี เอกนิปาตสฺส ยถากุภมํ ทสมฺจุทฺทสมวคฺเคสุ ตกฺกสิลาชาตกปณฺจกิริกฺกชาตกวณฺณนาสุ อาคตฺ ปณฺจณฺนํ อินฺทฺริยาสํวรเหตุ ยกฺขินีหิ ชาทิตานํ รูปโคจรสทฺทโคจราทินํ ชนฺานณฺเจว ทฺวินฺนํ ยกฺขินีหิ อภิสงฺขตฺ ทิพฺพฐุปีปี อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา กิเลสฺสุปฺปาทนฺวเสน อโนโลเกตุวา ตกฺกสิลํ คนฺตุวา รชฺชปฺปตฺตฺตานํ พาราณสีราชปฺปตฺตฺตานณฺจ วตฺตุมุปี สฺมาหริตพฺพํ ฯ

(ปณฺฑิตฺเตน) ตตฺถเภา (นวกนฺิปาเต) โลมสกกฺสฺสฺสชาติกฺวณฺณนาย (อาคตฺ) โลมสกกฺสฺสฺสชาติปสฺ-
 วตฺถุมฺปิ เอกนฺิปาตสฺส ยถากุภมฺ ทสมฺจฺทุกฺทสมฺวคฺเคสฺ ตกฺกสิลาชาติกฺปญฺจํภีรูกฺชาติกฺวณฺณนาสุ
 อาคตฺ ปญฺจนฺ อฺนฺทฺริยาสฺวเรเหตุ ยกฺขินฺนีหิ ขาทิตานํ รูปโคจรสฺสทฺทโคจราทินํ ชนานํ เจว ทฺวิหนฺ
 ยกฺขินฺนีหิ อภิสงฺขตฺ ทิพฺพพฺรुปฺปิ อฺนฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา กิเลสฺุปฺปาทหนฺวเสน อโนโลเกตฺวา
 ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา รชฺชปฺปตฺตทานํ พาราณสีราชปฺปตฺตทานํ จ วตฺถุมฺปิ สฺมาหริตฺพฺพํ ฯ

โลมสกกฺสฺสฺสชาติปสฺวตฺถุมฺปิ แม อ.เรื่องแห่งดาบสชื่อว่าโลมสกกัสสปะ (อาคต) อันมา
 แล้ว โลมสกกฺสฺสฺสชาติกฺวณฺณนาย ในอรรถกถาแห่งโลมสกกัสสชาติก ตตฺถ เภา
 (นวกนฺิปาเต) ในนวกนฺิปาตนั้นนั้นเกี่ยว วตฺถุมฺปิ แม อ.เรื่อง ชนานํ แห่งชน ท.
 ปญฺจนฺ ๕ คน รูปโคจรสฺสทฺทโคจราทินํ ผู้มีรูปเป็นอารมณ์และมีเสียงเป็นอารมณ์
 เป็นต้น ยกฺขินฺนีหิ ขาทิตานํ ผู้อันนางยักษ์ณี ท. เคี้ยวกินแล้ว อฺนฺทฺริยาสฺวเรเหตุ
 เพราะเหตุแห่งการไม่สำรวมซึ่งอินทรีย์ เจว ด้วยนั้นเกี่ยว พาราณสีราชปฺปตฺตทานํ
 แห่งพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี ท. ทฺวิหนฺ ๒ พระองค์ ยกฺขินฺนีหิ
 อภิสงฺขตฺ ทิพฺพพฺรุปฺปิ อฺนฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา กิเลสฺุปฺปาทหนฺวเสน อโนโลเกตฺวา
 ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา รชฺชปฺปตฺตทานํ ผู้ไม่แลดูแล้ว แมซึ่งรูปอันเป็นทิพย์ อันอันนาง
 ยักษ์ณี ท. จำแลงแล้ว ด้วยสามารถแห่งการ ทำลาย ซึ่งอินทรีย์ ท. แล้วจึงยังกิเลสให้
 เกิดขึ้น เสด็จไปแล้ว สู่เมืองตักกสิลา ทรงถึงแล้วซึ่งความเป็นแห่งพระราช จ ด้วย
 อาคตฺ อันมาแล้ว ตกฺกสิลาชาติกฺปญฺจํภีรูกฺชาติกฺวณฺณนาสุ ในอรรถกถาแห่ง
 ตักกสิลาชาติก และปัญจภีรูกชาติก ท. ทสมฺจฺทุกฺทสมฺวคฺเคสฺ ในทสมวรรคและจฺทุก
 สมวรรค ท. ยถากุภมฺ ตามลำดับ เอกนฺิปาตสฺส แห่งเอกนฺิปาต (ปณฺฑิตฺเตน) อัน
 บัณฑิต สฺมาหริตฺพฺพํ ฟิงฺประมวลมา ฯ

เรื่องโลมสกกัสสชาติปส มาในอรรถกถาโลมสกกัสสชาติก นวกนฺิปาตนั้นนั้นแหละก็ดี
 เรื่องของชน ๕ คน ผู้มีรูปเป็นอารมณ์และมีเสียงเป็นอารมณ์เป็นต้น ซึ่งถูกนางยักษ์ณี
 เคี้ยวกินแล้ว เพราะเหตุไม่สำรวมอินทรีย์ และเรื่องของพระราชโอรสของพระเจ้ากรุง
 พาราณสีทั้ง ๒ พระองค์ ผู้ไม่แลดูแม้กระทั่งรูปทิพย์ ที่นางยักษ์ณีทั้งหลายจำแลง
 ด้วยสามารถทำลายอินทรีย์ แล้วทำให้เกิดกิเลสขึ้น เสด็จถึงเมืองตักกสิลา แล้วถึง
 ความเป็นพระราช ซึ่งมาในอรรถกถาตักกสิลาชาติกและปัญจภีรูกชาติก ในทสม-
 วรรค และจฺทุกทสมวรรค ตามลำดับ แห่งเอกนฺิปาตก็ดี บัณฑิตฟิงฺประมวลมา.

[๑๖๙] อภิจ สกโคจรโต ปริหานิปี อาทีนโว ๗ เตน ภควา อินุทริยสัวรริเท ภิขุ
 โอวทนต์ “ภิขเว ภิขุหา นาม รูปาทีสุ สุภนินิตตวเสน นินิตต คเหตุ น วฏฏติ,
 สเจ หิ ตสุมิ สมเย กาลิ กโรติ, นิริยาทีสุ นินิตตตติ, ตสุมา รูปาทีสุ สุภนินิตต
 มา คณหิตตตติ วตวา ปุน โสปมึ เทสนึ เทเสตุกาโม “ตุมหากึ รูปสสุ โอโลกน-
 กาโลปี อตติ, อนโโลกนกาโลปี โอโลกนกาเล สุภวเสน อนโโลกเตตวา อสุภวเสน
 โอโลกเยยถ, เอว อตตโน โจรรา น ปริหายิสสถ, โก ปน ตุมหากึ โจรโร,
 จตตาริ สติปฏจนา จตตาริ สมมปฺชานา อริโย อฏจจโก มคโค นวโลกุตตร-
 ฆมฺโม, เอตสุมิถิ วิ โจรเร จรตึ, น ลจจติ มาริ นิทฺทึ โอตารึ, สเจ ปน
 กิเลสวสิกา หุตวา สุภนินิตตวเสน โอโลกเสสถ, ปุตมึสสิคาโล วิย อตตโน โจรรา
 ปริหายิสสธตติ วตวา อตีตึ อหริ

อภิจ อีกอย่างหนึ่ง ปริหานิปี แม้อ.ความเสื่อมรอบ สกโคจรโต จากโคจรของตน
 อาทีนโว เป็นโทษ (โหติ) ย่อมเป็น ๗ เตน เพราะเหตุนั้น ภควา อ.พระผู้มีพระภาค
 เจ้า โอวทนต์ เมื่อตรัสสอน ภิขุ ซึ่งภิขุ ท. อินุทริยสัวรริเท ผู้เว้นแล้วจากการ
 สัรรวมซึ่งอินทริย วตวา ตรัสแล้ว อิติ ว่า “ภิขเว ตุก่อนภิขุ ท. ภิขุหา นาม
 รูปาทีสุ (อารมฺมณฺเส) สุภนินิตตวเสน นินิตต คเหตุ อ.อัน- ชื่ออันภิขุ -ถือเอา
 ซึ่งนินิต ในอารมณฺ ท. มีรูปเป็นต้น ด้วยสามารถแห่งนินิตว่างาม น วฏฏติ ย่อมไม่
 ควร, หิ เพราะว่ สเจ ถ้าว่ (ภิขุ) อ.ภิขุ กโรติ ย่อมกระทำ กาลิ ซึ่งกาละ ตสุมิ
 สมเย ในสมณันนัไซรั, (โส ภิขุ) อ.ภิขุนั้น นินิตตตติ ย่อมบังเกิด นิริยาทีสุ
 (อปาเยสุ) ในอบาย ท. มีนรกเป็นต้น, ตสุมา เพราะเหตุนั้น (ตุมห) อ.เธอ ท. มา
 คณหิตต ออย่าถือเอาแล้ว สุภนินิตต ซึ่งนินิตว่างาม รูปาทีสุ (อารมฺมณฺเส)
 ในอารมณฺ ท. มีรูปเป็นต้น” อิติ ดังนี้ เทเสตุกาโม เป็นผู้ใคร่เพื่ออันแสดง เทสนึ
 ซึ่งเทศนา โสปมึ อันเป็นไปกับการเปรียบเทียบ ปุน อีก (หุตวา) เป็น วตวา
 ตรัสแล้ว อิติ ว่า “โอโลกนกาโลปี แม้อ.กาลเป็นที่แลดู รูปสสุ ซึ่งรูป ตุมหากึ
 ของเธอ ท. อตติ มีอยู่, อนโโลกนกาโลปี แม้อ.กาลเป็นที่ไม่แลดู (รูปสสุ) ซึ่งรูป
 (ตุมหากึ) ของเธอ ท. (อตติ) มีอยู่, (ตุมห) อ.เธอ ท. อนโโลกเตตวา ไม่แลดูแล้ว สุภ-
 วเสน ด้วยสามารถแห่งนินิตว่างาม โอโลกนกาเล ในกาลเป็นที่แลดู โอโลกเยยถ
 ฟังแลดู อสุภวเสน ด้วยสามารถแห่งนินิตว่างาม, (ตุมห) อ.เธอ ท. น ปริหายิสสถ
 จักไม่เสื่อม โจรรา จากโคจร อตตโน ของตน เอว อย่างนี้, ปน ก็ โก อ.อะไร

โคจร เป็นโคจร ตุมหากิ ของเธอ ท. (โหด) ย่อมเป็น, สติปัญญา อ.สติ-
 ปัญญา ท. จตุตถาโร ๔ สมมุปปธานา อ.ความเพียรชอบ ท. จตุตถาโร ๔ มคโค
 อ.มรรค อริโย อันประเสริฐ อฏฺฐงคิกโก อันประกอบแล้วด้วยองค์ ๘ นวโลกุตตร-
 ธรรมโม อ.โลกุตตรธรรม ๘, หิ เพราะว่า โว เมื่อเธอ ท. จรด ปรพฤติอยู่ เอตสมิ
 โคจร ในโคจรนั้น, มารอ อ.มาร น ลจจติ จักไม่ได้ จิทฺทํ ซึ่งช่อง โอตาริ ซึ่ง
 โอกาส, ปน ก็ สเจ ถ้าว้า (ตุมเห) อ.เธอ ท. กิเลสวสิกา เป็นผู้เป็นไปในอำนาจ
 ของกิเลส หุตฺวา เป็น โอโลเกสฺสธ จักแลดู สุภนิมิตฺตวเสน ด้วยสามารถแห่ง
 นิमितฺตวาม, (ตุมเห) อ.เธอ ท. ปรีหยาสิสฺสธ จักเสียม โคจรา จากโคจร อตฺตโน
 ของตน ปุติมฺสสิคาโล วีย ราวกะ อ.สุนัขจึงจอกชื่อว่าปุติม้งสะ” อิติ ดังนี้ อหริ
 ทรงนำมาแล้ว อติตฺ (วตฺถุ) ซึ่งเรื่อง อันเป็นไปล่วงแล้ว อิติ ว่า...

อีกอย่างหนึ่ง แม้ความเสียมจากโคจร (คือธรรมเป็นดุจอาหาร) ของตน ก็จัดว่าเป็น
 โทษ. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงสอนภิกษุทั้งหลาย ผู้เว้นจากการ
 สำรวมอินทรีย์ ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าภิกษุจะถือเอานิมิตในรูปเป็นต้น ด้วย
 สามารถศุภนิมิต ไม่ควร. เพราะถ้าเธอมรณภาพเสียในสมัยนั้นไซ้, ก็จะมีบังเกิดใน
 อบายภูมิมิทรกเป็นต้น, เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายอย่าถือเอาศุภนิมิตในรูปเป็นต้น”
 ดังนี้แล้ว มีพระประสงค์จะทรงแสดงเทศนาพร้อมทั้งอุปมาอีก ตรัสว่า “เวลาที่เธอทั้ง
 หลายแลดูรูปก็ดี เวลาที่ไม่แลดูรูปก็ดี มีอยู่, ในเวลาแลดู อย่าพึงแลดูด้วยสามารถ
 ศุภนิมิต พึงแลดูด้วยสามารถอศุภนิมิต, อย่างนี้ เธอทั้งหลายจึงจักไม่เสียมจาก
 โคจรของตน. ก็อะไรเล่าเป็นโคจรของเธอทั้งหลาย, สติปัญญา ๔, สัมมปปธาน ๔,
 อริยมรรคมีองค์ ๘, โลกุตตรธรรม ๘. เพราะว่า เมื่อเธอทั้งหลายปรพฤติในโคจร
 นั้นอยู่ มารจักไม่ได้ช่องโอกาส. ก็ถ้าเธอทั้งหลายลูอำนาจกิเลส จักแลดูด้วยสามารถ
 ศุภนิมิตไซ้, ก็จักเสียมจากโคจรของตน ดุจสุนัขจึงจอกชื่อว่าปุติม้งสะ” ดังนี้แล้ว ทรง
 นำอติตนิทานมา.

[๑๗๐] อติเต กิร หิมานุตฺตปฺเตเส ปพฺพตฺตคฺหายิ อนนฺกสฺตเอพฺกา วสิสฺสุ ๗ เตสมนฺตเว
 เอกา เมณฺฑมาตา นาม เอพิกา พุยฺตฺตา อโหสิ อฺปายกฺุสลา ๗ เตสิ วสนฺนฺจฺานโต
 อวิฑฺูเร เอกิสฺสํ คฺุหายิ ปุติมฺโส นาม สิคาโล วิหาลิ สทฺุธิ เวณฺิยา นาม ภริยา ๗

โส สกริโย อุปาเยน พหู เอพเก ขาทิตฺวา ปุณ ตํ เมณฑมาตุนามกํ เอพิภัก
 ขาทิตฺกาโม ภริยํ อาท “ตฺวํ ตาย สทฺธิ สซี โหหิ, วิสุสาเส อุปฺปนฺเน, อหํ มตาลยํ
 กตฺวา นิปชฺชิสฺสํ, ตฺวํ ตํ อุปฺคนฺตฺวา ‘สามิโก เม มโต, อหญจ อนาถา, จเปตฺวา
 ตํ อญฺเอย เม ฌาตโก นตฺถิ, เอหิ, ตสฺส สรีริกัจจํ กริสฺสามาติ วตฺวา อาเนหิ,
 อถาหํ อุปฺปตฺติตฺวา ตํ คีวายํ ํหสิตฺวา มาเรสุสามีติ ๕ สา ตถา กตฺวา, วิสุสาเส
 อุปฺปนฺเน, ตํ ตถา อโวจ ๕ เอพิกา “ตว สามิเกน มม ฌาตกา ขาทิตา,
 ภายามิสฺส น สกฺโกมิ คนฺตุนฺติ อาท ๕ ลีคาลี “มา ภายิ, มตโก ก็ กริสฺสตีติ
 วตฺวา ตํ อาเนสิ ๕ ลีคาลอ ตาสํ ปทสทฺหํ สุตฺวา “อาคตา นุ โข เอพิกาติ ลีสิ
 อุกฺขิปฺตฺวา โอลเกสิ ๕ เอพิกา ตํ ตถา กโรนฺตํ ทิสฺวา “ออย ปาปชฺมโม มํ
 วญฺเจตฺวา มาเรตฺกามตาย มตาลยํ กตฺวา นิปนฺโนติ นีวตฺติตฺวา ปลายิ ๕ ลีคาลี ตํ
 นีวตฺเตตฺตํ อสฺกโกนฺตี ลีคาลํ อุปฺคนฺตฺวา ตํ ครหนฺตี อิมํ คาถมาห

[๑๗๑] “ตฺวํ โขสิ สมฺม อุมฺมตฺโต ทุมฺเมโห อวิจกฺขโณ
 โส ตฺวํ มตาลยํ กตฺวา อกาเลน วิเปกฺขสิตี ๕

กิริ ได้ยินว่า อตีเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อเนกสตเอพกา อ.แพะตัวมีร้อยมิใช่
 หนึ่ง ท. วสีสุ อยู่แล้ว ปพฺพตคฺุหายํ ไกล่ถ้ำแห่งภูเขา หิมวณฺตปฺปเทเส ในหิมวันต-
 ประเทศ ๕ เอพิกา อ.แม่แพะ เอกา ตัวหนึ่ง เมณฑมาตา นาม ชื่อว่าเมณฑ
 มาตา พฺยตฺตา เป็นสัตว์หลักแหลม อุปายกฺุสลา เป็นสัตว์ฉลาดในอุปาย อโหสิ ได้
 มีแล้ว อหฺตเร ในระหว่าง เตสํ (เอพกานํ) แห่งแพะ ท. เหล่านั้น ๕ ลีคาลอ อ.สุนัข
 จึงจอก ปฺุติมฺโส นาม ชื่อว่าปฺุติมั่งสะ วิหาสิ อยู่แล้ว คฺุหายํ ในถ้ำ เอกิสฺสํ แห่ง
 หนึ่ง อวิทฺุเร ในที่ไม่ไกล วสนฺภูจฺานโต แต่ที่เป็นที่อยู่ เตสํ (เอพกานํ) ของแพะ ท.
 เหล่านั้น สทฺธิ กับ ภริยาย ด้วยภรรยา เวณียา นาม ชื่อว่าเวณี ๕ โส (ลีคาลอ)
 อ.สุนัขจึงจอกนั้น สกริโย ตัวเป็นไปกับด้วยภรรยา ขาทิตฺวา เคี้ยวกินแล้ว เอพเก
 ซึ่งแพะ ท. พหู มาก อุปาเยน ด้วยอุปาย ขาทิตฺกาโม เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเคี้ยวกิน
 เอพิภัก ซึ่งแม่แพะ ตํ เมณฑมาตุนามกํ ตัวชื่อว่าเมณฑमतานั้น ปุณ อีก (หฺตฺวา)
 เป็น อาท กล่าวแล้ว ภริยํ กะภรรยา อิติ ว่า “ตฺวํ อ.เธอ สซี เป็นเพื่อน สทฺธิ
 กับ ตาย (เอพิกาย) ด้วยแม่แพะนั้น โหหิ จงเป็น, วิสุสาเส ครั้นเมื่อความคุ่นเคย
 อุปฺปนฺเน เกิดขึ้นแล้ว, อหํ อ.เรา กตฺวา กระทำแล้ว มตาลยํ ซึ่งการลวงว่าตาย

แล้ว นิปชชิสฺส จักนอน, ตฺวํ อ.เธอ อุปคฺนฺตฺวา เข้าไปหาแล้ว ตํ (เอพิภ) ซึ่งแม่แพะนั้น วตฺวา กล่าวแล้ว อิติ ว่า “สามิโก อ.สามิ เม ของข้าพเจ้า มโต ตายแล้ว, จ อหนึ่ง อหํ อ.ข้าพเจ้า อนาถา เป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง (อมฺหิ) ย่อมเป็น, ฃาตโก อ.ญาติ เม ของข้าพเจ้า อญฺเอย อื่น จเปตฺวา เว้น ตํ ซึ่งท่าน นตฺถิ ย่อมไม่มี, (ตฺวํ) อ.ท่าน เอหิ จงมา, (มยฺ) อ.เรา ท. กริสฺสาม จักกระทำ สรรริกฺจํ ซึ่งกิจด้วยสรีระ ตสฺส (สามิกสฺส) ของสามินั้น” อิติ ดังนี้ อาเนหิ จงนำมา, อถ (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น (สนฺหเต) มีอยู่, อหํ อ.เรา อุปฺปติตฺวา กระโดดขึ้นแล้ว ทํสิตฺวา กัดแล้ว ตํ (เอพิภ) ซึ่งแม่แพะนั้น คิวายํ ที่คอ (ตํ เอพิภ) ยังแม่แพะนั้น มาเรสฺสามิ จักให้ตาย” อิติ ดังนี้ ๕ สา (ภริยาสีคาลิกา) อ.สุนัขจิ้งจอกผู้เป็นภรรยานั้น กตฺวา กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น, วิสฺสาเส ครั้นเมื่อความคุ้นเคย อุปฺปนฺนฺเห เกิดขึ้นแล้ว อโวจ ได้กล่าวแล้ว ตํ (เอพิภ) กะแม่แพะนั้น ตถา เหมือนอย่างนั้น ๕ เอพิกา อ.แม่แพะ อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ฃาตกา อ.ญาติ ท. มม ของเรา สามิเกน อันสามิ ตว ของท่าน ขาทิตา เคี้ยวกินแล้ว, (อหํ) อ.ข้าพเจ้า ภายามิ ย่อมกลัว อสฺส (ตว สามิกสฺส) แต่สามิของเธอนั้น, (อหํ) อ.ข้าพเจ้า น สกฺโกมิ ย่อมไม่อาจ คนฺตุํ เพื่ออันไป” อิติ ดังนี้ ๕ สีคาลิ อ.นางสุนัขจิ้งจอก วตฺวา กล่าวแล้ว อิติ ว่า “(ตฺวํ) อ.เธอ มา ภายิ อย่างกลัวแล้ว, (โส สามิโก) อ.สามินั้น มตโก เป็นผู้ตายแล้ว (หุตฺวา) เป็น กริสฺสติ จักกระทำ ก็ ซึ่งอะไร” อิติ ดังนี้ อาเนสิ นำมาแล้ว ตํ (เอพิภ) ซึ่งนางแพะนั้น ๕ สีคาลิ อ.สุนัขจิ้งจอก สุตฺวา ฟังแล้ว ปทสทฺทํ ซึ่งเสียงแห่งเท้า ตาสํ (เอพิกาสีคาลินํ) ของนางแพะและนางสุนัขจิ้งจอก ท. เหล่านั้น อุกฺขิปิตฺวา ยกขึ้นแล้ว สีสํ ซึ่งศีรษะ โอลฺเกสิ แลดูแล้ว (จินฺตเนน) ด้วยอันคิด อิติ ว่า “เอพิกา อ.แม่แพะ อาคตา หุ โข มาแล้วหรือหนอแล” อิติ ดังนี้ ๕ เอพิกา อ.แม่แพะ ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ (สิงคาลํ) ซึ่งสุนัขจิ้งจอกนั้น กโรหนฺตํ ตัวกระทำอยู่ ตถา เหมือนอย่างนั้น (วตฺวา) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “อຍ (สีคาลิ) อ.สุนัขจิ้งจอกนี้ ปาปธมฺโม เป็นผู้มึนธรรมอันชั่ว (หุตฺวา) เป็น นิปนฺโน นอนแล้ว กตฺวา กระทำ มตาลยํ ซึ่งการลวงว่าตายแล้ว (อตฺตโน) มํ วญฺเจตฺวา (มํ) มาเรตฺูกามตาย เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน ลวงแล้ว ซึ่งเรา ยังเรา ให้ตาย” อิติ ดังนี้ นิวตฺติตฺวา กลับแล้ว ปลายิ หนีไปแล้ว ๕ สีคาลิ อ.นางสุนัขจิ้งจอก อสฺสโกหนฺตี ไม่อาจอยู่ ตํ (เอพิภ) นิวตฺเตตฺตุํ เพื่ออัน ยังแม่แพะนั้น ให้กลับ

อุปคณฺตุวา เข้าไปหาแล้ว สีคาล์ ซึ่งสุนัขจิ้งจอก ครหฺนฺตึ เมื่อตำหนิ ตั (สีคาล์) ซึ่งสุนัขจิ้งจอกนั้น อาห กล่าวแล้ว อิมิ คาลิ ซึ่งคาถานี้ อิติ ว่า

“โส ตฺวํ อ.ท่านนั้น กตฺวา กระทำแล้ว มตฺตลยฺมึ ซึ่งการลงว่า ตายแล้ว วิเปกฺขสิ ย่อมแลดู อกาเลน ในกาลอันไม่สมควร, สมฺมึ แนะสหาย ตฺวํ โข อ.ท่านแล อุมฺมตฺโต เป็นผู้บ้าแล้ว ทุมฺเมโร เป็นผู้มีปัญญาทรม อวิจฺกฺขโณ เป็นผู้ไม่มีปัญญา เป็นเครื่องพิจารณา อสิ ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

มีเรื่องเล่าว่า ในอดีตกาล ผุ้งแพะหลายร้อยตัว อยู่ใกล้ถ้ำแห่งภูเขาในหิมวันตประเทศ. ในระหว่างแพะเหล่านั้น นางแพะตัวหนึ่ง ชื่อเมณฑมาตา เป็นสัตว์ฉลาดหลักแหลม ในอุบาย. สุนัขจิ้งจอกชื่อปุตติมังสะกับภรรยาชื่อเวณี ได้อยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง ไม่ไกลจาก สถานที่ที่อยู่ของผุ้งแพะเหล่านั้น. สุนัขจิ้งจอกนั้นพร้อมกับภรรยา ได้กัดแพะกินเสีย เป็นอันมาก ด้วยอุบาย ปรารถนาจะกินนางแพะมีชื่อว่าเมณฑมาตานั้นอีก จึงกล่าว กับภรรยาว่า “เธอจงเป็นเพื่อนกับด้วยแม่แพะนั้น, เมื่อเกิดความคุ้นเคยกันแล้ว, ข้า จักนอนลงว่าตายแล้ว, เธอจงเข้าไปหานางแพะนั้น แล้วบอกว่า ‘ผิวของฉันตายเสีย แล้ว, ทั้งฉันก็ไม่มีที่พึ่ง, เว้นท่านเสียแล้ว ผู้อื่นที่เป็นญาติของฉันไม่มี, มาเถิด, ไป ด้วยกัน, เราจักช่วยกันทำสรริกิขของเขา’ ดังนี้แล้ว จงพามา, เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าจัก กระโดดกัดมันที่คอให้ตาย”. สุนัขจิ้งจอกตัวภรรยา นั้นทำดังนั้น เมื่อเกิดความคุ้นเคย กันแล้ว ได้บอกนางแพะเหมือนอย่างนั้น. นางแพะกล่าวว่า “พวกญาติของเรา ถูก สามีของท่านกินเสีย, ฉันกลัวเขา, ไม่อาจจะไปได้”. นางสุนัขจิ้งจอกพูดว่า “อย่ากลัว ไปเลย สุนัขจิ้งจอกตายแล้ว จักทำอะไรได้” ดังนี้แล้ว จึงพานางแพะมา. สุนัขจิ้งจอก ได้ยินเสียงฝีเท้าของ ๒ นางนั้น จึงชะเง้อศีรษะขึ้นแลดูด้วยหมายใจว่า “นางแพะมา หรือไม่หนอ”. นางแพะเห็นสุนัขจิ้งจอกนั้นตัวทำอย่างนั้น จึงกล่าวติเตียนว่า “สุนัข จิ้งจอกนี้ชั่วช้าแท้ นอนลงว่าตายแล้ว เพราะหมายจะลงเรามาฆ่าเสีย” ดังนี้แล้ว ก็ หันกลับไป. นางสุนัขจิ้งจอกไม่อาจให้นางแพะกลับมาได้ จึงเข้าไปหาสุนัขจิ้งจอก เมื่อจะติเตียนสุนัขจิ้งจอกนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“เพื่อน แกลวงว่าตายแล้ว มองดูในเวลาไม่ควร ช่างบ้าโง่
เขลา ไร้ปัญญาครอบรอบเสียจริงๆ”.

ตตถ อวิชฺขโณติ วิจาร์ณปฺปญฺจารหิโต ฯ อกาเลน วิเปกฺขสีติ เอพิกาย อตฺตโน สฺนฺติกัំ อนาคตายเยว โอลฺเกสิ ฯ

ตตถ (ปเทศุ) “อวิชฺขโณติ (ปทสฺส) “วิจาร์ณปฺปญฺจารหิโต” (อิตติ อตฺโต) ฯ “อกาเลน วิเปกฺขสีติ (คาถาปาทสฺส) “เอพิกาย อตฺตโน สฺนฺติกัំ อนาคตาย เอว โอลฺเกสิ” (อิตติ อตฺโต) ฯ

(อตฺโต) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “วิจาร์ณปฺปญฺจารหิโต เป็นผู้เว้นแล้วจากปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา” (อิตติ) ดังนี้ ตตถ (ปเทศุ) “อวิชฺขโณติ (ปทสฺส) แห่ง-ในบท ท. เหล่านี้หน้า-บทว่า “อวิชฺขโณ” ดังนี้ ฯ (อตฺโต) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “เอพิกาย เมื่อนางแพะ อนาคตาย เอว ไม่มาแล้วนั้นเกี่ยว สฺนฺติกัំ สูสำนัก อตฺตโน ของตน โอลฺเกสิ แลดูแล้ว” (อิตติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งคาถา “อกาเลน วิเปกฺขสีติ ว่า “อกาเลน วิเปกฺขสิ” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า “อวิชฺขโณ” ความว่า เป็นผู้เว้นจากปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา. บาทคาถาว่า “อกาเลน วิเปกฺขสิ” ความว่า เมื่อแม่แพะยังมาไม่ถึงสำนักของตนนั้นแหละ ก็แลดู.

.....
 เหวํ อตีตํ อหริตฺวา นวฺกนิปาเต ปฺุติมํสชาติเก อิมํ คาทมาห

“น อกาเล วิเปกฺเขยฺย กाले เปกฺเขยฺย ปณฺทิตโต
 ปฺุติมํโสว ปชฺฌายี โย อกาเล วิเปกฺขสีติ ฯ

(ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า อหริตฺวา ครั้นทรงนำมาแล้ว อตีตํ (วตฺถุ) ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว เหวํ อย่างนี้ อห ทรัสแล้ว อิมํ คาทํ ซึ่งพระคาถานี้ ปฺุติมํสชาติเก ในปฺุติมังสชาติก นวฺกนิปาเต ในนวฺกนิปาต อิติ ว่า

“(ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ ปณฺทิตโต ผู้เป็นบัณฑิต น วิเปกฺเขยฺย ไม่ควรเพ่งดู อกาเล ในกาลอันไม่สมควร เปกฺเขยฺย ควรเพ่งดู กาลे ในกาลอันสมควร, โย (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุใด วิเปกฺขตี ย่อมเพ่งดู อกาเล ในกาลอันไม่สมควร, (โส ภิกฺขุ) อ.ภิกษุนั้น ปชฺฌายี ชบเซาแล้ว ปฺุติมํโส อิว เพียงตั้ง อ.สุนัข

จึงจอกชื่อว่าปฏิมังสะ (ปชฺฌมายนุโต) ชบเซาอยู่” อิติ ดังนี้ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงนำอดีตนิทานมาแล้วอย่างนี้ ตรัสคาถานี้ในปฏิมังสะชาดก
ในนวนกนิบาตว่า

“ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ไม่ควรเพ่งดูในกาลอันไม่ควร ควรเพ่งดู
ในกาลอันควร, ภิกษุใดยอมเพ่งดูในกาลอันไม่ควร, ภิกษุนั้น
ชบเซาแล้ว ดุจสุนัขจึงจอกชื่อว่าปฏิมังสะชบเซาอยู่ ฉะนั้น”.

.....
ตตถ อกาลเอติ กามคุณ อารพภ สุภณิมิตตวเสน จิตตูปปาทกาลเอ ฯ อยญฺหิ
ภิกขุโน รูปํ โอลเกตุํ อกาโล นาม ฯ

ตตถ (ปเทศุ) “อกาลเอติ (ปทสฺส) “กามคุณ อารพภ สุภณิมิตตวเสน จิตตูปปาทกาลเอ” (อติ
อตฺถ) ฯ อยฺ (กาโล) หิ ภิกขุโน รูปํ โอลเกตุํ อกาโล นาม (โหติ) ฯ

(อตฺถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “กามคุณ อารพภ สุภณิมิตตวเสน จิตตูปปาท-
กาลเอ ในกาลเป็นที่ ปรารภ ซึ่งกามคุณ ท. แล้วจึงยังจิตให้เกิดขึ้น ด้วยสามารถ
แห่งนิมิตว่างาม” (อติ) ดังนี้ ตตถ (ปเทศุ) “อกาลเอติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท.
เหล่านั้นหนา -บทว่า “อกาลเอ” ดังนี้ ฯ หิ ก็ อยฺ (กาโล) อ.กาลนี้ อกาโล นาม ชื่อว่า
เป็นกาลอันไม่ควร โอลเกตุํ เพื่ออันแลดู รูปํ ซึ่งรูป ภิกขุโน แห่งภิกษุ (โหติ)
ยอมเป็น ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “อกาลเอ” ความว่า ในกาลเป็นที่ปรารภกามคุณทั้งหลาย
แล้วจึงทำจิตให้เกิดขึ้น ด้วยสามารถแห่งศุภณิมิต. ก็กาลนี้ ชื่อว่าเป็นกาลไม่ควรเพื่อที่
ภิกษุจะแลดูรูป.

.....
กาลเอติ อสุภวเสน อนุสฺสตีวเสน กสิณวเสน จ รูปคฺคฺคณกาลเอ ฯ อยญฺหิ ภิกขุโน
รูปํ โอลเกตุํ กาลो นาม ฯ

“กาลเอติ (ปทสฺส) “อสุภวเสน (จ) อนุสฺสตีวเสน (จ) กสิณวเสน จ รูปคฺคฺคณกาลเอ” (อติ

อตฺโถ) ๕ อัย (กาล) หิ ภิกฺขุโน รูป โอลฺเกตุ กาล นาม (โหติ) ๕

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “รูปคฺคณฑกาล ในการเป็นที่ถือเอาซึ่งรูป อสุภวเสน (จ) ด้วยสามารถแห่งอสุภกัมมัญฐานด้วย อหุสฺสตีวเสน (จ) ด้วยสามารถแห่งอหุสฺสติกัมมัญฐานด้วย กสิณวเสน จ ด้วยสามารถแห่งกสิณด้วย” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “กालเถติ ว่า “กाल” ดังนี้ ๕ หิ ก็ อัย (กาล) อ.กาลนี้ กาล นาม ชื่อว่าเป็นกาล โอลฺเกตุ เพื่ออันแลดู รูป ซึ่งรูป ภิกฺขุโน ของภิกษุ (โหติ) ย่อมเป็น ๕

บทว่า “กाल” ได้แก่กาลเป็นที่ยึดเอารูป (เป็นอารมณ์) ด้วยสามารถอสุภกัมมัญฐาน ด้วยสามารถอหุสฺสติกัมมัญฐาน และด้วยสามารถกสิณ. ก็กาลนี้ ชื่อว่าเป็นกาลอันควร เพื่อที่ภิกษุจะแลดูรูป.

.....

ปฺุติมฺโสว ปชฺฌายีติ ภิกฺขเว ยถา ปฺุติมฺโส สีคาลอ อกาลเอ เอพิกํ โอลฺเกตุวา อตฺตโน โคจรา ปรีหีโน ปชฺฌายติ, เอวํ ภิกฺขุ อกาลเอ สุกฺวเสน รูป โอลฺเกตุวา สติปญฺจนาทิกโคจรา ปรีหีโน ทิฏฺฐมเมปิ สมฺปฺราเยปิ ปชฺฌายติ กิลมตีติ ๕

“ปฺุติมฺโสว ปชฺฌายีติ (คาถาปาทสฺส) “ภิกฺขเว ยถา ปฺุติมฺโส สีคาลอ อกาลเอ เอพิกํ โอลฺเกตุวา อตฺตโน โคจรา ปรีหีโน ปชฺฌายติ, เอวํ ภิกฺขุ อกาลเอ สุกฺวเสน รูป โอลฺเกตุวา สติปญฺจนาทิกโคจรา ปรีหีโน ทิฏฺฐมเมปิ สมฺปฺราเยปิ ปชฺฌายติ กิลมตีติ (อตฺโถ) ๕

(อตฺโถ) อ.อรรถ อิตติ ว่า “ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. สีคาลอ อ.สุนัขจิ้งจอก ปฺุติมฺโส ชื่อว่าปฺุติมังสะ โอลฺเกตุวา แลดูแล้ว เอพิกํ ซึ่งแม่แพะ อกาลเอ ในกาลอันไม่สมควร ปรีหีโน เสือมรอบแล้ว โคจรา จากโคจร อตฺตโน ของตน ปชฺฌายติ ย่อมชบเซา ยถา ฉนฺไต, ภิกฺขุ อ.ภิกษุ โอลฺเกตุวา แลดูแล้ว รูป ซึ่งรูป สุกฺวเสน ด้วยสามารถแห่งนิมิตว่างาม อกาลเอ ในกาลอันไม่สมควร ปรีหีโน เสือมรอบแล้ว สติปญฺจนาทิกโคจรา จากโคจรมีสติปญฺจนาเป็นต้น ปชฺฌายติ ย่อมชบเซา กิลมตีติ คือว่าย่อมลำบาก ทิฏฺฐมเมปิ ในทิวฐธรรมบ้าง สมฺปฺราเยปิ ในสัมปฺราเยภพบ้าง เอวํ ฉนฺตนั้น” อิตติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งคาถา “ปฺุติมฺโสว ปชฺฌายีติ ว่า “ปฺุติมฺโสว ปชฺฌายี” ดังนี้ ๕

บาทคาถาว่า “**ปุตติมโสว ปชุฌายิ**” ความว่า ภิกษุทั้งหลาย สุนัขจึงจอกชื่อปุตติ-
มั่งสะ แลดูแม่แพะในกาลไม่ควร เสื่อมจากโคจรของตน ย่อมชบเซา ฉันทใจ, ภิกษุแล
ดูรูปด้วยสามารถศุภกนิมิตในกาลอันไม่ควร เสื่อมจากโคจรมีสติปฏิฐานเป็นต้น ย่อม
ชบเซา คือย่อมลำบากในทิฏฐุธรรมบ้าง ในสัมปรายภาพบ้าง.

.....
ปุตติมโสวตถุ ๗

ปุตติมโสวตถุ อ.เรื่องแห่งสุนัขจึงจอกชื่อว่าปุตติมั่งสะ (**นิฎฐิต์**) จบแล้ว ๗

จบเรื่องสุนัขจึงจอกชื่อปุตติมั่งสะ.
.....

[๑๙๒] ตสฺมา ภิกขุณา นาม รูปาทีนิ อนุพยุฌชนคคาหนิมิตตคคาหวเสน อคฺคณฺหิตฺวา
ยถาทิฏฺฐสฺสุมุตฺตเมว คณฺหิตพฺพํ เจตียปพฺพตฺวาสิณา อสฺสกมฺมิกมฺมหาติสฺสตุเถเรน
วีย ๗

ตสฺมา เพราะเหตุนี้ **ภิกขุณา นาม** ชื่ออันภิกษุ **อคฺคณฺหิตฺวา** ไม่ถือเอาแล้ว
รูปาทีนิ (อารมฺมณานิ) ซึ่งอารมณฺ์ท. มีรูปเป็นต้น **อนุพยุฌชนคคาหนิมิตตคคาห-**
วเสน ด้วยสามารถแห่งการถือเอาซึ่งอนุพยุฌชนะและการถือเอาซึ่งนิมิต **คณฺหิตพฺพํ**
พึงถือเอา **ยถาทิฏฺฐสฺสุมุตฺ** เหว ตามที่เห็นแล้ว พังแล้ว และทราบแล้วนั้นเทียว
อสฺสกมฺมิกมฺมหาติสฺสตุเถเรน **วีย** ราวกะอันพระมหาติสสะผู้เถระผู้ประกอบในการ
กระทำซึ่งอสุกัมมปฏิฐาน **เจตียปพฺพตฺวาสิณา** ผู้อยู่ที่เจตียบรรพตโดยปกติ ๗

เพราะฉะนั้น ชื่อว่าภิกษุไม่ควรถือเอาอารมณฺ์มีรูปเป็นต้น ด้วยสามารถการถือเอา
อนุพยุฌชนะและถือเอานิมิต ถือเอาเพียงตามที่เห็น พัง และทราบเท่านั้น ดุจพระ
มหาติสสะเถระผู้บำเพ็ญอสุกัมมปฏิฐาน ผู้อยู่ที่เจตียบรรพต.

.....

โส กิร ปกติยา อฏฺฐิกกมฺมฏฺฐาณีโก อโหสิ ๗ โส เอกทิวสํ เจตียปพฺพตา
 อนุรารปฺรโต ปิณฑาย อคมาสิ ๗ อเถกา อิตฺถิ สามิเกน สทฺธิ ฆณฺฑิตฺวา กาลสฺเสว
 อนุรารปฺรโต ฆาติฆริ คจฺจนฺตี เถโร อนุตรามคฺเค ทิสฺวา วิปลลตฺถจิตฺตา มหาหสิตํ
 หสิ ๗ เถโร อฏฺฐิกกมฺมฏฺฐาณมนสิกาเรเนว คจฺจนฺโต สทฺทกณฺฏกตฺตา ปุพฺพภาค-
 มนสิการสฺส หสิตสทฺทานุสาเรน “กิเมตฺนฺติ โอลิเกนฺโต ตสฺสา ทนฺตฏฺฐิกเก
 อฏฺฐิกสณฺณํ ปฏฺฐิลภิตฺวา ยถาจิตโกว ปจฺมชฺฌานํ ปตฺวา ตํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ
 วทฺตฺเตตฺวา อรหฺตฺตํ ปาปฺณิ ๗

กิร ได้ยินว่า โส (มหาตีสฺสตุเถโร) อ.พระมหาตีสสะผู้เถระนั้น อฏฺฐิกกมฺมฏฺฐาณีโก
 เป็นผู้ประกอบแล้วในอฏฺฐิกกมฺมฏฺฐาณ ปกติยา ตามปกติ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๗
 เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง โส (มหาตีสฺสตุเถโร) อ.พระมหาตีสสะผู้เถระนั้น อคมาสิ
 ได้ไปแล้ว อนุรารปฺรโต สู่เมืองอนุราระ เจตียปพฺพตา จากเจตียบรรพต ปิณฑาย
 เพื่อบิณฑบาต ๗ ถก ครั้งนั้น อิตฺถิ อ.หญิง เอกา คนหนึ่ง ฆณฺฑิตฺวา ทะเลาะแล้ว
 สทฺธิ กับ สามิเกน ด้วยสามิ คจฺจนฺตี ไปอยู่ ฆาติฆริ สู่เรือนแห่งญาติ อนุราร-
 ปฺรโต แต่เมืองอนุราระ กาลสฺเสว โดยกาลนั้นเที่ยว ทิสฺวา เห็นแล้ว เถโร ซึ่งพระ
 เถระ อนุตรามคฺเค ในระหว่างแห่งหนทาง วิปลลตฺถจิตฺตา เป็นผู้มึนจิตอันวิปลาส
 หสิ หัวเราะแล้ว มหาหสิตํ หัวเราะเสียงดัง ๗ เถโร อ.พระเถระ คจฺจนฺโต ไป
 อยู่ อฏฺฐิกกมฺมฏฺฐาณมนสิกาเรเนว เหว ด้วยการกระทำไว้ในใจซึ่งอฏฺฐิกกมฺมฏฺฐาณ
 นั้นเที่ยว โอลิเกนฺโต แลดูอยู่ (จินฺตเนน) ด้วยอันคิด อิติ ว่า “เอตํ (สทฺทชฺชาตํ)
 อ.เสียงนั้น ก็ อะไร” อิติ ดังนี้ หสิตสทฺทานุสาเรน ตามแนวแห่งเสียงหัวเราะ ปุพฺพ-
 ภาคมนสิการสฺส สทฺทกณฺฏกตฺตา เพราะความที่ แห่งการกระทำไว้ในใจอันเป็น
 ส่วนเบื้องต้น เป็นสภาวะมีเสียงเป็นหนาม ปฏฺฐิลภิตฺวา ได้เฉพาะแล้ว อฏฺฐิกสณฺณํ
 ซึ่งความสำคัญว่ากระดุก ทนฺตฏฺฐิกเก ในเพราะกระดุกพื้น ตสฺสา (อิตฺถิยา) ของ
 หญิงนั้น ยถาจิตโกว ยืนแล้วอย่างไรเที่ยว ปตฺวา บรรลุแล้ว ปจฺมชฺฌานํ ซึ่งฌาน
 ที่ ๑ กตฺวา กระทำแล้ว ตํ (ปจฺมชฺฌานํ) ซึ่งฌานที่ ๑ นั้น ปาทกํ ให้เป็นบาทฐาน
 วิปสฺสนํ ยังวิปัสสนา วทฺตฺเตตฺวา ให้เจริญแล้ว ปาปฺณิ บรรลุแล้ว อรหฺตฺตํ ซึ่งความ
 เป็นแห่งพระอรหันต์ ๗

มีเรื่องเล่าว่า พระมหาดิสาสเถระนั้น ได้เป็นผู้เจริญอภิญญากรรมฐานโดยปกติ. วันหนึ่ง ท่านได้ไปจากเจตียบรรพต สู่อนุราชบุรี เพื่อบิณฑบาต. ครั้งนั้น หญิงคนหนึ่งทะเลาะ กับสามีแล้ว เดินไปจากอนุราชบุรีสู่เรือนญาติแต่เช้าตรู่ พบพระเถระในระหว่างทาง มีจิตวิปลาส จึงหัวเราะก๊ากใหญ่. พระเถระกำลังเดินไปด้วยมโนมสิการถึงอภิญญากรรมฐาน นี้กว่า “นั่นเสียงอะไร ?” แล้วแลดูไปตามกระแสเสียงที่หัวเราะ เพราะมโนมสิการที่เป็นส่วนเบื้องต้น มีเสียงเป็นหนาม กลับได้อภิญญาสัญญาในเพราะกระดูกพินของหญิง นั้น ยังยืนอยู่ตามเดิม บรรลุปฐมฌาน ทำปฐมฌานนั้นให้เป็นบาท แล้วเจริญวิปัสสนา ก็บรรลุพระอรหัต.

วิสุทธิมคฺคสุส สีลนิตฺเตส อสุภกมฺมิกติสฺสตุเถรวตฺถ ๗

อสุภกมฺมิกติสฺสตุเถรวตฺถ อ.เรื่องแห่งพระติสสะผู้เถระผู้ประกอบแล้วในการกระทำ ซึ่งอสุภกมฺมิกตฺ (อาคต) มาแล้ว สีลนิตฺเตส ในสีลนิตฺเตส วิสุทธิมคฺคสุส แห่ง ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค ๗

เรื่องพระติสสะผู้บำเพ็ญอสุภกมฺมิกตฺ มาในสีลนิตฺเตส แห่งปกรณวิเสสวิสุทธิ มรรค.

[๑๙๓] อิทมฺปิ อุกฺกฏจวเสน วุตฺตํ ๗ จิตฺตํ นาเมตํ ลหุปริวตฺตํ, ตสฺมา อุปฺปนฺหํ ราชํ อสุภมโนมสิการเณ วิโนเทตฺวา อินฺทริยสํวโร สมฺปาเทตฺพฺโพ อรฺุณา ปพฺพชิตเณ วงฺคีสตฺเถเรณ วิย ๗

อิทมฺปิ (วจนฺ) อ.คำแม่นี้ (มยา) อันข้าพเจ้า วุตฺตํ กล่าวแล้ว อุกฺกฏจวเสน ด้วย สามารถแห่งอินทรียสังวรศีลอย่างอุกฤษฏ์ ๗ เอตํ จิตฺตํ นาม ชื่อ อ.จิตนั้น ลหุ-ปริวตฺตํ เป็นไปรอบเร็ว (โหด) ย่อมเป็น, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น อินฺทริยสํวโร อ.อินทรียสังวร (ภิกฺขุหา) อันภิกษุ วิโนเทตฺวา บรรเทาแล้ว ราชํ ซึ่งราชา อุปฺปนฺหํ อันเกิดขึ้นแล้ว อสุภมโนมสิการเณ ด้วยการกระทำไว้ในใจว่าเป็นอสุภะ สมฺปาเทตฺพฺโพ พึงให้ถึงพร้อม วงฺคีสตฺเถเรณ วิย ราวกะอันพระวังคีสะผู้เถระ ปพฺพชิตเณ ผู้บวชแล้ว อรฺุณา ในกาลไม่นาน ๗

คำแม่นี้ ข้าพเจ้ากล่าวไว้ ด้วยสามารถอินทรีย์สังวรศีลอย่างอุกฤษฏ์. ชื่อว่าจิตนั้น กลับกลอกเร็ว, เพราะฉะนั้น ภิกษุบรรพชาราคะอันเกิดขึ้น ด้วยมนสิการถึงอสุภกัมมัญฐานแล้ว พึงทำอินทรีย์สังวรให้ถึงพร้อม ดุจพระวังคีสเถระผู้บวชได้ไม่นาน.

.....

โส กิร อานนทตเถเรน สทฺธิ ปิณฑาย จรฺนโต เอกํ อิตฺถิ ทิสฺวา อุปลนฺนราโค หุตฺวา ตมตฺถิ อานนทตเถรสฺส อัจฺฉิตฺวา “ราคสฺส นิพฺพาปนฺพายํ เม กเถหิตฺติ อาห ๗ “เตนหิ รากุปลตฺติเหตุฏฺฏํ สุภนินิตฺตํ มนสิ อกตฺวา อสุภภาวนาย จิตฺตํ ภาเวหิตฺติ ๗ โส ตถากรณฺน ราคํ วิโนเทตฺวาว ปิณฑาย จริ ๗ โสปี อปรภาเค อรหตฺตํ ปาปฺณิ ๗

กิร ได้ยินว่า โส (วงคีสตเถโร) อ.พระวังคีสเถระนั้น จรฺนโต เมื่อเที่ยวไป ปิณฑาย เพื่อบิณฑบาต สทฺธิ กับ อานนทตเถเรน ด้วยพระอานนทผู้เถระ ทิสฺวา เห็นแล้ว เอกํ อิตฺถิ ซึ่งหญิงคนหนึ่ง อุปลนฺนราโค เป็นผู้มีราคะอันเกิดขึ้นแล้ว หุตฺวา เป็น อัจฉิตฺวา บอกแล้ว ตํ อตฺถิ ซึ่งเนื้อความนั้น อานนทตเถรสฺส แก่พระ อานนทผู้เถระ อาห กล่าวแล้ว อิตฺติ ว่า “(ตฺวํ) อ.ท่าน กเถหิ จงบอก รากุปลตฺติ นิพฺพาปนฺพายํ ซึ่งอุบายอันเป็นเครื่อง ยังราคะ ให้ดับ เม แก่กระผม” อิตฺติ ดังนี้ ๗ (อานนทตเถโร) อ.พระอานนทผู้เถระ (อาห) กล่าวแล้ว อิตฺติ ว่า “เตนหิ ถ้าอย่าง นั้น (ตฺวํ) อ.ท่าน อกตฺวา ไม่กระทำแล้ว สุภนินิตฺตํ ซึ่งนิมิตว่างาม รากุปลตฺติ-เหตุฏฺฏํ อันเป็นเหตุแห่งการเกิดขึ้นแห่งราคะเป็นแล้ว มนสิในใจ จิตฺตํ ยังจิต ภาเวหิ จงให้เจริญ อสุภภาวนายด้วยอสุภภาวนา” อิตฺติดังนี้ ๗ โส (วงคีสตเถโร) อ.พระวังคีสเถระนั้น วิโนเทตฺวาว บรรเทาแล้วเที่ยว ราคํ ซึ่งราคะ ตถากรณฺน ด้วยการกระทำเหมือนอย่างนั้น จริ เที่ยวไปแล้ว ปิณฑาย เพื่อบิณฑบาต ๗ อปรภาเค ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก โสปี (วงคีสตเถโร) อ.พระวังคีสเถระเมื่อนั้น ปาปฺณิ บรรลุแล้ว อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ ๗

ดังได้สดับมา พระวังคีสเถระนั้น เมื่อเที่ยวบิณฑบาตกับพระอานนทเถระ พบหญิงคนหนึ่ง ก็เกิดราคะขึ้น เล่าเรื่องนั้นให้แก่พระอานนทเถระ แล้วกล่าวว่า “ขอท่านช่วยบอกอุบายดับราคะแก่กระผม”. พระอานนทเถระจึงบอกอุบายว่า “ถ้าอย่างนั้น ท่าน

อย่าทำศุภนิमितซึ่งเป็นเหตุเกิดราคะไว้ในใจ จงอบรมจิตด้วยอสุภภาวนา”. พระวังคีสเถระนั้นบรรรทาการาคะได้ด้วยการทำอย่างนั้นแล้ว จึงเที่ยวบิณฑบาต. ในเวลาต่อมาแม้พระวังคีสเถระนั้น ก็บรรลุประอรหัต.

[๑๗๔] อินุทริยสัวรสีลณฺหิ “น ปุเนวํ กริสฺสามีติ จิตฺตาทิฏฺฐจฺฉานวเสเนว สุขุณฺนโต “สัวรสุทฺธิติ อฏฺฐกถาจรียเอหิ วุฑฺฒํ ๕

หิ จริงอยู่ **อินุทริยสัวรสีล** อ.อินทรียสังวรศีล **อฏฺฐกถาจรียเอหิ** อันพระอรรถกถาจารย์ ท. วุฑฺฒํ กล่าวแล้ว “**สัวรสุทฺธิติ** ว่า “**สัวรสุทฺธิ**” ดังนี้ **สุขุณฺนโต** เพราะความบริสุทธิ์ **จิตฺตาทิฏฺฐจฺฉานวเสเน** เอว ด้วยสามารถแห่งการอธิษฐานซึ่งจิตนั้นเที่ยว **อิตติ** ว่า “(อหํ) อ.เรา **น กริสฺสามิ** จักไม่กระทำ **เอวํ** อย่างนี้ **ปุณ** อีก” **อิตติ** ดังนี้ ๕

แท้จริง อินทรียสังวรศีล พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า “**สัวรสุทฺธิ**” เพราะบริสุทธิ์ได้ด้วยสามารถอธิษฐานจิตว่า “เราจักไม่ทำอย่างนี้อีก”.

น ปุเนวนฺติ เอตฺถ เวนฺติ สัวรเกทํ สนฺธายาหาติ ตมฺภิกฺกาจรียเอหิ วุฑฺฒํ ๕ ตสฺมา อญฺเณนาปิ สัวรํ ภินฺทิตฺวา ปุณ สัวโร สมฺปาเทตฺพุโป ๕ อปิจ อินุทริยสัวรปริปฺรเกน ภิกฺขุณา กรณฺทกเลนฺวาสิณา จิตฺตคฺคฺตตฺเถเรน วิย ภวิทฺพุพํ ๕

“(อฏฺฐกถาจรีย) ‘**น ปุเนวนฺติ** เอตฺถ (วจน) ‘**เวนฺติ** (วจน) สัวรเกทํ สนฺธาย อาหาติ (วจน) ตมฺภิกฺกาจรียเอหิ วุฑฺฒํ ๕ ตสฺมา อญฺเณนาปิ (ภิกฺขุณา) สัวรํ ภินฺทิตฺวา ปุณ สัวโร สมฺปาเทตฺพุโป ๕ อปิจ อินุทริยสัวรปริปฺรเกน ภิกฺขุณา กรณฺทกเลนฺวาสิณา จิตฺตคฺคฺตตฺเถเรน วิย ภวิทฺพุพํ ๕

(วจน) อ.คำ **อิตติ** ว่า “(อฏฺฐกถาจรีย) อ.พระอรรถกถาจารย์ **อาท** กล่าวแล้ว (วจน) ซึ่งคำ ‘**เวนฺติ** ว่า ‘**เอวํ**’ ดังนี้ **เอตฺถ (วจน)** ในคำนี้ ‘**น ปุเนวนฺติ** ว่า ‘**น ปุเนวํ**’ ดังนี้ **สนฺธาย** หมายถึง **เอวํ** **สัวรเกทํ** ซึ่งการทำลายซึ่งสังวร” **อิตติ** ดังนี้ **ตมฺภิกฺกาจรียเอหิ** อันพระภิกษุผู้แก้อรรถกถานั้น ท. **วุฑฺฒํ** กล่าวแล้ว ๕ **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **สัวโร** อ.การสังวร **อญฺเณนาปิ (ภิกฺขุณา)** อันภิกษุแม้อื่น **ภินฺทิตฺวา** ทำลายแล้ว **สัวรํ** ซึ่งการสำรวม **สมฺปาเทตฺพุโป** พึงให้ถึงพร้อม **ปุณ** อีก๕ **อปิจ** อีกอย่างหนึ่ง

ภิกขุณา อ้นภิกษุ อินฺทริยสัวรปริปุรเกน ผู้ยังอินทริยสังวรให้เต็มรอบ จิตตคฤตตะ-
เถเรน วิย ราวกะว่าอันพระจิตตคฤตตะผู้เถระ กรณฺทกเลนวาสินา ผู้อยู่ในถ้ำชื่อว่า
กรัณทกะโดยปกติ ภวิตพฺพํ พึงเป็น ฯ

พระภิกษุผู้แก้ธรรมกถานั้นทั้งหลาย กล่าวว่า “พระอรรถกถาจารย์ กล่าวศัพท์
ว่า ‘เอว’ ในคำว่า ‘น ปุเนว’ นั้น หมายถึงการทำลายสังวร”, เพราะฉะนั้น แม้ภิกษุ
อื่นทำลายสังวรแล้ว ก็พึงทำสังวรให้ถึงพร้อมใหม่. อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้บำเพ็ญ
อินทริยสังวร พึงเป็นดุจพระจิตตคฤตตะผู้อยู่ในถ้ำชื่อว่ากรัณทกะ.

กรณฺทกเลเณ กิร สตุตฺตุนฺนํ พุทฺธานํ อภินิภฺขมนจิตฺตกมฺมํ มโนรมํ อโหสิ ฯ เถเรน
ตตฺถ อติเรกสฺสจิวสฺसानิ วสนฺเตน ยุกมตฺตทสฺสิตาย จกฺขุ อุมฺมิเลตฺวา เลณฺ
โโอลกิตฺตพฺพํ นาโหสิ, ตสฺมา ตตฺถ จิตฺตกมฺมสฺส อตฺถิภาวมฺปิ น ชานาติ ฯ “นฺ
อุลโลกา ปจฺมํ โอาหาเรตฺตพฺพนฺติ เสนาสนนฺโสนนฺวตฺตํ วุตฺตํ กิณฺณุ เถโร เสนาสนนฺ
น โสเชตีติ ฯ “อาม น โสเชติ อนฺเตวาสิกาทโย เอวมสฺส เสนาสนนฺ โสเชนฺติ ฯ
อถกทิวสํ สมพฺพลา ภิกฺขู เสนาสนนฺจาริกํ อาหิณฺทนฺตฺวา จิตฺตกมฺมํ ทิสฺวา
“อติมโนรมํ ภาเนเต จิตฺตกมฺมนฺติ อาหํสฺ ฯ โส “อาวฺโส เอตฺตํ กาลํ อิธานํ วสนฺโต
น ชานี อชฺชทานิ จกฺขมฺนฺเต นิสฺสาย ชานามิตี อาห ฯ เลณฺทฺวาเร จสฺส
มหานาคกรุกฺโขปิ อตฺถิ ฯ โสปี เถเรน อูทฺธํ น โอลกิตฺตพฺพโพรว ฯ เถโร กิร
อนฺตฺวจฺจเร ภูมิมิ เกสรนฺิปาตํ ทิสฺวา วสฺส ปุปฺผิตภาวํ ชานาติ ฯ ราชานํ เถรสฺส
คุณสมฺปตฺตี สุตฺวา วนฺทิตฺตกาโม ติกฺขตฺตํ เปเสตฺวา อนาคจฺจนฺเต เถเร “ยาว
เถโร นาคจฺจติ, ตาว ทารกา ถณฺณํ มา ลภีสุติ มหาคามา ตฺรณฺปฺตฺตานํ อิตฺถินํ
ถนฺปฺภิกาย ถเน พนฺธาเปตฺวา ราชมฺพุทฺทิกาย ลมฺฉาเปสิ ฯ เถโร ทารกานํ
อนุกมฺปาย มหาคามํ คโต ฯ ตํ สุตฺวา ราชานํ เถโร อนฺเตปฺรู อภิหราเปตฺวา
วนฺทิตฺวา โภเชตฺวา “อชฺช ภาเนเต โอภาโส นตฺถิ, เสว สีลานิ คณฺหิสฺสามิตี ปตฺตํ
คเหตฺวา โถกํ อนฺคฺนฺตฺวา เทวีย สทฺธี วนฺทิตฺวา นิวตฺติ ฯ ปฺนทิวเสปิ ราชานํ ตเถว
ทานํ ทตฺวา “เสว สีลานิ คณฺหิสฺสามิตี วตฺวา เอเตนฺปาเยน สตฺตาทํ วิดีนาเมสิ ฯ
เถโร ปน รมฺโยจ เทวีย จ วนฺทนฺกาลे สตฺตาทกมตฺตํ คณฺหาตี, “อิตฺถิ
ปฺรูโสตี ปน วิเวกํ น กโรตี, ตสฺมา เตสํ วนฺทนฺกาลे “สุทฺธิ โหตุ มหาราชาตี
เอกสทิสํ กตฺวา อโวจ ฯ โส มหาคามา สตฺตาทํ วสิตฺวา “เถรสฺส อิธ วาโส

ทุกโขติ รมณยา วิสขชชิตอ อตตโน เลณฺ คนฺตวา รตฺติภาเค จงฺกมฺ อภิรุหิ ฯ
 นาครุกฺเข อชฺวตฺตา เทวตา “อโห สุปริสฺสุทฺธสีโล วตายํ อโยโยติ ทณฺฑที่ปิกฺ
 คเหตุวา อฏฺฐาสิ ฯ เถโร กมฺมฏฺฐานมนสิการเณว จงฺกมนฺโต มชฺฌิมยามสมนฺนตเร
 สกลปพฺพตฺ อุนฺนาทยนฺโต อรหตฺตํ ปาปฺณิ ฯ

กิริ ได้ยินว่า อภินิขมฺนจิตฺตกมฺมํ อ.จิตรกรรมแห่งเรื่องการเสด็จออกเพื่อคุณอัน
 ยิ่งใหญ่ พุทฺธานํ ของพระพุทฺธเจ้า ท. สดฺตนฺหนิ ๗ พระองค์ มโนรมํ เป็นภาพ
 จิตรกรรมเป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ อโหสิ ได้มีแล้ว กรณฺทกเลณฺ ในถ้ำชื่อว่ากรณฺทกะ ฯ
 เลณฺ อ.ถ้ำ เถเรน ตตฺถ (กรณฺทกเลณฺ) อติเรกสฺสฏฺฐิวสฺสาหิ วสนฺเตน
 ยุกมตฺตทสฺสิตาย จกฺขุ อุมฺมิเลตฺวา โอลฺกิตปฺพพฺ เป็นถ้ำ อันพระเถระ ผู้อยู่อยู่
 ในถ้ำชื่อว่ากรณฺทกะนั้น สิ้นปี ๖๐ อันยัง ท. ลืมแล้ว ซึ่งจักขุ แลดูแล้วในกาลก่อน น
 อโหสิ ไม่ได้มีแล้ว (อตฺตโน) ยุกมตฺตทสฺสิตาย เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ซึ่ง
 ที่สักว่าแอกโดยปกติ, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (โส เถโร) อ.พระเถระนั้น น ชาชาติ
 ย่อมไม่รู้ จิตฺตกมฺมสฺส อตฺติภาวมฺปิ แม้ซึ่งความที่ แห่งจิตรกรรม เป็นของมีอยู่
 ตตฺถ (เลณฺ) ในถ้ำนั้น ฯ (ปฺจจฺฉา) อ.อันถาม อิติ ว่า “เสนาสนฺโสนฺหวตฺตํ อ.วัด
 คือการยังเสนาสนะให้หมดจด (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว อิติ
 ว่า “(กจฺจวฺ) อ.หยากไย่ (ภิกฺขุณา) อันภิกษุ โอาหาเรตฺพพฺ ฟิงนำลง อุลฺโลกา จาก
 เพดาน ปจฺมํ ก่อน” อิติ ดั่งนี้ นนฺ มิใช่หรือ ?, เถโร อ.พระเถระ เสนาสนํ น โสเรติ
 ย่อมไม่ยังเสนาสนะให้หมดจด กิณฺนุ หรือหนอ” อิติ ดั่งนี้ ฯ (วิสฺขชฺชนํ) อ.อันแก้
 (อิติ) ว่า “อาม ชฺ (เถโร) อ.พระเถระ (เสนาสนํ) น โสเรติ ย่อมไม่ยังเสนาสนะให้
 หมดจด, อนฺเตวาลิกาทโย (นิสฺสิตกา) อ.นิสิต ท. มีอันเตวาลิกเป็นต้น เสนาสนํ
 ยังเสนาสนะ อสฺส (เถรสฺส) ของพระเถระนั้น โสเรนฺติ ย่อมให้หมดจด เหว่ อย่างนี้”
 (อิติ) ดั่งนี้ ฯ อก ครั้งนั้น เอกทิวสฺ ในวันหนึ่ง ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ท. สมฺพหฺลฺลา ผู้มากพร้อม
 อาหิณฺททฺตา เทียวไปอยู่ เสนาสนจาริกิ สฺที่จาริกในเสนาสนะ ทิสฺวา เห็นแล้ว
 จิตฺตกมฺมํ ซึ่งจิตรกรรม อาหฺสิ กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ภนฺเต ชฺวแต่ท่านผู้เจริญ
 จิตฺตกมฺมํ อ.จิตรกรรม อติมโนรมํ เป็นภาพอันรื่นรมย์แห่งใจยิ่ง (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ
 ดั่งนี้ ฯ โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น อาท กล่าวแล้ว อิติ ว่า “อาวฺโส ดูก่อนท่านผู้มีอายุ
 อหฺ อ.กระผม วสนฺโต อยู่อยู่ อิชฺ (จาเน) ในที่นี้ เอตฺตํ กาลํ สิ้นกาลอันมีประมาณ
 เท่านี้ น ชานิ ไม่รู้แล้ว, อชฺช ในวันนี้ (อหฺ) อ.กระผม นิสฺสาย อาตฺยแล้ว (ตฺมฺเห)

ซึ่งท่าน ท. จกขุมหุเต ผู้มีจักษุ ชานามิ ย่อมรู้ อิทานิ ในกาลนี้” อิติ ดังนี้ ฯ จ
 อหนึ่ง มหานาครุกโขปี แม้อ.ต้นกาละทิงใหญ่ อตถิ มีอยู่ เลณทวาร ไกลประตู
 แห่งถ้ำ อสุส (เถรสสุ) ของพระเถระนั้น ฯ โสปี (มหานาครุกโข) อ.ต้นกาละทิง
 ใหญ่เมื่อนั้น เถเรน อุฑุ อโโลกิตปุโพว เป็นต้นไม้ อันพระเถระ แลดูแล้ว ใน
 เบื้องบน ในกาลก่อนเทียว (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ ฯ กิร ได้ยินว่า เถโร อ.พระ
 เถระ ทิสฺวา ว เห็นแล้วเทียว เกสรนิปาต ซึ่งการตกลงแห่งเกสร ภูมียัม บนพื้นดิน
 อนุสฺวจฺจริ ทุกๆ ปี ชานาติ ย่อมรู้ อสุส (มหานาครุกโขปุพฺพสุส) ปุพฺพิตถาว์ ซึ่ง
 ความที่ แห่งดอกของต้นกาละทิงนั้น บานแล้ว ฯ ราชา อ.พระราชา สุตฺวา ทรงสดับ
 แล้ว คุณสมฺปตฺติ ซึ่งความถึงพร้อมแห่งคุณ เถรสฺส ของพระเถระ วนฺทิตฺถากาโม เป็น
 ผู้ใคร่เพื่ออันไหว้ (หุตฺวา) เป็น เปเสตฺวา ทรงส่งไปแล้ว ติกฺขตฺตํ สามครั้ง, เถเร
 ครั้นเมื่อพระเถระ อนาคจฺจนฺเต ไม่มาอยู่, (ปุคฺคฺล) ทรงยังบุคคล พนฺธาเปตฺวา
 ให้ผูกแล้ว ถเน ซึ่งถิน ท. อิตฺถินํ ของหญิง ท. ตรุณฺปุตฺตานํ ผู้มีลูกอ่อน มหาคาม
 ในมหาคาม ถนปฏิกาย ด้วยฝ้ารัดถิน ลญฺจาเปสิ ให้ประทับแล้ว ราชมฺพุทฺติกาย
 ด้วยพระราชลัญจกร (วจนฺ) ด้วยพระดำรัส อิติ ว่า “เถโร อ.พระเถระ น อาคจฺจติ
 ย่อมไม่มา ยาว เพียงใด, ทารกา อ.เด็ก ท. มา ลภิสฺสุ ออย่าได้แล้ว ถญฺญํ
 ซึ่งน้ำนม ตาว เพียงนั้น” อิติ ดังนี้ ฯ เถโร อ.พระเถระ คโต ไปแล้ว มหาคาม
 สุ่มหาคาม อหฺกมฺพาย เพื่ออนุเคราะห์ ทารกานํ แก่เด็ก ท. ฯ ราชา อ.พระราชา
 สุตฺวา ทรงสดับแล้ว ตํ (สาสนํ) ซึ่งชื่อนั้น (ปุคฺคฺล) ทรงยังบุคคล อภิหฺราเปตฺวา ให้
 นำไปเฉพาะแล้ว เถริ ซึ่งพระเถระ อนฺเตปุริ สู่ภายในแห่งบุรี วนฺทิตฺถา ทรงไหว้แล้ว
 (ตํ เถริ) ทรงยังพระเถระนั้น โภเชตฺวา ให้ฉันแล้ว (วตฺวา) ตรัสแล้ว อิติ ว่า “ภนฺเต
 ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อชฺช ในวันนี้ โอภาโส อ.โอกาส นตฺถิ ย่อมไม่มี, เสฺว ในวันพรຸง
 นี้ (อหํ) อ.ข้าพเจ้า คณฺหิสฺสสามิ จักรับ สีลานิ ซึ่งศีล ท.” อิติ ดังนี้ คเหตุวา ทรง
 รับเอาแล้ว ปตฺตํ ซึ่งบาตร อนฺคนฺตฺวา เสด็จตามส่งแล้ว โภกํ หนอยหนึ่ง วนฺทิตฺถา
 ทรงไหว้แล้ว สทฺธิ กับ เทเวีย ด้วยพระเทวี นิวตฺติ เสด็จกลับแล้ว ฯ ปฺนทิวเสปี
 แม้ในวันรุ่งขึ้น ราชา อ.พระราชา ทตฺวา ทรงถวายแล้ว ทานํ ซึ่งทาน ตถา เอ
 เหมือนอย่างนั้นนั้นเทียว วตฺวา ตรัสแล้ว อิติ ว่า “(อหํ) อ.ข้าพเจ้า คณฺหิสฺสสามิ
 จักรับเอา สีลานิ ซึ่งศีล ท. เสฺว ในวันพรຸงนี้” อิติ ดังนี้ สตฺตฺวานํ ยังวันเจ็ด
 วิดีนาเมสิ ให้น้อมไปล่วงวิเศษแล้ว เอเตน อุปาเยน ด้วยอุบายนั้น ฯ ปน ส่วน

ว่า เถโร อ.พระเถระ คณฺหาติ ย่อมถือเอา สุตตาคารมตฺตํ (การณ) ซึ่งเหตุสักว่า อากาธว่าสัตว์ วนฺททกาเล ในกาลเป็นที่ทรงไหว้ รมฺโยจ ของพระราชาด้วย เทวียา จ ของพระเทวีด้วย, ปน แต่ว่า (เถโร) อ.พระเถระ น กโรติ ย่อมไม่กระทำ วิเวกั ซึ่งการจำแนก อิติ ว่า “อิตฺถิ อ.หญิง ปุริโส อ.บุรุษ” อิติ ดังนี้, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น วนฺททกาเล ในการเป็นที่ทรงไหว้ เตสํ (ชนาน) ของชน ท. เหล่านั้น (โส เถโร) อ.พระเถระนั้น อโวจ ได้กล่าวแล้ว กตฺวา กระทำ เอกสทิสํ ให้เป็น เช่นเดียวกัน อิติ ว่า “มหาราช ดูก่อนมหาบพิตร (ราชา) อ.พระราชา สุขี เป็นผู้มีความสุข โทศฺ ของจงเป็น” อิติ ดังนี้ ๕ โส (เถโร) อ.พระเถระนั้น วสิตฺวา อยู่แล้ว สุตฺตาหํ สิ้นวันเจ็ด มหาคาม ในมหาคาม รมฺยา วิสุสฺซชฺชิตอ ผู้อันพระราชา ทรง ปล่อยแล้ว (จินฺตเนน) ด้วยอันคิด อิติ ว่า “วาโส อ.การอยู่ อิศ (จาเน) ในที่นี้ เถรสฺส แห่งพระเถระ ทุกฺโข เป็นความทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ คนฺตฺวา ไปแล้ว เลณํ สู้ถ้ำ อตฺตโน ของตน อภิรุหิ ขึ้นเฉพาะแล้ว จงฺกมํ สู้ที่จงกรม รตฺติภาเค ในส่วนแห่งราตรี ๕ เทวตา อ.เทวตา อธิวตฺถา ผู้สิงสถิตอยู่แล้ว หนาคฺรุเข ที่ต้นกาคะทิง (จินฺตเตวฺวา) คิดแล้ว อิติ ว่า “อโห โอ อัย อโยโย อ.พระคุณ เจ้านี้ สุปริสฺสุทฺธสีโล วต เป็นผู้มั่งคั่งบริสุทธิ์ดีแล้วหนอ (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ คเหตุวฺวา อฏฺฐาสิ ได้ยื่นถือเอาแล้ว ทนฺททที่ปิกิ ซึ่งประทีปด้าม ๕ เถโร อ.พระเถระ จงฺกมฺหโต จงกรมอยู่ กมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน เอว ด้วยการกระทำไว้ในใจซึ่ง กัมมฏฺฐานนั้นเทียว สกฺลปฺพุตฺตํ ยังภูเขาทังสิ้น อุนฺหาทยนฺโต ให้สะเทือนสะท้าน อยู่ มชฺฌิมยามสมนฺนฺตเร ในระหว่างแห่งยามอันมีในท่ามกลาง ปาปฺปณิ บรรลุแล้ว อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ ๕

ดังได้สดับมา จิตรกรรมเรื่องออกอกภิเนษกรรมณ์ ของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ที่นำ รื่นรมย์ใจ ได้มีในถ้ำชื่อว่ารัตนทกะ. พระเถระอยู่ในถ้ำนั้นเกิน ๖๐ พรรษา ยังไม่เคยลืมตาขึ้นดูถ้ำเลย เพราะว่าท่านดูเพียงชั่วแอก, เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่รู้แม้ว่า จิตรกรรมมีอยู่ในถ้ำนั้น. ถามว่า “วัตรคือการชำระเสนาสนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ไว้ว่า ‘ภิกษุพึงกวาดหยากไปลงจากเพดานก่อน’ ดังนี้มิใช่หรือ ? พระเถระไม่ชำระ เสนาสนะหรือหรือ ?” ตอบว่า “ใช่ พระเถระหาชำระเองไม่ พวกนิสิตมีอันเตวาลิก เป็นต้นต่างหาก ชำระเสนาสนะของท่าน”. ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุหลายรูปเทียว จาริกไปในเสนาสนะ เห็นจิตรกรรมแล้ว จึงกล่าวว่า “จิตรกรรมนำรื่นรมย์ใจจริง ท่าน

ขอรับ”. พระเถระกล่าวว่า “คุณ ผมอยู่ในที่นี้ตลอดกาลเพียงนั้น ยังไม่รู้เลย, อาศัย พวกคุณมีตา ผมจึงรู้วันนี้เอง”. อนึ่ง ที่ประตูถ้ำของพระเถระนั้น ยังมีแมตั้นกาะกึ่งใหญ่อยู่. แมตั้นกาะกึ่งนั้น พระเถระไม่เคยแลดูข้างบนเลย. เขาว่าทุกๆ ปี พระเถระเห็นเกสรของดอกกาะกึ่งนั้น ร่วงลงที่แผ่นดินนั้นแล จึงรู้ว่ากาะกึ่งนั้นมียอดบานแล้ว. พระราชาทรงสดับคุณสมบัติของพระเถระ มีพระราชประสงค์จะทรงไหว้ ทรงส่งไปถึง ๓ ครั้ง, เมื่อพระเถระไม่มา, จึงรับสั่งให้ผูกถันของหญิงทั้งหลายผู้มีลูกอ่อนในมหาคามด้วยผ้ารัดถันแล้ว ให้ประทับตราด้วยพระราชลัญจกรด้วยพระราชโองการว่า “พระเถระยังไม่มาตราบไต่ ทารกทั้งหลายอย่าได้นำนมตราบนั้น”. พระเถระไปสู่มหาคามเพื่ออนุเคราะห์ทารกทั้งหลาย. พระราชาทรงสดับข่าวนั้นแล้ว ให้นำพระเถระมายังภายในบุรี ทรงไหว้ ให้ฉันแล้ว ตรัสว่า “ท่านเจ้าข้า วันนี้ไม่มีโอกาส, พรุ่งนี้ข้าพเจ้าจึงจะรับศีล” ดังนี้แล้ว ทรงรับบาตร เสด็จตามส่งไปได้หน่อยหนึ่ง ทรงไหว้แล้ว เสด็จกลับพร้อมด้วยพระราชเทวี. แมในวันรุ่งขึ้น พระราชาทรงถวายทานอย่างนั้นเหมือนกัน ตรัสผิดว่า “พรุ่งนี้ข้าพเจ้าจักรับศีล” ดังนี้แล้ว ทรงยังเวลาให้ล่วงไปด้วยอุบายนั้นหนึ่งสัปดาห์. ฝ่ายพระเถระ ในเวลาที่พระราชาและพระราชเทวีทรงไหว้ถือเพียงอาการว่าเป็นสัตว์, แต่ไม่ทำการจำแนกว่า “เป็นสตรี เป็นบุรุษ”. เพราะฉะนั้น ในเวลาที่พระราชาและพระราชเทวีนั้นทรงไหว้ จึงได้กล่าวเช่นเดียวกันว่า “จงมีความสุขเถิด มหาบพิตร”. พระเถระอยู่ในมหาคามหนึ่งสัปดาห์ อันพระราชาทรงอนุญาตให้กลับไป ด้วยทรงพระดำริว่า “พระเถระ อยู่ในที่นี้ลำบาก” ไปถึงถ้ำของตนแล้ว ในตอนกลางคืน ก็ขึ้นที่จงกรม. เทพดาผู้สถิตอยู่ที่ต้นกาะกึ่ง คิดว่า “โอ พระผู้เป็นเจ้ารูปนี้มีศีลบริสุทธิ์ดีหนอ” ดังนี้แล้ว ได้ยื่นถือประทีปด้ามแล้ว. พระเถระกำลังจงกรม ด้วยมนสิการถึงกัมมัฏฐานอยู่นั้นแล ทำภูเขาทังสิ้นให้สะเทือนสะท้าน บรรลุพระอรหัต ในลำดับแห่งมัชฌิมยาม.

.....

สีลนิตุเทศ จิตตคฤตตเถรวตถุ ๗

จิตตคฤตตเถรวตถุ อ.เรื่องแห่งพระจิตตคฤตตผู้เถระ (อาคต) มาแล้ว สีลนิตุเทศ ในสีลนิตเทศ ๗

เรื่องพระจิตตคฤตตเถระ มาในสีลนิตเทศ.

[๑๗๕] อาชีวะปาริสุทธิศีลนตุ สมมาชีวิโน วิสุขมตติ ๗ เตน วุตตัม มหาสติปฏฺฐานสุตฺเต
 “กตโม จ ภิกฺขเว สมมาอาชีโว, อธิ ภิกฺขเว อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีโว ปหาย
 สมมาอาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปติ, อโย วุจฺจติ ภิกฺขเว ‘สมมาอาชีโวติ ๗

ตุ ก็ อาชีวะปาริสุทธิศีลนตุ อ.อาชีวะปาริสุทธิศีล วิสุขมตติ ย่อมหมดจด (ภิกฺขุสุต) แก่
 ภิกฺขุ สมมาชีวิโน ผู้มีอาชีวะโดยชอบ ๗ เตน เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ.คำ อิติ
 ว่า “ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท. จ ก็ สมมาอาชีโว อ.สมมาอาชีวะ กตโม เป็นไฉน ?
 ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท. อริยสาวโก อ.อริยสาวก อธิ (ธมฺมวินย) ในธรรมวินัยนี้
 ปหาย ละแล้ว มิจฺฉาอาชีโว ซึ่งอาชีวะอันผิด กปฺเปติ ย่อมสำเร็จ ชีวิกํ ซึ่งชีวิต
 สมมาอาชีเวน ด้วยอาชีวะโดยชอบ, ภิกฺขเว ตุก่อนภิกฺขุ ท. อโย (อาชีโว) อ.อาชีวะนี้
 (มยา) อันเรา วุจฺจติ ย่อมเรียก สมมาอาชีโว ว่าสมมาอาชีวะ” อิติ ดังนี้ (ภควตา)
 อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตตัม ตรัสแล้ว มหาสติปฏฺฐานสุตฺเต ในมหาสติปฏฺฐาน
 สุตฺต ๗

ก็อาชีวะปาริสุทธิศีล ย่อมบริสุทธ์ แก่ภิกฺขุผู้มีอาชีวะโดยชอบ, เพราะเหตุนี้ พระผู้
 มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในมหาสติปฏฺฐานสุตฺตว่า “ภิกฺขุทั้งหลาย ก็สมมาอาชีวะเป็น
 ไฉน ? ภิกฺขุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฺฉาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตด้วยสมมา
 อาชีวะ, ภิกฺขุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า สมมาอาชีวะ”.

.....
 ตพฺพณฺณนายํ มิจฺฉาอาชีวนฺติ ขาทนียโกชนียาทินํ อตฺถาย ปวตฺตติตํ กาย-
 วจิจฺจุจฺจริตํ ๗ สมมาอาชีเวนฺนาติ พุทฺธปฺปสฺตเถน อาชีเวนฺนาติ วุตฺตัม ๗

(อฏฺฐกถาจริเยน) ตพฺพณฺณนายํ “มิจฺฉาอาชีวนฺติ (ปทสฺส) ‘ขาทนียโกชนียาทินํ (ปจฺจยानํ)
 อตฺถาย (ปคฺคเลน) ปวตฺตติตํ กายวจิจฺจุจฺจริตํ’ (อิติ อตฺโถ) ๗ ‘สมมาอาชีเวนฺนาติ (ปทสฺส)
 ‘พุทฺธปฺปสฺตเถน อาชีเวน’ (อิติ อตฺโถ)” อิติ (วจนํ) วุตฺตัม ๗

(วจนํ) อ.คำ อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘กายวจิจฺจุจฺจริตํ อ.ทฺจฺจริตทางกาย
 และทางวาจา (ปคฺคเลน) ปวตฺตติตํ อันอันบุคคลให้เป็นไปแล้ว อตฺถาย เพื่อ
 ประโยชน์ ขาทนียโกชนียาทินํ (ปจฺจยานํ) แก่ปัจจย ท. มีของอันบุคคลพึงเคี้ยว
 และของอันบุคคลพึงบริโภคเป็นต้น’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘มิจฺฉาอาชีวนฺติ

ว่า ‘มิจฉาอาชีวี’ ดังนี้ ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘อาชีเวน ด้วยอาชีวะ พุทฺธป-
ปสฺตฺเถน อันอันพระพุทฺธเจ้าทรงสรรเสริญแล้ว’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท
‘สมฺมาอาชีเวนาคี’ ว่า ‘สมฺมาอาชีเวน’ ดังนี้” อิตฺติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจารีเยน) อันพระ-
อรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ตพฺพพณฺณนาย ในอรรถกถาแห่งมหาสติปฏฺฐาน-
สูตรนั้น ๕

ในอรรถกถามหาสติปฏฺฐานสูตรนั้น ท่านกล่าวว่า “บทว่า ‘มิจฉาอาชีวี’ ความว่า
กายุจฺจิตฺตและวชิจฺจิตฺต ที่ให้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ปัจจัยมีของเคี้ยวและของบริโภค
เป็นต้น. บทว่า ‘สมฺมาอาชีเวน’ ความว่า ด้วยอาชีวะที่พระพุทฺธเจ้าทรงสรรเสริญ.

[๑๗๖] ตตฺถ กายวชิคฺคเณน กายิกวาจสิกฺวิภาเคน มิจฉาชีวสฺส ทฺวิชฺตตํ ทสฺสิตํ ๕
ตทฺภยญฺจ “กายิกโก มิจฉาอาชีโว นาม ปฏฺกฺกฺขิตฺตเวชฺชกมฺมาทิวเสน เตลปจฺจนอริฏฺฐจ-
ปจฺนาทีนํ ๕ วาจสิโก มิจฉาอาชีโว นาม คิหิณํ สาสนสมฺปฏฺกฺจนาโรจนาทีนิตฺติ
กมฺมกฺขนฺธกฺวณฺณนายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ ๕

(อฏฺฐกถาจารีเยน) ตตฺถ (“กายวชิจฺจิตฺตนฺติ ปเท) กายวชิคฺคเณน กายิกวาจสิกฺวิภาเคน
มิจฉาชีวสฺส ทฺวิชฺตตํ ทสฺสิตํ ๕ ตทฺภยํ จ (ปณฺทิตฺเตน) “กายิกโก มิจฉาอาชีโว นาม ปฏฺกฺกฺขิตฺต-
เวชฺชกมฺมาทิวเสน เตลปจฺจนอริฏฺฐจปจฺนาทีนํ (กิจฺจานํ) ๕ วาจสิโก มิจฉาอาชีโว นาม คิหิณํ
สาสนสมฺปฏฺกฺจนาโรจนาทีนํ (กิจฺจานํ)” อิตฺติ กมฺมกฺขนฺธกฺวณฺณนายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ ๕

กายิกวาจสิกฺวิภาเคน มิจฉาชีวสฺส ทฺวิชฺตตํ อ.ความที่ แห่งมิจฉาอาชีวะ มีอย่าง ๒
โดยการจำแนกซึ่งมิจฉาอาชีวะอันเป็นไปทางกายและเป็นไปทางวาจา (อฏฺฐกถา-
จารีเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ ทสฺสิตํ แสดงแล้ว กายวชิคฺคเณน ด้วยกายวชิคฺคัพพํ
ตตฺถ (“กายวชิจฺจิตฺตนฺติ ปเท) ในบทว่า “กายวชิจฺจิตฺตํ” ดังนี้ นั้น ๕ จ ก็ ตทฺภยํ
อ.ทั้งสองแห่งมิจฉาอาชีวะนั้น (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต เวทิตพฺพํ ฟังทราบ วุตฺต-
นเยเนว เอว โดยนัยอันพระอรรถกถาจารย์กล่าวแล้วนั้นเทียว กมฺมกฺขนฺธก-
วณฺณนายํ ในอรรถกถาแห่งจัมมกฺขันธกเถ อิตฺติ ว่า “เตลปจฺจนอริฏฺฐจปจฺนาทีนํ
(กิจฺจานํ) อ.กิจ ท. มีการหุงซึ่งน้ำมันและตองยาอริฏฺฐจะเป็นต้น ปฏฺกฺกฺขิตฺตเวชฺช-
กมฺมาทิวเสน ด้วยสามารถแห่งอเนสนกรรมมีเวชกรรมที่กระทำแก่บุคคลที่ทรงห้าม

วณฺณนาโต) คเหตุพุโพ ๗ อัย ปน เอตถ (มฺงคฺลตฺถทีปนีย) สงฺเขโป ๗ “ปญจ สหรมมิกา (จ) ปญฺทฺอุปฺลาโส (จ) อตฺตโน เวยฺยาวจฺจโร (จ) มาตาปิตโร (จ) มาตาปิตุอุปฺฏจกา จาติ ทส (ชนา), “เชฏฺฐภاتا (จ) กนิฏฺฐภاتا (จ) เชฏฺฐภคินี (จ) กนิฏฺฐภคินี (จ) จุลฺลมาตา (จ) มหามาตา จุลฺลปีตา (จ) มหาปีตา (จ) ปิตุจฺจมา มาตุลา จาติ ทส ฌาตกา, “อาคนฺตุโก จ โจโร จ ยฺทฺทฺปราชิตฺโต จ อีสฺสโร จ ฌาตเกหิ ปริจฺจตฺตคมิโก จาติ ปญจ (ชนา) ทิลานา หุตฺวา วิหาริ ปวิฏฺฐา, (ภิกฺขุณา) อิมสฺส ปญฺจวิสฺติยา (ภควตา) อนฺนุฌาตานํ ชนานํ เกสชฺช กาทพฺพิ ๗

เกสชฺช อ.เกสฺช (ภิกฺขุณา) กตํ อันอันภิกษุกระทำแล้ว (ภควตา) ปฏิภฺชิตฺตสฺส (บุคฺคสฺส) แก่บุคฺค ผู้อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงห้ามแล้ว (ภควตา) อนฺนุฌาต-บุคฺคสฺส คือว่า แก่บุคฺค ผู้อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ทรงอนุญาตแล้ว **วตฺตพฺพสฺส** ผู้อันบุคฺคพึงกล่าว **อิตฺติ** ว่า “**ปรชโน อ.ชนอื่น**” **อิตฺติ** ดังนี้ **ปฏิภฺชิตฺตเวชชกมฺมนฺติ** ชื่อว่าเวชกรรมที่กระทำแก่บุคฺคที่ทรงห้ามแล้ว **ตตถ** (“**ปฏิภฺชิตฺตเวชชกมฺมาทิวเสนาติ ปเท**) ในบทว่า “**ปฏิภฺชิตฺตเวชชกมฺมาทิวเสน**” ดังนี้ นั้น ๗ **ตถา** **หิ** จริงอย่างนั้น **เวชชกมฺมวฺริ** อ.วิธีแห่งเวชกรรม (**อฏฺฐกถาจรฺเยน**) อันพระอรธกถาจารย์ **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิตฺติ** ว่า “**เกสชฺช อ.เกสฺช (ภิกฺขุณา) อันภิกษุ น กาทพฺพิ** ไม่พึงกระทำ **ปรชนสฺส** แก่ชนอื่น **อาคตาคตสฺส** ผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว **ยาจนฺตสฺส** ผู้ขออยู่, (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ **กโรนฺโต** เมื่อกระทำ **อาปชฺชติ** ย่อมต้อง **ทุกกฺกั** ซึ่งอาบัติทุกกฏ” **อิตฺติ** ดังนี้ **วตฺโต** กล่าวแล้ว **เกสชฺชกรณวตฺถวณฺณนา** ในอรรถกถาแห่ง **เกสชฺชกรณวตฺถ** **ตติยปาราชิก** ในตติยปาราชิก **วิตถารโต** โดยพิสดาร ๗ (**อตฺถ**) **อ.เนื้อความ (ภิกฺขุณา) อันภิกษุ อิจฺจนฺเตน** ผู้ปรารถนาอยู่ **คเหตุพุโพ** พึงถือเอา **ตโต** (**ตติยปาราชิก** **เกสชฺชกรณวตฺถวณฺณนาโต**) จากอรรถกถาแห่ง **เกสชฺชกรณวตฺถ** ในตติยปาราชิกนั้น ๗ **ปน** ส่วนว่า **สงฺเขโป** **อ.ความสังเขป** **เอตถ (มฺงคฺลตฺถทีปนีย)** ในมังคัลตฺถทีปนีย **อัย** นี้ ๗ (**ชนา**) **อ.ชน ท. ทส ๑๐** **อิตฺติ** คือ “**สหรมมิกา อ.สหรรมิก ท. ปญจ ๕ (จ) ด้วย ปญฺทฺอุปฺลาโส อ.ปณฺทฺอุปฺลาส (จ) ด้วย เวยฺยาวจฺจโร อ.ไวยาวัจจร อตฺตโน** ของตน **(จ) ด้วย มาตาปิตโร อ.มารดาและบิดา ท. (จ) ด้วย มาตาปิตุอุปฺฏจกา อ.บุคฺคผู้บำรุงซึ่งมารดาและบิดา ท. จ ด้วย**, **ฌาตกา อ.ญาติ ท. ทส ๑๐** **อิตฺติ** คือ “**เชฏฺฐภاتا อ.พี่ชาย ผู้เจริญที่สุด (จ) ด้วย กนิฏฺฐภاتا อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด (จ) ด้วย เชฏฺฐ-**

ภคินี อ.พีสาวผู้เจริญที่สุด (จ) ด้วย กนิษฐภคินี อ.น้องสาวผู้น้อยที่สุด (จ) ด้วย จุลลมาตา อ.น้ำหญิง (จ) ด้วย มหามาตา อ.ป้า (จ) ด้วย จุลลปิตา อ.อาชาย (จ) ด้วย มหาปิตา อ.ลุง (จ) ด้วย ปิตุจฉา อ.อาหญิง (จ) ด้วย มาตุลา อ.น้าชาย จ ด้วย”, (ชนา) อ.ชน ท. ปณจ ๕ อิติ คือ “อาคนตุโก อ.คนจрма จ ด้วย โจโร อ.โจร จ ด้วย ยุทธปราชิต อ.บุคคลผู้พ่ายแพ้จากการต่อสู้ จ ด้วย อิสสุโร อ.ผู้เป็นใหญ่ จ ด้วย ฆาตเกหิ ปริจจตตคมิโก อ.บุคคลผู้อันญาติ ท. สละรอบแล้ว จำต้องไป จ ด้วย” คิลานา เป็นไข้ หุตวา เป็น ปวิฏฐา เข้าไปแล้ว วิหาริ สู้วิหาร, เกสขช อ.เกสข (ภิกขุชา) อันภิกษุ กาดพฬิ พิงกระทำ ชน่าน แก่ชน ท. (ภควตา) อหุญฆาตานัน ผู้อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว ปณจวิสติยา ๒๕ จำพวก อิมลล เหล่านี้ ๕

เกสขที่ภิกษุทำแก่บุคคลที่ทรงห้าม คือ บุคคลที่ไม่ทรงอนุญาต อันควรกล่าวว่า “คนอื่น” ชื่อว่าเวชกรรมที่ทำแก่บุคคลที่ทรงห้าม ในบทว่า “ปฏิภุขิตตเวชชกมุมาทิวเสน” นั้น. จริงอย่างนั้น พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า “ภิกษุไม่ควรทำยาแก่คนอื่นผู้มาขอ, เมื่อทำ ต้องอาบัติทุกกฏ” ดังนี้แล้ว จึงแสดงวิธีเวชกรรมไว้โดยพิสดาร ในอรรถกถา เกสขชกรณวัตถุ ตติยปาราชิก. ผู้ปรารถนาจะทราบความพิสดาร พึงถือเอาจากอรรถกถานั้น. ก็ความสังเขป ในมังคลัตถปิณีนี้ ดังนี้ :- ชน ๑๐ จำพวก คือ สหธรรมิก ๕ บัณฑุปลาส ๑ ไวยาวัจกรของตน ๑ มารดาบิดา ๒ คนบำรุงมารดาบิดา ๑, ญาติ ๑๐ จำพวก คือ พี่ชาย ๑ น้องชาย ๑ พี่หญิง ๑ น้องหญิง ๑ น้าหญิง ๑ ป้า ๑ อาชาย ๑ ลุง ๑ อาหญิง ๑ น้าชาย ๑, บุคคล ๕ จำพวก คือ คนจрма ๑ โจร ๑ คนรบแพ้ ๑ ผู้เป็นใหญ่ ๑ คนที่พวกญาติสละแล้วจำต้องไป ๑, เป็นไข้เข้าไปสู่วิหาร, ภิกษุพึงทำเกสขแก่คนที่ทรงอนุญาต ๒๕ จำพวกเหล่านี้.

[๑๗๘] ทส ฆาตกาติ เจตถ เตสสิ ยาว สตตมา กุลปวิฏฐา ปุตตนตตาทโยปิ ตปปฏิพทตตาทา ภิกขุสส ฆาตกาเอวาติ เตปิ สงคหิตา ๕ เตสมปิ หิ กาทุ วฏฐติ ๕ “ภาตุชชายา ภคินิสามีโก จุลลมาตัสามีโก จุลลปิตุชชายา จาติ เอวมาทโย คิลานา โหนติ ฆาตกา เจ, เตสมปิ กาทุ วฏฐติ อญฆาตกา เจ, ภาตุอาทีน กตวา ทาทพฬิ ตุมหากิ ชคคณภุจาเน เทถาติ เตสสิ วา ปุตตานัน ทาทพฬิ ตุมหากิ

มาตาปิตุณฺ ทเถาติ ฯ ยถาวุตเตหิ เจเตหิ อญฺเอย ปรชโน นาม, ตสฺส กตภสชฺชํ
 ปฏิภฺชิตฺตเวชชกมฺมํ นาม ฯ อนุญญาตชนสฺส กโรนฺเตนาปิ จ อาโท ทสฺนํ ชนํ
 เตสํ สฺนตเกน กาทพฺพํ, ตสฺมี อสติ, อตฺตโน สฺนตเกน, ตสฺมิปิ อสติ, ภิกฺขวาจาร-
 วตฺเตน ปริเยสิตพฺพํ, เอวํ อลภนฺเตน อตฺตโน เตสํ วา ญาตกปฺปวาริตฺตฺตฺตฺตฺต,
 เอวมฺปิ อลภนฺเตน อกตวิญญตฺติยาปิ ปริเยสิตพฺพํ ฯ

(อฏฺฐกถาจาริเยน) “**ทส ญาตกาติ** จ เอตฺถ (วจเน) เตสํ (ญาตกาณํ) ยาว สตฺตมา
 กุลปฺริวฏฺฐา ปุตฺตนตฺตาทโยปิ (อนุชฺนา เตสํ ชนํ) ตปฺปฏิพทฺตตา ภิกฺขุสฺส ญาตกา เอว
 (โหนติ) อิติ เตปิ (ปุตฺตนตฺตาทโย อนุชฺนา) สงฺคหิตา ฯ (ภิกฺขุณา) เตสมฺปิ (ปุตฺตนตฺตาทินํ
 อนุชฺนํ) หิ กาทํ วฏฺฐติ ฯ ภาตฺตชฺชายา (จ) ภคินิสามิโก (จ) จุลลมาตฺตฺตฺตฺต (จ) จุลลปิตฺตฺตชฺชายา
 จาติ เอวํ อาทโย (ชฺนา) คิลานา โหนติ, (เต ชฺนา) ญาตกา (โหนติ) เจ, (ภิกฺขุณา) เตสมฺปิ
 (ชฺนํ) กาทํ วฏฺฐติ, (เต ชฺนา) อญฺญาตกา (โหนติ) เจ, (ภสชฺชํ ภิกฺขุณา) ภาตฺตาทินํ
 (ญาตกาณํ) กตฺวา ทาทพฺพํ, “(ตฺมฺเห) ตฺมฺหากํ ชคฺคณฺญาเน ทเถาติ (วจเน), เตสํ (ชฺนํ)
 วา ปุตฺตानํ ทาทพฺพํ “(ตฺมฺเห) ตฺมฺหากํ มาตาปิตุณฺ ทเถาติ (วจเน) ฯ ยถาวุตเตหิ จ
 เอเตหิ (ชเนหิ) อญฺเอย (ชโน) ปรชโน นาม, ตสฺส (ปรชนสฺส ภิกฺขุณา) กตภสชฺชํ ปฏิภฺชิต-
 เวชชกมฺมํ นาม ฯ (ภสชฺชํ ภควตา) อนุญญาตชนสฺส กโรนฺเตนาปิ (ภิกฺขุณา) จ อาโท
 ทสฺนํ ชนํ เตสํ (ชฺนํ) สฺนตเกน กาทพฺพํ, ตสฺมี (เตสํ ชนํ สฺนตเก) อสติ, อตฺตโน
 สฺนตเกน (ภิกฺขุณา กาทพฺพํ), ตสฺมิปิ (อตฺตโน สฺนตเก) อสติ, (ภิกฺขุณา) ภิกฺขวาจารวตฺเตน
 ปริเยสิตพฺพํ, (ภิกฺขุณา) เอวํ อลภนฺเตน อตฺตโน เตสํ (ชฺนํ) วา ญาตกปฺปวาริตฺตฺตฺต
 (ปริเยสิตพฺพํ), (ภิกฺขุณา) เอวมฺปิ อลภนฺเตน อกตวิญญตฺติยาปิ ปริเยสิตพฺพํ ฯ

จ ก็ (อนุชฺนา) อ.อนุชฺน ท. **ปุตฺตนตฺตาทโยปิ** แม้มีบุตรและหลานเป็นต้น **เตสํ**
(ญาตกาณํ) ของญาติ ท. เหล่านั้น ยาว เพียงใด **กุลปฺริวฏฺฐา** แต่การหมั่นไปรอบ
 แห่งตระกูล **สตฺตมา** ที่ ๗ **ญาตกา เอว** ซื่อว่าเป็นญาตินั้นเกี่ยว **ภิกฺขุสฺส** ของ
 ภิกฺขุ **(เตสํ ชนํ)** **ตปฺปฏิพทฺตตา** เพราะความที่ แห่งชน ท. เหล่านั้น เนื่อง
 เฉพาะแล้วด้วยภิกฺขุนั้น **อิติ** เพราะเหตุนั้น **เตปิ (ปุตฺตนตฺตาทโย อนุชฺนา)**
 อ.อนุชฺน ท. มีบุตรและหลานเป็นต้น แม้เหล่านั้น **(อฏฺฐกถาจาริเยน)** อันพระอรธ
 กถาจารย์ **สงฺคหิตา** สงเคราะห์เอาแล้ว **“ทส ญาตกาติ เอตฺถ (วจเน)** ในคำนี้
 ว่า **“ทส ญาตกา”** ดังนี้ ฯ **หิ ก็ (ภิกฺขุณา) เตสมฺปิ (ปุตฺตนตฺตาทินํ อนุชฺนา**

ของชน ท. เหล่านั้น, (ภิกษุ) อันภิกษุ อลภนุเตน ผู้ไม่ได้อยู่ เอวมปิ แม้อย่างนี้
ปริเยสิตพฺพํ ฟิงแสวงหา **อกตวิญญตฺติยาปิ** แม้ด้วยอกตวิญญตฺติ ๕

ก็แม้อนุชนมีบุตรและหลานเป็นต้นของญาติเหล่านั้น ๗ ชั่วเครือสกุล ชื่อว่าเป็นญาติ
 ของภิกษุเหมือนกัน เพราะเนื่องกับภิกษุนั้น เพราะเหตุนั้น พระอรธรรกถาจารย์จึง
 สงเคราะห์บุตรและหลานเป็นต้นแม่เหล่านั้น ในคำว่า “**ทส ญาตกา**” นั้น. ก็ภิกษุ
 ทำเกสัชแก่ชนแม่เหล่านั้น ควรอยู่. คนทั้งหลาย คือ พี่สะใภ้ น้องสะใภ้ พี่เขย น้อง
 เขย หน้าเขย อาสะใภ้ เหล่านี้เป็นต้น เป็นใช้, ถ้าเขาเป็นญาติ, ทำยาแก่ญาติแม่เหล่า
 นั้น ก็ควร. ถ้าเขามีใช้ญาติ, ฟิงทำให้แก่พวกญาติมีพี่ชายเป็นต้น ด้วยสั่งว่า “จงให้
 ในที่ปฏิบัติของพวกท่าน”. หรือฟิงให้แก่บุตรของเขา ด้วยสั่งว่า “จงให้แก่มารดาบิดา
 ของเจ้า”. ส่วนคนนอกจากที่กล่าวมาแล้วเหล่านั้น ชื่อว่าชนอื่น, เกสัชที่ภิกษุทำแก่ชน
 อื่นนั้น ชื่อว่าเวชกรรมที่ทำแก่คนที่ทรงห้าม. ก็ภิกษุแม่เมื่อจะทำแก่คนที่ทรงอนุญาต
 ฟิงทำแก่คน ๑๐ จำพวกในเบื้องต้น ด้วยสิ่งของๆ เขา เมื่อของๆ เขานั้นไม่มี ฟิงทำ
 ด้วยของๆ ตน, แม่เมื่อของๆ ตน ก็ไม่มี ฟิงแสวงหาด้วยภิกษาจารย์วัตร, เมื่อไม่ได้ด้วย
 อาการอย่างนั้น ฟิงแสวงหาแต่ที่แห่งญาติและคนปวารณาของตน หรือของคนเหล่า
 นั้น, แม่เมื่อไม่ได้ด้วยอาการอย่างนั้น ฟิงแสวงหาแม้ด้วยอกตวิญญตฺติ.

.....
อกตวิญญตฺติ นาม วท ภนฺเต ปจฺจเยนาติ เอวํ อกตปฺปวารณญฺจาเน วิญญตฺติ ๕

อกตวิญญตฺติ นาม “(ตุวํ) วท ภนฺเต ปจฺจเยนาติ เอวํ อกตปฺปวารณญฺจาเน วิญญตฺติ ๕

วิญญตฺติ อ.การขอ **อกตปฺปวารณญฺจาเน** ในที่เป็นที่ปวารณาอันไม่ถูกกระทำ
 แล้ว **เอวํ** อย่างนี้ **อิติ** ว่า “**ภนฺเต** ข้าแต่ท่านผู้เจริญ **(ตุวํ)** อ.ท่าน **วท** ขอจงบอก
ปจฺจเยเน ด้วยปัจจัย” **อิติ** ดังนี้ **อกตวิญญตฺติ** **นาม** ชื่อว่าอกตวิญญตฺติ ๕

การขอในสถานที่ที่เขาไม่ทำปวารณาไว้อย่างนี้ว่า “ท่านครับ ท่านต้องการด้วยปัจจัย
 ขอจงบอก” ชื่อว่าอกตวิญญตฺติ.

.....
 อวเสสญฺญาตกาณํ ปนฺ เตสํ สนฺตเกเนว กาทพฺพํ, ตสฺมี อสฺติ, อตฺตโน สนฺตกํ

ดาวกาลิกั ทาทพพ์, สเจ ปฏิเทหฺติ, คเหตุพพ์, โน เจ, น โจเทตพฺพา, ฆาตกานณฺหิ สนฺตกั ยาจิตฺวาปี คเหตุ วฏฺฏติ, ตสฺมา เตสํ จตฺตปฺจจยํ อหฺราเปนฺตสฺส อกตฺวิญญตฺติ วา เกสชฺชํ กโรนฺตสฺส เวชชกมฺมํ วา กุลสงฺคหตฺถาย เทนฺตสฺส กุลทฺฐนาปตฺติ วา น โหติ ฯ อาคนฺตฺกาทีนํ ปน ปณฺจณฺ्हํ อตฺตโน สนฺตเกนปี กาทพพ์ อปฺปจฺจาสิสฺสเนน ฯ

(ภิกฺขุณา เกสชฺชํ) อวเสสณฺฆฆาตกานํ ปน (กโรนฺเตน) เตสํ (ชนานํ) สนฺตเกน เอว กาทพพ์, ตสฺมี (เตสํ ชนานํ สนฺตเก) อสฺติ, (ภิกฺขุณา) อตฺตโน สนฺตกั ดาวกาลิกั ทาทพพ์, สเจ (เต ชนา) ปฏิเทหฺติ, (สนฺตกั ภิกฺขุณา) คเหตุพพ์, โน (เต ชนา ปฏิเทหฺติ) เจ, (ภิกฺขุณา เต ชนา) น โจเทตพฺพา, (ภิกฺขุณา) ฆาตกานํ หิ สนฺตกั ยาจิตฺวาปี คเหตุ วฏฺฏติ, ตสฺมา (ภิกฺขุสฺส ปุคฺคลํ) เตสํ (ชนานํ) จตฺตปฺจจยํ อหฺราเปนฺตสฺส อกตฺวิญญตฺติ (น โหติ) วา (ภิกฺขุสฺส) เกสชฺชํ กโรนฺตสฺส เวชชกมฺมํ (น โหติ) วา (ภิกฺขุสฺส) กุลสงฺคหตฺถาย (เวชชกมฺมํ) เทนฺตสฺส กุลทฺฐนาปตฺติ วา น โหติ ฯ (ภิกฺขุณา เกสชฺชํ) อาคนฺตฺกาทีนํ ปน ปณฺจณฺ्हํ (ชนานํ) อตฺตโน สนฺตเกนปี กาทพพ์ อปฺปจฺจาสิสฺสเนน ฯ

ปน กิ (เกสชฺชํ) อ.เกสฺช (ภิกฺขุณา) อันภิกฺษุ (กโรนฺเตน) ผู้เมื่อกระทำ อวเสสณฺฆ- ฆาตกานํ แก่ญาติผู้เหลือลง ท. กาทพพ์ ฟังทำ สนฺตเกน เอว ด้วยของอันเป็น ของมืออยู่นั้นเที่ยว เตสํ (ชนานํ) ของชน ท. เหล่านั้น, ตสฺมี (เตสํ ชนานํ สนฺตเก) ครั้นเมื่อของอันเป็นของมืออยู่ ของชน ท. เหล่านั้น นั้น อสฺติ ไม่มีอยู่, (ภิกฺขุณา) อัน ภิกฺษุ ทาทพพ์ ฟังให้ สนฺตกั ซึ่งของอันเป็นของมืออยู่ อตฺตโน ของตน ดาวกาลิกั ให้เป็นของยืม, สเจ ถ้าว่า (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น ปฏิเทหฺติ ย่อมให้คืนไชร้, (สนฺตกั) อ.ของอันเป็นของมืออยู่ (ภิกฺขุณา) อันภิกฺษุ คเหตุพพ์ ฟังถือเอา, เจ หากว่า (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น โน (ปฏิเทหฺติ) ย่อมไม่ให้คืนไชร้, (เต ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น (ภิกฺขุณา) อันภิกฺษุ น โจเทตพฺพา ไม่ฟังทวงคืน, หิ ด้วยว่า (ภิกฺขุณา) ฆาตกานํ สนฺตกั ยาจิตฺวาปี คเหตุ อ.อัน- อันภิกฺษุ แม้ขอแล้ว ซึ่งของอันเป็นของ มืออยู่ ของญาติ ท. -ถือเอา วฏฺฏติ ย่อมควร, ตสฺมา เพราะเหตุานั้น อกตฺวิญญตฺติ อ.อกตฺวิญญตฺติ (น โหติ) ย่อมไม่มี (ภิกฺขุสฺส) แก่ภิกฺษุ (ปุคฺคลํ) เตสํ (ชนานํ) จตฺตปฺจจยํ อหฺราเปนฺตสฺส ผู้ยังบุคคล ให้นำมาอยู่ ซึ่งปัจจัย ๔ ของชน ท. เหล่า นั้น วา หรือ วา หรือว่า เวชชกมฺมํ อ.เวชกรรม (น โหติ) ย่อมไม่มี (ภิกฺขุสฺส) แก่

ภิกษุ กโรนุตตส ผู้กระทำอยู่ เกสขุซึ่งเกสัช วา หรือว่า กุลทุสนหาปตติ อ.อาบัติ
 ในเพราะประทุษร้ายซึ่งตระกูล น โหติ ย่อมไม่มี (ภิกขุขุส) แก่ภิกษุ เทนตส
 ผู้ให้อยู่ (เวชชกมม) ซึ่งเวชกรรม กุลสงคหตถาย เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์
 ซึ่งตระกูล ฯ ปน แต่ว่า (เกสขุ) อ.เกสัช (ภิกขุหา) อันภิกษุ อปฺปจจาสิสนฺเตน
 ผู้ไม่หวังตอบแทนอยู่ กาดพพฺ ฝั่งกระทำ สนฺตเกนปิ แม้ด้วยของอันเป็นของมีอยู่
 อตฺตโน ของตน (ชานํ) แก่ชน ท. ปญฺจนํ ๕ อาคนตุกาทินํ มีผู้จรมาเป็นต้น ฯ
 ก็ภิกษุเมื่อจะทำเกสัชให้แก่พวกญาติที่เหลือ ฝั่งทำด้วยของๆ พวกเขานั้น, เมื่อ
 ของๆ พวกเขานั้นไม่มี ฝั่งให้ยืมของๆ ตน, ถ้าพวกเขาคืนให้ ฝั่งรับเอา, ถ้าพวก
 เขาไม่คืน ไม่ควรทวง, ด้วยว่า การที่ภิกษุแม่ขอของๆ พวกญาติแล้วถือเอา ยังควร,
 เพราะฉะนั้น ภิกษุให้นำปัจจัย ๔ ของพวกญาติเหล่านั้นมา ไม่เป็นอกตวิญญูติ ทำ
 เกสัช ก็ไม่เป็นเวชกรรม หรือให้ของเพื่อต้องการจะสงเคราะห์สกุล ก็ไม่เป็นอาบัติ
 เพราะประทุษร้ายสกุล. แต่ภิกษุ เมื่อไม่หวังตอบแทน ฝั่งทำยาแก่คน ๕ จำพวก มี
 คนจรมาเป็นต้น แม้ด้วยของๆ ตน.

[๑๗๙] วิมตฺติวินทนิยมฺปิ อาคนตุกโจราทินํ กโรนฺเตนาปิ มนุสฺสา นาม อุปการกา โหนตฺติ
 อตฺตโน เตหิ ลากํ อปฺปฏฺจยฺนฺเตน กาดพพฺ ฯ ปจฺจาสาย กโรนฺตสฺส ปน เวชชกมฺม-
 กุลทุสนหาทิสฺส โหติ ฯ เอรํ อุปกारे กเต สาสนคฺคณํ ฅตฺวา ปสฺสีทฺนฺติ สงฺฆสฺส วา
 อุปการกา โหนตฺติ กรณฺ ปน ทิสฺส นตฺถิตฺติ วุตฺตํ ฯ

(ฎีกาจารย์) วิมตฺติวินทนิยมฺปิ “(ภิกขุหา เกสขุ) อาคนตุกโจราทินํ (ชานํ) กโรนฺเตนาปิ
 ‘มนุสฺสา นาม อุปการกา โหนตฺติ (จินฺตเนน) อตฺตโน เตหิ (ชเนหิ) ลากํ อปฺปฏฺจยฺนฺเตน
 กาดพพฺ ฯ ปจฺจาสาย กโรนฺตสฺส (ภิกขุขุส) ปน เวชชกมฺมกุลทุสนหาทิสฺส โหติ ฯ ‘เอรํ
 อุปกारे (มยา) กเต, (ชนา) สาสนคฺคณํ ฅตฺวา ปสฺสีทฺนฺติ สงฺฆสฺส วา อุปการกา โหนตฺติ
 (จินฺตเนน) กรณฺ ปน ทิสฺส นตฺถิตฺติ (วจนฺ) วุตฺตํ ฯ

(วจนฺ) อ.คำ อิติว่า “(เกสขุ) อ.เกสัช (ภิกขุหา) อันภิกษุ กโรนฺเตนาปิ แม้ผู้เมื่อกระทำ
 อาคนตุกโจราทินํ (ชานํ) แก่ชน ท. มีผู้จรมาและโจรเป็นต้น อปฺปฏฺจยฺนฺเตน
 ผู้ไม่ปรารถนาอยู่ ลากํ ซึ่งลาก เตหิ (ชเนหิ) จากชน ท. เหล่านั้น อตฺตโน เพื่อตน

กาตพพิ ฟิงกระทำ (จินตเนน) ด้วยอันคิด อิติ ว่า ‘มณฺสุสา นาม ชื่อ อ.มณฺษย์ ท. อุปการกา เป็นผู้กระทำซึ่งอุปการะ โหนฺติ ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้, ปน ก็ เวชชกมฺม- กุลทฺฐนาทโทโส อ.โทษในเพราะอเนสนกรรมมีเวชกรรมและกุลทฺฐนกรรมเป็นต้น โหติ ย่อมมี (ภิกฺขุสฺส) แก่ภิกฺขุ กโรหนฺตสฺส ผู้กระทำอยู่ ปจฺจาสาย ด้วยความหวังตอบแทน ฯ ปน แต่ว่า โทโส อ.โทษ นตฺถิ ย่อมไม่มี กรณ ในเพราะการกระทำ (จินตเนน) ด้วยอันคิด อิติ ว่า ‘อุปการเ ครั้นเมื่ออุปการะ เอวํ อย่างนี้ (มยา) อันเรา กเต กระทำแล้ว, (ชนา) อ.ชน ท. ญตฺวา รู้แล้ว สาสนคฺคณฺ์ ซึ่งคุณของพระศาสนา ปสฺสิทฺตํ ย่อมเลื่อมใส วา หรือว่า อุปการกา เป็นผู้กระทำ ซึ่งอุปการะ สงฺฆสฺส แก่พระสงฆ์ โหนฺติ ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้” อิติ ดังนี้ (ภิกฺกาจริเยน) อันพระภิกฺกาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว วิมตฺติวิโนทนิยมฺปิ แม้นในอนุภิกฺกาชื่อว่าวิมตฺติ- วิโนทนี

แม้นในอนุภิกฺกาวิมตฺติวิโนทนี ท่านกล่าวว่า “ภิกฺขุแม่มื่อจะทำเกสฺชแก่คนจรมาและโจร เป็นต้น ไม่ปรารถนาลากจากพวกชนเหล่านั้นเพื่อตน ฟิงทำด้วยตั้งใจว่า ‘ธรรมดา มณฺษย์ทั้งหลายย่อมทำอุปการะกัน’, ก็ภิกฺขุทำด้วยหวังตอบแทน มีโทษในเพราะ อเนสนกรรมมีเวชกรรมและกุลทฺฐนกรรมเป็นต้น. แต่ไม่มีโทษในเพราะทำด้วยตั้งใจ ว่า ‘เมื่อเราทำอุปการะอย่างนี้แล้ว, ชนทั้งหลายรู้จักคุณของพระศาสนาแล้ว ย่อมเลื่อมใส หรือทำอุปการะแก่สงฆ์”.

[๑๘๐] อริฏฺฐปจฺจนฺตํ เอตฺถ อริฏฺฐโจติ เกสฺชชฺวิเสโส ฯ สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนายํ “อามลกาทีนํ เอว กิร รเสน อริฏฺฐํ กโรหนฺติ, โส มชฺชวณฺณคณฺธโรโส เจว โหติ น จ มชฺชนฺตํ วุตฺตํ ฯ

“อริฏฺฐปจฺจนฺตํ เอตฺถ (ปเท) “อริฏฺฐโจติ เกสฺชชฺวิเสโส ฯ (อฏฺฐกถาจริเยน) สุราปานสิกฺขาปท- วณฺณนายํ “(ชนา) อามลกาทีนํ เอว (ผลานํ) กิร รเสน อริฏฺฐํ กโรหนฺติ, โส (อริฏฺฐโ) มชฺชวณฺณคณฺธโรโส เจว โหติ น จ มชฺช (โหติ)” อิติ (วจนํ) วุตฺตํ ฯ

เกสฺชชฺวิเสโส อ.เกสฺชพิเศษ “อริฏฺฐโจติ ชื่อว่าอริฏฺฐจะ เอตฺถ (ปเท) ในบทนี้ “อริฏฺฐ- ปจฺจนฺตํ ว่า “อริฏฺฐปจฺจน” ดังนี้ ฯ (วจนํ) อ.คำ อิติ ว่า “กิร ได้ยินว่า (ชนา) อ.ชน

ท. กโรหติ ย่อมกระทำ อริฏฺฐํ ซึ่งยาอริฏฺฐะ รเสน ด้วยน้ำ (ผลานํ) ของผลไม้ ท. อามลกาทีหิ เอว มีมะขามป้อมเป็นต้นนั้นเทียว, โส (อริฏฺฐโจ) อ.ยาอริฏฺฐะนั้น มชฺชวณฺณคณฺธโรโส เจว เป็นยามีสี กลิ่น และรส เพียงดั่งน้ำเมาด้วยนั้นเทียว โหติ ย่อมเป็น มชฺชํ เป็นน้ำเมา (โหติ) ย่อมเป็น น หามีได้ จ ด้วย” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว สุราปานสิกขาปทวณฺณนาย ในอรรถกถาแห่งสุราปานสิกขาปท ฯ

เภสัชพิเศษ ชื่อว่าอริฏฺฐะ ในบทว่า “อริฏฺฐปจฺจนํ” นี้. ในอรรถกถาสุราปานสิกขาปท ท่านกล่าวว่า “เล่ามาว่า พวกชนทำยาอริฏฺฐะด้วยน้ำผลไม้ทั้งหลายมีผลมะขามป้อมเป็นต้นนั้นแหละ, ยาอริฏฺฐะนั้น มีสี กลิ่น และรสเหมือนน้ำเมา และหาใช้น้ำเมาไม่”.

[๑๘๑] ยํ ปฏิภุชิตตเวชชกมฺมาทิกํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ สพฺพนฺตํ อกฺปฺปิยเมว ฯ เตน ปจฺมปฺปวารณาสิกขาปทวณฺณนายํ กุลทฺทสนเวชชกมฺมอฺตุตฺตริมนุสฺสธมฺมาโรจนสาทิตฺตฺรูปิยาทีหิ นิพฺพตฺตํ พุทฺธปฺปฏิภุชฺชํ อเนสฺนนาย อุปฺปนฺนํ อกฺปฺปิยโกชนนฺติ วุตฺตํ ฯ

ยํ (วตฺถุ) ปฏิภุชิตตเวชชกมฺมาทิกํ (อเนสนกมฺม) นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ, สพฺพํ ตํ (วตฺถุ) อกฺปฺปิยเมว (โหติ) ฯ เตน (อฏฺฐกถาจริเยน) ปจฺมปฺปวารณาสิกขาปทวณฺณนายํ “กุลทฺทสนเวชชกมฺมอฺตุตฺตริมนุสฺสธมฺมาโรจนสาทิตฺตฺรูปิยาทีหิ (อเนสนกมฺเมหิ) นิพฺพตฺตํ (อกฺปฺปิยโกชน) พุทฺธปฺปฏิภุชฺชํ อเนสฺนนาย อุปฺปนฺนํ อกฺปฺปิยโกชนนฺติ (วจน) วุตฺตํ ฯ

ยํ (วตฺถุ) อ.วัตฺถุใด อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น นิสฺสาย เพราะอาศัย ปฏิภุชิตตเวชชกมฺมาทิกํ (อเนสนกมฺม) ซึ่งอเนสนกรรม มีเวชกรรมอันภิกษุกระทำแก่บุคคลผู้อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามแล้วเป็นต้น, ตํ (วตฺถุ) อ.วัตฺถุนั้น สพฺพํ ทั้งปวง อกฺปฺปิยํ เอว เป็นอกฺปฺปิยะนั้นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น ฯ เตน เพราะเหตุนี้ (วจน) อ.คำ อิติ ว่า “(อกฺปฺปิยโกชน) อ.อกฺปฺปิยโกชนะ นิพฺพตฺตํ อันบังเกิดแล้ว กุลทฺทสนเวชชกมฺมอฺตุตฺตริมนุสฺสธมฺมาโรจนสาทิตฺตฺรูปิยาทีหิ (อเนสนกมฺเมหิ) จากอเนสนกรรม ท. มีกุลทฺทสนกรรม เวชกรรม การอวดซึ่งอุตฺตริมนุสฺสธมฺม และอกฺปฺปิยวัตฺถุมีรูปิยะอันภิกษุยินดีแล้วเป็นต้น อกฺปฺปิยโกชนํ ชื่อว่าอกฺปฺปิยโกชนะ อุปฺปนฺนํ อันเกิดขึ้นแล้ว อเนสฺนนาย เพราะอเนสนกรรม พุทฺธปฺปฏิภุชฺชํ อันอันพระพุทฺธเจ้า

ทรงตีเตียนแล้ว” อิติ ดังนี้ (อฎฐกถาจารย์) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตตติ กล่าวแล้ว
ปฐมปวารณาสิกขาบทวณฺณนาย ในอรรถกถาแห่งปฐมปวารณาสิกขาบท ฯ

สิ่งใด ย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัยอเนสนกรรมมีเวชกรรมที่ภิกษุทำแก่บุคคลที่พระผู้มี
 พระภาคเจ้าทรงห้ามแล้วเป็นต้น, สิ่งนั้นทุกอย่าง เป็นอภัยปิยะทั้งนั้น. เพราะเหตุ
 นั้น ในอรรถกถापฐมปวารณาสิกขาบท ท่านกล่าวว่า “อภัยปิโยภชนะที่เกิดขึ้นจาก
 อเนสนกรรมมีกุลหุสนกรรม เวชกรรม การอวดซึ่งอุตตริมนุสสธรรม และอภัยปิยวัตถุ
 มีรูปิยะอันภิกษุยินดีแล้วเป็นต้น ชื่อว่าอภัยปิโยภชนะที่บังเกิดจากอเนสนกรรม ที่
 พระพุทธเจ้าทรงตีเตียน”.

[๑๘๒] คิหิเน ทุตถมมฺนตฺถ กุลหุสกกสิกขาบทวณฺณนาย วิตุถารโต เวทิตพฺพํ ฯ อยฺมปเนตฺถ
 สงฺเขโป ฯ “ปญฺจ สหฺรหมฺมิกา ปณฺฑิตฺตลาโส อตฺตโน เวยฺยาวจฺจกโร มาตาปิตโร
 จาติ อิมสฺส นวฺหนํ สาสนํ สมฺปฏฺฐิจฺฉิตฺตุมฺปิ อารโจะตฺตุมฺปิ วฏฺฐติ ฯ อณฺเณสนตฺถ
 กปฺปิยสาสนเมว วฏฺฐติ ฯ ตสฺมา “มม วจเนน ภควโต ปาเท วนฺทถาติ วา
 “เจตียํ ปฏฺฐิมํ โฟธิํ สงฺฆตฺถเร วนฺทถาติ วา “เจตียเ คณฺธปฺปผฺพุชฺชํ กโรถาติ วา
 “ภิกฺขุ สนฺนิปาเตถ ทานํ ทสฺสาม ฐมฺมํ โสสฺสามาติ วา อีทิสฺเสสุ สาสเนสุ กุกฺกจฺจ
 น กาทพฺพํ ฯ กปฺปิยสาสนานิ เหนฺตานิ น คิหิกมฺมปฺปฏฺฐิสฺสยฺตฺตานิ ฯ โย ปนณฺเณสํ
 กปฺปิยสาสนโต อณฺณํ คเหตุวา คจฺฉติ ปเท ปเท ทุกฺกภูํ ตสฺส ตํ กมฺมํ นิสฺสาย
 ลทฺธโกชนํ ภูณฺชโตปิ อชฺโฆหาเร อชฺโฆหาเร ทุกฺกภูํ ฯ กุลหุสกกมฺเมน หิ
 อุปฺปนฺนปจฺจยา ปญฺจหนํ สหฺรหมฺมิกานํ น กปฺปนฺนติ อภูตาโรจนฺรูปิยสํโวหาเรหิ
 อุปฺปนฺนปจฺจยสทิสาว โหนฺตีสติ ฯ

คิหิเน ทุตถมมฺ ตฺถ (ปณฺธิเตน) กุลหุสกกสิกขาบทวณฺณนาย วิตุถารโต เวทิตพฺพํ ฯ อยฺ ปน เอตฺถ
 (มจฺจลตฺถที่ปนิย) สงฺเขโป ฯ “ปญฺจ สหฺรหมฺมิกา (จ) ปณฺฑิตฺตลาโส (จ) อตฺตโน เวยฺยาวจฺจกโร
 (จ) มาตาปิตโร จาติ อิมสฺส นวฺหนํ (ชนานํ ภิกฺขุณา) สาสนํ สมฺปฏฺฐิจฺฉิตฺตุมฺปิ (ภิกฺขุณา สาสนํ)
 อารโจะตฺตุมฺปิ วฏฺฐติ ฯ อณฺเณสํ (ชนานํ) ตฺถ กปฺปิยสาสนํ เอว วฏฺฐติ ฯ ตสฺมา “(ตฺตุมฺเห) มม
 วจเนน ภควโต ปาเท วนฺทถาติ วา “(ตฺตุมฺเห) เจตียํ ปฏฺฐิมํ โฟธิํ สงฺฆตฺถเร วนฺทถาติ วา
 “(ตฺตุมฺเห) เจตียเ คณฺธปฺปผฺพุชฺชํ กโรถาติ วา “(ตฺตุมฺเห) ภิกฺขุ สนฺนิปาเตถ, (มยฺ) ทานํ ทสฺสาม,

(มย์) ธรรม์ โสสุสามาติ วา อีทิสสุ สาสเนสสุ กุกุกุจจ (ภิกขุณา) น กาทพพิ ๕ กปฺปิยสาสนานิ
 ทิ เอตานิ (สาสนานิ โหฺนฺติ), น คิทิกมมฺปปฏิสฺยตุตตานิ (โหฺนฺติ) ๕ โย (ภิกขุ) ปน อญฺเณสฺ
 (ชานน) กปฺปิยสาสนโต อญฺณ (สาสน) คเหตุวา คจฺจติ, ปเท ปเท ทุกกฏฺ ๓ สฺส (ภิกขุสฺส
 โหฺติ) ๕ (๓ สฺส ภิกขุสฺส) ตํ กมมํ นิสฺสาย ลทฺชโภชนํ ภูณฺชโตปิ อชฺโฆหารเ อชฺโฆหารเ
 ทุกกฏฺ (โหฺติ) ๕ กุลทฺสกกมฺเมน ทิ อุปฺปนฺนปจฺจยา ปณฺจณฺนํ สหฺธมฺมิกานํ น กปฺปนฺติ
 อภูตาโรจนฺรูปยสฺโวกาเรหิ อุปฺปนฺนปจฺจยสฺทิสาว โหฺนฺตีติ ๕

ดู ส่วนว่า **ทูตกมม** อ.กรรมของภิกษุผู้เป็นทูต **คิหิ** ของคฤหัสถ์ ท. (**ปณฺทิตฺเตน**)
 อັນบัณฑิต **เวทิตพพิ** ฟังทราบ **วิตุถารโต** โดยพิสดาร **กุลทฺสกกสิกฺขาปทวณฺณนาย**
 ในอรรถกถาแห่งกุลทฺสกกสิกฺขาปท ๕ **ปน** ก็ **สงฺเขโป** อ.ความสังเขป **เอตถ (มฺงฺคฺลตฺถ-**
ทฺิปนฺธิ) ในมัจจลตฺถทฺิปนฺธิ **อญฺ** นี้ ๕ (**ภิกขุณา**) **สาสนํ สมฺปฏฺิจฺจิตฺตุมฺปิ** อ.อัน-
 อันภิกษุ-รับ ซึ่งข่าวสาสน์ก็ดี (**ภิกขุณา** **สาสนํ**) **อาโรเจตฺตุมฺปิ** อ.อัน-อันภิกษุ-บอก
 ซึ่งข่าวสาสน์ก็ดี (**ชานน**) ของชน ท. **นฺวหนํ ๙** อิมสฺสิ เหล่านี้ **อิตฺติ** คือ “**สหฺธมฺมิกา**
 อ.สหฺธมฺมิกท. **ปญฺจ ๕ (จ)** ด้วย **ปณฺทฺูปลาโส** อ.บัณฑิต (จ) ด้วย **เวยฺยยาวจฺจกโร**
 อ.ไวยวัจจกร **อตฺตโน** ของตน (จ) ด้วย **มาตาปิตโร** อ.มารดาและบิดา ท. **จ** ด้วย”
วฏฺฏติ ย่อมควร ๕ **ดู** ส่วนว่า **กปฺปิยสาสนํ** **เอว** อ.สาสน์อันเป็นกปฺปิยะนั้นเกี่ยว
อญฺเณสฺ (ชานน) ของชน ท. เหล่าอื่น **วฏฺฏติ** ย่อมควร ๕ **ตฺสฺมา** เพราะเหตุนี้
กุกุกุจจ อ.ความรังเกียจ **สาสนเนสฺ** ในสาสน์ ท. **อีทิสฺสุ** อันเช่นนี้ **อิตฺติ** ว่า “**(ตฺมฺเห)**
 อ.ท่าน ท. **วณฺทถ** ของจกฺวายบงฺคม **ปาเท** ซึ่งพระบาท ท. **ภควโต** ของพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า **วจฺเนน** ตามคำ **มม** ของข้าพเจ้า” **อิตฺติ** ดังนี้ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **อิตฺติ** ว่า
 “**(ตฺมฺเห)** อ.ท่าน ท. **วณฺทถ** จงไหว **เจตฺย** ซึ่งพระเจตีย์ **ปฏฺิม** ซึ่งพระปฏิมา **โพธิ**
 ซึ่งต้นโพธิ์ **สงฺมตฺเถโร** ซึ่งพระเถระในสงฆ์” **อิตฺติ** ดังนี้ **อิตฺติ** ว่า “**(ตฺมฺเห)** อ.ท่าน ท.
กโรถ ของจกฺกระทำ **คณฺธปฺปฺนฺนุชฺ** ซึ่งการบูชาด้วยของหอมและดอกไม้ **เจตฺย** ที่
พระเจตีย์” **อิตฺติ** ดังนี้ **วา** หรือ **วา** หรือว่า **อิตฺติ** ว่า “**(ตฺมฺเห)** อ.ท่าน ท. **ภิกขุ** ยังภิกษุ
 ท. **สนฺนิปาเตถ** ของจกฺให้ประชุมกัน, **(มย์)** อ.ข้าพเจ้า ท. **ทสฺสาม** จกฺถวาย **ทาน**
 ซึ่งทาน, **(มย์)** อ.ข้าพเจ้า ท. **โสสุสาม** จกฺฟัง **ธมฺม** ซึ่งธรรม” **อิตฺติ** ดังนี้ (**ภิกขุณา**)
 อันภิกษุ **น กาทพพิ** ไม่ฟังกระทำ ๕ **ทิ** เพราะว่า **เอตานิ (สาสนานิ)** อ.สาสน์ ท.
 เหล่านี้ **กปฺปิยสาสนานิ** เป็นสาสน์อันเป็นกปฺปิยะ (**โหฺนฺติ**) ย่อมเป็น **คิทิกมมฺป-**
ปฏิสฺยตุตตานิ เป็นสาสน์อันเกี่ยวข้อด้วยการงานของคฤหัสถ์ (**โหฺนฺติ**) ย่อมเป็น **น**

หามิได้ ๓ ปน ก็ โย (ภิกขุ) อ.ภิกษุใด คเหตฺวา รับเอาแล้ว อญฺญํ (สาสน์) ซึ่ง
 สาส์นอื่น กบปิยสาสนโต จากสาส์นอันเป็นกบปิยะ อญฺเณสํ (ชานห์) ของชน ท.
 เหล่าอื่น คจฺจติ ย่อมไป, ทุกกฺกั อ.อาบัติทุกกฺก (โหติ) ย่อมมี (ตสฺส ภิกขุสฺส)
 แก่ภิกษุนั้น ปเท ปเท ในเท่าๆ ๓ ทุกกฺกั อ.อาบัติทุกกฺก (โหติ) ย่อมมี ตสฺส
 (ภิกขุสฺส) แก่ภิกษุนั้น ภูฏชโตปิ แม้ผู้ฉันอยู่ ลทุโรฆนํ ซึ่งโรฆนะอันตนได้แล้ว
 หิสฺสาย เพราะอาศัย ตํ กมฺมํ ซึ่งกรรมนั้น อชฺโฆหาเร อชฺโฆหาเร ในคำกลืนๆ ๓
 หิ จริงอยู่ อุปฺปนฺนปจฺจยา อ.ปัจจัยอันเกิดขึ้นแล้ว ท. กุลฺลทฺสกกมฺเมเน เพราะกรรม
 ของภิกษุผู้ประทุษร้ายซึ่งตระกูล น กบฺปนฺนติ ย่อมไม่สมควร สหฺรมฺมิกานํ แก่สห-
 ธรรมิก ท. ปญฺจนํ ๕ อุปฺปนฺนปจฺจยสทิสฺสา เป็นเช่นกับด้วยปัจจัยอันเกิดขึ้นแล้ว
 เทียว อฏฺฐาโรจนฺรูปิยสโฆหาเรหิ จากการอวดซึ่งอุตฺตริมนุสฺสธรรมอันไม่มีจริง และ
 การแลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะ ท. โหตุติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้แล ๓

ส่วนกรรมของภิกษุผู้เป็นทูตของพวกคฤหัสถ์ ฟังทราบโดยพิสดาร ในอรรถกถากุล-
 ทุสกลิกขาบท. ก็ความสังเขปในมังคลัตถกถาปีนี้ ดังนี้.

ภิกษุรับก็ดี บอกก็ดี ซึ่งสาส์นของบุคคล ๙ จำพวกเหล่านี้คือ สหธรรมิก ๕ ปณฺทพฺลส
 ๑ ไวยาจกรของตน ๑ มารดาบิดา ๒ ควรรอยู่. ส่วนของบุคคลเหล่านี้ เป็นสาส์นที่
 เป็นกบปิยะเท่านั้น จึงจะควร. เพราะฉะนั้น ภิกษุไม่ควรทำความรังเกียจในสาส์นเช่น
 นี้ว่า “ท่านทั้งหลาย จงถวายบังคมพระบาทยุคลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ตามคำของ
 ข้าพเจ้า” ดังนี้ก็ดี “ท่านทั้งหลาย จงไหว้พระเจดีย์ พระปฏิมา ต้นโพธิ์ พระสังฆเถระ”
 ดังนี้ก็ดี “ท่านทั้งหลาย จงทำการบูชาด้วยของหอมและดอกไม้ที่พระเจดีย์” ดังนี้ก็ดี
 “ท่านทั้งหลายจงเผด็จภิกษุทั้งหลายให้ประชุมกัน, พวกข้าพเจ้า จักถวายทาน จัก
 ฟังธรรม” ดังนี้ก็ดี. เพราะสาส์นเหล่านี้ เป็นสาส์นที่เป็นกบปิยะ ไม่เกี่ยวข้องกับยคติ-
 กรรม. ก็ภิกษุใด รับสาส์นอื่นจากสาส์นที่เป็นกบปิยะของบุคคลเหล่านี้ เดินไป ภิกษุ
 นั้น เป็นอาบัติทุกกฺกทุกๆ อย่างก้าว, ภิกษุนั้นแม้ริโฆคโรฆนะที่อาศัยกรรมนั้นได้มา
 ก็เป็นอาบัติทุกกฺกทุกๆ คำกลืน. แท้จริง ปัจจัยที่เกิดขึ้นเพราะกุลทุสกกกรรม ย่อมไม่
 ควรแก่สหธรรมิกทั้ง ๕ ย่อมเป็นเช่นกับปัจจัยที่เกิดขึ้น เพราะอวดอุตฺตริมนุสฺสธรรม
 อันไม่มีจริง และแลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะแล.

โย หิ ทุตกมฺมเวชชกมฺมาทีหิ อุปปนฺหนปปจฺจยํ ปริภุญฺชติ ตสฺส อาซีโว อปริสฺสุทฺโธ ๕
 ตสฺมา ภิกฺขุณา ปริสฺสุทฺธูปาเทเยว ปจฺจเย ปฏฺิเสวมาเนน อปริสฺสุทฺธูปาธา
 อาสีวิสสา วีย ปรีวชฺเชตพฺพา ๕

โย (ภิกฺขุ) หิ ทุตกมฺมเวชชกมฺมาทีหิ (อเนสนกมฺเมหิ) อุปปนฺหนปปจฺจยํ ปริภุญฺชติ, ตสฺส
 (ภิกฺขุสฺส) อาซีโว อปริสฺสุทฺโธ ๕ ตสฺมา ภิกฺขุณา ปริสฺสุทฺธูปาเท เอว ปจฺจเย ปฏฺิเสวมาเนน
 อปริสฺสุทฺธูปาธา (ปจฺจยา) อาสีวิสสา วีย ปรีวชฺเชตพฺพา ๕

หิ ก็ โย (ภิกฺขุ) อ.ภิกฺษุใด ปริภุญฺชติ ย่อมบริโภค อุปปนฺหนปปจฺจยํ ซึ่งปัจจย
 อันเกิดขึ้นแล้ว ทุตกมฺมเวชชกมฺมาทีหิ (อเนสนกมฺเมหิ) จากอเนสนกรรม ท. มีทุต
 กรรมและเวชกรรมเป็นต้น, อาซีโว อ.อาชีวะ ตสฺส (ภิกฺขุสฺส) ของภิกฺษุนั้น อปริ-
 สฺสุทฺโธ ชื่อว่าไม่บริสุทฺธแล้ว ๕ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ปจฺจยา) อ.ปัจจย ท. อปริ-
 สฺสุทฺธูปาธา อันมีการเกิดขึ้นอันไม่บริสุทฺธแล้ว ภิกฺขุณา อันภิกฺษุ ปฏฺิเสวมาเนน
 ผู้เสพอยู่ ปจฺจเย ซึ่งปัจจย ท. ปริสฺสุทฺธูปาเท เอว อันมีการเกิดขึ้นอันบริสุทฺธแล้ว
 นั้นเทียว ปรีวชฺเชตพฺพา ฟังเว้นรอบ อาสีวิสสา วีย ราวกะ อ.อสรพิษ ท. ๕

ก็ภิกฺษุใดย่อมบริโภคปัจจยที่เกิดขึ้นจากอเนสนกรรมมีทุตกรรมและเวชกรรมเป็นต้น,
 อาชีวะของภิกฺษุนั้น ชื่อว่าไม่บริสุทฺธ. เพราะฉะนั้น ภิกฺษุผู้เมื่อจะเสพปัจจยทั้งหลาย
 ที่บริสุทฺธอย่างเดียว ฟังเว้นปัจจยที่มีการเกิดขึ้นที่ไม่บริสุทฺธ ดุจอสรพิษทั้งหลายเสีย.

[๑๘๓] ตทฺุภยญฺจ “อปริคฺคหิตฐตฺถงฺคสฺส สงฺฆโต วา คณฺโต วา ฆมฺมเทสนาทีหิ จสฺส
 คฺุณฺเหิ ปสนฺนํ คิหิํ สนฺติกา อุปปนฺนา ปจฺจยา ปริสฺสุทฺธูปาธา นาม,
 ปิณฺฑปาตจริยาทีหิ ปน อติปริสฺสุทฺธูปาธาเยว ๕ ปริคฺคหิตฐตฺถงฺคสฺส ปิณฺฑปาต-
 จริยาทีหิ ฐตฺถคฺุณฺเ จสฺส ปสนฺนํ สนฺติกา ฐตฺถกนิยมานุโลเมน อุปปนฺนา ปจฺจยา
 ปริสฺสุทฺธูปาธา นามาทิ วิสฺสุทฺธิมคฺุเค วุตฺตํ ๕

(พุทธโฆสจาริเยน) ตทฺุภยํ จ “อปริคฺคหิตฐตฺถงฺคสฺส (ภิกฺขุสฺส) สงฺฆโต วา คณฺโต วา (จ)
 ฆมฺมเทสนาทีหิ จ อสฺส (ภิกฺขุสฺส) คฺุณฺเหิ ปสนฺนํ คิหิํ สนฺติกา อุปปนฺนา ปจฺจยา
 ปริสฺสุทฺธูปาธา นาม, ปิณฺฑปาตจริยาทีหิ (สมณฺวตฺเตหิ อุปปนฺนา ปจฺจยา) ปน
 อติปริสฺสุทฺธูปาธา เอว ๕ ปริคฺคหิตฐตฺถงฺคสฺส (ภิกฺขุสฺส) ปิณฺฑปาตจริยาทีหิ (สมณฺวตฺเตหิ จ)

[๑๘๔] ปรีสุทธรูปปาทวจนเนน ฌมมเทศนาทีนั ปรีสุทธาสาขสมมุจจันตา ทีปียตีติ ฌมม-
เทศนาทีหิ จสฺส คฺุณเหีติ วุตตํ ๕ อาทิสทฺเทเนน พาทุสจจวตตปรีปุรณอิริยาปถ-
สมฺปตฺติยาที คหิตํ ๕ ฐุตคฺุณเ จสฺสาติ เอตถาปี เอเสว นโย ๕ ปิณฺฑปาตจริยาทีหิตี
อาทิสทฺเทเนน มิตตสฺหชฺชปฺสฺกุลจริยาที คหิตํ ๕ ฐุตฺตคฺุณเฆมาหุโลเมนาติ ตนตฺฐตฺตค-
นียมิตาย ปฏฺิปปตฺติยา อนุโลมวเสน อวิโกปนวเสนนาติ ตมฺมุฏฺิگانโย ๕

“(พุทธโฆสจริเยน) ปรีสุทธรูปปาทวจนเนน ฌมมเทศนาทีนั (คุณานั) ปรีสุทธาสาขสมมุจจันตา
ทีปียตี อิติ (พุทธโฆสจริเยน) ‘ฌมมเทศนาทีหิ จสฺส คฺุณเหีติ (วจนั) วุตตํ ๕ (พุทธโฆสา-
จริเยน) อาทิสทฺเทเนน พาทุสจจวตตปรีปุรณอิริยาปถสมฺปตฺติยาที (คุณชาตํ) คหิตํ ๕ ‘ฐุตคฺุณเ
จสฺสาติ เอตถาปี (วจนเ) เอโส เอว นโย ๕ (พุทธโฆสจริเยน) ‘ปิณฺฑปาตจริยาทีหิตี (เอตถ
ปเท) อาทิสทฺเทเนน มิตตสฺหชฺชปฺสฺกุลจริยาที (คุณชาตํ) คหิตํ ๕ ‘ฐุตฺตคฺุณเฆมาหุโลเมนาติ
(ปทสฺส) ‘ตนตฺฐตฺตคฺุณเฆมาหุโลเมนาติ ปฏฺิปปตฺติยา อนุโลมวเสน (ตนตฺฐตฺตคฺุณเฆมาหุโลเมนาติ ปฏฺิปปตฺติยา)
อวิโกปนวเสน’ (อติ อตฺถโ)” อิติ ตมฺมุฏฺิگانโย ๕

ตมฺมุฏฺิگانโย อ.นัยแห่งฎีกาปกรณ์วิเสสชื่อว่าวิสุทธีมรรคนั้น อิติ ว่า “ฌมมเทศนาทีนั
(คุณานั) ปรีสุทธาสาขสมมุจจันตา อ.ความที่ แห่งคุณ ท. มีการแสดงซึ่งธรรมเป็นต้น
เป็นคุณอันอาศัยซึ่งความบริสุทธิ์เป็นสมมุจจัน (พุทธโฆสจริเยน) อันพระพุทธ-
โฆสจริเยน ทีปียตี ย่อมแสดง ปรีสุทธรูปปาทวจนเนน ด้วยการกล่าวซึ่งปัจจัยอันมี
การเกิดขึ้นบริสุทธิ์ อิติ เพราะเหตุนั้น (วจนั) อ.คำ ‘ฌมมเทศนาทีหิ จสฺส คฺุณเหีติ
ว่า ‘ฌมมเทศนาทีหิ จสฺส คฺุณเหี’ ดังนี้ (พุทธโฆสจริเยน) อันพระพุทธโฆสจริเยน
วุตตํ กล่าวแล้ว ๕ พาทุสจจวตตปรีปุรณอิริยาปถสมฺปตฺติยาที (คุณชาตํ) อ.คุณ
ชาต มีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสุตะมาก การยังวัตรให้เต็มรอบ และความถึงพร้อม
ด้วยอิริยาปถเป็นต้น (พุทธโฆสจริเยน) อันพระพุทธโฆสจริเยน คหิตํ ถือเอาแล้ว
อาทิสทฺเทเนน ด้วยอาทิสทฺทํ ๕ นโย อ.นัย ‘ฐุตคฺุณเ จสฺสาติ เอตถาปี (วจนเ)
ในคำมั่นนี้ว่า ‘ฐุตคฺุณเ จสฺส’ ดังนี้ เอโส เอว นั้นนัเทียว ๕ มิตตสฺหชฺชปฺสฺกุลจริยาที
(คุณชาตํ) อ.คุณชาต มีมิตร ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีใจดี และวัตรมีการประพฤติ
ซึ่งบังสุกุลเป็นต้น (พุทธโฆสจริเยน) อันพระพุทธโฆสจริเยน คหิตํ ถือเอาแล้ว
อาทิสทฺเทเนน ด้วยอาทิสทฺทํ ‘ปิณฺฑปาตจริยาทีหิตี (เอตถ ปเท) ในบทนี้ว่า
‘ปิณฺฑปาตจริยาทีหิตี’ ดังนี้ ๕ (อตฺถโ) อ.อรรถ (อติ) ว่า ‘อนุโลมวเสน ด้วยสามารถ

แห่งอนุโลม ปฏิบัติตาม ข้อปฏิบัติ **ตบตบตบตบตบตบตบ** อันมีการกำหนดตาม รุจกคณนั้นๆ (**ตบตบตบตบตบตบตบ ปฏิบัติตาม**) อภิโกปนวเสน คือว่าด้วยสามารถ แห่งการยังข้อปฏิบัติอันมีการกำหนดตามรุจกคณนั้นๆไม่ให้กำเริบ’ (**อติ**) ดังนี้ (**ปทสส**) แห่งบท ‘**ตบตบตบตบตบตบตบ** ว่า ‘ตบตบตบตบตบตบตบ’ ดังนี้” **อติ** ดังนี้ ฯ

นัยอันมาในฎีกาปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคนั้นว่า “ความที่ผู้คุณมีการแสดงธรรมเป็นต้น เป็นคุณอันอาศัยความบริสุทธิ์เป็นสมุฏฐาน พระพุทธโฆษาจารย์แสดงด้วยกล่าวถึง ปัจจัยที่มีความเกิดขึ้นอันบริสุทธิ์ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ‘**ธมฺมเทศนาทีหิ จสฺส คฺกุณฺเห**’ ดังนี้. ความเป็นพหูสูต การบำเพ็ญวัตร และความถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ เป็นต้น ท่านถือเอาด้วยอาทิศัพท์. แม้ในคำว่า ‘**ตบตบตบตบตบตบ**’ นี้ ก็นัยนี้เหมือนกัน. มิตร บุคคลผู้มีใจดี และวัตรมีประพฤติดังสุกุลเป็นต้น ท่านถือเอาด้วยอาทิศัพท์ใน บทว่า ‘**ปญฺหฺพาทจริยาทีหิ**. บทว่า ‘**ตบตบตบตบตบตบตบ**’ คือว่าด้วยสามารถอนุโลม ได้แก่ด้วยสามารถไม่ขัดขวางต่อข้อปฏิบัติอันนิยามตามรุจกคณนั้นๆ”.

[๑๘๕] อาชีวปารีสฺฐิตีลลฺล อเนสนํ ปหาย ฐมฺเมน สเมน ปจฺจเย อฺปฺปาเทนตสฺส ปริเยสนาย สฺทฺทตฺตา **ปฺริเยญฺจิสฺฐิตี** อญฺจกถาจริเยหิ วุตฺตํ ฯ

อาชีวปารีสฺฐิตีลลฺล หิ (ภิกขุสฺส) อเนสนํ ปหาย ฐมฺเมน สเมน ปจฺจเย อฺปฺปาเทนตสฺส (อาชีว- ปารีสฺฐิตีลลฺล) ปริเยสนาย สฺทฺทตฺตา “**ปฺริเยญฺจิสฺฐิตี** อญฺจกถาจริเยหิ วุตฺตํ ฯ

หิ ก็ **อาชีวปารีสฺฐิตีลลฺล** อ.อาชีวปารีสฺฐิตีลล **อญฺจกถาจริเยหิ** อันพระอรธกถา- จารย์ ท. วุตฺตํ กล่าวแล้ว “**ปฺริเยญฺจิสฺฐิตี** ว่า “**ปฺริเยญฺจิสฺฐิตี**” ดังนี้ (**อาชีวปารีสฺฐิตี- ลลฺล**) **ปริเยสนาย สฺทฺทตฺตา** เพราะความที่ แห่งอาชีวปารีสฺฐิตีลล เป็นศีลอัน หมดจดแล้ว ด้วยการแสวงหา (ภิกขุสฺส) ของภิกษุ **อเนสนํ ปหาย ฐมฺเมน สเมน ปจฺจเย อฺปฺปาเทนตสฺส** ผู้ละ ซึ่งอเนสนะ ยังปัจจัย ท. ให้เกิดขึ้นอยู่ โดยธรรม โดย สม่่าเสมอ ฯ

ก็อาชีวปารีสฺฐิตีลล พระอรธกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า “**ปฺริเยญฺจิสฺฐิตี**” เพราะว่ บริสุทธิ์ได้ด้วยการแสวงหา ของภิกษุผู้ละอเนสนะ ทำปัจจัยทั้งหลายให้เกิดขึ้นอยู่ โดยธรรม โดยสม่่าเสมอ.

ตตถ อเนสนนหฺตติ อยฺยตฺตํ เอสํนํ ยถาวุตฺตเวชชกมฺมาทิวเสน จ กุหนาทิวเสน จ
 อปฺปฏฺฐิรูปํ ปจฺจยปริเยสนํ ฯ ปหายาติ วชฺเชตฺวา อกตฺวาติ อตฺโถ ฯ

ตตถ (ปเทศุ) “อเนสนนหฺตติ (ปทสฺส) “อยฺยตฺตํ เอสํนํ ยถาวุตฺตเวชชกมฺมาทิวเสน จ กุหนาทิว-
 วเสน จ อปฺปฏฺฐิรูปํ ปจฺจยปริเยสนํ” (อิตติ อตฺโถ) ฯ “ปหายาติ (ปทสฺส) “วชฺเชตฺวา” (อิตติ
 อตฺโถ), “อกตฺวาติ อตฺโถ ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “เอสนํ อ.การแสวงหา อยฺยตฺตํ อันไม่สมควรแล้ว ปจฺจย-
 ปริเยสนํ คือว่า อ.การแสวงหาซึ่งปัจจัย อปฺปฏฺฐิรูปํ อันไม่เหมาะสม ยถาวุตฺต-
 เวชชกมฺมาทิวเสน จ ด้วยสามารถแห่งอเนสนะมีเวชกรรมตามที่ถูกกล่าวแล้ว
 เป็นต้นด้วย กุหนาทิวเสน จ ด้วยสามารถแห่งวจิฑุจิริตมีการหลอกลวงเป็นต้นด้วย”
 (อิตติ) ดังนี้ ตตถ (ปเทศุ) “อเนสนนหฺตติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า
 “อเนสนํ” ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “วชฺเชตฺวา เว้นแล้ว, อตฺโถ อ.อธิบาย
 อิตติ ว่า “อกตฺวา ไม่กระทำแล้ว” อิตติ ดังนี้, (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “ปหายาติ
 ว่า “ปหาย” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “อเนสนํ” ความว่า การแสวงหาที่ไม่ควร คือการแสวงหา
 ปัจจัยที่ไม่เหมาะสม ด้วยสามารถอเนสนะมีเวชกรรมตามที่กล่าวไว้แล้วเป็นต้น และ
 ด้วยสามารถวจิฑุจิริตมีการหลอกลวงเป็นต้น. บทว่า “ปหาย” แปลว่า เว้น, อธิบาย
 ว่า ไม่ทำ.

.....
 ตสฺมา ภิกฺขุณา นาม อาชีว์ โสเรนฺเตน จินฺนภตฺเตนาปิ อนेสนนาย จิตฺตมฺปิ น
 อุปฺปาเตตฺพุพฺ, ปเคว กายวจิวิปฺนหฺตํ จิรคฺคุมฺพวาสิณา มหาติสฺสตุเถเรน วिय ฯ

ตสฺมา ภิกฺขุณา นาม อาชีว์ โสเรนฺเตน จินฺนภตฺเตนาปิ อนेสนนาย จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเตตฺพุพฺ,
 ปเคว (ภิกฺขุณา) กายวจิวิปฺนหฺตํ (น อุปฺปาเตตฺพุพฺ), (ภิกฺขุณา) จิรคฺคุมฺพวาสิณา มหาติสฺสตุ-
 เถเรน วिय (ภวิตฺพุพฺ) ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุฉะนั้น จิตฺตมฺปิ แม้ อ.จิต อเนสนนาย ในการแสวงหาอันไม่สมควร
 ภิกฺขุณา นาม ชื่อว่าอันภิกษุ อาชีว์ โสเรนฺเตน ผู้เมื่อ ยังอาชีวะ ให้หมดจด

ฉันทุเตนหยาปี แม้มิภักตรอันตัดขาดแล้ว น อุปปาเทตพัพพ์ ไม่พึงให้เกิดขึ้น, ปเควจะป่วยกล่าวไปไย กายวจิวิปฺพนหฺกิตฺติ อ.ความดีนรนทางกายและทางวาจา (ภิกขุหา) อันภิกษุ (น อุปปาเทตพัพพ์) ไม่พึงให้เกิดขึ้น, (ภิกขุหา) อันภิกษุ มหาตีสฺสตุเถเรน วีย เป็นรราวกะว่าพระมหาตีสสผู้เถระ จิรคฺมุพฺวาสิหา ผู้อยู่ในจิรคฺมุพฺวิหารโดยปกติ (ภวิตพัพพ์) พึงเป็น ฯ

เพราะฉะนั้น ธรรมดาภิกษุเมื่อจะทำอาชีวะให้หมดจด แม้อุดอาหาร ก็ไม่พึงทำแม้จิตในการแสวงหาอันไม่สมควรให้เกิดขึ้น, จะป่วยกล่าวไปไยถึงความดีนรนทางกายและวาจาเล่า, ภิกษุพึงเป็นดุจพระมหาตีสสเถระ ผู้อยู่ในจิรคฺมุพฺวิหาร.

[๑๘๖] โส กิร ทุพฺภิกฺขกาเล มคฺคํ คจฺจนฺโต ฆตฺตจฺเจเทเน มคฺคกิลฺมเถเน จ กิลฺนฺตกาโย ทุพฺพลโ อญฺจตรสฺส ผลิตฺมพฺรฺกฺขสฺส มฺมุเล นิปฺชฺชิตฺติ ฯ พฺพฺหฺนฺนิ อมฺพฺผลานิ ตหฺมํ ตหฺมํ ปตฺนฺตติ ฯ อเถโก วุฑฺฒตโร อุปาสโก เถโร ทิสฺวา ปริสฺสมํ ฆตฺวา อมฺพฺพานํ ปาเยตฺวา อตฺตโน ปิฏฺฐิจฺฉิ อโรเปตฺวา วสนฺนฺจฺฉานํ เนติ ฯ เถโร

“น ปิตา นปี เต มาตา น ญาติ นปี พนฺชฺวา
 กโรเต ตาทิสฺ กิจฺจํ สีลวฺนฺตสฺส การณฺตติ

อตฺตทานํ โโอวทิตฺวา วิปฺสฺสนํ วฑฺฒเฉตฺวา ตสฺส ปิฏฺฐิจฺฉิตฺโต เอว อรหฺตฺตํ ปาปฺถฺนิตฺติ ฯ

กิร ได้ยินว่า โส (มหาตีสฺสตุเถโร) อ.พระมหาตีสสผู้เถระนั้น คจฺจนฺโต เมื่อไป มคฺคํ สู่หนทาง ทุพฺภิกฺขกาเล ในกาลแห่งภิกษาอันบุคคลหาได้โดยยาก กิลฺนฺตกาโย ผู้มีร่างกายอันบอบช้ำแล้ว ฆตฺตจฺเจเทเน (จ) เพราะการตัดขาดซึ่งภักตรด้วย มคฺคกิลฺมเถเน จ เพราะความลำบากในหนทางด้วย ทุพฺพลโ เป็นผู้กำลังอันโทษประทุษร้ายแล้ว (ฆตฺวา) เป็น นิปฺชฺชิตฺติ นอนแล้ว มฺมุเล ที่โคน ผลิตฺมพฺรฺกฺขสฺส ของต้นมะม่วงอันผลัดผลแล้ว อญฺจตรสฺส ต้นไต้ต้นหนึ่ง ฯ อมฺพฺผลานิ อ.ผลของมะม่วง ท. พฺพฺหฺนฺนิ มาก ปตฺนฺตติ ย่อมหล่น ตหฺมํ ตหฺมํ (จาเน) ในที่นั้นๆ ฯ อถ ครั้งนั้น เอโก อุปาสโก อ.อุปาสกคนหนึ่ง วุฑฺฒตโร ผู้แก่กว่า ทิสฺวา เห็นแล้ว เถโร ซึ่งพระเถระ ฆตฺวา รู้แล้ว ปริสฺสมํ ซึ่งความเมื่อยล้า (ตํ เถโร) ยังพระเถระนั้น ปาเยตฺวา

ให้ดื่มแล้ว อมพพาน์ ซึ่งน้ำปานะอันบุคคลกระทำแล้วด้วยมะม่วง อาโรเปตฺวา ยกขึ้นแล้ว ปิฎฺฐิ สู่หลัง อดฺตโน ของตน เหนติ ย่อมนำไป วสหนฺภูจฺจํ สู่ที่เป็นที่อยู่ที่อยู่ ๗ เถโร อ.พระเถระ โอวาทิตฺวา กล่าวสอนแล้ว อดฺตํ ซึ่งตน อิติ ว่า

“(อัย อฺุปาสโก) อ.อุบาสกนี้ ปิตา เป็นบิดา (เต) ของท่าน (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้, (อัย อฺุปาสโก) อ.อุบาสกนี้ มาตา เป็นมารดา เต ของท่าน (โหติ) ย่อมเป็น นปิ แม้หามิได้, (อัย อฺุปาสโก) อ.อุบาสกนี้ ฌาติ เป็นญาติ (เต) ของท่าน (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้, (อัย อฺุปาสโก) อ.อุบาสกนี้ พุรฺรฺวา เป็นพวกพ้อง (เต) ของท่าน (โหติ) ย่อมเป็น นปิ แม้หามิได้, (อัย อฺุปาสโก) อ.อุบาสกนี้ กโรเต ย่อมกระทำ กิจจํ ซึ่งกิจ ตาทิสํ อันเช่นนั้น การณา เพราะเหตุ (เต) แห่งท่าน สีลวนฺตฺสฺส ผู้มีศีล” อิติ ดังนี้

วิปสฺสํ ยังวิปัสสนา วฑฺฒเตฺวา ให้เจริญแล้ว ปิฎฺฐิโคโต เอว ผู้ไปแล้วบนหลัง ตสฺส (อฺุปาสกสฺส) ของอุบาสกนั้นนั่นเทียว ปาปฺุณิ บรรลุแล้ว อรหฺตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ ๗

ดังได้สดับมา ในคราวทูปภิกขภย พระมหาตีสสเถระนั้น เดินทางไป มีกายบอบช้ำ อ่อนแรง เพราะขาดอาหาร และเพราะลำบากในหนทาง จึงนอนที่โคนต้นมะม่วง ซึ่งผลัดผลต้นหนึ่ง. ผลมะม่วงเป็นอันมากหล่นอยู่ในที่นั้นๆ. ครั้งนั้น อุบาสกผู้เฒ่าคนหนึ่ง พบพระเถระ รู้ว่าเมื่อยล้า จึงให้พระเถระดื่มน้ำปานะมะม่วงแล้ว ยกขึ้นสู่หลังของตน นำไปสู่ที่ที่อยู่. พระเถระกล่าวสอนตนว่า

“อุบาสกนี้ มิใช่บิดา มิใช่มารดา, มิใช่ญาติ, มิใช่พวกพ้องของ ท่าน, เขาทำกิจเช่นนั้น เพราะเหตุแห่งท่านมีศีล” ดังนี้

เจริญวิปัสสนา อยู่บนหลังของอุบาสกนั้นนั่นเอง บรรลุพระอรหันต์แล้ว.

.....

วิสุทธิมคฺคฎีกายํ อมฺพชาทกมฺหาติสฺสตุเถรวตฺถุ ๗

อมฺพชาทกมฺหาติสฺสตุเถรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพระมหาติสสะผู้เถระผู้ฉันซึ่งมะม่วง
(อาคตฺ) มาแล้ว **วิสุทธิมคฺคฎีกายํ** ในฎีกาแห่งปกรณ์วิเสสชื่อว่าวิสุทธิมรรค ๗

เรื่องพระมหาติสสะเถระผู้ฉันมะม่วง มาในฎีกาปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค.

[๑๘๗] ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลนฺตุ ปจฺจเวกฺขณฺน สฺขุฉนฺโต “ปจฺจเวกฺขณฺสฺสุทฺธิ อฏฺฐกถาจริเยหิ
วฺตุตฺ” ๗

ตุ ส่วนว่า **ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีล** อ.ปัจจยสันนิสสิตศีล **อฏฺฐกถาจริเยหิ** อันพระอรธก
กถาจารย์ ท. **วฺตุตฺ** กล่าวแล้ว “**ปจฺจเวกฺขณฺสฺสุทฺธิ**” ว่า “**ปจฺจเวกฺขณฺสฺสุทฺธิ**” ดังนี้
สฺขุฉนฺโต เพราะความหมดจด **ปจฺจเวกฺขณฺน** ด้วยการพิจารณา ๗

ส่วนปัจจยสันนิสสิตศีล พระอรธกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า “**ปจฺจเวกฺขณฺสฺสุทฺธิ**”
ดังนี้ เพราะบริสุทธิ์ได้ด้วยการพิจารณา.

ตสฺมา อปจฺจเวกฺขิตปริโกเค อาทีนฺวํ สมฺปสฺสนฺเตน ปจฺจยา ปจฺจเวกฺขิตพฺพา ๗

ตสฺมา (ภิกฺขุณา) อปจฺจเวกฺขิตปริโกเค อาทีนฺวํ สมฺปสฺสนฺเตน ปจฺจยา ปจฺจเวกฺขิตพฺพา ๗

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น **ปจฺจยา** อ.ปัจจย ท. (ภิกฺขุณา) อันภิกษุ **สมฺปสฺสนฺเตน**
ผู้พิจารณาเห็นอยู่ **อาทีนฺวํ** ซึ่งโทษ **อปจฺจเวกฺขิตปริโกเค** ในการบริโภคซึ่งปัจจย
อันไม่ถูกพิจารณาแล้ว **ปจฺจเวกฺขิตพฺพา** พึงพิจารณา ๗

เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อพิจารณาเห็นโทษในการบริโภคปัจจยที่ไม่ได้พิจารณา พึง
พิจารณาปัจจยทั้งหลายเสีย.

ปุพฺพเพ กิร ภิกขุ เยภฺยุเยน อปฺจฺเจวฺกฺขิตฺวา จตฺตารโ ปจฺเจเย ปรีภฺยชฺชชฺตา นีรย-
 ตีรจฺจนโยนิโต น มุจฺจนฺติ ฯ สตุถา ตมตฺถํ ฅตฺวา “ภิกฺขเว ภิกฺขุหา นาม
 จตฺตารโ ปจฺเจเย อปฺจฺเจวฺกฺขิตฺวา ปรีภฺยชฺชิตฺตํ น วฏฺฏติ, ตสฺมา อีโต ปฏฺจาย
 ปจฺเจวฺกฺขิตฺวา ปรีภฺยชฺชเยยฺยาถาติ วตฺวา ปจฺเจวฺกฺขณฺวิธึ ทสฺเสนฺโต “อิธ ปน
 ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปฏฺิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏฺิสเวตฺติตฺตาทินา นเยน ตนฺตี จเปตฺวา
 อปฺจฺเจวฺกฺขิตฺปริภฺโกโค นาม หลาหลวิสปริภฺกสทิสฺ, โปราณกาปิ อปฺจฺเจวฺกฺขิตฺวา
 โทสํ อชานิตฺวา วิสํ ปรีภฺยชฺชิตฺวา มหาทุกฺขํ อนุภฺวีสุติ วตฺวา อตีตํ อหริ

กิร ได้ยินว่า ภิกขุ อ.ภิกษุ ท. ปุพฺพเพ ในกาลก่อน อปฺจฺเจวฺกฺขิตฺวา ไม่พิจารณาแล้ว
 เยภฺยุเยน โดยมาก ปรีภฺยชฺชชฺตา บริภฺกคอยู่ ปจฺเจเย ซึ่งปัจจัย ท. จตฺตารโ ๔ น
 มุจฺจนฺติ ย่อมไม่พ้น นีรยตีรจฺจนโยนิโต จากนรกและกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉาน ฯ
 สตุถา อ.พระศาสดา ฅตฺวา ทรงทราบแล้ว ตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น วตฺวา ตรัสแล้ว
 อิติ ว่า “ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ภิกฺขุหา นาม จตฺตารโ ปจฺเจเย อปฺจฺเจวฺกฺขิตฺวา
 ปรีภฺยชฺชิตฺตํ อ.อัน- ชื่ออันภิกษุ ไม่พิจารณาแล้ว ซึ่งปัจจัย ท. ๔ -บริภฺกค น วฏฺฏติ
 ย่อมไม่ควร, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ตุมฺเห) อ.เธอ ท. ปจฺเจวฺกฺขิตฺวา พิจารณาแล้ว
 ปรีภฺยชฺชเยยฺยาถ พึงบริภฺกค ปฏฺจาย จำเดิม อีโต (กาลโต) แต่กาลนี้” อิติ ดังนี้
 ทสฺเสนฺโต เมื่อทรงแสดง ปจฺเจวฺกฺขณฺวิธึ ซึ่งวิธีแห่งการพิจารณา จเปตฺวา ทรงตั้ง
 ไว้แล้ว ตนฺตี ซึ่งแบบแผน นเยน โดยนัย อิติอาทินา เป็นต้นว่า “ภิกฺขเว ดูก่อน
 ภิกษุ ท. ปน ก็ ภิกษุ อ.ภิกษุ อิธ (ธมฺมวินเย) ในธรรมวินัยนี้ ปฏฺิสงฺขา พิจารณา
 แล้ว โยนิโส โดยปัญญาอันแยบคาย ปฏฺิสเวตฺติ ย่อมเสพ จีวรํ ซึ่งจีวร” อิติ ดังนี้
 วตฺวา ตรัสแล้ว อิติ ว่า “อปฺจฺเจวฺกฺขิตฺปริภฺโกโค นาม ชื่อ อ.การบริภฺกคซึ่งปัจจัยอัน
 ไม่พิจารณาแล้ว หลาหลวิสปริภฺกสทิสฺ เป็นเช่นกับด้วยการบริภฺกคซึ่งยาพิษอัน
 ร้ายแรง (โหติ) ย่อมเป็น, โปราณกาปิ แม้ อ.คนโบราณ ท. อปฺจฺเจวฺกฺขิตฺวา ไม่
 พิจารณาแล้ว อชานิตฺวา ไม่รู้แล้ว โทสํ ซึ่งโทษ ปรีภฺยชฺชิตฺวา บริภฺกคแล้ว วิสํ ซึ่ง
 ยาพิษ อนุภฺวีสุ เสวยแล้ว มหาทุกฺขํ ซึ่งความทุกข์ใหญ่” อิติ ดังนี้ อหริ ทรงนำ
 มาแล้ว อตีตํ (วตฺถุ) ซึ่งเรื่อง อันเป็นไปล่วงแล้ว ...

ดังได้สดับมา ภิกษุทั้งหลายในกาลก่อน โดยมากไม่พิจารณาแล้วบริภฺกคปัจจัย ๔ จึง
 ไม่พ้นจากนรก และกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน. พระศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าภิกษุไม่พิจารณา แล้วบริโภคปัจจัย ๔ ไม่ควร, เพราะฉะนั้น ตั้งแต่
 นี้ไป เธอทั้งหลายพึงพิจารณา แล้วจึงบริโภค” ดังนี้ เมื่อจะทรงแสดงปัจเจกชนวิธี
 ทรงวางแบบไว้โดยนัยเป็นต้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดย
 ปัญญาแล้ว จึงเสพจีวร” ดังนี้ ตรัสว่า “ชื่อว่าการบริโภคปัจจัยที่ยังมิได้พิจารณา ย่อม
 เป็นเช่นกับบริโภคยาพิษอันแรงกล้า, แม้คนโบราณทั้งหลาย ไม่พิจารณา ไม่รู้โทษ
 แล้วบริโภคยาพิษ เสวยทุกข์อย่างใหญ่” ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ...

[๑๘๘] อดีตเต พาราณสี ยัม โพรสิสตุโต มหาโกโค อุกุขรุตุโต อโหสิ ๗ อถาปโร ภูฏกุขรุตุโต
 เตน สหุธิ กิพนุโต อตุตโน ชเย วตุตมาเน กิพามณุทลัม น ภินุทติ ปราชยกาเล
 ปน อุกุขัม มุเช ปกุชิปีตุวา “อุกุโข นญุจติ กิพามณุทลัม ภินุทิตวา ปกุคามิ ๗
 โพรสิสตุโต ตมตุถัม ฌตุวา อุกุเช คเหตุวา ฌรัม คนตุวา หลาหลวิเสน รชิตวา
 ปุนปุณฺณัม สุกุขาเปตุวา เต อาทาย ตสฺส สนุติกัม คนตุวา กิพติ ๗ โส กิพนุโต
 อตุตโน ปราชยกาเล เอกัม อุกุขัม มุเช ปกุชิปีตุวา วิสเวคมุจฺฉิตโต อุกุชินิ
 ปริวตุเตตุวา ขนุธิ นามेतวา ปติ ๗ โพรสิสตุโต ตสฺส ชีวิตัม ทาตุกาโม โอสธ-
 ปริภาวิตัม วมนเภสชฺชัม ทตุวา วเมตุวา ตัม อโรคัม กตุวา “ปุน เหวรูปัม มา
 อกาสิตี โอวาทำ อทาสิ ๗

อดีตเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว โพรสิสตุโต อ.พระโพธิสัตว์ อุกุขรุตุโต เป็นนักเลง
 สกา มหาโกโค ผู้มีโภคะมาก อโหสิ ได้มีแล้ว พาราณสี ยัม ในเมืองพาราณสี ๗
 อด ครั้งนั้น ภูฏกุขรุตุโต อ.นักเลงสกาโกง อปโร อื่นอีก กิพนุโต เมื่อเล่น สหุธิ
 กับ เตน (โพรสิสตุเตน) ด้วยพระโพธิสัตว์นั้น, ชเย ครั้นเมื่อชยชนะ อตุตโน ของ
 ตน วตุตมาเน เป็นไปอยู่, น ภินุทติ ย่อมไม่ทำลาย กิพามณุทลัม ซึ่งวงแห่งการ
 เล่น, ปน แต่ว่า (โส ภูฏกุขรุตุโต) อ.นักเลงสกาโกงนั้น ปกุชิปีตุวา ใส่เข้าไปแล้ว
 อุกุขัม ซึ่งลูกสกา มุเช ในปาก ปราชยกาเล ในกาลเป็นที่พ่ายแพ้ (วตุวา) กล่าว
 แล้ว อดิตีว่า “อุกุโข อ.ลูกสกา นญุจ ฌิบหายแล้ว” อดิตี ดังนี้ ภินุทิตวา ทำลายแล้ว
 กิพามณุทลัม ซึ่งวงแห่งการเล่น ปกุคามิ หลีกไปแล้ว ๗ โพรสิสตุโต อ.พระโพธิสัตว์
 ฌตุวา รู้แล้ว ตัม อตุถัม ซึ่งเนื้อความนั้น คเหตุวา ถือเอาแล้ว อุกุเช ซึ่งลูกสกา ท.
 คนตุวา ไปแล้ว ฌรัม สู้เรือน รชิตวา ย่อมแล้ว หลาหลวิเสน ด้วยยาพิษอย่างแรง-

กล้า (อกุเข) ยังลูกสกา ท. สุกขาเปตวา ให้แห้งแล้ว ปุณปุณฺโณ บ่อยๆ อาทาย
 ถือเอาแล้ว เต (อกุเข) ซึ่งลูกสกา ท. เหล่านั้น คนุตวา ไปแล้ว สหุติโก ผู้สำนัก
 ตสฺส (กุกฺกขชุตตสฺส) ของนักเลงสกาโกงนั้น กิพติ ย่อมเล่น ฯ โส (กุกฺกขชุตโต)
 อ.นักเลงสกาโกงนั้น กิพนโต เล่นอยู่ ปกฺขิปีตวา ใส่เข้าไปแล้ว อกุขฺ ซึ่งลูกสกา
 เอกํ ลูกหนึ่ง มุเข ในปาก ปราชยกาเล ในกาลเป็นที่ฟ่ายแพ้ อดตโน แห่งตน
 วิสเวคมุจฺฉิต สลบแล้วเพราะกำลังแห่งยาพิษ อกุขฺนิ ยังนัยน์ตา ท. ปรีวตเตตวา
 ให้เป็นไปรอบแล้ว ขนฺธํ ยังขันธ์ นามेतวา ให้น้อมไปแล้ว ปติ ล้มลงแล้ว ฯ
 โพรสิตโต อ.พระโพธิสัตว์ ทาตุกาโม เป็นผู้ใคร่เพื่ออันให้ ชีวิตํ ซึ่งชีวิต ตสฺส
 (กุกฺกขชุตตสฺส) แก่นักเลงสกาโกงนั้น (หุตฺวา) เป็น ทตฺวา ให้แล้ว วมฺนภสฺสชฺชํ
 ซึ่งยาเป็นเครื่องสํารอก โอสฺสปริภาวิตํ อันบุคคลดองแล้วด้วยโอสถ (กุกฺกขชุตฺตํ)
 ยังนักเลงสกาโกง วเมตฺวา ให้สํารอกแล้ว กตฺวา กระทำแล้ว ตํ (กุกฺกขชุตฺตํ) ซึ่ง
 นักเลงสกาโกงนั้น อโรคํ ให้เป็นผู้ไม่มีโรค อทาสิ ใต้ให้แล้ว โอวาทํ ซึ่งโอวาท อิติ
 ว่า “(ตุวํ) อ.ท่าน มา อทาสิ อย่าได้กระทำแล้ว (กมฺมํ) ซึ่งกรรม เอวรูปํ อันมีอย่าง
 นี้เป็นรูป ปุณฺ อิก” อิติ ดังนี้ ฯ

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ได้เป็นนักเลงสกา มีโรคสมบัตินมากในกรุงพาราณสี. ครั้งนั้น
 นักเลงสกาโกงอีกคนหนึ่ง กำลังเล่นกับพระโพธิสัตว์นั้น เมื่อตนมีชัย ก็ไม่ทำลายวง
 เล่น. แต่ในเวลาที่จะปราชัย ก็ใส่ลูกสกาไว้ในปากแสรังพูดว่า “ลูกสกาหาย” ทำลายวง
 เล่นแล้วก็หนีไป. พระโพธิสัตว์รู้เรื่องนั้นแล้ว ถือเอาลูกสกาไปเรื้อนแล้ว ย้อมด้วยยา-
 พิษอย่างแรงกล้า ตากให้แห้งแล้วแห้งอีก ถือเอาลูกสกาเหล่านั้นไปสำนักของนักเลง
 สกาโกงนั้นแล้วก็เล่นกัน. นักเลงสกาโกงนั้น กำลังเล่น ในเวลาที่ตนจะปราชัย ก็ใส่
 สกาลูกหนึ่งในปาก สลบไปด้วยกำลังยาพิษ กลอกนัยน์ตา คอพับล้มลง. พระโพธิสัตว์
 ปรารถนาจะให้ชีวิตแก่เขา จึงให้ยาสำหรับสํารอกที่ดองแล้วด้วยโอสถ ให้สํารอกออก
 มา ทำเขาให้หายจากโรค แล้วใต้ให้โอวาทว่า “ท่านอย่าได้ทำอย่างนี้อีก”.

.....
 เอกกนิปาทสฺส ทสมวคฺเค ลิตฺตชาตกาวณฺณนายํ อปจฺจเวกฺขณฺปริโภควตฺถุ ฯ

อปจฺจเวกฺขณฺปริโภควตฺถุ อ.เรื่องแห่งการบริโภคซึ่งปัจจัยอันไม่พิจารณา (อาคตํ)

มาแล้ว **ลิตตชาตกวรรณนาย** ในอรรถกถาแห่งลิตตชาตก **ทสมวคเค** ในทสม-
วรรค **เอกกนิปาตสส** แห่งเอกกนิปาต ฯ

เรื่องการบริโภคปัจจัยที่ไม่พิจารณา มาในอรรถกถาลิตตชาตก ในทสมวรรค เอกก-
นิปาต.

[๑๘๙] ปุณฺณิ เยกฺกเยน ภิกฺขุ “อมุหํกํ คิหิกาลเลปิ ปพฺพชิตกालเลปิ เอเต ทาตุํ ยุตฺตรูปาติ
มาตาปีตุภคินีอาทีหิ ฌาตีหิ ทินฺเน จตฺตารโ ปจฺจเย วิสฺสฏฺฐจา หุตฺวา อปจฺจเวกฺขิตฺวา
ปริภฺยชฺชนฺติ ฯ สตุถา ตมตฺถํ ฌตฺวา “ภิกฺขเว ภิกฺขุณา นาม ฌาตีหิปี ทินฺนา
ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภฺยชิตฺพฺพา, อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภฺยชฺชนฺตา หิ กาลํ กตฺวา ยกฺขปฺ-
เปตตฺตภาวโต น มุจฺจนฺติ, อปจฺจเวกฺขิตปริภฺโค จ นาม วิสปริภฺคสทิสฺ, วิสญฺหิ
วิสฺสาสิเกนปี อวิสฺสาสิเกนปี ทินฺนํ มาเรติเยว, ปุพฺเพปิ เอโก สิทฺโห วิสฺสาสิกทินฺนํ
วิสํ ปริภฺยชิตฺวา มรณํ ปตฺโตติ วตฺวา อตีตํ อาหริ

ภิกฺขุ อ.ภิกฺษุ ท. เยกฺกเยน โดยมาก ปุณฺณิ แม้อีก **วิสฺสฏฺฐจา** เป็นผู้สละแล้ว หุตฺวา
เป็น **อปจฺจเวกฺขิตฺวา** ไม่พิจารณาแล้ว **ปริภฺยชฺชนฺติ** ย่อมบริโภค **ปจฺจเย** ซึ่งปัจจัย
ท. **จตฺตารโ ๔** มาตาปีตุภคินีอาทีหิ ฌาตีหิ ทินฺเน อันอันญาติ ท. มีมารดาบิดาและ
พี่หญิงน้องหญิงเป็นต้นตายแล้ว (**จินฺตเนน**) ด้วยอันคิด อิติ ว่า “เอเต (**ปจฺจยา**)
อ.ปัจจัย ท. เหล่านั้น **ยุตฺตรูปา** เป็นของมีรูปอันควรแล้ว **ทาตุํ** เพื่ออันให้ **อมุหํกํ**
คิหิกาลเลปิ ในกาล แห่งเรา ท. เป็นคฤหัสถ์ก็ดี (**อมุหํกํ**) **ปพฺพชิตกาลเลปิ** ในกาล
แห่งเรา ท. เป็นบรรพชิตก็ดี (**โหนฺติ**) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ **สตุถา** อ.พระศาสดา
ฌตฺวา ทรงทราบแล้ว **ตํ อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนั้น **วตฺวา** ตรัสแล้ว อิติ ว่า “ภิกฺขเว
ดูก่อนภิกฺษุ ท. (**ปจฺจยา**) อ.ปัจจัย ท. **ฌาตีหิปี ทินฺนา** อันแม่อันญาติ ท. ตาย
แล้ว **ภิกฺขุณา นาม** ชื่ออันภิกฺษุ **ปจฺจเวกฺขิตฺวา** พิจารณาแล้ว **ปริภฺยชิตฺพฺพา**
พิจฺจปริภฺโค, หิ เพราะว่า (**ภิกฺขุ**) อ.ภิกฺษุ ท. **อปจฺจเวกฺขิตฺวา** ไม่พิจารณาแล้ว
ปริภฺยชฺชนฺตา บริโภคอยู่ **กตฺวา** กระทำแล้ว **กาลํ** ซึ่งกาละ **น มุจฺจนฺติ** ย่อมไม่
พ้น **ยกฺขปฺเปตตฺตภาวโต** จากอัฐภาพแห่งยักษ์และเปรต, **จ** ก็ **อปจฺจเวกฺขิต-**
ปริภฺโค นาม ชื่อ อ.การบริโภคซึ่งปัจจัยอันภิกฺษุไม่พิจารณาแล้ว **วิสปริภฺคสทิสฺ**

เป็นเช่นกับด้วยการบริโภคนยาพิษ (โหด) ย่อมเป็น, หิ เพราะว่า วิสั อ.ยาพิษ วิสฺสาสิเกนปิ อวิสฺสาสิเกนปิ ทินฺหิ (บุคคล) ยังบุคคล ผู้อันบุคคลผู้คู้นเคยกันก็ดี อันบุคคลผู้ไม่คู้นเคยกันก็ดี ให้แล้ว มารติ เอว ย่อมให้ตายนั้นเทียว, ปุพฺพเพปิ แม้ในกาลก่อน สีโ อ.ราชสีห์ เอโก ตัวหนึ่ง ปริภุญชิตฺวา บริโภคนแล้ว วิสั ซึ่งยาพิษ วิสฺสาสิเกนปิ ทินฺหิ อันอันบุคคลผู้คู้นเคยกันให้แล้ว ปตฺโต ถึงแล้ว มรณํ ซึ่งความตาย” อิติ ดังนี้ อาริ ทรงนำมาแล้ว อติตํ (วตฺถุ) ซึ่งเรื่อง อันเป็นไปล่วงแล้ว ...

ภิกษุโดยมากแม้อีก เป็นผู้วางใจไม่พิจารณาแล้ว บริโภคนปัจจัย ๔ ที่หมูญฺญาติมีมารดา บิดา พี่หญิง น้องหญิงเป็นต้นถวาย ด้วยเข้าใจว่า “ในเวลาเราเป็นภุคฺคหฺสฺถ์ก็ดี ในเวลาเป็นบรรพชิตก็ดี ปัจจัยเหล่านี้ ก็เป็นของต้องให้” ดังนี้. พระศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าภิกษุควรพิจารณา แล้วบริโภคนปัจจัยที่แม้หมูญฺญาติถวายแล้ว, เพราะเมื่อภิกษุไม่พิจารณาแล้วบริโภคน มรณภาพไป ย่อมไม่พ้นจากอติภาพแห่งยักษ์และเปรต, ก็ชื่อว่าการบริโภคนปัจจัยที่มีได้พิจารณา ย่อมเป็นเช่นกับการบริโภคนยาพิษ, เพราะยาพิษที่บุคคลผู้คู้นเคยก็ดี ไม่คู้นเคยก็ดี ให้แล้ว ย่อมทำผู้บริโภคนให้ตายได้ทั้งนั้น, แม้ในกาลก่อน ราชสีห์ตัวหนึ่ง บริโภคนยาพิษที่ผู้คู้นเคยให้แล้ว ถึงแก่ความตาย” ดังนี้แล้ว ทรงนำอติตนิทานมา ...

[๑๙๐] อติเต พาราณสียํ โพรชิตฺโต มหาวิภโว เสฏฺฐิ อโหสิ ๗ ตสฺเสโก โคपालโก สสฺสสมฺพาสสมเย คาโว คเหตุวา อรณฺณิ คนฺตฺวา ตตฺถ โคสาลํ กตฺวา รกฺขนฺโต วิहाสิ ๗ อเถโก สีโ เอภิสฺสํ มิคมาตริ ปฏฺวิพฺทฺชิตฺโต ตสฺส โคสาลาสมิเป วิहाสิ ๗ คาวินํ สีหสนฺดาเสน มิลาตานิ ชีรี มนฺทํ อโหสิ ๗ อปรภาเค เสฏฺฐิ ตํ การณฺณตฺวา “เตนหิ ตฺวํ ตํ มิคมาตริ อฺปาเยน คเหตุวา ตสฺสา สรีเร โลมานิ วิเสน รชิตฺวา ปฺนปฺปฺนํ สุกฺขาเปตฺวา กติปาหํ อติภุคฺคิตฺวา ตํ วิสฺสชฺเชหิติ โคपालกํ อาณฺาเปสิ ๗ โส ตถา อกาสิ ๗ สีโ ตํ ทิสฺวา สินเนเหน ตสฺสา สรีริ เลหิตฺวา กาลมกาสิ ๗

อติเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว โพรชิตฺโต อ.พระโพรชิตฺตํ เสฏฺฐิ เป็นเศรษฐี มหาวิภโว ผู้มีทรัพย์อันบุคคลพึงเสวยมาก อโหสิ ได้มีแล้ว พาราณสียํ ในเมืองพาราณสี ๗

โคपालโก อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งโค เอโก คนหนึ่ง ตสฺส (โพธิสตตสฺส) ของพระโพธิสัตว์นั้น คเหตฺวา รับเอาแล้ว คาโว ซึ่งโค ท. สสฺสสมฺพาทสมเย ในสมัยเป็นที่คับแคบด้วยข้าวกล้า คนฺตฺวา ไปแล้ว อรณฺณํ สูปา กตฺวา กระทำแล้ว โคสาลํ ซึ่งโรงแห่งโค ตตฺถ (อรณฺณเณ) ในปานั้น รกฺขนฺโต รักษาอยู่ วิหาสิ อยู่แล้ว ๗ ครั้งนั้น สีโห อ.ราชสีห์ เอโก ตัวหนึ่ง ปฏฺิพฺพทฺุจฺจิตฺโต เป็นสัตว์มีจิตปฏิพัทธ์แล้ว มิคมาตฺริ ในแม่เนื้อ เอกิสฺสํ ตัวหนึ่ง (หุตฺวา) เป็น วิหาสิ อยู่แล้ว โคสาลาสมิเป ในที่ใกล้แห่งโรงแห่งโค ตสฺส (โคपालกสฺส) ของบุคคลผู้รักษาซึ่งโค นั้น ๗ ซีริ อ.น้ำนม คาวิฬฺ ของแม่โค ท. มิลาตานิ ตัวฝ่ายผอมแล้ว สีหสฺนฺดาเสน เพราะความสะดุ้งจากราชสีห์ มนฺทํ เป็นของน้อย อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๗ อปรภาเค ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก เสฏฺฐิ อ.เศรษฐี ฆตฺวา รู้แล้ว ตํ การณํ ซึ่งเหตุ นั้น อาณาเปสิ สังกแล้ว โคपालกํ ซึ่งบุคคลผู้รักษาซึ่งโค (วจฺเนน) ด้วยคำ อิติ ว่า “เตนหิ ถ้าอย่างนั้น ตฺวํ อ.เจ้า คเหตฺวา จับแล้ว ตํ มิคมาตฺริ ซึ่งแม่เนื้อนั้น อฺุปาเยน ด้วยอุบาย รชิตฺวา ย้อมแล้ว โลมานิ ซึ่งขน ท. สรีเร ที่สรีระ ตสฺสา (มิคมาตฺยา) ของแม่เนื้อนั้น วิเสน ด้วยยาพิษ (โลมานิ) ยิงขน ท. สุกฺขาเปตฺวา ให้แห้งแล้ว ปฺุณฺปฺุณฺ บ่อยๆ อติกฺกมิตฺวา ก้าวล่วงแล้ว กติปาหํ สิ้นวันเล็กน้อย วิสฺสชฺเชหิ จงปล่อย ตํ (มิคมาตฺริ) ซึ่งแม่เนื้อนั้น” อิติ ดังนี้ ๗ โส (โคपालโก) อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งโค นั้น อกาสิ ได้กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ๗ สีโห อ.ราชสีห์ ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ (มิคมาตฺริ) ซึ่งแม่เนื้อนั้น เลหิตฺวา เลียแล้ว สรีริ ซึ่งสรีระ ตสฺสา (มิคมาตฺยา) ของแม่เนื้อนั้น สีเนเหเนน เพราะความลิเนหา อกาสิ ได้กระทำแล้ว กาลํ ซึ่งกาละ ๗

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ได้เป็นเศรษฐีมีสมบัติมาก ในกรุงพาราณสี. คนเลี้ยงโคคนหนึ่งของพระโพธิสัตว์นั้น ในสมัยที่คับแคบไปด้วยข้าวกล้า ต่อนฝูงโคไปป่า ปลูกโรงโคแล้วอยู่รักษาในปานั้น. ครั้งนั้น ราชสีห์ตัวหนึ่งมีจิตปฏิพัทธ์ในแม่เนื้อตัวหนึ่ง จึงอยู่ในที่ใกล้แห่งโรงโคของคนเลี้ยงโคนั้น เมื่อแม่โคทั้งหลายฝ่ายผอมไป เพราะหวาดกลัวแต่ราชสีห์ น้ำนมได้น้อยแล้ว. ต่อมา เศรษฐีทราบเหตุ นั้น จึงสั่งคนเลี้ยงโคว่า “ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงจับแม่เนื้อนั้นโดยอุบายแล้ว ย้อมขนที่สรีระของแม่เนื้อนั้นด้วยยาพิษ ทำให้แห้งแล้วแห้งอีก ล่วงไป ๒-๓ วัน จึงปล่อยแม่เนื้อนั้นไป. คนเลี้ยงโคนั้น ได้ทำตามคำสั่ง. ราชสีห์เห็นแม่เนื้อนั้น ก็เลียสรีระของแม่เนื้อนั้นด้วยความรักใคร่ แล้วได้เสียดชีวิต.

ตตฤเถว วิสสุสาสโกชนชาตกวางุณนนาย วิสสุสาสปริโภควตฤ ๕

วิสสุสาสปริโภควตฤ อ.เรื่องแห่งการบริโภคซึ่งยาพิษด้วยสามารถแห่งความคุ่นเคย (อาคต) มาแล้ว วิสสุสาสโกชนชาตกวางุณนนาย ในอรรถกถาแห่งวิสสุสาสโกชนชาตก ตตฤ เอว (เอกกนิပါတสูส ทสมวคฺเค) ในทสมวรรค แห่งเอกกนิပါတ นั้น นั้นเทียว ๕

เรื่องการบริโภคยาพิษด้วยสามารถความคุ่นเคย มาในวิสสุสาสโกชนชาตก ในทสมวรรค เอกกนิပါတนั้นนั้นแหละ.

[๑๙๑] รุปียสิกฺขาปทวณฺณนาทีสุ “สีลวโต อปฺจจเวกฺขิตฺตปริโภโค อិณฺปริโภโค นามาติ วุตฺตํ ๕

(อฏฺฐกถาจริเยน) รุปียสิกฺขาปทวณฺณนาทีสุ (วณฺณนาสุ) “สีลวโต (ภิกฺขุสูส) อปฺจจเวกฺขิตฺตปริโภโค อិณฺปริโภโค นามาติ (วจนฺ) วุตฺตํ ๕

(วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “อปฺจจเวกฺขิตฺตปริโภโค อ.การบริโภคซึ่งปัจจัยอันไม่พิจารณาแล้ว สีลวโต (ภิกฺขุสูส) แห่งภิกฺษุผู้มีศีล อิณฺปริโภโค นาม ชื่อว่าการบริโภคหนึ่ง” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํกล่าวแล้ว รุปียสิกฺขาปทวณฺณนาทีสุ (วณฺณนาสุ) ในอรรถกถา ท. มีอรรถกถาแห่งรุปียสิกฺขาปทเป็นต้น ๕

ในอรรถกถาทิ้งหลายมีอรรถกถารุปียสิกฺขาปทเป็นต้น ท่านกล่าวว่า “การบริโภคที่ไม่ได้พิจารณา แห่งภิกฺษุผู้มีศีล ชื่อว่าบริโภคหนึ่ง”.

ยถา หิ อธิณายิกอ อตฺตโน รุจฺยิยา อิจฺฉิตฺตํ ปเทสํ คนฺตุํ น ลภติ, เอวํ อิณฺปริโภค-ยุตฺโต โลกโต นิสฺสริตฺตํ น ลภติตีติ ตมฺมฏฺฐิกา ๕

“ยถา หิ อธิณายิกอ อตฺตโน รุจฺยิยา (อตฺตนา) อิจฺฉิตฺตํ ปเทสํ คนฺตุํ น ลภติ, เอวํ อิณฺปริโภค-ยุตฺโต (ภิกฺขุ) โลกโต นิสฺสริตฺตํ น ลภติตีติ ตมฺมฏฺฐิกา ๕

ตฤฎีกา อ.ฎีกาแห่งรูปยสิกขาบทนั้น อิติ ว่า “หิ เหมือนอย่างว่า อิกนายโก อ.ลูก-
 หนี้ น ลกติ ย่อมไม่ได้ คนตุ้ เพื่ออันไป ปเทสส์ สู่ประเทศ (อตุตนา) อิจฉิตต์ อัน
 อันตนปรารธนาแล้ว รุจिया ตามความชอบใจ อตุตโน ของตน ยถา ฉันใด, (ภิกขุ)
 อ.ภิกษุ อิกนปริโศคยตุโต ผู้ประกอบแล้วด้วยการปริโศคซึ่งหิ น ลกติ ย่อมไม่ได้
 นิสฺสริตุ้ เพื่ออันสลัดออก โลกโต จากโลก เอว ฉันนั้น” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาแห่งรูปยสิกขาบทนั้นว่า “เหมือนอย่างว่า ลูกหิ ย่อมไม่ได้เพื่อจะไปสู่ประเทศที่
 ตนปรารธนา ตามความชอบใจของตนได้ ฉันใด, ภิกษุผู้ประกอบด้วยการปริโศคหิ
 ย่อมไม่ได้เพื่อจะสลัดออกจากโลกได้ ฉันนั้น”.

[๑๙๒] ตสฺมา ยถาวุตฺตมาทินนํ สมปฺสฺสนฺเตน ปจฺจยา ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพาว ฯ ปจฺจเวกฺขณฺเตน
 จ กาลตฺตเย ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ฯ ตตฺถ ปฏฺฐิลากกาลे “ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ
 ธาตุมตฺตเมเวตํ ยทิตํ จีวรนฺตฺยาทินา ธาตุปจฺจเวกฺขณเณ วา “สพฺพานิ ปน อิมานิ
 จีวรานิ อชฺฉิจฺฉนฺยานีตฺยาทินา ปฏฺฐิลปจฺจเวกฺขณเณ วา สกิมปิ
 ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ฯ เอวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา จปิตานณฺหิ ปฏฺฐิลากกาลโต อุกฺขํ ปริโศโค
 อนวชฺไชว อธิกฺขจิตฺวา จปิตปตฺตจีวรานํ วिय ฯ ปจฺจเวกฺขณาย อาทิสฺสุทฺธิสฺสน-
 ปรเมตํ น ปริโศคกาลे ปจฺจเวกฺขณปฏฺฐิกฺเขปปรํ ฯ ตสฺมา ปริโศคกาลे ปฺน
 ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ฯ ตตฺถ หิ “ปฏฺฐิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏฺฐิสฺเสวามีตฺยาทินา ตํขณิก-
 ปจฺจเวกฺขณเณ ปริโศคสมํ ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ฯ

ตสฺมา (ภิกฺขุณา) ยถาวุตฺตํ อาทินนํ สมปฺสฺสนฺเตน ปจฺจยา ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพาว ฯ ปจฺจเวกฺขณฺเตน
 (ภิกฺขุณา) จ กาลตฺตเย ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ฯ ตตฺถ (กาลตฺตเย) ปฏฺฐิลากกาลे “ยถาปจฺจยํ
 ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ ยทิตํ จีวรนฺตฺยาทินา ธาตุปจฺจเวกฺขณเณ วา “สพฺพานิ ปน อิมานิ
 จีวรานิ อชฺฉิจฺฉนฺยานีตฺยาทินา ปฏฺฐิลปจฺจเวกฺขณเณ วา (ภิกฺขุณา) สกิมปิ ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ฯ
 (ภิกฺขุณา) เอวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา จปิตาน (ปจฺจยาน) หิ ปฏฺฐิลากกาลโต อุกฺขํ ปริโศโค อนวชฺไชว
 (โหติ ภิกฺขุณา) อธิกฺขจิตฺวา จปิตปตฺตจีวรานํ (ปริโศค) วिय ฯ ปจฺจเวกฺขณาย อาทิสฺสุทฺธิสฺสน-
 ปร (โหติ) เอตํ (ปฏฺฐิลากกาลปจฺจเวกฺขณ) น ปริโศคกาลे ปจฺจเวกฺขณปฏฺฐิกฺเขปปร (โหติ) ฯ
 ตสฺมา (ภิกฺขุณา) ปริโศคกาลे ปฺน ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ฯ ตตฺถ (ปริโศคกาลे ภิกฺขุณา) หิ “ปฏฺฐิสงฺขา
 โยนิโส จีวรํ ปฏฺฐิสฺเสวามีตฺยาทินา ตํขณิกปจฺจเวกฺขณเณ ปริโศคสมํ ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุนี้ ปจฺจยา อ.ปัจจย ท. (ภิกฺขุณา) อัมภิกฺษุ สมฺปสฺสฺสนฺเตน ผู้เมื่อ
 พิจารณาเห็น อาทินวี่ ซึ่งโทษ ยถาวุตุตฺ ตามที่ถูกรกล่าวแล้ว ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพาว
 พึ่งพิจารณาเที่ยว ๆ จ แต่ว่า (ภิกฺขุณา) อัมภิกฺษุ ปจฺจเวกฺขณฺเตน ผู้เมื่อพิจารณา
 ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ พึ่งพิจารณา กาลตุตฺเต ในหมวดสามแห่งกาล ๆ (ภิกฺขุณา)
 อัมภิกฺษุ ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ พึ่งพิจารณา สกิมฺปิ แม้คราเว็ยว ธาตุปจฺจเวกฺขณฺเณ
 ด้วยการพิจารณาว่าเป็นธาตุ อิติอาทินา เป็นต้นว่า “ยํ อิทํ (ปจฺจยชาติ) อ.ปัจจย
 นี้ไต่ จีวรํ คือ อ.จีวร, เอตํ (ปจฺจยชาติ) อ.ปัจจยนั้น ธาตุมตฺตํ เป็นสั้กว่าธาตุ
 ปวตฺตมาหนํ อันเป็นไปอยู่ ยถาปจฺจยํ ตามปัจจย (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ วา
 หรือ วา หรือว่า ปฏิภูลปจฺจเวกฺขณฺเณ ด้วยการพิจารณาว่าเป็นของน่าเกลียด
 อิติอาทินา เป็นต้นว่า “ปน ก็ อิมานิ จีวรานิ อ.จีวร ท. เหล่านี้ สพฺพานิ ทังปวง
 อชฺคฺคฺจฺฉินยานิ เป็นของไม่น่าเกลียด โหนฺติ ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ตตฺถ (กาลตุตฺเต)
 ปฏิภากาเล ใน- ในหมวดสามแห่งกาล -กาลเป็นที่ไ้ได้นั้น ๆ ทิ จริงอยู่ ปริภโค
 อ.การบริภค (ปจฺจยानํ) ซึ่งปัจจย ท. (ภิกฺขุณา) เอวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา จปิตานํ
 อัมภิกฺษุ พิจารณาแล้ว อย่างนี้ เก็บไว้แล้ว อุทฺธํ ในเบ็องบน ปฏิภากาเล
 แต่กาลเป็นที่ไ้ได้อนฺวชฺชเวิ เป็นของหาโทษมิได้เที่ยว (โหติ) ย่อมเป็น (ปริภโค)
 วิย รวากะ อ.การบริภค (ภิกฺขุณา) อธิฏฺฐหิตฺวา จปิตปตฺตจีวรานํ ซึ่งบาตรและ
 จีวรอัมภิกฺษุ อธิฐฺฐานแล้ว เก็บไว้แล้ว ท. ๆ เอตํ (ปฏิภากาเลปจฺจเวกฺขณํ) อ.การ
 พิจารณาในกาลเป็นที่ไ้ได้นั้น ปจฺจเวกฺขณฺยา อาทิสฺสฺฐิตสฺสฺสนฺปริ เป็นการแสดง
 ซึ่งความบริสุทธิ์ในเบ็องตัน แห่งสติเป็นเครื่องพิจารณา เป็นเบ็องหน้า (โหติ) ย่อม
 เป็น ปริภคกาเล ปจฺจเวกฺขณฺปปฏิภเขปปริ เป็นการห้ามซึ่งการพิจารณา ในกาล
 เป็นที่บริภค เป็นเบ็องหน้า (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ ฯ ตสฺมา เพราะเหตุนี้
 (ภิกฺขุณา) อัมภิกฺษุ ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ พึ่งพิจารณา ปุน อีถ ปริภคกาเล ในกาล
 เป็นที่บริภค ๆ ทิ ก็ (ภิกฺขุณา) อัมภิกฺษุ ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ พึ่งพิจารณา ปริภค-
 สมฺ ปร้อมกับการบริภค ตฺขณิกปจฺจเวกฺขณฺเณ ด้วยการพิจารณาอันประกอบแล้ว
 ในขณะนั้น อิติอาทินา เป็นต้นว่า “(อหํ) อ.เรา ปฏิสงฺขา พิจารณาแล้ว โยนิสฺส
 โดยแยบคาย ปฏิเสวามิ ย่อมเสพ จีวรํ ซึ่งจีวร” อิติ ดังนี้ ตตฺถ (ปริภคกาเล)
 ในกาลเป็นที่บริภคนั้น ๆ

เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้เห็นโทษตามที่กล่าวแล้ว ควรพิจารณาปัจจัยทั้งหลายโดยแท้. แต่เมื่อจะพิจารณา ฟังพิจารณาใน ๓ กาล. ในกาลทั้ง ๓ นั้น ในกาลได้ ฟังพิจารณาแม้คราวเดียวด้วยธาตุปัจจเวกขณะ เป็นต้นว่า “จี้วรนี้สักว่าเป็นธาตุ เป็นไปตามปัจจัย” ดังนี้ก็ได้ ด้วยปฏิกุศลปัจจเวกขณะ เป็นต้นว่า “ก็จี้วรเหล่านี้ทั้งหมด เป็นของไม่น่าเกลียด” ดังนี้ก็ได้. แท้จริง การบริโศคปัจจัยที่พิจารณาอย่างนั้นแล้วเก็บไว้ ต่อจากกาลได้ หาโทษมิได้เลย ดุจการใช้สอยบาตรจี้วรที่อธิษฐานแล้วเก็บไว้. การพิจารณาในกาลได้นั้น เป็นการแสดงความหมดจดในเบื้องต้นแห่งสติเครื่องพิจารณาเป็นเบื้องต้น หาใช้ห้ามการพิจารณาในกาลบริโศคเป็นเบื้องต้นหาไม่. เพราะฉะนั้น ในกาลบริโศค ควรพิจารณาอีก. ก็ในกาลบริโศคนั้น ฟังพิจารณาพร้อมด้วยการบริโศค ด้วยตั้งขณิกปัจจเวกขณะว่า “เราพิจารณาโดยแยบคายแล้วเสพจี้วร” ดังนี้ เป็นต้น.

[๑๙๓] วุตตมจกฏกถาสู “จี้วรฺ ปริโศเค ปริโศเค ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ปิณฺฑปาโต อาโลเป อาโลเป เสนาสนํ ปริโศเค ปริโศเคติ ฯ

(อฏฺฐกถาจฺริเยน) วุตฺตํ จ อฏฺฐกถาสู “(ภิกฺขุณา) จี้วรฺ ปริโศเค ปริโศเค ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ, (ภิกฺขุณา) ปิณฺฑปาโต อาโลเป อาโลเป (ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ, ภิกฺขุณา) เสนาสนํ ปริโศเค ปริโศเค (ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ)” อิติ (วจนฺ) ฯ

จ ก็ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “จี้วรฺ อ.จี้วร (ภิกฺขุณา) อันภิกษุ ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ ฟังพิจารณา ปริโศเค ปริโศเค ในการบริโศคๆ, ปิณฺฑปาโต อ.ปิณฺฑปาต (ภิกฺขุณา) อันภิกษุ (ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ) ฟังพิจารณา อาโลเป อาโลเป ในคำข้าวๆ, เสนาสนํ อ.เสนาสนะ (ภิกฺขุณา) อันภิกษุ (ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ) ฟังพิจารณา ปริโศเค ปริโศเค ในการบริโศคๆ” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจฺริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว อฏฺฐกถาสู ในอรรถกถา ท. ฯ

ก็ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวว่า “จี้วร ภิกษุควรพิจารณาทุกขณะที่บริโศค, ปิณฺฑปาต ภิกษุควรพิจารณาทุกๆ คำกลืน, เสนาสนะ ภิกษุควรพิจารณาทุกขณะที่บริโศค”.

วิสุทธิมคคฎีกายัม จีวรํ กายโต โมเจตฺวา ปรีโภเค เสนาสนํ ปรีโภเค ปรีโภเค
ปเวเส ปเวเสติ วุตฺตํ ฯ

(ฎีกาจริเยน) วิสุทธิมคคฎีกายัม “(ภิกขุณา) จีวรํ กายโต โมเจตฺวา ปรีโภเค (ปัจจเวกขิตพฺพํ),
(ภิกขุณา) เสนาสนํ ปรีโภเค ปรีโภเค ปเวเส ปเวเส (ปัจจเวกขิตพฺพํ)” อิติ (วจนํ)
วุตฺตํ ฯ

(วจนํ) อ.คำ อิติ ว่า “จีวรํ อ.จีวร (ภิกขุณา) อันภิกษุ (ปัจจเวกขิตพฺพํ) พึงพิจารณา
กายโต โมเจตฺวา ปรีโภเค ในกาลเป็นที่เปลื้องจากกายแล้วจึงบริโภค, เสนาสนํ
อ.เสนาสนะ (ภิกขุณา) อันภิกษุ (ปัจจเวกขิตพฺพํ) พึงพิจารณา ปรีโภเค ปรีโภเค
ในกาลเป็นที่บริโภคๆ ปเวเส ปเวเส คือว่าในกาลเป็นที่เข้าไปๆ” อิติ ดังนี้ (ฎีกา-
จริเยน) อันพระฎีกาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว วิสุทธิมคคฎีกายัม ในฎีกาแห่งปรกณ
วิเสสชื่อว่าวิสุทธิมรรค ฯ

ในฎีกาปรกณวิเสสวิสุทธิมรรค ท่านกล่าวว่า “จีวร ภิกษุควรพิจารณาในขณะที่เปลื้อง
จากกายแล้วบริโภค, เสนาสนะ ภิกษุควรพิจารณาทุกขณะที่บริโภค คือทุกขณะที่
เข้าไป”.

.....
รूपียสิทฺฐาปทวิมตฺติวินทนิยฺนตุ ปรีโภเคติ กายโต โมเจตฺวา ปรีโภเค ฯ ปรีโภเคติ
อุทกปตฺนฏฺฐานโต อนฺโต ปเวสเน นิสิตฺนสยเนสุ จาติ วุตฺตํ ฯ

(ฎีกาจริเยน) रूपียสิทฺฐาปทวิมตฺติวินทนิยฺน ตุ “ปรีโภเคติ (ปทสฺส) ‘กายโต โมเจตฺวา ปรีโภเค’
(อิตฺติ อตุโถ) ฯ ‘ปรีโภเคติ (ปทสฺส) ‘อุทกปตฺนฏฺฐานโต (จ) อนฺโต ปเวสเน นิสิตฺนสยเนสุ จ’
(อิตฺติ อตุโถ)” อิติ (วจนํ) วุตฺตํ ฯ

ตุ ส่วนว่า (วจนํ) อ.คำ อิติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘กายโต โมเจตฺวา
ปรีโภเค ในกาลเป็นที่เปลื้อง จากกาย แล้วจึงบริโภค’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท
‘ปรีโภเคติ ว่า ‘ปรีโภเค’ ดังนี้ ฯ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘ปเวสเน ในการเข้าไป
อนฺโต ในภายใน อุทกปตฺนฏฺฐานโต จากที่เป็นที่ตกแห่งน้ำ จ ด้วย นิสิตฺนสยเนสุ
ในที่ที่เป็นที่นั่งและที่เป็นที่นอน ท. จ ด้วย’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ปรีโภเคติ

ว่า ‘ปริโภาค’ ดังนี้” อิติ ดังนี้ (ภิกขุจาริเยน) อันพระภิกษุจารย์ วุตต์ กล่าวแล้ว รูปย-
สิกขาปทวิมตติวินทนิย ในอนุฎีกาแห่งวิมตติวินทนิแห่งรูปยสิกขาปท ฯ

ส่วนในอนุฎีกาวิมตติวินทนิ แห่งรูปยสิกขาปท ท่านกล่าวว่า “บพว่า ‘ปริโภาค’ คือ
ในขณะที่เปลื้องออกจากกายแล้วจึงปริโภาค. บพว่า ‘ปริโภาค’ ได้แก่ในการเข้าไป
ในภายในจากชายคา และที่นั่งและที่นอน.

.....

[๑๙๔] สเจ ปริโภาคกาลे पञ्चवेखित्तुं न सगुणेति परिโภาคโต पञ्चमागले “अथ मया
अपञ्चवेखित्तुवा यं जीवरीं परिगुत्तनुद्यथातिना अतिपञ्चवेखणेन ऐक्यत्तुम्पि
पञ्चवेखित्तुपुं च

สเจ (ภิกขุ) ปริโภาคกาลे पञ्चवेखित्तुं न सगुणेति, (ภิกขุणा) परिโภาคโต पञ्चमागले “अथ
मया अपञ्चवेखित्तुवा यं जीवरीं परिगुत्तनुद्यथातिना अतिपञ्चवेखणेन ऐक्यत्तुम्पि
पञ्चवेखित्तुपुं च

สเจ ถ้าว่า (ภิกขุ) อ.ภิกษุ น สกโกติ ย่อมไม่อาจ ปञ्चเวกขิต्तु เพื่ออันพิจารณา
ปริโภาคกาลे ในกาลเป็นที่ปริโภาคไซ้, (ภิกขุณา) อันภิกษุ ปञ्चเวกขิต्तุพพิ พึง
พิจารณา ऐक्यत्तुम्पि แม้ครั้งเดียว อติตปञ्ชเวกขणेन ด้วยการพิจารณา
ซึ่งปัจจัยอันเป็นไปล่วงแล้ว อติอาทินา เป็นต้นว่า “अथ ในวันนี้ ยं जीवरीं अजीव
ไต मया อันเรา अपञ्ชเวกขิต्तुวา ไม่พิจารณาแล้ว परिगुत्तु परिโภาคแล้ว” อิติ ดังนี้
पञ्चमागले ในกาลภายหลัง परिโภาคโต แต่กาลเป็นที่ปริโภาค ฯ

ถ้าภิกษุไม่อาจจะพิจารณาในกาลปริโภาคได้ไซ้, ในกาลภายหลังแต่กาลปริโภาค ควร
พิจารณาแม้คราวเดียว ด้วยอติตปञ्ชเวกขणेว่า “วันนี้ เราไม่ได้พิจารณาแล้วปริโภาค
จีวรไต” ดังนี้ เป็นต้น”.

.....

वृत्तमज्ज विसुत्थिमकुक्किगायं “तथा असगुणोत्तेन यथावृत्तकालविसेससेन ऐकस्मिं
तिवसे जत्तुत्तुत्तुं तिगुत्तुत्तुं तुविगुत्तुत्तुं สกียेवा वा पञ्चवेखित्तुพุนฺदि च

วุดต์ จ (พุทธโฆสชาจริเยน) วิสุทฺธิมคฺคกฺฎีกายํ “(ภิกฺขุณา) ตถา (ปจฺจเวกฺขิตฺตุ) อสฺสโกนฺเทน ยถา-
วุดตฺกาลวิเสสวเสน เอกสฺมึ ทิวเส จตฺตฺกฺขตฺตํ ติกฺขตฺตํ ทฺวิกฺขตฺตํ สกึ เอว วา ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพนติ
(วจนฺ) ๕

จ ก็ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “(ภิกฺขุณา) อันภิกฺขุ อสฺสโกนฺเทน ผู้ไม่อาจอยู่
(ปจฺจเวกฺขิตฺตุ) เพื่ออันพิจารณา ตถา เหมือนอย่างนั้น ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพํ พึงพิจารณา
จตฺตฺกฺขตฺตํ ๔ ครั้ง ติกฺขตฺตํ ๓ ครั้ง ทฺวิกฺขตฺตํ ๒ ครั้ง วา หรือว่า สกึ เอว ครั้งเดียว
นั้นเทียว เอกสฺมึ ทิวเส ในวันหนึ่ง ยถาวุดตฺกาลวิเสสวเสน ด้วยสามารถแห่งกาล
พิเศษตามที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว” อิติ ดังนี้ (พุทธโฆสชาจริเยน) อันพระพุทฺธโฆสชาจารย์
วุดต์ กล่าวแล้ว วิสุทฺธิมคฺคกฺฎีกายํ ในฎีกาแห่งปกรณ์วิเสสชื่อว่าวิสุทฺธิมรรค ๕

ก็ในฎีกาปกรณ์วิเสสวิสุทฺธิมรรค พระพุทฺธโฆสชาจารย์กล่าวว่า “ภิกฺขุเมื่อไม่อาจ
พิจารณาได้อย่างนั้น ควรพิจารณา ๔ ครั้ง ๓ ครั้ง ๒ ครั้ง หรือครั้งเดียว ในหนึ่งวัน
ด้วยสามารถกาลพิเศษตามที่กล่าวไว้แล้ว”.

[๑๙๕] ตตฺถ ตถาติ ปรีโภคกาเล ปจฺจเวกฺขิตฺตฺนตฺยตฺโถ ๕ ยถาวุดตฺกาลวิเสโส นาม ปรีโภค-
กาลโต ปรี ปุเรภตฺตํ ปจฺจนาภตฺตํ รตฺติยา ยามตฺตฺยญฺจ ๕ อิทฺถจฺจ เสสฺสปจฺจเยสฺสุ
ยฺชฺชติ ๕ เกสฺสชฺชํ ตฺตฺ (ภิกฺขุณา) ปฏฺฐิลากกาเล ปจฺจเวกฺขิตฺตวาปี อปจฺจเวกฺขิตฺตวาปี ปรีโภคกาเล
ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพเมว ๕

ตตฺถ (ปเทสฺ) “ตถาติ (ปทสฺ) “ปรีโภคกาเล ปจฺจเวกฺขิตฺตุ” อิติ อตฺโถ ๕ ยถาวุดตฺกาลวิเสโส นาม
ปรีโภคกาลโต ปรี ปุเรภตฺตํ (จ) ปจฺจนาภตฺตํ (จ) รตฺติยา ยามตฺตฺยํ จ ๕ อิทฺ (อติตฺตปจฺจเวกฺขณฺ) จ
เสสฺสปจฺจเยสฺสุ ยฺชฺชติ ๕ เกสฺสชฺชํ ตฺตฺ (ภิกฺขุณา) ปฏฺฐิลากกาเล ปจฺจเวกฺขิตฺตวาปี อปจฺจเวกฺขิตฺตวาปี
ปรีโภคกาเล ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺพเมว ๕

อตฺโถ อ.อรรถ อิติ ว่า “ปจฺจเวกฺขิตฺตุ เพื่ออันพิจารณา ปรีโภคกาเล ในกาลเป็นที่
ปรีโภค” อิติ ดังนี้ ตตฺถ (ปเทสฺ) “ตถาติ (ปทสฺ) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บท
ว่า “ตถา” ดังนี้ ๕ ปุเรภตฺตํ (จ) อ.กาลก่อนแห่งภัตตรด้วย ปจฺจนาภตฺตํ (จ) อ.กาลภาย
หลังแห่งภัตตรด้วย ยามตฺตฺยํ จ อ.หมวดสามแห่งยามด้วย รตฺติยา แห่งราตรี ปรี
ในเบื้องหลัง ปรีโภคกาลโต แต่กาลเป็นที่ปรีโภค ยถาวุดตฺกาลวิเสโส นาม ชื่อว่า

กาลพิเศษตามที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว ฯ จ ก็ อิหิ (อดีตปัจจุเวกขณะ) อ.อดีตปัจจุเวกขณะนี้ ยุชชติ ย่อมสมควร เสสปัจจุเยสุ ในปัจจุยที่เหลือ ท. ฯ ดู ส่วนว่า เกสชช อ.เกสช (ภิกขุหา) อันภิกษุ ปัจจเวกชิตวาปี พิจารณาแล้วก็ดี อปัจจเวกชิตวาปี ไม่พิจารณาแล้วก็ดี ปฏิลาภกาเล ในกาลเป็นที่ได้เฉพาะ ปัจจเวกชิตพพฺ อเว พิง พิจารณานั้นเทียว ปริโศคกาเล ในกาลเป็นที่ปริโศค ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “ตถา” ความว่า เพื่อจะพิจารณาในกาลเป็นที่ปริโศค. แต่ก่อนภัตริ ภายหลังภัตริ และสามยามแห่งราตรี อื่นจากกาลปริโศค ชื่อว่ากาลพิเศษตามที่กล่าวแล้ว. ก็อดีตปัจจุเวกขณะนี้ ย่อมควรในปัจจุยที่เหลือ. ส่วนเกสช ในกาลได้ ภิกษุพิจารณาก็ตาม ไม่พิจารณาก็ตาม ในกาลปริโศค ต้องพิจารณาแท้.

.....
 เตน วุตตํ อฏฺฐกถาสฺว “เกสชชชสฺส ปฏิคฺคหณเป ปริโศเคปิ สติปัจจยตา วฏฺฐติ ฯ
 เอวํ สนฺเตปิ ปฏิคฺคหณ สตี กตฺวา ปริโศเค อภิโรนฺตสฺเสว อาปตฺติ, ปฏิคฺคหณ
 ปน สตี อตฺตวา ปริโศเค กโรนฺตสฺส อนาปตฺติตี ฯ

เตน วุตตํ (อฏฺฐกถาจริเยน) อฏฺฐกถาสฺว “(ภิกขุสฺส) เกสชชชสฺส ปฏิคฺคหณเป ปริโศเคปิ
 สติปัจจยตา วฏฺฐติ ฯ เอวํ (ภาเว) สนฺเตปิ, (ภิกขุสฺส) ปฏิคฺคหณ สตี กตฺวา ปริโศเค
 อภิโรนฺตสฺเสว อาปตฺติ (โหติ), (ภิกขุสฺส) ปฏิคฺคหณ ปน สตี อตฺตวา ปริโศเค กโรนฺตสฺส
 อนาปตฺติ (โหติ)” อิติ (วจนฺ) ฯ

เตน เพราะเหตุนั้น (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “(ภิกขุสฺส) สติปัจจยตา อ.ความที่ แห่ง
 ภิกษุ เป็นผู้มีสติเป็นปัจจุย ปฏิคฺคหณเป ในกาลเป็นที่รับก็ดี ปริโศเคปิ ในกาลเป็นที่
 ที่ปริโศคก็ดี เกสชชชสฺส ซึ่งเกสช วฏฺฐติ ย่อมควร ฯ เอวํ (ภาเว) ครั้นเมื่อความ
 เป็นอย่างนี้ สนฺเตปิ แม้มียอยู่, อาปตฺติ อ.อาบัติ (โหติ) ย่อมมี (ภิกขุสฺส) แก่ภิกษุ
 ปฏิคฺคหณ สตี กตฺวา ปริโศเค อภิโรนฺตสฺเสว ผู้กระทำแล้ว ซึ่งสติ ในกาลเป็นที่
 ที่รับ ไม่กระทำอยู่ ในกาลเป็นที่ปริโศคนั้นเทียว, ปน แต่ว่า อนาปตฺติ อ.อนาบัติ
 (โหติ) ย่อมมี (ภิกขุสฺส) แก่ภิกษุ ปฏิคฺคหณ สตี อตฺตวา ปริโศเค กโรนฺตสฺส
 ผู้ไม่กระทำแล้ว ซึ่งสติ ในกาลเป็นที่รับ กระทำอยู่ ในกาลเป็นที่ปริโศค” อิติ ดังนี้
 (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตตํ กล่าวแล้ว อฏฺฐกถาสฺว ในอรรถกถา

ท. ๗

เพราะฉะนั้น ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวว่า “ความที่ภิกษุมีสติเป็นปัจจัย ในกาลรับกัฏฐิ ในกาลบริโภคนกัฏฐิ ซึ่งเภสัช ย่อมควร, เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อภิกษุทำสติในกาลรับ ไม่ทำในกาลบริโภคนกัฏฐิแล เป็นอาบัติ, แต่ภิกษุไม่ทำสติในกาลรับ ทำในกาลบริโภคนกัฏฐิไม่ต้องอาบัติ”.

[๑๙๖] สติปัจจัยตา วฏฺฐตฺติติ ปัจจเวกฺขนสฺสตียา ปัจจยตุตฺตํ ลหุํ วฏฺฐตฺติ ๗ ปฏิคฺคหณเณ จ ปริโณเค จ ปัจจเวกฺขนสฺสตี อวสุสํ ลหุทพฺพาตี ทสฺเสตี ๗ เตนหา สตี กตฺวาตี-อาทินตี วิมตีวินทนี ๗

“สติปัจจัยตา วฏฺฐตฺติติ (ปททวยสฺส) “(ภิกฺขุณา) ปัจจเวกฺขนสฺสตียา ปัจจยตุตฺตํ ลหุํ วฏฺฐตฺติ” (อิตติ อตุโถ) ๗ (อฏฺฐกถาจริโย) “(ภิกฺขุณา) ปฏิคฺคหณเณ จ ปริโณเค จ ปัจจเวกฺขนสฺสตี อวสุสํ ลหุทพฺพาตี ทสฺเสตี ๗ เตน (อฏฺฐกถาจริโย) อาห “สตี กตฺวาตีอาที (วจน)” อิตติ วิมตีวินทนี ๗

วิมตีวินทนี อ.อนุฎีกาชื่อว่าวิมตีวินทนี อิติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘(ภิกฺขุณา) ปัจจเวกฺขนสฺสตียา ปัจจยตุตฺตํ ลหุํ อ.อัน- อันภิกฺขุ -ได้ ซึ่งความที่ แห่งสติเป็น เครื่องพิจารณา เป็นปัจจัย วฏฺฐตฺติ ย่อมควร’ (อิตติ) ดังนี้ ‘สติปัจจัยตา วฏฺฐตฺติติ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ‘สติปัจจัยตา วฏฺฐตฺติ’ ดังนี้ ๗ (อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ ทสฺเสตี ย่อมแสดง อิติ ว่า ‘ปัจจัยเวกฺขนสฺสตี อ.สติเป็น เครื่องพิจารณา ปฏิคฺคหณเณ จ ในกาลเป็นที่รับด้วย ปริโณเค จ ในกาลเป็นที่บริโภคนกัฏฐิ ด้วย (ภิกฺขุณา) อันภิกฺขุ ลหุทพฺพา ฟังได้ อวสุสํ แน่แท้’ อิติ ดังนี้ ๗ เตน เพราะเหตุนั้น (อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ อาห กล่าวแล้ว (วจน) ซึ่งคำ ‘สตี กตฺวาตีอาที เป็นต้นว่า ‘สตี กตฺวา’ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ๗

อนุฎีกาวิมตีวินทนี ว่า “สองบทว่า ‘สติปัจจัยตา วฏฺฐตฺติ’ ความว่า การที่ภิกษุได้ ความที่สติเป็นเครื่องพิจารณาเป็นปัจจัย ควรอยู่. พระอรรถกถาจารย์แสดงว่า ‘ภิกษุ ควรได้สติเป็นเครื่องพิจารณาทั้งในกาลรับและทั้งในกาลบริโภคนกัฏฐิ โดยแท้’. เพราะฉะนั้น พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวคำว่า ‘สตี กตฺวา’ ดังนี้ เป็นต้น .

วิสุทธิมคคฤกัฏกายมปิ ตเถว วตฺวา ปุณฺโห วุฑฺฒํ “เอวํ สหฺเตปิตฺติ ยทฺธิปิ ทฺวิสุ จาเนสุ ปจฺจเวกฺขณา ยุตฺตา, เอวํ สหฺเตปิ ๕ อปฺเร ปนาหุ สติปจฺจยตาติ สติ เกสชฺช-ปริโภคสฺส ปจฺจยภาเว ปจฺจยเอติ อตุโถ ๕ เอวํ สหฺเตปิตฺติ ปจฺจยเอ สติปิตฺติ ๕ ตนฺเตสํ มติมตฺตํ ๕ ตถา หิ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตฺตีสํ ปจฺจเวกฺขณาย วิสฺสุชฺฌติ น ปจฺจยสภาว-มตฺเตนาติ ๕

(พุทธโฆสจาริเยน) วิสุทธิมคคฤกัฏกายมปิ ตเถว วตฺวา ปุณฺโห (วจนฺ) วุฑฺฒํ “เอวํ สหฺเตปิตฺติ (วจนฺสฺส) ‘ยทฺธิปิ ทฺวิสุ จาเนสุ ปจฺจเวกฺขณา (สฺติ) ยุตฺตา, เอวํ (ภาเว) สหฺเตปิ’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ อปฺเร (อาจริยา) ปน อาหุ ‘สติปจฺจยตาติ (ปทสฺส) ‘สฺติ (สฺติยา) เกสชฺชปริโภคสฺส ปจฺจยภาเว’ (อิตฺติ อตุโถ), ‘ปจฺจยเอติ อตุโถ’ (อิตฺติ) ๕ ‘เอวํ สหฺเตปิตฺติ (วจนฺสฺส) ‘ปจฺจยเอ สติปิตฺติ (อตุโถ) ๕ ตํ (วจนฺ) เตสํ (อาจริยานํ) มติมตฺตํ (โหติ) ๕ ตถา หิ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตฺตีสํ ปจฺจเวกฺขณาย (สฺติยา) วิสฺสุชฺฌติ น ปจฺจยสภาวมตฺเตน (การณฺน วิสฺสุชฺฌติ)” อิตฺติ ๕

อิทํ (วจนฺ) อ.คํานี้ อิตฺติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘ปจฺจเวกฺขณา (สฺติ) อ.สฺติ เป็นเครื่องพิจารณา จาเนสุ ในฐานะ ท. ทฺวิสุ ๒ ยุตฺตา ควรแล้ว ยทฺธิปิ แม้ก็จริง, เอวํ (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น สหฺเตปิ แม้มืออยู่’ (อิตฺติ) ดังนี้ (วจนฺสฺส) แห่งคํ ‘เอวํ สหฺเตปิตฺติ ว่า ‘เอวํ สหฺเตปิ’ ดังนี้ ๕ ปน ส่วนว่า อปฺเร (อาจริยา) อ.อาจารย์ ท. เหล่าอื่นอีก อาหุ กล่าวแล้ว อิตฺติ ว่า “อตุโถ อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘(สฺติยา) เกสชฺช-ปริโภคสฺส ปจฺจยภาเว ครั้นเมื่อ ความที่ แห่งสฺติ เป็นปัจจัย ต่อการบริโภคซึ่งเกสชฺช สฺติ มีอยู่, อตุโถ อ.อธิบาย อิตฺติ ว่า ‘ปจฺจยเอ ครั้นเมื่อปัจจัย (สฺติ) มีอยู่’ อิตฺติ ดังนี้, (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘สติปจฺจยตาติ ว่า ‘สติปจฺจยตา’ ดังนี้ ๕ (อตุโถ) อ.อรรถ อิตฺติ ว่า ‘ปจฺจยเอ ครั้นเมื่อปัจจัย สฺติปิ แม้มืออยู่’ อิตฺติ ดังนี้ (วจนฺสฺส) แห่งคํ ‘เอวํ สหฺเตปิตฺติ ว่า ‘เอวํ สหฺเตปิ’ ดังนี้ ๕ ตํ (วจนฺ) อ.คํานั้น มติมตฺตํ เป็นสักว่ามติ เตสํ (อาจริยานํ) ของอาจารย์ ท. เหล่านั้น (โหติ) ย่อมเป็น ๕ ตถา หิ จริงเหมือนอย่างนั้น ปจฺจยสนฺนิสฺสิตฺตีสํ อ.ปัจจัยสันนิสฺสิตฺตีสํ วิสฺสุชฺฌติ ย่อมหมดจด ปจฺจเวกฺขณาย (สฺติยา) ด้วยสฺติ อันเป็นเครื่องพิจารณา (วิสฺสุชฺฌติ) ย่อมหมดจด ปจฺจยสภาวมตฺเตน (การณฺน) ด้วยเหตุ สักว่าความเป็นเองแห่งปัจจัย น หามิได้” อิตฺติ ดังนี้ (พุทธ-โฆสจาริเยน) อันพระพุทธโฆสจารย์ วตฺวา กล่าวแล้ว ตถา เอว เหมือนอย่างนั้น นั้นเทียว วิสุทธิมคคฤกัฏกายมปิ แม้นในฎีกาแห่งปกรณ์วิเสสชื่อว่าวิสุทธิมรรค วุฑฺฒํ

กล่าวแล้ว ปุณ อีก ๙

แม้ในฎีกาปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสอาจารย์ก็กล่าวไว้อย่างนั้นเหมือนกัน จึงกล่าวดังนี้อีกว่า “คำว่า ‘เอวํ สหุเตปิ’ ความว่า สติเป็นเครื่องพิจารณาในฐานะ ทั้ง ๒ ครรแล้ว ก็จริง, แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น. ฝ่ายอาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า “บทว่า ‘สติปัจจัยตา’ คือ เมื่อความที่สติเป็นปัจจัย, อธิบายว่า ‘เมื่อปัจจัย แห่งการปริโภค เกสัช มีอยู่, คำว่า ‘เอวํ สหุเตปิ’ คือ แม้เมื่อปัจจัย มีอยู่. คำนั้น เป็นเพียงมติของ อาจารย์เหล่านั้น. จริงอย่างนั้น ปัจจัยสันนิสสิตศีล ย่อมบริสุทธิได้ด้วยสติเป็นเครื่อง พิจารณา หาบริสุทธิได้ด้วยอาการสักว่าความเป็นเองแห่งปัจจัยไม่”.

.....

วิมตติวินทนิยํ “เกจิ ปน ‘สติ ปัจจัยตาติ ปัจจเย สติ เกสชชฺชปริโภคสฺส การณ สตีติ เอวมฺปิ อตุถํ วทนฺติ ๙ เตสมฺปิ ปัจจเยติ ปัจจยสภาวลฺกฺษณฺเตติ เอวมตฺโตถ คเหตุพฺโพ ปัจจยสภาวมตฺเตน สีลสฺส อสุชฺฉนฺโต ๙ ‘ปริโภาค อกรโหนตฺสเสว อาปตฺตีติ อิมินา ปาติโมกฺขสํวรสีลสฺส เกโท ทสฺสิโต น ปัจจยสนฺนิสฺสิตสีลสฺส ตสฺส อตีตปัจจเวกฺษณาย วิสุชฺฉนฺโต, เอตสฺมี ปน เสสปัจจเยสุ จ อึณฺปริโภาคาทิวจเนน ปัจจยสนฺนิสฺสิตสีลสฺเสว เกโทติ เอวมิเมสํ นานาการณํ เวทิตพฺพนฺติ วุตฺตํ ๙

(ฎีกาจารย์) วิมตติวินทนิยํ “เกจิ (อาจารย์) ปน ‘สติ ปัจจัยตาติ (ปทสฺส) ‘ปัจจเย สติ เกสชชฺชปริโภคสฺส การณ สติ’ (อิตติ อตุถํ)’ อิตติ เอวมฺปิ อตุถํ วทนฺติ ๙ (ปณฺทิตฺเตน) เตสมฺปิ (เกสณฺจิ อาจารย์านํ) ‘ปัจจเยติ (ปทสฺส) ‘ปัจจยสภาวลฺกฺษณ (สติ)’ (อิตติ อตุถํ)’ อิตติ เอวํ อตุถํ คเหตุพฺโพ ปัจจยสภาวมตฺเตน (อากาเรน) สีลสฺส อสุชฺฉนฺโต ๙ (อฏฺฐกถาจารย์) ‘ปริโภาค อกรโหนตฺสเสว อาปตฺตีติ อิมินา (วจเนน) ปาติโมกฺขสํวรสีลสฺส เกโท ทสฺสิโต, (อฏฺฐกถาจารย์) น ปัจจยสนฺนิสฺสิตสีลสฺส (เกโท) ตสฺส (ปัจจยสนฺนิสฺสิตสีลสฺส) อตีตปัจจเวกฺษณาย วิสุชฺฉนฺโต (ทสฺสิโต), (อฏฺฐกถาจารย์) เอตสฺมี (เกสชฺเช จ) ปน เสสปัจจเยสุ จ อึณฺปริโภาคาทิวจเนน ปัจจยสนฺนิสฺสิตสีลสฺส เอว เกโท (ทสฺสิโต)’ อิตติ เอวํ (ปณฺทิตฺเตน) อิเมสํ (สีลเกทานํ) นานาการณํ เวทิตพฺพนฺติ (วจณํ) วุตฺตํ ๙

(วจณํ) อ.คำ อิติ ว่า “ปน ก็ เกจิ (อาจารย์) อ.อาจารย์ ท. บางพวก วทนฺติ ย่อม กล่าว อตุถํ ซึ่งเนื้อความ เอวมฺปิ แม้อย่างนี้ อิติ ว่า ‘(อตุถํ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า

‘ปัจเจย ครั้นเมื่อปัจจย สติ มีอยู่ การเถ คือว่าครั้นเมื่อเหตุ เกสชชุปริโภคสุส แห่ง การบริโภคซึ่งเกสช สติ มีอยู่’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสุส) แห่งบท ‘สติ ปัจเจยตาติ ว่า ‘สติ ปัจเจยตา’ ดังนี้’ อิตติ ดังนี้ ฯ อตุโถ อ.เนื้อความ เอว อย่างนี้ อิตติ ว่า ‘(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ปัจเจยสภาวะลกขณ ครั้นเมื่อลักษณะแห่งสภาวะของปัจจย (สติ) มีอยู่’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสุส) แห่งบท ‘ปัจเจยติ ว่า ‘ปัจเจย’ ดังนี้’ อิตติ ดังนี้ เตสมปิ (เกสญจ อจาริยาน) ของอาจารย์ ท. บางพวกแม่เหล่านั้ (ปณฺฑิติน) อันบัณฑิต คเหตุพุโพ ฟังถือเอา อสุขมฺนโต เพราะความไม่หมดจด สีสสุส แห่งศีล ปัจเจยสภาวะมตฺเตน (อาการณ) ด้วยอาการ สักว่าความเป็นเองแห่งปัจจย ฯ นานาการณ อ.การกระทำ ต่างๆ อิมสฺ (ศีลเกทาน) แห่งการขาดกันของศีล ท. เหล่านั้ (ปณฺฑิติน) อันบัณฑิต เวทิตพุพ ฟังทราบ เอว อย่างนี้ อิตติ ว่า ‘เกโท อ.ความขาดกัน ปาติโมกฺข- สัวรสีลสุส แห่งปาติโมกขสังวรศีล (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ ทสฺสีโต แสดงแล้ว อิมินา (วจน) ด้วยคำนี้ ‘ปริโภาค อภิโรนฺตสุเสว อาปตฺติติ ว่า ‘ปริโภาค อภิโรนฺตสุเสว อาปตฺติติ’ ดังนี้, (เกโท) อ.ความขาดกัน ปัจเจยสนฺนิสฺสิต- สีสสุส แห่งปัจจยสนฺนิสฺสิตศีล (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (ทสฺสีโต) แสดงแล้ว น หามิได้ วิสุขมฺนโต เพราะความหมดจด ตสฺส (ปัจเจยสนฺนิสฺสิต- สีสสุส) แห่งปัจจยสนฺนิสฺสิตศีลนั้น อตฺตปัจเจยเวกฺขณาย ด้วยการพิจารณาซึ่งปัจจย อันเป็นไปล่วงแล้ว, ปน ก็ เกโท อ.การขาด ปัจเจยสนฺนิสฺสิตสีลสุส เอว แห่งปัจจย- สนิสฺสิตศีลนั้นเกี่ยว เอตสฺมึ (เกสชฺเช จ) ในเพราะเกสชนั้นด้วย เสสปัจเจยสุ จ ในเพราะปัจจยที่เหลือ ท. ด้วย (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (ทสฺสีโต) แสดงแล้ว อธิบปริโคาทิวจน ด้วยการกล่าวว่าบริโภคหนึ่งเป็นต้น’ อิตติ ดังนี้” อิตติ ดังนี้ (ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว วิมตฺติวินทนิย ในอนุฎีกา ชื่อว่าวิมตฺติวินทนิย ฯ

ในอนุฎีกาวิมตฺติวินทนิย ท่านกล่าวว่า “อาจารย์บางพวกกล่าวความว่า ‘บทว่า ‘สติ ปัจเจยตา’ ความว่า เมื่อปัจจยมีอยู่ คือ เมื่อเหตุแห่งการบริโภคเกสช มีอยู่ อย่างนี้ บ้าง, ฟังถือเอาเนื้อความของอาจารย์บางพวก แม่เหล่านั้เป็นอย่างนี้ว่า ‘บทว่า ‘ปัจเจย’ คือ เมื่อลักษณะสภาวะแห่งปัจจยมีอยู่’ ดังนี้ เพราะศีลไม่บริสุทฺธิได้ด้วยอาการสักว่า ความเป็นเองแห่งปัจจย. ฟังทราบความทำต่างๆ กัน แห่งการขาดแห่งศีลเหล่านั้ อย่างนี้ คือ ด้วยคำว่า ‘ปริโภาค อภิโรนฺตสุเสว อาปตฺติติ’ นี้ พระอรรถกถาจารย์

แสดงการขาดแห่งปาติโมกขสังวรศีล, หาได้แสดงการขาดแห่งปัจจัยสันนิสสิตศีลไม่ เพราะปัจจัยสันนิสสิตศีลนั้น บริสุทธิ์ได้ด้วยสติเป็นเครื่องพิจารณาปัจจัยที่ล่วงแล้ว, ก็ ท่านแสดงการขาดแห่งปัจจัยสันนิสสิตศีล ในเพราะภสัชนั้น และในเพราะปัจจัยนอก นั้น ด้วยการกล่าวถึงการบริโภคหนึ่งเป็นต้น”.

[๑๙๗] อิทมปนตถ สนฺนิฏฺฏาณํ “ภสชฺเช ตํขณิกปจฺจเวกฺขณํ ทูริยมฺปิ สึลํ เกทโต รกฺขติ อตีตปจฺจเวกฺขณนฺตฺตํ ปจฺจยสนฺนิสสิตสึลเมว ฯ ตถา เสสปจฺจเยสุ ทูริยํ ปจฺจเวกฺขณํ ฯ ตสฺมา ยถิ จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ ตํขณิกปจฺจเวกฺขณํ กตํ อตีตปจฺจเวกฺขณํ อกาตุมฺปิ วฏฺฏติ ฯ ยถิ น กตํ กาทพฺพเมว อิตรสีลสฺส วิสฺขุณฺณตฺถํ ฯ ภสชฺเช ตํขณิกปจฺจเวกฺขณสฺส อกรณเหตุ ภิณฺนนฺตฺตํ ปาติโมกฺขสํวรสีลํ เทสนาย วิสฺขุณฺณติ ฯ ยถิ จตฺตฺตฺตฺตฺตํ ภิณฺนจิปิ ปจฺจเวกฺขณํ อกตฺวาว อรุณํ อฏฺฐจาเปติ, วุตฺตนเยน สึลํ ภิขฺชติ, โส จ อธินปริโภคญฺจาเน ติฏฺฐตฺตีติ ฯ

อิทํ ปน เอตถ (ปาติโมกฺขสํวรสีลเกทาเกเท) สนฺนิฏฺฏาณํ “ภสชฺเช ตํขณิกปจฺจเวกฺขณํ ทูริยมฺปิ สึลํ เกทโต รกฺขติ, (ตสฺมี ภสชฺเช) อตีตปจฺจเวกฺขณํ ตฺตํ ปจฺจยสนฺนิสสิตสึลเมว (รกฺขติ) ฯ ตถา เสสปจฺจเยสุ ทูริยํ ปจฺจเวกฺขณํ ฯ ตสฺมา ยถิ (ภิกฺขุณา) จตฺตฺตฺตฺตฺตํ ตํขณิกปจฺจเวกฺขณํ กตํ, (ภิกฺขุณา) อตีตปจฺจเวกฺขณํ อกาตุมฺปิ วฏฺฏติ ฯ ยถิ น (ภิกฺขุณา) จตฺตฺตฺตฺตฺตํ ตํขณิก- ปจฺจเวกฺขณํ กตํ, (ภิกฺขุณา) อตีตปจฺจเวกฺขณํ กาทพฺพเมว อิตรสีลสฺส วิสฺขุณฺณตฺถํ ฯ ภสชฺเช ตํขณิกปจฺจเวกฺขณสฺส อกรณเหตุ ภิณฺนํ ตฺตํ ปาติโมกฺขสํวรสีลํ เทสนาย วิสฺขุณฺณติ ฯ ยถิ (ภิกฺขุ) จตฺตฺตฺตฺตฺตํ ภิณฺนจิปิ ปจฺจเวกฺขณํ อกตฺวาว อรุณํ อฏฺฐจาเปติ, วุตฺตนเยน สึลํ ภิขฺชติ, โส (ภิกฺขุ) จ อธินปริโภคญฺจาเน ติฏฺฐตฺตีติ ฯ

ปน ก็ สนฺนิฏฺฏาณํ อ.ข้อสันนิษฐาน เอตถ (ปาติโมกฺขสํวรสีลเกทาเกเท) ในการ ขาดและไม่ขาดแห่งปาติโมกขสังวรศีลนี้ อิทํ นี้ อิติ ว่า “ตํขณิกปจฺจเวกฺขณํ อ.ตั้ง- ขณิกปัจจเวกขณะ ภสชฺเช ในภสัชน รกฺขติ ย่อมรักษา สึลํ ซึ่งศีล ทูริยมฺปิ แม้อัน มีอย่าง ๒ เกทโต จากการขาด, ตฺตํ ส่วนว่า อตีตปจฺจเวกฺขณํ อ.อดีตปัจจเวกขณะ (ตสฺมี ภสชฺเช) ในภสัชนั้น (รกฺขติ) ย่อมรักษา ปจฺจยสนฺนิสสิตสึลํ เอว ซึ่ง ปัจจัยสันนิสสิตศีลนั้นเทียว ฯ ปจฺจเวกฺขณํ อ.ปัจจเวกขณะ ทูริยํ อันมีอย่าง ๒

[๑๙๘] ปจฺจยสหนฺนิสฺสิตสีลปริปุรเกน ปน ภาคิเนยฺยสงฺฆมรฺกชิตสามเณเรน วिय ภวิตพฺพํ ฯ

ปน ก็ (ภิกขุณา) อันภิกษุ ปจฺจยสหนฺนิสฺสิตสีลปริปุรเกน ผู้ยังปัจจัยสันนิสฺสิตสีล ให้เต็มรอบ ภาคิเนยฺยสงฺฆมรฺกชิตสามเณเรน วिय เป็นราวกะสามเณรชื่อว่าสังฆ-
รฺกชิตะผู้เป็นหลาน ภวิตพฺพํ ฟังเป็น ฯ

ก็ภิกษุผู้บำเพ็ญปัจจัยสันนิสฺสิตสีล ฟังเป็นดุจสามเณรชื่อว่าสังฆรฺกชิตะผู้เป็นหลาน.

โส หิ สมฺมา ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชติ ฯ เตน วุตฺตํ

“อุปฺชฌาโย มํ ภูณฺชมานํ	สาสิกฺกัรํ สุนิพฺพุตํ
‘มา เหว ตวํ สามเณร	สชิวํหํ ฌาเปสิ อสณฺณโต ฯ
อุปฺชฌายสฺส วโจ สุตฺวา	สํเวคมลภินฺตทา
เอกาสเน นิสฺสิตฺวา	อรหตฺตํ อปาปฺถึ,
โสหํ ปริปฺปณฺณสงฺกปโป	จนฺโท ปณฺณโรโส ยถา
สพฺพาสวปริภุญฺชิตฺโณ	นตฺถิทานิ ปุณฺพภโวติ ฯ

โส (สงฆมรฺกชิต) หิ สมฺมา ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชติ ฯ เตน (สามเณเรน) วุตฺตํ

“อุปฺชฌาโย มํ ภูณฺชมานํ	สาสิกฺกัรํ สุนิพฺพุตํ
‘มา เหว ตวํ สามเณร	สชิวํหํ ฌาเปสิ อสณฺณโต’ (อิติ อโวจ) ฯ
(อหํ) อุปฺชฌายสฺส วโจ สุตฺวา	สํเวคํ อลภี ตทา
เอกาสเน นิสฺสิตฺวา	อรหตฺตํ อปาปฺถึ,
โส อหํ ปริปฺปณฺณสงฺกปโป	จนฺโท ปณฺณโรโส ยถา
สพฺพาสวปริภุญฺชิตฺโณ (อมฺหิ)	นตฺถิ อิทานิ ปุณฺพภโวติ (วจนฺ) ฯ

หิ ก็ โส (สงฆมรฺกชิต) อ.สามเณรชื่อว่าสังฆรฺกชิตะนั้นั้น ปจฺจเวกฺขิตฺวา พิจารณา
แล้ว สมฺมา โดยชอบ ปริภุญฺชติ ย่อมฉัน ฯ เตน เพราะเหตุนั้น (วจนฺ) อ.คำ อิติ
ว่า

“อุปชฌายโ อ.พระอุปัชฌาย์ (อโวจ) ได้กล่าวแล้ว มั กะ
 ข้าพเจ้า ภูษมาหฺม ผู้ฉันอยู่ สาลิกูรฺ ซึ่งข้าวสาสิ สุนิพพฺตํ
 อันเย็นสนิท (อิติ) ว่า ‘สามเณร ตุก่อนสามเณร ตฺวํ อ.เธอ
 อสญฺญโต ไม่สำรวมแล้ว มา หิ เอว สชิวํ ฌาเปสิ อยา
 ยังลิ้นของตน ให้ใหม่แล้วนั้นเทียวแล’ (อิติ) ดังนี้, (อหํ)
 อ.ข้าพเจ้า สุตฺวา ฟังแล้ว วโจ ซึ่งคำ อุปชฌายสฺส ของ
 พระอุปัชฌาย์ อลภิ ได้ได้แล้ว สํเวคํ ซึ่งความสังเวช ตทา
 ในกาลนั้น นิสิตฺวา นิ่งแล้ว เอกาสเน บนอาสนะเดี่ยว
 อปาปฺณิ ได้บรรลุแล้ว อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์,
 โส อหํ อ.ข้าพเจ้านั้น ปริปฺภุณฺสงกฺกฺโป ผู้มีความดำริอัน
 เต็มรอบแล้ว จหนฺโท ยถา รวากะ อ.พระจันทร์ ปณฺณรโส
 อันมีในวัน ๑๕ คำ สพฺพาสวปริกฺขิโณ เป็นผู้มิอาสวะทั้งปวง
 อันสิ้นรอบแล้ว (อมฺหิ) ย่อมเป็น, ปฺนพฺภโว อ.ภพใหม่ นตฺถิ
 ย่อมไม่มี อิทาหิ ในกาลนี้” อิติ ดังนี้

(สามเณร) อันสามเณร วุตฺตํ กล่าวแล้ว ฯ

ก็สามเณรสังฆรักขิตะนั้น พิจารณาโดยชอบแล้วจึงฉัน. เพราะเหตุนั้น เธอจึงกล่าวว่า

“พระอุปัชฌาย์กล่าวกะข้าพเจ้า ผู้กำลังฉันข้าวสาสิ อันเย็น
 สนิทว่า ‘ตูก่อนสามเณร เธออย่าไม่สำรวมแล้ว ยังลิ้นของตน
 ให้ใหม่เลย’, ข้าพเจ้าฟังคำของพระอุปัชฌาย์แล้ว ได้ความ
 สังเวชในคราวนั้น นิ่งเหนืออาสนะเดี่ยว ได้บรรลุพระอรหันต์,
 ข้าพเจ้านั้น มีความดำริบริบูรณ์ ดุจพระจันทร์วันเพ็ญ มี
 อาสวะทั้งปวงสิ้นไปแล้ว บัดนี้ ภพใหม่ ก็ไม่มี”.

.....
 ตตฺถ “อุปชฌายโติ ตสฺเสว มาตุโล สงฺฆรักขิตฺตเถโร ฯ

ตตฺถ (คาถายํ) “อุปชฌายโติ ตสฺเสว (สามเณรสฺส) มาตุโล สงฺฆรักขิตฺตเถโร ฯ

สงฺฆรทฺถิตตเถโร อ.พระสังฆรักขิตะผู้เถระ มาตุโล ผู้เป็นลุง ตสฺเสว (สามเณรสุส) ของสามเณรนั้นนั้นเทียว “อุปชฺฌมาโยติ ชื่อว่าอุปชฌาย์ ตตฺถ (คาถาย) ในคาถา นั้น ๆ

พระสังฆรักขิตเถระ ผู้เป็นลุงของสามเณรนั้นแหละ ชื่อว่าอุปชฌาย์ ในคาถานั้น.

.....
สาลิกุรฺหนฺติ สาลิกตฺตํ ฯ

“สาลิกุรฺหนฺติ (ปทสฺส) “สาลิกตฺตํ” (อิติ อตฺถโ) ฯ

(อตฺถโ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า “สาลิกตฺตํ ซึ่งข้าวสาลี” (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “สาลิกุรฺหนฺติ ว่า “สาลิกุรฺ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “สาลิกุรฺ” ความว่า ข้าวสาลี.

.....
สฺุนฺพิพฺพตฺนฺติ สฺุสึตลํ ฯ

“สฺุนฺพิพฺพตฺนฺติ (ปทสฺส) “สฺุสึตลํ” (อิติ อตฺถโ) ฯ

(อตฺถโ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า “สฺุสึตลํ อันเย็นดี” (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “สฺุนฺพิพฺพตฺนฺติ ว่า “สฺุนฺพิพฺพตฺ” ดังนี้ ฯ

บทว่า “สฺุนฺพิพฺพตฺ” ความว่า เย็นดี.

.....
อสนฺญตฺติ อปฺจฺจเวกฺขณฺ สนฺธายาห ฯ

(อุปชฺฌมาโย) “อสนฺญตฺติ อปฺจฺจเวกฺขณฺ สนฺธาย อาห ฯ

(อุปชฺฌมาโย) อ.พระอุปชฌาย์ อาห กล่าวแล้ว “อสนฺญตฺติ ว่า “อสนฺญตฺ” ดังนี้ สนฺธาย หมายเอา อปฺจฺจเวกฺขณฺ ซึ่งการไม่พิจารณา ฯ

ท่านกล่าวว่า “อสนฺญตฺ” ดังนี้ หมายเอาการไม่พิจารณา.

ตสฺมา อญโฆปิ ทุกฺขสฺส ปฏฺจยฺนโต ปริกฺขยํ
โยนิโส ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปฏฺิเสเวถ ปจฺจเยติ ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น อญโฆปิ (กุลปุตฺโต) อ.กุลบุตร
แม่อื่น ปฏฺจยฺนโต เมื่อปรารภนา ปริกฺขยํ ซึ่งความสิ้นไปรอบ
ทุกฺขสฺส แห่งทุกฺข์ ปจฺจเวกฺขิตฺวา พิจารณาแล้ว โยนิโส
โดยแยบคาย ปฏฺิเสเวถ ฟังเสพ ปจฺจเย ซึ่งปัจจัย ท. อิติ
ตั้งนี้แล ฯ

เพราะฉะนั้น กุลบุตรแม่อื่น เมื่อปรารภนาความสิ้นทุกฺข์
พิจารณาโดยแยบคายแล้ว ฟังเสพปัจจัยทั้งหลายแล.

.....
อิจฺเจวํ สึลํ ปริสฺสุทฺธํ กุรุตา จตฺตฺปาริสฺสุทฺธิสึลสฺงฺขาโต อนาการิยวินโย สฺสุทฺธิทํ นาม
โหติ ตสฺส อคฺคผลมฺปิ อวฺहनสมตฺโต ปพฺพการวาสิติสฺสตุเถรสฺส วีย ฯ ตํ เถรวตฺถุํ
พฺรหฺมณฺวคฺเค “อัสฺสภฺจํ คหฺมฺเจหิตี คาถาวณฺณนาโต คเหตุพฺพนฺติ ฯ

อิจฺเจวํ สึลํ ปริสฺสุทฺธํ กุรุตา จตฺตฺปาริสฺสุทฺธิสึลสฺงฺขาโต อนาการิยวินโย (ปพฺพชิตฺน) สฺสุทฺธิทํ
นาม โหติ, (โส อนาการิยวินโย) ตสฺส (ปพฺพชิตฺส) อคฺคผลมฺปิ อวฺहनสมตฺโต ปพฺพการวาสิติสฺสตุเถรสฺส (อนาการิยวินโย) วีย (โหติ) ฯ (ปณฺทิตฺน) ตํ เถรวตฺถุํ พฺรหฺมณฺวคฺเค “อัสฺสภฺจํ
คหฺมฺเจหิตี คาถาวณฺณนาโต คเหตุพฺพนฺติ ฯ

อนาการิยวินโย อ.อนาการิยวินัย จตฺตฺปาริสฺสุทฺธิสึลสฺงฺขาโต อันอันบัตฺถิตกกล่าว
แล้วว่าจตฺตฺปาริสฺสุทฺธิสึล สึลํ ปริสฺสุทฺธํ กุรุตา (ปพฺพชิตฺน) สฺสุทฺธิทํ นาม ชื่อว่า
เป็นวินัย อันบรรพชิต ผู้กระทำอยู่ ซึ่งศีล ให้หมดจตรอบแล้ว ศีกษาดีแล้ว โหติ ย่อม
เป็น เอวํ อย่างนี้ อิติ ด้วยประการฉะนี้แล, (โส อนาการิยวินโย) อ.อนาการิยวินัย
นั้น อวฺहनสมตฺโต เป็นวินัยอันสามารถในการนำมา อคฺคผลมฺปิ แม้ซึ่งผลอันเลิศ
ตสฺส (ปพฺพชิตฺส) แก่บรรพชิตนั้น ปพฺพการวาสิติสฺสตุเถรสฺส (อนาการิยวินโย)
วีย รวากะ อ.อนาการิยวินัย ของพระติสสะผู้เถระผู้อยู่ที่เงื่อมเขาโดยปกติ (โหติ)
ย่อมเป็น ฯ ตํ เถรวตฺถุํ อ.เรื่องแห่งพระเถระนั้น (ปณฺทิตฺน) อันบัตฺถิต คเหตุพฺพ

ฟังถือเอา **คาถาถวณนาโต** จากอรรถกถาแห่งคาถา **“อัสสัมภัง คหภูเจหิ”** ว่า **“อัสสัมภัง คหภูเจหิ”** ดังนี้เป็นต้น **พราหมณวคเค** ในพราหมณวรรค ฯ

อนาคาริยวินัย กล่าวคือจตุปาริสุทธิศีล ย่อมชื่อว่าอันบรรพชิตผู้ทำศีลให้บริสุทธิ์ ศึกษาศีลแล้วอย่างนี้ ตั้งพรรณนามาจะนี้, อนาคาริยวินัยนั้น สามารถในการนำแม่ ผลอันเลิศมาให้แก่บรรพชิตนั้น จุจพระตีสสเถระผู้อยู่ที่เงื่อมเขา. เรื่องพระเถระ นั้น บัณฑิตฟังถือเอาจากอรรถกถาคาถาว่า **“อัสสัมภัง คหภูเจหิ”** ดังนี้เป็นต้น ใน พราหมณวรรค.

.....
[๑๙๙] **อาคาริยวินโย** นาม ทสอกุสลกมมปถวิรมณั ๕ โส ตตถ อสงฺกิลเสสาปชฺชเนน อาจารคฺคณวตฺถาปนเนน จ สฺสสิภฺขิโต อุกฺขยโลกहितสฺสขาวหนโต มงฺคลั ๕ ตตถ ปาณาติปาโต อทินฺนาทานั กามะสุ มิจฺจจาโร มุสวาทา ปิสุณฺวาจา ผรุสฺวาจา สมฺผปฺปลาโป อภิชฺฌมา พฺยาปาโท มิจฺจาทิภฺฐิจฺฉิตฺติ อิมะ ทส อุกุสลกมมปถา นาม ๕ ตตถ ปาณาติปาโต ตติยปาราชิกวณฺณนายั วิเสสโต วณฺณโต ๕ อทินฺนาทานั ทุตฺติย- ปาราชิกวณฺณนายั ๕ มิจฺจจาโร สณฺจจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนายญฺเจว ปาฎิกวคฺเค สงฺคิตฺตีสฺสุตฺตวณฺณนายญฺจ ๕ อาโท สตฺต พุรฺหมฆาลสฺสุตฺตวณฺณนายั ๕ อนฺเต ตโย สงฺคิตฺตีสฺสุตฺตวณฺณนายญฺเจว มฺูลปณฺณาสเก สาเลยฺยกสฺสุตฺตวณฺณนายญฺจ ๕ ทสปี ตตฺถเวย สมฺมาทิภฺฐิจฺฉิตฺตวณฺณนายญฺเจว อภฺจฺจสาลินิยญฺจ ๕ ตสฺมา ตตถ ตตถ วุตฺตณนํ คเหตุวา กมฺมปถกถา วุจฺจเต ๕

อาคาริยวินโย นาม ทสอกุสลกมมปถวิรมณั ๕ โส (อาคาริยวินโย) ตตถ (ทสสุ อุกุสลกมมปถะสุ คิหิณา) อสงฺกิลเสสาปชฺชเนน (จ) อาจารคฺคณวตฺถาปนเนน จ สฺสสิภฺขิโต อุกฺขยโลกहितสฺสขาวหนโต มงฺคลั (โหติ) ๕ ตตถ (อาคาริยวินโย) “ปาณาติปาโต อทินฺนาทานั กามะสุ มิจฺจจาโร มุสวาทา ปิสุณฺวาจา ผรุสฺวาจา สมฺผปฺปลาโป อภิชฺฌมา พฺยาปาโท มิจฺจาทิภฺฐิจฺฉิตฺติ อิมะ (ปาปชฺมมา) ทส อุกุสลกมมปถา นาม ๕ ตตถ (ทสสุ อุกุสลกมมปถะสุ) ปาณาติปาโต (อภฺจฺจกถาจริเยน) ตติยปาราชิกวณฺณนายั วิเสสโต วณฺณโต ๕ อทินฺนาทานั ทุตฺติยปาราชิก- วณฺณนายั (อภฺจฺจกถาจริเยน วณฺณโต) ๕ มิจฺจจาโร สณฺจจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนายั เจว ปาฎิกวคฺเค สงฺคิตฺตีสฺสุตฺตวณฺณนายั จ (อภฺจฺจกถาจริเยน วณฺณโต) ๕ อาโท สตฺต (อุกุสลกมมปถา)

พรหมชาลสูตรตวณณาย (อฏฺฐกถาจริเยน วณฺณิตา) ๫ อนฺเต ตโย (อฏฺฐลกมฺมปถา) สงฺคีติ-
 สุตตวณฺณาย เจว มฺลปณฺณาสเก สาเลยยกสุตตวณฺณาย จ (อฏฺฐกถาจริเยน วณฺณิตา) ๫
 ทสปี (อฏฺฐลกมฺมปถา) ตตฺถเว (มฺลปณฺณาสเก) สมมาทิฏฺฐิสุตตวณฺณาย เจว อฏฺฐสาลินียํ จ
 (อฏฺฐกถาจริเยน วณฺณิตา) ๫ ตสฺมา (มยา) ตตฺถ ตตฺถ (อฏฺฐกถาย) วุตฺตนยํ คเหตฺวา
 กมฺมปถกถา วุจฺเจเต ๫

ทสอฏฺฐลกมฺมปถวิรมณํ อ.การเว้นจากอฏฺฐลกกรรมบถ ๑๐ อาคาริยวินโย นาม
 ชื่อว่าอาคาริยวินัย ๫ โส (อาคาริยวินโย) อ.อาคาริยวินัยนั้น (คิหิณา) สฺสึภิปโต
 ชื่อว่าอันคฤหัสถ์ศึกษาดีแล้ว **อสงฺกิลเสาปชฺชเนน** เพราะการไม่ต้องโทษเศร้าหมอง
ตตฺถ (ทสฺสุ อฏฺฐลกมฺมปถเส) ในอฏฺฐลกกรรมบถ ท. ๑๐ เหล่านี้ (จ) ด้วย **อาจาร-**
คุณวตฺถาปนเนน เพราะการยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณคือมรรยาท (จ) ด้วย **มฺงคฺล** ชื่อ
 ว่าเป็นมงคล **อุภยโลกहितฺสูชาวหนโต** เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์และความ
 สุขในโลกทั้งสอง (โหติ) ย่อมเป็น ๫ **อิเม (ปาปธมฺมา)** อ.บาปกรรม ท. เหล่านี้ **อิติ**
 คือ “**ปาณาติปาโต** อ.ปาณาติบาต **อทินฺนาทานํ** อ.อทินนาทาน **กาเมสุ มิจฺจ-**
จาโร อ.กาเมสุมิจฺจจาร **มฺสาวาโท** อ.มฺสาวาท **ปิสุณฺวาจา** อ.ปิสุณฺวาจา **ผรุส-**
วาจา อ.ผรุสวาจา **สมฺพปฺปลาโป** อ.สัมผัปปลาปะ **อภิชฺฌา** อ.อภิชฌา **พฺยาปาโท**
 อ.พยาบาท **มิจฺจาทิฏฺฐิ** อ.มิจฺจาทิฏฺฐิ” **อฏฺฐลกมฺมปถา** นาม ชื่อว่าอฏฺฐลกกรรมบถ
ทส ๑๐ ตตฺถ (อาคาริยวินเย) ในอาคาริยวินัยนั้น ๫ **ตตฺถ (ทสฺสุ อฏฺฐลกมฺมปถเส)**
ปาณาติปาโต อ.- ในอฏฺฐลกกรรมบถ ท. ๑๐ เหล่านี้ **หนานา-ปาณาติบาต (อฏฺฐกถา-**
จริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ **วณฺณิตโต** พรรณนาไว้แล้ว **วิเสสโต** โดยพิเศษ
ตติยปาราชิกวณฺณาย ในอรรถกถาแห่งตติยปาราชิก ๫ **อทินฺนาทานํ** อ.อทินนา-
 ทาน (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (วณฺณิตํ) พรรณนาไว้แล้ว **ทฺติย-**
ปาราชิกวณฺณาย ในอรรถกถาแห่งทฺติยปาราชิก ๫ **มิจฺจจาโร** อ.มิจฺจจาร
 (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (วณฺณิตโต) พรรณนาไว้แล้ว **สมฺจริต-**
สิกฺขาปทวณฺณาย เจว ในอรรถกถาแห่งสมฺจริตตสิกฺขาบพด้วยนั้น **เทียวก** **ปาฏิก-**
วคฺเค **สงฺคีติสุตฺตวณฺณาย** จ ในอรรถกถาแห่งสงฺคีติสุตฺต ในปาฏิกวรรคด้วย ๫
 (อฏฺฐลกมฺมปถา) อ.อฏฺฐลกกรรมบถ ท. **สตฺต ๗ อาโท** ในเบื้องต้นแรก (อฏฺฐกถา-
จริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (วณฺณิตา) พรรณนาไว้แล้ว **พรหมชาลสุต-**
ตวณฺณาย ในอรรถกถาแห่งพรหมชาลสูตร ๫ (อฏฺฐลกมฺมปถา) อ.อฏฺฐลกกรรมบถ

ท. ตโย ๓ อนฺเต ในที่สุด (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (วณฺณิตา) พรรณนาไว้แล้ว สงฺคีติสฺส ตฺวณฺณนํ เจา ในอรรถกถาแห่งสังคีติสูตรด้วย นั้นเทียว มุลปณฺณสเก สาเลยยกสฺส ตฺวณฺณนํ จ ในอรรถกถาแห่งสาเลยยก-สูตร ในมูลปกรณ์ด้วย ฯ (อกุสลกมฺปถา) อ.อกุสลกมฺปถ ท. ทสปี แม้ ๑๐ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (วณฺณิตา) พรรณนาไว้แล้ว ตตฺถ (มุลปณฺณสเก) สมฺมาทิฏฺฐิสฺส ตฺวณฺณนํ เจา ในอรรถกถาแห่งสมฺมาทิฏฺฐิสูตร ในมูลปกรณ์นั้นนั้นเทียวด้วยนั้นเทียว อฏฺฐสาลินิํ จ ในอรรถกถาอฏฺฐสาลินิํ ด้วย ฯ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น กมฺปถกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งกรรมบถ (มยา) อันข้าพเจ้า คเหตฺวา ถือเอาแล้ว ตตฺถ ตตฺถ (อฏฺฐกถายํ) วุตฺตนํ ซึ่งนัย อันถูกกล่าวแล้ว ในอรรถกถานั้น ๆ วุจฺเจเต จะกล่าว ฯ

การเว้นจากอกุสลกรรมบถ ๑๐ ประการ ชื่อว่าอาคาริยวินัย (วินัยคฤหัสถ์). อาคาริย-วินัยนั้น ชื่อว่าอันคฤหัสถ์ศึกษาดีแล้ว เพราะไม่ต้องโทษเครื่องเศร้าหมองในอกุสล-กรรมบถ ๑๐ ประการนั้น และเพราะทำตนให้ตั้งอยู่ในคุณคือมรรยาท ชื่อว่าเป็น มงคล เพราะนำประโยชน์สุขมาให้ในโลกทั้ง ๒. บาปกรรมเหล่านี้ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท ปิสุณวาจา ผรุสวาจา สัมผัสฺปปลาป อภิขมา พยาบาท มิฉาทิฏฺฐิ ชื่อว่าอกุสลกรรมบถ ๑๐ ประการ ในอาคาริยวินัยนั้น. ในอกุสล-กรรมบถ ๑๐ ประการนั้น ปาณาติบาต ท่านพรรณนาไว้ในอรรถกถาตติยาปาราชิก. อทินนาทาน ท่านพรรณนาไว้ในกุตติยาปาราชิก. กาเมสุมิจฉาจาร ท่านพรรณนาไว้ในอรรถกถาสัญจริตตสิกขาบท และในอรรถกถาสังคีติสูตร ในปาฎิกวรรค. อกุสล-กรรมบถ ๗ ประการข้างต้น ท่านพรรณนาไว้ในอรรถกถาพรหมชาลสูตร. อกุสล-กรรมบถ ๓ ประการข้างปลาย ท่านพรรณนาไว้ในอรรถกถาสังคีติสูตร และในอรรถ-กถาสาเลยยกสูตร ในมูลปกรณ์. อกุสลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการ ท่านพรรณนา-ไว้ในอรรถกถาสมฺมาทิฏฺฐิสูตร ในมูลปกรณ์นั่นเอง และในอรรถกถาอฏฺฐสาลินิํ. เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะถือนัยที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถานั้น ๆ มากล่าวกว่า ด้วยกรรมบถ.

กายกมมกถา

[๒๐๐] ตตถ ปาณ ปาณสณฺณินโน ชีวิตินฺทฺริยฺปุจฺเจทกอุปกฺกมสมฺมุจฺจาปีกา กายวจีทวาราน-
มณฺณตรปฺปวตฺตา วรฺกเจตนา ปาณาติปาโต นาม ๕ ปาโณติ เจตถ โวหารโต
สตุโต ปรมตฺถโต ทฺวิธํ ชีวิตินฺทฺริยํ ๕

ตตถ (ทสฺสุ อุกฺสฺลกมฺมปเถสุ) ปาณ ปาณสณฺณินโน (ปฺคฺคฺลสฺส) ชีวิตินฺทฺริยฺปุจฺเจทกอุปกฺกม-
สมฺมุจฺจาปีกา กายวจีทวารานํ อณฺณตรปฺปวตฺตา วรฺกเจตนา ปาณาติปาโต นาม ๕ “ปาโณติ
(วจนฺ) จ เอตถ (“ปาณาติปาโตติ ปเท) โวหารโต สตุโต ปรมตฺถโต ทฺวิธํ ชีวิตินฺทฺริยํ ๕

วรฺกเจตนา อ.เจตนาของบุคคลผู้ฆ่า ปาณ ปาณสณฺณินโน (ปฺคฺคฺลสฺส) ของ
บุคคลผู้มีความสำคัญในสัตว์มีชีวิต ว่าเป็นสัตว์มีชีวิต ชีวิตินฺทฺริยฺปุจฺเจทกอุปกฺกม-
สมฺมุจฺจาปีกา อันยังความพยายามเป็นเหตุเข้าไปตัดซึ่งชีวิตินฺทฺริยฺให้ตั้งขึ้น กายวจี-
ทวารานํ อณฺณตรปฺปวตฺตา อันเป็นไปแล้วใน- แห่งกายทวารและวจีทวาร ท. หนา
-ทวารใดทวารหนึ่ง ตตถ (ทสฺสุ อุกฺสฺลกมฺมปเถสุ) ปาณาติปาโต นาม ชื่อว่า- ใน
อุกฺสฺลกรรมมถ ท. ๑๐ เหล่านั้นหนา -ปาณาติบาต ๕ จ ก็ “ปาโณติ (วจนฺ) อ.คำ
ว่า “ปาโณ” ดังนี้ เอตถ (“ปาณาติปาโตติ ปเท) ในบทว่า “ปาณาติปาโต” ดังนี้
สตุโต คือ อ.สัตว์ โวหารโต โดยโวหาร ชีวิตินฺทฺริยํ คือ อ.ชีวิตินฺทฺริยํ ทฺวิธํ อันมี
อย่าง ๒ ปรมตฺถโต โดยปรมัตถ์ ๕

วรฺกเจตนาของบุคคลผู้มีความสำคัญในสัตว์มีชีวิตว่าสัตว์มีชีวิต อันยังความพยายาม
เป็นเหตุเข้าไปตัดชีวิตินฺทฺริยฺให้ตั้งขึ้น เป็นไปทางกายทวารและวจีทวาร ทวารใด
ทวารหนึ่ง ชื่อว่าปาณาติบาต ในบรรดาอุกฺสฺลกรรมมถ ๑๐ ประการเหล่านั้น ก็คำว่า
“ปาโณ” ในบทว่า “ปาณาติปาโต” นี้โดยโวหาร ได้แก่สัตว์โดยปรมัตถ์ ได้แก่ชีวิติน-
ทฺริยํ ๒ อย่าง.

.....
ตติยปาราชิกวณฺณนายมฺปิ หิ ชีวิตินฺทฺริยฺนฺหฺติ รูปรูปรชีวิตินฺทฺริยํ ๕ รูปรชีวิตินฺทฺริย-
วิโกปีเต อิตรมฺปิ ตํสมฺพนฺชฺตาย วิโกเปตีติ วุตฺตํ ๕

(อฏฺฐกถาจารีเยน) ตติยปาราชิกวณฺณนายมฺปิ หิ “ชีวิตินฺทฺริยฺนฺหฺติ รูปรูปรชีวิตินฺทฺริยํ ๕

รูปชีวิตินทรีย์เย วิโกปีเต อิตรมปิ (อรูปชีวิตินทรีย์ํ ตสฺส อรูปชีวิตินทรีย์สฺส) ตํสมฺพนฺชตาย
วิโกเปตีติ (วจนฺ) วุตฺตํ ฯ

หิ จริงอยู่ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “**รูปารูปชีวิตินทรีย์ํ** อ.รูปชีวิตินทรีย์และอรูปชีวิตินทรีย์
ชีวิตินทรีย์นฺติ ชื่อว่าชีวิตินทรีย์ ฯ **รูปชีวิตินทรีย์เย** ครั้นเมื่อรูปชีวิตินทรีย์ วิโกปีเต
กำเริบแล้ว, **อิตรมปิ (อรูปชีวิตินทรีย์ํ)** อ.อรูปชีวิตินทรีย์แม่นอกนี้ **วิโกเปติ**
ยอมกำเริบ (**ตสฺส อรูปชีวิตินทรีย์สฺส**) **ตํสมฺพนฺชตาย** เพราะความที่ แห่งอรูป-
ชีวิตินทรีย์นั้นเป็นของเนื่องกันกับรูปชีวิตินทรีย์นั้น” อิติ ดังนี้ (**อฏฺฐกถาจริเยน**) อัน
พระอรรถกถาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **ตติยปาราชิกวณฺณนายมฺปิ** แม้ในอรรถกถา
แห่งตติยปาราชิก ฯ

จริงอยู่ แม้ในอรรถกถาตติยปาราชิก ท่านกล่าวไว้ว่า “รูปชีวิตินทรีย์และอรูปชีวิติน-
ทรีย์ ชื่อว่าชีวิตินทรีย์. ครั้นเมื่อรูปชีวิตินทรีย์กำเริบแล้ว แม้อรูปชีวิตินทรีย์นอกนี้
ยอมกำเริบ เพราะว่าเนื่องกันกับรูปชีวิตินทรีย์นั้น.

.....
โส คุณวิริหิตฺเตสุ ติริจฺฉานคตาทีสุ ปาณฺเสสุ ชุทฺทกปาณฺ อปฺปสวาชฺโช มหนฺตสรีเร
มหาสวาชฺโช ฯ กสฺมา ฯ ปโยคสมฺตเตปิ วตฺถุมหนฺตตาย ฯ
คุณวณฺเตสุ มนุสฺสชาติสุ อปฺปคฺุณฺ อปฺปสวาชฺโช มหาคฺุณฺ มหาสวาชฺโช ฯ
สรีรคฺุณฺนามฺปนฺ สมภาเว สติ กิเลสํ อุกฺกมานญจ มุทฺตตาย อปฺปสวาชฺโช
ติพฺพตาย มหาสวาชฺโช ฯ

โส (ปาณาติปาโต) คุณวิริหิตฺเตสุ ติริจฺฉานคตาทีสุ ปาณฺเสสุ ชุทฺทกปาณฺ อปฺปสวาชฺโช (โหติ),
มหนฺตสรีเร (ปาณฺ) มหาสวาชฺโช (โหติ) ฯ “กสฺมา (โส ปาณาติปาโต คุณวิริหิตฺเตสุ ติริจฺฉาน-
คตาทีสุ ปาณฺเสสุ ชุทฺทกปาณฺ อปฺปสวาชฺโช โหติ, มหนฺตสรีเร ปาณฺ มหาสวาชฺโช โหติ”
อิติ ปุจฺฉา) ฯ “(ตสฺส ปาณาติปาตสฺส) ปโยคสมฺตเตปิ (โส ปาณาติปาโต คุณวิริหิตฺเตสุ
ติริจฺฉานคตาทีสุ ปาณฺเสสุ ชุทฺทกปาณฺ อปฺปสวาชฺโช โหติ, มหนฺตสรีเร ปาณฺ
มหาสวาชฺโช โหติ” อิติ วิสฺสชฺชนฺ) ฯ (ตสฺส ปาณาติปาตสฺส) ปโยคสมฺตเตปิ (สนฺเต), (ตสฺส
ปาณาติปาตสฺส) วตฺถุมหนฺตตาย (โส ปาณาติปาโต มหาสวาชฺโช โหติ) ฯ (ปาณาติปาโต)
คุณวณฺเตสุ มนุสฺสชาติสุ (ปาณฺเสสุ) อปฺปคฺุณฺ (ปาณฺ) อปฺปสวาชฺโช (โหติ) มหาคฺุณฺ (ปาณฺ)

มหาสาวชฺโซ (โหติ) ๕ สรีรคณานํ ปน สมภาเว สติ, (ปาณาติปาโต) กิเลสานํ (จ) อุปกฺกมานํ
จ มุฑฺตาย อปฺปสาวชฺโซ (โหติ) กิเลสานํ จ อุปกฺกมานํ จ) ติพฺพตาย มหาสาวชฺโซ (โหติ) ๕

โส (ปาณาติปาโต) อ.ปาณาติบาตนั้น อปฺปสาวชฺโซ ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็น
ไปกับด้วยโทษน้อย **คุณวิริเตสฺส ติรจฺจนคตาทีสฺส ปาณฺสฺส ชฺชุตฺถกปาณฺ** ใน
เพราะ- ในสัตว์ ท. มีสัตว์เดรัจฉานเป็นต้น ผู้เว้นแล้วจากคุณหนา - สัตว์เล็ก (โหติ)
ย่อมเป็น, **มหาสาวชฺโซ** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (ปาณ) ใน
เพราะสัตว์ **มหนฺตสรีเร** ตัวมีสรีระใหญ่ (โหติ) ย่อมเป็น ๕ (ปุจฺจา) อ.อันถาม (อิตติ)
ว่า “(โส ปาณาติปาโต) อ.ปาณาติบาตนั้น (อปฺปสาวชฺโซ) ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอัน
เป็นไปกับด้วยโทษน้อย (**คุณวิริเตสฺส ติรจฺจนคตาทีสฺส ปาณฺสฺส ชฺชุตฺถกปาณฺ**)
ในเพราะ- ในสัตว์ ท. มีสัตว์เดรัจฉานเป็นต้น ผู้เว้นแล้วจากคุณหนา - สัตว์เล็ก (โหติ)
ย่อมเป็น, (**มหาสาวชฺโซ**) ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (ปาณ)
ในเพราะสัตว์ (**มหนฺตสรีเร**) ตัวมีสรีระใหญ่ (โหติ) ย่อมเป็น **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร?”
(อิตติ) ดังนี้ ๕ (วิสุสฺซชฺชนํ) อ.อันแก่ (อิตติ) ว่า “(โส ปาณาติปาโต) อ.ปาณาติบาต
นั้น (อปฺปสาวชฺโซ) ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย (**คุณวิริเตสฺส
ติรจฺจนคตาทีสฺส ปาณฺสฺส ชฺชุตฺถกปาณฺ**) ในเพราะ- ในสัตว์ ท. มีสัตว์เดรัจฉาน
เป็นต้น ผู้เว้นแล้วจากคุณหนา - สัตว์เล็ก (โหติ) ย่อมเป็น, (**มหาสาวชฺโซ**) ชื่อว่าเป็น
อกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (ปาณ) ในเพราะสัตว์ (**มหนฺตสรีเร**) ตัวมี
สรีระใหญ่ (โหติ) ย่อมเป็น (**ตสฺส ปาณาติปาตสฺส**) **ปโยคมหนฺตตาย** เพราะความ
ที่แห่งปาณาติบาตนั้น มีความพยายามใหญ่” (อิตติ) ดังนี้ ๕ (**ตสฺส ปาณาติปาตสฺส**)
ปโยคสมตฺเตปิ แม้ครั้งเมื่อปาณาติบาตนั้น มีปโยคะเสมอกัน (**สนฺเต**) มีอยู่, (โส
ปาณาติปาโต) อ.ปาณาติบาตนั้น (**มหาสาวชฺโซ**) ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไป
กับด้วยโทษมาก (**ตสฺส ปาณาติปาตสฺส**) **วตฺถุมหนฺตตาย** เพราะความที่ แห่ง
ปาณาติบาตนั้น เป็นวัตถุใหญ่ (โหติ) ย่อมเป็น ๕ (ปาณาติปาโต) อ.ปาณาติบาต
อปฺปสาวชฺโซ เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย **คุณวณฺเตสฺส มนุสฺสาทีสฺส
(ปาณฺสฺส) อปฺปคฺุณ (ปาณ)** ในเพราะ- ในสัตว์ ท. มีมนุษย์เป็นต้น ผู้มีคุณหนา -
สัตว์ ผู้มีคุณน้อย (โหติ) ย่อมเป็น **มหาสาวชฺโซ** เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วย
โทษมาก **มหาคฺุณ (ปาณ)** ในสัตว์ ผู้มีคุณมาก (โหติ) ย่อมเป็น ๕ **ปน** ก็ **สรีร-
คณานํ (ปาณานํ) สมภาเว** ครั้งเมื่อความที่ แห่งสัตว์ ท. มีสรีระและคุณ มีคุณเสมอ

กัน สติ มีอยู่, (ปาณาติปาโต) อ.ปาณาติบาต อปฺปสวาชฺโช เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย กิเลสอัน อุกฺกมฺมานํ จ มุฑฺตาย เพราะความที่ แห่งกิเลส ท. ด้วย แห่งความพยายาม ท. ด้วย เป็นสภาพอ่อน (โหติ) ย่อมเป็น มหาสวาชฺโช เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (กิเลสอัน จ อุกฺกมฺมานํ จ) ติพฺพตาย เพราะความที่ แห่งกิเลส ท. ด้วย แห่งความพยายาม ท. ด้วย เป็นสภาพแรงกล้า (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

ในบรรดาสัตว์มีชีวิตผู้เว้นจากคุณ มีสัตว์เดรัจฉานเป็นต้น ปาณาติบาต ชื่อว่ามีโทษน้อยในเพราะสัตว์เล็ก, ชื่อว่ามีโทษมากในเพราะสัตว์ใหญ่. ถามว่า “เพราะเหตุอะไร?”. แก้วว่า “เพราะความพยายามใหญ่”. แม้เมื่อมีความพยายามเสมอกัน ก็ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะวัตถุใหญ่. บรรดาสัตว์ผู้มีคุณมีมนุษย์เป็นต้น ปาณาติบาต ชื่อว่ามีโทษน้อย ในเพราะสัตว์มีคุณน้อย, ชื่อว่ามีโทษมาก ในเพราะสัตว์มีคุณมาก. ก็เมื่อมีสัตว์และคุณเสมอกัน ก็ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะกิเลสและความพยายามอ่อน. ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะกิเลสและความพยายามแรงกล้า.

[๒๐๑] พุทฺทมชาลฎฺฐีกายํ ปโยคฺวตฺถุมหนฺตตาทิหิ มหาสวาชฺชตา เตหิ ปจฺจเยหิ อฺปฺปชฺชมานาย เจตฺตนา ย พลวภาวโต เวทิตฺตพฺพา ฯ ยถาธิปฺเปตฺตสฺส หิ ปโยคฺสฺส สหฺสา นิปฺพาทหนวเสน กิจฺจสธาธิกาย พหุขตฺตํ ปวตฺตชวเนหิ ลทฺธาเสวนาย จ สนฺนิฎฺฐาปกเจตฺตนา ย วเสน ปโยคฺสฺส มหนฺตภาโว ฯ สติปิ กทาจิ ชุทฺทเก เจวมหนฺเต จ ปาณฺเน ปโยคฺสฺส สมภาเว มหนฺตํ หนนฺตสฺส เจตฺตนา ติพฺพตฺตรา อฺปฺปชฺชตฺตีติ วตฺถุสฺส มหนฺตภาโว ฯ อิติ อุกฺกมฺเปตฺตํ เจตฺตนา ย พลวภาเวเนว โหติ ฯ ตถา หนนฺตพฺพสฺส มหาคฺคณฺภาเว ฯ ตตฺถ อฺปการเจตฺตนา ยีย เชตฺตวิเสสนิปฺพตฺติยา อนฺุการเจตฺตนาปิ พลวตี ติพฺพตฺตรา จ อฺปฺปชฺชตฺตีติ ตสฺส มหาสวาชฺชตา ทฎฺฐพฺพา ฯ ตสฺมา ปโยคฺวตฺถุอาทิจฺจยानํ อมฺหตฺเตปิ มหาคฺคณฺตาทิจฺจเยหิ เจตฺตนา ย พลวภาวาทิวเสนเนว มหาสวาชฺชภาโว เวทิตฺตพฺโพติ วุตฺตํ ฯ

(ฎีกาจริเยน) พุทฺทมชาลฎฺฐีกายํ “(ปณฺฑิตฺเตน ตสฺส ปาณาติปาตฺตสฺส) ปโยคฺวตฺถุมหนฺตตาทิหิ (ปจฺจเยหิ) มหาสวาชฺชตา เตหิ ปจฺจเยหิ อฺปฺปชฺชมานาย เจตฺตนา ย พลวภาวโต เวทิตฺตพฺพา ฯ

(วรกปुकุเลน) ยถาธิปเปตสฺส หิ ปโยคสฺส สหสา นิปฺผาทนฺวเสน กิจฺจสาธิกาย (จ) พหุขตฺตํ ปวตฺตชวเนหิ ลทฺธาเสวนาย จ สหฺนินฺฎฺจาปกเจตนาย วเสน ปโยคสฺส มหฺนตฺภาโว (โหติ) ฯ สติปิ กทาจิ ขุทฺทเก เจว มหฺนเต จ ปาณฺ ปโยคสฺส สมภาเว, มหฺนตฺ (ปาณ) หนนฺตสฺส (ปุกฺคฺลสฺส) เจตนา ติพฺพตฺรา (หุตฺวา) อุปฺปชฺชตีติ วตฺถุสฺส มหฺนตฺภาโว (โหติ) ฯ อิติ อุกฺยมิเป เตตฺ (ปโยคฺวตฺถุ) เจตนาย พลวภาเวเนว (มหฺนตฺ) โหติ ฯ ตถา หนตฺพฺพสฺส (ปาณสฺส) มหาคฺคฺณภาเว (สนฺเต, มหฺนตฺ ปาณ หนนฺตสฺส ปุกฺคฺลสฺส เจตนา ติพฺพตฺรา (หุตฺวา) อุปฺปชฺชติ) ฯ ตตถ (คฺคฺนฺวปาณ) อุปฺการเจตนา วีย เขตฺตวิเสสนิปฺผตฺติยา อนุปฺการเจตนาปิ พลวตี (จ) ติพฺพตฺรา จ (หุตฺวา) อุปฺปชฺชตีติ (ปณฺชิเตน) ตสฺส (ปาณฺตฺติปาตสฺส) มหฺสวาชฺชตา ทฏฺฐพฺพา ฯ ตสฺมา ปโยคฺวตฺถุอาทิปฺจฺจยानํ อมฺหตฺเตปิ (สนฺเต), (ปณฺชิเตน หนตฺพฺพปาณสฺส) มหาคฺคฺณตาทิปฺจฺจเยหิ เจตนาย พลวภาวาทิวเสน เอว (ตสฺส ปาณฺตฺติปาตสฺส) มหฺสวาชฺช- ภาโว เวทิตฺพฺโหติ (วจน) วุตฺตํ ฯ

(วจน) อ.คำ อิติ ว่า “(ตสฺส ปาณฺตฺติปาตสฺส) ปโยคฺวตฺถุมนฺนตฺตาทิหิ (ปฺจฺจเยหิ) มหฺสวาชฺชตา อ.ความที่ แห่งปาณฺตฺติปาตนั้น เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษ มาก เพราะปัจจัย ท. มีความพยายามและวัตถุใหญ่เป็นต้น (ปณฺชิเตน) อันบังเกิด เวทิตฺพฺพา พึงทราบ เตหิ ปฺจฺจเยหิ อุปฺปชฺชมานาย เจตนาย พลวภาวโต เพราะความที่ แห่งเจตนา อันเกิดขึ้นอยู่ เพราะปัจจัย ท. เหล่านั้น เป็นสภาพมีกำลัง ฯ หิ จริงอยู่ ปโยคสฺส มหฺนตฺภาโว อ.ความที่ แห่งความพยายาม เป็นสภาพใหญ่ (โหติ) ย่อมมี วเสน ด้วยสามารถ สหฺนินฺฎฺจาปกเจตนาย แห่งเจตนาอันเป็นเหตุ ให้สำเร็จ กิจฺจสาธิกาย อันยังกิจให้สำเร็จ (วรกปुकุเลน) ยถาธิปเปตสฺส ปโยคสฺส สหสา นิปฺผาทนฺวเสน ด้วยสามารถแห่งการ ยังความพยายาม อันอัน บุคคลผู้ฆ่า ประสงค์เอาแล้วอย่างไร ให้สำเร็จ โดยเร็ว (จ) ด้วย ลทฺธาเสวนาย อันมี อาเสวนะอันได้แล้ว ปวตฺตชวเนหิ ด้วยชวนะอันเป็นไปแล้ว ท. พหุขตฺตํ มากครั้ง จ ด้วย ฯ ขุทฺทเก เจว มหฺนเต จ ปาณฺ ปโยคสฺส สมภาเว ครั้นเมื่อ ความที่ แห่งความพยายาม ในสัตว์ เล็กด้วยนั้นเที่ยว ใหญ่ด้วย เป็นสภาพเสมอกัน สติปิ แม มีอยู่ กทาจิ ในกาลบางครั้ง, เจตนา อ.เจตนา (ปุกฺคฺลสฺส) ของบุคคล หนนฺตสฺส ผู้ฆ่าอยู่ มหฺนตฺ (ปาณ) ซึ่งสัตว์ใหญ่ ติพฺพตฺรา เป็นสภาพแรงกล้ากว่า (หุตฺวา) เป็น อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น อิติ เพราะเหตุนี้ วตฺถุสฺส มหฺนตฺภาโว อ.ความที่ แห่งวัตถุ เป็นของใหญ่ (โหติ) ย่อมมี ฯ เตตฺ (ปโยคฺวตฺถุ) อ.ความพยายามและ

วัตถุนั้น **อุภยมุปี** แม่ทั้งสอง (**มหนุด**) เป็นสภาพใหญ่ เจตนาย **พลวภาเว** เหว เพราะความที่ แห่งเจตนา เป็นสภาพใหญ่นั้นเทียว โหติ ย่อมเป็น อิติ ด้วยประการ ฉะนี้ ๙ ตถา อ.เหมือนอย่างนั้น **หนุดพพสุส (ปาณสุส)** มหาคุณภาเว ครั้นเมื่อ ความที่ แห่งสัตว์ ตัวอันบุคคลพึงฆ่า เป็นสัตว์มีคุณมาก (**สนฺเต**) มีอยู่, (**เจตนา**) อ.เจตนา (**ปุคฺคฺลสุส**) ของบุคคล (**หนนฺตฺสุส**) ผู้ฆ่าอยู่ (**มหนุด ปาณ**) ซึ่งสัตว์ใหญ่ (**ติพฺพตฺรา**) เป็นสภาพแรงกล้ากว่า (**หุตฺวา**) เป็น (**อุปฺปชฺชติ**) ย่อมเกิดขึ้น ๙ **อนุปรการเจตนาปี** แม้อ.เจตนาอันไม่เป็นอุปการะ **เขตฺตวิเสสนิพฺพตฺติยา** เพื่อการ ยังเขตพิเศษให้สำเร็จ **พลวตี (จ)** เป็นสภาพมีกำลังด้วย **ติพฺพตฺรา จ** เป็นสภาพแรง กล้าด้วย (**หุตฺวา**) เป็น **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น **อุปการเจตนา** วिय ราวกะ อ.เจตนา อันเป็นอุปการะ **ตตฺถ (คุณวปาณ)** ในสัตว์ตัวมีคุณนั้น อิติ เพราะเหตุนั้น **ตฺสุส (ปาณาติปาทสุส)** มหาสาวชชตา อ.ความที่ แห่งปาณาติบาตนั้น เป็นสภาพเป็นไป กับด้วยโทษมาก (**ปญฺหิตฺเตน**) อันบัณฑิต **ทฏฺฐพฺพา** พึงทราบ ๙ **ตฺสุมา** เพราะเหตุ นั้น **ปิโยควตฺตฺวาทีปจฺจยान्ह** **อมฺหุตฺเตปี** แม้อ. ครั้นเมื่อความที่ แห่งปัจจัยมีความ พยายามและวัตถุเป็นต้น ท. เป็นสภาพไม่ใหญ่ (**สนฺเต**) มีอยู่, (**หนฺตฺพพปาณสุส**) **มหาคุณตาทิปจฺจเยหิ** **เจตนาย** **พลวภาวาทิวเสน** เหว (**ตฺสุส ปาณาติปาทสุส**) **มหาสาวชชภาโว** อ.ความที่ แห่งปาณาติบาตนั้น เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วย โทษมาก ด้วยสามารถแห่งสภาพมีความที่ แห่งเจตนา เป็นสภาพมีกำลัง ด้วยปัจจัยมี ความที่ แห่งสัตว์อันบุคคลพึงฆ่า มีคุณมากเป็นต้น ท. เป็นอาทินั้นเทียว (**ปญฺหิตฺเตน**) **อันบัณฑิต เวทิตฺตฺโพ** พึงทราบ” อิติ ดังนี้ (**ฎีกาจริเยน**) **อันพระฎีกาจารย์** **วุดฺติ** กล่าวแล้ว **พฺรหฺมชาลฎีกาย** ในฎีกาแห่งพฺรหฺมชาลสูตร ๙

ในฎีกาพฺรหฺมชาลสูตร ท่านกล่าวว่า “พึงทราบความที่ปาณาติบาตนั้น ชื่อว่ามีโทษ มาก เพราะปัจจัยทั้งหลาย มีความที่ความพยายามและวัตถุใหญ่เป็นต้น เหตุที่เจตนา ซึ่งเกิดเพราะปัจจัยเหล่านั้นมีกำลัง. จริยังอยู่ ความที่แห่งความพยายามชื่อว่าใหญ่ ก็ ด้วยสามารถสันนิฏฐาปกเจตนา ที่ยังกิจให้สำเร็จ ด้วยสามารถทำความพยายามตาม ที่คนผู้ฆ่ามุ่งให้สำเร็จไปโดยเร็ว และที่มีอาเสวนะอันได้แล้วจากชวณะจิตซึ่งเป็นไป มากครั้ง. แม้อ.เมื่อความพยายามจะมีเสมอกันในเพราะสัตว์เล็กก็ดี ในเพราะสัตว์ใหญ่ ก็ดี ในกาลบางครั้ง เจตนาของคนผู้ฆ่าสัตว์ใหญ่ ย่อมเกิดขึ้นแรงกล้า เพราะฉะนั้น

วัตถุซึ่งถือว่าใหญ่. ความพยายามและวัตถุแม้ทั้งสองอย่างนั้น จะถือว่าใหญ่ ก็ด้วย
 เจตนาที่มีกำลังอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้. เมื่อความที่สัตว์ตัวจะพึงถูกฆ่ามีคุณมาก
 ก็อย่างนั้น. แม้เจตนาที่ไม่มีอุปการะ เพื่อยังเขตวิเศษให้สำเร็จ ย่อมเกิดขึ้นมีกำลัง
 และแรงกล้า เหมือนเจตนาที่มีอุปการะ ในสัตว์ตัวมีคุณนั้น เพราะเหตุนี้ พึงเห็นว่า
 ปาณาติบาตนั้นมีโทษมาก. เพราะฉะนั้น แม้เมื่อความที่ปัจจัย มีความพยายามและ
 วัตถุเป็นต้นไม่ใหญ่ พึงทราบความที่ปาณาติบาต ซึ่งว่ามีโทษมาก ก็ด้วยสามารถ
 ความที่เจตนาซึ่งว่ามีกำลัง เพราะปัจจัยมีความที่แห่งสัตว์ตัวจะพึงถูกฆ่ามีคุณมาก
 เป็นต้นเป็นอาทินั่นเอง”.

.....
 ปโยควัตถุฆตมหนตตาทิหิ ๕เป๕ อิติ อุกมเปตํ เจตนาย พลวภาเวเนว โหตีติ
 ยถาวุตตปัจจยวิปริยาเยนปี ตตปัจจเยหิ เจตนาย พลวตายนเวย มหาสาวชชภาโว
 เวทิตพุโพ ๕ ปโยควัตถุอาทิปัจจยानญหิ อมหตเตปิ หนตพุพสส คุณนุตตายน
 มหาสาวชชตา ตพุพิปริยาเยน อปฺปสาวชชตา จ วตตุสส มหตตามหตเตสฺ วีย
 ทฎฺฐพพา ๕ กิลีสานํ อุปกุกมานํ ทฺวินฺนญจ มุฑุตาย จ ติพุพตาย จ อปฺป-
 สาวชชตา มหาสาวชชตา จ โยเชตพุพาติ สมมาทิกฺกุจิสฺสูตฎฺฎีกา ๕

“(ปณฺฑิตฺเตน ตสฺส ปาณาติปาตสฺส) ปโยควัตถุฆตมหนตตาทิหิ (ปัจจเยหิ) มหาสาวชชตา เตหิ
 ปจฺจเยหิ อุปฺปชชมานาย เจตนาย พลวภาวโต เวทิตพุพา ๕ (วชกปุกฺคเลน) ยถาริเปตสฺส
 หิ ปโยคสฺส สหสา นิปฺพาทนวเสน กิจฺจสาริกาย (จ) พหุภขตฺตํ ปวตตชวเนหิ ลทฺฐาเสวนาย
 จ สนฺนิฎฺฐาปกเจตนาย วเสน ปโยคสฺส มหนตภาโว (โหติ) ๕ สติปิ กทาจิ ชุฑุทเก เจว
 มหนเต จ ปาณฺเน ปโยคสฺส สมภาเว, มหนตํ (ปาณฺ) หนนตสฺส (ปุกฺคลสฺส) เจตนา
 ติพุพตรา (หุฑุวา) อุปฺปชชตีติ วตตุสฺส มหนตภาโว (โหติ) ๕ อิติ อุกมเปติ เอตํ (ปโยควัตถุ)
 เจตนาย พลวภาเวเนว (มหนตํ) โหติ อิติ (ปณฺฑิตฺเตน) ยถาวุตตปัจจยวิปริยาเยนปี ตตปัจจเยหิ
 เจตนาย พลวตายน เวย (ปาณาติปาตสฺส) มหาสาวชชภาโว เวทิตพุโพ ๕ ปโยควัตถุอาทิ-
 ปจฺจยानํ หิ อมหตเตปิ (สนฺเต), (ปณฺฑิตฺเตน ปุกฺคเลน) หนตพุพสส (ปาณสฺส) คุณนุตตายน
 (ปาณาติปาตสฺส) มหาสาวชชตา (จ) ตพุพิปริยาเยน (ปาณาติปาตสฺส) อปฺปสาวชชตา จ
 วตตุสฺส มหตตามหตเตสฺ (ปาณาติปาตสฺส มหาสาวชชอปฺปสาวชชตา) วีย ทฎฺฐพพา ๕
 (ปณฺฑิตฺเตน) กิลีสานํ (จ) อุปกุกมานํ (จ) ทฺวินฺนํ (กิลีสอุปกุกมานํ) จ มุฑุตาย จ (กิลีสานํ

จ อุปกุกมานัน จ ทูรินัน กิเลสอุปกุกมานัน จ) ติปุพตายน จ (ปาณาติปาตสฺส) อุปปสวาชชตา
(จ ปาณาติปาตสฺส) มหาสวาชชตา จ โยเชตพพาติ สมมาทิกฺกุสิตฺตฎีกา ฯ

สมมาทิกฺกุสิตฺตฎีกา อ.ฎีกาแห่งสมมาทิกฺกุสิตฺต อิติ ว่า “(ตสฺส ปาณาติปาตสฺส)
ปโยคตถกฺกมฺมหุตตาทิทิ (ปจฺจเยทฺติ) มหาสวาชชตา อ.ความที่ แห่งปาณาติปาตนั้น
เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก เพราะปัจจัย ท. มีความพยายามและ
วัตถุใหญ่เป็นต้น (**ปณฺฑิตฺเตน**) อันบัณฑิต **เวทิตพฺพา** ฟังทราบ **เตทฺติ ปจฺจเยทฺติ**
อุปฺปชฺชมานาย เจตนาย พลวภาวโต เพราะความที่ แห่งเจตนา อันเกิดขึ้นอยู่
เพราะปัจจัย ท. เหล่านั้น เป็นสภาพมีกำลัง ฯ **ทฺติ** จริงอยู่ **ปโยคสฺส มหุตตภาโว**
อ.ความที่ แห่งความพยายาม เป็นสภาพใหญ่ (**โหติ**) ย่อมมี **วเสน** ด้วยสามารถ
สนฺนิฏฺฐาปจเจตนาย แห่งเจตนาอันเป็นเหตุให้สำเร็จ **กิจฺจสาธิกาย** อันยังกิจให้
สำเร็จ (**วธกฺปคฺคฺเลน**) **ยถาธิปฺเปตสฺส ปโยคสฺส สหสา นิปฺผาพทวเสน** ด้วย
สามารถแห่งการ ยังความพยายาม อันอันบุคคลผู้ฆ่า ประสงค์เอาแล้วอย่างไร ให้
สำเร็จ โดยเร็ว (**จ**) ด้วย **ลทฺธาเสวนาย** อันมีอาเสวนะอันตนได้แล้ว **ปวตฺตชวเนทฺติ**
ด้วยชวนะอันเป็นไปแล้ว ท. **พหุขตฺตํ** มากครั้ง **จ** ด้วย ฯ **ขุทฺทเก เจว มหฺนเต จ**
ปาณฺเน ปโยคสฺส สมภาเว ครั้นเมื่อ ความที่ แห่งความพยายาม ในสัตว์ เล็กด้วยนั้น
เที่ยว ใหญ่ด้วย เป็นสภาพเสมอกัน **สติปิ** แม้มีอยู่ **กทาจิ** ในกาลบางครั้ง, **เจตนา**
อ.เจตนา (**ปฺคฺคฺลสฺส**) ของบุคคล **หนนฺตสฺส** ผู้ฆ่าอยู่ **มฺหฺนตํ (ปาณฺ)** ซึ่งสัตว์ใหญ่
ติพฺพตรา เป็นสภาพแรงกล้ากว่า (**หุตฺวา**) เป็น **อุปฺปชฺชติ** ย่อมเกิดขึ้น **อิตฺติ** เพราะ
เหตุนั้น **วตฺตสฺส มหฺนตภาโว** อ.ความที่ แห่งวัตถุ เป็นของใหญ่ (**โหติ**) ย่อมมี ฯ
เอตํ (ปโยคตถกฺก) อ.ความพยายามและวัตถุนั้น **อุกฺกมฺปิ** แม้ทั้งสอง (**มฺหฺนตํ**)
เป็นสภาพใหญ่ **เจตนาย พลวภาเว** **เอว** เพราะความที่ แห่งเจตนา เป็นสภาพ
มีกำลังนั้นเที่ยว **โหติ** ย่อมเป็น **อิตฺติ** ด้วยประการฉะนี้ **อิตฺติ** เพราะเหตุนี้ (**ปาณา-**
ติปาตสฺส) **มหาสวาชชตา** อ.ความที่ แห่งปาณาติปาต เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไป
กับด้วยโทษมาก (**ปณฺฑิตฺเตน**) อันบัณฑิต **เวทิตพฺโพ** ฟังทราบ **เจตนาย พลวตายน**
เอว เพราะความที่ แห่งเจตนา เป็นสภาพมีกำลังนั้นเที่ยว **ตตฺตปจฺจเยทฺติ** เพราะปัจจัย
นั้นๆ **ยถาตุตฺตปจฺจยวิปริยาเยนปิ** แม้โดยปริยายอันผิดจากปัจจัยตามที่อันท่าน
กล่าวแล้ว ฯ **ทฺติ** จริงอยู่ **ปโยคตถกฺกาทิปจฺจยानํ** **อมฺหตฺเตปิ** แม้ครั้นเมื่อความ
ที่ แห่งปัจจัยมีความพยายามและวัตถุเป็นต้น ท. เป็นของไม่ใหญ่ (**สนฺนเต**) มีอยู่,

(ปาณาติปาตสุส) มหาสาวชชตา อ.ความที่ แห่งปาณาติบาต เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (ปุคฺคเลน) หนฺตพฺพสุส (ปาณสุส) คุณฺหวตฺตตาย เพราะความที่ แห่งสัตว์ ตัวอันบุคคลพึงฆ่า เป็นสัตว์มีคุณ (จ) ด้วย (ปาณาติปาตสุส) อปฺปสวชชตา อ.ความที่ แห่งปาณาติบาต เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย ตพฺพิปริยาเยน เพราะวิปริตจากนั้น จ ด้วย (ปญฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต ทฎฺฐพฺพา พึงเห็น (ปาณาติปาตสุส มหาสาวชชอปฺปสวชชตา) วีย ราวกะ อ.ความที่ แห่งปาณาติบาต เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมากและอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย วตฺตุสุส มหตฺตามหตฺเตสุ ในเพราะความที่ แห่งวัตถุเป็นของใหญ่และไม่ใหญ่ ฯ (ปาณาติปาตสุส) อปฺปสวชชตา อ.ความที่ แห่งปาณาติบาต เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย กิเลสํ (จ) อุกฺกมาหํ (จ) ทฺวิหุหํ (กิเลสอุปกฺกมาหํ) จ มุฑฺตาย จ เพราะความที่ แห่งกิเลส ท. ด้วย แห่งความพยายาม ท. ด้วย แห่งกิเลสและความพยายาม ท. สองด้วย เป็นสภาพอ่อนด้วย (ปญฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต โยเชตพฺพา พึงประกอบ (จ) ด้วย (ปาณาติปาตสุส) มหาสาวชชตา อ.ความที่ แห่งปาณาติบาต เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (กิเลสํ จ อุกฺกมาหํ จ ทฺวิหุหํ กิเลสอุปกฺกมาหํ จ) ติพฺพตาย จ เพราะความที่ แห่งกิเลส ท. ด้วย แห่งความพยายาม ท. ด้วย แห่งกิเลสและความพยายาม ท. สองด้วย เป็นสภาพแรงกล้า ด้วย (ปญฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต โยเชตพฺพา พึงประกอบ จ ด้วย” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาสัมมาทิฎฐิสูตฺรว่า “พึงทราบความที่ปาณาติบาตนั้น ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะปัจจัยทั้งหลาย มีความที่ความพยายามและวัตถุใหญ่เป็นต้น เหตุที่เจตนาซึ่งเกิดเพราะปัจจัยเหล่านั้นมีกำลัง. จริงอยู่ ความที่ความพยายามชื่อว่าใหญ่ ก็ด้วยสามารถสิ้นนิฏฐาปกเจตนา ที่ยังกิจให้สำเร็จ ด้วยสามารถทำความพยายามตามที่คนผู้ขำมุ่งให้สำเร็จไปโดยเร็ว และที่มีอาเสวนะอันได้แล้วจากชวณะจิตซึ่งเป็นไปมาครั้ง. แม้เมื่อความพยายามจะมีเสมอกันในเพราะสัตว์เล็กก็ดี ในเพราะสัตว์ใหญ่ก็ดี ในกาลบางครั้ง เจตนาของคนผู้ฆ่าสัตว์ใหญ่ ย่อมเกิดขึ้นแรงกล้า เพราะฉะนั้น วัตถุจึงชื่อว่าใหญ่. ความพยายามและวัตถุแม้ทั้งสองอย่างนั้น จะชื่อว่าใหญ่ ก็ด้วยเจตนามีกำลังอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้ เพราะเหตุนั้น พึงทราบความที่ปาณาติบาตมีโทษมาก เพราะความที่เจตนามีกำลัง เพราะปัจจัยนั้นๆ แม้ในปริยายอันผิดจากปัจจัยตามที่ท่านกล่าวไว้แล้ว. อันที่จริง แม้เมื่อมีปัจจัย มีความพยายามและวัตถุเป็นต้น

ไม่ใหญ่ ความที่ปาณาติบาต จะชื่อว่ามีโทษมาก ก็เพราะสัตว์ตัวจะพึงถูกฆ่าเป็นสัตว์มีคุณ และชื่อว่ามีโทษน้อย ก็เพราะวิปริตจากนั้น พึงเห็นเหมือนอย่างปาณาติบาตที่ชื่อว่ามีโทษมากและมีโทษน้อย ในเพราะวัตถุใหญ่และไม่ใหญ่. พึงประกอบความที่ปาณาติบาต ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะกิเลส ความพยายาม และทั้ง ๒ อย่างอ่อน และชื่อว่ามีโทษมาก เพราะกิเลส ความพยายาม และทั้ง ๒ อย่างแรงกล้า”.

[๒๐๒] ตสฺส ปญฺจ สมฺภารา โหนฺติ ปาโณ ปาณสญฺญิตา วรฺกจิตฺตํ อุปกฺกโม เตน มรณฺหนฺติ ฯ

ตสฺส (ปาณาติปาตสฺส) ปญฺจ สมฺภารา โหนฺติ “ปาโณ ปาณสญฺญิตา วรฺกจิตฺตํ อุปกฺกโม เตน (อุปกฺกเมน) มรณฺหนฺติ ฯ

สมฺภารา อ.องค์ ท. **ปญฺจ ๕ ตสฺส (ปาณาติปาตสฺส)** แห่งปาณาติบาตนั้น **อิตฺติ** คือ “**ปาโณ** อ.สัตว์มีชีวิต **ปาณสญฺญิตา** อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความสำคัญว่าเป็นสัตว์มีชีวิต **วรฺกจิตฺตํ** อ.จิตคิดจะฆ่า **อุปกฺกโม** อ.ความพยายาม **มรณํ** อ.ความตาย **เตน (อุปกฺกเมน)** เพราะความพยายามนั้น” **โหนฺติ** ย่อมมี ฯ

ปาณาติบาตนั้น มีองค์ ๕ คือ สัตว์มีชีวิต ๑ ความเป็นผู้มีความสำคัญว่าเป็นสัตว์มีชีวิต ๑ จิตคิดจะฆ่า ๑ ความพยายาม ๑ สัตว์ตายเพราะความพยายามนั้น ๑.

พฺรหฺมชาลาทิกฺกิกายํ ปาณสญฺญิตาวรฺกจิตฺตานิ ปุพฺพภากิยานิปี โหนฺติ อุปกฺกโม วรฺกเจตนาสมฺภูจฺจาปีโต ฯ ปญฺจสมฺภารวตีํ หิ ปาณาติปาตเจตนาติ สา ปญฺจสมฺภาราวินิมุตฺตตา ทฏฺฐพฺพาทิ วุตฺตํ ฯ

(กฺกิกายริเยน) พฺรหฺมชาลาทิกฺกิกายํ “ปาณสญฺญิตาวรฺกจิตฺตานิ ปุพฺพภากิยานิปี โหนฺติ, อุปกฺกโม วรฺกเจตนาสมฺภูจฺจาปีโต ฯ ปญฺจสมฺภารวตีํ หิ ปาณาติปาตเจตนา อิตฺติ สา (ปาณาติปาตเจตนา) (ปญฺชิตฺเตน) ปญฺจสมฺภาราวินิมุตฺตตา ทฏฺฐพฺพาทิ (วจนํ) วุตฺตํ ฯ

(วจนํ) อ.คำ **อิตฺติ** ว่า “**ปาณสญฺญิตาวรฺกจิตฺตานิ** อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความ

สำคัญว่าเป็นสัตว์มีชีวิตและจิตคิดจะฆ่า ท. **ปุพฺพภาคิยานิปี** แม้เป็นองค์ส่วนเบื้องต้น **โหนฺติ** ย่อมเป็น, **อุปฺกุกโม** อ.ความพยายาม **วรกเจตนาสมฺภูจฺจาปีโต** อันเจตนาเป็นเหตุฆ่าให้ตั้งขึ้น ๕ **หิ** เพราะว่า **ปาณาติปาตเจตนา** อ.เจตนาอันเป็นเหตุยังสัตว์ให้ตกลงไป **ปญฺจสมฺภารวตี** มีองค์ ๕ **อิตฺติ** เพราะเหตุนั้น **สา (ปาณาติปาตเจตนา)** อ.เจตนาอันเป็นเหตุยังสัตว์ให้ตกลงไปนั้น **(ปญฺหิตฺเตน)** อันบัณฑิต **ทฎฺฐพฺพา** ฟังทราบ **ปญฺจสมฺภาราวินิมุตฺตา** ว่าไม่พ้นแล้วจากองค์ ๕” **อิตฺติ** ดังนี้ **(ฎีกาจริเยน)** อันพระฎีกาจารย์ **วุดฺตํ** กล่าวแล้ว **พฺรหฺมชาลาทีฎีกายํ** ในฎีกามีพรมชਾਲสูตรเป็นต้น ๕

ในฎีกาพรมชालสูตรเป็นต้น ท่านกล่าวไว้ว่า “ความเป็นผู้มีความสำคัญว่าเป็นสัตว์มีชีวิตและจิตคิดจะฆ่า แม้เป็นองค์ส่วนเบื้องต้นก็ตาม, ความพยายามอันยังเจตนาเป็นเหตุฆ่าให้ตั้งขึ้น. เพราะเจตนาอันเป็นเหตุทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป มีองค์ ๕ เพราะเหตุนั้น ปาณาติปาตเจตนา ฟังเห็นว่าไม่พ้นไปจากองค์ ๕”.

[๒๐๓] **ปรปริคฺคหิตฺเต** **ปรปริคฺคหิตฺตณฺณินโน** **ตทาทายกอุปฺกุกมสมฺภูจฺจาปีกา** **กายวจฺีทวารปฺ-**
ปวตฺตา **เถยฺยเจตนา** **อทินฺนาทานํ** ๕ **ตตฺถ** **ปรปริคฺคหิตฺตฺนฺติ** **ปฺเรหิ** **ภณฺฑสสามิเกหิ**
ปริคฺคหิตํ **อปฺริจฺจตฺตํ** **รฺกฺขิตํ** **โคปีตํ** **อตฺตโน** **กาเยน** **วา** **วาจาย** **วา** **อทินฺนํ** ๕ **ตํ**
หิเน **ปรสฺนตฺเก** **อปฺปสวชฺชํ** **ปณฺีเต** **มหาสวชฺชํ** ๕ **กสฺมา** ๕ **วตฺถุปฺปณฺีตฺตตาย** ๕
วตฺถุสมตฺเต **สตีปี** **คฺุณฺาธิกานํ** **สนฺตฺเก** **มหาสวชฺชํ** **ตํตํคฺุณฺาธิกํ** **อุปาทาย** **ตโต** **ตโต**
หิเนคฺุณฺสฺส **สนฺตฺเก** **อปฺปสวชฺชํ** ๕

ปรปริคฺคหิตฺเต (วตฺถุมฺหิ) **ปรปริคฺคหิตฺตณฺณินโน** (ปุคฺคฺลสฺส) **ตทาทายกอุปฺกุกมสมฺภูจฺจาปีกา** **กาย-**
วจฺีทวารปฺปวตฺตา **เถยฺยเจตนา** **อทินฺนาทานํ** ๕ **ตตฺถ** (“**ปรปริคฺคหิตฺเต** **ปรปริคฺคหิตฺตณฺณินโน**
วเจเน **ปรปริคฺคหิตฺตฺนฺติ** **ปฺเรหิ** (ชเนหิ) **ภณฺฑสสามิเกหิ** **ปริคฺคหิตํ** **อปฺริจฺจตฺตํ** **รฺกฺขิตํ** **โคปีตํ**
อตฺตโน **กาเยน** **วา** **วาจาย** **วา** **อทินฺนํ** (ภณฺฑํ) ๕ **ตํ** (อทินฺนาทานํ) **หิเน** **ปรสฺนตฺเก**
อปฺปสวชฺชํ (โหติ) **ปณฺีเต** (ปรสฺนตฺเก) **มหาสวชฺชํ** (โหติ) ๕ “**กสฺมา** (ตํ **อทินฺนาทานํ**
มหาสวชฺชํ **โหติ**) **อิตฺติ** **ปุจฺฉา** ๕ “(ตสฺส **อทินฺนาทานสฺส**) **วตฺถุปฺปณฺีตฺตตาย** (ตํ **อทินฺนาทานํ**
มหาสวชฺชํ **โหติ**) **อิตฺติ** **วิสฺสชฺชนํ** ๕ **วตฺถุสมตฺเต** **สตีปี** (ตํ **อทินฺนาทานํ**) **คฺุณฺาธิกานํ** (ปุคฺคฺลานํ)

สนฺตเก มหาสาวชฺช (โหติ) ตตฺตฺคฺคฺมาธิกํ (ปุคฺคฺล) อุปาทาย ตโต ตโต (คฺคฺมาธิกปุคฺคฺลโต) หีนคฺคฺนสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) สนฺตเก อปฺปสาวชฺช (โหติ) ฯ

ถยายเจตนา อ.เจตนาอันเป็นเหตุลักขโมย (**ปุคฺคฺลสฺส**) ของบุคคล **ปรปริคฺคฺหิตเต** (**วตฺถุํ**) **ปรปริคฺคฺหิตสญฺญิโน** ผู้มีความสำคัญ ในวัตถุ อันอันบุคคลอื่น ถือเอา รอบแล้ว ว่าเป็นวัตถุอันบุคคลอื่นถือเอารอบแล้ว **ตทาทายกอุปกุณฺมสมฺภูฏาปิกา** อันยังความพยายามอันเป็นเหตุถือเอาซึ่งวัตถุอันบุคคลอื่นถือเอารอบแล้วนั้นให้ตั้งขึ้น **กายวจีทวารปุปฺพตฺตา** อันเป็นไปแล้วทางกายทวารและวจีทวาร **อทินฺนาทานํ** ชื่อว่าอทินนาทาน ฯ (**ภณฺทํ**) อ.ภณฺทะ **ปรเทหิ (ชเนหิ)** อันชน ท. เหล่าอื่น **ภณฺท- สามีเกหิ** คือว่าอันเจ้าของภณฺทะ ท. **ปริคฺคฺหิตํ** ถือเอารอบแล้ว **อปฺริจฺจตฺตํ** ไม่ละรอบแล้ว **รกฺขิตํ** รักษาแล้ว **โคปิตํ** คุ้มครองแล้ว **อทินฺนํ** ไม่ให้แล้ว **กาเยน** วา ด้วยกายหรือ **วาจาย** วา หรือว่าด้วยวาจา **อตฺตโน** ของตน **ปรปริคฺคฺหิตนฺติ** ชื่อว่าวัตถุอันบุคคลอื่นถือเอารอบแล้ว **ตตฺถ** (“**ปรปริคฺคฺหิตเต ปรปริคฺคฺหิตสญฺญิโน** วิจฺเญ) ในคำว่า “**ปรปริคฺคฺหิตเต ปรปริคฺคฺหิตสญฺญิโน**” ดังนี้ นั้น ฯ **ตํ (อทินฺนาทานํ)** อ.อทินนาทานนั้น **อปฺปสาวชฺชํ** เป็นอกุศลกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย **ปร- สฺนฺตเก** ในเพราะของอันเป็นของมีอยู่ของบุคคลอื่น **หิเน** อันเลว (**โหติ**) ย่อมเป็น **มหาสาวชฺชํ** เป็นอกุศลกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (**ปรสนฺตเก**) ในเพราะของอันเป็นของมีอยู่ของบุคคลอื่น **ปณฺเฑ** อันประณีต (**โหติ**) ย่อมเป็น ฯ (**ปุจฺฉา**) อ.อันถาม (**อิตฺติ**) ว่า “(**ตํ อทินฺนาทานํ**) อ.อทินนาทานนั้น (**มหาสาวชฺชํ**) เป็นอกุศลกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (**โหติ**) ย่อมเป็น **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร ?” (**อิตฺติ**) ดังนี้ ฯ (**วิสุสฺซชฺชนํ**) อ.อันแก้ (**อิตฺติ**) ว่า “(**ตํ อทินฺนาทานํ**) อ.อทินนาทานนั้น (**มหาสาวชฺชํ**) เป็นอกุศลกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (**โหติ**) ย่อมเป็น (**ตสฺส อทินฺนาทานสฺส**) **วตฺถุํ** ปรณฺเฑตฺตาย เพราะความที่ แห่งอทินนาทานนั้น มีวัตถุอัน ประณีต” (**อิตฺติ**) ดังนี้ ฯ **วตฺถุสมฺตฺเต** ครั้นเมื่อความที่แห่งวัตถุอันเสมอกัน **สติปิ** แม้มีอยู่, (**ตํ อทินฺนาทานํ**) อ.อทินนาทานนั้น **มหาสาวชฺชํ** เป็นอกุศลกรรมอัน เป็นไปกับด้วยโทษมาก (**โหติ**) ย่อมเป็น **สนฺตเก** ในเพราะของอันเป็นของมีอยู่ (**ปุคฺคฺลानํ**) ของบุคคล ท. **คฺคฺมาธิกา** ผู้ยังด้วยคุณ **อปฺปสาวชฺชํ** เป็นอกุศลกรรม อันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย (**โหติ**) ย่อมเป็น **สนฺตเก** ในเพราะของอันเป็นของมีอยู่ (**ปุคฺคฺลสฺส**) ของบุคคล **หีนคฺคฺนสฺส** ผู้มีคุณอันเลว **ตโต ตโต** (คฺคฺมาธิกปุคฺคฺลโต)

กว่าบุคคลผู้ยิ่งด้วยคุณนั้นๆ **อุปาทาย** เพราะเทียบเคียง **ตัตตคุณาธิกั (บุคคัล)** ซึ่งบุคคล ผู้ยิ่งด้วยคุณนั้นๆ ๕

ถกยเจตนา ของบุคคลผู้มีความสำคัญในวัตถุ อันผู้อื่นหวงแหน ว่าเป็นวัตถุอันผู้อื่นหวงแหนแล้ว อันยังความพยายามเป็นเหตุถือเอาวัตถุที่ผู้อื่นหวงแหนนั้นให้ตั้งขึ้น เป็นไปในทางกายทวารและวจีทวาร ชื่อว่าอกิณนาทาน. ภัณฑะอันชนเหล่าอื่น คือ เจ้าของภัณฑะทั้งหลายหวงแหน ไม่สละให้ ยังรักษาคุ่มครองไว้ ไม่ให้ด้วยกายกิติ ด้วยวาจากิติ ของตน ชื่อว่าวัตถุอันผู้อื่นหวงแหนแล้ว ในคำว่า “**ปรปริคคหิตเต ปรปริคคหิตสญญิน**” นั้น. อกิณนาทานนั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย ในเพราะของๆ ผู้อื่นแล้ว ชื่อว่ามีโทษมาก ในเพราะของๆ ผู้อื่นประณีต. ถามว่า “เพราะเหตุอะไร?”. แก้วว่า “เพราะวัตถุประณีต”. แม้เมื่อวัตถุเสมอกัน ชื่อว่ามีโทษมาก ในเพราะเป็นของๆ บุคคลผู้ยิ่งด้วยคุณ, ชื่อว่ามีโทษน้อย ในเพราะเป็นของๆ บุคคลผู้มิคุณเลกว่าบุคคลผู้ยิ่งด้วยคุณนั้นๆ เพราะเทียบบุคคลผู้ยิ่งด้วยคุณนั้นๆ.

อปีจ ขุททเก ปรสнутเก อปฺปสวชฺชั มหนฺเต มหาสวชฺชั ๕ กสฺมา ๕ ปโยค-
มหนฺตตาย ๕ วตฺตुकฺคณานมฺปน สมภาเว สติ กิเลสานํ อุปกฺกมานญจ มุฑฺตตาย
อปฺปสวชฺชั ตีพฺพตาย มหาสวชฺชั ๕

อปีจ (อกิณนาทาน) ขุททเก ปรสнутเก อปฺปสวชฺชั (โหติ) มหนฺเต (ปรสнутเก)
มหาสวชฺชั (โหติ) ๕ “กสฺมา (ตํ อกิณนาทานํ มหาสวชฺชั โหติ” อิติ ปุจฺฉา) ๕ ๕ “(ตสฺส
อกิณนาทานสฺส) ปโยคมหนฺตตาย (ตํ อกิณนาทานํ มหาสวชฺชั โหติ” อิติ วิสฺสชฺชน) ๕
วตฺตुकฺคณานํ ปน สมภาเว สติ, (ตํ อกิณนาทานํ) กิเลสานํ (จ) อุปกฺกมานํ จ มุฑฺตตาย อปฺปสวชฺชั
(โหติ) กิเลสานํ จ อุปกฺกมานํ จ) ตีพฺพตาย มหาสวชฺชั (โหติ) ๕

อปีจ อีกอย่างหนึ่ง (อกิณนาทาน) อ.อกิณนาทาน **อปฺปสวชฺชั** เป็นอกุศลกรรม
อันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย **ปรสнутเก** ในเพราะของอันเป็นของมีอยู่ของบุคคลอื่น
ขุททเก อันน้อย (โหติ) ย่อมเป็น **มหาสวชฺชั** เป็นอกุศลกรรมอันเป็นไปกับด้วย
โทษมาก (ปรสнутเก) ในเพราะของอันเป็นของมีอยู่ของบุคคลอื่น **มหนฺเต** อันใหญ่
(โหติ) ย่อมเป็น ๕ (ปุจฺฉา) อ.อันถาม (อิติ) ว่า “(ตํ อกิณนาทานํ) อ.อกิณนาทาน

นั้น (มหาสาวชฺช) เป็นอกุศลกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (โหติ) ย่อมเป็น กสฺมา เพราะเหตุอะไร? (อิติ) ดังนี้ ฯ (วิสุสฺชช) อ.อันแก (อิติ) ว่า “(ตํ อทินฺนาทานํ) อ.อทินนาทานนั้น (มหาสาวชฺช) เป็นอกุศลกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (โหติ) ย่อมเป็น (ตสฺส อทินฺนาทานสฺส) ปโยคมหนฺตตาย เพราะความที่ แห่งอทินนาทานนั้น มีความพยายามอันใหญ่” (อิติ) ดังนี้ ฯ ปน ก็ วตฺถุคฺคณํ สมภาเว ครั้นเมื่อความที่ แห่งวัตถุและคุณ ท. เป็นสภาพ เสมอกัน สติ มีอยู่, (ตํ อทินฺนาทานํ) อ.อทินนาทานนั้น อปฺปสาวชฺช ชื่อว่าเป็นอกุศลกรรมอันเป็นไปกับ ด้วยโทษน้อย (โหติ) ย่อมเป็น กิเลสํ (จ) อุปฺกฺกมาํ จ มุฑฺตตาย เพราะ ความที่ แห่งกิเลส ท. ด้วย แห่งความพยายาม ท. ด้วย เป็นสภาพอ่อน มหาสาวชฺช ชื่อว่าเป็นอกุศลกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (โหติ) ย่อมเป็น (กิเลสํ จ อุปฺกฺกมาํ จ) ติพฺพตาย เพราะความที่ แห่งกิเลส ท. ด้วย แห่งความพยายาม ท. ด้วย เป็นสภาพแรงกล้า ฯ

อีกอย่างหนึ่ง อทินนาทาน ชื่อว่ามีโทษน้อย ในเพราะของๆ ผู้อื่นเล็ก, ชื่อว่ามีโทษมาก ในเพราะของๆ ผู้อื่นใหญ่. ถ้ามว่า “เพราะเหตุอะไร ?” แก้วว่า “เพราะมีความพยายาม ใหญ่”. ก็แม้เมื่อวัตถุและคุณเสมอกัน ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะกิเลสและความพยายาม อ่อน ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะกิเลสและความพยายามแรงกล้า.

.....

ตสฺส ปญจ สมฺภารา โหนฺติ ปรปรคฺคหิตํ ปรปรคฺคหิตสณฺณิตา เถยฺยจิตฺตํ อุปฺกฺกโม เตน ทรณฺนฺติ ฯ

ตสฺส (อทินฺนาทานสฺส) ปญจ สมฺภารา โหนฺติ “ปรปรคฺคหิตํ (วตฺถุ) ปรปรคฺคหิตสณฺณิตา เถยฺยจิตฺตํ อุปฺกฺกโม เตน (อุปฺกฺกเมน) ทรณฺนฺติ ฯ

สมฺภารา อ.องค์ ท. ปญจ ๕ ตสฺส (อทินฺนาทานสฺส) แห่งอทินนาทานนั้น โหนฺติ ย่อมมี อิติ คือ “ปรปรคฺคหิตํ (วตฺถุ) อ.วัตถุ อันอันบุคคลอื่นถือเอารอบแล้ว ปรปรคฺค- คหิตสณฺณิตา อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความสำคัญว่าวัตถุอันบุคคลอื่นถือเอารอบ แล้ว เถยฺยจิตฺตํ อ.จิตคิดจะลักขโมย อุปฺกฺกโม อ.ความพยายาม ทรณํ อ.ลักขโมย ไป เตน (อุปฺกฺกเมน) เพราะความพยายามนั้น” ฯ

อทินนาทานนั้น มีองค์ ๕ คือ วัตถุที่ผู้อื่นหวงแหน ๑ ความเป็นผู้มีความสำคัญว่าเป็น
ของที่ผู้อื่นหวงแหน ๑ จิตคิดจะลักขโมย ๑ ความพยายาม ๑ ลักขโมยมาเพราะความ
พยายามนั้น ๑.

[๒๐๔] สงคิติสุตตวถนุณนายนตุ กามะสุติ เมถุนสมาจาเรสุ เมถุนวตถุสุ วา ๗ มิจฉาจาโรติ
เอกนุตนิหิโต ลามกาจาโร ๗ ลกขณโต ปน อสทฐมมาริปปาเยน กายทวารป-
ปวตตทา อคมนียฎฐานวิติฎกมเจตนา กามะสุ มิจฉาจาโรติ วุตตํ ๗

(อฏฐกถาจริเยน) สงคิติสุตตวถนุณนาย นตุ “กามะสุติ (ปทสฺส) ‘เมถุนสมาจาเรสุ เมถุน-
วตถุสุ (สตุเตสุ) วา’ (อติ อตุโถ) ๗ มิจฉาจาโรติ (ปณฺทิตฺเตน) เอกนุตนิหิโต ลามกาจาโร ๗
ลกขณโต ปน อสทฐมมาริปปาเยน กายทวารปวตตทา อคมนียฎฐานวิติฎกมเจตนา กามะสุ
มิจฉาจาโร (โหติ)” อติ (วจนฺ) วุตตํ ๗

ตุ ก็ (วจนฺ) อ.คำ อติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า ‘เมถุนสมาจาเรสุ ในความ
ประพฤติด้วยดีในกรรมของคนคู่กัน ท. เมถุนวตถุสุ (สตุเตสุ) วา หรือว่า ในสัตว์
ท. ผู้เป็นที่ตั้งแห่งเมถุนธรรม’ (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘กามะสุติ ว่า ‘กามะสุ’
ดังนี้ ๗ ลามกาจาโร อ.ความประพฤดิอันทราม (ปณฺทิตฺเตน) เอกนุตนิหิโต
อันอันบัณฑิต ตีเตียนแล้วโดยส่วนเดียว มิจฉาจาโรติ ชื่อว่ามิฉาจาร ๗ ปน ก็
อคมนียฎฐานวิติฎกมเจตนา อ.เจตนาอันเป็นเหตุก้าวล่วงซึ่งฐานะอันบุคคลไม่พึง
ถึง กายทวารปวตตทา อันเป็นไปแล้วทางกายทวาร อสทฐมมาริปปาเยน ด้วย
ประสงค์ซึ่งอสังกรรม กามะสุ มิจฉาจาโร ชื่อว่าเป็นกามะสุมิฉาจาร ลกขณโต
โดยลักษณะ (โหติ) ย่อมเป็น” อติ ดังนี้ (อฏฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์
วุตตํ กล่าวแล้ว สงคิติสุตตวถนุณนาย ในอรรถกถาแห่งสังคิติสูตฺร ๗

ก็ในอรรถกถาสังคิติสูตฺร ท่านกล่าวว่า “บทว่า ‘กามะสุ’ คือในความประพฤติด้วยดี
ในกรรมของคนคู่กันทั้งหลาย หรือว่าในพวกสัตว์ผู้เป็นที่ตั้งแห่งเมถุนธรรม. ความ
ประพฤดิอันทราม ที่บัณฑิตตีเตียนโดยส่วนเดียว ชื่อว่ามิฉาจาร. ก็โดยลักษณะ
เจตนาเป็นเหตุก้าวล่วงฐานะที่บุคคลไม่พึงถึง ซึ่งเป็นไปทางกายทวาร ด้วยประสงค์
อสังกรรม ชื่อว่ากามะสุมิฉาจาร”.

เมถุนสมาจารเรสุติ สหการสนุโตสปรทการคมนาเวเสน ทูวิเรสุ เมถุนสมาจารเรสุ ฯ เตปี
 หิ กามาตพพโต กามา นาม ฯ เมถุนสสุ วตฤฎุเตสุ สดเตสุ ฯ มิจจาจารโรติ
 คารยหาจารโร ฯ คารยหตา จสส เอกนุตนิหีนตาย เอวาติ อาห เอกนุตนิหิโต
 ลามกาจารโรติ ฯ อสทุมมาริปปาเยนาติ อสทุมมเสวนาธิปปาเยนาติ ตฎฎีกา ฯ

“เมถุนสมาจารเรสุติ (ปทสฺส) ‘สหการสนุโตสปรทการคมนาเวเสน ทูวิเรสุ เมถุนสมาจารเรสุ’ (อิติ
 อตุโถ) ฯ เตปี (ทวิธา เมถุนสมาจารา) หิ (ปุคฺคเลน) กามาตพพโต กามา นาม ฯ เมถุนสสุ
 วตฤฎุเตสุ สดเตสุ ฯ มิจจาจารโรติ คารยหาจารโร ฯ (ตสฺส มิจจาจารสฺส) คารยหตา จ อสส
 (มิจจาจารสฺส) เอกนุตนิหีนตาย เอวาติ (อฏฺฐกถาจริโย) อาห ‘(ปณฺหิตน) เอกนุตนิหิโต
 ลามกาจารโรติ ฯ ‘อสทุมมาริปปาเยนาติ (ปทสฺส) ‘อสทุมมเสวนาธิปปาเยน’ (อิติ อตุโถ)”
 อิติ ตฎฎีกา ฯ

ตฎฎีกา อฎฎีกาแห่งสังคิติสฺสูตฺรนั้น อิติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘เมถุน-
 สมาจารเรสุ ในเมถุนสมาจาร ท. ทูวิเรสุ อันมีอย่าง ๒ สหการสนุโตสปรทการคมนา-
 เวเสน ด้วยสามารถแห่งความสันโดษด้วยภรรยาของตนและการไม่ถึงซึ่งภรรยาของ
 บุรุษอื่น’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘เมถุนสมาจารเรสุติ ว่า ‘เมถุนสมาจารเรสุ’
 ดังนี้ ฯ หิ ก็ เตปี (ทวิธา เมถุนสมาจารา) อ.เมถุนสมาจาร ท. อันมีอย่างสอง แม้
 เหล่านั้น กามา นาม ชื่อว่ากาม (ปุคฺคเลน) กามาตพพโต เพราะเป็นธรรม อัน
 บุคคล พึงใคร่ ฯ สดเตสุ ในสัตฺว์ ท. เมถุนสสุ วตฤฎุเตสุ ผู้เป็นที่ตั้ง แห่งเมถุน
 เป็นแล้ว ฯ คารยหาจารโร อ.ความประพฤติอันบัณฑิตพึงติเตียน มิจจาจารโรติ ชื่อ
 ว่ามิจจาจาร ฯ จ ก็ (ตสฺส มิจจาจารสฺส) คารยหตา อ.ความที่ แห่งมิจจาจารนั้น
 เป็นความประพฤติอันบัณฑิตพึงติเตียน อสส (มิจจาจารสฺส) เอกนุตนิหีนตาย
 เอว เพราะความที่ แห่งมิจจาจารนั้น เป็นธรรมเลวทรามโดยส่วนเดียนั้นเทียว อิติ
 เพราะเหตุนั้น (อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า
 ‘ลามกาจารโร อ.ความประพฤติเลวทราม (ปณฺหิตน) เอกนุตนิหิโต อันบัณฑิต
 ติเตียนแล้วโดยส่วนเดียว’ อิติ ดังนี้ ฯ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘อสทุมมเสวนา-
 ธิปปาเยน ด้วยความประสงค์ในการเสพซึ่งอสังกรรม’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท
 ‘อสทุมมาริปปาเยนาติ ว่า ‘อสทุมมาริปปาเยน’ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาสั่งคดีสูตรนั้นว่า “บทว่า ‘**เมถุนสมาจาเรสุ**’ ได้แก่ ในเมถุนสมาจาร ๒ อย่าง ด้วย สามารถความสันโดษด้วยภรรยาของตนและการไม่ถึงภรรยาของชายอื่น. ก็เมถุนสมาจารแม้ ๒ อย่างเหล่านั้น ชื่อว่ากาม เพราะเป็นกรรมอันบุคคลพึงใคร่. ในจำพวกสัตว์ที่เป็นวัตถุแห่งเมถุน. ความประพฤติที่บัณฑิตพึงติเตียน ชื่อว่ามิจฉาจาร. มิจฉาจารนั้น ชื่อน่าติเตียน เพราะเป็นกรรมเลวทรามโดยส่วนเดียวเท่านั้น เพราะเหตุ นั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า ‘ความประพฤติอันทรามที่บัณฑิตติเตียนโดยส่วนเดียว’ ดังนี้. บทว่า ‘**อสุทุมฺมาธิปฺปาเยน**’ คือ ด้วยมุ่งหมายในการเสพสัทธรรม”.

.....

ตตถ อคมนียฎฺฐานํ นาม ปุริสาณํ มาตุรกุชิตาทโย วิสติ อิตฺถิโย ๗ ตา **ปุตฺต-
ทวารสฺส สงฺคโหติ** เอตฺถาวิกวิสฺสนฺติ ๗

ตตถ (อคมนียฎฺฐานํ วิติกุมเจตนาติ ปเท) อคมนียฎฺฐานํ นาม ปุริสาณํ มาตุรกุชิตาทโย วิสติ
อิตฺถิโย ๗ ตา (วิสติ อิตฺถิโย) “**ปุตฺตทวารสฺส สงฺคโหติ** เอตฺถ (มฺงฺคเล) อวิกวิสฺสนฺติ ๗

อิตฺถิโย อ.หฺมฺยํ ท. วิสติ ๒๐ มาตุรกุชิตาทโย มีหฺมฺยํผู้อันมารดํารักษาลแล้วเป็นต้น
อคมนียฎฺฐานํ นาม ชื่อว่าอคมนียฎฺฐานะ ปุริสาณํ ของบุรุษ ท. ตตถ (อคมนียฎฺ-
ฐานํ วิติกุมเจตนาติ ปเท) ในบทว่า “อคมนียฎฺฐานํ วิติกุมเจตนา” ดังนี้ นั้น ๗ ตา
(วิสติ อิตฺถิโย) อ.หฺมฺยํ ท. ๒๐ เหล่านี้ อวิกวิสฺสนฺติ จักมีแจ้ง เอตฺถ (มฺงฺคเล)
ในมงคลข้อนี้ “**ปุตฺตทวารสฺส สงฺคโหติ** ว่า “อ.การสงเคราะห์ ซึ่งบุตรและภรรยา”
ดังนี้ ๗

สฺตริ ๒๐ จำพวก มีสฺตริที่มารดํารักษา ชื่อว่าอคมนียฎฺฐานะของบุรุษทั้งหลาย ในบท
ว่า “อคมนียฎฺฐานํ วิติกุมเจตนา” นั้น. สฺตริ ๒๐ จำพวกเหล่านั้น จักมีแจ้งในมงคล
ข้อว่า “การสงเคราะห์บุตรและภรรยา” นั้น.

.....

เตน สมฺจริตฺตสิกฺขาปทวิมฺติวินอนนฺยํ “ปุริสา หิ เยหิ เกหิจิ โคปิตํ รกุชิตํ อิตฺถิ
คนฺตุํ น ลภนฺติ ตสฺมา เตสํ มาตุรกุชิตาทิสฺส อฏฺฐจฺสุ คตํ มิจฉาจาโร โหติเยว
มาตาทีหิ ยถา ปุริเสน สทฺธิ สํวสํ น กปฺเปนฺติ ตถา รกุชิตตฺตา ๗ ตทณฺณาสฺ

ทิวาทสสุ คदानัน ปเรหิ วาริตเ อตฺตโน อสนฺตเก จาเน ปวิฏฺจตฺตา มิจฺจจาโรติ
วฺตุตฺ ๓

เตน (ฎีกาจริเยน) สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวิมตีวินทนิยฺ “ปฺริสา หิ เยหิ เกหิจิ (ชเนหิ) โคปีตํ รกฺขิตํ
อิตฺถิ คนฺตุํ น ลภนฺติ, ตสฺมา เตสํ มาตฺรรกฺขิตาทีสุ อฏฺฐสฺสุ (อิตฺถิสฺสุ) คदानัน (ปฺริसानัน) มิจฺจจาโร
โหติ เอว, (ตาสํ อิตฺถินัน) มาตาทีหิ (ชเนหิ), ยถา (อิตฺถิโย) ปฺริเสน สทฺธิ สํวาสัน น กปฺเปนฺติ,
ตถา รกฺขิตตฺตา ๓ ตทญฺญาสฺสุ ทิวาทสฺสุ (อิตฺถิสฺสุ) คदानัน (ปฺริसानัน) เตสํ ปฺริसानัน) ปเรหิ (ชเนหิ)
วาริตเ อตฺตโน อสนฺตเก จาเน ปวิฏฺจตฺตา มิจฺจจาโร (โหติ)” อิติ (วจนฺ) วฺตุตฺ ๓

เตน เพราะเหตุนี้ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “หิ จริงอยู่ ปฺริสา อ.บุรุษ ท. น ลภนฺติ
ย่อมไม่ได้ คนฺตุํ เพื่ออันถึง อิตฺถิ ซึ่งหญิง เยหิ เกหิจิ (ชเนหิ) โคปีตํ รกฺขิตํ
ผู้อันชน ท. เหล่าใดเหล่าหนึ่ง คຸ້มครองแล้ว รักษาแล้ว, ตสฺมา เพราะเหตุนี้
มิจฺจจาโร อ.มิจฺจจาร โหติ เอว ย่อมมีนั้นเกี่ยว (ปฺริसानัน) แก่บุรุษ ท. คदानัน ผู้
ถึงแล้ว (อิตฺถิสฺสุ) ในหญิง ท. อฏฺฐสฺสุ ๘ มาตฺรรกฺขิตาทีสุ มีหญิงผู้อันมารดา รักษาแล้ว
เป็นต้น เตสํ เหล่านี้ (ตาสํ อิตฺถินัน) มาตาทีหิ (ชเนหิ) รกฺขิตตฺตา เพราะความ
ที่ แห่งหญิง ท. เหล่านี้ เป็นผู้ อันชน ท. มีมารดาเป็นต้น รักษาแล้ว ตถา โดย-,
(อิตฺถิโย) อ.หญิง ท. น กปฺเปนฺติ ย่อมไม่สำเร็จ สํวาสัน ซึ่งการอยู่ร่วม สทฺธิ กับ
ปฺริเสน ด้วยบุรุษ ยถา โดยประการใด, -ประการนั้น ๓ มิจฺจจาโร อ.มิจฺจจาร
(โหติ) ย่อมมี (ปฺริसानัน) แก่บุรุษ ท. คदानัน ผู้ถึงแล้ว (อิตฺถิสฺสุ) ในหญิง ท. ทิวาทสฺสุ
๑๒ ตทญฺญาสฺสุ เหล่าอื่นจากหญิง ๘ จำพวกนั้น (เตสํ ปฺริसानัน) ปเรหิ (ชเนหิ)
วาริตเ อตฺตโน อสนฺตเก จาเน ปวิฏฺจตฺตา เพราะความที่ แห่งบุรุษ ท. เหล่านี้
เข้าไปแล้ว ในฐานะ อันมิใช่ของมีอยู่ ของตน อันอันชน ท. เหล่าอื่น ห้ามแล้ว” อิติ ดังนี้
(ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจารย์ วฺตุตฺ กล่าวแล้ว สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวิมตีวินทนิยฺ
ในอนุฎีกาชื่อว่าวิมตีวินทนีแห่งสญฺจริตฺตสิกฺขาปท ๓

เพราะเหตุนี้ ในอนุฎีกาวิมตีวินทนีแห่งสญฺจริตฺตสิกฺขาปท ท่านก็กล่าวว่า “แท้จริง
บุรุษทั้งหลายย่อมไม่ได้เพื่อจะถึงสตรี ที่ผู้ปกครองเหล่าใดเหล่าหนึ่งคຸ້มครองรักษาไว้,
เพราะฉะนั้น บุรุษเหล่านั้น ไปในสตรี ๘ จำพวกมีสตรีที่มารดา รักษาเป็นต้น จึงเป็น
มิจฺจจารโดยแท้ เพราะสตรีเหล่านั้น อันผู้ปกครองทั้งหลาย มีมารดาเป็นต้นรักษา
ไว้ โดยประการที่เธอจะสำเร็จการอยู่ร่วมกับบุรุษไม่ได้. บุรุษถึงในสตรี ๑๒ จำพวก

นอกจาก ๘ จำพวกนั้น เป็นมิจฉาจาร เพราะเข้าไปในฐานะซึ่งไม่ใช่ของๆ ตน ที่ชนเหล่าอื่นห้ามแล้ว”.

.....

ปเรสั รกฺขิตโคปิตี ผสฺสึ เถเนตฺวา ผุฏฺฐภาวโตติ สารตุถทีปนี ฯ

“(ตาสั อิตฺถีนํ ปุริเสน) ปเรสั (ชนานํ) รกฺขิตโคปิตี ผสฺสึ เถเนตฺวา ผุฏฺฐภาวโต (มิจฉาจารโร โหติ)” อิติ สารตุถทีปนี ฯ

สารตุถทีปนี อ.ฎีกาสารัตถทีปนี อิติ ว่า “(มิจฉาจารโร) อ.มิจฉาจาร (โหติ) ย่อมมี (ตาสั อิตฺถีนํ ปุริเสน) ปเรสั (ชนานํ) รกฺขิตโคปิตี ผสฺสึ เถเนตฺวา ผุฏฺฐภาวโต เพราะความที่ แห่งหญิง ท. เหล่านั้น เป็นผู้อันบุรุษ ลักขโมยแล้ว ซึ่งผัสสะ อันอันชน ท. เหล่าอื่น รักษาแล้วคุ้มครองแล้ว แตะต้องแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาสารัตถทีปนีว่า “เป็นมิจฉาจาร เพราะสตรีเหล่านั้น ถูกบุรุษลักขโมยผัสสะที่พวก ชนเหล่าอื่นรักษาคุ้มครอง แตะต้องแล้ว”.

.....

[๒๐๕] วิสติยา ปน อิตฺถีสฺสึ สารกฺขาทีนํ ทฺวาทสนฺนํ อิตฺถีนํ อณฺเณ ปุริสา อคมนียฎฺฐาณํ นาม ฯ อิตฺถิโย หิ เยน เกนจิ ปุริเสน ภริยาภาเวน คหิตาว ปุริสนนฺตรํ คนฺตุํ น ลภนฺติ, ตสฺมา ตาสเมว ทฺวาทสนฺนํ ปุริสนนฺตรคมเน มิจฉาจารโร โหติ สสฺสามิกภาวโต ฯ ตา หิ สามิกสฺส สนฺตกํ ผสฺสึ เถเนตฺวา ปเรสั อภิริตี อุปฺปาเทนฺตีติ ตาสั มิจฉาจารโร ฯ

วิสติยา ปน อิตฺถีสฺสึ สารกฺขาทีนํ ทฺวาทสนฺนํ อิตฺถีนํ อณฺเณ ปุริสา อคมนียฎฺฐาณํ นาม ฯ อิตฺถิโย หิ เยน เกนจิ ปุริเสน ภริยาภาเวน คหิตาว ปุริสนนฺตรํ คนฺตุํ น ลภนฺติ, ตสฺมา ตาสั เหว ทฺวาทสนฺนํ (อิตฺถีนํ) ปุริสนนฺตรคมเน มิจฉาจารโร โหติ (อิตฺถิน) สสฺสามิกภาวโต ฯ ตา (อิตฺถิโย) หิ สามิกสฺส สนฺตกํ ผสฺสึ เถเนตฺวา ปเรสั (ปุริสานํ) อภิริตี อุปฺปาเทนฺตีติ ตาสั (อิตฺถีนํ) มิจฉาจารโร (โหติ) ฯ

ปน ก็ ปุริสา อ.บุรุษ ท. อญเณ เหล่าอื่น อคมนียัญฐานันท์ นาม ชื่อว่าอคมนียัญฐานันท์
 วิสติยา อิตถิสฺส สารกฺขาทีนํ ทฺวาทสนฺหนํ อิตถีนํ ของ- ในหญิง ท. ๒๐ หน้า -หญิง
 ท. ๑๒ มีผู้เป็นไปกับด้วยการอารักขาเป็นต้น ฯ หิ ด้วยว่า อิตถิโย อ.หญิง ท. เยน
 เกนจิ ปุริเสน ภริยาภาเวน คหิตาว ผู้อันบุรุษคนใดคนหนึ่ง ถือเอาแล้ว โดยความ
 เป็นแห่งภรรยาเที่ยว น ลภนฺติ ย่อมไม่ได้ คนตฺถุ เพื่ออันถึง ปุริสนฺตรํ ซึ่งบุรุษอื่น,
 ตสฺมา เพราะเหตุนั้น มิจฺฉาจารโ อ.มิฉฉาจาร โหติ ย่อมมี (อิตถีนํ) แก่หญิง ท.
 ทฺวาทสนฺหนํ ๑๒ ตาสํ เอว เหล่านั้นนั่นเที่ยว ปุริสนฺตรคมเน ในเพราะการถึง
 ซึ่งบุรุษอื่น (อิตถโน) สสฺสามิกภาวโต เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้เป็นไปกับด้วย
 สามี ฯ หิ จริงอยู่ ตา (อิตถิโย) อ.หญิง ท. เหล่านั้น เถเหตฺวา ลักขโมยแล้ว
 ผสฺสํ ซึ่งผัสสะ สนฺตํ อันเป็นของมีอยู่ สามิกสฺส ของสามี อภริตี ยังความยินดียิ่ง
 อูปาเทนฺติ ย่อมให้เกิดขึ้น ปเรสํ (ปุริสานํ) แก่บุรุษ ท. เหล่าอื่น อิติ เพราะเหตุ
 นั้น มิจฺฉาจารโ อ.มิฉฉาจาร (โหติ) ย่อมมี ตาสํ (อิตถีนํ) แก่หญิง ท. เหล่านั้น ฯ

ก็ในบรรดาหญิง ๒๐ จำพวก บุรุษเหล่าอื่น ชื่อว่าเป็นอคมนียัญฐานันท์ของสตรี ๑๒
 จำพวก มีสตรีมีอารักขาเป็นต้น. ด้วยว่า พวกสตรีที่บุรุษคนใดคนหนึ่งถือโดยความ
 เป็นภรรยาเท่านั้น ไม่ได้เพื่อจะถึงบุรุษอื่น, เพราะฉะนั้น สตรี ๑๒ จำพวกเหล่านั้น
 เท่านั้น ชื่อว่าเป็นมิฉฉาจาร ในเพราะถึงบุรุษอื่น เพราะตัวมีสามี. จริงอยู่ สตรีเหล่านี้นั้น
 ขโมยผัสสะซึ่งเป็นสมบัติของสามี ทำความยินดีให้เกิดขึ้นแก่บุรุษเหล่าอื่น เพราะ
 ฉะนั้น สตรีเหล่านั้น จึงเป็นมิฉฉาจาร.

.....
 อิตราสํ ปน อฏฺจนฺนํ มาตฺรฺกฺขิตาทีนํ ปุริสนฺตรคมเน มิจฺฉาจารโ น โหติ อสฺสามิก-
 ภาวโต ฯ อปิจ เกนจิ อปริคฺคหิตผสฺสตฺตา อิตถโน ผสฺสสฺส สยํ สามิกตฺตา จ
 นตฺถิ ตาสํ มิจฺฉาจารโ ฯ น หิ มาตาทโย สยํ ตาสํ ผสฺसानุภาวนตฺถิ ตา รกฺขนฺติ
 เกวลํ อนาจารํ นิเสเชนฺตา ปุริสนฺตรคมเนว ตาสํ วาเรนฺติ ตสฺมา น ตาสํ
 มาตาทโย ผสฺเส อิสฺสราติ ฯ

อิตราสํ ปน อฏฺจนฺนํ มาตฺรฺกฺขิตาทีนํ (อิตถีนํ) ปุริสนฺตรคมเน มิจฺฉาจารโ น โหติ (อิตถโน)
 อสฺสามิกภาวโต ฯ อปิจ (อิตถโน) เกนจิ อปริคฺคหิตผสฺสตฺตา (จ) อิตถโน ผสฺสสฺส สยํ

สามีกตดา จ นตฺถิ ตาสฺ (อิตฺถินฺ) มิจฺฉาจาโร ฯ น หิ มาตาทโย (ชนา) สยฺ ตาสฺ (อิตฺถินฺ) ผลฺลสาณฺฏวณฺตฺถิ ตา (อิตฺถิโย) รกฺขนฺติ, (เต มาตาทโย ชนา) เกวลฺ อนาคตา นิสฺเสนฺดา ปฺริสฺนฺตรคฺคฺมณฺ อเว ตาสฺ (อิตฺถินฺ) วาเรณฺติ, ตสฺมา น ตาสฺ (อิตฺถินฺ) มาตาทโย (ชนา) ผลฺลเส อิสฺสรฺรา (โหนฺติ) อิติ ฯ

ปน ส่วนว่า มิจฺฉาจาโร อ.มิจฉาจาร น โหติ ย่อมไม่มี (อิตฺถินฺ) แก่หญิง ท. มาตุ- รกฺขิตาทินํ มีหญิงผู้อันมารดา รักษาแล้วเป็นต้น อฏฺฐนฺหํ ๘ อิตฺธาสฺ นอกนี้ (อตุตฺโท) อสฺสามิกภาวโต เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ไม่มีสามี ฯ อปิจ อีกร้อยอย่างหนึ่ง มิจฺฉา- จาโร อ.มิจฉาจาร นตฺถิ ย่อมไม่มี ตาสฺ (อิตฺถินฺ) แก่หญิง ท. เหล่านั้น (อตุตฺโท) เกนจิ อปริคฺคฺหิตผลฺลสตฺตา เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้มีผัสสะ อันใคร ๆ ไม่ถือเอา รอบแล้ว (จ) ด้วย อตุตฺโท ผลฺลสฺส สยฺ สามีกตดา เพราะความที่ แห่งตน เป็น เจ้าของ แห่งผัสสะ ด้วยตนเอง จ ด้วย ฯ หิ เพราะ ว่า มาตาทโย (ชนา) อ.ชน ท. มีมารดาเป็นต้น รกฺขนฺติ ย่อมรักษา ตา (อิตฺถิโย) ซึ่งหญิง ท. เหล่านั้น ผลฺลสา- ญฺฏวณฺตฺถิ เพื่ออันชมเชยซึ่งผัสสะ ตาสฺ (อิตฺถินฺ) ของหญิง ท. เหล่านั้น สยฺ ด้วย ตนเอง น หามิได้, (เต มาตาทโย ชนา) อ.ชน ท. มีมารดาเป็นต้น เหล่านั้น นิสฺเสนฺดา ห้ามอยู่ อนาคตา ซึ่งอนาคตา เกวลฺ อย่างเดียว วาเรณฺติ ย่อมห้าม ปฺริสฺนฺตรคฺคฺมณฺ อเว ซึ่งการถึงซึ่งบุรุษอื่นนั้นเกี่ยว ตาสฺ (อิตฺถินฺ) แห่งหญิง ท. เหล่า นั้น, ตสฺมา เพราะเหตุ นั้น มาตาทโย (ชนา) อ.ชน ท. มีมารดาเป็นต้น อิสฺสรฺรา เป็นใหญ่ ผลฺลเส ในผัสสะ ตาสฺ อิตฺถินฺ ของหญิง ท. เหล่านั้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อิติ ดังนี้แล้ว ฯ

ส่วนสตรี ๘ จำพวกนอกนี้มีสตรีที่มารดา รักษาเป็นต้น ชื่อว่าไม่เป็นมิจฉาจารในเพราะ ถึงบุรุษอื่น เพราะตัวยังไม่ไม่มีสามี. อีกอย่างหนึ่ง สตรีเหล่านั้น ชื่อว่าไม่เป็นมิจฉาจาร เพราะตนมีผัสสะที่ใคร ๆ หวงห้ามไม่ได้ และเพราะตนเป็นเจ้าของแห่งผัสสะเอง. ผู้ ปกครองทั้งหลายมีมารดาเป็นต้น ย่อมรักษาสตรีเหล่านั้นไว้ เพื่อชมเชยผัสสะของ สตรีเหล่านั้นเอง ก็ห้ามมิได้, ผู้ปกครองมีมารดาเป็นต้นเหล่านั้น ป้องกันอนาคตาอย่าง เดียว จึงห้ามการถึงบุรุษอื่น แห่งสตรีเหล่านั้นเสีย, เพราะฉะนั้น ผู้ปกครองทั้งหลายมี มารดาเป็นต้น จึงหาชื่อว่าเป็นใหญ่ในผัสสะของสตรีเหล่านั้นไม่แล.

.....

โส สีลาทิคุณวิริหิตะ อคมนียฎจาเน อปฺปสวชฺช โส สีลาทิคุณสมฺปนฺเน มหาสวชฺช ๗
 อปิจ คุณวิริหิตะปิ อภิภวิตฺวา ปวตฺติโต มหาสวชฺช ๗ อุกินฺนํ สมานจจนฺทภาเวปิ
 กิเลสํ อุกฺกมาณญ มุฑุตาย อปฺปสวชฺช ติพฺพตาย มหาสวชฺช ๗

โส (กาเมสุ มิจฺฉาจารโ) สีลาทิคุณวิริหิตะ อคมนียฎจาเน อปฺปสวชฺช (โหติ) สีลาทิคุณ-
 สมฺปนฺเน (อคมนียฎจาเน) มหาสวชฺช (โหติ) ๗ อปิจ (กาเมสุ มิจฺฉาจารโ ปุคฺคเลน)
 คุณวิริหิตะปิ (อคมนียฎจาเน) อภิภวิตฺวา ปวตฺติโต มหาสวชฺช (โหติ) ๗ อุกินฺนํ (ชนานํ)
 สมานจจนฺทภาเวปิ (สนฺเต, โส กาเมสุ มิจฺฉาจารโ) กิเลสํ (จ) อุกฺกมาณํ จ มุฑุตาย
 อปฺปสวชฺช (โหติ กิเลสํ (จ) อุกฺกมาณํ จ) ติพฺพตาย มหาสวชฺช (โหติ) ๗

โส (กาเมสุ มิจฺฉาจารโ) อ.กาเมสุมิจฺฉาจารนํ อปฺปสวชฺช ชื่อว่าเป็นอกุศล
 ธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย (โหติ) ย่อมเป็น อคมนียฎจาเน ในเพราะอคมนี-
 ยฎฐานะ สีลาทิคุณวิริหิตะ อันเว้นแล้วจากคุณมีศีลเป็นต้น มหาสวชฺช ชื่อว่าเป็น
 อกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (โหติ) ย่อมเป็น (อคมนียฎจาเน) ในเพราะ
 อคมนียฎฐานะ สีลาทิคุณสมฺปนฺเน อันถึงพร้อมแล้วด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ๗ อปิจ
 อีกอย่างหนึ่ง (กาเมสุ มิจฺฉาจารโ) อ.กาเมสุมิจฺฉาจาร (ปุคฺคเลน) คุณวิริหิตะปิ
 (อคมนียฎจาเน) อภิภวิตฺวา ปวตฺติโต อันอันบุคคล ประพฤติข่มขืน ในอคมนียฎ-
 ฐานะ แม้เว้นแล้วจากคุณ มหาสวชฺช ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วย
 โทษมาก (โหติ) ย่อมเป็น ๗ อุกินฺนํ (ชนานํ) สมานจจนฺทภาเวปิ แม้ครั้งเมื่อความ
 ที่ แห่งชน ท. ๒ เป็นผู้มีฉันทะเสมอกัน (สนฺเต) มีอยู่, (โส กาเมสุ มิจฺฉาจารโ)
 อ.กาเมสุมิจฺฉาจารนํ อปฺปสวชฺช ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษ
 น้อย กิเลสํ (จ) อุกฺกมาณํ จ มุฑุตาย เพราะความที่ แห่งกิเลส ท. ด้วย แห่ง
 ความพยายาม ท. ด้วย เป็นสภาพอ่อน (โหติ) ย่อมเป็น มหาสวชฺช ชื่อว่าเป็น
 อกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (กิเลสํ จ อุกฺกมาณํ จ) ติพฺพตาย
 เพราะความที่ แห่งกิเลส ท. ด้วย แห่งความพยายาม ท. ด้วย เป็นสภาพแรงกล้า
 (โหติ) ย่อมเป็น ๗

กาเมสุมิจฺฉาจารนํ ชื่อว่ามีโทษน้อย ในเพราะอคมนียฎฐานะ เว้นจากคุณมีศีล
 เป็นต้น, ชื่อว่ามีโทษมาก ในเพราะอคมนียฎฐานะ ถึงพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้น. อีก
 อย่างหนึ่ง กาเมสุมิจฺฉาจารที่บุคคลประพฤติข่มขืน แม้ในอคมนียฎฐานะผู้เว้นจากคุณ

ก็ชื่อว่ามีโทษมาก. แม่เมื่อชนทั้ง ๒ มีฉันทะร่วมกัน ก็ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะกิเลส และความพยายามอ่อน, ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะกิเลสและความพยายามแรงกล้า.

.....
 ตสฺส จตฺตารโ สมนฺนารอ อคมนียวตฺถุ ตสฺมี เสวนจิตฺตํ เสวนปฺปโยโค มคฺเคน
 มคฺคปฺปฏฺฐิตตฺติอธฺวาสนฺนติ ฯ

ตสฺส (กาเมสฺสุ มิจฺฉาจารสฺส) จตฺตารโ สมนฺนารอ (โหนฺติ) “อคมนียวตฺถุ ตสฺมี (อคมนียวตฺถุมฺหิ)
 เสวนจิตฺตํ เสวนปฺปโยโค มคฺเคน มคฺคปฺปฏฺฐิตตฺติอธฺวาสนฺนติ ฯ

**สมณารอ อ.องค์ ท. จตฺตารโ ๔ ตสฺส (กาเมสฺสุ มิจฺฉาจารสฺส) แห่งกาเมสฺสุมิฉาจาร
 นั้น (โหนฺติ) ย่อมมี อิติ คือ “อคมนียวตฺถุ อ.วตฺถุอันบุคคลไม่พึงถึง เสวนจิตฺตํ
 อ.จิตในการเสพ ตสฺมี (อคมนียวตฺถุมฺหิ) ในวตฺถุอันบุคคลไม่พึงถึงนั้น เสวนปฺ-
 ปโยโค อ.ความพยายามในการเสพ มคฺเคน มคฺคปฺปฏฺฐิตตฺติอธฺวาสนํ อ.การยัง
 มรรคให้ดำเนินไปสู่มรรคอยู่ทับ”**

กาเมสฺสุมิฉาจารนั้น มีองค์ ๔ คือ วตฺถุอันไม่ควรถึง ๑ มีจิตคิดจะเสพในวตฺถุอันไม่ควร
 ถึงนั้น ๑ ความพยายามในการเสพ ๑ การทำมรรคให้ถึงมรรคหยุดอยู่ ๑.

[๒๐๖] พุทฺทมชาลฎีกาย “อภิภวิตฺวา วีตฺติกฺกมเน มคฺเคน มคฺคปฺปฏฺฐิตตฺติอธฺวาสเน สติปิ
 ปุริมฺบุปฺนเสวนาภิสฺนธิปฺปโยคภาวโต อภิภุยุยฺมานสฺส มิจฺฉาจารโ น โหตีติ
 วทฺนติ ฯ เสวนจิตฺเต สติ ปโยคภาวโ นปฺปมาณํ อิตฺถิยา เสวนปฺปโยคสฺส
 เยภุยุยเนน อภาวโต ตถา สติ อิตฺถิยา ปุเรตรํ อุปฺฐจฺาปีตเสวนจิตฺตตายปิ มิจฺฉาจารโ
 น สฺยยา เสวนปฺปโยคภาวโต ฯ ตสฺมา ปุริสสฺส วเสน อุกกํสโต จตฺตารโ
 สมนฺนารอ วุตฺตาทิ ทฎฺฐพฺพนฺติ เอเก ฯ อณฺณถา อิตฺถิยา ปุริสกิจฺจกรณกาเล
 ปุริสสฺสาปิ เสวนปฺปโยคภาวโต มิจฺฉาจารโ น สฺยยติ อิทมฺปนฺนตฺถ สนฺนิฎฺฐจฺานํ
 อตฺตโน รุจิยา ปวตฺตติตฺสฺส ตโย พลกฺกาเรน ปวตฺตติตฺสฺส ตโยติ อนวเสสคฺคหฺเนน
 จตฺตารโติ วุตฺตํ ฯ

(ฎีกาจารย์) พรหมชาลฎีกายั “อภิภวิตวา วัตติกมเน มคเคน มคคปฎิปตติอิवासเน สติปี ปริมุปนุนเสวนาภิสนธิปโยคาภาวัต (อิติยา) อภิภุยฆมานสส (ปริสสส) มิจจาจาโร น โหตีติ (เกจิ อาจารย์ยา) วทนต์ ๕ ‘เสวนจิตเต สติ ปโยคาภาโว น ปมาณ (โหตี) อิติยา เสวนปโยคสส เขภุยเยน อภาวัต, ตถา (ภาเว) สติ, อิติยา ปุเรตร อฎฐาปิตเสวนจิตตายปี มิจจาจาโร น ลียา เสวนปโยคาภาวัต ๕ ตสฺมา (ปณฺทิตเน) (อฎฐกถาจารย์) ปริสสส วเสน อุกกัสนโต จตฺตารอ สมภารา วุตตาทิ (สนฺนิฎฺฐาน) ทฎฐพพฺพติ เอเก (อาจารย์วทนต์) ‘อณฺณถา (สนฺเต), อิติยา ปริสสิจจกรณกาเล ปริสสสาปี เสวนปโยคาภาวัต มิจจาจาโร น ลียาติ (อิธิปฺปาเยน) ๕ อิหิ ปนฺ เอตถ (กาเมสฺมิจจาจารสมภาราธิกาเร) สนฺนิฎฺฐาน :- อตฺตโน รุจียา (ปริเสน) ปวตฺติตสฺส (กาเมสฺ มิจจาจารสฺส) ตโย (สมภารา โหนฺติ), พลกฺกาเรน (ปริเสน) ปวตฺติตสฺส (กาเมสฺ มิจจาจารสฺส) ตโย (สมภารา โหนฺติ) อิติ (ปณฺทิตเน) อนวเสสคฺคหณฺเนน จตฺตารอ (สมภารา ทฎฐพฺพทา)” อิติ (วจนฺ) วุตฺต ๕

(วจนฺ) อ.คํ่า อิติ ว่า “(เกจิ อาจารย์ยา) อ.อาจารย์ ท. บางพวก วทนต์ ย่อมกล่าว อิติ ว่า ‘มคเคน มคคปฎิปตติอิवासเน ครั้นเมื่อการยังมรรคให้ดำเนินไปสู่มรรคหยุดอยู่ อภิภวิตวา วัตติกมเน ในเพราะข่มขืนฆ่าเรา สติปี แม้มีอยู่ มิจจาจาโร อ.มิจจาจาร น โหตี ย่อมไม่มี (ปริสสส) แก่บุรุษ (อิติยา) อภิภุยฆมานสส ผู้อันหญิง ข่มขืนอยู่ ปริมุปนุนเสวนาภิสนธิปโยคาภาวัต เพราะความไม่มีแห่งความพยายามในการสืบต่อในการเสพอันเกิดขึ้นแล้วอันมีในกาลก่อน’ อิติ ดังนี้ ๕ เอเก (อาจารย์) อ.อาจารย์ ท. พวกหนึ่ง (วทนต์) ย่อมกล่าว อิติ ว่า ‘เสวนจิตเต ครั้นเมื่อจิตในการเสพ สติ มีอยู่ ปโยคาภาโว อ.ความไม่มีแห่งความพยายาม ปมาณ เป็นประมาณ (โหตี) ย่อมเป็น น หามีได้ อภาวัต เพราะความไม่มีเสวนปโยคสส แห่งความพยายามในการเสพ อิติยา ของหญิง เขภุยเยน โดยมาก, ตถา (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น สติ มีอยู่, มิจจาจาโร อ.มิจจาจาร น ลียา ไม่พึงมี อิติยา แก่หญิง อฎฐาปิตเสวนจิตตายปี แม้ผู้มีความคิดในการเสพอันให้ตั้งขึ้นแล้ว ปุเรตร ก่อนกว่า เสวนปโยคาภาวัต เพราะความไม่มีแห่งความพยายามในการเสพ ๕ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (สนฺนิฎฺฐาน) อ.ข้อสันนิษฐาน อิติ ว่า ‘สมภารา อ.องค์ ท. จตฺตารอ ๔ (อฎฐกถาจารย์) อันพระอรธกถาจารย์ วุตฺตา กล่าวแล้ว อุกกัสนโต โดยอุกฤษฏี วเสน ด้วยสามารถ ปริสสส แห่งบุรุษ’ อิติ ดังนี้ (ปณฺทิตเน) อันบัณฑิต ทฎฐพฺพ พึงเห็น’ อิติ ดังนี้ (อิธิปฺปาเยน) ด้วย

ความประสงค์ อิติ ว่า ‘อญญา ครั้นเมื่อความเป็นโดยประการอื่น (สหุเต) มีอยู่, มิจจาจาโร อ.มิจจาจาร น สिया ไม่พึงมิ ปุริสสุสาปิ แม่แก่บุรุษ ปุริสกิจจกรณ- กาล ในกาลเป็นที่กระทำซึ่งกิจของบุรุษ อิตฺติยา แห่งหญิง เสวนปฺปโยคาภาวโต เพราะความไม่มีแห่งความพยายามในการเสพ’ อิติ ดังนี้ ฯ ปน ก็ อิทํ สหฺนฺธิฏฺฐาณํ อ.ข้อสันนิษฐานนี้ เอตุถ (กาเมสุมิจจาจารสมฺภาราริการ) ในอธิการแห่งองค์ของ กาเมสุมิจจาจารนั้น :- (สมฺภาร) อ.องค์ ท. ตโย ๓ (กาเมสุ มิจจาจารสุส) แห่ง กาเมสุมิจจาจาร (ปุริเสน) ปวตฺติตตฺส อั้นอันบุรุษให้เป็นไปแล้ว รุจฺยิยา ตามความ ชอบใจ อตฺตโน ของตน (โหนฺติ) ย่อมมี, (สมฺภาร) อ.องค์ ท. ตโย ๓ (กาเมสุ มิจจาจารสุส) แห่งกาเมสุมิจจาจาร (ปุริเสน) ปวตฺติตตฺส อั้นอันบุรุษให้เป็นไป แล้ว พลกฺกาเรน โดยผลการ (โหนฺติ) ย่อมมี อิติ เพราะเหตุนั้น (สมฺภาร) อ.องค์ ท. จตฺตาริ ๔ (ปญฺหิตฺเตน) อั้นบัณฑิต (ทฏฺฐพฺพา) พึงเห็น อนวเสสคฺคหฺเถน ด้วยการถือเอาโดยไม่มีส่วนเหลือ” อิติ ดังนี้ (ฎีกาจริเยน) อั้นพระฎีกาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว พุรฺหมชาลฎีกายํ ในฎีกาแห่งพรหมชาลสูตร ฯ

ในฎีกาพรหมชาลสูตร ท่านกล่าวว่า “อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ‘แม้เมื่อมีการยังมรรค ให้ถึงมรรคหยุดอยู่ ในเพราะข่มขืนชำเรา บุรุษถูกสตรีข่มขืน ย่อมไม่เป็นมิจจาจาร เพราะไม่มีความพยายามติดต่อกในการเสพซึ่งเกิดขึ้นก่อน’. อาจารย์พวกหนึ่ง กล่าวว่า ‘เมื่อจิตคิดจะเสพมีอยู่ ความพยายามไม่มี ไม่เป็นประมาณ เพราะโดยมาก สตรี ไม่มีความพยายามในการเสพ เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้สตรีมีจิตคิดจะเสพปรากฏขึ้น ก็ ไม่พึงเป็นมิจจาจาร เพราะไม่มีความพยายามในการเสพ. เพราะฉะนั้น พึงเห็น ข้อสันนิษฐานว่า ‘องค์ ๔ ท่านกล่าวไว้โดยอุกฤษฏ์ ด้วยสามารถบุรุษ’ ดังนี้ ด้วย ประสงค์ว่า ‘เมื่อจะถือความโดยประการอื่น ในเวลาที่สตรีทำหน้าที่ของบุรุษ แม้บุรุษ ก็ไม่เป็นมิจจาจาร เพราะไม่มีความพยายามในการเสพ’. ก็ในอธิการแห่งองค์ของ กาเมสุมิจจาจารนี้ มีข้อสันนิษฐานดังนี้ :- มิจจาจารที่ให้ไปเป็นไปตามความชอบใจของ ตน มีองค์ ๓ ที่ให้เป็นไปโดยผลการ ก็มีองค์ ๓. เพราะเหตุนี้ พึงเห็นว่ามืองค์ ๔ เพราะถือเอาโดยไม่มีส่วนเหลือ”.

ตตถ อตตโน รุจिया ปวตติตตสฺส ตโย พลกกาเรน ปวตติตตสฺส ตโยติ อนวเสสคค-
คคเณน จตฺตารโ ทฏฺฐพฺพา ฯ อตฺถสิทฺธิ ปน ตีเหวาทิ อิติวุตฺตกาวณฺณนา ฯ

“ตตถ (กาเมสฺส มิจฺฉาจารสฺส) อตตโน รุจिया (ปุริเสน) ปวตติตตสฺส (กาเมสฺส มิจฺฉาจารสฺส) ตโย
(สมฺภารา โหนฺติ), พลกกาเรน (ปุริเสน) ปวตติตตสฺส (กาเมสฺส มิจฺฉาจารสฺส) ตโย (สมฺภารา
โหนฺติ) อิติ (ปณฺทิตฺเตน) อนวเสสคคคเณน จตฺตารโ (สมฺภารา) ทฏฺฐพฺพา ฯ อตฺถสิทฺธิ ปน
ตีหิ เอว (สมฺภาระหิ โหติ) อิติ อิติวุตฺตกาวณฺณนา ฯ

อิติวุตฺตกาวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งอิติวุตฺตกะ อิติ ว่า “(สมฺภารา) อ.องค์ ท. ตโย
๓ ตตถ (กาเมสฺส มิจฺฉาจารสฺส) กาเมสฺส มิจฺฉาจารสฺส) แห่ง- ในกาเมสฺสมิจฺฉาจาร
ท. เหล่านั้นหนา -กาเมสฺสมิจฺฉาจาร (ปุริเสน) ปวตติตตสฺส อันอันบุรุษให้เป็นไป
แล้ว รุจिया ตามความชอบใจ อตตโน ของตน (โหนฺติ) ย่อมมี, (สมฺภารา) อ.องค์
ท. ตโย ๓ (กาเมสฺส มิจฺฉาจารสฺส) แห่งกาเมสฺสมิจฺฉาจาร (ปุริเสน) ปวตติตตสฺส
อันอันบุรุษให้เป็นไปแล้ว พลกกาเรน โดยผลการ (โหนฺติ) ย่อมมี อิติ เพราะเหตุ
นั้น (สมฺภารา) อ.องค์ ท. จตฺตารโ ๔ (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต ทฏฺฐพฺพา พึงเห็น
อนวเสสคคคเณน ด้วยการถือเอาโดยไม่มีส่วนเหลือ ฯ ปน แต่ว่า อตฺถสิทฺธิ
อ.ความสำเร็จแห่งประโยชน์ (โหติ) ย่อมมี ตีหิ เอว (สมฺภาระหิ) ด้วยองค์ ท. ๓
นั้นเทียว” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาอิติวุตฺตกะว่า “ในบรรดากาเมสฺสมิจฺฉาจารเหล่านั้น กาเมสฺสมิจฺฉาจารที่ให้
ไปตามความชอบใจของตน มีองค์ ๓ ที่ให้เป็นไปโดยผลการ ก็มีองค์ ๓. เพราะเหตุ
นั้น พึงเห็นว่า มีองค์ ๔ เพราะถือเอาโดยไม่มีส่วนเหลือ. แต่ด้วยองค์ ๓ เท่านั้น ก็
สำเร็จประโยชน์ได้”.

[๒๐๗] ยถาวุตฺตตฺถเจตํ ติวริทํ กายกมฺมํ โหติ ฯ ตตถ ปาณาติปาตาทิวายํ กายวจีทวาริกํ
มิจฺฉาจารโ กายทวาริกโ ฯ อกฺุสลณฺทิ กายกมฺมํ กายวจีทวารสฺส สมฺภูจฺาติ น มโน-
ทวารเ ฯ สหตฺถา หิ ปาณํ หนนฺตสฺส อทินฺนํ อาทियนฺตสฺส มิจฺฉาจารํ จรณฺตสฺส
กมฺมมฺปิ กายกมฺมํ ทวารมฺปิ กายทวารํ ฯ คจฺจ อิตฺถนฺนามํ ชีวิตา โวโรเปหิ อิตฺถน-
นามํ ภาณฺทํ อวหฺราติ อาณาเปนฺตสฺส ปน กมฺมํ กายกมฺมํ ทวารนฺตฺ วจีทวารํ ฯ

เอวี่ อุกุสล์ กายกมมึ กายวจีทวารเรเสวว สมุฏฐาติ ๕ เตหิ ปน จิตเตหิ สห ซาตา
อภิชฌาพยาปาหมิจฉาทิฏฐิโย เจตนาปกุชิกา วา ภวนติ อพุโพหาริกา วาติ
อฏฐสาลินีนโย ๕

“ยถารุตุตฺ จ เอตํ (กมมึ) ติวริํ กายกมมึ โหติ ๕ ตตถ (ติวริเสสุ กายกมเมสุ) ปาณาติปาตาทิ-
ทวยํ กายวจีทวาริกํ (โหติ), มิจฉาจาโร กายทวาริกโก (โหติ) ๕ อุกุสล์ หิ กายกมมึ กายวจี-
ทวารเรสุ สมุฏฐาติ น มโนทวาร (สมุฏฐาติ) ๕ สหตถา หิ ปาณํ หนนุตสฺส (สามิเกน)
อทินฺนํ (วตถุ) อาทियนุตสฺส มิจฉาจาโร จรนุตสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) กมฺมมฺปิ กายกมมึ (โหติ),
ทวารมฺปิ กายทวารํ (โหติ) ๕ ‘(ตุว) คจฺจ, (ตุว) อิตถนฺนามํ (ปุคฺคฺล) ชีวิตา โวรอปฺเท,
(ตุว) อิตถนฺนามํ ภณฺทํ อวหฺราติ อาณาเปนุตสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) ปน กมมึ กายกมมึ (โหติ),
ทวารํ ตู วจีทวารํ (โหติ) ๕ เอวี่ อุกุสล์ กายกมมึ กายวจีทวารเรสุ เอว สมุฏฐาติ ๕ เตหิ ปน
จิตเตหิ สห ซาตา อภิชฌาพยาปาหมิจฉาทิฏฐิโย เจตนาปกุชิกา วา ภวนติ อพุโพหาริกา
วาติ อฏฐสาลินีนโย ๕

อฏฐสาลินีนโย อ.นัยอันมาแล้วในอรรถกถาอฏฐสาลินี อิติ ว่า “จ ก็ **เอตํ (กมมึ)**
อ.กรรมนั้น **ยถารุตุตํ** อันถูกกล่าวแล้วอย่างไร **กายกมมึ** เป็นกายกรรม **ติวริํ** อัน
มีอย่าง ๓ **โหติ** ย่อมเป็น ๕ **ตตถ (ติวริเสสุ กายกมเมสุ) ปาณาติปาตาทิทวยํ** อ.-
ในกายกรรม ท. อันมีอย่าง ๓ เหล่านั้นหนา -หมวดสองแห่งกายกรรมมีปาณาติบาต
เป็นต้น **กายวจีทวาริกํ** เป็นกรรมอันเป็นไปทางกายทวารและวจิตวาร (**โหติ**) ย่อม
เป็น, **มิจฉาจาโร** อ.มิจฉาจาร **กายทวาริกโก** เป็นไปทางกายทวาร (**โหติ**) ย่อมเป็น ๕
หิ ก็ **กายกมมึ** อ.กายกรรม **อุกุสล์** อันเป็นอกุศล **สมุฏฐาติ** ย่อมตั้งขึ้น **กายวจี-**
ทวารเรสุ ในกายทวารและวจิตวาร ท. (**สมุฏฐาติ**) ย่อมตั้งขึ้น **มโนทวาร** ในมโน-
ทวาร น หามิได้ ๕ **หิ** จริงอยู่ **กมฺมมฺปิ** แม้ อ.กรรม (**ปุคฺคฺลสฺส**) ของบุคคล
หนนุตสฺส ผู้ฆ่าอยู่ **ปาณํ** ซึ่งสัตว์มีชีวิต **สหตถา** ด้วยมือของตน **อาทियนุตสฺส**
ผู้ถือเอาอยู่ (**สามิเกน**) **อทินฺนํ (วตถุ)** ซึ่งวัตถุ อันอันเจ้าของ ไม่ให้แล้ว **จรนุตสฺส**
ผู้ประพฤติดอยู่ **มิจฉาจาโร** ซึ่งมิจฉาจาร **กายกมมึ** เป็นกายกรรม (**โหติ**) ย่อมเป็น,
ทวารมฺปิ แม้ อ.ทวาร **กายทวารํ** เป็นกายทวาร (**โหติ**) ย่อมเป็น ๕ **ปน** แต่
กมมึ อ.กรรม (**ปุคฺคฺลสฺส**) ของบุคคล **อาณาเปนุตสฺส** ผู้สั่งอยู่ อิติ ว่า ‘(ตุว)
อ.ท่าน **คจฺจ** จงไป, (ตุว) อ.ท่าน **โวรอปฺเท** จงปลงลง (**ปุคฺคฺล**) ซึ่งบุคคล **อิตถน-**

นาม ผู้มีชื่ออย่างนี้ **ชีวิตา** จากชีวิต, **(ตัว)** อ.ท่าน อวหฺร จงลักขโมย **ภณฺทํ** ซึ่ง ภณฺทะ **อิตฺถนุหนามํ** อันมีชื่ออย่างนี้ **อิตฺติ** ดังนี้ **กายกมฺมํ** เป็นกายกรรม **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตุ** ส่วนว่า **ทวารํ** อ.ทวาร **วจิทวารํ** เป็นวจิทวาร **(โหติ)** ย่อมเป็น ๕ **กายกมฺมํ** อ.กายกรรม **อกุสลํ** อันเป็นอกุศล **สมฺภูจฺจาติ** ย่อมตั้งขึ้น **กายวจิทฺวาเรสุ** เอว ในกายทวารและวจิทวาร **ท.** นั่นเทียว **เอวํ** ด้วยประการฉะนี้ ๕ **ปฬ** ส่วนว่า **อภิขฺฌมาพฺยาปาทมิจฺจาทิฏฺฐิโย** อ.อภิขฺฌมา พยาบาท และมิจฺจาทิฏฺฐิ **ท.** **ชาตา** อัน เกิดแล้ว **สท** กับ **เตหิ จิตฺเตหิ** ด้วยจิต **ท.** เหล่านั้น **เจตนาปฏฺชิกา** วา เป็นไปใน ฝักฝ่ายแห่งเจตนาหรือ **อพฺโพหาริกา** วา หรือว่าเป็นอพฺโพหาริก **ภวนฺติ** ย่อมเป็น **อิตฺติ** ดังนี้ ๕

นัยอันมาในอรรถกถาอัฐฐสาลินีว่า “ก็กรรมตามที่กล่าวไว้แล้วนั้น เป็นกายกรรมมี ๓ อย่าง. บรรดากายกรรมมี ๓ อย่างเหล่านั้น กายกรรม ๒ อย่างมีปาณาติบาตเป็นต้น เป็นไปทางกายทวารและวจิทวาร, มิจฺจาจารเป็นไปทางกายทวาร. ก็กายกรรมที่เป็นอกุศล ย่อมตั้งขึ้นในกายทวารและวจิทวาร หาได้ตั้งขึ้นในมโนทวารไม่. จจริงอยู่ แม้กรรมของบุคคลผู้ฆ่าสัตว์มีชีวิตด้วยมือของตน ผู้ถือเอาวัตถุที่เจ้าของไม่ได้ให้ ผู้ประพฤติมิจฺจาจาร เป็นกายกรรม, แม้ทวาร ก็เป็นกายทวาร. แต่กรรมของบุคคลผู้สั่ง ว่า ‘ท่านจงไป จงปลงบุคคลชื่อนี้ลงจากชีวิตเสีย, ท่านจงลักขโมยภณฺทะชื่อนี้’ ดังนี้ เป็นกายกรรม, ส่วนทวาร เป็นวจิทวาร. กายกรรมที่เป็นอกุศล ย่อมตั้งขึ้นในกายทวาร และวจิทวารเท่านั้น ดังพรรณนามาฉะนี้. ส่วน อภิขฺฌมา พยาบาท และมิจฺจาทิฏฺฐิ ที่เกิดพร้อมกับจิตเหล่านั้น เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา หรือว่าเป็นอพฺโพหาริก”.

[๒๐๘] **อิเม สตุตา หญฺญนฺตุติ** ปวตฺตพฺยาปารวเสน เจตนาปฏฺชิกา วา ภวนฺติ กายกมฺม-
โวหารลาภา อพฺโพหาริกา วา มโนกมฺมโวหารวิรหา สสมฺภาารปจฺวีอาทิสฺสุ อาปาทโย
เอตฺถ นิสฺสนนฺติ ตมฺมฏฺฐิกา ๕

“อิเม สตุตา หญฺญนฺตุติ ปวตฺตพฺยาปารวเสน (อภิขฺฌมาทโย อกุสฺลธมฺมา) เจตนาปฏฺชิกา วา
ภวนฺติ กายกมฺมโวหารลาภา อพฺโพหาริกา วา มโนกมฺมโวหารวิรหา, สสมฺภาารปจฺวีอาทิสฺสุ
(ธาตฺสุ) อาปาทโย (ธาตฺโว) เอตฺถ (ปพฺเพ) นิสฺสนนฺ (โหติ)” อิตฺติ ตมฺมฏฺฐิกา ๕

ตฤฎีกา อ.ฎีกาแห่งอรรถกถาอัฐฐสาลินีนั้น อิติ ว่า “(อภิขฌาทยโ อกุสลธมฺมา) อ.อกุสลธมฺม ท. มีอภิขฌาเป็นต้น เจตนาปฏิกิชา ชื่อว่าเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา ปวตฺตพฺยาปารวเสน ด้วยสามารถแห่งความชวนชวายเป็นไปแล้ว อิติ ว่า ‘อิเม สตฺตา อ.สัตฺว์ ท. เหล่านี้ หนฺยณฺหตุ จงเต็อดร้อน’ อิติ ดังนี้เป็นต้น กายกมฺม- โวหารลาภา เพราะการได้ซึ่งโวหารว่ากายกรรม วา หรือ วา หรือว่า อพฺโพหาริกา ชื่อว่าเป็นอพฺโพหาริก มโนกมฺมโวหารวิรหา เพราะเว้นจากโวหารวามโนกรรม ภวฺหุตติ ย่อมเป็น, (ธาตฺโว) อ.ธาตฺุ ท. อาปาทยโ มีอาโปธาตฺุเป็นต้น (ธาตฺุสฺ) ใน ธาตฺุ ท. สสมฺมารปจฺวีอาทิสฺสุ มีปจฺวีธาตฺุอันเป็นไปกับด้วยสัมมาระเป็นต้น นิตฺสฺสนฺหํ เป็นอุทาหรณ์ เอตฺถ (ปพฺเพ) ในข้อนั้น (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาแห่งอรรถกถาอัฐฐสาลินีนั้นว่า “อกุสลธมฺมมีอภิขฌาเป็นต้น ชื่อว่าเป็นไปในฝัก ฝ่ายแห่งเจตนา ด้วยสามารถความชวนชวายเป็นไปว่า ‘ขอสัตฺว์เหล่านี้ จงเต็อดร้อน’ ดังนี้เป็นต้น เพราะได้โวหารว่ากายกรรม หรือว่าชื่อว่าเป็นอพฺโพหาริก เพราะ เว้นจากโวหารวามโนกรรม. ในข้อนั้น มีอาโปธาตฺุเป็นต้น ในปจฺวีธาตฺุที่มีสัมมาระ เป็นต้น เป็นอุทาหรณ์”.

.....

ยถาปวตฺโต พฺยาปารโ กมฺมปโถ โหติ ตํ ทสฺเสตฺุ อิเม สตฺตา หนฺยณฺหุตฺติ ปวตฺติ พฺยาปารสฺส ทสฺสิตา ฯ กายทวาริกเจตนา ย สหการิการณภวโต กายกมฺมโวหาร- ลาภา ฯ อภิขฌาทีนํ ปรสนฺตกสฺส อตฺตโน ปริณามนวเสน อิเม สตฺตา หนฺยณฺหุตฺติ- อาทีนา จ อปฺปวตฺตตฺตา มโนกมฺมโวหารวิรหา ฯ อเจตนาสภวโต วา ปาณา- ติปาตาทิวเสน อพฺโพหาริกา ปาณาตีปาตาทีภาเวน น วตฺตพฺพาติ อตฺโถ ฯ เอตฺถาติ อพฺโพหาริกาเวติ ตทฺนุฎีกา ฯ

“ยถาปวตฺโต พฺยาปารโ กมฺมปโถ โหติ, (ฎีกาจริเยน) ตํ (พฺยาปาริ) ทสฺเสตฺุ ‘อิเม สตฺตา หนฺยณฺหุตฺติ ปวตฺติ พฺยาปารสฺส ทสฺสิตา ฯ (อภิขฌาทยโ อกุสลธมฺมา) กายทวาริกเจตนา ย สหการิการณภวโต กายกมฺมโวหารลาภา (เจตนาปฏิกิชา โหหนฺติ) ฯ อภิขฌาทีนํ (อกุสล- ธมฺมานํ) ปรสนฺตกสฺส อตฺตโน ปริณามนวเสน (จ) ‘อิเม สตฺตา หนฺยณฺหุตฺติอาทีนา (พฺยาปารเณ) จ อปฺปวตฺตตฺตา มโนกมฺมโวหารวิรหา (อพฺโพหาริกา โหหนฺติ) ฯ (อภิขฌาทยโ อกุสลธมฺมา)

อเจตนาสภาวะโต วา ปาณาติปาตาทิวเสน อพฺโพหาริกา (โหนติ), '(เกนจิ) ปาณาติปาตาทิว
ภาเวน น วตตพฺพาทิ อตุโถ ฯ 'เอตถาติ (ปทสฺส 'อภิขฺฌาทีนํ อกุสฺสธมฺมานํ เจตนา-
ปฏฺชิกาณํ) อพฺโพหาริกาเว' (อติ อตุโถ)" อติ ตทณฺฎีกา ฯ

ตทณฺฎีกา อ.อนุฎีกาแห่งอรรถกถาอัฐฐสาลินีนั้น **อติ** ว่า "**ปวตฺติ** อ.ความเป็นไป
พฺยาปารสฺส แห่งความชวนชวาย **อติ** ว่า '**อิมะ สตุตา** อ.สัตว์ ท. เหล่านี้ **หณฺณหตุ**
จงเดือดร้อน' **อติ** ดังนี้ เป็นต้น (**ฎีกาจริเยน**) อันพระฎีกาจารย์ **ทสฺสีตา** แสดงแล้ว
ทสฺเสตุ เพื่ออันแสดง **ตํ (พฺยาปารํ)** ซึ่ง-, **พฺยาปาร** อ.ความชวนชวาย **ยถาปวตฺโต**
อันเป็นไปแล้วอย่างไร **กมฺมปโถ** เป็นกรรมมถ **โหติ** ย่อมเป็น, -ความชวนชวายนั้น ฯ
(**อภิขฺฌาทโย อกุสฺสธมฺมา**) อ.อกุสฺสธรรม ท. มีอภิขฺฌาเป็นต้น (**เจตนาปฏฺชิกา**)
ชื่อว่าเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา **กายกมฺมโวรหารลาภา** เพราะการได้ซึ่งโวรหารว่า
กายกรรม **กายทวาริกเจตนา** สหการิการณภาวโต เพราะความที่ แห่งเจตนาอัน
เป็นไปในทางกายทวาร เป็นเหตุแห่งการกระทำร่วมกันโดยปกติ (**โหนติ**) ย่อมเป็น ฯ
(**อพฺโพหาริกา**) ชื่อว่าเป็นอัพโพหาริก **มโนกมฺมโวรหารวิรหา** เพราะเว้นจากโวรหาร
ว่ามโนกรรม **อภิขฺฌาทีนํ (อกุสฺสธมฺมานํ) อปฺปวตฺตตฺตา** เพราะความที่ แห่ง
อกุสฺสธรรม ท. มีอภิขฺฌาเป็นต้น ไม่เป็นไปแล้ว **ปรสฺนตฺกสฺส อตุตฺโถ** ปริณามน-
วเสน ด้วยสามารถแห่งการ ยิงของอันเป็นของบุคคลอื่น ให้น้อมเข้ามา เพื่อตน (**จ**)
ด้วย (**พฺยาปารเณ**) ด้วยความชวนชวาย **อติอาทินา** เป็นต้นว่า '**อิมะ สตุตา**
อ.สัตว์ ท. เหล่านี้ **หณฺณหตุ** จงเดือดร้อน' ดังนี้ **จ** ด้วย (**โหนติ**) ย่อมเป็น ฯ วา
อีกอย่างหนึ่ง (**อภิขฺฌาทโย อกุสฺสธมฺมา**) อ.อกุสฺสธรรม ท. มีอภิขฺฌาเป็นต้น
อพฺโพหาริกา ชื่อว่าเป็นอัพโพหาริก **ปาณาติปาตาทิวเสน** ด้วยสามารถแห่ง
กายกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น, **อตุโถ** อ.อธิบาย **อติ** ว่า '(เกนจิ) อันใครๆ **น**
วตตพฺพาทิ ไม่พึงกล่าว **ปาณาติปาตาทิวภาเวน** ด้วยความเป็นแห่งกายกรรมมี
ปาณาติบาตเป็นต้น' **อติ** ดังนี้ **อเจตนาสภาวะโต** เพราะความไม่มีเจตนาตามความ
เป็นจริง (**โหนติ**) ย่อมเป็น ฯ (**อตุโถ**) อ.อรรถ (**อติ**) ว่า '**(อภิขฺฌาทีนํ อกุสฺส-**
ธมฺมานํ เจตนาปฏฺชิกาณํ) อพฺโพหาริกา ในความที่ แห่งอกุสฺสธรรม ท. มี
อภิขฺฌาเป็นต้น อันเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา เป็นอัพโพหาริก' (**อติ**) ดังนี้ (**ปทสฺส**)
แห่งบท '**เอตถาติ** ว่า '**เอตถ** ดังนี้' **อติ** ดังนี้ ฯ

อนุฎีกาแห่งอรรถกถาอัฐฐสาลินีนั้นว่า “ท่านแสดงความเป็นไปแห่งความชวนชวายเป็น ‘ขอสัตว์เหล่านี้ จงเดือดร้อน’ ดังนี้เป็นต้น เพื่อจะแสดงประการที่ความชวนชวายเป็นไปแล้วเป็นกรรมบถ. อุกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้น ชื่อว่าเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา เพราะได้โวหารว่ากายกรรม เหตุเจตนาที่เป็นไปทางกายทวาร เป็นเหตุทำร่วมกัน โดยปกติ ชื่อว่าเป็นอัพโพหาริก เพราะเว้นจากโวหารว่ามโนกรรม เหตุอกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้น ไม่เป็นไปด้วยสามารถแห่งการน้อมของๆ ผู้อื่นมาเพื่อตน และด้วยความชวนชวายเป็น ‘ขอสัตว์เหล่านี้ จงเดือดร้อน’ ดังนี้เป็นต้น. อีกอย่างหนึ่ง อุกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้น ชื่อว่าเป็นอัพโพหาริก ด้วยสามารถกายกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น, อธิบายว่า ‘ใครๆ ไม่พึงกล่าวด้วยความเป็นกายกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น’ เพราะไม่มีเจตนาตามสภาพ. บทว่า ‘เอตตุถ’ แปลว่า ในความที่อกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้น ซึ่งเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา เป็นอัพโพหาริก”.

.....

กายกมฺมกถา ฯ

กายกมฺมกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งกายกรรม (นิฏฺฐิตา) จบแล้ว ฯ

จบกายกรรมกถา.

.....

วจีกมฺมกถา

[๒๐๙] มุสาติ วิสฺวาทหนปุเรกฺขารสฺส อตฺตถมฺมชโก วจิปโยโค กายปฺปโยโค วา ฯ

มุสาติ วิสฺวาทหนปุเรกฺขารสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) อตฺตถมฺมชโก วจิปโยโค กายปฺปโยโค วา ฯ

วจิปโยโค อ.วจิประโยค วา หรือว่า กายปฺปโยโค อ.กายประโยค อตฺตถมฺมชโก อันหัตถานซึ่งประโยชน (ปุคฺคฺลสฺส) ของบุคคล วิสฺวาทหนปุเรกฺขารสฺส ผู้กระทำซึ่งการกล่าวให้คลาดเคลื่อนเป็นเบื้องหน้า มุสาติ ชื่อว่ามุสา ฯ

วจิประโยคหรือกายประโยค ที่หัตถานประโยชนของบุคคลผู้มุ่งกล่าวให้คลาดเคลื่อนเป็นเบื้องหน้า ชื่อว่ามุสา.

ตตถ กมฺมปถปฺปตฺตํ ทสฺเสตฺถํ อตฺตถกฺกขโกติ วุตฺตํ ฯ วจีปโยคาคทิกคหณฺเณน
 มุสฺสาสทฺทสฺส กิริยปฺปชานตฺมํ ทสฺเสติ ฯ วิสฺวาทนาธิปฺปาเยนสฺส ปฺรวิสฺวาทกกายวจี-
 ปโยคสมฺภูจฺจาปีกา เจตนา มุสฺสาวาทो ยถาวุตฺตปฺปโยคญฺจํ มุสฺสา วทติ วิญญาเปติ
 สมฺภูจฺจาเปติ วา เอตายาติ กตฺวา ฯ วิสฺวาทนาธิปฺปาโย จ ปน ปุพฺพภากกฺขณฺเณ
 ตฺขณฺเณ จ ลพฺภติ ฯ วุตฺตญฺหิ “ปุพฺเพ วสฺส โหติ มุสฺสา ภณฺิสฺสนฺหติ ภณฺนตฺสฺส โหติ
 มุสฺสา ภณฺามิติ ฯ เอตตฺถญฺหิ ทวํ อยํ อญฺจญฺจํ อิตฺรนฺตฺตฺ โหตุ วา มา วา อการณฺเมตฺมํ ฯ

(อฏฺฐกถาจารีเยน) ตตถ (วจฺเนสฺสุ) กมฺมปถปฺปตฺตํ ทสฺเสตฺถํ “อตฺตถกฺกขโกติ (วจฺน) วุตฺตํ ฯ
 (อฏฺฐกถาจารีโย) วจีปโยคาคทิกคหณฺเณน มุสฺสาสทฺทสฺส กิริยปฺปชานตฺมํ ทสฺเสติ ฯ วิสฺวาทนา-
 ธิปฺปาเยน สฺส (ปุคฺคฺลสฺส) ปฺรวิสฺวาทกกายวจีปโยคสมฺภูจฺจาปีกา เจตนา มุสฺสาวาทो
 “(ปุคฺคฺโล) ยถาวุตฺตปฺปโยคญฺจํ มุสฺสา วทติ (อญฺญํ ปุคฺคฺล) วิญญาเปติ (มุสฺสาวาท) สมฺภูจฺจาเปติ
 วา เอตาย (เจตนา)” อิติ (วิคฺคห) กตฺวา ฯ (ปณฺทิตฺเตน) วิสฺวาทนาธิปฺปาโย จ ปน
 ปุพฺพภากกฺขณฺเณ (จ) ตฺขณฺเณ จ ลพฺภติ ฯ วุตฺตํ หิ (อุปาลิตฺเตน) “ปุพฺเพ ว สฺส (ภิกฺขุสฺส)
 โหติ ‘(ภิกฺขุ) มุสฺสา ภณฺิสฺสนฺหติ’ (อิติ สมฺปชานน), ภณฺนตฺสฺส (ภิกฺขุสฺส) โหติ ‘(อ) มุสฺสา
 ภณฺามิ’ (อิติ สมฺปชานน)” อิติ (เอตํ วจฺน) ฯ เอตํ หิ ทวํ อยํ อญฺจญฺจํ (โหติ), อิตฺริ (อยํ) ตฺ
 โหตุ วา มา (โหตุ) วา, อการณฺ (โหติ) เอตํ (อยํ) ฯ

ตตถ (วจฺเนสฺสุ วจฺน) อ.- ในคำ ท. เหล่านี้หน้า -คำ อิติ ว่า “อตฺตถกฺกขโก อันหฺกฺราน
 ซึ่งประโยชน์” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจารีเยน) อันพระอรธกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว
 ทสฺเสตฺถํ เพื่ออันแสดง กมฺมปถปฺปตฺตํ ซึ่งการถึงซึ่งกรรมบถ ฯ (อฏฺฐกถาจารีโย)
 อ.พระอรธกถาจารย์ ทสฺเสติ ย่อมแสดง มุสฺสาสทฺทสฺส กิริยปฺปชานตฺมํ ซึ่งความ
 ที่ แห่งมุสาคัพท เป็นประธานของกิริยา วจีปโยคาคทิกคหณฺเณน ด้วยศัพท์มีวจีปโยค
 เป็นต้น ฯ เจตนา อ.เจตนา สฺส (ปุคฺคฺลสฺส) ของบุคคลนั้น ปฺรวิสฺวาทกกาย-
 วจีปโยคสมฺภูจฺจาปีกา อันยังกายประโยคและวจีประโยคอันเป็นเครื่องกล่าวให้คลาด
 เคลื่อนต่อบุคคลอื่นให้ตั้งขึ้น วิสฺวาทนาธิปฺปาเยน ด้วยความประสงค์ในการกล่าว
 ให้คลาดเคลื่อน มุสฺสาวาทो ชื่อว่ามุสาคาท กตฺวา เพราะกระทำ (วิคฺคห) ซึ่งการ
 วิเคราะห์ อิติ ว่า “(ปุคฺคฺโล) อ.บุคคล วทติ ย่อมกล่าว มุสฺสา เท็จ ยถาวุตฺตป-
 ปโยคญฺจํ อันเป็นประโยคตามที่ถูกกล่าวแล้วเป็นแล้ว (อญฺญํ ปุคฺคฺล) วิญญาเปติ
 คือว่ายังบุคคลอื่น ย่อมให้รู้แจ้ง วา หรือว่า (มุสฺสาวาท) ยังการกล่าวเท็จ สมฺภูจฺจาเปติ

ยอมให้ตั้งขึ้น เอตาย (เจตนาย) ด้วยเจตนาอัน” อิติ ดังนี้ ฯ จ ปน ก็แล วิสั-
 วาหนาริปาโย อ.ความประสงค์ในการกล่าวให้คลาดเคลื่อน (ปณฺหิตฺถ) อัน
 บัณฑิต ลพฺภติ ย่อมได้ ปุพฺพภาคกฺขณ (จ) ในขณะที่อันเป็นส่วนเบื้องต้นด้วย
 ตฺขณ จ ในขณะนั้นด้วย ฯ หิ จริงอยู่ (เอตํ วจฺหนํ) อ.คำนี้ อิติ ว่า “(สมฺปชานนํ)
 อ.การรู้สึกตัว (อิตฺติ) ว่า ‘(ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ ท. ภณฺิสฺสนฺหติ จักฺพุต มุสา เทจ’ (อิตฺติ) ดังนี้
 โหติ ย่อมมี อสฺส (ภิกฺขุสฺส) แก่ภิกษุ นั้น ปุพฺพเพว ในกาลก่อนเทียว, (สมฺปชานนํ)
 อ.การรู้สึกตัว (อิตฺติ) ว่า ‘(อหํ) อ.เรา ภณามิ พุตอยู่ มุสา เทจ’ (อิตฺติ) ดังนี้ โหติ
 ย่อมมี (ภิกฺขุสฺส) แก่ภิกษุ ภณฺนตฺสส ผู้กล่าวอยู่” อิติ ดังนี้ (อุปาลิตฺถเถรณ) อัน
 พระอุบาลีผู้เถระ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ฯ เอตํ หิ ทวํยํ อ.หมวดสองนั้นแล องคฺภูตํ เป็น
 องค์เป็นแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น, ตฺสุ ส่วนว่า อิตฺริ (องคํ) อ.องค์นอกนี้ โหตุ วา จงมี
 หรือ มา (โหตุ) วา หรือว่าจงอย่ามี, เอตํ (องคํ) อ.องค์นั้น อการณํ มิใช่เป็นเหตุ
 (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า “หัตถานประโยชนํ” ท่านกล่าวไว้ เพื่อจะแสดงมุสาวาท
 ที่ถึงความเป็นกรรมบถ. ท่านแสดงความรู้ที่มุสาศัพท์ เป็นประธานของกิริยา ด้วยศัพท์
 มีวจีประโยคเป็นต้น. เจตนาของเขา อันยังกายประโยคและวจีประโยค ซึ่งเป็นเครื่อง
 กล่าวให้คลาดเคลื่อนต่อผู้อื่นให้ตั้งขึ้น ด้วยประสงค์จะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ชื่อว่า
 มุสาวาท เพราะทำวิเคราะห์ว่า “บุคคลยอมกล่าวเท็จ อันเป็นประโยคตามที่กล่าวแล้ว
 คือให้ผู้อื่นรู้แจ้งมุสา หรือยังมุสาให้ตั้งขึ้นด้วยเจตนาอัน”. ก็แลความประสงค์ในการ
 กล่าวให้คลาดเคลื่อน ย่อมได้ ทั้งในขณะที่เบื้องต้น ทั้งในขณะนั้น. จริงอยู่ พระอุบาลี
 เถระกล่าวไว้ว่า “ก่อน (ที่จะพูด) นั้นแหละ ภิกษุยอมมีความรู้ตัวว่า ‘เราจะพูดมุสา’
 เมื่อกำลังพูด ย่อมมีความรู้ตัวว่า ‘เราพูดมุสาอยู่’ ดังนี้. ความรู้ตัวทั้งสองอย่างนั้นแล
 เป็นองค์, ส่วนนอกนี้ จะมีก็ตาม ไม่มีก็ตาม, ชื่อนั้น ไม่เป็นเหตุ.

[๒๑๐] อปโร นโย ฯ มุสาติ อภฺตุ อตจจฺฉํ วตฺตุ ฯ วาโทติ ตสฺส ภูตโต ตจฺจโต วิญญาปนํ ฯ
 อตถํ วตฺตุ ตถโต ปรี วิญญาเปตฺตฺกามสฺส ปน ตถาวินฺยตฺตฺตฺสุมฺภฺจาปิภา เจตนา
 มุสาวาท มุสา วาทิยติ วุจฺจติ เอตยาติ กตฺวา ฯ เอตถ จ ปุริมนเย มุสาวาท-
 ลกฺขณสฺส อพฺยาปิตาย มุสาสทฺทสฺส จ วิสฺวทิตพฺพตฺถวาจกตฺตสมฺภวโต ปรีปฺญณฺ

กตวา ตํ ลกฺขณํ ทสฺเสตฺถํ ทุตฺติยนโย วุตฺโตติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

อปโร นโย ฯ **มฺุสาติ** อภฺุตํ อตจฺฉํ วตฺถุ ฯ **วาโทติ** (อภฺุตฺสฺส ปุคฺคฺลฺสฺส) ตสฺส (วตฺถุสฺส) ภูตโต ตจฺฉโต วิญญาปนํ ฯ อตถํ วตฺถุํ ตถโต ปรี (ปุคฺคฺลํ) วิญญาเปตฺตกาเมสฺส (ปุคฺคฺลฺสฺส) ปน ตถาวินฺยตฺตติสสมฺุฏฺฐาปิกา เจตนา มฺุสาวาทิ “(ปุคฺคฺเลห) มฺุสา วาทิยติ วุจฺจติ เอตาย (เจตนาย) อิติ (วิคฺคหํ) กตวา ฯ (ปณฺุฑฺฒิเตน) เอตถ (มฺุสาวาทาทิกาทเร) จ “(อฏฺฐกถาจริเยน) ปฺุริมฺนเย มฺุสาวาทลกฺขณสฺส อพฺุยาปิตาย (จ) มฺุสาสทฺทสฺส จ วิสฺวทิตพฺพตฺตวาทจกตฺตสมฺุภวโต ปรีปฺุณฺณํ กตวา ตํ ลกฺขณํ ทสฺเสตฺถํ ทุตฺติยนโย วุตฺโตติ (สนฺุหฺนฺุฏฺฐานํ) ทฏฺฐพฺพํ ฯ

นโย อ.นัย **อปโร** อื่นอีก ฯ **วตฺถุ** อ.เรื่อง **อภฺุตํ** อันไม่จริง **อตจฺฉํ** อันไม่แท้ ‘**มฺุสาติ** ชื่อว่ามฺุสา ฯ (อภฺุตฺสฺส ปุคฺคฺลฺสฺส) วิญญาปนํ อ.การยังบุคคลอื่นให้รู้ **ตสฺส (วตฺถุสฺส)** ซึ่งเรื่องนั้น **ภูตโต** โดยความเป็นจริง **ตจฺฉโต** โดยความแท้ ‘**วาโทติ** ชื่อว่าวาทะ ฯ **ปน** ก็ **เจตนา** อ.เจตนา **ตถาวินฺยตฺตติสสมฺุฏฺฐาปิกา** อันยังการเปล่งถ้อยคำเหมือนอย่างนั้นให้ตั้งขึ้น (ปุคฺคฺลฺสฺส) ของบุคคล **ปรี (ปุคฺคฺลํ) วิญญาเปตฺตกาเมสฺส** ผู้ใคร่เพื่ออันยังบุคคลอื่นให้รู้ **วตฺถุํ** ซึ่งเรื่อง **อตถํ** อันไม่จริง **ตถโต** โดยความเป็นเรื่องจริง **มฺุสาวาทิ** ชื่อว่ามฺุสาวาท **กตวา** เพราะกระทำ (วิคฺคหํ) ซึ่งการวิเคราะห์ **อิติ** ว่า “มฺุสา อ.คำเท็จ (ปุคฺคฺเลห) อันบุคคล **วาทิยติ** ย่อมกล่าว **วุจฺจติ** คือว่าย่อมพูด **เอตาย (เจตนาย)** ด้วยเจตนาอันนั้น” **อิติ** ดังนี้ ฯ **จ** ก็ (สนฺุหฺนฺุฏฺฐานํ) อ.ข้อสันนิษฐาน **อิติ** ว่า “**ทุตฺติยนโย** อ.นัยที่ ๒ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรธกถาจารย์ **วุตฺโต** กล่าวแล้ว **ทสฺเสตฺถํ** เพื่ออันแสดง **ตํ ลกฺขณํ** ซึ่งลักษณะนั้น **กตวา** กระทำ **ปรีปฺุณฺณํ** ให้เต็มรอบแล้ว **ปฺุริมฺนเย** **มฺุสาวาทลกฺขณสฺส** **อพฺุยาปิตาย** เพราะความที่ แห่งลักษณะของมฺุสาวาท ในนัยอันมีในก่อน ไม่แจ่มแจ้งแล้ว **จ** ด้วย **มฺุสาสทฺทสฺส** **วิสฺวทิตพฺพตฺตวาทจกตฺตสมฺุภวโต** เพราะความมีแห่งความที่ แห่งมฺุสาศัพท์ เป็นศัพท์กล่าวซึ่งเนื้อความอันจะพึงกล่าวให้คลาดเคลื่อน **จ** ด้วย” **อิติ** ดังนี้ (ปณฺุฑฺฒิเตน) อันบัณฑิต **ทฏฺฐพฺพํ** ฟังเห็น **เอตถ (มฺุสาวาทาทิกาทเร)** ในอธิการแห่งมฺุสาวาทนั้น ฯ

อีกนัยหนึ่ง. เรื่องอันไม่จริงไม่แท้ ชื่อว่ามฺุสา. การทำผู้อื่นให้ทราบเรื่องนั้น โดยความเป็นเรื่องจริงเรื่องแท้ ชื่อว่าวาทะ. ก็เจตนาที่ทำการเปล่งถ้อยคำอย่างนั้นให้ตั้งขึ้นของบุคคลผู้ประสงค์จะทำผู้อื่นให้ทราบเรื่องอันไม่จริง โดยความเป็นเรื่องจริง ชื่อ

ว่ามูสาวาท เพราะทำการวิเคราะห์ว่า “คำเท็จ อันบุคคลย่อมกล่าว คือยอมพูด ด้วยเจตนา นั้น”. ก็ในอธิการแห่งมูสาวาทนั้น พึงเห็นข้อสันนิษฐานว่า “ท่านกล่าวนี้ที่ ๒ ไว้ เพื่อแสดงลักษณะนั้นให้บริบูรณ์ เพราะว่าลักษณะของมูสาวาทในนัยก่อน ยังไม่แจ่มแจ้งพอ และเพราะมีความที่มูสาวาท เป็นศัพท์บอกความที่จะพึงกล่าวให้คลาดเคลื่อน”.

.....

โส ยมตถิ ภณชติ ตสฺส อปฺปตตาย อปฺปสวชฺโช มหนฺตตาย มหาสวชฺโช ฯ

โส (มูสาวาท), (มูสาวาทที่บุคคล) ยม อตถิ ภณชติ, ตสฺส (อตถสฺส) อปฺปตตาย อปฺปสวชฺโช (โหติ ตสฺส อตถสฺส) มหนฺตตาย มหาสวชฺโช (โหติ) ฯ

โส (มูสาวาท) อ.มูสาวาทนั้น **อปฺปสวชฺโช** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย **ตสฺส (อตถสฺส) อปฺปตตาย** เพราะความที่ แห่ง-, (มูสาวาทที่บุคคล) อ.บุคคลผู้กล่าวเท็จโดยปกติ **ภณชติ** ย่อมหักราน **ยม อตถิ** ซึ่งประโยชน์ใด, - ประโยชน์นั้น เป็นของน้อย (โหติ) ย่อมเป็น **มหาสวชฺโช** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (**ตสฺส อตถสฺส**) **มหนฺตตาย** เพราะความที่ แห่งประโยชน์นั้น เป็นของมาก (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

มูสาวาทนั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะประโยชน์ที่มูสาวาทที่บุคคลหักรานน้อย ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะประโยชน์ที่มูสาวาทที่บุคคลหักรานมาก.

.....

อปีจ ยสฺส อตถิ ภณชติ ตสฺส อปฺปคฺคตตาย อปฺปสวชฺโช มหาคฺคตตาย มหาสวชฺโช ฯ กิเลสานํ มุฑตตาย อปฺปสวชฺโช ติพฺพตตาย มหาสวชฺโช ฯ

อปีจ (โส มูสาวาท), (มูสาวาทที่บุคคล) ยสฺส (บุคคลสฺส) อตถิ ภณชติ, ตสฺส (บุคคลสฺส) อปฺปคฺคตตาย อปฺปสวชฺโช (โหติ ตสฺส บุคคลสฺส) มหาคฺคตตาย มหาสวชฺโช (โหติ) ฯ (โส มูสาวาท) กิเลสานํ มุฑตตาย อปฺปสวชฺโช (โหติ กิเลสานํ) ติพฺพตตาย มหาสวชฺโช (โหติ) ฯ

อปีจ อีกอย่างหนึ่ง (โส มูสาวาท) อ.มูสาวาทนั้น **อปฺปสวชฺโช** ชื่อว่าเป็นอกุศล

ธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย **ตสฺส (บุคคลสฺส) อปฺปคุณตาย** เพราะความที่
 แห่ง-, (**มฺสาวาทิปุคฺคโล**) อ.บุคคลผู้กล่าวเท็จโดยปกติ **ภยฺชติ** ย่อมหักราน **อตฺถิ**
 ซึ่งประโยชน์ **ยสฺส (บุคคลสฺส)** ของบุคคลใด, -บุคคลนั้น เป็นผู้ที่มีคุณน้อย (**โหติ**)
 ย่อมเป็น **มหาสาวชฺโซ** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (**ตสฺส**
บุคคลสฺส) **มหาคุณตาย** เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้ที่มีคุณมาก (**โหติ**) ย่อม
 เป็น ฯ (**โส มฺสาวาทิ**) อ.มฺสาวาทินั้น **อปฺปสาวชฺโซ** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็น
 ไปกับด้วยโทษน้อย **กิเลสํ มุฑฺตาย** เพราะความที่ แห่งกิเลส ท. เป็นสภาพอ่อน
 (**โหติ**) ย่อมเป็น **มหาสาวชฺโซ** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก
กิเลสํ ติพฺพตาย เพราะความที่ แห่งกิเลส ท. เป็นสภาพแรงกล้า (**โหติ**) ย่อมเป็น
 ฯ

อีกอย่างหนึ่ง มฺสาวาทินั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะผู้ที่มฺสาวาทิบุคคลหักรานประโยชน์
 นั้น มีคุณน้อย, ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะผู้ที่มฺสาวาทิบุคคลหักรานประโยชน์นั้น มีคุณ
 มาก. ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะวากิเลสอ่อน ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะวากิเลสแรงกล้า.

[๒๑๑] **อปโร** นโย ฯ **คหฺภูจฺจํ** **อตฺตโน** **สนฺตํ** **อทาตุกามตาย** **นตฺถิตีอาทินยปฺปวตฺโต**
อปฺปสาวชฺโซ **สกุชินา** **หุตฺวา** **อตฺถภยฺชนตฺถิ** **วุตฺโต** **มหาสาวชฺโซ** ฯ **ปพฺพชิตานํ**
อปฺปกมฺปิ **เตลฺลํ** **วา** **สฺปปี** **วา** **ลภิตฺวา** **หสฺสาธิปฺปาเยน** **อชฺช** **คาม** **เตลฺลํ** **นทึ** **มณฺเณ**
สนฺหตฺตี **ปฺรณกถานเยน** **ปวตฺโต** **อปฺปสาวชฺโซ** **อทิฏฺจํ** **เวย** **ปน** **ทิฏฺจนฺตฺติอาทินา**
นเยน **วทฺนฺตานํ** **มหาสาวชฺโซ** ฯ

อปโร นโย ฯ **คหฺภูจฺจํ** (**มฺสาวาทิ** **อตฺตโน**) **อตฺตโน** **สนฺตํ** **อทาตุกามตาย** **นตฺถิตีอาทิน**
นยปฺปวตฺโต (**โหติ** **มฺสาวาทิปุคฺคเลน**) **อปฺปสาวชฺโซ** **สกุชินา** **หุตฺวา** **อตฺถภยฺชนตฺถิ** **วุตฺโต**
มหาสาวชฺโซ (**โหติ**) ฯ **ปพฺพชิตานํ** **อปฺปกมฺปิ** **เตลฺลํ** **วา** **สฺปปี** **วา** **ลภิตฺวา** **หสฺสาธิปฺปาเยน**
อชฺช **คาม** **เตลฺลํ** **นทึ** **มณฺเณ** **สนฺหตฺตี** **ปฺรณกถานเยน** **ปวตฺโต** (**มฺสาวาทิ**) **อปฺปสาวชฺโซ**
 (**โหติ** **อตฺตนา**) **อทิฏฺจํ** **เวย** **ปน** (**มยา** **รูปํ**) **ทิฏฺจนฺตฺติอาทินา** **นเยน** **วทฺนฺตานํ** (**เตลฺลํ** **ปพฺพชิตานํ**
มฺสาวาทิ) **มหาสาวชฺโซ** (**โหติ**) ฯ

นโย อ.นัย อปโร อื่นอีก ๗ (มุสาวาท) อ.มุสาวาท คหภูจันท์ ของคฤหัสถ์ ท. “นตฤติอาทินยปวัตโต อันเป็นไปแล้วโดยนัยเป็นต้นว่า “ไม่มี” ดังนี้ (อตุตโห) อทาทูกามตาย เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ใคร่เพื่ออันไม่ให้ สหุตกิ ซึ่งของอัน เป็นของมีอยู่ อตุตโห ของตน อปฺปสวาชฺไซ เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วย- โทษน้อย (โหติ) ย่อมเป็น (มุสาวาทิปุคฺคเลน) สกฺขินา หุตฺวา อตุตถภยชนตฺถิ วุตฺโต อันอันบุคคลผู้กล่าวเท็จโดยปกติ เป็นพยาน เป็น กล่าวแล้ว เพื่ออันหักราน ซึ่งประโยชน์ มหาสวาชฺไซ เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (โหติ) ย่อม เป็น ๗ (มุสาวาท) อ.มุสาวาท ปวัตโต อันเป็นไปแล้ว ปุรณกถานเณ โดยนัยแห่ง วาจาเป็นเครื่องกล่าวเป็นเครื่องเต็ม อิติ ว่า “อชฺช ในวันนี้ เตลล์ อ.น้ำมัน คาเม ในหมู่บ้าน สหุทติ ย่อมไหล นที มญฺเญ เพียงดัง อ.แม่น้ำ” อิติ ดังนี้ ลกิตฺวา เพราะได้ เตลล์ วา ซึ่งน้ำมันหรือ สบฺปิ วา หรือว่าซึ่งเนยใส อปฺปกมฺปิ แม้เล็กน้อย อปฺปสวาชฺไซ เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย (โหติ) ย่อมเป็น หสฺสา- ธิปฺปาเณ เพราะประสงค์ในการหิวเราะ, ปน แต่ว่า (มุสาวาท) อ.มุสาวาท (เตลล์ ปพฺพชิตานํ) ของบรรพชิต ท. เหล่านั้น วทหุตานํ ผู้กล่าวอยู่ (อตุตนา) อทิกฺกุจฺ เหา (รูป) ซึ่งรูป อันอันตนไม่เห็นแล้วนั้นเที่ยว อิติอาทินา นเณ โดยนัยเป็นต้นว่า “(รูป) อ.รูป (มยา) อันข้าพเจ้า ทิกฺกุจฺ เห็นแล้ว” อิติ ดังนี้ มหาสวาชฺไซ ชื่อว่าเป็น อกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (โหติ) ย่อมเป็น ๗

อีกนัยหนึ่ง สำหรับพวกคฤหัสถ์ มุสาวาทที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า “ไม่มี” เพราะไม่ ประสงค์จะให้ของๆ ตน ชื่อว่ามีโทษน้อย, มุสาวาทที่มุสาวาทิปุคฺคเลนเป็นพยาน กล่าว เพื่อจะหักรานประโยชน์ ชื่อว่ามีโทษมาก. สำหรับพวกบรรพชิต มุสาวาทที่เป็นไป โดยปุรณกถานัย เป็นต้นว่า “วันนี้ น้ำมันในบ้านไหลไปจุจแม่่น้ำ” เพราะได้น้ำมันหรือ เนยใสแม้นิดหน่อยแล้ว ประสงค์จะให้หิวเราะกัน ชื่อว่ามีโทษน้อย, แต่มุสาวาทของ พวกเธอ ผู้กล่าวถึงสิ่งที่ตนมิได้เห็นนั้นแหละ โดยนัยเป็นต้นว่า “ข้าพเจ้าเห็น” ชื่อว่า มีโทษมาก.

.....

ปุรณกถา นาม อปฺปตาย อุณฺสฺส อตฺถสฺส ปุรณวเสน ปวตฺตา กถา ฯ กามญฺจ
 อตฺตโน สนฺตํ อทาตุกมตฺตาย ปุรณกถานเยน จ ปวตฺโต วิสฺวาทนปุเรกฺขารสฺเสว
 มุสฺสาวาทอ, ตตฺถ ปน เจตนา พลวตี น โหตีติ อปฺปสวาชฺชตา วุตฺตา ฯ

ปุรณกถา นาม (วตฺถุสฺส) อปฺปตาย อุณฺสฺส อตฺถสฺส ปุรณวเสน ปวตฺตา กถา ฯ (วจีเภท)
 กามํ จ (อตฺตโน) อตฺตโน สนฺตํ อทาตุกมตฺตาย (จ) ปุรณกถานเยน จ ปวตฺโต วิสฺวาทน-
 ปุเรกฺขารสฺเสว (มุสฺสาวาทิปุคฺคสฺส) มุสฺสาวาทอ, ตตฺถ (มุสฺสาวาท) ปน เจตนา พลวตี น โหตีติ
 (อฏฺฐกถาจริเยน มุสฺสาวาทสฺส) อปฺปสวาชฺชตา วุตฺตา ฯ

กถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว ปวตฺตา อันเป็นไปแล้ว (วตฺถุสฺส) อปฺปตาย อุณฺสฺส
 อตฺถสฺส ปุรณวเสน ด้วยสามารถแห่งการ ยังเนื้อความ อันพร้อม เพราะความที่ แห่ง
 วัตถุ เป็นของน้อย ให้เต็ม ปุรณกถา นาม ชื่อว่าปุรณกถา ฯ (วจีเภท) อ.การ
 เปล่งวาจา ปวตฺโต อันเป็นไปแล้ว (อตฺตโน) อตฺตโน สนฺตํ อทาตุกมตฺตาย
 (จ) ด้วยความที่ แห่งตน เป็นผู้ใคร่เพื่ออันไม่ให้ ซึ่งของอันเป็นของมีอยู่ ของตนด้วย
 ปุรณกถานเยน จ ด้วยปุรณกถานัยด้วย มุสฺสาวาท ชื่อว่ามุสฺสาวาท (มุสฺสาวาทิ-
 ปุคฺคสฺส) ของบุคคลผู้กล่าวเท็จโดยปกติ วิสฺวาทนปุเรกฺขารสฺส เอว ผู้กระทำซึ่ง
 การกล่าวให้คลาดเคลื่อนเป็นเบื้องหน้านั้นเทียว กามญฺจ แม้ก็จริง, ปน ถึงอย่างนั้น
 เจตนา อ.เจตนา ตตฺถ (มุสฺสาวาท) ในมุสฺสาวาทนั้น พลวตี เป็นสภาพมีกำลัง โหตี
 ย่อมเป็น น หามิได้ อิติ เพราะเหตุนั้น (มุสฺสาวาทสฺส) อปฺปสวาชฺชตา อ.ความ
 ที่ แห่งมุสฺสาวาท เป็นวชิกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระ
 อรรถกถาจารย์ วุตฺตา กล่าวแล้ว ฯ

กถาที่เป็นไปด้วยสามารถการทำเรื่องที่ยังพร้อมเพราะน้อยให้เต็ม ชื่อว่าปุรณกถา.
 วจีเภทที่เป็นไปด้วยไม่ประสงค์จะให้ของๆ ตนก็ดี ด้วยปุรณกถานัยก็ดี ชื่อว่ามุสฺสาวาท
 ของมุสฺสาวาทบุคคลผู้มุ่งกล่าวให้คลาดเคลื่อนเป็นเบื้องหน้า แม้ก็จริง, ถึงอย่าง
 นั้น เจตนาในมุสฺสาวาทนั้น ย่อมไม่มีกำลัง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่ามีโทษน้อย.

.....
 ตสฺส จตฺตารอ สมฺภารา โหนฺติ อตถํ วตฺถุํ วิสฺวาทนจิตฺตํ ตชฺชโฆ วายาโม ปรสฺส
 ตทตฺถวิชานนฺนติ ฯ

ตสฺส (มุสวาทสฺส) จตฺตารโ สมนฺนารโ โหนติ “อตถํ วตฺถุํ วิสฺวาทนจิตฺตํ ตชฺชโ วายาโม ปฺรสุส (ปฺคฺคฺลสฺส) ตทตฺตวิชานนฺนติ ฯ”

สมฺนารา อ.องคฺ ท. จตฺตารโ ๔ ตสฺส (มุสวาทสฺส) ของมุสวาทนนั้น โหนติ ย่อมมี **อิตฺติ** คือ “**วตฺถุํ** อ.เรื่อง **อตถํ** อันไม่จริง **วิสฺวาทนจิตฺตํ** อ.จิตคิดในการพูด ให้คลาดเคลื่อน **วายาโม** อ.ความพยายาม **ตชฺชโ** อันเกิดจากจิตคิดในการกล่าวให้ คลาดเคลื่อนนั้น **ตทตฺตวิชานนํ** อ.การรู้ซึ่งเนื้อความนั้น **ปฺรสุส (ปฺคฺคฺลสฺส)** แห่ง บุคคลอื่น” ฯ

มุสวาทนนั้น มีองค์ ๔ คือ เรื่องไม่จริง ๑ จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ๑ ความ พยายามที่เกิดจากจิตที่คิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อนนั้น ๑ บุคคลอื่นรู้ความนั้น ๑.

ตตฺถ **ตชฺชโ**ติ ตสฺसानุรูปโ, วิสฺวาทนานุรูปโติ อตฺโถ ฯ **วายาโม**ติ วายามสีเสน ปโยคมาห ฯ วิสฺวาทนาริปปาเยน ปโยเค กเตปิ ปเรน ตสฺมี อตฺเถ อวิญญาเต วิสฺวาทนสฺส อสิชฺฉนฺโต ปฺรสุส ตทตฺตวิชานนํ เอโก สมนฺนารโ วุตฺโต ฯ เกจิ ปน อภุตํ วจฺนํ วิสฺวาทนจิตฺตํ ปฺรสุส ตทตฺตวิชานนฺนติ ตโย สมนฺนาราติ วทฺนติ ฯ

ตตฺถ (ปฺเทสุ) “**ตชฺชโ**ติ (ปทสฺส) “ตสฺส (จิตตสฺส) อนุรูปโ” (อิตฺติ อตฺโถ), “วิสฺวาทนานุรูปโติ อตฺโถ ฯ (อฏฺฐกถาจริโย) “**วายาโม**ติ (ปเทน) วายามสีเสน ปโยคํ อาห ฯ (มุสวาทปฺคฺคฺเลน) วิสฺวาทนาริปปาเยน ปโยเค กเตปิ, ปเรน (ปฺคฺคฺเลน) ตสฺมี อตฺเถ อวิญญาเต, (อฏฺฐกถา- จริเยน) วิสฺวาทนสฺส อสิชฺฉนฺโต ปฺรสุส (ปฺคฺคฺลสฺส) ตทตฺตวิชานนํ เอโก สมนฺนารโ (หุตฺวา) วุตฺโต ฯ เกจิ (อาจริยา) ปน “อภุตํ วจฺนํ วิสฺวาทนจิตฺตํ ปฺรสุส (ปฺคฺคฺลสฺส) ตทตฺตวิชานนฺนติ (ตสฺส มุสวาทสฺส) ตโย สมนฺนารา (โหนติ)” อิตฺติ วทฺนติ ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “**อนุรูปโ** อันสมควร **ตสฺส (จิตตสฺส)** แก่จิตนั้น, **อตฺโถ** อ.อธิบาย อิตฺติ ว่า “**วิสฺวาทนานุรูปโ** อันสมควรแก่การกล่าวให้คลาดเคลื่อน” อิตฺติ ดังนี้” อิตฺติ ดังนี้ **ตตฺถ (ปฺเทสุ) “ตชฺชโ** (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บท ว่า “ตชฺชโ” ดังนี้ ฯ (อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ อาห กล่าวแล้ว **ปโยคํ** ซึ่งความพยายาม **วายนมสีเสน** ด้วยหัวข้อแห่งวายนมะ “**วายาโม**ติ (ปเทน) ด้วย บทว่า “วายาโม” ดังนี้ ฯ **ปโยเค** ครั้นเมื่อความพยายาม (มุสวาทปฺคฺคฺเลน) อัน

บุคคลผู้กล่าวเท็จโดยปกติ กตปิ แม้กระทำแล้ว วิสัวาทนาธิปฺปาเยน ด้วยประสงค์ในการกล่าวให้คลาดเคลื่อน, ตสฺมิ อตฺเถ ครั้นเมื่อเนื้อความนั้น ปฺเรน (บุคคลเลห) อันบุคคลอื่น อวิญญาเต ไม่รู้แล้ว, ตทตฺถวิฆานํ อ.การรู้ซึ่งเนื้อความนั้น ปฺรสฺส (บุคคลสุส) แห่งบุคคลอื่น สมฺภาโร เป็นองค์ เอโก หนึ่ง (หตุวา) เป็น (อฏฺฐกถา-จฺริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺโต กล่าวแล้ว อสิขฺมฺนโต เพราะความสำเร็จ วิสัวาทนสุส แห่งการกล่าวให้คลาดเคลื่อน ฯ ปน แต่ว่า เกจิ (อาจารย์) อ.อาจารย์ ท. บางพวก วทฺนฺติ ย่อมกล่าว อิติ ว่า “สมฺภารา อ.องค์ ท. ตโย ๓ (ตสฺส มุสฺสาวาทสุส) แห่งมุสฺสาวาทนั้น (โหนฺติ) ย่อมมี อิติ คือ “วจนํ อ.คำ อฏฺฐํ อันไม่จริง วิสัวาทนจิตฺตํ อ.จิตคิดในการกล่าวให้คลาดเคลื่อน ตทตฺถวิฆานํ อ.การรู้ซึ่งเนื้อความนั้น ปฺรสฺส (บุคคลสุส) แห่งบุคคลอื่น” อิติ ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “ตฺชฺโซ” ความว่า อันสมควรแก่จิตนั้น, อธิบายว่า “อันสมควรแก่การกล่าวให้คลาดเคลื่อน”. ด้วยบทว่า “วายาโม” ท่านกล่าวความพยายามด้วยยกวายามะขึ้นเป็นประธาน. ท่านกล่าวว่า ผู้อื่นรู้เรื่องนั้น เป็นองค์อันหนึ่ง เพราะแม้เมื่อมุสฺสาวาทที่บุคคล ทำความพยายามด้วยประสงค์ในอันกล่าวให้คลาดเคลื่อน, แต่เมื่อผู้อื่นไม่รู้เรื่องนั้น การกล่าวให้คลาดเคลื่อน ก็ไม่สำเร็จ. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า “มุสฺสาวาทมีองค์ ๓ คือ คำไม่จริง ๑ จิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน ๑ ผู้อื่นรู้ความนั้น ๑”.

[๒๑๒] สงฺกิลิฏฺฐจิตฺตสุส ปฺเรสฺส วา เกทาย อตฺตโน ปิยกมฺยตาย วา กายวจีปโยคสมฺมุฏฺฐาปิกา เจตนา ปิสุณฺวาจา ปิสุณฺ วจฺติ เอตายาติ กตฺวา ฯ

สงฺกิลิฏฺฐจิตฺตสุส (บุคคลสุส) ปฺเรสฺส (ชานาน) วา เกทาย อตฺตโน ปิยกมฺยตาย วา กายวจี-ปโยคสมฺมุฏฺฐาปิกา เจตนา ปิสุณฺวาจา “(ปิสุณฺวาจีปฺคฺคฺโล) ปิสุณฺ วจฺติ เอตาย (เจตนาเย)” อิติ (วิคฺคหฺ) กตฺวา ฯ

เจตนา อ.เจตนา (บุคคลสุส) ของบุคคล สงฺกิลิฏฺฐจิตฺตสุส ผู้มีจิตอันเศร้าหมองแล้ว กายวจีปโยคสมฺมุฏฺฐาปิกา อันยังกายประโยคและวจีประโยคให้ตั้งขึ้นพร้อม เกทาย เพื่ออันทำลาย ปฺเรสฺส (ชานาน) ซึ่งชน ท. เหล่าอื่น วา หรือ วา หรือว่า

อดตโน ปิยภมฺยตาย เพื่อความที่ แห่งตน เป็นผู้ใคร่เพื่ออันกระทำซึ่งตนให้เป็นที่รัก
 ปิสุณวจา ชื่อว่าปิสุณวจา กตฺวา เพราะกระทำ (วิคฺคหฺ) ซึ่งการวิเคราะห์ อิติ ว่า
 “(ปิสุณวจาปิบุคคล) อ.บุคคลผู้กล่าวส่อเสียดโดยปกติ วตฺติ ย่อมกล่าว ปิสุณฺ ซึ่งคำ
 ส่อเสียด เอตฺยา (เจตนา) ด้วยเจตนาอันนั้น” อิติ ดังนี้ ฯ

เจตนาของบุคคลผู้มีจิตอันเศร้าหมอง ที่ยังกายประโยคและวจีประโยคให้ตั้งขึ้น เพื่อ
 อันทำลายบุคคลเหล่าอื่นก็ดี เพื่อประสงค์จะทำตนให้เป็นที่รักก็ดี ชื่อว่าปิสุณวจา
 เพราะทำการวิเคราะห์ว่า “ปิสุณวจาปิบุคคล ย่อมกล่าวคำส่อเสียด ด้วยเจตนาอันนั้น”.

.....
 ตตฺถ สงฺกิลฺลิจฺจิตฺตสฺสชาติ โลเภน โทเสน วา วิพาทิจิตฺตสฺส อุปตฺวาปิตฺตจิตฺตสฺส
 วา, ทฺฐิตฺตจิตฺตสฺสชาติ อตฺถโก ฯ

ตตฺถ (ปะเทศุ) “สงฺกิลฺลิจฺจิตฺตสฺสชาติ (ปะทสฺส) “โลเภน โทเสน วา วิพาทิจิตฺตสฺส (โลเภน
 โทเสน วา) อุปตฺวาปิตฺตจิตฺตสฺส (ปุคฺคลสฺส) วา” (อิตฺติ อตฺถโก), “(โลเภน โทเสน วา) ทฺฐิต-
 จิตฺตสฺสชาติ อตฺถโก ฯ

(อตฺถโก) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “(ปุคฺคลสฺส) ของบุคคล โลเภน โทเสน วา วิพาทิจิต-
 จิตฺตสฺส ผู้มีจิต อันโลภะ หรือว่า อันโทสะ บีบคั้นแล้ว วา หรือว่า (โลเภน โทเสน วา)
 อุปตฺวาปิตฺตจิตฺตสฺส ผู้มีจิตอันโลภะ หรือว่า อันโทสะ แผลดเผาแล้ว, อตฺถโก อ.อธิบาย
 อิตฺติ ว่า “(โลเภน โทเสน วา) ทฺฐิตจิตฺตสฺส ผู้มีจิต อันโลภะ หรือว่าอันโทสะ
 ประทุษร้ายแล้ว” อิตฺติดังนี้” อิตฺติ ดังนี้ ตตฺถ (ปะเทศุ) “สงฺกิลฺลิจฺจิตฺตสฺสชาติ (ปะทสฺส)
 แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “สงฺกิลฺลิจฺจิตฺตสฺส” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “สงฺกิลฺลิจฺจิตฺตสฺส” ความว่า ของบุคคลผู้มีจิตอันถูกโลภะ
 หรือโทสะบีบคั้น หรือผู้มีจิตอันถูกโลภะหรือโทสะแผลดเผา, อธิบายว่า “ผู้มีจิตอันถูก
 โลภะหรือโทสะประทุษร้าย”.

.....

สา ยสฺส เกทํ กโรติ ตสฺส อปฺปคฺคฺนตาย อปฺปสวชฺชา มหาคฺคฺนตาย มหาสวชฺชา ฯ
 อปิจ ยสฺส ยโต เกทํ กโรติ เตสฺส อภินฺเนสฺส อปฺปสวชฺชา ภินฺเนสฺส มหาสวชฺชา ฯ
 ตถา กิเลสํ มุทฺติพฺพตาเกเท ฯ

สา (ปิสุณฺวาจา), (ปิสุณฺวาจิปุคฺคโล) ยสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) เกทํ กโรติ, ตสฺส (ปุคฺคฺลสฺส)
 อปฺปคฺคฺนตาย อปฺปสวชฺชา (โหติ ตสฺส ปุคฺคฺลสฺส) มหาคฺคฺนตาย มหาสวชฺชา (โหติ) ฯ อปิจ
 (ปิสุณฺวาจิปุคฺคโล) ยสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) ยโต (ปุคฺคฺลโต) เกทํ กโรติ, เตสฺส (ชเนสฺส) อภินฺเนสฺส
 (สา ปิสุณฺวาจา) อปฺปสวชฺชา (โหติ, เตสฺส ชเนสฺส) ภินฺเนสฺส (สา ปิสุณฺวาจา) มหาสวชฺชา
 (โหติ) ฯ ตถา (สา ปิสุณฺวาจา) กิเลสํ มุทฺติพฺพตาเกเท (อปฺปสวชฺชมหาสวชฺชา โหติ) ฯ

สา (ปิสุณฺวาจา) อ.ปิสุณฺวาจันั้น อปฺปสวชฺชา ชื่อว่าเป็นวาจาอันเป็นไปกับ
 ด้วยโทษน้อย ตสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) อปฺปคฺคฺนตาย เพราะความที่ แห่ง-, (ปิสุณฺวาจิปุคฺคโล)
 อ.บุคคลผู้กล่าวส่อเสียดโดยปกติ กโรติ ย่อมกระทำ เกทํ ซึ่งการแตก
 กัน ยสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) ต่อบุคคลใด, -บุคคลนั้น เป็นผู้มึ่คุณน้อย (โหติ) ย่อมเป็น
 มหาสวชฺชา ชื่อว่าเป็นวาจาอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (ตสฺส ปุคฺคฺลสฺส) มหา
 คฺคฺนตาย เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มึ่คุณมาก (โหติ) ย่อมเป็น ฯ อปิจ อีก
 อย่างหนึ่ง (ปิสุณฺวาจิปุคฺคโล) อ.บุคคลผู้กล่าวส่อเสียดโดยปกติ กโรติ ย่อมกระทำ
 เกทํ ซึ่งการแตกกัน ยสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) ต่อบุคคลใด ยโต (ปุคฺคฺลโต) จากบุคคลใด,
 เตสฺส (ชเนสฺส) ครั้นเมื่อชน ท. เหล่านั้น อภินฺเนสฺส ไม่แตกกันแล้ว, (สา ปิสุณฺวาจา)
 อ.ปิสุณฺวาจันั้น อปฺปสวชฺชา ชื่อว่าเป็นวาจาอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย (โหติ)
 ย่อมเป็น, (เตสฺส ชเนสฺส) ครั้นเมื่อชน ท. เหล่านั้น ภินฺเนสฺส แตกกันแล้ว, (สา
 ปิสุณฺวาจา) อ.ปิสุณฺวาจันั้น มหาสวชฺชา ชื่อว่าเป็นวาจาอันเป็นไปกับด้วยโทษ
 มาก (โหติ) ย่อมเป็น ฯ ตถา อนึ่ง (สา ปิสุณฺวาจา) อ.ปิสุณฺวาจันั้น (อปฺปสวชฺช
 มหาสวชฺชา) เป็นวาจาอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อยและอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก
 กิเลสํ มุทฺติพฺพตาเกเท ในเพราะความแตกต่างแห่งความที่ แห่งกิเลส ท. เป็น
 สภาพอ่อนและแรงกล้า (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

ปิสุณฺวาจันั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะบุคคลผู้ถูกปิสุณฺวาจิปุคฺคลทำความแตกกัน
 มีคุณน้อย, ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะผู้นั้นมีคุณมาก. อีกอย่างหนึ่ง ปิสุณฺวาจิปุคฺคล ทำ
 ชนใด ให้แตกจากชนใด, เมื่อชนทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น ยังไม่แตกกัน ปิสุณฺวาจันั้น ชื่อว่า

มีโทษน้อย, เมื่อชนทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น แดกกัน ชื่อว่ามีโทษมาก. อนึ่ง ปิสุณวาจา นั้น ชื่อว่ามีโทษน้อยและมีโทษมาก ในเพราะความต่างกันแห่งความที่กิเลสอ่อนและแรงกล้า

.....

ตสฺสา จตฺตารอ สมฺภารา ภินฺทิตฺตพฺโพ ปโร อิติ อิเม นานา ภวิสฺสนฺตํติ เกท-
ปฺรเกฺขารตา วา อิติ อหํ ปิโย ภวิสฺสามิ วิสฺสาสิโกติ ปิยกมฺยตา วา ตชฺชโ
วายาโม ตทตฺถวิชานนฺตํ ๕

ตสฺสา (ปิสุณวาจาย) จตฺตารอ สมฺภารา (โหนติ) “(ปิสุณวาจิปุคฺคเลน) ภินฺทิตฺตพฺโพ ปโร
(ปุคฺคโล) ‘อิติ อิเม (ชนา) นานา ภวิสฺสนฺตํติ (อธิปฺปาเยน) เกทปฺรเกฺขารตา วา ‘อิติ อหํ
ปิโย ภวิสฺสามิ วิสฺสาสิโกติ (อธิปฺปาเยน) ปิยกมฺยตา วา ตชฺชโ วายาโม ตทตฺถวิชานนฺตํ ๕

สมฺภารา อ.องค์ ท. **จตฺตารอ ๔ ตสฺสา (ปิสุณวาจาย)** แห่งคำส่อเสียดนั้น **(โหนติ)**
ย่อมมี **อิติ** คือ **“ปโร (ปุคฺคโล) อ.บุคคลอื่น (ปิสุณวาจิปุคฺคเลน) อันบุคคลผู้**
กล่าวเท็จโดยปกติ ภินฺทิตฺตพฺโพ ฟังทำลาย, **‘อิติ อิเม (ชนา) นานา ภวิสฺสนฺตํติ**
(อธิปฺปาเยน) เกทปฺรเกฺขารตา วา อ.ความที่แห่งบุคคลผู้กระทำซึ่งการแตก ด้วย
ความประสงค์ ว่า ‘อ.ชน ท. เหล่านี้ เป็นผู้ต่างๆ จักเป็น ด้วยอุบายนี้’ ดังนี้ เป็นเบื้อง
หน้าหรือ **‘อิติ อหํ ปิโย ภวิสฺสามิ วิสฺสาสิโกติ (อธิปฺปาเยน) ปิยกมฺยตา วา**
หรือว่า อ.ความที่แห่งบุคคลเป็นผู้ใคร่เพื่ออันกระทำให้เป็นที่ยรัก ด้วยความประสงค์
ว่า ‘อ.เรา เป็นที่ยรัก เป็นผู้มีความคุ้นเคย จักเป็น ด้วยอุบายนี้’ ดังนี้ **วายาโม** อ.ความ
พยายาม **ตชฺชโ** อันเกิดจากจิตนั้น **ตทตฺถวิชานนํ** อ.การรู้ซึ่งเนื้อความนั้น” ๕

ปิสุณวาจา นั้น มีองค์ ๔ คือ บุคคลอื่นที่ฟังทำลาย ๑ ความเป็นผู้มุ่งเพื่อจะทำลายด้วย
ประสงค์ว่า “คนพวกนี้จักเป็นผู้แตกต่างกัน ด้วยอุบายอย่างนี้” ดังนี้ เป็นเบื้องหน้า
หรือความเป็นผู้ปรารถนาจะทำตนให้เป็นที่รัก ด้วยประสงค์ว่า “เราจักเป็นที่รัก จัก
เป็นผู้คุ้นเคย ด้วยอุบายอย่างนี้” ดังนี้ ๑ ความพยายามอันเกิดจากจิตนั้น ๑ ผู้รู้
ความนั้น ๑.

.....

ตตถ ตทตถวิชานนหฺนติ เอเตน ยสฺส เปสฺสญฺญํ อุปสํหฺรติ โส ภิชฺชตุ วา มา วา
ตสฺส อตฺตสฺส วิญญาปนเมว ปมาณนฺติ ทสฺเสติ ๕ ปรสฺมี ปน อภินฺเณ กมฺมปถเกโท
นตฺถิ ภินฺเเน เอว โหติ ๕

(อฏฺฐกถาจริโย) ตตถ (สมฺภาเรสุ) “ตทตถวิชานนหฺนติ เอเตน (สมฺภาเรน) “(ปิสุณฺวาจิปุคฺคโล)
ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) เปสฺสญฺญํ อุปสํหฺรติ, โส (ปุคฺคโล) ภิชฺชตุ วา มา (ภิชฺชตุ) วา, (ปรสฺส
ปุคฺคลสฺส) ตสฺส อตฺตสฺส วิญญาปนํ เอว ปมาณ (โหติ)” อิติ ทสฺเสติ ๕ ปรสฺมี (ปุคฺคเล) ปน
อภินฺเเน, กมฺมปถเกโท นตฺถิ, (ปรสฺมี ปุคฺคเล) ภินฺเเน เอว, (กมฺมปถเกโท) โหติ ๕

(อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ ทสฺเสติ ย่อมแสดง อิติ ว่า “(ปิสุณฺวาจิปุคฺคโล)
อ.บุคคลผู้กล่าวซึ่งคำส่อเสียดโดยปกติ อุปสํหฺรติ ย่อมนำเข้ามาเข้าไป
เปสฺสญฺญํ ซึ่งคำส่อเสียด ยสฺส (ปุคฺคลสฺส) ต่อบุคคลใด, โส (ปุคฺคโล) อ.บุคคล
นั้น ภิชฺชตุ วา จงแตกต่างกันหรือ มา (ภิชฺชตุ) วา หรือว่าจงอย่าแตกต่างกัน, (ปรสฺส
ปุคฺคลสฺส) ตสฺส อตฺตสฺส วิญญาปนํ เอว อ.การยังบุคคลอื่น ให้รู้ ซึ่งเนื้อความ
นั้นนั้นเกี่ยว ปมาณ เป็นประมาณ (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ตตถ (สมฺภาเรสุ)
“ตทตถวิชานนหฺนติ เอเตน (สมฺภาเรน) ด้วย- ในองค์ ท. เหล่านั้นหนา -องค์นี้ว่า
“ตทตถวิชานน” ดังนี้ ๕ ปน แต่ว่า ปรสฺมี (ปุคฺคเล) ครั้งเมื่อบุคคลอื่น อภินฺเเน
ไม่แตกต่างกันแล้ว, กมฺมปถเกโท อ.การขาดแห่งกรรมบถ นตฺถิ ย่อมไม่มี, (ปรสฺมี
ปุคฺคเล) ครั้งเมื่อบุคคลอื่น ภินฺเเน เอว แตกกันแล้วนั้นเกี่ยว, (กมฺมปถเกโท)
อ.การขาดแห่งกรรมบถ โหติ ย่อมมี ๕

บรรดาองค์เหล่านั้น ด้วยองค์ว่า “ตทตถวิชานน” ดังนี้ นั้น ท่านย่อมแสดงว่า “ปิสุณ-
วาจิปุคฺคล นำเข้ามาคำส่อเสียดไปแก่บุคคลใด, บุคคลนั้น จะแตกต่างกันก็ตาม ไม่แตกต่างกัน
ก็ตาม, การทำผู้อื่นให้เข้าใจเนื้อความนั้นนั้นแหละ เป็นประมาณ”. แต่เมื่อบุคคลอื่น
ไม่แตกต่างกัน กรรมบถไม่ขาด, เมื่อบุคคลอื่นแตกต่างกัน จึงขาด.

[๒๑๓] ปรสฺส มมฺมจฺเจทกกายวจีปโยคสมฺภูจาปีกา เอกนฺตผุสฺสเจตนา ผุสฺสวาจา ผุสฺส
วตฺติ เอตยาติ กตฺวา ๕

ปรสฺส (ชนสฺส) มมฺมจฺเจทกกายวจีปโยคสมฺภูจฺจาปิกา เอกนฺตผุสฺสเจตนา ผุสฺสวาจา (ผุสฺสวาจิปุคฺคโล) ผุสฺสํ (วจนฺ) วตฺติ เอตาย (เจตนาถ)” อิติ (วิคฺคหํ) กตฺวา ฯ

เอกนตผุสสเจตนา อ.เจตนาหยาบโดยส่วนตัวเดียว **ปรสฺส (ชนสฺส) มมฺมจฺเจทก-
กายวจีปโยคสมฺภูจฺจาปิกา** อันยังกายประโยคและวจีประโยคอันเป็นเหตุตัดเสียซึ่งคำ
รัก ของคนอื่น ให้ตั้งขึ้น **ผุสฺสวาจา** ชื่อว่าผุสฺสวาจา **กตฺวา** เพราะกระทำ (วิคฺคหํ)
ซึ่งการวิเคราะห์ อิติ ว่า “(ผุสฺสวาจิปุคฺคโล) อ.บุคคลผู้กล่าวซึ่งคำหยาบโดยปกติ
วตฺติ ย่อมกล่าว **ผุสฺสํ (วจนฺ)** ซึ่งคำหยาบ **เอตาย (เจตนาถ)** ด้วยเจตนาอันนั้น” อิติ
ดังนี้ ฯ

เจตนาหยาบโดยส่วนตัวเดียว ที่ทำกายประโยคและวจีประโยคอันเป็นเหตุตัดเสียซึ่งคำ
รักของผู้อื่นให้ตั้งขึ้น ชื่อว่าผุสฺสวาจา เพราะทำการวิเคราะห์ว่า “ผุสฺสวาจิปุคฺคโล ย่อม
กล่าวคำหยาบ ด้วยเจตนาอันนั้น”.

.....
พฺรหฺมชาลภฺทิกายํ มมฺมานิ วิสฺมานิ เยสุ ผุสฺสวาจาย จุปีตมตฺเตสุ ทฺถุจฺจารุจฺยขฺมฺมิตฺ
จิตฺตํ อธิมตฺตทฺทุกฺขปฺปตฺตํ โหติ ฯ กานิ ปน ตานิ ฯ ชาติอาทีนํ อุกฺโกสวตฺถุณิ ฯ
ตานิ ฉิขฺชนฺติ ภิขฺชนฺติ วา เยน กายวจีปโยเคน โส มมฺมจฺเจทโกติ วุตฺตํ ฯ

(ภฺทิกาจฺริเยน) พฺรหฺมชาลภฺทิกายํ “มมฺมานิ (ตานิ) วิสฺมานิ (วจนานิ), เยสุ (วิสฺมวจฺเนสฺ)
ผุสฺสวาจาย จุปีตมตฺเตสุ (สนฺเตสุ), ทฺถุจฺจารุจฺยขฺมฺมิตฺ จิตฺตํ อธิมตฺตทฺทุกฺขปฺปตฺตํ โหติ ฯ
'กานิ ปน ตานิ (มมฺมานิ' อิติ ปุจฺจา) ฯ ('ตานิ มมฺมานิ) ชาติอาทีนํ อุกฺโกสวตฺถุณิ' (อิติ
วิสฺสขฺชน) ฯ ตานิ (มมฺมานิ) ฉิขฺชนฺติ ภิขฺชนฺติ วา เยน กายวจีปโยเคน, โส (กายวจีปโยโค)
มมฺมจฺเจทโก (โหติ)” อิติ (วจนฺ) วุตฺตํ ฯ

(วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “**เยสุ (วิสฺมวจฺเนสฺ)** ครั้นเมื่อคำอันมีความเสมอไปปราศแล้ว ท.
เหล่าใด **ผุสฺสวาจาย จุปีตมตฺเตสุ** เป็นคำสักว่าอันวาจาหยาบแต่ต้องแล้ว (**สนฺเตสุ**)
มีอยู่, **จิตฺตํ อ.จิต ทฺถุจฺจารุจฺยขฺมฺมิตฺ** อันโทษประทุษร้ายแล้วและความไม่พอใจกระทบ
เข้าแล้ว **อธิมตฺตทฺทุกฺขปฺปตฺตํ** เป็นจิตอันถึงแล้วซึ่งความทุกข์อันมีประมาณยิ่ง **โหติ**
ย่อมเป็น, (**ตานิ) วิสฺมานิ (วจนานิ)** อ.คำ ท. อันมีความเสมอไปปราศแล้ว เหล่า
นั้น **มมฺมานิ** ชื่อว่าคำรัก ฯ (**ปุจฺจา**) อ.อันถาม (**อิติ**) ว่า ‘**ปน ก็ ตานิ (มมฺมานิ)**

อ.คำรัก ท. เหล่านั้น กานี คืออะไร ?' (อิตติ) ดังนี้ ฯ (วิสุตฺตชฺชน) อ.อันแก่ (อิตติ) ว่า '(ตานิ มมฺมานิ) อ.คำรัก ท. เหล่านั้น อุกโกสวตฺตญฺหิ คือ อ.อักโกสวตฺตญฺ ท. ชาติ-อาทีนึ มีชาติเป็นต้น' (อิตติ) ดังนี้ ฯ ตานิ (มมฺมานิ) อ.คำรัก ท. เหล่านั้น จิขฺชนฺติ ย่อมตัดขาด วา หรือว่า ภิขฺชนฺติ ย่อมแตก เยน กายวจีปโยเคน ด้วยกายประโยค และวจีประโยคใด, โส (กายวจีปโยโค) อ.กายประโยคและวจีประโยคนั้น มมฺมจฺ-เจทโก ชื่อว่าเป็นเหตุตัดเสียซึ่งคำรัก (โหติ) ย่อมเป็น" อิตติ ดังนี้ (ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว พุรฺหมชาลฎีกายํ ในฎีกาแห่งพรมชาลสูตร ฯ

ในฎีกาพรมชาลสูตร ท่านกล่าวว่า "เมื่อคำเหลื่อมล้ำเหล่าใด พอถูกผรุสวาจาแตะต้อง จิตที่โทสะประทุษร้ายและความไม่พอใจกระทบเข้าแล้ว ย่อมประสพทุกข์เหลือประมาณ, คำเหลื่อมล้ำเหล่านั้น ชื่อว่าคำรัก. ถามว่า 'ก็คำรักเหล่านั้น คืออะไร ?'. แก้วว่า 'คำรักเหล่านั้น ก็คืออักโกสวตฺตญฺทั้งหลายมีชาติเป็นต้น'. คำรักเหล่านั้น ย่อมขาดกิติ ย่อมแตกกิติ ด้วยกายประโยคและวจีประโยคใด, กายประโยคและวจีประโยคนั้น ชื่อว่าเป็นเหตุตัดเสียซึ่งคำรัก".

[๒๑๔] กถมฺปน เอกนฺตผรุสา เจตนา โหตีติ ฯ ฎฺฎจฺจิตฺตตาย ฯ ตสฺสา อาวิภาวนตฺถมิตฺถํ วตฺตญฺ ฯ

"กถํ ปน เอกนฺตผรุสา เจตนา โหตีติ (ปฺจฺฉา) ฯ "(ตสฺส ปุคฺคลสฺส) ฎฺฎจฺจิตฺตตาย (เอกนฺต-ผรุสา เจตนา โหตีติ วิสุตฺตชฺชน) ฯ (ตสฺส ปุคฺคลสฺส) ตสฺสา (ฎฺฎจฺจิตฺตตาย) อาวิภาวนตฺถํ อิถํ วตฺตญฺ ฯ

(ปฺจฺฉา) อ.อันถาม อิตติ ว่า "ปน ก็ เจตนา อ.เจตนา เอกนฺตผรุสา อันหยาบโดยส่วนเดียว โหติ ย่อมมี กถํ อย่างไร ?" อิตติ ดังนี้ ฯ (วิสุตฺตชฺชน) อ.อันแก่ (อิตติ) ว่า "(เจตนา) อ.เจตนา (เอกนฺตผรุสา) อันหยาบโดยส่วนเดียว (โหติ) ย่อมมี (ตสฺส ปุคฺคลสฺส) ฎฺฎจฺจิตฺตตาย เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มิจิตอันโทสะประทุษร้ายแล้ว" (อิตติ) ดังนี้ ฯ อิถํ วตฺตญฺ อ.เรื่องนี้ (ตสฺส ปุคฺคลสฺส) ตสฺสา (ฎฺฎจฺจิตฺตตาย) อาวิภาวนตฺถํ เพื่ออัน ยังความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มิจิตอันโทสะประทุษร้ายแล้วนั้น ให้มีแจ้ง ฯ

ถามว่า “ก็เจตนาที่หยาบโดยส่วนเดียว ย่อมมีได้อย่างไร?”. แก้วว่า “มีได้ เพราะว่าเป็นผู้มีจิตอันโทสะประทุษร้ายแล้ว”. เพื่อจะประกาศความเป็นผู้มีจิตอันโทสะประทุษร้ายแล้ว จะเล่าเรื่องดังนี้.

.....

เอโก กิร ทารโก มาตุ วจัน อนาทิตวา อรณญํ คจฺจติ ฯ ตํ มาตา นีวตเตตฺตํ อสกุโกนฺตี “จณฺหา ตํ มหิสี อนุพนฺธตฺติ อุกุโกสิ ฯ อถสฺส ตเถว อรณฺเณ มหิสี อฏฺฐาสิ ฯ ทารโก “ยํ มม มาตา มุเชน กเถสิ, ตํ มา โหตุ, ยํ จิตฺเตน จินฺเตสิ, ตํ โหตุติ สจฺจกิริยํ อกาสิ ฯ มหิสี ตตฺเถว พทฺธา วย อฏฺฐาสิ ฯ

กิร ได้ยินว่า ทารโก อ.เด็กชาย เอโก คนหนึ่ง อนาทิตวา ไม่ถือเอาแล้ว วจัน ซึ่งคำ มาตุ ของมารดา คจฺจติ ย่อมไป อรณญํ สู่ป่า ฯ มาตา อ.มารดา อสกุโกนฺตี เมื่อไม่อาจ ตํ (ทารก) นีวตเตตฺตํ เพื่ออัน ยังเด็กชายนั้น ให้กลับ อุกุโกสิ ต่าแล้ว อิติ ว่า “มหิสี อ.แม่กระปือ จณฺหา ตัวดุร้าย อนุพนฺธตฺติ จงไล่ตาม ตํ ซึ่งมัน” อิติ ดังนี้ ฯ อถ ครั้งนั้น มหิสี อ.แม่กระปือ อรณฺเณ ในป่า อฏฺฐาสิ ปรากฏแล้ว อสฺส (ทารกสฺส) แก่เด็กชายนั้น ตถา เอว เหมือนอย่างนั้นนั้นเทียว ฯ ทารโก อ.เด็กชาย อกาสิ ได้กระทำแล้ว สจฺจกิริยํ ซึ่งสัจจกิริยา อิติ ว่า “มาตา อ.มารดา มม ของข้า กเถสิ กล่าวแล้ว ยํ (วจัน) ซึ่งคำใด มุเชน ด้วยปาก, ตํ (วจัน) อ.คำนั้น มา โหตุ ขอจงอย่ามี, (มาตา) อ.มารดา จินฺเตสิ คิดแล้ว ยํ (วตฺถุ) ซึ่งเรื่องใด จิตฺเตน ด้วยจิต, ตํ (วตฺถุ) อ.เรื่องนั้น โหตุ จงมี” อิติ ดังนี้ ฯ มหิสี อ.แม่กระปือ (บุคคลเลข) พทฺธา วย รวากะว่าอันบุคคลผูกแล้ว ตตฺถ เอว (จาเน) ในที่นั้นนั้นเทียว อฏฺฐาสิ ได้ยินแล้ว ฯ

เล่ากันมาว่า เด็กชายคนหนึ่ง ไม่ถือเอาคำของมารดา เข้าไปป่า. มารดาเมื่อไม่สามารถเพื่อจะทำให้เขากลับได้ จึงดำ่ว่า “ขอแม่กระปือตัวดุร้าย จงไล่ตามมัน”. ครั้งนั้น แม่กระปือในป่า ปรากฏแก่เด็กชายนั้นเหมือนอย่างนั้นนั้นแหละ. เด็กชายได้ทำสัจจกิริยาว่า “มารดาของข้า พูดคำใดด้วยปาก, ขอคำนั้น จงอย่ามี, มารดาคิดเรื่องใด ด้วยจิต, ขอเรื่องนั้น จงมีเถิด”. แม่กระปือได้หยุดอยู่ ดุจถูกผูกไว้ในที่นั้นนั้นแหละ.

.....

เอวี่ มมุจเจทโกปิ วจีปโยโค จิตตสณฺหตาย ผรุสวาจา น โหติ ฯ มาตาปิตโร หิ กทาจิ ปุตฺตเก เอวี่ วทนฺติ “โจรา โว ขณฺหาขณฺหิกิ กโรนฺตุติ, อุปลปตฺตมฺปิ จ เนสฺ อฺปริ ปตฺนฺตํ เนว อิจฺฉนฺติ ฯ อจฺริยฺชฺชมายา จ กทาจิ นิสฺสิตเก เอวี่ วทนฺติ “ก็ อิเม อหิริกา อโนตฺตปฺปิโน วทนฺติ, นิทฺทมถ เนติ, อถ จ เนสฺ อาคมาธิคมสมฺปตฺตี อิจฺฉนฺติ ฯ

วจีปโยโค อ.วจีประโยค **มมุจเจทโกปิ** แม้เป็นเหตุตัดเสียซึ่งคำรัก เอวี่ อย่างนั้น **ผรุสวาจา** ชื่อว่าเป็นคำหยาบ โหติ ย่อมเป็น น หามีได้ (**ตสฺส ปุคฺคสฺส**) **จิตตสณฺหตาย** เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มิจิตอ่อน ฯ หิ จริงอยู่ **มาตาปิตโร** อ.มารดาและบิดา ท. **วทนฺติ** ย่อมกล่าว **ปุตฺตเก** กะบุตร ท. **เอวี่** อย่างนี้ **กทาจิ** ในกาลบางครั้ง **อิติ** ว่า “โจรา อ.โจร ท. **กโรนฺตุ** จงกระทำ **โว** ซึ่งเจ้า ท. **ขณฺหาขณฺหิกิ** ให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่” **อิติ** ดังนี้, **จ** แต่ว่า (**เต มาตาปิตโร**) อ.มารดาและบิดา ท. เหล่านั้น **เนว อิจฺฉนฺติ** ย่อมไม่ปรารถนาที่เกี่ยว **อุปลปตฺตมฺปิ** แม้ซึ่งกลีบแห่งอุบล **ปตฺนฺตํ** อันตกไปอยู่ **อฺปริ** ในเบื้องบน **เนสฺ (ปุตฺตกาณฺ)** ของบุตร ท. เหล่านั้น ฯ **จ** อนึ่ง **อจฺริยฺชฺชมายา** อ.อาจารย์และอุปัชฌาย์ ท. **วทนฺติ** ย่อมกล่าว **นิสฺสิตเก (ภิกฺขุ)** กะภิกษุ ท. ผู้เป็นนินิต **เอวี่** อย่างนี้ **กทาจิ** ในกาลบางครั้ง **อิติ** ว่า “**อิเม (ภิกฺขุ)** อ.ภิกษุ ท. เหล่านี้ **อหิริกา** เป็นผู้ไม่มีความละอาย **อโนตฺตปฺปิโน** เป็นผู้ไม่มีความเกรงกลัวต่อบาป (**หุตฺวา**) เป็น **วทนฺติ** ย่อมกล่าว **ก็ (วจฺนํ)** ซึ่งคำอะไร, (**ตุมฺเห**) อ.ท่าน ท. **นิทฺทมถ** จงขับไล่ **เห (ภิกฺขุ)** ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น” **อิติ** ดังนี้ ฯ **อถ จ** ก็แต่ว่า (**เต อจฺริยฺชฺชมายา**) อ.อาจารย์และอุปัชฌาย์ ท. เหล่านั้น **อิจฺฉนฺติ** ย่อมปรารถนา **อาคมาธิคมสมฺปตฺตี** ซึ่งความถึงพร้อมด้วยปรีชาปฏิบัติเป็นที่มาและปฏิเวธเป็นที่บรรล **เนสฺ (นิสฺสิตกภิกฺขุณฺ)** เพื่อภิกษุผู้เป็นนินิต ท. เหล่า นั้น ฯ

วจีประโยค แม้เป็นเหตุตัดเสียซึ่งคำรักอย่างนั้น ก็ยังไม่ชื่อว่าเป็นผรุสวาจา เพราะว่าเป็นผู้มิจิตอ่อน. แท้จริง ในกาลบางครั้ง มารดาบิดาย่อมพูดกะลูกๆ อย่างนี้ว่า “ขอพวกโจรจงทำพวกมันให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่เถิด”, แต่ท่านก็ไม่ปรารถนาที่นั้นแหละ แม้แต่จะให้กลีบดอกอุบลหล่นใส่เบื้องบนของบุตรเหล่านั้น. อนึ่ง ในกาลบางครั้ง อาจารย์และอุปัชฌาย์ทั้งหลาย ย่อมพูดกะภิกษุผู้เป็นนินิตอย่างนี้ว่า “พวกภิกษุ

เหล่านี้ ไม่มีความละอาย ไม่มีความเกรงกลัวต่อบาป พุตกุศลอะไรกัน, จงขับไล่มันไปเสีย” ดังนี้, ก็แต่ว่า ท่านเหล่านั้นย่อมปรารถนาความถึงพร้อมด้วยปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ เพื่ออภิษุณฺ์นิตฺ์เหล่านี้.

[๒๑๕] พุรหุ่ฆชาลฎีกายนุ่ตุ จิตฺตสณฺุหนตาย ผรุสฺวจา น โหติ กมฺมปถาปฺปตฺตตฺตา, กมฺมภาวํ ปน น สกฺกา วาเรตฺนุติ วุตฺตํ ๕

(ฎีกาจริเยน) พุรหุ่ฆชาลฎีกายํ ตุ “(ตฺสฺส ปุ่คฺคฺลสฺส) จิตฺตสณฺุหนตาย (ปวตฺโต วจีปโยโค) ผรุสฺวจา น โหติ (ตฺสฺส วจีปโยคฺสฺส) กมฺมปถาปฺปตฺตตฺตา, กมฺมภาวํ ปน (เกนจิ) น สกฺกา วาเรตฺนุติ (วจนํ) วุตฺตํ ๕

ตุ ส่วนว่า (วจนํ) อ.คำ อิติ ว่า “(วจีปโยโค) อ.วจีประโยค (ปวตฺโต) อันเป็นไปแล้ว (ตฺสฺส ปุ่คฺคฺลสฺส) จิตฺตสณฺุหนตาย เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มิจิตอ่อน ผรุสฺวจา ชื่อว่าเป็นวาจาอันหยาบ โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ (ตฺสฺส วจีปโยคฺสฺส) กมฺมปถาปฺปตฺตตฺตา เพราะความที่ แห่งวจีประโยคนั้น เป็นสภาพไม่ถึงแล้ว ซึ่งกรรมบถ, ปน แต่ว่า (เกนจิ) อันใครๆ น สกฺกา ไม่อาจ วาเรตฺ์ เพื่ออันห้าม กมฺมภาวํ ซึ่งความเป็นแห่งกรรม” อิติ ดังนี้ (ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจาร์ย วุตฺตํ กล่าวแล้ว พุรหุ่ฆชาลฎีกายํ ในฎีกาแห่งพหุ่ฆชาลสุตฺร ๕

ส่วนในฎีกาพหุ่ฆชาลสุตฺร ท่านกล่าวว่า “วจีประโยคที่เป็นไป เพราะว่าเป็นผู้มีจิตอ่อน ไม่ชื่อว่าเป็นผรุสฺวจา เพราะว่ายังไม่ถึงความเป็นกรรมบถ, แต่ใครๆ ก็ไม่อาจ ห้ามความเป็นกรรมได้”.

ยถา จ จิตฺตสณฺุหนตาย ผรุสฺวจา น โหติ เอวํ วจนสณฺุหนตาย อผรุสฺวจาปี น โหติ ๕ น หิ มาราเปตฺุคามสฺส “อิมํ สุขํ สยาเปถาติ วจนํ อผรุสฺวจา โหติ จิตฺตผรุสฺตตาย ปเนสา ผรุสฺวจาว ๕ สา ยํ สนฺุชทาย ปวตฺตติตา ตฺสฺส อปฺปคฺุณตาย อปฺปสวชฺชา มหาคฺุณตาย มหาสวชฺชา ๕

ยถา จ (ตสฺส ปุคฺคสฺส) จิตฺตสมฺมุตฺตาย (ปวตฺโต วจีปโยโค) ผรุสฺวาจา น โหติ, เอวํ (ตสฺส ปุคฺคสฺส) วจนสมฺมุตฺตาย (ปวตฺโต วจีปโยโค) อผรุสฺวาจาปี น โหติ ฯ น หิ (ปรํ ปุคฺคํ) มาราเปตฺตกาเมสฺส (ปุคฺคสฺส) “(ตุมฺเห) อิมํ (ปุคฺคํ) สุขํ สยาเปถาติ วจนํ อผรุสฺวาจา โหติ, (ตสฺส ปุคฺคสฺส) จิตฺตผรุสฺตตาย ปน เอสา (วาจา) ผรุสฺวาจาว (โหติ) ฯ सा (ผรุสฺวาจา), (ผรุสฺวาจา ผรุสฺวาจีปุคฺคเลน) ยํ (ปุคฺคํ) สนฺธาย ปวตฺติตา, ตสฺส (ปุคฺคสฺส) อปฺปคฺคตตาย อปฺปสวาชฺชา (โหติ, ตสฺส ปุคฺคสฺส) มหาคฺคตตาย มหาสวาชฺชา (โหติ) ฯ

จ เหมือนอย่างว่า (วจีปโยโค) อ.วจีประโยค (ปวตฺโต) อันเป็นไปทั่วแล้ว (ตสฺส ปุคฺคสฺส) จิตฺตสมฺมุตฺตาย เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มิจิตอ่อน ผรุสฺวาจา ชื่อว่าเป็นวาจาอันหยาบ โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ ยถา จันใด, (วจีปโยโค) อ.วจีประโยค (ปวตฺโต) อันเป็นไปทั่วแล้ว (ตสฺส ปุคฺคสฺส) วจนสมฺมุตฺตาย เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มิจำอันอ่อนหวาน อผรุสฺวาจาปี แม้ชื่อว่าเป็น วาจาอันหยาบ โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ เอวํ จันนั้น ฯ หิ จจริงอยู่ วจนํ อ.คำ (ปุคฺคสฺส) ของบุคคล (ปรํ ปุคฺคํ) มาราเปตฺตกาเมสฺส ผู้ใคร่เพื่ออัน ยังบุคคลอื่น ให้ตาย อิติ ว่า “(ตุมฺเห) อ.ท่าน ท. อิมํ (ปุคฺคํ) ยังบุคคลนี้ สยาเปถ จงให้อน สุขํ เป็นสุข” อิติ ดังนี้ อผรุสฺวาจา ชื่อว่าไม่เป็นวาจาหยาบ โหติ ย่อมเป็น น หามิได้, ปน แต่ว่า เอสา (วาจา) อ.วาจานั้น ผรุสฺวาจาว เป็นวาจาหยาบเทียว (โหติ) ย่อมเป็น (ตสฺส ปุคฺคสฺส) จิตฺตผรุสฺตตาย เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มิจิตหยาบ ฯ सा (ผรุสฺวาจา) อ.วาจาหยาบนั้น อปฺปสวาชฺชา ชื่อว่าเป็นวาจา อันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย ตสฺส (ปุคฺคสฺส) อปฺปคฺคตตาย เพราะความที่ แห่ง-, (ผรุสฺวาจา) อ.วาจาหยาบ (ผรุสฺวาจีปุคฺคเลน) อันบุคคลผู้พูดวาจาหยาบโดยปกติ ปวตฺติตา ให้เป็นไปทั่วแล้ว สนฺธาย หมายเอา ยํ (ปุคฺคํ) ซึ่งบุคคลใด, -บุคคลนั้น เป็นผู้มิจุณน้อย (โหติ) ย่อมเป็น มหาสวาชฺชา ชื่อว่าเป็นวาจาอันเป็นไปกับด้วย โทษมาก (ตสฺส ปุคฺคสฺส) มหาคฺคตตาย เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มิจุณ มาก (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

เหมือนอย่างว่า วจีประโยคที่เป็นไปเพราะว่าเป็นผู้มิจิตอ่อน ไม่ชื่อว่าเป็นผรุสฺวาจา จันใด, วจีประโยคที่เป็นไปเพราะว่าเป็นผู้มิจำอันอ่อนหวาน ไม่ชื่อว่าเป็นผรุสฺวาจา ก็ หามิได้ จันนั้น. แท้จริง คำพูดของผู้ประสงค์จะให้เขาตายว่า “ท่านทั้งหลาย จงให้คน

นั้นอ่อนเป็นสุขเกิด” ไม่ชื่อว่าเป็นผรุสวาจา หามิได้. ที่แท้ วาจา นั้น ต้องเป็นผรุสวาจา แน่ เพราะว่าเป็นผู้มีจิตหยาบ. ผรุสวาจา นั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะว่าเป็นบุคคลผู้ถูก ผรุสวาจา บุคคลมุ่งหมายให้เป็นไป เป็นผู้มีคุณน้อย, ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะว่าเป็นบุคคล นั้นมีคุณมาก.

.....

อปีจ กมฺมปถภาวํ อปฺปตฺตา อปฺปสวชฺชา อิตฺรา มหาสวชฺชา ฯ ตถา กิเลสํ มุทฺติพฺพตาเภเต ฯ

อปีจ (สา ผรุสวาจา) กมฺมปถภาวํ อปฺปตฺตา อปฺปสวชฺชา (โหติ), อิตฺรา (ผรุสวาจา กมฺมปถภาวํ ปตฺตา) มหาสวชฺชา (โหติ) ฯ ตถา (สา ผรุสวาจา) กิเลสํ มุทฺติพฺพตาเภเต (อปฺปสวชฺชมหาสวชฺชา โหติ) ฯ

อปีจ อีกอย่างหนึ่ง (สา ผรุสวาจา) อ.วาจาหยาบนั้น **อปฺปตฺตา** ไม่ถึงแล้ว **กมฺมปถภาวํ** ซึ่งความเป็นแห่งกรรมบถ **อปฺปสวชฺชา** ชื่อว่าเป็นวาจาอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย (โหติ) ย่อมเป็น, **อิตฺรา (ผรุสวาจา)** อ.วาจาหยาบนอกนี้ (**ปตฺตา**) ถึงแล้ว (**กมฺมปถภาวํ**) ซึ่งความเป็นแห่งกรรมบถ **มหาสวชฺชา** ชื่อว่าเป็นวาจาอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (โหติ) ย่อมเป็น ฯ **ตถา** อนึ่ง (สา ผรุสวาจา) อ.วาจาหยาบนั้น (**อปฺปสวชฺชมหาสวชฺชา**) เป็นวาจาอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อยและอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก **กิเลสํ มุทฺติพฺพตาเภเต** ในเพราะความแตกต่างแห่งความที่ แห่ง กิเลส ท. เป็นสภาพอ่อนและแรงกล้า (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ผรุสวาจาที่ไม่ถึงความเป็นกรรมบถ ชื่อว่ามีโทษน้อย, ที่ถึงความเป็นกรรมบถ ชื่อว่ามีโทษมาก. อนึ่ง ผรุสวาจา ชื่อว่ามีโทษน้อยและมีโทษมาก ในเพราะความแตกต่างแห่งความที่กิเลสอ่อนและแรงกล้า.

.....

[๒๑๖] เกจิ ปน “ยํ อุกฺกิสฺส ผรุสวาจา ปยุชฺชติ, ตสฺส สมฺมุขาว สีสํ เอตฺติ วทฺนฺติ ฯ เอก “ปรมฺมุขปิ ผรุสวาจา โหติเยวาทิ วทฺนฺติ ฯ ตตฺถายมธิปฺปาโย ยุตฺโต ลียา สมฺมุขปิโยเค อคารวาทินํ พลวภาวโต ลียา เจตนา พลวตี ปรสฺส จ ตทตฺถชานนํ น

ตถา อสมมุขา, ยถา ปน อุกโกสิเต มเต อาพาหเน กตา ขมาปนา อุปวาทนุตราย
นิวตเตติ, เอว ปรมมุขา ปยุตตปิ ผรุสวาจา โหติเยวาติ สกกา วิฆเณตุนติ ฯ

เกจิ (อาจารย์) ปน “(ผรุสวาจีปุคฺเลน) ยํ (ปุคฺลํ) อุทฺทิสฺส ผรุสวาจา ปยุชฺชติ, (ผรุสวาจา)
ตสฺส (ปุคฺลตสฺส) สมมุขา สีสํ เอตีติ วทฺติ ฯ เอเก (อาจารย์) “ปรมมุขาปิ ผรุสวาจา
โหติเยวาติ วทฺติ ฯ ตตฺถ (ทฺวินฺหํ อาจารย์านํ วจเนสฺสุ) อยํ อธิปฺปาโย ยุตฺโต สียา “สมมุขา
ปโยเค อคารวาทินํ (ธมฺมานํ) พลวภาวโต สียา เจตนา พลวตี (จ) ปฺรสุสฺส (ปุคฺลตสฺส) จ ตทตฺถ
ชานนํ, น ตถา อสมมุขา (ปโยเค อคารวาทินํ ธมฺมานํ พลวภาวโต สียา เจตนา พลวตี จ
ปฺรสุสฺส ปุคฺลตสฺส จ ตทตฺถชานนํ), ยถา ปน (อตุตฺตนา) อุกโกสิเต (อริเย) มเต, อาพาหเน
(อตุตฺตนา) กตา (อริยสฺส) ขมาปนา อุปวาทนุตราย นิวตเตติ, เอว ปรมมุขา (ปุคฺเลน)
ปยุตตปิ (ผรุสวาจา) ผรุสวาจา โหติเยวาติ (เกนจิ) สกกา วิฆเณตุนติ ฯ

ปน ก็ เกจิ (อาจารย์) อ.อาจารย์ ท. บางพวก วทฺติ ย่อมกล่าว อิติ ว่า “ผรุส-
วาจา อ.วาจาหยาบ (ผรุสวาจีปุคฺเลน) อันบุคคลผู้กล่าวซึ่งคำหยาบโดยปกติ
ปยุชฺชติ ย่อมประกอบ อุทฺทิสฺส เจาะจง ยํ (ปุคฺลํ) ซึ่งบุคคลใด, (ผรุสวาจา)
อ.วาจาหยาบ เอติ ย่อมถึง สีสํ ซึ่งที่สุด สมมุขา ในที่มีหน้าพร้อมเกี่ยว ตสฺส
(ปุคฺลตสฺส) ต่อบุคคลนั้น” อิติ ดังนี้ ฯ เอเก (อาจารย์) อ.อาจารย์ ท. พวกหนึ่ง
วทฺติ ย่อมกล่าว อิติ ว่า “ผรุสวาจา อ.วาจาหยาบ โหติ เอว ย่อมมีนั้นเกี่ยว
ปรมมุขาปิ แม้ในที่ลับหลัง” อิติ ดังนี้ ฯ อยํ อธิปฺปาโย อ.คำอธิบายนี้ ตตฺถ
(ทฺวินฺหํ อาจารย์านํ วจเนสฺสุ) ในคำ ท. ของอาจารย์ ท. ๒ เหล่านั้น ยุตฺโต เป็น
คำอธิบายอันถูกประกอบแล้ว สียา ฟังมี อิติ ว่า “(เกนจิ) อันใครๆ สกกา อาจ
วิฆเณตุนติ เพื่ออันรู้ อิติ ว่า ‘เจตนา อ.เจตนา พลวตี เป็นสภาพมีกำลัง อคารวาทินํ
(ธมฺมานํ) พลวภาวโต เพราะความที่ แห่งกรรม ท. มีความไม่เคารพเป็นต้น เป็น
สภาพมีกำลัง สียา ฟังเป็น (จ) ด้วย ตทตฺถชานนํ อ.การรู้ซึ่งเนื้อความนั้น ปฺรสุสฺส
(ปุคฺลตสฺส) ของบุคคลอื่น จ ด้วย ปโยเค ในเพราะการประกอบ สมมุขา ในที่
มีหน้าพร้อม, (เจตนา) อ.เจตนา (พลวตี) เป็นสภาพมีกำลัง (อคารวาทินํ ธมฺมานํ
พลวภาวโต) เพราะความที่ แห่งกรรม ท. มีความไม่เคารพเป็นต้น เป็นสภาพมีกำลัง
(สียา) ฟังเป็น (จ) ด้วย (ตทตฺถชานนํ) อ.การรู้ซึ่งเนื้อความนั้น (ปฺรสุสฺส ปุคฺลตสฺส)
ของบุคคลอื่น (จ) ด้วย (ปโยเค) ในเพราะการประกอบ อสมมุขา ในที่ไม่มีหน้า

พร้อม ตถา เหมือนอย่างนั้น น หามิได้, ปน เหมือนอย่างว่า (อริเย) ครั้นเมื่อ พระอริยเจ้า (อตุตนา) อุกุโกสิตเต ผู้อันตนด่าแล้ว มเต มรณภาพแล้ว, (อริยสุส) ขมาปนา อ.การยังพระอริยเจ้าให้อุดโทษ (อตุตนา) กตา อันอันตนกระทำแล้ว อาสาหเน ในป่าช้า อุปาวัตนุตรายยังอันตรายในเพราะการเข้าไปว่าร้าย นิวตเตติ ย่อมให้กลับ ยถา ฉันไต, (มรุสวาจา) อ.วาจาหยาบ (ปุคฺคเลน) ปยุตฺตปิ แม้อัน อันบุคคลประกอบแล้ว ปรมมุขานในที่ลับหลัง มรุสวาจา เป็นมรุสวาจา โหติ เอว ย่อมเป็นนั่นเทียว เอว ฉันนััน’ อิติ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ฯ

ก็อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “มรุสวาจาที่ประกอบเจาะจงบุคคลใด, มรุสวาจานั้นย่อม ถึงที่สุดในที่ต่อหน้าบุคคลนั้นเท่านั้น”. อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า “มรุสวาจา ย่อมมีนั่นแหละแม้ในที่ลับหลัง”. อธิบายนี้ในคำของอาจารย์ ๒ พวกเหล่านั้น ดังนี้ว่า “เจตนา ฟังมีกำลัง เพราะว่าความไม่เคารพเป็นต้นมีกำลัง และผู้รู้เนื้อความนั้น ในเพราะ ประกอบต่อหน้า, จะฟังเป็นอย่างนั้น ในเพราะประกอบลับหลัง ก็หามิได้. เหมือน อย่างว่า การขอมาที่อริยุปาวัตนุตรายในป่าช้า ในเมื่อพระอริยเจ้าที่ตนด่า มรณภาพไปแล้ว ย่อมห้ามอุปาวัตนุตรายได้ ฉันไต, มรุสวาจา แม้นบุคคลประกอบในที่ ลับหลัง ก็ย่อมเป็นมรุสวาจาได้ ฉันนัันเหมือนกัน”.

.....

ตสุสา ตโย สมุภารา อุกุโกสิตพุโพ ปโร กุปีตจิตฺตํ อุกุโกสนาติ ฯ

ตสุสา (มรุสวาจา) ตโย สมุภารา (โหนติ) “(มรุสวาจีปุคฺคเลน) อุกุโกสิตพุโพ ปโร (ปุคฺคโล) กุปีตจิตฺตํ อุกุโกสนาติ ฯ

สมุภารา อ.องค์ ท. ตโย ๓ ตสุสา (มรุสวาจา) แห่งมรุสวาจานั้น (โหนติ) ย่อมมี อิติ คือ “ปโร (ปุคฺคโล) อ.บุคคลอื่น (มรุสวาจีปุคฺคเลน) อันบุคคลผู้กล่าวคำหยาบ โดยปกติ อุกุโกสิตพุโพ ฟังด่า กุปีตจิตฺตํ อ.จิตอันกำเริบแล้ว อุกุโกสนา อ.การด่า”

มรุสวาจานั้น มีองค์ ๓ คือ บุคคลอื่นที่ฟังถูกด่า ๑ จิตโกรธ ๑ การด่า ๑.

.....

ตตถ อุกุโกสาธิปฺปาเยเนว กุปีตจิตฺตํ น มรณาทิปฺปาเยน ฯ มรณาทิปฺปาเยน हि
จิตฺตโกเป สติ พุยาปาโทเยว โหตีตีติ ฯ

(อฏฺฐกถาจริเยน) ตตถ (ตีสุ สมภาเรสุ) อุกุโกสาธิปฺปาเยน เอว กุปีตจิตฺตํ (อธิปฺเปตํ), น
มรณาทิปฺปาเยน (อธิปฺเปตํ) ฯ มรณาทิปฺปาเยน हि จิตฺตโกเป สติ, พุยาปาโท เอว โหตีตีติ ฯ

ตตถ (ตีสุ สมภาเรสุ) กุปีตจิตฺตํ อ.- ในองค์ ท. ๓ เหล่านี้หนนา -จิตอันกำเริบแล้ว
(อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (อธิปฺเปตํ) มุ่งหมายเอาแล้ว **อุกุโกสา-**
ธิปฺปาเยน เอว ด้วยความประสงค์ในการดำเนินเที่ยว, (อธิปฺเปตํ) มุ่งหมายเอาแล้ว
มรณาทิปฺปาเยน ด้วยความประสงค์ในความตาย น หามีได้ ฯ **हि** เพราะว่า **จิตฺต-**
โกเป ครั้นเมื่อความกำเริบแห่งจิต **มรณาทิปฺปาเยน** ด้วยความประสงค์ในความ
ตาย **สติ** มีอยู่, **พุยาปาโท** เอว อ. พยาบาทนั้นเที่ยว **โหติ** ย่อมมี **อิตติ** ดังนี้แล ฯ

ในองค์ทั้ง ๓ เหล่านี้ ท่านมุ่งหมายเอาจิตโกรธ ด้วยประสงค์ในการดำเนินเที่ยว, หา
ได้มุ่งหมายเอาจิตโกรธ ด้วยประสงค์ในอันจะให้ตายไม่. เพราะเมื่อมีจิตโกรธ ด้วย
ประสงค์ในอันจะให้ตาย ก็ย่อมกลายเป็นพยาบาทไปแล.

[๒๑๗] อนตฺถวิญญาปกกายวจีปโยคสมุฏฺฐาปิภา อุกุสลเจตนา สมฺพปฺปลาโป สมฺผํ นีรตฺถกํ
ปฺลปฺติ เอเตนาติ กตฺวา ฯ โส อาเสวนมฺหุตตาย อปฺปสวชฺชโ อเสวนมฺหุตตาย
มหาสวชฺชโ อเสวนนฺนาม ภาวนํ พหุสีกรณํ ฯ อปีจ ยํ คาหยิตฺตํ ปวตฺติโต เตน
อคฺคหิตเ อปฺปสวชฺชโ คหิตเ มหาสวชฺชโ ฯ ตถา กิเลสานํ มุหฺตติพฺพตาเมเท ฯ
ตสฺส เทว สมฺภารา ภารตฺยทุทฺธสีตาทรณาทินีรตฺถกกถาปฺเรกฺขารตา ตถารูปิกถา-
กถณญจ ฯ ปรสฺมี ตํ กถํ อคฺคณฺหนเต กมฺมปถเมโท นตฺถิ คณฺหนเตเยว โหตีติ ฯ

อนตฺถวิญญาปกกายวจีปโยคสมุฏฺฐาปิภา อุกุสลเจตนา สมฺพปฺปลาโป “(สมฺพปฺปลาปปีปฺคฺคโล)
สมฺผํ นีรตฺถกํ (วจนํ) ปฺลปฺติ เอเตน (เจตนาชฺมเมน)” อิตติ (วิคฺคหํ) กตฺวา ฯ โส (สมฺพปฺปลาโป)
อาเสวนมฺหุตตาย อปฺปสวชฺชโ (โหตี) อาเสวนมฺหุตตาย มหาสวชฺชโ (โหตี) ฯ อาเสวนํ
นาม ภาวนํ พหุสีกรณํ ฯ อปีจ (โส สมฺพปฺปลาโป สมฺพปฺปลาปปีปฺคฺคเลน) ยํ (ปฺคฺคลํ)
คาหยิตฺตํ ปวตฺติโต, (ตสฺมี สมฺพปฺปลาเป) เตน (ปฺคฺคเลน) อคฺคหิตเ, อปฺปสวชฺชโ (โหตี, ตสฺมี
สมฺพปฺปลาเป เตน ปฺคฺคเลน) คหิตเ, มหาสวชฺชโ (โหตี) ฯ ตถา (โส สมฺพปฺปลาโป)

กิลีสานน์ มุฑิตีพุดตาเกเท (อปปุสวชชมหาสาวชโซ โหติ) ๗ ตสฺส (สมฺมปฺปลาปสฺส) เทว
สมฺภารา (โหนติ) ภารตยฺทุทฺธสีตาทรรณาทินิรตฺถกกกาปุเรกฺขารตา (จ) ตถารูปิกถากถณญจ ๗
ปรสฺมี (ปุคฺคฺเล) ตํ กถํ อคฺคณฺหนฺเต, กมฺมปถเกโท นตฺถิ, (ปรสฺมี ปุคฺคฺเล ตํ กถํ) คณฺหนฺเต
เอว, (กมฺมปถเกโท) โหติ ๗

อกุสลเจตนา อ.เจตนาอันเป็นอกุศล **อนตฺถวิญญาปกกายวจีปโยคสมฺมฏฺฐาปิกา**
อันยังกายประโยคและวจีประโยคอันเป็นเครื่องยังบุคคลอื่นให้รู้ซึ่งความฉิบหายมิใช่
ประโยชนให้ตั้งขึ้นพร้อม **สมฺมปฺปลาโป** ชื่อว่าสัมผัปปลาปะ กตฺวา เพราะกระทำ
(วิคฺคหํ) ซึ่งการวิเคราะห์ **อิตฺติ** ว่า “(สมฺมปฺปลาปปุคฺคฺโล) อ.บุคคลผู้พูดเพื่อเจ้าโดย
ปกติ **ปลปติ** ย่อมเจรจา **สมฺมํ (วจหนํ)** ซึ่งคำเพื่อเจ้า **นิรตฺถกํ** อันมีประโยชน์ออก
แล้ว **เอเตน (เจตนาธมฺเมน)** ด้วยเจตนาธรรมนั้น” **อิตฺติ** ดังนี้ ๗ **โส (สมฺมปฺปลาโป)**
อ.สัมผัปปลาปะนั้น **อปปุสวชโซ** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย
อาเสวนมฺหุตตาย เพราะความที่แห่งการเสพคั้นบ่อยๆ น้อย (โหติ) ย่อมเป็น **มหา**
สาวชโซ ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก **อาเสวนมฺหุตตาย**
เพราะความที่แห่งการเสพคั้นบ่อยๆ มาก (โหติ) ย่อมเป็น ๗ **ภาวนํ** อ.การให้เจริญ
พหุสิกรณํ อ.การกระทำให้มาก **อาเสวนํ** นาม ชื่อว่าอาเสวนะ ๗ **อปิจ** อีกอย่างหนึ่ง
(โส สมฺมปฺปลาโป) อ.สัมผัปปลาปะนั้น **(สมฺมปฺปลาปปุคฺคฺเลน)** ปวตฺติโต อัน
อันบุคคลผู้พูดเพื่อเจ้าโดยปกติ ให้เป็นไปแล้ว **ยํ (ปุคฺคฺลํ) คาหยิตฺตุ** เพื่ออัน ยังบุคคล
ใดให้ถือเอา, **(ตสฺมี สมฺมปฺปลาเป)** ครั้นเมื่อสัมผัปปลาปะนั้น **เตน (ปุคฺคฺเลน)** อัน
บุคคลนั้น **อคฺคหิต** ไม่ถือเอาแล้ว, **อปปุสวชโซ** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไป
กับด้วยโทษน้อย (โหติ) ย่อมเป็น, **(ตสฺมี สมฺมปฺปลาเป)** ครั้นเมื่อสัมผัปปลาปะนั้น
(เตน ปุคฺคฺเลน) อันบุคคลนั้น **คหิต** ถือเอาแล้ว, **มหาสาวชโซ** ชื่อว่าเป็นอกุศล
ธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (โหติ) ย่อมเป็น ๗ **ตถา** อนึ่ง (โส สมฺมปฺปลาโป)
อ.สัมผัปปลาปะนั้น **(อปปุสวชชมหาสาวชโซ)** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไป
กับด้วยโทษน้อยและเป็นไปกับด้วยโทษมาก **กิลีสานน์ มุฑิตีพุดตาเกเท** ในเพราะ
ความแตกต่างกันแห่งความที่ แห่งกิลีส ท. เป็นสภาพอ่อนและแรงกล้า (โหติ) ย่อม
เป็น ๗ **สมฺภารา** อ.องค์ ท. **เทว ๒ ตสฺส (สมฺมปฺปลาปสฺส)** แห่งสัมผัปปลาปะนั้น
ภารตยฺทุทฺธสีตาทรรณาทินิรตฺถกกกาปุเรกฺขารตา คือ อ.ความที่แห่งบุคคลเป็นผู้
กระทำซึ่งวจาเป็นเครื่องกล่าวมีภารตยฺทุทฺธและการนำนางสีตามาเป็นต้นไว้ในเบื้อง

หน้า (จ) ด้วย **ตถารูปิกถาภณ** คือ อ.การกล่าวซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวอันมีอย่างนั้นเป็นรูป จ ด้วย (**โหนติ**) ย่อมมี ฯ **ปรสุมิ (บุคคล)** ครั้นเมื่อบุคคลอื่น **อคคณหฺเต** ไม่ถือเอาอยู่ **ตํ กถิ** ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวนั้น, **กมุมปถเกโท** อ.การขาดแห่งกรรมบถ **หฺตติ** ย่อมไม่มี, (**ปรสุมิ บุคคล**) ครั้นเมื่อบุคคลอื่น **คณหฺเต** เอว ถือเอาอยู่นั้นเทียว (**ตํ กถิ**) ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวนั้น, (**กมุมปถเกโท**) อ.การขาดแห่งกรรมบถ **โหติ** ย่อมมี ฯ

อกุศลเจนาที่ยังกายประโยคและวจีประโยค ซึ่งเป็นเครื่องยังบุคคลผู้อื่นให้รู้สิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์ให้ตั้งขึ้น ชื่อว่าสัมผัปปลาปะ เพราะทำการวิเคราะห์ว่า “สัมผัปปลาปะบุคคลย่อมเจรจาคำเพื่อเจ้า หาประโยชน์มิได้ ด้วยเจตนาธรรมนั้น”. สัมผัปปลาปะนั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะวาอาเสวนะน้อย ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะอาเสวนะมาก. การอบรมการทำให้มาก ชื่อว่าอาเสวนะ. อีกอย่างหนึ่ง สัมผัปปลาปะนั้น อันสัมผัปปลาปะบุคคลให้เป็นไปแล้ว เพื่อให้ผู้ใดถือเอา เมื่อผู้หนึ่งไม่ถือเอา ชื่อว่ามีโทษน้อย เมื่อผู้หนึ่งถือเอา ชื่อว่ามีโทษมาก. อนึ่ง สัมผัปปลาปะนั้น ชื่อว่ามีโทษน้อยและมีโทษมาก ในเพราะความแตกต่างกันแห่งความที่กิเลสทั้งหลายอ่อนและแรงกล้า. สัมผัปปลาปะนั้น มีองค์ ๒ คือ ความเป็นผู้มุ่งพูดเรื่องอันหาประโยชน์มิได้ มีเรื่องภารตยุทธ์และการนำนางสีดามาเป็นต้น เป็นเบื้องต้น ๑ การพูดเรื่องเห็นปานนั้น ๑. เมื่อผู้อื่นยังไม่ถือเอาเรื่องนั้นอยู่ กรรมบถยังไม่ขาด, เมื่อบุคคลอื่นถือเอาเท่านั้น กรรมบถจึงขาด.

.....
 สมมาทิฏฐิสฺสุดตฺฐิกาย โย โภจิ ปน สมฺพปฺลาโป ทฺวิหิ สมฺภาเรหิ สิขฺมตฺตีติ วุตฺตํ ฯ

(ฎีกาจริเยน) สมมาทิฏฐิสฺสุดตฺฐิกาย “โย โภจิ ปน สมฺพปฺลาโป ทฺวิหิ สมฺภาเรหิ สิขฺมตฺตีติ (วจนํ) วุตฺตํ ฯ

(วจนํ) อ.คำ **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **สมฺพปฺลาโป** อ.สัมผัปปลาปะ **โย โภจิ** อย่างใดอย่างหนึ่ง **สิขฺมตฺตี** ย่อมสำเร็จ **สมฺภาเรหิ** ด้วยองค์ ท. **ทฺวิหิ ๒**” **อิติ** ดังนี้ (ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **สมมาทิฏฐิสฺสุดตฺฐิกาย** ในฎีกาแห่งสมมาทิฏฐิสฺสูตร ฯ

ในฎีกาสัมมาทิฎฐิสูต ท่านกล่าวว่า “ก็สัมผัปลาปะทุกอย่าง ย่อมสำเร็จได้ด้วยองค์ ๒”

[๒๑๘] ยถาวุตตมเจตฺ จตฺตพฺพิธฺ วจฺจิมมฺ โหติ ทฺวิทฺวาริกํ ๕ หตฺถมฺทฺธาเย หิ มฺสาวาทาทินิ กเถนฺตสฺส กมฺมํ วจฺจิมมํ ทฺวารนฺตฺตฺ กายทฺวารํ ๕ วจฺจเกทํ ปน กตฺวา ตานิ กเถนฺตสฺส กมฺมมฺปิ วจฺจิมมํ ทฺวารมฺปิ วจฺจิทฺวารเมว ๕ เอวํ อกฺขลํ วจฺจิมมํ กายวจฺจิทฺวาเรเสว สมฺภูจฺจาติ น มโนทฺวาเร ๕ เตหิ ปน จิตฺเตหิ สห ชาตา อภิชฺฌาพฺยาปาทมิจฺฉาทิฎฺฐิจโย เจตนาปฺกฺขิกา วา โหนฺติ อพฺโพหาริกา วาติ อฏฺฐสาลินีนโย ๕

“ยถาวุตตํ จ เอตํ (กมฺมํ) จตฺตพฺพิธฺ วจฺจิมมํ โหติ ทฺวิทฺวาริกํ ๕ หตฺถมฺทฺธาเย หิ มฺสาวาทาทินิ (วจฺจิทฺจฺจิตฺตานิ) กเถนฺตสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) กมฺมํ วจฺจิมมํ (โหติ), ทฺวารํ ตฺตฺ กายทฺวารํ (โหติ) ๕ วจฺจเกทํ ปน กตฺวา ตานิ (วจฺจิทฺจฺจิตฺตานิ) กเถนฺตสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) กมฺมมฺปิ วจฺจิมมํ (โหติ), ทฺวารมฺปิ วจฺจิทฺวารํ เอว (โหติ) ๕ เอวํ อกฺขลํ วจฺจิมมํ กายวจฺจิทฺวาเรเสว เอว สมฺภูจฺจาติ, น มโนทฺวาเร (สมฺภูจฺจาติ) ๕ เตหิ ปน จิตฺเตหิ สห ชาตา อภิชฺฌาพฺยาปาทมิจฺฉาทิฎฺฐิจโย เจตนาปฺกฺขิกา วา โหนฺติ อพฺโพหาริกา วาติ อฏฺฐสาลินีนโย ๕

อฏฺฐสาลินีนโย อ.นัยอันมาแล้วในอรรถกถาอฏฺฐสาลินี อิติ ว่า “จ ก็ เอตํ (กมฺมํ) อ.กรรมนั้น ยถาวุตตํ อันถูกกล่าวแล้วอย่างไร วจฺจิมมํ เป็นวจฺจกรรม จตฺตพฺพิธฺ อันมี อย่าง ๔ ทฺวิทฺวาริกํ เป็นกรรมเป็นไปในทวาร ๒ โหติ ย่อมเป็น ๕ หิ จจริงอยู่ กมฺมํ อ.กรรม (ปฺคฺคฺลสฺส) ของบุคคล กเถนฺตสฺส ผู้กล่าวอยู่ (วจฺจิทฺจฺจิตฺตานิ) ซึ่งวจฺจิจฺจิต ท. มฺสาวาทาทินิ มีมฺสาวาทเป็นต้น หตฺถมฺทฺธาเย ด้วยมือและศีรษะ วจฺจิมมํ เป็น วจฺจกรรม (โหติ) ย่อมเป็น, ตฺตฺ ส่วนว่า ทฺวารํ อ.ทวาร กายทฺวารํ เป็นกายทวาร (โหติ) ย่อมเป็น ๕ ปน แต่ว่า กมฺมมฺปิ แม้ อ.กรรม (ปฺคฺคฺลสฺส) ของบุคคล วจฺจเกทํ กตฺวา ตานิ (วจฺจิทฺจฺจิตฺตานิ) กเถนฺตสฺส ผู้กระทำแล้ว ซึ่งการเปล่งซึ่งวาจา กล่าว อยู่ ซึ่งวจฺจิจฺจิต ท. เหล่านั้น วจฺจิมมํ เป็นวจฺจกรรม (โหติ) ย่อมเป็น, ทฺวารมฺปิ แม้ อ.ทวาร วจฺจิทฺวารํ เอว เป็นวจฺจิทฺวารนั้นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น ๕ วจฺจิมมํ อ.วจฺจกรรม อกฺขลํ อันเป็นอกฺขล สมฺภูจฺจาติ ย่อมตั้งขึ้น กายวจฺจิทฺวาเรเสว เอว ในกายทวารและวจฺ-

ทวาร ท. นั้นเที่ยว เอรุ ด้วยประการฉะนี้, น (สมุฏฐาติ) ย่อมไม่ตั้งขึ้น มโนทวาร
 ในมโนทวาร ๗ ปน ส่วนว่า อภิขุฌาพยาปาทมิจฉาทิฏฐิโย อ.อภิขุฌา พยาบาท
 และมีจฉาทิฏฐิ ท. ชาตา อันเกิดแล้ว สห กับ เตหิ จิตฺเตหิ ด้วยจิต ท. เหล่านั้น
 เจตนาปกุชิกา เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา วา หรือ วา หรือว่า อพฺโพหาริกา
 เป็นอพฺโพหาริก โหหนฺติ ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๗

นัยอันมาในอรรถกถาอัฐสาลินีว่า “ก็กรรมตามที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นวชิกรรมมี ๔
 อย่าง เป็นไปทางทวาร ๒. จริงอยู่ กรรมของบุคคลผู้กล่าวมุสาวาทเป็นต้น ด้วยมือ
 และศีรษะ เป็นวชิกรรม, ส่วนทวาร เป็นกายทวาร. แต่แม้กรรมของบุคคลผู้ทำการ
 เปล่งวาจากล่าววจิตุจริตเหล่านั้น เป็นวชิกรรม, แม้ทวาร ก็เป็นวชิทวารเท่านั้น. วชิ-
 กรรมที่เป็นอกุศล ย่อมตั้งขึ้นในกายทวารและวจิตทวารเท่านั้น หากตั้งขึ้นในมโนทวาร
 ไม่ ด้วยประการฉะนี้. ส่วนอภิขุฌา พยาบาท และมีจฉาทิฏฐิ ที่เกิดพร้อมกับจิตเหล่า
 นั้น เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา หรือเป็นอพฺโพหาริก”.

.....

ตตฺถ หิ อภิขุฌาทโย วจิกมฺมโวรหารลาภา เจตนาปกุชิกา มโนกมฺมโวรหารวิรหา
 อพฺโพหาริกา ๗ อเจตนาสภาวโต วา มุสาวาทาทิวเสน อพฺโพหาริกา มุสาวาทาทิ-
 ภาเวน น วตฺตพฺพชาติ อตฺโต ๗

ตตฺถ (วจิกมฺเม) หิ อภิขุฌาทโย (อกุสฺสธมฺมา) วจิกมฺมโวรหารลาภา เจตนาปกุชิกา (โหนฺติ)
 มโนกมฺมโวรหารวิรหา อพฺโพหาริกา (โหนฺติ) ๗ (อภิขุฌาทโย อกุสฺสธมฺมา) อเจตนาสภาวโต
 วา มุสาวาทาทิวเสน อพฺโพหาริกา (โหนฺติ), “(เกนจิ) มุสาวาทาทิภาเวน น วตฺตพฺพชาติ
 อตฺโต ๗

หิ ก็ (อกุสฺสธมฺมา) อ.อกุสฺสธรรม ท. อภิขุฌาทโย มีอภิขุฌาเป็นต้น ตตฺถ (วจิก-
 มฺเม) ในวชิกรรมนั้น เจตนาปกุชิกา ชื่อว่าเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา วจิกมฺม-
 โวรหารลาภา เพราะได้ซึ่งโวรหารว่าวชิกรรม (โหนฺติ) ย่อมเป็น อพฺโพหาริกา เป็น
 อพฺโพหาริก มโนกมฺมโวรหารวิรหา เพราะการเว้นจากโวรหารว่ามโนกรรม (โหนฺติ)
 ย่อมเป็น ๗ วา อีกอย่างหนึ่ง (อกุสฺสธมฺมา) อ.อกุสฺสธรรม ท. (อภิขุฌาทโย) มีอภิขุฌา
 เป็นต้น อพฺโพหาริกา เป็นอพฺโพหาริก มุสาวาทาทิวเสน ด้วยสามารถแห่งวชิ-

ทุจริตมีมุสาวาทเป็นต้น (โหนติ) ย่อมเป็น, อตฺถอ อธิบาย อิติ ว่า “(เกนจิ) อันใครๆ น วตฺตพฺพา ไม่พึงกล่าว มุสาวาทาทิภาเวน ด้วยความเป็นแห่งวจีทุจริต มีมุสาวาทเป็นต้น” อิติ ดังนี้ อเจตนาสภาวะโต เพราะความไม่มีแห่งเจตนาตามสภาวะ ฯ

ก็อกุศลธรรมทั้งหลายมีอภิขฌาเป็นต้นในวจีกรรมนั้น ชื่อว่าเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา เพราะได้โวหารว่าวจีกรรม, ชื่อว่าเป็นอัปโพรหริก เพราะเว้นจากโวหารว่ามโนกรรม. อีกอย่างหนึ่ง อกุศลธรรมทั้งหลายมีอภิขฌาเป็นต้น ชื่อว่าเป็นอัปโพรหริก ด้วยสามารถแห่งวจีทุจริตมีมุสาวาทเป็นต้น, อธิบายว่า “ใครๆ ไม่พึงกล่าว ด้วยความเป็นวจีทุจริตมีมุสาวาทเป็นต้น” เพราะเจตนาไม่ต้องแก้ตามสภาวะ.

.....
 วจีกรรมกถา ฯ

วจีกรรมกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งวจีกรรม (นิฏฺฐิตา) จบแล้ว ฯ

จบวจีกรรมกถา.

มโนภุมมกถา

[๒๑๙] อภิขุฌายตีติ อภิขุฌมา ปรภณฺหาภิมุขี หุตฺวา ตนฺนินฺนตฺยา ยวตฺตตีติ อตุโถ ๕

(ยา ฌมฺมชาติ) อภิขุฌายตีติ (สา ฌมฺมชาติ) อภิขุฌมา, “(ปุคฺคฺลสฺส) ปรภณฺหาภิมุขี หุตฺวา ตนฺนินฺนตฺยา ยวตฺตตีติ อตุโถ ๕

(ยา ฌมฺมชาติ) อ.ธรรมชาติใด อภิขุฌายติ ย่อมเพ่งเล็ง อิติ เพราะเหตุ นั้น (สา ฌมฺมชาติ) อ.ธรรมชาตินั้น อภิขุฌมา ชื่อว่าอภิขุฌมา, อตุโถ อ.อธิบาย อิติว่า “ยวตฺตติ ย่อมเป็นไป (ปุคฺคฺลสฺส) ปรภณฺหาภิมุขี หุตฺวา ตนฺนินฺนตฺยา โดยความเป็น แห่งบุคคล เป็นผู้มีหน้าเฉพาะต่อภักทฺะของบุคคลอื่น เป็น แล้วน้อมไปในภักทฺะนั้น” อิติ ดังนี้ ๕

ธรรมชาติใด ย่อมเพ่งเล็ง เพราะเหตุ นั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าอภิขุฌมา, อธิบายว่า “ย่อม เป็นไปโดยความเป็นผู้มุ่งหน้าต่อภักทฺะของผู้อื่นแล้ว น้อมไปในภักทฺะนั้น”.

.....

สงฺคีตีสฺสุตฺตฎฺฐีกายํ “อุปฺสคฺควเสณ อตฺถวิเสสวาจิโน ชาติฺสทฺทาทิ อภิขุฌายตีติ ปทสฺส ปรภณฺหาภิมุขีติอาทินา อตุโถ วุตฺโต ๕ ตตฺถ ตนฺนินฺนตฺยาติ ตสฺมี ปรภณฺเห ลุพฺพานวเสณ นินฺนตฺยาติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโย เวทิตฺตพฺโพ ๕ อภิปฺพุพฺปิ ฌาสทฺโท ลุพฺภาเน นินฺรุพฺโพ ทฏฺฐพฺโพ, อุปฺสคฺควเสณ อตฺถวิเสสวาจิโน เอว วา ชาติฺสทฺทาทิ วุตฺตํ ๕

(ฎฺฐีกาจริเยณ) สงฺคีตีสฺสุตฺตฎฺฐีกายํ “อุปฺสคฺควเสณ อตฺถวิเสสวาจิโน ชาติฺสทฺทาทิ (โหนฺติ) อิติ (อฏฺฐจกถาจริเยณ) “อภิขุฌายตีติ ปทสฺส ปรภณฺหาภิมุขีติอาทินา (วจนฺน) อตุโถ วุตฺโต ๕ (ปณฺหิตฺเตน) ตตฺถ (ปทฺเส) “ตฺนฺนินฺนตฺยาติ ‘ตสฺมี ปรภณฺเห ลุพฺพานวเสณ นินฺนตฺยาติ อัย เมตฺถ (ปทฺ) อธิปฺปาโย เวทิตฺตพฺโพ ๕ (ปณฺหิตฺเตน) อภิปฺพุพฺปิ ฌาสทฺโท ลุพฺภาเน นินฺรุพฺโพ ทฏฺฐพฺโพ, อุปฺสคฺควเสณ อตฺถวิเสสวาจิโน เอว วา ชาติฺสทฺทาทิ (โหนฺติ)” อิติ (วจนฺ) วุตฺตํ ๕

(วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “ชาติฺสทฺทาทิ อ.ศัพท์คือชาติ ท. อตฺถวิเสสวาจิโน อันกล่าวซึ่ง เนื่อความอันแปลกโดยปกติ (โหนฺติ) ย่อมมี อุปฺสคฺควเสณ ด้วยสามารถแห่งอุปสัค อิติ เพราะเหตุ นั้น อตุโถ อ.เนื่อความ ปทสฺส ของบท “อภิขุฌายตีติ ว่า “อภิขุฌายติ”

ดังนี้ (อฏฺฐกถาจารย์) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺโต กล่าวแล้ว “ปรภณฺฑาทภิมุขิติ-
 อาทินา (วเจเนน) ด้วยคำเป็นต้นว่า “ปรภณฺฑาทภิมุขี” ดังนี้ ๗ อัย อธิปฺปาโย
 อ.อธิบายนี้ ตตฺถ (ปเทศ) “ตฺนุหนินฺตยาติ เอตฺถ (ปเท) ใน- ในบท ท. เหล่านั้น
 หนา -บทว่า “ตฺนุหนินฺตยา” ดังนี้ (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต เวทิตฺตฺโพ พึงทราบ อิติ
 ว่า ‘ตสฺมี ปรภณฺฑเต ลุพฺภนฺวเสเน นินฺตยาติ โดยความเป็นแห่งบุคคลเป็นผู้โน้ม
 ไป ในภักทะของบุคคลอื่นนั้น ด้วยสามารถแห่งความโลภ’ อิติ ดังนี้ ๗ ฌาสทฺโท
 อ.ฌาศัพท์ อภิปฺพุโพปิ แม้อันมีอภิอุปสัคเป็นบทหน้า (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต
 ทฏฺฐพฺโพ พึงเห็น นิสฺสุโห ว่าลง ลุพฺภเน ในความโลภ, วา อีกอย่างหนึ่ง ธาตุสทฺทา
 อ.ศัพท์คือธาตุ ท. อตฺถวิเสสวาจิโน เอว อันกล่าวซึ่งอรรถอันแปลกโดยปกติ
 นั้นเทียว (โหนฺติ) ย่อมมี อุปสคฺควเสเน ด้วยสามารถแห่งอุปสัค” อิติ ดังนี้ (ฎีกา-
 จริเยน) อันพระฎีกาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว สงฺคีตฺติสฺสฺตฺฎีกาย ในฎีกาแห่งสังคีตฺติสฺสฺตฺร ๗

ในฎีกาสังคีตฺติสฺสฺตฺรท่านกล่าวว่า “ศัพท์คือธาตุทั้งหลายที่บอกเนื้อความอันแปลกออกไป
 ก็ด้วยสามารถอุปสัค เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวความหมายของบทว่า “อภิขุฌายติ”
 ด้วยคำว่า “ปรภณฺฑาทภิมุขี” ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้นในบทว่า “ตฺนุหนินฺตยา”
 นี้ พึงทราบอธิบายอย่างนี้ว่า ‘โดยความเป็นผู้โน้มไป ด้วยสามารถความโลภในภักทะ
 ของผู้อื่นนั้น’. ศัพท์คือ ฌา แม้อันมี อภิ เป็นบทหน้า พึงเห็นว่า ลงในอรรถว่า โลภ,
 อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์คือธาตุทั้งหลาย มีปกติกล่าวอรรถแปลกออกไป ก็ด้วยสามารถ
 แห่งอุปสัคนั่นเอง”.

.....
 “สา ยสฺส ภณฺฑํ อภิขุฌายติ ตสฺส อปฺปคฺคฺนตาย อปฺปสฺวชฺชา มหาคฺคฺนตาย
 มหาสฺวชฺชาติอาทินา นเยนสฺสา อทินฺนาทานสฺส วิย อปฺปสฺวชฺชมหาสฺวชฺชตา
 ทฏฺฐพฺพา ๗

(ปณฺฑิตฺเตน) “สา (อภิขุฌา), (อภิขุฌาลูปคฺคฺล) ยสฺส (ปคฺคฺลสฺส) ภณฺฑํ อภิขุฌายติ, ตสฺส
 (ปคฺคฺลสฺส) อปฺปคฺคฺนตาย อปฺปสฺวชฺชา (โหติ, ตสฺส ปคฺคฺลสฺส) มหาคฺคฺนตาย มหาสฺวชฺชา
 (โหติ)” อิติอาทินา นเยน อสฺสา (อภิขุฌาย) อทินฺนาทานสฺส วิย อปฺปสฺวชฺชมหาสฺวชฺชตา
 ทฏฺฐพฺพา ๗

อสุสา (อภิขุฌาย) อปฺปสวชฺชมหาสวชฺชตา อ.ความที่ แห่งอภิขุฌานั้น เป็น
 อกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อยและอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (ปญฺหิตฺเตน)
 อันบัณฑิต ทฎฺฐพฺพา พึงเห็น อทินฺนาทานสฺส วิย ราวกะอทินนาทาน อิตฺติอาทินา
 นเยน โดยนัยเป็นต้นว่า “สา (อภิขุฌา) อ.อภิขุฌานั้น อปฺปสวชฺชา เป็นอกุศล
 ธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย ตสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) อปฺปคฺคฺนตาย เพราะความ
 ที่ แห่ง-, (อภิขุฌาลุปฺคฺคฺโล) อ.บุคคลผู้มีอภิขุฌาเป็นปกติ อภิขุฌายติ ย่อมเพ่ง
 เล็ง ภาณํ ซึ่งภักทะ ยสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) ของบุคคลใด, -บุคคลนั้น เป็นผู้มึ่คุณน้อย
 (โหติ) ย่อมเป็น มหาสวชฺชา เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (ตสฺส
 ปฺคฺคฺลสฺส) มหาคฺคฺนตาย เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มึ่คุณมาก (โหติ) ย่อม
 เป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

บัณฑิตพึงเห็นความที่อภิขุฌานั้นมีโทษน้อยและมีโทษมาก เหมือนอทินนาทาน โดย
 นัยเป็นต้นว่า “อภิขุฌานั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะว่าคนผู้ที่มีอภิขุฌาลุบุคคลเพ่งเอา
 ภักทะมึ่คุณน้อย, ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะว่าผู้นั้นมึ่คุณมาก”.

.....
 ตสฺสา เทว สมฺภารา ปรมฺภุํ อตฺตโน ปริมามนฺจ ฯ

ตสฺสา (อภิขุฌาย) เทว สมฺภารา (โหนฺติ) ปรมฺภุํ (จ ตสฺส ปรมฺภุํทสฺส) อตฺตโน ปริมามนํ
 จ ฯ

สมฺภารา อ.องค์ ท. เทว ๒ ตสฺสา (อภิขุฌาย) แห่งอภิขุฌานั้น ปรมฺภุํ (จ) คือ
 อ.ภักทะของบุคคลอื่นด้วย (ตสฺส ปรมฺภุํทสฺส) อตฺตโน ปริมามนํ จ อ.การยัง
 ภักทะของบุคคลอื่นนั้น ให้น้อมมา เพื่อตนด้วย (โหนฺติ) ย่อมมี ฯ

อภิขุฌานั้น มีองค์ ๒ คือ ภักทะของผู้อื่น ๑ การน้อมมาเพื่อตน ๑.

.....
 สงฺคีตฺติสฺสฺสฏฺฐิกายํ อตฺตโน ปริมามนํ จิตฺเตเนวาติ เวทิตพฺพนฺติ วุตฺตํ ฯ

(ฎีกาจริเยน) สงฺคีตฺติสฺสฺสฏฺฐิกายํ “(ปญฺหิตฺเตน ปรมฺภุํทสฺส) อตฺตโน ปริมามนํ จิตฺเตเนวาติ

เวทิตพฺพนฺติ (วจนฺ) วุฑฺฒํ ฯ

(วจนฺ) อ.คำ **อิตฺติ** ว่า “(ปรภณฺทสฺส) **อตฺตโน** **ปริณามนํ** อ.การยังภักทฺะของบุคคลอื่น ให้น้อมมา เพื่อตน (ปณฺทิตฺเตน) **อํนํบํณฺทิต** **เวทิตพฺพํ** **พฺิงทราบ** **อิตฺติ** ว่า ‘**จิตฺเตน** **เอว** **ด้วยจิตนั้น** **เทียวก**’ **อิตฺติ** **ดํงนี้**” **อิตฺติ** **ดํงนี้** (**ภฺฎีกาจรียเณ**) **อํนํพระภฺฎีกาจารย์** **วุฑฺฒํ** **กล่าวแล้ว** **สงฺคีตฺติสฺสุตฺตภฺฎีกาย** **ในภฺฎีกาแห่งสงฺคีตฺติสฺสุตฺร** ฯ

ในภฺฎีกาสงฺคีตฺติสฺสุตฺร ท่านกล่าวว่า “การน้อมภักทฺะของผู้อื่นมาเพื่อตน พฺิงทราบว่า ‘มิได้ ด้วยจิตเท่านั้น’.

.....

ปรภณฺทวตฺตฺถุเก **หิ** **โลเก** **อุปฺปนฺเนปิ** **น** **ตาว** **กมฺมปถเกโท** **โหติ** **ยาว** **อโห** **วตฺติ** **มม** **อสฺสาติ** **อตฺตโน** **น** **ปริณามเต** ฯ

ปรภณฺทวตฺตฺถุเก **หิ** **โลเก** **อุปฺปนฺเนปิ**, **น** **ตาว** **กมฺมปถเกโท** **โหติ**, (อภิขณฺณาลุคฺคโล) **ยาว** “**อโห** **วต** **อิทํ** (ภณฺทํ) **มม** **อสฺสาติ** (จินฺตเนน) **อตฺตโน** **น** **ปริณามเต** ฯ

หิ **จริงอยู่** **โลเก** **ครันเมื่อความโลภ** **ปรภณฺทวตฺตฺถุเก** **อํนํมีภักทฺะของบุคคลอื่นเป็น** **ที่ตั้ง** **อุปฺปนฺเนปิ** **แม้เกิดขึ้นแล้ว**, (อภิขณฺณาลุคฺคโล) **อ.บุคคลผู้เพ่งเล็งเป็นปกติ** **น** **ปริณามเต** **ย่อมไม่น้อมมา** **อตฺตโน** **เพื่อตน** (จินฺตเนน) **ด้วยอํนํคิด** **อิตฺติ** **ว่า** “**อโห** **วต** **โอหนอ** **อิทํ** (ภณฺทํ) **อ.ภักทฺะนี้** **อสฺส** **พฺิงมี** **มม** **แก่เรา**” **อิตฺติ** **ดํงนี้** **ยาว** **เพียวก** **ใจ**, **กมฺมปถเกโท** **อ.การขาดแห่งกรรมบถ** **น** **โหติ** **ย่อมไม่มี** **ตาว** **เพียวก** **นั้น** ฯ

จริงอยู่ **ครันเมื่อความโลภซึ่งมีภักทฺะของผู้อื่นเป็น** **ที่ตั้ง** **แม้เกิดขึ้นแล้ว**, **อภิขณฺณาลุคฺค-** **บุคคลยังไม่** **น้อมมาเพื่อตน** **ด้วยอํนํคิด** **ว่า** “**โอหนอ** **ของสิ่งนี้** **จะพฺิงเป็นของ** **เรา**” **ดํงนี้** **ตราบใจ**, **กรรมบถ** **ก็ยังไม่** **ขาด** **ตราบนั้น**.

.....

[๒๒๐] **หิตฺสฺขํ** **พฺยาปาทยตฺติ** **พฺยาปาโท** ฯ

(โย สภาโว) **หิตฺสฺขํ** **พฺยาปาทยตฺติ** (โส สภาโว) **พฺยาปาโท** ฯ

(โย สภาโว) **อ.สภาพใจ** **หิตฺสฺขํ** **ยังประโยชน์** **เกื้อกูล** **และความสุข** **พฺยาปาทยติ** **ย่อม**

ให้ถึงความพินาศไป **อิตติ** เพราะเหตุนั้น (**โส สภาโว**) อ.สภาพนั้น **พฺยาปาโท** ชื่อว่า พยาบาท ฯ

สภาพใด ยังประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ย่อมให้ถึงความพินาศไป เพราะเหตุนั้น สภาพนั้น ชื่อว่าพยาบาท.

.....

สังคีตีสถิตฎีกาย “**พฺยาปาทยตฺติ โย น อฺปฺปาเทติ ตสฺส โส สติ สมวาเย หิตสฺสฺ** **วินาเสตฺติ วุตฺตํ** ฯ

(ฎีกาจารย์) สังคีตีสถิตฎีกาย “**พฺยาปาทยตฺติ (ปทสฺส) โย (ปฺคฺคโล) น (พฺยาปาหํ) อฺปฺปาเทติ, ตสฺส (ปฺคฺคลสฺส) โส (พฺยาปาโท) สติ สมวาเย หิตสฺสฺ วินาเสติ’ (อิตติ อตฺโถ)”** **อิตติ (วจนํ) วุตฺตํ** ฯ

(วจนํ) อ.คำ **อิตติ** ว่า “(**อตฺโถ**) อ.อรรถ (**อิตติ**) ว่า **โย (ปฺคฺคโล)** อ.บุคคลใด **น (พฺยาปาหํ)** ยังพยาบาทนั้น **อฺปฺปาเทติ** ย่อมให้เกิดขึ้น, **โส (พฺยาปาโท)** อ.พยาบาทนั้น **ตสฺส (ปฺคฺคลสฺส)** ของบุคคลนั้น **สมวาเย** ครั้นเมื่อความรวบรวม **สติ** มีอยู่ **หิตสฺสฺ** ยังประโยชน์เกื้อกูลและความสุข **วินาเสติ** ย่อมให้พินาศ’ (**อิตติ**) ดังนี้ (**ปทสฺส**) แห่งบท **‘พฺยาปาทยตฺติ** ว่า ‘พฺยาปาทยติ’ ดังนี้” **อิตติ** ดังนี้ (**ฎีกาจารย์**) อันพระฎีกาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **สังคีตีสถิตฎีกาย** ในฎีกาแห่งสังคีตีสถิต ฯ

ในฎีกาสังคีตีสถิต ท่านกล่าวว่า “บทว่า **‘พฺยาปาทยติ’** ความว่า ความพยาบาทของบุคคลผู้ให้มันเกิดขึ้น เมื่อพร้อมกันเข้า ย่อมยังประโยชน์เกื้อกูลและความสุขให้พินาศไป.

.....

โส ยสฺส หิตสฺสฺ พฺยาปาทยติ ตสฺส อปฺปคฺคฺนตาย อปฺปสวชฺชโ **มหาคฺคฺนตาย มหาสวชฺชโ** **ชฺชิตฺถาทีนา ตสฺส ฝรฺสวาจาเย วิย อปฺปสวชฺชฺชมหาสวชฺชตา** ฯ

(ปณฺหิตฺเตน) “**โส (พฺยาปาโท, วิปฺนฺนจิตฺตปฺคฺคโล) ยสฺส (ปฺคฺคลสฺส) หิตสฺสฺ พฺยาปาทยติ, ตสฺส (ปฺคฺคลสฺส) อปฺปคฺคฺนตาย อปฺปสวชฺชโ (โหติ ตสฺส ปฺคฺคลสฺส) มหาคฺคฺนตาย มหาสวชฺชโ**

(โหติ)” อิตีอาทิงา (นเยน) ตสฺส (พฺยาปาทสฺส) ผรุสฺวาจาย วีย อปฺปสฺวาชฺชมหาสฺวาชฺชตา (ทฏฺฐพฺพา) ฯ

ตสฺส (พฺยาปาทสฺส) อปฺปสฺวาชฺชมหาสฺวาชฺชตา อ.ความที่ แห่งพยาบาทนั้น เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อยและอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (**ปณฺหิตฺเตน**) อันบัณฑิต (**ทฏฺฐพฺพา**) ฟังเห็น ผรุสฺวาจาย วีย ราวกะผรุสฺวาจา อิตีอาทิงา (**นเยน**) โดยนัยเป็นต้นว่า “โส (พฺยาปาโท) อ.พยาบาทนั้น **อปฺปสฺวาชฺช** เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย **ตสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) อปฺปคฺคฺนตาย** เพราะความที่ แห่ง-, (**วิปฺนฺหจิตฺตปฺคฺคฺโล**) อ.บุคคลผู้มีจิตอันวิบัติแล้ว **หิตสฺสฺขิ** ยังประโยชน์เกื้อกูลและความสุข **ยสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส)** ของบุคคลใด **พฺยาปาทยติ** ย่อมให้ถึงความพินาศ, -บุคคลนั้น เป็นผู้มีคุณน้อย (**โหติ**) ย่อมเป็น, **มหาสฺวาชฺช** ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (**ตสฺส ปฺคฺคฺลสฺส) มหาคฺคฺนตาย** เพราะความที่ แห่งบุคคลนั้น เป็นผู้มีคุณมาก (**โหติ**) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

บัณฑิตฟังเห็นความที่พยาบาทนั้น มีโทษน้อยและมีโทษมาก เหมือนผรุสฺวาจา โดยนัยเป็นต้นว่า “พยาบาทนั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะว่าคนที่วิปฺนฺหจิตฺตบุคคลยังประโยชน์เกื้อกูลและความสุขให้พินาศไป มีคุณน้อย, ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะว่าผู้นั้น มีคุณมาก”.

.....

ตสฺส เทว สมฺภารา ปฺรสฺตฺโต ตสฺส จ วินาสจินฺตา ฯ

ตสฺส (พฺยาปาทสฺส) เทว สมฺภารา (โหนฺติ) ปฺรสฺตฺโต (จ) ตสฺส (ปฺรสฺตฺตสฺส) จ วินาสจินฺตา ฯ

สมฺภารา อ.องค์ ท. เทว ๒ **ตสฺส (พฺยาปาทสฺส)** ของพยาบาทนั้น **ปฺรสฺตฺโต** คือ อ.สัตว์อื่น (จ) ด้วย **วินาสจินฺตา** อ.ความคิดแห่งความพินาศ **ตสฺส (ปฺรสฺตฺตสฺส)** เพื่อสัตว์อื่นนั้น จ ด้วย (**โหนฺติ**) ย่อมมี ฯ

พยาบาทนั้น มีองค์ ๒ คือ สัตว์อื่น ๑ ความคิดความพินาศ เพื่อสัตว์อื่น ๑.

.....

ปรสตุตวตฤเก หิ โกะเช อุปปนุเนปิ น ตาว กมฺมปถเกโท โหติ ยาว อโห วตายั
อุจฺฉิขฺเชยฺย วินฺสเสยฺยาติ ตสฺส วินาสํ น จินฺเตติ ฯ

ปรสตุตวตฤเก หิ โกะเช อุปปนุเนปิ, น ตาว กมฺมปถเกโท โหติ, (วิปฺนฺจิตฺตฺปฺคฺคฺโล) ยาว
“อโห วต อัยฺ (สฺตฺโต) อุจฺฉิขฺเชยฺย วินฺสเสยฺยาติ (จินฺตเนน) ตสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) วินาสํ น
จินฺเตติ ฯ

หิ ก็ โกะเช ครั้นเมื่อความโกรธ ปรสตุตวตฤเก อันมีสัตว์อื่นเป็นที่ตั้ง อุปปนุเนปิ
แม้เกิดขึ้นแล้ว, (วิปฺนฺจิตฺตฺปฺคฺคฺโล) อ.บุคคลผู้มีจิตอันวิบัติแล้ว น จินฺเตติ ย่อม
ไม่คิด วินาสํ ซึ่งความพินาศ ตสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) ต่อบุคคลนั้น (จินฺตเนน) ด้วย
อันคิด อิติ ว่า “อโห วต โอหนอ อัยฺ (สฺตฺโต) อ.สัตว์นี้ อุจฺฉิขฺเชยฺย พึงขาดสูญ
วินฺสเสยฺย พึงพินาศไป” อิติ ดังนี้ ยาว เพียงใด, กมฺมปถเกโท อ.การขาด
แห่งกรรมบถ น โหติ ย่อมไม่มี ตาว เพียงนั้น ฯ

ก็เมื่อความโกรธ ซึ่งมีสัตว์อื่นเป็นที่ตั้ง แม้เกิดขึ้นแล้ว วิปฺนฺจิตฺตฺปฺคฺคฺลยัง ไม่คิดความ
พินาศเพื่อสัตว์นั้นว่า “โอหนอ สัตว์นี้ พึงขาดสูญพินาศไป” トラบใด, กรรมบถ ก็ยังไม่
ขาดตราบนั้น.

.....
สงฺคีตฺตฺสฺตสมฺมาทิกฺกฺจิสฺสฺตฺตฺกฺกํ อโห วตฺติ อิมินา ปรสฺส อจฺจนฺตฺวินาสจินฺตฺนํ
ทีเปติ ฯ เหวฺหฺสิสฺส ทารฺกฺนปฺวตฺติยา กมฺมปถปฺปตฺติ วุตฺตํ ฯ

(กฺกฺจริเยน) สงฺคีตฺตฺสฺตสมฺมาทิกฺกฺจิสฺสฺตฺตฺกฺกํ “(อภฺจกถาจารย์) ‘อโห วตฺติ อิมินา
(วจนฺ) ปรสฺส (สฺตฺตสฺส) อจฺจนฺตฺวินาสจินฺตฺนํ ทีเปติ ฯ เหวฺ (ภาเว สนฺเต) หิ, อสฺส
(พฺยาปาทสฺส) ทารฺกฺนปฺวตฺติยา กมฺมปถปฺปตฺติ (โหติ)” อิติ (วจนฺ) วุตฺตํ ฯ

(วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “(อภฺจกถาจารย์) อ.พระอรธกถาจารย์ ทีเปติ ย่อมแสดง
อจฺจนฺตฺวินาสจินฺตฺนํ ซึ่งความคิดแห่งความพินาศโดยส่วนเดียว ปรสฺส (สฺตฺตสฺส)
เพื่อสัตว์อื่น อิมินา (วจนฺ) ด้วยคำนี้ ‘อโห วตฺติ ว่า ‘อโห วต’ ดังนี้ ฯ หิ
ก็ เหวฺ (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น (สนฺเต) มีอยู่, กมฺมปถปฺปตฺติ อ.การ
ถึงซึ่งความเป็นกรรมบถ อสฺส (พฺยาปาทสฺส) แห่งพยาบาทนั้น (โหติ) ย่อมมี

ทารุณปุปุตติยา เพราะความเป็นไปแห่งเจตนาอันทารุณ” อิติ ดังนี้ (ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจารย์ วุตต์ กล่าวแล้ว **สังคีตีสุตตสมมาทิกุญฺญิสุตตฎีกายํ** ในฎีกาแห่งสังคีตีสุตตและสัมมาทิกุญฺญิสุตต ๕

ในฎีกาสังคีตีสุตตและสัมมาทิกุญฺญิสุตต ท่านกล่าวว่า “พระอรรถกถาจารย์ย่อมแสดงความคิดความพินาศโดยส่วนเดียว เพื่อสัตว์อื่น ด้วยคำนี้ว่า ‘อโห วัต’ ดังนี้. ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ พยาบาทนั้น ย่อมถึงความเป็นกรรมบถ เพราะความเป็นไปแห่งเจตนาอันทารุณ”.

[๒๒๑] ยถากุจฺจคฺคหณากาเวน มิจฺฉา ปสฺสตีติ มิจฺฉาทิกุญฺญิ ๕ **สังคีตีสุตตาทิกุญฺญิ** ยถากุจฺจคฺคหณากาเวนาติ ยถาวคฺคหณสฺส อภาเวน อนิจฺจาทิสภาวสฺส นิจฺจาทิตคฺคหณน ๕ **มิจฺฉา ปสฺสตีติ** วิตถํ ปสฺสตีติ วุตต์ ๕

(ยา ฐมฺมชาติ) ยถากุจฺจคฺคหณากาเวน มิจฺฉา ปสฺสตีติ (สา ฐมฺมชาติ) มิจฺฉาทิกุญฺญิ ๕ (ฎีกาจริเยน) **สังคีตีสุตตาทิกุญฺญิ** “ยถากุจฺจคฺคหณากาเวนาติ (ปทสฺส) ‘ยถาวคฺคหณสฺส อภาเวน อนิจฺจาทิสภาวสฺส นิจฺจาทิต (สภาวโต) คหณน’ (อติ อตุโถ) ๕ ‘มิจฺฉา ปสฺสตีติ (ปททวยสฺส) ‘วิตถํ ปสฺสตีติ’ (อติ อตุโถ)” อติ (วจน) วุตต์ ๕

(ยา ฐมฺมชาติ) อ.ธรรมชาติโต **ปสฺสตีติ** ย่อมเห็น **มิจฺฉา** ผิด **ยถากุจฺจคฺคหณากาเวน** เพราะความไม่มีแห่งการถือเอาตามความเป็นจริง อติ เพราะเหตุนั้น (สา ฐมฺมชาติ) อ.ธรรมชาตินั้น **มิจฺฉาทิกุญฺญิ** ชื่อว่ามิจฺฉาทิกุญฺญิ ๕ (วจน) อ.คำ อติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า ‘อภาเวน เพราะความไม่มี ยถาวคฺคหณสฺส ซึ่งการถือเอาตามความเป็นจริง คหณน คือว่าเพราะการถือเอา อนิจฺจาทิสภาวสฺส ซึ่งสภาพมีความไม่เที่ยงเป็นต้น นิจฺจาทิต (สภาวโต) โดยความเป็นสภาพ มีเที่ยงเป็นต้น’ (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ยถากุจฺจคฺคหณากาเวนาติ ว่า ‘ยถากุจฺจคฺคหณากาเวน’ ดังนี้ ๕ (อตุโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า ‘**ปสฺสตีติ** ย่อมเห็น **วิตถํ** ไม่แท้’ (อติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท ‘**มิจฺฉา ปสฺสตีติ** ว่า ‘มิจฺฉา ปสฺสตีติ’ ดังนี้” อติ ดังนี้ (ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจารย์ วุตต์ กล่าวแล้ว **สังคีตีสุตตาทิกุญฺญิ** ในฎีกามีสังคีตีสุตตเป็นต้น ๕

ธรรมชาติใด ย่อมเห็นผิด เพราะไม่มีการถือเอาตามความเป็นจริง เพราะเหตุนี้
 ธรรมชาตินั้น ชื่อว่ามิจฉาทิฏฐิ. ในฎีกาสังคีติสูตรเป็นต้น ท่านกล่าวว่า “บทว่า
 ‘ยถาภูจฺจคฺคหณภาเวน’ ความว่า เพราะไม่มีการถือเอาตามจริง ได้แก่ เพราะ
 ถือเอาสภาพไม่เที่ยงเป็นต้น โดยความเป็นสภาพเที่ยงเป็นต้น. สองบทว่า ‘มิจฉา
 ปสฺสตี’ ความว่า เห็นไม่แท้”.

.....

สา อาเสวนมนุทตาย อปฺปสวชฺชา มหนฺตตาย มหาสวชฺชา ฯ อปิจ อนฺยตา
 อปฺปสวชฺชา นฺยตา มหาสวชฺชา ฯ

สา (มิจฉาทิฏฐิ) อาเสวนมนุทตาย อปฺปสวชฺชา (โหติ, อาเสวนสฺส) มหนฺตตาย มหาสวชฺชา
 (โหติ) ฯ อปิจ (สา มิจฉาทิฏฐิ) อนฺยตา อปฺปสวชฺชา (โหติ) นฺยตา มหาสวชฺชา (โหติ) ฯ

**สา (มิจฉาทิฏฐิ) อ.มิจฉาทิฏฐินั้น อปฺปสวชฺชา เป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับ
 ด้วยโทษน้อย อาเสวนมนุทตาย เพราะความที่แห่งอาเสวนะน้อย (โหติ) ย่อม
 เป็น มหาสวชฺชา ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (อาเสวนสฺส)
 มหนฺตตาย เพราะความที่ แห่งอาเสวนะ มาก (โหติ) ย่อมเป็น ฯ อปิจ อีกอย่างหนึ่ง
 (สา มิจฉาทิฏฐิ) อ.มิจฉาทิฏฐินั้น อนฺยตา ไม่ตั้งแล้ว อปฺปสวชฺชา เป็นอกุศล
 ธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษน้อย (โหติ) ย่อมเป็น นฺยตา ตั้งแล้ว มหาสวชฺชา
 ชื่อว่าเป็นอกุศลธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (โหติ) ย่อมเป็น ฯ**

มิจฉาทิฏฐินั้น ชื่อว่ามีโทษน้อย เพราะอาเสวนะน้อย, ชื่อว่ามีโทษมาก เพราะ
 อาเสวนะมาก. อีกอย่างหนึ่ง มิจฉาทิฏฐินั้น ที่ยังไม่ตั้ง ชื่อว่ามีโทษน้อย, ที่ตั้ง ชื่อว่า
 มีโทษมาก.

.....

ตสฺสา เทว สมฺภารา วตฺถุโน คหิตาการวิปริตฺตา ยถา จ ตํ คณฺหาติ ตถาภาเวน
 ตสฺสปุฏฺจานํ ฯ

ตสฺสา (มิจฉาทิฏฐิยา) เทว สมฺภารา (โหนติ) วตฺถุโน คหิตาการวิปริตฺตา (จ), ยถา จ
 (มิจฉาทิฏฐิ) ตํ (วตฺถุ) คณฺหาติ, ตถาภาเวน ตสฺส (วตฺถุสฺส) อุฏฺจานํ ฯ

สมภารา อ.องค์ ท. เทว ๒ ตสฺสา (มิจฺฉาทิฏฺฐิยา) แห่งมิจฉาทิฏฺฐินั้น วตฺถุโน คหิตาการวิปริตตา คือ อ.ความที่ แห่งวัตถุ เป็นของวิปริตจากอาการอันมิจฉาทิฏฺฐิ ถือเอาแล้ว (จ) ด้วย, (มิจฺฉาทิฏฺฐิ) อ.มิจฉาทิฏฺฐิ คณฺหาติ ย่อมถือเอา ตํ (วตฺถุ) ซึ่ง วัตถุ นั้น ยถา โดยประการใด, อุปฺภูจฺจํ อ.การปรากฏ ตสฺส (วตฺถุสฺส) แห่งวัตถุ นั้น ตถาภาเวเน ด้วยความเป็นโดยประการนั้น จ ด้วย (โหนฺติ) ย่อมมี ฯ

มิจฉาทิฏฺฐินั้น มีองค์ ๒ คือ ความที่วัตถุวิปริตจากอาการที่มิจฉาทิฏฺฐิถือเอา ๑ ความ ปรากฏแห่งวัตถุ นั้น ด้วยไม่เป็นโดยประการที่มิจฉาทิฏฺฐิถือเอา ๑.

.....
 สงฺคีตีสฺสุดาทิฏฺฐีกายํ คหิตาการวิปริตตาทิ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา คหิตาการวิปริตภาโว ฯ
 วตฺถุโนติ ตสฺส ยถาภูตสภาวมาห ฯ ตถาภาเวนาติ คหิตาการเนเว วิปริตการเนเว
 ตสฺส ทิฏฺฐิตตสฺส ตสฺส วา วตฺถุโน อุปฺภูจฺจํ เอเวเมตํ น อิตฺโต อณฺณเถติ วุตฺตํ ฯ

(ฎีกาจารย์) สงฺคีตีสฺสุดาทิฏฺฐีกายํ “คหิตาการวิปริตตาทิ (ปทสฺส) ‘(วตฺถุโน) มิจฺฉาทิฏฺฐิยา
 คหิตาการวิปริตภาโว’ (อิตฺติ อตฺโถ) ฯ (อฏฺฐกถาจารย์) ‘วตฺถุโนติ (ปเทเน) ตสฺส (วตฺถุสฺส)
 ยถาภูตสภาวํ อาม ฯ ‘ตถาภาเวนาติ (ปทสฺส) ‘(มิจฺฉาทิฏฺฐิยา) คหิตาการเนเว
 วิปริตการเนเว เอเว ตสฺส ทิฏฺฐิตตสฺส ตสฺส วา วตฺถุโน อุปฺภูจฺจํ ‘เอวํ เอตํ (ปพฺพ) น อิตฺโต
 (ปการโต) อณฺณเถ (โหนฺติ)’ (อิตฺติ) อิตฺติ อตฺโถ)” อิตฺติ (วจฺน) วุตฺตํ ฯ

(วจฺน) อ.คำ อิตฺติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘(วตฺถุโน) มิจฺฉาทิฏฺฐิยา คหิตา-
 การวิปริตภาโว อ.ความที่ แห่งวัตถุ เป็นของวิปริตจากอาการ อันมิจฉาทิฏฺฐิ ถือเอา
 แล้ว’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘คหิตาการวิปริตตาทิ ว่า ‘คหิตาการวิปริตตา’
 ดังนี้ ฯ (อฏฺฐกถาจารย์) อ.พระอรรถกถาจารย์ อาม กล่าวแล้ว ยถาภูตสภาวํ ซึ่ง
 สภภาพตามความเป็นจริง ตสฺส (วตฺถุสฺส) แห่งวัตถุ นั้น (ปเทเน) ด้วยบท ‘วตฺถุโนติ
 ว่า ‘วตฺถุโน’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘อุปฺภูจฺจํ อ.ความปรากฏ ตสฺส
 ทิฏฺฐิตตสฺส แห่งทิฏฺฐินั้น วา หรือว่า ตสฺส วตฺถุโน แห่งวัตถุ นั้น วิปริตการเนเว
 เอเว โดยอาการอันวิปริตนั้นเทียว (มิจฺฉาทิฏฺฐิยา) คหิตาการเนเว เอเว จากอาการ
 อันมิจฉาทิฏฺฐิ ถือเอาแล้วนั้นเทียว (อิตฺติ) ว่า ‘เอตํ (ปพฺพ) อ.ข้อนี้ เอวํ อย่างนี้ น
 (โหนฺติ) ย่อมไม่มี อณฺณเถ โดยประการอื่น อิตฺโต (ปการโต) จากประการนี้’ (อิตฺติ)

ดังนี้' (อติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'ตถาภาเวนาติ ว่า 'ตถาภาเวน' ดังนี้" อติ ดังนี้ (ฎีกาจารย์) อันพระฎีกาจารย์ วุฒติ กล่าวแล้ว สงค์ติสูตรตาทฎีกาย ในฎีกามีสังค์ติสูตรเป็นต้น ฯ

ในฎีกาสังค์ติสูตรเป็นต้น ท่านกล่าวว่า "บทว่า 'คหิตาการวิปริตตา' ความว่า ความที่วัตถุวิปริตจากอาการที่มีจนาทฎิฐิถือเอาแล้ว. พระอรรถกถาจารย์ กล่าวสภาพตามเป็นจริงของวัตถุนั้น ด้วยบทว่า 'วัตถุโน' ดังนี้. บทว่า 'ตถาภาเวน' ความว่า ความปรากฏแห่งทฎิฐินั้น หรือแห่งวัตถุนั้น โดยอาการอันวิปริตจากอาการที่มีจนาทฎิฐิถือเอาแล้วนั้นแหละว่า 'ข้อนี้ เป็นอย่างนี้' ไม่เป็นโดยประการอื่นจากนี้".

.....
ตตถ นตถิกอเหตุกอกิริยทฎิฐิหิเอว กมฺมปถเกโท โหติ น อญฺญทฎิฐิหิ อญฺจ-
สาลินี ฯ

"ตตถ (มีจนาทฎิฐิ) นตถิกอเหตุกอกิริยทฎิฐิหิเอว กมฺมปถเกโท โหติ, น (กมฺมปถเกโท) อญฺญทฎิฐิ (โหติ)" อติ อญฺจสาลินี ฯ

อญฺจสาลินี อ.อรรถกถาชื่อว่าอญฺจสาลินี อติ ว่า "กมฺมปถเกโท อ.การขาดแห่งกรรมบถ ตตถ (มีจนาทฎิฐิ) ในมีจนาทฎิฐินั้น โหติ ย่อมมี นตถิกอเหตุกอกิริยทฎิฐิหิเอว ด้วยนตถิกทฎิฐิ อเหตุกทฎิฐิ และอกริยทฎิฐิ ท. นั้นเทียว, (กมฺมปถเกโท) อ.การขาดแห่งกรรมบถ (โหติ) ย่อมมี อญฺญทฎิฐิ ด้วยทฎิฐิเหล่าอื่น ท. น ห้ามได้" อติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาอญฺจสาลินีว่า "ในมีจนาทฎิฐินั้น กรรมบถย่อมขาด ด้วยนตถิกทฎิฐิ อเหตุกทฎิฐิ และอกริยทฎิฐิเท่านั้น หาขาดด้วยทฎิฐิเหล่าอื่นไม่เลย".

[๒๒๒] ยถาวุตฺตญฺเจตฺ ติวริ มโนกมฺม โหติ ติทวาริกํ ฯ

ยถาวุตฺต จ เอตฺ (กมฺม) ติวริ มโนกมฺม โหติ ติทวาริกํ ฯ (เปิดหน้า ๓๓๐)

อญฺจสาลินีนโย อ.นัยอันมาแล้วในอรรถกถาอญฺจสาลินี อติ ว่า "จ ก็ เอตฺ (กมฺม)

อ.กรรมนั้น ยถาวุตต์ ตามที่ถูกต้องแล้ว มโนกรรม เป็นมโนกรรม ติวริธ อันมีอย่าง ๓ ติววาริกัม เป็นไปทางทวาร ๓ โหติ ย่อมเป็น ฯ

นัยอันมาในอรรถกถาอัฐฐสาลินีว่า “ก็กรรมตามที่กล่าวแล้วนั้น เป็นมโนกรรมมี ๓ อย่าง เป็นไปทางทวาร ๓.

.....

ยทา हि อภิขฌาสหคเตน จิตฺเตน กายงฺคํ โจเปนฺโต หตฺถคฺคาหาทีนึ กโรติ พฺยาปาทสหคเตน ทณฺฑามสนาทีนึ มิจฺฉาทิฏฺฐิสหคเตน ขนฺธสิวาทโย เสฏฺฐาติเตสํ อภิวาทนอณฺชลิกรมฺมฏฺฐปิฏกปริกฺขณาทีนึ กโรติ ตทา กมฺมํ มโนกมฺมํ โหติ ทวารนฺตุ กายทวารํ ฯ เจตนา ปเนตฺถ อพฺุโพหาริกา ฯ

ยทา हि (บุคคลโล) อภิขฌาสหคเตน จิตฺเตน กายงฺคํ โจเปนฺโต หตฺถคฺคาหาทีนึ (กายกมฺมานิ) กโรติ, พฺยาปาทสหคเตน (จิตฺเตน กายงฺคํ โจเปนฺโต) ทณฺฑามสนาทีนึ (กายกมฺมานิ กโรติ), มิจฺฉาทิฏฺฐิสหคเตน (จิตฺเตน กายงฺคํ โจเปนฺโต) ‘ขนฺธสิวาทโย (เทวา) เสฏฺฐา (โหนฺติ)’ อิติ (มนสิกาเรน) เตสํ (เทวานํ) อภิวาทนอณฺชลิกรมฺมฏฺฐปิฏกปริกฺขณาทีนึ (กายกมฺมานิ) กโรติ, ตทา กมฺมํ มโนกมฺมํ โหติ, ทวารํ ตฺถ กายทวารํ (โหติ) ฯ เจตนา ปนฺ เอตฺถ (กายทวาริเก มโนกมฺเม) อพฺุโพหาริกา (โหติ) ฯ

हि ก็ (บุคคลโล) อ.บุคคล จิตฺเตน มีจิตฺ อภิขฌาสหคเตน อันสหคตแล้วด้วย อภิขฌา กายงฺคํ ยังองค์คือกาย โจเปนฺโต ให้ไหวอยู่ กโรติ ย่อมกระทำ หตฺถคฺคาหาทีนึ (กายกมฺมานิ) ซึ่งกายกรรม ท. มีการจับด้วยมือเป็นต้น, (จิตฺเตน) มีจิต พฺยาปาทสหคเตน อันสหคตแล้วด้วยพยาบาท (กโรติ) ย่อมกระทำ (กายงฺคํ) ยังองค์คือกาย (โจเปนฺโต) ให้ไหวอยู่ (กโรติ) ย่อมกระทำ ทณฺฑามสนาทีนึ (กายกมฺมานิ) ซึ่งกายกรรม ท. มีการถือซึ่งท่อนไม้เป็นต้น (จิตฺเตน) มีจิต มิจฺฉาทิฏฺฐิสหคเตน อันสหคตแล้วด้วยมิจฉาทิฏฺฐิ (กายงฺคํ) ยังองค์คือกาย (โจเปนฺโต) ให้ไหวอยู่ กโรติ ย่อมกระทำ (กายกมฺมานิ) ซึ่งกายกรรม ท. ‘ขนฺธสิวาทโย (เทวา) เสฏฺฐา (โหนฺติ)’ อิติ (มนสิกาเรน) เตสํ (เทวานํ) อภิวาทนอณฺชลิกรมฺมฏฺฐปิฏกปริกฺขณาทีนึ มีการกราบไหว้ การทำซึ่งอณฺชลิ ต่อเทพเจ้า ท. เหล่านั้น ด้วยมนสิการว่า “อ.เทพเจ้า ท. มีพระชั้นธกฺขมารและพระคิเวเป็นต้น เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ย่อมเป็น”

ดังนี้ และการประพรหมตั้งภูตเป็นต้น **ยथा** ในกาลใด, **ตथा** ในกาลนั้น **กมฺมํ** อ.กรรม **มโนกมฺมํ** เป็นมโนกรรม **โหติ** ย่อมเป็น, **ตุ** ส่วนว่า **ทวารํ** อ.ทวาร **กายทวารํ** เป็น **กายทวาร (โหติ)** ย่อมเป็น ฯ **ปน** แต่ว่า **เจตนา** อ.เจตนา **เอตถ** (กายทวาริเก **มโนกมฺเม**) ในมโนกรรม อันเป็นไปทางกายทวารนี้ **อพฺโพหาริกา** เป็นอัพโพหาริก **(โหติ)** ย่อมเป็น ฯ

ก็ในกาลใด บุคคลมีจิตสหระตด้วยอภิขมา ยังองค์คือกายให้ไหว ทำกายกรรมมีการ จับด้วยมือเป็นต้น, มีจิตสหระตด้วยพยายาม ยังองค์คือกายให้ไหว ทำกายกรรม มีการถือท่อนไม้เป็นต้น, มีจิตสหระตด้วยมิจฉาทิฏฐิ ยังองค์คือกายให้ไหว ทำ กายกรรมมีการอภิวัตและการประณมมือต่อเทพเจ้าทั้งหลาย ด้วยการทำให้ไว้ในใจว่า ‘เทพเจ้าทั้งหลายมีพระชั้นธกุมารและพระศิวะเป็นต้น เป็นผู้ประเสริฐที่สุด’ และการ ประพรหมตั้งภูตเป็นต้น, ในกาลนั้น กรรมเป็นมโนกรรม, ส่วนทวาร เป็นกายทวาร. แต่ ว่าเจตนาในมโนกรรมที่เป็นไปทางกายทวารนี้ เป็นอัพโพหาริก.

.....

ยथा ปน อภิขมาสหคเตน วาจงฺคํ โจเปนฺโต อโห วต ยํ ปรสฺส ตํ มมสฺสาติ ปรวิตฺตูปกรณํ อภิขมายติ พยาปาทสหคเตน อิเม สตฺตา หณฺณนฺตุ วา วชฺฉนฺตุ วา มา วา อหฺสนฺติ วทติ มิจฉาทิฏฐิสหคเตน นตฺถิ ทินฺนนฺตฺวาทีนํ วทติ ตथा กมฺมํ มโนกมฺมํ ทวารนฺตุ วจิทฺวารํ ฯ เจตนา ปเนตถ อพฺโพหาริกา ฯ

ยथा ปน (ปุคฺคโล) อภิขมาสหคเตน (จิตฺเตน) วาจงฺคํ โจเปนฺโต ‘อโห วต ยํ (วตฺถุ) ปรสฺส (ปุคฺคลสฺส อตฺถิ), ตํ (วตฺถุ) มม อสฺสาติ ปรวิตฺตูปกรณํ อภิขมายติ, พยาปาทสหคเตน (จิตฺเตน วาจงฺคํ โจเปนฺโต) ‘อิเม สตฺตา หณฺณนฺตุ วา วชฺฉนฺตุ วา มา วา อหฺสนฺติ วทติ, มิจฉาทิฏฐิสหคเตน (จิตฺเตน วาจงฺคํ โจเปนฺโต) ‘นตฺถิ (ทายเกน) ทินฺนํ (ทานํ)’ อิติวาทินิ (วจนานิ) วทติ, ตथा กมฺมํ มโนกมฺมํ (โหติ), ทวารํ ตฺ วจิทฺวารํ (โหติ) ฯ เจตนา ปน เอตถ (วจิทฺวาริเก มโนกมฺเม) อพฺโพหาริกา (โหติ) ฯ

ปน ก็ (ปุคฺคโล) อ.บุคคล (จิตฺเตน) มีจิต อภิขมาสหคเตน อันสหระตแล้วด้วย อภิขมา **วาจงฺคํ** ยังองค์คือวาจา **โจเปนฺโต** ให้ไหวอยู่ **อภิขมายติ** ย่อมเพ่งเล็ง **ปรวิตฺตูปกรณํ** ซึ่งวัตถุเครื่องอุปกรณแก่ทรัพย์เป็นเครื่องปลื้มใจของบุคคลอื่น **อิติ**

ว่า ‘โอโห วัต โอหนอ ยัม (วัตถุ) อ.วัตถุใด **ปรสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส)** ของบุคคลอื่น (อตฺถิ) มีอยู่, ตัม (วัตถุ) อ.วัตถุนั้น **อสฺส** ฟังมี **มม** แก่เรา’ อิติ ดังนี้, (จิตฺเตน) มีจิต พยาปาทสหคเตน อันสหระคตแล้วด้วยพยาบาท (วาจํคํ) ยังองค์คือวาจา (โจเปหฺโต) ให้ไหวอยู่ วัตติ ย่อมกล่าว อิติ ว่า ‘อิมะ สตุตา อ.สฺตฺวี ท. เหล่านี้ หนฺนฺตุ วา จงเตือตร้อนหรือ **วชฺฌนฺตุ** วา หรือว่า จงถูกฆ่า มา วา อ.เหลส์ หรือว่าอย่าได้มีแล้ว’ อิติ ดังนี้, (จิตฺเตน) มีจิต มิจฉาภิภูจิสหคเตน อันสหระคตแล้ว ด้วยมิจฉาภิภูจิสฺส (วาจํคํ) ยังองค์คือวาจา (โจเปหฺโต) ให้ไหวอยู่ วัตติ ย่อมกล่าว (วจนานิ) ซึ่งคำ ท. อิติอาทีนึ เป็นตันว่า ‘(ทานํ) อ.ทาน (ทายเกน) ทินฺหนํ อันอันทายกให้แล้ว **นตฺถิ** ย่อมไม่มีผล’ อิติ ดังนี้ **ยทา** ในกาลใด, **ตทา** ในกาลนั้น **กมฺมํ** อ.กรรม **มโนกมฺมํ** เป็นมโนกรรม (โหติ) ย่อมเป็น, **ตฺส** ส่วนว่า **ทวารํ** อ.ทวาร **วจิทวารํ** เป็นวจิตวาร (โหติ) ย่อมเป็น ๗ **ปน** แต่ว่า **เจตนา** อ.เจตนา **เอตฺถ** (วจิตวาริเก **มโนกมฺเม**) ในมโนกรรม อันเป็นไปทางวจิตวารนี้ **อพฺโพหาริกา** เป็นอพโพหาริก (โหติ) ย่อมเป็น ๗

ก็ในกาลใด บุคคลมีจิตสหระคตด้วยอภิชฌมา ยังองค์คือวาจาให้ไหว ย่อมเพ่งวัตถุ อุปกรณแก่ทรัพย์เครื่องปลื้มใจของบุคคลอื่นว่า ‘โอหนอ ของๆ ของบุคคลอื่นใด มีอยู่, ของๆ บุคคลอื่นนั้น ฟังเป็นของเรา’ ดังนี้, มีจิตสหระคตด้วยพยาบาท ยังองค์คือวาจาให้ไหว ย่อมกล่าววว่า ‘ขอสฺตฺวีเหล่านี้ จงเตือตร้อน จงถูกฆ่า หรืออย่าได้มีแล้ว’ ดังนี้, มีจิตสหระคตด้วยมิจฉาภิภูจิสฺส ยังองค์คือวาจาให้ไหว ย่อมกล่าวคำเป็นตันว่า ‘ทานที่ทายกให้แล้ว ย่อมไม่มีผล’ ดังนี้, ในกาลนั้น กรรมเป็นมโนกรรม, ส่วนทวาร เป็นวจิตวาร. แต่ว่าเจตนา ในมโนกรรมที่เป็นไปทางวจิตวารนี้ เป็นอพโพหาริก.

.....

ยทา ปน กายงฺควาจฺจนานิ อโจเปตฺวา รโห นิสินฺโน อภิชฌมาพฺยาปาทมิจฉาภิภูจิสหคตจิตฺตานิ อุปฺปาเทติ ตทา กมฺมมฺปิ มโนกมฺมํ ทวารมฺปิ มโนทวารเมว ๗ อิมสฺมี ปน จาเน เจตนาปิ เจตนาสมฺปยุตฺตรมฺมาปิ มโนทวารเอเว สมฺภูจฺหนฺติ ๗ เอวํ อุกุสฺลํ มโนกมฺมํ ตีสุปิ ทวารेषฺสุ สมฺภูจฺจาตีติ อฏฺฐสาลินฺนโย ๗

ยทา ปน (ปฺคฺคฺโล) กายงฺควาจฺจนานิ อโจเปตฺวา รโห นิสินฺโน อภิชฌมาพฺยาปาทมิจฉาภิภูจิสหคตจิตฺตานิ อุปฺปาเทติ, ตทา กมฺมมฺปิ มโนกมฺมํ (โหติ), ทวารมฺปิ มโนทวารเมว (โหติ) ๗

อิมสุมิ ปน จาเน เจตนาปี เจตนาสมปยุตฺตธมฺมาปี มโนทวารเ เอว สมฺภูจฺหนฺติ ฯ เอว
 อุกุสลํ มโนกมฺมํ ตีสฺสุปี ทวารเรสุ สมฺภูจฺจาตีติ อฏฺฐสาลินีนโย ฯ (เปิดหน้า ๓๒๖)

ปน ก็ (บุคคล) อ.บุคคล กายงควาจฺจนฺนิ อโจเปตฺวา ไม่ย้งองค์คือกายและองค์
 คือวาจา ให้ไหวแล้ว **นิสินฺโน** นั่งแล้ว **รโห** ในที่ลับ **อภิขฺฌมาพฺยาปาทมิจฺจาทิฏฺฐิ-**
สหคตจิตฺตานิ ยังจิตอันสหคตแล้วด้วยอภิขฌมา พยาบาท และมีจนาจิฏฐิ ท.
อุปฺปาเทติ ย่อมให้เกิดขึ้น **ยทา** ในกาลใด, **ตทา** ในกาลนั้น **กมฺมมฺปิ** แม้ อ.กรรม
มโนกมฺมํ เป็นมโนกรรม (**โหติ**) ย่อมเป็น, **ทวารมฺปิ** แม้ อ.ทวาร **มโนทวารํ** เอว
 เป็นมโนทวารนั้นเทียว (**โหติ**) ย่อมเป็น ฯ **ปน ก็ เจตนาปี** อ.เจตนาปี **เจตนา-**
สมฺปยุตฺตธมฺมาปี อ.ธรรมอันสัมปยุตแล้วด้วยเจตนา ท. **กิตฺติ สมฺภูจฺหนฺติ** ย่อมตั้ง
 ขึ้น **มโนทวารเ เอว** ในมโนทวารนั้นเทียว **อิมสุมิ จาเน** ในที่นี้ ฯ **มโนกมฺมํ**
 อ.มโนกรรม **อุกุสลํ** อันเป็นอกุศล **สมฺภูจฺจาติ** ย่อมตั้งขึ้น **ทวารเรสุ** ในทวาร ท.
ตีสฺสุปี แม้สาม **เอว** ด้วยประการฉะนี้” **อิติ** ดังนี้ ฯ

ก็ในกาลใด บุคคลไม่ย้งองค์คือกายและองค์คือวาจาให้ไหวแล้ว นั่งในที่ลับ ทำจิตที่
 สหคตด้วยอภิขฌมา พยาบาท และมีจนาจิฏฐิให้เกิดขึ้น, ในกาลนั้น แม้กรรม ก็เป็น
 มโนกรรม, แม้ทวาร ก็เป็นมโนทวารนั้นแหละ. ก็ในที่นี้ เจตนาปี ธรรมที่สัมปยุตด้วย
 เจตนาปี ย่อมตั้งขึ้นในมโนทวารเท่านั้น. มโนกรรมที่เป็นอกุศล ย่อมตั้งขึ้นในทวาร
 แม้ทั้ง ๓ ด้วยประการฉะนี้”.

[๒๒๓] **ขนฺธสิวาทโย เสฏฺฐจฺาติ ขนฺธาติ** กุมารรา สิวาติ มหเสฺสฺสรา ฯ มิจฺจาทิฏฺฐิยา
 นิทฺสฺสนตฺถํ อิทํ วุตฺตฺนฺติ ทฏฺฐพฺพิ ฯ นตฺถิกิฏฺฐิอาทโยเอว หิ กมฺมปถปฺปตฺตา
 กมฺมฺนฺติ ฯ **เจตนา ปเนตฺถ** **อพฺโพหาริกาติ** กายทวารเ วจิทฺวารเ จ สมฺภูจฺิตาปี
 กายกมฺมํ วจีกมฺมฺนฺติ จ โวหารํ น ลภติ อภิขฺฌมาทิปฺปชานตฺตา ฯ **ติวิธา ภิกฺขเว**
มโนสญฺเจตนา **อุกุสลํ** **มโนกมฺมฺนฺติ** **ปน** **วจนฺโต** **สฺภาเวเนว** **สา** **มโนกมฺมํ** **น**
อภิขฺฌมาทิปฺกฺขิกาติ **อภิขฺฌมาทิปฺกฺขิกา** **วาติ** **น** **วุตฺตํ** ฯ **อิมสุมิ ปน จาเนติ**
 กายงควาจฺจนฺนิ อโจเปตฺวา จินฺตฺนกาเล **เจตนาปี** ฯ **ปน** **มโนทวารเ เอว**
สมฺภูจฺหนฺติ **ตสฺมา** **เจตนา** **อพฺโพหาริกา** **ว** **กถฺนฺหิ** **นตฺถิตฺติ** **อิทฺปิยา** **โยติ**
ตฏฺฐิกิ **กา** ฯ

“**ขนฺธสิวาทโย เสฏฺฐจาติ** (เอตถ ปททวเย วินิจฺฉโย ปณฺหิตฺเตน เวทิตฺตฺวโป) ๕ **ขนฺธาติ** กุมารา, สิวาติ มหฺเสสฺสรฯ (ปณฺหิตฺเตน ‘อฏฺฐกถาจรียเณ) มิจฺฉาทิกฺกุจฺฉิยา นิสฺสสนตฺถํ อิทํ ‘(ขนฺธาทโย เสฏฺฐจาติ ปททวโย) วุตฺตนฺติ (สนฺนิฏฺฐาณํ) ทฏฺฐพฺพํ ๕ นตฺถิกทิกฺกุจฺฉิอาทโยเอว (ติวฺธา ทิกฺกุจฺฉิตา) ทิ กมฺมปถปฺปตฺตา กมฺมนฺติ ๕ ‘**เจตนา ปเนตฺถ อพฺโพหาริกาติ** (ปทานํ) ‘(เจตนา) กายทวฺวาเร (จ) วจฺีทวฺวาเร จ สมฺภูจฺิตาปี ‘กายกมฺมํ’ (อิตฺติ จ) ‘วจฺีกมฺมนฺติ จ โวหารํ น ลภติ (ตฺสฺสา เจตนา) อภิชฺฉมาทิปฺปชานตฺตา’ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ ‘**ติวฺธา ภิกฺขเว มโนสฺสยเจตนา อกฺุสฺสํ มโนกมฺมํ (โหติ)**’ อิตฺติ ปน วจฺนโต สภาเวณ เอว สฯ (เจตนา) มโนกมฺมํ (โหติ), (สฯ เจตนา) น อภิชฺฉมาทิปฺกฺขิกา (โหติ) อิตฺติ (อฏฺฐกถาจรียเณ) ‘อภิชฺฉมาทิปฺกฺขิกา วาติ (วจฺน) น วุตฺตํ ๕ ‘**อิมสฺสํ ปน จาเนติ** (ปททวฺยสฺส) ‘กายงฺควาจฺงคานิ อโจเปตฺวา จินฺตนาเล เจตนาปี (เจตนาสมฺปยุตฺตรมฺมาปี) มโนทวฺวาเร เอว สมฺภูจฺหนฺติ, ตฺสฺมา เจตนา) อพฺโพหาริกาโว กถํ ทิ (ภวิสฺสติ), ‘นตฺถิตฺติ อธิปฺปาโย’ (อิตฺติ อตฺโถ)” อิตฺติ ตฏฺฐฎฺฎีกา ๕

ตฏฺฐฎฺฎีกา อ.ฎฺฎีกาแห่งอรรถกถาอัฐฐสาลินี้นั้น อิตฺติ ว่า “(วินิจฉโย) อ.การวินิจฉัย (เอตถ ปททวเย) ในหมวดสองแห่งบทนี้ **‘ขนฺธสิวาทโย เสฏฺฐจาติ** ว่า ‘**ขนฺธสิวาทโย เสฏฺฐจา**’ ดังนี้ (ปณฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต (เวทิตตฺวโป) ฟังทราบ ๕ กุมารา อ.เทพกุมาร ท. **ขนฺธาติ** ชื่อว่าชั้นระ, **มฺหฺเสสฺสรฯ** อ.พระผู้เป็นเจ้าของใหญ่ ท. **สิวาติ** ชื่อว่า สิวะ ๕ (สนฺนิฏฺฐาณํ) อ.ข้อสันนิษฐาน อิตฺติ ว่า ‘**อิทํ ‘(ขนฺธาทโย เสฏฺฐจาติ ปททวโย)** อ.หมวดสองแห่งบทว่า ‘**ขนฺธาทโย เสฏฺฐจา**’ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจรียเณ) อันพระอรรถกถาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **นิตฺสสนตฺถํ** เพื่ออันแสดง **มิจฺฉาทิกฺกุจฺฉิยา** ซึ่งมิจฉาทิกฺกุจฺฉิ’ อิตฺติ ดังนี้ (ปณฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต **ทฏฺฐพฺพํ** ฟังเห็น ๕ ทิ จจริงอยู่ **นตฺถิกทิกฺกุจฺฉิอาทโยเอว (ติวฺธา ทิกฺกุจฺฉิตา)** อ.ทิกฺกุจฺฉิ ท. อันมีอย่าง ๓ มีนตฺถิกทิกฺกุจฺฉิเป็นต้นนั้นเที่ยว **กมฺมปถปฺปตฺตา** ถึงแล้วซึ่งกรรมบถ **กมฺมนฺติ** ชื่อว่ากรรม ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘(เจตนา) อ.เจตนา **สมฺภูจฺิตาปี** แม้ตั้งขึ้นแล้ว **กายทวฺวาเร** ในกายทวาร (จ) ด้วย **วจฺีทวฺวาเร** ในวจีทวาร จ ด้วย **น ลภติ** ย่อมไม่ได้ **โวหารํ** ซึ่งโวหาร ‘**กายกมฺมนฺติ (จ) ว่า ‘กายกรรม’** ดังนี้ด้วย **‘วจฺีกมฺมนฺติ จ ว่า ‘วจฺีกรรม’** ดังนี้ด้วย (ตฺสฺสา เจตนา) **อภิชฺฉมาทิปฺปชานตฺตา** เพราะความที่ แห่งเจตนา นั้น เป็นสภาพมีอกุศล ธรรมมีอภิฉมาเป็นต้นเป็นประธาน’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทานํ) แห่งบท ท. ‘**เจตนา ปเนตฺถ อพฺโพหาริกาติ** ว่า ‘**เจตนา ปเนตฺถ อพฺโพหาริกา**’ ดังนี้ ๕ **ปน** ก็ **สฯ (เจตนา)** อ.เจตนา นั้น **มโนกมฺมํ** เป็นมโนกรรม (โหติ) ย่อมเป็น **สภาเวณ เอว** โดยสภาพนั้นเที่ยว

วจนโต เพราะพระดำรัส อิติ ว่า ‘ภิกษุเว ดูก่อนภิกษุ ท. มโนสญเจตนา อ.มโนสญเจตนา ติวริธา อันมีอย่าง ๓ มโนกรรม เป็นมโนกรรม อุกุศล อันเป็นอกุศล (โหติ) ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้, (สา เจตนา) อ.เจตนา นั้น อภิขฌาติปฏิกขา เป็นสภาพเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งอกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้น (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อิติ เพราะเหตุ นั้น (วจน) อ.คำ ‘อภิขฌาติปฏิกขา วาติ ว่า ‘อภิขฌาติปฏิกขา วา’ ดังนี้ (อฏฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตตัม กล่าวแล้ว น หามิได้ ฯ (อตฺโต) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘เจตนาปี อ.เจตนา ก็ดี (เจตนาสมฺปยุตฺตมฺมาปี) อ.ธรรมอันสัมปยุตแล้ว ด้วยเจตนา ท. ก็ดี สมฺมูจฺหนฺติ ย่อมตั้งขึ้นพร้อม มโนทวารเ เอว นโมโนทวารนํ เทียว กายงฺควาจฺงคานิ อโจเปตฺวา จินฺตฺนกาเล ในกาลเป็นที่ ไม่ยังองค์คือกาย และองค์คือวาจาให้ไหวแล้วคิด, ตสฺมา เพราะเหตุ นั้น เจตนาย อพฺโพหาริกภาโว อ.ความที่ แห่งเจตนา เป็นอัพโพหาริก (ภวิสฺสตี) จักมี กถิ หิ อย่างไรเล่า, อธิปฺปาโย อ.อธิบาย อิติ ว่า ‘นตฺถิ ย่อมไม่มี’ อิติ ดังนี้’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทฺทวยสฺส) แห่งหมวด สองแห่งบท ‘อิมสฺมี ปน จาเนติ ว่า ‘อิมสฺมี ปน จาเน’ ดังนี้’ อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาแห่งอรรถกถาอัฐฐสาลินีนั้นว่า “บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในสองบทว่า ‘ขนฺธธาปโย เสฏฺฐา’ ดังนี้. เทพกุมารทั้งหลาย ชื่อว่าชั้นระ, พระเป็นเจ้าผู้เป็นใหญ่ ชื่อว่าคิระ. พึงทราบข้อสันนิษฐานว่า ‘พระอรรถกถาจารย์ กล่าวสองบทว่า ‘ขนฺธสิวาทโย เสฏฺฐา’ นี้ ก็เพื่อชี้แจงมิจฉาทิฎฐิ. ที่จริง ทิฎฐิ ๓ อย่าง มีนตฺถิกทิฎฐิเป็นต้นนี้เอง ที่ถึงความ เป็นกรรมบถ ชื่อว่ากรรม. หลายบทว่า ‘เจตนา ปเนตฺถ อพฺโพหาริกา’ ความว่า เจตนา แม้ตั้งขึ้นในกายทวารและวจีทวาร ก็ไม่ได้ไวยหารว่ากายกรรมและวจีกรรม เพราะเจตนา นั้น มีอกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้นเป็นประธาน. ก็เจตนา นั้น โดยสภาพ นั้นแหละ เป็นมโนกรรม เพราะบาลีว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย มโนสญเจตนา ๓ อย่าง เป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล’ ดังนี้, เจตนา นั้น หาเป็นฝักฝ่ายแห่งอกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้นไม่ เพราะเหตุ นั้น พระอรรถกถาจารย์จึงมิได้กล่าวไว้ว่า ‘อภิขฌาติปฏิกขา วา’ ดังนี้. สองบทว่า ‘อิมสฺมี ปน จาเน’ ความว่า ในเวลาที่ ไม่ยังองค์คือกายและองค์คือวาจาให้ไหวแล้วคิด เจตนา ก็ดี ธรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา ก็ดี ย่อมตั้งขึ้นในมโนทวาร อย่างเดียว เพราะฉะนั้น ความที่เจตนาเป็นอัพโพหาริก จักมีได้ อย่างไรเล่า ? อธิบายว่า ‘ย่อมไม่มี’.

[๒๒๔] สุกตฺตํคคตํสํ อูปฺปชฺชนํ สุกตํทูกกฏกมมโต น โหติ ขนฺธสฺสวาทํหิ ปน โหตํตีติ
 คเหตุว นตฺถิ ทินฺนหนฺตํอิทํทินา ปรามสนฺตสฺส วเสน มิจฺฉาทิฏฺฐิ ๗เปย
 ปริภุญฺหาทํหิ กโรตํตีติ วุตฺตนฺติ วทนฺติ ๗ อภิขุมาทํปฺปธานตฺตาทิ เอเตน
 วิชฺชมาเนสุปี อภิขุมาพฺยาปาทาทํสํ ยทา กายวจิทฺวาเรสุ เจตนา พลวตี โหติ น
 ตถา อิตเร ตทา ปธานภาวโต เจตนา กายกมฺมํ วจิกมฺมนฺติ จ โวหารํ ลภติ ๗ โส
 จ โข ปนสฺสา ปธานภาโว ปาณาติปาตาทิสิทฺฐิยา วิญญาติ ๗ ยทา ปน เตสุเยว
 ทฺวาเรสุ อภิขุมาทโย พลวฺนโต โหนฺติ น ตถา เจตนา ตทา ตตฺถ วิชฺชมานาปี
 เจตนา อูปฺปธานภาวโต กายกมฺมํ วจิกมฺมนฺติ จ โวหารํ น ลภติ ๗ อภิขุมาทโย
 ปน ปธานภาวโต สติปี กายงฺคฺวาจงฺคฺโจปนํ สกน อวตฺถาเนเนว มโนกมฺมนฺเตว
 วุจฺจนฺตํตีติ ทสฺเสติ ๗ ยทิ อภิขุมาทํปฺปธานา เจตนา เอวํ สติ อภิขุมาทโย
 เจตฺถ กมฺมํ น เจตนา อภิขุมาทํปฺกฺชิกา วา สว สียาติ อนุโยคํ มนสิกตฺวา
 อาห ติวฺธา ภิกฺขเวตีอาทํ ๗ เจตนาปี ๗เปย มโนทฺวาเร เอว สมฺภูจฺจนฺตํตีติ อิหํ
 มโนทฺวาเร เจตนาย อภิขุมาทํหิ มโนกมฺมภาเว นินฺพิเสสภาวทสฺสนนฺติ กตฺวา
 เจตนาย ๗เปย อธิปฺปาโยติ อาห ๗ เจตนา เจตนา กมฺมํ อภิขุมาทโย เจตนา-
 สมฺปยุตฺตกมฺมนฺติ เอตฺตกเมว หิ เอตฺถ วิเสสํตีติ ๗ เอตฺถ จ เจตนาย กายวจิกมฺม-
 ภาโว สียาติ อาสงฺกาย อภาวโต มโนทฺวาเร อกฺุสลาภวจิกมฺมานํ อนุปฺปตฺติโต จ
 อพฺโพหาริกาติ น วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ตทฺถนฺทีกา ๗

(เกจิ อัจจริยา) “สุกตฺตํคคตํสํ อูปฺปชฺชนํ สุกตํทูกกฏกมมโต น โหติ, ขนฺธสฺสวาทํหิ (เทเวหิ)
 ปน โหตํตีติ คเหตุว ‘นตฺถิ (ทายเกน) ทินฺน (ทานํ)’ อิตฺติอาทํทินา (นเยน) ปรามสนฺตสฺส
 (ปฺคคฺลสฺส) วเสน (อฏฺฐกถาจฺริเยน) ‘(ปฺคคฺโล) มิจฺฉาทิฏฺฐิสหคเตน (จิตฺเตน กายงฺคํ โจปนฺโต)
 ‘ขนฺธสฺสวาทโย (เทวา) เสฏฺฐา (โหนฺติ)’ อิติ (มนสิกาเรน) เตสํ (เทวานํ) อภิวาทนอญฺชลิ-
 กมฺมฏฺฐตฺตํปฺปชฺชนํทํทํหิ (กายกมฺมานิ) กโรตํตีติ (วจนํ) วุตฺตนฺติ วทนฺติ ๗ (ฐีกาจฺริโย)
 ‘อภิขุมาทํปฺปธานตฺตาทิ เอเตน (ปเทน) วิชฺชมาเนสุปี อภิขุมาพฺยาปาทาทํสํ (อกฺุสลาภเมเส)
 ยทา กายวจิทฺวาเรสุ เจตนา พลวตี โหติ, น ตถา อิตเร (อภิขุมาพฺยาปาทาทโย) อกฺุสลาภมา
 พลวฺนโต โหนฺติ), ตทา (ตสฺสา เจตนาย) ปธานภาวโต เจตนา ‘กายกมฺมํ’ (อิตฺติ จ) ‘วจิกมฺมนฺติ จ
 โวหารํ ลภติ ๗ โส จ โข ปน อสฺสา (เจตนาย) ปธานภาโว ปาณาติปาตาทิสิทฺฐิยา วิญญาติ ๗
 ยทา ปน เตสุ เอว ทฺวาเรสุ อภิขุมาทโย (อกฺุสลาภมา) พลวฺนโต โหนฺติ, น ตถา เจตนา (พลวตี
 โหติ), ตทา ตตฺถ (ทฺวาเรสุ) วิชฺชมานาปี เจตนา (ตสฺสา เจตนาย) อูปฺปธานภาวโต ‘กายกมฺมํ’

(อิตติ จ) ‘วัจจิมมุนฺติ จ โวหารํ น ลภติ ฯ (ปณฺฑิตฺเตน) อภิขฌาทย (อกุสฺสธมฺมา) ปน (เตสํ อภิขฌาทีนํ อกุสฺสธมฺมานํ) ปธานภาวโต สติปิ กายงฺคฺวาจฺงคฺโจบเน สเกน อวตฺถาเนน เอว ‘มโนกมฺมุนฺติ เอว วุจฺจุนฺตีติ ทสฺเสติ ฯ (ภฺทิกาจริโย) ‘ยถิ อภิขฌาติปฺปธานา เจตนา เอว (ภาเว) สติ อภิขฌาทย (อกุสฺสธมฺมา) จ เอตฺถ (ทฺวาเรสุ) กมฺมํ (โหติ), น เจตนา (กมฺมํ โหติ), อภิขฌาติปฺกฺขิกา วา सा (เจตนา) ลียาติ อนฺโยคํ มนฺสิกฺตฺวา อาห ‘**ติวิธา ภิกฺขเวติ-** อาที (ปาจ) ฯ (ภฺทิกาจริโย) ‘เจตนาปิ เจตนาสมฺปยุตฺตธมฺมาปิ มโนทฺวาเร เอว สมฺภูจฺหนฺตีติ อิทํ (วจน) มโนทฺวาเร เจตนา ย อภิขฌาทีหิ (อกุสฺสธมฺเมหิ) มโนกมฺมภาเว นิพฺพิเสสฺสา- ทสฺสนํ (โหติ)’ อิตติ (อริปฺปาย) กตฺวา ‘เจตนา ย (อพุโพหาริกภาโว) กถํ หิ (ภวิสฺสตี), ‘นตฺถีติ อริปฺปายติ อาห ฯ ‘เจตนา เจตนา กมฺมํ (โหติ), อภิขฌาทย (อกุสฺสธมฺมา) เจตนาสมฺปยุตฺตกมฺมํ (โหติ)’ อิตติ เอตฺถกํ เอว (วจน) หิ เอตฺถ (เจตนา ย มโนกมฺมภาเว) วิเสโส (โหติ) อิตติ ฯ (ปณฺฑิตฺเตน) เอตฺถ (เจตนา ย มโนกมฺมภาเว) จ ‘เจตนา ย กายวัจจิมฺมภาโว ลียาติ อาสฺงฺกาย อภาวโต จ มโนทฺวาเร อกุสฺสกา ยวัจจิมฺมานํ อนฺุปฺปตฺติโต จ (ภฺทิกาจริเยน) ‘อพุโพหาริกาติ (วจน) น วุตฺตุนฺติ (สนฺนิฏฺฐาน) ทฏฺฐพฺพนฺติ ตทฺนุฏฺฐิกา ฯ

ตทฺนุฏฺฐิกา อ.อนุฏฺฐิกาแห่งอรรถกถาอัฐฐสาลินีนั้น อิตติ ว่า “**(เกจิ อัจริยา)** อ.อาจารย์ ท. บางพวก **วทฺนฺติ** ย่อมกล่าว อิตติ ว่า ‘**(วจน)** อ.คำ อิตติ ว่า ‘**(บุคคล)** อ.บุคคล **(จิตฺเตน)** มีจิต มีจฺฉาทิฏฺฐิสหคฺเตน อันสหคฺตแล้วด้วยมีจฺฉาทิฏฺฐิ **(กายงฺค)** ยังองค์คือกาย **(โงเปเนโต)** ให้ไหวอยู่ **กโรติ** ย่อมกระทำ **(กายกมฺมานิ)** ซึ่งกายกรรม ท. **‘ขนฺธสิวาทโย (เทวา) เสฏฺฐา (โหนฺติ)’** อิตติ **(มนสิกาเรน) เตสํ (เทวานํ)** อภิวาทนอณฺุชฺลิกมฺมฺภูตฺปิฏกปริภณฺุฑาทีหิ มีการกราบไหว้ การทำซึ่งอณฺุชฺลี ต่อเทพเจ้าท. เหล่านั้นด้วยมนสิการว่า ‘อ.เทพเจ้าท. มีพระขันธกุมารและพระศิวะเป็นต้น เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ย่อมเป็น’ ดังนี้ และการประพรมตั้งภูตเป็นต้น’ อิตติ ดังนี้ **(อฏฺฐ- กถาจริเยน)** อันพระอรรถกถาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **วเสน** ด้วยสามารถ **(บุคคลสฺส)** แห่งบุคคล **‘สฺคฺติทฺคฺคฺตีสฺส อุปฺปชฺชนํ สฺกตทฺกฺกฏกมฺมโต น โหติ, ขนฺธสิวาทีหิ (เทเวหิ) ปน โหตีติ คเหตุวา ‘นตฺถิ (ทายเกน) ทินฺนํ (ทานํ)’** อิตติอาทีนา **(นเยน) ปรามสนฺตสฺส** ผู้ถือว่า ‘อ.การเกิดขึ้น ในสฺคฺติและทฺคฺติ ท. ย่อมไม่มี เพราะกรรมที่บุคคลกระทำดีแล้วและกระทำชั่วแล้ว, แต่ว่า ย่อมมี เพราะเทพเจ้า ท. มีพระขันธกุมารและพระศิวะเป็นต้น’ ดังนี้ แล้วจึงยึดถืออยู่ โดยนัยเป็นต้นว่า ‘อ.ทาน อันอัน ทายก ให้แล้ว ย่อมไม่มีผล’ ดังนี้” อิตติ ดังนี้ ฯ **(ภฺทิกาจริโย)** อ.พระภฺทิกาจารย์ **ทสฺเสติ**

ย่อมแสดง อิติ ว่า ‘อภิขุฌาพฺยาปาทาทีสุ (อกุสลธมฺเมสุ) ครั้นเมื่ออกุสลธรรม ท. มีอภิขุฌาและพยาบาทเป็นต้น วิชฺขมาเนสุปี แม้มืออยู่, เจตนา อ.เจตนา กายวจิ- ทฺวาเรสุ ในกายทวารและวจิตฺตทวาร ท. พลวดี เป็นสภาพมีกำลัง โหติ ย่อมเป็น, อิตฺเร (อภิขุฌาพฺยาปาทาทยิ อกุสลธมฺมา) อ.อกุสลธรรม ท. มีอภิขุฌาและพยาบาท เป็นต้น นอกนี้ (พลวทุโต) เป็นสภาพมีกำลัง (โหนติ) ย่อมเป็น ตถา เหมือนอย่าง นั้น น หามิได้ ยทา ในกาลใด, ตทา ในกาลนั้น เจตนา อ.เจตนา ลกฺติ ย่อมได้ โวหาริ ซึ่งโวหาร ‘กายกมฺมหนฺติ (จ) ว่า ‘กายกรรม’ ดังนี้ด้วย ‘วจิกมฺมหนฺติ จ ว่า ‘วจิกรรม’ ดังนี้ด้วย (ตฺสฺสา เจตนาฯ) ปธานภาวโต เพราะความที่ แห่งเจตนา นั้น เป็นประธาน ฯ จ ปน ก็แล โส โข อฺสฺสา (เจตนาฯ) ปธานภาโว อ.ความที่ แห่ง เจตนา นั้น เป็นประธานนั้นแล วิญฺญาตฺติ ย่อมถูกรู้ ปาณาติปาตาทิสฺสิทฺติยา เพราะ ความสำเร็จแห่งกายกรรมและวจิกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น ฯ ปน ก็ อภิขุฌาทยิ (อกุสลธมฺมา) อ.อกุสลธรรม ท. มีอภิขุฌาเป็นต้น เตสุ เอว ทฺวาเรสุ ในทวาร ท. เหล่า นั้น นั้น เทียว พลวทุโต เป็นสภาพมีกำลัง โหนติ ย่อมเป็น, เจตนา อ.เจตนา (พลวดี) เป็นสภาพมีกำลัง (โหติ) ย่อมเป็น ตถา เหมือนอย่างนั้น น หามิได้ ยทา ในกาลใด, ตทา ในกาลนั้น เจตนา อ.เจตนา วิชฺขมานาปี แม้มืออยู่ ตตฺถ (ทฺวาเรสุ) ในทวาร ท. เหล่า นั้น น ลกฺติ ย่อมไม่ได้ โวหาริ ซึ่งโวหาร ‘กายกมฺมหนฺติ (จ) ว่า ‘กายกรรม’ ดังนี้ด้วย ‘วจิกมฺมหนฺติ จ ว่า ‘วจิกรรม’ ดังนี้ด้วย (ตฺสฺสา เจตนาฯ) อปฺปธานภาวโต เพราะความที่ แห่งเจตนา นั้น ไม่เป็นประธาน ฯ ปน ส่วนว่า อภิขุฌาทยิ (อกุสลธมฺมา) อ.อกุสลธรรม ท. มีอภิขุฌาเป็นต้น กายงฺคฺวาจฺงค- โจบฺเพ ครั้นเมื่อการยังองค์คือกายและองค์คือวาจาให้ไหว สติปิ แม้มืออยู่ (ปญฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต วุจฺจหนฺติ ย่อมเรียก ‘มโนกมฺมหนฺติ เอว ว่า ‘เป็นมโนกรรม’ ดังนี้ นั้น เทียว อวตฺตฺถาเนน เอว ตามการกำหนด สเกน อันเป็นของตนนั้น เทียว (เตสฺ อภิขุฌาทีนํ อกุสลธมฺมานํ) ปธานภาวโต เพราะความที่ แห่งอกุสลธรรม ท. มีอภิขุฌาเป็นต้น เหล่า นั้น เป็นประธาน’ อิติ ดังนี้ เอเตน (ปเตน) ด้วยบทนี้ ‘อภิขุฌาทีปฺปธานตฺตฺตาติ ว่า ‘อภิขุฌาทีปฺปธานตฺตฺตา’ ดังนี้ ฯ (ภฺทิกาจฺริโย) อ.พระภฺทิกาจฺริย มนสิกฺตฺวา กระทำ แล้วในใจ อนุโยคฺ ซึ่งคำชักถาม อิติ ว่า ‘ยทิ ฝิว่า เจตนา อ.เจตนา อภิขุฌาทีปฺ- ปฺปธานา มีอกุสลธรรมมีอภิขุฌาเป็นต้นเป็นประธานไซ้, เอว (ภาเว) ครั้นเมื่อความ เป็นอย่างนั้น สติ มีอยู่, จ ก็ อภิขุฌาทยิ (อกุสลธมฺมา) อ.อกุสลธรรม ท. มี

อภิขฌมาเป็นตัน **เอตถ (ทวารเรสุ)** ในทวาร ท. เหล่านี้ **กมุํ** เป็นกรรม (โหติ) ย่อมเป็น, **เจตนา** อ.เจตนา (**กมุํ**) เป็นกรรม (โหติ) ย่อมเป็น **น** หามีได้, **สา (เจตนา)** อ.เจตนา นั้น **อภิขฌมาทิกุชิกา** เป็นสภาพเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งอกุศลธรรมมีอภิขฌมาเป็นตัน **สียา** ฟังเป็น **วา หรือ ?** **อิติ** ดังนี้ **อาห** กล่าวแล้ว (**ปาจํ**) ซึ่งปาฐะ **‘ติวิธากิขเวตืออาทึ** เป็นต้นว่า **‘ติวิธากิขเว**’ ดังนี้ ๙ (**ฎีกาจารย์**) อ.พระฎีกาจารย์ **กตฺวา** กระทำแล้ว (**อริปะบายํ**) ซึ่งคำอธิบาย **อิติ** ว่า **‘อิทํ (วจนํ)** อ.คำนี้ **อิติ** ว่า **‘เจตนาปิ อ.เจตนา ก็ดี เจตนาสมุပ္ยุตฺตธมฺมาปิ** อ.ธรรมอันสัมปยุตแล้วด้วย **เจตนา** ท. ก็ดี **สมุฏฺฐนฺหติ** ย่อมตั้งขึ้น **มโนทฺวาเร** **เอว** ในมโนทวารนั้นเทียว’ **อิติ** ดังนี้ **มโนทฺวาเร** **เจตนา** **อภิขฌมาทึ** (**อกุสฺลธมฺเมทึ**) **มโนกมุํ** **ภาเว** **นิพฺพิเสส-** **ภาวทสฺสนํ** เป็นคำแสดงซึ่งความที่ แห่งเจตนา ในมโนทวาร กับด้วยอกุศลธรรม ท. มีอภิขฌมาเป็นตัน มีความแปลกกันออกแล้ว ในความเป็นแห่งมโนกรรม (โหติ) ย่อมเป็น’ **อิติ** ดังนี้ **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า **‘เจตนา** (**อพุโพหาริกภาโว**) อ.ความที่ แห่งเจตนา เป็นอพุโพหาริก (**ภวิสฺสติ**) **จักมี** **กถํ** **หิ** อย่างไรเล่า ?, **อริปะบาย** อ.อธิบาย **อิติ** ว่า **‘นตฺถิ** ย่อมไม่มี’ **อิติ** ดังนี้’ **อิติ** ดังนี้ ๙ **หิ** จจริงอยู่ **เอตฺตํ** **เอว (วจนํ)** อ.คำ อันมีประมาณเพียงนี้เท่านั้นเทียว **อิติ** ว่า **‘เจตนา** อ.เจตนา **เจตนา** **กมุํ** เป็นเจตนากรรม (โหติ) ย่อมเป็น, **อภิขฌมาทโย (อกุสฺลธมฺมา)** อ.อกุศลธรรม ท. มีอภิขฌมาเป็นตัน **เจตนาสมุပ္ยุตฺตกมุํ** เป็นกรรมอันสัมปยุตแล้วด้วยเจตนา (โหติ) ย่อมเป็น’ **อิติ** ดังนี้ **วิเสโส** เป็นความแปลกกัน **เอตฺถ (เจตนา** **มโนกมุํ** **ภาเว)** ในความที่ แห่งเจตนา เป็นมโนกรรมนี้ (โหติ) ย่อมเป็น **อิติ** ดังนี้แล ๙ **จ ก็ (สนฺหิฎฺฐจํา)** อ.ข้อสันนิษฐาน **อิติ** ว่า **“(วจนํ)** อ.คำ **อิติ** ว่า **‘อพุโพหาริกา** เป็นอพุโพหาริก’ **อิติ** ดังนี้ (**ฎีกาจารย์**) **อันพระฎีกาจารย์** **น** **วุดฺตํ** ไม่กล่าวแล้ว **อภาวโต** เพราะความไม่มี **อาสฺงฺกาย** แห่งความสงสัย **อิติ** ว่า **‘เจตนา** **กายวจึกมุํ** **ภาโว** อ.ความที่ แห่งเจตนา เป็นกายกรรมและวจีกรรม **สียา** ฟังมี’ **อิติ** ดังนี้ (จ) ด้วย **อนุปฺตติโต** เพราะการไม่เกิดขึ้น **อกุสฺลกายวจึกมุํ** **แห่งกายกรรมและวจีกรรมอันเป็นอกุศล** ท. **มโนทฺวาเร** **ในมโนทวาร** **จ** ด้วย’ **อิติ** ดังนี้ (**ปณฺฑิตเณ**) **อันบัณฑิต** **ทฎฺฐพฺทํ** ฟังเห็น **เอตฺถ (เจตนา** **มโนกมุํ** **ภาเว)** ในความที่ แห่งเจตนา เป็นมโนกรรมนี้’ **อิติ** ดังนี้ ๙

อนุฎีกาแห่งอรรถกถาอัฐฐสาลินีนั้นว่า “อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ‘พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า ‘บุคคลมีจิตสหระตด้วยมิจฉาทิฎฐิ ยังองค์คือกายให้ไหว ทำกายกรรมมีอภิวัตและอัญชลีต่อเทพเจ้าทั้งหลาย ด้วยทำให้ในใจว่า ‘เทพเจ้าทั้งหลาย มีชั้นธกุมารและพระศิวะเป็นต้น ประเสริฐที่สุด’ ดังนี้ และการประพรมตั้งภูตเป็นต้น’ ดังนี้ ด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้ถือว่า ‘การเกิดขึ้นในสุดติและทุกติทั้งหลาย ย่อมไม่มี เพราะกรรมที่ทำได้และทำชั่ว, แต่ย่อมมีได้เพราะเทพเจ้าทั้งหลายมีชั้นธกุมารและพระศิวะเป็นต้น’ ดังนี้แล้ว ยึดถือ โดยนัยเป็นต้นว่า ‘ทานที่ทายกให้แล้ว ย่อมไม่มีผล’ ดังนี้ ด้วยบทว่า ‘**อภิขมาทิปปธานตฺตา**’ นี้ พระฎีกาจารย์แสดงว่า ‘แม้เมื่ออกุศลธรรมมีอภิขมาและพยาบาทเป็นต้นมีอยู่, ในกาลใด เจตนาในกายทวารและวจีทวาร ย่อมมีกำลัง อกุศลธรรมมีอภิขมาและพยาบาทเป็นต้นนอกนี้ หามีกำลังอย่างนั้นไม่, ในกาลนั้น เจตนาย่อมได้ไวยาหารว่ากายกรรมและวจีกรรม เพราะเจตนาเป็นประธาน. ก็แลความที่เจตนาเป็นประธานนั้นแล ย่อมรู้กันได้ เพราะความสำเร็จแห่งกายกรรมและวจีกรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น. ก็ในกาลใด อกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้นในทวารเหล่านั้นนั้นแล ย่อมมีกำลัง, เจตนาหามีกำลังไม่, ในกาลนั้น เจตนาแม้มีอยู่ในทวารเหล่านั้น ก็ไม่ได้ไวยาหารว่ากายกรรมและวจีกรรม เพราะว่าเจตนาไม่มีได้เป็นประธาน. ส่วนอกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้น ถึงเมื่อมีการยังองค์คือกายและองค์คือวาจาให้ไหว ทานก็เรียกว่ามโนกรรมอยู่นั้นเอง ตามลักษณะกำหนดของตนเองนั้นแหละ เพราะตนเป็นประธาน’. พระฎีกาจารย์ใส่ใจคำซักถามว่า ‘ผิวว่า เจตนามีอกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้นเป็นประธานไซ้, ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น อกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้น ในทวารเหล่านั้นก็เป็นกรรม, ไม่ใช่เจตนา, เจตนา นั้น ฟังเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งอกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้นหรือ ?’ ดังนี้ จึงกล่าวปาฐะว่า ‘**ติวิธา ภิกฺขเว**’ ดังนี้เป็นต้น. เพราะอธิบายว่า ‘คำว่า ‘เจตนาที่ดี ธรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนาที่ดี ย่อมตั้งขึ้นใหม่ในทวารอย่างเดียว’ นี้ แสดงความที่เจตนาใหม่ในทวารกับอกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้น ไม่แปลกกัน ในความเป็นมโนกรรม’ ดังนี้ พระฎีกาจารย์ จึงกล่าวว่า ‘ความที่เจตนาเป็นอัปปหาริก จักมีได้อย่างไรเล่า ? อธิบายว่า ‘ย่อมไม่มี’. จริยังอยู่ คำเพียงเท่านี้ว่า ‘เจตนา เป็นเจตนากรรม, อกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้น เป็นกรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา’ ดังนี้เป็นต้น ที่แปลกกันในความที่เจตนาเป็นมโนกรรมนี้. แต่ว่า ในความที่เจตนาเป็นมโนกรรมนี้ ฟังเห็นข้อสันนิษฐานว่า ‘พระฎีกาจารย์ไม่กล่าวว่า เป็นอัปป-

หาริก เพราะไม่มีความสงสัยว่า ‘ความที่เจตนาเป็นกายกรรมและวจีกรรม ฟังมีได้ และเพราะกายกรรมและวจีกรรมเป็นอกุศล ไม่เกิดขึ้นได้ในมโนทวาร’.

.....
มโนกรรมกถา ฯ

มโนกรรมกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งมโนกรรม (**นิฏฐิตา**) จบแล้ว ฯ
จบเรื่องมโนกรรมกถา.

.....
[๒๒๕] อิทานิ มโนกรรมกถายมาคตมิจฉาภิภูจียา โกสลุตตถุ อภิริยวาทาที วุจเจเต ฯ

(มยา) อิทานิ มโนกรรมกถาย อาคตมิจฉาภิภูจียา โกสลุตตถุ อภิริยวาทาที (ติวิโร วาโท) วุจเจเต ฯ

(วาโท) อ.วาทะ (ติวิโร) อันมีอย่าง ๓ อภิริยวาทาที มีอภิริยวาทะเป็นต้น (มยา) อันข้าพเจ้า วุจเจเต จะกล่าว โกสลุตตถุ เพื่อความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาด อาคต-มิจฉาภิภูจียา ในมิจฉาภิภูจียอันมาแล้ว **มโนกรรมกถาย** ในวาจาเป็นเครื่องกล่าว ซึ่งมโนกรรม **อิทานิ** ในกาลนี้ ฯ

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าววาทะ ๓ อย่าง มีอภิริยวาทะเป็นต้น เพื่อความเป็นผู้ฉลาด ในมิจฉาภิภูจียที่มากถาว่าด้วยมโนกรรม.

.....
ตตถ “กรโต โข การยโต ฉินฺหโต ฉะทาปยโต ปจโต ปจาปยโต โสจโต โสจาปยโต กิลมโต กิลมาปยโต ผนฺทโต ผนฺทาปยโต ปาณฺมตีปาตาปยโต อทินฺนํ อาทียโต สนฺธิ ฉินฺหโต นิลโลปํ หรโต เอกาคาริกํ กโรโต ปรีปนฺเถ ติฏฺฐโต ปรทาร์ คจฺจโต มุสา ภาณโต กโรโต น กรียตี ปาปนฺติ เอวมาทิโก อภิริยวาทอ ปฺรณฺเณ นาม ติตถฺกเรน วุตฺโต ฯ โส หิ อภิริยวาที นาม ฯ

ตตถ (ตีสุ วาเทสุ) “(บุคคลสุส) กรโต โข (ปรํ บุคคลํ) การยโต, ฉินฺหโต (ปรํ บุคคลํ) เฌทาปยโต, ปจโต (ปรํ บุคคลํ) ปจาปยโต, โสจโต (ปรํ บุคคลํ) โสจาปยโต, กิลมโต (ปรํ บุคคลํ) กิลมาปยโต, ผนฺทโต (ปรํ บุคคลํ) ผนฺทาปยโต, ปาณํ อติปาตาปยโต, (สามิเกน) อทินฺนํ (วตฺถุ) อาทียโต, สนฺธิ ฉินฺหโต, นิลโลปํ หโรโต, เอกาการิกํ กโรโต, ปริปนฺเถ ติฏฺฐโต, พรทาร์ คจฺจโต, มุสา ภณโต, (บุคคลสุส) กโรโต, (เตน บุคคลเณ) น กิริยติ ปาปนฺติ เอวํ อาทิกอ อกิริยวาโท ปฺรณฺเณ นาม ติตฺถกเรน วุตฺโต ฯ โส (ปฺรณฺ) ทิ อกิริยวาที นาม ฯ

ตตถ (ตีสุ วาเทสุ) อกิริยวาโท อ.-ในวาทะ ท. ๓ เหล่านี้หนนา -อกิริยวาทะ **อาทิกอ** เป็นต้น เอวํ อย่างนี้ **อิติ** ว่า “(บุคคลสุส) เมื่อบุคคล **กรโต โข** กระทำอยู่แล (ปรํ บุคคลํ) ยังบุคคลอื่น **การยโต** ให้กระทำอยู่, **ฉินฺหโต** ตัดอยู่ (ปรํ บุคคลํ) ยังบุคคลอื่น **เฌทาปยโต** ให้ตัดอยู่, **ปจโต** เบียดเบียนอยู่ (ปรํ บุคคลํ) ยังบุคคลอื่น **ปจาปยโต** ให้เบียดเบียนอยู่, **โสจโต** เสร้าศกอยู่ (ปรํ บุคคลํ) ยังบุคคลอื่น **โสจาปยโต** ให้เสร้าศกอยู่, **กิลมโต** ลำบากอยู่ (ปรํ บุคคลํ) ยังบุคคลอื่น **กิลมาปยโต** ให้ลำบากอยู่, **ผนฺทโต** ดิ้นรนอยู่ (ปรํ บุคคลํ) ยังบุคคลอื่น **ผนฺทาปยโต** ให้ดิ้นรนอยู่, **ปาณํ** ยังสัตว์มีชีวิต **อติปาตาปยโต** ให้ตกลงไปอยู่ **อาทียโต** ถือเอาอยู่ (สามิเกน) **อทินฺนํ (วตฺถุ)** ซึ่งวัตถุ อันอันเจ้าของ ไม่ให้แล้ว **ฉินฺหโต** ตัดอยู่ **สนฺธิ** ซึ่งที่ต่อ **นิลโลปํ หโรโต** ปล้นสะดมอยู่ **กโรโต** กระทำอยู่ **เอกาการิกํ** ซึ่งเรือนหลังเดียว **ติฏฺฐโต** ดักขุมอยู่ **ปริปนฺเถ** ในทางเปลี่ยว **คจฺจโต** ถึงอยู่ **พรทาร์** ซึ่งภรรยาของ บุคคลอื่น **ภณโต** กล่าวอยู่ **มุสา** เท็จ, (บุคคลสุส) เมื่อบุคคล **กโรโต** กระทำอยู่, **ปาปํ อ.บาป (เตน บุคคลเณ)** อันบุคคลนั้น **กิริยติ** ชื่อว่ายอมกระทำ **น หามิได้”** **อิติ** ดังนี้ **ติตฺถกเรน** อันเจ้าลัทธิ **ปฺรณฺเณ นาม** ชื่อว่าปุรณะ **วุตฺโต** กล่าวแล้ว ฯ **ทิ** ก็ **โส (ปฺรณฺ)** อ.เจ้าลัทธิชื่อว่าปุรณะนั้น **อกิริยวาที นาม** ชื่อว่าอกิริยวาที ฯ

ในบรรดาวาทะทั้ง ๓ เหล่านี้ เจ้าลัทธิชื่อว่าปุรณะ กล่าวอกิริยวาทะมีอาทียอย่างนี้ว่า “เมื่อบุคคลทำเองแล ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ให้ผู้อื่นเบียดเบียน เสร้าศกเอง ให้ผู้อื่นเสร้าศก ลำบากเอง ให้ผู้อื่นลำบาก ดิ้นรนเอง ให้ผู้อื่นดิ้นรน ทำ สัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ตัดซึ่งที่ต่อ ปล้นสะดม ทำการ ปล้นในเรือนหลังเดียว ดักอยู่ที่ทางเปลี่ยว ถึงภรรยาของชายอื่น พุดเท็จ เมื่อบุคคล ทำอยู่ บาป ไม่ชื่อว่าอันบุคคลทำ”. ก็เจ้าลัทธิปุรณะนั้น ชื่อว่าอกิริยวาที.

“นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตทานํ สงฺกิลเสาย อเหตฺุ อปฺปจฺจยา สตฺตา สงฺกิลิสฺสนฺติ
 นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตทานํ วิสฺสุทฺธิยา อเหตฺุ อปฺปจฺจยา สตฺตา วิสฺสุทฺถมนฺตฺติ เอว-
 มาทิกโก อเหตุกฺวาโท มกฺขลินา นาม ติตฺถกเรน วุฑฺโฒ ฯ โส หิ สํสารสฺสุทฺธิทฺฏฺจิกโก
 หุตฺวา สตฺตทานํ อเหตุกํ สงฺกิลเสํ วิสฺสุทฺธิญฺจ วทติ ฯ

“นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตทานํ สงฺกิลเสาย, อเหตฺุ อปฺปจฺจยา สตฺตา สงฺกิลิสฺสนฺติ, นตฺถิ
 เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตทานํ วิสฺสุทฺธิยา, อเหตฺุ อปฺปจฺจยา สตฺตา วิสฺสุทฺถมนฺตฺติ เอวฺ อาทิกโก
 อเหตุกฺวาโท มกฺขลินา นาม ติตฺถกเรน วุฑฺโฒ ฯ โส (มกฺขล) หิ สํสารสฺสุทฺธิทฺฏฺจิกโก หุตฺวา
 สตฺตทานํ อเหตุกํ สงฺกิลเสํ (จ) วิสฺสุทฺธิ จ วทติ ฯ

อเหตุกฺวาโท อ.อเหตุกฺวาทะ อาทิกโก เป็นต้น เอวฺ อยางนี้ อิติ ว่า “เหตุ อ.เหตุ
 นตฺถิ ย่อมไม่มี ปจฺจโย อ.ปจฺจย นตฺถิ ย่อมไม่มี สงฺกิลเสาย เพื่อความเศร้าหมอง
 สตฺตทานํ แห่งสัตว์ ท., สตฺตา อ.สัตว์ ท. อเหตุ ไม่มีเหตุ อปฺปจฺจยา ไม่มีปจฺจย
 สงฺกิลิสฺสนฺติ ย่อมเศร้าหมองเอง, เหตุ อ.เหตุ นตฺถิ ย่อมไม่มี ปจฺจโย อ.ปจฺจย
 นตฺถิ ย่อมไม่มี วิสฺสุทฺธิยา เพื่อความหมดจด สตฺตทานํ แห่งสัตว์ ท., สตฺตา อ.สัตว์
 ท. อเหตุ ไม่มีเหตุ อปฺปจฺจยา ไม่มีปจฺจย วิสฺสุทฺถมนฺตฺติ ย่อมหมดจด” อิติ ดังนี้
 ติตฺถกเรน อันเจ้าลัทธิ มกฺขลินา นาม ชื่อว่ามกฺขล วุฑฺโฒ กล่าวแล้ว ฯ หิ ก็
 โส (มกฺขล) อ.เจ้าลัทธิชื่อว่ามกฺขลนั้น สํสารสฺสุทฺธิทฺฏฺจิกโก เป็นผู้มีความเห็นซึ่งความ
 หมดจดแห่งสังสารวัฏ หุตฺวา เป็น วทติ ย่อมกล่าว สงฺกิลเสํ ซึ่งความเศร้าหมอง (จ)
 ด้วย วิสฺสุทฺธิ ซึ่งความหมดจด จ ด้วย สตฺตทานํ แห่งสัตว์ ท. อเหตุกํ ว่าไม่มีเหตุ ฯ

เจ้าลัทธิชื่อว่ามกฺขล กล่าวอเหตุกฺวาทะมีอยางนี้ว่า “เหตุไม่มี ปจฺจยไม่มี เพื่อความ
 เศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย, สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปจฺจย เศร้าหมองเอง, เหตุ
 ไม่มี ปจฺจยไม่มี เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย, สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มี
 ปจฺจย ย่อมบริสุทธิ์เอง”. ก็เจ้าลัทธิชื่อว่ามกฺขลนั้น เป็นผู้มีความเห็นความบริสุทธิ์แห่ง
 สังสารวัฏ จึงกล่าวความเศร้าหมองและความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย ว่าไม่มีเหตุ.

“นตฺถิ ทินฺนํ นตฺถิ ยิฏฺฐนฺติ เอวฺ อาทิกโก นตฺถิกฺวาโท อชิตฺเตน นาม ติตฺถกเรน
 วุฑฺโฒ ฯ โส หิ นตฺถิกฺวาโท นาม ฯ เสวฺว อฺจฺเจทฺวาทีปํ โหติ, ตถา เหนส กายสฺส

ภททา อุจฺจชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ น โหนฺติ ปรมฺมรณฺนาติ เอวํ อุจฺเจทํ วทตีติ ฯ

“นตฺถิ (ทายเกน) ทินฺนํ (ทานํ), นตฺถิ (ปฺกฺคฺเลน) ยิฏฺฐํ (ปฺุชฺชนํ)” อิติ เอวํ อาทิกโก นตฺถิกวาโท อชิตฺเตน นาม ติตฺตฺถกเรน วุตฺโต ฯ โส (อชิตฺโต) หิ นตฺถิกวาโท นาม (โหติ) ฯ โส (อชิตฺโต) เอว อุจฺเจทวาทีปิ โหติ, ตถา หิ เอโส (อชิตฺโต) “(สฺตฺตา) กายสฺส ภททา อุจฺจชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ น โหนฺติ ปรี มรณฺนาติ เอวํ อุจฺเจทํ วทตีติ ฯ

นตฺถิกวาโท อ.นตฺถิกวาทะ อาทิกโก เป็นต้น เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า “(ทานํ) อ.ทาน (ทายเกน) ทินฺนํ อันอันทายกให้แล้ว นตฺถิ ย่อมไม่มีผล, (ปฺุชฺชนํ) อ.การบูชา (ปฺกฺคฺเลน) ยิฏฺฐํ อันอันบุคคฺลบูชาแล้ว นตฺถิ ย่อมไม่มีผล” อิติ ดังนี้ ติตฺตฺถกเรน อันเจ้าลัทธิ อชิตฺเตน นาม ชื่อว่าอชิตะ วุตฺโต กล่าวแล้ว ฯ หิ ก็ โส (อชิตฺโต) อ.เจ้าลัทธิ ชื่อว่าอชิตะนั้น นตฺถิกวาโท นาม ชื่อว่าเป็นผู้มีวาทะว่าไม่มี (โหติ) ย่อมเป็น ฯ หิ ก็ โส เอว (อชิตฺโต) อ.เจ้าลัทธิชื่อว่าอชิตะนั้นนั้นเทียว อุจฺเจทวาทีปิ แม้เป็นผู้ชื่อว่า วาทะว่าชาตฺสฺญ โหติ ย่อมเป็น, ตถา หิ จริงเหมือนอย่างนั้น เอโส (อชิตฺโต) อ.เจ้าลัทธิชื่อว่าอชิตะนั้น วทติ ย่อมกล่าว อุจฺเจทํ ซึ่งการชาตฺสฺญ เอวํ อย่างนี้ อิติ ว่า “(สฺตฺตา) อ.สัตฺว์ ท. อุจฺจชฺชนฺติ ย่อมชาตฺสฺญ วินสฺสนฺติ ย่อมพินาศไป น โหนฺติ ย่อมไม่มี ปรี ในเบื้องหลัง มรณฺนา แต่ความตาย ภททา เพราะการแตก กายสฺส แห่งกาย” อิติ ดังนี้ อิติ ดังนี้แล ฯ

เจ้าลัทธิชื่อว่าอชิตะ กล่าวนตฺถิกวาทะมีอาทิกอย่างนี้ว่า “ทานที่ทายกให้แล้ว ไม่มีผล บูชาที่บุคคฺลบูชาแล้ว ไม่มีผล” และเจ้าลัทธิอชิตะนั้น ชื่อว่าเป็นผู้มีวาทะว่าไม่มี. เจ้าลัทธิอชิตะนั้นนั้นแล เป็นผู้มัววาทะว่าชาตฺสฺญบ้าง. จริงอย่างนั้น เจ้าลัทธิอชิตะนั้น กล่าวความชาตฺสฺญอย่างนี้ว่า “สัตฺว์ทั้งหลาย เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมชาตฺสฺญ ย่อมหายไป ย่อมไม่มี”.

[๒๒๖] ตตฺถ กรโตติ สหตฺถา กโรนฺตสฺส ฯ การยโตติ อาณตฺติยา กาเรนตฺสฺส ฯ ฉินฺทโตติ ปเรสํ หตฺถาทีนํ ฉินฺทนฺตสฺส ฯ ปจฺโตติ ทณฺเฑน อุปฺปีเพนตฺสฺส ฯ โสจโต โสจายโตติ ปรภณฺททรรณาทิ โสกํ สยํ กโรนฺตสฺสาปิ ปเรหิ การาเปนตฺสฺสาปิ ฯ กิลมโต กิลมาปยโตติ อาหารุปฺเจทพฺนธนาการปฺปเวสนาทีหิ สยํ กิลมฺนตฺสฺสาปิ

ปเรหิ กิลมาเปนุตสสาปิ ๕ **ผนุทโต ผนุทาปยโตติ** ปรี ผนุทนต์ พนุทธกาเล
 สยมปิ ผนุทโต ตมปิ ผนุทาปยโต ๕ **ปาณมติปาตาปยโตติ** ปาณ หนนุตสสาปิ
 หนาเปนุตสสาปิ ๕ เอว สัพพตถ การณวเสนเว อตุโถ เวทิตพโพ ๕ **สนุธินุติ**
 ฆรสนุธิ ๕ **นิลุโลปนุติ** มหานิลุโลปี ๕ **เอกาการิกนุติ** เอกเมว ฆริ ปริวเรตวา
 วิลุมปน ๕ **ปรีปนุเถติ** อากตาคตานิ อจฉินุทนต์ถ มคเค ติฏฐโต ๕ **กโรโต น**
กรียติ ปาปนุติ ยงฺกิมฺจิจิ ปาปี กโรมีติ สณฺณาย กโรโตปิ ปาปี น กรียติ นตุติ
 ปาปี สตุตา ปน กโรมาติ เอว สณฺณินโน โหนตฺตีติ ทีเปติ ๕ สัพพถาปิ ปาปปุณฺณานิ
 กิริยเมว ปฏิกฺขิปติ ๕ มกฺขลิวาเท ปจฺจโย เหตุเววจนเมว ๕ อุภเยนาปิ วิชฺชมานก-
 เมว กายทฺวจริตาที สงฺกิลสฺปจฺจยํ กายสุจริตาทิญฺจ วิสุทฺธิปจฺจยํ ปฏิกฺขิปตีติ
 สามณฺณผลสฺสตุตฺตวณฺณนา ๕

ตตถ (ปเทศุ) ‘**กรโตติ** (ปทสฺส) ‘สหตฺถา กโรนุตสฺส’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ ‘**การยโตติ** (ปทสฺส) ‘ปรี
 ปุคฺคลํ) อานตฺตติยา การนุตสฺส’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ ‘**ฉินุทโตติ** (ปทสฺส) ‘ปเรสํ (ชานนํ) หตฺถาทีนํ
 (อวยวานิ) ฉินุทนุตสฺส’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ ‘**ปจโตติ** (ปทสฺส) ‘ทณฺเฑน อุปฺปิเพนุตสฺส’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕
 ‘**โสจโต โสจายโตติ** (ปททวยสฺส) ‘ปรภณฺฑทหรณาทิหิ (ทฺวจฺริเตหิ) โสกํ สยํ กโรนุตสฺสาปิ ปเรหิ
 (ชเนหิ) การาเปนุตสฺสาปิ’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ ‘**กิลมโต กิลมาปยโตติ** (ปททวยสฺส) ‘อาหารุปฺจเฑ-
 พนุทธาคารปฺเวสนาทิหิ (ทารุเณหิ) สยํ กิลมนุตสฺสาปิ ปเรหิ (ชเนหิ) กิลมาเปนุตสฺสาปิ’ (อิตฺติ
 อตุโถ) ๕ ‘**ผนุทโต ผนุทาปยโตติ** (ปททวยสฺส) ‘ปรี (สตุตฺตํ) ผนุทนต์ พนุทธกาเล สยมปิ
 ผนุทโต ตมปิ (สตุตฺตํ) ผนุทาปยโต’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ ‘**ปาณมติปาตาปยโตติ** (ปทสฺส) ‘ปาณ
 หนนุตสฺสาปิ (ปรี ปุคฺคลํ) หนาเปนุตสฺสาปิ’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ (ปณฺฑิตเณ) เอว สัพพตถ (ปเทศุ)
 การณวเสนเว อตุโถ เวทิตพโพ ๕ ‘**สนุธินุติ** (ปทสฺส) ‘ฆรสนุธิ’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ ‘**นิลุโลปนุติ**
 (ปทสฺส) ‘มหานิลุโลปี’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ ‘**เอกาการิกนุติ** (ปทสฺส) ‘เอกเมว ฆริ ปริวเรตวา
 วิลุมปน’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ ‘**ปรีปนุเถติ** (ปทสฺส) ‘อากตาคตานิ (ชานนํ) อจฉินุทนต์ถ มคเค
 ติฏฐโต’ (อิตฺติ อตุโถ) ๕ (ปุรโณ) ‘**กโรโต น กรียติ ปาปนุติ** (เอเตน วจเนน) ‘(ปุคฺคลสฺส ‘อหํ)
 ยงฺกิมฺจิจิ ปาปี กโรมีติ สณฺณาย กโรโตปิ, (ปุคฺคเลน) ปาปี น กรียติ, นตุติ ปาปี, สตุตา ปน
 ‘(มยํ) กโรมาติ เอว สณฺณินโน โหนตฺตีติ ทีเปติ ๕ (โส ปุรโณ) สัพพถาปิ ปาปปุณฺณานิ กิริยเมว
 ปฏิกฺขิปติ ๕ มกฺขลิวาเท (วินิจฺจโย ปณฺฑิตเณ เวทิตพโพ) ๕ ปจฺจโย เหตุเววจน เอว (โหติ)
 ๕ (โส มกฺขลิ) อุภเยนาปิ (เหตุปฺจยวจเนน) วิชฺชมานกํ เอว กายทฺวจริตาที สงฺกิลสฺปจฺจยํ
 (จ) กายสุจริตาที จ วิสุทฺธิปจฺจยํ ปฏิกฺขิปตีติ สามณฺณผลสฺสตุตฺตวณฺณนา ๕

สามัญญผลสูตรตวณฺณา อ.อรรถกถาแห่งสามัญญผลสูตร อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ
 (อิตติ) ว่า ‘กรโหนตฺตสฺส กระทบอยู่ สหตฺถา ด้วยมือของตน’ (อิตติ) ดังนี้ ตตฺถ (ปเทศฺสุ)
 ‘กรโตติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า ‘กรโต’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ)
 อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘(ปริ ปุคฺคํ) ยังบุคคลอื่น กาเรหนตฺตสฺส ให้กระทบอยู่ อาณตฺติยา
 ตามคำสั่ง’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘การยโตติ ว่า ‘การยโต’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ)
 อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ฉินฺทหนตฺตสฺส ตัดอยู่ หตฺถาทินิ (อวยวานิ) ซึ่งอวัยวะ ท. มีมือ
 เป็นต้น ปเรสฺ (ชานํ) ของชน ท. เหล่าอื่น’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ฉินฺทโตติ
 ว่า ‘ฉินฺทโต’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘อุปฺปีเพหนตฺตสฺส เบียดเบียดอยู่
 ทณฺเฑน ด้วยอาชญา’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ปจฺโตติ ว่า ‘ปจฺโต’ ดังนี้ ฯ
 (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘กรโหนตฺตสฺสาปิ กระทบอยู่ สยํ ด้วยตนเอง บ้าง ปเรหิ
 (ชเนหิ) ยังชน ท. เหล่าอื่น การาเปหนตฺตสฺสาปิ ให้กระทบอยู่บ้าง โสภํ ซึ่งความเศร้าโศก
 ปรภณฺทฺทรรณาทินิ (ทฺจฺจฺริเตหิ) ด้วยทฺจฺจฺริต ท. มีการลักขโมยซึ่งภณฺฑะของบุคคล
 อื่น เป็นต้น’ (อิตติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท ‘โสจฺโต โสจฺปาปฺยโตติ
 ว่า ‘โสจฺโต โสจฺปาปฺยโต’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘กิลมหนตฺตสฺสาปิ ลำบาก
 อยู่ สยํ ด้วยตนเอง บ้าง ปเรหิ (ชเนหิ) ยังชน ท. เหล่าอื่น กิลมาเปหนตฺตสฺสาปิ ให้
 ลำบากอยู่บ้าง อาหารุปฺจฺเจทพฺพนฺหาการปฺปเวสนาทินิ (ทฺารุเนหิ) ด้วยทฺารุณ
 กรรม ท. มีการเข้าไปตัดซึ่งอาหารและการให้เข้าไปสู่เรือนจำ เป็นต้น’ (อิตติ) ดังนี้
 (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท ‘กิลมโต กิลมาปฺยโตติ ว่า ‘กิลมโต กิลมาปฺยโต’
 ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘พฺนฺทโต ดินฺรนอยู่ สยมฺปิ ด้วยตนเอง บ้าง
 ตมฺปิ (สฺตตฺ) ยังสัตว์นั้น พฺนฺทปาปฺยโต ให้ดินฺรนอยู่บ้าง พฺนฺทกาเล ในกาลเป็น
 ที่ผูก ปริ (สฺตตฺ) ซึ่งสัตว์อื่น พฺนฺททฺนฺตํ ตัวดินฺรนอยู่’ (อิตติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส)
 แห่งหมวดสองแห่งบท ‘พฺนฺทโต พฺนฺทปาปฺยโตติ ว่า ‘พฺนฺทโต พฺนฺทปาปฺยโต’ ดังนี้ ฯ
 (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘พฺนฺทหนตฺตสฺสาปิ ฆ่าอยู่บ้าง (ปริ ปุคฺคํ) ยังบุคคลอื่น
 หนาเปหนตฺตสฺสาปิ ให้ฆ่าอยู่บ้าง ปาณํ ซึ่งสัตว์มีชีวิต’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่ง
 บท ‘ปาณมฺติปาตาปฺยโตติ ว่า ‘ปาณมฺติปาตาปฺยโต’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.เนื้อความ
 (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต เวทิตฺพุโพ พิงฺทราบ การณวเสน เหว ด้วยสามารถแห่ง
 เหตุนั้นเทียว สพฺพตฺถ (ปเทศฺสุ) ในบท ท. ทั้งปวง เหว อย่างนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ
 (อิตติ) ว่า ‘ขรสนฺธิ ซึ่งที่ต่อแห่งเรือน’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘สนฺธิหนฺติ ว่า

‘สนธิ’ ดังนี้ ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘มหานิลโลป ซึ่งการปล้นยกใหญ่’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘นิลโลปนฺนติ ว่า ‘นิลโลป’ ดังนี้ ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘เอกํ เอว ฆริ ปริวาเรตฺวา วิลุมฺปนํ ซึ่งการ ล้อม ซึ่งเรือน หลังเตี้ยนั้นเที่ยว แล้วจึงปล้น’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘เอกาการิกฺหนฺติ ว่า ‘เอกาการิก’ ดังนี้ ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ติฏฺฐโต ดักชุ่มอยู่ มคฺเค ในหนทาง อจฺฉินฺทฺนตฺถํ เพื่ออันแย่งชิง (ขนาน) ซึ่งชน ท. อาคตาคตฺตานํ ผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ปริปนฺนเถติ ว่า ‘ปริปนฺนเถ’ ดังนี้ ๕ (ปุรฺโณ) อ.เจ้าลัทธิชื่อว่าปุรณะ ที่เปิดย่อมแสดง อิตติ ว่า “(ปุคฺคฺลสฺส) เมื่อบุคคล กโรโตปิ แม้กระทำอยู่ สญฺญาวย ด้วยความสำคัญ อิตติ ว่า ‘(อหํ) อ.เรา กโรมิ จะกระทำ ปาปํ ซึ่งบาป ยงฺกิญฺจิ อย่างไรอย่างหนึ่ง’ อิตติ ดังนี้, ปาปํ อ.บาป (ปุคฺคฺลเณ) อันบุคคล น กิริยติ ย่อมไม่กระทำ, ปาปํ อ.บาป นตฺถิ ย่อมไม่มี, ปนฺ แต่ว่า สตฺตฺวา อ.สัตว์ ท. สญฺญิโน เป็นผู้มีความสำคัญ เอว อย่างนี้ อิตติ ว่า ‘(มยํ) อ.เรา ท. กโรมฺ จะกระทำ’ (อิตติ) ดังนี้ โหนฺติ ย่อมเป็น’ อิตติ ดังนี้ (เอเตน วจฺเนน) ด้วยคำนี้ ‘กโรโต น กิริยติ ปาปฺนฺติ ว่า ‘กโรโต น กิริยติ ปาปํ’ ดังนี้ ๕ (โส ปุรฺโณ) อ.เจ้าลัทธิชื่อว่าปุรณะนั้น ปฏิกฺขิปปติ ย่อมห้าม กิริยํ เอว ซึ่งการกระทำนั้นเที่ยว ปาปฺปุญฺญาณํ ซึ่งบาปและบุญ ท. สพฺพลาปิ แม้โดยประการทั้งปวง ๕ (วินิจฺจโย) อ.การวินิจฉัย มกฺขลิวาทเ ในวาทะของเจ้าลัทธิชื่อว่ามกฺขล (ปณฺฑิตเณ) อันบัณฑิต (เวทิตฺตฺพโ) ฟังทราบ ๕ ปจฺจโย อ.ปัจจัย เหตุ-เววจนํ เอว เป็นไฉนของเหตุอันเที่ยว (โหติ) ย่อมเป็น ๕ (โส มกฺขล) อ.เจ้าลัทธิชื่อว่ามกฺขลนั้น ปฏิกฺขิปปติ ย่อมห้าม สงฺกิลेषปจฺจยํ ซึ่งปัจจัยแห่งความเศร้าหมอง กายทฺวจฺจิตฺตาที มีความทฺวจฺจิตฺตาทกกายเป็นต้น วิชฺชฺมานกํ เอว อันมีอยู่นั้นเที่ยว (จ) ด้วย วิสฺสุทฺธิปจฺจยํ ซึ่งปัจจัยแห่งความหมดจด กายสฺวจฺจิตฺตาที มีความสฺวจฺจิตฺตาทกกายเป็นต้น จ ด้วย อุภเยนาปิ (เหตุปจฺจยวจฺเนน) ด้วยคำว่าเหตุและปัจจัย แม้ทั้งสอง” อิตติ ดังนี้ ๕

อรรถกถาสามัญญผลสูตรว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ‘กรโต’ ความว่า ทำด้วยมือของตน. บทว่า ‘การยโต’ ความว่า ให้ทำด้วยการสั่งบังคับ. บทว่า ‘ฉินฺทโต’ ความว่า ตัดอวัยวะที่มีมือเป็นต้น ของชนเหล่าอื่น. บทว่า ‘ปจโต’ ความว่า เบียดเบียนด้วยอาชญา. สองบทว่า ‘โสจโต โสจาปยโต’ ความว่า ทำเองบ้าง ใช้ผู้อื่นให้ทำบ้าง ซึ่งความเศร้าโศก ด้วยทฺวจฺจิตฺตมิลักขโณยสิ่งของของผู้เป็นต้น. สองบทว่า ‘กิลมโต กิลมาปยโต’

ความว่า ลำบากเองบ้าง ทำผู้อื่นให้ลำบากบ้าง ด้วยทารุณกรรมมีการให้อวดอาหาร และกักขังไว้ในเรือนจำเป็นต้น. สองบทว่า ‘**พหุโทษ พหุทาบโย**’ ความว่า ในคราวที่มีตสัตว์อื่นผู้ดีนรณอยู่ ดีนรณเองบ้าง ยังสัตว์นั้นให้ดีนรณบ้าง. บทว่า ‘**ปาณมติ-ปาตาปโย**’ ความว่า ฆ่าเองก็ดี ให้ผู้อื่นฆ่าก็ดี ซึ่งสัตว์มีชีวิต. บัณฑิตพึงทราบเพื่อความ ด้วยสามารถการใช้ผู้อื่นให้ทำเหมือนกันในทุกบทย่างนี้. บทว่า ‘**สนธิ**’ ได้แก่ ที่ต่อของเรือน. บทว่า ‘**นิลุโลป**’ ได้แก่ การปล้นยกใหญ่. บทว่า ‘**เอกาคาริก**’ ได้แก่ การล้อมเรือนหลังเดียวเท่านั้นแล้วปล้น. บทว่า ‘**ปริปนุเถ**’ ได้แก่ ดักซุ่มอยู่ที่หนทางเพื่อแย่งชิงพวกคนที่สัญจรมาๆ. ด้วยคำว่า ‘**กโรโต น กรียติ ปาป**’ นี้ เจ้าลัทธิปุรณะ แสดงว่า ‘เมื่อบุคคลแม้ทำด้วยความสำคัญว่า ‘เราจะทำบาปอย่างใดอย่างหนึ่ง’ ดังนี้, บาปย่อมไม่ชื่อว่าอันบุคคลทำ, บาปไม่มี, แต่สัตว์ทั้งหลายย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า ‘เราทั้งหลายทำ’ ดังนี้. เจ้าลัทธิปุรณะนั้น ย่อมปฏิเสธการทำบาปและบุญแม้โดยประการทั้งปวงที่เดียว. บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในวาทะของเจ้าลัทธิมักขลิ ดังนี้ :- ปัจจัยเป็นไวยากรณ์ของเหตุนั่นเอง. เจ้าลัทธิมักขลिनั้น ย่อมปฏิเสธปัจจัยแห่งสังกิลีสมีกายทุจริตเป็นต้น และปัจจัยแห่งวิสุทธิมีกายสุจริตเป็นต้น ที่มีอยู่นั้นแล แม้ด้วยคำว่าเหตุและปัจจัยทั้ง ๒.

.....

นตฤติ ทินนุ นตฤติอาทีน มตฤโต ตู สามณณผลสุตตสาเลยยกสุตตนิกุเขปกณทวณณนาโต คเหตุพุโพ ๕

(ปณฺฑิติน) “นตฤติ ทินนุ นตฤติอาทีน (วจนาน) อตฤโต ตู สามณณผลสุตตสาเลยยกสุตตนิกุเขป-กณทวณณนาโต คเหตุพุโพ ๕

ตุ ส่วนว่า อตฤโต อ. เนื้อความ “นตฤติ ทินนุ นตฤติอาทีน (วจนาน) ของคำ ท. เป็นต้นว่า “นตฤติ ทินนุ” ดังนี้ (ปณฺฑิติน) อันบัณฑิต คเหตุพุโพ ฟังถือเอา สามณณผล-สุตตสาเลยยกสุตตนิกุเขปกณทวณณนาโต จากอรรถกถาแห่งสามัญญผลสูตร สาเลยยกสูตร และนิกเขปกัณท์ ๕

ส่วนความหมายของคำมี “นตฤติ ทินนุ” ดังนี้ เป็นต้น บัณฑิตพึงถือเอาจากอรรถกถา สามัญญผลสูตร สาเลยยกสูตร และนิกเขปกัณท์.

[๒๒๗] สหตถาติ สหตถเณว กโรนุตสฺส ๕ นิสฺสคฺคิยถาวราทโยปิ อึช สหตถาการณเณว
 สงฺคหิตา ๕ หตถาทินิธิ หตถปาทกณฺณนาสาทินํ ๕ ปจณํ ทหน วิพาชนนฺติ อาห
 ทณฺฑเณว อูปปีเพนฺตสฺสาติ ๕ ปปญฺจสุทฺถนึยํ “ตชฺเชนฺตสฺส วาติ อตฺถโถ วุตฺโต ๕
 อึช ปน ตชฺชนํ ปริภาสนํ ทณฺฑเณว สงฺคเหตฺวา ทณฺฑเณว อูปปีเพนฺตสฺส อึจฺเจว
 วุตฺตํ ๕ โสภํ สยํ กโรนุตสฺสาติ ปรสฺส โสภการณํ สยํ กโรนุตสฺส โสภํ วา
 อูปปาเทนฺตสฺส ๕ ปเรหิตี อตฺตโน วจนกเรหิ ๕ สยมฺปิ มนฺทโตติ ปรสฺส
 วิพาชนปฺปโยเคน สยมฺปิ มนฺทโต ๕ อติปาตาปยโตติ ปทํ สุทฺทกตฺตอฺตเถ เหตุ-
 กตฺตอฺตเถ จ ปวตฺตตีติ อาห ‘หนนฺตสฺสาปิ หนนาเปนฺตสฺสาปิติ ๕ การณวเสนาติ
 การาปนวเสน ๕ มฺรภิตฺติ อนฺโต พหิ จ สนฺธิ หุตฺวา จิตา มฺรสนฺธิ ๕ กิณฺจิปิ
 อเสเสตฺวา นึรวเสโส โลโป นิลฺโลโป ๕ เอกาคาเร นึยฺตุโต กโต วิโลโป
 เอกาคาโรโก ๕ ปรีโต สพฺพโส ปนฺเถ หนนํ ปรีปนฺโถ ๕ ปาปี น กรียติ
 ปุพฺเพ อสโต อูปปาเทตฺถ อสภฺกุกฺเณยฺยตฺตา ตสฺมา นตฺถิ ปาปี ๕ ยทิ เอวํ กถํ
 สตฺตา ปาเป ปวตฺตนฺตีติ อาห ‘สตฺตา ปน กโรมาติ เอวํ สยมฺปิโน โหนฺตีติ ๕
 เอวํ กิรฺสฺส โหติ อึเมสํ สตฺตานํ หีสาทิกิริยา อตฺตานํ น ปาปฺณาติ ตสฺส นึจฺจตาย
 นึพฺพิการตฺตา สรีรํ ปน อเจตณํ กญฺจกฺลึงฺครุปมํ ตสฺมี วิโกปิเตปิ น กิณฺจิ ปาปนฺติ ๕
 สพฺพถาปิติ กรโตติอาทินา วุตฺเตน สพฺพปฺปกาเรน ๕ กิริยเมวาติ อวธารณํ
 วิปากาปฏิกฺเขปนิวตฺตนตฺถํ ๕ โย หิ กมฺมํ ปฏิกฺขิปปติ เตน อตฺถโต วิปาโกปิ
 ปฏิกฺขิตฺโตเอว นาม โหติ ๕ ตถา หิ วกฺขติ ‘กมฺมํ ปฏฺิพาหนฺเตนาปิติอาทึ ๕
 อุกฺเขนาติ เหตุปจฺจยวจนน ๕ สงฺกิลฺสฺสปจฺจยหนฺติ สงฺกิลฺสฺส มลีนภาวสฺส การณํ ๕
 วิสุทฺธิปจฺจยหนฺติ สงฺกิลฺสฺสโต วิสุทฺธิยา โวทานสฺส การณนฺติ ตญฺญีกา ๕

“สหตถาติ (ปทสฺส) ‘สหตถเณว กโรนุตสฺส’ (อิตติ อตฺถโถ) ๕ (อฏฺจกถาจรียน) นิสฺสคฺคิย-
 ถาวราทโยปิ (ปโยคา) อึช (‘สหตถาติ ปเท) สหตถาการณเณว เอว สงฺคหิตา ๕ ‘หตถาทินิธิ
 (ปทสฺส) ‘หตถปาทกณฺณนาสาทินํ (อวยวานํ) อิตติ อตฺถโถ) ๕ ปจณํ ทหน วิพาชนนฺติ (อฏฺจกถา-
 จริโย) อาห ‘ทณฺฑเณว อูปปีเพนฺตสฺสาติ ๕ (อฏฺจกถาจรียน) ปปญฺจสุทฺถนึยํ ‘ตชฺเชนฺตสฺส วาติ
 อตฺถโถ วุตฺโต ๕ (อฏฺจกถาจรียน) อึช (จาเน) ปน ตชฺชนํ ปริภาสนํ ทณฺฑเณว เอว สงฺคเหตฺวา
 ‘ทณฺฑเณว อูปปีเพนฺตสฺส อิตติ เอว วุตฺตํ ๕ ‘โสภํ สยํ กโรนุตสฺสาติ (ปทาน) ‘ปรสฺส (ปุกฺคฺลสฺส)
 โสภการณํ สยํ กโรนุตสฺส โสภํ วา อูปปาเทนฺตสฺส’ (อิตติ อตฺถโถ) ๕ ‘ปเรหิตี (ปทสฺส) ‘อตฺตโน
 วจนกเรหิ’ (อิตติ อตฺถโถ) ๕ ‘สยมฺปิ มนฺทโตติ (ปททวยสฺส) ‘ปรสฺส (ปุกฺคฺลสฺส) วิพาชนปฺปโยเคน

สยมปิ ผนุทโต' (อิตติ อตุโถ) ๕ 'อติปาตาศยโตติ ปทํ สุทฺทกตฺตอตุเถ (จ) เหตุกตฺตอตุเถ
 จ ปวตฺตตีติ (อฏฺฐกถาจริโย) อาห 'หนนุตฺตสาปี (ปรี ปุคฺคล) หนาเปนุตฺตสาปีติ ๕
 'การณวเสนาติ (ปทสฺส) 'การาปนวเสน' (อิตติ อตุโถ) ๕ ฆรภิตฺติ อนุโต (จ) พหิ จ
 สนฺธิ หุตฺวา จิตา ฆรสนฺธิ ๕ กิจฺจปิ เอสเสตฺวา นีรวเสโส โลโป นิลฺโลโป ๕ (ปุคฺคเลน)
 เอกาคาเร นียุตฺโต กโต วิโลโป เอกาคาโรโก ๕ ปริโต สพฺพโส ปนฺเถ หนนํ ปรีปนฺโถ ๕
 (ปุคฺคเลน) ปาปี น กรียติ (ตสฺส ปาปสฺส) ปุพฺเพ อสโต (เกนจิ) อุปฺปาเทตุ อสฺกฺกณฺเอยตฺตา,
 ตสฺมา นตฺถิ ปาปี ๕ (ปุโรธ) 'ยทิ เอวํ (ภาเว สนฺเต) กถํ สตฺตา ปาเป ปวตฺตนฺตีติ
 (อนุโยคํ มนฺสิกฺตฺวา) อาห 'สฺตฺตา ปน 'มยฺ' กโรมาติ เอวํ สณฺณินฺ โหนฺตีติ ๕ เอวํ
 (จินฺตณ) กิร อสฺส (ปุรณสฺส) โหติ 'อิมสํ สตฺตानํ หนีสาทิกิริยา อตฺตानํ น ปาปฺณาติ ตสฺส
 (อตฺตโน ตสฺส ฆมฺมสฺส) นิจฺจตาย นินฺพิการตฺตา, สรีรํ ปน อเจตณํ กฏฺฐกถิงฺครุปมํ (โหติ),
 ตสฺมี (สรีเร ปุคฺคเลน) วิโกปิเตปิ, น กิจฺจ ปาปี (โหติ) อิตติ ๕ 'สพฺพถาปีติ (ปทสฺส)
 'กรโตติอาทินา (นเยน ปุรณฺเนน) วุตฺเตน สพฺพปฺปกาเรน' (อิตติ อตุโถ) ๕ 'กิริยเมวาทิ (ปเท)
 อวธารณํ วิปาการปฏิกฺขเนปนิวตฺตนตฺถํ (โหติ) ๕ โย (ติตฺถกโร) หิ กมฺมํ ปฏิกฺขิปปติ, เตน
 (ติตฺถกเรน) อตฺตโต วิปาโกปิ ปฏิกฺขิตฺโตเอว นาม โหติ ๕ (อฏฺฐกถาจริโย) ตถา หิ วุชฺชติ
 'กมฺมํ ปฏิกฺขาหนฺเตนาปีติอาทึ (วจน) ๕ 'อุกฺเขนาติ (ปทสฺส) 'เหตุปจฺจยวจนน' (อิตติ
 อตุโถ) ๕ 'สงฺกิลฺสพฺจยฺนุติ (ปทสฺส) 'สงฺกิลฺสสฺส มลีนภาวสฺส การณ' (อิตติ อตุโถ) ๕
 'วิสุทฺธิปจฺจยฺนุติ (ปทสฺส) 'สงฺกิลฺสโต วิสุทฺธิยา โวทานสฺส การณ' (อิตติ อตุโถ)" อิตติ
 ตมฺมฎฺฐีกา ๕

ตมฺมฎฺฐีกา อ.ฎฺฐีกาแห่งสามัญญผลสูตรนั้น อิติ ว่า "(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า 'กโรนุตฺตสฺส
 กระทำอยู่ สหตฺถเณ เอว ด้วยมือของตนนั้นเทียว' (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท
 'สหตฺถาติ ว่า 'สหตฺถา' ดังนี้ ๕ นิสฺสคฺคิยถาวราทโยปิ (ปโยคา) อ.ประโยค ท. แม้มี
 นิสฺสคฺคิยประโยคและถาวรประโยคเป็นต้น (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์
 สงฺคหิตา สงฺเคราะห์เอาแล้ว สหตฺถาการณน เอว ด้วยการกระทำด้วยมือของตนนั้น
 เทียว อธิ ('สหตฺถาติ ปเท) ในบทว่า 'สหตฺถา' ดังนี้ ๕ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า
 'หตฺถปาทกณฺณนาสาทินํ (อวยวาน) ซึ่งอวัยวะ ท. มีมือ เท้า หู และจมูกเป็นต้น'
 (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'หตฺถาทินิติ ว่า 'หตฺถาทินิ' ดังนี้ ๕ ปจฺจน อ.การเผา
 ทหนํ อ.การบีบคั้น วิพารณํ ชื่อว่าการเบียดเบียน อิติ เพราะเหตุนี้ (อฏฺฐกถา-
 จริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ อาห กล่าวแล้ว อิติ ว่า 'อุปฺปิเพนุตฺตสฺส เบียดเบียน

อยู่ ทณฺฑเทน ด้วยอาชญา' อิติ ดังนี้ ๕ **อตฺโถ** อ.เนื่อความ อิติ ว่า 'ตชฺเชนฺตสฺส วา ชุอยู่หรือ' อิติ ดังนี้ (**อฏฺฐกถาจาริเยน**) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺโต กล่าวแล้ว **ปปญฺจสุทฺทนิย** ในอรรถกถาปปัญฺจสุทฺทนี ๕ **ปน** แต่ว่า **ตชฺชน** อ.การชู **ปริภาส** อ.การปริภาส **ทณฺฑเทน** เอว ด้วยอาชญา นั้นเทียว (**อฏฺฐกถาจาริเยน**) อันพระอรรถกถาจารย์ **สงฺคเหตุว**า สงฺเคราะห์เอาแล้ว **วุตฺต** กล่าวแล้ว อิติ ว่า 'อูปฺปีเพนฺตสฺส เบียดเบียนอยู่ ทณฺฑเทน ด้วยอาชญา' อิติ เอว ดังนี้ นั้นเทียว **อิธ (จาเน)** ในที่นี้ ๕ (**อตฺโถ**) อ.อรรถ (**อิติ**) ว่า 'กโรนฺตสฺส กระทำอยู่ **โสภการณ** ซึ่งเหตุแห่งความ โสภ **ปรสฺส (บุคฺคฺลสฺส)** แก่บุคคลอื่น **สย** ด้วยตนเอง **วา** หรือว่า **โสภ** ยังความ โสภ **อูปฺปาเพนฺตสฺส** ให้เกิดขึ้นอยู่' (**อิติ**) ดังนี้ (**ปทาน**) แห่งบท ท. 'โสภ สย กโรนฺตสฺส สติ ว่า 'โสภ สย กโรนฺตสฺส' ดังนี้ ๕ (**อตฺโถ**) อ.อรรถ (**อิติ**) ว่า 'วจนฺกเรหิ ผู้กระทำซึ่งคำ **อตฺตโน** ของตน' (**อิติ**) ดังนี้ (**ปทสฺส**) แห่งบท 'ปรเหหิตี ว่า 'ปรเหหิตี' ดังนี้ ๕ (**อตฺโถ**) อ.อรรถ (**อิติ**) ว่า '**พฺนุทโต** ดั้นรณอยู่ **สยมฺปิ** แม้ด้วยตนเอง **วิพาทนปฺปิเยเคน** ด้วยความพยายามในการเบียดเบียน **ปรสฺส (บุคฺคฺลสฺส)** ซึ่ง บุคฺคฺลอื่น' (**อิติ**) ดังนี้ (**ปททวยสฺส**) แห่งหมวดสองแห่งบท '**สยมฺปิ พฺนุทโต**ติ ว่า 'สยมฺปิ พฺนุทโต' ดังนี้ ๕ **ปท** อ.บท '**อติปาตาปยโต**ติ ว่า 'อติปาตาปยโต' ดังนี้ **ปวตฺตติ** ย่อมเป็นไป **สุทฺธกตฺตอตุเถ (จ)** ในอรรถกัตฺตฺวาจกถาวนด้วย **เหตุกตฺตอตุเถ** **จ** ในอรรถเหตุกัตฺตฺวาจกด้วย อิติ เพราะเหตุนั้น (**อฏฺฐกถาจาริโย**) อ.พระ อรรถกถาจารย์ **อาห** กล่าวแล้ว อิติ ว่า '**พฺนุทสฺสาปิ** ฆ่าอยู่ที่ดี (**ปร** **บุคฺคฺล**) **พฺนุทสฺสาปิ** ยังบุคคลอื่น ให้ฆ่าอยู่ที่ดี' อิติ ดังนี้ ๕ (**อตฺโถ**) อ.อรรถ (**อิติ**) ว่า '**การาปนวเสน** ด้วยสามารถแห่งการให้กระทำ' (**อิติ**) ดังนี้ (**ปทสฺส**) แห่งบท '**การณวเสน** สติ ว่า 'การณวเสน' ดังนี้ ๕ **พฺรภิตฺติ** อ.ฝาแห่งเรือน **สนฺธิ** เป็นที่ต่อ **อนฺโต (จ)** ในภายในด้วย **พหิ** **จ** ในภายนอกด้วย **พฺนุทวา** เป็น **จิตา** ตั้งอยู่แล้ว **พฺรสนฺธิ** ชื่อว่าที่ต่อแห่งเรือน ๕ **โลโป** อ.การปล้น **นิริวเสโส** อันมีส่วนเหลือลงออกแล้ว **กัญฺจิปิ** อเสเสตฺวา เพราะแม้ไม่ยังอะไรให้เหลือแล้ว **นฺลฺโลโป** ชื่อว่าการปล้นสะตม ๕ **วิโลโป** อ.การปล้น (**บุคฺคฺเลน**) **นฺยุตฺโต** อันอันบุคคลที่ประกอบแล้ว (**บุคฺคฺเลน**) **กโต** คือว่าอันบุคคลกระทำไว้ **เอกาคาเร** ในเรือนหลังเดียว **เอกาकारิโก** ชื่อว่าปล้น เรือนหลังเดียว ๕ **พฺนุ** อ.การทำร้ายกัน **พฺนุเถ** ที่ทาง **ปริโต** ในที่โดยรอบ **สพฺพโส** คือว่าโดยประการทั้งปวง **ปริพฺนุเถ** ชื่อว่าทางเปลี่ยว ๕ **ปาป** อ.บาป (**บุคฺคฺเลน**)

อันบุคคล น กรียติ ชื่อว่ายอมไม่กระทำ (ตสฺส ปาปสฺส) ปุพฺเพ อสโต อุปฺปาเทตุ (เกนจิ) อสกุณฺเวยฺยตฺตา เพราะความที่ แห่งบาปนั้น ไม่มีอยู่ ในกาลก่อน อันใครๆ ไม่อาจเพื่อจะให้เกิดขึ้น, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ปาปํ อ.บาป นตฺถิ ย่อมไม่มี ฯ (ปุรโณ) อ.เจ้าลัทธิชื่อว่าปุรณะ (มฺหสิกฺตฺวา) กระทำแล้วในใจ (อนุโยคํ) ซึ่งคำซักถาม อิติ ว่า ‘ยทิ ฌิวา เอรุ (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น (สนฺเต) มีอยู่ไซ้, สตฺตา อ.สัตว์ ท. ปวตฺตฺนตฺติ ย่อมประพฤติ ปาเป ในบาป กถํ อย่างไร?’ อิติ ดังนี้ อาทกล่าวแล้ว อิติ ว่า “ปน แต่ว่า สตฺตา อ.สัตว์ ท. สญฺญิโน เป็นผู้มีความสำคัญ เอรุ อย่างนี้ อิติ ว่า ‘(มย) อ.เรา ท. กโรม จะกระทำ’ อิติ ดังนี้ โหนฺติ ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้ ฯ กิริ ได้ยินว่า เอรุ (จินฺตฺน) อ.ความคิดอย่างนี้ อิติ ว่า “หีสาทิกิริยา อ.กิริยาที่มีความเบียดเบียนเป็นต้น อิมสํ สตฺตฺานํ ซึ่งสัตว์ ท. เหล่านี้ น ปาปฺภฺนาติ ย่อมไม่ถึง อตฺตฺานํ ซึ่งตน ตสฺส (อตฺตโน ตสฺส ฌมฺมสฺส) นิจฺจตฺยา นิพฺพิการตฺตา เพราะความที่ แห่งตนนั้น เป็น ผู้มีการเปลี่ยนแปลงออกแล้ว เพราะความที่ แห่งกรรมนั้น เป็นสภาพเที่ยง, ปน ส่วน ว่า สรีโร อ.สรีระ อเจตฺนํ เป็นของไม่มีเจตนา กฏฺฐกฺลึงฺครูปํ เป็นของมีท่อนไม้เป็น เครื่องเปรียบ (โหติ) ย่อมเป็น, ตสฺมิ (สรีเร) ครั้นเมื่อสรีระนั้น (ปฺคฺคฺเลน) อันบุคคล วิโกปีเตปิ แม้ให้กำริบแล้ว, กิณฺจึ ปาปํ อ.บาปอะไร น (โหติ) ย่อมไม่มี’ อิติ ดังนี้ โหติ ย่อมมี อสฺส (ปุรณฺสฺส) แก่เจ้าลัทธิชื่อว่าปุรณะนั้น ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘สพฺพปฺปกฺาเรน โดยประการทั้งปวง (ปุรณฺเห) วุตฺเตน อันอันเจ้าลัทธิชื่อว่า ปุรณะ กล่าวแล้ว ‘กรโตติอาทินา (นเยน) โดยนัยเป็นต้นว่า ‘กรโต’ ดังนี้’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘สพฺพธาปีติ ว่า ‘สพฺพธาปิ’ ดังนี้ ฯ อวธารณํ อ.อวธารณะ ‘กิริย- เมวาทิ (ปเท) ในบทว่า ‘กิริยเมว’ ดังนี้ วิปากาปฏิกฺุเขปนิวตฺตฺนตฺถิ มีการห้าม ซึ่งการไม่ห้ามซึ่งวิบากเป็นอรรถ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ หิ จริงฺอยู่ โย (ติตฺถกโร) อ.เจ้า ลัทธิใด ปฏิกฺุชิปติ ย่อมห้าม กมฺมํ ซึ่งกรรม, วิปาโกปิ แม้ อ.วิบาก เตน (ติตฺถกเรน) ปฏิกฺุชิปติเตอเว นาม ชื่อว่าเป็นสภาพ อันเจ้าลัทธินั้น ห้ามแล้วนั้นเทียว อตฺถโต โดยเนื้อความ โหติ ย่อมเป็น ฯ ตถา หิ จริงฺเหมือนอย่างนั้น (อฏฺฐกฺถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ วกฺขติ จักกล่าว (วจฺห) ซึ่งคำ อิติอาทิ เป็นต้นว่า ‘ปฏิกฺุพฺพาทฺเตนาปิ แม้ผู้ห้ามอยู่ กมฺมํ ซึ่งกรรม’ อิติ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘เหตุปจฺจยวจฺเณน ด้วยคำว่าเหตุและปัจจัย’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘อุกฺเขนาติ ว่า ‘อุกฺเขน’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘การณํ ซึ่งเหตุ

สงฺกิลเสสฺส แห่งสังกิลเสส มลีนภาวสฺส คือว่า แห่งธรรมอันเป็นเครื่องเศร้าหมอง' (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'สงฺกิลเสสปจฺจยฺหนฺติ ว่า 'สงฺกิลเสสปจฺจยฺ' ดังนี้ ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า 'การณํ ซึ่งเหตุ วิสฺสุทฺธิยา แห่งความหมดจด โวทานสฺส คือว่าแห่งความผ่องแผ้ว สงฺกิลเสสโต จากสังกิลเสส' (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'วิสฺสุทฺธิปจฺจยฺหนฺติ ว่า 'วิสฺสุทฺธิปจฺจยฺ' ดังนี้" อิตติ ดังนี้ ๕

ฎีกาสามัญญผลสูตรนั้นว่า "บทว่า 'สฺหตฺถา' คือ ทำอยู่ด้วยมือของตนเอง. ในบทว่า 'สฺหตฺถา' นี้ แม้ประโยคทั้งหลายมีนิสสัคคิยประโยคและถาวรประโยคเป็นต้น พระอรรถกถาจารย์ สงเคราะห์เข้าด้วยการทำด้วยมือของตนเอง. บทว่า 'หตฺถาทินิ' คือ ซึ่งอวัยวะมีมือ เท้า หู และจมูกเป็นต้น. การเผา การบีบคั้น ซึ่งว่าการเบียดเบียน เพราะเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า 'เบียดเบียนอยู่ด้วยอาชญา'. ในอรรถกถาบัญญัติสุทฺธิ ท่านกล่าวเนื้อความว่า 'หรือว่าขู่อยู่'. แต่ในที่นี้ พระอรรถกถาจารย์ สงเคราะห์การขู่การบริภาษด้วยอาชญาอย่างเดียว จึงกล่าวว่า 'เบียดเบียนอยู่ด้วยอาชญา' ดังนี้เท่านั้น. หลายบทว่า 'โสภํ สยํ กโรนฺตฺสฺส' ความว่า ทำเหตุแห่งความเศร้าโศกแก่บุคคลอื่นเอง หรือยังความเศร้าโศกให้เกิดขึ้น. บทว่า 'ปเรหิ' ได้แก่ยังผู้อื่น คือผู้ทำตามคำของตน. สองบทว่า 'สยम्ปิ มฺหฺตโต' ความว่า ดิ้นรนแม้เอง ด้วยความพยายามในอันบีบคั้นผู้อื่น. บทว่า 'อติปาตาปยโต' เป็นไปทั้งในอรรถกถิตตฺลวัน ๆ ทั้งในอรรถเหตุกัตตา เพราะเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า 'ฆ่าเองก็ดี ใช้ผู้อื่นให้ฆ่าก็ดี' ดังนี้. บทว่า 'การณวเสน' ความว่า ด้วยสามารถการใช้ผู้อื่นให้ทำ. ฝาเรือน อันมีที่ต่อตั้งอยู่ทั้งภายใน ทั้งภายนอก ชื่อว่าที่ต่อของเรือน. การปล้นอย่างให้สิ้นเนื้อประดาตัว เพราะไม่เหลือวัตถุแม้จะไร ๆ ไว้เลย ชื่อว่าปล้นสะดม. การปล้นที่ประกอบคือทำในเรือนหลังเดียว ชื่อว่าปล้นเรือนหลังเดียว. การทำร้ายกันที่ทางรอบด้าน คือทุกทิศ ชื่อว่าทางเปลี่ยว. บาปยอมไม่ชื่อว่าอันบุคคลทำ เพราะบาปนั้น ไม่มีอยู่ในกาลก่อน ใคร ๆ ก็ไม่อาจเพื่อจะให้เกิดขึ้นได้ เพราะฉะนั้น บาปจึงไม่มี. เจ้าลัทธิปุรณะใส่ใจ คำซักถามว่า 'ฉิว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ไซ้, สัตว์ทั้งหลายจะประพฤติบาปได้อย่างไร ?' จึงกล่าวว่า 'แต่สัตว์ยอมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า 'เราทั้งหลายทำ'. ได้ทราบว่ เจ้าลัทธิปุรณะนั้น มีความเห็นอย่างนี้ว่า 'กิริยามีความเบียดเบียนสัตว์เหล่านี้เป็นต้น ย่อมไม่ถึงตน เพราะตนนั้นไม่เปลี่ยนแปลงไป เหตุเป็นสภาพเที่ยง, ส่วนสรีระไม่มีเจตนาเป็นจุดก่อนไม้, แม้เมื่อสรีระนั้น บุคคลให้กำเริบแล้ว บาปอะไร ๆ ก็ไม่มี'. บทว่า

‘สพฺพถาปี’ ความว่า โดยประการทั้งปวง ที่เจ้าลัทธิปุรณะกล่าวไว้เป็นต้นว่า ‘กโรโต’ ดังนี้. อวชารณะในบทว่า ‘กิริยเมว’ ดังนี้ ห้ามการไม่ห้ามวิบากเป็นอรรถ. จริงอยู่ เจ้าลัทธิตไศ ห้ามกรรม, โดยความหมาย เจ้าลัทธินั้น ก็ชื่อว่าห้ามวิบากโดยแท้. จริงเหมือนอย่างนั้น พระอรรถกถาจารย์ จักกล่าวว่า ‘แม้ผู้ห้ามกรรม’ ดังนี้เป็นต้น. บทว่า ‘อุภเยน’ แปลว่า ด้วยคำว่าเหตุและปัจจัย. บทว่า ‘สงฺกิลेषปจฺจย’ ความว่า เหตุแห่งสังกิลेष ได้แก่เหตุแห่งกรรมเครื่องเศร้าหมอง. บทว่า ‘วิสุทฺธิปจฺจย’ ความว่า เหตุแห่งความหมดจด คือความผ่องแผ้วจากสังกิลेष”.

[๒๒๘] เอวมิเม วาธา สीलฺกขนฺธวคฺเค สามณฺณผลสุตฺเต อิมินา กเมน วิตุถารโต อาคตา ฯ มชฺฌิมปณฺณาสกสฺส ปจฺมวคฺเค อปณฺณกสุตฺเต ปน นตฺถิกทิกฺขจฺจ อภิรียทิกฺขจฺจ อเหตุกทิกฺขจฺจ อิมินา กเมนาคตา ฯ ตสฺมา ตพฺพณฺณนายํ ตํกมานุรูปเณ อตุถํ สํวณฺณนฺเตหิ “อิมาสฺ ปน ตีสุ ทิกฺขจฺจ นตฺถิกทิกฺขจฺจ วิปากํ ปฏฺวิพาทติ, อภิรียทิกฺขจฺจ กมฺมํ ปฏฺวิพาทติ อเหตุกทิกฺขจฺจ อุภยมฺปิ ปฏฺวิพาทตีตฺติอาทิ วุตฺตํ ฯ

เอวํ อิมเ วาธา สीलฺกขนฺธวคฺเค สามณฺณผลสุตฺเต อิมินา กเมน วิตุถารโต อาคตา ฯ มชฺฌิมปณฺณาสกสฺส ปจฺมวคฺเค อปณฺณกสุตฺเต ปน “นตฺถิกทิกฺขจฺจ อภิรียทิกฺขจฺจ อเหตุกทิกฺขจฺจ (วาธา) อิมินา กเมน อาคตา ฯ ตสฺมา (อฏฺฐกถาจริเยหิ) ตพฺพณฺณนายํ ตํกมานุรูปเณ อตุถํ สํวณฺณนฺเตหิ “อิมาสฺ ปน ตีสุ ทิกฺขจฺจ นตฺถิกทิกฺขจฺจ วิปากํ ปฏฺวิพาทติ, อภิรียทิกฺขจฺจ กมฺมํ ปฏฺวิพาทติ, อเหตุกทิกฺขจฺจ อุภยมฺปิ (กมฺมวิปากํ) ปฏฺวิพาทตีตฺติอาทิ (วจนฺ) วุตฺตํ ฯ

อิมเ วาธา อ.วาทะ ท. เหล่านี้ อาคตา มาแล้ว สามณฺณผลสุตฺเต ในสามัญญผลสุตฺร สीलฺกขนฺธวคฺเค ในสิลขันธวรรค วิตุถารโต โดยพิสดาร อิมินา กเมน ตามลำดับนี้ เอวํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ ปน ส่วนว่า (วาธา) อ.วาทะ ท. อิติ คือ “นตฺถิกทิกฺขจฺจ อ.นตฺถิกทิกฺขจฺจ อภิรียทิกฺขจฺจ อ.อภิรียทิกฺขจฺจ อเหตุกทิกฺขจฺจ อ.อเหตุกทิกฺขจฺจ” อาคตา มาแล้ว อปณฺณกสุตฺเต ในอปฺปณฺณกสุตฺร ปจฺมวคฺเค ในปจฺมวรรค มชฺฌิมปณฺณาสกสฺส แห่งมชฺฌิมปณฺณาสกํ อิมินา กเมน ตามลำดับนี้ ฯ ตสฺมา เพราะเหตุฉนั้น (วจนฺ) อ.คำ อิตฺติอาทิ เป็นต้นว่า “ปน ก็ อิมาสฺ ตีสุ ทิกฺขจฺจ นตฺถิกทิกฺขจฺจ อ.- ในทิกฺขจฺจ ท. ๓ เหล่านี้หนา -นตฺถิกทิกฺขจฺจ ปฏฺวิพาทติ ย่อมห้าม วิปากํ ซึ่งวิบาก, อภิรียทิกฺขจฺจ

อ.อภิกิริยทักขิณี ปฏิพาหติ ย่อมห้าม กมมัม ซึ่งกรรม, อเหตุกทักขิณี อ.อเหตุกทักขิณี ปฏิพาหติ ย่อมห้าม อุกยมปิ (กมมวิปากัม) ซึ่งกรรมและวิปาก แม่ทั้งสอง” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจารย์เถริ) อันพระอรรถกถาจารย์ ท. ส่วณณยเหตุเถริ ผู้เมื่อสังวัณณนา อตุถัม ซึ่งเนื้อความ ตักมานุรุเปน ตามสมควรแก่ลำดับแห่งวาทะนั้น ตพฺพณฺณนาย ในอรรถกถาแห่งอภินณกสฺตรนั้น วุตฺตัม กล่าวแล้ว ๕

วาทะเหล่านี้ มาแล้วในสามัญญผลสฺตร ในสี่ลขันธวรรค โดยพิสดารตามลำดับนี้ ด้วย ประการฉะนี้. ส่วนในอภินณกสฺตร ในปฐมวรรค มัชฌิมป็นณาสกัม มาตามลำดับนี้ คือ “นัตถิกทักขิณี อภิกิริยทักขิณี อเหตุกทักขิณี”. เพราะฉะนั้น พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย เมื่อจะสังวัณณนาเนื้อความ โดยสมควรแก่ลำดับแห่งวาทะนั้นๆ จึงกล่าวไว้ในอรรถกถา อภินณกสฺตรนั้นว่า “ก็ในบรรดาทักขิณี ๓ อย่างเหล่านี้ นัตถิกทักขิณีห้ามวิปาก อภิกิริย- ทักขิณีห้ามกรรม อเหตุกทักขิณีห้ามทั้งกรรมและวิปากแม่ทั้งสอง” ดังนี้เป็นต้น.

[๒๒๙] ตตฺถ ปฺรูโณ ‘กโรโต น กิริยติ ปาปนฺติ วทฺโถ กมมัม ปฏิพาหติ ๕ อชิตฺ ‘กายสฺส เกทา อจฺฉิขฺชนฺตฺติ วทฺโถ วิปากัม ปฏิพาหติ ๕ มกฺขลฺ ‘อเหตุตฺติ วทฺโถ อุกยมปิ ปฏิพาหติ ๕ ตตฺถ กมมัม ปฏิพาหฺนเตนาปิ วิปาโก ปฏิพาหิตฺ โหติ วิปากัม ปฏิพาหฺนเตนาปิ กมมัม ปฏิพาหิตฺ โหติ ๕ อิติ สพฺเพเปเต อตฺถโต อุกยมปฺ- ปฏิพาหกา อเหตุกวาทา เจว อภิกิริยวาทา จ นตฺถิกวาทา จ โหนฺตฺติ สามญฺญผล- สุตฺตวณฺณนา ๕

“ตตฺถ (ติตฺถกเรสุ) ปฺรูโณ (ปฺคฺคฺลสฺส) กโรโต, (ปฺคฺคฺเลน) น กิริยติ ปาปนฺติ วทฺโถ กมมัม ปฏิพาหติ ๕ อชิตฺ ‘กายสฺส เกทา (สฺตฺตา) อจฺฉิขฺชนฺติ (ปฺริ มรณฺา)’ อิติ วทฺโถ วิปากัม ปฏิพาหติ ๕ มกฺขลฺ ‘อเหตุ (อปฺปจฺจยา สฺตฺตา สงฺกิลฺลสฺสนฺติ วิสฺซุชฺชนฺติ)’ อิติ วทฺโถ อุกยมปิ (กมมวิปากัม) ปฏิพาหติ ๕ ตตฺถ (ทฺวีสุ กมมวิปาเกสุ ปฺรูณฺเณ) กมมัม ปฏิพาหฺนเตนาปิ วิปาโก ปฏิพาหิตฺ โหติ, (อชิตฺเณ) วิปากัม ปฏิพาหฺนเตนาปิ กมมัม ปฏิพาหิตฺ โหติ ๕ อิติ สพฺเพปิ เอเต (ติตฺถกรา) อตฺถโต อุกยมปฺปฏิพาหกา อเหตุกวาทา เจว อภิกิริยวาทา จ นตฺถิกวาทา จ โหนฺตฺติ สามญฺญผลสฺุตฺตวณฺณนา ๕

สามญฺญผลสฺุตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งสามัญญผลสฺตร อิติ ว่า “ตตฺถ (ติตฺถ-

กเรสุ) ปุโรโณ อ.- ในเจ้าลัทธิต ท. เหล่านั้นหนา -เจ้าลัทธิตชื่อว่าปุโรณะ วทนุโต กล่าวอยู่ อิติ ว่า '(บุคคลสุส) เมื่อบุคคล กโรโต กระทำอยู่, ปาป อ.บาป (บุคคลเลน) อันบุคคล น กรียติ ย่อมไม่ทำ' อิติ ดังนี้ ปฏิพาหติ ชื่อว่าย่อมห้าม กมฺม ซึ่งกรรม ฯ อชิตอ อ.เจ้าลัทธิตชื่อว่าอชิตะ วทนุโต กล่าวอยู่ อิติ ว่า '(สตฺตา) อ.สัตว์ ท. อจฺฉินฺชหฺนฺติ ย่อมขาดสูญ (ปร) ในเบื้องหลัง (มรณา) แต่ความตาย เกทา เพราะการแตก กายสุส แห่งกาย' อิติ ดังนี้ ปฏิพาหติ ชื่อว่าย่อมห้าม วิปากํ ซึ่งวิปาก ฯ มกฺขล อ.เจ้าลัทธิตชื่อว่ามกฺขล วทนุโต กล่าวอยู่ อิติ ว่า '(สตฺตา) อ.สัตว์ ท. อเหตุ ไม่มีเหตุ (อปปจฺจยา) ไม่มีปัจจัย (สฺกิลิสฺสนฺติ) ย่อมเศร้าหมอง (วิสุชฺฉนฺติ) ย่อมหมดจด' อิติ ดังนี้ ปฏิพาหติ ชื่อว่าย่อมห้าม อุกฺขมฺปิ (กมฺมวิปากํ) ซึ่งกรรมและวิปาก แม้ทั้งสอง ฯ ตตฺถ (ทฺวิสุ กมฺมวิปาเกสุ) วิปาโก อ.- ในกรรมและวิปาก ท. ๒ เหล่านั้นหนา -วิปาก (ปุโรเนน) กมฺม ปฏิพาหฺนฺเตนาปิ ปฏิพาหิตอ เป็นสภาพ อันเจ้าลัทธิตชื่อว่าปุโรณะ แม้ผู้ห้ามอยู่ ซึ่งกรรม ห้ามแล้ว โหติ ย่อมเป็น, กมฺม อ.กรรม (อชิตฺเตน) วิปากํ ปฏิพาหฺนฺเตนาปิ ปฏิพาหิตอ เป็นสภาพ อันเจ้าลัทธิตชื่อว่าอชิตะ แม้ผู้ห้ามอยู่ ซึ่งวิปาก ห้ามแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ เอเต (ติตฺถกรฺรา) อ.เจ้าลัทธิต ท. เหล่านั้น สพฺเพปิ แม้ทั้งปวง อเหตุกวาทา เจว ชื่อว่าเป็นอเหตุกวาทะ ด้วยนั้นเทียว อกิริยวาทา จ ชื่อว่าเป็นอกิริยวาทะด้วย นตฺถิกวาทา จ ชื่อว่าเป็นนตฺถิกวาทะด้วย อุกฺขมฺปฏิพาหกา เพราะการห้ามซึ่งวิปากและกรรมทั้งสอง โหนฺติ ย่อมเป็น อตฺถโต โดยเนื้อความ อิติ ด้วยประการฉะนี้" อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาสามัญญผลสูตรว่า "ในบรรดาเจ้าลัทธิตทั้ง ๓ ท่านเหล่านั้น เจ้าลัทธิตชื่อว่าปุโรณะ กล่าวอยู่ว่า 'เมื่อบุคคลทำอยู่ บาปไม่ชื่อว่าอันบุคคลทำ' ดังนี้ ชื่อว่าย่อมห้ามกรรม. เจ้าลัทธิตชื่อว่าอชิตะ กล่าวอยู่ว่า 'สัตว์ทั้งหลาย เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมขาดสูญ' ดังนี้ ชื่อว่าย่อมห้ามวิปาก. เจ้าลัทธิตชื่อว่ามกฺขล กล่าวอยู่ว่า 'สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ย่อมเศร้าหมองเอง ย่อมหมดจดเอง' ดังนี้ ชื่อว่าย่อมห้ามทั้งสองอย่างคือทั้งกรรมและวิปาก. ในบรรดากรรมและวิปากทั้ง ๒ อย่างนั้น เจ้าลัทธิตชื่อว่าปุโรณะ แม้ห้ามแต่กรรม ก็เป็นอันชื่อว่าห้ามถึงวิปาก. เจ้าลัทธิตชื่อว่าอชิตะ แม้ห้ามวิปาก ก็เป็นอันชื่อว่าห้ามถึงกรรม. โดยความหมาย เจ้าลัทธิตเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ได้ชื่อว่าอเหตุกวาทะ อกิริยวาทะ และนตฺถิกวาทะทั้งนั้น เหตุเพราะห้ามทั้งวิปากและกรรมทั้ง ๒ ด้วยประการฉะนี้".

[๒๓๐] **กมฺมํ ปฏิพาหติ** อภิรียวาทีภาวโต ๕ **วิปากํ ปฏิพาหติ** สพฺเพน สพฺพํ आयตี
 อุปฺปตฺติยา ปฏิกฺขิปนโต ๕ **อุภยมุปี ปฏิพาหติ** สพฺพโส เหตุปฺปฏิพาหเนเนว
 ผลสฺสาปี ปฏิกฺขิตตฺตตา ๕ **อุภยฺนฺติ** วา **กมฺมํ** วิปากญฺจาตี **อุภยํ** ๕ **โส** हि **‘อเหตุ**
อุปฺปจฺจยา สดฺตา สงฺกิลิสฺสนฺติ วิสฺซุฆฺนฺติ จาตี วทฺนโต **กมฺมสฺส** วिय วิปากสฺสาปี
 สงฺกิลิสฺสฺทฺธินํ ปจฺจยตฺตภาววจนโต ตทฺภยํ **ปฏิพาหติ** นาม ๕ **วิปาก** ปฏิพาหิตो
 โหติ **อสติ** **กมฺมสฺมี** **วิปากภาวโต** ๕ **กมฺมํ** **ปฏิพาหิตํ** **โหติ** **อสติ** **วิปาก** **กมฺมสฺส**
 นีรตฺถกภาวาปตฺติโต ๕ **อตฺถโตติ** **สรุเปเน** ๕ **อุภยปฺปฏิพาหกาตี** **วิสุํ** **ติธา** **ทิกฺก**
ทีปฺกภาเวเน **पालิยํ** **อาคตาตี** **ปจฺเจกํ** **ติวิธทิกฺก** **จिया** **เอว** **อุภยปฺปฏิพาห**
กตฺตา ๕ **อุภยปฺปฏิพาหกาตี** **हि** **เหตุวจนํ** ๕ **อเหตุกวาธา** **เจวาตี**
อาทิ **ปฺปฏิญฺญาวจนํ** ๕ **โย** **हि** **วิปาก** **ปฺปฏิพาห** **เนเน** **นตฺถิกทิกฺก**
จิก **อุจฺเจทวาที** **โส** **อตฺถโต** **กมฺม** **ปฺปฏิพาห** **เนเน**
อภิรียทิกฺก **จิก** **อุภย** **ปฺปฏิพาห** **เนเน** **อเหตุกทิกฺก** **จิก** **จ** **โหติ** ๕ **เสสทฺว**
เยปี **เอเสว** **นโยตี** **ตฺถ** **ทิก** ๕

(ปุรโณ) **กมฺมํ ปฏิพาหติ** (อตฺตโน) อภิรียวาทีภาวโต ๕ (อชิต) **วิปากํ ปฏิพาหติ** สพฺเพน
 สพฺพํ आयตี อุปฺปตฺติยา ปฏิกฺขิปนโต ๕ (มกฺขล) **อุภยมุปี (กมฺมวิปากํ) ปฏิพาหติ** สพฺพโส
 เหตุปฺปฏิพาหเนเนว **เอว** (ตฺตถกเรเน) **ผลสฺสาปี** **ปฏิกฺขิตตฺตตา** ๕ **‘อุภยฺนฺติ** (ปทสฺส) **วา** **‘กมฺม**
(จ) วิปากญฺจาตี **อุภยํ** (อิตติ **อตฺถโต**) ๕ **โส** (มกฺขล) **हि** **‘อเหตุ** **อุปฺปจฺจยา** **สดฺตา** **สงฺกิลิสฺสนฺติ**
(จ) วิสฺซุฆฺนฺติ **จาตี** **วทฺนโต** **กมฺมสฺส** **วिय** **วิปากสฺสาปี** **สงฺกิลิสฺสฺทฺธินํ** **ปจฺจยตฺตภาว**
วจนโต **ตทฺภยํ** (กมฺมวิปากํ) **ปฏิพาหติ** **นาม** ๕ **วิปาก** (ปุรเณเน) **ปฏิพาหิตो** **โหติ** **อสติ** **กมฺม**
สฺมี **วิปาก** **ภาวโต** ๕ **กมฺมํ** (อชิตเน) **ปฏิพาหิตํ** **โหติ** **อสติ** **วิปาก** **กมฺม** **สฺส** **นีร**
ตฺถก **ภาวา** **ปตฺติโต** ๕ **‘อตฺถโตติ** (ปทสฺส) **‘สรุเปเน** (อิตติ **อตฺถโต**) ๕ **‘อุภย** **ปฺ**
ปฏิพาห **กาตี** (ปทสฺส) **‘(วาธา)** **วิสุํ** **ติธา** **ทิกฺก** **ทีปฺก** **ภาเวเน** **पालิยํ** **อาค**
ตาตี **ปจฺเจกํ** **ติวิธ** **ทิกฺก** **จिया** **เอว** **อุภย** **ปฺ** **ปฏิพาห** **กตฺตา** (อิตติ
อตฺถโต) ๕ **‘อุภย** **ปฺ** **ปฏิพาห** **กาตี** (วจนํ) **हि** **เหตุวจนํ** (โหติ) ๕ **‘อเหตุ** **กวา**
ธา **เจวาตี** **อาทิ** (วจนํ) **ปฺ** **ปฏิญฺญ** **าว** **จนํ** (โหติ) ๕ **โย** (ตฺตถกโร) **हि** **วิ**
ปาก **ปฺ** **ปฏิพาห** **เนเน** **นตฺถิก** **ทิกฺก** **จิก** **อุจฺเจ** **ทวา** **ที** (โหติ), **โส** (ตฺตถกโร)
อตฺถโต **กมฺม** **ปฺ** **ปฏิพาห** **เนเน** **อภิรีย** **ทิกฺก** **จิก** (จ) **อุภย** **ปฺ** **ปฏิพาห** **เนเน**
อเหตุก **ทิกฺก** **จิก** **จ** **โหติ** ๕ **เสสทฺว** **เยปี** **เอโส** **เอว** **นโยตี** **ตฺถ** **ทิก** ๕

ตฺถ **ทิก** **อ.ทิก** **กา** **แห่ง** **สามัญญ** **ผล** **สุ** **ตร** **นั้น** **อิตติ** **ว่า** **“(ปุรโณ)** **อ.เจ้า**
ลัทธิ **ชื่อว่า** **ปุร** **ณะ** **ปฏิพาห** **ติ** **ชื่อว่า** **ยอม** **ห้าม** **กมฺม** **ซึ่ง** **กรรม** **(อตฺตโน)** **อภิรีย**
วา **ที** **ภาว** **โต** **เพราะ** **ความ**

ที่แห่งตน เป็นผู้มิวาทะว่าไม่กระทำ ฯ (อชิต) อ.เจ้าลัทธิตีชื่อว่าอชิตะ ปฏิพาหติ ชื่อว่ายอมห้าม วิปากัง ซึ่งวิปาก ปฏิกฺขิปนโต เพราะอันห้าม อุปลุตติยา ซึ่งการเกิดขึ้น आयตฺติ ในกาลต่อไป สพุเพน สพุพฺพํ ทั้งปวง โดยประการทั้งปวง ฯ (มกฺขล) อ.เจ้าลัทธิตีชื่อว่ามกฺขล ปฏิพาหติ ชื่อว่ายอมห้าม อุภยมุปี (กมฺมวิปากัง) ซึ่งกรรมและวิปาก แม้ทั้งสอง สพุพฺโส เหตุปฏิพาหเนน เอว (ติดถกเรน) ผลสุสาปิ ปฏิกฺขิตตตฺตา เพราะความที่ แม่แห่งผล อันเจ้าลัทธิตี ผู้ห้ามซึ่งเหตุ โดยประการทั้งปวงนั้นเทียว ห้ามแล้ว ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘อุภยํ ทั้งสอง อิตฺติ คือ ‘กมฺมํ (จ) ซึ่งกรรมด้วย วิปากัง จ ซึ่งวิปากด้วย’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘อุภยหนฺติ ว่า ‘อุภยํ’ ดังนี้ ฯ หิ จริงอยู่ โส (มกฺขล) อ.เจ้าลัทธิตีชื่อว่ามกฺขลนั้น วทนฺโต กล่าวอยู่ อิตฺติ ว่า ‘สตฺตา อ.สฺตฺวํ ท. อเหตุ ไม่มีเหตุ อุปฺปจฺจยา ไม่มีปัจจัย สงฺกิลิสฺสนฺติ (จ) ย่อมเศร้าหมองด้วย วิสุชฺฌนฺติ จ ย่อมหมดจดด้วย’ อิตฺติ ดังนี้ ปฏิพาหติ นาม ชื่อว่ายอมห้าม ตทฺภยํ (กมฺมวิปากัง) ซึ่งกรรมและวิปาก ทั้งสองนั้น วิปากสุสาปิ สงฺกิลิสฺสวีสฺสุทฺธิํ ปจฺจยตฺตาภาววจนโต เพราะการกล่าวซึ่งความไม่มีแห่งความที่ แม่แห่งวิปาก เป็นปัจจัย แก่สังกิลิสและวิสุทฺธิ ท. กมฺมสฺส วิย ราวกะกรรม ฯ วิปากโก อ.วิปาก (ปุรณฺน) ปฏิพาหิตโต เป็นสภาพ อันเจ้าลัทธิตีชื่อว่าปุรณฺน ห้ามแล้ว โหติ ย่อมเป็น วิปากภาวโต เพราะความไม่มีแห่งวิปาก กมฺมสฺมี ครั้นเมื่อกรรม อสตี ไม่มีอยู่ ฯ กมฺมํ อ.กรรม (อชิตฺน) ปฏิพาหิตํ เป็นสภาพ อันเจ้าลัทธิตีชื่อว่าอชิตะ ห้ามแล้ว โหติ ย่อมเป็น กมฺมสฺส นีรตฺถกภาวาทตฺตโต เพราะการถึงซึ่งความที่ แห่งกรรม เป็นสภาพมีประโยชน์ออกแล้ว วิปากเ ครั้นเมื่อวิปาก อสตี ไม่มีอยู่ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘สฺรุเพน โดยสฺรูป’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘อตฺถโตติ ว่า ‘อตฺถโต’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘(วาทา) อ.วาทะ ท. อาคตา มาแล้ว ปาลิยํ ในบาลี ทิฏฺฐิตีปภฺภาเวน โดยความเป็นแห่งวาทะอันแสดงซึ่งทิฏฺฐิ ติธา อันมีส่วน ๓ วิสุํ เฉพาะ ๆ อิตฺติ เพราะเหตุนั้น ปจฺจเจกํ ติวิธ-ทิฏฺฐิจฺยา เอว อุภยปฏิพาหกตฺตา เพราะความที่ แห่งทิฏฺฐิอันมีอย่าง ๓ นั้นเทียว เฉพาะอย่าง ๆ เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งกรรมและวิปากทั้งสอง’ (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘อุภยปฏิพาหกาติ ว่า ‘อุภยปฏิพาหกา’ ดังนี้ ฯ หิ ก็ ‘อุภยปฏิพาหกาติ (วจนฺ) อ.คำว่า ‘อุภยปฏิพาหกา’ ดังนี้ เหตุวจนฺ เป็นคำแสดงเหตุ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (วจนฺ) อ.คำ ‘อเหตุกวาทา เจวาทิอาทิ เป็นต้นว่า ‘อเหตุกวาทา เจว’ ดังนี้

ปฏิญญาว่าจัน เป็นคำปฏิญญา (โหด) ย่อมเป็น ๗ หิ จริงอยู่ โย (ติตถกโร) อ.เจ้าลัทธิติ
 ไต นตถิกทิกฏิกโก เป็นนตถิกทิกฏิก อุกุเจทวาที เป็นผู้มิวาทะว่าชาตสุญ วิปากป-
 ปฏิพาหเนน เพราะอันห้ามซึ่งวิปาก (โหด) ย่อมเป็น, โส (ติตถกโร) อ.เจ้าลัทธิติ
 นั้น อกริยทิกฏิกโก เป็นอกริยทิกฏิก กมมปฏิพาหเนน เพราะอันห้ามซึ่งกรรม (จ)
 ด้วย อเหตุกทิกฏิกโก เป็นอเหตุกทิกฏิก อุกุยปฏิพาหเนน เพราะอันห้ามซึ่งกรรม
 และวิปากทั้งสอง จ ด้วย โหด ย่อมเป็น อตุถโต โดยเนื้อความ ๗ นโย อ.นัย
 เสสทวยเปปี แม้ในหมวดสองแห่งลัทธิติที่เหลือ เอโส เอว นี้นั้นเทียว” อิติ ดังนี้ ๗

ฎีกาสัมมัญญผลสูตรนั้นว่า “เจ้าลัทธิติปุระณะ ชื่อว่าย่อมห้ามกรรม เพราะเป็นผู้มิวาทะ
 ว่าไม่เป็นอันทำ. เจ้าลัทธิติอชิตะ ชื่อว่าย่อมห้ามวิปาก เพราะปฏิเสศการเกิดขึ้นต่อไป
 หมดทุกประการ. เจ้าลัทธิติมักขลิ ชื่อว่าย่อมห้ามกรรมและวิปากแม้ทั้ง ๒ เพราะแม้ผล
 อันเจ้าลัทธิติผู้ห้ามเหตุโดยประการทั้งปวงนั่นเอง ห้ามเสียแล้ว. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า
 ‘อุกุย’ แปลว่า ทั้ง ๒ คือ ซึ่งกรรมและวิปาก. จริงอยู่ เจ้าลัทธิติมักขลिनั้น กล่าวอยู่ว่า
 ‘สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เสร้าหมองเอง และหมดจดเอง’ ดังนี้ ชื่อว่าห้าม
 กรรมและวิปากทั้ง ๒ อย่างนั้น เพราะกล่าวความไม่มีแม้แห่งวิปากเป็นปัจจัย แก่
 สังกิเลสและวิสุทธิตั้งหลาย ดุจกรรม. วิปาก ย่อมชื่อว่าอันเจ้าลัทธิติปุระณะนั้น ห้าม
 แล้ว เพราะเมื่อกรรมไม่มี วิปากก็ไม่มี. กรรม ย่อมชื่อว่าอันเจ้าลัทธิติอชิตะนั้นห้ามแล้ว
 เพราะเมื่อวิปากไม่มี กรรมก็ถึงความเป็นกรรมหาประโยชน์มิได้. บทว่า ‘อตุถโต’ คือ
 โดยสรุป. บทว่า ‘อุกุยปฏิพาหกา’ ความว่า เพราะวาทะทั้งหลายมาในบาลี โดย
 ความเป็นวาทะแสดงทิกฏิก ๓ อย่าง ต่างๆ กัน เพราะเหตุนั้น ทิกฏิก ๓ อย่างนั้นแหละ
 แต่ละอย่างๆ ชื่อว่าห้ามกรรมและวิปากทั้ง ๒. ก็คำว่า ‘อุกุยปฏิพาหกา’ นี้ เป็นคำ
 แสดงเหตุ. คำว่า ‘อเหตุกวาทา เจว’ เป็นต้น เป็นคำแสดงปฏิญญา. จริงอยู่ เจ้าลัทธิติ
 ไต เป็นนตถิกทิกฏิก มีวาทะว่าชาตสุญ เพราะห้ามเสียซึ่งวิปาก, เจ้าลัทธิตินั้น โดยความ
 หมายถึง ก็คือเป็นอกริยทิกฏิก เพราะห้ามเสียซึ่งกรรม, และเป็นอเหตุกทิกฏิก เพราะห้าม
 เสียซึ่งกรรมและวิปากทั้ง ๒ อย่าง. นัยแม้ในเจ้าลัทธิติ ๒ ท่านที่เหลือ ก็อย่างนี้เหมือนกัน”.

[๒๓๑] นิรุกเขปกณฺหฏีกายมปิ วาทตฺตยํ ทสฺเสตฺวา ปฺนฺ เอเตสฺ ปฺริมฺวาโท พฺนฺชโมกฺขานํ
 เหตุํ ปฏฺิเสเชติ ทฺติโย กมฺมํ ตฺติโย วิปากฺนฺติ อยฺเมเตสํ วิเสโสติ วฺตุตฺ ๕

(ฎีกาจารย์) นิรุกเขปกณฺหฏีกายมปิ วาทตฺตยํ ทสฺเสตฺวา ปฺนฺ “เอเตสฺ (ตีสฺ วาเทสฺ) ปฺริมฺวาโท
 พฺนฺชโมกฺขานํ เหตุํ ปฏฺิเสเชติ, ทฺติโย (วาโท) กมฺมํ (ปฏฺิเสเชติ), ตฺติโย (วาโท) วิปากํ
 (ปฏฺิเสเชติ)’ อิติ อยํ เอเตสํ (ติณฺณํ วาทานํ) วิเสโส (โหติ)” อิติ (วจนํ) วฺตุตฺ ๕

(วจนํ) อ.คำ อิติ ว่า “อัย วิเสโส อ.ความแปลกกันนี้ เอเตสํ (ติณฺณํ วาทานํ) แห่ง
 วาทะ ท. ๓ เหล่านั้น อิติ ว่า ‘เอเตสฺ (ตีสฺ วาเทสฺ) ปฺริมฺวาโท อ.- ในวาทะ ท. ๓
 เหล่านั้นหนา-วาทะอันมีในก่อน ปฏฺิเสเชติ ย่อมปฏฺิเสช เหตุ ซึ่งเหตุ พฺนฺชโมกฺขานํ
 แห่งสังกิลสอันเป็นเครื่องผูกและวิสุทฺธิอันเป็นเครื่องพัน ท., ทฺติโย (วาโท) อ.วาทะ
 ที่ ๒ (ปฏฺิเสเชติ) ย่อมปฏฺิเสช กมฺมํ ซึ่งกรรม, ตฺติโย (วาโท) อ.วาทะ ที่ ๓
 (ปฏฺิเสเชติ) ย่อมปฏฺิเสช วิปากํ ซึ่งวิปาก’ อิติ ดังนี้ (โหติ) ย่อมมี” อิติ ดังนี้
 (ฎีกาจารย์) อันพระฎีกาจารย์ ทสฺเสตฺวา ครั้นแสดงแล้ว วาทตฺตยํ ซึ่งหมวดสาม
 แห่งวาทะ วฺตุตฺ กล่าวแล้ว ปฺนฺ อีก นิรุกเขปกณฺหฏีกายมปิ แม้ในฎีกาแห่งนิรุกเขป-
 กัณฺท์ ๕

แม้ในฎีกานิรุกเขปกัณฺท์ ทานครั้งแสดงวาทะ ๓ อย่างไว้แล้ว จึงกล่าวอีกว่า “วาทะ ๓
 อย่างนั้น แปลกกันดังนี้ คือ ‘ในบรรดาวาทะ ๓ ประการเหล่านั้น วาทะที่ ๑ ปฏฺิเสชเหตุ
 แห่งสังกิลสเป็นเครื่องผูกและวิสุทฺธิเป็นเครื่องพัน, วาทะที่ ๒ ปฏฺิเสชกรรม, วาทะที่
 ๓ ปฏฺิเสชวิปาก”.

.....
 อเหตุกฺวาทาทินํ วิเสสํ ทสฺเสตฺ “ปฺริมฺวาโทติอาทิ วฺตุตฺ ๕ อนนฺยยานิกนินฺยยานิก-
 ภาทมฺปนฺ สสมฺภารกมฺมํ พฺนฺชโมกฺขเหตุติ พฺนฺชโมกฺขานํ เหตุํ ปฏฺิเสเชนฺโตปิ กมฺมํ
 ปฏฺิเสเชติ ๕ สุมฺงคฺลวิลาสินฺยมฺปนฺ วิปากฺสฺส กมฺมฺสฺส วิยฺ สงฺกิลสฺวิสุทฺธินํ เหตุภาวโต
 วิปากโกปิ พฺนฺชโมกฺขเหตุติ อเหตุติ วทฺนฺโต อุกฺยมฺปิ ปฏฺิพาหฺตฺติ วฺตุตฺนฺติ
 ตทฺนฺฎีกา ๕

“(ฎีกาจารย์) อเหตุกฺวาทาทินํ (ติณฺณํ วาทานํ) วิเสสํ ทสฺเสตฺ “ปฺริมฺวาโทติอาทิ (วจนํ)
 วฺตุตฺ ๕ อนนฺยยานิกนินฺยยานิกภาทํ ปนฺ สสมฺภารกมฺมํ พฺนฺชโมกฺขเหตุ (โหติ) อิติ (ปจฺโม วาโท)

พจนโฆษาณ เหตุ ปฏิเสธเนโตปิ กมมฺ ปฏิเสธติ ฯ (อฏฺจกถาจริเยน) สุมงฺคฺลวิลาสินิยํ ปน ‘วิปากสฺส กมฺมสฺส วิย สงฺกิเลสวิสุทฺธิํ เหตุภาวโต วิปากโกปิ พนฺโฆฆเหตุ (โหติ) อิติ (มกฺขลฺ) ‘(สตุตา) อเหตุติ วทฺโถ อุกฺกมฺปิ (กมฺมวิปากํ) ปฏิพาหตีติ (วจนํ) วุตฺตนฺติ ตทฺทญฺญิกาทิ ฯ

ตทฺทญฺญิกาทิ อ.อนุญฺญิกาทิแห่งนิกเขปกัณฺถ์นั้น อิติ ว่า “(วจนํ) อ.คำ ‘ปุริมวาโท-อาทิ เป็นต้นว่า ‘ปุริมวาโท’ ดังนี้ (ญฺญิกาทิจริเยน) อันพระญฺญิกาทิจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ทสฺสเหตุํ เพื่ออันแสดง วิเสสํ ซึ่งความแปลกกัน อเหตุกฺวาทาทินํ (ติณฺณํ วาทานํ) แห่งวาทะ ท. ๓ มีอเหตุกฺวาทะเป็นต้น ฯ ปน ก็ สสมฺมารกมฺมํ อ.กรรมอันเป็นไปกับด้วยสัมภาระ อหิญฺยานิกหิญฺยานิกภทํ อันต่างโดยเป็นกรรมอันไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์และกรรมอันนำสัตว์ออกจากทุกข์ พนฺโฆฆเหตุ ชื่อว่าเป็นเหตุแห่งสังกิเลสเป็นเครื่องผูกและวิสุทฺธิเป็นเครื่องหลุดพ้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ เพราะเหตุนั้น (ปรโม วาโท) อ.วาทะที่ ๑ ปฏิเสธเนโตปิ แม้เมื่อปฏิเสธ เหตุ ซึ่งเหตุ พนฺโฆฆาณํ แห่งสังกิเลสเป็นเครื่องผูกและวิสุทฺธิเป็นเครื่องหลุดพ้น ท. ปฏิเสธติ ชื่อว่าย่อมปฏิเสธ กมฺมํ ซึ่งกรรม ฯ ปน ส่วนว่า (วจนํ) อ.คำ อิติ ว่า ‘วิปากโกปิ แม้ อ.วิปาก พนฺโฆฆเหตุ ชื่อว่าเป็นเหตุแห่งสังกิเลสเป็นเครื่องผูกและวิสุทฺธิเป็นเครื่องหลุดพ้น (โหติ) ย่อมมี วิปากสฺส สงฺกิเลสวิสุทฺธิํ เหตุภาวโต เพราะความที่ แห่งวิปาก เป็นเหตุ แห่งสังกิเลสและวิสุทฺธิ ท. กมฺมสฺส วิย ราวกะกรรม อิติ เพราะเหตุนั้น (มกฺขลฺ) อ.เจ้าลัทธิชื่อว่ามกฺขลฺ วทฺโถ เมื่อกล่าว อิติ ว่า ‘(สตุตา) อ.สัตว์ ท. อเหตุ ไม่มีเหตุ’ อิติ ดังนี้ เป็นต้น ปฏิพาหตีติ ชื่อว่าย่อมห้าม อุกฺกมฺปิ (กมฺมวิปากํ) ซึ่งกรรมและวิปาก แม้ทั้งสอง’ อิติ ดังนี้ (อฏฺจกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว สุมงฺคฺลวิลาสินิยํ ในอรรถกถาสุมงฺคฺลวิลาสินิ” อิติ ดังนี้ ฯ

อนุญฺญิกาทิแห่งนิกเขปกัณฺถ์นั้นว่า “พระญฺญิกาทิจารย์กล่าวคำเป็นต้นว่า ‘ปุริมวาโท’ ดังนี้ เพื่อจะแสดงความแปลกกันแห่งวาทะทั้ง ๓ มีอเหตุกฺวาทะเป็นต้น. ก็กรรมที่พร้อมด้วยสัมภาระ ต่างโดยเป็นกรรมไม่นำสัตว์ออกจากทุกข์ และกรรมที่นำสัตว์ออกจากทุกข์ ชื่อว่าเป็นเหตุแห่งสังกิเลสเป็นเครื่องผูกและวิสุทฺธิเป็นเครื่องหลุดพ้น เพราะเหตุนี้ วาทะที่ ๑ แม้เมื่อปฏิเสธเหตุแห่งสังกิเลสเป็นเครื่องผูกและวิสุทฺธิเป็นเครื่องหลุดพ้น

ก็ชื่อว่าปฏิสัยกรรม. ส่วนในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี ท่านกล่าวว่า ‘แม้วิบาก ก็ชื่อว่า เป็นเหตุแห่งสังกิเลสเป็นเครื่องผูกและวิสุทธิเป็นเครื่องหลุดพ้น เพราะวิบากเป็นเหตุ แห่งสังกิเลสและวิสุทธิ ดุจกรรม เพราะเหตุนี้ เจ้าลัทธิตีชื่อว่ามักขลิ เมื่อกล่าวว่า ‘สัตว์ ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ’ ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่าห้ามแม้กรรมและวิบากทั้ง ๒”.

[๒๓๒] เย ปน เตสํ ลหุธี คเหตุวา รตติฎฺฐานทิวาฎฺฐานเน นิสินฺนา สขฺฌายนฺติ วีรมฺสนฺติ, เตสํ ‘กโรโต น กรียติ ปาปํ, นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย, มโต อุจฺฉิขฺชตีติ, ตสฺมี อารมฺมเณ มิจฺฉาสติ สนฺติฎฺฐติ, จิตฺตํ เอกกคฺคํ โหติ, ชวนานิ ชวนฺติ ฯ ปจฺมชวเน สเตกิกฺฉา โหณฺติ, ตถา ทุตฺติยาทีสุ ฯ สตฺตเม พุทฺธานมฺปิ อเตกิกฺฉา อริฎฺฐกณฺฏกสทิสสา ฯ ตตฺถ โกจิ เอกํ ทสฺสนํ โอกฺกมติ, โกจิ เทว โกจิ ตีณิ ฯ เอกสฺมี โอกฺกนฺเตปิ ทวีสุ ตีสุ โอกฺกนฺเตสุปิ, นียตมิจฺฉาทิฎฺฐิจิโกว โหติ, ปตฺโต สคฺคมคฺคาวรณญฺเจว โมกฺขมคฺคาวรณญฺจ, อภพฺโป ตสฺส อตฺตภาวสฺส อนนฺตรํ สคฺคมฺปิ คนฺตุํ, ปเคว โมกฺขํ ฯ วฎฺฐชาณฺุ นามเส สตฺโต ปจฺวีโคปโก ฯ เยภฺยุเยน เอวรฺูปสฺส ภาวโต วฎฺฐจฺฉานํ นตฺถีติ สามณฺเณผลสฺสจฺจตวณฺเณนา จตฺกุกงฺคฺจตฺตรสฺส ตติย- วคฺเค ทสมฺสจฺจตวณฺเณนา จ ฯ

เย (ชนา) ปน เตสํ (ติณฺเณ ติตฺถกราน) ลหุธี คเหตุวา รตติฎฺฐานทิวาฎฺฐานเน นิสินฺนา สขฺฌายนฺติ วีรมฺสนฺติ, เตสํ (ชานํ ตํ ลหุธี นิสิตฺติวา สขฺฌายนฺตานํ วีรมฺสนฺตานํ) ‘(ปุคฺคลสฺส) กโรโต, (ปุคฺคเลน) น กรียติ ปาปํ, นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย, มโต (สฺตโต) อุจฺฉิขฺชตีติ, ตสฺมี อารมฺมเณ มิจฺฉาสติ สนฺติฎฺฐติ, จิตฺตํ เอกกคฺคํ โหติ, ชวนานิ ชวนฺติ ฯ (เต ชนา) ปจฺม- ชวเน สเตกิกฺฉา โหณฺติ, ตถา ทุตฺติยาทีสุ (ชวเนสุ เต ชนา สเตกิกฺฉา โหณฺติ) ฯ (เต ชนา) สตฺตเม (ชวเน) พุทฺธานมฺปิ อเตกิกฺฉา อริฎฺฐกณฺฏกสทิสสา (โหณฺติ) ฯ ตตฺถ (ตีสุ ทสฺสเนสุ) โกจิ (ปุคฺคโล) เอกํ ทสฺสนํ โอกฺกมติ, โกจิ (ปุคฺคโล) เทว (ทสฺสนานิ โอกฺกมติ), โกจิ (ปุคฺคโล) ตีณิ (ทสฺสนานิ โอกฺกมติ) ฯ (ปุคฺคเลน) เอกสฺมี (ทสฺสเน) โอกฺกนฺเตปิ, (ปุคฺคเลน) ทวีสุ (ทสฺสเนสุ โอกฺกนฺเตสุ), (ปุคฺคเลน) ตีสุ (ทสฺสเนสุ) โอกฺกนฺเตสุปิ, (โส ปุคฺคโล) นียตมิจฺฉาทิฎฺฐิจิโกว โหติ ปตฺโต สคฺคมคฺคาวรณญฺเจว โมกฺขมคฺคาวรณญฺจ อภพฺโป ตสฺส อตฺตภาวสฺส อนนฺตรํ สคฺคมฺปิ คนฺตุํ, ปเคว (โส ปุคฺคโล) โมกฺขํ (คนฺตุํ อภพฺโป โหติ) ฯ วฎฺฐ- ชาณฺุ นาม เอโส สตฺโต ปจฺวีโคปโก (โหติ) ฯ เยภฺยุเยน เอวรฺูปสฺส (ปุคฺคลสฺส) ภาวโต วฎฺฐจฺฉานํ

นตถิติ สามัญญผลสูตรตวณณา (จ) จตุกกงคฺตฺตรสฺส ตติยวคฺเค ทสมฺมสุตฺตวณณา จ ๕

สามัญญผลสูตรตวณณา อ.อรรถกถาแห่งสามัญญผลสูตร (จ) ด้วย **ทสมฺมสุตฺตวณณา** อ.อรรถกถาแห่งทสมฺมสูตร **ตติยวคฺเค** ในตติยวรรค **จตุกกงคฺตฺตรสฺส** แห่งจตุกกนิบาต อังคฺตฺตรนิกาย จ ด้วย **อิติ** ว่า “**ปน** ก็ **เย (ชหา)** อ.ชน ท. เหล่าใด **คเหตุว** ถือเอาแล้ว **ลทฺธิ** ซึ่งลัทธิ **เตสํ (ติณฺณํ ติตฺถกรานํ)** ของเจ้าลัทธิ ท. ๓ เหล่านั้น **นิสินฺหา** หนึ่งแล้ว **รตฺติฎฺฎาณทิวาฎฺฎาเน** ในที่เป็นที่พักในเวลา กลางคืนและที่ที่พักรหว่างกลางวัน **สชฺชฌายนฺตํ** ย่อมสาธยาย **วิมฺมสนฺตํ** ย่อมพิจารณา, **เตสํ (ชหานํ ตํ ลทฺธิ นิสิตฺติว** **สชฺชฌายนฺตานํ วิมฺมสนฺตานํ)** เมื่อชน ท. เหล่านั้น หนึ่งสาธยายอยู่แล้ว พิจารณาอยู่ ซึ่งลัทธินั้น **อิติ** ว่า ‘**ปฺกคฺคฺลสฺส**) เมื่อบุคคล **ภโรโต** กระทำอยู่, **ปาปํ** อ.บาป **น (ปฺกคฺคฺเลน)** กริยติ ย่อมไม่ชื่อว่าอันบุคคลกระทำ, **เหตุ** อ.เหตุ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **ปจฺจโย** อ.ปัจจัย **นตฺถิ** ย่อมไม่มี, **มโต (สโต)** อ.สัตว์ ผู้ตายแล้ว **อุจฺฉิขฺชติ** ย่อมขาดสูญ’ **อิติ** ดังนี้, **มิจฺฉาสติ** อ.มิจฉาสติ **สนฺตฺติฎฺฎติ** ย่อมตั้งมั่น **ตสฺมี** อารมฺมณ ในอารมฺมณนั้น, **จิตฺตํ** อ.จิต **เอกคฺคํ** เป็นจิตมีอารมฺมณเป็นหนึ่ง **โหติ** ย่อมเป็น, **ชวานาหิ** อ.ชวานจิต ท. **ชวานฺตํ** ย่อมแล่นไป ๕ **ปจฺมชวเน** ในชวานจิตดวงที่ ๑ (**เต ชหา**) อ.ชน ท. เหล่านั้น **สเตกฺกิจฺฉา** เป็นผู้เป็นไปกับการเยียวยา **โหนฺตํ** ย่อมเป็น, **ตถา** อ.เหมือนอย่างนั้น **ทฺตฺติยาทิสฺสุ (ชวเนสฺสุ)** ในชวานจิต ท. ดวงที่ ๒ เป็นต้น (**เต ชหา**) อ.ชน ท. เหล่านั้น (**สเตกฺกิจฺฉา**) เป็นผู้เป็นไปกับการเยียวยา (**โหนฺตํ**) ย่อมเป็น ๕ **สโตตเม (ชวเน)** ในชวานจิต ดวงที่ ๗ (**เต ชหา**) อ.ชน ท. เหล่านั้น **พฺพุธานมฺปิ** **อเตกฺกิจฺฉา** เป็นผู้ แม้อันพระพุทฺธเจ้า ท. ไม่พึงเยียวยา **อริฎฺฎกณฺฏกสฺสทิสฺสา** เป็นเช่นกับด้วยพระอริฎฺฎจะและสามเณรชื่อว่ากณฺฏกะ (**โหนฺตํ**) ย่อมเป็น ๕ **โกจิ (ปฺกคฺคฺโล)** อ.บุคคลบางคน **โอฏฺกมฺตํ** ย่อมก้าวลง **ตตฺถ (ตีสฺสุ ทสฺสเนสฺสุ)** **เอกํ ทสฺสนํ** สู้- ในทสฺสนะ ท. ๓ เหล่านั้น **ชหา-ทสฺสนะ** หนึ่ง, **โกจิ (ปฺกคฺคฺโล)** อ.บุคคลบางคน (**โอฏฺกมฺตํ**) ย่อมก้าวลง **เทว (ทสฺสนาหิ)** สู้ทสฺสนะ ท. ๒, **โกจิ (ปฺกคฺคฺโล)** อ.บุคคลบางคน (**โอฏฺกมฺตํ**) ย่อมก้าวลง **ตีณิ (ทสฺสนาหิ)** สู้ทสฺสนะ ท. ๓ ๕ **เอกสฺมี (ทสฺสเน)** ครั้นเมื่อทสฺสนะเดียว (**ปฺกคฺคฺเลน)** อันบุคคล **โอฏฺกนฺตฺเตปิ** แม้ยังลงแล้ว, **ทฺวิสฺสุ (ทสฺสเนสฺสุ)** ครั้นเมื่อทสฺสนะ ท. ๒ (**ปฺกคฺคฺเลน)** อันบุคคล **โอฏฺกนฺตฺเตสฺปิ** แม้ก้าวลงแล้ว, **ตีสฺสุ (ทสฺสเนสฺสุ)** ครั้นเมื่อทสฺสนะ ท. ๓ (**ปฺกคฺคฺเลน)** อันบุคคล **โอฏฺกนฺตฺเตสฺปิ** แม้ก้าวลงแล้ว,

(โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น นียตมิจฉาทิฏฐิโกว เป็นนียตมิจฉาทิฏฐิเทียว ปตฺโต เป็นผู้ถึงแล้ว สคฺคมคฺคาวรณํ เจว ซึ่งการห้ามซึ่งทางแห่งสวรรค์ด้วยนั้นเทียว โมกฺขมคฺคาวรณํ จ ซึ่งการห้ามซึ่งทางแห่งธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้นด้วย อภพฺโพ เป็นผู้ไม่ควร คนฺตุ์ เพื่ออันไป สคฺคมปิ แม้สู้สวรรค์ อนฺนฺตรํ ในกาลไม่มีระหว่าง ตสฺส อตฺตภาวสฺส แห่งอัตภาพนั้น โหติ ย่อมเป็น, ปเคว จะป่วยกล่าวไปโย (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น (อภพฺโพ) เป็นผู้ไม่ควร (คนฺตุ์) เพื่ออันไป โมกฺขํ สุธรรม เป็นเครื่องหลุดพ้น (โหติ) ย่อมเป็น ฯ เอโส สตฺโต อ.สัตว์นั้น ปจฺวีโคปโก เป็นผู้คุ้มครองซึ่งแผ่นดิน วฏฺฏฆาณู นาม ชื่อว่าเป็นตอในวัฏฏะ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ วฏฺฏจฺานํ อ.การออก ภาวโต จากภพ เอวรูปสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) แห่งบุคคล ผู้มีอย่างนี้ เป็นรูป นตฺถิ ย่อมไม่มี เยภฺยุเยน โดยมาก” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาสัมมัญญผลสูตรและอรรถกถาทสมสูตร ในตติยวรรค จตุกกนิบาต อังคุตตร-นิกายว่า “ก็ชนเหล่าใด ถือลัทธิของเจ้าลัทธิ ๓ คนเหล่านั้น นั่งสาธยาย พิจารณาอยู่ในสถานที่อยู่กลางคืนและสถานที่พักกลางวัน, เมื่อชนเหล่านั้น สาธยายพิจารณาลัทธินั้นอยู่ว่า ‘เมื่อบุคคลทำอยู่ บาปย่อมไม่ชื่อว่าอันบุคคลทำ, เหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี. สัตว์ที่ตายแล้ว ย่อมขาดสูญ’ ดังนี้ มิจฉาสติ ย่อมตั้งมั่นในอารมณ์นั้น, จิตย่อมมีอารมณ์เป็นอันเดียว, ชวนจิตทั้งหลาย ย่อมแล่นไป. ในชวนจิตที่ ๑ ชนเหล่านั้น ยังเป็นผู้แก้ไขได้, ในชวนจิตที่ ๒ เป็นต้น ก็เหมือนอย่างนั้น. ในชวนจิตที่ ๗ ชนเหล่านั้น แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็แก้ไขไม่ได้ ย่อมเป็นเช่นเดียวกับอริฏฐฎิกิษุ และกัณฎก-สามเณร. บรรดาทัสสนะ ๓ อย่างนั้น คนบางคนหยั่งลงสู่ทัสสนะเดียว, บางคน ก้าวลงสู่ ๒ ทัสสนะ, บางคน ก้าวลงสู่ ๓ ทัสสนะ, เมื่อหยั่งลงสู่ทัสสนะเดียวก็ตาม หยั่งลงสู่ ๒-๓ ทัสสนะก็ตาม เขาย่อมเป็นนียตมิจฉาทิฏฐิที่เดียว. เขาถึงการห้ามทางสวรรค์ และการห้ามทางพระนิพพาน ไม่ควรเพื่อจะไปแม้สู้สวรรค์ ในลำดับแห่งอัตภาพนั้น, จะต้องกล่าวไปโยถึงพระนิพพานเล่า, สัตว์ผู้นี้ เป็นผู้เฝ้าแผ่นดิน ชื่อว่าเป็นตอในวัฏฏะ. โดยมากการออกจากภพของสัตว์ผู้เห็นปานนี้ ไม่มี”.

[๒๓๓] เย ปน เตสํ ลหฺฐิ คเหตุวา ฯเปฯ ปจฺวีโคปโก ฯ กิมฺปนเนส เอกสฺมีเยว อตฺตภาเว นียโต โหติ อุทาทุ อญฺญสมิมฺปีติ ฯ เอกสฺมีเยว นียโต อาเสวนวเสน ปน

ภวนตเรปี ตํ ตํ ทิฏฐี โรเจติเยว เอวรूपัสส ทิ เยภุยุเยน ภวโต วุฏฺฐาณํ นาม
นตฺถิติ อปฺนุณฺณกสฺสตุตฺตวณฺณนา ฯ

“เย (ชนา) ปน เตสํ (ติณฺณํ ติตฺตถฺรานํ) ลทฺธิ คเหตฺวา ฯเปฯ ปจฺวีโคปโก (โหติ) ฯ ‘กั
ปน เอโส (สตุโต) เอกสฺมี เอว อตฺตภาเว นียโต โหติ อุทาหุ (เอโส สตุโต) อญฺญสฺมิมฺปิ
(อตฺตภาเว นียโต โหติ)’ อิติ (ปุจฺฉา) ฯ ‘(เอโส สตุโต) เอกสฺมี เอว (อตฺตภาเว) นียโต
(โหติ) อิติ วิสฺสชฺชน) (โส ปุคฺคโล) อาเสวนวเสน ปน ภวนตเรปี ตํ ตํ ทิฏฐี โรเจติ เอว,
เอวรूपัสส (ปุคฺคลสฺส) ทิ เยภุยุเยน ภวโต วุฏฺฐาณํ นาม นตฺถิติ อปฺนุณฺณกสฺสตุตฺตวณฺณนา ฯ

อปฺนุณฺณกสฺสตุตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งอปฺนุณฺณกสฺสตร อิติ ว่า “ปน กั เย (ชนา)
อ.ชน ท. เหล่าใด คเหตฺวา ถือเอาแล้ว ลทฺธิ ซึ่งลัทธิ เตสํ (ติณฺณํ ติตฺตถฺรานํ)
ของเจ้าลัทธิ ท. ๓ เหล่านั้น ฯฯ เอโส สตุโต อ.สัตว์นั้น ปจฺวีโคปโก เป็นผู้คุ้มครอง
ซึ่งแผ่นดิน วุฏฺฐาณํ นาม ชื่อว่าเป็นตอในวัฏฏะ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (ปุจฺฉา)
อ.อันถาม อิติ ว่า ‘ปน กั เอโส (สตุโต) อ.สัตว์นั้น นียโต เป็นผู้ตั้งแล้ว เอกสฺมี
เอว อตฺตภาเว ในอรรถกถาเดียวกันนั้นเกี่ยว โหติ ย่อมเป็น ก็ หรือ อุทาหุ หรือว่า
(เอโส สตุโต) อ.สัตว์นั้น (นียโต) เป็นผู้ตั้งแล้ว อญฺญสฺมิมฺปิ (อตฺตภาเว) ใน
อรรถกถา แม้อื่น (โหติ) ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้ ฯ (วิสฺสชฺชน) อ.อันแก้ (อิติ) ว่า ‘(เอโส
สตุโต) อ.สัตว์นั้น นียโต เป็นผู้ตั้งแล้ว เอกสฺมี เอว (อตฺตภาเว) ในอรรถกถาเดียว
นั้นเกี่ยว (โหติ) ย่อมเป็น’ (อิติ) ดังนี้, ปน แต่ฯ (โส ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น
โรเจติ เอว ย่อมชอบใจนั้นเกี่ยว ตํ ตํ ทิฏฐี ซึ่งทิฏฐินั้นๆ ภวนตเรปี แม้อีก
อื่น อาเสวนวเสน ด้วยสามารถแห่งการเสพคั้นบ่อยๆ, ทิ เพราะฯ วุฏฺฐาณํ นาม
ชื่อ อ.การออก ภวโต จากภพ เอวรूपัสส (ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป
นตฺถิติ ย่อมไม่มี เยภุยุเยน โดยมาก” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาอปฺนุณฺณกสฺสตรว่า “ก็ชนเหล่าใด ถือลัทธิของเจ้าลัทธิ ๓ คนเหล่านั้น ฯฯ
สัตว์ผู้นี้ เป็นผู้เฝ้าแผ่นดิน ชื่อว่าเป็นตอในวัฏฏะ. ถ้ามว่า ‘ก็สัตว์ผู้นี้ ย่อมตั้งลงใน
อรรถกถาเดียวกันเท่านั้น หรือแม้อีกในอรรถกถาอื่นด้วย ? แก้วว่า ‘ย่อมตั้งลงในอรรถกถาเดียว
เท่านั้น. แต่ด้วยสามารถอาเสวนะ แม้อีกในอรรถกถาอื่น เขาย่อมชอบในทิฏฐินั้นๆ ได้เหมือน
กัน. เพราะโดยมาก ชื่อว่าการออกจากภพของสัตว์ผู้เป็นปานนี้ ย่อมไม่มี”.

[๒๓๔] **สขุมายนุตีติ** ตํ ทิฏฐิจิที่ปํกํ คนถํ อุกคเหตุวา ปจฺนุติ ฯ **‘วีรมสนุตีติ** ตสฺส อตุถํ วิจาเรณฺติ ฯ **เตสนฺ**ตฺติอาทิจิ วีรมสนาการทสฺสนํ ฯ **‘ตสฺมี อารมฺมณฺ**เตติ ยถาปริกปฺปิ ต- กมฺมผลภาวาทิปเก **‘กโรโต น กรียติ ปาปนฺ**ติ อาทินยปฺปวตฺตตาย ลทฺธิยา อารมฺมณฺ ฯ **‘มิจฺฉาสตีติ** มิจฺฉาวิตกฺเกน สมฺมา นียมาณา มิจฺฉาวายามุปฺตถมฺภิตา อตฺสภาวํ ตํสภาวนฺติ คณฺหนฺตี มิจฺฉาสตีติ ลทฺชนามา ตํลทฺธิสฺสทคฺตา ตณฺหา ฯ **‘จิตฺตํ เอกคฺคนฺ**ติ ยถาวุตฺตวิตกฺกาทิจฺจยลาภเณ ตสฺมี อารมฺมณฺ อวตฺถิตตตาย อเนกคฺคตํ ปหาย เอกคฺโค อปฺปิโต วิย จิตฺตสึเสเน วุตฺโต มิจฺฉาสมาธิ ฯ **‘ชวานานีติ** อเนกทฺขตฺตํ เตนาการเณ ปุพฺพภาคิเยสุ ชวนวารेषु ปวตฺเตสุ สพฺพปจฺฉิเม ชวนวารे สตฺต ชวานานิ ชวนฺติ ฯ **‘ปจฺเม ชวเน สเตกิจฺฉา โหนฺ**ติ ตถา ทฺตฺติยาทิสฺสูติ ฐมฺมสภาวทสฺสนมตฺตเมตฺตํ ฯ น ปน ตสฺมี ชเณ เตสํ สเตกิจฺฉภาววาปาทन् เกนจิ สกฺกา กาทํ ฯ **ตตฺถาติ** เตสุ तीสุ มิจฺฉาทสฺสเนสุ ฯ **เอกํ ทสฺสนนฺ**ติ ยสฺส เอกสฺมีเยว อภินิเวโส อาเสวนา จ ปวตฺตา โส เอกํเยว ทสฺสนํ โอฏกมฺติ ยสฺส ปน ทฺวีสุ तीสุปี वा อภินิเวसाเสวนา ปวตฺตา โส **เทว तीณิปี โอฏกมฺ**ติ ฯ **เอเตน** ยา ปุพฺเพ อุกฺยปฺปฏฺฐิพาทกตามฺเชน ทิปิตา อตฺถสิทฺธา สพฺพทิฏฺฐิกฺตา सा ปุพฺพภาคิยา มิจฺฉตฺตนิยาโมกฺกนฺติยา ปน ยถาสกํ ปจฺจยํ สมฺภากมฺลิตฺติโต ภินฺนารมฺมณานํ วิย วิเสสชาติคฺมานํ เอกชฺฉํ อญฺฺปตฺติยา อสงฺกิณฺณา เอวาติ ทสฺเสติ ฯ **‘เอกสฺมี** โอฏกนฺเตปีติอาทินา ติสฺสนนฺมฺปิ ทิฏฺฐินํ สมานพลตํ สมานผลตณฺจ ทสฺเสติ ฯ **ตสฺมา** ติสฺโสปี เจตา เอกสฺส อฺปฺปนฺนา อพฺโพกิณฺณา เอว ฯ **เอกาย** วิปาเก ทินฺเน อิตฺธา อญฺฺพลปฺปทायิกา โหนฺติ ฯ **‘วฏฺฐขาณฺ** นามาติ อิทํ วจन् เนยฺยตฺถํ น นีตฺตณฺติ ตํ วิวริตฺวา ทสฺเสตฺ ‘**กิมฺปนเส**ตฺติอาทิจิ วุตฺตํ ฯ **อกุสล์** นามेतํ อพฺลํ ทฺพพฺลํ น กุสล์ วิย มหาพฺลนฺติ อาห **‘เอกสฺมีเยว** อตฺตภาเว นียโตติ ฯ **อณฺณ**ตา สมฺมตฺตนิยาโม วิย มิจฺฉตฺตนิยาโมปิ อจฺจนฺติโก ลिया, น จ มิจฺฉตฺตนิยาโม อจฺจนฺติโก, ยทิจิ เอวํ **วฏฺฐ**ขาณฺจิทฺนา กถนฺติ อาห **‘อาเสวนว**เสน ปนาติอาทิจิ ฯ **ตสฺมา** ยถา สกํ นิมนฺคฺโค นิมนฺคฺโคเอว พาโลติ วุตฺตํ, เอวํ **วฏฺฐ**ขาณฺจิทฺนา ฯ **ยาทิส** ทิจิ ปจฺจเย ปฏฺฐิจฺจ อยํ ตํ ทสฺสนํ โอฏกนฺโต, ปฺน กทาจิ ตปฺปฏฺฐิปกฺเช ปจฺจเย ปฏฺฐิจฺจ ตโต สีสฺสุทฺธิปนมฺสส น โหตีติ น วตฺตทพฺ ๕ **เตน** วุตฺตํ **‘เยภฺยเย**นาติ ตฏฺฐีกานโย ฯ

‘**สขุฌายนุตีติ** (ปทสฺส) ‘ตํ ทิฏฺฐิจิที่ปํกํ ฅนฺถํ อุกฺคเหตฺวา ปจฺนฺติ’ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ ‘**วีรมฺสนุตีติ** (ปทสฺส) ‘ตสฺส (ฅนฺถสฺส) อตฺถํ วิจาเรนฺติ’ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ ‘**เตสนฺหฺติอาทิ** (วจฺนํ) วีรมฺสนาการ-ทสฺสนํ (โหติ) ๕ ‘**ตสฺมี อารมฺมณฺติ** (ปททฺวยสฺส) ‘ยถาปริกฺขปฺปิตกมฺมผลาภาวที่ปเก ‘**(ปฺคฺคฺลสฺส) กโรโต, (ปฺคฺคฺเลน) น กรียติ ปาปนฺติ** อาทินยปฺวตฺตตาย ลทฺฐิยา อารมฺมณฺ’ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ ‘**มิจฺฉาสตีติ** (ปทสฺส) ‘มิจฺฉาวิตกฺเกน สมฺมา นียมาณา มิจฺฉาวายามฺปุตถมฺภิตา อตฺสภาวํ ‘ตฺสภาวนฺติ ฅนฺหนฺตี มิจฺฉาสตีติ ลทฺฐินามา ตฺลทฺฐิสทฺคตา ตณฺหา’ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ ‘**จิตฺตํ เอกคฺคฺนฺติ** (ปททฺวยสฺส) ‘(อฏฺฐจกถาจรียเณ) ยถาวุตฺตวิตกฺกาที่ปจฺจยลาภเณ ตสฺมี อารมฺมณฺ (ตสฺส จิตฺตสฺส) อวตฺถิตตตาย (ตสฺส จิตฺตสฺส) อนเกคฺคตํ ปหาย เอกคฺโค อปฺปิโต วีย จิตฺตสฺสเณ วุตฺโต มิจฺฉาสมาชิ’ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ ‘**ชวณานีติ** (ปทสฺส) ‘อนเกกขตฺตํ เตน อากาเรณ ปุพฺพภาคิเยสฺส ชวณวาเรสฺส ปวตฺเตสฺส สพฺพปจฺจิมเ ชวณวาเร สตฺต ชวณานิ ชวณฺติ’ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ ‘**ปฺจเม ชวเน สเตกฺิจฺฉา โหณฺติ ตถา ทฺฐิตฺยาที่สฺสูติ** ฃมฺมสภาวทสฺสน-มตฺตํ (โหติ) เอตํ (วจฺนํ) ๕ น ปน ตสฺมี ชเณ เตสฺ (ชวณานํ) สเตกฺิจฺฉภาวาปาหนํ เกณจิ สกฺกา กาทํ ๕ ‘**ตตฺถาติ** (ปทสฺส) ‘เตสฺ ตีสุ มิจฺฉาทสฺสเนสฺ’ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ ‘**เอกํ ทสฺสนนฺติ** (ปททฺวยสฺส) ‘ยสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) เอกสฺมี เอว (ทสฺสเน) อภินิเวโส (จ) อาเสวณา จ ปวตฺตา, โส (ปฺคฺคฺโล) เอกํ เอว ทสฺสนํ โอกฺกมฺติ, ยสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) ปน ทฺวีสุ (ทสฺสเนสฺ) ตีสุปิ (ทสฺสเนสฺ) วา อภินิเวสาเสวณา ปวตฺตา, โส (ปฺคฺคฺโล) **เทว (ทสฺสนานิ) ตีณิปี (ทสฺสนานิ) โอกฺกมฺติ**’ (อิตฺติ อตฺโถ) ๕ (อฏฺฐจกถาจรีย) เอตฺน (‘เอกํ ทสฺสนนฺติ วจฺเนน) ‘ยา ปุพฺเพ อุกฺยปฺปฏิพาหตามฺเขน ที่ปีตา อตฺถลสิทฺธา (ปฺคฺคฺลสฺส) สพฺพทิฏฺฐิจิตฺตา (อตฺถิ), สธา (ปฺคฺคฺลสฺส) สพฺพทิฏฺฐิจิตฺตา ปุพฺเพ อุกฺยปฺปฏิพาหตามฺเขน อตฺถลสิทฺธิ ที่ปีตา โหติ) ปุพฺพภาคิยา, มิจฺฉตฺตนิยาโมกฺกนฺติยา ปน (สมานานํ, สพฺพทิฏฺฐิจิโย) ยถาสกํ ปจฺจยํ สมฺทาคมสิทฺธิโต ภินนา-รณฺมณฺนํ วีย วิเสสชาติคฺมานํ เอกชฺฉํ อณฺุปฺตฺติยา อสงฺกิณฺณเ วธาติ ทสฺเสติ ๕ (อฏฺฐจกถาจรีย) ‘**เอกสฺมี โอกฺกนฺเตปีติอาทินา** (วจฺเนน) ติสฺสนนฺมปี ทิฏฺฐินํ สมานผลตํ (จ ติสฺสนนฺมปี ทิฏฺฐินํ) สมานผลตํ จ ทสฺเสติ ๕ ตสฺมา ติสฺโสปี จ เอตฺตา (ทิฏฺฐิจิโย) เอกสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) อฺุปฺปณฺนา อพฺโพทิกิณฺณา เอว (โหณฺติ) ๕ เอกาย (ทิฏฺฐิจิยา) วิปาเก ทินฺเน, อิตฺธา (ทิฏฺฐิจิโย) อณฺุพลปฺปทายิกา โหณฺติ ๕ ‘**วฏฺฐฺฆาณฺุ นามาติ** อิทํ วจฺนํ เนยฺยตฺถํ (โหติ) น นีตตฺถํ (โหติ) อิตฺติ (อฏฺฐจกถาจรียเณ) ตํ (วจฺนํ) วิวริตฺวา ทสฺเสตฺตุ ‘**กิมฺปเนสาติอาทิ** (วจฺนํ) วุตฺตํ ๕ อกฺุสฺลํ นาม เอตํ อพฺลํ ทุพฺพลํ น กุสฺลํ วีย มหาพฺลํ (โหติ) อิตฺติ (อฏฺฐจกถาจรีย) อาห ‘**เอกสฺมีเยว อตฺตภาเว นียโตติ** ๕ (อฏฺฐจกถาจรีย) ‘อณฺณธา (สนฺเต), สมฺมตฺตนิยาโม วีย มิจฺฉตฺตนิยาโมปี อจฺจนฺติโก ลียา, น จ

มิจจตตนิยาโม อจจนฺติโก (สียา), ยทิ เอวํ (ภาเว สนฺเต), วฏฺฏฆาณฺุโจทนา กถํ (สียา) ʼอิตติ (อนุโยคํ มนสิ กโรนฺโต) อาห ʼอาเสวนวเสน ปนาตฺวาทึ (วจน) ʼ ตสฺมา (ภควตา) ยถา ʼสกี นิมฺกุโค นิมฺกุโคเอว (โหติ) พาโลติ (วจน) วุตฺตํ, เอวํ วฏฺฏฆาณฺุโจทนา (โหติ) ʼ ยาทิเส หิ ปจฺจเย ปฏิจฺจ อยํ (นียตมิจฺฉาทิฏฺฐิโก) ตํ ทสฺสนํ โอภฺกนฺโต, ปุณ กทาจิ ตปฺปฏิปฺกฺเข ปจฺจเย ปฏิจฺจ ตโต (ทสฺสนโต) สึสฺสุขิปนํ อสฺส (ปฺกุคฺลสฺส) น โหตฺติติ (วจนฺ เกนจิ) น วตฺตพฺพํ ʼ เตน (อภฺจกถาจรฺเยน) วุตฺตํ ʼเยภฺยุเยนʼ (อิตติ วจน) ʼ อิตติ ตมฺภฺกิกานโย ʼ

ตมฺภฺกิกานโย อ.นัยแห่งฎีกาแห่งอภินนทกสูตรนั้น **อิตติ** ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ʼอฺคุคฺเหตุว ʼเรียนเอาแล้ว **คณฺถิ** ซึ่งคัมภีร์ **ตํ** ʼทฎฺฐิทีปํ ʼอันแสดงซึ่งทฎฺฐินั้น **ปจฺนฺติ** ʼยอมสวดʼ (อิตติ) **ดั่งนี้ (ปทสฺส)** แห่งบท ʼสชฺฉายนฺตฺติ ʼว่า ʼสชฺฉายนฺติ ʼ **ดั่งนี้ ʼ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ʼ** ว่า ʼวิจาเรนฺติ ʼยอมพิจารณา **อตุถิ** ซึ่งเนื้อความ **ตสฺส (คณฺถสฺส)** ของคัมภีร์นั้น ʼ (อิตติ) **ดั่งนี้ (ปทสฺส)** แห่งบท ʼวิมฺสนฺตฺติ ʼว่า ʼวิมฺสนฺติ ʼ **ดั่งนี้ ʼ** ʼเตสนฺตฺวาทึ (วจน) ʼ อ.คำว่า ʼเตส ʼ **ดั่งนี้เป็นต้น** **วิมฺสนาการทสฺสนํ** เป็นคำแสดงซึ่งอาการคือการพิจารณา (โหติ) ʼยอมเป็น ʼ **(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ʼ** ว่า ʼอารมฺมเณ ในอารมณํ **ลทฺธิยา** แห่งลัทธิ **อาทินยปฺปวตฺตตาย** อันเป็นไปแล้วโดยนัยเป็นต้น **อิตติ** ว่า ʼ(ปฺกุคฺลสฺส) ʼเมื่อบุคคล **กโรโต** ʼกระทำอยู่ **ปาปํ** ʼบาป **น (ปฺกุคฺเลน)** ʼกรียติ ʼยอมไม่เชื่อว่าอันบุคคลกระทำ ʼ **อิตติ** **ดั่งนี้** ʼยถาปริกฺปิตกมฺม-ผลากวาทิปเก ʼอันแสดงซึ่งความไม่มีแห่งผลของกรรมอันเจ้าลัทธินั้นคิดแล้วอย่างไร ʼ (อิตติ) **ดั่งนี้ (ปททฺวยสฺส)** แห่งหมวดสองแห่งบท ʼตสฺมิ อารมฺมเณติ ʼว่า ʼตสฺมิ อารมฺมเณ ʼ **ดั่งนี้ ʼ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ʼ** ว่า ʼตณฺหา ʼ อ.ตณฺหา **ตลทฺธิสฺหคตา** ʼอันสหคตแล้วด้วยลัทธินั้น **มิจฺฉาวิตกฺเกน** **สมฺมา** ʼนียมานา ʼอัน ʼอันมิจฺฉาวิตก ʼชักนำไปอยู่ โดยชอบ **มิจฺฉาวายามุปตฺถมฺภิตา** ʼอันมิจฺฉาวายามะสนับสนุนแล้ว **คณฺหนฺตึ** ʼอันยึดเอาอยู่ **อตฺสกาวิ** ʼซึ่งกรรมอันไม่ใช่กรรมอันมีเหตุนั้นเป็นสภาพ ʼ **ตฺสกาวนฺติ** ʼว่าเป็นกรรมอันมีเหตุนั้นเป็นสภาพ **ลทฺธนา** ʼอันมีชื่ออันได้แล้ว ʼ **ʼมิจฺฉาสตฺติ ʼ** ว่า ʼมิจฺฉาสติ ʼ **ดั่งนี้ (อิตติ) ʼ** **ดั่งนี้ (ปทสฺส)** แห่งบท ʼมิจฺฉาสตฺติ ʼว่า ʼมิจฺฉาสติ ʼ **ดั่งนี้ ʼ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ʼ** ว่า ʼมิจฺฉาสมาริ ʼ อ.มิจฺฉาสมาริ **เอกคฺโค** ʼอันมี อารมณํ เป็นหนึ่ง **อปฺปิโต** ʼวिय ʼอันราวกะว่าแนบแน่น **ปหาย** ʼเพราะละ (ตสฺส จิตฺตสฺส) ʼ **อเนกคฺคตํ** ʼซึ่งความที่ ʼแห่งจิตนั้น เป็นจิตมีอารมณํมิใช่หนึ่ง (ตสฺส จิตฺตสฺส) ʼ **อวตฺถิตตตาย** ʼเพราะความที่แห่งจิตนั้นเป็นจิตอันตั้งลงแล้ว **ตสฺมิ อารมฺมเณ** ʼ ใน

อารมณฺ์นั้น ยถาวตุตวิตทุกาภิปัจจยลาเภณ ด้วยการได้ซึ่งปัจจัยมีวิตกเป็นต้นอัน
 ถูกกล่าวแล้วอย่างไร (อฏฺจกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺโต กล่าวแล้ว
 จิตฺตสีเสน ด้วยหัวข้อแห่งจิต' (อิตฺติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท
 'จิตฺตํ เอกคฺคนฺติ ว่า 'จิตฺตํ เอกคฺคํ' ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า 'ชวหาเรสุ
 ครั้นเมื่อวาระแห่งชวนะ ท. ปุพฺพภาคิเยสุ อันเป็นส่วนเบื้องต้น ปวตฺเตสุ เป็นไป
 แล้ว เตน อากาเรน โดยอาการนั้น อเนกขตฺตํ หลายครั้ง ชวานาหิ อ.ชววจิต
 ท. สตฺต เจต ชวนฺติ ย่อมเล่นไป ชวหาเร ในวาระแห่งชวนะ สพฺพปจฺฉิเม อันมี
 ในภายหลังแห่งชวนะทั้งปวง' (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'ชวานาหิ ติ ว่า 'ชวานาหิ'
 ดังนี้ ฯ 'ปจฺฉิเม ชวเน สเตกิจฺฉา โหนฺติ ตถา ทฺตฺติยาทีสุ ติ เอตํ (วจฺนํ) อ.คํานันว่า
 'ปจฺฉิเม ชวเน สเตกิจฺฉา โหนฺติ ตถา ทฺตฺติยาทีสุ' ดังนี้ ฌมฺมสภาวทสฺสหนมตฺตํ เป็น
 คำสํกัว่าแสดงซึ่งสภาวธรรม (โหติ) ย่อมเป็น ฯ ปน แต่ว่า ตสฺมี ขณ ในขณะนั้น
 เกนจิ อันใคร ๆ น สกฺกา ไม่อาจ กาดฺตุ เพื่ออันกระทำ เตสํ (ชวานํ) สเตกิจฺฉ-
 ภาวาปาทํ ซึ่งการ ยังชน ท. เหล่านั้น ให้ถึงซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นไปกับด้วย
 การเยียวยา ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า 'เตสฺ เตสฺ มิฉฉาทสฺสเนสุ ในมิฉฉา-
 ทสฺสนะ ท. เหล่านั้น ๆ หนา' (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'ตตฺถาติ ว่า 'ตตฺถ' ดังนี้ ฯ
 (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า 'อภิหิเวโส (จ) อ.ความยึดมั่นด้วย อาเสวนา จ อ.การ
 เสพคุ่นบ่อย ๆ ด้วย เอกสฺมี เอว (ทสฺสเน) ในทสฺสนะหนึ่งนั้นเทียว ปวตฺตา เป็นไป
 แล้ว ยสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) แก่บุคคลใด, โส (ปฺคฺคฺโล) อ.บุคคลนั้น โอกฺกมฺติ ย่อมก้าว
 ลง เอกํ เอว ทสฺสนํ สฺฐํทสฺสนะเตยวณฺ์นเทียว, ปน แต่ว่า อภิหิเวสาเสวนา อ.ความ
 ยึดมั่นและการเสพคุ่นบ่อย ๆ ท. ทฺวิสุ (ทสฺสเนสุ) ในทสฺสนะ ท. ๒ วา หรือว่า ตีสุปี
 (ทสฺสเนสุ) ในทสฺสนะ ท. แม้ ๓ ปวตฺตา เป็นไปแล้ว ยสฺส (ปฺคฺคฺลสฺส) แก่บุคคลใด,
 โส (ปฺคฺคฺโล) อ.บุคคลนั้น โอกฺกมฺติ ย่อมหยั่งลง เทว (ทสฺสนาหิ) สฺฐํทสฺสนะ ท. ๒
 ตีหิปี (ทสฺสนาหิ) สฺฐํทสฺสนะ ท. แม้ ๓' (อิตฺติ) ดังนี้ (ปททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่ง
 บท 'เอกํ ทสฺสนนฺติ ว่า 'เอกํ ทสฺสนํ' ดังนี้ ฯ (อฏฺจกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์
 ทสฺเสติ ย่อมแสดง อิตฺติ ว่า '(ปฺคฺคฺลสฺส) สพฺพทิกฺกจิกฺตา อ.ความที่ แห่งบุคคล เป็น
 ผู้มีทิกฺกฐิทั้งปวง อตฺถสิทฺธา อันสำเร็จแล้วโดยเนื้อความ ทีปิตา อันถูกแสดงแล้ว
 อุกฺยปฺปฏิพาหตามุเขน โดย मुख คือความที่แห่งทิกฺกฐินั้นเป็นสภาพห้ามซึ่งกรรมและ
 วิบากทั้งสอง ปุพฺเพ ในเบื้องต้น ยาไต (อตฺถิ) มีอยู่, สา (ปฺคฺคฺลสฺส สพฺพทิกฺกจิกฺตา)

อ.ความที่ แห่งบุคคล เป็นผู้ที่มีทิวทัศน์ทั้งปวงนั้น (อตุลสิทฺธา) อันสำเร็จแล้วโดยเนื้อ
 ความ (ทีปิตา) อันถูกแสดงแล้ว (อุภยปฏิภาหตามุเขน) โดยมุขคือความที่แห่ง
 ทิวทัศน์นั้นเป็นสภาพห้ามซึ่งกรรมและวิบากทั้งสอง (ปุพฺเพ) ในเบื้องต้น ปุพฺพภาคิยา
 เป็นสภาวะมีส่วนในเบื้องต้น (โหติ) ย่อมเป็น, ปน แต่ว่า มิจฺจตฺตนิยาโมกฺกนฺติยา
 ครั้นเมื่อการก้าวลงสู่การกำหนดซึ่งความเป็นแห่งธรรมอันผิด (สมานาญ) มีอยู่,
 (สพฺพทิวฺจฺโย) อ.ทิวทัศน์ทั้งปวง ท. อสงฺกิณฺณา เอว ไม่ปะปนกันแล้วนั้นเทียว
 อนุปฺปตฺติยา เพราะการไม่เกิดขึ้น เอกชฺฌํ ในคราวเดียวกัน วิเสสชาติคฺมานํ
 วยิ รวากะ แห่งการบรรลุซึ่งคุณวิเศษ ท. กิณฺหารมฺมณานํ อันมีอารมณ์ต่างกัน
 สมฺพทาตฺตมฺสิทฺธิโต เพราะความสำเร็จแห่งการมาด้วยดี ปจฺจยํ สุปฺปจฺจยํ ยถาสกํ
 อันเป็นของตนอย่างไร' อิติ ดังนี้ เอเตน ("เอกํ ทสฺสหนฺติ วจฺเนน) ด้วยคำว่า
 "เอกํ ทสฺสหนฺ" ดังนี้หนั้น ๙ (อฏฺฐกฺกถาจาริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ ทสฺเสติ ย่อมแสดง
 ติสฺสหนฺมฺปิ ทิวฺจฺจํ สมานผลตํ (จ) ซึ่งความที่ แห่งทิวทัศน์ ท. แม้ ๓ เป็นสภาพ
 มีกำลังเสมอกันด้วย (ติสฺสหนฺมฺปิ ทิวฺจฺจํ) สมานผลตํ จ ซึ่งความที่ แห่งทิวทัศน์ ท.
 แม้ ๓ เป็นสภาพมีผลเสมอกันด้วย 'เอกสฺมิ โอกฺกนฺเตปิตีอาทินา (วจฺเนน) ด้วย
 คำเป็นต้นว่า 'เอกสฺมิ โอกฺกนฺเตปิ' ดังนี้ ๙ จ ก็ ตสฺมา เพราะเหตุหนั้น เอตา (ทิวฺจฺโย)
 อ.ทิวทัศน์ ท. เหล่านั้น ติสฺโสปี แม้ ๓ อนุปฺปนฺนา เกิดขึ้นแล้ว เอกสฺส (บุคคลสฺส)
 แก่บุคคลหนึ่ง อพฺโพกิณฺณาเอว เป็นทิวทัศน์ไม่คละกันนั้นเทียว (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๙
 วิปาเก ครั้นเมื่อวิบาก เอกาย (ทิวฺจฺยิยา) อันทิวทัศน์อันหนึ่ง ทินฺเน ให้แล้ว, อิตฺธา
 (ทิวฺจฺโย) อ.ทิวทัศน์ ท. นอกนี้ อนุผลปฺปทายิกา เป็นทิวทัศน์อันตามให้ซึ่งกำลัง โหนฺติ
 ย่อมเป็น ๙ อิทํ วจฺนํ อ.คำนี้ 'วฏฺฏฆาณฺ นามาติ ว่า "วฏฺฏฆาณฺ นาม" ดังนี้
 เหยยตฺถํ เป็นคำมีอรรถอันพึงถูกนำไป (โหติ) ย่อมเป็น นิตตฺถํ เป็นคำมีอรรถอันถูก
 นำไปแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อิติ เพราะเหตุหนั้น 'กิมฺปนฺเสตฺติอาทิ (วจฺนํ)
 อ.คำเป็นต้นว่า "กิมฺปนฺเส" ดังนี้ (อฏฺฐกฺกถาจาริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าว
 แล้ว ตํ (วจฺนํ) วิวริตฺวา ทสฺเสตฺตํ เพื่ออันเปิดซึ่งคำนั้นแล้วจึงแสดง ๙ เอตํ อุกฺสลํ
 นาม ชื่อ อ.อุกฺสลนั้น อพลํ เป็นสภาวะอันไม่มีกำลัง ทฺพฺพลํ เป็นสภาวะมีกำลัง
 ทราม มหาพลํ เป็นสภาวะมีกำลังมาก กุสลํ วยิ รวากะ อ.กุสล (โหติ) ย่อมเป็น น
 หามิได้ อิติ เพราะเหตุหนั้น (อฏฺฐกฺกถาจาริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ อาท กล่าวแล้ว
 'เอกสฺมิเยว อตฺตภาเว นียโตติ ว่า "เอกสฺมิเยว อตฺตภาเว นียโต" ดังนี้ ๙

(อฏฺฐกถาจารย์) อ.พระอรรถกถาจารย์ (ภโรหโต) กระทำอยู่ (มนสิ) ในใจ (อนุโยค) ซึ่งคำชักถาม อิติ ว่า ‘อภฺยถา ครั้นเมื่อความเป็นโดยประการอื่น (สนฺเต) มีอยู่, มิจฺจตฺตนิยาโมปิ แม้ อ.การกำหนดซึ่งความเป็นแห่งกรรมผิด อจฺจนฺตโก เป็นการกำหนดอันเป็นไปโดยส่วนเดียว สฺยา พึงเป็น สมฺมตฺตนิยาโม วีย ราวกะ อ.การกำหนดซึ่งความเป็นธรรมถูก, จ แต่ ว่า มิจฺจตฺตนิยาโม อ.การกำหนดซึ่งความเป็นแห่งกรรมผิด อจฺจนฺตโก เป็นการกำหนดอันเป็นไปโดยส่วนเดียว (สฺยา) พึงเป็น น หามิได้, ยถิ ติว่า เอว (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น (สนฺเต) มีอยู่ ไชริ, วฏฺฐขานฺนุจฺจทฺธา อ.คำทักท้วงว่าเป็นตอในวัฏฏะ (สฺยา) พึงมี กถึ อย่างไร?’ อิติ ดังนี้ อาห กล่าวแล้ว “อาเสวนวเสน ปฺนาตฺตอภิ (วจนฺ) ซึ่งคำเป็นต้นว่า “อาเสวนวเสน ปน” ดังนี้ ฯ ตสฺมา เพราะเหตุ นั้น (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า ‘พาลอ.คนพาล นิมฺมุคฺโค ผู้จมลงแล้ว สกิ คราวเดียว นิมฺมุคฺโค เอว ชื่อว่าเป็นผู้จมลงแล้วนั้นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรีสแล้ว ยถา จันใด, วฏฺฐขานฺนุจฺจทฺธา อ.คำทักท้วงว่าเป็นตอในวัฏฏะ (โหติ) ย่อมมี เอว จันนั้น ฯ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า ‘หิ จริงอยู่ อยํ (นียตฺมิจฺจฉาทิฏฺฐิกโก) อ.นียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคล นี้ ปฏิจฺจ อาศฺยแล้ว ปจฺจเย ซึ่งปัจจัย ท. ยาทิสฺส อันเช่นใด โอกุทฺโธ ก้าวลงแล้ว ตํ ทสฺสนํ สุตฺสสนํ นั้น, สิสฺสุทฺธิปํ อ.การยกขึ้นซึ่งศีรษะ ตโต (ทสฺสนโต) จาก ทสฺสนํ นั้น อสฺส (ปฺคุคฺคสฺส) ของบุคคลนั้น น โหติ ย่อมไม่มี ปฏิจฺจ เพราะอาศัย ปจฺจเย ซึ่งปัจจัย ท. ตปฺปฏิปฺกุเช อันเป็นปฏิบัติกับทสฺสนํ นั้น กทาจิ ในกาลบาง คราว ปุณ อิก’ อิติ ดังนี้ (เกนจิ) อันใคร ๆ น วตฺตพฺพํ ไม่พึงกล่าว ฯ เตน เพราะ เหตุ นั้น (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า ‘เยภฺยุเยน โดยมาก’ (อิตฺติ) ดังนี้ (อฏฺฐกถาจารย์) อัน พระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ

นัยอันมาในฎีกาอภฺยถาสูตรนั้นว่า “บทว่า ‘สชฺชฌายนฺตฺติ’ ความว่า ย่อมเรียนคัมภีร์ ที่แสดงทิวฏฺฐินั้นสวด. บทว่า ‘วิมฺสนฺตฺติ’ ความว่า ย่อมพิจารณาความหมายของคัมภีร์ นั้น. คำว่า ‘เตสํ’ เป็นต้น เป็นคำแสดงอาการคือการพิจารณา. สองบทว่า ‘ตสฺมิ อารมฺมเณ’ ความว่า ในอารมณ์แห่งลัทธิที่เป็นไปโดยนัยเป็นต้นว่า ‘เมื่อบุคคลทำอยู่ บาบไม่ชื่อว่าอันบุคคลทำ’ อันแสดงว่าไม่มีผลแห่งกรรมตามที่เจ้าลัทธินั้นกำหนด ไว้แล้ว. บทว่า ‘มิจฺจฉาสติ’ ได้แก่ ตัณหาที่สหรคตด้วยลัทธิ นั้น อันมิจฉาวิตกชักนำ ไปโดยชอบ อันมิจฉาวายามะสนับสนุน ยึดธรรมที่ไม่ใช่ธรรมมีเหตุ นั้นเป็นสภาพ ว่า

เป็นธรรมมีเหตุนี้เป็นสภาพ ได้ชื่อว่ามิจฉาสติ. สองบทว่า ‘จิตต์ เอกคัค’ ความว่า มิจฉาสมาธิที่มีอารมณ์เป็นอันเดียว เหมือนอย่างแนวแน่ ด้วยการได้ปัจจัยมีวิตก เป็นต้นตามที่กล่าวแล้ว พระอรรถกถาจารย์กล่าวด้วยมุ่งถึงจิต. บทว่า ‘ชวนาหิ’ ความว่า เมื่อวาระแห่งชวนจิตอันเป็นส่วนเบื้องต้น เป็นไปด้วยอาการนั้นมากครั้ง ชวนจิต ๗ ดวง ย่อมแล่นไปในวาระแห่งชวนะ อันมีในที่สุดแห่งชวนะทั้งปวง. คำว่า ‘ปจฺเม ชวเน สเตกัจฉา โหนฺติ ตถา ทุติยาทีสุ’ นั้น เป็นเพียงแสดงสภาวะธรรม. แต่ในขณะนั้น ใครๆ ไม่อาจทำชนเหล่านั้นให้ถึงความเป็นผู้พอแก้ไขได้. บทว่า ‘ตตฺถ’ ได้แก่ บรรดามิจฉาทัสสนะ ๓ เหล่านั้น. สองบทว่า ‘เอกํ ทสฺสนํ’ ความว่า ความถือมั่นและความเสพคุ่น อันผู้ใดให้เป็นไปในทัสสนะหนึ่งเท่านั้น ผู้นั้น ชื่อว่า หยั่งลงสู่ทัสสนะเดียวเท่านั้น. แต่ความถือมั่นและความเสพคุ่นอันผู้ใดให้เป็นไปใน ๒ ทัสสนะหรือแม้ ๓ ทัสสนะ ผู้นั้น ชื่อว่าหยั่งลงสู่ ๒ ทัสสนะ แม้ ๓ ทัสสนะ. ด้วยคำว่า ‘เอกํ ทสฺสนํ’ นี้ พระอรรถกถาจารย์แสดงว่า ‘ความที่บุคคลเป็นผู้มีทิวฏฐิทุกอย่าง อันสำเร็จแล้วโดยเนื้อความ ซึ่งแสดงโดยมุขคือความเป็นทิวฏฐิห้ามกรรมและวิบากทั้ง ๒ ในเบื้องต้น ย่อมเป็นบุรพภาค แต่เมื่อการหยั่งลงสู่การกำหนดความเป็นธรรมผิดมีอยู่ ทิวฏฐิทั้งปวงทั้งหลาย ไม่ปะปนกันเลยทีเดียว เพราะไม่เกิดขึ้นในคราวเดียวกัน ดุจคุณวิเศษที่ควรบรรลु ซึ่งมีอารมณ์แตกต่างกัน เพราะการประชุมสำเร็จได้ตามปัจจัยของตน. ด้วยคำว่า ‘เอกสฺมิ โอกุทฺเตปิ’ เป็นต้น พระอรรถกถาจารย์แสดงว่ามีทิวฏฐิทั้ง ๓ อย่างมีกำลังเสมอกัน และมีผลเสมอกัน. เพราะฉะนั้น ทิวฏฐิทั้ง ๓ เหล่านั้น เกิดขึ้นแก่บุคคลหนึ่งแล้ว ก็ไม่คละกันเลยทีเดียว. เมื่อทิวฏฐิอย่างหนึ่งให้ผลแล้ว ทิวฏฐิ นอกจากนั้น ก็พลอยตามให้กำลัง. คำว่า ‘วฏฺฏฺฆาณฺ นาม’ นี้ มีอรรถอันบัณฑิตพึงนำไป หากมีอรรถอันบัณฑิตนำไปแล้วไม่ เพราะเหตุนั้น เพื่อจะเผยแสดงคำนั้น พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า ‘กิมฺปนฺส’ เป็นต้น. ชื่อว่าอกุศลนี้ ไม่มีกำลัง มีกำลัง ทราม หากมีกำลังมากเหมือนกุศลไม่ เพราะเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า ‘เอกสฺมิเยว อตฺตภาเว นียโต’. พระอรรถกถาจารย์ใส่ใจคำซักถามว่า ‘เมื่อถือความ โดยประการอื่น แม้การกำหนดความเป็นธรรมผิด ก็พึงเป็นไปได้ถึงที่สุด ดุจการ กำหนดความเป็นธรรมถูก, แต่การกำหนดความเป็นธรรมผิด หาเป็นไปได้ถึงที่สุดไม่, ฝันว่า เมื่อเป็นอย่างนั้นไซ้ ราวาทักท้วงว่าเป็นตอในวัฏฏะ จะพึงมีได้อย่างไร ?’ จึงกล่าวว่า ‘อาเสวนวเสน ปน’ เป็นต้น. เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบวาจาที่ทักท้วง

ว่าเป็นตอในวัฏฏะ เหมือนอย่างพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ‘คนพาลจมนลงแล้วหนเดียว ก็ชื่อว่าจมนลงแล้วโดยแท้ ฉะนั้น’. ใครๆ ไม่ควรกล่าวว่า ‘แท้จริง นียต-มิจฉาทิฏฐิกบุคคลนี้ อาศัยปัจจัยเช่นใดแล้ว หยั่งลงสู่ทัตสนะนั้น, ในกาลไร เขาอาศัยปัจจัยที่เป็นข้าศึกต่อปัจจัยเช่นนั้น ก็ยกศีรษะขึ้นจากทัตสนะนั้นไม่ได้อีก’ ดังนี้. เพราะเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า ‘เยภุเยน’ ดังนี้.

[๒๓๕] อิติ อนนตริยกมฺโตปิ นียตมิจฉาทิฏฐิ ‘มหาสาวชชตฺราติ เวทิตพฺพา ฯ เตนาห เอกนิปาตงฺคฺตฺเร “นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกธมฺมปิ สมนุสฺสสามิ, ยํ เอวํ มหาสาวชชํ, ยถยิทํ ภิกฺขเว มิจฉาทิฏฐิ, มิจฉาทิฏฐิปรมาณี ภิกฺขเว วชฺชานีติ ฯ

อิติ (ปณฺฑิตฺเตน) อนนตริยกมฺโตปิ นียตมิจฉาทิฏฐิ ‘มหาสาวชชตฺราติ เวทิตพฺพา ฯ เตน (ภควา) อาห เอกนิปาตงฺคฺตฺเร “น อหํ ภิกฺขเว (ตํ ธมฺมํ) อญฺญํ เอกธมฺมปิ สมนุสฺสสามิ, ยํ (ธมฺมชาตํ) เอวํ มหาสาวชชํ (อตุถิ), ยถา อิทํ (ธมฺมชาตํ) ภิกฺขเว มิจฉาทิฏฐิ, มิจฉาทิฏฐิ-ปรมาณี ภิกฺขเว วชฺชานี (โหนติ)” อิติ ฯ

อิติ เพราะเหตุนี้ นียตมิจฉาทิฏฐิ อ.นียตมิจฉาทิฏฐิ (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต เวทิตพฺพา พึงทราบ อิติ ว่า ‘มหาสาวชชตฺรา เป็นไปกับด้วยโทษมากกว่า’ อนนตริยกมฺโตปิ แม้กว่าอนนตริยกมฺโตปิ ฯ เตน เพราะเหตุนี้ (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า อาห ตรัสแล้ว เอกนิปาตงฺคฺตฺเร ในเอกนิบาต อังคฺตฺตรนิกาย อิติ ว่า “ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อหํ อ.เรา น สมนุสฺสสามิ ย่อมไม่พิจารณาเห็น (ตํ ธมฺมํ) ซึ่ง-, ยํ (ธมฺมชาตํ) อ.ธรรมใด มหาสาวชชํ เป็นธรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษ มาก (อตุถิ) มีอยู่, ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อิทํ (ธมฺมชาตํ) อ.ธรรมนี้ มิจฉาทิฏฐิ คือ อ.มิจฉาทิฏฐิ ยถา ฉนฺใด, เอวํ ฉนฺนั้น, -ธรรมนั้น เอกธมฺมปิ แม้อันเป็นธรรม อย่างหนึ่ง อญฺญํ อันอื่น, ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. วชฺชานี อ.โทษ ท. มิจฉาทิฏฐิ-ปรมาณี มีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง (โหนติ) ย่อมมี” อิติ ดังนี้ ฯ

ดังนั้น นียตมิจฉาทิฏฐิ บัณฑิตพึงทราบว่า “มีโทษมาก แม้กว่าอนนตริยกมฺโตปิ. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ใน เอกนิบาต อังคฺตฺตรนิกาย ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ซึ่งมีโทษมากเหมือนอย่างมิจฉาทิฏฐินี้

เลย, ภิภษุ์ท้ห้ลห้ย โทษุ์ท้ห้ลห้ยมีมีจฉนท้ภุ์จ้เป็นอย่ขงย้ง”.

.....

มีจฉนท้ภุ์จ้ ปรหม เอเตสนุ์ติ มีจฉนท้ภุ์จ้ปรหมนั ๗ ปรญจ หิ อนนุ์ตริยภมหมนั มหาสวชชานั นหม, เตหิปี มีจฉนท้ภุ์จ้เยว มหาสวชชตตราติ อธิปรปายไย ๗ ภสหม ๗ เตสณหิ ปริจเจโท อตุติ ๗ จตุตทาริ หิ อนนุ์ตริยภมหมนั นิริเย นัพพตตะปนุ์ตีติ วุตุตทานิ, สงฆภทภมหมปี นิริเย ภปปรภุ์จ้ติภเมว โหติ ๗ เอวเมเตสั ปริจเจโท อตุติ, โภภุ์ ปรญญายติ ๗ นียตมีจฉนท้ภุ์จ้ยา ปน ปริจเจโท นตุติ ๗ สห หิ วภุ์ภุ์สส มุลล, ตาย สมนนาคตสส ภวโต วุภุ์จ้จัน นตุติ ๗ เย ตสส สัตพพั มณญนุ์ติ, เตสั วิปปริภุ์ปาเทติ, ตาย จ สมนนาคตสส เนว สคคิ อตุติ น มคคิ ๗ ภปปริวินาส มหาชเน พุรหมลลเก นัพพตตะนเตปี นียตมีจฉนท้ภุ์จ้โก ตตุถ อนิพพตติตวา ปิภุ์จ้จกกวาเพ นัพพตติ ๗ ภิมปน ปิภุ์จ้จกกวาพั น ฉายตีติ ๗ ฉายติ ๗ ตสมี ฉายมานะปี เอส อากาเส เอกสมี โอกาเส ปรจจติเยวติ วทนุ์ตีติ ตพพณณนา ๗

“มีจฉนท้ภุ์จ้ ปรหม เอเตสั (วชชานั อตุติ) อิติ (เอตานิ วชชานั) มีจฉนท้ภุ์จ้ปรหมนั ๗ ‘ปรญจ หิ อนนุ์ตริยภมหมนั มหาสวชชานั นหม (โหนติ), เตหิปี (อนนุ์ตริยภมเมหิ) มีจฉนท้ภุ์จ้เยว มหาสวชชตตรา (โหติ) อิติ อธิปรปายไย ๗ ‘ภสหม (เตหิปี อนนุ์ตริยภมเมหิ มีจฉนท้ภุ์จ้ เอว มหาสวชชตตรา โหติ’ อิติ ปรุจฉน) ๗ ‘เตสั (อนนุ์ตริยภมหมนั) หิ ปริจเจโท อตุติ’ (อิติ วิสสชชน) ๗ (ภควต) จตุตทาริ หิ อนนุ์ตริยภมหมนั ‘(สตุเต) นิริเย นัพพตตะปนุ์ตีติ วุตุตทานิ, สงฆภทภมหมปี นิริเย ภปปรภุ์จ้ติภเมว โหติ ๗ เอว เอเตสั (อนนุ์ตริยภมหมนั) ปริจเจโท อตุติ, โภภุ์ ปรญญายติ ๗ นียตมีจฉนท้ภุ์จ้ยา ปน ปริจเจโท นตุติ ๗ สห (นียตมีจฉนท้ภุ์จ้) หิ วภุ์ภุ์สส มุลล (โหติ), ตาย (นียตมีจฉนท้ภุ์จ้ยา) สมนนาคตสส (ปรคคลสส) ภวโต วุภุ์จ้จัน นตุติ ๗ เย (ชนา) ตสส (นียตมีจฉนท้ภุ์จ้ภสส) สัตพพั (วจัน) มณญนุ์ติ, (สั นียตมีจฉนท้ภุ์จ้โก) เตสั (ชนอัน) วิปปริภุ์ปาเทติ, ตาย (นียตมีจฉนท้ภุ์จ้ยา) จ สมนนาคตสส (ปรคคลสส) เนว สคคิ อตุติ, น มคคิ (อตุติ) ๗ ภปปริวินาส มหาชเน พุรหมลลเก นัพพตตะนเตปี นียตมีจฉนท้ภุ์จ้โก ตตุถ (พุรหมลลเก) อนิพพตติตวา ปิภุ์จ้จกกวาเพ นัพพตติ ๗ ‘ภิ ปน (อคคินา) ปิภุ์จ้จกกวาพั น ฉายตีติ (ปรุจฉน) ๗ ‘(อคคินา ปิภุ์จ้จกกวาพั) ฉายติ’ (อิติ วิสสชชน) ๗ (เกจि อจจริยา) ‘ตสมี (ปิภุ์จ้จกกวาเพ อคคินา) ฉายมานะปี, เอส (นียตมีจฉนท้ภุ์จ้โก อคคินา) อากาเส เอกสมี โอกาเส ปรจจติเยวติ วทนุ์ตีติ ตพพณณนา ๗

ตพพณฺณา อ.อรรถกถาแห่งเอกนิบาต อังคุตตรนิกายนั้น **อิตติ** ว่า “**มิจฺฉาทิฏฺฐิ** อ.มิจฉาทิฏฐิ **ปรมา** เป็นอย่างยิ่ง **เอเตสํ (วชฺชานํ)** แห่งโทษ ท. เหล่านั้น (**อตฺถิ**) มีอยู่ **อิตติ** เพราะเหตุนั้น (**เอตานิ วชฺชานิ**) อ.โทษ ท. เหล่านั้น **มิจฺฉาทิฏฺฐิ-ปรมานิ** ชื่อว่ามีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง ฯ **อธิปฺปาโย** อ.อธิบาย **อิตติ** ว่า ‘**หิ** ก็ **อนนฺตริยกมฺมานิ** อ.อนันตริยกรรม ท. **ปญฺจ ๕** **มหาสาวชฺชานิ** **นาม** ชื่อว่าเป็นกรรมอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก (**โหนฺติ**) ย่อมเป็น, **มิจฺฉาทิฏฺฐิ** **เอว** อ.มิจฉาทิฏฐิ นั้นเกี่ยว **มหาสาวชฺชตฺรา** เป็นธรรมชาติอันเป็นไปกับด้วยโทษมากกว่า **เตหิปี (อนนฺตริยกมฺเมหิ)** กว่าอนันตริยกรรม ท. **แม่** เหล่านั้น (**โหติ**) ย่อมเป็น’ **อิตติ** ดังนี้ ฯ **(ปุจฺฉา)** อ.อันถาม (**อิตติ**) ว่า ‘(**มิจฺฉาทิฏฺฐิ** **เอว**) อ.มิจฉาทิฏฐิ นั้นเกี่ยว (**มหาสาวชฺช-ตฺรา**) เป็นธรรมชาติอันเป็นไปกับด้วยโทษมากกว่า (**เตหิปี อนนฺตริยกมฺเมหิ**) กว่าอนันตริยกรรม ท. **แม่** เหล่านั้น (**โหติ**) ย่อมเป็น **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร?’ (**อิตติ**) ดังนี้ ฯ **(วิสุสฺซชฺชํ)** อ.อันแก้ (**อิตติ**) ว่า ‘**หิ** เพราะว่า **ปริจฺเจโท** อ.การกำหนด **เตสํ (อนนฺตริยกมฺมานํ)** แห่งอนันตริยกรรม ท. เหล่านั้น **อตฺถิ** มีอยู่’ (**อิตติ**) ดังนี้ ฯ **หิ** จริงอยู่ **อนนฺตริยกมฺมานิ** อ.อนันตริยกรรม ท. **จตุตฺตาริ ๔ (ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **วุตฺตานิ** ตรัสแล้ว **อิตติ** ว่า ‘(**สตฺเต**) ยังสัตว์ ท. **นิพฺพตฺตาเปนฺติ** ย่อมให้บังเกิด **นิริเย** ในนรก’ **อิตติ** ดังนี้, **สํมเปทกมฺมปิ** **แม่** อ.กรรมคือการยังสงฆ์ให้แตกกัน **กบฺปฏฺฐิติกํ** **เอว** เป็นกรรมอันยังสัตว์ให้ดำรงอยู่ตลอดกับนั้นเกี่ยว **นิริเย** ในนรก **โหติ** ย่อมเป็น ฯ **ปริจฺเจโท** อ.การกำหนด **เอเตสํ (อนนฺตริยกมฺมานํ)** แห่งอนันตริยกรรม ท. เหล่านั้น **อตฺถิ** มีอยู่ **เอว** อย่างนี้, **โกฏฺฐิ** อ.ที่สุด **ปญฺญาติ** ย่อมปรากฏ ฯ **ปน** แต่ที่ว่า **ปริจฺเจโท** อ.การกำหนด **นียตมิจฺฉาทิฏฺฐิยา** แห่งนียตมิจฉาทิฏฐิ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี ฯ **หิ** เพราะว่า **สา (นียตมิจฺฉาทิฏฺฐิ)** อ.นียตมิจฉาทิฏฐิ นั้น **มฺลํ** เป็นรากเหง้า **วฏฺฐุสฺส** ของวัฏฏะ (**โหติ**) ย่อมเป็น, **วฏฺฐานํ** อ.การออก **ภวโต** จากภพ (**ปฺคฺคฺลสฺส**) ของบุคคล **สมนฺหาตสฺส** ผู้มาตามพร้อมแล้ว **ตาย (นียต-มิจฺฉาทิฏฺฐิยา)** ด้วยนียตมิจฉาทิฏฐิ นั้น **นตฺถิ** ย่อมไม่มี ฯ **เย (ชนา)** อ.ชน ท. เหล่าใด **มณฺณนฺติ** ย่อมสำคัญ (**วจนํ**) ซึ่งคำ **ตสฺส (นียตมิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส)** ของนียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคลนั้น **โสตพฺพํ** ว่าเป็นคำอันบุคคลควรฟัง, (**โส นียตมิจฺฉาทิฏฺฐิโก**) อ.นียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคลนั้น **เตสํ (ชนา)** ยังชน ท. เหล่านั้น **วิปฺปฏิปาเทติ** ย่อมให้ปฏิบัติผิด, **จ** อนึ่ง **สคฺโค** อ.สวรรค์ **เหว** **อตฺถิ** ย่อมไม่มีนั้นเกี่ยว (**ปฺคฺคฺลสฺส**)

แก่บุคคล สมณหาคตสฺส ผู้มาตามพร้อมแล้ว ตาย (นียตมิจฉาทิฏฐิยา) ด้วยนียต-
มิจฉาทิฏฐินั้น, มคฺโค อ.มรรค น (อตฺถิ) ย่อมไม่มี ฯ กปฺปวิหาเส ในกาลเป็นที่
พินาศแห่งกัปป มหาชเน ครั้นเมื่อมหาชน นีพฺพตฺตุนฺเตปิ แม้บังเกิดอยู่ พุรฺหมโลก
ในพรหมโลก, นียตมิจฉาทิฏฐิโก อ.นียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคล อนิพฺพตฺติตฺวา ไม่
บังเกิดแล้ว ตตฺถ (พุรฺหมโลก) ในพรหมโลกนั้น นีพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว ปิฏฺฐิ-
จกฺกวาเพ ที่หลังแห่งจักรวาล ฯ (ปฺจุฉา) อ.อันถาม อิติ ว่า ‘ปน ก็ ปิฏฺฐิจกฺกวาฬิ
อ.หลังแห่งจักรวาล (อคฺคินา) อันไฟ น ฌายติ ย่อมไม่ไหม้ ก็ หรือ ?’ อิติ ดังนี้ ฯ
(วิสฺสชฺชน) อ.อันแก้ (อิติ) ว่า ‘ปิฏฺฐิจกฺกวาฬิ อ.หลังแห่งจักรวาล (อคฺคินา) อัน
ไฟ ฌายติ ย่อมไม่ไหม้’ (อิติ) ดังนี้ ฯ (เกจิ อาจารย์) อ.อาจารย์ ท. บางพวก วทฺหฺติ
ย่อมกล่าว อิติ ว่า ‘ตสฺมี (ปิฏฺฐิจกฺกวาเพ) ครั้นเมื่อหลังแห่งจักรวาลนั้น (อคฺคินา)
อันไฟ ฌายมาเนปิ แม้ไหม้อยู่, เอโส (นียตมิจฉาทิฏฐิโก) อ.นียตมิจฉาทิฏฐิก-
บุคคลนั้น (อคฺคินา) อันไฟ ปฺจุจติ เอว ย่อมไม่ไหม้นั้นเทียว เอกสฺมี โอภาเส ใน
โอกาสแห่งหนึ่ง อากาเส ในอากาศ’ อิติ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาเอกนิบาต อังกฤษตฺตริกายนัสนว่า “มิจฉาทิฏฐิ เป็นอย่างยิ่ง แห่งโทษทั้งหลาย
เหล่านั้น เพราะเหตุนั้น โทษทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่ามีมิจฉาทิฏฐิเป็นอย่างยิ่ง. อธิบาย
ว่า ‘ก็อนันตริยกรรม ๕ ชื่อว่ามีโทษมาก, มิจฉาทิฏฐิเหล่านั้นมีโทษมากแม้ว่าอนันตริ-
กรรมเหล่านั้น’. ถามว่า ‘เพราะเหตุอะไร ?’. แก้วว่า ‘เพราะอนันตริยกรรมเหล่านั้น มี
กำหนด’. จริงอยู่ อนันตริยกรรม ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ‘ยังบุคคลผู้ทำให้บังเกิด
ในนรก’. แม้กรรมคือการยังสงฆ์ให้แตกกัน ก็ย่อมเป็นกรรมที่ยังบุคคลผู้ทำ ให้ตั้ง
อยู่ในนรกชัฏกัปปเท่านั้น. อนันตริยกรรมเหล่านั้น มีกำหนด ที่สุดก็ปรากฏอยู่อย่างนี้.
ส่วนนียตมิจฉาทิฏฐิ ไม่มีกำหนด, เพราะนียตมิจฉาทิฏฐินั้น เป็นรากเหง้าของวิภูฏะ,
บุคคลผู้ประกอบด้วยนียตมิจฉาทิฏฐินั้น ออกไปจากภพไม่ได้. นียตมิจฉาทิฏฐิก-
บุคคลนั้น ย่อมยังพวกชนที่สำคัญค่าของเขาว่า ควรฟัง ให้ปฏิบัติผิด. ผู้ประกอบ
ด้วยนียตมิจฉาทิฏฐินั้นแล้ว ย่อมไม่มีสวรรค์ ไม่มีมรรคเลย. ในเวลา กัปปิพินาศ แม้
เมื่อมหาชนบังเกิดอยู่ในพรหมโลก นียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคล ไม่บังเกิดในพรหมโลก
บังเกิดที่หลังจักรวาล. ถามว่า ‘ก็หลังจักรวาล ไฟไม่ไหม้หรือ ?’ แก้วว่า ‘ไหม้’. อาจารย์
บางพวกกล่าวว่า ‘แม้เมื่อหลังจักรวาลนั้น ถูกไฟไหม้ นียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคลนี้ ก็ถูก
ไฟไหม้อยู่ในโอกาสแห่งหนึ่ง ในอากาศนั่นเอง”.

[๒๓๖] **ปรมาติ** มหาสาวชชภาเวณ ปรมา อุกกัสมคตาติ อตฺโถ ๕ **เตสนหฺติ** อนนฺตริย-
 กมฺมานํ ๕ **ปริจฺเจโทติ** วิปากวเสน ปรีโยสานํ ๕ **วฏฺฏสฺส** มฺลํ, ตโต ตํสมงฺคิ ปุคฺคโล
 วฏฺฏชาณฺตุ เตนหา **‘ตายนฺติอาที** ๕ **ตณฺเจ** คาหํ น **วิสฺสชฺเชติ**, **ตสฺส** ปุณฺปี
 ตพฺภาวาวหตฺตา วุตฺตํ **‘ภวโต วุฏฺฏานํ** **นตฺถิติ**, น ปน **สพฺพโส** **วุฏฺฏานสฺส**
 อภาวโต ๕ **ยาทีเส** หิ **ปจฺจเย** **ปฏฺิจฺจ** **อຍံ** **ตํ** **ทสฺสนํ** **โอกฺกนฺโต** **ปุณ** **กทาจิ**
 ตปฺปฏิปกฺเข **ปจฺจเย** **ปฏฺิจฺจ** **ตโต** **สีสุกฺขิปนฺมสฺส** น **โหตีติ** น **วตฺตพฺพํ** ๕ **ปิฏฺิจ-**
จกฺกวาเพติ **ฌายมานสฺส** **จกฺกวาพสฺส** **ปรโต** ๕ **เอกสฺมี** **โอกาเสติ** **ຍံ**
ฌายมานานญจ **อชฺฌายมานานญจ** **จกฺกวาพานํ** **อนฺตรํ** **ยตฺถ** **โลกนฺตริกนิริย-**
สมณฺญา **ตาทีเส** **เอกสฺมี** **โอกาเส** ๕ **ปจฺจติเยวาติ** **จกฺกวาเพ** **ฌายมาเน**
อชฺฌายมาเนปี **อตฺตโน** **กมฺมพฺเลน** **ปจฺจติเยวาติ** **วทฺหฺตีติ** **ตมฺมฏฺีกา** ๕

“**ปรมาติ** (ปทสฺส) ‘มหาสาวชชภาเวณ ปรมา’ (อิติ อตฺโถ), ‘อุกกัสมคตาติ อตฺโถ ๕ ‘**เตสนหฺติ**
 (ปทสฺส) ‘อนนฺตริยกมฺมานํ’ (อิติ อตฺโถ) ๕ **ปริจฺเจโทติ** วิปากวเสน ปรีโยสานํ ๕ (ส่า
 นียตมิจฉาทิฏฺฐิ) **วฏฺฏสฺส** **มฺลํ** (โหติ), **ตโต** **ตํสมงฺคิ** **ปุคฺคโล** **วฏฺฏชาณฺตุ** (โหติ) **อิติ** **เตน**
 (อฏฺฐกถาจริโย) **อาห** **‘ตายนฺติอาที** (วจนฺ) ๕ (นียตมิจฉาทิฏฺฐิโก) **ตํ** **เจ** **คาหํ** **น** **วิสฺสชฺเชติ**,
 (อฏฺฐกถาจริเยน) **ตสฺส** (นียตมิจฉาทิฏฺฐิกสฺส) **ปุณฺปี** **ตพฺภาวาวหตฺตา** **วุตฺตํ** **‘ภวโต** **วุฏฺฏานํ**
นตฺถิติ (วจนฺ), **น** **ปน** (ตํ **วจนฺ** **อฏฺฐกถาจริเยน**) **สพฺพโส** **วุฏฺฏานสฺส** **อภาวโต** (วุตฺตํ) ๕
 (เกนจิ) **‘ยาทีเส** **หิ** **ปจฺจเย** **ปฏฺิจฺจ** **อຍံ** (นียตมิจฉาทิฏฺฐิโก) **ตํ** **ทสฺสนํ** **โอกฺกนฺโต**, **ปุณ** **กทาจิ**
 ตปฺปฏิปกฺเข **ปจฺจเย** **ปฏฺิจฺจ** **ตโต** (ทสฺสนโต) **สีสุกฺขิปนํ** **อสฺส** (นียตมิจฉาทิฏฺฐิกสฺส) **น** **โหตีติ**
 (วจนฺ) **น** **วตฺตพฺพํ** ๕ **‘ปิฏฺิจจกฺกวาเพติ** (ปทสฺส) (อคฺคินา) **ฌายมานสฺส** **จกฺกวาพสฺส** **ปรโต**
 (อิติ อตฺโถ) ๕ **‘เอกสฺมี** **โอกาเสติ** (ปททวยสฺส) ‘ຍံ **ฌายมานานํ** **จ** **อชฺฌายมานานํ** **จ** **จกฺกวาพานํ**
อนฺตรํ (อตฺถิ), **ยตฺถ** (โอกาเส) **โลกนฺตริกนิริยสมณฺญา** (อตฺถิ), **ตาทีเส** **เอกสฺมี** **โอกาเส** (อิติ
 อตฺโถ) ๕ (เกจิ **อาจริยา**) **‘ปจฺจติเยวาติ** (ปทสฺส) ‘จกฺกวาเพ **ฌายมาเน** **อชฺฌายมาเนปี**,
 (อຍံ **นียตมิจฉาทิฏฺฐิโก** **อคฺคินา**) **อตฺตโน** **กมฺมพฺเลน** **ปจฺจติ** **เอว** **อิติ** **วทฺหฺตีติ** **ตมฺมฏฺีกา** ๕

ตมฺมฏฺีกา อ.ฏฺีกาแห่งเอกนิบาต **อังกุตตรนิกาย**นั้น **อิติ** **ว่า** “(อตฺโถ) **อ.อรรธ** **อิติ**
ว่า **‘ปรมา** **อย่างยั้ง**, **อตฺโถ** **อ.อธิบาย** **อิติ** **ว่า** **‘อุกกัสมคตา** **ถึงความ** **เป็นโทษ** **อย่าง**
อุกฤษฏ์ **มหาสาวชชภาเวณ** **เพราะความ** **ที่** **แห่งมิจฉาทิฏฺฐินั้น** **เป็นไป** **กับ** **ด้วยโทษ**
มาก **อิตินี้** **อิตินี้** (ปทสฺส) **แห่งบท** **‘ปรมาติ** **ว่า** **‘ปรมา** **ดั่งนี้** ๕ (อตฺโถ) **อ.อรรธ**

(อิตติ) ว่า ‘อนนุตริยกมฺมานํ แห่งอนนุตริยกรรม ท.’ อิตติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘เตสนฺหิตี ว่า “เตสํ” ดังนี้ ฯ ปรีโยสานํ อ.การสิ้นสุดลงรอบ วิปากวเสน ด้วยสามารถ แห่งวิปาก ปรีจฺเจโทติ ชื่อว่าการกำหนด ฯ (สา นียตมิจฉาทิฏฺฐิ) อ.นียตมิจฉาทิฏฺฐินั้น มุลํ เป็นรากเหง้า วฏฺฐสฺส ของวฏฺฐะ (โหติ) ย่อมเป็น, ตโต เพราะเหตุนั้น บุคฺคโล อ.บุคคล ตํสมงฺคิ ผู้ประกอบพร้อมด้วยมิจฉาทิฏฺฐินั้น วฏฺฐชาณฺฏฺ ชื่อว่าเป็น ต่อในวฏฺฐะ (โหติ) ย่อมเป็น อิตติ เพราะเหตุนั้น (อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ อาห กล่าวแล้ว (วจนํ) ซึ่งคำ ‘ตยาตยาตี เป็นต้นว่า “ตาย” ดังนี้ ฯ เจ หากว่า (นียตมิจฉาทิฏฺฐิโก) อ.นียตมิจฉาทิฏฺฐิกบุคคล น วิสฺสชฺเชติ ย่อมไม่สละ ตํ คาหํ ซึ่งความยึดมั่นนั้น ไชริ, (วจนํ) อ.คำ อิตติ ว่า ‘วฏฺฐจํา อ.การออก ภาโต จากภพ นตฺถิ ย่อมไม่มี’ อิตติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ตสฺส (นียตมิจฉาทิฏฺฐิกสฺส) ปุณฺปิ ตพฺภาวาวหตฺตา เพราะความที่ แห่งนียตมิจฉาทิฏฺฐิ เป็นทิฏฺฐิอันนียตมิจฉาทิฏฺฐิกบุคคลนั้น นำมาสู่ความเป็นแห่งนียตมิจฉาทิฏฺฐินั้น แม้อีก, ปน แต่ว่า (ตํ วจนํ) อ.คำนั้น (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (วุตฺตํ) กล่าวแล้ว อภาวโต เพราะความไม่มี วฏฺฐานสฺส แห่งการออก สพฺพโส โดยประการทั้งปวง น หามิได้ ฯ (วจนํ) อ.คำ อิตติ ว่า ‘หิ จริจฺจอยู่ อยฺ (นียตมิจฉาทิฏฺฐิโก) อ.นียตมิจฉาทิฏฺฐิกบุคคลนี้ ปฏิจฺจ อาศยฺแล้ว ปจฺจเย ซึ่งปัจจัย ท. ยาทีเส อันเช่นใด โอกฺกนฺโต ก้าวลงแล้ว ตํ ทสฺสนํ สุตฺสสนฺนั้น, สีสฺสุกฺขิปนํ อ.การยกขึ้นซึ่งศีรษะ ตโต (ทสฺสนโต) จากทสฺสนะนั้น อสฺส (นียตมิจฉาทิฏฺฐิกสฺส) ของ นียตมิจฉาทิฏฺฐิกบุคคลนั้น น โหติ ย่อมไม่มี ปฏิจฺจ เพราะอาศัย ปจฺจเย ซึ่งปัจจัย ท. ตปฺปฏิปกฺเข อันตรงกันข้ามต่อบัจจยฺนั้น กทาจิ ในกาลบางครั้งว ปุณฺ อิก’ อิตติ ดังนี้ (เกนจิ) อันใครๆ น วตฺตพฺพิ ไม่พึงกล่าว ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ปรโต ในที่ข้างหลัง จกฺกวาฬสฺส แห่งจักรวาล (อคฺคินา) ฌายมานสฺส อัน อันไฟ ไหม้อยู่’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘ปิฏฺฐิจกฺกวาฬเตติ ว่า “ปิฏฺฐิจกฺกวาฬ” ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘อนฺตรํ อ.ระหว่าง จกฺกวาฬานํ แห่งจักรวาล ท. ฌายมานานํ จ อันไฟไหม้อยู่ด้วย อชฺฌายมานานํ จ อันไฟไม่ไหม้อยู่ด้วย ยํ ใด (อตฺถิ) มีอยู่, โลกนฺตริกนิริยสมณฺญา อ.ชื่อว่าโลกนฺตริกนรก (อตฺถิ) มีอยู่ ยตฺถ (โอภาเส) ในโอกาสใด, โอภาเส ในโอกาส เอกสฺมิ แห่งหนึ่ง ตาทีเส อันเช่นนั้น’ (อิตติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท ‘เอกสฺมิ โอภาเสติ ว่า ‘เอกสฺมิ

โอภาเส' ดังนี้ ฯ (เกจิ อาจารย์ยา) อ.อาจารย์ ท. บางพวก วทนต์ ย่อมกล่าว อิติ ว่า '(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า 'จกฺกวาเพ ครั้นเมื่อจักรวาล ฌายมาเน อันไฟไหม้ อยู่ อชฺฌายมาเนปิ แม้อันไฟไม่ไหม้อยู่ (อัย นียตมิจฉาทิฏฐิโก) อ.นียตมิจฉาทิฏฐิโกบุคคลนี้ (อคฺคินา) อันไฟ ปจฺจติ เหว ย่อมไหม้นั้นเที่ยว กมฺพเพลน เพราะ กำลังแห่งกรรม อตฺตโน ของตน' (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท 'ปจฺจติเยวาติ ว่า 'ปจฺจติเยว' ดังนี้' อิติ ดังนี้' อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาเอกนิบาต อังคตตรนิกายนั้นว่า "บทว่า 'ปรมา' แปลว่า อย่างยิ่ง, อธิบายว่า 'ถึงความเป็นโทษอย่างอุกฤษฏ์' เพราะมิจฉาทิฏฐินั้นมีโทษมาก. บทว่า 'เตสํ' ได้แก่ อนันตริยกรรมทั้งหลาย. การสิ้นสุดด้วยสามารถวิบาก ชื่อว่าการกำหนด. นียตมิจฉาทิฏฐินั้น เป็นรากเหง้าแห่งวิภูฏะ, เพราะข้อนั้น บุคคลผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐินั้น จึงชื่อว่าเป็นตอในวิภูฏะ เพราะเหตุตั้งนี้ นั่น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า 'ตาย' ดังนี้ เป็นต้น. พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า 'การออกจากภพ ไม่มี' ดังนี้ เพราะถ้าว่า นียตมิจฉาทิฏฐิบุคคลยังไม่สละความยึดถือนี้ๆ ก็เป็นเหตุนำความเป็นนียตมิจฉาทิฏฐินั้นมาแม้อีกได้, แต่ท่านหาได้กล่าวเพราะไม่มีการออก โดยประการทั้งปวงไม่. ใครๆ ไม่ควรกล่าวว่า 'แท้จริง นียตมิจฉาทิฏฐิบุคคลนี้ อาศัยปัจจัยเช่นไรแล้ว หยั่งลงสู่ทสสนะนั้น, ในกาลไร เขาอาศัยปัจจัยที่เป็นข้าศึกต่อปัจจัยเช่นนั้น ก็ยกศีรษะขึ้นจากทสสนะนั้นไม่ได้อีก' ดังนี้. บทว่า 'ปิฏฺฐิจกฺกวาเพ' คือ ข้างหลังแห่งจักรวาลที่ไฟไหม้อยู่. สองบทว่า 'เอกสฺมิ โอภาเส' คือ ในโอกาสแห่งหนึ่ง ซึ่งเช่นเดียวกับระหว่างแห่งจักรวาล ทั้งที่ไฟกำลังไหม้ ทั้งที่ไฟยังไม่ไหม้ อันมีสมณนามว่า 'โลกนตริกนรก'. บางอาจารย์กล่าวว่า 'บทว่า 'ปจฺจติเยว' ได้แก่ เมื่อจักรวาลถูกไฟกำลังไหม้ก็ดี ยังไม่ไหม้ก็ดี นียตมิจฉาทิฏฐิบุคคลนี้ ย่อมถูกไฟไหม้ เพราะกำลังกรรมของตนโดยแท้".

[๒๓๗] ยา จ มิจฉาทิฏฐิ นียตาติ อเหตุกฺวาทอกิริยวาทนตฺติกฺวาเทสุ อณฺณตฺรา ฯ ตณฺหิ คเหตุวา จิตฺตํ ปุคฺคัลํ พุทฺธสฺตมฺปิ พุทฺธสฺสสฺมฺปิ โปเชตฺตุน สกฺโกตฺติตี นิกฺขเปปกณฺฑทวณฺณนา ฯ

"ยา จ มิจฉาทิฏฐิ นียตาติ (ปทาน) 'อเหตุกฺวาทอกิริยวาทนตฺติกฺวาเทสุ อณฺณตฺรา (มิจฉาทิฏฐิ'

อิตติ อตฺโถ) ๗ ตํ (ทิกฺขฉี) หิ คเหตุวา จิตํ ปุคฺคํ พุทฺธสฺส มปิ พุทฺธสฺส มปิ โโพเชตุํ น สกฺโกติติ นิกฺเขปกณฺทวณฺณนา ๗

นิกฺเขปกณฺทวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งนิกฺเขปกัณฺท์ อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘อเหตุกวาทอกิริยวาทนตฺถิกวาทेषุ อณฺฺยตฺรา (มิจฺฉาทิกฺขฉี) อ.- ใน อเหตุกวาทะ อกิริยวาทะและนตฺถิกวาทะ ท. หนา -มิจฺฉาทิกฺขฉี อย่างใดอย่างหนึ่ง’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทานํ) แห่งบท ท. ‘ยา จ มิจฺฉาทิกฺขฉี นียตาติ ว่า ‘ยา จ มิจฺฉาทิกฺขฉี นียตา’ ดังนี้ ๗ หิ จจริงอยู่ พุทฺธสฺส มปิ แม้ อ.ร้อยแห่งพระพุทฺธเจ้า พุทฺธสฺส มปิ แม้ อ.พันแห่งพระพุทฺธเจ้า น สกฺโกติ ย่อมไม่อาจ ตํ (ทิกฺขฉี) คเหตุวา จิตํ ปุคฺคํ โโพเชตุํ เพื่ออัน ยังบุคคล ผู้ยึดถือเอา ซึ่งทิกฺขฉีนั้น แล้วจึงดำรงอยู่แล้ว ให้ตรัสรู้” อิติ ดังนี้ ๗

อรรถกถานิกฺเขปกัณฺท์ว่า “หลายบทว่า ‘ยา จ มิจฺฉาทิกฺขฉี นียตา’ ความว่า ใน บรรดาอเหตุกวาทะ อกิริยวาทะ และนตฺถิกวาทะ มิจฺฉาทิกฺขฉีอย่างใดอย่างหนึ่ง ๗ แท้จริง พระพุทฺธเจ้าแม้ร้อยพระองค์ พระพุทฺธเจ้าแม้พันพระองค์ ก็ไม่สามารถเพื่อที่จะช่วยบุคคลผู้ยึดถือทิกฺขฉีนั้นดำรงอยู่ ให้ตรัสรู้ได้.

คเหตุวา จิตนฺฺติ เจเตน ยถิ ตํ วิสฺสชฺเชติ มคฺโคปิ สฺส อนินฺวาริโตติ ทสฺเสติ ๗ เตเนว อาคมภูจกถาสฺสุ “เยภฺยุเยน ภวโต วุฏฺฐาณํ นตฺถีติ วุตฺตํ ๗ อิติ นียต- มิจฺฉาทิกฺขฉีโก ตํเสว กสฺสาปิ อนฺฺตรายกรตฺตทา อารกา ปรีวชฺเชตพฺโพ ๗

(อภฺจกถาจริโย) “คเหตุวา จิตนฺฺติ จ เอเตน (ปททฺวเยน) “ยถิ (นียตมิจฺฉาทิกฺขฉีโก) ตํ (ทิกฺขฉี) วิสฺสชฺเชติ, มคฺโคปิ (เกนจิ ฐมฺเมน) อสฺส (นียตมิจฺฉาทิกฺขฉีกสฺส) อนินฺวาริโตติ ทสฺเสติ ๗ เตเนว (อภฺจกถาจริเยหิ) อาคมภูจกถาสฺสุ “เยภฺยุเยน ภวโต วุฏฺฐาณํ นตฺถีติ (วจนฺ) วุตฺตํ ๗ อิติ นียตมิจฺฉาทิกฺขฉีโก (ปุคฺคเลน ตสฺส นียตมิจฺฉาทิกฺขฉีกสฺส) ตํเสว กสฺสาปิ (ปุคฺคเลน) อนฺฺตรายกรตฺตทา อารกา ปรีวชฺเชตพฺโพ ๗

จ ก็ (อภฺจกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ ทสฺเสติ ย่อมแสดง อิติ ว่า “ยถิ ฌิว่า (นียตมิจฺฉาทิกฺขฉีโก) อ.นียตมิจฺฉาทิกฺขฉีกบุคคล วิสฺสชฺเชติ ย่อมสละ ตํ (ทิกฺขฉี) ซึ่ง ทิกฺขฉีนั้นไซ้, มคฺโคปิ แม้ อ.มรรค (เกนจิ ฐมฺเมน) อันธรรมอะไรๆ อนินฺวาริโต

ไม่ห้ามแล้ว **อสุส (นียตมิจฉาทิฏฐิกัสส)** แก่นียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคลนั้น” **อติ** ดังนี้ **เอเตน (ปททวเยน)** ด้วยหมวดสองแห่งบทนั้น “**คเหตฺวา จิตฺตํ** ว่า “คเหตฺวา จิตฺ” ดังนี้ ๕ **เตน เอว** เพราะเหตุที่นั่นนั่นเกี่ยว (**วจฺหํ**) **อ.คำ** **อติ** ว่า “**วฏฺฐาณํ** อ.การ ออก **ภวโต** จากภพ **นตฺถิ** ย่อมไม่มี **เยภฺยเยน** โดยมาก” **อติ** ดังนี้ (**อฏฺฐกถา- จริเยหิ**) อันพระอรรถกถาจารย์ **ท. วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **อาคมฏฺฐกถาสู** ในอรรถกถา เป็นที่มา **ท. ๕** **อติ** เพราะเหตุที่นั่น **นียตมิจฉาทิฏฐิกโก** อ.นียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคล (**ปฺคฺคฺเลน**) อันบุคคล **ปริวชฺเชตพฺโพ** ฟังแว่นรอบ **อารกา** ให้ห่างไกล (**ตสฺส นียต- มิจฉาทิฏฐิกัสส**) **ตํเสว กสฺสาปิ (ปฺคฺคฺลสฺส)** **อนฺตรายกรตฺตา** เพราะความที่ แห่ง นียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคลนั้น เป็นผู้กระทำซึ่งอันตราย แม้แก่บุคคลผู้เสพซึ่งนียตมิจฉา- ทิฏฐิกบุคคลนั้น ๕

ก็ด้วยสองบทว่า “**คเหตฺวา จิตฺ**” ดังนี้ พระอรรถกถาจารย์แสดงว่า “**มิว่า** นียตมิจฉา- ทิฏฐิกบุคคลสละทิฏฐินั้นเสียได้ แม้มรรค ธรรมดาก็มิได้ห้ามแก่เขา. เพราะเหตุที่นั่นนั่น แหละ ในอรรถกถาที่มาจากทั้งหลาย ท่านจึงกล่าวว่า “**โดยมาก** ออกจากภพไม่ได้” ดังนี้. ดังนั้น นียตมิจฉาทิฏฐิกบุคคล อันบุคคล ควรเว้นเสียให้ไกล เพราะเป็นผู้ทำอันตราย แม้แก่บุคคลผู้คบเขาได้.

.....

เตน สามญฺญผลาทิวณฺณนาย

“ตสฺมา อกฺลฺยาณชนํ

อาสีวีสมิวโรคํ

อารกา ปริวชฺเชยฺย

ภฺตติกาโม วิจฺกฺขโณติ วุตฺตํ ๕

เตน เพราะเหตุที่นั่น (**วจฺหํ**) **อ.คำ** **อติ** ว่า

“**ตสฺมา** เพราะเหตุที่นั่น (**กฺลฺปฺตฺโต**) **อ.กฺลฺปฺตฺร** **ภฺตติกาโม** ผู้ใคร่เพื่อความเจริญ **วิจฺกฺขโณ** ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา **ปริวชฺเชยฺย** ฟังแว่นรอบ **อกฺลฺยาณชนํ** ซึ่งอกัลยาณชน **อารกา** ให้ห่างไกล (**ปฺคฺคฺโล**) **อิว** เพียงดัง **อ.บุคคล (ปริวชฺเชนฺโต)** เว้นรอบอยู่ **อฺรคํ** ซึ่งงู **อาสีวีสํ** ตัวมีพิษที่เขี้ยว” **อติ** ดังนี้

(อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ **วุดต** กล่าวแล้ว **สามัญญผลาทิวณฺณนาย** ในอรรถกถาแห่งสูตรมีสามัญญผลสูตรเป็นต้น ฯ

เพราะเหตุนี้ ในอรรถกถามีสามัญญผลสูตรเป็นต้น ท่านจึงกล่าวว่า

“เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ความเจริญ ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา ฟังเว้าจากคนไม่ดีให้ห่างไกล ดุจบุคคลผู้เว้นงูตัวมีพิษที่เขี้ยว ฉะนั้น”.

ตสฺมาติ ยสฺมา เอวํ สํสารชาณฺฎภาวสฺสาปิ ปจฺจโย อกฺลยาณชโน ตสฺมา ฯ
ภฺตติกาโมติ ทิฏฺฐจรมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺถานํ วเสน อตฺตโน คฺุณฺเหติ วุฑฺฒิกามोติ
ตมฺมฎีกา ฯ

“**ตสฺมาติ** (ปทสฺส) ‘ยสฺมา เอวํ สํสารชาณฺฎภาวสฺสาปิ ปจฺจโย อกฺลยาณชโน (โหติ), ตสฺมา’ (อิติ อตฺโถ) ฯ ‘**ภฺตติกาโมติ** (ปทสฺส) ‘ทิฏฺฐจรมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺถานํ วเสน อตฺตโน คฺุณฺเหติ วุฑฺฒิกาม’ (อิติ อตฺโถ)” อิติ ตมฺมฎีกา ฯ

ตมฺมฎีกา อ.ฎีกาแห่งสามัญญผลสูตรเป็นต้นนั้น อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘**อกฺลยาณชโน** อ.อภฺลยาณชน **ปจฺจโย** ผู้เป็นปัจจย สํสารชาณฺฎภาวสฺสาปิ แม่แห่งความเป็นแห่งตอในวัฏฏะ เอวํ อย่างนี้ (โหติ) ย่อมมี **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนี้’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘**ตสฺมาติ** ว่า ‘ตสฺมา’ ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘**วุฑฺฒิกาม** ผู้ใคร่เพื่อความเจริญ **คฺุณฺเหติ** ด้วยคุณ ท. **อตฺตโน** เพื่อตน **วเสน** ด้วยสามารถ **ทิฏฺฐจรมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺถานํ** แห่งประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในกายภาคหน้าและประโยชน์อย่างยิ่ง ท.’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘**ภฺตติกาโมติ** ว่า ‘ภฺตติกาโม’ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาสามัญญผลสูตรเป็นต้นนั้นว่า “บทว่า ‘**ตสฺมา**’ ความว่า เพราะเหตุที่อกฺลยาณชน เป็นปัจจย แม่แห่งความเป็นตอในสงสารอย่างนั้น. บทว่า ‘**ภฺตติกาโม**’ ความว่า ผู้หวังความเจริญด้วยคุณทั้งหลายเพื่อตน ด้วยสามารถประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในกายภาคหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง.

[๒๓๘] อิติ อีมาเหว ตีหิ ทิฏฐีหิ กมฺมปถเกโท โหติ, นาณญาหิ ๗ เอวมฺปิ กาจิปี อปาย-
คามินีภาวโต น คเหตุพฺพาว ๗

อิติ อีมาหิ เอว ตีหิ ทิฏฐีหิ กมฺมปถเกโท โหติ, น อณฺญาหิ (ทิฏฐีหิ กมฺมปถเกโท
โหติ) ๗ เอวมฺปิ (ภาเว สหเต), (ปุคฺคเลน) กาจิปี (ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิยา) อปายคามินีภาวโต น
คเหตุพฺพาว ๗

อิติ เพราะเหตุนี้ **กมฺมปถเกโท** อ.การขาดแห่งกรรมบถ **โหติ** ย่อมมี **อีมาหิ**
เอว ตีหิ ทิฏฐีหิ เพราะทิฏฐิ ท. ๓ เหล่านี้เน้นเที่ยว, (**กมฺมปถเกโท**) อ.การขาดแห่ง
กรรมบถ (**โหติ**) ย่อมมี (**ทิฏฐีหิ**) เพราะทิฏฐิ ท. **อณฺญาหิ** เหล่าอื่น **น** หามิได้ ๗
เอวมฺปิ (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นมาอย่างนี้ (**สหเต**) มีอยู่, **กาจิปี (ทิฏฺฐิ)** อ.ทิฏฐิ
แม้จะอะไรๆ (**ปุคฺคเลน**) อันบุคคล **น คเหตุพฺพาว** ไม่พึงถือเอาเที่ยว (**ทิฏฺฐิยา**)
อปายคามินีภาวโต เพราะความเป็น แห่งทิฏฐิ เป็นทิฏฐิอันนำไปสู่อบายโดยปกติ ๗

เหตุนี้ กระมบทจึงขาดเพราะทิฏฐิ ๓ อย่างเหล่านี้เน้นแหละ หาขาดเพราะทิฏฐิเหล่า
อื่นไม่ ๗ แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลก็ไม่ควรถือเอาทิฏฐิแม้แต่อย่างเดียวเลย เพราะว่าจะ
นำไปสู่อบายได้.

.....
เตนาห เอกนิปาตงฺคฺตฺตเร “นาหิ ภิกฺขเว อณฺเฑ อเอกธมฺมฺปิ สมฺนุสฺสามิ, เยเนว
สตฺตา กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา อปายํ ทฺคฺคตฺตี วิหิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชนฺติ, ยถยิทํ
ภิกฺขเว มิจฺฉาทิฏฺฐิ, มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ภิกฺขเว สมฺนฺนาคตา สตฺตา กายสฺส เกทา
๗เปฯ อุปฺปชฺชนฺตีติ ๗

เตนเพราะเหตุนี้ (**ภควา**) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า **อาห** ตรัสแล้ว **เอกนิปาตงฺคฺตฺตเร**
ในเอกนิบาต อังคฺตฺตรนิกาย **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อหิ** อ.เรา **น**
สมฺนุสฺสามิ ย่อมไม่พิจารณาเห็น (**ติ ธมฺมํ**) ซึ่ง-, **สตฺตา** อ.สัตว์ ท. **ปริ** ในเบื้อง
หลัง **มรณฺา** แต่ความตาย **เกทา** เพราะการแตก **กายสฺส** แห่งกาย **อุปฺปชฺชนฺติ**
ย่อมเข้าถึง **อปายํ** ซึ่งอบาย **ทฺคฺคตฺตี** ซึ่งทุกฺติ **วิหิปาตํ** ซึ่งวิหิบาต **นิรยํ** ซึ่งนรก,
เยน (ธมฺเมเน) เพราะธรรมใด, **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อิหิ (ธมฺมชาตํ)** อ.ธรรมนี้
มิจฺฉาทิฏฺฐิ คือ อ.มิจฉาทิฏฐิ **ยถา** ฉนฺใด, **เอวํ** ฉนฺนั้น, -ธรรมนั้น **เอกธมฺมฺปิ** แม้

อันเป็นธรรมอย่างหนึ่ง **อญญ** อย่างอื่น, **ภิกฺขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **สตุตา** อ.สัตว์ ท. **สมนุหาคตา** ผู้มาตามพร้อมแล้ว **มิจฺฉาทิฏฺฐิยา** ด้วยมิจฉาทิฏฐิ **ปริ** ในเบื้องหลัง **มรณา** แต่ความตาย **ภเทา** เพราะการแตก **กายสุส** แห่งกาย **อุปฺปชฺชนฺติ** ย่อมเข้า ถึง **อปายํ** ซึ่งอบาย **ทุกฺคตํ** ซึ่งทุกคติ **วินิปาตํ** ซึ่งวินิบาต **นรยํ** ซึ่งนรก” **อิตติ** ดังนี้ ฯ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในเอกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมแม้อย่างหนึ่งอย่างอื่นเลย ที่พวกสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เหมือนอย่างมิจฉาทิฏฐินี้เลย, ภิกษุทั้งหลาย พวกสัตว์ผู้ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก”.

[๒๓๓๙] เอกจฺจา มิจฺฉาทิฏฺฐิ สคฺคาวรณา เจว โหติ มคฺคาวรณา จ ฯ เอกจฺจา มคฺคาวรณาว น สคฺคาวรณา ฯ เอกจฺจา เนว สคฺคาวรณา น มคฺคาวรณา ฯ ตตฺถ อเหตุกฺทิฏฺฐิ อภิรียทิฏฺฐิ นตฺถิกทิฏฺฐิํติ อยํ ติวริชา สคฺคาวรณา เจว โหติ มคฺคาวรณา จ ฯ ทสวตฺตฺถกา อนตฺตคฺคาหิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ มคฺคาวรณาว โหติ น สคฺคาวรณา ฯ วิสตีวตฺตฺถกา สกฺกายทิฏฺฐิ เนว สคฺคาวรณา น มคฺคาวรณา ฯ อิทมฺปน วิชานํ ปฏิภฺชิปิตฺวา อิมสฺสมิ สุตฺเต “มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ภิกฺขเว สมนุหาคตาติ วจนฺโต อนฺตมโส วิสตีวตฺตฺถกํ สกฺกายทิฏฺฐิํ อฺปาทาย ทิฏฺฐิ นาม สคฺคํ อฺปนฺตํ สมตฺถา นาม นตฺถิ, เอกนฺตํ นิริยสฺสมิเยว นิมุชฺชาเปตีติ วุตฺตํ ฯ ยถา หิ มุคฺคมาสฺป- ปมาณานิ ปาสาณสฺกฺขรา อฺทฺเท ปกฺขิตฺตา อฺปฺปิลวมาณา นาม นตฺถิ, เอกนฺตํ เหฏฺฐจาว ปวิสฺติ, เอวเมว อนฺตมโส สกฺกายทิฏฺฐิํปิ สคฺคํ อฺปนฺตํ สมตฺถา นาม นตฺถิ, เอกนฺตํ อฺปาเยสุ นิมุชฺชาเปตีติ ตพฺพณฺณนา ฯ

“เอกจฺจา มิจฺฉาทิฏฺฐิ สคฺคาวรณา เจว โหติ มคฺคาวรณา จ ฯ เอกจฺจา (มิจฺฉาทิฏฺฐิ) มคฺคา- วรณาว (โหติ) น สคฺคาวรณา (โหติ) ฯ เอกจฺจา (มิจฺฉาทิฏฺฐิ) เนว สคฺคาวรณา (โหติ) น มคฺคาวรณา (โหติ) ฯ ตตฺถ (มิจฺฉาทิฏฺฐิ) ‘อเหตุกฺทิฏฺฐิ อภิรียทิฏฺฐิ นตฺถิกทิฏฺฐิํติ อยํ ติวริชา (มิจฺฉาทิฏฺฐิ) สคฺคาวรณา เจว โหติ มคฺคาวรณา จ ฯ ทสวตฺตฺถกา อนตฺตคฺคาหิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ มคฺคาวรณาว โหติ น สคฺคาวรณา (โหติ) ฯ วิสตีวตฺตฺถกา สกฺกายทิฏฺฐิ เนว สคฺคาวรณา

(โหติ) น มคคาวรรณา (โหติ) ๕ (อฏฺฐกถาจาริเยน) อิหํ ปน วิชานํ ปฏิทฺธิปิฏวา ‘อิมสฺมี สุตเต
 ‘(สตุตา) มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ภิกฺขเว สมฺนุหาคตาติ วจนโต อนฺตมโส วิสตีวตฺตุกํ สกฺกาเยทิฏฺฐิ
 อฺปาทาย ทิฏฺฐิ นาม สคฺคํ อฺปนฺเตํ สมตฺถา นาม นตฺถิ, (สา ทิฏฺฐิ สตุเต) เอกนฺตํ นิริยสฺมี
 เอว นิมุชฺชาเปตีติ (วจน) วุตฺตํ ๕ ยถา हि มุคฺคมาสฺปฺปมาณาปี ปาสาณสฺกฺขรา (ปฺคฺคเลน)
 อฺทเก ปกฺขิตฺตา อฺปฺปิลวมานา นาม นตฺถิ, (สา ปาสาณสฺกฺขรา) เอกนฺตํ เหฏฺฐจา วปีสตี,
 เอวเมว (มิจฺฉาทิฏฺฐิ) อนฺตมโส สกฺกาเยทิฏฺฐิปี สคฺคํ อฺปนฺเตํ สมตฺถา นาม นตฺถิ, (สา
 มิจฺฉาทิฏฺฐิ สตุเต) เอกนฺตํ อฺปาเยสุ นิมุชฺชาเปตีติ ตพฺพณฺเณนา ๕

ตพฺพณฺเณนา อ.อรรถกถาแห่งเอกนิบาต อังคฺตตรนิกายนั้น อิติ ว่า “มิจฺฉาทิฏฺฐิ
 อ.มิจฺฉาทิฏฺฐิ เอกจฺจา บางอย่าง สคฺคาวรรณา เจว เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งสวรรค
 ด้วยนั้นเทียว มคฺคาวรรณา จ เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งมรรคด้วย โหติ ย่อมเป็น ๕
 (มิจฺฉาทิฏฺฐิ) อ.มิจฺฉาทิฏฺฐิ เอกจฺจา บางอย่าง มคฺคาวรรณา เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่ง
 มรรคเทียว (โหติ) ย่อมเป็น สคฺคาวรรณา เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งสวรรค (โหติ) ย่อม
 เป็น น หามิได้ ๕ (มิจฺฉาทิฏฺฐิ) อ.มิจฺฉาทิฏฺฐิ เอกจฺจา บางอย่าง สคฺคาวรรณา
 เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งสวรรค (โหติ) ย่อมเป็น เหว หามิได้นั้นเทียว มคฺคาวรรณา
 เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งมรรค (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ ๕ ตตฺถ (มิจฺฉาทิฏฺฐิสฺสุ) อัย
 ติวธา (มิจฺฉาทิฏฺฐิ) อ.- ในมิจฺฉาทิฏฺฐิ ท. เหล่านั้นหนา -มิจฺฉาทิฏฺฐิ อันมีอย่างสาม
 นี้ อิติ คือ ‘อเหตุกทิฏฺฐิ อ.อเหตุกทิฏฺฐิ อภิรียทิฏฺฐิ อ.อภิรียทิฏฺฐิ นตฺถิกทิฏฺฐิ
 อ.นตฺถิกทิฏฺฐิ’ สคฺคาวรรณา เจว เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งสวรรคด้วยนั้นเทียว มคฺคา
 วรรณา จ เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งมรรคด้วย โหติ ย่อมเป็น ๕ มิจฺฉาทิฏฺฐิ อ.มิจฺฉาทิฏฺฐิ
 อนฺตคฺคาหิกา อันถือเอาซึ่งที่สุด ทสวตฺตุกา อันมีวัตฺถุ ๑๐ มคฺคาวรรณา เป็น
 ทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งมรรคเทียว โหติ ย่อมเป็น สคฺคาวรรณา เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งสวรรค
 (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ ๕ สกฺกาเยทิฏฺฐิ อ.สกฺกาเยทิฏฺฐิ วิสตีวตฺตุกา อันมีวัตฺถุ
 ๒๐ สคฺคาวรรณา เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งสวรรค (โหติ) ย่อมเป็น เหว หามิได้นั้น
 เทียว มคฺคาวรรณา เป็นทิฏฺฐิอันห้ามซึ่งมรรค (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ ๕ ปน
 แต่ว (วจน) อ.คำ อิติ ว่า ‘ทิฏฺฐิ นาม ชื่อ อ.ทิฏฺฐิ สมตฺถา นาม ชื่อว่าเป็นทิฏฺฐิ
 อันสามารถ อฺปนฺเตํ เพื่ออันนำเข้าไป สคฺคํ สู่สวรรค อฺปาทาย เพราะเข้าไปเทียบ
 เคียง สกฺกาเยทิฏฺฐิ ซึ่งสกฺกาเยทิฏฺฐิ วิสตีวตฺตุกํ อันมีวัตฺถุ ๒๐ อนฺตมโส โดยที่สุด
 นตฺถิ ย่อมไม่มี, (สา ทิฏฺฐิ) อ.ทิฏฺฐินั้น (สตุเต) ยังสัตว์ ท. นิมุชฺชาเปติ ย่อมให้

จมลง นิริยสุมี เอว ในนรกนั้นเทียว เอกนุต์ โดยส่วนเดียว วจนโต เพราะพระ
 ดำรัส อิมสุมี สุดเต ในพระสูตรนี้ อิติ ว่า ‘ภิกษุเว ดูก่อนภิกษุ ท. (สตฺตา) อ.สัตว์
 ท. สมณฺหาคตา ผู้มาตามพร้อมแล้ว มิจฺฉาทิกฺขุจฺยา ด้วยมิจฺฉาทิกฺขุจฺย’ อิติ ดังนี้
 เป็นต้น’ (อิติ) ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ ปฏิทฺธิปิฏวา คัดค่าน
 แล้ว อิทํ วิธานํ ซึ่งวิธีนี้ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ฯ หิ เหมือนอย่างว่า ปาสาณสกุขรา
 อ.ก้อนหินและก้อนกรวด มุคฺคมาสฺปฺปมาณาปิ แม้มีถั่วเขียวและถั่วราชมาสเป็น
 ประมาณ ปกฺขิตฺตา อันอันบุคคลใส่เข้าไปแล้ว อุทฺเท ในน้ำ อุปฺปิลวมานา นาม ชื่อ
 ว่าเป็นถั่วอันลอยขึ้นอยู่ นตฺถิ ย่อมไม่มี, (สา ปาสาณสกุขรา) อ.ก้อนหินและก้อน
 กรวดนั้น ปวิสติ ย่อมเข้าไป เหนฺจฺจาว ในภายใต้เทียว เอกนุต์ โดยส่วนเดียว ยถา
 จันไต, (มิจฺฉาทิกฺขุจฺย) อ.มิจฺฉาทิกฺขุจฺย อนฺตมฺโส โดยที่สุด สกฺกายทิกฺขุจฺยิปิ แม้ อ.สัคกาย-
 ทิกฺขุจฺย สมตฺถา นาม ชื่อว่าเป็นทิกฺขุจฺยอันสามารถ อุปฺเนตฺตุ เพื่ออันนำเข้าไป สคฺคํ
 สู้สววรรคํ นตฺถิ ย่อมไม่มี, (สา มิจฺฉาทิกฺขุจฺย) อ.มิจฺฉาทิกฺขุจฺยนั้น (สตฺเต) ยังสัตว์ ท.
 นิมุขฺชาเปติ ย่อมให้จมลง อปาเยสุ ในอบาย ท. เอกนุต์ โดยส่วนเดียว เอวเมว
 จันนั้นนั้นเทียว” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาเอกนิบาต อังกุตตรนิกายนั้นว่า “มิจฺฉาทิกฺขุจฺยบางอย่าง ห้ามทั้งสววรรค ห้าม
 ทั้งมรรค. บางอย่างห้ามแต่มรรคอย่างเดียว ไม่ห้ามสววรรค. บางอย่าง ไม่ห้ามสววรรค
 ไม่ห้ามมรรคเลย. ในบรรดามิจฺฉาทิกฺขุจฺยเหล่านั้น มิจฺฉาทิกฺขุจฺย ๓ อย่างนี้ คือ อเหตุกทิกฺขุจฺย
 อกิริยทิกฺขุจฺย นตฺถิกทิกฺขุจฺย ห้ามทั้งสววรรค ห้ามทั้งมรรค. มิจฺฉาทิกฺขุจฺยที่ถือเอาที่สุด มีวตฺถุ
 ๑๐ ประการ ห้ามมรรคเท่านั้น ไม่ห้ามสววรรค. สกฺกายทิกฺขุจฺย อันมีวตฺถุ ๒๐ ประการ ไม่
 ห้ามทั้งสววรรค ไม่ห้ามทั้งมรรคเลย. พระอรรถกถาจารย์คัดค่านวิธีนี้แล้ว กล่าวว่า ‘ขึ้น
 ชื่อว่าทิกฺขุจฺย โดยที่สุดหมายเอาสัคกายทิกฺขุจฺยซึ่งมีวตฺถุ ๒๐ ชื่อว่าสามารถนำมิจฺฉาทิกฺขุจฺย-
 บุคคลไปสู่สววรรคได้ ย่อมไม่มี, จะทำเหล่าสัตว์ให้จมลงในนรกโดยส่วนเดียวเท่านั้น’
 เพราะบาลีในพระสูตรนี้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายประกอบด้วยมิจฺฉาทิกฺขุจฺย’ ดังนี้
 เป็นต้น. เหมือนอย่างว่า ก้อนหินและก้อนกรวด แม้มีขนาดเท่าเมล็ดถั่วเขียวและ
 ถั่วราชมาส ที่บุคคลโยนลงไป ในน้ำ ชื่อว่าลอยขึ้น ไม่มีเลย, ย่อมจมลงไป ณ ภายใต้
 โดยส่วนเดียวเท่านั้น จันไต, มิจฺฉาทิกฺขุจฺย โดยที่สุดแม้แต่สัคกายทิกฺขุจฺย ชื่อว่าสามารถ
 เพื่อนำมิจฺฉาทิกฺขุจฺยบุคคลไปสู่สววรรค ก็ไม่มี, ย่อมให้จมลงในอบายทั้งหลาย โดย
 ส่วนเดียวจันนั้นนั้นเหมือนกัน”.

[๒๔๐] **อัย** **ติวิธา** **สคฺวารณา** **เจว** **โหตีติ** **กมฺมปถปฺปตฺติยา** **มหาสาวชฺชภาวโต** **วฺตุตฺ** ๕
สคฺวารณาย **โหนฺติยา** **มคฺคิพฺนฺชภาเว** **วตฺตพฺพเมว** **นตฺถีติ** **วฺตุตฺ** **มคฺคา-**
วรณา **จาติ** ๕ **สสฺสโต** **โลโกติอาทิสวตฺตูกา** **อนฺตคฺคาหิกา** **มิจฺฉาทิฏฺฐิ**
มคฺคารณา **ว** **โหติ** **วิปฺริตฺตสฺสนภาวโต** **น** **สคฺวารณา** **อกมฺมปถปฺปตฺติโตติ**
อริปฺปาโย ๕ **อิทฺมฺปน** **วิธานนฺติ** **วิปฺริตฺตสฺสนนฺจ** **นาม** **เนว** **สคฺวารณํ** **น** **มคฺคา-**
วรณนฺติ **วิรุทฺธเมตํ** **อุทฺทมมภาวโต** ๕ **ตถา** **หิ** **สตี** **อปฺปหีนาย** **เอว** **สฺกฺกายทิฏฺฐิยา**
มคฺคาคิเมน **ภวิตพฺพนฺติ** **อริปฺปาเยน** **ยถาวฺตุตฺติวิธานํ** **ปฏฺภิขิปฺปิวา** **น** **สคฺวารณาติ**
สคฺคฺปตฺติยา **อวิพฺนฺชกตฺตํ** **วทฺนเตหิ** **ทิฏฺฐิยา** **มคฺคาวหตาปี** **นาม** **อนฺนฺญาตา**
โหตีติ **ตํ** **วาทํ** **ปฏฺภิขิปฺปนฺเตน** **ทิฏฺฐิ** **นาม** **สคฺคํ** **อุปเนตฺตุํ** **สมตฺถา** **นาม** **นตฺถีติ**
วฺตุตฺ ๕ **กสฺมา** ๕ **เอกนฺตคฺคฺรฺตรสาวชฺชภูตฺตตา** ๕ **เตนาห** **เอกนฺตํ** **นิริยสฺมึเยว**
นิมฺมุชฺชาเปตีติอาทินฺติ **ตฺถฺฎฺฎีกา** ๕

“อัย ติวิธา (มิจฉาทิฏฐิ) สคฺวารณา เจว โหตีติ (วจนํ อฏฺฐกถาจริเยน) กมฺมปถปฺปตฺติยา
 มหาสาวชฺชภาวโต วฺตุตฺ ๕ (ตาย ติวิธาย มิจฉาทิฏฐิยา) สคฺวารณาย โหนฺติยา, (ปฺคฺคเลน
 มิจฉาทิฏฐิยา) มคฺคิพฺนฺชภาเว วตฺตพฺพํ เอว (วจนํ) นตฺถีติ (อฏฺฐกถาจริเยน) วฺตุตฺ
 ‘มคฺคารณา จาติ (วจนํ) ๕ ‘สสฺสโต โลโกติอาทิสวตฺตูกา อนฺตคฺคาหิกา มิจฉาทิฏฺฐิ
 มคฺคารณา ว โหติ วิปฺริตฺตสฺสนภาวโต, ‘น สคฺวารณา (โหติ) อกมฺมปถปฺปตฺติโตติ
 อริปฺปาโย ๕ ‘อิทฺมฺปน วิธานนฺติ (วจนํ วินิจฺฉโย ปณฺธิเตน เวทิตพฺโพ) ๕ ‘วิปฺริตฺตสฺสนํ จ
 นาม เนว สคฺวารณํ (โหติ) น มคฺวารณํ (โหติ)’ อิติ วิรุทฺธํ (โหติ) เอตํ (วจนํ ตสฺสา
 ทิฏฺฐิยา) อุทฺทมมภาวโต ๕ ตถา (ภาเว) หิ สตี อปฺปหีนาย เอว สฺกฺกายทิฏฺฐิยา มคฺคาคิเมน
 ภวิตพฺพนฺติ อริปฺปาเยน ยถาวฺตุตฺติวิธานํ ปฏฺภิขิปฺปิวา ‘(มิจฉาทิฏฐิยา) ‘น สคฺวารณา (โหติ)’
 อิติ สคฺคฺปตฺติยา อวิพฺนฺชกตฺตํ วทฺนเตหิ (อฏฺฐกถาจริเยหิ) ทิฏฺฐิยา มคฺคาวหตาปี นาม
 อนฺนฺญาตา โหตีติ ตํ วาทํ ปฏฺภิขิปฺปนฺเตน (ฎฺฎีกาจริเยน) ‘ทิฏฺฐิ นาม สคฺคํ อุปเนตฺตุํ สมตฺถา
 นาม นตฺถีติ (วจนํ) วฺตุตฺ ๕ ‘กสฺมา (ทิฏฺฐิ นาม สคฺคํ อุปเนตฺตุํ สมตฺถา นาม นตฺถีติ ปุจฺฉา) ๕
 ‘(ตสฺสา มิจฉาทิฏฐิยา) เอกนฺตคฺคฺรฺตรสาวชฺชภูตฺตตา (ทิฏฺฐิ นาม สคฺคํ อุปเนตฺตุํ สมตฺถา
 นาม นตฺถีติ วิสฺสชฺชนํ) ๕ เตน (อฏฺฐกถาจริโย) อาห ‘(สา มิจฉาทิฏฐิ สตฺเต) เอกนฺตํ
 นิริยสฺมึ เอว นิมฺมุชฺชาเปตีติอาทึ (วจนํ)” อิติ ตฺถฺฎฺฎีกา ๕

ตฺถฺฎฺฎีกา อ.ฎฺฎีกาแห่งเอกนิบาต อังคฺตฺตรนิกายนั้ อิติ ว่า “(วจนํ) อ.คำ อิติ ว่า ‘อัย

ติวธา (มิจฉาทิฏฐิ) อ.มิจฉาทิฏฐิ อันมีอย่างสามนี้ สคฺคาวรณา เจว เป็นทิฏฐิอัน
 ห้ามซึ่งสวรรคด้วยนั้นเทียว โหติ ย่อมเป็น' อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระ
 อรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว มหาสาวชชภาวโต เพราะความที่ แห่งมิจฉาทิฏฐิ
 เป็นทิฏฐิอันเป็นไปกับด้วยโทษมาก กมฺมปลปฺตติยา เพราะการถึงซึ่งความเป็น
 กรรมบถ ฯ (ตาย ติวธาย มิจฉาทิฏฐิยา) ครั้นเมื่อมิจฉาทิฏฐิ อันมีอย่างสามนั้น
 สคฺคาวรณาย เป็นทิฏฐิอันห้ามซึ่งสวรรค โหนฺติยา มีอยู่, (วจนฺ) อ.คำ (ปุคฺคเลน)
 วตฺตพฺพํ เอว เป็นคำ อันบุคคล ฟังกล่าวนั้นเทียว (มิจฉาทิฏฐิยา) มคฺควินฺนุสส-
 ภาเว ในความที่ แห่งมิจฉาทิฏฐิ ไม่ขัดขวางต่อมรรค นตฺถิ ย่อมไม่มี อิติ เพราะ
 เหตุนั้น (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า 'มคฺคาวรณา จ เป็นทิฏฐิอันห้ามซึ่งมรรคด้วย' อิติ
 ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ฯ อธิปฺปาโย
 อ.อธิบาย อิติ ว่า 'มิจฉาทิฏฐิ อ.มิจฉาทิฏฐิ อนฺตคฺคาหิกา อันถือเอาซึ่งที่สุด อิติ
 อาทิตสวตฺตฎฺฐกา อันมีวตฺตฎฺ ๑๐ เป็นต้นว่า 'โลโก อ.โลก สสฺสโต เทียง' ดังนี้ มคฺคา-
 วรณา ว เป็นทิฏฐิอันห้ามซึ่งมรรคเทียว โหติ ย่อมเป็น วิปริตทสฺสนภาวโต เพราะ
 ความเป็นแห่งความเห็นวิปริต สคฺคาวรณา เป็นทิฏฐิอันห้ามซึ่งสวรรค (โหติ) ย่อม
 เป็น น หามิได้ อกมฺมปลปฺตติโต เพราะไม่ถึงความเป็นกรรมบถ" อิติ ดังนี้ ฯ
 (วินิจฺจโย) อ.การวินิจฉัย (วจนฺ) ในคำ 'อิทฺมปฺน วิธานฺนุติ ว่า "อิทฺมปฺน วิธานฺ"
 ดังนี้ (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต (เวทิตฺตพฺโพ) ฟังทราบ ฯ (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า 'ทิฏฐิ
 นาม ชื่อ อ.ทิฏฐิ สมตฺถา นาม ชื่อว่าเป็นทิฏฐิอันสามารถ อุปเนตฺตุํ เพื่ออันนำ
 เข้าไป สคฺคํ สู่สวรรค นตฺถิ ย่อมไม่มี' อิติ ดังนี้ (ภฺทิกาจริเยน) อันพระภฺทิกาจารย์
 ปฏิกฺขิปปิตฺวา คัดค้านแล้ว ยถาวุตฺตวิธานฺํ ซึ่งวิธีอันพระอรรถกถาจารย์กล่าวแล้ว
 อธิปฺปาเยน ด้วยความประสงค์ อิติ ว่า 'เอตํ (วจนฺ) อ.คำนั้น อิติ ว่า 'จ ก็
 วิปริตทสฺสนํ นาม ชื่อ อ.การเห็นอันวิปริต สคฺคาวรณํ เป็นทิฏฐิอันห้าม
 ซึ่งสวรรค (โหติ) ย่อมเป็น เนว หามิได้นั้นเทียว มคฺคาวรณํ เป็นทิฏฐิอันห้ามซึ่ง
 มรรค (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้' อิติ ดังนี้ วิรุทฺธํ เป็นคำอันผิด (ตสฺสา ทิฏฐิยา)
 อุกฺกมฺมภาวโต เพราะความที่ แห่งความเห็นนั้น เป็นความเห็นอันผิดธรรม ฯ ทิ จริง
 อยู่ ตถา (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น สติ มีอยู่ มคฺคาธิคฺคเมเน อันการบรรลุ
 ซึ่งมรรค ภวิตพฺพํ ฟังมี สกฺกายทิฏฐิยา ด้วยสักกายทิฏฐิ อปฺปหีนาย เอว อันละ
 ไม่ได้แล้วนั้นเทียว' อิติ ดังนี้ ปฏิกฺขิปปนฺเตน ผู้เมื่อจะคัดค้าน ตํ วาท์ ซึ่งวาทีนั้น

อิติ ว่า ‘**ทิกฺขุจฺยา มคฺคาหวตฺตปิ นาม** ชื่อแม่ อ.ความที่ แห่งทิกฺขุจฺยา เป็นทิกฺขุจฺยาอันนำมาซึ่งมรรค (**มิจฺฉาทิกฺขุจฺยา**) ‘**น สคฺคาวรรณา (โหติ)**’ อิติ **สคฺคูปฺตติยา อวิพฺนุชฺคตฺตวทฺนเตหิ (อฏฺฐกถาจริเยหิ) อนุญญาตา** เป็นสภาพ อันพระอรรถกถาจารย์ ท. ผู้กล่าวอยู่ ซึ่งความที่ แห่งมิจฉาทิกฺขุจฺยา ไม่ขัดขวาง ต่อการเข้าถึงซึ่งสวรรค์ ว่า ‘เป็นทิกฺขุจฺยาอันห้ามซึ่งสวรรค์ ย่อมเป็น ห้ามได้’ ดังนี้ อนุญญาตแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว ฯ (**ปุจฺฉา**) อ.อันถาม (**อิติ**) ว่า “(**ทิกฺขุจฺยา นาม**) ชื่อ อ.ทิกฺขุจฺยา (**สมตฺถานาม**) ชื่อว่าเป็นทิกฺขุจฺยาอันสามารถ (**อุปฺเนตฺตุ**) เพื่ออันนำเข้าไป (**สคฺคํ**) สู่สวรรค์ (**หตฺถิ**) ย่อมไม่มี **กสฺมา** เพราะเหตุอะไร?” (**อิติ**) ดังนี้ ฯ (**วิสฺสขฺขณํ**) อ.อันแก้ อิติ ว่า “(**ทิกฺขุจฺยา นาม**) ชื่อ อ.ทิกฺขุจฺยา (**สมตฺถานาม**) ชื่อว่าเป็นทิกฺขุจฺยาอันสามารถ (**อุปฺเนตฺตุ**) เพื่ออันนำเข้าไป (**สคฺคํ**) สู่สวรรค์ (**หตฺถิ**) ย่อมไม่มี (**ตสฺสา มิจฺฉาทิกฺขุจฺยา**) เอกนฺตครุตรสาวชฺชฎตฺตตา เพราะความที่ แห่งมิจฉาทิกฺขุจฺยานั้น เป็นทิกฺขุจฺยาอันเป็นไปกับด้วยโทษอันหนักกว่าโดยส่วนเดียวเป็นแล้ว’ (**อิติ**) ดังนี้ ฯ **เตน** เพราะเหตุอันนั้น (**อฏฺฐกถาจริโย**) อ.พระอรรถกถาจารย์ **อาห** กล่าวแล้ว (**วจนํ**) ซึ่งคำ **อิตฺถา** ที่เป็นต้นว่า “(**สา มิจฺฉาทิกฺขุจฺยา**) อ.มิจฉาทิกฺขุจฺยานั้น (**สคฺคเต**) ยังสัตว์ ท. **นิมุชฺชาเปติ** ย่อมให้จมลง **นิริยสฺสึ เอว** ในนรกนั้นเทียว **เอกนฺตํ** โดยส่วนเดียว’ อิติ ดังนี้” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาเอกนิบาต อังกุตตรนิกายนั้นว่า “พระอรรถกถาจารย์ กล่าวว่า ‘มิจฉาทิกฺขุจฺยา ๓ อย่างนี้ ทั้งห้ามสวรรค์ ดังนี้ เพราะมิจฉาทิกฺขุจฺยา ๓ อย่างนั้น ชื่อว่ามีโทษมาก เหตุถึงความเป็นกรรมบถ. เมื่อมิจฉาทิกฺขุจฺยา ๓ อย่างเหล่านั้นห้ามสวรรค์ ก็ไม่มีคำต้องพูดถึงในความที่ มิจฉาทิกฺขุจฺยาจะไม่ขัดขวางต่อมรรค เพราะเหตุอันนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า ‘ห้ามทั้งมรรค’ ดังนี้. อธิบายว่า ‘มิจฉาทิกฺขุจฺยาอันถือเอาที่สุด ซึ่งมีวัตถุ ๑๐ ประการ มีเห็นว่าโลกเพียงเป็นต้น ชื่อว่าห้ามมรรคอย่างเดียว เพราะเป็นความเห็นวิปริต, ไม่ชื่อว่าห้ามสวรรค์ เพราะไม่ถึงความเป็นกรรมบถ’. บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในคำว่า ‘**อิทฺมฺปนวิธานํ**’ ดังนี้ : พระฎีกาจารย์คัดค้านวิธีตามที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ด้วยประสงค์ ว่า ‘ข้อที่ว่า ‘**อันธรรมาดาความเห็นวิปริต ไม่ห้ามสวรรค์ ไม่ห้ามมรรคเลย**’ ดังนี้ นั้น ผิดเพราะผิดธรรม. จริงอยู่ เมื่อเป็นอย่างนั้น การบรรลุมรรค พึงมีได้ด้วยทั้งสัทธิกทิกฺขุจฺยาที่ละไม่ได้นั่นเอง’ ดังนี้” เมื่อจะคัดค้านวาทะนั้นว่า ‘เมื่อพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวความที่มิจฉาทิกฺขุจฺยาไม่ขัดขวางต่อการเข้าถึงสวรรค์ว่า ‘ไม่ห้ามสวรรค์’ ดังนี้ ย่อม

เป็นอันอนุญาต แม้ความที่ทิวฏฐินามาซึ่งมรรค’ ดังนี้ จึงกล่าวว่า ‘ชื่อว่าทิวฏฐิที่ชื่อว่า
สามารถนำมาพิจารณาทิวฏฐิบุคคลไปสู่สวรรค์ ย่อมไม่มี’ ดังนี้. ถ้ามว่า ‘เพราะเหตุอะไร?’
แก้ว่า ‘เพราะพิจารณาทิวฏฐินั้น มีโทษหนักโดยส่วนเดียว’. เพราะเหตุนั้น พระอรธกถา-
จารย์จึงกล่าวว่า ‘ทำสัตว์ทั้งหลายยอมให้จมลงในนรกโดยส่วนเดียวเท่านั้น’ เป็นต้น”.

[๒๔๑] นิกฎเขปกถทวณณนายนตุ รูปํ อตตโต สมนุสฺสตีติ เอกา อจฺเจททิวฏฐิ, รูปวณฺตํ
วา อตตทานํ อตตนิ วา รูปํ รูปสฺมี วา อตตทานํ สมนุสฺสตีติ ติสฺโส สสฺสตทิวฏฐิโยติ
รูปกฺขนฺเช จตฺสฺโส ทิวฏฐิโย, เอเสว นโย เวทนาทิสฺสุติ เอวํ วิสตีวตฺตูกา สกฺกายทิวฏฐิตี
อิมมตฺถํ วตฺวา ปฺน ตา สพฺพปาปิ มคฺคาวรรณา น สคฺคาวรรณา ปจฺมมคฺควชฺฐมาติ
วฺจตุตํ ๕

นิกฎเขปกถทวณณนายํ ตู “รูปํ อตตโต สมนุสฺสตีติ เอกา อจฺเจททิวฏฐิ, ‘รูปวณฺตํ วา
อตตทานํ อตตนิ วา รูปํ รูปสฺมี วา อตตทานํ สมนุสฺสตีติ ติสฺโส สสฺสตทิวฏฐิโยติ รูปกฺขนฺเช
จตฺสฺโส ทิวฏฐิโย, เอโส เอว นโย เวทนาทิสฺสุ (ขนฺธेषฺสุ) อิติ เอวํ วิสตีวตฺตูกา สกฺกายทิวฏฐิ อิติ
(อฏฺฐกถาจรียน) อิมํ อตฺถํ วตฺวา ปฺน “ตา สพฺพปาปิ (สกฺกายทิวฏฐิ) มคฺคาวรรณา (โหนฺติ)
น สคฺคาวรรณา (โหนฺติ) ปจฺมมคฺควชฺฐมา (โหนฺติ)” อิติ (วจนํ) วฺจตุตํ ๕

ตุ ส่วนว่า (วจนํ) อ.คำ อิติ ว่า “ทิวฏฐิโย อ.ทิวฏฐิ ท. จตฺสฺโส ๔ รูปกฺขนฺเช ในรูป
ขันธ์ อิติ คือ อจฺเจททิวฏฐิ อ.อจฺเจททิวฏฐิ เอกา หนึ่ง อิติ คือ ‘สมนุสฺสตี ย่อม
ตามพิจารณาเห็น รูปํ ซึ่งรูป อตตโต โดยความเป็นตน’, สสฺสตทิวฏฐิโย อ.สสฺสต-
ทิวฏฐิ ท. ติสฺโส ๓ อิติ คือ ‘สมนุสฺสตี ย่อมตามพิจารณาเห็น อตตทานํ ซึ่งตน
รูปวณฺตํ ว่ามีรูป วา หรือ วา หรือว่า รูปํ ซึ่งรูป อตตนิ ในตน วา หรือว่า อตตทานํ
ซึ่งตน รูปสฺมี ในรูป’, นโย อ.นัย เวทนาทิสฺสุ (ขนฺธेषฺสุ) ในขันธ์ ท. มีเวทนาเป็นต้น
เอโส เอว นี้เน้นเทียบ อิติ เพราะเหตุนั้น สกฺกายทิวฏฐิ อ.สํกกายทิวฏฐิ ท. วิสตีวตฺตูกา
อันมีวตฺตูก ๒๐ เอวํ ด้วยประการฉะนี้ อิติ ดังนี้แล (อฏฺฐกถาจรียน) อันพระอรธก-
ถาจารย์ วตฺวา ครั้นกล่าวแล้ว อิมํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนี้ วฺจตุตํ กล่าวแล้ว อิติ ว่า
“ตา (สกฺกายทิวฏฐิ) อ.สํกกายทิวฏฐิ ท. เหล่านั้น สพฺพปาปิ แม้ทั้งปวง มคฺคาวรรณา
เป็นทิวฏฐิอันห้ามซึ่งมรรค (โหนฺติ) ย่อมเป็น สคฺคาวรรณา เป็นทิวฏฐิอันห้ามซึ่งสวรรค์

(โหนดิ) ย่อมเป็น น หามิได้ ปรมมคฺควชฺฐมา เป็นทิกฺกฐิอันมรรคที่ ๑ ฟังฆ่า (โหนดิ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ นิกฺเขปกณฺทวณฺณหายํ ในอรรถกถาแห่งนิกเขปกัณท์ ฯ

ส่วนในอรรถกถานิกเขปกัณท์ ท่านกล่าวเนื้อความนี้ไว้ว่า “ทิกฺกฐิในรูปชั้นนี้มี ๔ คือ อุจเจททิกฺกฐิ ๑ คือ ย่อมตามเห็นรูป โดยความเป็นตัวตน, สัสสตทิกฺกฐิ ๓ คือ ย่อมตามเห็นตนว่ามีรูป ๑ ย่อมตามเห็นรูปในตน ๑ ย่อมตามเห็นตนในรูป ๑, แม้ในเวทนา ชั้นนี้เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน สรุปรว่า สักกายทิกฺกฐิมิวัตถุ ๒๐” ดังนี้แล้ว กล่าวอีกว่า “สักกายทิกฺกฐิเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ห้ามแต่มรรค ไม่ห้ามสววรรค์ อันมรรคที่ ๑ (โสดาปัตติมรรค) ฟังฆ่าเสีย” ดังนี้.

.....
 อภิรียวาทาติกถา ฯ

อภิรียวาทาติกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งวาทหะมีอภิรียวาทหะเป็นต้น (นิกฺกฐิตา) จบแล้ว ฯ

จบเรื่องวาทหะมีอภิรียวาทหะเป็นต้น.

[๒๔๒] อิทานิ ปาณาติปาตาทีนมารมฺมณกถา ทสฺสียเต ฯ

อิทาหนี ในกาลนี้ อารมฺมณกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งอารมณฺ์ ปาณาติ-ปาตาทีนํ (อกุสลกมุขปถานํ) แห่งอกุศลกรรมบถ ท. มีปาณาติบาตเป็นต้น (มยา) อันข้าพเจ้า ทสฺสียเต จะแสดง ฯ

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะแสดงเรื่องราวด้วยอารมณฺ์ของอกุศลกรรมบถทั้งหลายที่มีปาณาติบาตเป็นต้น.

.....
 ปาณาติปาโต เจตฺต ชีวิตินุทฺริยารมฺมโณ อทินฺนาทานอพฺรหฺมจฺริยสุราเมรยมชฺชป-ปมาทกฺกฺกานานิ รูปทรมเมสุ รูปายตนาทิกฺกณฺตรสงฺขารารมฺมณานิ มุสาวาทิ

ยสฺส มุสา ภณฺติ ตํ อารภิตฺวา ปวตฺตนโถ สุตตารมฺมโณ ๗ อพฺรหฺมจฺริยมฺปิ
 สุตตารมฺมณฺณฺติ เอเก ๗ เกจฺจ อทินฺนาทานญจ ยทา สตุโถ หริตฺพุโป โหติ ตทา
 สุตตารมฺมณฺณฺติ ๗ อปิเจตฺถ สงฺขารวเสน สตุเต อารภณฺติ น ปณฺณตฺติวเสนาติ
 ปญฺจเวรวเสน ขุทฺทกปาจวณฺณนายํ วุตฺตํ ๗

“ปาณาติปาโต จ เอตฺถ (ปญฺจเวเรสุ) ชีวิตินฺทฺริยารมฺมโณ (โหติ), อทินฺนาทานอพฺรหฺมจฺริย-
 สุราเมรยมฺชฺชปฺปมาทฺฏจฺานานิ รุปฺธมฺเมสุ รุปายตนาทฺิอญฺจตรสงฺขารารมฺมณานิ (โหนฺติ),
 มุสวาทา, (มุสวาทฺิปฺคฺคโล) ยสฺส (ปฺคฺคลฺสฺส) มุสา ภณฺติ, ตํ (ปฺคฺคลฺ) อารภิตฺวา ปวตฺตนโถ
 สุตตารมฺมโณ (โหติ) ๗ ‘อพฺรหฺมจฺริยมฺปิ สุตตารมฺมณฺ (โหติ) อิติ เอเก (อาจฺริยา วทฺนฺติ) ๗
 เกจฺจ (อาจฺริยา) ‘อทินฺนาทานํ จ, ยทา สตุโถ (อทินฺนาทาทฺิปฺคฺคเลน) หริตฺพุโป โหติ, ตทา
 สุตตารมฺมณฺ (โหติ)’ อิติ (วทฺนฺติ) ๗ อปิจ (อทินฺนาทาทฺิปฺคฺคลา) เอตฺถ (ทฺวิสุ สงฺขารปณฺณตฺติสุ)
 สงฺขารวเสน สตุเต อารภณฺติ, น ปณฺณตฺติวเสน (อารภณฺติ)” อิติ (วจฺนํ อญฺจกถาจฺริเยน)
 ปญฺจเวรวเสน ขุทฺทกปาจวณฺณนายํ วุตฺตํ ๗

(วจฺนํ) อ.คํ (อญฺจกถาจฺริเยน) อັນพระอรธกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ขุทฺทก-
 ปาจวณฺณนายํ ในอรธกถาแห่งขุทฺทกปาฐะ ปญฺจเวรวเสน ด้วยสามารถแห่งเวร
 ๕ อิติ ว่า “จ ก็ เอตฺถ (ปญฺจเวเรสุ) ปาณาติปาโต อ.- ในเวร ๕ ท. เหล่า
 นั้นหนา -ปาณาติบาต ชีวิตินฺทฺริยารมฺมโณ มีชีวิตินฺทฺริยเป็นอารมณฺ (โหติ) ย่อม
 เป็น, อทินฺนาทานอพฺรหฺมจฺริยสุราเมรยมฺชฺชปฺปมาทฺฏจฺานานิ อ.อทินฺนาทาน
 อพฺรหฺมจฺริย และสุราเมรยมฺชฺชปฺปมาทฺฏจฺาน ท. รุปฺธมฺเมสุ รุปายตนาทฺิอญฺจตร-
 สงฺขารารมฺมณานิ มี- ในรูปธรรม ท. หนา -สังขารมีรูปายตนะเป็นต้นอย่างใด
 อย่างหนึ่งเป็นอารมณฺ (โหนฺติ) ย่อมเป็น, มุสวาทา อ.มุสวาท สุตตารมฺมโณ
 มีสัตฺว์เป็นอารมณฺ ตํ (ปฺคฺคลฺ) อารภิตฺวา ปวตฺตนโถ เพราะการ ปรารภ ซึ่ง-,
 (มุสวาทฺิปฺคฺคโล) อ.บุคคล ผู้กล่าวเท็จโดยปกติ ภณฺติ ย่อมกล่าว มุสา เท็จ
 ยสฺส (ปฺคฺคลฺสฺส) ต่อบุคคลใด, -บุคคลนั้น แล้วจึงเป็นไป (โหติ) ย่อมเป็น ๗ เอเก
 (อาจฺริยา) อ.อาจารย์ ท. พวกหนึ่ง (วทฺนฺติ) ย่อมกล่าว อิติ ว่า “อพฺรหฺมจฺริยมฺปิ แม้
 อ.อพฺรหฺมจฺริย สุตตารมฺมณฺ มีสัตฺว์เป็นอารมณฺ (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๗ เกจฺจ
 (อาจฺริยา) อ.อาจารย์ ท. บางพวก (วทฺนฺติ) ย่อมกล่าว อิติ ว่า “จ ก็ อทินฺนาทานํ
 อ.อทินฺนาทาน สุตตารมฺมณฺ มีสัตฺว์เป็นอารมณฺ (โหติ) ย่อมเป็น ตทา ใน-

สตโต อ.สัตว์ (อทินนาทายีบุคคล) หริตพุโพ เป็นสัตว์ อันอทินนาทายีบุคคล ฟังลักขโมยไป โหติ ย่อมเป็น ยथा ในกาลใด, -กาลนั้น” อิติ ดังนี้ ๕ อปิจ อีกรอย่างหนึ่ง (อทินนาทายีบุคคล) อ.อทินนาทายีบุคคล ท. อารภนุติ ย่อมปรารภ สตเต ซึ่งสัตว์ ท. เอตถ (ทวิสุ สงฺขารปณฺณตฺตีสฺ) สงฺขารวเสน ด้วยสามารถแห่ง-ในสังขารและบัญญัติ ท. ๒ เหล่านี้หนา -สังขาร (อารภนุติ) ย่อมปรารภ ปณฺณตฺติ-วเสน ด้วยสามารถแห่งบัญญัติ น หามิได้” อิติ ดังนี้ ๕

ในอรรถกถาขุททกปาฐะ ท่านกล่าวไว้ด้วยสามารถเวอร์ ๕ ว่า “ก็บรรดาเวอร์ ๕ เหล่านี้ ปาณาติบาต มีชีวิตินทรีย์เป็นอารมณ์, อทินนาทาน อพรหมจรรย์ และสุราเมรยมัชช-ปมาทัญฐาน มีบรรดารูปธรรมทั้งหลาย มีสังขารมีรูปายตนะเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์, มุสาวาท ชื่อว่ามีสัตว์เป็นอารมณ์ เพราะปรารภผู้ที่มุสาวาทที่บุคคล พุดเท็จเป็นไป. อาจารย์พวกหนึ่ง กล่าวว่า ‘แม้พรหมจรรย์ ก็มีสัตว์เป็นอารมณ์’. อาจารย์บางพวก กล่าวว่า ‘ก็อทินนาทาน ก็ชื่อว่ามีสัตว์เป็นอารมณ์ ในกาลเมื่อสัตว์ อันอทินนาทายีบุคคลฟังลักขโมยไป. ก็แต่ว่า ในบรรดาสังขารและบัญญัติทั้ง ๒ เหล่า นั้น อทินนาทายีบุคคลทั้งหลาย ย่อมปรารภสัตว์ทั้งหลายด้วยสามารถสังขาร หา ปรารภด้วยสามารถบัญญัติไม่”.

[๒๔๓] ปาณาติปาโต ชีวิตินุทริยารมฺมณโต สงฺขารารมฺมโณ โหติ, อทินนาทานํ สตตารมฺมณํ วา สงฺขารารมฺมณํ วา, มิจฺจจาโร โผฏฺฐพฺพวเสน สงฺขารารมฺมโณ, สตตารมฺมโณติปิ เอเก ๕ มุสาวาทो สตตารมฺมโณ วา สงฺขารารมฺมโณ วา, ตถา ปิสฺสณวจา, ผรุสวจา สตตารมฺมณาว, สมฺเปปฺปลาโป ทิฏฺฐสฺสุตฺตมุตฺตวิญฺญาตวเสน สตตารมฺมโณ วา สงฺขารารมฺมโณ วา, ตถา อภิชฺฌา, พฺยาปาโห สตตารมฺมโณว, มิจฺจาทิฏฺฐิ เตภูมิกขมฺวเสน สงฺขารารมฺมณา วา ปณฺณตฺติวเสน สตตารมฺมณา วาติ อฏฺฐสาลินีสมฺมาทิฏฺฐิสฺสุตฺตสงฺคีตีสฺสุตฺตวณฺณนา ๕

“ปาณาติปาโต ชีวิตินุทริยารมฺมณโต สงฺขารารมฺมโณ โหติ, อทินนาทานํ สตตารมฺมณํ วา สงฺขารารมฺมณํ วา (โหติ), มิจฺจจาโร โผฏฺฐพฺพวเสน สงฺขารารมฺมโณ (โหติ), ‘สตตารมฺมโณ’ อิติปิ เอเก (อาจรียา วทนฺติ) ๕ มุสาวาทो สตตารมฺมโณ วา สงฺขารารมฺมโณ วา (โหติ), ตถา ปิสฺสณวจา (สตตารมฺมโณ วา สงฺขารารมฺมโณ วา โหติ), ผรุสวจา สตตารมฺมณาว (โหติ),

สมุหฺปฺปลาโป ทิฏฺฐสฺสตุตฺตมุทฺติวิญญาตวเสน สตุตตารมฺมโณ วา สงฺขารารมฺมโณ วา (โหติ), ตถา อภิชฺฌา (ทิฏฺฐสฺสตุตฺตมุทฺติวิญญาตวเสน สตุตตารมฺมโณ วา สงฺขารารมฺมโณ วา โหติ), พฺยาปาโท สตุตตารมฺมโณว (โหติ), มิจฺฉาทิฏฺฐิ เตภูมิกธมฺมวเสน สงฺขารารมฺมณา วา ปญฺจตฺติวเสน สตุตตารมฺมณา วา (โหติ)” อิติ อฏฺฐสาลินิสฺสมมาทิฏฺฐิสฺสตุตฺตสฺงคฺตีสฺสตุตฺตวณฺณนา ฯ

อฏฺฐสาลินิสฺสมมาทิฏฺฐิสฺสตุตฺตสฺงคฺตีสฺสตุตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งอฏฺฐสาลินิ สัมมา-
 ทิฏฺฐิสฺสุตฺต และสํงคฺตีสฺสุตฺต อิติ ว่า “**ปาณาตปาท** อ.ปาณาตปาท **สงฺขารารมฺมโณ**
 เป็นสภาพมีสังขารเป็นอารมณ์ **ชีวิตินทฺริยารมฺมณโต** เพราะมีชีวิตินทฺริยเป็น
 อารมณ์ **โหติ** ย่อมเป็น, **อทินฺนาทาน** อ.อทินนาทาน **สตุตตารมฺมโณ** วา มีสํตฺว์
 เป็นอารมณ์หรือ **สงฺขารารมฺมโณ** วา หรือว่ามีสังขารเป็นอารมณ์ (โหติ) ย่อมเป็น,
มิจฺฉาจาโร อ.มิจฉาจาร **สงฺขารารมฺมโณ** มีสังขารเป็นอารมณ์ **โฆฏฺฐพฺพวเสน** ด้วย
 สามารถแห่งความเป็นภาพอันบุคคลพึงถูกต้อง (โหติ) ย่อมเป็น, **เอเก** (อาจารย์)
 อ.อาจารย์ ท. พวกหนึ่ง (**วทฺหติ**) ย่อมกล่าว อิติ ว่า “**สตุตตารมฺมโณ** มีสํตฺว์เป็น
 อารมณ์” อิติปิ ดังนี้บ้าง ฯ **มฺุสวาโท** อ.มฺุสวาท **สตุตตารมฺมโณ** วา มีสํตฺว์เป็น
 อารมณ์หรือ **สงฺขารารมฺมโณ** วา หรือว่ามีสังขารเป็นอารมณ์ (โหติ) ย่อมเป็น,
ตถา อ.เหมือนอย่างนั้น **ปิสุณฺวจา** คือ อ.ปิสุณฺวจา (**สตุตตารมฺมโณ** วา) มีสํตฺว์
 เป็นอารมณ์หรือ (**สงฺขารารมฺมโณ** วา) หรือว่ามีสังขารเป็นอารมณ์ (โหติ) ย่อม
 เป็น, **ผรุสฺวาจา** อ.ผรุสฺวาจา **สตุตตารมฺมณาว** มีสํตฺว์เป็นอารมณ์เกี่ยว (โหติ) ย่อม
 เป็น, **สมุหฺปฺปลาโป** อ.สัมปฺปลาปะ **สตุตตารมฺมโณ** วา มีสํตฺว์เป็นอารมณ์หรือ
สงฺขารารมฺมโณ วา หรือว่ามีสังขารเป็นอารมณ์ **ทิฏฺฐสฺสตุตฺตมุทฺติวิญญาตวเสน** ด้วย
 สามารถแห่งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฺฐัพพะ และธรรมารมณ์ (โหติ) ย่อมเป็น, **ตถา**
 อ.เหมือนอย่างนั้น **อภิชฺฌา** คือ อ.อภิชฌา (**สตุตตารมฺมโณ** วา) มีสํตฺว์เป็นอารมณ์
 หรือ (**สงฺขารารมฺมโณ** วา) หรือว่ามีสังขารเป็นอารมณ์ (**ทิฏฺฐสฺสตุตฺตมุทฺติวิญญาต-**
วเสน) ด้วยสามารถแห่งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฺฐัพพะ และธรรมารมณ์ (โหติ) ย่อม
 เป็น, **พฺยาปาโท** อ.พยาบาท **สตุตตารมฺมโณว** มีสํตฺว์เป็นอารมณ์เกี่ยว (โหติ) ย่อม
 เป็น, **มิจฺฉาทิฏฺฐิ** อ.มิจฉาทิฏฺฐิ **สงฺขารารมฺมณา** มีสังขารเป็นอารมณ์ **เตภูมิก-**
ธมฺมวเสน ด้วยสามารถแห่งธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ วา หรือ วา หรือว่า **สตุตตา-**
รมฺมณา มีสํตฺว์เป็นอารมณ์ **ปญฺจตฺติวเสน** ด้วยสามารถแห่งบัญญัติ (โหติ) ย่อม
 เป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาอัฐุสาลีนี้ อรรถกถาสัมมาทิฏฐิสูต และสังคี่ติสุมตรว่ “ปฏณตบฏท ซื่อว่ มีสังขรเป็นอกรรม เพราะมีชีวิตินทริยเป็นอกรรม, อทินนททณ มีสตรเป็นอกรรม บ้าง มีสังขรเป็นอกรรมบ้าง, มิจจจร มีสังขรเป็นอกรรม ด้วยสมรรความเป็น ภพอันบกคคคฝิงฎฏทต้อง, อจรยัฟพททหนึ่ง กล่าวว่ ‘มีสตรเป็นอกรรม’ บ้าง, มุสวาท มีสตรเป็นอกรรมบ้าง มีสังขรเป็นอกรรมบ้าง, ปิสุนวจก ก็อย่างนั้น, ผรสวจก มีสตรเป็นอกรรมอย่างเดียว, สัมคัปลปละมีสตรเป็นอกรรมบ้าง มีสังขรเป็น อกรรมบ้าง ด้วยสมรรคแห่งรูป เสียง กลิ่น รส โภฎฐัฟพะ และธรรมกรรม, อภิชมก ก็อย่างนั้น, พยบทท มีสตรเป็นอกรรมอย่างเดียว, มิจจาทิฎฐิ มีสังขรเป็นอกรรม ด้วยสมรรคธรรมอันเป็นไปในฎมิ ๓ บ้าง มีสตรเป็นอกรรม ด้วยสมรรคบัญญัติ บ้าง”.

[๒๔๔] ‘อทินนททณ สดตจรรมมณนุติ อิทั ‘ปญจสิฎขุขปทก ปรัตตจรรมมณนอวาทิ อิมาย ปญททปุจจนปาลิยา วิรุชฎติ ๖ ยณหิ ปฏณตปฏทททสิลยสส อกรรมมณ, ดทวตตัเวรณนิยา อกรรมมณ, วิติฎกมิตพทวตฎโต อว หิ วิรตีติ ๖ สดตจรรมมณนุติ วาสดตสงขรทสงขรจรรมมณตตเมว อุพาทาย วุตตนุติ น โกจิ วิโรโศ ๖

ดถา หิ วุตตัม สมุโมหวิโนทนิยั ยานิ เอตถ สดตจรรมมณนัติ วุตตานิ ทานิ สดตโตติ สงขคเต สงขรเอ อว อกรรมมณ กโรนุตีติ ๖ เอส นโย อิตอ ปเรสุปิ ๖

“วิสภคทวตุณ อิตถิ ปุริสอติ คเหตุพทโต สดตจรรมมณนอติ เอเก ๖ ‘เอโก ทิฎฐิโจทว สดตอติอาทินา สมคปลปเน ทิฎฐิสสุตมุตวิณณาทวเสน ๖ ดถา อภิชฎนอติ เอตถ ดถาสทโท ทิฎฐิสสุตมุตวิณณาทวเสนอติ อิทมปิ อุตสรติ น สดตสงขรจรรมมณตตเมว ทสสนาทิวเสน อภิชฎนนิโต ๖ ‘นตถิ สดตอ ออปปฏทกฏติ ปวตตมณนปปี มิจจาทิฎฐิ เตฎฎมิคณมวิสยาอวาทิ อธิปปะเยนสสา สงขรจรรมมณดท วุตตอ ๖ ‘กถมปน มิจจาทิฎฐิยา สพเพ เตฎฎมิคณมา อกรรมมณ โหนตีติ ๖ สจรรณโต ‘นตถิ สดตททุกฎนั กมมณัน ผลวิปโกติ ปวตตมณนาย อตถโต รูปารูปาจรณมมปิ คหิตา อว โหนตีติ สมมมาทิฎฐิสุตตสังคี่ติสุตฎฎิกอ ๖

“อทินนาทานं สตุตตารมฺมณํ (โหติ)” อิติ อิทํ (วจนํ) ‘ปญฺจสิกฺขาปทา ปริตฺตารมฺมณาเอว (โหนติ)’ อิติ อิมาย ปญฺหาปุจฺจนฺคปาลิยา วิรุชฺฌติ ฯ ยํ (วตฺถุ) ทิ ปาณาติปาทาทิหุสฺสีลฺยสฺส อารมฺมณํ (โหติ), ตํ เอว (วตฺถุ) ตตฺตเวรมณิยา อารมฺมณํ (โหติ), (เวรมณิ ปุคฺคเลน) วิติกกมิตพฺพวตฺถุโต เอว ทิ วิรตีติ ฯ ‘สตุตตารมฺมณฺหติ (ปทํ อฏฺฏจกฺถาจรียเณ) วา (อทินนา-ทานสฺส) สตุตฺตสงฺขาตสงฺขารารมฺมณฺตตํ เอว อุปาทาย วุตฺตฺนฺติ น โกจิ วิโรโห (โหติ) ฯ

ตถา ทิ (อฏฺฏจกฺถาจรียเณ) วุตฺตํ สมฺโมหฺวิโนทฺนียํ “(ภควตา) ยานิ (สิกฺขาปทานิ) เอตฺถ (สิกฺขาปทวิภฺงฺเค) ‘สตุตตารมฺมณานิตี วุตฺตานิ, ทานิ (สิกฺขาปทานิ) ‘สตุตฺตตี สงฺขคฺเค สงฺขารเอว อารมฺมณํ กโรหฺตีติ (วจนํ) ฯ เอส นโย อิตฺ (สิกฺขาปทโต) ปเรสุปิ (สิกฺขาปทेषु) ฯ

“(มิจฺฉาจาโร) วิสภาควตฺถุโน ‘อิตฺถิ ปุริโสติ คเหตพฺพโต สตุตตารมฺมโณ (โหติ)’ อิติ เอเก (อาจรียา วทฺหติ) ฯ (สมฺผปฺปลาโป) ‘เอโก (ปุคฺคโล มยา) ทิฏฺฐโ, เทว (สทฺทา มยา) สุตฺตาติ-อาทินา (นยฺเณ) สมฺผปฺปลปฺเน ทิฏฺฐสฺสตุตฺตมฺุตฺวิญฺญาตวเสน (สตุตตารมฺมโณ วา สงฺขารารมฺมโณ วา โหติ) ฯ ‘ตถา อภิชฺฌาติ เอตฺถ (วจน) ตถาสทฺโท ‘ทิฏฺฐสฺสตุตฺตมฺุตฺวิญฺญาตวเสนาคี อิทฺมปิ (อตฺถ) อุปสฺสฺหริติ น สตุตฺตสงฺขารารมฺมณฺตตฺเมว ทสฺสนาทิวเสน อภิชฺฌายนฺโต (อุปสฺสฺหริติ) ฯ (อฏฺฏจกฺถาจรียเณ) ‘นตฺถิ สตุตฺตา โอบปาติกาตี ปวตฺตมานापิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ เตภูมิกฺขมฺมิสฺยา เอว (โหติ)’ อิติ อธิปฺปาเยน อสฺสา (มิจฺฉาทิฏฺฐิยา) สงฺขารารมฺมณฺตา วุตฺตา ฯ ‘ถถ ปน มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สพฺเพ เตภูมิกฺขมฺมา อารมฺมณา โหนฺตีติ (ปุจฺฉา) ฯ ‘สาธาธฺนโต ‘นตฺถิ สุกตทฺกุกฺฆานํ กมฺมานํ ผลวิปาโกตี ปวตฺตมานาย (มิจฺฉาทิฏฺฐิยา) อตฺถโต รุปรุปรวจรฺรุมฺมาปิ คหิตา เอว โหนฺติ’ (อิติ วิสฺสชฺชน) ” อิติ สมฺมาทิฏฺฐิสฺตุตฺตสงฺคีติสฺตุตฺตฎฺฐีกา ฯ

สมฺมาทิฏฺฐิสฺตุตฺตสงฺคีติสฺตุตฺตฎฺฐีกา อ.ฎฺฐีกาแห่งสมฺมาทิฏฺฐิสฺตุตฺตรและสังคีติสฺตุตฺตร อิติ ว่า “**อิทํ (วจน) อ.คํานี** อิติ ว่า ‘**อทินนาทานํ** อ.อทินนาทาน **สตุตตารมฺมณํ** มีสฺตํ เป็นอารมฺณ (โหติ) ย่อมเป็น’ อิติ ดั่งนี้ **วิรุชฺฌติ** ย่อมผิด **อิมาย ปญฺหาปุจฺจน-คปาลิยา** จากพระบาลีของผู้ถามซึ่งปัญหานี้ อิติ ว่า ‘**ปญฺจสิกฺขาปทา** อ.สิกฺขาปท ๕ ท. **ปริตฺตารมฺมณาเอว** เป็นสิกฺขาปทที่มีกามาจรรรรมเป็นอารมฺณนั้นน่เกี่ยว **(โหนติ)** ย่อมเป็น’ อิติ ดั่งนี้ ฯ **ทิ** ด้วยว่า **ยํ (วตฺถุ) อ.วตฺถุใด** **อารมฺมณํ** เป็นอารมฺณ **ปาณาติปาทาทิหุสฺสีลฺยสฺส** แห่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว มีปาณาติบาตเป็นต้น **(โหติ)** ย่อมเป็น, **ตํ เอว (วตฺถุ) อ.วตฺถุ** นั้นน่เกี่ยว **อารมฺมณํ** เป็นอารมฺณ **ตตฺตเวรมณิยา** ของเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากโทษเครื่อง

ทุกี่ลนั้นๆ (โหด) ย่อมเป็น, หิ จริงอยู่ (เวรมณี) อ.เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น (บุคคลเลน) วิติกุภมิตพพวตตุโต เอว จากวัตตุ อันบุคคล ฟังก้าวล่วงนั้นเที่ยว วิรตีติ ชื่อว่าวิรตี ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง ‘สตุดารมมณนุติ (ปท) อ.บทว่า ‘สตุดารมมณ’ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว อุปาทาย เพราะมุ่งถึง (อทินนทานาสุส) สตุดสงฺขาทสงฺขารารมมณตฺตํ เอว ซึ่งความ ที่ แห่งอทินนทาน มีสังขารอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าสัตว์เป็นอารมณนั้นเที่ยว อิติ เพราะเหตุนั้น วิโรธ อ.ความผิด โภจิ อะไรๆ น (โหด) ย่อมไม่มี ฯ

ตถา หิ จริงเหมือนอย่างนั้น (วจน) อ.คำ อิติ ว่า ‘ยานิ (สิกฺขาปทานิ) อ.สิกขาบท ท. เหล่าใด (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตานิ ตรัสแล้ว เอตถ (สิกฺขาปท- วิภงฺเก) ในสิกขาบทวิภังค์นี้ อิติ ว่า ‘สตุดารมมณานิ มีสัตว์เป็นอารมณ’ อิติ ดังนี้, ตานิ (สิกฺขาปทานิ) อ.สิกขาบท ท. เหล่านั้น กโรหฺติ ย่อมกระทำ สงฺขาร เอว ซึ่งสังขาร ท. สงฺขตเต อันถึงแล้วซึ่งการนับ ‘สตฺโตติ ว่า ‘สัตว์’ ดังนี้้นั้นเที่ยว อารมมณ ให้เป็นอารมณ’ อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว สมฺโมหวิโนทนิยํ ในสมฺโมหวิโนทนี ฯ นโย อ.นัย ปเรสุปิ (สิกฺขาปทेषु) ในสิกขาบท ท. แม้เหล่าอื่น อิตฺ (สิกฺขาปทโต) จากสิกขาบทนี้ เอโส นี้ ฯ

เอเก (อาจริยา) อ.อาจารย์ ท. พวกหนึ่ง (วทนฺติ) ย่อมกล่าว อิติ ว่า ‘(มิจฺจาจาโร) อ.มิจฺจาจาร สตุดารมมณ ชื่อว่ามีสัตว์เป็นอารมณ วิสภาควตฺตุนุ คเหตุพพโต เพราะความที่ แห่งวิสภาควัตตุ อันบุคคลฟังถือเอา อิติ ว่า ‘อิตฺถิ อ.สตรී ปฺริโส อ.บุรุษ’ อิติ ดังนี้ (โหด) ย่อมมี” อิติ ดังนี้ ฯ (สมฺผปฺปลาโป) อ.สมฺผปฺปลาปะ (สตุดารมมณวา) มีสัตว์เป็นอารมณบ้าง (สงฺขารารมมณวา) มีสังขารเป็นอารมณ บ้าง ทิฏฺฐสฺสุตฺตมฺตฺตวิญฺญาตวเสน ด้วยสามารถแห่งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฺฐัพพะ และ ธรรมารมณ สมฺผปฺปลปเน ในเพราะการพูดเพื่อแจ้ง (นเยน) โดยนัย อิตฺอาทินา เป็นต้นว่า ‘เอโก (บุคคลโล) อ.บุคคลคนหนึ่ง (มยา) อันเรา ทิฏฺฐโจ เห็นแล้ว, เทว (สทฺทา) อ.เสียง ท. ๒ (มยา) อันเรา สุตฺตา ฟังแล้ว’ อิติ ดังนี้ (โหด) ย่อมเป็น ฯ ตถาสทฺโท อ.ตถาคัพฺท เอตถ (วจน) ในคำนี้ ‘ตถา อภิขฺมาติ ว่า ‘ตถา อภิขฺมา’ ดังนี้ อุปสฺหฺรติ ย่อมประมวลมา อิทฺมฺปิ (อตฺถ) ซึ่งเนื้อความแม่นี้ อิติ ว่า ‘ทิฏฺฐสฺ-

สุดมุทวิญญาตวเสน ด้วยสามารถแห่งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณฺ์
 อิติ ดังนี้, (อุปสรรตฺ) ย่อมประมวลมา สดุดสงฺขารารมณฺตตํ เอว ซึ่งความที่แห่ง
 อภิขมามีสัตว์และสังขารเป็นอารมณฺ์นั้นเทียว น หามิได้ อภิขมายนโต เพราะการ
 เฟงเล็งอยากได้ ทสฺสนาทิวเสน ด้วยสามารถแห่งกิจมีการเห็นเป็นต้น ๗ อสฺสา
 (มิจฺฉาทิฏฺฐิยา) สงฺขารารมณฺตา อ.ความที่แห่งมิจฺฉาทิฏฺฐินั้น มีสังขารเป็นอารมณฺ์
 (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรธกถาจารย์ วุตฺตา กล่าวแล้ว อธิปฺปาเยน ด้วยความ
 ประสงค์ อิติ ว่า ‘มิจฺฉาทิฏฺฐิ อ.มิจฺฉาทิฏฺฐิ ปวตฺตมาหาปิ แมอันเป็นไปอยู่ อิติ
 ว่า ‘สดฺตา อ.สัตว์ ท. โอปปาดิกา ผู้ลอยเกิด นตฺถิ ย่อมไม่มี’ อิติ ดังนี้ เตฏฺฐมิก-
 ธมฺมวิสยา เอว เป็นทิฏฺฐิมิธรรมอันเป็นไปในภุมิ ๓ เป็นอารมณฺ์นั้นเทียว (โหนติ)
 ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้ ๗ (ปฺจุจฺฉา) อ.อันถาม อิติ ว่า ‘ปน ก็ เตฏฺฐมิกธมฺมา อ.ธรรม
 อันเป็นไปในภุมิ ๓ ท. สพฺเพ ทั้งปวง อารมณฺณา เป็นอารมณฺ์ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ของ
 มิจฺฉาทิฏฺฐิ โหนติ ย่อมเป็น กถํ ออย่างไร’ อิติ ดังนี้ ๗ (วิสฺสชฺชนํ) อ.อันแก่ (อิติ)
 ว่า ‘รฺูปารฺูปาวจรธมฺมาปิ แม อ.ธรรมอันเป็นรฺูปาวจรและอรฺูปาวจร ท. ‘นตฺถิ สุกต-
 ทุกฺกฏาณํ กมฺมานํ ผลวิปาโกติ ปวตฺตมาหาเย (มิจฺฉาทิฏฺฐิยา) คหิตา เอว
 เป็นธรรม อันมิจฺฉาทิฏฺฐิ อันเป็นไปอยู่ ว่า ‘อ.วิบากแห่งผล แห่งกรรม ท. อันอันบุคคล
 กระทำดีแล้วและกระทำชั่วแล้ว ย่อมไม่มี’ ดังนี้ ยึดถือเอาแล้วนั้นเทียว สาธารณโต
 โดยทั่วไป อตฺถโต โดยอรรถ โหนติ ย่อมเป็น” (อิติ) ดังนี้ ๗

ฎีกาสัมมาทิฏฺฐิสูตฺรและสังคิตฺติสูตฺรว่า “คำว่า ‘อทินนาทาน มีสัตว์เป็นอารมณฺ์นี้ ผิดจาก
 บาลีของผู้ถามปัญหาที่ว่า ‘สิกขาบททั้ง ๕ มีกามาวจรธรรมเป็นอารมณฺ์โดยแท้. ด้วย
 ว่า วัตถุใดเป็นอารมณฺ์ของโทษเครื่องทุศีลมีปาดนาติบาตเป็นต้น วัตถุนั้นนั่นเอง ย่อม
 เป็นอารมณฺ์ ของเจตนาเครื่องเว้นจากโทษเครื่องทุศีลนั้นๆ, จริยอยู่ เจตนาเครื่องเว้น
 จากวัตถุอันจะพึงก้าวล่วงนั้นแล ชื่อว่าวิริติแล. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ‘สดฺตารมณฺ์’
 พระอรธกถาจารย์ กล่าวมุ่งถึงความที่อทินนาทาน มีสังขารกล่าวคือสัตว์เป็นอารมณฺ์
 เหมือนกัน เพราะเหตุนั้น จึงไม่มีความผิดอะไรๆ.

จริงอย่างนั้น ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาชื่อสัหมโหวิโนทนีว ‘สิกขาบทเหล่าใด พระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในวิภังค์แห่งสิกขาบทนี้ว่า ‘มีสัตว์เป็นอารมณฺ์’ สิกขาบทเหล่า
 นั้น ย่อมทำสังขารทั้งหลายที่นับว่าสัตว์นั้นแล ให้เป็นอารมณฺ์’ แม้ในสิกขาบทอื่นจาก

สิกขาบทนี้ ก็นัยนี้.

อาจารย์พวกหนึ่ง กล่าวว่า ‘มิจฉาจาร ชื่อว่ามีสัตว์เป็นอารมณ์ เพราะวิสภาควัตถุ อันบุคคลพึงถือเอาว่า ‘สตรึ บุรุษ’. สัมผัสปลापะ มีสัตว์เป็นอารมณ์บ้าง มีสังขารเป็นอารมณ์บ้าง ด้วยสามารถแห่งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ในเพราะการพูดเพื่อเจ้อ โดยนัยว่า ‘ข้าพเจ้าเห็นคนผู้หนึ่ง, ได้ยินเสียง ๒ เสียง’ เป็นต้น. **ตถาคัทพ์** ในคำว่า ‘**ตถา อภิขุณา**’ นี้ ย่อมประมวลมาซึ่งเนื้อความแม้ที่ว่า ‘ด้วยสามารถแห่งรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์. แต่หาใช้ประมวลมาซึ่งความที่อภิขุณา มีสัตว์และสังขารเป็นอารมณ์เท่านั้นไม่ เพราะเพ่งเล็งได้ด้วยสามารถแห่งกิจมีการเห็น เป็นต้น. พระอรรถกถาจารย์กล่าวความที่มิจฉาทิฎฐินั้น มีสังขารเป็นอารมณ์ ด้วยประสงค์ว่า ‘มิจฉาทิฎฐิแม้ที่เป็นไปอยู่ว่า ‘สัตว์ทั้งหลายผู้ลอยมาเกิดย่อมไม่มี’ ดังนี้ ย่อมมีกรรมอันเป็นไปในภุมิ ๓ เป็นอารมณ์โดยแท้. ถามว่า ‘ก็กรรมอันเป็นไปในภุมิ ๓ ทั้งหมด เป็นอารมณ์ของมิจฉาทิฎฐิอย่างไร ?’ แก้วว่า ‘โดยทั่วไปโดยความหมาย แม้กรรมอันเป็นรูปาวจรและอรูปาวจรทั้งหลาย อันมิจฉาทิฎฐิที่เป็นไปอยู่ว่า ‘ผลวิบากแห่งกรรมทั้งหลาย ที่บุคคลทำดีและทำชั่ว ไม่มี’ ดังนี้ เป็นอันถือเอาแล้วที่เดียว”.

.....

ปาณาติปาตาหุยารมมณกถา ๫

ปาณาติปาตาหุยารมมณกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งอารมณ์ของอกุศลกรรม-
บถมีปาณาติบาต เป็นต้น (**นิฎฐิตา**) จบแล้ว ๫

จบเรื่องว่าด้วยอารมณ์ของอกุศลกรรมบถมีปาณาติบาต เป็นต้น.

.....

[๒๔๕] กम्मปถสทฺทโต ตู กมฺมานเวย ทฺกคฺตีสฺสคฺตึนํ ปถภูตตฺตา กम्मปถา นามาติ
สงฺคีตีสฺสคฺตฺวณฺณนํ วุตฺโต ๫

กम्मปถสทฺทโต ตู (อฏฺฐกถาจริเยน) “กมฺมานิ เวย (กมฺมานํ) ทฺกคฺตีสฺสคฺตึนํ ปถภูตตฺตา
กम्मปถา นามาติ สงฺคีตีสฺสคฺตฺวณฺณนํ วุตฺโต ๫

ดู ส่วนว่า **กมฺมปถสทฺทโท** อ.เนื้อความของ**กมฺมปถศััพท์** (**อฏฺฐกถาจริเยน**) อัน พระอรรถกถาจารย์ **วุดฺโต** กล่าวแล้ว **สังคิตฺตีสุตตวณฺณนํ** ในอรรถกถาแห่งสังคิตฺตีสุตฺร **อิตฺติ** ว่า “**กมฺมมาหิ** **เอว** **อ.กรรม** **ท.** **นั้น** **เทีย** **ว** **กมฺมปถา** **นาม** **ชื่อว่า** **กรรม** **บถ** (**กมฺมมาหํ**) **ทฺคฺคตฺตีสฺสคฺคินํ** **ปถฺกฺกตฺตฺตา** **เพราะ** **ความ** **ที่** **แห่ง** **กรรม** **ท.** **เป็น** **ทาง** **แห่ง** **ทฺคฺคตฺตฺ** **และ** **สฺสคฺคตฺ** **ท.** **เป็น** **แล้ว**” **อิตฺติ** **ดั่ง** **นี้** ๕

ส่วนเนื้อความของ **กมฺมปถศััพท์** พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาสังคิตฺตีสุตฺร ว่า “กรรมทั้งหลายนั้นแหละ **ชื่อว่า** **กรรม** **บถ** **เพราะ** **ว่า** **เป็น** **ทาง** **แห่ง** **ทฺคฺคตฺตฺ** **และ** **สฺสคฺคตฺ**”.

ปถฺกฺกตฺตฺตาติ **ตา** **สํ** **ปวตฺตฺนุ** **ปายตฺตฺตา** **มคฺคกฺกตฺตฺตาติ** **ตฺถ** **ฎฺฎีกา** ๕

“**ปถฺกฺกตฺตฺตาติ** (**ปทสฺส**) ‘**ตา** **สํ** (**ทฺคฺคตฺตฺ** **และ** **สฺสคฺคตฺ** **นํ** **ตสฺสา** **เจตนา**) **ปวตฺตฺนุ** **ปายตฺตฺตา** (**ตสฺสา** **เจตนา**) **มคฺคกฺกตฺตฺตา**’ (**อิตฺติ** **อตุโถ**)” **อิตฺติ** **ตฺถ** **ฎฺฎีกา** ๕

ตฺถ **ฎฺฎีกา** **อ.ฎฺฎีกา** **แห่ง** **สังคิตฺตีสุตฺร** **นั้น** **อิตฺติ** **ว่า** “(**อตุโถ**) **อ.อรรถ** (**อิตฺติ**) **ว่า** ‘(**ตสฺสา** **เจตนา**) **มคฺคกฺกตฺตฺตา** **เพราะ** **ความ** **ที่** **แห่ง** **เจตนา** **นั้น** **เป็น** **ทาง** **เป็น** **แล้ว** (**ตสฺสา** **เจตนา**) **ปวตฺตฺนุ** **ปายตฺตฺตา** **เพราะ** **ความ** **ที่** **แห่ง** **เจตนา** **นั้น** **เป็น** **อุบาย** **เป็น** **เครื่อง** **เป็น** **ไป** **ตา** **สํ** (**ทฺคฺคตฺตฺ** **และ** **สฺสคฺคตฺ** **นํ**) **แห่ง** **ทฺคฺคตฺตฺ** **และ** **สฺสคฺคตฺ** **ท.** **เหล่านั้น** ’ (**อิตฺติ**) **ดั่ง** **นี้** (**ปทสฺส**) **แห่ง** **บท** ‘**ปถฺกฺกตฺตฺตาติ** **ว่า** **‘ปถฺกฺกตฺตฺตา’** **ดั่ง** **นี้**’” **อิตฺติ** **ดั่ง** **นี้** ๕

ฎฺฎีกาแห่งสังคิตฺตีสุตฺรนั้นว่า “บทว่า **‘ปถฺกฺกตฺตฺตา’** คือ **เพราะ** **ชื่อว่า** **เป็น** **ทาง** **เหตุ** **เป็น** **อุบาย** **เป็น** **เครื่อง** **เป็น** **ไป** **แห่ง** **ทฺคฺคตฺตฺ** **และ** **สฺสคฺคตฺ** **เหล่านั้น** .

“**นฺ** **นุ** **‘เจตนา** **อภิ** **ชฺช** **เม** **กมฺม** **ปถ** **สฺ** **น** **วุดฺ** **ตฺ** **ตา** **ติ** **ปฏฺ** **ปฺ** **ภา** **ฏฺ** **ยา** **ส** **ตฺ** **ตฺ** **นฺ** **นํ** **กมฺม** **ปถ** **ภา** **ว** **น** **ยฺ** **ตุ** **โ** **ตฺ** **ติ** ๕ **น** **อ** **ว** **จ** **น** **สฺ** **อ** **ณฺ** **ณ** **เห** **ตฺ** **ก** **ตฺ** **ตา** ๕ **น** **หิ** **ต** **ตฺ** **ถ** **เจ** **ต** **น** **า** **อ** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **ถ** **ตฺ** **ตา** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **ถ** **รา** **สิ** **มฺ** **หิ** **อ** **ว** **จ** **นํ** ๕ **ก** **ท** **า** **จ** **ิ** **ป** **น** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **โ** **โ** **หิ** **ติ** **น** **ส** **พ** **พ** **ท** **า** **ติ** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **ถ** **ภา** **ว** **สฺ** **อ** **น** **ิ** **ย** **ต** **ตฺ** **ตา** **อ** **ว** **จ** **นํ** ๕ **ย** **ท** **า** **ป** **น** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **โ** **โ** **หิ** **ติ** **ต** **ท** **า** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **ถ** **รา** **สิ** **งฺ** **ค** **โ** **น** **น** **ิ** **ว** **า** **ริ** **โ** **ต** ๕ **เอ** **ตฺ** **ถ** **า** **ห** **‘ย** **ท** **ิ** **เจ** **ต** **น** **า** **ส** **พ** **พ** **ท** **า** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **ถ** **ภา** **ว** **า** **ว** **า** **โ** **อ** **น** **ิ** **ย** **โ** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **ถ** **ภา** **ว** **ิ** **ติ** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **ถ** **รา** **สิ** **มฺ** **หิ** **อ** **ว** **จ** **นํ** **น** **นุ** **อ** **ภ** **ิ** **ชฺ** **ฉ** **า** **ที** **น** **ม** **ปิ** **ก** **มฺ** **ม** **ป** **ถ** **ภา** **ว** **อ** **ป** **ป** **ตฺ** **ตา** **นํ**

อตุถิตาย อนนียโต กมมปถภาโวติ เตสมปิ กมมปถราสิมิหิ อวจนํ อาปชชตีติ ฯ
 นาปชชตีติ กมมปถตตทา ตํสภาคตตทา วา เตสํ ตตถ วุตตตตตทา ฯ ยถิ เอวํ เจตนาปี
 ตตถ วตตพพา ลียา ฯ ‘สจจเมตํ सा पन पाणादिपातातिकृति पाग्लो तससा
 कमपठभावोति न वुत्ता लिया ฯ เจตनाय हि ‘**เจตนาหํ ภิกขเว กมมํ วทามิ
 ติวิธา ภิกขเว กายสญเจตนา อกุสลํ กมมนฺตี**อาทิวจนโต กมมปถภาโว
 ปากโฏ, กมมํเยว สุกตฺตํคฺคตฺตํ ทปฺปชฺชนกฺขทุคฺคานญจ ปถภาเวน ปวตฺตํ
 कमपโถติ วุจจตีติ ปากโฏ तससा पठभावे, อภิชฌาที่นฺมฺปน เจตนาสมฺห-
 ภาเวน สุจฺริตฺตํจฺริตภาโว เจตนาชฺชนิตฺตํคฺคตภาเวน สุกตฺตํคฺคตฺตํทปฺปชฺชนกฺข-
 ทุคฺคานํ ปठभावे จาति न तदा पाग्लो कमपठभावोति तेयेव तेन समावेन
 तसฺเสत्तु อภิชฺมเม เจตนา कमपठरासिभावेन न वुत्ता ฯ อตถาชาตีกตฺता วา
 เจตนา เตहि सत्थि न वुत्ताति ทग्गฺจพฺพนฺติ สงฺคีตिसฺตฺตาทิกฺกีกา ฯ

“นनु (ภควตา) เจตนา อภิชฺมเม कमपเถสุ न वुत्ताति ปฏฺฐาปฏฺฐิยา สत्तन्นํ (เจตนา)
 कमपठभावे न युत्तตีติ (ปฺจฺจนา) ฯ ‘น อวจนสฺส อญฺญเหตุกตฺता (ปฏฺฐาปฏฺฐิยา สत्तन्นํ
 เจตนา) कमपठभावे न युत्तตีติ วิสฺสชฺชน) ฯ न हि ตตถ (อภิชฺมเม) เจตनाय (तससा
 เจतनाय) ओकमपठतता कमपठरासिमिहि ओवจนं ฯ (เจตนา) कथाजि पन कमपโถ होति,
 न सपुपथा (เจตना कमपโถ होति) इति (เจतनाय) कमपठभावसฺस अनियत्तता ओवจนं (होति) ฯ
 यथा पन (เจตना) कमपโถ होति, तथा (ओग्गकथाजियेन) कमपठरासिसฺงคฺโहे न निवारिते ฯ
 (ओक्कथाजिये) ऐत्त (कमपठरासि) आह ‘यथि जेतनाय सपुपथा कमपठभावभावो
 अनियते कमपठभावेति (जेतनाय) कमपठरासिमिहि ओवจนं, ननु ओภิชฌาที่นฺมฺปิ (ओकुสลชฺมมานं
 ओภิชฌาที่นฺมฺปิ ओकुสลชฺมมานं) कमपठभावो अप्पत्तानं ओตฺถิตาย अनियते कमपठभावेति
 तेสมปิ (ओภิชฌาที่ओकुสลชฺมมานं) कमपठरासिमिहि ओवจนं ओापชชตีติ ฯ (परिหารकाजिये)
 ‘(तेสมปิ ओภิชฌาที่ओकुสลชฺมมานं कमपठरासिमिहि ओवจนं) न ओापชชตีति कमपठतता (तेसํ
 ओภิชฌาที่ओकुสลชฺมมานं) तंसภาคतता वा तेसํ (ओภิชฌาที่ओकुสลชฺมมานं भक्वता) तत्त
 (ओภิชฺมमे) वुत्तत्तता’ (इति वथेय) ฯ (ओक्कथाजिये) ‘यथि เอวํ (भावे सन्ने), जेतनाปี
 (भक्वता) तत्त (ओภิชฺมमे) वत्तพพา लिया’ (इति वथेय) ฯ (परिหารकाजिये) ‘सज्जं ऐत्तं
 (पप्फ होति), सा (जेतना) पन पाणादिपातातिका (होति) इति पाग्लो तससा (जेतनाय)
 कमपठभावेति (जेतना भक्वता) न वुत्ता लिया’ (इति वथेय) ฯ जेतनाय हि ‘**เจตนาหํ
 ภิกขवे कममं वทामि, तिวิธา ภิกखवे कายसญजेतना ओकुสลं कममं (होति)**’ इतिआทिवจนโต

กมุขปถภาโว ปากโฏ, กมุข เอว สุกตติทุกคตตีเน (จ) ตทุปฺปชฺชนกสุขทุขานํ จ ปถภาเวน
 ปวตฺตํ (ปณฺหิตฺเตน) ‘กมุขปโถติ วุจฺจตีติ ปากโฏ ตสฺสา (เจตนา) ปถภาโว, อภิขุฌาทีนํ
 (อกุสลธมฺมานํ) ปน เจตนาสมุหฺภาเวน สุจฺริตทุจฺริตภาโว (จ อภิขุฌาทีนํ อกุสลธมฺมานํ)
 เจตนาชฺนิตฺวทุตฺตภาเวน สุกตติทุกคตตีตทุปฺปชฺชนกสุขทุขานํ ปถภาโว จาติ น ตถา ปากโฏ
 (อภิขุฌาทีนํ อกุสลธมฺมานํ) กมุขปถภาโวติ (ภควตา) เต เอว (อภิขุฌาทีนํ อกุสลธมฺเม) เต
 สภาเวน ทสฺเสตุ อภิธมฺเม เจตนา กมุขปถภาวีสภาเวน น วุตฺตา ฯ (ภควตา ตสฺสา เจตนา)
 อตถาชาตีกตฺตา วา เจตนา เตหิ (อภิขุฌาทีนํ อกุสลธมฺเมหิ) สหฺจึ น วุตฺตาติ (สนฺนิฏฺฐานํ
 ปณฺหิตฺเตน) ทฏฺฐพฺพนฺติ สงฺคีตีสุตฺตาทีฏฺฐิกา ฯ

สงฺคีตีสุตฺตาทีฏฺฐิกา อ.ฏฺฐิกาแห่งสุตฺตรมีสงฺคีตีสุตฺตรเป็นต้น อิติ ว่า “(ปุจฺฉา) อ.อํณถาม
 อิติ ว่า ‘เจตนา อ.เจตนา (ภควตา) อํณพระผู้มีพระภาคเจ้า น วุตฺตา ไม่ตรัสแล้ว
 กมุขปถสฺส ในกรรมบถ ท. อภิธมฺเม ในอภิธรรม อิติ เพราะเหตุ นั้น สุตฺตหนํ
 (เจตนา) กมุขปถภาโว อ.ความที่ แห่งเจตนา ท. ๗ เป็นกรรมบถ ปฏิปาฏิยา ตาม
 ลำดับ น ยุตฺโต ไม่ควรแล้ว นหฺมึมิใช่หรือ?’ อิติ ดังนี้ ฯ (วิสฺสชฺชนํ) อ.อํณแก่ (อิติ)
 ว่า ‘(สุตฺตหนํ เจตนา) กมุขปถภาโว) อ.ความที่ แห่งเจตนา ท. ๗ เป็นกรรมบถ
 (ปฏิปาฏิยา) ตามลำดับ (น ยุตฺโต) ไม่ควรแล้ว น หามิได้ อวจนฺสฺส อญฺญ-
 เหตุกตฺตา เพราะความที่ แห่งการไม่ตรัสไว้ มีพระประสงค์อย่างอื่นเป็นเหตุ’ (อิติ)
 ดังนี้ ฯ หิ จริยังฺ อวจนํ ก.การไม่ตรัส เจตนา ซึ่งเจตนา กมุขปถภาวีสฺส ในกอง
 แห่งกรรมบถ ตตฺถ (อภิธมฺเม) ในอภิธรรมนั้น (ตสฺสา เจตนา) อกมุขปถตฺตา
 เพราะความที่ แห่งเจตนา นั้น ไม่เป็นกรรมบถ น หามิได้ ฯ ปน แต่ว่า (เจตนา)
 อ.เจตนา กมุขปโถ เป็นกรรมบถ โหติ ย่อมเป็น กทาจิ ในกาลบางครั้ง, (เจตนา)
 อ.เจตนา (กมุขปโถ) เป็นกรรมบถ (โหติ) ย่อมเป็น สพฺพทา ในกาลทุกเมื่อ น
 หามิได้ อิติ เพราะเหตุ นั้น อวจนํ อ.การไม่ตรัส (โหติ) ย่อมมี (เจตนา) กมุขปถ-
 ภาวสฺส อนิยตฺตฺตา เพราะความที่ แห่งความที่ แห่งเจตนา เป็นกรรมบถ เป็นสภาพ
 ไม่แน่นอน ฯ ปน ก็ (เจตนา) อ.เจตนา กมุขปโถ เป็นกรรมบถ โหติ ย่อมเป็น ยทา
 ในกาลใด, ตทา ในกาลนั้น กมุขปถภาวีสฺส อ.การสงฺเคราะห์ซึ่งเจตนาในกอง
 แห่งกรรมบถ (อฏฺฐกถาจาริเยน) อํณพระอรธกถาจารย์ น นฺวาริตฺโต ไม่ห้ามแล้ว ฯ
 (โจทกาจาริโย) อ.อาจารย์ผู้ทักท้วง อาห กล่าวแล้ว เอตฺถ (กมุขปถภาวีสฺส) ใน
 อธิการแห่งกรรมบถนี้ อิติ ว่า ‘ยทิ ผิว่า เจตนา กมุขปถภาโว อ.ความที่ แห่ง

เจตนา เป็นกรรมบถ อนิยโต ชื่อว่าไม่แน่นอน กัมมปถภาวาวาโธ เพราะความไม่มีแห่งความไม่เป็นแห่งกรรมบถ สัพพทา ในกาลทุกเมื่อ อิติ เพราะเหตุนั้น อวจนฺ อ.การไม่ตรัส (เจตนา) ซึ่งเจตนา กัมมปถราสีมฺหิ ในกองแห่งกรรมบถ ไชรั, อภิขุฌาทีนฺมฺปิ (อกุสลธมฺมานํ) กัมมปถภาโว อ.ความที่ แห่งอกุศลธรรม ท. แม้มีอภิขุฌาเป็นต้น เป็นกรรมบถ อนิยโต ชื่อว่าไม่แน่นอน (อภิขุฌาทีนฺมฺปิ อกุสลธมฺมานํ) กัมมปถภาโว อ.ความที่ แห่งอกุศลธรรม ท. แม้มีอภิขุฌาเป็นต้น ไม่ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งกรรมบถ มีอยู่ อิติ เพราะเหตุนั้น อวจนฺ อ.การไม่ตรัส เตสฺมฺปิ (อภิขุฌาทีนฺมฺปิ) ซึ่งอกุศลธรรมมีอภิขุฌาเป็นต้น ท. แม้เหล่านั้น กัมมปถราสีมฺหิ ในกองแห่งกรรมบถ อาปชฺชติ ย่อมควรหนุ มิใช่หรือ' อิติ ดังนี้ ฯ (ปริหารกาจริโย) อ.อาจารย์ผู้เฉลย (วเทยฺย) ฟังกล่าว (อิตติ) ว่า '(อวจนฺ) อ.การไม่ตรัส (เตสฺมฺปิ อภิขุฌาทีนฺมฺปิ) ซึ่งอกุศลธรรมมีอภิขุฌาเป็นต้น ท. แม้เหล่านั้น (กัมมปถราสีมฺหิ) ในกองแห่งกรรมบถ น อาปชฺชติ ย่อมไม่ควร เตสฺ (อภิขุฌาทีนฺมฺปิ) ภาควตา) ตตฺถ (อภิธมฺเม) วุตฺตตฺตา เพราะความที่ แห่งอกุศลธรรมมีอภิขุฌาเป็นต้น ท. เหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้ว ในอภิธรรมนั้น กัมมปถตฺตา เพราะความเป็นแห่งกรรมบถ วา หรือว่า (เตสฺ อภิขุฌาทีนฺมฺปิ) ตสฺภาคตฺตา เพราะความที่ แห่งอกุศลธรรมมีอภิขุฌาเป็นต้น ท. เหล่านั้น มีส่วนเสมอด้วยกรรมบถนั้น' (อิตติ) ดังนี้ ฯ (โจทกาจริโย) อ.อาจารย์ผู้ท้วง (วเทยฺย) ฟังกล่าว (อิตติ) ว่า 'ยทิ ผิว่า เอว (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น (สนฺเต) มีอยู่, เจตนาปิ แม้ อ.เจตนา (ภาควตา) วุตฺตพฺพา เป็นเจตนา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังตรัส ตตฺถ (อภิธมฺเม) ในอภิธรรมนั้น สียา ฟังเป็นไชรั' (อิตติ) ดังนี้ ฯ (ปริหารกาจริโย) อ.อาจารย์ผู้เฉลย (วเทยฺย) ฟังกล่าว (อิตติ) ว่า 'เอตํ (ปพฺพ) อ.ข้อนั้น สจฺจํ เป็นความจริง (โหติ) ย่อมเป็น, ปน แต่ว่า สา (เจตนา) อ.เจตนา นั้น ปาณาติปาตาทิกกา เป็นอกุศลเจตนามีปาณาติบาตเป็นต้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ เพราะเหตุนั้น ตสฺสา (เจตนา) กัมมปถภาโว อ.ความที่ แห่งเจตนา นั้น เป็นกรรมบถ ปากโฏ ปรากฏแล้ว อิติ เพราะเหตุนั้น (เจตนา) อ.เจตนา (ภาควตา) วุตฺตา เป็นเจตนา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้ว สียา ฟังเป็น น หามิได้' (อิตติ) ดังนี้ ฯ หิ จริงอยู่ เจตนา กัมมปถภาโว อ.ความที่ แห่งเจตนา เป็นกรรมบถ ปากโฏ ปรากฏแล้ว อาทิวจนฺโต เพราะ

พระดำรัสเป็นต้น **อิตติ** ว่า ‘**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **อหิ** อ.เรา **วทามิ** ย่อมกล่าว **เจตนา** ซึ่งเจตนา ท. **กมฺม** ว่าเป็นกรรม, **ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุ ท. **กายสญเจตนา** อ.กายสญเจตนา **ติวิธา** อันมีอย่าง ๓ **กมฺม** เป็นกรรม **อกุสล** อันเป็นอกุศล (**โหติ**) ย่อมเป็น’ **อิตติ** ดังนี้, **กมฺม** **เอว** อ.กรรมนั้นเทียว **ปวตฺต** เป็นไปแล้ว **ปถภาเวน** โดยความเป็นแห่งทาง **สุคติบุคคลิन्ह** แห่งสุคติและทุกคติ ท. (**จ**) ด้วย **ตทูปฺปชชนกฺสุขทุกฺขาน** แห่งสุขและทุกข์ของสัตว์ผู้เกิดขึ้นในสุคติและทุกคตินั้น ท. **จ** ด้วย (**ปญฺหิตฺเตน**) อันบัณฑิต **วฺจฺจติ** ย่อมเรียก **กมฺมปถอติ** ว่าเป็นกรรมบถ **อิตติ** เพราะเหตุนั้น **ตสฺสา** (**เจตนาย**) **ปถภาโว** อ.ความที่ แห่งเจตนา นั้น เป็นทาง **ปากโฏ** ปรากฏแล้ว, **ปน** ส่วนว่า **อภิขฺมาทิन्ह** (**อกุสลธมฺมาน**) **สุจฺริตทฺวจฺริตภาโว** อ.ความที่ แห่งอกุศลธรรม ท. มีอภิขมาเป็นต้น เป็นสุจฺริตและทฺวจฺริต **เจตนาสมฺภวาเวน** ด้วยความเป็นแห่งการประชุมแห่งเจตนา (**จ**) ด้วย (**อภิขฺมาทิन्ह อกุสลธมฺมาน**) **ปถภาโว** อ.ความที่ แห่งอกุศลธรรม ท. มีอภิขมาเป็นต้น เป็นทาง **สุคติบุคคลิตทูปฺปชชนกฺสุขทุกฺขาน** แห่งสุคติและทุกคติและสุขและทุกข์ของสัตว์ผู้เกิดในสุคติและทุกคตินั้น ท. **เจตนาชฺนิตวทฺตติภาเวน** ด้วยกรรมอันเจตนาให้เกิดแล้วและให้เจริญแล้ว **จ** ด้วย **อิตติ** เพราะเหตุนั้น (**อภิขฺมาทิกุสลธมฺมาน**) **กมฺมปถภาโว** อ.ความที่ แห่งอกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้น ท. เป็นกรรมบถ **ปากโฏ** ปรากฏแล้ว **ตถา** เหมือนอย่างนั้น **น** **หามิ** ได้ **อิตติ** เพราะเหตุนั้น **เจตนา** อ.เจตนา **อภิธมฺเม** ในอภิธรรม (**ภควตา**) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **น** **วฺตฺตา** ไม่ตรัสแล้ว **กมฺมปถราสีภาเวน** โดยความเป็นแห่งกองแห่งกรรมบถ **ทสฺเสตฺถ** เพื่ออันทรงแสดง **เต** **เอว** (**อภิขฺมาทิกุสลธมฺเม**) ซึ่งอกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้น ท. เหล่า นั้น นั้น เทียว **เตน** **สภาวเณ** ตามสภาพนั้น ๆ **วา** อีกอย่างหนึ่ง (**สนฺหิฏฺฐาน**) อ.ข้อสันนิษฐาน **อิตติ** ว่า ‘**เจตนา** อ.เจตนา (**ภควตา**) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **น** **วฺตฺตา** ไม่ตรัสแล้ว **สทฺธิ** กับ **เตหิ** (**อภิขฺมาทิกุสลธมฺเมหิ**) ด้วยอกุศลธรรมมีอภิขมาเป็นต้น ท. เหล่า นั้น (**ตสฺสา** **เจตนาย**) **อตถาชาติกตฺตา** เพราะความที่ แห่งเจตนา นั้น มีชาติไม่แท้’ **อิตติ** ดังนี้ (**ปญฺหิตฺเตน**) **อันบัณฑิต ทฺวจฺจพฺพ** ฟังเห็น” **อิตติ** ดังนี้ ฯ

ฎีกาสังคิตฺสูตฺรเป็นต้นว่า “ถามว่า ‘เจตนา พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสไว้ในจำพวกกรรมบถในพระอภิธรรม เพราะเหตุนั้น ความที่เจตนาทั้ง ๗ เป็นกรรมบถโดยลำดับไม่ควรมิใช่หรือ?’ แก้วว่า ‘ไม่ควร หามิได้ เพราะการไม่ตรัสไว้ มีพระประสงค์อย่างอื่น

เป็นเหตุ. แท้จริง การไม่ตรัสเจตนาไว้ในกองกรรมบถในพระอภิธรรมนั้น เป็นเพราะเจตนาอันไม่เป็นกรรมบถ ห้ามได้. แต่เจตนาย่อมเป็นกรรมบถได้ในบางคราว ไม่ได้เป็นทุกคราวไป เพราะเหตุนั้น การไม่ตรัสไว้ จึงเป็นเพราะภาวะแห่งความที่เจตนาเป็นกรรมบถ ยังไม่แน่. ก็ในกาลใด เจตนาเป็นกรรมบถ ในกาลนั้น การสงเคราะห์เจตนาว่า เป็นกรรมบถ ท่านไม่ห้าม. พระอาจารย์ผู้ทักท้วงกล่าวในอริการแห่งกรรมบถนี้ว่า 'ผิว่า ความที่เจตนาเป็นกรรมบถ ชื่อว่าไม่แน่ เพราะไม่มีความเป็นกรรมบถทุกคราวไป เพราะเหตุนั้น จึงไม่ตรัสเจตนาไว้ในกองกรรมบถไซร์, ความที่อกุศลธรรมทั้งหลายมีอภิขฌาเป็นต้นเป็นกรรมบถ ก็ชื่อว่าไม่แน่ เพราะความที่อกุศลธรรมทั้งหลายมีอภิขฌาเป็นต้น ที่ยังไม่ถึงความเป็นกรรมบถ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น การไม่ตรัสอกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้นแม้เหล่านั้น ไว้ในกองกรรมบถ ก็ควรมิใช่หรือ?' พระอาจารย์ผู้เฉลยฟังกล่าวว่า 'ไม่ควร เพราะอกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้นเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในพระอภิธรรมนั้น เพราะเป็นกรรมบถบ้าง เพราะมีส่วนเสมอด้วยกรรมบถนั้นบ้าง'. พระอาจารย์ผู้ทักท้วงฟังกล่าวว่า 'ผิว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ แม้เจตนา ก็ควรตรัสไว้ในพระอภิธรรมนั้น'. พระอาจารย์ผู้เฉลยฟังกล่าวว่า 'ข้อนั้นก็จริง, แต่เจตนาอัน เป็นอกุศลเจตนามีปาณาติบาตเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ความที่เจตนาอันเป็นกรรมบถปรากฏแล้ว เพราะเหตุนี้ จึงไม่ฟังเป็นเจตนาที่ตรัสไว้. จริงอยู่ ความที่เจตนาเป็นกรรมบถ ปรากฏแล้วโดยบาลีว่า 'ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม, ภิกษุทั้งหลาย กายสัตถุเจตนามี ๓ อย่าง เป็นกรรมฝ่ายอกุศล' ดังนี้ เป็นต้น, กรรมนั้นแล ที่เป็นไปโดยความเป็นคลองแห่งสุคติและทุกคติ และแห่งสุขและทุกข์ของสัตว์ผู้เกิดขึ้นในสุคติและทุกคตินั้น จึงเรียกว่ากรรมบถ. เพราะเหตุนี้ ความที่เจตนาอัน เป็นคลอง จึงปรากฏแล้ว. ส่วนความที่อกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้น เป็นสุจริตและทุจริต ก็ด้วยมีเจตนาเป็นที่ประชุมและความที่อกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้น เป็นคลองแห่งสุคติและทุกคติและสุขและทุกข์ของสัตว์ผู้เกิดขึ้นในสุคติและทุกคตินั้น ก็ด้วยเป็นธรรมอันเจตนาให้เกิดและให้เจริญแล้ว เพราะเหตุนี้ ความที่อกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้นเป็นกรรมบถ จึงไม่ปรากฏอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ตรัสเจตนาไว้ในพระอภิธรรมโดยความเป็นกองแห่งกรรมบถ เพื่อทรงแสดงอกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้นเหล่านั้นนั้นแล ตามสภาพนั้น. อีกอย่างหนึ่ง บัณฑิตพึงเห็นสันนิษฐานว่า 'พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสเจตนาเกี่ยวกับอกุศลธรรมมีอภิขฌาเป็นต้น

เหล่านั้น ก็เพราะเจตนาอันมีชาติไม่แท้”.

.....

อกุศลกมฺมปถกถา ฯ

อกุศลกมฺมปถกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งอกุศลกรรมบถ (นิฏฺฐิตา) จบแล้ว ฯ

จบอกุศลกรรมบถกถา.

.....

[๒๔๖] ตโต วิรมณฺ อตฺถโต ปาณาติปาตา เวรมณฺ อทินฺนาทานา กาเมสุ มิจฺจาคารา
มฺุสาวาทา ปิสุณาย วาจา ย ผรุสฺสาย วาจา สมฺผปฺปลาปา เวรมณฺ อนภิขุฆา
อพฺยาปาโท สมฺมาทิฏฺฐีติ เอวํ สงฺคีติสฺสุตฺตาทิสฺสุ วุตฺตา ทส กุสลกมฺมปถาว ฯ ตตฺถ
ปาณาติปาตาทโย วุตฺตา ฯ

(สาริปุตฺตตฺเถราทินา สนฺเตน) ตโต (ทสอกุสลกมฺมปถโต) วิรมณฺ อตฺถโต “ปาณาติปาตา
เวรมณฺ อทินฺนาทานา (เวรมณฺ) กาเมสุ มิจฺจาคารา (เวรมณฺ) มฺุสาวาทา (เวรมณฺ) ปิสุณาย
วาจา (เวรมณฺ) ผรุสฺสาย วาจา (เวรมณฺ) สมฺผปฺปลาปา เวรมณฺ อนภิขุฆา อพฺยาปาโท
สมฺมาทิฏฺฐีติ เอวํ สงฺคีติสฺสุตฺตาทิสฺสุ (สฺตฺเตสฺ) วุตฺตา ทส กุสลกมฺมปถาว ฯ (มฺยา) ตตฺถ
(อกุสลกมฺมปถกุสลกมฺมปถสฺ) ปาณาติปาตาทโย (อกุสลกมฺมปถ) วุตฺตา ฯ

วิรมณฺ อ.การงดเว้น ตโต (ทสอกุสลกมฺมปถโต) จากอกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น
อตฺถโต โดยเนื้อความ กุสลกมฺมปถาว คือ อ.กุศลกรรมบถ ท. ทส ๑๐ เทียว
สงฺคีติสฺสุตฺตาทิสฺสุ (สฺตฺเตสฺ) (สาริปุตฺตตฺเถราทินา สนฺเตน) วุตฺตา อัน อันสัตฺตบฺรฺษ
มีพระสารีบุตรผู้เถระเป็นต้น กล่าวแล้ว ในสูตร ท. มีสังคีติสูตรเป็นต้น เอวํ อย่าง
นี้ อิติ คือ “เวรมณฺ อ.เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น ปาณาติปาตา จากปาณาติปาต
(เวรมณฺ) อ.เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น อทินฺนาทานา จากอทินนาทาน (เวรมณฺ)
อ.เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น มิจฺจาคารา จากมิจฺจาคาร กาเมสุ ในกาม ท. (เวรมณฺ)
อ.เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น มฺุสาวาทา จากมฺุสาวาท (เวรมณฺ) อ.เจตนาเป็นเครื่อง
งดเว้น วาจา จากวาจา ปิสุณาย อันส่อเสียด (เวรมณฺ) อ.เจตนาเป็นเครื่อง
งดเว้น วาจา จากวาจา ผรุสฺสาย อันหยาบ เวรมณฺ อ.เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น

สมุหฺพปฺลาปา จากสัมผัปปลาปะ **อนภิชฺฌมา** อ.อนภิชฌมา **อพฺยาปาโท** อ.อพยาบาท
สมุมาทิกฺกุจฺจิ อ.สัมมาทิกฺกุจฺจิ” ๕ **ปาณาติปาตาทโย** (อกุสลกมฺมุปถา) อ.อกุสลกรรมบถ
ท. มีปาณาติบาตเป็นต้น (**มยา**) **อันข้าพเจ้า** **วุตฺตา** กล่าวแล้ว **ตตฺถ** (อกุสลกมฺมุ-
ปถกุสลกมฺมุปถสฺสุ) ในอกุสลกรรมบถและกุสลกรรมบถ ท. เหล่านั้น ๕

การเว้นจากอกุสลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น โดยเนื้อความ ได้แก่ กุสลกรรมบถ ๑๐
ประการ ที่สัตบุรุษมีพระสารีบุตรเถระเป็นต้นกล่าวไว้ในสังคีตีสูตฺรเป็นต้นอย่างนี้ คือ
เจตนาเครื่องงดเว้นจากปาณาติบาต ๑ จากอทินนาทาน ๑ จากกาเมสุมิจฉาจาร ๑ จาก
มุสาวาท ๑ จากปิสุณฺวาจา ๑ จากผรุสฺวาจา ๑ เจตนาเครื่องงดเว้นจากสัมผัปปลาปะ
๑ อนภิชฌมา ๑ อพฺยาบาท ๑ สัมมาทิกฺกุจฺจิ ๑. ในอกุสลกรรมบถและกุสลกรรมบถเหล่า
นั้น ข้าพเจ้าได้กล่าววอกุสลกรรมบถมีปาณาติบาตเป็นต้นไว้แล้ว.

.....
[๒๔๗] **สีลกฺขนฺทฺวคฺเค** กุฎฺฐทนฺตฺสฺตฺตฺวณฺณนาย **ปาณาติปาตา** **เวรมณฺีติอาทิสฺสุ** **เวรมณฺี** นาม
วิริตฺตีติ **วตฺวา** **ตฺสฺสา** **ติวิธตฺตํ** **วุตฺตํ** ๕

(อภฺจกถาจริเยน) **สีลกฺขนฺทฺวคฺเค** กุฎฺฐทนฺตฺสฺตฺตฺวณฺณนาย “**ปาณาติปาตา** **เวรมณฺีติอาทิสฺสุ**
(สิกฺขาปทเทฺสฺสุ) **เวรมณฺี** นาม **วิริตฺตีติ** **วตฺวา** **ตฺสฺสา** (เวรมณฺีนยา) **ติวิธตฺตํ** **วุตฺตํ** ๕

ตฺสฺสา (เวรมณฺีนยา) **ติวิธตฺตํ** อ.ความที่ แห่งเวรมณฺีนั้น มีอย่าง ๓ (**อภฺจกถาจริเยน**)
อันพระอรธกถาจารย์ **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิตฺติ** ว่า “**วิริติ** อ.การงดเว้น **เวรมณฺี**
นาม ชื่อว่าเวรมณฺี ‘**ปาณาติปาตา** **เวรมณฺีติอาทิสฺสุ** (สิกฺขาปทเทฺสฺสุ) ในสิกขาบท ท.
เป็นต้นว่า ‘**ปาณาติปาตา** **เวรมณฺี**’ ดังนี้” **อิตฺติ** ดังนี้ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **กุฎฺฐทนฺตฺสฺตฺตฺว-**
วณฺณนาย ในอรรถกถาแห่งกุฎฺฐทันตฺสฺตฺร **สีลกฺขนฺทฺวคฺเค** ในสีลขันธวรรค ๕

ในอรรถกถากุฎฺฐทันตฺสฺตฺร สีลขันธวรรค ท่านกล่าวว่า “**วิริติ** ชื่อว่าเวรมณฺี ในสิกขาบท
ทั้งหลายมี **ปาณาติปาตา** **เวรมณฺี** เป็นต้น” ดังนี้แล้ว กล่าวความที่เวรมณฺีมี ๓ ประการ

.....
เวรเหตุตาย **เวรี** **วฺจฺจติ** **ปาณาติปาตา**ทิปาปทฺมโม, **ตํ** **มณฺติ** **มยิ** **อิธ** **จิตฺตาย**
กถมาคฺจฺจสีติ **ตฺชฺเชนฺตี** **วีย** **นีหฺรตฺตีติ** **เวรมณฺี** ๕ **ตโต** **วา** **ปาปทฺมโม** **โต** **วิรมติ**

เอตายาติ วิรมณิณีติ วุตตพฺเพ, นิรุตฺตินเยน อิการสฺส เอการํ กตฺวา เวมณิณีติ
วุตฺตนฺติ ตมฺมฏีกา ฯ

(ปณฺหิตฺเตน) เวมเหตุตฺยา เวมํ วุจฺจติ ปาณาติปาตาทปฺปาปชฺมโม, (ยา คุณชาติ) ตํ (เวรํ) มณฺติ
'มยิ อิทฺ (จาเน) จิตฺยา, (ตฺวํ) กถํ อากฺขณฺสีติ ตชฺเชนฺตี วิย (หุตฺวา) นีหฺรตีติ (สา คุณชาติ)
เวรมณิณี ฯ (อาจริเยน) 'ปฺกุคฺคโล) ตโต วา ปาปชฺมมโต วิรมติ เอตฺยา (คุณชาติยา) อิติ
(วิคฺคเหเน) วิรมณิณีติ (วจนฺ) วุตตพฺเพ, (อาจริเยน) นิรุตฺตินเยน อิการสฺส เอการํ กตฺวา
'เวรมณิณีติ (วจนฺ) วุตฺตนฺติ ตมฺมฏีกา ฯ

ตมฺมฏีกา อ.ฏีกาแห่งกฏทนต์สูตรนั้น อิติ ว่า “ปาณาติปาตาทปฺปาปชฺมโม อ.บาป-
ธรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น (ปณฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต วุจฺจติ ย่อมเรียก เวมํ ว่าเวม
เวมเหตุตฺยา เพราะความเป็นแห่งเหตุแห่งเวม, (ยา คุณชาติ) อ.คุณชาติใด มณฺติ
ย่อมขับไล่ ตชฺเชนฺตี วิย คือว่า เป็นราวกะว่าคูกคามอยู่ อิติ ว่า ‘มยิ ครั้นเมื่อ
เรา จิตฺยา ดำรงอยู่แล้ว อิทฺ (จาเน) ในที่นี้, (ตฺวํ) อ.ท่าน อากฺขณฺสี ย่อมมา กถํ
อย่างไร’ อิติ ดังนี้ (หุตฺวา) เป็น นีหฺรติ ย่อมนำออก ตํ (เวรํ) ซึ่งเวมนั้น อิติ เพราะ
เหตุนั้น (สา คุณชาติ) อ.คุณชาตินั้น เวมณิณี ชื่อว่าเวรมณิณี ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง
(วจนฺ) ครั้นเมื่อคำ วิรมณิณีติ ว่า ‘วิรมณิณี’ ดังนี้ (วิคฺคเหเน) เพราะวิเคราะห์ อิติ ว่า
'ปฺกุคฺคโล) อ.บุคคล วิรมติ ย่อมเว้น ตโต ปาปชฺมมโต จากบาปธรรมนั้น เอตฺยา
(คุณชาติยา) ด้วยคุณชาตินั้น’ อิติ ดังนี้ (อาจริเยน) อันพระอาจารย์ วุตตพฺเพ
พึงกล่าว, (วจนฺ) อ.คำ ‘เวรมณิณีติ ว่า ‘เวรมณิณี’ ดังนี้ (อาจริเยน) อันพระอาจารย์
วุตฺตํ กล่าวแล้ว กตฺวา เพราะกระทำ เอการํ ให้เป็นเออักษฺร อิการสฺส แห่งอักษฺร
นิรุตฺตินเยน โดยนิรุตตินัย” อิติ ดังนี้ ฯ

ฏีกากฏทนต์สูตรนั้นว่า “บาปธรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น ท่านเรียกว่าเวม เพราะเป็น
เหตุแห่งเวม. คุณชาติใด ย่อมขับไล่ คือเป็นดุจคูกคามอยู่ว่า ‘เมื่อเราดำรงอยู่ ณ ที่นี้
เจ้าจะมาได้อย่างไร’ ดังนี้ กำจัดเวมนั้นเสีย เพราะเหตุนี้ คุณชาตินั้น ชื่อว่าเวรมณิณี.
อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพระอาจารย์พึงกล่าวว่า ‘วิรมณิณี’ เพราะวิเคราะห์ว่า ‘บุคคลย่อม
เว้นจากบาปธรรมนั้น ด้วยคุณชาตินั้น’ ดังนี้ ท่านกล่าวว่า ‘เวรมณิณี’ ดังนี้ เพราะวิการ
อ อักษฺร ให้เป็น เอ อักษฺร โดยนิรุตตินัย”.

[๒๔๘] สมมาทิกฺกุจิสฺสุตฺตวณฺณนายมฺปิ เวรํ มณฺตีติ เวรฺมณฺี เวรํ ปชฺหตีติ อตุโธ ๕ วิรมติ วา
 เอตาย การณฺญตฺาย เวรฺมฺหา ปุคฺคโลติ วิการสฺส เวการํ กตฺวาปิ เวรฺมณฺีติ วตฺวา
 ตสฺสา ติวฺชตฺตํ วุตฺตํ ๕

(อฏฺฐกถาจริเยน) สมมาทิกฺกุจิสฺสุตฺตวณฺณนายมฺปิ “(ยา คุณฺชาติ) เวรํ มณฺตีติ (สา คุณฺชาติ)
 เวรฺมณฺี, ‘เวรํ ปชฺหตีติ อตุโธ ๕ วิรมติ วา เอตาย (คุณฺชาติยา) การณฺญตฺาย เวรฺมฺหา
 ปุคฺคโลติ วิการสฺส เวการํ กตฺวาปิ เวรฺมณฺีติ วตฺวา ตสฺสา (เวรฺมณฺียา) ติวฺชตฺตํ วุตฺตํ ๕

ตสฺสา (เวรฺมณฺียา) ติวฺชตฺตํ อ.ความที่ แห่งเวรฺมณฺีนั้น มีอย่าง ๓ (อฏฺฐกถาจริเยน)
 อันพระอรธกถาจารย์ วตฺวา กล่าวแล้ว อิติ ว่า “(ยา คุณฺชาติ) อ.คุณฺชาติใด
 มณฺตี ย่อมขับไล่ เวรํ ซึ่งเวร อิติ เพราะเหตุนั้น (สา คุณฺชาติ) อ.คุณฺชาตินั้น
 เวรฺมณฺี ชื่อว่าเวรฺมณฺี, อตุโธ อ.อธิบาย อิติ ว่า “ปชฺหตี ย่อมละ เวรํ ซึ่งเวร” อิติ
 ดังนี้ ๕ วา อีกอย่างหนึ่ง ปุคฺคโล อ.บุคคล วิรมติ ย่อมเว้น เวรฺมฺหา จากเวร
 เอตาย (คุณฺชาติยา) ด้วยคุณฺชาตินั้น การณฺญตฺาย อันเป็นเหตุเป็นแล้ว อิติ เพราะ
 เหตุนั้น เวรฺมณฺี ชื่อว่าเวรฺมณฺี กตฺวาปิ แม้เพราะกระทำ เวการํ ให้เป็นเวอักษฺร
 วิการสฺส แห่งวิอักษฺร” อิติ ดังนี้ วุตฺตํ กล่าวแล้ว สมมาทิกฺกุจิสฺสุตฺตวณฺณนายมฺปิ
 แม้ในอรธกถาแห่งสมมาทิกฺกุจิสฺสุตฺต ๕

แม้ในอรธกถาสัมมาทิกฺกุจิสฺสุตฺต ท่านก็กล่าวว่า “คุณฺชาติใด ย่อมขับไล่เวร, อธิบาย
 ว่า ‘ย่อมละเวร’ เพราะเหตุนั้น คุณฺชาตินั้น ชื่อว่าเวรฺมณฺี. อีกอย่างหนึ่ง บุคคลย่อม
 เว้นจากเวร ด้วยคุณฺชาตินั้นอันเป็นเหตุ เพราะเหตุนี้ คุณฺชาตินั้น ชื่อว่าเวรฺมณฺี แม้
 เพราะวิการ วิ อักษฺร ให้เป็น เว อักษฺร” ดังนี้แล้ว กล่าวความที่เวรฺมณฺีนั้น มี ๓ ประการ

.....
 เวรฺมฺหติ ปาณาติปาตาทิกํ ปาปฺรณฺมํ ๕ โส หิ เวรฺมฺหตฺตฺาย เวรฺมฺหติ วุจฺจติ ๕ ตํ มณฺตี
 มยิ อธิ จิตฺตํ กถมาจฺจสฺสีติ ตชฺเชนฺตี วิย นิวาเรตีติ เวรฺมณฺี ๕ เตนหา ปชฺหตีติ
 ๕ วิรมณฺีติ วตฺตพฺเพ นิสฺสุตฺตินเยน เวการํ กตฺวาติ ตมฺภูทิกํ ๕

“เวรฺมฺหติ (ปทสฺส) ‘ปาณาติปาตาทิกํ ปาปฺรณฺมํ’ (อิติ อตุโธ) ๕ โส (ปาปฺรณฺโม) หิ (ปณฺฺเทเตน
 ตสฺส ปาปฺรณฺมสฺส) เวรฺมฺหตฺตฺาย เวรฺมฺหติ วุจฺจติ ๕ (ยา คุณฺชาติ) ตํ (เวรํ) มณฺตี ‘มยิ อธิ
 (จาเน) จิตฺตํ, (ตฺวํ) กถํ อากจฺจสฺสีติ ตชฺเชนฺตี วิย (หุตฺวา) นิวาเรตีติ (สา คุณฺชาติ) เวรฺมณฺี ๕

เตน (อภฺจกถาจารย์) อาท ‘ปชหตีติ ๗ ‘วิรมณฺตี (วจน อจาริเยน) วุตตพฺเพ, (อจาริเยน) นีรุตฺตินเยน เวการํ กตฺวา ‘(เวรมณฺตี วจน วุตฺตํ)’ อิติ ตฎฎีกา ๗

ตฎฎีกา อ.ฎีกาแห่งสัมมาทิฎฐิสูตฺรนั้น อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘ปาปธมฺม’ ซึ่งบาปธรรม ปาณาติปาตาทิกํ มีปาณาติปาตเป็นต้น’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท ‘เวรฺหนฺติ’ ว่า ‘เวร’ ดังนี้ ๗ หิ จริงฺอยู่ โส (ปาปธมฺโม) อ.บาปธรรมนั้น (ปญฺหิตฺเตน) อันปญฺหิต วุจฺจติ ย่อมเรียก เวรฺหนฺติ ว่า ‘เวร’ ดังนี้ (ตสฺส ปาปธมฺมสฺส) เวร-เหตุตาย เพราะความที่ แห่งบาปธรรมนั้น เป็นเหตุแห่งเวร ๗ (ยา คุณชาติ) อ.คุณชาติใด มณฺตี ย่อมขับไล่ ตชฺเชนฺตี วิย คือว่าเป็นราวกะว่าคูกคามอยู่ อิติ ว่า ‘มยฺ ครั้นเมื่อเรา จิตาย ดำรงอยู่แล้ว อิทฺ (จาเน) ในที่นี้, (ตุว) อ.เจ้า อาคจฺจสิ จะมา กถํ อย่างไร’ อิติ ดังนี้ (หุตฺวา) เป็นแล้ว นีวาเรติ ย่อมกัน ตํ (เวร) ซึ่งเวรนั้น อิติ เพราะเหตุนั้น (สา คุณชาติ) อ.คุณชาตินั้น เวรมณฺตี ชื่อว่าเวรมณฺตี ๗ เตน เพราะเหตุนั้น (อภฺจกถาจารย์) อ.พระอรรถกถาจารย์ อาท กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ปชหตี ย่อมละ” อิติ ดังนี้ ๗ (วจน) ครั้นเมื่อคำ ‘วิรมณฺตี’ ว่า ‘วิรมณฺตี’ ดังนี้ (อจาริเยน) อันอจารยฺ วุตตพฺเพ ฟิงกล่าว, (วจน) อ.คำ ‘(เวรมณฺตี)’ ว่า ‘เวรมณฺตี’ ดังนี้ (อจาริเยน) อันอจารยฺ (วุตฺตํ) กล่าวแล้ว กตฺวา เพราะกระทำ เวการํ ให้เป็น เว อักษร นีรุตฺตินเยน โดยนีรุตฺตินัย” อิติ ดังนี้ ๗

ฎีกาสัมมาทิฎฐิสูตฺรนั้นว่า “บทว่า ‘เวร’ ได้แก่ บาปธรรมมีปาณาติปาตเป็นต้น. จริง อยู่นั้น บาปธรรมนั้น ท่านเรียกว่า ‘เวร’ เพราะเป็นเหตุแห่งเวร. คุณชาติใด ย่อมขับไล่ คือเป็นดูกคามอยู่ว่า ‘เมื่อเราดำรงอยู่ ณ ที่นี้, เจ้าจะมาได้อย่างไร’ ดังนี้ ห้ามเวร นั้นเสีย เพราะเหตุนั้น คุณชาตินั้น ชื่อว่าเวรมณฺตี. เพราะเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์ จึงกล่าวว่า ‘ย่อมละ’ ดังนี้. เมื่อพระอจารยฺควรกล่าวว่า ‘วิรมณฺตี’ ดังนี้ ท่านก็กล่าวว่า ‘เวรมณฺตี’ ดังนี้ เพราะทำให้เป็น เว อักษร โดยนีรุตฺตินัย”.

[๒๔๙] ขุทฺทกปาจรณฺณนายมฺปิ ตาทิโสว เวรมณฺตีสทฺทตฺโถ ๗ เอตฺถ จ วิการสฺส เวการฺหนฺติ วสทฺทสฺส นิสฺสยญฺโต อิการิ วิการิ ตถา เวการิโรติ อตฺเถ คหิตฺเต, อิการสฺส เอการฺหนฺติ เอเตน สทิสฺตา โหติ ๗ กตฺวาปีติ ปิสทฺทเทน อกรณํ วิญญาเปติ ๗ เตน เทว ปาจา ยุตฺตาทิ สิทธิ ๗

ขุททกปาจรณณนายมปิ ตาทิโสว (โหติ) เวมณีสททตฺโถ ๗ เอตถ (เววมณีสททตฺเถ) จ (สนฺนิฏฺฐาณํ ปณฺทิตฺเตน เวทิตพฺพํ) ๗ “วิการสฺส เวการนฺติ (ปททฺวเยน) วสททสฺส นิสฺสยภูโต อิการิ วิการิ (โหติ), ตถา (วสททสฺส เอการิ นิสฺสยภูโต) เวการิ (โหติ)” อิติ อตฺเถ (ปณฺทิตฺเตน) คหิตฺเต, “อิการสฺส เอการนฺติ เอเตน (ปททฺวเยน “วิการสฺส เวการสฺสาติ ปททฺวยสฺส) สทิสตา โหติ ๗ (อฏฺฐจกถาจรียอ กุลปฺตฺตํ) “กตฺวาปีติ ปิสทฺเทน อกรณํ วิญญาเปติ ๗ เตน “เทว ปาจา ยุตฺตาติ สิทธิ (โหติ) ๗

เววมณีสททตฺโถ อ.เนื่อความแห่งเววมณีสัพพท์ ขุททกปาจรณณนายมปิ แมใน อรรถกถาแห่งขุททกปาฐะ ตาทิโสว เป็นเช่นนั้นนั้นเกี่ยว (โหติ) ย่อมเป็น ๗ จ ก็ (สนฺนิฏฺฐาณํ) อ.ข้อสันนิษฐาน เอตถ (เววมณีสททตฺเถ) ในเนื่อความแห่งเววมณีสัพพท์นี้ (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺพํ) ฟังทราบ ๗ อตฺเถ ครั้นเมื่อเนื่อความ อิติ ว่า “อิการิ อ.อิอักษร วสททสฺส นิสฺสยภูโต อันเป็นที่อาศัย แห่งวัพพท์ เป็น แล้ว วิการิ เป็น วิอักษร (โหติ) ย่อมเป็น, ตถา อ.เหมือนอย่างนั้น (เอการิ) อ.เอ อักษร (วสททสฺส นิสฺสยภูโต) อันเป็นที่อาศัย ของวัพพท์ เป็นแล้ว เวการิ เป็น เวอักษร (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต คหิตฺเต ถือเอาแล้ว “วิการสฺส เวการนฺติ (ปททฺวเยน) ด้วยหมวดสองแห่งบทว่า “วิการสฺส เวการิ” ดังนี้, “(วิการสฺส เวการนฺติ ปททฺวยสฺส) สทิสตา อ.ความที่ แห่งหมวดสองแห่ง บทว่า “วิการสฺส เวการิ” ดังนี้ เป็นเช่นกับ เอเตน (ปททฺวเยน) ด้วยหมวดสอง แห่งบทนี้ “อิการสฺส เอการนฺติ ว่า “อิการสฺส เอการิ” ดังนี้ โหติ ย่อมมี ๗ (อฏฺฐจกถา- จริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ (กุลปฺตฺตํ) ยังกุลบุตร วิญญาเปติ ย่อมให้รู้ อกรณํ ซึ่งการไม่กระทำ ปิสทฺเทน ด้วยปีศัพพท์ “กตฺวาปีติ ว่า “กตฺวาปิ” ดังนี้ ๗ เตน เพราะ เหตุนั้น สิทธิ อ.ความสำเร็จ อิติ ว่า “ปาจา อ.บาลี ท. เทว ๒ ยุตฺตา สมควรแล้ว” อิติ ดังนี้ (โหติ) ย่อมมี ๗

ความหมายของเววมณีสัพพท์ แมในอรรถกถาขุททกปาฐะ ก็เช่นนั้นเหมือนกัน. ก็ ใจความแห่งเววมณีสัพพท์นั้น บัณฑิตฟังทราบสันนิษฐานดังนี้. สองบทว่า “วิการสฺส เวการิ” เมื่อถือเอาความหมายว่า “อิ อักษรเป็นที่อาศัยของ ว ศัพพท์ เป็น วิ อักษร, เอ อักษร เป็นที่อาศัยของ ว ศัพพท์ เป็น เว อักษร ก็เป็นเช่นเดียวกันกับสองบทนี้ว่า “อิการสฺส เอการิ”. พระอรรถกถาจารย์เมื่อจะให้กุลบุตรเข้าใจการไม่ทำด้วย ปีศัพพท์

ว่า “กตวาปี”. เพราะเหตุนี้ จึงสำเร็จความหมายว่า “บาลีทั้ง ๒ แห่ง ชอบแล้ว”.

.....

ตถา हि ขุทฺทกปาจวณฺณนาย “เวรมณีสิกฺขาปทํ วิรมณีสิกฺขาปทนฺติ ทฺวิธา สขุฌายํ
กโรนฺตีสํติ วุตฺตํ ฯ

(อฏฺฐกถาจริเยน) ตถา हि ขุทฺทกปาจวณฺณนาย “(พฺุทฺทปริสา) ‘เวรมณีสิกฺขาปทํ วิรมณีสิกฺขา-
ปทนฺติ ทฺวิธา สขุฌายํ กโรนฺตีสํติ (วจนฺ) วุตฺตํ ฯ

ตถา हि จริงเหมืออนยํอนั้น (วจนฺ) อ.คำ อิติ ว่า “(พฺุทฺทปริสา) อ.พฺุทฺทปริษา ท.
กโรนฺติ ย่อมกระทำ สขุฌายํ ซึ่งการสาธยาย ทฺวิธา โดยอนยํ ๒ ‘เวรมณีสิก-
สิกฺขาปทํ วิรมณีสิกฺขาปทนฺติ ว่า ‘เวรมณีสิกฺขาปทํ, วิรมณีสิกฺขาปทํ’ ดั่งนี้” อิติ ดั่งนี้
(อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรธกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ขุทฺทกปาจวณฺณนาย
ในอรธกถาแห่งขุทฺทกปาฐะ ฯ

จริงอนยํอนั้น ในอรธกถาขุทฺทกปาฐะ ท่านก็กล่าววว่า “พฺุทฺทปริษาทั้งหลาย ย่อม
ทำการสาธยายโดย ๒ อนยํวว่า ‘เวรมณีสิกฺขาปทํ, วิรมณีสิกฺขาปทํ’ ดั่งนี้.

.....

[๒๕๐] สมฺปตฺตวิริติ สฺมาทานวิริตฺติ เทว โลกียวิริติโย สพฺพวณฺณนาสุ เอกสฺมา ฯ โลกุตฺตร-
วิริติ ปน เสตฺฐมาตวิริตฺติ ญฺญทนฺตสฺสุตฺตวณฺณนายํ วุตฺตา สมฺจุเนทวิริตฺติ ตทณฺณ-
วณฺณนาสุ ฯ

“สมฺปตฺตวิริติ สฺมาทานวิริตฺติ เทว โลกียวิริติโย สพฺพวณฺณนาสุ เอกสฺมา (โหนฺติ) ฯ โลกุตฺตร-
วิริติ ปน (อฏฺฐกถาจริเยน) “เสตฺฐมาตวิริตฺติ ญฺญทนฺตสฺสุตฺตวณฺณนายํ วุตฺตา, (อฏฺฐกถาจริเยน)
“สมฺจุเนทวิริตฺติ ตทณฺณวณฺณนาสุ (วุตฺตา) ฯ

โลกียวิริติโย อ.โลกียวิริติ ท. เทว ๒ อิติ คือ “สมฺปตฺตวิริติ อ.สมฺปตฺตวิริติ สฺมาทาน-
วิริติ อ.สฺมาทานวิริติ” เอกสฺมา เป็นวิริติอันเสมอเป็นเดือวกัน สพฺพวณฺณนาสุ
ในอรธกถาทั้งปวง ท. (โหนฺติ) ย่อมเป็น ฯ ปน แต่วว่า โลกุตฺตรวิริติ อ.โลกุตฺตร-
วิริติ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรธกถาจารย์ วุตฺตา กล่าวแล้ว ญฺญทนฺตสฺสุตฺต-

วณณนาย ในอรรถกถาแห่งกฎทันทสูตร “เสตุฆาตวิรัตติ” ว่า “เสตุฆาตวิรัตติ” ดังนี้ (อฏฺฐกถาจารย์) อันพระอรรถกถาจารย์ (วุดตา) กล่าวแล้ว ตทญญวณณนาสู ในอรรถกถาอื่นจากกฎทันทสูตรนั้น ท. “สมุจฺเจทวิรัตติ” ว่า “สมุจฺเจทวิรัตติ” ดังนี้ ๕

โลกยวิรัตติ ๒ ประการ คือ สัมปัตตวิรัตติ สมาทานวิรัตติ เสมอเป็นอันเดียวกันในอรรถกถาทั้งปวง. ส่วนโลกุตตรวิรัตติ ในอรรถกถากฎทันทสูตร ท่านเรียกว่า “เสตุฆาตวิรัตติ”, ในอรรถกถาเหล่าอื่นจากอรรถกถากฎทันทสูตรนั้น ท่านกล่าวว่า “สมุจฺเจทวิรัตติ”.

.....

อสมาทินฺนสีลสฺส สมฺปตฺตโต ยถาอุปฺภูจิจฺฉีติทุกฺกมิตพฺพวตฺตฺตโต วิรัตติ สมฺปตฺตวิรัตติ ๕ สมาทานวเสน อุปฺปนฺหา วิรัตติ สมาทานวิรัตติ สพฺพสฺสุตฺตฎฺฎีกา ๕

“อสมาทินฺนสีลสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) สมฺปตฺตโต (วตฺตฺตโต) ยถาอุปฺภูจิจฺฉีติทุกฺกมิตพฺพวตฺตฺตโต วิรัตติ สมฺปตฺตวิรัตติ ๕ สมาทานวเสน อุปฺปนฺหา วิรัตติ สมาทานวิรัตติ สพฺพสฺสุตฺตฎฺฎีกา ๕

สพฺพสฺสุตฺตฎฺฎีกา อ.ฎีกาแห่งสูตรทั้งปวง อิติ ว่า “วิรัตติ อ.วิรัตติ สมฺปตฺตโต (วตฺตฺตโต) จากวัตฺตฺต อั้นถึงพร้อมแล้ว ยถาอุปฺภูจิจฺฉีติทุกฺกมิตพฺพวตฺตฺตโต” คือว่า จากวัตฺตฺตอันบุคคลพึงก้าวล่วงตามที่ปรากฏแล้ว (ปุคฺคฺลสฺส) แห่งบุคคล อสมาทินฺนสีลสฺส ผู้มีศีลอันไม่สมาทานแล้ว สมฺปตฺตวิรัตติ ชื่อว่าสัมปัตตวิรัตติ ๕ วิรัตติ อ.วิรัตติ อุปฺปนฺหา อันเกิดขึ้นแล้ว สมาทานวเสน ด้วยสามารถแห่งการสมาทาน สมาทานวิรัตติ ชื่อว่าสมาทานวิรัตติ” อิติ ดังนี้ ๕

ฎีกาแห่งสูตรทั้งปวงว่า “วิรัตติ จากวัตฺตฺตที่มาถึงเข้า คือจากวัตฺตฺตที่จะพึงก้าวล่วงตามที่มาปรากฏ ของบุคคลผู้มีได้สมาทานศีล ชื่อว่าสัมปัตตวิรัตติ. วิรัตติ ที่เกิดขึ้นด้วยสามารถการสมาทาน ชื่อว่าสมาทานวิรัตติ”.

.....

เสตุ วุจฺจติ อริยมคฺโค, ตปฺปฺริยาปฺนฺหา หุตฺวา ปาปฺทฺมมานํ สมุจฺเจทวเสน ฆาตนา วิรัตติ เสตุฆาตวิรัตติ กุฎฺฐทนต์ฎีกา ๕

“(ปณฺหิตฺเตน) เสตุ วุจฺจติ อริยมคฺโค, ตปฺปฺริยาปฺนฺนา หุตฺวา ปาปชฺมมานํ สมฺมุจฺเจทวเสน ฆาตนา วิรติ เสตุฆาตวิรติ (โหติ)” อิติ กุฎฺฐทนต์ฎีกา ฯ

กุฎฐทนต์ฎีกา อ.กุฎฐทนต์ฎีกา อิติ ว่า “**อริยมคฺโค** อ.อริยมรรค **(ปณฺหิตฺเตน)** อัน บัณฑิต **วุจฺจติ** ย่อมเรียก **เสตุ** ว่า เสตุ, **วิรติ** อ.วิรติ **ตปฺปฺริยาปฺนฺนา** เป็นวิรติ อันนับเนื่องในอริยมรรคที่ชื่อว่าเสตุนั้น **หุตฺวา** เป็น **ฆาตนา** อันเป็นเครื่องฆ่า **ปาป- ฌมฺมานํ** ซึ่งบาปกรรม ท. **สมฺมุจฺเจทวเสน** ด้วยสามารถแห่งสมฺมุจเจทพหฺน **เสตุ- ฆาตวิรติ** ชื่อว่าเป็นเสตุฆาตวิรติ **(โหติ)** ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกากุฎฐทนต์สูตรว่า “อริยมรรค เรียกว่าเสตุ, วิรติที่นับเข้าในอริยมรรคที่ชื่อว่าเสตุนั้น อันเป็นเครื่องฆ่าบาปกรรมทั้งหลายเสียได้ ด้วยสามารถสมฺมุจเจทพหฺน ชื่อว่าเสตุฆาตวิรติ”.

.....

กิเลสํ สมฺมุจฺฉินฺทวเสน ปวตฺตา วิรติ สมฺมุจฺเจทวิรตีติ สมฺมาทิฏฺฐิสฺสุดฎีกา ฯ

สมฺมาทิฏฺฐิสฺสุดฎีกา อ.ฎีกาแห่งสัมมาทิฏฺฐิสฺสูตร อิติ ว่า “**วิรติ** อ.วิรติ **ปวตฺตา** อันเป็นไปแล้ว **สมฺมุจฺฉินฺทวเสน** ด้วยสามารถแห่งการถอนขึ้นด้วยดี **กิเลสํ** แห่งกิเลส ท. **สมฺมุจฺเจทวิรติ** ชื่อว่าสมฺมุจเจทวิรติ” อิติ ดังนี้ ฯ

ฎีกาสัมมาทิฏฺฐิสฺสูตรว่า “วิรติอันเป็นไปด้วยสามารถถอนกิเลสทั้งหลายขึ้นได้ขาด ชื่อว่าสมฺมุจเจทวิรติ”.

.....

[๒๕๑] อตฺถโต ปน เวรมณฺีติ กุสลจิตฺตสมฺปยุตฺตา วิรตีติ สมฺมาทิฏฺฐิสฺสุดตวณฺณา ฯ ตถา อฏฺฐสาลินี ฯ ทุวิสฺสุปี เหาตฺสฺ โลภียโลภุตฺตรวิรติโย กถิตา ฯ

อตฺถโต ปน เวรมณฺีติ กุสลจิตฺตสมฺปยุตฺตา วิรตีติ สมฺมาทิฏฺฐิสฺสุดตวณฺณา ฯ ตถา อฏฺฐสาลินี ฯ (อฏฺฐกถาจริเยน) ทุวิสฺสุปี หิ เหาตฺสฺ (อฏฺฐกถาสฺ) โลภียโลภุตฺตรวิรติโย กถิตา ฯ

สมฺมาทิฏฺฐิสฺสุดตวณฺณา อ.อรรถกถาแห่งสัมมาทิฏฺฐิสฺสูตร อิติ ว่า “**ปน** ก็ **วิรติ** อ.วิรติ **กุสลจิตฺตสมฺปยุตฺตา** อันสัมปยุตแล้วด้วยกุสลจิต **เวรมณฺีติ** ชื่อว่าเวรมณี

อตฤโต โดยเนื้อความ” อิติ ดังนี้ ๕ อฏฐสาลินี อ.อรรถกถาชื่อว่าอฏฐสาลินี ตถา เหมือนอย่างนั้น ๕ ทิ จจริงอยู่ โลกียโลกุตตรวิริตโย อ.โลกียวิริติและโลกุตตรวิริติ ท. (อฏฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ กถิตา กล่าวแล้ว ทวีสุปี เอตาสู (อฏฐกถาสู) ในอรรถกถา ท. แม่ ๒ เหล่านั้น ๕

อรรถกถาสัมมาทิฏฐิสูตราว่า “ก็โดยความหมาย วิริติที่สัมปยุตด้วยกุศลจิต ชื่อว่า เวมณี”. อรรถกถาอฏฐสาลินี ก็กล่าวไว้เหมือนอย่างนั้น. แม่ในอรรถกถาทัง ๒ เหล่า นั้น ท่านก็ได้แสดงโลกียวิริติและโลกุตตรวิริติไว้แล้ว.

ขุททกปาจวณณนายนตุ “กามญเจสา เวมณี นาม โลกุตตราปี อตุถิ, อิธ ปน สมายามิตี วุตตตตทา สมทานนเวเสน ปวตติรหา สา น โหตีติ กามาวจรกุสลจิตตสมปยุตตทา วิริตีติ เอว โลกุตตรวิริตติสงฆาตัม สมุจเจทวิริตี วชเชตวา ตทิตตรา เทเวเวว กถิตา ๕

(อฏฐกถาจริเยน) ขุททกปาจวณณนาย ตู “กามญจ เอสา เวมณี นาม โลกุตตราปี อตุถิ, อิธ (สพฺพสิทฺธาปทสมทานนกาเล) ปน (สมายายกปฺคฺคเลน) ‘สมายามิตี (วจนสฺส) วุตตตตทา สมทานนเวเสน ปวตติรหา สา (เววมณี) น โหตีติ กามาวจรกุสลจิตตสมปยุตตทา วิริติ (เววมณี) อิติ เอว โลกุตตรวิริตติสงฆาตัม สมุจเจทวิริตี วชเชตวา ตทิตตรา เทเว เอว (วิริตโย) กถิตา ๕

ตุ ส่วนว่า เทเว เอว (วิริตโย) อ.วิริติ ท. ๒ นั้นเกี่ยว ตทิตตรา อันนอกจากโลกุตตรวิริตินั้น (อฏฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วชเชตวา เว้นแล้ว สมุจเจทวิริตี ซึ่งสมุจเจทวิริตี โลกุตตรวิริตติสงฆาตัม อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าโลกุตตรวิริตี เอว อย่างนี้ อิติ ว่า “เอสา เวมณี นาม ชื่อ อ.เววมณีนั้น โลกุตตราปี แม่เป็นโลกุตระ อตุถิ มีอยู่ กามญจ แม้ก็จริง, ปน ถึงอย่างนั้น สา (เววมณี) อ.เววมณีนั้น ปวตติรหา อันเว้นจากการประพฤติ สมทานนเวเสน ด้วยสามารถแห่งการสมทาน น โหติ ย่อมไม่มี (สมายายกปฺคฺคเลน) ‘สมายามิตี (วจนสฺส) วุตตตตทา เพราะความที่ แห่งคำ ว่า ‘สมายามิ’ ดังนี้ เป็นคำ อันบุคคลผู้สมทาน กล่าวแล้ว อิธ (สพฺพสิทฺธาปทสมทานนกาเล) ในกาลเป็นที่สมทานซึ่งสิกขาบททั้งปวงนี้ อิติ เพราะเหตุนี้ วิริติ อ.วิริติ กามาวจรกุสลจิตตสมปยุตตทา อันประกอบแล้ว

ด้วยจิตอันเป็นกามาวจรกุศล (เวรมณี) ชื่อว่าเวรมณี” อิติ ดังนี้ กถิตา กล่าวแล้ว
ขุททกปาจรณุนุณาย ในอรรถกถาแห่งขุททกปาฐะ ฯ

ส่วนในอรรถกถาขุททกปาฐะ ท่านวันสมุจเฉทวิริติกกล่าวคือโลกุตรวิริติเสียแล้ว กล่าว
 แต่วิริติ ๒ ประการนอกจากโลกุตรวิริติเท่านั้น อย่างนี้ว่า “ชื่อว่าเวรมณีนั้น แม้เป็น
 โลกุตรระมีอยู่ ก็จริง, ถึงอย่างนั้น เวรมณีนั้น ที่เว้นจากการประพฤติด้วยสามารถการ
 สมทานไม่มี เพราะผู้สมทานกล่าวคำว่า ‘**สมาธิยามิ**’ ในเวลาสมทานสิกขาบททั้ง
 ปวงนี้ เพราะเหตุนั้น วิริติที่สัมปยุตด้วยกามาวจรกุศลจิต จึงชื่อว่าเวรมณี”.

.....
 ดา ติสฺโส วิริติโย สหฺริ อารมฺมณาทวิภาเคน “**อารตี วิรตี ปาปาติ** เอตถ อาวิ-
 ภาวิสุสฺสฺหิตฺติ ฯ

วิริติโย อ.วิริติ ท. ติสฺโส ๓ ดา เหล่านั้น สหฺริ กับ อารมฺมณาทวิภาเคน
 ด้วยวิภาคแห่งปกิณณกะมีอารมณ์เป็นต้น อาวิภาวิสุสฺสฺหิตฺติ จักมีแจ้ง เอตถ (มฺงฺคฺเล)
 ในมงคลข้อนี้ “**อารตี วิรตี ปาปาติ** ว่า “อารตี วิรตี ปาปา” ดังนี้ อิติ ดังนี้แล ฯ

วิริติ ๓ ประการนั้น พร้อมด้วยวิภาคแห่งปกิณณกะมีอารมณ์เป็นต้น จักมีแจ้งในมงคล
 ข้อว่า “**อารตี วิรตี ปาปา**” นี้แล.

.....
 [๒๕๒] ยถาวุตฺตดา เจเต กุสลกมฺมปฺภา กุสลานิ กายวจิมโนกมฺมานิ โหนฺติ ติทฺวาริกานิ ฯ

จ ก็ **กุสลกมฺมปฺภา** อ.กุสลกรรมบถ ท. ยถาวุตฺตดา ตามที่ฎีกากล่าวแล้ว **เอเต** เหล่า
 นั้น **กายวจิมโนกมฺมานิ** เป็นกายกรรม วจีกกรรม และมโนกรรม **กุสลานิ** อันเป็น
 กุศล **ติทฺวาริกานิ** เป็นไปในทวาร ๓ **โหนฺติ** ย่อมเป็น ฯ

ก็กุสลกรรมบถตามที่กล่าวไว้แล้วเหล่านั้น เป็นกายกรรม วจีกกรรม และมโนกรรมฝ่าย
 กุศล เป็นไปในไตรทวาร.

.....

ยथा हि वत्तु อสกุโณโต “ปาณาติปาตา อทินฺนาทานา กาเมสุ มิจฺฉาจารา
ปฏฺวิรัมมามีติ สิกฺขาปทตฺตยํ หตฺถมฺมุทฺธาเย คณฺหาติ, ตทา กมฺมมฺปิ กายกมฺมํ
ทวารมฺปิ กายทวารํ ๕

ยथा हि (สมาทายกบุคคลโล) วत्ตु อสกุโณโต “(อห) ปาณาติปาตา อทินฺนาทานา กาเมสุ
มิจฺฉาจารา ปฏฺวิรัมมามีติ สิกฺขาปทตฺตยํ หตฺถมฺมุทฺธาเย คณฺหาติ, ตทา กมฺมมฺปิ กายกมฺมํ
(โหติ), ทวารมฺปิ กายทวารํ (โหติ) ๕

हि ก็ (สมาทายกบุคคลโล) อ.บุคคลผู้สมาทาน **อสกุโณโต** ไม่อาจอยู่ **วत्ตु**
เพื่ออันกล่าว **คณฺหาติ** ย่อมถือเอา **สิกฺขาปทตฺตยํ** ซึ่งหมวดสามแห่งสิกขาบท
หตฺถมฺมุทฺธาเย ด้วยมือและศีรชะ **อิติ** ว่า “(อห) อ.เรา **ปฏฺวิรัมมิ** ย่อมเว้นรอบ
ปาณาติปาตา จากปาณาติบาต **อทินฺนาทานา** จากอทินนาทาน **มิจฺฉาจารา** จาก
มิจฉาจาร **กาเมสุ** ในกาม ท.” **อิติ** ดังนี้ **ยथा** ในกาลใด, **ตทา** ในกาลนั้น **กมฺมมฺปิ**
แม้ อ.กรรม **กายกมฺมํ** เป็นกายกรรม (**โหติ**) ย่อมเป็น, **ทวารมฺปิ** แม้ อ.ทวาร
กายทวารํ เป็นกายทวาร (**โหติ**) ย่อมเป็น ๕

ก็ในกาลใด บุคคลผู้สมาทาน เมื่อไม่อาจจะกล่าวได้ ย่อมรับเอาสิกขาบททั้ง ๓ ด้วยมือ
และศีรชะว่า “เราย่อมเว้นขาดจากปาณาติบาต จากอทินนาทาน จากกาเมสุมิจฉาจาร”
ดังนี้. ในกาลนั้น แม้กรรม เป็นกายกรรม, แม้ทวาร ก็เป็นกายทวาร.

.....
ยथा ปน วจีเภทํ กตฺวา คณฺหาติ, ตทา กมฺมํ กายกมฺมํ, ทวารนฺตุ วจิทฺวารํ ๕

ยथा ปน (บุคคลโล) วจีเภทํ กตฺวา คณฺหาติ, ตทา กมฺมํ กายกมฺมํ (โหติ), ทวารํ ตู
วจิทฺวารํ (โหติ) ๕

ปน อนึ่ง (**บุคคลโล**) อ.บุคคล **กตฺวา** กระทำแล้ว **วจีเภทํ** ซึ่งการเปล่งซึ่งวาจา
คณฺหาติ ย่อมถือเอา **ยथा** ในกาลใด, **ตทา** ในกาลนั้น **กมฺมํ** อ.กรรม **กายกมฺมํ**
เป็นกายกรรม (**โหติ**) ย่อมเป็น, **ตฺ** ส่วนว่า **ทวารํ** อ.ทวาร **วจิทฺวารํ** เป็นวจิตวาร
(**โหติ**) ย่อมเป็น ๕

อนึ่ง ในกาลใด ผู้สมาทานทำการเปล่งวาจารับเอา, ในกาลนั้น กรรมเป็นกายกรรม,

ส่วนทวาร เป็นวจีทวาร.

.....

ยथा ปน กายงฺควาจฺจคานิ อโจเปตฺวา มนสฺวา คณฺหาติ, ตทา กมฺมํ กายกมฺมํ,
ทฺวารนฺตุ มโนทฺวารํ ๕

ยथा ปน (ปฺคุคฺโล) กายงฺควาจฺจคานิ อโจเปตฺวา มนสฺวา คณฺหาติ, ตทา กมฺมํ กายกมฺมํ
(โหติ), ทฺวารํ ตฺ มโนทฺวารํ (โหติ) ๕

ปน หนึ่ง (ปฺคุคฺโล) อ.บุคคล กายงฺควาจฺจคานิ อโจเปตฺวา ไม่ยังองค์คือกายและ
องค์คือวาจา ท. ให้ไหวแล้ว คณฺหาติ ย่อมถือเอา มนสฺวา ด้วยใจเที่ยว ยथा ใน
กาลใด, ตทา ในกาลนั้น กมฺมํ อ.กรรม กายกมฺมํ เป็นกายกรรม (โหติ) ย่อมเป็น,
ตฺ ส่วนว่า ทฺวารํ อ.ทวาร มโนทฺวารํ เป็นมโนทวาร (โหติ) ย่อมเป็น ๕

หนึ่ง ในกาลใด ผู้สมาทานไม่ยังองค์คือกายและองค์คือวาจาให้ไหวแล้ว รับเอาด้วยใจ
อย่างเดียว. ในกาลนั้น กรรมเป็นกายกรรม. ส่วนทวาร เป็นมโนทวาร.

.....

มฺุสฺวาทา เวมณฺเฑอาทิจตฺทุกฺกํ ปน วุตฺตนเยเนว กายาทิหิ คณฺหนตฺสฺสาปิ เอเสว
นโย ๕ เอวํ กุสลานิ กายกมฺมวจิกมฺมานิ ติสฺสุ ทฺวาเรสุ สมฺภูจฺจหนฺติ ๕ เตหิ จิตฺเตหิ
สฺหคตา อนภิชฺฆาทยเ ปน เจตนาปฺกฺขิกา วา โหนฺติ อพฺุโพหาริกา วา ๕

“มฺุสฺวาทา เวมณฺเฑอาทิจตฺทุกฺกํ ปน วุตฺตนเยเนว เอว กายาทิหิ (ทฺวาเรหิ) คณฺหนตฺสฺสาปิ
(สมาทายกปฺคุคฺลสฺส) เอโส เอว นโย ๕ เอวํ กุสลานิ กายกมฺมวจิกมฺมานิ ติสฺสุ ทฺวาเรสุ
สมฺภูจฺจหนฺติ ๕ เตหิ จิตฺเตหิ สฺหคตา อนภิชฺฆาทยเ (กุสลธมฺมา) ปน เจตนาปฺกฺขิกา วา
โหนฺติ อพฺุโพหาริกา วา ๕

ปน ก็ นโย อ.นัย (สมาทายกปฺคุคฺลสฺส) แห่งบุคคลผู้สมาทาน คณฺหนตฺสฺสาปิ
แม้ผู้ถือเอาอยู่ “มฺุสฺวาทา เวมณฺเฑอาทิจตฺทุกฺกํ” ซึ่งหมวดศีลแห่งวจีกรรมเป็นต้นว่า
“มฺุสฺวาทา เวมณฺเฑ” กายาทิหิ (ทฺวาเรหิ) ด้วยทวาร ท. มีกายเป็นต้น วุตฺตนเยเนว
เอว ตามนัยแห่งคำอันพระอรรถกถาจารย์กล่าวแล้วนั้นเที่ยว เอโส เอว นี้ นั่นเที่ยว ๕

กายกมุวมวจิกมูมานิ อ.กายกรรมและวจีกรรม ท. กุสลานิ อันเป็นกุศล สมุฏฺจหนฺติ
 ย่อมตั้งขึ้น ทฺวาเรสุ ในทวาร ท. ตีสํ ๓ เหวํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ ปน ส่วนว่า (กุสล-
 ธมฺมา) อ.กุศลธรรม ท. อนภิชฺฌาทโย มีอนภิชฌาเป็นต้น สหคฺตา อันสหคตแล้ว
 เตหิ จิตฺเตหิ ด้วยจิต ท. เหล่านี้ เจตนาปฏิกิภา วา เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนา
 หรือ อพฺโพหาริกา วา หรือว่าเป็นอัพโพหาริก โหนฺติ ย่อมเป็น ฯ

ก็แม้บุคคลผู้สมาทาน รับเอาหมวด ๔ แห่งวจีกรรมอันเป็นกุศลมี “มุสาวาทา
 เวรฺมณิ” เป็นต้น ด้วยทวารทั้งหลายมีกายทวารเป็นต้น ตามนัยที่พระอรรถกถาจารย์
 กล่าวไว้แล้วนั้นแล ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. กายกรรมและวจีกรรมอันเป็นกุศล ย่อม
 ตั้งขึ้นในไตรทวารด้วยประการฉะนี้. ส่วนกุศลธรรมมีอนภิชฌาเป็นต้น ซึ่งสหคตแล้ว
 ด้วยจิตเหล่านั้น ย่อมเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนาบ้าง เป็นอัพโพหาริกบ้าง.

[๒๕๓] ฌมฺมสงฺคณฺฎีกายํ “ติวิธา ภิกฺขเว กายสญฺเจตนา กุสลํ กายกมุมนฺทิตฺถาทิวจนฺโต
 ปาณาติปาตาหิปปฏฺฐิกฺขญฺจาทา ตพฺพิรติวิสิญฺจาทา เจตนา ว ปาณาติปาตาหิวิรติอาทิกกา
 โหนฺตฺติ เจตนาปฏิกิภา วาติ วุตฺตํ น วิรติปฏิกิภาติ วุตฺตํ ฯ

(อฏฺฐกถาจริเยน) ฌมฺมสงฺคณฺฎีกายํ “ติวิธา ภิกฺขเว กายสญฺเจตนา กุสลํ กายกมุมนํ (โหติ)
 อิตฺถาทิวจนฺโต ปาณาติปาตาหิปปฏฺฐิกฺขญฺจาทา ตพฺพิรติวิสิญฺจาทา เจตนา ว ปาณาติปาตาหิวิรติ-
 อาทิกกา โหนฺตฺติ (อฏฺฐกถาจริเยน) ‘เจตนาปฏิกิภา วาติ (วจนํ) วุตฺตํ, น (อฏฺฐกถาจริเยน)
 ‘วิรติปฏิกิภา’ (อติ วจนํ วุตฺตํ)’ อติ (วจนํ) วุตฺตํ ฯ

(วจนํ) อ.คำ อติ ว่า “เจตนา ว อ.เจตนาเทียว ปาณาติปาตาหิปปฏฺฐิกฺขญฺจาทา
 อันเป็นข้าศึกต่ออกุศลธรรมมีปาณาติบาตเป็นต้นเป็นแล้ว ตพฺพิรติวิสิญฺจาทา อันพิเศษ
 จากวิรตินั้น ปาณาติปาตาหิวิรติอาทิกกา เป็นเจตนามีเจตนาเป็นเครื่องงัดเว้นจาก
 อกุศลธรรมมีปาณาติบาตเป็นต้นเป็นอาทิ โหนฺติ ย่อมเป็น อิตฺถาทิวจนฺโต เพราะ
 พระดำรัสเป็นต้นว่า “ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. กายสญฺเจตนา อ.กายสญฺเจตนา
 ติวิธา อันมีอย่าง ๓ กายกมุมนํ เป็นกายกรรม กุสลํ อันเป็นกุศล (โหติ) ย่อมเป็น”
 อติ ดังนี้ อติ เพราะเหตุนี้ (วจนํ) อ.คำ อติ ว่า “เจตนาปฏิกิภา เป็นไปในฝักฝ่าย
 แห่งเจตนา ว บ้าง” อติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตฺตํ

กล่าวแล้ว, (วจน) อ.คำ (อิตติ) ว่า “วิริติปกุชิกา เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งวิริติ” (อิตติ) ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (วุดุตฺ) กล่าวแล้ว น หามีได้” อิตติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุดุตฺ กล่าวแล้ว ฌมฺมสังคณิกาย ในฎีกาแห่งฌมฺมสังคณิ ๕

ในฎีกาฌมฺมสังคณิ ท่านกล่าวว่า “เจตนาอันเป็นข้าศึกต่อกุศลธรรมมีปาณาติบาต เป็นต้น ซึ่งพิเศษจากวิริติจากปาณาติบาต เป็นต้นเป็นอาทิ เพราะบาลีว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย กายัญญูเจตนา ๓ อย่าง เป็นกายกรรมฝ่ายกุศล’ ดังนี้ เป็นต้น เพราะเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวว่า ‘เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งเจตนาบ้าง’ ดังนี้ หาได้กล่าวว่า ‘เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งวิริติ’ ไม่”.

[๒๕๔] อนภิขุฌาฬิสหคเตหิ ปน จิตฺเตหิ กายงฺคํ โจเปตฺวา เจตยงฺคณสมฺมชฺชนคณฺฐ-
 มาลาทีปฺขุนเจตยวฺนทฺนาทีนึ กโรนฺตสฺส กมฺมํ มโนกมฺมํ ทฺวารนฺตฺ กายทฺวารํ ๕
 อนภิขุฌาฬิสหคเตน จิตฺเตน วาจงฺคํ โจเปตฺวา ‘อโห วต ยํ ปฺรสฺส วิตฺตฺปฺกรณฺ,
 น ตํ มมสฺสาติ อนภิขุฌายโต อพฺยาปาทสหคตจิตฺเตน ‘สพฺเพ สตฺตา อเวรฺา
 อพฺยาปชฺฌา อนึชฺา สฺขี อตฺตานํ ปฺริหรนฺตฺติ วทฺนตฺสฺส สมฺมาทึฏฺฐิสหคตจิตฺเตน
 ‘อตฺถิ ทินฺนนฺตฺติอาทีนึ อฺุทฺหารนฺตฺสฺส กมฺมํ มโนกมฺมํ ทฺวารนฺตฺ วจึทฺวารํ ๕ เอวํ
 กุสฺลํ มโนกมฺมํ กายวจึทฺวารเรสุ สมฺภูจฺาติ ๕ เจตนา ปเนตฺถ อพฺุโพหาริกา ๕
 กายทฺวารเร วจึทฺวารเร จ สมฺภูจฺิตาปี กายกมฺมํ วจึกมฺมนฺตฺติ จ โวหารํ น ลภตฺติ
 อนภิขุฌาฬิปฺปฺชานตฺตฺตาติ อธิปฺปาโย ๕ ‘ตฺวิธา ภิกฺขเว มโนสญฺเจตนา กุสฺลํ
 มโนกมฺมนฺตฺติ ปน วจนโต สภาเวเนว สา มโนกมฺมํ น อนภิขุฌาฬิปกุชิกา ๕
 ตสฺมา อฏฺฐจฺสาฬิณียมฺปิ ‘อนภิขุฌาฬิปกุชิกา วาติ น วุดุตฺ ๕ กายงฺควาจงฺคานึ
 ปน อโจเปตฺวา รโห นิสินฺนสฺส มนฺสว อนภิขุฌาฬิสหคตจิตฺตฺตานึ อฺุปฺปาเทนตฺสฺส
 กมฺมมฺปิ มโนกมฺมํ ทฺวารมฺปิ มโนทฺวารเมว ๕ เอวํ กุสฺลํ มโนกมฺมํ มโนทฺวารเร
 สมฺภูจฺหตฺติ ๕ อิมสฺมี ปนฺภูจฺาเน เจตนาปี เจตนาสมฺปยุตฺตฺตมฺมาปี มโนทฺวารเรเว
 สมฺภูจฺหนตฺติ ๕ ตสฺมา เจตนาเยว อพฺุโพหาริกาโว นตฺถิ ๕ ส่าปี เหตุถ ‘มโนกมฺมนฺตฺติ
 โวหารํ ลภตฺติ ๕ ‘เจตนา เจตนาทฺมมํ อนภิขุฌาฬิโย เจตนาสมฺปยุตฺตฺตกมฺมนฺตฺติ
 เอตฺตกเมว หิ มโนทฺวารเร เจตนาเยว อนภิขุฌาฬิหิ มโนกมฺมภาเว วิเสสฺสตี สฎฺฎีกา-

อนุฎีกาอฎฐสาลินีนโย ๕

“(ปุคฺคฺลสฺส) อนภิชฺฌมาทิสหคเตหิ ปน จิตฺเตหิ กายงฺคํ โจเปตฺวา เจตियงฺคณสมฺมุชฺชนคฺคฺนฺธ-
 มาลาทิปฺพชนเจตियวฺนุทฺทนาทีนึ (กิจฺจานึ) กโรนฺตสฺส กมฺมํ มโนกมฺมํ (โหติ), ทฺวารํ ตู
 กายทฺวารํ (โหติ) ๕ (ปุคฺคฺลสฺส) อนภิชฺฌมาสหคเตน จิตฺเตน วาจงฺคํ โจเปตฺวา ‘อโห วัต
 ยํ ปรสฺส (ปุคฺคฺลสฺส) วิตฺตฺตฺปกรณํ (อตฺถิ), น ตํ (วิตฺตฺตฺปกรณํ) มม อสฺสาติ อนภิชฺฌมาโยโต
 อพฺยาปาทสหคตฺตฺตฺเตน ‘สพฺเพ สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌมา อนึชฺมา สฺขี (หฺตุวา) อตฺตนาํ
 ปริหรนฺตุติ วทฺนตฺสฺส สมฺมาทิฎฺฐิจิสหคตฺตฺตฺเตน ‘อตฺถิ (ทายเกน) ทินฺนํ (ทานํ) อิติอาทีนึ
 (วจนานึ) อุกาหรนฺตสฺส กมฺมํ มโนกมฺมํ (โหติ), ทฺวารํ ตู วจิทฺวารํ (โหติ) ๕ เหวํ กุสฺลํ
 มโนกมฺมํ กายวจิทฺวารเรสุ สมฺภูจฺจาติ ๕ เจตนา ปน เอตฺถ (กายวจิทฺวาริกมโนกมฺเม)
 อพฺโพหาริกา (โหติ) ๕ (สา เจตนา) กายทฺวารเร (จ) วจิทฺวารเร จ สมฺภูจฺจาปิ ‘กายกมฺมํ’ (อิตฺ จ)
 วจิกมฺมนฺตฺติ จ โวหารํ น ลภติ (ตฺสฺสา เจตนา) อนภิชฺฌมาทิปฺปชานตฺตฺตาติ อธิปฺปาโย ๕ ‘ติวิธา
 ภิกฺขเว มโนสญฺเจตนา กุสฺลํ มโนกมฺมํ (โหติ)’ อิติ ปน วจนโต สภาเวน เหว สา (เจตนา)
 มโนกมฺมํ น อนภิชฺฌมาทิปฺกฺชิกา (โหติ) ๕ ตฺสฺมา (อฎฺฐกถาจรฺเยน) อฎฺฐสาลินีนโยปิ ‘อนภิชฺฌมาทิ-
 ปฺกฺชิกา วา (โหติ)’ อิติ (วจนํ) น วุตฺตํ ๕ (ปุคฺคฺลสฺส) กายงฺควาจงฺคานึ ปน อโจเปตฺวา รโห
 นิสินฺนสฺส มนฺสาว อนภิชฺฌมาทิสหคตฺตฺตฺตานึ อฺปฺปาเทนตฺสฺส กมฺมมฺปิ มโนกมฺมํ (โหติ),
 ทฺวารมฺปิ มโนทฺวารเมว (โหติ) ๕ เหวํ กุสฺลํ มโนกมฺมํ มโนทฺวารเร สมฺภูจฺหติ ๕ อิมสฺมึ ปน จาเน
 เจตนาปิ เจตนาสมฺปยุตฺตฺตฺตฺมาปิ มโนทฺวารเรว สมฺภูจฺหนฺติ ๕ ตฺสฺมา เจตนาโย อพฺโพหาริก-
 ภาโว นตฺถิ ๕ สาปิ (เจตนา) หิ เอตฺถ (จาเน) ‘มโนกมฺมนฺตฺติ โวหารํ ลภติ ๕ ‘เจตนา
 เจตนา กมฺมํ (โหติ), อนภิชฺฌมาทโย (กุสฺลธมฺมา) เจตนาสมฺปยุตฺตฺกมฺมํ (โหนฺติ)’ อิติ เอตฺตํ
 เหว (วจนํ) หิ มโนทฺวารเร เจตนาโย อนภิชฺฌมาทีหิ (กุสฺลธมฺเมหิ) มโนกมฺมภาเว วิเสโส (โหติ)’
 อิติ สฎฺฐีกาอนุฎฺฐีกาอฎฺฐสาลินีนโย ๕

สฎฺฐีกาอนุฎฺฐีกาอฎฺฐสาลินีนโย อ.นัยแห่งอรรถกถาอฎฺฐสาลินีนัยอันเป็นไปกับด้วยฎีกา
 และอนุฎีกา อิติ ว่า “ปน ก็ กมฺมํ อ.กรรม (ปุคฺคฺลสฺส) ของบุคคล อนภิชฺฌมาทิส-
 หคเตหิ จิตฺเตหิ กายงฺคํ โจเปตฺวา เจตियงฺคณสมฺมุชฺชนคฺคฺนฺธมาลาทิปฺพชน-
 เจตियวฺนุทฺทนาทีนึ (กิจฺจานึ) กโรนฺตสฺส ผู้ มีจิต ท. อันสหระตแล้วด้วยกุศลธรรมมี
 อนภิชฺฌมาเป็นต้น ยังองค์คือกาย ให้ไหวแล้ว กระทำอยู่ ซึ่งกิจ ท. มีการกวาดซึ่งลาน
 แห่งพระเจดีย์ การบูชาด้วยวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้น และการกราบไหว้

ซึ่งพระเจดีย์เป็นต้น **มโนกมฺม** เป็นมโนกรรม (โหติ) ย่อมเป็น, ตู ส่วนว่า ทวาร อ.ทวาร กายทวาร เป็นกายทวาร (โหติ) ย่อมเป็น ๫ **กมฺม** อ.กรรม (บุคคลสฺส) ของบุคคล อนภิขุฆาสาหคเตน จิตฺเตน วาจงฺคฺ โจเปตฺวา ‘อโห วต ยํ ปรสฺส (บุคคลสฺส) วิตฺตฺวปฺกรณํ (อตฺถิ), น ตํ (วิตฺตฺวปฺกรณํ) มม อสฺสาติ อนภิขุฆายโต อพฺยาปาทสหคตจิตฺเตน ‘สพฺเพ สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺชมา อนีฆา สุขี (หุตฺวา) อตฺตนาํ ปริหรนฺตฺติ วทนฺตฺสส สมฺมาทิฏฺฐิสหคตจิตฺเตน ‘อตฺถิ (ทายเกน) ทินฺหํ (ทานํ)’ อิติอาทีนฺติ (วจนานฺติ) อุกาทรนฺตฺสส ผู้ มีจิต อันสหคตแล้วด้วยอนภิขุฆา ยังองค์คือวาจา ให้ไหวไม่เพ็งเล็งอยากได้อยู่ว่า ‘โอหนอ อ.วัตฺตฺวปฺกรณํแก่ทฺรพฺยฺ เครื่องปลื้มใจ ของบุคคลอื่น ไต มีอยู่, อ.วัตฺตฺวปฺกรณํแก่ทฺรพฺยฺเครื่องปลื้มใจนั้น พึงมี แก่เราหาไม่ได้’ ดังนี้ มีจิตสหคตแล้วด้วยอพฺยาปาทกล่าวอยู่ว่า ‘อ.สฺตฺวท. ทังปวง เป็น ผู้ไม่มีเวร เป็นผู้ไม่มีพยาบาท เป็นผู้ไม่มีความทุกข์ เป็นผู้มีความสุข เป็น จงบริหาร ซึ่งตนเกิด’ ดังนี้ มีจิตสหคตแล้วด้วยสัมมาทิฏฺฐิ เปล่งอยู่ ซึ่งคำ ท. เป็นต้นว่า ‘อ.ทาน อันอันทหายก ให้แล้ว มีอยู่’ ดังนี้ **มโนกมฺม** เป็นมโนกรรม (โหติ) ย่อมเป็น, ตู ส่วน ว่า ทวาร อ.ทวาร **วจิทฺวาร** เป็นวจิตวาร (โหติ) ย่อมเป็น ๫ **มโนกมฺม** อ.มโนกรรม กุสฺลํ อันเป็นกุศล สมฺภูจฺจาติ ย่อมตั้งขึ้น ในกายทวารและวจิตวาร ท. เอวํ อย่างนี้ ๫ **ปน** แต่ ว่า เจตนา อ.เจตนา **เอตฺถ** (กายวจิตฺวาริกมโนกมฺเม) ในมโนกรรมอันเป็นไปในกายทวารและวจิตวารนี้ **อพฺโพหาริกา** เป็นอพโพหาริก (โหติ) ย่อมเป็น ๫ **อธิปฺปาโย** อ.อธิบาย อิติ ว่า ‘(สา เจตนา) อ.เจตนา นั้น สมฺภูจฺ จิตฺตาปิ แม้ตั้งขึ้นแล้ว กายทวาร (จ) ในกายทวารด้วย **วจิตฺวาเร** จ ในวจิตวารด้วย **น** ลกฺติ ย่อมไม่ได้ **โวหาร** ซึ่ง **โวหาร** กายกมฺม (อิตฺติ จ) ว่า ‘กายกรรม’ ดังนี้ด้วย **วจิตฺกมฺมฺนฺติ** จ ว่า ‘วจิตกรรม’ ดังนี้ด้วย (ตฺสฺสา เจตนา) **อนภิขุฆาติปฺปธานตฺตา** เพราะความที่ แห่งเจตนา นั้น มีกุศลธรรมมีอนภิขุฆาเป็นต้นเป็นประธาน’ อิติ ดังนี้ ๫ **ปน** ก็ **สา** (เจตนา) อ.เจตนา นั้น **มโนกมฺม** เป็นมโนกรรม **สกาเวณ** เอว โดยสภาพนั้นเกี่ยว **อนภิขุฆาติปฺกฺขิกา** เป็นเจตนาอันเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งกุศลธรรมมี อนภิขุฆาเป็นต้น (โหติ) ย่อมเป็น **น** หาไม่ได้ **วจนโต** เพราะพระดำรัส อิติ ว่า ‘ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. **มโนสฺสยเจตนา** อ.มโนสฺสยเจตนา **ติวิธา** อันมีอย่าง ๓ **มโนกมฺม** เป็นมโนกรรม **กุสฺลํ** อันเป็นกุศล (โหติ) ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้ เป็นต้น ๫ **ตฺสฺมา** เพราะ เหตุ นั้น (วจน) อ.คำ อิติ ว่า ‘**อนภิขุฆาติปฺกฺขิกา** เป็นเจตนาอันเป็นไปในฝักฝ่าย

แห่งกุศลธรรมมีอนภิชฌาเป็นต้น (โหติ) ย่อมเป็น วา หรือ' อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถา-
 จริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ น วุตฺตํ ไม่กล่าวแล้ว อฏฺฐสาลินิยมฺปิ แม้ในอฏฺฐ-
 สาลินี ฯ ปน ก็ กมฺมมฺปิ แม้ อ.กรรม (บุคคลสฺส) ของบุคคล กายงฺคฺวาจฺจฺดาหิ
 อโใจเปตฺวา รโห นิสินฺหสฺส มนฺสวา อนภิชฺฌาทิสหคตจิตฺตฺดาหิ อูปฺปาเทหฺตสฺส
 ผู้ไม่ยังองค์คือกายและองค์คือวาจา ท. ให้ไหว นิ่งแล้ว ในที่ลับ ยังจิตอันสหคต
 แล้วด้วยกุศลธรรมมีอนภิชฌาเป็นต้น ท. ให้เกิดขึ้นอยู่ ทางใจเที่ยว มโนกมฺมํ เป็น
 มโนกรรม (โหติ) ย่อมเป็น, ทฺวารมฺปิ แม้ อ.ทวาร มโนทฺวาริ เอว เป็นมโนทวาร
 นั้นเที่ยว (โหติ) ย่อมเป็น ฯ มโนกมฺมํ อ.มโนกรรม กุสลํ อันเป็นกุศล สมฺภูจฺจฺหติ
 ย่อมตั้งขึ้น มโนทฺวาเร นโมทฺวาร เอว ด้วยประการฉะนี้ ฯ ปน ก็ เจตนาปิ แม้
 อ.เจตนา เจตนาสมฺปยุตฺตมฺมาปิ แม้ อ.ธรรมอันประกอบพร้อมแล้วด้วยเจตนา ท.
 อิมสฺสึ จาเน ในที่นี้ สมฺภูจฺจฺหติ ย่อมตั้งขึ้น มโนทฺวาเร เอว นโมทฺวารนั้นเที่ยว ฯ
 ตสฺมา เพราะเหตุนี้ เจตนาย อพฺโพหาริกภาโว อ.ความที่ แห่งเจตนา เป็นอพฺโพ-
 หาริก นตฺถิ ย่อมไม่มี ฯ หิ ด้วยว่า สาปิ (เจตนา) อ.เจตนาแม้นั้น เอตฺถ (จาเน)
 ในที่นี้ ลกฺติ ย่อมได้ โวหาริ ซึ่งโวหาร 'มโนกมฺมฺหติ ว่า 'มโนกรรม' ดังนี้ ฯ หิ ก็
 เอตฺตํ เอว (วจนํ) อ.คำ อันมีประมาณเท่านั้นเที่ยว อิติ ว่า 'เจตนา อ.เจตนา
 เจตนากมฺมํ เป็นเจตนากรรม (โหติ) ย่อมเป็น, อนภิชฺฌาทโย (กุสลธมฺมา) อ.กุศล
 ธรรม ท. มีอนภิชฌาเป็นต้น เจตนาสมฺปยุตฺตกมฺมํ เป็นกรรมอันประกอบพร้อมแล้ว
 ด้วยเจตนา (โหติ) ย่อมเป็น' อิติ ดังนี้ วิเสโส เป็นความแปลกกัน เจตนาย
 อนภิชฺฌาทีหิ (กุสลธมฺเมหิ) มโนกมฺมภาเว ในความที่ แห่งเจตนา กับด้วยกุศล
 ธรรม ท. มีอนภิชฌาเป็นต้น เป็นมโนกรรม มโนทฺวาเร นโมทฺวาร (โหติ) ย่อม
 เป็น" อิติ ดังนี้ ฯ

นัยอันมาในอรรถกถาอฏฺฐสาลินี พร้อมทั้งฎีกาและอนุฎีกาว่า "ก็กรรมของบุคคล ผู้มี
 จิตสหคตด้วยกุศลธรรมมีอนภิชฌาเป็นต้น ยังองค์คือกายให้ไหวแล้วทำกิจมีกวาด
 ลานพระเจดีย์ บูชาด้วยของหอมและระเบียบเป็นต้น และไหว้พระเจดีย์เป็นอาทิ เป็น
 มโนกรรม, ส่วนทวาร เป็นกายทวาร. กรรมของบุคคล ผู้มีจิตสหคตด้วยอนภิชฌา
 ยังองค์คือวาจาให้ไหว ไม่เพ่งเล็งว่า 'ใจหนอ วัตถุเครื่องอุปการณแก่ทรัพย์เครื่อง
 ปลื้มใจของผู้อื่น อย่าฟังมาเป็นของๆ เราเลย' ดังนี้, มีจิตสหคตด้วยอพยบาท
 กล่าวอยู่ว่า 'ขอสัตว์ทั้งปวง จงอย่ามีเวร อย่าเบียดเบียนกัน อย่ามีทุกข์ มีสุข รักษา

ตนเกิด’ ดังนี้, มีจิตสหระคตด้วยสัมมาทิฏฐิ เปล่งถ้อยคำเป็นต้นว่า ‘ทานที่ทายกให้แล้วมีผล’ ดังนี้ เป็นมโนกรรม, ส่วนทวาร เป็นวจีทวาร. มโนกรรมที่เป็นกุศล ย่อมตั้งขึ้นในกายทวารและวจีทวาร ด้วยประการฉะนี้. ส่วนเจตนาในมโนกรรมอันเป็นไปในทางกายทวารและวจีทวารนี้ เป็นอัมโพหาริก, อธิบายว่า ‘เจตนาอันนั้น แม้ตั้งขึ้นในกายทวารและวจีทวาร ก็ไม่ได้ไวยาหารว่ากายกรรมและว่าวจีกรรม เพราะเจตนาอันนั้นมีกุศลธรรมมีอนภิชฌาเป็นต้นเป็นประธาน. ก็เจตนาอันนั้น เป็นมโนกรรมโดยสภาพที่เดียว หาเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งกุศลธรรมมีอนภิชฌาเป็นต้นไม่ เพราะบาลีว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย มโนสัญเจตนา ๓ อย่าง เป็นมโนกรรมฝ่ายกุศล’ ดังนี้เป็นต้น. เพราะฉะนั้น แม้ในอรรถกถาอัญญาสาลินี ท่านก็ไม่กล่าวว่า ‘เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งกุศลธรรมมีอนภิชฌาเป็นต้นบ้าง’. ก็กรรมของบุคคล ผู้ไม่ยังองค์คือกายและองค์คือวาจาให้ไหว แล้วนั่งในที่ลับ ยังจิตอันสหระคตด้วยกุศลธรรมมีอนภิชฌาเป็นต้น ให้เกิดขึ้นทางใจอย่างเดียว เป็นมโนกรรม, แม้ทวาร ก็เป็นมโนทวารเหมือนกัน. มโนกรรมอันเป็นกุศล ย่อมตั้งขึ้นในมโนทวาร ด้วยประการฉะนี้. ก็เจตนาที่ดี ธรรมอันสัมปยุตด้วยเจตนาที่ดี ในที่นี้ ย่อมตั้งขึ้นในมโนทวารอย่างเดียว. เพราะฉะนั้น ความที่เจตนาเป็นอัมโพหาริก จึงไม่มี. ด้วยว่า แม้เจตนาในที่นั้น ย่อมได้ไวยาหารว่ามโนกรรม. ก็คำเพียงเท่านั้นว่า ‘เจตนา เป็นเจตนากรรม, กุศลธรรมทั้งหลายมีอนภิชฌาเป็นต้น เป็นกรรมที่สัมปยุตด้วยเจตนา’ ดังนี้เท่านั้น เป็นความแปลกกัน ในความที่เจตนา กับกุศลธรรมมีอนภิชฌาเป็นต้น เป็นมโนกรรมในมโนทวาร”.

[๒๕๕] เอตถาห นนุ ปาปวิริติ อิธ คหิตาว กิมตุถุ ‘อารตี วิริตี ปาปาติ ปุน วุขตีติ ฯ วุจเจเต, เย กम्मปถวเสน เทลิตา, ตโต วิริติ อิธ วุตตา ฯ เย ปญจเวรวเสน ตโต วิริติ ตตุถ วุตตา ฯ อปิจ ปญจสุ เวเรสุ อาทิตโต จตุตารี เวรานิ กम्मกุกิเลสาดิ ลิคาลสุตเต วุตตานิ, สุราปาน โภคาน อปายมุขนุติ, ตสฺมา ลิคาลสุตเต เทสนาวเสน ปาปวิริตี ทสฺเสตุ ‘อารตี วิริตี ปาปาติอาทิ วุตตนุติ ทฏฺจพฺพ ฯ

(โจทกาจริโย) เอตถ (กุสลกम्मปถาธิกारे) อาห “นनु (ภควตา) ปาปวิริติ อิธ (‘วินโย จ สฺสิกฺขีโตติ มงฺคเล) คหิตาว, (ภควา) กิมตุถุ ‘อารตี วิริตี ปาปาติ ปุน วุขตีติ ฯ (วิสฺสชฺชนํ ปริหารกาจริเยน) วุจเจเต, เย (ปาณาดิปาตาทิกุสลธम्मปฏิวิริตา ภควตา) กम्मปถวเสน

เทสิตา, (ภควตา) ตโต (ปาณาติปาตาทีอกุสลดมฺโต) วิรติ อธิ (‘วินโย จ สฺลิกฺขิตฺติ มงฺคเล) วุตฺตา ฯ เย (ปาณาติปาตาทีอกุสลดมฺปฏฺวิรฺตา ภควตา) ปญฺจเวรวเสน (เทสิตา), (ภควตา) ตโต (ปาณาติปาตาทีอกุสลดมฺโต) วิรติ ตตฺถ (‘อารตี วิรตี ปาปาติ มงฺคเล) วุตฺตา ฯ อปิจ (ภควตา) ปญฺจสุ เวเรสุ อาทิตฺโต จตฺตารี เวราณี ‘กมฺมกฺกิลเสธาติ ลีคาลสฺสุเต วุตฺตานี, (ภควตา) สุราปานํ ‘โภคานํ อปายมฺขนฺติ (วุตฺตํ), ตสฺมา ‘(ภควตา) ลีคาลสฺสุเต เทสนาวเสน ปาปวิรตี ทสฺเสตุ ‘อารตี วิรตี ปาปาติอาทิตฺติ (วจนฺ) วุตฺตนฺติ (สนฺนิฏฺฏจานํ ปณฺทิตฺเตน) ทฏฺฐพฺพํ ฯ

(โจทกาจริโย) อ.อาจารย์ผู้ทักท้วง อาท กแล้วแล้ว เอตฺถ (กฺสลดมฺปถาธิกาเร) ในอธิการแห่งกฺสลดมฺปถานี้ อิติ ว่า “ปาปวิรติ อ.การงดเว้นจากบาป (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า คหิตาว ทรงถือเอาแล้วเทียว อธิ (‘วินโย จ สฺลิกฺขิตฺติ มงฺคเล) ในมงคลนี้ว่า ‘วินโย จ สฺลิกฺขิตฺติ’ ดังนี้ นนุ มิใช่หรือ ? (ภควตา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า วกฺขติ จักตรัส ปุณ อิก ‘อารตี วิรตี ปาปาติ ว่า ‘อารตี วิรตี ปาปา’ ดังนี้ กิมตฺถํ เพื่อประโยชน์อะไร ?” อิติ ดังนี้ ฯ (วิสุสฺซชฺชนํ) อ.อันแก่ (ปริหารกาจริเยน) อันอาจารย์ผู้เฉลย วุจฺจเต จะกล่าว, เย (ปาณาติปาตาทีอกุสลดมฺปฏฺวิรฺตา) อ.การงดเว้นจากอกุสลดมฺปฏฺวิรฺตานั้น ปาณาติปาตเป็นต้น ท. เหล่าใด (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า เทสิตา ทรงแสดงแล้ว กมฺมปถวเสน ด้วยสามารถแห่งกรรมปถ, วิรติ อ.การงดเว้น ตโต (ปาณาติปาตาทีอกุสลดมฺโต) จากอกุสลดมฺปฏฺวิรฺตานั้น ปาณาติปาตเป็นต้นนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตา ตรัสแล้ว อธิ (“วินโย จ สฺลิกฺขิตฺติ มงฺคเล) ในมงคลนี้ว่า “วินโย จ สฺลิกฺขิตฺติ” ดังนี้ ฯ เย (ปาณาติปาตาทีอกุสลดมฺปฏฺวิรฺตา) อ.การงดเว้นจากอกุสลดมฺปฏฺวิรฺตานั้น ปาณาติปาตเป็นต้น ท. เหล่าใด (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า (เทสิตา) ทรงแสดงแล้ว ปญฺจเวรวเสน ด้วยสามารถแห่งเวร ๕, วิรติ อ.การงดเว้น ตโต (ปาณาติปาตาทีอกุสลดมฺโต) จากอกุสลดมฺปฏฺวิรฺตานั้น ปาณาติปาตเป็นต้นนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตา ตรัสแล้ว ตตฺถ (“อารตี วิรตี ปาปาติ มงฺคเล) ในมงคลนี้ว่า “อารตี วิรตี ปาปา” ดังนี้ ฯ อปิจ อิกอย่างหนึ่ง ปญฺจสุ เวเรสุ อาทิตฺโต จตฺตารี เวราณี อ.- ในเวร ท. ๕ หน้า -เวร ท. ๔ ในเบื้องต้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตานี ตรัสแล้ว ลีคาลสฺสุเต ในลีคาลสฺสุตร กมฺมกฺกิลเสธาติ ว่าเป็นกรรมกิลเส, สุราปานํ อ.การดื่มซึ่งสุรา (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า (วุตฺตํ) ตรัสแล้ว

อุปายมุขหนี ว่าเป็นปากแห่งความเสื่อม โภคาน์ แห่งโภคะ ท., ตสุมา เพราะเหตุ นั้น (สนฺหิฏฺฐาณ) อ.ข้อสันนิษฐาน อิติ ว่า “อารตี วิรตี ปาปาติอาทิ (วจน) อ.พระดำรัสเป็นต้นว่า “อารตี วิรตี ปาปา” ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตต์ ตรัสแล้ว ทสฺเสตฺถุ เพื่ออันทรงแสดง ปาปวิรตี ซึ่งการงดเว้นจากบาป เทสนา- วเสน ด้วยสามารถแห่งเทศนา สีคาลสุตฺเต ในสีคาลสูตร’ (อิตติ) ดังนี้” อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต ทฏฺฐพฺพํ ฟังเห็น ฯ

ในอริการแห่งกุศลกรรมบถนี้ อาจารย์ผู้ทักท้วงกล่าวว่า “การเว้นจากบาป พระผู้มี พระภาคเจ้าทรงถือเอาในมงคลชื่อว่า ‘วินโย จ สฺสุสิขฺขิตฺ’ นี้ มีใช่หรือ ?” พระองค์ ยังจักตรัสมงคลชื่อว่า ‘อารตี วิรตี ปาปา’ ดังนี้อีก เพื่อประโยชน์อะไร ?” อาจารย์ ผู้เฉลยกล่าวว่า “การเว้นจากอกุศลธรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงโดยความเป็นกรรมบถ พระองค์ตรัสไว้ในมงคลชื่อว่า ‘วินโย จ สฺสุสิขฺขิตฺ’ นี้. การเว้นจากอกุศลธรรมมีปาณาติบาตเป็นต้น ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงด้วย สามารถเวร ๕ พระองค์ตรัสไว้ในมงคลชื่อว่า ‘อารตี วิรตี ปาปา’ นั้น. อีกอย่างหนึ่ง บรรดาเวร ๕ เวร ๔ ข้างต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในสีคาลสูตรว่า เป็นกรรม กิเลส. สุราปานะ ตรัสว่าเป็นอุปายมุข แห่งโภคะทรัพย์, เพราะฉะนั้น ฟังเห็นว่า คำ ว่า ‘อารตี วิรตี ปาปา’ เป็นต้น พระองค์ตรัสเพื่อทรงแสดงการเว้นจากบาป ด้วย สามารถเทศนาในสีคาลสูตร.

อฏฺฐกถาจริเยหิปี อิมมตฺถํ วิญญาเปตฺถกาเมหิ “ปาณาติปาโต โข คหปติปฺตฺต กมฺมกฺกิลเโสติอาทิกา สีคาลสุตฺตปาฬิ ตตฺถ ทสฺสิตา ฯ สา อุปริ อาวิวิสุสฺสติ ฯ “ภาวเตวํ นนฺ โย อกฺุสลกมฺมปถโต วิรมติ โส อตฺถโต กุสลกมฺมปถมฺมํ จรติ นาม ฯ โย ตํ จรติ โส อตฺถโต อกฺุสลกมฺมปถโต วิรมติ นาม ฯ เอวํ สนฺเต กิมีตฺถํ ทานญจ ฐมฺมจริยา จาติ เอตฺถ ฐมฺมจรณํ ปุณฺ วกฺขตีติ ฯ วุจฺเจเต อิธ ตสฺสา เอว มงฺคฺลตฺตทสฺสนตฺถํ เวรมณี วินโยติ วุตฺตา ฯ ตตฺถ ปน เวรมณี ฐมฺมจรณสฺส มงฺคฺลตฺตทสฺสนตฺถํ ฐมฺมจริยาติ วุตฺตา ฯ

อฏฺฐกถาจริเยหิปี (กุลปฺตฺต) อิมํ อตฺถํ วิญญาเปตฺถกาเมหิ “ปาณาติปาโต โข คหปติปฺตฺต กมฺมกฺกิลเโสติอาทิกา สีคาลสุตฺตปาฬิ ตตฺถ (“อารตี วิรตี ปาปาติ มงฺคฺล) ทสฺสิตา ฯ สา

(สีกาลสูตฺตปาฬิ) อุปฺริ อาวิภวิสฺสตี ๕ (โจททกาจฺริโย) “ภวตุ เอวํ (ตยา วุตฺตวาจัน), นนุ โย (ปฺคุคฺโล) อกฺุสสกมฺมปถโต วิรมตี, โส (ปฺคุคฺโล) อตฺถโต กุสสกมฺมปถธมฺมํ จรตี นาม ๕ โย (ปฺคุคฺโล) ตํ (กุสสกมฺมปถธมฺมํ) จรตี, โส (ปฺคุคฺโล) อตฺถโต อกฺุสสกมฺมปถโต วิรมตี นาม ๕ เอวํ (ภาเว) สนฺเต, (สฺตถา) กิमतฺถํ “ทานญจ ฐมฺมจฺริยา จาติ เอตฺถ (มฺงฺคเล) ฐมฺมจฺรณํ ปฺน วกฺขตีติ (วทตี) ๕ (วิสฺสชฺชนํ ปฺริหารกาจฺริเยน) วุจฺเจเต ๕ (ภควตา) อิธ (“วินโย จ สฺสุสิภฺขิตฺติ มฺงฺคเล) ตสฺสาเอว (วิรติยา) มฺงฺคลตฺตทสฺสนตฺถํ เวรมณิ “วินโยติ วุตฺตา ๕ (ภควตา) ตตฺถ (“ทานญจ ฐมฺมจฺริยา จาติ มฺงฺคเล) ปน เวรมณิ ฐมฺมจฺรณสฺส มฺงฺคลตฺตทสฺสนตฺถํ “ฐมฺมจฺริยาติ วุตฺตา ๕

สีกาลสูตฺตปาฬิ อ.บาลีในสีกาลสูตฺตร อิติอาทิกาทิ เป็นต้นว่า “คหปติปฺุตฺต ตุก่อน คถหปตีบฺุตฺร กมฺมกฺุภิกฺุเลโส อ.กรรมกิลเลส ปาณาติปาโต โข คือ อ.ปาณาติบาตแล” อิติ ดังนี้ อภฺุจกถาจฺริเยหิปี แม้อันพระอรธธกถาจารย์ ท. (กุลปฺุตฺต) วิญญาเปตฺุ- กามะหิ ผู้ใคร่เพื่ออัน ยังกุลบฺุตฺร ให้อัน อิมํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนี้ ทสฺสีตา แสดงแล้ว ตตฺถ (“อารตี วิรตี ปาปาติ มฺงฺคเล) ในมฺงฺคลว่า “อารตี วิรตี ปาปา” ดังนี้ นั้น ๕ ส่า (สีกาลสูตฺตปาฬิ) อ.บาลีในสีกาลสูตฺตรนั้น อาวิภวิสฺสตี จักมีแจ้ง อุปฺริ ในเปื้อง บน ๕ (โจททกาจฺริโย) อ.อาจารย์ผู้ทักท้วง (วทตี) ย่อมกล่าว อิติ ว่า “เอวํ (ตยา วุตฺตวาจัน) อ.คำ อันท่าน กล่าวแล้ว อย่างนั้น ภวตุ จงยกไว้เถิด, โย (ปฺคุคฺโล) อ.บุคคลใด วิรมตี ย่อมเว้น อกฺุสสกมฺมปถโต จากอกุสสกกรรมบถ, โส (ปฺคุคฺโล) อ.บุคคลนั้น จรตี นาม ชื่อว่าย่อมประพฤติ กุสสกมฺมปถธมฺมํ ซึ่งธรรมคืออกุสสก กรรมบถ อตฺถโต โดยเนื้อความ, โย (ปฺคุคฺโล) อ.บุคคลใด จรตี ย่อมประพฤติ ตํ (กุสสกมฺมปถธมฺมํ) ซึ่งธรรมคืออกุสสกกรรมบถนั้น, โส (ปฺคุคฺโล) อ.บุคคลนั้น วิรมตี นาม ชื่อว่าย่อมเว้น อกฺุสสกมฺมปถโต จากอกุสสกกรรมบถ อตฺถโต โดยเนื้อความ หนุ มิใช่หรือ ? เอวํ (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น สนฺเต มีอยู่, (สฺตถา) อ.พระศาสดา วกฺขตี จักตรัส ปฺน อีก ฐมฺมจฺรณํ ซึ่งการประพฤติซึ่งธรรม เอตฺถ (มฺงฺคเล) ในมฺงฺคลนี้ “ทานญจ ฐมฺมจฺริยา จาติ ว่า “ทานญจ ฐมฺมจฺริยา จ” ดังนี้ กิमतฺถํ เพื่อประโยชน์อะไร ?” อิติ ดังนี้ ๕ (วิสฺสชฺชนํ) อ.อันแก่ (ปฺริหารกาจฺริเยน) อันอาจารย์ผู้เฉลย วุจฺเจเต จะกล่าว ๕ เวรมณิ อ.เวรมณิ (ภควตา) อันพระผู้มีพระ ภาคเจ้า วุตฺตา ตรัสแล้ว “วินโยติ ว่า “วินโย” ดังนี้ ตสฺสา เอว (วิรติยา) มฺงฺคลตฺต- ทสฺสนตฺถํ เพื่ออันแสดงซึ่งความที่ แห่งวิรตินั้นนั้นเกี่ยว เป็นมฺงฺคล อิธ (“วินโย จ

สุสิกุขิโตติ มงคล) ในมงคลนี้ว่า “วินโย จ สุสิกุขิโต” ดังนี้ ๕ ปน แต่ว่า เวมณีน อ.เวรมณี (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตตะตา ตรัสแล้ว “ธมฺมจริยาติ ว่า “ธรรมจริยา” ดังนี้ ธมฺมจรณสุส มงคลตตทสฺสนตถํ เพื่ออันแสดงซึ่งความที่ แห่ง การประพฤติซึ่งธรรม เป็นมงคล ตตถ (“ทานญจ ธมฺมจริยา จาติ มงคล) ใน มงคลนี้ว่า “ทานญจ ธมฺมจริยา จ” ดังนี้ ๕

แม้พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย เมื่อประสงค์จะให้กุลบุตรทราบเนื้อความนี้ จึงแสดง บาลีในสิคาลสูตรว่า “บุตรคฤหบดี กรรมกิเลสคือปาณาติบาตแล” เป็นต้น ในมงคล ข้อว่า ‘อารตี วิรตี ปาปา’ นั้น. บาลีในสิคาลสูตรนั้น จักมีแจ้งข้างหน้า. อาจารย์ ผู้ทักท้วงกล่าวว่า “คำที่ท่านกล่าวอย่างนั้น จงยกไว้เถิด, ผู้ใด เว้นจากอกุศลกรรมบถ โดยความหมาย ผู้นั้น ชื่อว่าประพฤติธรรมคืออกุศลกรรมบถ. ผู้ใด ประพฤติธรรมคือ กุศลกรรมบถนั้น โดยความหมาย ผู้นั้น ชื่อว่าผู้เว้นจากอกุศลกรรมบถ มิใช่หรือ ? เมื่อเป็นเช่นนั้น พระองค์จักตรัสการประพฤติธรรมในมงคลข้อนี้ว่า “ทานญจ ธมฺม- จริยา จ’ ไว้อีกเพื่อประโยชน์อะไร ?” อาจารย์ผู้เฉลยแก้ว่า “เวรมณี ที่พระผู้มีพระ ภาคเจ้าตรัสว่า ‘วินัย’ เพื่อทรงแสดงความที่วิรตินั้นนั้นแล เป็นมงคล ในมงคลข้อว่า ‘วินโย จ สุสิกุขิโต’ นี้, ส่วนเวรมณี ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ‘ธรรมจริยา’ เพื่อ ทรงแสดงความที่การประพฤติธรรมเป็นมงคล ในมงคลข้อว่า “ทานญจ ธมฺมจริยา จ” นั้น.

.....

อปิจ ธมฺมจริยา นาม อตฺถโต ทสฺกุสลกมฺมปถมฺโม เอว ๕ โส หิ สาเลยฺยก- สุตฺตาทีสุ เอวํ เทสิโต, ตสฺมา สาเลยฺยกสุตฺตาทีเทสนาวเสน ธมฺมจริยาติ วุตฺตนฺติ ทฎฺจพฺพ ๕

อปิจ ธมฺมจริยา นาม อตฺถโต ทสฺกุสลกมฺมปถมฺโม เอว ๕ (ภควตา) โส (ทสฺกุสลกมฺมปถ- มฺโม) หิ สาเลยฺยกสุตฺตาทีสุ (สุตฺเตสฺสุ) เอวํ เทสิโต, ตสฺมา (ปญฺตีเตน) “(ภควตา) สาเลยฺยก- สุตฺตาทีเทสนาวเสน ‘ธมฺมจริยาติ (วจน) วุตฺตนฺติ (สนฺนิฎฺจาน) ทฎฺจพฺพ ๕

อปิจ อีกอย่างหนึ่ง ทสฺกุสลกมฺมปถมฺโม เอว อ.ธรรมคืออกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น เทียว อตฺถโต โดยเนื้อความ ธมฺมจริยา นาม ชื่อว่าธรรมจริยา ๕ หิ จริงอยู่ โส

(ทสกุสลกมมปถมฺโม) อ.ธรรมค็อกุศลกรรมบถ ๑๐ นั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า เทสิโต ทรงแสดงแล้ว เหว่ อย่างนี้ สาเลยกสุตฺตาทิสฺสุ (สุตฺเตสฺสุ) ในสุตฺตรท. มีสาเลยกสุตฺตรเป็นต้น, ตสฺมา เพราะเหตุนี้ (สนฺนิฏฺจานฺ) อ.ข้อสันนิษฐาน (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต ทฏฺจพฺพํ ฟังเห็น อิติ ว่า “(วจนฺ) อ.คำ ‘ธมฺมจิริยาติ’ ว่า ‘ธมฺมจิริยา’ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว สาเลยกสุตฺตาทิเทสฺนาวเสณ ด้วยสามารถแห่งเทศนาในสุตฺตรมีสาเลยกสุตฺตรเป็นต้น” อิติ ดังนี้ ฯ

อีกอย่างหนึ่ง โดยความหมาย ธรรมค็อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั่นเอง ชื่อว่าธรรมจิริยา. จริ่งอยู่ ธรรมค็อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น ในพระสุตฺตรทั้งหลายมีสาเลยกสุตฺตรเป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้อย่างนั้น เพราะฉะนั้น ฟังเห็นว่ “คำว่ ‘ธมฺมจิริยา’ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยสามารถเทศนาในสาเลยกสุตฺตรเป็นต้น.

.....

อฏฺฐกถาจริเยหิ ธมฺมจิริยสมจิริยเหตุ โข คหปตโยติอาทิกา สาเลยกสุตฺตาทิปาลี ตตฺถ ทสฺสิตาติ ฯ

อฏฺฐกถาจริเยหิ “ธมฺมจิริยสมจิริยเหตุ โข คหปตโย (อิธ โลเก เอกจฺเจ สตฺตา กายสฺส เกทา ปรี มรณา สุกฺคิ สุกฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชนฺติ)” อิติอาทิกา สาเลยกสุตฺตาทิปาลี ตตฺถ (ธมฺมจิริยาธิกาเร) ทสฺสิตาติ ฯ

สาเลยกสุตฺตาทิปาลี อ.บาลีในสุตฺตรมีสาเลยกสุตฺตรเป็นต้น อิติอาทิกา เป็นต้นว่ “คหปตโย ดูก่อนพราหมณ์และคฤหบดี ท. (เอกจฺเจ สตฺตา) อ.สัตว์ ท. บางพวก (อิธ โลเก) ในโลกนี้ (ปรี) ในเบื้องหน้า (มรณา) แต่ตาย (เกทา) เพราะการแตก (กายสฺส) แห่งกาย (อุปฺปชฺชนฺติ) ย่อมเข้าถึง (สุกฺคิ) ซึ่งสุกฺคิ (สุกฺคํ โลกํ) โลก สวรรค์ ธมฺมจิริยสมจิริยเหตุ โข เพราะเหตุแห่งธรรมจิริยสมจิริยาแล” อิติ ดังนี้ อฏฺฐกถาจริเยหิ อันพระอรรถกถาจารย์ ท. ทสฺสิตา แสดงแล้ว ตตฺถ (ธมฺมจิริยาธิกาเร) ในอธิการแห่งธรรมจิริยานั้น ฯ

ในอธิการแห่งธรรมจิริยานั้น พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย แสดงบาลีในสาเลยกสุตฺตร เป็นต้นว่ ‘พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สัตว์บางพวกในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่ตาย

เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งกรรมจริยสมจริยาแล' ดังนี้ เป็นต้น”.

.....

กุสลกมฺมปถกถา ฯ

กุสลกมฺมปถกถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งกุศลกรรมบถ (นิฏฺฐิตา) จบแล้ว ฯ

จบกุศลกรรมบถกถา.

.....

[๒๕๖] ทวีสุ จ ปเนเตสุ กมฺมปเถสุ กุสลกมฺมปถา สุจฺริตานีติปิ วุจฺจนฺติ, อิตฺเร ทุจฺจฺริตานีติ ฯ
 ตตฺถ ทุจฺจฺริตํ อกรรมียตฺตา น กตฺตพฺพํ, อิตฺรํ กรรมียตฺตา กตฺตพฺพํ ฯ กรรมียํ
 กโรนฺโต หิ อตฺตานุวาทาที น ปาปฺณาติ อกรรมียํ กโรนฺโต ปาปฺณาติ ฯ

ทวีสุ จ ปน เอเตสุ กมฺมปเถสุ กุสลกมฺมปถา (ปณฺหิตฺเตน) ‘สุจฺริตานีติปิ วุจฺจนฺติ, อิตฺเร
 (อกุสลกมฺมปถา ปณฺหิตฺเตน) “ทุจฺจฺริตานีติ (วุจฺจนฺติ) ฯ (ปุคฺคเลน) ตตฺถ (สุจฺริตฺตฺวุจฺจฺริเตสุ)
 ทุจฺจฺริตํ (ตสฺส ทุจฺจฺริตฺตฺส) อกรรมียตฺตา น กตฺตพฺพํ, อิตฺรํ (สุจฺริตํ ปุคฺคเลน ตสฺส สุจฺริตฺตฺส)
 กรรมียตฺตา กตฺตพฺพํ ฯ (ปุคฺคโล ปุคฺคเลน) กรรมียํ (กมฺม) กโรนฺโต หิ อตฺตานุวาทาที (อาทีนฺว)
 น ปาปฺณาติ, (ปุคฺคเลน) อกรรมียํ (กมฺม) กโรนฺโต (ตํ อาทีนฺว) ปาปฺณาติ ฯ

จ ปน ก็แล ทวีสุ เอเตสุ กมฺมปเถสุ กุสลกมฺมปถา อ.-ในกรรมบถ ท. ๒ เหล่านี้
 หนา-กุศลกรรมบถ ท. (ปณฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต วุจฺจนฺติ ย่อมเรียก สุจฺริตานีติปิ ว่า
 ‘สุจฺริต’ ดังนี้บ้าง, อิตฺเร (อกุสลกมฺมปถา) อ.อกุศลกรรมบถ ท. นอกนี้ (ปณฺหิตฺเตน)
 อันบัณฑิต (วุจฺจนฺติ) ย่อมเรียก ทุจฺจฺริตานีติ ว่า ‘ทุจฺริต’ ดังนี้ ฯ ตตฺถ (สุจฺริต-
 ทุจฺจฺริเตสุ) ทุจฺจฺริตํ อ.-ในสุจฺริตและทุจฺริต ท. เหล่านี้หนา-ทุจฺริต (ปุคฺคเลน) อัน
 บุคคล น กตฺตพฺพํ ไม่พึงกระทำ (ตสฺส ทุจฺจฺริตฺตฺส) อกรรมียตฺตา เพราะความที่แห่ง
 ทุจฺริตนั้น เป็นกรรม อันบุคคล ไม่พึงกระทำ, อิตฺรํ (สุจฺริตํ) อ.สุจฺริตนอกนี้ (ปุคฺคเลน)
 อันบุคคล กตฺตพฺพํ พึงกระทำ (ตสฺส สุจฺริตฺตฺส) กรรมียตฺตา เพราะความที่แห่งสุจฺริต
 นั้น เป็นกรรม อันบุคคล พึงกระทำ ฯ หิ จฺริงอยู่ (ปุคฺคโล) อ.บุคคล กโรนฺโต เมื่อ
 กระทำ (ปุคฺคเลน) กรรมียํ (กมฺม) ซึ่งกรรม อัน อันบุคคล พึงกระทำ น ปาปฺณาติ

ย่อมไม่ถึง **อตตานุวาทาทิ (อาทีหวั)** ซึ่งโทษ มีการติเตียนซึ่งตนเป็นต้น **กรโหนโต** เมื่อกระทำ **(ปุคฺคฺเลน) อกรรมิยิ (กมฺม)** ซึ่งกรรม อัน อันบุคคล ไม่พึงกระทำ **ปาปฺภณาทิ** ย่อมถึง **(ตํ อาทีหวั)** ซึ่งโทษนั้น ๆ

ก็แล ในกรรมบททั้ง ๒ เหล่านี้ กุศลกรรมบททั้งหลาย เรียกว่าสุจริตบ้าง อกุศลกรรมบททั้งหลายนอกจากนี้ เรียกว่าทุจริต. ในบรรดาสุจริตและทุจริตทั้ง ๒ เหล่านี้ ทุจริต บุคคลไม่ควรทำ เพราะเป็นอกกรณียกิจ, สุจริตนอกจากนี้ บุคคลควรทำ เพราะเป็นกรณียกิจ. จริ่งอยู่ บุคคลเมื่อทำกรณียกิจ ย่อมไม่ถึงโทษมีติเตียนตนเองเป็นต้น เมื่อทำอกกรณียกิจ ย่อมถึงโทษนั้น.

.....

เตนาห ภควา ทุภฺงคฺคฺตฺตเร อานนฺทสุตฺเต “เอกํเสนาหํ อานนฺท อกรรมิยิ วทามิ กายทฺวจฺจริตํ วจิทฺทฺจฺจริตํ มโนทฺวจฺจริตํ ฯ ยทิทํ อานนฺท มยา เอกํเสน อกรรมิยิ อกฺขาทํ กายทฺวจฺจริตํ วจิทฺทฺจฺจริตํ มโนทฺวจฺจริตํ ตสฺมี อกรรมิเย กยฺรมาเน อยํ อาทีนโว ปาฏิกงฺโข อตฺตปิ อตฺตนาํ อุปวทติ อนฺวิจฺจ วิมฺณฺญ ฺครหนฺติ ปาปโก กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺจฺจติ สมฺมุพฺโห กาลํ กโรติ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณฺา อปายํ ทฺคฺคตี วินิปาตํ นิริยํ อุปฺปชฺชตีติ จ “เอกํเสนาหํ อานนฺท กรรมิยิ วทามิ กายสุจฺจริตํ วจิสฺสุจฺจริตํ มโนสุจฺจริตํ ฯ ยทิทํ อานนฺท มยา เอกํเสน กรรมิยิ อกฺขาทํ กายสุจฺจริตํ วจิสฺสุจฺจริตํ มโนสุจฺจริตํ ตสฺมี กรรมิเย กยฺรมาเน อยํ อานิสฺโส ปาฏิกงฺโข อตฺตปิ อตฺตนาํ น อุปวทติ อนฺวิจฺจ วิมฺณฺญ ปสฺสนฺติ กลฺยาณํ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺจฺจติ อสมฺมุพฺโห กาลํ กโรติ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณฺา สฺคฺคตี สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชตีติ จ ฯ

เตน เพราะเหตุนี้ ภควา อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า อาห ตรัสแล้ว อานนฺทสุตฺเต ในอานนฺทสุตฺตฺร ทุภฺงคฺคฺตฺตเร ในทุกนิบาต อังคฺตฺตรนิกาย อิติ ว่า “อานนฺท ตูก่อน อานนฺท อหํ อ.เรา วทามิ ย่อมกล่าว กายทฺวจฺจริตํ ซึ่งกายทฺวจฺจริต วจิทฺทฺจฺจริตํ ซึ่ง วจิทฺทฺจฺจริต มโนทฺวจฺจริตํ ซึ่งมโนทฺวจฺจริต อกรรมิยิ ว่าเป็นกรรมอันบุคคลไม่พึงกระทำ เอกํเสน โดยส่วนเดียว ฯ อานนฺท ตูก่อนอานนฺท กายทฺวจฺจริตํ อ.กายทฺวจฺจริต วจิทฺทฺจฺจริต อ.วจิทฺทฺจฺจริต มโนทฺวจฺจริต อ.มโนทฺวจฺจริต ยิ อิทํ นี้ไต่ มยา อันเรา อกฺขาทํ กล่าวแล้ว อกรรมิยิ ว่าเป็นกรรมอันบุคคลไม่พึงกระทำ เอกํเสน โดยส่วนเดียว,

(กมุเม) ครั้นเมื่อกรรม (บุคคล) อกรรมเย อันอันบุคคลไม่พึงกระทำ ตสฺมี นั้น (บุคคล) อันบุคคล กิรมาเน กระทำอยู่, อัย อาทินโว อ.โทษนี้ (บุคคล) อันบุคคล ปาฏิกงฺโข พึงหวังได้เฉพาะ (อติ) คือ “อตตปิ แม้อ.ตน อุปวทติ ย่อมกล่าว ตีเตียน อตตานิ ซึ่งตน, วิญญ อ.บัณฑิตผู้รู้ ท. อนุวิจจ ใคร่ครวญแล้ว ครหนติ ย่อมตีเตียน, กิตฺติสทฺโท อ.ชื่อเสียง ปาปกอ อันชั่ว อพฺภคฺคจฺจติ ย่อมกระฉอนไป, (โส บุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น สมฺมุพฺโห หลงพร้อมแล้ว กโรติ ย่อมกระทำ กาลํ ซึ่งกาละ ปรี ในเบื้องหลัง มรณา แต่ตาย เกทา เพราะการแตก กายสฺส แห่งกาย อุปฺปชฺชติ ย่อมเข้าถึง อปายํ ซึ่งอบาย ทุคฺคตี ซึ่งทุกฺติ วิหิปาตํ ซึ่งวินิบาต นิริยํ ซึ่งนรก” อติ ดังนี้ จ ด้วย อติ ว่า “อาหนฺทฺ ตุก่อนอาหนนฺท อหํ อ.เรา วทามิ ย่อมกล่าว กายสฺสุจฺริตํ ซึ่งกายสฺสุจฺริต วจีสฺสุจฺริตํ ซึ่งวจีสฺสุจฺริต มโนสฺสุจฺริตํ ซึ่งมโนสฺสุจฺริต กรรมิยํ ว่าเป็นกรรมอันบุคคลพึงกระทำ เอกํเสน โดยส่วนตัว ๗ อาหนฺทฺ ตุก่อนอาหนนฺท กายสฺสุจฺริตํ อ.กายสฺสุจฺริต วจีสฺสุจฺริตํ อ.วจีสฺสุจฺริต มโนสฺสุจฺริตํ อ.มโนสฺสุจฺริต ยํ อิทํ นี้ใด มยา อันเรา อกฺขาทํ กล่าวแล้ว กรรมิยํ ว่าเป็นกรรมอันบุคคลพึงกระทำ เอกํเสน โดยส่วนตัว, (กมุเม) ครั้นเมื่อกรรม (บุคคล) อกรรมเย อันอันบุคคลพึงกระทำ ตสฺมี นั้น (บุคคล) อันบุคคล กิรมาเน กระทำอยู่, อัย อาณิสฺโส อ.อาณิสงฺสนฺนี้ (บุคคล) อันบุคคล ปาฏิกงฺโข พึงหวังได้เฉพาะ (อติ) คือ “อตตปิ แม้อ.ตน น อุปวทติ ย่อมไม่กล่าว ตีเตียน อตตานิ ซึ่งตน, วิญญ อ.บัณฑิตผู้รู้ ท. อนุวิจจ ใคร่ครวญแล้ว ปสฺสนฺติ ย่อมสรรเสริญ, กิตฺติสทฺโท อ.ชื่อเสียง กลฺยาโณ อันดีงาม อพฺภคฺคจฺจติ ย่อมพึงขจรไป, (โส บุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อสมฺมุพฺโห ไม่หลงพร้อมแล้ว กโรติ ย่อมกระทำ กาลํ ซึ่งกาละ ปรี ในเบื้องหลัง มรณา แต่ตาย เกทา เพราะการแตก กายสฺส แห่งกาย อุปฺปชฺชติ ย่อมเข้าถึง สฺคตฺตี ซึ่งสฺคตฺตี โลกํ ซึ่งโลก สคฺคํ อันเป็นสวรรค์” อติ ดังนี้ จ ด้วย ๗

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสไว้ในอาหนนฺทสฺสุตฺร ทุกฺนิบาต อังคฺตฺตฺรนิกาย ว่า “อาหนนฺทฺ เรากล่าวกายทฺสุจฺริต วจิทฺสุจฺริต มโนทฺสุจฺริต ว่าเป็นอกรรมิกิจโดยส่วนตัว, อาหนนฺทฺ เมื่อบุคคลทำกายทฺสุจฺริต วจิทฺสุจฺริต มโนทฺสุจฺริต ที่เรากล่าวว่าเป็นอกรรมิกิจโดยส่วนตัว โทษดังต่อไปนี้ อันบุคคลผู้นั้น พึงหวังได้ คือ

๑. แม้ตนเอง ย่อมติเตียนตนได้
๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้ว ย่อมติเตียน
๓. ชื่อเสียงอันชั่ว ย่อมกระฉ่อนไป
๔. ย่อมหลงทำกาลกิริยา
๕. เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก”
ดังนี้.

และว่า “อานนท์ เรากล่าวกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ว่าเป็นกรณียกิจ โดยส่วนเดียว, อานนท์ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ที่เรากล่าวว่าเป็นกรณียกิจโดยส่วนเดียว อานิสงส์ต่อไปนี้ อันบุคคลผู้นั้นพึงหวังได้ คือ

๑. แม้ตนเอง ย่อมติเตียนตนไม่ได้
๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้ว ย่อมสรรเสริญ
๓. ชื่อเสียงอันดี ย่อมฟุ้งขจรไป
๔. ย่อมไม่หลงทำกาลกิริยา
๕. เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์” ดังนี้.

[๒๕๗] เอมมฏกถาย อคาริยานาคาริวเสน ทูวิโร วินโย วุตโต ฯ อปิจ วินโยติ อาจารย์ป-
ปณฺณตฺติวินโยติปฺยตฺโต ยุชฺชติ ฯ ตทตฺถ วิภาเวตฺถุ ทฺวิตาปสวตฺถุ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

(อฏฺฐกถาจฺริเยน) เอม อฏฺฐกถาย อคาริยานาคาริวเสน ทูวิโร วินโย วุตโต ฯ อปิจ “วินโยติ
อาจารย์ปณฺณตฺติวินโยติปิ อตฺโต ยุชฺชติ ฯ (ปณฺหิตฺเตน) ตํ อตฺถํ วิภาเวตฺถุ ทฺวิตาปสวตฺถุ
ทฏฺฐพฺพํ ฯ

วินโย อ.วินัย ทูวิโร อันมีอย่าง ๒ (อฏฺฐกถาจฺริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตโต
กล่าวแล้ว อคาริยานาคาริวเสน ด้วยสามารถแห่งวินัยของคฤหัสถ์และวินัยของ
บรรพชิต อฏฺฐกถาย ในอรรถกถา เอม ด้วยประการฉะนี้ ฯ อปิจ อีกอย่างหนึ่ง
อตฺโต อ.เนื้อความ อิติปิ แมว่า “อาจารย์ปณฺณตฺติวินโย อ.วินัยคืออาจารย์บัญญัติ
วินโยติ ชื่อว่าวินัย” อิติ ดังนี้ ยุชฺชติ ย่อมควร ฯ ทฺวิตาปสวตฺถุ อ.เรื่องแห่งตบส

๒ รูป (ปณฺฑิติน) อันบัณฑิต ทฎฺฐพฺพํ พึงเห็น ตํ อตฺถํ วิภาเวตุํ เพื่ออันยังเนื้อความนั้นให้แจ่มแจ้ง ฯ

ในอรรถกถา ท่านกล่าววินัย ๒ อย่าง ด้วยสามารถแห่งวินัยของคฤหัสถ์และบรรพชิต ด้วยพรรณนามาจะนี้. อีกอย่างหนึ่ง เนื้อความแม้ว่า “วินัย ได้แก่ วินัยคืออาจารย์บัญญัติ” ก็ถูก. เพื่อประกาศเนื้อความนั้น บัณฑิตพึงเห็นเรื่องดาบส ๒ รูป.

.....

อตีเต กิร โปธิสตุโต คนฺธาโร นาม ตาปโส อโหสิ ฆานาภิกฺขุฆาลาภี ฯ ตสฺเสโก สหายโก เวเทโห นาม ตาปโส ฯ เตสุ เวเทโห โลณสนฺนิธี อภาสิ ฯ คนฺธาโร ตมตฺถํ ฆตฺวา อเนกปฺปกาเรน ตํ ครหิ ฯ โส ครหํ อสหนฺโต ตสฺส กุชฺฌิ ฯ โปธิสตุโต ตสฺส อนุกมฺพาย ตํ โอวทฺหนฺโต สตฺตกนิปาเต คนฺธารชาตเก อีมา เทว คาคา อภาสิ

“โน เจ อสฺส สกา พุทฺธิ	วินโย วา สฺลิกฺขิตฺโต
วเน อนฺธมหิโส ว	จเรยฺย พหุโก ชโน ฯ
ยสฺมา จ ปนิชฺเฏจฺเจ	อาเจรมฺหิ สฺลิกฺขิตา
ตสฺมา วินิตฺวินยา ธีรา	จรฺนฺติ สฺสมาหิตาติ ฯ

กิร ได้ยินว่า อตีเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว โปธิสตุโต อ.พระโพธิสัตว์ ตาปโส เป็นดาบส คนฺธาโร นาม ชื่อว่าคันธาระ ฆานาภิกฺขุฆาลาภี เป็นผู้ได้ซึ่งฆานและอภิกฺขุญาโดยปกติ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ ตาปโส อ.ดาบส เวเทโห นาม ชื่อว่าเวเทหะ เอโก รูปหนึ่ง สหายโก เป็นสหาย ตสฺส (โปธิสตุตสฺส) ของพระโพธิสัตว์นั้น (โหติ) ย่อมเป็น ฯ เตสุ (ตาปเสสุ) เวเทโห อ.- ในดาบส ท. เหล่านั้นหนา -ดาบสชื่อว่า เวเทหะ อภาสิ ได้กระทำแล้ว โลณสนฺนิธี ซึ่งการสั่งสมซึ่งเกลือ ฯ คนฺธาโร อ.ดาบส ชื่อว่าคันธาระ ฆตฺวา รู้แล้ว ตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น ครหิ ตีเตียนแล้ว ตํ (เวเทหํ) ซึ่งดาบสชื่อว่าเวเทหะนั้น อเนกปฺปกาเรน โดยประการมิใช่หนึ่ง ฯ โส (เวเทโห) อ.ดาบสชื่อว่าเวเทหะนั้น อสหนฺโต เมื่ออดทนไม่ได้ ครหํ ซึ่งคำตีเตียน กุชฺฌิ โกรธแล้ว ตสฺส (คนฺธารสฺส) ต่อดาบสชื่อว่าคันธาระนั้น ฯ โปธิสตุโต อ.พระโพธิสัตว์ โอวทฺหนฺโต เมื่อกล่าวสอน ตํ (เวเทหํ) ซึ่งดาบสชื่อว่าเวเทหะนั้น อนุกมฺพาย

ด้วยความเอ็นดู **ตสุส (เวเทหสุส)** ต่อดาบสชื่อว่าเวเทหะนั้น **อภาสี** ได้กล่าวแล้ว
คาถา ซึ่งคาถา ท. เทว ๒ **อิม่า** เหล่านี้ **คณฺหารชาตเก** ในคันธารชาตก **สตุตก-**
นิปาเต ในสัตตกนิปาต **อิติ** ว่า

“เจ หากว่า **พุฑฺธิ** อ.ปัญญา **สกา** อันเป็นของตน **วา** หรือว่า
วินโย อ.วินัย (**บุคคล**) **สุสิขุโขโต** อันอันบุคคล ศึกษาศีแล้ว
โน **อสุส** ไม่พึงมีไชร้, **ชโน** อ.ชน **พหุโก** จำนวนมาก **จเรยฺย**
พิง เทียวไป **อนุธมฺหิโส** **อิว** เพียงดัง อ.กระปืออบอด (**จรฺนฺโต**)
ตัว เทียวไปอยู่ **วเน** ในป่า, **จ ปน** ก็แต่ว่า **เอกจฺเจ** (**สตุตา**)
อ.สัตว์ ท. บางจำพวก **อิธ** (**โลก**) ในโลกนี้ **สุสิขุโขตา**
เป็นผู้ ศึกษาศีแล้ว **อาเจรมฺหิ** ในสำนักของอาจารย์ (**โหนฺติ**)
ยอม เป็น **ยสุมา** เพราะเหตุใด, **ตสุมา** เพราะเหตุนี้ (**เต**
สตุตา) **อ.สัตว์** ท. เหล่านั้น **ธีรา** ผู้เป็นนักปราชญ์ **วิหิต-**
วินยา มีวินัยอันอาจารย์แนะนำแล้ว **สุสมํหิตา** มีใจตั้งมั่น
แล้ว **จรฺนฺติ** ย่อมเทียวไป” **อิติ** ดังนี้ ฯ

มีเรื่องเล่าว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ได้เป็นดาบสชื่อว่าคันธาระ เป็นผู้ได้ฌานและ
 อภิญญาโดยปกติ. พระโพธิสัตว์นั้น มีสหายผู้หนึ่ง เป็นดาบสชื่อว่าเวเทหะ. ในบรรดา
 ดาบส ๒ รูปเหล่านั้น เวเทหดาบสได้ทำการสังสมเกลื่อไว้. คันธารดาบสทราบความ
 นั้นแล้ว ติเวเทหดาบสนั้นอเนกประการ. เธอทนการติไม่ได้ โกรธต่อพระโพธิสัตว์นั้น.
 พระโพธิสัตว์ เมื่อจะกล่าวสอนเวเทหดาบสนั้น ด้วยความเอ็นดูเธอ ได้กล่าว ๒ คาถา
 เหล่านี้ ในคันธารชาตก สัตตกนิปาตว่า

“ถ้าปัญญาของตนเอง หรือวินัยที่ศึกษาศีแล้ว จะไม่พึงมีไชร้,
 ชนเป็นอันมาก ก็จะไม่พึงเทียวไป เหมือนกระปือตาบอดเทียว
 ไปในป่า ก็แต่เพราะสัตว์บางเหล่าในโลกนี้ เป็นผู้ศึกษาศีแล้ว
 ในสำนักอาจารย์ ฉะนั้น สัตว์เหล่านั้น เป็นผู้มปัญญา มีวินัย
 อันอาจารย์แนะนำแล้ว มีใจมั่นคงแล้ว จึงเทียวไป”.

[๒๕๘] ตาสมตฺถโถ “สมม เวเทห อิมสฺส สตุตฺตานํ สเจ อตุตฺตโน พุทฺธิ วา ปญฺหิตฺเต โอวาททายเก นิสฺสาย อาจารปฺปณฺณตฺตวินโย วา สฺสสิกฺขิตฺโต น ภเวยฺย ฯ เหวํ สนฺเต ยถา ตินฺนตาทิคฺคเห วเน อนฺธมฺหิโส โคจฺราโคจฺรํ สาสงฺกนฺิราสงฺกณฺจ จานํ อชานนฺโต วิจฺรติ, ตถา ตุมฺหาทิสฺโส พุทฺโถ ชโน จเรยฺย ฯ ยสฺมา ปน อึชฺ เอกจฺเจ สกาย พุทฺธิยา วิรฺหิตา สตุตฺตา อจฺริยสนฺติเก อาจารปฺปณฺณตฺตติยา สฺสสิกฺขิตฺตา, ตสฺมา อจฺริเยหิ อตุตฺตโน อนฺธฺรฺเป วินเย วินิตฺตฺตา วินิตฺวินยา สฺสสมาหิตา เอกคฺค- จิตฺตา หุตฺวา จรฺนฺตฺติติ ฯ อิํ ทสฺเสติ “อิมินา หิ สตุตฺเตน คิหิณา หุตฺวา อตุตฺตโน กุลานฺธฺรฺปา, ปพฺพชิตฺเตน ปพฺพชฺชานฺธฺรฺปา ลิกฺขา ลิกฺขิตฺตพฺพา ฯ คิหิโนปิ หิ อตุตฺตโน กุลานฺธฺรฺเปสฺส กสิโศรฺกฺขาทีสฺส สฺสสิกฺขิตฺตา สมฺปนฺนาชีวา หุตฺวา สฺสสมาหิตา จรฺนฺติ, ปพฺพชิตฺตาปิ ปพฺพชฺชานฺธฺรฺเปสฺส ปาสาทิเกสฺส อภิกฺกนฺตปฺปฏิกฺกนฺตาทิสฺส อธิสฺสิลอธิจิตฺต- อธิปฺปณฺณาสิกฺขาสฺส จ สฺสสิกฺขิตฺตา สฺสสมาหิตา จรฺนฺติ ฯ โลกสฺสมิณฺหิ

พาหุสจฺจณฺจ ลิปฺปณฺจ วินโย จ สฺสสิกฺขิตฺโต
 สฺภาสิตา จ ยา วาจา เอตมฺมมฺงคฺลมฺตฺตมฺนฺติ ฯ

อตฺถโถ อ.เนื้อความ ตาสฺ (ทฺวินฺหนํ คาทานํ) แห่งคาถา ท. ๒ เหล่านั้น อิติ ว่า “เวเทห แนะเวเทหะ สมม ผู้เป็นสหายผู้มีฐานะอันเสมอ สเจ ถ้าว่า พุทฺธิ อ.ปัญญา อตุตฺตโน ของตน วา หรือ วา หรือว่า อาจารปฺปณฺณตฺตวินโย อ.วินัยคืออาจาร- บัญญัติ (บุคคลเล่น) สฺสสิกฺขิตฺโต เป็นของ อันบุคคล ศึกษาคิแล้ว นิสฺสาย เพราะอาศัย โอวาททายเก (ปญฺหิตฺเต) ซึ่งบังคิต ท. ผู้ให้ซึ่งโอวาท น ภเวยฺย ไม่พึงมี อิมสฺส สตุตฺตานํ แก่สัตฺว์ ท. เหล่านี้ไซ้, เหว (ภาเว) ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น สนฺเต มีอยู่, อนฺธมฺหิโส อ.กระบือบอด อชานนฺโต ไม่รู้อยู่ จานํ ซึ่งที่ โคจฺราโคจฺรํ อันเป็น โคจฺรและอโคจฺร (จ) ด้วย สาสงฺกนฺิราสงฺกํ อันเป็นไปกับด้วยอันตรายและมีอันตราย ออกไปแล้ว จ ด้วย วิจฺรติ ย่อมเที่ยวไป วเน ในป่า ตินฺนตาทิคฺคเห อันรกชฺฐ มีหญาและเถาว์ลย์เป็นต้น ยถา ฉันฺใด, ชโน อ.ชน พุทฺโถ จำนวนมาก ตุมฺหาทิสฺโส ผู้เช่นกับด้วยท่าน จเรยฺย พึ่งเที่ยวไป ตถา ฉันฺนั้น ฯ ปน แต่ว่า เอกจฺเจ สตุตฺตา อ.สัตฺว์ ท. บางพวก อึชฺ (โลเก) ในโลกนี้ วิรฺหิตา เว้นแล้ว พุทฺธิยา จากปัญญา สกาย อันเป็นของตน สฺสสิกฺขิตฺตา ศึกษาคิแล้ว อาจารปฺปณฺณตฺตติยา ในอาจารบัญญัติ อจฺริยสนฺติเก ในสำนักของอาจารย์ ยสฺมา เพราะเหตุใด, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น

(เต สุตตา) อ.สัตว์ ท. เหล่านั้น **วินิตวินยา** ชื่อว่ามีวินัยอันอาจารย์แนะนำแล้ว (เตส สุตตานัม) อาจารย์เยที **อดุตโน** **อนรุเป** **วินเย** **วินิตตุดา** เพราะความที่ แห่งสัตว์ ท. เหล่านั้น เป็นผู้อันอาจารย์ ท. แนะนำแล้ว ไนวินัย อันสมควร แก่ตน **สุสมาคิตา** เป็นผู้ที่มีใจอันมั่นคงแล้ว **เอกคจิตตดา** เป็นผู้ที่มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง **หุตวา** เป็นแล้ว **จรนุติ** ย่อมเที่ยวไป” **อิตติ** ดังนี้ ๕ (**โพธิสตุโต**) อ.พระโพธิสัตว์ **ทสเสติ** ย่อมแสดง **อิทํ (อดุต)** ซึ่งเนื้อความนี้ **อิตติ** ว่า “**หิ ก็ (สิกฺขา)** อ.ข้อที่ควรศึกษา **กุลาหฺรุปา** อันสมควรแก่ตระกูล **อดุตโน** ของตน **อิมินา สุตเตน** อันสัตว์นี้ **คิหิณา** เป็นคฤหัสถ์ **หุตวา** เป็นแล้ว (**สิกฺขิตพฺพา**) ฟังศึกษา, **สิกฺขา** อ.ข้อที่ควรศึกษา **ปพฺพชฺชาหฺรุปา** อันสมควรแก่บรรพชา (**อิมินา สุตเตน**) อันสัตว์นี้ **ปพฺพชิตเณ** เป็นบรรพชิต (**หุตวา**) เป็นแล้ว **สิกฺขิตพฺพา** ฟังศึกษา ๕ **หิ** เพราะว่า **คิหิโนปิ** แม้ อ.คฤหัสถ์ ท. **สุสิกฺขิตา** ผู้ศึกษาดีแล้ว **กสิโครกฺขาทีสุ (กมฺเมสุ)** ในการทำงาน ท. มีการไถและการเลี้ยงโค เป็นต้น **กุลาหฺรุเปสุ** อันสมควรแก่ตระกูล **อดุตโน** ของตน **สมฺปนฺนาชฺวีวา** เป็นผู้ที่มีอาชีพอันถึงพร้อมแล้ว **หุตวา** เป็นแล้ว **สุสมาคิตา** ผู้ตั้งมั่นดีแล้ว **จรนุติ** ย่อมเที่ยวไป, **ปพฺพชิตาปี** แม้ อ.บรรพชิต ท. **สุสิกฺขิตา** ศึกษาดีแล้ว **อภิกฺกนฺตฺป-ปฏิบัติกนฺตาทิสฺสุ (อาจาเรสุ)** ในมารยาท ท. มีการก้าวไปข้างหน้าและการก้าวกลับ เป็นต้น **ปาสาทิเกสุ** อันนำมาซึ่งความเลื่อมใส (**จ**) ด้วย **อริสึลลอิจิตฺตอริปฺปญฺญา-สิกฺขาสฺสุ** ในอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ท. **จ** ด้วย **ปพฺพชฺชา-หฺรุเปสุ** อันสมควรแก่การบรรพชา **สุสมาคิตา** ผู้ตั้งมั่นดีแล้ว **จรนุติ** ย่อมเที่ยวไป ๕

หิ ก็ พาทุสจจํ จ อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสุตะมากด้วย **สิปปํ จ** อ.ศิลปะด้วย **วินโย** อ.วินัย (**ปฺคฺคเลน**) อันบุคคล **สุสิกฺขิตโต** ศึกษาดีแล้ว **จ** ด้วย **ยา วาจา** อ.วาจาใด **สุภาสิตา** อันเป็นสุภาษิต **จ** ด้วย, **เอตํ (จตุพฺพิธกมฺมํ)** อ.กรรมอันมีอย่าง ๔ นี้ **มฺงคฺลํ** เป็นมงคล **อฺตุตมํ** อันสูงสุด (**โหติ**) ย่อมมี **โลกสมิ โนโลก**” **อิตติ** ดังนี้ ๕

เนื้อความแห่ง ๒ คาถาเหล่านั้นว่า “เวเทหดาบสผู้สหาย ถ้าปัญญาของตนหรือวินัยคืออาจารย์บัญญัติที่ศึกษาดีแล้ว เพราะอาศัยบัณฑิตผู้ให้ออวาท จะไม่พึงมีแก่สัตว์เหล่านั้นไซ้ไร. เมื่อเป็นเช่นนั้น ชนเป็นอันมากเช่นท่าน ก็จะไม่พึงเที่ยวไปเหมือนกระบือ

ดาบอด ไม่รู้จักที่มีอาหาร ไม่มีอาหาร และที่มีอันตราย ไม่มีอันตราย เทียวไปในป่า อันเป็นชฎแห่งหญ้าและเครือเถาวัลย์เป็นต้น ฉะนั้น. แต่เพราะสัตว์บางพวกในโลก นี้ เว้นจากปัญญาของตน ศึกษาดีแล้วในอาจารย์บัญญัติในสำนักอาจารย์ ฉะนั้น สัตว์ เหล่านั้น ชื่อว่ามีวินัยอันอาจารย์แนะนำแล้ว เพราะเป็นผู้อันอาจารย์ทั้งหลายแนะนำ แล้ว ในวินัยอันสมควรแก่ตน เป็นผู้ที่มีจิตใจมั่นคง คือมีจิตมีอารมณ์เดียว จึงเทียวไป”. พระโพธิสัตว์แสดงเนื้อความนี้ว่า “ก็สัตว์นี้ ที่ยังเป็นคฤหัสถ์ ควรศึกษาข้อศึกษาอัน สมควรแก่สกุลของตน, ที่เป็นบรรพชิต ก็ควรศึกษาข้อศึกษาอันสมควรแก่บรรพชา. เพราะว่า แม้คฤหัสถ์ทั้งหลายผู้ศึกษาดี ในการงานมีกสิกรรมและโคธกรรมเป็นต้น ซึ่งสมควรแก่สกุลของตน เป็นผู้ที่มีอาชีพสมบูรณ์แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงดีแล้วเทียวไป. แม้บรรพชิตทั้งหลายผู้ศึกษาดีในมารยาท มีการก้าวไปข้างหน้า และการถอยกลับ เป็นต้น อันนำมาซึ่งความเลื่อมใส และในอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญา สิกขา ซึ่งสมควรแก่บรรพชา ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตมั่นคงดีแล้วเทียวไป.

ก็ความเป็นพหูสูต ๑ ศิลปะ ๑ วินัยที่ศึกษาดีแล้ว ๑ วาจาที่ เป็นสุภาสิต ๑ นี้เป็นมงคลอันสูงสุดในโลก”.

.....

ตัม สุตฺวา เวเทโห ตสฺสไอวาเท จตฺวา เตน ภถิตนเยน กสิณปริกมฺมํ กตฺวา
 ฌานาภิญญาลาภี อโหสิ ๗ เต อุกฺโข พุรหฺมโลกฺอุปคา ๗ อยเมตฺถ สงฺเขโป ๗
 วิตุถาโร ตฺว ตโต คเหตุพฺโพ ๗

เวเทโห อ.ดาบสชื่อว่าเวเทหะ สุตฺวา ฟังแล้ว ตัม (โอวาท) ซึ่งโอวาทนั้น จตฺวา ดำรงอยู่แล้ว โอวาท ในโอวาท ตสฺส (คณฺธารสฺส) ของดาบสชื่อว่าคณฺธาระนั้น กตฺวา กระทำแล้ว กสิณปริกมฺมํ ซึ่งการบริกรรมในกสิณ เตน ภถิตนเยน โดย นัยแห่งกสิณอันพระโพธิสัตว์บอกแล้วนั้น ฌานาภิญญาลาภี เป็นผู้ได้ซึ่งฌานและ อภิญญาโดยปกติ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ๗ เต (ตาปสา) อ.ดาบส ท. เหล่านั้น อุกฺโข ทั้งสอง พุรหฺมโลกฺอุปคา เป็นผู้เข้าถึงซึ่งพรหมโลก (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๗ สงฺเขโป อ.ความย่อ เอตฺถ (มฺงฺคฺลตฺถที่ปนิย) ในมังคลัตถที่ปนิยนี้ อยู่ นี้ ๗ ตฺว ส่วนว่า วิตุถาโร อ.ความพิสดาร (ปญฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต คเหตุพฺโพ ฟังถือเอา ตโต (สตุตฺกนิปาเต คณฺธารชาตโกโต) จากคณฺธารชาตก ในสตุตฺกนิปาตนั้น ๗

เวเทหดาบสพึงโอวาทนั้นแล้ว ดำรงอยู่ในโอวาทของคันธราดาบสนั้น ทำบริกรรม
ในกสิณ โดยนัยแห่งกสิณที่พระโพธิสัตว์บอกแล้วนั้น ได้เป็นผู้ได้ฌานและอภิญญา.
ดาบสทั้ง ๒ รูปเหล่านั้น เป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก. ความย่อในมังคลัตถกที่ปีนี้ เท่านั้น.
ส่วนความพิสดาร บัณฑิตพึงถือเอาจากคันธราชาดก ในสัตตกนิบาตนั้น.

.....

ทวิดาบสวตถุ ฯ

ทวิดาบสวตถุ อ.เรื่องแห่งดาบส ๒ รูป (นิฏฐิต) จบแล้ว ฯ

จบเรื่องดาบส ๒ รูป.

.....

วินโยติปทกถา ฯ

วินโยติปทกถา อ.วาทเป็นเครื่องกล่าวซึ่งบทว่าวินัย (นิฏฐิตา) จบแล้ว ฯ

จบกถาว่าด้วยบทว่าวินัย

สุภาสิตวาจากถา กถาวาด้วยวาจาสุภาษิต

[๒๕๕] สุภาสิตา จ ยา วาจาติ เอตถ ปน ฯ

“สุภาสิตา จ ยา วาจาติ เอตถ (มจฺจเล) ปน (วินิจฺจโย ปณฺฑิตฺเตน เวทิตพฺโพ) ฯ

ปน ก็ (วินิจฺจโย) อ.การวินิจฺจโย เอตถ (มจฺจเล) ในมจฺจลขัณนี้ อิติ ว่า “ยา วาจา อ.วาจาติ สุภาสิตา อันเป็นสุภาษิต จ ด้วย” อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) ฟังทราบ ฯ

ก็บัณฑิตฟังทราบวินิจฺจโยในมจฺจลขัณว่า “วาจาเป็นสุภาษิต ๑” นี้.

.....

วาจาติ สมฺมุลลปนวาจา ยา สา วาจา คิรา พุยปโถติ จ วาจา เนฬา กณฺณสุขาติ จ เอวมาทิสฺส อากจฺจติ ฯ ยายํ ปน วาจาเย เจ กตํ กมฺมหนฺติ เอวํ วิญญตฺติ จ ยา จตฺตฺติ วิจฺจุจฺจเรตี อารติ ฯเปฯ อัยํ วุจฺจติ สมฺมววาจาติ เอวํ วิริตี จ ผรุสา ภิกฺขเว วาจา อาเสวิตา ภาวิตา พหุสฺสีกตา นิริยสํวตฺตนิกา โหตีตี เอวํ เจตนา จ วาจาติ อากจฺจติ สา อิทฺธ อนธิปฺเปตา ฯ กสฺมา ฯ อภาสิตพฺพโตติ สุตฺตนิปาเต สุภาสิตสฺสุตฺตวณฺณนายญฺเจว ปณฺจกนิปาตงฺคฺตฺตเร สุภาสิตกฺกัณฺณจ วุตฺตํ ฯ

(อาจฺริเยหิ) “วาจาติ (สา สมฺมุลลปนวาจา), สมฺมุลลปนวาจา ยา สา ‘วาจา คิรา พุยปโถติ จ ‘วาจา เนฬา กณฺณสุขา (โหตี)’ อิติ จ เอวํ อาทิสฺส (ปโยเคสฺส) อากจฺจติ ฯ ยา อัยํ ปน ‘(ปฺคฺคเลน) วาจาเย เจ กตํ กมฺมหนฺติ เอวํ วิญญตฺติ จ ยา จตฺตฺติ วิจฺจุจฺจเรตี อารติ ฯเปฯ อัยํ (วิริตี ปณฺฑิตฺเตน) วุจฺจติ ‘สมฺมววาจาติ เอวํ วิริตี จ ผรุสา ภิกฺขเว วาจา (ปฺคฺคเลน) อาเสวิตา ภาวิตา พหุสฺสีกตา นิริยสํวตฺตนิกา โหตีตี เอวํ เจตนา จ ‘วาจาติ (นาเมน) อากจฺจติ, สา (วิญญตฺติวาจาทิวาจา ภควตา) อิทฺธ (‘วาจาติ ปเท) อนธิปฺเปตา ฯ ‘กสฺมา (สา วิญญตฺติ- วาจาทิวาจา ภควตา อิทฺธ ‘วาจาติ ปเท อนธิปฺเปตา’ (อิติ ปฺจฺจนา) ฯ ‘อภาสิตพฺพโต (สา วิญญตฺติ- วาจาทิวาจา ภควตา อิทฺธ ‘วาจาติ ปเท อนธิปฺเปตา’ อิติ วิสฺสชฺชน’) อิติ (วจฺนํ) สุตฺตนิปาเต สุภาสิตสฺสุตฺตวณฺณนายญฺ เจว ปณฺจกนิปาตงฺคฺตฺตเร สุภาสิตกฺกัณฺณจ วุตฺตํ ฯ

(วจน) อ.คำ อิติ ว่า “ยา สา สมุลลปนวจา อ.วจาเป็นเครื่องเจรจานั้นได
 อาคจจติ ย่อมมา (ปโยคเส) ในอุททาหรณ์ ท. อาทิสู เป็นต้น เหว่ อย่างนี้ อิติ ว่า
 ‘วจา อ.วจาที่พูด ตีรา อ.วจาที่เปล่ง พุยปโถ อ.คำเป็นคลอง’ อิติ ดังนี้ จ ด้วย
 อิติ ว่า ‘วจา อ.วจา เหสา เป็นวจาอันไม่มีโทษ กณฺณสุชา เป็นวจาอันสบายหู
 (โหติ) ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้ จ ด้วย, (สา สมุลลปนวจา) อ.วจาเป็นเครื่องเจรจ
 นั้น วจาติ ชื่อว่าวจา ๗ ปน แต่ว่า วิญญตติ อ.วิญญตติวจา เหว่ อย่างนี้ อิติ
 ว่า ‘เจ หากว่า กมฺม อ.กรรม (ปุคฺคเลน) อันบุคคล กตฺ กระทำแล้ว วจาย ด้วย
 วจาไซรั อิติ ดังนี้ จ ด้วย, วิรติ อ.วิรติวจา เหว่ อย่างนี้ อิติ ว่า ‘อารติ อ.การ
 งตวัน วจิจุจจริเตหิ จากวจิจุจจริต ท. จตฺตฺหิ ๔ ๗๗ อัย (อารติ) อ.การงตวัน
 (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต วุจจติ ย่อมเรียก สมฺมววจา ว่าสมฺมววจา’ อิติ ดังนี้
 ยา ไต จ ด้วย เจตนา อ.เจตนาวจา เหว่ อย่างนี้ อิติ ว่า ‘ภิกฺขเว ตุกอนภิกฺษ
 ท. วจา อ.วจา ผรุสา อันหยาบ (ปุคฺคเลน) อันบุคคล อาเสวิตา ชองเสพแล้ว
 ภาวิตา ให้เจริญแล้ว พหุสีกตา กระทำให้มากแล้ว นิริยสํวตฺตฺนิกา เป็นวจาอัน
 ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในนรก โหติ ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้ จ ด้วย ยา อัย นี้ไค
 อาคจจติ ย่อมมา วจาติ (นาเมน) โดยชื่อว่าวจา, สา (วิญญตฺตติวจาทิวาจา)
 อ.วจามีวิญญตฺตติวจาเป็นต้นนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า อนธิปฺเปตา ไม่
 ทรงประสงค์เอาแล้ว อธิ (“วจา”ติ ปเท) ในบทนี้ว่า “วจา” ดังนี้ ๗ (ปุจฺฉา)
 อ.อันถาม (อิตฺติ) ว่า “(สา วิญญตฺตติวจาทิวาจา) อ.วจามีวิญญตฺตติวจาเป็นต้นนั้น
 (ภควตา)อันพระผู้มีพระภาคเจ้า (อนธิปฺเปตา)ไม่ทรงประสงค์เอาแล้ว (อฺธิ ‘วจา’ติ
 ปเท) ในบทนี้ว่า ‘วจา’ ดังนี้ กสมฺมา เพราะเหตุอะไร ?” (อิตฺติ) ดังนี้ ๗ (วิสุสฺซชฺชนํ)
 อ.อันแก้ (อิตฺติ) ว่า “(สา วิญญตฺตติวจาทิวาจา) อ.วจามีวิญญตฺตติวจาเป็นต้นนั้น
 (ภควตา)อันพระผู้มีพระภาคเจ้า (อนธิปฺเปตา)ไม่ทรงประสงค์เอาแล้ว (อฺธิ ‘วจา’ติ
 ปเท) ในบทนี้ว่า ‘วจา’ ดังนี้ อภาสิตพฺพโต เพราะวจา นั้น เป็นวจา อันบุคคล
 ไม่พึงใช้พูดกัน’ (อิตฺติ) ดังนี้” อิติ ดังนี้ (อาจฺริเยหิ) อันอาจารย์ ท. วุตฺตํ กล่าวแล้ว
 สุภาสิตสุตฺตวณฺณนาย ในอรรถกถาแห่งสุภาสิตสุตฺต สุตฺตนิปาเต ในสุตฺตนิบาต
 เจว ด้วยนั้นเทียว สุภาสิตฎีกาย ในฎีกาแห่งสุภาสิตสุตฺต ปญฺจกนิปาตงคฺคตฺตเร
 ในปัญจกนิบาต อังคตฺตรนิกาย จ ด้วย ๗

ในอรรถกถาสุภาสิตสุตฺต สุตฺตนิบาต และในฎีกาสุภาสิตสุตฺต ปัญจกนิบาต อังคตฺตร-

นิกาย ท่านกล่าวว่า “วาทะที่เจรจากัน อันมาในความพยายามเป็นต้นอย่างนี้ว่า ‘วาทะที่พูด วาทะที่เปล่ง คำเป็นคล่อง’ ดังนี้ก็ดี ว่า ‘วาทะอันหาโทษมิได้ สมบายหู’ ดังนี้ก็ดี ชื่อว่าวาทะ. แต่วิญญูติวาทะ อย่างนี้ว่า ‘ถ้ากรรมที่บุคคลทำแล้วด้วยวาทะ’ ดังนี้ก็ดี, วิริติวาทะ อย่างนี้ว่า ‘ความมตจากวจีทุจริต ๔ ฯลฯ นี้เรียกว่า สัมมาวาทะ’ ดังนี้ก็ดี เจตนาวาทะอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย วาทะหยาบคายที่บุคคลชองเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมทำนรกให้เป็นไปพร้อม’ ดังนี้ก็ดี นี้ใด มาโดยชื่อว่าวาทะ, วิญญูติวาทะ เป็นต้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงประสงค์เอาในบทว่า ‘วาทะ’ นี้. ถ้ามว่า ‘เพราะเหตุอะไร?’ แก้วว่า ‘เพราะไม่ใช่วาทะที่เขาพึงใช้พูดกัน’.

[๒๖๐] ตตถ “วาทะ คิราติ อิทํ วจีวิญญตฺตตินิทฺเทเส อาคตํ วาจํ สนฺธาย วุตฺตมฺเจ ยุชฺชติ ฯ
 มุสสาวาทสิทฺทขาปทวิภงฺเก เจ น ยุชฺชติ ฯ ตตถ หิ เจตนา วาทะ ลพฺภติ ฯ เตน
 ตํสิทฺทขาปทวณฺณนํ “วาทะติ มิจฺจวาทะปรียาปนฺนา วจนสมฺมุจฺจาปีกา เจตนาติ
 วุตฺตํ ฯ

ตตถ (วจนฺ) “วาทะ คิราติ อิทํ (วจนฺ) วจีวิญญตฺตตินิทฺเทเส อาคตํ วาจํ สนฺธาย วุตฺตํ เจ,
 (เอตํ วจนฺ) ยุชฺชติ ฯ (“วาทะ คิราติ อิทํ วจนฺ) มุสสาวาทสิทฺทขาปทวิภงฺเก (อาคตํ วาจํ สนฺธาย
 วุตฺตํ) เจ, (เอตํ วจนฺ) น ยุชฺชติ ฯ (ปณฺทิตฺเตน) ตตถ (สิทฺทขาปทวิภงฺเก) หิ เจตนา วาทะ
 ลพฺภติ ฯ เตน (อภฺจกถาจริเยน) ตํสิทฺทขาปทวณฺณนํ “วาทะติ มิจฺจวาทะปรียาปนฺนา วจน-
 สมฺมุจฺจาปีกา เจตนาติ (วจนฺ) วุตฺตํ ฯ

เจ หากว่า ตตถ (วจนฺ) “วาทะ คิราติ อิทํ (วจนฺ) อ. -ในคำ ท. เหล่านั้นหนา
 -คำนี้ว่า “วาทะ คิรา” ดังนี้ วุตฺตํ ถูกกล่าวแล้ว สนฺธาย หมายถึง วาจํ ซึ่งวาทะ
 อาคตํ อันมาแล้ว วจีวิญญตฺตตินิทฺเทเส ในวจีวิญญตฺตตินิทฺเทสไซร์, (เอตํ วจนฺ) อ.คำ
 นั้น ยุชฺชติ ย่อมควร ฯ เจ หากว่า (“วาทะ คิราติ อิทํ วจนฺ) อ.คำนี้ว่า “วาทะ คิรา”
 ดังนี้ (วุตฺตํ) ถูกกล่าวแล้ว (สนฺธาย) หมายถึง (วาจํ) ซึ่งวาทะ (อาคตํ) อันมาแล้ว
 มุสสาวาทสิทฺทขาปทวิภงฺเก ในมุสสาวาทสิทฺทขาปทวิภงฺกไซร์, (เอตํ วจนฺ) อ.คำนั้น น
 ยุชฺชติ ย่อมไม่ควร ฯ หิ เพราะว่า เจตนา อ.เจตนา ตตถ (สิทฺทขาปทวิภงฺเก)
 ในวิภงฺกแห่งสิทฺทขาปทนั้น (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต ลพฺภติ ย่อมได้ วาทะ ชื่อว่า

วาทา ฯ เตน เพราะเหตุ นั้น (วจน) อ.คำ อิติ ว่า “เจตนา อ.เจตนา มิจฉาวาจา-
 ปரியานหา อันนับเนื่องแล้วในมิจฉาวาจา วจนสมมุจจาปีกา อันยังถ้อยคำให้ตั้ง
 ขึ้น วาทาติ ชื่อว่าวาทา” อิติ ดังนี้ (อฏฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตต
 กล่าวแล้ว ตสิักขาปทวณณหาย ในอรรถกถาแห่งสิักขาบทนั้น ฯ

บรรดาคำเหล่านั้น สองคำว่า “วาทา คิรา” นี้ ถ้ากล่าวหมายถึงวาทาที่มาในนิทเทศ
 แห่งวจิวิญญูติ ก็ถูก, ถ้ากล่าวหมายถึงวาทาที่มาในวิภังค์แห่งมุสวาทสิักขาบท ก็ไม่
 ถูก, เพราะว่า ในวิภังค์แห่งสิักขาบทนั้น เจตนา ย่อมได้ชื่อว่าวาทา, เพราะเหตุ นั้น ใน
 อรรถกถาแห่งสิักขาบทนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “เจตนาที่นับเนื่องในมิจฉาวาจา อันทำ
 ถ้อยคำให้ตั้งขึ้น ชื่อว่าวาทา”.

.....
 ตฎฎีกายมปิ วตติ เอตยาติ วาทา วจนสมมุจจาปีกา เจตนาติ วุตต ฯ

(ฎีกาจริเยน) ตฎฎีกายมปิ “(บุคคล) วตติ เอตยา (เจตยา) อิติ (เอสา เจตนา) วาทา, วจน-
 สมมุจจาปีกา เจตนาติ (วจน) วุตต ฯ

(วจน) อ.คำ อิติ ว่า “(บุคคล) อ.บุคคล วตติ ย่อมกล่าว เอตยา (เจตนา) ด้วยเจตนา
 นั้น อิติ เพราะเหตุ นั้น (เอสา เจตนา) อ.เจตนา นั้น วาทา ชื่อว่าวาทา, เจตนา คือ อ.เจตนา
 วจนสมมุจจาปีกา อันยังถ้อยคำให้ตั้งขึ้น” อิติ ดังนี้ (ฎีกา-
 จริเยน) อันพระฎีกาจารย์ วุตต กล่าวแล้ว ตฎฎีกายมปิ แม้ในฎีกาแห่งสิักขาบท
 นั้น ฯ

แม้ในฎีกาแห่งสิักขาบทนั้น ท่านก็กล่าวว่า “บุคคลย่อมกล่าวด้วยเจตนา นั้น เพราะ
 เหตุ นั้น เจตนา นั้น ชื่อว่าวาทา, ได้แก่เจตนาที่ทำถ้อยคำให้ตั้งขึ้น”.

.....
 วาทาสทโท กรณสาธโน เจตนา ย วตตติ ฯ เตน พุรหมชาลฎีกาย เจตนา ปิสุณ-
 วาทา ปิสุณ วตติ เอตยาติ วุตต ฯ

วาทาสทโท กรณสาธโน เจตนา ย วตตติ ฯ เตน (ฎีกาจริเยน) พุรหมชาลฎีกาย “เจตนา
 ปิสุณวาทา (บุคคล) ปิสุณ (วาท) วตติ เอตยา (เจตนา) (อิติ วิคคเหน) อิติ (วจน) วุตต ฯ

วาทสาทโท อ.วาทศัพท์ **กรณสาธโน** เป็นกรณสาธนะ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป
 เจตนาในเจตนา ฯ **เตน** เพราะเหตุนั้น (**วจนฺ**) อ.คำ **อิตติ** ว่า “เจตนา อ.เจตนา
ปิสุณวาทา ชื่อว่าปิสุณวาทา (**วิคฺคเหน**) เพราะวิเคราะห์ (**อิตติ**) ว่า ‘(บุคคล)'
 อ.บุคคล **วตฺตติ** ย่อมกล่าว **ปิสุณฺ** (**วาทฺ**) ซึ่งคำ อันส่อเสียด **เอตตย** (**เจตนา**) ด้วย
 เจตนา นั้น’ **อิตติ** ดังนี้” **อิตติ** ดังนี้ (**ฎีกาจริเยน**) อันพระฎีกาจารย์ **วตฺตติ** กล่าวแล้ว
พรหมชาลฎีกาย ในฎีกาแห่งพรหมชาลสูตร ฯ

วาทศัพท์ที่เป็นกรณสาธนะ ย่อมเป็นไปในเจตนา, เพราะฉะนั้น ในฎีกาพรหมชาล-
 สูตร ท่านก็กล่าวว่า “เจตนา ที่ชื่อว่าปิสุณวาทา เพราะวิเคราะห์ว่า ‘บุคคลย่อมกล่าว
 คำส่อเสียด ด้วยเจตนา นั้น’ ดังนี้.”

.....
 ตตฺถ **วตฺตตีติ** **วทตีติ** **อตุโถ** ฯ **เตน** **สทฺทนีติยํ** **วจ** **วิมฺภตฺตียํ** **วาทายํ** **วตฺติ** **วจติ**
วจนฺติ **วจสิ** **อิจฺจาทีนิ** **กตฺตูปทานิ** ฯ **ตตฺถ** **วตฺตตีติ** **วทติ** **อาชฺยตปทญฺเจตฺนติ** **วตฺตติ**
 ฯ **น** **โส** **อิธาริปฺเปโต** ฯ

ตตฺถ (ปทสฺ) “**วตฺตตีติ** (ปทสฺ) “**วทตีติ** **อตุโถ** ฯ **เตน** (อคฺควํสาจริเยน) **สทฺทนีติยํ** “**วจ**
วิมฺภตฺตียํ **วาทายํ** (วตฺตเต), ‘**วตฺติ** **วจติ** **วจนฺติ** **วจสิ** **อิจฺจาทีนิ** (กิริยาปทานิ) **กตฺตูปทานิ**
 (โหนติ) ฯ **ตตฺถ** (ปทสฺ) ‘**วตฺตตีติ** (ปทสฺ) ‘**วทติ**’ (**อิตติ** **อตุโถ**), **อาชฺยตปทํ** **จ** **เอตํ** (“**วตฺตตีติ**
 ปทํ **โหติ**)” **อิตติ** (**วจนฺ**) **วตฺตติ** ฯ **น** **โส** (**กรณสาธโน** **วาทสาทโท** **ภควตา**) **อิธ** (**มฺงฺคเล**)
อิธ **ริเปโต** ฯ

อตุโถ อ.อรรถ **อิตติ** ว่า “**วทติ** ย่อมกล่าว” **อิตติ** ดังนี้ **ตตฺถ** (ปทสฺ) “**วตฺตตีติ**
 (ปทสฺ) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “**วตฺติ**” ดังนี้ ฯ **เตน** เพราะเหตุนั้น
 (**วจนฺ**) อ.คำ **อิตติ** ว่า “**วจ** อ.วจธาตุ (**วตฺตเต**) ย่อมเป็นไป **วิมฺภตฺตียํ** **วาทายํ** ใน
 การพูด อันปรากฏชัด, (**กิริยาปทานิ**) อ.กิริยาบท ท. ‘**วตฺติ** **วจติ** **วจนฺติ** **วจสิ**’ **อิตติ**
อาทีนิ เป็นต้นว่า ‘**วตฺติ** **วจติ** **วจนฺติ** **วจสิ**’ ดังนี้ **กตฺตูปทานิ** เป็นกตฺตูปท (โหนติ)
 ย่อมเป็น ฯ (**อตุโถ**) อ.อรรถ (**อิตติ**) ว่า “**วทติ** ย่อมกล่าว” (**อิตติ**) ดังนี้ **ตตฺถ** (ปทสฺ)
 ‘**วตฺตตีติ** (ปทสฺ) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า ‘**วตฺติ**’ ดังนี้, **จ** **อนึ่ง** **เอตํ**
 (“**วตฺตตีติ** **ปทํ**) อ.บทว่า ‘**วตฺติ**’ ดังนี้ นั้น **อาชฺยตปทํ** เป็นอาชฺยตปท (โหนติ)

ย่อมนั้น” อิติ ดังนี้ (อคฺควํสาจริเยน) อันพระอัครวงศาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว สทฺทนีติยํ ในสัททนีติปกรณํ ๗ โส (กมฺมสารโน วาจาสทฺโท) อ.วาจาศัพท์ อันเป็นกรรมสาธนะนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า น อธิปฺเปโต ไม่ทรงประสงค์เอาแล้ว อธิ (มฺงฺคเล) ในมงคลขัณฑ์ ๗

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “วตฺตติ” แปลว่า ย่อมกล่าว. เพราะเหตุฉะนั้น ในสัททนีติปกรณํ พระอัครวงศาจารย์ กล่าวไว้ว่า “วจฺจาทฺตุ ย่อมเป็นไปในการพูดปรากฏชัด, บทกิริยาเป็นต้นว่า “วตฺตติ, วจฺติ, วจฺนฺตติ, วจฺสิ” ดังนี้ เป็นกัตตุรูป. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “วตฺตติ” แปลว่า ย่อมกล่าว, อนึ่ง บทว่า “วตฺตติ” นี้ เป็นอาชยาดบท”. วาจาศัพท์ที่เป็นกรรมสาธนะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงประสงค์เอาในมงคลขัณฑ์.

.....

กมฺมสารโน ปน สทฺเท วตฺตติ โส อธิปฺเปโต ๗ เหมจฺจา วุตฺโตว ๗

กมฺมสารโน (วาจาสทฺโท) ปน สทฺเท วตฺตติ, โส (กมฺมสารโน วาจาสทฺโท ภควตา) อธิ (มฺงฺคเล) อธิปฺเปโต ๗ (โส กมฺมสารโน วาจาสทฺโท มยา) เหมจฺจา วุตฺโตว ๗

ปน ส่วนว่า (วาจาสทฺโท) อ.วาจาศัพท์ กมฺมสารโน อันเป็นกรรมสาธนะ วตฺตติ ย่อมเป็นไป สทฺเท ในเสียง, โส (กมฺมสารโน วาจาสทฺโท) อ.วาจาศัพท์ อันเป็นกรรมสาธนะนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า อธิปฺเปโต ทรงประสงค์เอาแล้ว อธิ (มฺงฺคเล) ในมงคลขัณฑ์ ๗ (โส กมฺมสารโน วาจาสทฺโท) อ.วาจาศัพท์ อันเป็นกรรมสาธนะนั้น (มยา) อันข้าพเจ้า วุตฺโตว กล่าวไว้แล้วเทียว เหมจฺจา ในภายใต้ ๗

ส่วน วาจาศัพท์ที่เป็นกรรมสาธนะ ย่อมเป็นไปในเสียง, วาจาศัพท์ที่เป็นกรรมสาธนะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอาในมงคลขัณฑ์, วาจาศัพท์ที่เป็นกรรมสาธนะ ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วในหนหลังแล.

[๒๖๑]

“วาจาย เจ กตํ กมฺมํ

วจิจ จ วจิจกมฺมญจ

วจิจกมฺมนฺตติ วุจฺจติ

อญฺญมญฺญํ ววตฺตติตาติ

วชิกรมวตถาเน วุตตมิมิ อฏฺจกถาจรียะหิตี ตสฺมา “สทฺโทว วาจา, น เจตนาติ นิฏฺฐเมตถ คนฺตพฺพํ ฯ

“วาจาย เจ (ปฺคุคฺเลน) กตฺมํ กมฺมํ (ปณฺทิตฺเตน) ‘วชิกรมฺหุตติ วุจฺจติ,
วชิ จ วชิกรมํ จ (ปณฺทิตฺเตน) อญฺญมญฺญํ ววตฺถิตาติ

วชิกรมวตถาเน วุตตํ อิทํ (วจฺหนํ) อฏฺจกถาจรียะหิ อิติ ตสฺมา (ปณฺทิตฺเตน) “สทฺโทว วาจา,
น (สทฺโท) เจตนา (โหติ)” อิติ นิฏฺฐํ เอตถ (มงฺคเล) คนฺตพฺพํ ฯ

อิทํ (วจฺหนํ) อ.คํานี้ อิติ ว่า

“เจ หากว่า **กมฺมํ** อ.กรรม (ปฺคุคฺเลน) กตฺมํ อัน อันบุคคล
กระทำแล้ว **วาจาย** ด้วยวาจา (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต วุจฺจติ
ย่อมกล่าว **วชิกรมฺหุตติ** ว่า ‘วชิกรรม’ ดังนี้ไซ้, **วชิ จ** อ.วชิด้วย
วชิกรมํ จ อ.วชิกรรมด้วย (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต **ววตฺถิตา**
กำหนดแล้ว **อญฺญมญฺญํ** ซึ่งกันและกัน” อิติ ดังนี้

อฏฺจกถาจรียะหิ อันพระอรรถกถาจารย์ ท. **วุตตํ** กล่าวแล้ว **วชิกรมวตถาเน** ใน
วิสัยเป็นที่กำหนดซึ่งวชิกรรม **อิติ ตสฺมา** เพราะเหตุนี้ (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต
คนฺตพฺพํ ฟังถึง **นิฏฺฐํ** ซึ่งความตกลง **เอตถ (มงฺคเล)** ในมงคลข้อนี้ **อิติ ว่า**
“**สทฺโทว** อ.เสียงเที่ยว **วาจา** ชื่อว่าวาจา, (สทฺโท) อ.เสียง **เจตนา** มีชื่อว่าเป็น
เจตนา (โหติ) ย่อมเป็น **น** หามีได้” อิติ ดังนี้ ฯ

พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวคาถาประพันธ์นี้ไว้ ในการกำหนดวชิกรรมว่า

“หากกรรมที่บุคคลทำด้วยวาจา บัณฑิตย่อมกล่าวว่า ‘วชิ-
กรรม’ ไซ้, **วชิ** และวชิกรรม บัณฑิต กำหนดซึ่งกันและกัน”

เพราะเหตุฉะนั้น ควรถึงความตกลงใจในมงคลข้อนี้ว่า “เสียงเท่านั้น ชื่อว่าวาจา,
เสียง มีชื่อว่าเจตนา หามีได้”.

.....

ย่นทวารกุจฉาสลีนียํ “จตุหิ ภิกฺขเว อังฺเคหิ สมฺนาคตา วาจา สุภาสิตา โหติ น
 ทุพฺภาสิตา อนนฺวชฺชา จ อนนฺวชฺชา จ วิญญฺนนฺติ อยํ เจตนา วาจา นามาติ
 วจิกมฺมทวารกถายํ วุตฺตํ, ตํ ยถาวุตฺตวณฺณนาหิ วิรุชฺชติ ฯ”

ยํ (วจนํ) ตุ (อฏฺฐกถาจริเยน) อฏฺฐสาลีนียํ “จตุหิ ภิกฺขเว อังฺเคหิ สมฺนาคตา วาจา
 สุภาสิตา โหติ น ทุพฺภาสิตา (โหติ) อนนฺวชฺชา จ อนนฺวชฺชา จ วิญญฺนํ (โหติ)” อิติ อยํ
 (วาจา) เจตนา วาจา นามาติ วจิกมฺมทวารกถายํ วุตฺตํ, ตํ (วจนํ) ยถาวุตฺตวณฺณนาหิ
 วิรุชฺชติ ฯ”

ตุ กิ ยํ (วจนํ) อ.คำใด อิติ ว่า “อัย (วาจา) อ.พระดำรัสนี้ อิติ ว่า ‘ภิกฺขเว
 ตุก่อนภิกษุ ท. วาจา อ.วาจา สมฺนาคตา อันมาตามพร้อมแล้ว อังฺเคหิ ด้วยองค์
 ท. จตุหิ ๔ สุภาสิตา เป็นวาจาสุภาสิต โหติ ย่อมเป็น ทุพฺภาสิตา เป็นวาจาทุพ-
 ภาสิต (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อนนฺวชฺชา จ เป็นวาจาอันไม่มีโทษด้วย วิญญฺนํ
 อนนฺวชฺชา จ เป็นวาจา อันวิญญฺชน ท. ไม่พึงติเตียนด้วย (โหติ) ย่อมเป็น’ อิติ ดังนี้
 เจตนา วาจา นาม ชื่อว่าเจตนาวาจา” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรธ-
 กถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว วจิกมฺมทวารกถายํ ในวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งวจีกรรม-
 ทวาร อฏฺฐสาลีนียํ ในอรรถกถาชื่อว่าอฏฺฐสาลีนี, ตํ (วจนํ) อ.คำนั้น วิรุชฺชติ ย่อม
 ผิด ยถาวุตฺตวณฺณนาหิ จากอรรถกถาตามที่ถูกกล่าวแล้ว ท. ฯ”

ก็คำใด ที่ท่านกล่าวไว้ในเรื่องว่าด้วยวจีกรรมทวาร ในอรรถกถาอฏฺฐสาลีนีว่า “วาจา
 ที่ตรัสไว้ดังนี้ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ย่อมเป็นสุภาสิต, หา
 เป็นทุพภาสิตไม่, ไม่มีโทษ และวิญญฺชนทั้งหลาย ก็ติเตียนไม่ได้’ ดังนี้ ชื่อว่าเจตนา-
 วาจา”. คำนั้น ย่อมผิดจากอรรถกถาตามที่กล่าวแล้วทั้งหลาย.

[๒๖๒] สุภาสิตลक्षणนฺตุ “ปญฺจหิ ภิกฺขเว อังฺเคหิ สมฺนาคตา วาจา สุภาสิตา โหติ น
 ทุพฺภาสิตา อนนฺวชฺชา จ อนนฺวชฺชา จ วิญญฺนํ ฯ กตเมหิ ปญฺจหิ ฯ กาเลน จ
 ภาสิตา โหติ สจฺจา จ ภาสิตา โหติ สณฺหา จ ภาสิตา โหติ อตฺถสฺมฺหิตา จ
 ภาสิตา โหติ เมตฺตจิตฺเตน จ ภาสิตา โหติ ฯ อิมฺเหิ โข ภิกฺขเว ปญฺจหิ อังฺเคหิ
 ฯเปฯ วิญญฺนนฺติ ปญฺจกนิปาตงฺคฺตฺตรสฺส จตฺตฺถปณฺนาสเก สุภาสิตสฺสฺสฺเต วุตฺตํ ฯ”

ตพพณณนายํ น กิณฺจิ วุตฺตํ ๗

(ภควตา) สุภาสิตลภฺขณฺ์ ตุ ปญฺจหิ ภิกฺขเว องฺเคหิ สมฺนฺหาคตา วาจา สุภาสิตา โหติ น
 ทพฺพภาสิตา (โหติ) อนนฺวชฺชา จ อนนฺวชฺชา จ วิญฺญฺนํ (โหติ) ๗ กตเมหิ ปญฺจหิ (องฺเคหิ
 สมฺนฺหาคตา วาจา สุภาสิตา โหติ) ๗ (วาจา) กาเลน จ ภาสิตา โหติ, (วาจา) สจฺจา จ
 ภาสิตา โหติ, (วาจา) สณฺหา จ ภาสิตา โหติ, (วาจา) อตฺถสณฺหิตา จ ภาสิตา โหติ, (วาจา)
 เมตฺตจิตฺเตน จ ภาสิตา โหติ ๗ อิมฺหิ โข ภิกฺขเว ปญฺจหิ องฺเคหิ ๗เปฯ วิญฺญฺนํ (โหติ)”
 อิติ ปญฺจกนิปาตงฺคตฺตรสฺส จตฺตตฺถปณฺณาสเก สุภาสิตสฺสฺสฺเต วุตฺตํ ๗ (อฏฺฐกถาจาริเยน)
 ตพพณณนายํ น กิณฺจิ (วจนฺ) วุตฺตํ ๗

ตุ ส่วนว่า สุภาสิตลภฺขณฺ์ อ.ลักษณะแห่งสุภาสิต (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า
 วุตฺตํ ตรีสแล้ว สุภาสิตสฺสฺสฺเต ในสุภาสิตสฺสฺสฺตร จตฺตตฺถปณฺณาสเก ในจตฺตตฺถปณฺณาสกํ
 ปญฺจกนิปาตงฺคตฺตรสฺส แห่งปญฺจกนิบาต อังคตฺตรนิกาย อิติ ว่า “ภิกฺขเว
 ตุก่อนภิกษุ ท. วาจา อ.วาจา สมฺนฺหาคตา อันมาตามพร้อมแล้ว องฺเคหิ ด้วยองค์
 ท. ปญฺจหิ ๕ สุภาสิตา เป็นวาจาสุภาสิต โหติ ย่อมเป็น ทพฺพภาสิตา เป็นวาจา
 ทพฺพภาสิต (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อนนฺวชฺชา จ เป็นวาจาอันไม่มีโทษด้วย วิญฺญฺนํ
 อนนฺวชฺชา จ เป็นวาจา อันวิญฺญฺชน ท. ไม่พึงติเตียนด้วย (โหติ) ย่อมเป็น ๗ (วาจา)
 อ.วาจา (สมฺนฺหาคตา) อันมาตามพร้อมแล้ว (องฺเคหิ) ด้วยองค์ ท. ปญฺจหิ ๕
 กตเมหิ เหล่าไหน (สุภาสิตา) เป็นวาจาสุภาสิต (โหติ) ย่อมเป็น ๗ (วาจา) อ.วาจา
 ภาสิตา เป็นวาจาอันถูกกล่าวแล้ว กาเลน ในกาลอันสมควร โหติ ย่อมเป็น จ ด้วย,
 (วาจา) อ.วาจา ภาสิตา เป็นวาจาอันถูกกล่าวแล้ว สจฺจา จริง โหติ ย่อมเป็น จ
 ด้วย, (วาจา) อ.วาจา ภาสิตา เป็นวาจาอันถูกกล่าวแล้ว สณฺหา ไพเราะ โหติ
 ย่อมเป็น จ ด้วย, (วาจา) อ.วาจา ภาสิตา เป็นวาจาอันถูกกล่าวแล้ว อตฺถสณฺหิตา
 อันประกอบแล้วด้วยประโยชน์ โหติ ย่อมเป็น จ ด้วย ๗ (วาจา) อ.วาจา ภาสิตา
 เป็นวาจาอันถูกกล่าวแล้ว เมตฺตจิตฺเตน ด้วยจิตอันประกอบแล้วด้วยเมตตา โหติ
 ย่อมเป็น จ ด้วย ๗ ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุ ท. วาจา อ.วาจา สมฺนฺหาคตา อันมาตาม
 พร้อมแล้ว องฺเคหิ ด้วยองค์ ท. ปญฺจหิ ๕ อิมฺหิ โข เหล่านี้แล สุภาสิตา เป็น
 วาจาสุภาสิต โหติ ย่อมเป็น ทพฺพภาสิตา เป็นวาจาทพฺพภาสิต (โหติ) ย่อมเป็น น
 หามิได้ อนนฺวชฺชา จ เป็นวาจาอันไม่มีโทษด้วย วิญฺญฺนํ อนนฺวชฺชา จ เป็นวาจา

อันวิญญูชน ท. ไม่พึงตีเตียนด้วย (โหด) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ กิญจิ (วจน)
อ. คำอะไรๆ (อฏฺจกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ น วุตฺตํ ไม่กล่าวแล้ว
ตพฺพณฺณนายํ ในอรรถกถาแห่งสุภาสิตสูตร จตุตถป้ณณาสกั ป้ญจกนิบาต อังคุตตร-
นิกายนั้น ฯ

ส่วนลักษณะของสุภาสิต พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในสุภาสิตสูตร จตุตถป้ณณาสกั
แห่งปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “ภิกษุทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ย่อม
เป็นสุภาสิต หากเป็นทุพภาสิตไม่, ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลาย กิติเตียนไม่ได้,
องค์ ๕ เป็นไฉน ? องค์ ๕ คือ กล่าวตามกาล ๑ กล่าวแต่วาจาสัตย์ ๑ กล่าววาจา
อ่อนหวาน ๑ กล่าววาจาประกอบด้วยประโยชน์ ๑ กล่าวด้วยเมตตาจิต ๑. ภิกษุ
ทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๕ เหล่านี้แล ฯลฯ และวิญญูชนทั้งหลาย กิติเตียน
ไม่ได้” ดังนี้. ในอรรถกถาแห่งสูตรนั้น ท่านไม่ได้กล่าวคำอะไรๆ ไว้เลย.

[๒๖๓] **องฺคเหีติ** การณฺเหหิ ฯ องฺคิยนฺตฺติ เหตุภาเวณ ฅายนฺตฺตีติ องฺคานิ การณานิ ฯ
การณฺตฺเถ จ องฺคสทฺโท ฯ **ปญฺจหีติ** เหตุมฺหิ นิสฺสทฺทกฺวณฺํ ฯ **สมฺนฺหาตฺตตี**
สมฺนฺหาตฺตา ปวตฺตตี ฯ **วาทตี** สมฺลลปฺนวาทา ฯ **อนฺวชฺชาตี** ราคาทิวชฺชรหิตา ฯ
อิมินาสฺสา การณฺสทฺธี อคฺตฺติคฺมนาทิปฺปตฺตตีทิสภาวณฺจ ทีเปตี ฯ ราคะทิสวิมฺมุตฺตณฺหิ
วาทํ ภาสโต อนฺุโรทฺวิโรทฺวิวชฺชนโต อคฺตฺติคฺมนํ ทฺรสมฺมสฺสตีตฺตเมวาทิ ฯ **อนฺหวชฺชาตี**
อนฺหวาทิวิมฺมุตฺตา ฯ อิมินาสฺสา สทฺพการณฺสทฺตฺติยา อนฺหวชฺชตฺตตี ทีเปตี ฯ **วิญฺญนฺตฺตี**
ปญฺชิตานํ ฯ เตน นินฺทาปสฺสาสฺ พาลา อปฺปมาณาตี ทีเปตี ฯ อิเมหิ โชตีอาทีหิ
ตานิ องฺคานิ ปจฺจทฺชโต ทสฺเสนฺโต ตํ วาทํ นิคเมตี ฯ ยณฺจ อณฺเณ ปฏฺฐิณฺยาที-
อวยเวหิ นามาทีหิ ปเทหิ ลิงฺควณฺวิภตฺตติกาลการณฺสทฺตฺตีหิ จ สมฺนฺหาตฺตํ
มุสฺสาวาทาทิวาจมฺปิ สุภาสิตาตี ปญฺณเปเนตี ตํ ปฏฺฐิเสเชตี ฯ อวยวาทีสมฺนฺหาตฺตาปี
หิ ตถารุปี วาจา ทฺพฺภาสิตาว โหตี อตฺตโน จ ปเรสณฺจ อนฺตฺถาวหตฺตตี
ตฏฺฐีกา ฯ

“**องฺคเหีติ** (ปทสฺส) ‘การณฺเหหิ’ (อิตฺติ อตฺโถ) ฯ (ยานิ ฆมฺมชฺชาตานิ ปุคฺคเลน) องฺคิยนฺตฺติ
เหตุภาเวณ ฅายนฺตฺตีติ (ตานิ ฆมฺมชฺชาตานิ) องฺคานิ การณานิ ฯ การณฺตฺเถ จ องฺคสทฺโท
(วตฺตตี) ฯ ‘**ปญฺจหีติ** (ปทํ) เหตุมฺหิ นิสฺสทฺทกฺวณฺํ (โหด) ฯ ‘**สมฺนฺหาตฺตตี** (ปทสฺส)

‘สมนุอาคตา ปวตฺตา’ (อิตติ อตุโถ) ๕ วาจาติ สมุลฺลปนวาจา ๕ ‘อนวชฺชาติ (ปทสฺส) ‘ราคาทิวชฺชหิตา’ (อิตติ อตุโถ) ๕ (อฏฺฐกถาจริโย) อิมินา (‘อนวชฺชตาติ ปเทน) อสฺสา (วาจาย) การณสฺสทฺธิ อคตฺติคมนาทีปฺปตฺติโทสากาว่า จ ทีเปติ ๕ (ปฺคฺคฺลสฺส) รากโทสวิมุตฺตํ หิ วาจํ ภาสโต อนุโรทวิโรทวิวชฺชนโต อคตฺติคมนํ ทุสสมุสฺสิตํ เอว อิตติ ๕ ‘อนนฺวชฺชตาติ (ปทสฺส) ‘อนฺวาทิมุตฺตา’ (อิตติ อตุโถ) ๕ (ภควา) อิมินา (‘อนวชฺชตาติ ปเทน) ‘อสฺสา (วาจาย) สพฺพการณสมฺปตฺติยา อนนฺวชฺชตาติ ทีเปติ ๕ ‘วิญฺญนฺนฺติ (ปทสฺส) ‘ปณฺตฺตานํ’ (อิตติ อตุโถ) ๕ (ภควา) เตน (‘วิญฺญนฺนฺติ ปเทน) ‘นินฺหาปสฺสํสาสุ พาลา อปฺปมาณา (โหนติ)’ อิตติ ทีเปติ ๕ (ภควา) ‘อิมเหติ โชติอาทํหิ (วจเนหิ) ตานํ อญฺคานํ ปจฺจกฺขโต ทสฺเสนโต ตํ วาจํ นิคเมติ ๕ ยํ จ อญฺเฆ (ชนา) ปฏฺิณฺณยาทิววยเวหิ จ นามาทีหิ ปเทหิ จ ลิงฺควจฺจนวิภตฺติกาลการณสมฺปตฺตีหิ จ สมฺนฺนาคตํ มุสฺสาวาทาทีววจมฺปิ สฺสาสิตาติ ปณฺณเปนฺติ, (ภควา) ตํ (วตฺถุ) ปฏฺิเสเชติ ๕ อวยวาทิสมนฺนาคตาปิ หิ ตถารูปี วาจา ทฺพฺภาสิตาว โหติ (ตสฺสา วาจาย) อตฺตโน จ ปเรสฺ (ชานน) จ อนตฺถาวหตฺตาติ ตมฺมฏฺิภา ๕

ตมฺมฏฺิภา อ.ฏฺิภาแห่งสฺสาสิตสฺสฺตรนํ อิตติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรธ (อิตติ) ว่า ‘การณเหติ ด้วยเหตุ ท.’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “องฺเคหิติ ว่า “องฺเคหิ” ดังนี้ ๕ (ยานิ ธรรมชานานิ) อ.ธรรมชาน ท. เหล่าใด (ปฺคฺคฺเลน) อันบุคคล องฺคิยนฺติ ย่อมกำหนด ฃายนฺติ คือว่า ย่อมรู้ เหตุภาเวน โดยความเป็นแห่งเหตุ อิตติ เพราะเหตุนั้น (ตานิ ธรรมชานานิ) อ.ธรรมชาน ท. เหล่านั้น องฺคานํ ชื่อว่าองค์ การณานิ คือชื่อว่าเหตุ ๕ จ ก็ องฺคสทฺโท อ.องฺคสทฺท (วตฺตติ) ย่อมเป็นไป การณตฺเถ ในอรรถว่าเหตุ ๕ ‘ปญฺจหิติ (ปท) อ.บทว่า “ปญฺจหิ” ดังนี้ นิสฺสสฺกวจนํ เป็นปญฺจมีวิภตฺติ (โหติ) ย่อม ลง เหตุมฺหิ ในอรรถเหตุ ๕ (อตุโถ) อ.อรรธ (อิตติ) ว่า “สมนุอาคตา อันมาตามพร้อม แล้ว ปวตฺตา คือว่าอันเป็นไปแล้ว” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “สมนฺนาคตาติ ว่า “สมนฺนาคตา” ดังนี้ ๕ สมุลฺลปนวาจา อ.วาจาเป็นที่เจรจากัน วาจาติ ชื่อว่า วาจา ๕ (อตุโถ) อ.อรรธ (อิตติ) ว่า “ราคาทิวชฺชหิตา เป็นวาจาอันเว้นแล้วจาก โทษมีราคะเป็นต้น” (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อนวชฺชตาติ ว่า “อนวชฺชา” ดังนี้ ๕ (อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ ทีเปติ ย่อมแสดง การณสฺสทฺธิ ซึ่งความ หมดจจจากเหตุ (จ) ด้วย อคตฺติคมนาทีปฺปตฺติโทสากาว่า ซึ่งความไม่มีแห่งโทษอัน ลุซึ่งอำนาจมีการถึงซึ่งอคติเป็นต้น จ ด้วย อสฺสา (วาจาย) แห่งวาจานั้น อิมินา (‘อนวชฺชตาติ ปเทน) ด้วยบทว่า ‘อนวชฺชตา’ ดังนี้ ๕ หิ ด้วยว่า อคตฺติคมนํ

อ.การถึงซึ่งอคติ (บุคคลสุส) อันบุคคล ภาสโต ผู้กล่าวอยู่ วาจํ ซึ่งวาจา ราค-
 โทสวิมุตตํ อันพ้นแล้วจากราคะและโทสะ ทูรสมุสฺสิตํ เอว ยกไว้แล้วไกลนั้นเทียว
 อหุโรธวิโรธวิวชฺชนโต เพราะเว้นจากความยินดีและความยินร้าย อิติ ดังนี้แล ฯ
 (อตฺถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “อนุวาทวิมุตตา เป็นวาจาอันพ้นแล้วจากการติเตียน”
 (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อนนฺวชฺชาติ ว่า “อนนฺวชฺชา” ดังนี้ ฯ (ภควา) อ.พระผู้
 มีพระภาคเจ้า ทีเปติ ย่อมทรงแสดง อิติ ว่า “อสุสา (วาจาย) อนนฺวชฺชตา อ.ความ
 ที่ แห่งวาจานั้น เป็นวาจาอันบุคคลไม่พึงตำหนิ สพฺพการสมฺปตฺติยา เพราะความ
 ถึงพร้อมแห่งอาการทั้งปวง” อิติ ดังนี้ อิมินา (อนนฺวชฺชตาติ ปเทน) ด้วยบทว่า
 ‘อนนฺวชฺชตา’ ดังนี้ ฯ (อตฺถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “ปญฺหิตานํ อันบัณฑิต ท.” (อิตติ) ดังนี้
 (ปทสฺส) แห่งบท “วิญญฺณนฺหติ ว่า “วิญญฺณ” ดังนี้ ฯ (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทีเปติ ย่อมทรงแสดง อิติ ว่า “พาลา อ.คนพาล ท. อปฺปมฺภานา ไม่เป็นประมาณ
 นินฺทาปสฺสํสาสุ ในเพราะการติเตียนและการสรรเสริญ ท. (โหนฺติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้
 เตน (วิญญฺณนฺหติ ปเทน) ด้วยบทว่า ‘วิญญฺณ’ ดังนี้ ฯ (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาค
 เจ้า ทสฺเสนฺโต เมื่อทรงแสดง ตาหิ อองฺคานิ ซึ่งองค์ ท. เหล่านั้น ปจฺจกฺขฺยโต โดย
 ประจักษ์ ตํ วาจํ ทรงยังพระวาจานั้น นิคเมติ ย่อมให้จบลง “อิเมหิ ไซตฺถิอาทึหิ
 (วจเนหิ) ด้วยพระดำรัสท. เป็นต้นว่า “อิเมหิ ไซ” ดังนี้ ฯ จอหนึ่ง อญฺเฆ (ชนา) อ.ชนท.
 เหล่าอื่น ปญฺญเปเนติ ย่อมบัญญัติ มุสาวาทาทิวาจมฺปิ แม้ซึ่งวาจามีมุสาวาทเป็นต้น
 สมฺนุหาคตํ อันมาตามพร้อมแล้ว ปฏฺิญาทิวายเวหิ ด้วยอวัยวะมีปัญญาเป็นต้น
 ท. (จ) ด้วย ปเทหิ ด้วยบท ท. นามาทึหิ มีนามเป็นต้น (จ) ด้วย ลิงฺควจน-วิภตฺติ
 ทีกาลการกสมฺปตฺติหิ ด้วยสมบัติคือลิงค์ วจนะ วิภตฺติ ทีกาล และการก ท. จ ด้วย
 สุภาสิตาติ ว่าเป็นสุภามิถ ยํ ใด, (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏฺิเสเรติ ย่อม
 ทรงปฏิเสธ ตํ (วตฺถุ) ซึ่งเรื่องนั้น ฯ หิ จริงอยู่ วาจา อ.วาจา ตถารูปี อันมีอย่าง
 นั้นเป็นรูป อวยวาทิสมนุหาคตาปี แม้มตามพร้อมแล้วด้วยคุณมีอวัยวะเป็นต้น
 ทฺพฺภาสิตาว เป็นวาจาอันเป็นทฺพฺภามิถเทียว โหติ ย่อมเป็น (ตสฺสา วาจาย)
 อตฺตโน จ ปเรสํ (ชนา) จ อนตฺถาวหตฺตา เพราะความที่แห่งวาจานั้น เป็นเหตุ
 นำมาซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ แก่ตนด้วย แก่ชน ท. เหล่าอื่นด้วย” อิติ ดังนี้ ฯ
 ฎีกาแห่งสูตรนั้นว่า “บทว่า ‘อองฺคหิ’ แปลว่า ด้วยเหตุทั้งหลาย. ธรรมชาติเหล่าใด
 อันบุคคลย่อมกำหนด คือว่าย่อมรู้ ด้วยความเป็นเหตุ เพราะเหตุนั้น ธรรมชาติเหล่า

นั้น ชื่อว่าองค์, ได้แก่เหตุทั้งหลาย. ก็ องค์ศัพท์ ย่อมเป็นไปในอรรถว่าเหตุ. บทว่า ‘**ปณฺจหิ**’ เป็นปัญจมีวิภัติ ลงในอรรถเหตุ. บทว่า ‘**สมนฺหาคตา**’ แปลว่า มาตามพร้อมแล้ว คือว่าเป็นไปแล้ว. วาจาที่เจรจากัน ชื่อว่าวาจา. บทว่า ‘**อนฺวชฺชา**’ คือเว้นจากโทษคือกิเลสมีรากะเป็นต้น. ด้วยบทว่า ‘**อนฺวชฺชา**’ นี้ พระอรรถกถาจารย์แสดงความบริสุทธิ์แห่งเหตุ และความไม่มีโทษในเพราะลู่อำนาจมีถึงอคติเป็นต้น แห่งวาจานั้น. ด้วยว่า การถึงอคติ อันบุคคลผู้กล่าววาจาที่พ้นจากรากะและโทษะ ยกเสียไกลทีเดียว เพราะเว้นจากความยินดีและความยินร้าย ดังนี้แล. บทว่า ‘**อนฺหฺวชฺชา**’ คือ เว้นจากการตำหนิ. ด้วยบทว่า ‘**อนฺหฺวชฺชา**’ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า ‘ความที่วาจานั้นไม่ถูกตำหนิ ก็เพราะความถึงพร้อมแห่งอาการทั้งปวง. บทว่า ‘**วิญฺญฺหนิ**’ ได้แก่บัณฑิตทั้งหลาย. ด้วยบทว่า ‘**วิญฺญฺหนิ**’ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า ‘คนพาลทั้งหลาย ไม่เป็นประมาณในการนินทาและสรรเสริญ’. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงองค์เหล่านั้นโดยประจักษ์ จึงตรัสย้าคำลงทำยนั้นว่า ‘**อิเมหิ โช**’ ดังนี้เป็นต้น. อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปฏิเสธแม้วาจาที่มีมุสาวาทเป็นต้นที่ประกอบด้วยอวัยวะมีปฏิญญาเป็นต้น ด้วยบททั้งหลายมีนามบทเป็นต้น และด้วยสมบัติคือ ลิงค์ วจนะ วิภัติ กาล และการก ที่พวกชนเหล่าอื่นบัญญัติว่าเป็นสุภาษิต. แท้จริง วาจาเห็นปานนี้ แม้ประกอบด้วยคุณมีอวัยวะเป็นต้น ย่อมเป็นทุพภาษิตแท้ เพราะนำมาซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ทั้งแก่ตน และพวกชนเหล่าอื่น.

[๒๖๔] เหวํ ปณฺจกฺกฺคฺตฺตเร ปณฺจชา สุภาสิตลฺกฺขณํ วุตฺตํ ๗ สุตฺตนิปาตสฺส ตติยวคฺเค
 สุภาสิตสฺสฺสฺเต ตฺถ จตฺตฺตฺตา ๗ วุตฺตตฺต
 วาจา สุภาสิตา โหติ น ทฺพฺภาสิตา อนฺวชฺชา จ อนฺหฺวชฺชา จ วิญฺญฺหนิ ๗ กตเมหิ
 จตฺตฺตฺตฺต ๗ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สุภาสิตํเยว ภาสตี โน ทฺพฺภาสิตํ ฌมฺมํเยว ภาสตี โน
 อฌมฺมํ ปิยํเยว ภาสตี โน อปฺปิยํ สจฺจํเยว ภาสตี โน อลิกํ ๗ อิเมหิ โช ภิกฺขเว
 จตฺตฺตฺตฺต อญฺเษิ สมนฺหาคตา วาจา สุภาสิตา โหติ น ทฺพฺภาสิตา อนฺวชฺชา จ
 อนฺหฺวชฺชา จ วิญฺญฺหนฺติ ๗ เหวณฺจ ปน วตฺวา ปฺน ตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 “สุภาสิตํ อุตฺตมมาหุ สฺนฺโต
 ฌมฺมํ ภาณ นฺชาฌมฺมํ ตํ ทฺติยํ

ปิย ภณ นาปิย ตํ ตติยํ

สจจํ ภณ นาลิกํ ตํ จตุตถนติ ฯ

สุภาสิตลภขณํ อ.ลักษณะแห่งสุภาสิต (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว ปญฺจธา โดยส่วน ๕ ปญฺจกงฺคตฺตเร ในปญฺจกนิบาต อังคตตรนิกาย เอวํ อย่างนี้ ฯ ตุ ส่วนว่า (สุภาสิตลภขณํ) อ.ลักษณะแห่งสุภาสิต (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า (วุตฺตํ) ตรัสแล้ว จตุทฺธา โดยส่วน ๔ สุภาสิตสุตฺเต ในสุภาสิตสุตฺตตติยวคฺเค ในตติยวรรค สุตฺตนิบาตสฺส แห่งสุตฺตนิบาต ฯ ทิ จริงฺยฺ (วจนฺ) อ.คำอิตติ ว่า “ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุ ท. วาจา อ.วาจา สมฺนฺหาคตา อันมาตามพร้อมแล้ว องฺเคหิ ด้วยองค์ ท. จตฺตฺติ ๔ สุภาสิตา เป็นวาจาสุภาสิต โหติ ย่อมเป็น ทฺพฺภาสิตา เป็นวาจาทฺพภาสิต (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อนฺหวชฺชา จ เป็นวาจาอันไม่มีโทษ ด้วย วิญฺญฺนํ อนฺหวชฺชา จ เป็นวาจา อันวิญฺญฺชน ท. ไม่พึงติเตียนด้วย (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (วาจา) อ.วาจา (สมฺนฺหาคตา) อันมาตามพร้อมแล้ว (องฺเคหิ) ด้วยองค์ ท. จตฺตฺติ ๔ กตฺเมหิ เหล่าไหน (สุภาสิตา) เป็นวาจาสุภาสิต (โหติ) ย่อมเป็น ฯ ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุ ท. ภิกฺขุ อ.ภิกษุ อิธ (ธมฺมวินฺเย) ในธรรมวินัยนี้ ภาสฺติ ย่อมกล่าว สุภาสิตํ เอว ซึ่งคำสุภาสิตนั้นเทียว, โน (ภาสฺติ) ย่อมไม่กล่าว ทฺพฺภาสิตํ ซึ่งคำทฺพภาสิต, ภาสฺติ ย่อมกล่าว ธมฺมํ เอว ซึ่งธรรมนั้นเทียว, โน (ภาสฺติ) ย่อมไม่กล่าว อธมฺมํ ซึ่งอธรรม, ภาสฺติ ย่อมกล่าว ปิยํ เอว (วจนฺ) ซึ่งคำอันเป็นที่รักนั้นเทียว, โน (ภาสฺติ) ย่อมไม่กล่าว อปฺปิยํ (วจนฺ) ซึ่งคำ อันไม่เป็นที่รัก, ภาสฺติ ย่อมกล่าว สจจํ เอว ซึ่งคำสัตย์นั้นเทียว, โน (ภาสฺติ) ย่อมไม่กล่าว อลิกํ (วจนฺ) ซึ่งคำเหลวไหล ฯ ภิกฺขเว ตุก่อนภิกษุ ท. วาจา อ.วาจา สมฺนฺหาคตา อันมาตามพร้อมแล้ว องฺเคหิ ด้วยองค์ ท. จตฺตฺติ ๔ อิมฺเหติ โข เหล่านี้แล สุภาสิตา เป็นวาจาสุภาสิต โหติ ย่อมเป็น ทฺพฺภาสิตา เป็นวาจาทฺพภาสิต (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อนฺหวชฺชา จ เป็นวาจาอันไม่มีโทษด้วย วิญฺญฺนํ อนฺหวชฺชา จ เป็นวาจา อันวิญฺญฺชน ท. ไม่พึงติเตียนด้วย (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว ตตฺถ สุภาสิตสุตฺเต ในสุภาสิตสุตฺตนั้น ฯ จ ปน ก็แล (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า วตฺวา ครั้นตรัสแล้ว เอวํ อย่างนี้ อาห ตรัสแล้ว อิมํ คาถํ ซึ่งพระคาถานี้ ตทตฺถทีปํ อันแสดงซึ่งเนื้อความนั้นนั้นเทียว ปฺน อิก อิติ ว่า

“สัทบุรุษ อ.สัตบุรุษ ท. อาหุ กล่าวแล้ว สุภาสิต ซึ่งคำสุภาสิต
 อุดมว่าสูงสุด, (ภิกขุ) อ.ภิกษุ ภเณ ฟังกล่าว (วจน) ซึ่ง
 คำ ธมฺม อันเป็นธรรม, น (ภเณ) ไม่ฟังกล่าว (วจน) ซึ่งคำ
 อธมฺม อันไม่เป็นธรรม, ตํ (ปพฺพ) อ.ข้อนั้น ทุตติย เป็นข้อ
 ที่ ๒ (โหติ) ย่อมเป็น, ภเณ ฟังกล่าว ปิยํ (วจน) ซึ่งคำ อัน
 เป็นที่รัก, น (ภเณ) ไม่ฟังกล่าว อปฺปิยํ (วจน) ซึ่งคำ อันไม่
 เป็นที่รัก, ตํ (ปพฺพ) อ.ข้อนั้น ตติย เป็นข้อที่ ๓ (โหติ) ย่อม
 เป็น, ภเณ ฟังกล่าว สจฺจํ ซึ่งคำสัตย์ น (ภเณ) ไม่ฟังกล่าว
 อลิกํ (วจน) ซึ่งคำหละหละ, ตํ (ปพฺพ) อ.ข้อนั้น จตฺตถํ
 เป็นข้อที่ ๔ (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

ลักษณะแห่งสุภาสิต พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยส่วน ๕ ในบัญญัติกนิบาต อังกุตตร-
 นิกาย ดังพรรณนามาจะนี้. ส่วนในสุภาสิตสูตร ในตติยวรรค สุตตนิบาต ตรัสไว้โดย
 ส่วน ๔. สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ ในสุภาสิตสูตรนั้นว่า “ภิกษุ
 ทั้งหมด วาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นสุภาสิต, หากเป็นทพภาสิตไม่ ไม่มีโทษ และ
 วิญญูชนทั้งหลายติเตียนไม่ได้. วาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นโจน ? ภิกษุทั้งหลาย
 ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวแต่คำเป็นสุภาสิตเท่านั้น, หากกล่าวคำอันเป็นทพภาสิต
 ไม่, กล่าวแต่คำอันเป็นธรรมเท่านั้น, หากกล่าวคำอันไม่เป็นธรรมไม่, กล่าวแต่คำเป็น
 ที่รักเท่านั้น, หากกล่าวคำอันไม่เป็นที่รักไม่, กล่าวแต่คำสัตย์เท่านั้น, หากกล่าวคำอัน
 หละหละไม่, ภิกษุทั้งหลาย วาจาอันประกอบด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แล เป็นสุภาสิต
 ไม่เป็นทพภาสิต, ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายติเตียนไม่ได้”. ก็แลพระผู้มีพระภาค
 เจ้า ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว จึงตรัสคาถานี้ อันแสดงเนื้อความนั้น อีกว่า

“สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวคำสุภาสิตว่าสูงสุด, ภิกษุฟังกล่าว
 คำเป็นธรรม, ไม่ฟังกล่าวคำไม่เป็นธรรม, นั้นเป็นข้อที่ ๒, ฟัง
 กล่าวคำเป็นที่รัก, ไม่ฟังกล่าวคำไม่เป็นที่รัก, นั้นเป็นข้อที่ ๓,
 ฟังกล่าวคำสัตย์, ไม่ฟังกล่าวคำหละหละ, นั้นเป็นข้อที่ ๔”.

[๒๖๕] ตตถ องฺเคหีติ การณเห อวยเวหิ วา ๗ มุสาวาทา เวมณีนฺอาทีนึ หิ จตตารี
 สุภาสิตวาจาย การณานิ สจจวจจนาทโย จตตารี อวยวา ๗ การณตเถ จ องฺคสทฺโท ๗
 จตฺหีติ นิสฺสกกวจจัน โหติ อวยวตเถ กรณวจจัน ๗ **สมนฺหาคตาติ** สมนฺหาคตา
 ปวตฺตา ยุตฺตา จ ๗ **สุภาสิตาติ** สุภฺจฺ ภาสิตา ๗ เตนฺสฺสา อตฺถาวหตฺ ที่เปติ ๗
น ทฺพฺภาสิตาติ น ทฺพฺจฺ ภาสิตา ๗ เตนฺสฺสา อนตฺถานาวหตฺ ๗ **อนวชฺชาติ**
 ราคาทิโทสวิริหิตา ๗ เตนฺสฺสา การณสฺสุทฺธิ อคติคมนาทีปฺปตฺติโทสากาวญจ ที่เปติ ๗
อนนฺวชฺชา จาติ อุปฺวาทวิมุตฺตา ๗ เตนฺสฺสา สพฺพการณสมฺปตฺติ ที่เปติ ๗ **วิญฺญนฺนฺติ**
 ปณฺทิตานํ ๗ เตน นินฺหาปสฺสสฺ พาลา อปฺปมาณาติ ที่เปติ ๗ **อิธาติ** อิมสฺมี
 สาสเน ๗ **สุภาสิตํเยว ภาสตีติ** ปุคฺคลาภิญฺจนาถ เทสฺนาย จตฺตฺส อญฺญตฺรงฺคณิฑฺเทส-
 วจฺจัน ๗ **โน ทฺพฺภาสิตนฺติ** ตสฺเสวํคฺสฺส ปฏฺิกฺเขปภาสณนินฺวารณํ ๗ เตน มุสฺสา-
 วาทาทโยปิ กทาจิ วตฺตพฺพาทิ ทิฏฺฐี นิสฺเซตติ ๗ **โน ทฺพฺภาสิตนฺติ** อิมินา วา
 มิจฺจาวาจปฺปหานํ ที่เปติ ๗ **สุภาสิตนฺติ** อิมินา ปหีนมิจฺจาวาเจเน สตา ภาสิตพฺพ-
 วจฺจนลภฺชนํ ยถา ปาปสฺส อกรณํ กุสฺลสฺส จุปฺสมปทํ ๗ องฺคปริทีปนตฺถํ ปน
 อภาสิตพฺพํ ปุพฺเพ อวตฺวา ภาสิตพฺพเมวาท ๗ **เอส นโย ฐมฺมฺเยวาทิอาทิสฺปิ ๗**
เอตถ จ สุภาสิตํเยว ภาสตี โน ทฺพฺภาสิตนฺติ อิมินา ปิสฺสุณาทีโทสรหิตํ สมฺคฺคต-
 การณวจจัน วุตฺตํ ๗ **ฐมฺมฺเยว ภาสตี โน อฐมฺมฺนฺติ** อิมินา สมฺพปฺปลาปโทสรหิตํ
 ฐมฺมโต อนเปตํ มนฺดาวจจัน วุตฺตํ ๗ **อิตเรหิ ทฺวีหิ** ผรุสฺสาลิกรหิตานิ ปิยสจจวจจนา
 นินฺวตฺตานิ ๗ **อาหุ สนฺโตติ** พุทฺธาทโย สุภาสิตํ อุตฺตมํ เสฏฺฐจฺนฺติ กเถสฺสุ วณฺณเยสฺสุ ๗
ทฺติยํ ตติยํ จตฺตถนฺติ อิทํ ปุพฺเพ นินฺทิตฺถจกฺกมํ อุปาทาย วุตฺตนฺติ
 ตพฺพณฺณนา ๗

ตตถ (ปเทศุ) 'องฺเคหีติ (ปทสฺส) 'การณเห อวยเวหิ วา' (อติ อตฺโถ) ๗ 'มุสาวาทา เวมณีน-
 อาทีนึ หิ จตตารี (องฺคานิ) สุภาสิตวาจาย การณานิ (โหนติ), สจจวจจนาทโย จตตารี
 (อาการา) อวยวา (โหนติ) ๗ การณตเถ จ องฺคสทฺโท (วตฺตติ) ๗ 'จตฺหีติ (ปท) นิสฺสกกวจจัน
 โหติ, (องฺคสทฺโท) อวยวตเถ (วตฺตติ), '(จตฺหีติ ปท) กรณวจจัน (โหติ) ๗ 'สมนฺหาคตาติ
 (ปทสฺส) 'สมนฺหาคตา ปวตฺตา (จ) ยุตฺตา จ' (อติ อตฺโถ) ๗ 'สุภาสิตาติ (ปทสฺส) 'สุภฺจฺ
 ภาสิตา' (อติ อตฺโถ) ๗ (ภควา) เตน 'สุภาสิตาติ ปเทเน) อสฺสา (สุภาสิตวาจาย) อตฺถาวหตฺ
 ที่เปติ ๗ 'น ทฺพฺภาสิตาติ (ปทสฺส) 'น ทฺพฺจฺ ภาสิตา' (อติ อตฺโถ) ๗ (ภควา) เตน
 '(น ทฺพฺภาสิตาติ ปเทเน) อสฺสา (ทฺพฺภาสิตวาจาย) อนตฺถานาวหตฺ (ที่เปติ) ๗ 'อนวชฺชาติ

(ปทสฺส) ‘ราคาทีโทสวริหิตา’ (อิตติ อตฺโถ) ๗ (ภควา) เตน (‘อนนุชฺชาติ ปเทน) อสฺสา (วาจาย) การณฺสฺหฺริ (จ) อคตฺติคมนาทีปฺปตฺติโทสากาวิ จ ทีเปติ ๗ ‘อนนุชฺชา จาติ (ปทสฺส) ‘อุปฺวาหวิมฺตฺตา’ (อิตติ อตฺโถ) ๗ (ภควา) เตน (‘อนนุชฺชา จาติ ปเทน) อสฺสา (วาจาย) สพฺพการณสมฺปตฺติ ทีเปติ ๗ ‘วิญญฺนนฺติ (ปทสฺส) ‘ปณฺทิตาน’ (อิตติ อตฺโถ) ๗ (ภควา) เตน (‘วิญญฺนนฺติ ปเทน) ‘นินฺหาปสฺสาสุ พาลา อปฺปมาณา (โหนฺติ)’ อิตติ ทีเปติ ๗ ‘อิธาติ (ปทสฺส) ‘อิมฺสฺมี สาสเน’ (อิตติ อตฺโถ) ๗ ‘สุภาสิตฺเตยว ภาสตีติ (วจนฺ) ปุคฺคลาธิฏฺฐาณาย เทสฺนายน จตฺตฺส (องฺเคสฺ) อณฺณตฺรจฺจนฺทเทสวจนฺ (โหติ) ๗ ‘โน ทฺพฺภาสิตฺตนฺติ (วจนฺ) ตสฺส เอว องฺคสฺส ปฏฺิกฺเขปภาสณนินฺวารณฺ (โหติ) ๗ (ภควา) เตน (‘โน ทฺพฺภาสิตฺตนฺติ ปเทน) ‘มฺุสวาทาทโยปิ (องฺคสฺสธมฺมา ปุคฺคเลน) กทาจิ วตฺตพฺพาทิ ทิฏฺฐี นิสฺเสเชติ ๗ (ภควา) ‘โน ทฺพฺภาสิตฺตนฺติ อิมินา (ปเทน) วา มิจฺจวาวจปฺปหานํ ทีเปติ ๗ (ภควา) ‘สุภาสิตฺตนฺติ อิมินา (ปเทน) ปหีนมิจฺจวาวเจน สตา ภาสิตพฺพวจนฺลขณฺ (ทีเปติ) ยถา ปาปสฺส (จ) อกรณฺ กุสฺลสฺส จ อุปฺสมฺปทํ (ทีเปเนโต) ๗ (ภควา) องฺคปริทีปนตฺถํ ปน (ปุคฺคเลน) อภาสิตพฺพ (วาจ) ปุพฺเพ อวตฺวา (ปุคฺคเลน) ภาสิตพฺพ เอว (วาจ) อาท ๗ เอส นโย ‘ธมฺมเยวาทิอาทีสุปิ (ปเทสฺ) ๗ (ภควตา) เอตฺถ (วจนฺสฺ) จ สุภาสิตฺเตยว ภาสตี โน ทฺพฺภาสิตฺตนฺติ อิมินา (วจนฺ) ปิสฺสุณาทีโทสริหิตํ สมฺคฺคตการณ- วจนฺ วุตฺตํ ๗ (ภควตา) ‘ธมฺมเยว ภาสตี โน อธมฺมฺนฺติ อิมินา (วจนฺ) สมฺปฺปลาปโทส- ริหิตํ ธมฺมโต อนเปตฺตํ มนฺตววจนํ วุตฺตํ ๗ (ภควตา) อิตเรหิ ทฺวีหิ (วจนฺ) ฝรฺุสาลิกรหิตานิ ปิยสฺจจวจนานิ วุตฺตานิ ๗ ‘อาหุ สนฺโตติ (ปททฺวยสฺส) ‘พฺุทฺธาทโย (สนฺโต) สุภาสิตํ ‘อฺุตตมํ เสฏฺฐจฺจนฺติ กเถสฺ วณฺณเยสฺ’ (อิตติ อตฺโถ) ๗ ‘ทฺุติยํ ตติยํ จตฺตฺถนฺติ อิทํ (วจนฺ ภควตา) ปุพฺเพ นิตฺทิกฺกจกฺกมํ อุปาทาย วุตฺตฺนฺติ ตพฺพณฺณนา ๗

ตพฺพณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งสุภาสิตสูตฺรนั้น อิติ ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘การณฺเหติ ด้วยเหตุ ท. วา อีกอย่างหนึ่ง อวยเวหิ ด้วยอวยวะ ท.’ (อิตติ) ดังนี้ ตตฺถ (ปเทสฺ) ‘องฺเคหิตี (ปทสฺส) แห่ง- ไนบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “องฺเคหิ” ดังนี้ ๗ หิ ก็ (องฺคานฺ) อ.องค์ ท. จตฺตฺวาริ ๔ “มฺุสวาทา เวธมฺมณฺเอาทีหิ มิเจตนา เป็นเหตุจวนจากมฺุสวาทเป็นต้น การณานิ เป็นเหตุ สุภาสิตวาจาย แห่งวาจา อันเป็นสุภาสิต (โหนฺติ) ย่อมเป็น, (อาการา) อ.อาการ ท. จตฺตฺวาริ ๔ สจฺจ- วจนาทโย มีการกล่าวคำสัตย์เป็นต้น อวยวา เป็นอวยวะ (โหนฺติ) ย่อมเป็น ๗ จ ก็ องฺคสฺทโท อ.องค์ศัพท์ (วตฺตติ) ย่อมเป็นไป การณฺตฺถเ ในอรรถว่าเหตุ ๗ “จตฺุหิตี (ปท) อ.บทว่า “จตฺุหิ” ดังนี้ นิสฺสกฺกวจนํ เป็นปัญจมีวิภตฺติ โหติ ย่อม

เป็น, (องคศทุโท) อ.องคศัพท (วตฺตติ) ย่อมเป็นไป อวยวตฺเถ ในอรรถว่าอวิยะ,
 (“จตุหิติ ปท) อ.บทว่า “จตุหิ” ดังนี้ กรณวจนํ เป็นตติยาวิภตติ (โหติ) ย่อมเป็น ๗
 (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘สมนฺหาคตา มาตามพร้อมแล้ว ปวตฺตา (จ) คือว่าเป็นไป
 แล้วด้วย ยุตฺตา จ ประกอบแล้วด้วย’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “สมนฺหาคตาติ
 ว่า “สมนฺหาคตา” ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ภาสิตา กล่าวแล้ว สฺมฺจฺจ ด้วย
 ตี’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “สุภาสิตาติ ว่า “สุภาสิตา” ดังนี้ ๗ (ภควา) อ.พระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า ทีเปติ ย่อมทรงแสดง อสฺสา (สุภาสิตวาจาย) อตฺถาวหตฺ ซึ่ง
 ความที่ แห่งวาจาอันเป็นสุภาษิตานั้น เป็นคำนำมาซึ่งประโยชน์ เตน (“สุภาสิตาติ
 ปเทน) ด้วยบทว่า “สุภาสิตา” ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ภาสิตา กล่าว
 แล้ว ทฺมฺจฺจ อันชวํ น หามิได้’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “น ทฺมฺภาสิตาติ
 ว่า “น ทฺมฺภาสิตา” ดังนี้ ๗ (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า (ทีเปติ) ย่อมทรงแสดง
 อสฺสา (ทฺมฺภาสิตวาจาย) อนตฺถานาวหตฺ ซึ่งความที่ แห่งวาจาอันเป็นทฺมฺภาษิต
 นั้น เป็นคำอันนำมาซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ เตน (“น ทฺมฺภาสิตาติ ปเทน)
 ด้วยบทว่า “น ทฺมฺภาสิตา” ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ราคาทีโทส-
 วิรหิตา เป็นวาจาอันเว้นแล้วจากโทษมีราคาจะเป็นต้น’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท
 “อนวชฺชาติ ว่า “อนวชฺชา” ดังนี้ ๗ (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ทีเปติ ย่อมทรง
 แสดง การณสฺทุธิ ซึ่งความหมตจตแห่งเหตุ (จ) ด้วย อคตติคมนาทีปฺปตฺติโทส-
 ภาวํ ซึ่งความไม่มีแห่งโทษในเพราะการถึงซึ่งอำนาจมีการถึงซึ่งอคติเป็นต้น อสฺสา
 (วาจาย) แห่งวาจานั้น เตน (“อนวชฺชาติ ปเทน) ด้วยบทว่า “อนวชฺชา” ดังนี้ ๗
 (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘อุปวาทวิมุตฺตา เป็นผู้พ้นแล้วจากการตีเตียน’ (อิตติ)
 ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อนนฺวชฺชา จาติ ว่า “อนนฺวชฺชา จ” ดังนี้ ๗ (ภควา) อ.พระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า ทีเปติ ย่อมทรงแสดง สพฺพการสมฺปตฺติ ซึ่งความถึงพร้อมด้วย
 อากาณทั้งปวง อสฺสา (วาจาย) แห่งวาจานั้น เตน (“อนนฺวชฺชา จาติ ปเทน) ด้วย
 บทว่า “อนนฺวชฺชา จ” ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘ปณฺทิตานํ อันบัณฑิต
 ท.’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “วิญฺญนฺนฺหติ ว่า “วิญฺญนฺ” ดังนี้ ๗ (ภควา) อ.พระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า ทีเปติ ย่อมทรงแสดง อิติ ว่า “พาลา อ.คนพาล ท. อปฺปมาณา
 ไม่เป็นประมาณ นินฺทาปสฺสึสาสุ ในการตีเตียนและการสรรเสริญ ท. (โหนฺติ) ย่อม
 เป็น” อิติ ดังนี้ เตน (“วิญฺญนฺนฺหติ ปเทน) ด้วยบทว่า “วิญฺญนฺ” ดังนี้ ๗ (อตฺโถ)

อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘อิมสุมิ สาสเน ในศาสนานี้’ (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อิธาติ ว่า “อิธ” ดังนี้ ฯ “สุภาสิตเตยว ภาสตีติ (วจน) อ.คำว่า “สุภาสิตเตยว ภาสตี” ดังนี้ จตุสฺ (องฺเคสุ) อัญญตรงคณิทุเทสวจน เป็นคำแสดงซึ่ง- ในองค์ ท. ๔ หน้า -องค์ อย่างใดอย่างหนึ่ง เทสนาย ด้วยเทศนา ปุคฺคลาธิฏฺฐาณาย อันเป็นปุคฺคลาธิฏฺฐาณ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ “โน ทุพฺพภาสิตนฺติ (วจน) อ.คำว่า “โน ทุพฺพภาสิต” ดังนี้ ปฏิกุเขปภาสนนิวารณ เป็นคำห้ามซึ่งการกล่าวคัดค้าน ตสฺส เอว องฺคสฺส ซึ่ง องค์นั้นนั้นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า นิเสเรติ ย่อม ทรงคัดค้าน ทิฏฺฐิ ซึ่งความเห็น อิติ ว่า “มฺุสวาทาทโยปิ (อกุสลธมฺมา) อ.อกุสล ธรรม ท. แม้มีมฺุสวาทเป็นต้น (ปุคฺคเลน) อันบุคคล วุตตพฺพา ฟิงกล่าว กทาจิ ในกาลบางคราว” อิติ ดังนี้ เดน (“โน ทุพฺพภาสิตนฺติ ปเทน) ด้วยบทว่า “โน ทุพฺพภาสิต” ดังนี้ นั้น ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ทีเปติ ย่อม ทรงแสดง มิจฺฉาวาจปฺปหาน ซึ่งการละซึ่งมิจฺฉาวาจา อิมินา “โน ทุพฺพภาสิตนฺติ (ปเทน) ด้วยบทว่า “โน ทุพฺพภาสิต” ดังนี้ นี้ ฯ (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า (ทีเปติ) ย่อมทรงแสดง ปหีนมิจฺฉาวาเจน สตา ภาสิตพฺพวจนลกฺขณ ซึ่งลักษณะแห่งคำ อันสัตบุรุษ ผู้มีมิจฺฉาวาจาอันละได้แล้ว ฟิงกล่าว อิมินา “สุภาสิตนฺติ (ปเทน) ด้วย บทว่า “สุภาสิต” ดังนี้ (ทีเปโต) ยถา ราวกะว่าทรงแสดงอยู่ อกรณ ซึ่งการไม่ กระทำ ปาปสฺส ซึ่งบาป (จ) ด้วย กุสลสฺส อุปสมฺบํทึ จ ซึ่งการ ยังกุสล ให้เข้าไป ถึงพร้อมด้วย ฯ ปน แต่ว่า (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า อวตฺวา ไม่ตรัสแล้ว (ปุคฺคเลน) อภาสิตพฺพิ (วาจ) ซึ่งวาจา อันอันบุคคล ไม่ฟิงกล่าว ปุพฺเพ ในกาลก่อน อาห ตรัสแล้ว (ปุคฺคเลน) ภาสิตพฺพิ เอว (วาจ) ซึ่งวาจา อันอันบุคคล ฟิงกล่าว นั้นเทียว องฺคปริทีปนตฺถิ เพื่ออันแสดงซึ่งองค์ ฯ นโย อ.นัย ‘ธมฺมเยวาทิอาทีสุปิ (ปเทสุ) ในบท ท. แม้เป็นต้นว่า “ธมฺมเยว” ดังนี้ เอโส นี้ ฯ จ ก็ สมฺมุคฺคตการณวจน อ.คำอันกล่าวเหตุตรงๆ ปิสฺสุณาทีโทสรหิตฺติ อันเว้นแล้วจากโทษมีการกล่าวส่อเสียด เป็นต้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺติ ตรัสแล้ว เอตฺถ (วจนฺเต) “สุภาสิตเตยว ภาสตี โน ทุพฺพภาสิตนฺติ อิมินา (วจน) ด้วย- ในคำ ท. เหล่านี้ หน้า -คำนี้ว่า “สุภาสิตเตยว ภาสตี โน ทุพฺพภาสิต” ดังนี้ ฯ มนฺตาวจน อ.คำอันบุคคลกล่าว แล้วด้วยปัญญา สมฺมุพฺปลาปโทสรหิตฺติ อันเว้นแล้วจากโทษแห่งการกล่าวเพื่อจ้อ อนเปตฺติ อันไม่ไปปราศแล้ว ธมฺมโต จากธรรม (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า

วุดต์ ตรัสแล้ว “ธมฺมเยว ภาสติ โน อธมฺมฺหติ อิมินา (วจเนน) ด้วยคำนี้ว่า “ธมฺมเยว ภาสติ โน อธมฺม” ดังนี้ ฯ ปิยสจฺจวณานิ อ.คำอันเป็นที่รักและคำสัตย์ ท. ผรุสาลีกรหิตานิ อันเว้นแล้วจากคำหยาบและคำเหลาะแหละ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุดฺดานิ ตรัสแล้ว อิตเรหิ ทวีหิ (วจเนหิ) ด้วยคำ ท. ๒ นอกนี้ ฯ (อตฺถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า ‘(สนฺโต) อ.สัตบุรุษ ท. พุทฺธาทโย มีพระพุทฺธเจ้าเป็นต้น กถสฺสํ กล่าวแล้ว วณฺณยฺสํ คือว่าสรรเสริญแล้ว สุภาสิตํ ซึ่งคำสุภาสิต อิตฺติ ว่า ‘อฺตุตฺตมํ สูงสุด เสฏฺฐจํ คือว่าประเสริฐที่สุด’ อิตฺติ ดังนี้” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสอง แห่งบท “อาหุ สนฺโตติ ว่า “อาหุ สนฺโต” ดังนี้ ฯ “ทฺติยํ ตติยํ จตฺตุนฺหติ อิํ (วจนํ) อ.คำนี้ว่า “ทฺติยํ ตติยํ จตฺตุนฺห” ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุดฺต์ ตรัสแล้ว อุปาทาย เทียบเคียง นิตฺติฏฺจกฺกมํ ซึ่งลำดับอันถูกแสดงแล้ว ปุพฺเพ ในกาลก่อน” อิตฺติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาสุภาสิตสูตรนั้นว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ‘องฺเคหิ’ คือ ด้วยเหตุ. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยอวัยวะ. ก้องค์ ๔ มีเจตนาเป็นเครื่องเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น เป็นเหตุแห่งวาจาอันเป็นสุภาสิต. อาการ ๔ มีการกล่าวคำสัตย์เป็นต้น เป็นอวัยวะ. ก็ องฺคศัพท์ ลงในอรรถเหตุ. บทว่า ‘จตุหิ’ เป็นปัญจมีวิภตติ. องฺคศัพท์ ลงในอรรถอวัยวะ. บทว่า ‘จตุหิ’ เป็นตติยวิภตติ. บทว่า ‘สมนฺนาคตา’ แปลว่า มาตามพร้อมแล้ว คือเป็นไปและประกอบแล้ว. บทว่า ‘สุภาสิตา’ แปลว่า กล่าวด้วยดีแล้ว. ด้วย บทว่า ‘สุภาสิตา’ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความที่วาจาเป็นสุภาสิตนั้น นำประโยชน์มาให้. บทว่า ‘น ทฺพฺภาสิตา’ แปลว่า หากกล่าวไม่ดีไม่. ด้วยบทว่า ‘น ทฺพฺภาสิตา’ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความที่วาจาเป็นทฺพภาสิตนำความฉิบหายมิใช่ประโยชน์มาให้. บทว่า ‘อนวชฺชา’ แปลว่า เว้นจากโทษมีรากะเป็นต้น. ด้วยบทว่า ‘อนวชฺชา’ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความหมดจดแห่งเหตุ และความไม่มีแห่งโทษในเพราะบรรลุอำนาจมีการถึงอคติเป็นต้น แห่งวาจานั้น. บทว่า ‘อนนฺวชฺชา จ’ คือ พ้นจากการติเตียน. ด้วยบทว่า ‘อนนฺวชฺชา จ’ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความถึงพร้อมด้วยอาการทั้งปวง แห่งวาจานั้น. บทว่า ‘วิญฺญนฺ’ แปลว่า บัณฑิตทั้งหลาย. ด้วยบทว่า ‘วิญฺญนฺ’ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า ‘คนพาลทั้งหลาย ไม่เป็นประมาณ ในการติเตียนและการสรรเสริญ’. บทว่า ‘อิธ’ แปลว่า ในศาสนานี้. คำว่า ‘สุภาสิตฺเยว ภาสติ’ นี้ เป็นคำแสดงองค์ ๔ อย่างใดอย่าง

หนึ่ง ด้วยเทศนาอันเป็นปุคคลลาธิฎฐาน. คำว่า ‘โหน ทุพฺภาสิตํ’ นี้ เป็นคำห้ามการกล่าวคัดค้านองค์นั้นเท่านั้น. ด้วยบทว่า ‘โหน ทุพฺภาสิตํ’ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปฏิเสธความเห็นที่ว่า ‘อกุศลธรรมทั้งหลายแม้มีมุสาวาทเป็นต้น บุคคลควรกล่าวในกาลบางคราว’. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยบทว่า ‘โหน ทุพฺภาสิตํ’ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงการละมิจฉาวจา. ด้วยบทว่า ‘สุภาสิตํ’ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงลักษณะแห่งคำที่สัตบุรุษผู้มีมิจฉาวจาอันละได้แล้วจะพึงกล่าว ดุจทรงแสดงการไม่ทำบาปและการทำกุศลให้ถึงพร้อม ฉะนั้น. แต่เพื่อกำหนดแสดงองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสวาจาที่ไม่ควรกล่าวไว้ในกาลก่อน ตรัสเฉพาะวาจาที่ควรกล่าวไว้ในเท่านั้น. แม้ในบททั้งหลายมีบทว่า ‘ธมฺมมฺเวย’ เป็นต้น ก็นัยนี้. ก็บรรดาคำเหล่านั้น คำแสดงเหตุไปตรงๆ เว้นจากโทษมีวาจาเสื่อมเสียเป็นต้น พระองค์ตรัสด้วยคำว่า ‘สุภาสิตมฺเวย ภาสิต โหน ทุพฺภาสิตํ’ นี้. คำที่บุคคลกล่าวด้วยปัญญา เว้นจากโทษคือการกล่าวเพื่อจ้อ ไม่ไปปราศจากธรรม พระองค์ตรัสด้วยคำว่า ‘ธมฺมมฺเวย ภาสิต โหน อธมฺมํ’ นี้. คำเป็นที่รักและคำสัตย์ เว้นจากวาจาหยาบคายและคำเหลวไหลและ ตรัสด้วยคำทั้ง ๒ นอกนี้. สองบทว่า ‘อาหุ สนฺโต’ ความว่า สัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ตรัส คือสรรเสริญคำสุภาษิตว่า ‘สูงสุด คือประเสริฐสุด’. คำว่า ‘ทุติยํ ตติยํ จตุตฺถํ’ นี้ ตรัสเทียบลำดับบทที่ทรงชี้แจงไว้ในก่อน”.

[๒๖๖] มุสาวาทา เวมณฺญาทิกํ จตุพฺพิธํ วจีสฺสุจฺริตํ สุภาสิตวาจา ย การณฺงคฺ, สุภาสิต-
ภาสนาทิกํ จตุพฺพิธํ อวยวฺงคนฺติ ทฎฺจพฺพํ ฯ

(ปณฺหิตฺเตน) มุสาวาทา เวมณฺญาทิกํ จตุพฺพิธํ วจีสฺสุจฺริตํ ‘สุภาสิตวาจา ย การณฺงคนฺติ (ทฎฺจพฺพํ), (ปณฺหิตฺเตน) สุภาสิตภาสนาทิกํ จตุพฺพิธํ (วจีสฺสุจฺริตํ) ‘อวยวฺงคนฺติ ทฎฺจพฺพํ ฯ

วจีสฺสุจฺริตํ อ.วจีสฺสุจฺริต จตุพฺพิธํ อันมีอย่าง ๔ มุสาวาทา เวมณฺญาทิกํ มีเจตนา เป็นเหตุงดเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น (ปณฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต (ทฎฺจพฺพํ) พึงเห็น ‘การณฺงคนฺติ’ ว่าเป็นองค์คือเหตุ สุภาสิตวาจา แห่งวาจาอันเป็นสุภาษิต, (วจีสฺสุจฺริตํ) อ.วจีสฺสุจฺริต จตุพฺพิธํ อันมีอย่าง ๔ สุภาสิตภาสนาทิกํ มีการกล่าวคำสุภาษิตเป็นต้น (ปณฺหิตฺเตน) อันบัณฑิต ทฎฺจพฺพํ พึงเห็น ‘อวยวฺงคนฺติ’ ว่าเป็นองค์คืออวัยวะ ฯ

วจีสัจจิริตมี ๔ อย่าง มีเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากมุสาวาทเป็นต้น บัณฑิตพึงเห็นว่า “เป็นองค์คือเหตุ” แห่งวาจาเป็นสุภาษิต, วจีสัจจิริตมี ๔ อย่าง มีการกล่าวคำสุภาษิตเป็นต้น บัณฑิตพึงเห็นว่า “เป็นองค์คืออวัยวะ”.

.....

วจิกมมทวารกถาฎีกายมปิ สุภาสิตภาสนสงฆาตา อปิสนฺวจา ฌมฺมภาสนสงฆาโต อสมฺพปฺปลาโป ปิยภาสนสงฆาตา อมฺรฺสวจา สจฺจภาสนสงฆาโต อมุสาวาทอ จาติ จตุพฺพิธ อวยวฺจํ วุตฺตํ ฯ

อวยวฺจํ อ.องค์คืออวัยวะ จตุพฺพิธ อันมีอย่าง ๔ (ฎีกาจริเยน) อันพระฎีกาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว วจิกมมทวารกถาฎีกายมปิ แม้ในฎีกาแห่งวจีกรรมทวารกถา อิติ ว่า “อปิสนฺวจา อ.วาจาไม่ส่อเสียด สุภาสิตภาสนสงฆาตา อันอันบัณฑิตกล่าว แล้วว่าการกล่าวคำเป็นสุภาษิต (จ) ด้วย อสมฺพปฺปลาโป อ.การไม่กล่าวเพื่อเจ้อ ฌมฺมภาสนสงฆาโต อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าการกล่าวคำเป็นธรรม (จ) ด้วย อมฺรฺสวจา อ.วาจาอันไม่หยาบคาย ปิยภาสนสงฆาตา อันอันบัณฑิตกล่าวแล้ว ว่าการกล่าวคำอันเป็นที่รัก (จ) ด้วย อมุสาวาทอ อ.การไม่กล่าวเท็จ สจฺจภาสนสงฆาโต อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าการกล่าวคำสัตย์ จ ด้วย” อิติ ดังนี้ ฯ

แม้ในฎีกาแห่งวจีกรรมทวารกถา ท่านก็กล่าวองค์คืออวัยวะไว้ ๔ อย่าง คือ “วาจาไม่ส่อเสียด กล่าวคือการกล่าวคำเป็นสุภาษิต ๑, การไม่กล่าวเพื่อเจ้อ กล่าวคือการกล่าวคำเป็นธรรม ๑, วาจาไม่หยาบคาย กล่าวคือการกล่าวคำเป็นที่รัก ๑, การไม่กล่าวเท็จ กล่าวคือการกล่าวคำสัตย์ ๑”.

.....

[๒๖๗] ตสฺมา มุสาวาทาทินฺ อาทินฺวํ สมฺปสฺสนฺเตน สุภาสิตวจนฺเมว วุตฺตพฺพํ ฯ โส จาทินฺโว อฏฺฐกนิปาตงฺคฺคฺตฺเร สพฺพลฺหุสฺสุตฺเตปิ อากโต ฯ

ตสฺมา (ปฺคฺคฺเลน) มุสาวาทาทินฺ (วจีทฺวจฺจิริตานฺ) อาทินฺวํ สมฺปสฺสนฺเตน สุภาสิตวจนฺ เอว วุตฺตพฺพํ ฯ โส จ อาทินฺโว อฏฺฐกนิปาตงฺคฺคฺตฺเร สพฺพลฺหุสฺสุตฺเตปิ อากโต ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น สุภาสิตวจนฺ เอว อ.คำสุภาษิตนั้นเกี่ยว (ปฺคฺคฺเลน) อัน

บุคคล **สมปัสสฺสทุเตน** ผู้พิจารณาเห็นอยู่ **อาทินว** ซึ่งโทษ **มุสาวาทาทิน** (วจีทุจริตาน) ของวจีทุจริต ท. มีมุสาวาทเป็นต้น **วตตพพ** ฟังกล่าว ๒ จ ก็ **โส** อาทินว อ.โทษนั้น **อาคโต** มาแล้ว **สพฺพหลุสสุตเตปิ** แม้ในสัพพหลุสสุตร **อฏฺฐก-**
นิปาตงคฺคตฺตเร ในอฏฐกนิปาต **อังกฺคตฺตริกาย** ๒

เพราะฉะนั้น คำสาธุชิตเท่านั้น บุคคลผู้พิจารณาเห็นโทษของวจีทุจริตมีมุสาวาทเป็นต้น ควรกล่าว. ก็โทษนั้นมาแล้วแม้ในสัพพหลุสสุตร ในอฏฐกนิปาต **อังกฺคตฺตริกาย**.

.....

วุตตณฺหิ ตตฺถ “มุสาวาทโท ภิกฺขเว อาเสวิต ภาวิต พหุสฺสโกโต นิริยสํวตฺตนิโก โหติ ติรจฺฉานโยนิสํวตฺตนิโก ปิตฺติวิสยสํวตฺตนิโก โย สพฺพหลุโส มุสาวาทสฺส วิปาโก มนุสฺสภฺตสฺส อภฺตพฺภกฺขานสํวตฺตนิโก โหติ ๒ ปิสุณา ภิกฺขเว วาจา อาเสวิตา ๒เปฯ ปิตฺติวิสยสํวตฺตนิกา โย สพฺพหลุโส ปิสุณาย วาจาย วิปาโก มนุสฺสภฺตสฺส มิตฺตเภทสํวตฺตนิโก โหติ ๒ ผรุสา ภิกฺขเว วาจา ๒เปฯ โย สพฺพหลุโส ผรุสาย วาจาย วิปาโก มนุสฺสภฺตสฺส อมนาปสทฺทสํวตฺตนิโก โหติ ๒ สมฺมปฺปลาโป ภิกฺขเว อาเสวิต ๒เปฯ โย สพฺพหลุโส สมฺมปฺปลาปสฺส วิปาโก มนุสฺสภฺตสฺส อนาเทยฺยวาจาสํวตฺตนิโก โหตีติ ๒

หิ จริงอยู่ (วจน) อ.พระดำรัส **อิติ** ว่า “**ภิกฺขเว** ตุก่อนภิกษุ ท. **มุสาวาทโท** อ.มุสาวาท (**ปุคฺคเลน**) **อาเสวิต** อันอันบุคคลชองเสพแล้ว (**ปุคฺคเลน**) **ภาวิต** อันอันบุคคลให้เจริญแล้ว (**ปุคฺคเลน**) **พหุสฺสโกโต** อันอันบุคคลกระทำให้มากแล้ว **นิริยสํวตฺตนิโก** เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในนรก **ติรจฺฉานโยนิสํวตฺตนิโก** เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉาน **ปิตฺติวิสยสํวตฺตนิโก** เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในเปรตวิสัย **โหติ** ย่อมเป็น, **วิปาโก** อ.วิบาก **มุสาวาทสฺส** แห่งมุสาวาท **สพฺพหลุโส** อันเบากว่าวิบากทั้งปวง **โย** ไต (**อตฺถิ**) มีอยู่, (**โส** **วิปาโก**) อ.วิบากนั้น **อภฺตพฺภกฺขานสํวตฺตนิโก** เป็นวิบากอันยังการกล่าวซึ่งเรื่องอันไม่จริงให้เป็นไปพร้อม (**สตฺตสฺส**) แก่สัตว์ **มนุสฺสภฺตสฺส** ผู้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว **โหติ** ย่อมเป็น ๒

ภิกษเว ดูก่อนภิกษุ ท. วาจา อ.วาจา ปิสุณา อันส่อเสียด (ปุคฺคฺเลน) อาเสวิตา อันอันบุคคลชองเสพแล้ว (ปุคฺคฺเลน) ภาวิตา อันอันบุคคลให้เจริญแล้ว (ปุคฺคฺเลน) พหุลิกตา อันอันบุคคลกระทำให้มากแล้ว นิริยส์วตฺตนิกา เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในนรก ติรจฺจณโยนิส์วตฺตนิกา เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉาน ปิตฺติวิสยส์วตฺตนิกา เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในเปรตวิสัย โหติ ย่อมเป็น, วิปาโก อ.วิบาก วาจาย แห่งวาจา ปิสุณาย อันส่อเสียด สพฺพหลุโส อันเบากว่าวิบากทั้งปวง โย ไต (อตฺถิ) มีอยู่, (โส วิปาโก) อ.วิบากนั้น มิตฺตเภทส์วตฺตนิโก เป็นวิบากอันยังการแตกจากมิตรให้เป็นไปพร้อม (สฺตฺตฺสฺส) แก่สัตว์ มนุสฺสญฺตฺสฺส ผู้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

ภิกษเว ดูก่อนภิกษุ ท. วาจา อ.วาจา ผรุสา อันหยาบคาย (ปุคฺคฺเลน) อาเสวิตา อันอันบุคคลชองเสพแล้ว (ปุคฺคฺเลน) ภาวิตา อันอันบุคคลให้เจริญแล้ว (ปุคฺคฺเลน) พหุลิกตา อันอันบุคคลกระทำให้มากแล้ว นิริยส์วตฺตนิกา เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในนรก ติรจฺจณโยนิส์วตฺตนิกา เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉาน ปิตฺติวิสยส์วตฺตนิกา เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในเปรตวิสัย โหติ ย่อมเป็น, วิปาโก อ.วิบาก วาจาย แห่งวาจา ผรุสาย อันหยาบคาย สพฺพหลุโส อันเบากว่าวิบากทั้งปวง โย ไต (อตฺถิ) มีอยู่, (โส วิปาโก) อ.วิบากนั้น อมฺหาปสฺสทฺตฺตฺตนิโก เป็นวิบากอันยังเสียงอันไม่เป็นที่ตั้งใจให้เอิบอาบให้เป็นไปพร้อม (สฺตฺตฺสฺส) แก่สัตว์ มนุสฺสญฺตฺสฺส ผู้เป็นมนุษย์เป็นแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

ภิกษเว ดูก่อนภิกษุ ท. สมฺมุปฺปลาโป อ.การกล่าวเพื่อเจ้า (ปุคฺคฺเลน) อาเสวิตา อันอันบุคคลชองเสพแล้ว (ปุคฺคฺเลน) ภาวิตา อันอันบุคคลให้เจริญแล้ว (ปุคฺคฺเลน) พหุลิกโต อันอันบุคคลกระทำให้มากแล้ว นิริยส์วตฺตนิโก เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในนรก ติรจฺจณโยนิส์วตฺตนิโก เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในกำเนิดแห่งสัตว์เดรัจฉาน ปิตฺติวิสยส์วตฺตนิกา เป็นสภาพยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในเปรตวิสัย โหติ ย่อมเป็น, วิปาโก อ.วิบาก สมฺมุปฺปผลาปสฺส แห่งการกล่าวเพื่อเจ้า สพฺพหลุโส อันเบากว่าวิบากทั้งปวง โย ไต (อตฺถิ) มีอยู่, (โส วิปาโก) อ.วิบากนั้น อฺนาเทยฺยวาจาส์วตฺตนิโก เป็นวิบากอันยังวาจาอันบุคคลไม่พึงถือเอา

คตมคฺโคติ ตพฺพณฺณนา ฯ

ตตถ (ปเทศุ) ‘สพฺพลหุโสติ (ปทสฺส) ‘สพฺพลหุโก’ (อิติ อตฺโถ) ฯ ‘อภฺตพฺภกฺขานสํวตฺตนิโกติ (ปทสฺส) (มุสวาทอ) อภฺเตน (วจนฺน) อพฺภกฺขานํ สํวตฺเตติ, (กมฺม) เยน เกนจิ (ปฺคฺคเลน) กตฺ, (ตํ กมฺม) คนฺตฺวา ตสฺเสว (ปฺคฺคฺลสฺส) อฺปริ ปตฺติ’ (อิติ อตฺโถ) ฯ ‘มิตฺตเกทสํวตฺตนิโกติ (ปทสฺส) ‘มิตฺเตหิ เกทํ สํวตฺเตติ, (ปฺคฺคฺล) ยํ ยํ (ปฺคฺคฺล) มิตฺตํ กโรติ, โส โส (ปฺคฺคฺล) ภิขฺชติเยว’ (อิติ อตฺโถ) ฯ ‘อมฺนาปสทฺทสํวตฺตนิโกติ (ปทสฺส) ‘ยา สา วาจา จณฺฑิกกา กกฺกสา กฏฺกกา อภิสชฺชณี มมุจฺเจทิกกา (โหติ), (โส ผรุสฺวาจิปฺคฺคฺล) คตคตฺฏฺจฺจาเน ตํ เอว (วจนฺ) สฺถมาติ มนาปสทฺทสฺสวณฺํ น ลภติ, เอวฺวโป หิ (วิปาโก) ผรุสฺวาจา ย คตมคฺโค นาม (โหติ) อิติ อตฺโถ) ฯ ‘อนาเทยฺยวาทสํวตฺตนิโกติ (ปทสฺส) ‘(เกนจิ) อคฺคเหตพฺพํ วจนฺํ สํวตฺเตติ, ตฺวํ กสฺมา กเถสิ, โโก ตว วจนฺํ คหฺสฺสตีติ (โส สมฺมปฺปลาปฺปฺคฺคฺล ปฺคฺคฺลสฺส ปฺรปฺคฺคฺเลน) วตฺตพฺพตฺตํ อาปชฺชติ, อยํ (วิปาโก) สมฺมปฺปลาปฺสฺส คตมคฺโค (โหติ) อิติ อตฺโถ)” อิติ ตพฺพณฺณนา ฯ

ตพฺพณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งสพฺพลหุสฺสฺตรนั้น **อิติ** ว่า “(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘สพฺพลหุโก เป็นวิปากอันเภากว่าวิปากทั้งปวง’ (อิติ) ดังนี้ **ตตถ (ปเทศุ)** “สพฺพลหุโสติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “สพฺพลหุโส” ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘(มุสวาทอ) อ.มุสวาท **อพฺภกฺขานํ** ยังการกล่าวตู่ **อภฺเตน (วจนฺน)** ด้วยคำอันไม่เป็นจริง **สํวตฺเตติ** ย่อมให้เป็นไปพร้อม, (กมฺม) อ.กรรม **เยน เกนจิ (ปฺคฺคฺเลน)** อันบุคคลบุคคลใดบุคคลหนึ่ง **กตฺ** กระทำแล้ว, (ตํ กมฺม) อ.กรรมนั้น **คนฺตฺวา** ไปแล้ว **ปตฺติ** ย่อมตงไป **อฺปริ** ในเบื้องบน **ตสฺส เอว (ปฺคฺคฺลสฺส)** ของบุคคลนั้นนั้นเทียว’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “**อภฺตพฺภกฺขานสํวตฺตนิโกติ** ว่า “อภฺตพฺภกฺขานสํวตฺตนิโก” ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘**เกทํ** ยังการแตก **มิตฺเตหิ** จากมิตร ท. **สํวตฺเตติ** ย่อมให้เป็นไปพร้อม, (ปฺคฺคฺล) อ.บุคคล **กโรติ** ย่อมกระทำ **ยํ ยํ (ปฺคฺคฺล)** ซึ่งบุคคลใดๆ **มิตฺตํ** ให้เป็นมิตร, **โส โส (ปฺคฺคฺล)** อ.บุคคลนั้นๆ **ภิขฺชติ** เอว ย่อมแตกกันนั้นเทียว’ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “**มิตฺตเกทสํวตฺตนิโกติ** ว่า “มิตฺตเกทสํวตฺตนิโก” ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า ‘**ยา สา วาจา** อ.วาจานั้นใด **จณฺฑิกกา** เป็นคำดูร้าย **กกฺกสา** เป็นคำหยาบคาย **กฏฺกกา** เป็นคำเผ็ดร้อน **อภิสชฺชณี** เป็นคำ

เสียดแทง มมฺมุจเจทิกา เป็นคำตัดเสียซึ่งคำรัก (โหติ) ย่อมเป็น, (โส ผรุสวาจิบุคคล) อ.ผรุสวาจิบุคคลนั้น สุณาติ ย่อมฟัง ต่ เอว (วาจ) ซึ่งวาจานั้นนั้นเทียว คตคตฏจาเน ในที่เป็นที่ทิ้งไปแล้วทิ้งไปแล้ว น ลภติ ย่อมไม่ได้ มหาปสททสฺสวณฺ์ ซึ่งการฟังซึ่งเสียงอันเป็นที่ยังใจให้เอิบอาบ, (วิปาโก) อ.วิปาก เอรูโป หิ อันมีอย่างนี้เป็นรูปแล คตมคฺโค นาม ชื่อว่าเป็นทางเป็นที่ไปแล้ว ผรุสวาจาย ของผรุสวาจา (โหติ) ย่อมเป็น' (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท "อมหาปสททสฺสวตฺตนิโกติ ว่า "อมหาปสททสฺสวตฺตนิโก" ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า "วจนฺ์ ยังคำ (เกนจิ) อคฺคเหตุพฺพิ อันอันใครๆ ไม่ฟังถือเอา สฺสวตฺเตติ ย่อมให้เป็นไปพร้อม, (โส สมฺมุปฺปผลาปีบุคคล) อ.สัมมุปฺปผลาปีบุคคลนั้น อาปชฺชติ ย่อมถึง (บุคคลสฺส ปรบุคคลเลน) วตฺตพฺพตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งบุคคล เป็นผู้อันบุคคลอื่น ฟังกล่าว อิตติ ว่า "ตฺวํ อ.ท่าน กเถสิ ย่อมกล่าว กสฺมา เพราะเหตุอะไร? โโก อ.ใคร คเหตุสฺสติ จักถือเอา วจนฺ์ ซึ่งคำ ตว ของท่าน" อิตติ ดังนี้, อยฺ (วิปาโก) อ.วิปาก นี้ คตมคฺโค เป็นทางเป็นที่ไปแล้ว สมฺมุปฺปผลาปีสฺส แห่งสัมมุปฺปผลาปี (โหติ) ย่อมเป็น' อิตติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท "อนาเทยยวจาสฺสวตฺตนิโกติ ว่า "อนาเทยยวจาสฺสวตฺตนิโก" ดังนี้" อิตติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาสัพพลหุสฺสุตรนั้นว่า "บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า 'สพฺพลหุโส' แปลว่า เขากว่าวิปากทั้งปวง. บทว่า 'อภฺตพฺภกฺขานสฺสวตฺตนิโก' ความว่า มุสวาท ย่อมยังการกล่าวตู่อันไม่เป็นจริงให้เป็นไปพร้อม คือกรรมที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำแล้ว ย่อมตกไปเบื้องบนของผู้นั่นเอง. บทว่า 'มิตฺตเกทสฺสวตฺตนิโก' ความว่า ย่อมยังการแตกจากมิตรทั้งหลายให้เป็นไปพร้อม คือทำผู้ใดๆ ให้เป็นมิตร ผู้นั้นๆ ย่อมแตกกันโดยแท้. บทว่า 'อมหาปสททสฺสวตฺตนิโก' ความว่า วาจานั้นใด ดุร้าย หยาบคาย เผ็ดร้อน เสียดแทง ตัดเสียซึ่งคำรัก. บุคคลผู้กล่าวคำหยาบคายนั้น ย่อมได้ฟังแต่วาจานั้นเท่านั้น ในที่ๆ ตนไปแล้ว, ไม่ได้ฟังเสียงอันน่าพอใจ, วิปากเห็นปานนี้แล ชื่อว่าเป็นทางไปแห่งผรุสวาจา. บทว่า 'อนาเทยยวจาสฺสวตฺตนิโก' ความว่า ย่อมยังคำที่ใครๆ ไม่ฟังเชื่อถือให้เป็นไปพร้อม. บุคคลผู้กล่าวเพื่อเจอนั้น ย่อมถึงความเป็นผู้ถูกคนอื่นควรกล่าวว่า 'เพราะเหตุอะไร ท่านจึงพูด, ใครจักถือเอาคำพูดของท่าน' ดังนี้. วิปากนี้ เป็นทางไปแห่งสัมมุปฺปผลาปี".

[๒๖๙] อปีจ ปิสุณวาทินโว สฺกฺรเปตวตฺตฤณา ทีเปตพฺโพ ๕

อปีจ อีกอย่างหนึ่ง ปิสุณวาทินโว อ.โทษของวาจาเสื่อมเสีย (ปณฺทิตฺเตน) อัน
บัณฑิต ทีเปตพฺโพ ฟังแสดง สฺกฺรเปตวตฺตฤณา ด้วยเรื่องสฺกฺรเปต ๕

อีกอย่างหนึ่ง โทษของปิสุณวาทิน ฟังแสดงด้วยเรื่องสฺกฺรเปต.

กสฺสพพุทฺธกาเล กิร เอกสฺมี คามกาวาเส สฺกฺจิวสฺโส มหาเถโร เอกุณสฺกฺจิวสฺโส
อนุตฺเถโรติ เทว เถรา เอกมาตุ กุจฺฉิมฺหิ วุตฺตภาติกา วีย สมคฺควาสํ วสีสุ ๕
อเถโก ฌมฺมกถิโก ภิกฺขุ ตํ อาวาสํ อาคนฺตฺวา ภิกฺขาจารสมฺปทํ ทิสฺวา เต
ตโต ปลาเปตฺวา สยํ ตตฺถ วสิตฺกามา ฆนฺเต อนุตฺเถโร มฺมาคตทิวสโต ปฏฺจาย
เอวมาห สปรุริส ตฺวํ กุลปฺตฺโต อยํ มหาเถโร อลชฺชี่ อเปสโล เอเตน สทฺธิ
สมฺโภคํ กโรนฺโต อุปฺปริกฺขิตฺวา กรเยยาสีติ มหาเถรสฺส เปสฺสญฺญํ อุปสฺหริตฺวา ปฺน
อนุตฺเถรสฺสาปิ ตเถว เปสฺสญฺญํ อุปสฺหริ ๕ เต เทว เถรา ภิกฺขิตฺวา ตโต ปกฺกมฺนฺตา
เอกมคฺเคน อคนฺตฺวา ยถารุจิตฺกฺจฺจาเน วสิตฺวา อปรภาเค วสฺสตจฺเจเนน เอก-
วิหาเร เอกเสนาสเน อญฺญมญฺญํ สมากนฺตฺวา อญฺญมญฺญํ อจฺจยํ เทเสตฺวา ตํทิวสํ
สมคฺคา หุตฺวา อายาม ตํ ตโต วิหารโต นิภกฺก
ตฺวํ อิธ วสิตฺุ ยุตฺตรูปฺติ อจฺจรํ ปหฺริสุ ๕ โส ตตฺถ จาตุ อสฺกโกนฺโต ปลาโย ๕ อถ
นํ วีสตีวสฺสสฺส
เอกํ พุทฺธนฺตรํ ปจิตฺวา อิทานิ คิซฺฉมฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺกฺก
สฺกฺรเปโต อโหสิ ๕ ตสฺส สรีรํ
ติคาวุตํ มนุสฺสสฺสรีรสฺสํ สีสํ สฺกฺรสีสฺสํ ๕ ตสฺส มุเข นงฺคฺกฺกฺกฺกฺก
ชาตํ ตโต ปุพฺวา
ปกฺขมฺนฺตีติ ๕ ฌมฺมปทสฺส มคฺควคฺเค อิทํ วตฺถ ๕

กิร ได้ยินว่า กสฺสพพุทฺธกาเล ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เถรา
อ.พระเถระ ท. เทว ๒ รูป อิติ คือ “มหาเถโร อ.พระมหาเถระ สฺกฺจิวสฺโส ผู้มี
พรรษา ๖๐ อนุตฺเถโร อ.พระอนุเถระ เอกุณสฺกฺจิวสฺโส ผู้มีพรรษา ๖๐ อันหย่อนด้วย
หนึ่ง” วุตฺตภาติกา วีย เป็นราวกะว่าพี่น้องชายผู้อยู่แล้ว กุจฺฉิมฺหิ ในท้อง เอกมาตุ
ของมารดาเดียวกัน (หุตฺวา) เป็น วสีสุ อยู่แล้ว สมคฺควาสํ อยู่โดยพร้อมเพรียง
กัน คามกาวาเส ในอาวาสใกล้หมู่บ้าน เอกสฺมี อาวาสหนึ่ง ๕ อถ ครั้งนั้น ภิกฺขุ

อ.ภิกษุ ธมฺมกถิกโก ผู้เป็นพระธรรมกถิก เอโก รูปหนึ่ง อาคณฺฑวมา มาแล้ว ตํ อวาสาสิ สู่อาวาสนั้น ทิสฺวา เห็นแล้ว ภิกฺขวาจาธรรมปทํ ซึ่งความถึงพร้อมด้วยที่เป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษา เต (ภิกฺขุ) ตโต (อวาสาท) ปลาเปตฺวา สยํ ตตฺถ (อวาเส) วสิตฺตกาโม เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน ยังภิกษุ ท. เหล่านั้น ให้นำเข้าไป จากอาวาสนั้น แล้วจึงอยู่ในอาวาสนั้น ด้วยตนเอง (หุตฺวา) เป็น อุปสัทธิตฺวา นำเข้าไปแล้ว เปสฺสุณฺณํ ซึ่งคำอุบาย มหาเถรสุส แก่พระมหาเถระ อิติ ว่า “ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อหุตฺเถโร อ.พระอนุเถระ อาท กล่าวแล้ว เอวํ อย่างนี้ (อิติ) ว่า ‘สปปุริส ข้าแต่สัตบุรุษ ตวํ อ.ท่าน กุลปฺตโต เป็นกุลบุตร (อสิ) ย่อมเป็น, อยํ มหาเถโร อ.พระมหาเถระนี้ อลชฺชํ เป็นผู้ไม่มีความละอาย อเปสฺโส เป็นผู้มีศีลไม่เป็นที่รัก (โหติ) ย่อมเป็น, (ตวํ) อ.ท่าน กโรนฺโต กระทำอยู่ สมฺโภคํ ซึ่งการสมคบ สทฺธิ กับ เอเตน (มหาเถเรน) ด้วยพระมหาเถระนั้น อุปปริกฺขิตฺวา พิจารณาแล้ว กเรยฺยาสี พิงฺกกระทำ’ (อิติ) ดังนี้ ปฏฺจาย จำเดิม อาคตทิวสโต แต่วันเป็นที่มาแล้ว มม แห่งกรรม” อิติ ดังนี้ อุปสัทธิ นำเข้าไปแล้ว เปสฺสุณฺณํ ซึ่งคำอุบาย ตถา เอว เหมือนอย่างนั้นนั่นเที่ยว อหุตฺเถรสุสาปิ แม่แก่พระอนุเถระ ปุณฺ อิก ๙ เถรา อ.พระเถระ ท. เทว ๒ รูป เต เหล่านั้น ภิกฺขิตฺวา แดกกันแล้ว ปกฺกมฺหุตฺวา เมื่อหลีกไป ตโต (อวาสาท) จากอาวาสนั้น อคณฺฑวมา ไม่ไปแล้ว เอกมคฺเคน โดยหนทางเดียวกัน วสิตฺวา อยู่แล้ว ยถารุจิตฺตฺวา ในที่อันตนชอบใจแล้วอย่างไร สมาคณฺฑวมา มาพร้อมกันแล้ว อญฺญมญฺญํ ซึ่งกันและกัน เอกเสนาสเน ในเสนาสนะเดียวกัน เอกวิหารเ ในวิหารเดียวกัน วสฺสสตจฺเจน โดยอันล่วงไปแห่งร้อยแห่งปี อปรภาเต ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก เทเสตฺวา แสดงแล้ว อจฺจยํ ซึ่งโทษ อญฺญมญฺญํ กะกันและกัน สมคฺคา เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ตํทิวสํ ในวันนั้น หุตฺวา เป็น (วตฺวา) กล่าวแล้ว อิติ ว่า “(มยํ) อ.เรา ท. อายาม จงมา, (มยํ) อ.เรา ท. นิกฺกทฺตฺตฺสสาม จักคร่าออก ตํ (ธมฺมกถิกํ) ซึ่งพระธรรมกถิกนั้น ตโต วิหารโต จากวิหารนั้น” อิติ ดังนี้ คณฺฑวมา ไปแล้ว ตํ วิหารํ สุวิหารนั้น ปหริสฺสุ ติดแล้ว อจฺจริ ซึ่งนิ้วมือ (ฌापन्हตฺตํ) มีอันให้รู้ อิติ ว่า “ตวํ อ.ท่าน ยุตฺตฺวไป เป็นผู้มึรูปอันสมควรแล้ว วสิตฺตุํ เพื่ออันอยู่ อิศ (อวาเส) ในอาวาสนี้ (อสิ) ย่อมเป็น น หามิได้” อิติ ดังนี้ เป็นเหตุ ๙ โส (ธมฺมกถิกโก) อ.พระธรรมกถิกนั้น อสฺกโกนฺโต ไม่อาจอยู่ จาตุํ เพื่ออันดำรงอยู่ ตตฺถ (จาเน) ในที่นั้น ปลาโย หนีไปแล้ว ๙ อถ ครั้งนั้น (ธมฺมกถิกเณ)

กตสมณธมโม อ.สมณธรรม อันพระธรรมกถึกกระทำแล้ว วิสดีวสุสสทสุสานิ สิ้น
 พันแห่งปียี่สิบ ท. น อสกุขิ ไม่ได้อาจแล้ว สหุธาเรตุ์ เพื่ออันทรงไว้พร้อม น
 (ธมมกถึก) ซึ่งพระธรรมกถึกนั้น ๗ โส (ธมมกถึก) อ.พระธรรมกถึกนั้น จุโต
 เคลื่อนแล้ว ตโต (อตุตถาวโต) จากอตุตถาภาพนั้น ปจิตวา ไหม้แล้ว เอกิ พุทฺธนฺตริ
 สิ้นพุทฺธนฺตริหนึ่ง อวิจิมฺหิ ในนรกชื่อว่าอเวจี สุกรเปโต เป็นสุกรเปรต คิซมฺมกฺกุ
 ที่ภูเขาคิซมฺมกฺกุ อโหสิ ได้เป็นแล้ว อิทาหิ ในกาลนี้ ๗ สรีริ อ.สรีระ ตสฺส (สุกร-
 เปตสฺส) ของสุกรเปรตนั้น ติดาวุตฺ มีคาเวตสามเป็นประมาณ มนุสฺสสรีรสทิสฺ เป็น
 เช่นกับด้วยสรีระของมนุษย์ (โหติ) ย่อมเป็น, สีสฺ อ.ศีระะ สุกรสีสทิสฺ เป็นเช่น
 กับด้วยศีระะของสุกร (โหติ) ย่อมเป็น ๗ นงฺคุฏจํ อ.หาง ชาตํ เกิดแล้ว มุเข ใน
 ปาก ตสฺส (สุกรเปตสฺส) ของสุกรเปรตนั้น, ปุสฺวา อ.หนอน ท. ปคฺฆนฺตริ ย่อม
 ไหลออก ตโต (มุขโต) จากปากนั้น อิติ ดังนี้แล ๗ อิทำ วตฺตุ อ.เรื่องนี้ (อาคตํ) มา
 แล้ว มคฺควคฺเค ในมรรคารรค ธมฺมปทสฺส แห่งธรรมบท ๗

ดังได้สดับมา ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ได้มีพระเถระ ๒ รูป คือ
 “พระมหาเถระ มีพรรษา ๖๐ พระอนุเถระ มีพรรษา ๕๙” ในอาวาสใกล้หมู่บ้านแห่ง
 หนึ่ง เป็นประหนึ่งพี่น้องชายผู้อยู่ในท้องของมารดาเดียวกัน อยู่พร้อมเพรียงกัน.
 ที่นั่น พระธรรมกถึกรูปหนึ่ง มาสู่อาวาสนั้น เห็นความสมบูรณ์ด้วยภิกษาจาร มีความ
 ประสงค์จะทำให้พระ ๒ รูปเหล่านั้นหนีไปจากอาวาสนั้น แล้วอยู่ในอาวาสนั้นด้วย
 ตนเอง จึงนำคำยุแหย่ไปแก่พระมหาเถระว่า ‘ท่านผู้เจริญ พระอนุเถระกล่าวอย่างนี้
 จำเดิมแต่วันที่กระผมมาแล้วว่า ‘ท่านสัตบุรุษ ท่านเป็นกุลบุตร, พระมหาเถระนี้ เป็น
 อลัชชี เป็นผู้ไม่มีศีลเป็นที่รัก, ท่านเมื่อทำการสมคบกับพระมหาเถระนั้น พิจารณา
 แล้ว พึงทำ’ ดังนี้ แล้วนำคำยุแหย่เหมือนอย่างนั้นนั้นแหละไปแม้แก่พระอนุเถระ
 อีก. พระเถระทั้ง ๒ รูปเหล่านั้น แดกกันแล้ว เมื่อจะหลีกไปจากอาวาสนั้น ไม่ไปทาง
 เดียวกัน อยู่ในที่ที่ตบชอบใจ ในกาลต่อมา ผ่านไป ๑๐๐ ปี ได้มารวมประชุมกัน ใน
 วิหารหลังเดียวกัน เสนาสนะหลังเดียวกัน แสดงโทษกะกันและกัน เป็นผู้สามัคคิกัน
 ในวันนั้น ปรึกษากันว่า “มาเถิด, พวกเราจักขับไล่พระธรรมกถึกนั้นจากวิหารนั้น”
 ดังนี้ จึงไปสู่วิหารนั้น ดิคนิวมีอันให้รู้ว่า “ท่านเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อจะอยู่ในอาวาสนี้”
 ดังนี้เป็นเหตุ. พระธรรมกถึกนั้นไม่สามารถเพื่อจะดำรงอยู่ในที่นั้นได้ จึงหนีไป. ที่นั้น
 สมณธรรมที่พระธรรมกถึกนั้นบำเพ็ญแล้ว ๒๐,๐๐๐ ปี ไม่สามารถที่จะทรงพระธรรม

กถิกนั้นได้. พระธรรมกถิกนั้นเคลื่อนจากอัทธานั้นแล้ว ใหม้ในอเวจีมหานรก สิ้น
พุทธันดรหนึ่ง บัดนี้ ได้เป็นสุกรเปรตที่ภูเขาคิชฌกูฏ. สรีระของสุกรเปรตนั้น ๓ คาวุต
เช่นกับสรีระของมนุษย์, ศีรษะเป็นเช่นกับศีรษะของสุกร, หางของเปรตเกิดที่ปาก,
หมู่หนอนพลา้นออกจากปากนั้นแล. เรื่องนี้มาในมรรควรรค แห่งธรรมบท.

[๒๗๐] ตสฺมา ทุพฺภาสิตวาจาสงฺขาตํ ปิสุณวาจํ ปหาย สุภาสิตสงฺขาตา อปิสุณวาจาว
กเถตพฺพาฯ วงฺคีสฺตเถโรปิ อิมเมวตถํ วิญญาเปเนโต ภควโต สมมุขา สุภาสิตสฺตฺต-
ปริยาปนฺนํ อิมํ คถมาห

“ตเมว วาจํ ภาเสยฺย ยายตฺตานํ น ตาปเย
ปเร จ น วิหีเสยฺย สา เว วาจา สุภาสิตาติ ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น อปิสุณวาจาว อ.วาจาอันไม่ส่อเสียดเทียว สุภาสิตสงฺขาตา
อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าสุภาสิต (บุคคลเลว) อันบุคคล ปหาย ละแล้ว ปิสุณ-
วาจํ ซึ่งวาจาส่อเสียด ทุพฺภาสิตวาจาสงฺขาตํ อันอันบัณฑิตกล่าววาวาจาอันเป็น
ทุพภาสิต กเถตพฺพา ฟังกล่าว ฯ วงฺคีสฺตเถโรปิ แม่ อ.พระวังคีสะผู้เถระ (กุลบุตร)
วิญญาเปเนโต เมื่อยังกุลบุตรให้รู้ อิมํ เหว อตถํ ซึ่งเนื้อความนั้นนั้นเทียว อาห
กล่าวแล้ว อิมํ คถํ ซึ่งคถานี้ สุภาสิตสฺตฺตปริยาปนฺนํ อันนับเนื่องแล้วในสุภาสิต-
สูตร สมมุขา ในที่ต่อพระพักตร์ ภควโต ของพระผู้มีพระภาคเจ้า อิติ ว่า

“(บุคคล) อ.บุคคล อตฺตานํ น ตาปเย ไม่ฟัง ยังตน
ให้เดือดร้อน ยาย (วาจา) ด้วยวาจาใด, (บุคคล) อ.บุคคล
ภาเสยฺย ฟังกล่าว ตํ เหว วาจํ ซึ่งวาจานั้นนั้นเทียว (จ)
ด้วย, น วิหีเสยฺย ไม่ฟังเบียดเบียน ปเร (ชเน) ซึ่งชน ท.
เหล่าอื่น จ ด้วย, สา เว วาจา อ.วาจานั้นแล สุภาสิตา
ชื่อว่าเป็นสุภาสิต (โหด) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

เพราะฉะนั้น บุคคลละวาจาเสื่อมเสียดังกล่าวคือวาจาที่เป็นทุพภาษิตแล้ว ควรกล่าววาจาไม่เสื่อมเสีย กล่าวคือสุภาษิตเท่านั้น. แม้พระวังคีสเถระ ผู้เมื่อจะให้กุลบุตรเข้าใจเนื้อความนี้แน่แท้เลย จึงกล่าวคาถานี้ ซึ่งนับเนื่องในสุภาสิตสูตร ในที่ต่อพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

“บุคคลไม่พึงทำตนให้เดือดร้อน ด้วยวาจาใด, บุคคลพึงกล่าวแต่วาจานั้นเท่านั้น และไม่พึงเบียดเบียนชนเหล่าอื่น, วาจา นั้นแล ชื่อว่าเป็นสุภาษิต”.

.....
 ตตถ น ตาปเยติ วิปปฏิสาเรน น ตาเปยฺย ๗ น วิหีเสยฺยาติ อญฺญมณฺฑํ
 ภินฺทฺทโต น พาเชยฺย ๗ สา เว วาจาติ สา วาจา เอกํเสเนว สุภาสิตา ๗

ตตถ (ปะเทศุ) “น ตาปเยติ (ปะทสุส) “วิปปฏิสาเรน (อตฺตานํ) น ตาเปยฺย” (อิตติ อตฺโถ) ๗
 “น วิหีเสยฺยาติ (ปะทสุส) “อญฺญมณฺฑํ ภินฺทฺทโต น พาเชยฺย” (อิตติ อตฺโถ) ๗ “สา เว
 วาจาติ (ปะททวยสฺส) “สา วาจา เอกํเสเนว เหว สุภาสิตา (โหติ)” (อิตติ อตฺโถ) ๗

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “(อตฺตานํ) น ตาเปยฺย ไม่พึง ยังตน ให้เดือดร้อน วิปปฏิสาเรน เพราะความเดือดร้อนใจ” (อิตติ) ดังนี้ ตตถ (ปะเทศุ) “น ตาปเยติ (ปะทสุส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “น ตาปเย” ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “ภินฺทฺทโต เมื่อเปล่ง น พาเชยฺย ไม่พึงเบียดเบียน อญฺญมณฺฑํ ซึ่งกัน และกัน” (อิตติ) ดังนี้ (ปะทสุส) แห่งบท “น วิหีเสยฺยาติ ว่า “น วิหีเสยฺย” ดังนี้ ๗ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “สา วาจา อ.วาจานั้น สุภาสิตา เป็นสุภาษิต เอกํเสเนว เหว โดยส่วนตัวยวนั้นเกี่ยว (โหติ) ย่อมเป็น” (อิตติ) ดังนี้ (ปะททวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท “สา เว วาจาติ ว่า “สา เว วาจา” ดังนี้ ๗

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “น ตาปเย” ความว่า ไม่พึงทำตนให้เดือดร้อน เพราะความวิปปฏิสาร. บทว่า “น วิหีเสยฺย” ความว่า เมื่อจะเปล่ง ไม่พึงเบียดเบียนกันและกัน. สองบทว่า “สา เว วาจา” ความว่า วาจานั้น เป็นสุภาษิตโดยส่วนตัวเท่านั้น.

.....

[๒๗๑] โย ปน สมณํ นีรตฺถกํ ปลปติ, โส อธมฺมวาที นาม ๗ อธมฺมภาสโก จ สทฺธมฺมํ
อนฺตรธาเปติ นาม ๗

ปน ส่วนว่า โย (ปุคฺคโล) อ.บุคคลใด ปลปติ ย่อมเจรจา สมณํ เพื่อเจ้า นีรตฺถกํ
คือว่ามีประโยชน์ออกแล้ว, โส (ปุคฺคโล) อ.บุคคลนั้น อธมฺมวาที นาม ชื่อว่าเป็น
ผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปกติ (โหติ) ย่อมเป็น ๗ จ หนึ่ง (ปุคฺคโล) อ.บุคคล อธมฺม-
ภาสโก ผู้กล่าวซึ่งธรรม สทฺธมฺมํ อนฺตรธาเปติ นาม ชื่อว่าย่อม ยังพระสัทธรรม
ให้หายไป ๗

ส่วนบุคคลใดย่อมเจรจาเพื่อเจ้า คือไร้สาระ, บุคคลนั้น ชื่อว่าเป็นธรรมวาที, หนึ่ง
บุคคลผู้กล่าวธรรม ชื่อว่าย่อมทำพระสัทธรรมให้อันตรธานไป.

.....

เตนาห เอกนิปาตงฺคฺตฺตเร “เยปิ เต ภิกฺขเว ภิกฺขุ อธมฺมํ ฌมฺโมติ ทีเปนฺติ เตปิ
ภิกฺขเว ภิกฺขุ พหุชนาหิตาย ปฏฺิปนฺนา พหุชนาสุขาย พหุโน ชนฺสฺส อนฺตฺถาย
อหิตาย ทฺกฺขาย เทวมนุสฺसानํ, พหุญจ เต ภิกฺขเว ภิกฺขุ อปฺยญฺญํ ปสฺวนฺติ เตปิมี
สทฺธมฺมํ อนฺตรธาเปนฺตีติ ๗

เตน เพราะเหตุนี้ (ภควา) อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า อาห ตรัสแล้ว เอกนิปาตงฺคฺตฺตเร
ในเอกนิบาต อังคฺตฺตรนิกาย อิติ ว่า “ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. เยปิ เต (ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ
ท. เหล่านั้น แม้เหล่าใด ทีเปนฺติ ย่อมแสดง อธมฺมํ ซึ่งธรรม ‘ฌมฺโมติ’ ว่าเป็น
ธรรม, ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. เตปิ ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ท. แม้เหล่านั้น ปฏฺิปนฺนา เป็น
ผู้ปฏิบัติแล้ว พหุชนาหิตาย เพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนมาก พหุชนาสุขาย
เพื่อสิ่งมิใช่ความสุขแก่ชนมาก อนฺตฺถาย เพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์ ชนฺสฺส แก่ชน พหุโน
มาก อหิตาย เพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล ทฺกฺขาย เพื่อความทุกข์ เทวมนุสฺसानํ
แก่เทวดาและมนุษย์ ท. (โหนฺติ) ย่อมเป็น, ภิกฺขเว ตูก่อนภิกษุ ท. จ หนึ่ง เต ภิกฺขุ
อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ปสฺวนฺติ ย่อมประสบ อปฺยญฺญํ ซึ่งอกุศล พหุํ มาก, เตปิ
(ภิกฺขุ) อ.ภิกษุ ท. แม้เหล่านั้น อิมํ สทฺธมฺมํ ยังพระสัทธรรมนี้ อนฺตรธาเปนฺติ
ย่อมให้หายไป” อิติ ดังนี้ ๗

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในเอกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นแม้ใด ย่อมแสดงธรรมว่าเป็นธรรม, ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุแม่เหล่านั้น เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อสิ่งที่มีไชประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อสิ่งมิใช่ความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย, ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุเหล่านั้น ย่อมประสพสิ่งที่มีไชบุญเป็นอันมาก, ภิกษุแม่เหล่านั้น ทำพระสังฆธรรมนี้ ย่อมให้อันตรธานไป”.

.....

ตสฺมา อธมฺมภาสณสงฺขาตํ สมฺมปฺปลาปํ ปหาย ฐมฺมภาสณสงฺขาโต อสมฺมปฺปลาปโวกาตพุโ ๕

ตสฺมา เพราะเหตุ นั้น **อสมฺมปฺปลาปโวก** อ.การไม่พูดเพื่อเจ้าเที่ยว **ฐมฺมภาสณสงฺขาโต** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าการกล่าวซึ่งธรรม (**บุคคล**) อันบุคคล **ปหาย** ละแล้ว **สมฺมปฺปลาปํ** ซึ่งการพูดเพื่อเจ้า **อธมฺมภาสณสงฺขาตํ** อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าการกล่าวซึ่งอธรรม **กาตพุโ** ฟังกระทำ ๕

เพราะฉะนั้น บุคคลละการพูดเพื่อเจ้า กล่าวคือการกล่าวธรรมเสียแล้ว ควรทำการกล่าววาจาไม่เพื่อเจ้า กล่าวคือการกล่าวธรรมเท่านั้น.

.....

กสฺสพพุทฺธกาเล ปเนโก กปิโล นาม ภิกฺขุ พุทฺธสุโต เตปิฏโก อโหสิ มหาปริวารโมหาลาโก จ ๕ โส พาทุสจฺมเทน มตฺโต ลามตณฺหาย อภิภูโต ปณฺฑิตมานี หุตฺวา ปเรหิ วุตฺตํ กปฺปิยํ “อกปฺปิยนฺติ วตฺวา เปสเลหิ ภิกฺขุหิ “มา อวฺวโส กปิลเอวํ อวจาติ โววทียมาโนปิ “กั ตุมฺเห ชานาถ ริดฺตมฺมุจฺจิสฺทิสฺสาทิอาทึหิ วจเนหิ ชุเสนฺโนโต วมฺเภนฺโนโต เตสํ อตฺตโน วจัน อคฺคณฺหนฺตานิ ผุสฺสาย วาจา ย อุกโกสกปริภาสโก อโหสิ ๕ โส ตโต จวิตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺเถกํ พุทฺธนฺตรํ ปจิตฺวา วิปาการเสเสน อจิรวติยา สุวณฺณวณฺโณ มจฺจโณ หุตฺวา นิพฺพตฺติ ๕ ยํ โส ปุพฺเพ ภิกฺขุ อุกโกสิ ปริภาสิ, ตสฺส นิสฺสนฺเทนสฺส มุขํ ทฺคฺคณฺธํ ชาตํ ๕ โส ตโต จุตฺวา ปุณ อวีจิมฺหิเยว นิพฺพตฺติ ๕ กปิลสฺสุตฺตวณฺณนาทิสฺส กปิลมจฺจวตฺถ ๕

ปน ก็ กัสสปพุทธกาล ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ภิกขุ อ.ภิกษุ เอโก รูปหนึ่ง กบิลो นาม ชื่อว่ากบิละ พหุสสุโต เป็นผู้มั่งสุตะมาก (จ) ด้วย เตปิฏโก เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งปิฏกสาม (จ) ด้วย มหาปริวารโ เป็นผู้มีปริวารใหญ่ (จ) ด้วย महालाโก เป็นผู้มั่งลาภใหญ่ จ ด้วย อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ โส (กบิลो) อ.พระกบิละนั้น มตโต เมาแล้ว พหุสจจมเทน เพราะความเมาคือความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสุตะมาก ลากตณฺหาย อภิกฺุโต ผู้อันความทะยานอยากในลาภครอบงำแล้ว ปณฺฑิตมานี เป็นผู้มีความสำคัญว่าเป็นบัณฑิต หุตฺวา เป็น วตฺวา กล่าวแล้ว กบปิยํ (วตฺถุ) ซึ่งวตฺถุ อันเป็นของสมควร ปเรหิ (ภิกขุหิ) วุตฺตํ อันอันภิกษุ ท. เหล่าอื่น กล่าว แล้ว ออกบปิยนฺตฺวา ว่าเป็นวตฺถุอันไม่สมควร เปสเลหิ ภิกขุหิ โอวทียมาโนปิ แม้ผู้ อันภิกษุ ท. ผู้มีศีลเป็นที่รัก กล่าวสอนอยู่ อิติ ว่า “กบิล ดูก่อนท่านกบิละ อาวุโส ผู้มีอายุ (ตุว) อ.ท่าน มา อวจ อย่าได้กล่าวแล้ว เอวํ อย่างนี้” อิติ ดังนี้ ขุเสหนฺโต ชมชฺชอยู่ วมฺเภนฺโต ชมฺเหงอยู่ วจเนหิ ด้วยคำ ท. อิติอาทีหิ เป็นต้นว่า “ตุมฺเห อ.ท่าน ท. ซานาถ ย่อมรู้ ก็ ซึ่งอะไร, (ตุมฺเห) อ.ท่าน ท. วิตฺตมฺภูจิสทิสสา เป็นเช่น กับด้วยกำมือเปล่า (อตฺถ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ อุกโกสกปริภาสโก เป็นผู้ทั้งดำทั้ง บริภาษ เตสํ (ภิกขุหํ) ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น อคฺคณฺหนฺตานิ ผู้ไม่ถือเอาอยู่ วจหนํ ซึ่งคำ อตฺตโน ของตน วาจา ยด้วยวาจา ผรุสาย อันหยาบคาย อโหสิ ได้เป็น แล้ว ฯ โส (กบิลो) อ.พระกบิละนั้น จวิตฺวา เคลื่อนแล้ว ตโต (อตฺตภาวโต) จาก อตฺตภาพนํ นิพฺพตฺติ ตฺวา บังเกิดแล้ว อวิจิมฺหิ ในนรกชื่อว่าอเวจี ปจิตฺวา ใหม่แล้ว เอกํ พุทฺธนฺตรํ สิ้นพุทฺธันตรหนึ่ง ตตฺถ (อวิจิมฺหิ) ในนรกชื่อว่าอเวจินั้น มจฺโจ เป็น ปลา สุวณฺณวณฺโณ ตัวมีสีเพียงดั่งสีแห่งทอง หุตฺวา เป็น นิพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว อจิริวติยา ในแม่น้ำชื่อว่าจิริวดี วิปากาวเสเสน เพราะวิปากอันเหลือลง ฯ โส (กบิลो) อ.พระกบิละนั้น อุกโกสิ ดำแล้ว ปริภาสิ บริภาษแล้ว ภิกขุ ซึ่งภิกษุ ท. ปุพฺเพ ในกาลก่อน ยํ ใด, มฺขํ อ.ปาก อสฺส (มจฺจสฺส) ของปลา นั้น ๆ ทุกคนหฺมํ มี กลิ่นเหม็น ซาตฺ เกิดแล้ว นิสฺสนฺเทน เพราะวิปากเป็นเครื่องไหลออก ตสฺส (ภิกขุ) (อุกโกสนปริภาสนสฺส) แห่งการดำและการบริภาษ ซึ่งภิกษุ ท. นั้น ฯ โส (กบิลो) อ.ปลา กบิละนั้น จูโต เคลื่อนแล้ว ตโต (อตฺตภาวโต) จากอตฺตภาพนํ นิพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว อวิจิมฺหิ เอว ในนรกชื่อว่าอเวจินั้นเทียว ปฺน อิก ฯ กบิลมจฺจวตฺถุ อ.เรื่องแห่งปลาชื่อว่ากบิละ (อาคตฺ) มาแล้ว กบิลสฺตฺตฺตฺวณฺณนาทีสุ (วณฺณนาสุ)

ในอรรถกถา ท. มีอรรถกถาแห่งกปิลสูตรเป็นต้น ฯ

ก็ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่ากปิละ มีสุตะมาก เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก มีบริวารมาก และมีลาภมาก. พระกปิละนั้น มีวเมตด้วยความเมมาเพราะพาหุสัจจะ ถูกความอยากในลาภครอบงำ เป็นผู้มีความสำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต กล่าวสิ่งที่เป็นกับปิยะที่ชนเหล่าอื่นกล่าวแล้ว ว่าเป็นนอกปิยะ แม้ผู้อื่นเหล่าภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักกล่าวสอนอยู่ว่า “ท่านกปิละผู้มีอายุ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้” ดังนี้ ก็ขู่ว่าจะหวาดด้วยคำพูดทั้งหลายเป็นต้นว่า “พวกท่านจะรู้อะไร เป็นเช่นกับด้วยกำมือที่ว่างเปล่า” ดังนี้ ได้เป็นผู้ด่าบริภาษพวกภิกษุเหล่านั้นผู้ไม่ถือเอาคำของตนด้วยวาจาที่หยาบคาย. พระกปิละนั้น เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดในอเวจีมหานรก ใหม่ในอเวจีมหานรกนั้น สิ้นพุทธรันดรหนึ่ง บังเกิดเป็นปลาที่มีสีดุกทองในแม่น้ำอจิรวดี ด้วยวิบากอันเหลือลง. ปากของปลานั้น มีกลิ่นเหม็น เพราะผลแห่งการที่เขอด่าบริภาษพวกภิกษุในกาลก่อน. ปลานั้นเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดในอเวจีมหานรกนั้นแหละอีก. เรื่องปลากปิละมาในอรรถกถากปิลสูตรเป็นต้น.

[๒๗๒] ตสุมา อปฺปิยวจนสงฺฆาตํ ผรุสฺสวาจํ ปหาย ปิยวจนสงฺฆาตา อผรุสฺสวาจา ว กเถตพฺพา ฯ สตุถาปี ผรุสฺสวาจํ วทฺนเต ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู วิกฺรหิตฺวา “ภิกฺขเว ผรุสฺสวาจา นาม อนตฺตถการิกา ตีรจฺฉานคตานิปี อมนาปา ปุพฺเพปิ เอโก ตีรจฺฉานคโต อตฺตทานํ ผรุสฺเสน สมฺมาจรนฺตํ สหสฺสเสน ปฺราเชสีติ วตฺวา อตีตํ ออาหาริ

“อตีเต ตกฺกสิลาโย โปธิสตุโต โคโยนิโย นิพฺพตฺติ ฯ อเถโก พุราหฺมโณ ตํ ตฺรฺณวจฺจก- กาลเวยว ทกฺขิณทหายกานํ สนฺติเก ลภิตฺวา ‘นฺนทิวิสาลโสติ นามํ กตฺวา ปุตฺตฏฺฐาเน จเปตฺวา ยาคฺคฺคตฺตาทีหิ โปเสสิ ฯ โส วยปฺปตฺโต พุราหฺมณํ อนุกฺมปฺมานิ ‘คจฺจ พุราหฺมณ มยฺหํ พฺลิพฺทโท อติพฺทํ สกฺกฺสฺตํ ปวตฺเตสฺสตีติ วตฺวา โควินฺทเสฏฺฐจินา สทฺธิ สหสฺสเสน อพฺภุตํ กโรหีติ อห ฯ พุราหฺมโณปิ คนฺตฺวา ตถา วตฺวา สกฺกฺสฺตํ วาลูกาสกฺขรปาสานาทีนํ ปุเรตฺวา ปฏฺฐิปาฏฺฐิยา จเปตฺวา โยตฺเตน เอกโต พนฺธิตฺวา จกฺกานํ เหฏฺฐจา อฺปปตฺถมฺภานีทนฺทเก ทตฺวา, ยถา เอกสฺมี โคเณ วทฺนเต ยุกโกฏฺฐิ นิจฺจลา เอโต วา อิตฺโต วา น คจฺจติ, เอรํ ปุริมสฺกฺกฺชฺเร เอกํ ยุกโกฏฺฐิ โยตฺเตน

พนฺธิตฺวา อุปตถมฺภานีทณฺฑกํ ทตฺวา เอกาย ยุคโกภฺภิยา นนฺทิวิสาลํ โยเชตฺวา
 สกฺกฐฺเร นิสีทิตฺวา ปโตทํ อุกฺขิปิตฺวา ‘อณฺจ กุฏฺฐ วหสฺสุ กุฏฺฐาติ ตํ อุกฺกั
 กุฏฺฐวาเทน สมฺมาจรติ ฯ นนฺทิวิสาลอ อมฺนาปสทฺทํ สุตฺวา ตตฺถเว นิจฺจโล อญฺจาสิ ฯ
 พุราหฺมณเณ สหสฺเสน ปราชิตฺโต เคหํ คนฺตฺวา โสกาภิกฺขุโต นิปชฺชิตฺวา ฯ นนฺทิวิสาลอ
 จริตฺวา อากโต ตํ โสกาภิกฺขุตํ ทิสฺวา ‘คจฺจ พุราหฺมณฺ โควินฺทเสฏฺฐจินา สทฺธิ
 ทฺวิหิ สหสฺเสหิ อพฺภุตํ กโรหิ, มา จ มํ กุฏฺฐวาเทน สมฺมาจรสฺสิตฺติ อาห ฯ พุราหฺมณเณ
 คนฺตฺวา ตเถว วตฺวา ‘อณฺจ ภทฺร วหสฺสุ ภทฺรธาติ อาห ฯ นนฺทิวิสาลอ มฺนาปสทฺทํ
 สุตฺวา อติพทฺธํ สกฺกฐฺสํ เอกเวเคน อากทฺถมิตฺวา ปจฺฉา จิตฺํ สกฺกั ปฺรโต
 จิตฺสกฺกฐฺจาเน จเปสิ ฯ กิณฺจาปิ ปุพฺเพ ปตฺติฏฺฐิตารปฺปะเทสํ ปุณฺ อาระ ปตฺเต
 ปวตฺติตํ โหติ สกฺกฐฺสํ โพรสิตฺโต ปน ปฺริมสกฺกฺเณน ปตฺติฏฺฐิตฺกฺกฺจาเน ปจฺฉิมํ สกฺกั
 ปตฺติฏฺฐาเปตฺวา สกฺกฐฺสตปฺปะมาณํ ปเทสํ ปวตฺเตสิ ฯ โพรสิตฺตฺตานญฺหิ สิถิลกรณํ นาม
 นตฺถิตฺติ ฯ เอวํ อตฺตํ อahrtิตฺวา น ภิกฺขเว ผรุสฺวจฺนํ นาม กสฺสจฺจ มฺนาปนฺติ วตฺวา
 เอกกนิปาตสฺส ตตฺถิยวคฺเค นนฺทิวิสาลชาตเก อิมํ คาถมาห

[๒๗๓] “มณฺญญเมว ภาเสยฺย นามนฺญญํ กุทาจนํ
 มณฺญญํ ภาสฺमानสฺส ครุภารํ อุกทพฺพหิ
 ธนญฺจ นํ อลาเภสิ เตน จตฺตมโน อหฺมุติ ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุนี้ อผรุสฺวาจา ว อ.วาจาอันไม่หยาบคายเทียว ปิยวจน-
 สงฺขาตา อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่าคำอันเป็นที่รัก (บุคคล) อันบุคคล ปหาย ละ
 แล้ว ผรุสฺวาจํ ซึ่งวาจาอันหยาบคาย อปิยวจนสงฺขาตํ อันอันบัณฑิตกล่าวแล้วว่า
 คำอันไม่เป็นที่รัก กเถตพฺพทา ฟิงกล่าว ฯ สตฺถาปิ แม้ อ.พระศาสดา วิครหิตฺวา
 ทรงติเตียนแล้ว ภิกฺขุ ซึ่งภิกษุ ท. จพฺพคฺคิเย ผู้มีอยู่ในพวก ๖ วทฺหฺเต ผู้กล่าว
 อยู่ ผรุสฺวาจํ ซึ่งวาจาอันหยาบคาย วตฺวา ตรัสแล้ว อิติ ว่า “ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ
 ท. ผรุสฺวาจา นาม ชื่อว่า อ.วาจาอันหยาบคาย อนตฺถการิกา เป็นวาจาอันกระทำให้
 ซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ อมฺนาปา เป็นวาจาอันไม่เป็นที่ยังใจให้เอิบอาบ
 ติรจฺฉานคตฺตานปี แม้แก่สัตว์เดรัจฉาน ท. (โหนฺติ) ย่อมเป็น, ติรจฺฉานคโต อ.สัตว์
 เดรัจฉาน เอโก ตัวหนึ่ง ปุพฺเพปิ แม้ในกาลก่อน (สามิภํ) ยังเจ้าของ สมฺมาจรนฺตํ
 ผู้ประพฤดิร้องเรียกอยู่ อตฺตฺตานํ ซึ่งตน ผรุสฺเสน (วจนฺ) ด้วยคำ อันหยาบคาย

ปราเชสิ ให้พายแพ้วแล้ว สหสเสณ ด้วยพันแห่งทรัพย์” อิติ ดังนี้ อหริ ทรงนำมา แล้ว อติตัม (วตถุ) ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว อิติ ว่า

“อติเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว โปธิสตโต อ.พระโพธิสัตว์ นิพพุตติ บังเกิดแล้ว โคโยนิย ในกำเนิดแห่งโค ตกุกสิลา ในเมืองตักกสิลา ๕ อถ ครั้ง นั้น พุราหุมน อ.พราหมณ์ เอโก คนหนึ่ง ลภิตวา ได้แล้ว ตัม (โคณ) ซึ่งโคนั้น สหุติเก ในสำนัก ทกุกิณฑายกานัม (ชานัม) ของชน ท. ผู้ให้ซึ่งทักษิณา (ตสฺส โคณสฺส) ตรูณวจกกาลเอ เอว ในกาลแห่งโคนั้นเป็นลูกโคอ่อนนั้นเที่ยว กตวา กระทำแล้ว (วจน) ซึ่งคำ อิติ ว่า “นหุทิวิสาลอ อ.โคชื่อว่านหุทิวิสาล” อิติ ดังนี้ นามัม ให้เป็นชื่อ จเปตวา ตั้งไว้แล้ว ปุตตฏฐาเน ในฐานะเพียงตั้งบุตร โปเสสิ เลี้ยงดูแล้ว ยาคุตตตาทิหิ (อาหารวตถุหิ) ด้วยอาหารวตถุ ท. มีข้าวยาคุและภัตตร เป็นต้น ๕ โส (นหุทิวิสาลอ) อ.โคนั้นทิวิสาลนั้น วยปุตโต ตัวถึงแล้วซึ่งวัย อหุคมฺปมาโน เมื่ออนุเคราะห์ พุราหุมนัม ซึ่งพราหมณ์ อหท กล่าวแล้ว อิติ ว่า “พุราหุมน ข้าแต่พราหมณ์ (ตุวิ) อ.ท่าน คจจน จงไป, (ตุวิ) อ.ท่าน วตวา กล่าว แล้ว อิติ ว่า ‘พลิปทโท อ.โคตัวเนื่องด้วยกำลัง มยหัม ของข้าพเจ้า สกฏฐตัม ยัง ร้อยแห่งเกวียน อติพทฐัม อันถูกผูกยั้งแล้ว ปวตเตสฺสติ จักให้เป็นไปทั่ว’ อิติ ดังนี้ กโรหิ จงกระทำ อพทฺตัม ซึ่งการพั้น สหสเสณ ด้วยพันแห่งทรัพย์ สทฺธิ กับ โควินท- เสฏฐิณา ด้วยเศรษฐีชื่อว่าโควินทะ” อิติ ดังนี้ ๕ พุราหุมนปิ แม่ อ.พราหมณ์ คนตวา ไปแล้ว วตวา กล่าวแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น สกฏฐตัม ยังร้อยแห่งเกวียน ปุเรตวา ให้เต็มแล้ว วาลูกาสกฺขรปาสานาทินัม (วตถุณัม) ด้วยวตถุ ท. มีทราย ก้อน กรวด และแผ่นหินเป็นต้น จเปตวา วางไว้แล้ว ปฏฺฐิปาฏิยา ตามลำดับ พนฺธิตวา ผูกแล้ว เอกโต โดยความเป็นอันเดียวกัน โยตเตน ด้วยเชือก ทตวา ให้แล้ว อุปตถมฺภนิตทฺทกเก ซึ่งไม้ค้ำ ท. เหฏฐา ในภายใต้ จกุกานัม แห่งล้อ ท., พนฺธิตวา ผูกแล้ว ยุคโกฏิ ซึ่งปลายแห่งแอก เอกัม ข้างหนึ่ง ปุริมสกฏฐเร ที่ทูปแห่งเกวียน อันมีในก่อน โยตเตน ด้วยเชือก เอวั โดย-, โคณ ครั้นเมื่อโค เอกสมฺมิ ตัวหนึ่ง วหฺนเต นำไปอยู่, ยุคโกฏิ อ.ปลายแห่งแอก นิจฺจลา เป็นที่มีไหวออกแล้ว (หุตฺวา) เป็น น คจจติ จะไม่ไป เอโต (จานโต) วา แต่ที่นั่นหรือ อีโต (จานโต) วา หรือว่าแต่ที่นี้ ยถา โดยประการใด, -ประการนั้น ทตวา ให้แล้ว อุปตถมฺภนิตทฺทกัม ซึ่งไม้ค้ำ โยเชตฺวา ประกอบแล้ว นหุทิวิสาลัม ซึ่งโคนั้นทิวิสาล ยุคโกฏิยา ที่ปลาย

แห่งแอก เอกาย อันหนึ่ง นิสิติตวา นั้งแล้ว สกฏฐเร บนทูปแห่งเกวียน อุกขิปิต
 วา ยกขึ้นแล้ว ปโตทำซึ่งปฏัก สมุทาจรติ ย่อมประพุดิร้องเรียก ต่ (โคณ) ซึ่งโคณัน
 อุกฏ ทั่วไมโกง ภูฏวาเทน ด้วยวาทะว่าโคโกง อิติ ว่า “ภูฏ ดูก่อนโคโกง (ตุ) อ.เจ้า
 อญจ จงไป, ภูฏ ดูก่อนโคโกง (ตุ) อ.เจ้า วหสฺสุ จงนำไป” อิติ ดังนี้ ฯ นนทิวิสาล
 อ.โคณันทิวิสาล สุตวา ฟังแล้ว อมนาปสทฺทำ ซึ่งเสียงอันไม่เป็นที่ยังใจให้เอิบอาบ
 นิจจโล เป็นสัตว์มีไหวออกแล้ว ตตถ เอว (จาเน) ในที่นั้นนั้นเทียว (หุตวา) เป็น
 อญจาสี ได้ยืนอยู่แล้ว ฯ พุราหฺมโณ อ.พราหฺมณฺ์ ปราชิต พ่ายแพ้แล้ว สหสฺเสน
 ด้วยพันแห่งทรรพ์ คนุตวา ไปแล้ว เคหฺ สู่เรือน โสกาภิกฺฤโต ผู้อันความเศร้าโศก
 ครอบงำแล้ว นิปชฺช นอนแล้ว ฯ นนทิวิสาล อ.โคณันทิวิสาล จริตวา เทียวไปแล้ว
 อาคโต มาแล้ว ทิสฺวา เห็นแล้ว ต่ (พุราหฺมณ) ซึ่งพราหฺมณฺ์นั้น โสกาภิกฺฤต ผู้อัน
 ความเศร้าโศกครอบงำแล้ว อาท กล่าวแล้ว อิติ ว่า “พุราหฺมณ ข้าแต่พราหฺมณ
 (ตุ) อ.ท่าน คจฺจ จงไป, (ตุ) อ.ท่าน กโรหิ จงกระทำ อพฺภูต ซึ่งการพนัน
 สหสฺเสหิ ด้วยพันแห่งทรรพ์ ท. ทวีหิ ๒ สทฺธิ กับ โควินทฺเสฏฺฐจินา ด้วยเศรฐฐิ
 ชื่อว่าควินทะ, จ อนึ่ง (ตุ) อ.ท่าน มา สมุทาจรสิ อย่าประพุดิร้องเรียกแล้ว ม
 ซึ่งข้าพเจ้า ภูฏวาเทน ด้วยวาทะว่าโคโกง” อิติ ดังนี้ ฯ พุราหฺมโณ อ.พราหฺมณ
 คนุตวา ไปแล้ว วตฺวา กล่าวแล้ว ตถา เอว เหมือนอย่างนั้นนั้นเทียว อาท กล่าว
 แล้ว อิติ ว่า “ภทฺร ดูก่อนโคผู้เจริญฺ (ตุ) อ.เจ้า อญจ จงไป, ภทฺร ดูก่อนโค
 ผู้เจริญฺ (ตุ) อ.เจ้า วหสฺสุ จงนำไป” อิติ ดังนี้ ฯ นนทิวิสาล อ.โคณันทิวิสาล
 สุตวา ฟังแล้ว มนาปสทฺทำ ซึ่งเสียงอันเป็นที่ยังใจให้เอิบอาบ อากทฺตฺติตฺวา ลาก
 มาแล้ว สกฏฺสตฺ ซึ่งร้อยแห่งเกวียน อติพทฺธฺ อันถูกผูกยั้งแล้ว เอกเวเคน ด้วย
 กำลังแรงตัวเดียว จเปสิ จอดไว้แล้ว สกฏฺ ซึ่งเกวียน จิตฺ อันตั้งอยู่แล้ว ปจฺจนา
 ในภายหลัง จิตสกฏฺฐจาเน ในที่แห่งเกวียนตั้งอยู่แล้ว ปุโรโต ในที่ข้างหน้า ฯ
 ปติฏฺจิตารปฺปเทสฺ อ.ประเทศแห่งก้าอันตั้งอยู่เฉพาะแล้ว, อาเร ครั้นเมื่อก้า ปตฺเต
 ถึงแล้ว ปฺนุ อิก, สกฏฺสตฺ เป็นร้อยแห่งเกวียน (นนทิวิสาลเณ) ปวตฺติตฺ อันอันโค
 นันทิวิสาลให้เป็นไปทั่วแล้ว โหติ ย่อมเป็น ปุพฺเพ ในกาลก่อน กิณฺจาปี แม็กิจริง,
 ปน ถึงอย่างนั้น โปริสโต อ.พระโพริสตรฺ์ สกฏฺ ยังเกวียน ปจฺจิมิ เล่มอันมีในภาย
 หลัง ปติฏฺจาเปตฺวา ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ปติฏฺจิตฺฐจาเน ในที่เป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะ
 แล้ว ปุริมสกฏฺเณ ด้วยเกวียนอันมีในก่อน ปเทสฺ ยังประเทศ สกฏฺสตฺปฺปมาณฺ์ อัน

มีร้อยแห่งเกี่ยวกันเป็นประมาณ ปวตฺเตสิ ให้เป็นไปทั่วแล้ว ฯ หิ จริงอยู่ สติลกรณฺ
นาม ชื่อ อ.การกระทำอันย่อหย่อน โปริสตุตฺตํ ของพระโพธิสัตว์ ท. นตฺถิ ย่อม
ไม่มี” อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ.พระศาสดา อahrtiva ครั้นทรงนำมาแล้ว อตฺตํ (วตฺถุ) ซึ่งเรื่องอันเป็น
ไปล่วงแล้ว เอว ด้วยประการฉะนี้ วตฺวา ตรัสแล้ว อิติ ว่า “ภิกฺขเว ดูก่อนภิกฺขุ ท.
ผรุสวจนฺ นาม ชื่อ อ.คำอันหยาบคาย มหาปํ เป็นคำเป็นที่ยังใจให้เอบอาบ กสฺสจ
แก่ใครๆ (โหติ) ย่อมเป็น น หามีได้” อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว อิมํ คาถํ ซึ่งพระ
ศาสดานี้ นนฺทิวิสาลชาตเก ในนันทิวิสาลชาตก ตตฺติยวคฺเค ในตตฺติยวรรค เอกก-
นิปาตสฺส แห่งเอกกนิบาต อิติ ว่า

๒๗๓.

“(บุคคล) อ.บุคคล ภาเสยฺย ฟิงกล่าว (วจนฺ) ซึ่งคำ มนุญญํ
เอว อันเป็นที่ฟูแห่งใจนั้นเทียว น (ภาเสยฺย) ไม่ฟิงกล่าว
(วจนฺ) ซึ่งคำ อมฺนุญญํ อันไม่เป็นที่ฟูแห่งใจ กุทาจนฺ ใน
กาลไหนๆ, (นนฺทิวิสาล) อ.โคนนทิวิสาล อุกุทพฺพหิ ได้ชน
นำไปแล้ว ครุภาริ ซึ่งภาระอันหนัก (พฺราหฺมณสฺส) ของ
พราหมณ์ ภาสฺมานสฺส ผู้กล่าวอยู่ (วจนฺ) ซึ่งคำ มนุญญํ
อันเป็นที่ฟูแห่งใจ, (โส นนฺทิวิสาล) อ.โคนนทิวิสาลนั้น น
(พฺราหฺมณ) ยังพราหมณ์นั้น อลาภสิ ให้ได้ได้แล้ว ธนํ ซึ่ง
ทรัพย์ จ ด้วย, อตฺตมโน เป็นผู้มึใจเป็นของตน เตน (ตํ
พฺราหฺมณ ธนํ ลากฺเหน) เพราะการ ยังพราหมณ์นั้น ให้ได้
ซึ่งทรัพย์ นั้น อหุ ได้เป็นแล้ว จ ด้วย” อิติ ดังนี้ ฯ

เพราะฉะนั้น บุคคลควรละวาจาหยาบคาย กล่าวคือคำไม่เป็นที่รักแล้ว กล่าวแต่วาจา
ไม่หยาบคาย กล่าวคือคำเป็นที่รักเท่านั้น. แม้พระศาสดาก็ทรงติเตียนภิกฺขุฉุฉัพพคฺคีย์
ผู้กล่าววาจาหยาบคาย ตรัสว่า “ภิกฺขุทั้งหลาย ชินฺทิตฺวา วาจาหยาบคาย ทำความ
พินาศ ไม่เป็นที่พอใจแม้แก่สัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย, แม้ในกาลก่อน สัตว์เดรัจฉาน
ตัวหนึ่ง ทำเจ้าของผู้ร้องเรียกตนด้วยคำหยาบคายให้แพ้ ด้วยทรัพย์หนึ่งพัน” ดังนี้
ทรงนำอดีตนิทานมาว่า

“ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ บังเกิดในกำเนิดของโค ในเมืองตักกสิลา. ที่นั่น พราหมณ์คนหนึ่ง ได้โคตัวนั้นในสำนักของชนผู้ให้ซึ่งทักษิณาทั้งหลาย ในกาลเป็น ลูกโคอ่อนนั้นแหละ จึงตั้งชื่อว่า ‘นันทิวีสาล’ ตั้งไว้ในฐานะดุจลูก เลี้ยงดูด้วยข้าวยาคุ และภัตเป็นต้น. โคนันทิวีสาลนั้น เจริญวัยแล้ว เมื่อจะอนุเคราะห์พราหมณ์ จึงกล่าวว่า “ไปเถิด พราหมณ์, ท่านกล่าวว่า ‘โคพิลพัทธ์ของข้าพเจ้าจักลากเกวียน ๑๐๐ เล่ม ที่ผูกติดกันไปได้’ ดังนี้แล้ว จงทำการพั้นด้วยทรัพย์หนึ่งพันกับโควินทเศรษฐี”. แม้ พราหมณ์ไปแล้ว กล่าวเหมือนอย่างนั้น บรรทุกเกวียน ๑๐๐ เล่มให้เต็มด้วยทราย ก้อนกรวด และก้อนหินเป็นต้น จอดไว้ตามลำดับ ผูกติดต่อกันด้วยเชือก สอดไม้ค้ำ ไว้ได้ล้อ ใช้เชือกผูกปลายแอกอันหนึ่งที่ทาบเกวียนเล่มหน้า สอดไม้ค้ำไว้ โดยประการ ที่เมื่อโคตัวเดียวขึ้นไป ปลายแอกจะไม่กระดิก ไม่เขยื้อนไปข้างโน้นข้างนี้แล้ว จึง เทียมโคนันทิวีสาลที่ปลายแอกอันหนึ่ง นั่งบนทาบคันเกวียน เงื้อบฏักขึ้น ประพฤติ ร้องเรียกโคนัน ซึ่งเป็นสัตว์ไม่โกง ด้วยวาตะว่าโกงว่า ‘เจ้าโคโกง เจ้าจงไป, เจ้าโค โกง เจ้าจงขึ้นไป’ ดังนี้. โคนันทิวีสาล ได้ยินเสียงที่ไม่น่าพอใจ จึงได้ยินหนึ่งอยู่ในที่นั้น นั้นเอง. พราหมณ์แพด้วยทรัพย์หนึ่งพัน ไปเรือนแล้ว นอนเศร้าโศกเสียใจ. โคนันทิวีสาล เทียวไปมาเห็นพราหมณ์นั้นเศร้าโศกเสียใจ จึงพูดว่า ‘ไปเถิด ท่านพราหมณ์ ท่านจงทำการพั้นด้วยทรัพย์ ๒,๐๐๐ กับโควินทเศรษฐี, แต่อย่าร้องเรียกข้าพเจ้า ด้วยวาตะว่าโกง’ ดังนี้. พราหมณ์ไปบอกเหมือนอย่างนั้นนั้นแหละ แล้วกล่าวว่า ‘พ่อ ผู้เจริญ พ่อจงไป, พ่อผู้เจริญ พ่อจงขึ้นไป’ ดังนี้. โคนันทิวีสาล ฟังเสียงที่น่าพอใจแล้ว จึงลากเกวียน ๑๐๐ เล่มที่ผูกติดกันไปได้ด้วยกำลังแรงตัวเดียว จอดเกวียนเล่มที่จอด อยู่หลังไว้ ณ ที่ๆ เกวียนเล่มหน้าจอดอยู่, เมื่อเข้าไปจอดถึงส่วนของกำที่ตั้งอยู่ก่อนอีก เกวียน ๑๐๐ เล่ม เลื่อนไปได้ ก็จริงแล, ถึงอย่างนั้น พระโพธิสัตว์ให้เกวียนเล่มหลัง จอดอยู่ ณ ที่ๆ เกวียนเล่มหน้าจอดอยู่แล้ว ให้เลื่อนไปตลอดที่ประมาณเกวียน ๑๐๐ เล่ม. จริงอยู่ ธรรมดาว่าการทำย่อหย่อนของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ย่อมไม่มี ดังนี้

พระศาสดาครั้นทรงนำอดีตนิทานมาแล้วอย่างนี้ ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าคำ หยาบคาย เป็นที่ไม่น่าพอใจของใครๆ เลย” จึงตรัสคาถานี้ ในนันทิวีสาลชาดก ใน ตติยวรรค แห่งเอกกนิบาตว่า

“บุคคลควรกล่าวว่าหากเป็นที่เจริญใจเท่านั้น, ไม่ควรกล่าว

วาทะที่ไม่เป็นที่เจริญใจ ในกาลไหนๆ, เมื่อพราหมณ์กล่าว วาทะเป็นที่เจริญใจ, โคนันทิวีสาล จึงเซ็นภาระที่หนักไปได้, ทั้งยังช่วยพราหมณ์นั้นให้ได้ทรัพย์, และเพราะการไถ่นั้น โคนันทิวีสาล ได้มีใจเบิกบานแล้ว”.

.....

ตตถ มนุญญเมวาทิ ปเรน สทุธิ ภาสมาโน จตุทโทสวิริหิต มฐุริ มนาปี สณ्ह มุทุกั ปยวาชเมว ภาเสยย ๗ อุทพุพหิตี นนทิวีสาลอ อมนาปี ภาสมานสฺส ภาริ อนุทฐริตฺวา ปจฺจนา มนาปี ภาสมานสฺส พุราหฺมณสฺส ครุภาริ อุทฐริตฺวา ปาเปสีตี อตุโถ ๗ ทกาโร ปเนตถ พุยณฺชนสนฺธิวเสน ปทสนฺธิกโร ๗

ตตถ (ปเทศุ) “มนุญญเมวาทิ (ปทสฺส) “(ปุคฺคโล) ปเรน (ปุคฺคเลน) สทุธิ ภาสมาโน จตุทโทส-
วิริหิต มฐุริ มนาปี สณ्ह มุทุกั ปยวาชเมว ภาเสยย” (อิติ อตุโถ) ๗ “อุทพุพหิตี (ปทสฺส)
“นนทิวีสาลอ อมนาปี (วจนฺ) ภาสมานสฺส (พุราหฺมณสฺส) ภาริ อนุทฐริตฺวา ปจฺจนา มนาปี
(วจนฺ) ภาสมานสฺส พุราหฺมณสฺส ครุภาริ อุทฐริตฺวา (ครุภาริ) ปาเปสีตี อตุโถ ๗ ทกาโร ปน
เอตถ “อุทพุพหิตี ปเท) พุยณฺชนสนฺธิวเสน ปทสนฺธิกโร (โหติ) ๗

(อตุโถ) อ.อรรธ (อิติ) ว่า “(ปุคฺคโล) อ.บุคฺคล ภาสมาโน เมื่อกล่าว สทุธิ กับ
ปเรน (ปุคฺคเลน) ด้วยบุคฺคลอื่น ภาเสยย ฟิงกล่าว จตุทโทสวิริหิต มฐุริ มนาปี
สณ्ह มุทุกั ปยวาช เอว ซึ่งคำอันเป็นที่รัก อันเว้นแล้วจากโทษ ๔ อันไพเราะ
อันเป็นที่ยังใจให้เอิบอาบ อันอ่อนหวาน อันอ่อนโยนนั้นเทียว” (อิติ) ดังนี้ ตตถ
(ปเทศุ) “มนุญญเมวาทิ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “มนุญญ-
เมว” ดังนี้ ๗ อตุโถ อ.อรรธ อิติ ว่า “นนทิวีสาลอ อ.โคนันทิวีสาล อนุทฐริตฺวา
ไม่ยกขึ้นแล้ว ภาริ ซึ่งภาระ (พุราหฺมณสฺส) ของพราหมณ์ ภาสมานสฺส ผู้กล่าว
อยู่ (วจนฺ) ซึ่งคำ อมนาปี อันไม่เป็นที่ยังใจให้เอิบอาบ อุทฐริตฺวา ยกขึ้นแล้ว
ครุภาริ ซึ่งภาระอันหนัก พุราหฺมณสฺส ของพราหมณ์ ภาสมานสฺส ผู้กล่าวอยู่
(วจนฺ) ซึ่งคำ มนาปี อันเป็นที่ยังใจให้เอิบอาบ (ครุภาริ) ยังภาระอันหนัก ปาเปสี
ให้ถึงแล้ว” อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อุทพุพหิตี ว่า “อุทพุพหิ” ดังนี้ ๗ ปน
ก็ ทกาโร อ.ทอักษร เอตถ (“อุทพุพหิตี ปเท) ในบทว่า “อุทพุพหิ” ดังนี้ นั้น

ปทสนุธิกร เป็นอักษรกระทำซึ่งการเชื่อมซึ่งบท พยัญชนสนุธิวเสน ด้วยสามารถ แห่งพยัญชนสนุธิ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “มหญญเมว” ความว่า บุคคลเมื่อจะกล่าวกับบุคคลอื่น ควรกล่าวคำเป็นที่รัก ซึ่งเว้นจากโทษ ๔ อย่าง คำไพเราะ เป็นที่ทำให้ใจเอิบอาบ อ่อนหวาน อ่อนโยนเท่านั้น. บทว่า “อุทพพหิ” ความว่า โคนันทิวีสาล ไม่ยกภาระ ของพราหมณ์ผู้กล่าวคำที่ไม่ทำให้ใจเอิบอาบ ยกภาระอันหนักของพราหมณ์ผู้กล่าว คำที่ทำให้ใจเอิบอาบ ทำให้ภาระอันหนักไปถึง. ก็ ทอักษร ในบทว่า “อุทพพหิ” นี้ เป็นการเชื่อมบทสนุธิ ด้วยสามารถพยัญชนสนุธิ.

.....

ปาจิตติยวณฺณนาย เตน จตฺตมโน อหฺวติ เตน พฺราหฺมณฺสฺส ธนฺลาภณ อตฺตโน กมฺเมน จ โส นนฺทิวีสาลอ อตฺตมโน อโหสิฺติ วุตฺตํ ฯ วินยฺไปตฺถเก ปน มนํปาเมว ภาเสยฺย นามนํปี กุทาจนํ มนํปี ภาสฺมานฺสฺสาติ ลิชิตํ ฯ นนฺทิวีสาลวตฺถ ฯ

ปาจิตติยวณฺณนาย “เตน จตฺตมโน อหฺวติ (คาถาปาทสฺส) ‘เตน พฺราหฺมณฺสฺส ธนฺลาภณ (จ) อตฺตโน กมฺเมน จ โส นนฺทิวีสาลอ อตฺตมโน อโหสิ’ (อิตติ อตฺถโถ)” อิติ (วจนํ) วุตฺตํ ฯ วินย-
ไปตฺถเก ปน

มนํปาเมว ภาเสยฺย นามนํปี กุทาจนํ

มนํปี ภาสฺมานฺสฺสาติ ลิชิตํ ฯ

นนฺทิวีสาลวตฺถ (นิฏฺฐิจิตํ) ฯ

(วจนํ) อ.คำ อิตติ ว่า “(อตฺถโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า ‘นนฺทิวีสาลอ อ.โคนันทิวีสาล อตฺตมโน เป็นผู้มีความเป็นของตน เตน พฺราหฺมณฺสฺส ธนฺลาภณ เพราะการได้ ซึ่งทรัพย์ ของพราหมณ์นั้น (จ) ด้วย กมฺเมน เพราะกรรม อตฺตโน ของตน จ ด้วย อโหสิ ได้เป็นแล้ว’ (อิตติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถา ‘เตน จตฺตมโน อหฺวติ ว่า ‘เตน จตฺตมโน อหฺว’ ดังนี้” อิตติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระ อรรถกถาจารย์ วุตฺตํ กล่าวแล้ว ปาจิตติยวณฺณนาย ในอรรถกถาแห่งปาจิตติย ฯ ปน ส่วนว่า (วจนํ) อ.คำ

“มhapเมว ภาสะยย นามhap กุทาจน

มhap ภาสมานสฺสชาติ

ว่า “มhapเมว ภาสะยย นามhap กุทาจน

มhap ภาสมานสฺส” ดังนี้ (อาจารย์เยน) อันอาจารย์ ลิขิต เขียนแล้ว
วิหยไปตฤเก ในคัมภีร์วินัย ฯ นหฺทิวีสาลวตฺถ อ.เรื่องแห่งโคณฑทิวีสาล (นิกฺขิต)

ในอรรถกถาปาจิตตีย์ ท่านกล่าวไว้ว่า “บาทคาถาว่า ‘เตน จตฺตมโน อหุ’ ความว่า
โคณฑทิวีสาล ได้เป็นผู้มีใจเบิกบาน เพราะการได้ทรัพย์ของพราหมณ์ และเพราะการ
กระทำของตนนั้น. ส่วนในคัมภีร์พระวินัย พระอาจารย์เขียนไว้ว่า

“มhapเมว ภาสะยย นามhap กุทาจน

มhap ภาสมานสฺส” ดังนี้

จบ เรื่องโคณฑทิวีสาล.

[๒๗๔] ปุณปี สตุถา เต วิครหิตฺวา สารมฺภวตฺถ กเถสิ ฯ

สตุถา อ.พระศาสดา วิครหิตฺวา ทรงติเตียนแล้ว เต (ภิกฺขุ) ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น
กเถสิ ตรัสแล้ว สารมฺภวตฺถ ซึ่งเรื่องสารัมภะ ปุณปี แม้อีก อิติ ว่า ...

พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้น ตรัสเรื่องสารัมภะแม้อีกว่า ...

อตีเต โปธิสตุโต ตกฺกสิลาญ อญฺจตรสฺส พุราหฺมณสฺส สารมฺโภ นาม พลิตฺพโท
อโหสิตี ฯ ปุพฺพสมฺ ฯ อตีตํ กเถตฺวา ตสฺเสว นววมวคฺเค สารมฺภชาตเก อิมํ
คาถมาห

“กลฺยาณิเมว มุญฺเจยฺย น หิ มุญฺเจยฺย ปาปิกํ

โมกฺโข กลฺยาณิยา สาธุ มุตฺวา ตปฺปติ ปาปิกนฺติ ฯ

อดีต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว โพรสิตโต อ.พระโพธิสัตว์ พลิกุโท เป็นโค
 ตัวเนื่องด้วยกำลัง สารมโก นาม ชื่อว่าสารัมภะ พุราหมณสูส ของพราหมณ์
 อญญตรสูส คนใดคนหนึ่ง อโหสิ ได้มีแล้ว ตกกุสลา ยในเมืองตักกิสลา อิติ ดังนี้
 แล ฯ (เสสิ วจน) อ.คำที่เหลือ ปุพพสม เป็นคำอันเสมอกับด้วยคำในกาลก่อน
 (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (สตถา) อ.พระศาสดา กเถตวา ครั้นตรัสแล้ว อดีต (วตุถุ) ซึ่ง
 เรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว อาห ตรัสแล้ว อิม คาคิ ซึ่งพระคาถานี้ สารมภษาค
 ในสารัมภษาค นวามวคเค ในนวมวรรค ตสูส เอว (เอกกนิปาตสูส) แห่งเอกก
 นิปาตนั้นนั้นเทียว อิติ ว่า

“(บุคคล) อ.บุคคล มุญเจยย ฟิงเปล่ง (วาจ) ซึ่งวาจา
 กลุยาณี เอว อันงามนั้นเทียว น หิ มุญเจยย ไม่ฟิงเปล่ง
 นั้นเทียว (วาจ) ซึ่งวาจา ปาปิกิ อันชั่ว, โมกุไซ อ.การ
 เปล่ง กลุยาณียา (วากาย) ซึ่งวาจา อันงาม สาธุ เป็นคุณ
 ยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็น, (บุคคล) อ.บุคคล
 มุตวา เปล่งแล้ว (วาจ) ซึ่งวาจา ปาปิกิ อันชั่ว ตปฺปติ ย่อม
 เตือดรอัน” อิติ ดังนี้ ฯ

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นโคพลีพัทท์ ชื่อว่าสารัมภะ ของพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง
 ได้มีในเมืองตักกิสลา ดังนี้แล. คำที่เหลือ เหมือนในก่อน. พระศาสดา ครั้นตรัสเรื่องใน
 อดีตแล้ว ตรัสคาถานี้ ในสารัมภษาค ในนวมวรรค แห่งเอกกนิปาตนั้นแหละว่า

“บุคคลฟิงเปล่งวาจาอันงามเท่านั้น ไม่ฟิงเปล่งวาจาอันชั่ว
 เลย, การเปล่งวาจาอันงาม ช่วยให้สำเร็จประโยชน์, บุคคล
 เปล่งวาจาอันชั่ว ย่อมเตือดรอัน”.

.....
 ตตถ กลุยาณีเมวาติ จตุทโทสวินิมุตติ สุนทร อนวชชเมว วาจ มุญเจยย
 วิสฺสชฺเชยฺย กเถยฺย ฯ ปาปิกนฺติ ลามิกิ ปเรสิ อปฺปิย อมนาปี น หิ มุญเจยย น
 กเถยฺย ฯ โมกุไซ กลุยาณียา สาธุติ กลุยาณวากาย มุญจนเมว สุนทร ภาทกํ ฯ
 มุตฺวา ตปฺปติ ปาปิกนฺติ ลามิกิ ผรุสํ วาจ มุญจิตฺวา กเถตฺวา ปุคฺคโล โสจติ

กิลมตีติ ฯ

ตตถ (ปเทศ) “**กल्याณิเมวาติ** (ปทสฺส) “**จตุทโทสวินิมุตฺตํ** สุนฺหฺรํ **อนวชฺชํ** **เอว** **วาจํ** **มฺญฺเจยฺย** **วิสฺสชฺเชยฺย** **กเถยฺย**” (อิตฺติ **อตุโถ**) ฯ “**ปาปิกฺกฺหฺติ** (ปทสฺส) “**ลามิกํ** **ปเรสฺสํ** (ชฺนฺหฺนํ) **อปฺปิยํ** **อมฺนาปํ** (วจฺนํ) **น** **หิ** **มฺญฺเจยฺย** **น** **กเถยฺย**” (อิตฺติ **อตุโถ**) ฯ “**โมกฺโข** **กฺลฺยาณิยา** **สาธฺวตี** (คฺคาถาปาทสฺส) “**กฺลฺยาณวฺจา** **มฺญฺจฺนํ** **เอว** **สฺนฺหฺรํ** **ภทฺทกํ** (โหตี)” (อิตฺติ **อตุโถ**) ฯ “**มฺตุวาทปฺปติ** **ปาปิกฺกฺหฺติ** (คฺคาถาปาทสฺส) “**ลามิกํ** **ผรุสฺสํ** **วาจํ** **มฺญฺจิตฺวา** **กเถตฺวา** **ปฺคฺคฺโล** **โสจตี** **กิลมตีติ**” (อตุโถ) ฯ

(อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “**มฺญฺเจยฺย** **พฺิงเปล่ง** **วิสฺสชฺเชยฺย** **คือว่าพฺิงปล้อย** **กเถยฺย** **คือว่าพฺิงกล่าว** **วาจํ** **ซึ่งวจา** **อนวชฺชํ** **เอว** **อันไม่มีโทษนั้นเทียว** **สฺนฺหฺรํ** **อันดี** **จตุทโทสวินิมุตฺตํ** **อันพ้นแล้วจากโทษ ๔**” (อิตฺติ) **ดังนี้** **ตตถ (ปเทศ)** “**กฺลฺยาณิเมวาติ** (ปทสฺส) **แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า “กฺลฺยาณิเมว”** **ดังนี้** ฯ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “**น** **หิ** **มฺญฺเจยฺย** **ไม่พฺิงเปล่งแล** **น** **กเถยฺย** **คือว่าไม่พฺิงกล่าว** (วาจํ) **ซึ่ง** **วจา** **ลามิกํ** **อันลามก** **อปฺปิยํ** **อันไม่เป็นที่รัก** **อมฺนาปํ** **อันไม่เป็นที่ยั้งใจให้เอิบ** **อาบ** **ปเรสฺสํ (ชฺนฺหฺนํ)** **ของชน ท. เหล่าอื่น”** (อิตฺติ) **ดังนี้** (ปทสฺส) **แห่งบท “ปาปิกฺกฺหฺติ** **ว่า “ปาปิกํ”** **ดังนี้** ฯ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “**กฺลฺยาณวฺจา** **มฺญฺจฺนํ** **เอว** **อ.การเปล่ง** **ซึ่งวจาอันงามนั้นเทียว** **สฺนฺหฺรํ** **เป็นความดี** **ภทฺทกํ** **คือว่าเป็นความ** **เจริญ** (โหตี) **ย่อมเป็น”** (อิตฺติ) **ดังนี้** (คฺคาถาปาทสฺส) **แห่งบาทแห่งพระคาถา** “**โมกฺโข** **กฺลฺยาณิยา** **สาธฺวตี** **ว่า “โมกฺโข** **กฺลฺยาณิยา** **สาธฺว**” **ดังนี้** ฯ (อตุโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “**ปฺคฺคฺโล** **อ.บุคคล** **มฺญฺจิตฺวา** **เปล่งแล้ว** **กเถตฺวา** **คือว่ากล่าวแล้ว** **วาจํ** **ซึ่งวจา** **ลามิกํ** **อันลามก** **ผรุสฺสํ** **คือว่าอันหยาบคาย** **โสจตี** **ย่อมเศร้าโศก** **กิลมตี** **คือว่ายอมลำบาก”** (อิตฺติ) **ดังนี้** (คฺคาถาปาทสฺส) **แห่งบาทแห่งพระคาถา “มฺตุวาทปฺปติ** **ปาปิกฺกฺหฺติ** **ว่า “มฺตุวาทปฺปติ** **ปาปิกํ”** **ดังนี้** ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “**กฺลฺยาณิเมว**” **ความว่า** **พฺิงเปล่ง** **คือพฺิงปล้อย** **ได้แก่พฺิง** **กล่าววจาอันงาม** **อันหาโทษมิได้** **เว้นจากโทษ ๔** **อย่างเท่านั้น**. **บทว่า “ปาปิกํ”** **ความว่า** **และไม่พฺิงเปล่ง** **ไม่พฺิงกล่าววจาอันชั่ว** **ไม่เป็นที่รัก** **ไม่เป็นที่พอใจของพวกเขา** **ชนเหล่าอื่น**. **บาทคาถาว่า “โมกฺโข** **กฺลฺยาณิยา** **สาธฺว**” **ความว่า** **การเปล่งวจา** **งาม** **เท่านั้น** **เป็นความดี** **เป็นที่เจริญใจ**. **บาทคาถาว่า “มฺตุวาทปฺปติ** **ปาปิกํ”** **ความว่า**

บุคคลเปล่ง คือกล่าววาจาอันชั่ว คือหยาบคาย ย่อมเศร้าโศก คือยอมล้มบาก.

.....

สารมภูวตถุ

สารมภูวตถุ อ.เรื่องแห่งโคชื่อว่าสารัมภะ (หิมฺมจิตฺ) จบแล้ว ฯ

จบเรื่องโคสารัมภะ.

.....

[๒๗๕] ปิยวาที จ นาม อญฺเฆหิ อติเรกลทฺธลาภี โหติ ฯ ตตฺรึทํ วตฺถุ

จ หนึ่ง ปิยวาที (ปุคฺคโล) นาม ชื่อ อ.บุคคล ผู้กล่าวซึ่งคำอันเป็นที่รักโดยปกติ
อติเรกลทฺธลาภี เป็นผู้มียากอันได้แล้วอันยิ่งกว่า อญฺเฆหิ (ชเนหิ) กว่าชน ท.
เหล่าอื่น โหติ ย่อมเป็น ฯ อิทํ วตฺถุ อ.เรื่องนี้ ตตฺร (ปพฺพ) ในข้อนั้น ...

อหนึ่ง ธรรมดาว่าบุคคลผู้กล่าวคำเป็นที่รักโดยปกติ เป็นผู้ได้อติเรกลาภ กว่าพวกชน
เหล่าอื่น. ในข้อนั้น มีเรื่องนี้ (เป็นอุทาหรณ์).

.....

อตีเต พาราณสียํ จตฺตาวโร เสฏฺฐิปุตฺตาว นคฺรา นิกฺขมฺม เอกสฺมี จาเน นิสึทิตฺวา
เอกํ พหุํมส์ ลภิตฺวา ยานกํ ปุเรตฺวา วิกุกฺกิตฺตํ นครํ อากจฺจนตํ มิคฺลฺลทฺทกํ ทิสฺวา
ตํ มํสขณฺทํ ยาจิสฺสุ ฯ เตเสวโก “อเร ลุทฺทก เทหิ เม มํสขณฺทนฺตฺติ อาห ฯ
ลุทฺทโก “ปรึ กิณฺจิ ยาจนฺเตน นาม ปิยวจเนน ลปิตพฺพํ, ผุสฺสา วต เต วาจา
สา หิ ผุสฺตตาย กิโลมกสทิสฺสี, ตสฺมา ตว วาจาสทิสฺสี กิโลมกํ ทมฺมีติ วตฺวา
นึรส์ กิโลมกมํสขณฺทํ อทาสิ ฯ ทฺติโย “เซฏฺฐจฺภาติก มํสขณฺทํ เม เทหิตฺติ อาห ฯ
ลุทฺทโก “สมฺม อิธ โลเก มนุสฺसानํ องฺคสทิสฺตฺตาว องฺคเมตฺตํ, ยทิตํ ภาตา ภคินีติ,
ตสฺมา ตเวสา องฺคสทิสฺสี วาจาติ เอติสฺสา อนฺจจฺจวิกํ องฺคเมว ทมฺมีติ วตฺวา
องฺคมส์ อทาสิ ฯ ตติโย “ตาท มํสขณฺทํ เม เทหิตฺติ อาห ฯ ลุทฺทโก

[๒๗๖]

“ตาทาติ ปุตฺโต วทมาโน กมฺเปติ หทยํ ปิตุ

หทยสฺส สทิสฺสี วาจา หทยํ สมฺม ททามิ เตติ

วตวา หทยมฺเสน สทฺธิ มรฺฐู มํสํ อทาสี ๗ จตุตฺถโก “สหาย มํสขณฺท์ เม เทหีติ
 อาห ๗ ลุทฺทโก “ยสฺส ปุริสสฺส คามะ สหาโย นตฺถิ, ตสฺส โส คามโ, ยถา
 นิมฺมนุสฺสํ อรณฺณํ, ตเถว โหติ, อิจฺจา ยํ ตว วาจา สพฺเพน อตฺตโน สนฺตเกน
 วิภเวน สทิสฺสี, ตสฺมา สพฺพเมวิทํ มม สนฺตกํ มํสํ สยานกํ ทมฺมีติ วตวา เตน
 สทฺธิ ตสฺส เคหํ ยานกํ ปาเชนฺโต อทาสี ๗ เสฏฺฐิปฺตุโตปิสฺส สกฺการสมฺมานํ กตฺวา
 ปฺตุตฺตทารมฺสฺส ปกฺโกสาเปตฺวา ลุทฺทกกมฺมโต อปเนตฺวา อตฺตโน กุฏุมฺพมชฺฌ
 วสาเปนฺโต ยาวชิวํ เตน สทฺธิ อเมชฺชสหาโย อโหสิตี ๗

อดีต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว **เสฏฺฐิปฺตุตา** อ.บุตรของเศรษฐี ท. **จตุตาโร ๔**
พาราณสี ในเมืองพาราณสี **นิกฺขมม** ออกไปแล้ว **นครา** จากพระนคร **นีสิตฺวา**
 หนึ่งแล้ว **เอกสมิ** จาเน ในที่แห่งหนึ่ง **ทิสฺวา** เห็นแล้ว **มิดลฺุทฺทกํ** ซึ่งนายพรานเนื้อ
 เอก คนหนึ่ง **พหุํมํ** ลมิตฺวา ยานกํ **ปุเรตฺวา** **วิกฺกัณฺตี** นคร **อาคจฺจนฺตํ** ผู้ได้
 แล้ว ซึ่งเนื้อมาก ยังยานน้อย ให้เต็มแล้ว มาอยู่ สู่พระนคร เพื่ออันชาย **ยาจิสฺ** ขอ
 แล้ว **ตํ** **มํสขณฺท์** ซึ่งชั้นแห่งเนื้อนั้น ๗ **เตสุ** (**เสฏฺฐิปฺตุเตสุ**) **เอโก** (**เสฏฺฐิปฺตุโต**)
 อ.- ในบุตรของเศรษฐี ท. เหล่านั้นหนา -บุตรของเศรษฐีคนหนึ่ง **อาห** กล่าวแล้ว **อิติ**
 ว่า “**ลุทฺทก** ณะนายพราน **อเ** **ไวย (ตุว)** อ.ท่าน **เทหิ** ของจงให้ **มํสขณฺท์** ซึ่งชั้น
 แห่งเนื้อ **เม** แก่เรา” **อิติ** ดังนี้ ๗ **ลุทฺทโก** อ.นายพราน **วตฺวา** กล่าวแล้ว **อิติ** ว่า
 “**ยาจนฺเตน (ปฺคฺคฺเลน)** **นาม** ชื่อ **อันบุคคฺล** ผู้ขออยู่ **กิณฺจ** ซึ่งอะไรๆ **ปรี** (**ปฺคฺคฺล**)
 กะบุคคฺลอื่น **ลปิตพฺพํ** ฟังกล่าว **ปियวเจเน** ด้วยคำอันเป็นที่รัก, **วาจา** อ.วาจา **เต**
 ของท่าน **มรฺสา** **วต** เป็นคำอันหยาบคายหนอ (**โหติ**) ย่อมเป็น, **หิ** **กิ** **สา** (**วาจา**)
 อ.วาจานั้น **กิโลมกสทิสฺสี** เป็นเช่นกับด้วยฟังผิด (**ตสฺสา** **วาจาย**) **มรฺสตาย** เพราะ
 ความที่ แห่งวาจานั้น เป็นวาจาอันหยาบคาย (**โหติ**) ย่อมเป็น, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น
 (**อหํ**) อ.เรา **ทมฺมิ** จะให้ **กิโลมก** ซึ่งฟังผิด **วาจา** **สทิสฺ** อันเช่นกับด้วยวาจา **ตว**
 ของท่าน” **อิติ** ดังนี้ **อทาสี** ได้ให้แล้ว **กิโลมกมํสขณฺท์** ซึ่งชั้นแห่งเนื้อฟังผิด **นिरสํ**
 อันมีรสออกแล้ว ๗ **ทฺติโย** (**เสฏฺฐิปฺตุโต**) อ.บุตรของเศรษฐี คนที่ ๒ **อาห** กล่าวแล้ว
อิติ ว่า “**เชฏฺฐภาทิก** ข้าแต่พี่ชายผู้เจริญที่สุด (**ตุว)** อ.ท่าน **เทหิ** ของจงให้ **มํสขณฺท์**
 ซึ่งชั้นแห่งเนื้อ **เม** แก่กระผม” **อิติ** ดังนี้ ๗ **ลุทฺทโก** อ.นายพราน (**วตฺวา**) กล่าว
 แล้ว **อิติ** ว่า “**สมฺม** ณะสหายผู้มีฐานะอันเสมอ **ยํ** **อิทํ (วจนํ)** อ.คำนี้ใด **ภาดา** อ.พี่
 ชาย **ภคินิ** อ.พี่สาว, **เอตํ (วจนํ)** อ.คำนั้น **องคํ** เป็นอวัยวะ (**ตสฺส** **วจนสฺส**) **อิธ**

โลเก มนุสฺसानิ องฺคสทิสฺตตฺตา เพราะความที่ แห่งคำนั้น เป็นเช่นกับด้วยอวัยวะ
 ของมนุษย์ ท. ในโลกนี้ (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้, ตสฺมา เพราะเหตุนั้น วาจา
 อ.วาจา ตว ของท่าน เอสา นั้น องฺคสทิสฺ เป็นเช่นกับด้วยอวัยวะ (โหติ) ย่อมเป็น
 อิติ เพราะเหตุนี้ (อหํ) อ.เรา ทมฺมิ จะให้ องฺคฺ เอว ซึ่งอวัยวะนั้นเกี่ยว อหฺจฺจวีกิ
 อันสมควร เอตฺตสฺสา (วาจาย) แก้ววานั้น” อิติ ดังนี้ อทาสิ ได้ให้แล้ว องฺคฺมสฺ ซึ่ง
 เนื้อแห่งอวัยวะ ๕ ตติโย (เสฏฺฐิจฺจฺปฺตฺโต) อ.บุตรของเศรษฐี คนที่ ๓ อาห กล่าวแล้ว
 อิติ ว่า “ตาดต ข้าแต่พ่อ (ตฺวํ) อ.ท่าน เทหิ ขอจงให้ มํสขณฺทํ ซึ่งชิ้นแห่งเนื้อ เม
 แก่กระผม” อิติ ดังนี้ ๕ ลุทฺทโก อ.นายพราน วตฺวา กล่าวแล้ว อิติ ว่า

๒๗๖.

“ปฺตฺโต อ.บุตร วทฺมาโน เมื่อกล่าว ‘ตาดตติ ว่า ‘ข้าแต่พ่อ’
 ดังนี้ ททฺย ยังหัวใจ ปิตฺตุ ของบิดา กมฺเปติ ย่อมให้ห้วนไหว,
 วาจา อ.วาจา (ตว) ของท่าน สทิสฺ เป็นเช่นกับ ททฺยสฺส
 ด้วยหัวใจ (โหติ) ย่อมเป็น, สมฺมฺ นนฺเสหายผู้มีฐานะอันเสมอ
 (อหํ) อ.เรา ททฺมามิ จะให้ ททฺย ซึ่งเนื้อแห่งหัวใจ เต แก่
 ท่าน” อิติ ดังนี้

อทาสิ ได้ให้แล้ว มํสฺ ซึ่งเนื้อ มรฺฐุ อันอร่อย สทฺธิ กับ ททฺยมํเสน ด้วยเนื้อแห่ง
 หัวใจ ๕ จตฺตฺโต (เสฏฺฐิจฺจฺปฺตฺโต) อ.บุตรของเศรษฐี คนที่ ๔ อาห กล่าวแล้ว อิติ
 ว่า “สหาย นนฺเสหาย (ตฺวํ) อ.ท่าน เทหิ ขอจงให้ มํสขณฺทํ ซึ่งชิ้นแห่งเนื้อ เม
 แก่กระผม” อิติ ดังนี้ ๕ ลุทฺทโก อ.นายพราน วตฺวา กล่าวแล้ว อิติ ว่า “สหาโย
 อ.สหาย คาเม ในหมู่บ้าน ยสฺส ปฺริสฺสฺส ของบุรุษใด นตฺถิ ย่อมไม่มี, โส คาโม
 อ.หมู่บ้านนั้น ตสฺส (ปฺริสฺสฺส) ของบุรุษนั้น โหติ ย่อมมี ตถา เอว โดย-, อรณฺณํ
 อ.ป่า นิมนฺนุสฺสํ อันมีมนุษย์ออกแล้ว (โหติ) ย่อมมี ยถา โดยประการใด, -ประการ
 นั้นนั้นเกี่ยว, วาจา อ.วาจา ตว ของท่าน อยฺ นี้ สทิสฺ เป็นเช่นกับ วิภเวณ ด้วย
 สมบัติอันบุคคลพึงเสวย สหฺตเกณ อันเป็นของมีอยู่ อตฺตโน ของตน สพฺเพน ทั้ง
 ปวง (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ด้วยประการฉะนี้, ตสฺมา เพราะเหตุนี้ (อหํ) อ.เรา
 ทมฺมิ จะให้ มํสฺ ซึ่งเนื้อ สหฺตกํ อันเป็นของมีอยู่ มม ของเรา อิทํ นี้ สพฺพํ เอว
 ทั้งปวงนั้นเกี่ยว สยานกํ อันเป็นไปกับด้วยยานน้อย” อิติ ดังนี้ ปาเชนฺโต ขับไป
 อยู่ ยานกํ ซึ่งยานน้อย เคหํ สู่เรือน ตสฺส (จตฺตฺตเสฏฺฐิจฺจฺปฺตฺตสฺส) ของบุตรของ

เศรษฐีคนที่ ๔ นั้น สทุธิ กับ เตน (จตุตถเสฏฐิปุตุเตน) ด้วยบุตรของเศรษฐีคนที่ ๔ นั้น อทาลี ได้ให้แล้ว ๗ เสฏฐิปุตุโตปี แม้ อ.บุตรของเศรษฐี กตวา กระทำแล้ว สกุกการสมุมาหํ ซึ่งสักการะและสัสมานะ อสุส (ลุกุททกสุส) แก่นายพรานนั้น (ปุคคัล) ยังบุคคล ปกโกสาเปตวา ให้ร้องเรียกแล้ว ปุตุตทวาริ ซึ่งบุตรและภรรยา อสุส (ลุกุททกสุส) ของนายพรานนั้น อปเหตวา นำไปปราศแล้ว ลุกุททก-กมุโมโต จากการทำงานของนายพราน (ตี ลุกุททก) ยังนายพรานนั้น วสาเปหโต ให้อยู่อยู่ กุฎุมพมชุฒเ ในท่ามกลางแห่งชุมทรัพย์ อตุตโท ของตน อเกชชสหาโย เป็นสหายผู้ไม่แตกกัน สทุธิ กับ เตน (ลุกุททเกน) ด้วยนายพรานนั้น อโหสิ ได้เป็นแล้ว ยาวชีวี สิ้นกาลกำหนดเพียงใดแห่งชีวิต อิติ ดังนี้แล ๗

ในอดีตกาล บุตรเศรษฐี ๔ คน ในเมืองพาราณสี ออกจากเมือง นั่งในที่แห่งหนึ่ง เห็นนายพรานเนื้อคนหนึ่ง ผู้ได้เนื้อจำนวนมาก ใส่เต็มนานน้อย มาสู่เมือง เพื่อจะขาย จึงขอขึ้นเนื้อแก่นายพรานเนื้อนั้น. ในบรรดาบุตรเศรษฐีทั้ง ๔ คนเหล่านั้น คนหนึ่งกล่าวว่า “เฮ้ยพราน ท่านจงให้ขึ้นเนื้อแก่เรา”. นายพราน กล่าวว่า “ธรรมดาว่าบุคคลผู้จะขออะไรๆ กะบุคคลอื่น ฟังเจรจาด้วยคำอันเป็นที่รัก, วาจาของท่าน ช่างหยาบเสียจริงหนอ, ก็วาจานั้นเป็นเช่นกับฟังผิด เพราะเป็นวาจาหยาบ, เพราะฉะนั้น เราจะให้ฟังผิดอันเช่นกับวาจาของท่าน” ดังนี้แล้ว ได้ให้ขึ้นเนื้อที่เป็นฟังผิด อันไม่มีรส. บุตรเศรษฐีคนที่ ๒ กล่าวว่า “พี่ชาย โปรดให้ขึ้นเนื้อแก่ผม”. นายพราน กล่าวว่า “แน่สหาย คำพูดที่ว่า ‘พี่ชาย พี่หญิง’ จัดเป็นอวัยวะ เพราะคำนั้นเป็นเช่นกับด้วยอวัยวะของมนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้, เพราะฉะนั้น วาจาของท่านนั้น เป็นเช่นกับอวัยวะ เหตุนั้น เราจะให้เนื้ออันสมควรแก่วาจานั้นแล” ดังนี้แล้ว ได้ให้เนื้อที่เป็นอวัยวะ. บุตรเศรษฐีคนที่ ๓ กล่าวว่า “พ่อ โปรดให้ขึ้นเนื้อแก่ผม”. นายพราน กล่าวว่า

“บุตร เมื่อเรียกว่า ‘พ่อ’ ย่อมทำหัวใจของบิดาให้หวั่นไหว,
วาจาเป็นเช่นกับหัวใจ, แน่สหาย เราจะให้เนื้อหัวใจแก่ท่าน”

ดังนี้แล้ว ได้ให้เนื้ออันอร่อยพร้อมกับเนื้อหัวใจ. บุตรเศรษฐีคนที่ ๔ กล่าวว่า “แน่สหาย ขอท่านจงให้ขึ้นเนื้อแก่เรา”. นายพรานตอบว่า “สหายของบุรุษใดไม่มีในหมู่บ้าน, หมู่บ้านนั้นของบุรุษนั้น ก็เหมือนกับป่า ที่ไม่มีมนุษย์นั่นเอง, ดังนั้น วาจาของท่านนี้ เป็นเช่นกับสมบัติของตนทั้งหมด, เพราะฉะนั้น เราจะให้เนื้อซึ่งเป็นของ

เรานี่ พร้อมทั้งยานน้อยทั้งหมดที่เดียวแก่ท่าน” ดังนี้แล้ว ได้ขับยานน้อยไปเรือนของ
บุตรเศรษฐีนั้น พร้อมกับเขา ได้ให้แล้ว. แม้บุตรเศรษฐี ก็ได้ทำสักการะและความ
นับถือแก่นายพรานนั้น จึงสั่งคนให้เรียกบุตรและภรรยาของเขา มา ปลดเปลื้องออก
จากงานของพรานให้อยู่ในท่ามกลางกองทัพของตน ได้เป็นสหายผู้มีแตกร้างกัน
กับนายพรานนั้น ตลอดชีวิตแล.

.....
จตุกกนิปาตสุส ทุตติยวคเค มังสลาภิชาตเก เสฏฺฐิปุตฺตวตฺตถุ ๕

เสฏฺฐิปุตฺตวตฺตถุ อ.เรื่องแห่งบุตรของเศรษฐี (อาคต) มาแล้ว **มังสลาภิชาตเก**
ในมังสลาภิชาตก **ทุตติยวคเค** ในทุตติยวรรค **จตุกกนิปาตสุส** แห่งจตุกกนิปาต ๕
เรื่องบุตรเศรษฐีมาในมังสลาภิชาตก ในทุตติยวรรค แห่งจตุกกนิปาต.

.....
[๒๗๗] ตสฺมา ปิยเมว ภาสิตพฺพํ ๕ วฺจคีสตฺเถโรปิ อิมเมวตถํ วิญญาเปนฺโต ภควโต
สมมุขฯ สุภาสิตตฺตฺตปริยาปนฺนํ อิมํ คาทมาห

ปิยวจาเมว ภาสะยย ยา วาจา ปฏินฺนุทิตา
ยํ อนาทาย ปาปานิ ปเรสํ ภาสเต ปิยนฺติ ๕

ตสฺมา เพราะเหตุฉะนั้น **ปิยํ เอว (วจนํ)** อ.คำอันเป็นที่รักนั้นเทียว (**ปุคฺคฺเลน**) อัน
บุคคล **ภาสิตพฺพํ** ฟังกล่าว ๕ **วฺจคีสตฺเถโรปิ** แม้ อ.พระวังคีสะผู้เถระ (**กฺลฺปตฺตํ**)
วิญญาเปนฺโต เมื่อยังกุลบุตร ให้รู้ **อิมํ เอว อตฺถํ** ซึ่งเนื้อความนี้นั่นเทียว **อาห**
กล่าวแล้ว อิมํ คาทํ ซึ่งคาทานี้ **สุภาสิตตฺตฺตปริยาปนฺนํ** อันนับเนื่องในสุภาสิตตฺตฺต
สมมุขฯ ในที่มีหน้าพร้อม **ภควโต** ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า **อิติ ว่า**

“ยา วาจา อ.วาจาใด (**ชเนหิ**) อันชน ท. **ปฏินฺนุทิตา** ชนชม
แล้ว, (**ปุคฺคฺโล**) อ.บุคคล **อนาทาย** ไม่ถือเอาแล้ว **ปาปานิ**
(**วจนานิ**) ซึ่งคำ ท. อันชั่ว **ปเรสํ (ชานํ)** ของชน ท. เหล่า
อื่น **ภาสเต** ย่อมกล่าว **ปิยํ (วจนํ)** ซึ่งคำ อันเป็นที่รัก **ยํ** ไต,

(บุคโคล) อ.บุคคล ภาเสยย ฟิงกล่าว **(ต๋)** ปียวจ๋ เอว ซึ่ง
วาจาอันเป็นที่รักนั้นนั่นเทียว” อิติ ดังนี้ ๕

เพราะฉะนั้น บุคคลควรกล่าวเฉพาะคำอันเป็นที่รักเท่านั้น. แม้พระวังคีสเถระ เมื่อจะ
ทำกุศลบุตรให้เข้าใจเนื้อความนี้แน่แล จึงกล่าวคาถานี้ ซึ่งนับเนื่องในสุภาสิตสูตร ต่อ
พระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

“บุคคลควรพูดแต่วาจาอันเป็นที่รักเท่านั้น อันเหล่าชนพากัน
ชื่นชม ซึ่งไม่ถือเอาคำชั่วหยาบทั้งหลาย ของชนเหล่าอื่น พูด
แต่คำอันเป็นที่รัก”.

.....

ตตถ **“ปฏิพนฺทิตาติ** หนฺเจณ ททเยน ปฏิมุขํ คนฺตวา สมฺปิยาธิตา ๕ **“ยํ**
อนาทายาติ ยํ วจฺหนํ ภาสนฺโต ปเรสํ ปาปานิ อปฺปิยานิ ปฏิกุลานิ ฝรุสวจนานิ
อนาทยิตฺวา อตฺถพฺยณฺชนมฺธูริ ปิยวจนเมว ภาสติ, ตํ ปิยวาจเมว ภาเสยยาติ
อตุโถ ๕

ตตถ (ปะเทศุ) **“ปฏิพนฺทิตาติ** (ปะทสฺส) **“(ชเนหิ)** หนฺเจณ ททเยน ปฏิมุขํ คนฺตวา สมฺปิยาธิตา”
(อิติ อตุโถ) ๕ **“ยํ อนาทายาติ** (ปะททวยสฺส) **“(บุคโคล)** ยํ วจฺหนํ ภาสนฺโต ปเรสํ (ชานํ)
ปาปานิ อปฺปิยานิ ปฏิกุลานิ ฝรุสวจนานิ อนาทยิตฺวา อตฺถพฺยณฺชนมฺธูริ ปิยวจนเมว ภาสติ,
(บุคโคล) ตํ ปิยวาจํ เอว ภาเสยยาติ อตุโถ ๕

(อตุโถ) อ.อรรถ (อิติ) ว่า **“(ชเนหิ)** อันชน ท. คนฺตวา ไปแล้ว **ปฏิมุขํ** ผู้ที่มีหน้า
เฉพาะ **สมฺปิยาธิตา** รักใคร่สนิมสนมแล้ว **ททเยน** ด้วยหัวใจ **หนฺเจณ** อันร่าเริง
แล้ว” (อิติ) ดังนี้ **ตตถ (ปะเทศุ) “ปฏิพนฺทิตาติ (ปะทสฺส)** แห่ง- ในบท ท. เหล่า
นั้นหนา -บทว่า **“ปฏิพนฺทิตาติ”** ดังนี้ ๕ **อตุโถ** อ.อรรถ **อิติ** ว่า **“(บุคโคล)** อ.บุคคล
ภาสนฺโต เมื่อกล่าว **ยํ วจฺหนํ** ซึ่งคำใด **อนาทยิตฺวา** ไม่ถือเอาแล้ว **ฝรุสวจนานิ**
ซึ่งคำอันหยาบคาย ท. **ปาปานิ** อันเลว **อปฺปิยานิ** อันไม่เป็นที่รัก **ปฏิกุลานิ** อัน
น่าเกลียด **ปเรสํ (ชานํ)** ของชน ท. เหล่าอื่น **ภาสติ** ย่อมกล่าว **ปิยวจนํ** เอว
ซึ่งคำอันเป็นที่รักนั้นเทียว **อตฺถพฺยณฺชนมฺธูริ** อันไพเราะโดยอรรถและพยัญชนะ,
(บุคโคล) อ.บุคคล ภาเสยย ฟิงกล่าว **ต๋** ปียวจ๋ เอว ซึ่งคำอันเป็นที่รักนั้น

นั่นเทียว” อิติ ดังนี้ (ปททวยสุส) แห่งหมวดสองแห่งบท “ยี่ อนาทายาติ ว่า “ยี่ อนาทาย” ดังนี้ ๕

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “ปฏิหนุทิตา” ความว่า อันเหล่าชนไปสู่ที่ตรงหน้า รักใคร่สนิทสนม ด้วยดวงใจอันร่าเริง. สองบทว่า “ยี่ อนาทาย” ความว่า บุคคลเมื่อจะกล่าวคำใด ไม่ถือเอาคำหยาบ คำเลว คำอันไม่เป็นที่รัก คำน่าเกลียด ของพวกชนเหล่าอื่น กล่าวแต่คำเป็นที่รักเท่านั้น อันไพเราะทั้งอรรถและพยัญชนะแท้จริง, ควรพูดแต่ว่าจาอันน่ารักนั้นเพียงอย่างเดียว.

[๒๗๘] มุสาวาทิ ปน ปฏิลทฺธโตปิ ปฏิลภิตพฺพโตปิ ปริหายติ ทุกฺขญจ ปปฺโปติ ๕
อมฺพมนฺตชานนทฺพรหมณาตโย เจตถ นิสฺสนํ ๕

ปน หนึ่ง มุสาวาทิ (บุคคล) อ.บุคคล ผู้กล่าวเท็จโดยปกติ ปริหายติ ย่อมเสื่อมรอบ (อตตนา) ปฏิลทฺธโตปิ (วตฺถุโต) จากวัตถุ อันอันตนได้เฉพาะแล้วบ้าง (อตตนา) ปฏิลภิตพฺพโตปิ (วตฺถุโต) จากวัตถุ อันอันตน ฟังได้เฉพาะบ้าง (จ) ด้วย ปปฺโปติ ย่อมถึง ทุกข์ ซึ่งความทุกข์ จ ด้วย ๕ จ ก็ อมฺพมนฺตชานนทฺพรหมณาตโย (ชนา) อ.ชน ท. มีพรหมณ์ผู้รู้ซึ่งมนต์แห่งมะม่วงเป็นต้น นิสฺสนํ เป็นตัวอย่าง เอตถ (วตฺถุมุหิ) ในเรื่องนี้ (โหนติ) ย่อมเป็น ๕

หนึ่ง บุคคลผู้มักพูดเท็จ ย่อมเสื่อมจากลาภที่ตนได้แล้วบ้าง จากลาภอันตนควรจะได้บ้าง และย่อมประสบทุกข์. ก็ในข้อนี้ มีพรหมณ์ผู้รู้มนต์เสกมะม่วงเป็นต้น เป็นอุทาหรณ์.

อตีเต กิร โพรสิสฺสโต ปจฺจนฺตนคเร จณฺทาลคาเม จณฺทาลอ หุตฺวา ปณฺหิตโต พฺยตฺโต อกาลे ผลคฺคณฺหาปกมฺนฺตํ อญฺญาสิ ๕ โส ปาโตว อรณฺณํ คณฺตฺวา อมฺพรฺกฺขโต สตฺตปทฺมตฺถเก จิตฺโต มนฺตํ ปริชฺชเปตฺวา รุกฺขํ อุทกปฺปสฺเตน ปหริ ๕ ตฺขณฺณเวยว ปฺราณปตฺตานิ ปตฺนุติ นวานิ จ อฏฺฐจฺหนฺติ ปุปฺผานิ ปุปฺผิตฺวา ปตฺนุติ ผลานิ อฏฺฐจฺหิตฺวา มุหฺตฺเตเนว ปจฺจิตฺวา มรฺชฺรานิ โอชวฺนฺตานิ ทิพฺพผลสฺทิสฺซานิ

หุตฺวา ปตฺนฺติ ๗ โส ยาวตฺตถฺ ขาทิตฺวา กาเชนาทาย เคหํ อาคนฺตฺวา วิกฺกิตฺนฺโต
ปฺตฺตทาทํ โปเสสิ ๗

กิริ ได้ยินว่า อตีตในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว โพรสิสฺตฺโต อ.พระโพธิสัตว์ จณฺททาโล
เป็นคณจันฑาล จณฺททาลคาม ในหมู่บ้านของคนจันฑาล ปจฺจจฺนฺตฺนคฺเร ในปัจจันต-
นคฺร หุตฺวา เป็น ปณฺทิตฺโต เป็นบัณฑิต พฺยตฺโต เป็นผู้เฉลียวฉลาด (หุตฺวา) เป็น
อภฺยาสี ได้รู้แล้ว ผลคฺคณฺหาปกมฺหุตฺมํ ซึ่งมนต์เป็นเครื่องยังต้นไม้ให้จับซึ่งผล
อกาเล ในสมัยมิใช่ฤดูกาล ๗ โส (โพรสิสฺตฺโต) อ.พระโพธิสัตว์นั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว
อรณฺธํ สู่ป่า ปาโตว ในเวลาเช้าเทียว จิตฺโต ยืนอยู่แล้ว สตฺตปทฺมตฺถเก ในที่สุด
แห่งเท้า ๗ อมฺพฺรฺกฺขฺโต จากต้นมะม่วง ปรีชปฺเปตฺวา ร่ายแล้ว มนฺตํ ซึ่งมนต์
ปฺหริ สาดแล้ว รุกฺขํ ซึ่งต้นไม้ อุทกปฺปสฺเตน ด้วยน้ำพายมือหนึ่ง ๗ ตฺขณฺ อเว ใน
ขณะนั้นนั้นเทียว ปฺรฺธาณปตฺตทานิ อ.โบเก่า ท. ปตฺนฺติ ย่อมร่วม จ ด้วย (ปตฺตทานิ)
อ.โบ ท. หวานิ อันใหม่ อุฏฺฐจฺหนฺติ ย่อมตั้งขึ้น (จ) ด้วย, ปฺปฺผานิ อ.ดอก ท.
ปฺปฺผิตฺวา บานแล้ว ปตฺนฺติ ย่อมร่วมไป, ผลานิ อ.ผล ท. อุฏฺฐจฺหิตฺวา ตั้งขึ้นแล้ว
ปจฺจิตฺวา สุกแล้ว มุหฺตฺเตน เหว โดยกาลครุหนึ่งนั้นเทียว มรฺจฺรานิ มีรสอันอร่อย
โอชวฺนฺทานิ มีโอชะ ทิพฺพผลสทิสานิ เป็นเช่นกับด้วยผลไม้อันเป็นทิพย์ หุตฺวา
เป็น ปตฺนฺติ ย่อมหล่นลง ๗ โส (โพรสิสฺตฺโต) อ.พระโพธิสัตว์นั้น ขาทิตฺวา เคียวกิน
แล้ว ยาวตฺตถฺ ฝืนใจแต่ความต้องการ อาทาย ถือเอาแล้ว กาเชน ด้วยกระเมอ
อาคนฺตฺวา มาแล้ว เคหํ สู่เรือน วิกฺกิตฺนฺโต ขายอยู่ โปเสสิ เลี้ยงดูแล้ว ปฺตฺตทาทํ
ซึ่งบุตรและภรรยา ๗

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ เป็นคณจันฑาล ในหมู่บ้านของคนจันฑาล
ในปัจจันตฺนคฺเร เป็นบัณฑิต ผู้เฉียบแหลม รอบรู้มนต์สำหรับทำมะม่วงให้มีผลในสมัย
มิใช่ฤดูกาล. พระโพธิสัตว์นั้น ไปป่าแต่เช้าตรู่ ยืนอยู่ ณ ที่สุดจากต้นมะม่วงออกไป ๗
ก้าว จึงร่ายมนต์ เอาน้ำของมือหนึ่งสาดต้น. ในทันทีทันใดนั้นเอง โบเก่าๆ ก็หล่นไป,
และโบใหม่ๆ ก็งอกออก, ดอกทั้งหลาย บานแล้วก็หล่นร่วงไป, ผลทั้งหลายผลัดออก
สุกโดยกาลครุเดียวเท่านั้น มีรสอร่อยโอชะเช่นกับผลไม้ทิพย์หล่นไป. พระโพธิสัตว์
นั้น กินเท่าที่ต้องการแล้ว ใช้หาบๆ มาสู่เรือน ขายเลี้ยงบุตรและภรรยา.

.....

เอโก พุราหมโณ ตสฺส สนฺติเก ตํ มนฺตํ อุกฺคณฺหิตฺวา “ตาท อนฺคุโฆยํ มนฺโต, ตวมิมํ นิสฺสาย พหุชนํ ลภิสฺสสิ, เยน เกนจิ ปุณฺโณ มา มํ นิกฺขยฺหิ, ‘จณฺฑาลสฺส สนฺติกา เม มนฺโต คหิโตติ วเทหิ, ยถิ ลชฺชนฺโต อณฺณถา กเถสฺสสิ, มนฺตสฺส ผลํ น ลภิสฺสสิตี วุตฺโต” “สาธฺฐติ วตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา อนฺนุปฺพเพน พาราณสี ปตฺวา ตาทิเสน อมฺพผลน ราชานํ อฺปฺภฺจหนฺโต พหุชนํ ปฏฺิลภิ ๕ อเถกทิวสํ ราชานํ “มาณว กสฺส สนฺติเก มนฺโต อุกฺคหิโตติ ปุจฺฉิ ๕ โส “จณฺฑาลสฺส สนฺติเกติ วตฺตํ ลชฺชนฺโต “ตกฺกสิลา ยํ ทิสปาโมกฺขาจรียสฺส สนฺติเกติ มุสา อโวจ ๕ ตํขณฺณเมว มนฺโต อนฺตรธายิ ๕ โส อชานิตฺวาว เอกทิวสํ รมฺณยา อฺยฺยานํ คนฺตฺวา “มาณว อมฺพํ อหฺราติ วุตฺโต มนฺตํ ปฺริชฺชปฺนฺโต มนฺเต อนฺนุปฺภฺจหนฺเต อนฺตรหิตภาวํ ฅตฺวา ลชฺชิตฺโต รมฺณยา ปฺนปฺปฺนํ ปุณฺโณ วณฺเจตฺตํ อสฺกโกณฺโต ยถาภฺตํ กเถสิ ๕ ราชานํ กุชฺฉิตฺวา “อิมํ คเล คเหตุวา นีหฺรธาติ อห ๕ ราชปฺริสา ตธา กตฺวา “ตว อจฺริยํ อฺปฺสงฺกมิตฺวา ตํ อาราเชตฺวา สเจ ปฺน มนฺตํ ลภสิ, อิชาคจฺเจยฺยาสิ, โน เจ, มายิชาคมิตฺติ วทิสฺสุ ๕ โส อนาโถ หุตฺวา โปธิสฺตตํ อฺปฺสงฺกมิตฺวา ปฺน ตํ มนฺตํ ยาจิตฺวา “นํหํ ตาทิสฺส มุสวาทินอ มนฺตํ เทมิ, กุโต มนฺโต, คจฺฉ น มยฺหํ รุจฺฉสิตี เตน วุตฺโต “กิมเม ชีวิตฺนาติ อรณฺณํ ปฺวิสิตฺวา อนาถมรณํ ปาปฺณิตฺติ ๕

อด ครั้งนั้น พุราหมโณ อ.พราหมณ์ เอโก คนหนึ่ง อุกฺคณฺหิตฺวา เรียนเอาแล้ว ตํ มนฺตํ ซึ่งมนต์นั้น สนฺติเก ในสำนัก ตสฺส (โพธิสฺตตสฺส) ของพระโพธิสฺตฺว์นั้น (เตน โพธิสฺตเตน) วุตฺโต ผู้อันพระโพธิสฺตฺว์นั้น กล่าวแล้ว อิติ ว่า “ตาท ดูก่อน พ่อ อัย มนฺโต อ.มนต์นี้ อนฺคุโฆ เป็นมนต์มีค่าหาได้ (โหด) ย่อมเป็น, ตฺวํ อ.เธอ นิสฺสาย อาศัยแล้ว อิมํ (มนต์) ซึ่งมนต์นี้ ลภิสฺสสิ จักได้ พหุชนํ ซึ่งทรัพย์มาก, (ตฺวํ) อ.เธอ เยน เกนจิ (บุคคลเณ) ปุณฺโณ ผู้อันบุคคลบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ถ้ามแล้ว มา นิกฺขยฺหิ อย่างปกปิดแล้ว มํ ซึ่งเรา, (ตฺวํ) อ.เธอ วเทหิ จึงบอก อิติ ว่า ‘มนฺโต อ.มนต์ เม อันข้าพเจ้า คหิโต เรียนเอาแล้ว สนฺติกา จากสำนัก จณฺฑาลสฺส ของ คนจณฺฑาล’ อิติ ดังนี้, ยถิ ฆิว่า (ตฺวํ) อ.ท่าน ลชฺชนฺโต ละอายอยู่ กเถสฺสสิ จัก กล่าว อณฺณถา โดยประการอื่นไซ้, (ตฺวํ) อ.ท่าน น ลภิสฺสสิ จักไม่ได้ ผล ซึ่ง ผล มนฺตสฺส ของมนต์” อิติ ดังนี้ วตฺวา กล่าวแล้ว อิติ ว่า “สาธฺฐ อ.ดีละ” อิติ ดังนี้ วนฺทิตฺวา ไหว้แล้ว ตํ (โพธิสฺตตํ) ซึ่งพระโพธิสฺตฺว์นั้น ปตฺวา ถึงแล้ว พาราณสี ซึ่ง เมืองพาราณสี อนฺนุปฺพเพน โดยลำดับ อฺปฺภฺจหนฺโต บำรุงอยู่ ราชานํ ซึ่งพระราชานํ

อมพผลเน ด้วยผลของมะม่วง ตาทิเสน อันเช่นนั้น ปฏิภิก ได้แล้ว พุทนต์ ซึ่ง ทรัพย์มาก ๆ อถ ครั้งนั้น เอกทิวส์ ในวันหนึ่ง ราชา อ.พระราชชา ปุจฉิ ตรัสถาม แล้ว อิติ ว่า “มาถน ดูก่อนมาถนพ มนุโต อ.มนต์ (ตยา) อันเชอ อุกคหิตโต เรียน เอาแล้ว สนหติเก ในสำนัก กสฺส ของใคร” อิติ ดังนี้ ๆ โส (มาณโว) อ.มาถนพนั้น ลชฺชนุโต ละอายอยู่ วตตุ์ เพื่ออันกราบทูล อิติ ว่า “(มนุโต) อ.มนต์ (มยา) อัน ข้าพระองค์ (อุคคหิตโต) เรียนเอาแล้ว สนหติเก ในสำนัก จณฺทาลสฺส ของคนจันฑทาล” อิติ ดังนี้ อโวจ ได้กราบทูลแล้ว มุสา เท็จ อิติ ว่า “(มนุโต) อ.มนต์ (มยา) อัน ข้าพระองค์ (อุคคหิตโต) เรียนเอาแล้ว สนหติเก ในสำนัก ทิสปาโมกฺขาจริยสฺส ของ อาจารย์ผู้ทิสปาโมกข์ ตกฺกสิลา ยํ ในเมืองตักกศิลา” อิติ ดังนี้ ๆ ตฺขณฺ เหว ใน ขณะนั้นนั้นเทียว มนุโต อ.มนต์ อนฺตรธา ยิ หายไปแล้ว ๆ โส (มาณโว) อ.มาถนพ นั้น อชานิตฺวา ว ไม้รู้แล้วเทียว รณฺยา อฺยฺยานํ คนฺตฺวา วุตฺโต ผู้อันพระราชชา เสด็จไปแล้ว สู่พระราชอุทฺยาน ตรัสแล้ว อิติ ว่า “มาถน ดูก่อนมาถนพ (ตฺว) อ.เชอ อาหาร จงนำมา อมฺพํ ซึ่งมะม่วง” อิติ ดังนี้ เอกทิวส์ ในวันหนึ่ง ปรีชปฺปนุโต ร่าย อยู่ มนุตฺ ซึ่งมนต์, มนุเต ครั้นเมื่อมนต์ อหฺปฏฺจหนฺเต ไม่ปรากฏอยู่, ฆตฺวา รู้แล้ว (มนุตฺสฺส) อนฺตรหิตภาวํ ซึ่งความที่ แห่งมนต์ เป็นมนต์หายไปแล้ว ลชฺชิตฺโต ละอาย แล้ว รณฺยา ปฺนปฺปนุํ ปุฏฺโจ ผู้อันพระราชชา ตรัสถามแล้ว บ่อย ๆ อสฺกฺโกนุโต ไม่อาจอยู่ วณฺเจตฺตุ์ เพื่ออันลวง กเถสิ กราบทูลแล้ว ยถาภูตํ ตามความเป็นจริง ๆ ราชา อ.พระราชชา กุชฺฌิตฺวา ทรงกริ้วแล้ว อาห ตรัสแล้ว อิติ ว่า “(ตฺมุเห) อ.ท่าน ท. คเหตุวา จับแล้ว อิมํ (มาณโว) ซึ่งมาถนพนี้ คเล ที่คอ นีหฺรถ จงนำออกไป” อิติ ดังนี้ ๆ ราชปฺริสา อ.ราชบุรุษ ท. กตฺวา กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น วทิสฺสุ กล่าวแล้ว อิติ ว่า “สเจ ถ้าวว่า (ตฺว) อ.ท่าน อฺปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว อจฺริยํ ซึ่งอาจารย์ ตว ของท่าน ตํ (อจฺริย) ยังอาจารย์นั้น อาราธฺตฺวา ให้ยินดี แล้ว ลภสิ ย่อมได้ มนุตฺ ซึ่งมนต์ ปฺน อีกไชรั, (ตฺว) อ.ท่าน อาคจฺเจยฺยาสิ ฟิงมา อิศ (จาเน) ในที่นี้, เจ หากว่า (ตฺว) อ.ท่าน โน (ลภสิ) ย่อมไม่ได้ไชรั, (ตฺว) อ.ท่าน มา อาคมิ ออย่ามาแล้ว อิศ (จาเน) ในที่นี้” อิติ ดังนี้ ๆ โส (มาณโว) อ.มาถนพนั้น อนาโถ เป็นผู้ไม่มีที่ฟิง หุตฺวา เป็น อฺปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว โปธิสฺตตฺ ซึ่ง พระโปธิสฺตฺร์ ยาจิตฺวา ขอแล้ว ตํ มนุตฺ ซึ่งมนต์นั้น ปฺน อีก เตน (โปธิสฺตฺเตน) วุตฺโต ผู้อันพระโปธิสฺตฺร์นั้น กล่าวแล้ว อิติ ว่า “อหํ อ.เรา น เทมิ จะไม่ให้ มนุตฺ

ซึ่งมนต์ (บุคคลุส) แก่บุคคล มุสาวาทิโน ผู้กล่าวเท็จโดยปกติ ตาทิสสุส ผู้เช่นกับด้วยท่าน, มนุโตะ อ.มนต์ (ภวิสฺสติ) จักมี กุโตะ (จาทโตะ) แต่ที่ไหน, (ตุว) อ.ท่าน คจจ จงไป, (ตุว) อ.ท่าน น รุจจสิ ย่อมไม่ชอบใจ มยหิ แก่เรา” อิติ ดังนี้ (จินฺเตตฺวา) คิดแล้ว อิติ ว่า “ก็ (ปโยชน) อ.ประโยชน์อะไร ชีวิตน ด้วยชีวิต เม แก่เรา” อิติ ดังนี้ ปวิสฺสตา เข้าไปแล้ว อรรถณํ สุปา ปาปฺพนฺธิ ถึงแล้ว อนาถมรณํ ซึ่งความตายอย่างไม่มีที่พึ่ง อิติ ดังนี้แล ฯ

ที่นั่น พราหมณ์คนหนึ่ง เรียนมนต์นั้นในสำนักของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้อันพระโพธิสัตว์ กล่าวว่ “พ่อ มนต์นี้ เป็นมนต์หาค่ามิได้, ท่านอาศัยมนต์นี้ จักได้ทรัพย์มาก, ถูกบุคคลใดบุคคลหนึ่งถามแล้ว อย่าปิดบังเราไว้, ท่านจงบอกว่า ‘มนต์ ข้าพเจ้าเรียนเอาแล้วจากสำนักของคนจัณฑาล’ ดังนี้, ถ้าท่านละอาย จักกล่าวโดยประการอื่นไซ้, ท่านจักไม่ได้ผลของมนต์” ดังนี้ จึงรับว่า “ได้ครับ” ไหว้พระโพธิสัตว์นั้นแล้ว ถึงเมืองพาราณสีโดยลำดับ บำรุงพระราชาด้วยผลมะม่วงอันเช่นนั้น ได้รับทรัพย์มาก. ครั้นภายหลัง ณ วันหนึ่ง พระราชา ตรัสถามว่า “มาณพ มนต์ เธอเรียนในสำนักของใคร”. เขาละอายเพื่อจะกราบทูลว่า “ในสำนักของคนจัณฑาล” ได้กราบทูลเท็จว่า “ในสำนักของอาจารย์ทิสปาโมกข์ ในเมืองตักกสิลา”. ในทันใดนั้นเอง มนต์ ก็อันตรธานหายไป. เขายังไม่รู้เลย วันหนึ่ง ผู้อันพระราชาสด็จไปสู่พระอุทยาน ตรัสว่า “มาณพ เธอจงนำมะม่วงมา” จึงร้ายมนต์ เมื่อมนต์ไม่ปรากฏ จึงรู้ว่ามนต์หายไปแล้ว ละอายใจถูกพระราชาทรัสถามซ้ำแล้วซ้ำเล่า ไม่สามารถเพื่อจะลงได้ จึงกราบทูลตามความเป็นจริง. พระราชาทรงกริ้ว ตรัสว่า “พวกท่านจงจับบุรุษนี้ที่คอ แล้วนำออกไป”. พวกราชบุรุษทำตามรับสั่ง กล่าวว่ “ท่านเข้าไปหาอาจารย์ของท่าน ทำให้ท่านยินดี, ถ้าท่านได้มนต์นี้อีก, พึ่งกลับมาในที่นี้, ถ้าไม่ได้, ไม่ต้องมาในที่นี้อีก”. บุรุษนั้น เป็นคนอนาถา เข้าไปหาพระโพธิสัตว์ แล้วขอมนต์นั้นอีก ผู้อันพระโพธิสัตว์กล่าวว่า “เราจะไม่ให้มนต์แก่บุคคลผู้มักกล่าวเท็จ ผู้เช่นท่าน, มนต์จักมีแต่ที่ไหน, ท่านจงไป, ท่านไม่ชอบใจแก่เรา” ดังนี้ คิดว่า “ประโยชน์อะไรด้วยชีวิตแก่เรา” แล้วเข้าไปไป ถึงความตายอย่างอนาถา ดังนี้แล.

เตรสนิปาเต อมพชาติกาวณณนายิ อมพมนุตชานนกวตฺถุ ฯ

อมพมนุตชานนกวตฺถุ อ.เรื่องแห่งพราหมณ์ผู้รู้ซึ่งมนต์แห่งมะม่วง (อาคตฺ) มาแล้ว
อมพชาติกาวณณนายิ ในอรรถกถาแห่งอัมพชาติก เทรสนิปาเต ในเตรสนิปาต ฯ
เรื่องพราหมณ์ผู้รู้มนต์สำหรับเสกมะม่วงมาในอรรถกถาอัมพชาติก ในเตรสนิปาต.

[๒๗๙] อตีเต พาราณสียิ ตโย เสฏฺฐิจฺจุตฺตา อหฺลฺสุ ฯ อนุโตนฺคเร จ เอกสฺมี สเร ปทุมานิ
ปฺปฺพนฺติ เอโก จ จินฺหนาโส ปฺริโส ตํ สรํ รกฺขติ ฯ อเถกทิวสํ มาลํ ปิลฺลฺหิตฺวา
อุสฺสวํ กิพิตฺตฺกามา เต เสฏฺฐิจฺจุตฺตา “นาสจฺจินฺหฺนสฺส อฏฺเตน วณฺณํ วตฺวา มาลํ
ยาจิสฺสามาติ ตํ อฺปฺสงฺกมิตฺวา อฏฺจิสฺสุ ฯ เตเสวโก ยาจนฺโต อิมํ คาถมาห

“ยถา เกสา จ มสฺสุ จ จินฺหนํ จินฺหนํ วิรุหฺติ
เอวํ รุหฺตุ เต นาสา ปทุมํ เทหิ ยาจิตฺติ ฯ

อตีเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว เสฏฺฐิจฺจุตฺตา อ.บุตรของเศรษฐี ท. ตโย ๓ อหฺลฺสุ
ได้มีแล้ว พาราณสียิ ในเมืองพาราณสี ฯ จ ก็ ปทุมานิ อ.ดอกปทุม ท. เอกสฺมี
สเร ในสระแห่งหนึ่ง อนุโตนฺคเร ในภายในแห่งพระนคร ปฺปฺพนฺติ ย่อมบาน, จ
อหนึ่ง ปฺริโส อ.บุรุษ จินฺหนาโส ผู้มีจมูกอันวันแล้ว เอโก คนหนึ่ง รกฺขติ ย่อมรักษา
ตํ สรํ ซึ่งสระนั้น ฯ อถ ครั้งนั้น เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง เต เสฏฺฐิจฺจุตฺตา อ.บุตรของ
เศรษฐี ท. เหล่านั้น มาลํ ปิลฺลฺหิตฺวา อุสฺสวํ กิพิตฺตฺกามา ผู้ใคร่เพื่ออัน ประดับ
ซึ่งระเบียบบ แล้วจึงเล่น ซึ่งมหรสพ (มฺหฺเตตฺวา) ปรึกษากันแล้ว อิติ ว่า “(มยํ)
อ.เรา ท. วตฺวา กล่าวแล้ว วณฺณํ ซึ่งคุณอันบุคคลพึงพรรณนา (ปฺริสฺสฺส) ของบุรุษ
นาสจฺจินฺหฺนสฺส ผู้มีจมูกอันวันแล้ว อฏฺเตน (วจฺเนน) ด้วยคำอันไม่จริง ยาจิสฺสาม
จักขอ มาลํ ซึ่งระเบียบบ” อิติ ดังนี้ อฺปฺสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว ตํ (นาสจฺจินฺห-
ปฺริสฺ) ซึ่งบุรุษผู้มีจมูกอันวันนั้นแล้ว อฏฺจิสฺสุ ได้ยื่นแล้ว ฯ เตสุ (เสฏฺฐิจฺจุตฺเตสุ) เอโก
(เสฏฺฐิจฺจุตฺโต) อ.- ในบุตรของเศรษฐี ท. เหล่านั้นหนา -บุตรของเศรษฐีคนหนึ่ง
ยาจนฺโต เมื่อขอ อาห กล่าวแล้ว อิมํ คาถํ ซึ่งคาถานี้ อิติ ว่า

“เกสา จ อ.ผม ท. ด้วย มสฺสุ จ อ.หนวดด้วย จินฺหนํ

ฉันทน์ อ้นขาดแล้ว อ้นขาดแล้ว วิรุหติ ย่อมงอกขึ้น ยถา
ฉันทน์, นาสา อ.จมูก เต ของท่าน รุหตุ ของงอกขึ้น เอว
ฉันทน์, (ตุ) อ.ท่าน (มยา) ยาจิโต ผู้อันเราขอแล้ว เทหิ
ของงให้ ปทุม ซึ่งดอกปทุม” อิติ ดังนี้ ฯ

ในอดีตกาล ได้มีบุตรเศรษฐี ๓ ท่าน ในเมืองพาราณสี. ก็ดอกปทุมทั้งหลายในสระแห่ง
หนึ่ง ในภายในเมือง ย่อมบาน, อนึ่ง บุรุษผู้มีจมูกวินคนหนึ่ง ย่อมดูแลสระนั้น. ที่นั้น
ในวันหนึ่ง บุตรเศรษฐีเหล่านั้น มีความประสงค์จะประดับระเบียบแล้วเล่นมหรสพ จึง
ปรึกษากันว่า “พวกเรากล่าวสรรเสริญคุณของบุรุษผู้มีจมูกวิน ด้วยคำไม่จริง แล้วจัก
ขอระเบียบ” ดังนี้แล้ว เข้าไปหาบุรุษผู้มีจมูกวิน ได้ยินแล้ว. บรรดาบุตรเศรษฐีเหล่า
นั้น บุตรเศรษฐีคนหนึ่ง เมื่อจะขอ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ผมและหมวดที่เขาทั้งโกนแล้ว ๆ ย่อมงอกขึ้น ฉันทน์, ของจมูก
ของท่านงอกขึ้น ฉันทน์, ท่าน ผู้อันเราขอแล้ว ของงให้ดอก
ปทุม”.

ทฤติโย ยาจนุโต อิม คากมาห

“ยถา สารทิกัง พีชัง เขตเต วุตตัม วิรุหติ
เอว รุหตุ เต นาสา ปทุม เทหิ ยาจิโตติ ฯ

ทฤติโย (เสฏฐิปุตุโต) อ.บุตรของเศรษฐี คนที่ ๒ ยาจนุโต เมื่อขอ อาห กล่าวแล้ว
อิม คากัง ซึ่งคาถานี้ อิติ ว่า

“พีชัง อ.พีช สารทิกัง อันเกิดในฤดูสระ (บุคคลเล่น) วุตตัม อัน
อันบุคคลหว่านแล้ว เขตเต ในนา วิรุหติ ย่อมงอกขึ้น ยถา
ฉันทน์, นาสา อ.จมูก เต ของท่าน รุหตุ ของงอกขึ้น เอว
ฉันทน์, (ตุ) อ.ท่าน (มยา) ยาจิโต ผู้อันเราขอแล้ว เทหิ
ของงให้ ปทุม ซึ่งดอกปทุม” อิติ ดังนี้ ฯ

บุตรเศรษฐีคนที่ ๒ กล่าวคาถานี้ว่า

“พืชที่เกิดในฤดูสุรหะ ที่บุคคลหว่านไว้ในนา ย่อมงอกขึ้น
 ฉันทใจ, ขอบจุกของท่านจงงอกขึ้น ฉันทนั้น, ท่าน ผู้อันเราขอ
 แล้ว ขอจงให้ดอกปทุม”.

ตตถ สารทิกนุติ สรทสมเย คเหตุวา นิภขิตตุต สारสมปนฺนํ พีชํ ๗ โส เตสํ
 กุชฺฌิตฺวา น ปทุมํ อทาสี ๗ อถ ตติโย ยาจนฺโต อิมํ คาถมาห

“อุโกปิ ปลปนฺเตเต อปี ปทุมานิ ทสฺสติ
 วชฺชํ วา เต น วา วชฺชํ นตฺถิ นาสาย รุหฺนา
 เทหิ สมฺม ปทุมานิ ตฺวํปิ เม ตสฺส ยาจิโตติ ๗

ตตถ (ปเทศุ) “สารทิกนุติ (ปทสฺส “บุคคลเลน) สรทสมเย คเหตุวา นิภขิตตุต สारสมปนฺนํ พีชํ”
 (อิตติ อตฺถ) ๗ โส (นาสจฺฉินฺนปฺริโส) เตสํ เสฏฺฐิปฺตุตฺตานํ) กุชฺฌิตฺวา น ปทุมํ อทาสี ๗ อถ
 ตติโย (เสฏฺฐิปฺตุตฺโต) ยาจนฺโต อิมํ คาถํ อาห

“อุโกปิ ปลปนฺติ เอเต (ชนา) (อโย) อปี (ปฺริโส) ปทุมานิ ทสฺสติ
 วชฺชํ วา เต (ชนา) น วา วชฺชํ นตฺถิ นาสาย รุหฺนา
 (ตฺวํ) เทหิ สมฺม ปทุมานิ ตฺวํปิ เม ตสฺส (มยา) ยาจิโตติ ๗

(อตฺถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “พีชํ อ.พืช สารสมปนฺนํ อันถึงพร้อมแล้วด้วยแก่น
 (บุคคลเลน) สรทสมเย คเหตุวา นิภขิตตุต อันอันบุคคล เก็บเกี่ยวแล้ว ในฤดูสุรหะ
 เก็บไว้แล้ว” (อิตติ) ดังนี้ ตตถ (ปเทศุ) “สารทิกนุติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่า
 นั้นหนา -บทว่า “สารทิก” ดังนี้ ๗ โส (นาสจฺฉินฺนปฺริโส) อ.บุรุษผู้มีจุกอันวันแล้ว
 นั้น กุชฺฌิตฺวา โกรธแล้ว เตสํ (เสฏฺฐิปฺตุตฺตานํ) ต่อบุตรของเศรษฐี ท. เหล่านั้น น
 อทาสี ไม่ได้ให้แล้ว ปทุมํ ซึ่งดอกปทุม ๗ อถ ครั้งนั้น ตติโย (เสฏฺฐิปฺตุตฺโต) อ.บุตร
 ของเศรษฐี คนที่ ๓ ยาจนฺโต เมื่อขอ อาห กล่าวแล้ว อิมํ คาถํ ซึ่งคาถานี้ อิตติ ว่า

“เอเต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น อุโกปิ แม่ทั้งสอง (จินฺเตตฺวา)

คิดแล้ว (อิตติ) ว่า ‘(อัย) อปี (ปฺริโส) อ.บุรุษแม่นี่ ทสฺสติ
 จักให้ ปทุมานี ซึ่งดอกปทุม ท.’ (อิตติ) ดังนี้ ปลปนฺนติ ย่อม
 พุดพล่าม, เต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่านั้น วชฺชฺ วา ฟิงกล่าว
 หรือ น วชฺชฺ วา หรือว่าไม่ฟิงกล่าว, รุหนนา อ.การงอกขึ้น
 นาสาย แห่งจุมก นตฺถิ ย่อมไม่มี, สมฺม เนหะสหายผู้มีธุระอัน
 เสมอ (ตุว) อ.ท่าน เทหิ ขอจงให้ ปทุมานี ซึ่งดอกปทุม ท.,
 ตฺวปี แม้อ.ท่าน (มยา) ยาจิโต ผู้อันกระผมขอแล้ว (เทหิ)
 ขอจงให้ ปทุมานี ซึ่งดอกปทุม ท. ตสฺส เม แก่กระผมนั้น” อิตติ
 ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “สารทิก” ความว่า พี่ชที่ถึงพร้อมด้วยแก่น ที่บุคคลเก็บ
 เกี้ยวในฤดูศรทะ แล้วเก็บไว้. บุรุษผู้มีจุมกวันนั้น โกรธต่อบุตรเศรษฐีเหล่านั้น ก็เลย
 ไม่ได้ให้ดอกปทุม. ที่นั้น บุตรเศรษฐีคนที่ ๓ เมื่อจะขอ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“พวกชนเหล่านั้นแม่ทั้งสอง คิดว่า ‘บุรุษแม่นี่ จักให้ดอกปทุม
 ทั้งหลาย’ ดังนี้ ย่อมพุดพล่าม, พวกชนเหล่านั้น จะพุดหรือไม่
 พุดก็ตาม, การงอกขึ้นแห่งจุมก ย่อมไม่มี, เนหะสหาย ขอท่าน
 จงให้ดอกปทุมทั้งหลาย, แม่ท่านผู้อันกระผมขอแล้ว ขอจงให้
 ดอกปทุมทั้งหลาย แก่กระผม”.

.....
 ตตฺถ อุโกปี ปลปนฺนเตเตติ เอเต เทวปี มุสา วทฺนฺติ ฯ อปี ปทุมานีติ อปี นาม
 โน ปทุมานี ทสฺสตีติ จินฺเตตฺวา เอว วทฺนฺติ ฯ วชฺชฺ วา เต น วา วชฺชฺนฺติ ตว
 นาสา รุหฺตฺติ เอว เต วเทยฺยฺ วา น วา วเทยฺยฺ, เอเตสฺ วจฺนํ นาม อปฺปมาณํ,
 สพฺพถาปี นตฺถิ นาสาย รุหนนา, อหํ ปน เต นาสํ ปฏฺิจจ น กิณฺจิจ วทามิ, เกวลํ
 ยาจามิ, ตสฺส เม เทหิ สมฺม ปทุมานี ยาจิโตติ ฯ

ตตฺถ (ปะเทสุ) “อุโกปี ปลปนฺนเตเตติ (คาถาปาทสฺส) “เอเต เทวปี (ชนา) มุสา วทฺนฺติ” (อิตติ
 อตฺโถ) ฯ “อปี ปทุมานีติ (ปะทสฺส) “(อัย ปฺริโส) อปี นาม โน ปทุมานี ทสฺสตีติ จินฺเตตฺวา เอว
 วทฺนฺติ” (อิตติ อตฺโถ) ฯ “วชฺชฺ วา เต น วา วชฺชฺนฺติ (คาถาปาทสฺส) “ตว นาสา รุหฺตฺติ

เอว้ เต (ชนา) วเทยฺยํ วา น วา วเทยฺยํ, เอเตสํ (ชนา) วจัน นาม อปฺปมาณํ (โหติ), สพฺพธาปิ นตฺถิ นาสาย รุหฺนา, อหํ ปน เต นาสํ ปฏฺิจจ น กิณฺจ (วจัน) วทามิ, (อหํ) เกวลํ ยาจามิ, (ตุวํ) ตสฺส เม เทหิ สมฺม ปทฺุมาหิ (มยา) ยาจิโตติ (อตฺโถ) ฯ

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “เทวฺปิ (ชนา) อ.ชน ท. แม้ ๒ เอเต เหล่า นั้น วทนฺติ ย่อมกล่าว มุสา เท็จ” (อิตฺติ) ดังนี้ ตตฺถ (ปเทศฺ) “อุโปปิ ปลปนฺเตเตติ (คาถา- ปาทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่า นั้นหนา -บาทแห่งคาถาว่า “อุโปปิ ปลปนฺเตเต” ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตฺติ) ว่า “จินฺเตตฺวา คิดแล้ว อิตฺติ ว่า ‘(อัยฺ ปุริโส) อ.บุรุษนี้ ทสฺสติ จักให้ ปทฺุมาหิ ซึ่งดอกปทุม ท. โน แก่เรา ท. อปิ นาม บ้างหนอ’ อิตฺติ ดังนี้ วทนฺติ ย่อมกล่าว เอว้ อย่างนี้” (อิตฺติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท “อปิ ปทฺุมาหิ ตี ว่า “อปิ ปทฺุมาหิ” ดังนี้ ฯ (อตฺโถ) อ.อรรถ อิตฺติ ว่า “เต (ชนา) อ.ชน ท. เหล่า นั้น วเทยฺยํ วา พิงฺพุดหรือ น วา วเทยฺยํ หรือว่าไม่พิงฺพุด เอว้ อย่างนี้ อิตฺติ ว่า ‘นาศา อ.จมูก ตว ของท่าน รุหฺตุ ของงอกขึ้น’ อิตฺติ ดังนี้, วจัน นาม ชื่อ อ.คำพูด เอเตสํ (ชนา) ของชน ท. เหล่า นั้น อปฺปมาณํ ไม่เป็นประมาณ (โหติ) ย่อมเป็น, รุหฺนา อ.การงอกขึ้น นาสาย แห่งจมูก นตฺถิ ย่อมไม่มี สพฺพธาปิ แม้โดยประการ ทั้งปวง, ปน แต่ ว่า อหํ อ.กระผม เต นาสํ ปฏฺิจจ น กิณฺจ (วจัน) วทามิ ย่อม ไม่อาศัย ซึ่งจมูก ของท่าน แล้วจึงกล่าว ซึ่งคำอะไรๆ, (อหํ) อ.กระผม ยาจามิ ย่อม ขอ เกวลํ ล้วนๆ, สมฺม เน้สหายผู้มีธุระอันเสมอ (ตุวํ) อ.ท่าน (มยา) ยาจิโต ผู้อันกระผม ขอแล้ว เทหิ ของงให้ ปทฺุมาหิ ซึ่งดอกปทุม ท. ตสฺส เม แก่กระผม นั้น” อิตฺติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งคาถา “วชฺชํ วา เต น วา วชฺชนฺติ ว่า “วชฺชํ วา เต น วา วชฺชํ” ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านี้ บาทคาถาว่า “อุโปปิ ปลปนฺเตเต” ความว่า แม้คนทั้ง ๒ นั้น พุด เท็จ. บทว่า “อปิ ปทฺุมาหิ” ความว่า คิดว่า ‘บุรุษผู้นี้จักให้ดอกปทุมทั้งหลาย แก่พวก เราบ้างเป็นแน่’ จึงกล่าวอย่างนั้น. บาทคาถาว่า “วชฺชํ วา เต น วา วชฺชํ” ความว่า คนเหล่านี้จะพิงฺพุดก็ตาม ไม่พุดก็ตาม อย่างนี้ว่า ‘ขอจมูกของท่าน งอกขึ้น’, ขึ้น ชื่อว่าคำพูดของคนเหล่านี้ ไม่เป็นประมาณ, จมูก ย่อมงอกขึ้นไม่ได้แม้โดยประการ ทั้งปวง, ส่วนกระผมไม่อาศัยจมูกของท่าน พุดอะไรๆ, ขอแต่อย่างเดียว, สหาย ท่าน อันกระผมขอแล้ว จึงให้ดอกปทุมทั้งหลายแก่กระผมนั้นเถิด”.

ตัม สุตฺวา โส “เอเตหิ ทฺวีหิ มุสฺสาวาทอ กถิตฺ, ตุมฺเหหิ สภาโว กถิตฺ, ตุมฺหากํ
อนุจฺฉวิกานิ ปทุมานิ ทมฺมิตฺติ มหนฺตํ ปทุมกလာปํ อทาสีตฺติ ฯ

โส (ปริโส) อ.บุรุษนั้น สุตฺวา ฟังแล้ว ตัม (วจนํ) ซึ่งคำนั้น (วตฺวา) กล่าวแล้ว อิติ
ว่า “มุสฺสาวาทอ อ.การกล่าวเท็จ เอเตหิ ทฺวีหิ (ชเนหิ) อันชน ท. ๒ เหล่านั้น กถิตฺ
กล่าวแล้ว, สภาโว อ.สภาวะ ตุมฺเหหิ อันท่าน กถิตฺ กล่าวแล้ว, (อหํ) อ.กระผม
ทมฺมิ จะให้ ปทุมานิ ซึ่งดอกปทุม ท. อนุจฺฉวิกานิ อันสมควร ตุมฺหากํ แก่ท่าน”
อิติ ดังนี้ อทาสี ได้ให้แล้ว ปทุมกလာปํ ซึ่งกำหนดดอกปทุม มหนฺตํ กำใหญ่ อิติ
ดังนี้แล ฯ

บุรุษนั้น ฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า “พวกชน ๒ คนเหล่านั้นก็กล่าวเท็จ, ท่านกล่าวตาม
สภาวะ, เราจะให้ดอกประทุมทั้งหลายที่สมควรแก่ท่าน” แล้วได้ให้ดอกประทุมกำใหญ่
ดังนี้แล.

.....
ติกนิปาตสฺส ทฺตฺติยวคฺเค ปทุมชาตกาวณฺณนายํ เสฏฺฐิปฺตฺตวตฺตฺถุ ฯ

เสฏฺฐิปฺตฺตวตฺตฺถุ อ.เรื่องแห่งบุตรของเศรษฐี (อาคตํ) มาแล้ว ปทุมชาตกาวณฺณนายํ
ในอรรถกถาแห่งปทุมชาตก ทฺตฺติยวคฺเค ในทฺตฺติยวรรค ติกนิปาตสฺส แห่งติกนิปาต ฯ
เรื่องบุตรเศรษฐีมาในปทุมชาตก ในทฺตฺติยวรรค แห่งติกนิปาต.

.....
[๒๘๐] ทุกฺขณฺจ ปปฺโปตีตฺติ เอตฺถ จตฺตูกนิปาเต กกฺการุชาตกํ อฏฺฐกนิปาเต จ เจตฺติย-
ชาตกํ กเถตฺตพฺพํ ฯ ตสฺมา อตีเต ทฺวีหิ กิณฺนเรหิ วิย มุสฺสาวาทโต ภายิตฺตพฺพํ ฯ

กกฺการุชาตกํ อ.กักการุชาตก จตฺตูกนิปาเต ในจตฺตูกนิปาต (จ) ด้วย เจตฺติยชาตกํ
อ.เจตฺติยชาตก อฏฺฐกนิปาเต ในอฏฺฐกนิปาต จ ด้วย (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต
กเถตฺตพฺพํ ฟังกล่าว เอตฺถ (วจน) ในคำนี้ อิติ ว่า “ปปฺโปตีติ ย่อมประสพ ทุกฺขํ
ซึ่งความทุกข์ จ ด้วย” อิติ ดังนี้ ฯ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ปฺคฺคฺเลน) อันบุคคล
ภายิตฺตพฺพํ ฟังแล้ว มุสฺสาวาทโต จากการกล่าวเท็จ กิณฺนเรหิ วิย ราวกะกินนร ท.

ทวิหิ ๒ ตน อติเต ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว ฯ

ในคำว่า “และประสพทุกข์” นี้ บัณฑิตพึงกล่าวกักการุชาตก ในจตุกกนิบาต และเจตีย-
ชาตก ในอัฐกนิบาต, เพราะฉะนั้น บุคคลควรกลัวแต่่มุสาวาท เหมือนกนิทร ๒ ตน
ในอดีตกาล.

.....

พาราณสีวาสิ กิเรโก ลุททโก หิมวนต์ คนุตวา เทว ชายปติเก กิन्हเร อาเนตวา
พาราณสีรณโย ทตวา เตน “กีกุณา อิเมติ ปุฏโจ “เทว เอเต มฐุสสุเรน คายนุติ
มนุญญญจ นัจจุนติ มนุสสาปิ เอว คายิตุ นัจจิตุญจ น ชานนุติติ อาห ฯ ราช
ตุสิตวา ลุททกสส พุทธนั ทตวา กิन्हเร “คายน นัจจถาติ อาห ฯ เต “สเจ มย
คายนตา พยณชนั ปริปนุณณ กาทุ น สกขิสสาม, ทุคคิตุ โหติ, อมเห ครหิสสติ
วริสสติ, พหุ กเถนุทานญจ ปน มุสาวาท โหติติ มุสาวาทภเยน รณญา
ปนุปนุ วุตตาปิ น คายิสุ น นัจจิสุ ฯ ราช กุชฌิตวา “อิเม มาเรตวา มัส
ปจิตวา อหระถาติ อาห ฯ ตั สุตวา กิन्हเร “ราช กุทุโธ นิสัสสย มาเรสสติ,
อิทานิ กเถตุ วฏฏุติติ จินเตตวา อิม คากมาห

[๒๘๑]

“สตั สหสฺसान ทุพฺภาสิตานั
กลมฺปิ นาคฆนฺติ สุภาสิตสฺส
ทุพฺภาสิตํ สงฺกมาโน กิเลเส
ตสฺมา ตุณฺหิ กิมฺปริโส น พาลยาติ ฯ

กิริ ได้ยินว่า ลุททโก อ.นายพราน เอโก คนหนึ่ง พาราณสีวาสิ ผู้อยู่ในเมือง
พาราณสีโดยปกติ คนุตวา ไปแล้ว หิมวนต์ สู้ป่าหิมพานต์ อาเนตวา นำมาแล้ว
กิन्हเร ซึ่งกนิทรท. ชายปติเก ผู้เป็นภรรยาและสามีกัน เทว ๒ ตน ทตวา ถวายแล้ว
พาราณสีรณโย แก่พระราชผู้เป็นใหญ่ในเมืองพาราณสี (พาราณสีรณญา) ปุฏโจ
ผู้อันพระราชผู้เป็นใหญ่ในเมืองพาราณสี ตรัสถามแล้ว อิติ ว่า “อิเม (กิन्हรา)
อ.กนิทรท. เหล่านี้ กีกุณา เป็นผู้มิคุณอะไร (โหนติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ อาห
กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “เทว ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ เอเต (กิन्हรา) อ.กนิทร
ท. เหล่านั้น คายนุติ ย่อมขับ มฐุสสุเรน ด้วยเสียงอันไพเราะ (จ) ด้วย นัจจุนติ

ย้อมฟ่อน มนูญณ์ เป็นที่น่าพอใจ จ ด้วย, มนุสสาปี แม้อ.มนุษย์ ท. น ชานหุดิ
 ย้อมไม่รู้ คายิตุ์ (จ) เพื่ออันขับด้วย หจจิตุ์ จ เพื่ออันฟ่อนด้วย เอวี่ อย่างนี้” อิติ
 ดังนี้ ๕ ราชชา อ.พระราชชา ตุสิตวา ทรงยินดีแล้ว ทตวา พระราชทานแล้ว พหุณห์
 ซึ่งทรัพย์มาก ลุทุทกสสุส แก่นายพราน อาห ตรัสแล้ว กิณฺหเร กะกินนร ท. อิติ ว่า
 “(ตุมุเห) อ.ท่าน ท. คายถ จงขับ, (ตุมุเห) อ.ท่าน ท. หจจถ จงฟ่อน” อิติ ดังนี้
 ๕ เต (กิณฺหร) อ.กินนร ท. เหล่านี้ (จินฺเตตวา) คิดแล้ว อิติ ว่า “สเจ ถ้าว่า
 มยี่ อ.เรา ท. คายหุดา ขับอยู่ น สกฺขิสฺสาม จักไม่อาจ กาดุ์ เพื่ออันกระทำ
 พุยณฺชนฺ ซึ่งพยัญชนะ ปริปฺกณฺ ให้เต็มรอบไซ้, (คิตฺ) อ.เพลงขับ (อมฺเหติ)
 ทุคฺคิตฺ เป็นเพลงขับ อันเรา ท. ร้องไม่ดีแล้ว โหติ ย้อมเป็น, (ราชชา) อ.พระราชชา
 ครหิสฺสติ จักทรงตำหนิ วธิสฺสติ จักทรงฆ่า อมฺเห ซึ่งเรา ท., จ ปน ก็แล มุสา-
 วาโท อ.การกล่าวเท็จ โหติ ย้อมมี (อมฺหากิ) แก่เรา ท. กเถนฺตานิ ผู้กล่าวอยู่
 พหุ์ มาก” อิติ ดังนี้ รมฺญา วุตฺตานิ แม้อันพระราชชา ตรัสแล้ว ปฺนปฺปฺนึ บ่อยๆ
 น คายิสฺสู ไม่ขับแล้ว น หจจิสฺสู ไม่ฟ่อนแล้ว มุสาวาทกเยน เพราะความกลัวแต่
 การกล่าวเท็จ ๕ ราชชา อ.พระราชชา กุชฺฌิตวา ทรงกริ้วแล้ว อาห ตรัสแล้ว อิติ
 ว่า “(ตุมุเห) อ.ท่าน ท. อิเม (กิณฺหเร) ยังกินนร ท. เหล่านี้ มาเรตวา ให้ตายแล้ว
 ปจิตฺวา บั้งแล้ว มิสฺ ซึ่งเนื้อ อหฺรถ จงนำมา” อิติ ดังนี้ ๕ กิณฺหรี อ.กินนรี สุตฺวา
 ฟังแล้ว ตฺ (วจนฺ) ซึ่งคำนั้น จินฺเตตวา คิดแล้ว อิติ ว่า “ราชชา อ.พระราชชา กุทุโธ
 ทรงกริ้วแล้ว (อมฺเห) ยังเรา ท. มาเรสฺสติ จักให้ตาย นิสฺสํสยฺ อย่างมีความสงสัย
 ออกแล้ว, อิทานิ ในกาลนี้ (มยา) กเถตุ์ อ.อัน อันเรา กล่าว วฏฺฏติ ย้อมควร” อิติ
 ดังนี้ อาห กล่าวแล้ว อิมิ คากิ ซึ่งคาถานี้ อิติ ว่า

๒๘๑.

“สตํ สหฺสฺสานิ อ.แสน ท. ทุพฺภาสิตานํ (วจนานํ) แห่งคำ อัน
 เป็นทุพฺภาสิต น อคฺฆนฺหุดิ ย้อมไม่ถึงคำ กลมฺปิ แม้อันซึ่งเสี้ยว
 สุกฺภาสิตสฺส (วจนสฺส) แห่งคำ อันเป็นสุภาสิต, (กิณฺหร) อ.กินนร
 สงฺกมาโน รังเกียจอยู่ ทุพฺภาสิตํ (วจนํ) ซึ่งคำ อัน
 เป็นทุพฺภาสิต กิเลเส ย้อมเศร้าหมอง, ตสฺมา เพราะเหตุ
 นั้น กิมฺปริโส อ.กินนร ตฺถุหนิ เป็นผู้หนึ่ง (โหติ) ย้อมเป็น
 (น คายติ) ย้อมไม่ขับ พาลฺยา เพราะความเป็นแห่งบุคคล
 ผู้เขลา (โหติ) ย้อมเป็น น หามิได้” อิติ ดังนี้ ๕

ดังได้สดับมา พรานชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่ง ไปป่าหิมพานต์ นำกินนร ๒ ตัวเมียมา ถวายแต่พระเจ้ากรุงพาราณสี อันท้าวเชอตรัสถามว่า “กินนรเหล่านี้ มีคุณอย่างไร ?” จึงกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า กินนร ๒ ตัวนี้ ย่อมขับร้องด้วยเสียงอันไพเราะ และพ้อน รำน่าพอใจ, แม้มนุษย์ทั้งหลาย ก็ไม่รู้ที่จะขับร้องและพ้อนรำได้อย่างนี้”. พระราชา ทรงยินดี ได้พระราชทานทรัพย์จำนวนมากแก่พรานแล้ว ตรัสกะเหล่ากินนรว่า “พวก ท่านจงขับร้อง จงพ้อนรำ”. กินนรเหล่านั้น คิดว่า “ถ้าพวกเราขับร้อง จักไม่อาจทำ พญานาคให้บริบูรณ์ได้ไซ้, ก็จะต้องว่าขับร้องไม่ไพเราะ, พระราชาจักทรงตำหนิ จัก ทรงฆ่าพวกเราเสีย, ก็แลเมื่อพวกเรากล่าวมากไป ก็จะกลายเป็นมูสาวาท” ดังนี้แล้ว แม้ถูกพระราชาตรัสบ่อยๆ ก็ไม่ขับร้อง ไม่พ้อนรำ เพราะกลัวแต่มูสาวาท. พระราชา ทรงกริ้ว ตรัสสั่งว่า “พวกท่านจงฆ่ากินนรเหล่านี้เสีย แล้วย่างเนื้อนำมา”. กินนรได้ฟัง พระดำรัสนั้นแล้ว คิดว่า “พระราชาทรงกริ้วแล้ว จักทรงฆ่าพวกเราอย่างไม่ต้องสงสัย, ควรที่เราจะกราบทูลในบัดนี้” จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“คำที่เป็นทพุภาษิตตั้งแสน ก็ไม่ถึงแม้เสียวหนึ่งแห่งคำที่เป็น
สุภาษิต, กินนรจึงเกียดคำทพุภาษิต หม่นหมองอยู่, เพราะ
เหตุนั้น กินนรจึงนิ่งเสีย ไม่ขับ หาใช่เป็นเพราะความเขลา
ไม่”.

.....

ตตถ **สงฺกมาโน**ติ กทาจิ อหิ ภาสมาโน ทพุภาสิตํ ภาเสยฺยนฺติ เอวํ ทพุภาสิตํ
สงฺกมาโน ๗ **กิลเสติ** กิลิสฺสติ กิลมติ ๗ **ตสฺมาติ** เตน การณฺณ ตุมหากํ น คายิ ๗
น พาลฺยาติ น พาลภาเวนาติ ๗

ตตถ (ปเทศ) “**สงฺกมาโน**ติ (ปทสฺส) “กทาจิ อหิ ภาสมาโน ทพุภาสิตํ ภาเสยฺยนฺติ เอวํ
ทพุภาสิตํ สงฺกมาโน” (อติ อตฺโถ) ๗ “**กิลเสติ** (ปทสฺส) “กิลิสฺสติ กิลมติ” (อติ อตฺโถ) ๗
“**ตสฺมาติ** (ปทสฺส) “เตน การณฺณ ตุมหากํ น คายิ” (อติ อตฺโถ) ๗ “**น พาลฺยาติ** (ปทสฺส)
“น พาลภาเวนาติ” (อตฺโถ) ๗

(อตฺโถ) อ.อรรถ (อติ) ว่า “**สงฺกมาโน** รังเกียดอยู่ **ทพุภาสิตํ** ซึ่งคำทพุภาษิต เอวํ
อย่างนี้ อติ ว่า ‘อหิ อ.เรา ภาสมาโน เมื่อกล่าว ภาเสยฺย ฟังกล่าว ทพุภาสิตํ

ซึ่งคำทูลภาษิต กทาจ ในกาลบางคราว' อิติ ดังนี้" (อิตติ) ดังนี้ ตตถ (ปเทศุ)
 "สงฺกมาโนติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บทว่า "สงฺกมาโน" ดังนี้ ๕
 (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า "กิลิสฺสติ ย่อมเศร้าหมอง กิลมติ คือว่าย่อมลำบาก"
 (อิตติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท "กิลเสติ ว่า "กิลเส" ดังนี้ ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ (อิตติ)
 ว่า "เตน การณ เพราะเหตุ นั้น น คายิ ไม่ขับแล้ว ตุมหากํ แก่พระองค์" (อิตติ)
 ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท "ตสฺมาติ ว่า "ตสฺมา" ดังนี้ ๕ (อตฺโถ) อ.อรรถ อิติ ว่า "พาล-
 ภาเวน เพราะความเป็นแห่งบุคคลผู้โง่เขลา น หามิได้" อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบท
 "น พาลฺยาติ ว่า "น พาลฺยา" ดังนี้ ๕

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า "สงฺกมาโน" ความว่า รังเกียจคำทูลภาษิตอย่างนี้ว่า 'เรา
 เมื่อจะกล่าว ฟังกล่าวคำทูลภาษิต ในกาลบางคราว. บทว่า "กิลเส" ความว่า ย่อม
 เศร้าหมอง คือว่าย่อมลำบาก. บทว่า "ตสฺมา" ความว่า เพราะเหตุ นั้น จึงไม่ขับถวาย
 แต่พระองค์. บทว่า "น พาลฺยา" ความว่า เพราะความเป็นผู้โง่เขลา หามิได้.

.....
 ราชา กิณฺหริยา ตฺสิตฺวา "กิณฺหรี มุญฺจนฺตุ หิมวฺนฺตํ นยฺนฺตุ กิณฺหรี ปาโต ปาตราเส
 ปจฺนฺตฺติ อห ๕ ตํ สฺตฺวา กิณฺหโร "อโย มํ อกเถนฺตํ อวสฺสํ มาเรสฺสติ, อิทานิ
 กเถตุํ วฏฺฐตีติ จินฺเตตฺวา "มหาราช ติณฺภกฺขา ปสฺโว เมฆนาถา นาม, มนุสฺสา
 ปน ปญฺจโครเส อุปชีวนโต ปสนฺนาถา นาม, อหํ ปน ตฺวํนาโถ, ตฺวํ มม ปติฏฺฐา,
 มยฺหํ ปน ภริยา อหํนาถา, อหฺมสฺสา ปติฏฺฐา, ชีวมานา ปน มยํ อณฺณมณฺณํ
 น ชหาม, ตสฺมา สเจ ตฺวํ ภริยํ หิมวฺนฺตํ เปเสตฺมุจฺจสิ, มํ ปจฺมํ มาเรตฺวา ปจฺฉา
 เปเสหีติ อห ๕ ราชา กิณฺหฺรสฺสาปิ ตฺสิตฺวา เต เทว สฺวณฺณปญฺชเร นิสีทาเปตฺวา
 ตเมว ลุฑฺฑกํ ปกฺโกสาเปตฺวา "คจฺฉ คหิตฏฺฐาเน วิสฺสชฺเชหีติ อห ๕ โส ตถา
 อกาสิ ๕ อิติ เต มุสฺวาาทภเยน ทฺพฺภาสิตํ อวตฺวา อตฺตโน สฺภาสิตเมว นิสฺสาย
 มรณฺทุกฺขโต มุจฺจิสฺสุ ๕

ตสฺมา มรณฺโต โมกฺขํ ปฏฺฐยฺนฺเตน ชนฺตฺนา
 ปหาย อลิกํ สจฺจํ ภาสิตพฺพํ สฺฐีมตฺตาติ ๕

เตรสนิปาเต ตกฺการิยชาตกวนฺณนายํ กิณฺหฺรวตฺถ ๕

ราชา อ.พระราชชา ตูสิตวา ทรงยินดีแล้ว กิณฺหฺรียา ต่อกิณฺหฺรี อาห ตรัสแล้ว อิติ
 ว่า “(ราชปฺริสา) อ.ราชบฺรุษ ท. มุญฺจนฺตุ จงปล่อย กิณฺหฺรี ซึ่งกิณฺหฺรี นยฺนฺตุ จง
 นำไป หิมวฺนฺตุ สู่ป่าหิมพานต์, (ราชปฺริสา) อ.ราชบฺรุษ ท. ปจนฺตุ จงปิ้ง กิณฺหฺรี ซึ่ง
 กิณฺหฺร ปาตราเส ในอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า ปาโต ในเวลาเช้า” อิติ ดังนี้
 ๗ กิณฺหฺโร อ.กิณฺหฺร สุตฺวา ฟังแล้ว ตํ (วจนฺ) ซึ่งพระดำรัสนั้น จินฺเตตฺวา คิดแล้ว
 อิติ ว่า “อัยฺ (ราชา) อ.พระราชชา นี มํ ยังเรา อกฺเณตฺ ผู้ไม่กล่าวอยู่ มาเรสฺสตี จัก
 ให้ตาย อวสฺสํ แน่แท้, อิทานิ ในกาลนี้ (มยา) กเถตฺ อ.อัน อันเรา กล่าว วฏฺฏติ
 ย่อมควร” อิติ ดังนี้ อาห กราบทูลแล้ว อิติ ว่า “มหาราช ข้าแต่มหาราชเจ้า ปสฺโว
 อ.สัตว์เลี้ยง ท. ดิณฺภกฺขา ตัวมีหญ้าเป็นภักษา เมฆนาถา นาม ชื่อว่ามีเมฆเป็นที่
 พึ่ง (โหนฺติ) ย่อมเป็น, ปน ส่วนว่า มนุสฺสา อ.มนุษย์ ท. ปสฺุนาถา นาม ชื่อว่าเป็น
 ผู้มีสัตว์เลี้ยงเป็นที่พึ่ง ปญฺจโคโรเส อุปชีวนโต เพราะการเข้าไปอาศัย ซึ่งรสแห่งโค
 ๕ ท. เป็นอยู่ (โหนฺติ) ย่อมเป็น, ปน ส่วนว่า อหํ อ.ข้าพระองค์ ตฺวํนาโถ เป็นผู้
 พระองค์เป็นที่พึ่ง (อมฺหิ) ย่อมเป็น, ตฺวํ อ.พระองค์ ปติฏฺฐา เป็นที่พึ่ง มม ของข้า
 พระองค์ (อสิ) ย่อมเป็น, ปน ส่วนว่า ภริยา อ.ภรรยา มยฺหํ ของข้าพระองค์ อหํ-
 นาถา เป็นผู้ซึ่งข้าพระองค์เป็นที่พึ่ง (โหติ) ย่อมเป็น, อหํ อ.ข้าพระองค์ ปติฏฺฐา เป็น
 ที่พึ่ง อสฺสา (ภริยาย) ของภรยานั้น (อมฺหิ) ย่อมเป็น, ปน ก็ มยฺ อ.ข้าพระองค์
 ท. ชิวมาหา เมื่อเป็นอยู่ น ชหาม ย่อมไม่ละ อญฺณมญฺญํ ซึ่งกันและกัน, ตสฺมา
 เพราะเหตุนั้น สเจ ถ้าว่า ตฺวํ อ.พระองค์ อิจฺจสิ ย่อมปรารถนา เปเสตฺ เพื่ออันส่ง
 ไป ภริยํ ซึ่งภรรยา หิมวฺนฺตุ สู่ป่าหิมพานต์ไซ้, (ตฺวํ) อ.พระองค์ มํ ยังข้าพระองค์
 มาเรตฺวา ให้ตายแล้ว ปจฺมํ ก่อน เปเสหิ จงส่งไป ปจฺจา ในภายหลัง” อิติ ดังนี้ ๗
 ราชา อ.พระราชชา ตูสิตฺวา ทรงยินดีแล้ว กิณฺหฺรสุสาปิ แม้ต่อกิณฺหฺร เต (กิณฺหฺเร)
 ยังกิณฺหฺร ท. เหล่านั้น เทว ๒ นิสีทาเปตฺวา ให้จับแล้ว สุวณฺณปญฺชเร ในกรงอัน
 เป็นวิการแห่งทอง (ราชปฺริสํ) ทรงยังราชบฺรุษ ปกฺโกสาเปตฺวา ให้ร้องเรียกแล้ว ตํ
 เอว ลุฑฺฑกํ ซึ่งนายพรานนั้นนั้นเกี่ยว อาห ตรัสแล้ว อิติ ว่า “(ตฺวํ) อ.ท่าน คจฺจ
 จงไป, (ตฺวํ) อ.ท่าน วิสฺสชฺเชหิ จงปล่อย คหิตฺฏฺฐาเน ในที่เป็นที่อันท่านจับแล้ว”
 อิติ ดังนี้ ๗ โส (ลุฑฺฑโก) อ.นายพรานนั้น อกาสิ ได้กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่าง
 นั้น ๗ เต (กิณฺหฺรา) อ.กิณฺหฺร ท. เหล่านั้น อวตฺวา ไม่กล่าวแล้ว ทฺพฺภาสิตํ ซึ่งคำ
 ทฺพฺภาษิต มุสฺสาวาทภเยน เพราะความกลัวแต่การกล่าวเท็จ นิสฺสาเย อาศัยแล้ว

สุภาสิต์ เอว ซึ่งคำสุภาสิตนั้นเกี่ยว อตตโน ของตน มัจฉิสฺ พ้นแล้ว มรณทุกขโต จากทุกข์คือความตาย อิติ ด้วยประการฉะนี้ ๗

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น สจฺจํ อ.คำสัตย์ ชนฺตุนา อันบุคคล
 สุธิมตา ผู้มีปัญญาดี ปฏฺยหฺเตน ผู้ปรารถนาอยู่ โมกฺขํ ซึ่ง
 ความหลุดพ้น มรณโต จากความตาย ปหาย ละแล้ว อลิกํ
 ซึ่งคำเหล่านี้แหละ ภาสิตพฺพํ ฟังกล่าว อิติ ดังนี้แล ๗

กิณฺหรวตฺถุ อ.เรื่องแห่งกิณฺห (อาคตฺ) มาแล้ว ตกฺการิชชาตกวณฺณนายํ ในอรรถ
 กถาแห่งตักการิชชาตก เตรสนิปาเต ในเตรสนิปาต ๗

พระราชาทรงยินดีต่อกิณฺหรี ตรัสว่า “จงปล่อยกิณฺหรีไปเถิด, จงนำกิณฺหรีไปสู่ป่า
 หิมพานต์เถิด, จงปิ้งกิณฺหรีในเวลากินอาหารเช้า ในเวลาเช้า”. กิณฺหรีได้ฟังพระดำรัส
 นั้นแล้ว คิดว่า “พระราชานี้ จักทรงฆ่าเราผู้ไม่พูดเสียเป็นแน่, ควรที่เราจะกราบทูล
 ในบัดนี้” จึงกราบทูลว่า “ข้าแต่มหाराชเจ้า ธรรมดาฝูงสัตว์เลี้ยง ที่มีหญ้าเป็นภักษา
 มีเมฆเป็นที่พึ่ง, ส่วนเหล่ามนุษย์ ชื่อว่ามีสัตว์เลี้ยงเป็นที่พึ่ง เพราะอาศัยปัจจัยโครส
 เลี้ยงชีพ, ส่วนข้าพระองค์ มีพระองค์เป็นที่พึ่ง, พระองค์เป็นที่พึ่งของข้าพระองค์,
 ส่วนภรรยาของข้าพระองค์ ก็มีข้าพระองค์เป็นที่พึ่ง, ข้าพระองค์เป็นที่พึ่งของภรรยา
 นั้น. ก็พวกข้าพระองค์ เมื่อเป็นอยู่ ย่อมไม่ทอดทิ้งซึ่งกันและกัน, เพราะฉะนั้น ถ้า
 พระองค์ทรงประสงค์จะส่งภรรยาไปป่าหิมพานต์ไซ้, ขอพระองค์ทรงฆ่าข้าพระองค์
 เสียก่อนแล้วจึงค่อยส่งภรรยาไปภายหลัง”. พระราชาทรงยินดีแม่ต่อกิณฺหรีแล้ว จึงให้
 กิณฺหรีทั้ง ๒ นั้นนั่งในกรงทอง ตรัสสั่งให้หาพรานผู้นั้นนั้นแหละมาแล้ว ตรัสว่า “เจ้า
 จงไป จงปล่อยไว้ในที่ๆ เจ้าจับมาแล้วเถิด” พรานนั้นได้ทำตามพระราชดำรัสสั่งนั้น.
 กิณฺหรี ๒ ตัวเมื่อนั้น ไม่กล่าวคำทูลภาษิต เพราะกลัวมฺสาวาท อาศัยคำสุภาสิตของ
 ตนแท้ๆ พ้นจากมรณทุกข์แล้ว ดังพรรณนามาฉะนี้.

เพราะฉะนั้น บุคคลผู้มีปัญญาดี ปรารถนาจะพ้นจากมรณะ
 ควรละคำเหล่านี้แหละ พูดแต่คำจริงแล.

เรื่องกิณฺหรีมาในอรรถกถาตักการิชชาตก ในเตรสนิปาต.

[๒๘๒] วงศ์สตุเถโรปิ อิมเมวตถํ วิญญาเปนุโต ภควโต สมมุขา สุภาสิตสตุตตปริยาปนุํ
อิมํ คาถมาห

“สจฺจํ เว อมตา วาจา เอส ธมฺโม สนนฺตโน
สจฺเจ อตฺเต จ ธมฺเม จ อหุ สนฺโต ปตฺติฎฺฐิตาติ ฯ

วงศ์สตุเถโรปิ แม่ อ.พระวังคีสะผู้เถระ (กุลบุตร) วิญญาเปนุโต เมื่อ ยังกุลบุตร
ให้รู้ อิมํ เอว อตถํ ซึ่งเนื้อความนี้เน้นเที่ยว อาห กล่าวแล้ว อิมํ คาถํ ซึ่งคาถานี้
สุภาสิตสตุตตปริยาปนุํ อันนับเนื่องในสุภาสิตสูตร สมมุขา ในที่มีหน้าพร้อม
ภควโต ของพระผู้มีพระภาคเจ้า อิติ ว่า

“สจฺจํ เว อ.คำสัตย์แล วาจา เป็นวาจา อมตา อันไม่
ตาย (โหด) ย่อมเป็น, เอส ธมฺโม อ.ธรรมนั้น สนนฺตโน
เป็นธรรมอันเก่า (โหด) ย่อมเป็น, สนฺโต อ.สัตบุรุษ ท.
ปตฺติฎฺฐิตา เป็นผู้ตั้งมั่นแล้ว สจฺเจ ในคำสัตย์ อตฺเต จ อัน
เป็นประโยชน์ด้วย ธมฺเม จ อันเป็นธรรมด้วย อหุ ได้เป็น
แล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ

แม้พระวังคีสะเถระเมื่อจะยังกุลบุตรให้รู้เนื้อความนี้เน้นแหละ กล่าวคาถานี้ ซึ่งนับเนื่อง
ในสุภาสิตสูตร ในที่ต่อหน้าพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

“คำสัตย์แล เป็นอมตวาจา, ธรรมนั้น เป็นธรรมเก่า, สัตบุรุษ
ทั้งหลาย ได้เป็นผู้ตั้งมั่นในคำสัตย์ที่เป็นประโยชน์ และใน
ธรรม”.

ตตฺถ อมตาติ สาธุภาเวน อมตา วาจา นาม สจฺจํ ฯ สจฺจํ หเว สาธุตฺรํ รसानนฺติ
หิ อาพวกสฺสฺสฺเต วุตฺตํ ฯ เอส ธมฺโม สนนฺตโนติ ยายํ สจฺจวาจา นาม เอส
โปราณโก ธมฺโม จริยา ปเวณิ ฯ อิทเมว หิ โปราณานํ อาจิณฺณํ น หิ เต
อลิกํ ภาสีสุ เตเนวาท สจฺเจ ฯ เปยฺ ปตฺติฎฺฐิตาติ ฯ ตตฺถ สจฺเจ ปตฺติฎฺฐิตตฺตา เอว
อตฺตโน จ ปเรสญจ อตฺเต ปตฺติฎฺฐิตา อตฺเต ปตฺติฎฺฐิตตฺตา เอว จ ธมฺเม ปตฺติฎฺฐิตา
โหนตฺติติ เวทิตพฺพา ฯ

ตตถ (ปเทศ) “อมตาดิ (ปทสฺส) “สาธฺมาเวณ อมตา วาจา นาม สจฺจํ (โหติ)” (อิตติ อตฺถ) ๗ “สจฺจํ หเว สาธฺตรํ รสาณํ (โหติ)” อิตติ หิ (วจนํ ภควตา) อาพวกสฺสฺสฺเต วุตฺตํ ๗ “เอส ฐมฺโม สนนฺตโนติ (คาถาปาทสฺส) “ยา อยํ สจฺจวาจา นาม (อตฺถิ), เอส โปราณโก ฐมฺโม จริยา ปเวณิ (โหติ) ๗ อิทํ เอว (สจฺจ) หิ โปราณานํ อาจิณฺณํ น หิ เต (โปราณา) อลิกํ ภาสีสุ, เตณ เอว (วฺกฺคีสฺสฺสฺเถโร) อาห “สจฺเจ ๗เปฯ ปติภฺจิตฺตาดิ (อิตติ อตฺถ) ๗ “(สนฺโต) ตตถ (อตฺถธมฺเมสฺส อตฺตโน) สจฺเจ ปติภฺจิตฺตฺตา เอว อตฺตโน จ ปเรสํ (ชนานํ) จ อตฺเถ ปติภฺจิตฺตา (จ อตฺตโน) อตฺเถ ปติภฺจิตฺตฺตา เอว จ ฐมฺเม ปติภฺจิตฺตา โหนฺตีติ (ปณฺทิตฺเตน) เวทิตฺตฺวา ๗

(อตฺถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “สจฺจํ อ.คำสัตย์ วาจา นาม ชื่อว่าเป็นวาจา อมตา อันไม่ตาย สาธฺมาเวณ เพราะความเป็นแห่งวาจาอันยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็น” (อิตติ) ดังนี้ ตตถ (ปเทศ) “อมตาดิ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา-บทว่า “อมตา” ดังนี้ ๗ หิ จริงอยู่ (วจนํ) อ.คำ อิตติ ว่า “สจฺจํ หเว อ.คำสัตย์แลสาธฺตรํ เป็นคำยังประโยชน์ให้สำเร็จกว่า รสาณํ กวารส ท. (โหติ) ย่อมเป็น” อิตติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว อาพวกสฺสฺสฺเต ในอาพวกสฺสฺสฺตร ๗ (อตฺถ) อ.อรรถ (อิตติ) ว่า “ยา อยํ สจฺจวาจา นาม ชื่อ อ.วาจาสัตย์นี้ใด (อตฺถิ) มีอยู่, ฐมฺโม อ.ธรรม จริยา คือว่า อ.ความประพฤติ ปเวณิ คือว่า อ.ประเพณี เอโส นั้น โปราณโก เป็นธรรมเก่า (โหติ) ย่อมเป็น ๗ หิ จริงอยู่ อิทํ เอว (สจฺจ) อ.คำสัตย์นี้หนั้นเทียว โปราณานํ อันคนเก่า ท. อาจิณฺณํ ประพฤติแล้ว, หิ ด้วยว่า เต (โปราณา) อ.คนเก่า ท. เหล่านั้น น ภาสีสุ ไม่กล่าวแล้ว อลิกํ ซึ่งคำเหล่านี้, เตณ เอว เพราะเหตุหนั้นนั้นเทียว (วฺกฺคีสฺสฺสฺเถโร) อ.พระวังคีสะผู้เถระ อาห กล่าวแล้ว “สจฺเจ ๗เปฯ ปติภฺจิตฺตาดิ ว่า “สจฺเจ ๗เปฯ ปติภฺจิตฺตา” ดังนี้” (อิตติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งคาถา “เอส ฐมฺโม สนนฺตโนติ ว่า “เอส ฐมฺโม สนนฺตโน” ดังนี้ ๗ (สนฺโต) อ.สัตบุรุษ ท. (ปณฺทิตฺเตน) อันบัณฑิต เวทิตฺตฺวา พึงทราบ อิตติ ว่า “(สนฺโต) อ.สัตบุรุษ ท. ปติภฺจิตฺตา เป็นผู้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ตตถ (อตฺถธมฺเมสฺส) อตฺเถ ใน- ในประโยชน์และธรรม ท. เหล่านั้นหนา -ประโยชน์ อตฺตโน จ ของตนด้วย ปเรสํ (ชนานํ) จ ของชน ท. เหล่าอื่นด้วย (อตฺตโน) สจฺเจ ปติภฺจิตฺตฺตา เอว เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในคำสัตย์นี้หนั้นเทียว (จ) ด้วย ปติภฺจิตฺตา เป็นผู้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ฐมฺเม ในธรรม (อตฺตโน) อตฺเถ

ปติภูจิตตดา เอว เพราะความที่ แห่งตน เป็นผู้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในประโยชน์นั้น เทียว จ ด้วย โหนติ ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า “อมตา” ความว่า คำสัตย์ ชื่อว่าวาจาไม่ตาย เพราะเป็น วาจาอันยังประโยชน์ให้สำเร็จ. สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ใน อาพวกสูตรว่า “คำสัตย์แล ยังประโยชน์ให้สำเร็จกว่ารสทั้งหลาย” ดังนี้. บทคาถา ว่า “เอส ฐมฺโม สนนฺโตโน” ความว่า ธรรมที่ชื่อว่าวาจาสัตย์ เป็นธรรม คือจริยา ได้แก่ประเพณีเก่า. ความจริง คำสัตย์นี้นั้นแล เป็นคำอันคนเก่าทั้งหลายประพฤติกัน มาแล้ว, ด้วยว่า คนเก่าเหล่านั้น ไม่กล่าวคำหละหละเลย. เพราะเหตุนี้แล พระ วัจสีเถระจึงกล่าวว่า “สัตบุรุษทั้งหลาย ตั้งมั่นแล้วในคำสัตย์ อันเป็นประโยชน์ และเป็นธรรม” ดังนี้. สัตบุรุษเหล่านั้น ฟังทราบว่าเป็นบรรดาประโยชน์และธรรมเหล่านั้น เป็นผู้ชื่อว่าตั้งมั่นแล้วในประโยชน์ของตนและชนเหล่าอื่น ก็เพราะตั้งอยู่ในคำสัตย์ นั้นแล, และชื่อว่าเป็นผู้ตั้งมั่นแล้วในธรรม ก็เพราะเป็นผู้ตั้งมั่นในประโยชน์นั่นเอง.

.....

ปททวยํ วา สจฺจวิเสสนํ ฯ สจฺจเอ ปติภูจิตตา ฯ กิทิสเส ฯ อตุเถ จ ฐมฺเม จ ฯ ปเรสํ อตุถโต อนเปตตฺตา อตุถํ ฯ อนุปโรธํ กโรตฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ สติปิ จ อนุปโรธกตฺเต ฐมฺมโต อนเปตตฺตา ฐมฺมํ ฯ ยํ ฐมฺมิกเมว อตุถิ, ตํ สาเรตฺติติ วุตฺตํ โหติ ฯ

ปททวยํ วา สจฺจวิเสสนํ (โหติ) ฯ (สนฺโต) สจฺจเอ ปติภูจิตตา ฯ “(สนฺโต) กิทิสเส (สจฺจเอ ปติภูจิตตา) อิติ ปุจฺฉา) ฯ “(สนฺโต) อตุเถ จ ฐมฺเม จ (สจฺจเอ ปติภูจิตตา) อิติ วิสฺสชฺชน) ฯ (สจฺจํ สจฺจสฺส) ปเรสํ (ชนานํ) อตุถโต อนเปตตฺตา อตุถํ (โหติ) ฯ “อนุปโรธํ กโรตฺติติ (วจนํ วงฺคีสตฺเถเรน) วุตฺตํ โหติ ฯ สติปิ จ (สจฺจสฺส) อนุปโรธกตฺเต (สจฺจํ สจฺจสฺส) ฐมฺมโต อนเปตตฺตา ฐมฺมํ (โหติ) ฯ ยํ (สจฺจํ) ฐมฺมิกํ เอว อตุถิ, ตํ (สจฺจํ กิจฺจํ) สาเรตฺติติ (วจนํ วงฺคีสตฺเถเรน) วุตฺตํ โหติ ฯ

วา อีกอย่างหนึ่ง **ปททวยํ** อ.หมวดสองแห่งบท **สจฺจวิเสสนํ** เป็นวิเสสนะของสัจจะ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (สนฺโต) อ.สัตบุรุษ ท. **ปติภูจิตตา** ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว **สจฺจเอ** ใน คำสัตย์ ฯ (ปุจฺฉา) อ.อันถาม (อิติ) ว่า “(สนฺโต) อ.สัตบุรุษ ท. (ปติภูจิตตา) ตั้งอยู่ เฉพาะแล้ว (สจฺจเอ) ในคำสัตย์ กิทิสเส อันเช่นไร ?” (อิติ) ดังนี้ ฯ (วิสฺสชฺชน) อ.อัน

แก้ (อิตติ) ว่า “(สนฺโต) อ.สัตบุรุษ ท. (ปติฏฺฐิตา) ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว (สจฺเจ) ในคำสัตย์ อตุเถ จ อันเป็นประโยชน์ด้วย ธมฺเม จ อันเป็นธรรมด้วย” (อิตติ) ดังนี้ ฯ (สจฺจ) อ.คำสัตย์ อตุถิ ชื่อว่าเป็นประโยชน์ (สจฺจสฺส) ปเรสฺ (ชานน) อตุถโต อนเปตตฺตา เพราะความที่ แห่งคำสัตย์ เป็นคำไม่ไปปราศแล้ว จากประโยชน์ของชน ท. เหล่าอื่น (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (วจน) อ.คำ อิตติ ว่า “กโรติ ย่อมกระทำ อหฺนฺปรอธฺ ซึ่งความไม่ผิด” อิตติ ดังนี้ (วฺจฺคีสฺตฺเถเรน) วุตฺตํ เป็นคำอันพระวังคีสระผู้เถระกล่าวแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ จ ก็ (สจฺจ) อ.คำสัตย์ (สจฺจสฺส) อหฺนฺปรอธฺกตฺเต ครั้นเมื่อความที่ แห่งคำสัตย์ เป็นคำไม่ผิด สติปิ แม้มีอยู่ ธมฺมํ ชื่อว่าเป็นธรรม (สจฺจสฺส) ธมฺมโต อนเปตตฺตา เพราะความที่ แห่งคำสัตย์ เป็นคำไม่ไปปราศแล้ว จากธรรม (โหติ) ย่อมเป็น ฯ (วจน) อ.คำ อิตติ ว่า “ยํ (สจฺจ) อ.คำสัตย์ใด ธมฺมิกํ เหว เป็นคำอันประกอบแล้วด้วยธรรมนั้นเทียว อตุถิ มีอยู่, ตํ (สจฺจ) อ.คำสัตย์นั้น (กิจฺจ) ยังกิจ สาเรติ ย่อมให้สำเร็จ” อิตติ ดังนี้ (วฺจฺคีสฺตฺเถเรน) วุตฺตํ เป็นคำอันพระวังคีสระผู้เถระกล่าวแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

อีกอย่างหนึ่ง บททั้ง ๒ เป็นบทวิเสสนะของสัจจะ. สัตบุรุษทั้งหลายตั้งมั่นแล้วในคำสัตย์. ถาถามว่า “ในคำสัตย์อันเช่นไร?”. แก้วว่า “ในคำสัตย์ที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรม”. คำสัตย์ ชื่อว่าเป็นประโยชน์ เพราะไม่ไปปราศจากประโยชน์ของชนเหล่าอื่น. มีคำอธิบายที่พระวังคีสระกล่าวไว้ว่า “ยอมทำความไม่ผิด”. คำสัตย์ ชื่อว่าเป็นธรรม ก็เพราะแม้เมื่อคำสัตย์ทำความไม่ผิดมีอยู่ ไม่ไปปราศจากธรรม. มีคำอธิบายที่พระวังคีสระกล่าวไว้ว่า “คำสัตย์ ย่อมยังกิจที่ประกอบด้วยธรรมเท่านั้นให้สำเร็จ”.

[๒๘๓] สจฺจวาที จ นาม อตุตโน จ ปเรสฺสจ อตุถาวโห โหติ อหฺมุตฺตกสามเณรมหาสุต-
 โสมปณฺฑิตาทโย วีย ฯ ตตฺถ อหฺมุตฺตกสามเณรวตฺถุ ปณฺฑิตเสวนาธิกาเร วุตฺตเมว ฯ
 มหาสุตโสมปณฺฑิตวตฺถุ อสีตินิปาเต โอลเอกตพฺพ ฯ

สจฺจวาที (บุคคล) จ นาม อตุตโน จ ปเรสฺ (ชานน) จ อตุถาวโห โหติ อหฺมุตฺตกสามเณร-
 มหาสุตโสมปณฺฑิตาทโย (ชานา) วีย ฯ ตตฺถ (อหฺมุตฺตกสามเณรมหาสุตโสมปณฺฑิตวตฺถุ) อหฺมุตฺตกสามเณรวตฺถุ (มยา) ปณฺฑิตเสวนาธิกาเร วุตฺตํ เหว ฯ มหาสุตโสมปณฺฑิตวตฺถุ

(ปณฺฑิตฺเตน) อสีตินิปาเต โอลิเกตพฺพํ ฯ

จ ก็ (บุคคล) นาม ชื่อ อ.บุคคล สจฺจวาที ผู้กล่าวซึ่งคำสัตย์โดยปกติ
 อตฺถาวโห เป็นผู้นำมาซึ่งประโยชน์ อตฺตโน จ แก่ตนด้วย ปเรสฺสฺ (ชานห์) จ แก่
 ชน ท. เหล่าอื่นด้วย โหติ ย่อมเป็น อธิมุตฺตกสามเณรมหาสุตฺโตสมปณฺฑิตาทโย
 (ชนา) วิทย ราวกะ อ.ชน ท. มีสามเณรชื่อว่าอธิมุตฺตกะและบัณฑิตชื่อว่ามหาสุตฺโตสม
 เป็นต้น ฯ ตตฺถ (อธิมุตฺตกสามเณรมหาสุตฺโตสมปณฺฑิตวตฺตฺตฺตฺ) อธิมุตฺตก-
 สามเณรวตฺตฺตฺ อ.- ในเรื่องแห่งสามเณรชื่อว่าอธิมุตฺตกะและบัณฑิตชื่อว่ามหาสุตฺโตสม
 ท. เหล่านั้นหนา -เรื่องแห่งสามเณรชื่อว่าอธิมุตฺตกะ (มยา) อันข้าพเจ้า วุตฺตํ เอว
 กล่าวแล้วนั้นเทียว ปณฺฑิตเสวนาธิการ ในอธิการแห่งการเสพซึ่งบัณฑิต ฯ มหา-
 สุตฺโตสมปณฺฑิตวตฺตฺ อ.เรื่องแห่งบัณฑิตชื่อว่ามหาสุตฺโตสม (ปณฺฑิตฺเตน) อันบัณฑิต
 โอลิเกตพฺพํ พึงตรวจดู อสีตินิปาเต ในอสีตินิปาต ฯ

ก็ธรรมดาว่าบุคคลผู้กล่าวคำสัตย์โดยปกติ ย่อมนำประโยชน์มาให้ ทั้งแก่ตนและชน
 เหล่าอื่น เหมือนอธิมุตฺตกสามเณรและมหาสุตฺโตสมบัณฑิต เป็นต้น. ในบรรดาบุคคล
 ทั้ง ๒ เหล่านี้ เรื่องอธิมุตฺตกสามเณร ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว ในอธิการแห่งการเสพ
 บัณฑิตนั้นแล. เรื่องมหาสุตฺโตสมบัณฑิต ก็ควรตรวจดูในอสีตินิปาต.

.....

ปุพฺเพ กิเรกา อิตฺถิ เหนว ทานมหาสิ น ปุชา กตา น ฌมฺโม สุโต ฯ เกวลํ
 สจฺจมตฺตํ รกฺขิตฺวา กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติ ฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคฺคฺลาโน
 เทวจาริกํ คนฺตฺวา ตสฺสา วิมานทฺวาเร จิโต ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อากตฺมํ ปุจฺฉิ “มหตี
 เต สมฺปตฺติ กิ กตฺวา อโย ลทฺธาติ ฯ สา ปริตฺตกมฺเมเน ลทฺชตฺตา ลชฺชมานา
 อาจิกฺขิตฺตุํ อนิจฺจนฺตฺปิ เถเรน ปุณฺปุณฺํ ปุญฺจา นิคฺคฺยฺหิตฺตุํ อสฺสโกณฺตี “สจฺจมตฺตํ มยา
 รกฺขิตฺนฺติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา เถโร อากนฺตฺวา เชตวเน สตฺถารํ วนฺทิตฺวา “สกกฺกา
 นุ โข ฆนฺเต สจฺจกณฺมตฺเตเน ทิพฺพสมฺปตฺตี ลทฺชฺนฺติ ปุจฺฉิ ฯ สตฺถา “กสฺมา มํ
 โมคฺคฺคฺลาโน ปุจฺฉสิ, นนฺ เต เทวโร ตาย อยมตฺโต กถิตฺติ วตฺวา “สจฺจมตฺตํ
 กเถตฺวาปิ เทวโลกํ คจฺจนฺติเยวาติ อาห ฯ

กิริ ได้ยินว่า เอกา อิตถิ อ.หญิงคนหนึ่ง ปุพฺเพ ในกาลก่อน เหว อทาสี ไม่ได้ให้ แล้วนั้นเที่ยว ทาน ซึ่งทาน, ปุชา อ.การบูชา (ตาย อิตถิยา) อันหญิงนั้น น กตา ไม่กระทำแล้ว, ธมฺโม อ.ธรรม (ตาย อิตถิยา) อันหญิงนั้น น สุโต ไม่ฟังแล้ว ฯ (สา อิตถิ) อ.หญิงนั้น รกฺขิตฺวา รักษาแล้ว สจฺจมตฺตํ (การณ) ซึ่งเหตุสักว่าคำสัตย์ เกวลํ อย่างเดียว กตฺวา กระทำแล้ว กาลํ ซึ่งกาละ นีพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว เทวโลก ในเทวโลก ฯ อถ ครั้งนั้น มหาโมคคฺคฺลลานโ อ.พระมหาโมคคัลลนานะ आयสฺมา ผู้มีอายุ คนฺตฺวา ไปแล้ว เทวจาริกิ สู่ที่จาริกในเทวโลก จิโต ยืนอยู่แล้ว วิมานทฺวาเร ที่ประตู่แห่งวิมาน ตสฺสา (เทวธิตฺยา) ของเทพธิดานั้น ปุจฺฉิ ถาม แล้ว ตํ (เทวธิตฺริ) ซึ่งเทพธิดานั้น อาคตํ ผู้มาแล้ว สนฺตฺกิ สู่สำนัก อตฺตโน ของตน อิติ ว่า “อัย สมฺปตฺติ อ.สมบัตินี้ มหตี อันใหญ่ เต อันเธอ กตฺวา กระทำแล้ว ก็ (กมฺม) ซึ่งกรรมอะไร ลทฺธา ได้แล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ सा (เทวธิตา) อ.เทพธิดานั้น ลชฺชมานา ละอายอยู่ อนิจฺจนฺตฺปิ แม้ไม่ปรารถนาอยู่ อาจิกฺขิตฺุ เพื่ออันบอก (ตสฺสา สมฺปตฺติยา อตฺตนา) ปริตฺตกมฺเมน ลทฺธตฺตา เพราะความที่ แห่งสมบัติ นั้น เป็นของ อันตน ได้แล้ว เพราะกรรมอันนิดหน่อย เถเรน ปุฏฺฐา ผู้อันพระเถระ ถามแล้ว ปุณฺปนุํ บ่อยๆ อสฺกโกหฺตฺติ ไม่อาจอยู่ นิคฺคฺยฺหิตฺุ เพื่ออันปกปิด อาท กล่าวแล้ว อิติ ว่า “สจฺจมตฺตํ (การณ) อ.เหตุสักว่าคำสัตย์ มยา อันดิฉัน รกฺขิตฺ รักษาแล้ว” อิติ ดังนี้ ฯ เถโร อ.พระเถระ สุตฺวา ฟังแล้ว ตํ (วณฺ) ซึ่งคำนั้น อาคนฺตฺวา มาแล้ว วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว สตฺถาริ ซึ่งพระศาสดา เขตฺวเน ที่พระวิหารชื่อว่าเขตวัน ปุจฺฉิ ทูลถามแล้ว อิติ ว่า “ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (เกนฺจิ) อันใครๆ สกฺกา อาจ ลทฺธํ เพื่ออันได้ ทิพฺพสมฺปตฺติ ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์ สจฺจกถนฺมตฺเตน (การณ) เพราะเหตุ สักว่าการกล่าวคำสัตย์ นุ โข หรือหนอแล” อิติ ดังนี้ ฯ สตฺถา อ.พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้ว อิติ ว่า “โมคคฺคฺลลาน ดูก่อน โมคคัลลนานะ (ตฺว) อ.เธอ ปุจฺฉสิ ย่อมถาม มํ ซึ่งเรา กสฺมา เพราะเหตุอะไร, อัย อตฺถโ อ.เนื้อความนี้ เทวธิตาย อันเทพธิดา กถิตฺ บอกแล้ว เต แก่เธอ นนฺ มิใช่หรือ ?” อิติ ดังนี้ อาท ตรัสแล้ว อิติ ว่า “(สตฺตา) อ.สัตว์ ท. กเถตฺวาปิ แม้ กล่าวแล้ว สจฺจมตฺตํ (การณ) ซึ่งเหตุ สักว่าคำสัตย์ คจฺจนฺตฺติ เหว ย่อมไปนั้นเที่ยว เทวโลกิ สู่เทวโลก” อิติ ดังนี้ ฯ

ดังได้สตั้มมา ในกาลก่อน สตรีคนหนึ่ง ไม่ได้ให้ทาน ไม่ทำการบูชา ไม่ได้ฟังธรรมเลย รักษาคำสัตย์เพียงอย่างเดียว เสียชีวิตแล้ว ไปบังเกิดในเทวโลก. ที่นั่น พระมหาโมคคัลลานะ จาริกไปในเทวโลก ยืนอยู่ใกล้ประตูวิมานของเทพธิดานั้น ถามนางผู้มาสู่สำนักของตนว่า “สมบัติของเธอมาก, เธอทำกรรมอะไร จึงได้สมบัตินี้”. นางละเอียดใจ เพราะสมบัตินั้น ตนได้ด้วยกรรมเล็กน้อย แม้ไม่ปรารถนาจะบอก ถูกพระเถระซักถามบ่อยๆ เข้า ไม่อาจจะปกปิดไว้ได้ จึงเรียนว่า “ดิฉันรักษาเพียงคำสัตย์”. พระเถระฟังคำนั้นแล้ว มาถวายบังคมพระศาสดาในพระเชตวันแล้ว ทูลถามว่า “พระเจ้าข้า บุคคลอาจได้ทิพยสมบัติ ด้วยคุณเพียงพูดแต่คำสัตย์ได้หรือ?”. พระศาสดาตรัสว่า “โมคคัลลานะ เหตุไฉน เธอจึงถามเราเล่า ? ความข้อนี้ เทพธิดาบอกแก่เธอแล้วมิใช่หรือ?”. ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า “สัตว์ทั้งหลาย แม้กล่าวแต่เพียงคำสัตย์ ย่อมไปเทวโลกได้เหมือนกัน”.

.....

อิทํ วตถุ ฌมฺมปทสฺส โทธวคฺเค “สจฺจํ ภณฺเ น กุชฺฌเมยฺยาติ คาทาวณฺณนาย’-
มาคตํ ฯ

อิทํ วตถุ อ.เรื่องนี่ อาคตฺ มาแล้ว คาทาวณฺณนายํ ในอรรถกถาแห่งคาถา “สจฺจํ
ภณฺเ น กุชฺฌเมยฺยาติ” ว่า “สจฺจํ ภณฺเ น กุชฺฌเมยฺย” ดังนี้เป็นต้น โทธวคฺเค ในโกธ-
วรรค ฌมฺมปทสฺส แห่งธรรมบท ฯ

เรื่องนี้มาในอรรถกถาแห่งคาถาว่า “สจฺจํ ภณฺเ น กุชฺฌเมยฺย” ดังนี้เป็นต้น ในโกธ-
วรรค แห่งธรรมบท.

.....

[๒๘๔] อิติ สุภาสิตภาสนาทีหิ จตุหิ อวยวฺงเคหิ ยุตฺตา วาจา สุภาสิตา นาม ฯ सा लोकि-
लोकुत्तरसुखवहतता मङ्गलं च तेन वृत्तं सुभासितसुत्तवण्णनायं “อิเมหิ โข ภิกฺขเว
จตุหิ องฺเคหิ สมฺนฺนาคตา วาจา สุภาสิตา โหตีติ ภณฺนโต ปเรสฺ, ยมิทมณฺเ
ปฏินฺญาทีหิ อวยเวหิ นามลिंग्वจฺนวิภตฺติกาลการกสมฺปตฺตีหิ จ สมฺนฺนาคตํ
วาจं ‘สุภาสิตาติ ปณฺณเปฺนฺติ, ตํ ฌมฺมโต ปฏินฺเสเชติ ฯ อวยวาหิสมฺปนฺนาปี หิ
เปสฺสุณฺยาหิสมฺนฺนาคตา วาจา ทุพฺภาสิตา โหติ อตฺตโน จ ปเรสฺยจ อนฺตฺถาวहतฺตา ฯ

อิเมหิ ปน จตุหิ อุงเคหิ สมนุหาคตา สเจปิ มิลกฺขภาสาปริยาปนฺนา ฃฏเจฏิกกา-
 คีตกปริยาปนฺนา วา โหติ ตถापि सुगसिता ऐव लोकिยल्लोकุตतरसुขาวहतฺตา ๫ สีหล-
 ทีเป มคคปสฺเส สसฺสํ รกฺขนฺติยา สีหลเจฏิกาย สีหลเกเนว ชาดิชฺรพาพฺยาธิมรณยุตฺตํ
 คีตกํ คายนฺติยา สุตฺวา มคคํ คจฺจนฺตา สฏฺฐิมตฺตา วิปสฺसกา ภิกฺขุ เจตฺถ
 อรहतฺตปฺปตฺตา นิทสฺสนํ ๫ ตถา ติสฺโส นาม อารทฺธวิปสฺสโก ภิกฺขุ ปทุมสฺสรสมิเปณ
 คจฺจนฺโต ปทุมสเร ปทุมานิ ภาณฺชิตฺวา

[๒๘๕] “ปาตมุลล์ โภกนทํ สุรียาโลเกน ตชฺชียเต
 เอวํ มนุสฺสตฺตคตฺตา สตฺตา ชฺรธาภิเวเคน มิลาปนฺตตีติ

อิมี คีตํ คายนฺติยา เจฏิกาย สุตฺวา อรहतฺตมปฺปโต ๫

อิตติ เพราะเหตุนั้น วาจา อ.วาจา ยุตฺตา อันประกอบแล้ว อวยวงฺเคหิ ด้วยองค์คือ
 อวัยวะ ท. จตุหิ ๔ สุภาสิตภาสนาทีหิ มีการกล่าวคำสุภาสิตเป็นต้น สุภาสิตา
 นาม ชื่อว่าเป็นสุภาสิต (โหติ) ย่อมเป็น ๫ สา (สุภาสิตวาจา) อ.วาจาอันเป็น
 สุภาสิตนั้น มงฺคลฺ เป็นมงคล (ตสฺสา สุภาสิตวาจาย) โลกียล्लोकุตतरสुขาวहतฺตา
 เพราะความที่ แห่งวาจาสุภาสิตนั้น เป็นวาจาอันนำมาซึ่งความสุขอันเป็นโลกียะและ
 โลกุตระ (โหติ) ย่อมเป็น ๫ เตน เพราะเหตุนี้ (วจนฺ) อ.คำ อิตติ ว่า “(ภควา) อ.พระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า ภาณฺโต เมื่อตรัส อิตติ ว่า ‘ภิกฺขเว ดูก่อนภิกฺขุ ท. วาจา อ.วาจา
 สมนุหาคตา อันมาตามพร้อมแล้ว อุงเคหิ ด้วยองค์ ท. จตุหิ ๔ อิเมหิ โข เหล่านี้
 แล สุภาสิตา เป็นวาจาสุภาสิต โหติ ย่อมเป็น’ อิตติ ดังนี้ ปฏฺฐิเสเธติ ย่อมทรงปฏฺฐิเสธ
 ตํ (วาจํ) ซึ่ง-, อญฺเญ (ชฺนา) อ.ชน ท. เหล่าอื่น ปญฺญเปเนติ ย่อมบัญญัติ วาจํ
 ซึ่งวาจา สมนุหาคตํ อันมาตามพร้อมแล้ว อวยเวหิ ด้วยอวัยวะ ท. ปฏฺฐิณฺญาทีหิ
 มีปฏฺฐิณฺญาเป็นต้น (จ) ด้วย นามลึงควจนวิภตฺติกาลการกสมฺปตฺตีหิ ด้วยสมบัตติ
 คือนาม ลึงค์ วจนะ วิภตฺติ กาล และการก ท. จ ด้วย อิหํ นี้ ยํ ไต ‘สุภาสิตาติ ว่า
 เป็นสุภาสิต, -วาจานั้น ปเรสฺ (ชฺนानฺ) ของชน ท. เหล่าอื่น ธมฺมโต โดยธรรม ๫ หิ
 จริยังอยู่ วาจา อ.วาจา เปสฺสุณฺญาทิสมนุหาคตา อันมาตามพร้อมแล้วด้วยทฺวจิตฺมีคำ
 ส่อเสียดเป็นต้น อวยวาทิสมนุหาคปิ แม้อันถึงพร้อมแล้วด้วยองค์มีอวัยวะเป็นต้น
 ทฺพฺภาสิตา ชื่อว่าเป็นทฺพภาสิต (ตสฺสา ทฺพภาสิตวาจาย) อตฺตโน จ ปเรสฺ (ชฺนानฺ) จ
 อนตฺถาวहतฺตา เพราะความที่ แห่งวาจาอันเป็นทฺพภาสิตนั้น เป็นวาจาอันนำมา

ซึ่งความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ แก่ตนด้วย แก่ชน ท. เหล่าอื่นด้วย โหติ ย่อมเป็น ๗
 ปน ส่วนว่า (วาจา) อ.วาจา สมมหาคตา อันมาตามพร้อมแล้ว องฺเคหิ ด้วยองค์
 ท. จตุหิ ๔ อิเมหิ เหล่านี้ สเจปิ แม้ถ้าว่า มิลกฺขภาสาปริยาปนฺนา เป็นวาจา
 อันนับเนื่องแล้วในภาษาของชาวมิลกฺขะ วา หรือว่า ฆฺฏฺเจฏฺฐิกาคีตฺกปริยาปนฺนา
 เป็นวาจาอันนับเนื่องแล้วในเพลงขับของเด็กหญิงผู้นำไปซึ่งหม้อน้ำ โหติ ย่อมเป็น,
 ตถาปิ แม้ถึงอย่างนั้น (สา วาจา) อ.วาจานั้น สุภาสิตา เอว เป็นวาจาสุภาสิตานั้น
 เทียว (ตสฺสา สุภาสิตวาจาย) โลภียโลกุตฺตรสุขาวหตฺตา เพราะความที่ แห่งวาจา
 สุภาสิตนั้นเป็นวาจาอันนำมาซึ่งความสุขอันเป็นโลกียะและโลกุตระ (โหติ) ย่อมเป็น ๗
 จ ก็ ภิกฺขุ อ.ภิกษุ ท. วิปสฺสกา ผู้วิปัสสนา สฺมฺมจิมตฺตา ผู้มี ๖๐ รูปเป็นประมาณ
 สึหฺลทีเป มคฺคปสฺเส สสฺสึ รกฺขนฺติยา สึหฺลเจฏฺฐิกาย สึหฺลเกน เอว ชาตฺชรา-
 พฺยาธิมรณยฺตุตฺตํ คีตํ คายนฺติยา (สทฺทํ) สุตฺวา มคฺคํ คจฺจนฺตา ผู้ ฟังแล้ว ซึ่ง
 เสียง ของเด็กหญิงชาวสิงหล ผู้รักษาอยู่ ซึ่งข้าวกล้า ที่ข้างแห่งหนทาง ในเกาะสิงหล
 ขับอยู่ ซึ่งเพลงขับ อันประกอบแล้วด้วยชาติ ชรา พยาธิ และมรณะ ด้วยภาษาของ
 ชาวสิงหลนั้นเทียว ไปอยู่ สู่หนทาง อรหตฺตปฺปตฺตา บรรลุแล้วซึ่งความเป็นแห่งพระ
 อรหันต์ นิตฺสฺสนํ เป็นตัวอย่าง เอตฺถ (วตฺถุมฺหิ) ในเรื่องนี้ (โหติ) ย่อมเป็น ๗

ตถา นอกจากนั้น ภิกฺขุ อ.ภิกษุ อารทฺธวิปสฺสโก ผู้มีวิปัสสนาอันปรารภแล้ว ติสฺโส
 นาม ชื่อว่าติสสะ คจฺจนฺโต ไปอยู่ ปทุมสรมฺมีเปน โดยที่ใกล้แห่งสระปทุม สุตฺวา
 ฟังแล้ว (สทฺทํ) ซึ่งเสียง เจฏฺฐิกาย ของเด็กหญิง ปทุมสเร ปทุมมาหิ ภยฺชิตฺวา

[๒๘๕] “(ยถา) ปาตมุลลํ โภกนทํ สุรียาโลเกน ตชฺชียเต
 เอวํ มนุสฺสสตฺตคฺคตา สตฺตา ชราภิวะเคน มึลยาหฺนฺตฺติ

อิมํ คีตํ คายนฺติยา ผู้ เต็ดแล้ว ซึ่งปทุม ท. ในสระปทุม ขับอยู่ ซึ่งเพลงขับนี้ ว่า

“อ.ดอกปทุมชื่อว่าโภกนท อันบานแล้วในเวลาเช้า อันแสง
 แห่งพระอาทิตย์ แผลดเผาอยู่ ฉนั้นใด, อ.สัตว์ ท. ผู้ถึงแล้วซึ่ง
 ความเป็นแห่งมนุษย์ ย่อมเทียวแห่งไป เพราะกำลังแห่งชรา
 ฉนั้นนั้น” ดังนี้

ปตฺโต บรรลุแล้ว อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ ๗

ดังนั้น วาจาที่ประกอบด้วยองค์คืออวัยวะ ๔ มีกล่าวคำสุภาสิตเป็นต้น จึงชื่อว่าเป็นสุภาสิต. วาจาสุภาสิตนั้น จัดเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุนำโลกียสุขและโลกุตระสุขมาให้. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอรรถกถาสภาสิตสูตรว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๔ เหล่านี้แล เป็นสุภาสิต’ ดังนี้ ชื่อว่าทรงปฏิเสชรวาจาที่ประกอบด้วยอวัยวะมีปัญญาเป็นต้น และสมบัติคือนาม ลิงค์ วจนะ วิภัติ กาล และการก ซึ่งพวกชนเหล่าอื่นบัญญัติแก่พวกชนเหล่าอื่นว่า ‘เป็นสุภาสิต’ โดยธรรม. แท้จริง วาจาที่ประกอบด้วยหุจริตมีคำส่อเสียดเป็นต้น แม้ถึงพร้อมด้วยอวัยวะเป็นต้น ก็ชื่อว่าเป็นหุภาสิต เพราะเป็นเหตุนำความพินาศมาให้ทั้งแก่ตนและชนเหล่าอื่น. ส่วนวาจาประกอบด้วยองค์ ๔ นี้ แม้ถ้าเป็นวาจาหนีเข้าในภาษาของชาวมิถิลยะ หรือนับเข้าในเพลงขับของเด็กหญิงผู้นำหม้อน้ำ, ถึงอย่างนั้น ก็ชื่อว่าเป็นสุภาสิตอยู่นั่นเอง เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งโลกียสุขและโลกุตระสุข. ก็ในข้อนั้น มีภิกษุผู้วิปัสสนาประมาณ ๖๐ รูป ขณะกำลังเดินทาง ได้ฟังเสียงของเด็กหญิงชาวสิงหลผู้เฝ้าข้าวกล้าที่ข้างทางในเกาะสิงหล ผู้ขับเพลงขับอันประกอบด้วยชาติชรา พยาธิ และมรณะ ด้วยภาษาสิงหลนั้นแล แล้วบรรลुพระอรหัต เป็นอุทาหรณ์. นอกจากนั้น ภิกษุผู้ปรารภวิปัสสนาชื่อว่าติสสะ กำลังเดินไปโดยทางใกล้สระปทุม ฟังเสียงเด็กหญิงผู้เด็ดดอกปทุมในสระปทุม ขับเพลงขับอยู่ดังนี้ว่า

๒๘๕. “ดอกปทุมชื่อว่าโกกนท บานแล้วในเวลาเช้า ถูกแสง
พระอาทิตย์แผดเผา ฉันทไฉ, สัตว์ทั้งหลาย ผู้ถึงความเป็น
มนุษย์ ย่อมเหี่ยวแห้งไปด้วยกำลังชรา ฉันทนั้น”

ดังนี้แล้ว บรรลุพระอรหัต.

.....
พุทฺธนฺตเร จ อณฺเฑตโร ปุริโส สตฺตฺติ ปุตุเตหิ สหฺฐี วนา อากมฺม อณฺเฑตฺราย
อิตฺติยา มุสเลน ตณฺฑุเล โภฏฺเฏนฺติยา

“ชราย ปริมฺหิตํ เอตํ	มิลาตจฺฉวิจฺจมฺนิสฺสิตํ
มรณฺน ภิชฺชติ เอตํ	มจฺจุสฺส ชฺสมามิสฺ คตํ ๗
กิมินํ อาลยํ เอตํ	นานากุณฺปปุริตํ

อสุจิภาชน์ เอตม์

กฏจกขนุทธสมั อิมนุติ

คีตัม สุตฺวา ปจฺจเวกฺขนุโต สห ปุตุเตหิ ปจฺเจกโพธิมฺปตฺโต ๕ อญฺเฌปิ อีทิสฺสึ
 อูปาเยหิ อริยภุมิปปตฺตา นิตฺสสนฺ ๕ อนจฺจริยํ ปเนตัม ยํ ภควตา อาสยานุสย-
 กุสเลน สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติอาทินา นเยน วุตฺตคาถาโย สุตฺวา ปญฺจสตา
 ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปฺถิสฺสุ สุตฺเต จ ขนฺธายตนาทึปฏฺฐิสฺสฺยตฺตา กถา สุตฺวา อนเเก
 เทวมนุสฺสาติ ๕

จ อหนึ่ง ปุริโส อ.บุรุษ อญฺตโร คนใดคนหนึ่ง พุทฺธนฺตเร ในพุทฺธันตร อาคมม
 มาแล้ว วนา จากป่า สทฺธิ กับ ปุตุเตหิ ด้วยบุตร ท. สุตฺตหิ ๗ สุตฺวา ฟังแล้ว คีตัม
 ซึ่งเพลงขับ อิตฺถิยา ของหญิง อญฺตราย คนใดคนหนึ่ง โกฎฺเฏนฺติยา ผู้ซ้่อมอยู่
 ตณฺฑุเล ซึ่งข่าวสาร ท. มุสเลน ด้วยสาก อิติ ว่า

“เอตัม (สรีริ) อ.สรีระนี้ มิลาตจฺฉวิจฺจุมนฺสิสฺสิตัม อันอาศัยแล้ว
 ซึ่งหนึ่งมีผิวอันเหี่ยวแห้งแล้ว ชราย อันชรา ปริมทฺทิตัม ย่ำยี
 แล้ว, เอตัม (สรีริ) อ.สรีระนี้ คตัม ถึงแล้ว ขสมามิสฺสึ ซึ่งความ
 เป็นอามิสคือเหยื่อ มจฺจฺจฺสฺส ของความตาย ภิกฺขชฺติ ย่อมแตก
 ไป มรเณน เพราะมรณะ, เอตัม (สรีริ) อ.สรีระนี้ อาลยํ เป็น
 ที่อยู่อาศัย กิมินํ ของหนอน ท. นานากุณฺปปริตัม อันเต็ม
 แล้วด้วยซากศพต่าง ๆ (โหติ) ย่อมเป็น, เอตัม (สรีริ) อ.สรีระ
 นี้ อสุจิภาชน์ เป็นภาชนะของไม้สะอาด (โหติ) ย่อมเป็น,
 อิมํ (สรีริ) อ.สรีระนี้ กฏจกขนุทธสมั เป็นของเสมอกับด้วย
 ท่อนไม้ (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้

ปจฺจเวกฺขนุโต พิจารณาอยู่ ปตฺโต บรรลุแล้ว ปจฺเจกโพธิ ซึ่งปัจเจกโพธิญาณ สห
 กับ ปุตุเตหิ ด้วยบุตร ท. ๕ อญฺเฌปิ (เทวมนุสฺสา) อ.เทวดาและมนุษย์ ท. แม่เหล่า
 อื่น อริยภุมิปปตฺตา ผู้บรรลุแล้วซึ่งอริยภุมิ อูปาเยหิ ด้วยอุบาย ท. อีทิสฺสึ อัน
 เช่นนี้ นิตฺสสนฺ เป็นตัวอย่าง (โหติ) ย่อมเป็น ๕ ปนฺ ทึ ภิกฺขู อ.ภิกษุ ท. ปญฺจสตา
 ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ สุตฺวา ฟังแล้ว ภควตา อาสยานุสยกุสเลน วุตฺตคาถาโย
 ซึ่งคาถา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ฉลาดในอาสยานุสยญาณ ตรัสแล้ว ท. นเยน โดย

นัย อิติอาทินา เป็นต้นว่า “สงฺขารอ.สังขาร ท. สพฺเพ ทังปวง อนิจฺจา เป็นสภาพไม่เที่ยง (โหนติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ปาปฺณิสฺสุ บรรลุแล้ว อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ จ ด้วย, เทวมนุสฺสา อ.เทวดาและมนุษย์ ท. อเนกมิชฺหาหนึ่ง สุตฺวา ฟังแล้ว กถา ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว ท. ขนฺธายตนาทึปฺปฏิสฺยุตฺตา อันประกอบแล้วด้วยกรรมมีขันธและอายตนะเป็นต้น สุตฺเต ในพระสูตร (ปาปฺณิสฺส) บรรลุแล้ว (อรหตฺตํ) ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ จ ด้วย ยํ ใด, เอตํ (ภควตา วุตฺตวาจํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ) อ.การ ฟัง ซึ่งพระวาจา อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว แล้วจึงบรรลุซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์นั้น อนจฺจริยํ เป็นสิ่งไม่น่าอัศจรรย์ (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ (วุตฺตํ) กล่าวแล้ว สุกฺกาสิตฺตสุตฺตวณฺณนายํ ในอรรถกถาแห่งสุกฺกาสิตฺตสูตร ๓ (ข้อ ๒๘๔) อนึ่ง บุรุษคนใดคนหนึ่ง ในพุทธันดร มาจากป่าพร้อมกับบุตรทั้ง ๗ คน ฟังเสียงเพลงขับของสตรีคนใดคนหนึ่ง ผู้ซุ่มข้าวสารด้วยสาก ดังนี้ว่า

“สตรีระนี้ อาศัยหน้งมีผิวเหี่ยวแห้ง ถูกขรราย่ำยี้แล้ว, สตรีระนี้ ถึงความเป็นอามิส คือเหยื่อของมฤตยู ย่อมตกไป เพราะมรณะ, สตรีระนี้ เป็นที่อยู่ของหมู่หนอน เต็มไปด้วยซากศพ ต่างๆ, สตรีระนี้ เป็นภาชนะของไม้สะอาด, สตรีระนี้ เสมอด้วยท่อนไม้”

แล้วพิจารณาอยู่ ก็บรรลุปัจเจกโพธิญาณ พร้อมกับบุตรทั้งหลาย. แม่เทวดาและมนุษย์เหล่าอื่น บรรลุอริยมุณี ด้วยอุบายทั้งหลาย อันเช่นนี้ เป็นอุทาหรณ์. ก็ข้อที่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ฟังคาถาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ฉลาดในอาสยานุสยญาณ ตรัสโดยนัยว่า “สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง” เป็นต้นแล้ว บรรลุพระอรหัต, และเทวดาและมนุษย์เป็นอเนก ฟังกถาอันประกอบด้วยขันธและอายตนะเป็นต้น ในพระสูตรแล้ว บรรลุพระอรหัต ไม่น่าอัศจรรย์”.

.....

ตตถ **อนจฺฉริยํ ปเนตํ ยนฺติ** ยํ ภควตา วุตฺตวาจํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ เอตํ
 อจฺฉริยํ น โหติ ฯ ยมฺปน เจฎฺฐิกาทิหิ วุตฺตคิตฺตํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ เอตํ อติวिय
 อจฺฉริยํ โหติ ฯ ตํ ตาทิสฺสส คีตฺสสาปิ สุภาสิตภาวํ วิญญาเปตฺติติ อธิปฺปาโย ฯ

ตตถ (ปะเทศุ) “**อนจฺฉริยํ ปเนตํ ยนฺติ** (ปะทานํ) “ยํ ภควตา วุตฺตวาจํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ
 เอตํ (ภควตา วุตฺตวาจํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ) อจฺฉริยํ น โหติ” (อิติ อตฺโถ) ฯ ยํ ปน
 เจฎฺฐิกาทิหิ (ชเนหิ) วุตฺตคิตฺตํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ, เอตํ (เจฎฺฐิกาทิหิ ชเนหิ วุตฺตคิตฺตํ สุตฺวา
 อรหตฺตปชฺชนํ) อติวिय อจฺฉริยํ โหติ ฯ “ตํ (เจฎฺฐิกาทิหิ ชเนหิ วุตฺตคิตฺตํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ
 กุลฺปุตฺเต) ตาทิสฺสส คีตฺสสาปิ สุภาสิตภาวํ วิญญาเปตฺติติ อธิปฺปาโย ฯ

(อตฺโถ) อ.อรธ (อิติ) ว่า “ภควตา วุตฺตวาจํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ อ.การ ฟัง ซึ่ง
 พระวจา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้ว แล้วจึงบรรลुซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์
 ยํ ใด, เอตํ (ภควตา วุตฺตวาจํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ) อ.การ ฟัง ซึ่งพระวจา อัน
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้ว แล้วจึงบรรลุซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์นั้น **อจฺฉริยํ**
 เป็นสิ่งอัศจรรย์ โหติ ย่อมเป็น น หามิได้” (อิติ) ดังนี้ **ตตถ (ปะเทศุ) “อนจฺฉริยํ**
ปเนตํ ยนฺติ (ปะทานํ) แห่ง- ในบท ท. เหล่านั้นหนา -บท ท. ว่า “อนจฺฉริยํ ปเนตํ
 ยํ” ดังนี้ ฯ **ปน** ส่วนว่า **เจฎฺฐิกาทิหิ (ชเนหิ) วุตฺตคิตฺตํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ**
 อ.การ ฟัง ซึ่งเพลงขับ อันชน ท. มีเด็กหญิงเป็นต้น กล่าวแล้ว แล้วจึงบรรลุซึ่งความ
 เป็นแห่งพระอรหันต์ ยํ ใด, เอตํ (เจฎฺฐิกาทิหิ ชเนหิ วุตฺตคิตฺตํ สุตฺวา อรหตฺต-
ปชฺชนํ) อ.การ ฟัง ซึ่งเพลงขับ อันชน ท. มีเด็กหญิงเป็นต้น กล่าวแล้ว แล้วจึงบรรลุ
 ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์นั้น **อจฺฉริยํ** เป็นสิ่งน่าอัศจรรย์ อติวिय เกินเปรียบ
 โหติ ย่อมเป็น ฯ **อธิปฺปาโย** อ.อธิบาย อิติ ว่า “ตํ (เจฎฺฐิกาทิหิ ชเนหิ วุตฺตคิตฺตํ
สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ) อ.การ ฟัง ซึ่งเพลงขับ อันชน ท. มีเด็กหญิงเป็นต้น กล่าว
 แล้ว แล้วจึงบรรลุซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์นั้น (กุลฺปุตฺเต) ยังกุลฺบุตร ท.
 วิญญาเปติ ย่อมให้รู้ **ตาทิสฺสส คีตฺสสาปิ สุภาสิตภาวํ** ซึ่งความที่ แม้แห่งเพลงขับ
 อันเช่นนั้น เป็นสุภาษิต” อิติ ดังนี้ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า “**อนจฺฉริยํ ปเนตํ ยํ**” ความว่า ข้อที่ฟังพระดำรัสที่
 พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว จึงบรรลุพระอรหัต ไม่น่าอัศจรรย์เลย. ส่วนข้อที่ฟังเพลง
 ขับซึ่งเด็กหญิงเป็นต้นกล่าวแล้ว บรรลุพระอรหัต น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง. อธิบายว่า “ข้อ

นั่น ทำให้กลุ่มบุตรทั้งหลายเข้าใจความที่แม่เพลงขับเช่นนั้น ก็เป็นสุภาษิต”.

[๒๙๖] ยสุมา ปเนตถ เภฏจา วุตตนเยน สทโทเยว วาจา น เจตनावิริติโย, ตสุมา
 อัย วาจา วินโยติ เอตถ ปริยาปนฺนา น โหติ ฯ อคาริยวินยสฺมี หิ มุสาวาทา
 เวมณีอาทโย เจตนาปิ วฏฺฏนฺติ วิริติโยปิ น สทโท ฯ อยมตฺโถ อฏฺฐสาลินิยมฺปิ
 วุตโต ฯ ตสุมา สุภาสิตา วาจา วิสุมฺกฺลภาเวน วุตตา ฯ

ยสุมา ปน เอตถ (“สุภาสิตา จ ยา วาจาติ มงฺคเล) เภฏจา วุตตนเยน สทโท เอว วาจา
 (โหติ), น เจตनावิริติโย (วาจา โหติ), ตสุมา อัย วาจา “วินโยติ เอตถ (มงฺคเล) ปริยาปนฺนา
 น โหติ ฯ อคาริยวินยสฺมี หิ มุสาวาทา เวมณีอาทโย เจตนาปิ วฏฺฏนฺติ วิริติโยปิ, น สทโท
 (วฏฺฏติ) ฯ อยมตฺโถ (อฏฺฐกถาจริเยน) อฏฺฐสาลินิยมฺปิ วุตโต ฯ ตสุมา (ภควตา) สุภาสิตา
 วาจา วิสุมฺกฺลภาเวน วุตตา ฯ

ปน ก็ สทโท เอว อ.เสียงนั้นเที่ยว วาจา มีชื่อว่าวาจา (โหติ) ย่อมเป็น วุตต-
 นเยน โดยนัยอันถูกกล่าวแล้ว เภฏจา ในภายใต้ เอตถ (“สุภาสิตา จ ยา วาจาติ
 มงฺคเล) ในมงคลชื่อว่า “สุภาสิตา จ ยา วาจา” ดังนี้, เจตनावิริติโย อ.เจตนา
 และวิริติ ท. (วาจา) มีชื่อว่าวาจา (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ ยสุมา เพราะเหตุใด,
 ตสุมา เพราะเหตุนั้น อัย วาจา อ.วาจา นี้ ปริยาปนฺนา เป็นวาจาอันนับเนื่องแล้ว
 เอตถ (มงฺคเล) ในมงคลข้อนี้ “วินโยติ ว่า “วินัย” ดังนี้ โหติ ย่อมเป็น น หามิได้
 ฯ หิ เพราะว่า เจตนาปิ แม้ อ.เจตนา ท. มุสาวาทา เวมณีอาทโย เป็นต้นว่า
 เจตนาเป็นเหตุงดเว้น จากการกล่าวเท็จ วิริติโยปิ แม้ อ.วิริติ ท. วฏฺฏนฺติ ย่อมควร
 อคาริยวินยสฺมี ในอคาริยวินัย, สทโท อ.เสียง น (วฏฺฏติ) ย่อมไม่ควร ฯ อัย
 อตฺโถ อ.เนื้อความนี้ (อฏฺฐกถาจริเยน) อันพระอรรถกถาจารย์ วุตโต กล่าวแล้ว
 อฏฺฐสาลินิยมฺปิ แม้ในอรรถกถาชื่อว่าอฏฺฐสาลินิ ฯ ตสุมา เพราะเหตุนี้ วาจา
 อ.วาจา สุภาสิตา อันเป็นสุภาษิต (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตตา ตรัส
 แล้ว วิสุมฺกฺลภาเวน โดยความเป็นมงคลต่างหาก ฯ

ก็เพราะเสียงนั้นแหละ มีชื่อว่าวาจา โดยนัยที่ถูกกล่าวไว้แล้วในภายใต้ ในมงคลชื่อว่า
 “สุภาสิตา จ ยา วาจา” นั้น, เจตนาและวิริติ มีชื่อว่าวาจา หามิได้, เพราะฉะนั้น

วาจานี้ เป็นวจาอันนับเนื่องในมงคลชื่อว่า “วินัย” นั้น หามิได้, เพราะว่าแม้เจตนาทั้งหลาย มีเจตนาเป็นเหตุจวนจากการกล่าวเท็จเป็นต้น แม่วิริติทั้งหลาย ย่อมควรในอาคาริยวินัย, เสี่ยงย่อมไม่ควร. เนื้อความนี้ ท่านกล่าวไว้แม้ในอรรถกถาอัฐสาสนี. เพราะฉะนั้น วาจาที่เป็นสุภาสิต พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยความเป็นมงคลแผนกหนึ่งต่างหาก.

.....

ยมปนฏฺจกถายํ ยสฺมา จ อัยํ วินยปริยาปนฺนาเอว, ตสฺมา วินยคฺคหณฺน เอตํ อสงฺคณฺหิตฺวา วินโย สงฺคเหตุพฺโพติ วุตฺตํ, ตตฺถ วินยปริยาปนฺนาติ วจเน การณํ คเวสิตฺพุทฺ ๗

ยํ ปน (วจนํ อฏฺจกถาจริเยน) อฏฺจกถายํ “ยสฺมา จ อัยํ (สุภาสิตา วาจา) วินยปริยาปนฺนาเอว (โหติ), ตสฺมา (ภควตา) วินยคฺคหณฺน เอตํ (สุภาสิตํ วาจํ) อสงฺคณฺหิตฺวา วินโย สงฺคเหตุพฺโพติ (วจนํ) วุตฺตํ, (ปณฺทิตฺเตน) ตตฺถ (วจนฺสุ) “วินยปริยาปนฺนาติ วจเน การณํ คเวสิตฺพุทฺ ๗

ปน แต่ว่า **ยํ (วจนํ)** อ.คำใด **อติ** ว่า “**จ** ก็ **อัยํ (สุภาสิตา วาจา)** อ.วจาอันเป็นสุภาสิตนี้ **วินยปริยาปนฺนา เอว** เป็นคำอันนับเนื่องแล้วในวินัยนั้นเกี่ยว (**โหติ**) ย่อมเป็น **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น **วินโย อ.วินัย (ภควตา)** อันพระผู้มีพระภาคเจ้า **อสงฺคณฺหิตฺวา** ไม่ทรงสงเคราะห์เอาแล้ว **เอตํ (สุภาสิตํ วาจํ)** ซึ่งวจาอันเป็นสุภาสิตนั้น **สงฺคเหตุพฺโพ** ฟังสงเคราะห์เอา **วินยคฺคหณฺน ด้วยวินยศัพท์” อติ** ดังนี้ (**อฏฺจกถาจริเยน**) อันพระอรรถกถาจารย์ **วุตฺตํ** กล่าวแล้ว **อฏฺจกถายํ** ในอรรถกถา, **การณํ อ.เหตุ ตตฺถ (วจนฺสุ)** “**วินยปริยาปนฺนาติ วจเน** ใน- ในคำ **ท. เหล่านั้น** -คำว่า “**นับเนื่องแล้วในวินัย**” ดังนี้ (**ปณฺทิตฺเตน**) **อันบัณฑิต คเวสิตฺพุทฺ** ฟังแสวงหา ๗

แต่คำใดที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า “ก็เพราะวจาสุภาสิตนี้ นับเข้าในวินัยนั่นเอง, เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไม่ทรงสงเคราะห์วจาสุภาสิตนั้น ด้วยวินยศัพท์ ฟังสงเคราะห์แต่วินัย” ดังนี้, บรรดาคำทั้ง ๒ เหล่านั้น ในคำว่า “**นับเข้าในวินัย**” บัณฑิตพึงค้นหาสาเหตุ.

เอตํ อสงคณฺหิตฺวาติ เอเตน ตสฺสา วิสุมฺภคฺลภาเวน วตฺตพฺพตํ ทสฺเสติ ฯ วินโย
 สงฺคเหตุพฺโพติ ยถาวุตฺโต ทฺวิธวินโย เอว วินยคฺคหณฺน สงฺคเหตุพฺโพ น
 สฺภาสิตา วาจา ฯ อิมินา ตสฺสา วินเย อปรียาปนฺนตฺปิ ทสฺเสตฺติ ทฏฺจพฺพํ ฯ

(อฏฺฐกถาจริโย) “เอตํ อสงคณฺหิตฺวาติ เอเตน (วจนฺน) ตสฺสา (สฺภาสิตาย วาจาย) วิสุมฺภค-
 ภาเวน วตฺตพฺพตํ ทสฺเสติ ฯ “วินโย สงฺคเหตุพฺโพติ (ปททฺวยสฺส) “(ปณฺทิตฺน) ยถาวุตฺโต
 ทฺวิธวินโย เอว วินยคฺคหณฺน สงฺคเหตุพฺโพ, (ปณฺทิตฺน) น สฺภาสิตา วาจา (สงฺคเหตุพฺพา”
 อิติ อตุโถ) ฯ (ปณฺทิตฺน) “(อฏฺฐกถาจริโย) อิมินา (ปททฺวยน) ตสฺสา (สฺภาสิตาย วาจาย)
 วินเย อปรียาปนฺนตฺปิ ทสฺเสตฺติ (สนฺนิฏฺฐาน) ทฏฺจพฺพํ ฯ

(อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ ทสฺเสติ ย่อมแสดง ตสฺสา (สฺภาสิตาย
 วาจาย) วิสุมฺภคฺลภาเวน วตฺตพฺพตํ ซึ่งความที่ แห่งวาจาอันเป็นสฺภาษิตนั้ เป็น
 วาจา อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังตรัส โดยความเป็นแห่งมกคต่างหาก เอเตน
 (วจนฺน) ด้วยคำนี้ “เอตํ อสงคณฺหิตฺวาติ ว่า “เอตํ อสงคณฺหิตฺวา” ดังนี้ ฯ (อตุโถ)
 อ.อรรถ (อิติ) ว่า “ทฺวิธวินโย เอว อ.วินัยอันมีอย่างสองนั้เทียวย ยถาวุตฺโต อัน
 ถูกกล่าวแล้วอย่างไร (ปณฺทิตฺน) อันบัณฑิต สงฺคเหตุพฺโพ ฟังสงเคราะห์เอา
 วินยคฺคหณฺน ด้วยวินยศัพท, วาจา อ.วาจา สฺภาสิตา อันเป็นสฺภาษิต (ปณฺทิตฺน)
 อันบัณฑิต (สงฺคเหตุพฺพา) ฟังสงเคราะห์เอา น หามิได้” (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส)
 แห่งหมวดสองแห่งบท “วินโย สงฺคเหตุพฺโพติ ว่า “วินโย สงฺคเหตุพฺโพ” ดังนี้ ฯ
 (สนฺนิฏฺฐาน) อ.ข้อสันนิษฐาน (ปณฺทิตฺน) อันบัณฑิต ทฏฺจพฺพํ ฟังเห็น อิติ ว่า
 “(อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถาจารย์ ทสฺเสติ ย่อมแสดง ตสฺสา (สฺภาสิตาย
 วาจาย) วินเย อปรียาปนฺนตฺปิ แม้ซึ่งความที่ แห่งวาจาอันเป็นสฺภาษิตนั้ เป็น
 วาจา ไม่นับเนื่องแล้วในวินัย อิมินา (ปททฺวยน) ด้วยหมวดสองแห่งบทนี้” อิติ
 ดังนี้ ฯ

พระอรรถกถาจารย์แสดงความที่วาจาสฺภาษิตนั้ เป็นวาจาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าฟัง
 ตรัสไว้โดยความเป็นมกคแผนกหนึ่ง ด้วยคำนี้ว่า “เอตํ อสงคณฺหิตฺวา”. สองบทว่า
 “วินโย สงฺคเหตุพฺโพ” ความว่า ควรสงเคราะห์วินัย ๒ อย่าง ตามที่กล่าวมาแล้วนั้
 แล ด้วยวินยศัพท, ไม่ควรสงเคราะห์วาจาสฺภาษิต. ฟังเห็นสันนิษฐานว่า “พระอรรถ-
 กถาจารย์ย่อมแสดงแม้ความที่วาจาสฺภาษิตนั้ ไม่นับเข้าในวินัยด้วยสองบทนี้” ดังนี้.

อถวา อีกอย่างหนึ่ง วาจา อ.วาจา ฐมมเทสนา อันเป็นเครื่องแสดงซึ่งธรรม ปเรส (ชานห์) แก่ชน ท. เหล่าอื่น (ปณฺฑิติน) อันบัณฑิต เวทิตพฺพา ฟิงทราบ “อิธ (มงคล) สุภาสิตา วาจาติ ว่าเป็นวาจา อันเป็นสุภาสิต ในมงคลข้อนี้” ๕ หิ จริง อยู่ สา (สุภาสิตา วาจา) อ.วาจาอันเป็นสุภาสิตนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีภาคเจ้า วุจฺจติ ย่อมตรัส “มงคลนฺติ ว่าเป็นมงคล อุภยโลกहितสุขนิพพานาธิคมปจฺจยโต เพราะเป็นปัจจัยแห่งประโยชน์เกื้อกูล ความสุขในโลกทั้งสอง และการบรรลุซึ่งพระ นิพพาน สุตตานิ แห่งสัตว์ ท. เอว อย่างนี้ ยถา ปฏิรูปเทสวาโส ราวกะ อ.การอยู่ใน ประเทศอันสมควร ๕ หิ จริงอยู่ พุทฺธวจนฺ อ.พระดำรัสของพระพุทธเจ้า (ปณฺฑิติน) อันบัณฑิต วุจฺจติ ย่อมเรียก สุภาสิตนฺติ ว่าเป็นสุภาสิต (ตสฺส พุทฺธวจนฺตสฺ) เขมภาเวน สพฺพวาจาหิ อุตฺตมตฺตา เพราะความที่ แห่งพระดำรัสของพระพุทธเจ้า นั้น เป็นพระดำรัส อันสูงสุด กว่าวาจาทั้งปวง ท. โดยความเป็นแห่งวาจาอันเกษม ๕ วงฺคีสตฺเถโรปิ แม อ.พระวงศ์สะผู้เถระ (กุลปฺตตฺ) วิญญาเปนฺโต เมื่อยังกุลบุตร ให้ ฐึ อิมิ เอว อตฺถิ ซึ่งเนื้อความนั้นนั้นเที่ยว อาห กล่าวแล้ว อิมิ คาคิ ซึ่งคาถา นี้ สุภาสิตตฺตฺตฺปริยาปนฺนํ อันนับเนื่องแล้วในสุภาสิตสูตร สมมุขา ในที่พร้อมพระ พักตร์ ภควโต ของพระผู้มีพระภาคเจ้า อิติ ว่า

“พุทฺโธ อ.พระพุทธเจ้า ภาสติ ย่อมตรัส ยิ วาจิ ซึ่งพระ วาจาใด เขมฺ อันเกษม นิพฺพานปตฺติยา เพื่ออันบรรลุซึ่ง พระนิพพาน อนฺตฺกิริยา ย เพื่ออันกระทำซึ่งที่สุด ทุภฺขสฺส แห่งทุกข์, สา (วาจา) เว อ.พระวาจานั้นแล อุตฺตมา เป็น วาจาอันสูงสุด วาจาหิ กว่าวาจา ท. (โหติ) ย่อมเป็น” อิติ ดังนี้ ๕

อีกอย่างหนึ่ง วาจาเป็นเครื่องแสดงธรรมแก่พวกชนเหล่าอื่น บัณฑิตฟังทราบว่า “เป็น วาจาสุภาสิต ในมงคลข้อนี้”. ความจริง วาจาสุภาสิตนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นปัจจัยแห่งประโยชน์สุขในโลกทั้ง ๒ และบรรลุพระนิพพานแห่ง สัตว์ทั้งหลาย เหมือนการอยู่ในประเทศอันสมควร ฉะนั้น. แท้จริง พระพุทธพจน์ ท่าน ก็กล่าวว่าเป็นสุภาสิต เพราะเป็นวาจาอันสูงสุดกว่าวาจาทั้งปวง โดยความเป็นวาจา อันเกษม. แม้พระวงศ์เถระ เมื่อจะยังกุลบุตรให้เข้าใจเนื้อความนี้แล จึงกล่าวคาถานี้

ซึ่งนับเข้าในสุภาสิตสูตร เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

“พระพุทธเจ้าย่อมตรัสพระวาจาใด อันเกษม เพื่อบรรลुพระ
นิพพาน เพื่อทำที่สุดทุกข์, พระวาจานั้นแล เป็นวาจาอันสูงสุด
กว่าวาจาทั้งหลาย”.

ตตถ เขมฺหติ อภยํ นิรูปฺททวํ ฯ กสฺมาติ อาห นิพฺพานจฺจาที ฯ ยสฺมา สฺมา
วาจา กิเลสฺนิพฺพานํ ปาเปติ วฏฺฏทฺกฺขสฺส จ อนฺตกิริยา ย สํวตฺตติ, ตสฺมา เขมาติ
อตุโถ ฯ อถวา พุทฺโธ ยํ เขมฺมคฺคปฺปกาสนฺโต เขมํ วาจํ ภาสตี ฯ กิมตฺถํ ฯ
นิพฺพานปฺตติยา กิเลสฺนิพฺพานปฺชชนตฺถํ ทฺกฺขสฺสฺนตฺกิริยา ย วฏฺฏทฺกฺขนฺตสฺงขาต-
อมตฺนิพฺพานสจฺฉิกรณตฺถญจ ฯ สฺมา วาจา เว เอกํเสเนว สพฺพวาจาณํ อุตฺตมา
เสฏฺฐจาติ ตพฺพณฺณนโย ฯ

ตตถ (ปเทสุ) ‘เขมฺหติ (ปทสฺส) ‘อภยํ นิรูปฺททวํ’ (อติ อตุโถ) ฯ (วงฺคีสตเถโร) ‘(พุทฺโธ)
กสฺมา (เขมํ วาจํ ภาสตี)’ อติ (ปญฺหํ ปรีหริตุํ) อาห ‘นิพฺพานจฺจาที (วจนฺ) ฯ ‘ยสฺมา สฺมา
วาจา กิเลสฺนิพฺพานํ ปาเปติ (จ) วฏฺฏทฺกฺขสฺส จ อนฺตกิริยา ย สํวตฺตติ, ตสฺมา (สฺมา วาจา)
เขมา (โหติ)’ อติ อตุโถ ฯ อถวา พุทฺโธ ยํ เขมฺมคฺคปฺปกาสนฺโต เขมํ วาจํ ภาสตี ฯ (พุทฺโธ)
กิมตฺถํ (เขมํ ยํ วาจํ ภาสตี) อติ ปุจฺฉา) ฯ (พุทฺโธ) นิพฺพานปฺตติยา กิเลสฺนิพฺพานปฺชชนตฺถํ
(จ) ทฺกฺขสฺสฺนตฺกิริยา ย วฏฺฏทฺกฺขนฺตสฺงขาตอมตฺนิพฺพานสจฺฉิกรณตฺถํ จ (เขมํ ยํ วาจํ
ภาสตี) อติ วิสฺสชฺชน) ฯ สฺมา วาจา เว เอกํเสน เหว สพฺพวาจาณํ อุตฺตมา เสฏฺฐา (โหติ)”
อติ ตพฺพณฺณนโย ฯ

ตพฺพณฺณนโย อ.นัยแห่งอรรถกถาแห่งสุภาสิตสูตรนั้น อติ ว่า “(อตุโถ) อ.อรรถ
(อติ) ว่า ‘อภยํ อันไม่มีภัย นิรูปฺททวํ คือว่าอันมีอุปัทวะไปปราศแล้ว’ (อติ) ดังนี้
ตตถ (ปเทสุ) ‘เขมฺหติ (ปทสฺส) แห่ง- ในบท ท. เหล่านี้หนนา -บทว่า ‘เขมํ’ ดังนี้ ฯ
(วงฺคีสตเถโร) อ.พระวังคีสะผู้เถระ อาห กล่าวแล้ว ‘นิพฺพานจฺจาที (วจนฺ) ซึ่ง
คำเป็นต้นว่า ‘พระนิพพาน’ ดังนี้ (ปรีหริตุํ) เพื่ออันแก่ (ปญฺหํ) ซึ่งปัญหา อติ ว่า
(พุทฺโธ) อ.พระพุทธเจ้า (ภาสตี) ย่อมตรัส (วาจํ) ซึ่งพระวาจา (เขมํ) อันเกษม
กสฺมา เพราะเหตุอะไร?’ อติ ดังนี้ ฯ อตุโถ อ.อธิบาย อติ ว่า ‘สฺมา วาจา อ.วาจา
นั้น ปาเปติ ย่อมให้บรรลु กิเลสฺนิพฺพานํ ซึ่งกิเลสฺนิพพาน (จ) ด้วย สํวตฺตติ ย่อม

เป็นไปพร้อม **อนุดกิริยาย** เพื่ออันกระทำซึ่งที่สุด **วฏฏทุกขสฺส** แห่งทุกขีในวัฏฏะ จ ด้วย **ยสฺมา** เพราะเหตุใด, **ตสฺมา** เพราะเหตุนั้น (**สา วาจา**) อ.วาจานั้น **เขมา** ชื่อว่าเป็นวาจาเกษม (**โหติ**) ย่อมเป็น' **อิตติ** ดังนี้ ๗ **อถวา** อีกอย่างหนึ่ง **พทุโธ** อ.พระพุทฺธเจ้า **ภาสติ** ย่อมตรัส **ยํ วาจํ** ซึ่งพระวาจาใด **เขมํ** อันเกษม **เขมมคฺคป-**
ปภาสนโต เพราะอันประกาศซึ่งหนทางอันเกษม ๗ (**ปฺจุฉา**) อ.อันถาม (**อิตติ**) ว่า '**พทุโธ** อ.พระพุทฺธเจ้า (**ภาสติ**) ย่อมตรัส (**ยํ วาจํ**) ซึ่งพระวาจาใด (**เขมํ**) อันเกษม **กิมตุถํ** เพื่อประโยชน์อะไร?' (**อิตติ**) ดังนี้ ๗ (**วิสุสซฺชนํ**) อ.อันแก้ (**อิตติ**) ว่า '**พทุโธ** อ.พระพุทฺธเจ้า (**ภาสติ**) ย่อมตรัส (**ยํ วาจํ**) ซึ่งพระวาจาใด (**เขมํ**) อันเกษม **นิพฺพานปตฺติยา** เพื่ออันบรรลุซึ่งพระนิพพาน **กิเลสฺนิพฺพานปชฺชนตฺถํ** คือว่าเพื่ออันถึงซึ่งกิเลสนิพพาน (**จ**) ด้วย **อนุดกิริยาย** เพื่ออันกระทำซึ่งที่สุด **ทุกขสฺส** แห่งทุกขี **วฏฏทุกขนฺตสฺงฺขาตอมตนิพฺพานสจฺฉิกรณตฺถํ** จ คือว่าเพื่ออันกระทำให้แจ้งซึ่งอมตนิพพานอันอันมั่นคงติดกล่าวแล้วว่าที่สุดแห่งทุกขีในวัฏฏะด้วย' (**อิตติ**) ดังนี้ ๗ **สา วาจา** เว อ.วาจานั้นแล **อฺตุตฺตมา** เป็นวาจาอันสูงสุด **เสฏฺฐจา** คือว่าเป็นวาจาอันประเสริฐที่สุด **สพฺพวาจาณํ** กว่าวาจาทั้งปวง **ท. เอกํเสน** เอว โดยส่วนเดียวนั้นเทียว (**โหติ**) ย่อมเป็น" **อิตติ** ดังนี้ ๗

นัยอันมาในอรรถกถาสภาสิตสูตรนั้นว่า "บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **'เขม'** ความว่าไม่มีภัย คือไร้อุปัทวะ. เพื่อจะเฉลยปัญหาว่า 'เพราะเหตุอะไร พระวังคีสเถระจึงกล่าวคำว่า **'พระนิพพาน'** ดังนี้ เป็นต้น. อธิบายว่า 'ชื่อว่าเกษม เพราะวาจานั้น ให้บรรลุกิเลสนิพพาน และเป็นไปเพื่อทำที่สุดแห่งวัฏฏทุกขี. อีกอย่างหนึ่ง พระพุทฺธเจ้าตรัสพระวาจาใด ชื่อว่าเกษม เพราะประกาศมรรคอันเกษม. ถ้ามว่า **'ตรัสเพื่อประโยชน์อะไร ?'** แก้วว่า **'ตรัสเพื่อบรรลุพระนิพพาน** คือเพื่อถึงพระนิพพาน และเพื่อทำที่สุดแห่งทุกขี คือเพื่อทำให้แจ้งอมตนิพพานกล่าวคือที่สุดแห่งวัฏฏทุกขี. วาจานั้นแล เป็นวาจาอันสูงสุด คือประเสริฐสุด กว่าวาจาทั้งปวงทั้งหลาย โดยส่วนเดียวโดยแท้".

[๒๘๘] ฌมฺมจกฺกปฺปวตฺตณสฺสตุตฺถํ สุตฺวา อญฺญาโกณฺทณฺตเถเรน สพุทฺธิ อฏฺฐจารส พฺรหฺม-
โกฏฺฐิโย อมตปานํ ปิวิสุ ๗ ปญฺจมีทิวเส อนตฺตลกฺขณสฺสตุตฺถํ สุตฺวา ปญฺจวคฺคิยตฺถเธา
อรหตฺเต ปตฺติฏฺฐหีสุ ๗ ยสฺกุลปฺตฺตาทโย ปญฺจปณฺณาส ปุริสา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา

อหตุเต ๙ กปฺปาลิกวนสนฺนเท ตีส ภทฺทวคฺคิยา เหฏฺฐจิเม ผลตฺตเย ๙ คยาสีเส
 อาทิตฺตปริยายํ สุตฺวา ชฺฆิลสฺสสฺส อหตุเต ๙ ลฺภฺจิวเน พิมฺพิสาร์ปฺมุขา เอกาทส-
 นหฺตฺตา พุราหฺมณคหฺปติกา โสตาปตฺติผลเ เอกนหฺตฺ สฺรณฺสฺ ปติฏฺจหิ ๙ ติโรกฺขทฺท-
 อนุโมทนาวสานเ จตฺราสีติ ปาณสฺสสฺสานิ อมตปานํ ปิวิสฺ ๙ ตถา สฺมณมาลาการ-
 สฺมาคเม ๙ ธนปาลสฺมาคเม ทส ปาณสฺสสฺสานิ อมตปานํ ปิวิสฺ ๙ ขทฺิรฺงการชาตก-
 สฺมาคเม ชฺมุพฺกาชฺวักสฺมาคเม อานนฺทเสฏฺฐจิสฺมาคเม จ จตฺราสีติ ปาณสฺสสฺสานิ ๙
 ปารายนฺสฺตฺตกถิตทิวเส จุทฺทส ปาณโกฏฺเฏโย ๙ ยมกปฺปาฎิหาริยทิวเส วิสฺติ
 ปาณโกฏฺเฏโย ๙ ตาวตีสภวเน อภิธฺมเม เทสิเต อสีติ ปาณโกฏฺเฏโย ๙ เทโวโรหเณ
 ตีส ปาณโกฏฺเฏโย ๙ สกฺกปณฺหฺสฺตฺเต อสีติ เทวตาสฺสสฺสานิ อมตปานํ ปิวิสฺ ๙
 มหาสมยฺสฺตฺเต มงฺคลสฺตฺเต จุพฺราหฺโลวาทเ สมจิตฺตปฺปฎิปปทายาติ อิเมสฺ จตฺตฺส
 จาเนสฺ อภิสมยฺปฺตฺตสฺตฺตานํ ปริจฺเจโท นตฺถิติ เอกนิปาตงฺคฺตฺตรวณฺณนโย ๙

“ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสฺตฺตํ สุตฺวา อณฺฎาโกณฺฑณฺณตฺเถเรน สทฺธิ อฏฺฐารส พุรหฺมโกฏฺเฏโย อมต-
 ปานํ ปิวิสฺ ๙ ปณฺจมีทิวเส อนตฺตลกฺขณสฺตฺตํ สุตฺวา ปณฺจวคฺคิยตฺเถรา อหตุเต ปติฏฺจหิ ๙
 ยสฺกฺลปฺตฺตาทโย ปณฺจปณฺณสฺส ปุริสา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา อหตุเต (ปติฏฺจหิ) ๙ กปฺปาลิก-
 วนสนฺนเท (สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา) ตีส ภทฺทวคฺคิยา (กุมาร) เหฏฺฐจิเม ผลตฺตเย (ปติฏฺจหิ) ๙
 คยาสีเส อาทิตฺตปริยายํ สุตฺวา ชฺฆิลสฺสสฺส อหตุเต (ปติฏฺจหิ) ๙ ลฺภฺจิวเน (สตฺถุ เทสนํ
 สุตฺวา) พิมฺพิสาร์ปฺมุขา เอกาทสฺนหฺตฺตา พุราหฺมณคหฺปติกา โสตาปตฺติผลเ (ปติฏฺจหิ),
 เอกนหฺตฺ สฺรณฺสฺ ปติฏฺจหิ ๙ ติโรกฺขทฺทอนุโมทนาวสานเ จตฺราสีติ ปาณสฺสสฺสานิ อมตปานํ
 ปิวิสฺ ๙ ตถา สฺมณมาลาการสฺมาคเม (จตฺราสีติ ปาณสฺสสฺสานิ อมตปานํ ปิวิสฺ) ๙ ธนปาล-
 สฺมาคเม ทส ปาณสฺสสฺสานิ อมตปานํ ปิวิสฺ ๙ ขทฺิรฺงการชาตกสฺมาคเม (จ) ชฺมุพฺกาชฺวัก-
 สฺมาคเม (จ) อานนฺทเสฏฺฐจิสฺมาคเม จ จตฺราสีติ ปาณสฺสสฺสานิ (อมตปานํ ปิวิสฺ) ๙ ปารายน-
 สฺตฺตกถิตทิวเส จุทฺทส ปาณโกฏฺเฏโย (อมตปานํ ปิวิสฺ) ๙ ยมกปฺปาฎิหาริยทิวเส วิสฺติ
 ปาณโกฏฺเฏโย (อมตปานํ ปิวิสฺ) ๙ (สตฺถุ) ตาวตีสภวเน อภิธฺมเม เทสิเต, อสีติ ปาณโกฏฺเฏโย
 (อมตปานํ ปิวิสฺ) ๙ เทโวโรหเณ ตีส ปาณโกฏฺเฏโย (อมตปานํ ปิวิสฺ) ๙ สกฺกปณฺหฺสฺตฺเต อสีติ
 เทวตาสฺสสฺสานิ อมตปานํ ปิวิสฺ ๙ ‘มหาสมยฺสฺตฺเต มงฺคลสฺตฺเต จุพฺราหฺโลวาทเ สมจิตฺตป-
 ปฎิปปทาย (อมตปานํ ปิวิสฺ)’ อิติ อิเมสฺ จตฺตฺส จาเนสฺ อภิสมยฺปฺตฺตสฺตฺตานํ ปริจฺเจโท
 นตฺถิติ เอกนิปาตงฺคฺตฺตรวณฺณนโย ๙

เอกกนิปาตงคุดตรวณฺณนาโโย อ.นัยในอรรถกถาอังคุดตรนิกาย ในเอกกนิปาต
 อิติ ว่า “**พฺรหฺมโกฏฺโฏโย** อ.โกฏฺโฏแห่งพฺรหฺม ท. **อฏฺฐการส ๑๘ สทฺธิ** กับ **อญฺญา-**
โกณฺทญฺญตฺเถเรน ด้วยพระอัญญาโกณทัญญะผู้เถระ **สุตฺวา** ฟังแล้ว **ธมฺมจกฺกป-**
ปวตฺตณฺสุตฺตํ ซึ่งธัมมจักกัปปวัตตณฺสุตฺร **ปวีสุ** ดื่มแล้ว **อมตปานํ** ซึ่งน้ำอมตะ ๫
ปญฺจวคฺคิยตฺเถรา อ.พระเถระผู้มีอยู่ในพวก ๕ ท. **สุตฺวา** ฟังแล้ว **อนตฺตลกฺขณ-**
สุตฺตํ ซึ่งอนตตลกฺขณฺสุตฺร **ปญฺจมีทิวเส** ในวันแห่งดิถีที่ ๕ **ปติฏฺฐหีสุ** ตั้งอยู่เฉพา
 แล้ว **อรหตฺเต** ในความเป็นแห่งพระอรหันต์ ๫ **ปุริสา** อ.บุรุษ ท. **ปญฺจปณฺณาส**
๕๕ ยสฺกุลปฺตฺตาทโย มียสฺกุลบุตรเป็นต้น **สุตฺวา** ฟังแล้ว **เทสนํ** ซึ่งพระเทศนา
สตฺถุ ของพระศาสดา (**ปติฏฺฐหีสุ**) ตั้งอยู่เฉพาแล้ว **อรหตฺเต** ในความเป็นแห่งพระ
 อรหันต์ ๫ (**กุมารา**) อ.กุมาร ท. **ภทฺทวคฺคิยา** ผู้มีอยู่ในพวกเจริญ **ตีส ๓๐ คน**
(สุตฺวา) ฟังแล้ว (**เทสนํ**) ซึ่งพระเทศนา (**สตฺถุ**) ของพระศาสดา **กปฺปาสิกวน-**
สณฺฑเท ที่ชฎแห่งป่าฝ้าย (**ปติฏฺฐหีสุ**) ตั้งอยู่เฉพาแล้ว **ผลตฺตเย** ในหมวดสาม
 แห่งผล **เหฏฺฐิเม** อันมีในเบื้องล่าง ๫ **ชฎิลสทฺสฺสํ** อ.พันแห่งชฎิล **สุตฺวา** ฟังแล้ว
อาทิตฺตปริยายํ ซึ่งอาทิตตปริยายฺสุตฺร **คยาสีเส** ที่คยาสีสประเทศ (**ปติฏฺฐหิ**) ตั้ง
 อยู่เฉพาแล้ว **อรหตฺเต** ในความเป็นแห่งพระอรหันต์ ๫ **พฺรหฺมณคฺคหปติกา**
 อ.พฺรหฺมณและคฤหบดี ท. **เอกาทสนฺหุตฺตา** มีนหุต ๑๑ เป็นประมาณ **พิมฺพิสารป-**
ปมุขา มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุข (**สุตฺวา**) ฟังแล้ว (**เทสนํ**) ซึ่งพระเทศนา
(สตฺถุ) ของพระศาสดา **ลฏฺฐิวเน** ในสวนตาลหนุ่ม (**ปติฏฺฐหีสุ**) ตั้งอยู่เฉพาแล้ว
โสตาปตฺติผล ในโสตาปตฺติผล, **เอกนหุตํ** อ.นหุตหนึ่ง **ปติฏฺฐหิ** ตั้งอยู่เฉพาแล้ว
สรณฺสุ ในสรณะ ท. ๫ **ปาณสทฺสฺसानิ** อ.พันแห่งสัตว์ ท. **จตุราสีติ ๘๔ ปวีสุ** ดื่ม
 แล้ว **อมตปานํ** ซึ่งน้ำอมตะ **ติโรกฺขทฺทอนุโมทนา**วสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่ง
 การอนุโมทนาด้วยติโรกฺขทฺทสุตฺร ๫ **ตถา** นอกจากนั้น (**ปาณสทฺสฺसानิ**) อ.พันแห่ง
 สัตว์ ท. (**จตุราสีติ**) ๘๔ (**ปวีสุ**) ดื่มแล้ว (**อมตปานํ**) ซึ่งน้ำอมตะ **สุมฺมมาลาการ-**
สมาคเม ในสมาคมของบุคคลผู้กระทำซึ่งระเบียบชื่อว่าสุมฺนะ ๫ **ปาณสทฺสฺसानิ**
 อ.พันแห่งสัตว์ ท. **ทส ๑๐ ปวีสุ** ดื่มแล้ว **อมตปานํ** ซึ่งน้ำอมตะ **ธนฺपालสมาคเม**
 ในสมาคมของช่างธนบาล ๫ **ปาณสทฺสฺसानิ** อ.พันแห่งสัตว์ ท. **จตุราสีติ ๘๔ (ปวีสุ)**
 ดื่มแล้ว (**อมตปานํ**) ซึ่งน้ำอมตะ **ชทฺริงการชาติกสมาคเม** ในสมาคมแห่งชทฺริงค-
 ชาติก (**จ**) ด้วย **ชมฺพุกาชีวิตฺตสมาคเม** ในสมาคมแห่งชมฺพุกาชีวิต (**จ**) ด้วย **อาหนท-**

เสฏฐิสมาคเม ในสมาคมแห่งอานันทเศรษฐี จ ด้วย ๗ ปาณโกฏิโย อ.โกฏิแห่งสัตว์
 ท. จุททส ๑๔ (ปวีสุ) ต่อมแล้ว (อมตปาน) ซึ่งน้ำอมตะ ปารายนสุดตกถิติวเส
 ในวันเป็นที่ตรัสปารายนสูตร ๗ ปาณโกฏิโย อ.โกฏิแห่งสัตว์ ท. วิสติ ๒๐ (ปวีสุ)
 ต่อมแล้ว (อมตปาน) ซึ่งน้ำอมตะ ยมกปฏิกิริยทิวเส ในวันเป็นที่แสดงซึ่งยมก
 ปาฏิหารย์ ๗ อธิธมเม ครั้นเมื่อพระอภิธรรม (สตถารา) อันพระศาสดา เทสิเต
 ทรงแสดงแล้ว ดาวตีสภวเน ในภพชื่อว่าดาวตีส, ปาณโกฏิโย อ.โกฏิแห่งสัตว์ ท.
 อสีติ ๘๐ (ปวีสุ) ต่อมแล้ว (อมตปาน) ซึ่งน้ำอมตะ ๗ ปาณโกฏิโย อ.โกฏิแห่งสัตว์
 ท. ตีส ๓๐ (ปวีสุ) ต่อมแล้ว (อมตปาน) ซึ่งน้ำอมตะ เทโวโรหणे ในวันเป็นที่
 เสด็จลงจากเทวโลก ๗ เทวดาสหุสธานี อ.พันแห่งเทวดา ท. อสีติ ๘๐ ปวีสุ ต่อม
 แล้ว อมตปาน ซึ่งน้ำอมตะ สกุกปญหสูตร ในสักกปัญหสูตร ๗ ปริจเจโท อ.การ
 กำหนด อภิสมยปุตตตตทานิ ซึ่งสัตว์ผู้บรรลุแล้วซึ่งการตรัสรู้ ท. จาเนส ในที่ ท.
 จตุสุ ๔ อิมesu เหล่านี้ อิติ คือ ‘มหาสมยสูตร ในมหาสมยสูตร มงคลสูตร ใน
 มงคลสูตร จูพราหุโลวาเท ในจูพราหุโลวาทสูตร สมจิตตปฏิบัติปทา ในสมจิตตป
 ฏิปฏิบัติปทาสูตร’ นตถิ ย่อมไม่มี” อิติ ดังนี้ ๗

นัยอันมาในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต ว่า “พรหม ๑๘ โภกิกับพระอัญญา
 โภกนัทธัญญเถระ ฟังธรรมจักกับปวัตตนสูตรแล้ว ต่อมน้ำอมฤต, พระเถระผู้อยู่ในกลุ่ม
 ปัญจวัคคีย์ ฟังอนัตตลักษณะสูตร ในวันดิถีที่ ๕ ตั้งอยู่ในพระอรหัต. บุรุษ ๕๕ คน มีส
 กุลบุตรเป็นต้น ฟังเทศนาของพระศาสดาแล้ว ตั้งอยู่ในพระอรหัต. ภัททวัคคิยกุมาร
 ๓๐ คน ฟังเทศนาของพระศาสดาในชฎิงผ้าย ได้ตั้งอยู่ในผลทั้ง ๓ เบื้องต่ำ. ชฎิล
 หนึ่งพัน ฟังอาทิตตปริยายสูตรในคยาสิสประเทศ ตั้งอยู่ในพระอรหัต. พรหมณ์และ
 คฤหบดี ๑๑ นหุต มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุข ฟังเทศนาของพระศาสดาในลัญจิว
 วน ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล. นหุตหนึ่งตั้งอยู่ในสระยะ. สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ต่อมน้ำอมฤต
 ในเวลาจบอนุโมทนาด้วยติโรกฐทสูตร. ในสมาคมแห่งนายสุมนมาลาการ ก็เหมือน
 กัน. ในสมาคมแห่งข้างชนบาล สัตว์ ๑๐,๐๐๐ ต่อมน้ำอมฤต. ในสมาคมแห่งขทิงค
 ชาดก ในสมาคมแห่งขัมพูกาชีวก และในสมาคมแห่งอานันทเศรษฐี สัตว์ ๘๔,๐๐๐
 ต่อมน้ำอมฤต. ในวันที่ตรัสปารายนสูตร สัตว์ ๑๔ โภกิ. ในวันแสดงยมกปาฏิหารย์ สัตว์
 ๒๐ โภกิ. เมื่อพระศาสดาทรงแสดงพระอภิธรรมในภพดาวตีส สัตว์ ๘๐ โภกิ. ในวัน
 เสด็จลงจากเทวโลก สัตว์ ๓๐ โภกิ, ในสักกปัญหสูตร เทพดา ๘๐,๐๐๐ ต่อมน้ำอมฤต.

ในสถานที่ทั้ง ๔ แห่งนี้ คือ 'ในมหาสมัยสูตร ๑ มงคลสูตร ๑ จุฬารุโรวาทสูตร ๑ สมจิตตปัฏฐิตาสูตร ๑' สัตว์ผู้ได้บรรลุอุภิสมัย กำหนดไม่ได้”.

[๒๘๙] “อัญญาโกณฑัญญตเถโร อฏฺฐารสฺหิ พุรฺหมโกภฺภีหิ สทฺธิ โสตาปัตติผล ปตฺติฏฺฐหิติ สยฺยตฺตเก มหาวคฺเค ฐมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสฺสุตฺตวณฺณนา ฯ

ฐมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสฺสุตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งฐมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสฺสุตฺต มหา-
วคฺเค ในมหาพรรค สยฺยตฺตเก ในสังยุตตนิคาย อิติ ว่า “อัญญาโกณฑัญญตเถโร
อ.พระอัญญาโกณฑัญญะผู้เถระ ปตฺติฏฺฐหิ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว โสตาปัตติผล ใน
โสตาปัตติผล สทฺธิ กับ พุรฺหมโกภฺภีหิ ด้วยโกภฺภีแห่งพรหม ท. อฏฺฐารสฺหิ ๑๘” อิติ
ดังนี้ ฯ

อรรถกถาฐมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสฺสุตฺตในมหาพรรคสังยุตตนิคายว่า “พระอัญญาโกณฑัญญ-
เถระ พร้อมกับพรหม ๑๘ โกภฺภี ตั้งอยู่ในโสตาปัตติผล”.

“โกภฺภีสตสฺสทเวตฺตา อรหตฺตํ ปตฺตทา, ตโย มคฺเค ปตฺตทา เทวตฺตา คณนปถิ อตีตาทิ
มหาสมยฺยสฺสุตฺตวณฺณนา ฯ ตถา มงฺคฺลสฺสุตฺตวณฺณนา ฯ

มหาสมยฺยสฺสุตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งมหาสมัยสูตร อิติ ว่า “โกภฺภีสตสฺสท-
เวตฺตา อ.เทวดามีแสนแห่งโกภฺภีเป็นประมาณ ท. ปตฺตทา บรรลุแล้ว อรหตฺตํ ซึ่ง
ความเป็นแห่งพระอรหันต์, เทวตฺตา อ.เทวดา ท. ปตฺตทา ผู้บรรลุแล้ว มคฺเค ซึ่งพรรค
ท. ตโย ๓ อตีตาทิ เป็นไปแล้ว คณนปถิ ซึ่งทางแห่งการนับ” อิติ ดังนี้ ฯ ตถา
อ.เหมือนอย่างนั้น มงฺคฺลสฺสุตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งมงคลสูตร ฯ

อรรถกถามหาสมัยสูตรว่า “เทวดาประมาณแสนโกภฺภี บรรลุพระอรหันต์, เหล่าเทวดาผู้
บรรลุพรรค ๓ เกินกว่าที่จะนับได้”. อรรถกถามงคลสูตร ก็เหมือนกัน.

“กาจิ เทวดา โสตาปนุณา อเหสุ, กาจิ สกทาคามินิโย, กาจิ อนาคามินิโย, กาจิ ชีณาสวา ฯ ตาสญจ ปน เทวดานํ เอตตกาติ คณนปริจเจโท นตถิติ อุปริปณฺณาสเก จูพฺราหุโลวาทสฺสุตฺตวณฺณนา ฯ

“กาจิ เทวดา โสตาปนุณา อเหสุ, กาจิ (เทวดา) สกทาคามินิโย (อเหสุ), กาจิ (เทวดา) อนาคามินิโย (อเหสุ), กาจิ (เทวดา) ชีณาสวา (อเหสุ) ฯ ตาสํ จ ปน เทวดานํ ‘เอตตกาติ คณนปริจเจโท นตถิติ อุปริปณฺณาสเก จูพฺราหุโลวาทสฺสุตฺตวณฺณนา ฯ

จูพฺราหุโลวาทสฺสุตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งจูพฺราหุโลวาทสฺสุตฺต อุปริปณฺณาสเก ในอุปฺริปณฺณาสกํ อิติ ว่า “เทวดา อ.เทวดา ท. กาจิ บางพวก โสตาปนุณา เป็นพระโสตาบัน อเหสุ ได้เป็นแล้ว, กาจิ (เทวดา) อ.เทวดา ท. บางพวก สกทาคามินิโย เป็นพระสกทาคามี (อเหสุ) ได้เป็นแล้ว, กาจิ (เทวดา) อ.เทวดา ท. บางพวก อนาคามินิโย เป็นพระอนาคามี (อเหสุ) ได้เป็นแล้ว, กาจิ (เทวดา) อ.เทวดา ท. บางพวก ชีณาสวา เป็นพระชีณาสพ (อเหสุ) ได้เป็นแล้ว ฯ จ ปน ก็แล คณนปริจเจโท อ.การกำหนดด้วยการนับ ตาสํ เทวดานํ ซึ่งเทวดา ท. เหล่านั้น อิติ ว่า ‘เอตตกา มีประมาณเท่านั้น’ อิติ ดังนี้ นตถิ ย่อมไม่มี” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาจูพฺราหุโลวาทสฺสุตฺต ในอุปฺริปณฺณาสกํว่า “เทวดาบางพวก ได้เป็นพระโสตาบัน, บางพวก ได้เป็นพระสกทาคามี, บางพวก ได้เป็นพระอนาคามี, บางพวก ได้เป็นพระชีณาสพ. ก็แล การกำหนดด้วยการนับเทวดาเหล่านั้นว่า ‘มีประมาณเท่านั้น’ ย่อมไม่มี”.

.....
 “เทสนาวสาเน ราหุลฺลเตโร โภฏิสฺสทสฺสเทวดาหิ สทุธิ อรหฺตตํ ปาปฺุณิ ฯ โสตาปนุณสกทาคามีอนาคามีเทวดานํ คณนา นตถิติ เอกนิปาตงฺคฺตฺตเร ราหุลฺลสฺสุตฺตวณฺณนา ฯ

ราหุลฺลสฺสุตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งราหุลฺลสฺสุตฺต เอกนิปาตงฺคฺตฺตเร ในเอกนิปาต อังคฺตฺตรนิกาย อิติ ว่า “เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งเทศนา ราหุลฺลเตโร อ.พระราหุลผู้เถระ ปาปฺุณิ บรรลุแล้ว อรหฺตตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ สทุธิ กับ โภฏิสฺสทสฺสเทวดาหิ ด้วยเทวดามีแสนแห่งโภฏีเป็นประมาณ ท. ฯ คณนา

อ.การนับ โสตาปนุสทาคามีอนาคามีเทวดานี้ ซึ่งเทวดาผู้เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี ท. **หนติ** ย่อมไม่มี” อิติ ดังนี้ ฯ

อรรถกถาราหุสสุตฺต ในเอกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “ในเวลาจบพระเทศนา พระราหุลเถระ พร้อมกับเทวดาแสนโกฏิ บรรลุพระอรหัต. การนับเทวดาผู้เป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามีทั้งหลาย ย่อมไม่มี”.

เทศนาปริโยसानะ โภกิสตสหัสสเทวดา อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ ฯ โสตาปนุนาทึนํ ปริจฺเจโท น อโหสิ ฯ ยถา จิมสฺมิมิ สมากเม, เอวํ มหาสมยฺสฺสุตฺเต มงฺคฺลสฺสุตฺเต จุพฺราหุโลวาทสฺสุตฺเต จ โภกิสตสหัสสเทวดา อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ ฯ โสตาปนุนาทึนํ เทวมนุสฺसानํ ปริจฺเจโท น อโหสิตี ทุกฺนิปาตงฺคฺคฺตฺเร สมจิตฺตสฺสุตฺตวณฺณนา ฯ

เทศนาปริโยसानะ โภกิสตสหัสสเทวดา อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ ฯ โสตาปนุนาทึนํ (เทวดานํ) ปริจฺเจโท น อโหสิ ฯ ยถา จ อิมสฺมิมิ สมากเม (โภกิสตสหัสสเทวดา อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ), เอวํ มหาสมยฺสฺสุตฺเต (จ) มงฺคฺลสฺสุตฺเต (จ) จุพฺราหุโลวาทสฺสุตฺเต จ โภกิสตสหัสสเทวดา อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ ฯ โสตาปนุนาทึนํ เทวมนุสฺसानํ ปริจฺเจโท น อโหสิตี ทุกฺนิปาตงฺคฺคฺตฺเร สมจิตฺตสฺสุตฺตวณฺณนา ฯ

สมจิตตสฺสุตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งสมจิตตสฺสุตฺต ทุกฺนิปาตงฺคฺคฺตฺเร ในทุกฺนิบาต อังคุตตรนิกาย อิติ ว่า “**เทศนาปริโยसानะ** ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงรอบแห่งเทศนา **โภกิสตสหัสสเทวดา** อ.เทวดามีแสนแห่งโกฏิเป็นประมาณ ท. **ปาปฺณิสฺสุ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหัตต์ ฯ **ปริจฺเจโท** อ.การกำหนดเที่ยว (**เทวดานํ**) ซึ่งเทวดา ท. **โสตาปนุนาทึนํ** ผู้เป็นพระโสดาบันเป็นต้น น อโหสิ ไม่ได้มีแล้ว ฯ **จ** ก็ (**โภกิสตสหัสสเทวดา**) อ.เทวดามีแสนแห่งโกฏิเป็นประมาณ ท. (**ปาปฺณิสฺสุ**) บรรลุแล้ว (**อรหตฺตํ**) ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหัตต์ **อิมสฺมิมิ สมากเม** ในสมาคมนํ ยถา จันไต, **โภกิสตสหัสสเทวดา** อ.เทวดามีแสนแห่งโกฏิเป็นประมาณ ท. **ปาปฺณิสฺสุ** บรรลุแล้ว **อรหตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหัตต์ **มหาสมยฺสฺสุตฺเต (จ)** ในมหาสมยฺสฺสุตฺตด้วย **มงฺคฺลสฺสุตฺเต (จ)** ในมงฺคฺลสฺสุตฺตด้วย **จุพฺราหุโลวาทสฺสุตฺเต จ** ในจุพฺราหุโลวาทสฺสุตฺตด้วย **เอวํ** จันนํนํ ฯ **ปริจฺเจโท** อ.การกำหนด **เทวมนุสฺसानํ** ซึ่งเทวดาและ

มนุษย์ ท. โสตาปนุหาทิม ผู้เป็นพระโสตาบันเป็นต้น น อโหสิ ไม่ได้มีแล้ว” อิติ
ดังนี้ ฯ

อรรถกถาสมจิตตสูตร ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “ในเวลาจบเทศนา เทพดา
ประมาณแสนโกฏิ บรรลุพระอรหัต, เทพดาผู้เป็นพระโสตาบันเป็นต้น กำหนดไม่ได้
เลย, เทพดาแสนโกฏิ บรรลุพระอรหัต ในมหาสมัยสูตร ในมงคลสูตร และจุฬารากุโล-
วาทสูตร ก็เหมือนในสมาคมนี่. เทพดาและมนุษย์ เป็นพระโสตาบันเป็นต้น ก็กำหนด
ไม่ได้เลย”.

[๒๙๐] เทสหาปรีโยसानะ ปราภามุขานิ สุตวา อุปปนุหสัเวคานุรูป โยนิโส ปทหิตวา
โสตาปตติสกทาคามิอนาคามิผลานิ ปตตะตา เทวตา คณห์ วิติวตตะตา ฯ ยถาห

มหาสมยสุตเต จ	อโถ มงคลสุตตะเก
สมจิตเต รากุโลวาเท	ชมฺมจกฺเก ปราภเว,
เทวตาสมิตติ ตตฺถ	อปปเมยฺยา อนปปกา
ชฺมมาภิสฺมโย เจตฺถ	คณฺหาโต อสงฺขโยติ

สุตฺตนิปาตสฺส ปจฺมวคฺเค ปราภาสฺตฺตวณฺณนา ฯ

ปราภาสฺตฺตวณฺณนา อ.อรรถกถาแห่งปราภาสฺตฺต ปจฺมวคฺเค ในปฐมวรรค สุตฺต-
นิปาตสฺส แห่งสุตฺตนิบาต อิติ ว่า “เทสหาปรีโยसानะ ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงรอบ
แห่งเทศนา เทวตา อ.เทวตา ท. ปราภามุขานิ สุตวา อุปปนุหสัเวคานุรูป
โยนิโส ปทหิตวา โสตาปตติสกทาคามิอนาคามิผลานิ ปตตะตา ผู้ ฟังแล้ว ซึ่งทาง
แห่งความเสื่อม ท. เริ่มตั้งความเพียรไว้แล้ว ด้วยอุบายอันแยบคาย ตามสมควรแก่
ความสังเวชอันเกิดขึ้นแล้ว บรรลุแล้ว ซึ่งโสตาปัตติผล สกทาคามิผล และอนาคามิผล
ท. วิติวตตะตา เป็นไปล่วงวิเศษแล้ว คณห์ ซึ่งการนับ ฯ (อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระ
อรรถกถาจารย์ อาห กล่าวแล้ว ยถา อย่างไร ? (อฏฺฐกถาจริโย) อ.พระอรรถกถา-
จารย์ (อาห) กล่าวแล้ว (อิติ) ว่า

สุภาสิตา อันเป็นสุภาสิต วิเสสโต โดยพิเศษ” อิติ ดังนี้ อิติ ดังนี้แล ฯ

เพราะฉะนั้น พระพุทธพจน์มีรั้มมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นต้นตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้แล้ว บัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นวาจาสุภาสิตโดยพิเศษ ดังนี้แล.

.....
ทุตินโย ฯ

ทุตินโย อ.นัยที่ ๒ (นิฏฺฐิต) จบแล้ว ฯ

จบ นัยที่ ๒

สุภาสิตวาจากถา ฯ

สุภาสิตวาจากถา อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งวาจาอันเป็นสุภาสิต

(นิฏฺฐิตา) จบแล้ว ฯ

จบ กถาว่าด้วยวาจาสุภาสิต

เอวมิมาย คาถาย “พาหุสจฺจํ สิปฺปํ สุสิขฺชิตวินโย สุภาสิตา วาจาติ มงฺคลจตุกกํ วุตฺตํ ฯ อิทมฺปิ ปจฺยาวตฺตุนฺติ ฯ

(ภควตา) เอวํ อิมาย คาถาย “พาหุสจฺจํ สิปฺปํ สุสิขฺชิตวินโย สุภาสิตา วาจาติ มงฺคลจตุกกํ วุตฺตํ ฯ อิทมฺปิ (วุตฺตํ) ปจฺยาวตฺตํ (โหติ) อิติ ฯ

มงฺคลจตุกกํ อ.หมวตฺสีแห่งมงฺคล อิติ คือ “พาหุสจฺจํ อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสุตะ มาก สิปฺปํ อ.ศิลปะ สุสิขฺชิตวินโย อ.วินัยอันบุคคลผู้ศึกษาดีแล้ว สุภาสิตา วาจา อ.วาจา อันเป็นสุภาสิต” (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว อิมาย คาถาย ด้วยคาถานี้ เอวํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ อิทมฺปิ (วุตฺตํ) อ.คาถาแม่นี้ ปจฺยาวตฺตํ มีชื่อว่าปจฺยาวตฺตร (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้แล ฯ

มงคล ๔ ประการ คือ ความเป็นผู้มีสุขะมาก ๑ ศิลปะ ๑ วินัยที่ศึกษาดีแล้ว ๑ วาจา
สุภาสิต ๑ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยคาถานี้ ตั้งพรณนามาจะนี้. คาถาแม่นี้
ก็เป็นปฐยาวัตรแล

ตติยคาถายตุถวณฺณา ฯ

อตฺถวณฺณา อ.วาจาเป็นเครื่องพรณนาซึ่งเนื้อความ ตติยคาถาย แห่งคาถาที่ ๓

(นิฏฺฐิตา) จบแล้ว ฯ

จบ พรณนาเนื้อความแห่งคาถาที่ ๓

